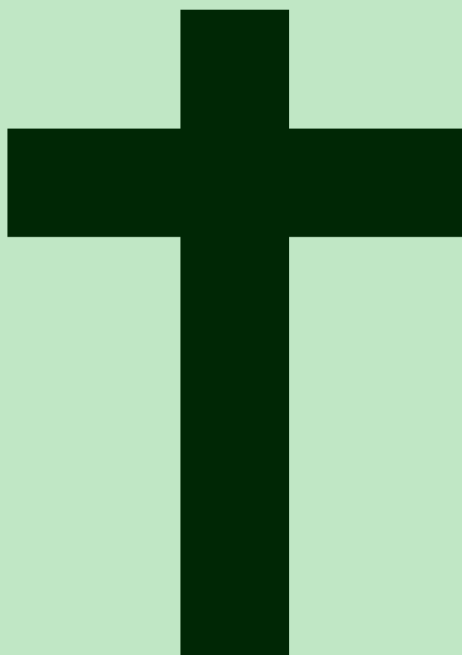

Ta lə Luwə Kunmindi
ki Sigi

New Testament in Gor

Ta lə Luwə Kunmindɨ kɨ Sigi
New Testament in Gor

copyright © 2014 Wycliffe Bible Translators, Inc.

Language: Gor

Contributor: Wycliffe Bible Translators, Inc.

All rights reserved.

2020-11-17

PDF generated using Haiola and XeLaTeX on 21 Feb 2024 from source files dated 29 Jan 2022
2c67456e-bce1-5ef4-9c95-47d2d9335aa4

Contents

Matiye	1
Marki	46
Luki	75
Jan	121
Kulə'gi læ njekawkulə'gi	153
Roman'gi	194
1 Korenti'gi	214
2 Korenti'gi	232
Galati'gi	244
Epeji'ti	251
Pilipi'gi	258
Kolosi'gi	263
1 Tesaloniki'gi	268
2 Tesaloniki'gi	272
1 Timote	275
2 Timote	282
Titi	286
Pilemon	289
Ebirə'gi	291
Jaki	308
1 Piyər	314
2 Piyər	320
1 Jan	324
2 Jan	329
3 Jan	330
Judi	331
Ta Nya'gi Kikiyə ki Tekido'a	333

Poyta ki maji ki Matiye ndangi

Ta ki dɔ Poyta'ti ki maji ki Matiye ndangi

Makitu kin ɔr'je Poyta ki maji toki Jeju in Njekaji ki ndɔki Luwə un ndu'ne ene n'a n'adi'je kaa ə adi kaa tɔ kin. Matiye toji'je toki koji Jeju Kirisiti tɔlta kunndu'gi ki toi me Kunmindi'ti ki kɔkɔ. Ningə Jeju in de ki Luwə mbət'ə in Ngonn Luwə ki isi kumngayira ki ndo'gi.

Makitu Matiye el'je poy nya'gi ki Jeju ra'de, tunginn'ə lo koj'o'ti biti te'n dɔboy mbər'ti ki ində adi njendo'gi li'ə. In ndigi kelta dɔ nya'gi'ti pəti ki rai nya ɔjido kisikidɔtaa lə Jeju el, nan ndigi mannaji dɔ nya'gi'ti ki Jeju ra num, nyando'gi li'ə num tɔ. Nya'gi ki joo kin ə Matiye ɔsi kagi dɔ'ti me makitu'ti lə'ne. Matiye tudə kunəta'gi ki Jeju ndo ɔjido Konbe lə Luwə me kunəta'gi'ti asi ginn mi be: 1) nyando ki dɔ mbal'ti (Rowninn'ə 5-7); 2) ta kɔji ki njendo'gi ki dɔgi gidə in joo (10); 3) kujita ki ɔjido Konbe lə Luwə (13); 4) in ri'gi ə kadi de ra ta kin ə njendo'ti (18); 5) re konbe (25).

Kon ta'gi ki me'ti: Ginn kaw ki koji Jeju Kirisiti 1-2. Batəm lə Jeju ki nan ki Su nan'a 3-4. Nyando ki dɔ mbal'ti 5-7. Nya'gi ki dum ra ki Jeju ra'de 8-9. Jeju ulə njendo'gi lə'ne 10. Ta'gi ki el ki nje tanrɔ'gi 11-12. Kujita'gi ki ɔjido Konbe lə Luwə 13. Nya'gi ki dum ra ki ta'gi ki wal ki Parisi'gi 14-17. In ri'gi ə kadi de ra ta kin ə njendo'ti 18. Kin Galile'ti biti te ki Jerujalem'ti 19-23. Re lə konbe 24-25. Kon, koy ki te lo koy'ti lə Jeju 26-28.

Ginn kaw Jeju (Luk 3.23-38)

¹ Ginn kaw lə Jeju Kirisiti ki ngonnkaw *Dabidi, ki ngonnkaw *Abiraham ə to kin: ² Abiraham oji *Isaki, Isaki oji *Jakobi, Jakobi oji Juda ki ngannkon'a'gi. ³ Juda in ki Tamar oji Peresi ki Jara, Peresi oji Esirom, Esirom oji Aram, ⁴ Aram oji Aminadabi, Aminadabi oji Nason, Nason oji Salmon, ⁵ Salmon in ki Rahabi oji Bowaji, Bowaji in ki Rutu oji Obedi, Obedi oji Jese, ⁶ Jese oji ngar Dabidi.

Dabidi taa ne Uri oji'n Salomon, ⁷ *Salomon oji Robowam, Robowam oji Abiya, Abiya oji Asa, ⁸ Asa oji Jojapa, Jojapa oji Joram, Joram oji Ojijasi, ⁹ Ojijasi oji Jowatam, Jowatam oji Akaji, Akaji oji Ejəkiyasi, ¹⁰ Ejəkiyasi Oji Manasa, Manasa oji Amon, Amon oji Jojijasi, ¹¹ Jojijasi oji Jekoniyasi ki ngannkon'a'gi. Dɔkagilo'ə'ti kin ə uwəi de'gi ki Jerujalem awi se'de bər Babilon'ti*.

¹² Loki awi se'de Babilon'ti, Jekoniyasi oji Salatiyel, Salatiyel oji Jorobabel, ¹³ Jorobabel oji Abiyudi, Abiyudi oji Eliyakim, Eliyakim oji Ajɔr, ¹⁴ Ajɔr oji Sadoki, Sadoki oji Akim, Akim oji Eliyudi, ¹⁵ Eliyudi oji Eliyajar, Eliyajar oji Matan, Matan oji Jakobi, ¹⁶ Jakobi oji Jisepi ki ngaw Mari. Ningə Mari oji Jeju ki bari'ə Kirisiti, *De ki Luwə mbət'ə. ¹⁷ Ulə ngirə dɔ Abiraham'ti biti te'n dɔ Dabidi'ti, ginn koji in dɔgi gidə in sɔ, ə in dɔ Dabidi'ti biti kaw bər Babilon'ti, in ginn koji dɔgi gidə sɔ, taa in dɔ kaw bər Babilon'ti biti koji Kirisiti'ti, in ginn koji dɔgi gidə in sɔ tɔ.

Koji Jeju (Luk 2.1-7)

---

* **1:11** 1.11 2 Ngar'gi 24.12-16

¹⁸ Gorow koji Jeju Kirisiti ə to kin. Kon'a Mari in njenduwə lə Jisepi ki uwə dɔ'a. Ningə, loki ingəi nan dene ki dingəm el bay ə, Mari in səm ki tɔgi lə Ndil Luwə. ¹⁹ Lo kin'ti non be, Jisepi ki njenduwə lə Mari, in de ki dana, ndigi kadi n'elta kin ki taga n'ulə'n rəsəl dɔ Mari'ti el, adi oji me'ne'ti kadi n'inyəi nan ki Mari gidi kuwə par. ²⁰ Loki oji ta kin be me'ne'ti ningə, malayka lə Burəbe te bus me nii'ti el'ə ene: «Jisepi, ngonnkaw Dabidi, bəl el kadi taa Mari ne'i'ti, tado ngonni ki to me'i'ti kin, in ngonni ki re ki gorow lə Ndil Luwə. ²¹ Mari a oji ngonni ki dingəm, ningə a ində tɔ'a nan Jeju, tado in ə in de ki a aji de'gi lə'ne me majel'gi'ti lə'de.»

²² Nya'gi kin pəti a rai nya be kadi ta ki Burəbe el ki ta njekeltakita'a'ti kete nu kin tɔlta'ne.

²³ Burəbe el ene:

«Oyi ngonni ki mandi ki gər dingəm el bay a in səm,

A oji ngonni ki dingəm,

Ningə a bari'ə Emanuwel,

Ki kər ginn'ə nan: "Luwə in se'je†".»

²⁴ Loki Jisepi ndəl dɔ bi'ti, ra toki malayka lə Burəbe el'n'ə, adi taa Mari ne'ne'ti, re si'ə kəy. ²⁵ Nan gər'ə ki dene ki dingəm'ti el, biti kadi Mari oji'n ngonni. Oji ngonni ki dingəm, adi Jisepi ində tɔ'a nan Jeju.

2

Nje nyagər'gi ki dɔ mee'gi'ti rei oyi Jeju

¹ Oji Jeju Betilehem*, dɔnangi ki Jude'ti, dɔkagilo konbe'ti lə ngar Erodı. Go koj'o'ti, nje nyagər'gi ki dɔ mee'gi'ti, in lo kuwə kadi'ti rei Jerujalem, ² ningə dəji eyina: «Ngar lə *Juwipi'gi ki oji'ə kin in ra be ə? J'oo mee li'ə te lo kuwə kadi'ti ə ji re kadi j'osi məkəsi'je nanga non'a'ti.» ³ Loki Ngar *Erodı oo ta kin, me'ə gangi mann, nan'ti ki de'gi ki Jerujalem'ti ba pəti. ⁴ Be ə, ngar kaw kibo'gi lə njekujənyamosi kadikare'gi ki njendo ndukun'gi lə Luwə, dəji'de ke lo ki ra be ə a oji Kirisiti'ti ki in De ki Luwə mbət'ə wa? ⁵ Ə eli'ə eyina: «A oji'ə Betilehem'ti, dɔnangi ki Jude'ti, tado ta ki njekeltakita Luwə'ti el ə to kin:

⁶ "In de'gi ki Betilehem ki dɔnangi'ti ki Juda,

Kadi in gəri toki rɔta'ti,

Be lə'se in ki nda'a goto el jagi dann bebo'gi'ti ki dɔnangi ki Jude'ti, ki nda'de to'ti,

Tado ngar ki njekərnon de'gi lə'm, Isirayel'gi a te dann'se'ti†.»

⁷ Lo kin'ti, Erodı bar nje nyagər'gi ki dɔ mee'gi'ti gidi kuwə, dəji'de ke dɔkagilo ki ra inbe bangi ə mee te'n wa? ⁸ Ningə go'ti, ulə'de Betilehem'ti ene: «Ai dəji ta ki rɔta'ti dɔ ngonni'ti kin. Loki ingəi'ə ningə, rei eli'm'in adi m'in kaa m'aw m'osi məkəsi'm nanga non'a'ti tɔ.»

⁹ Go ta'ti lə ngar kin ningə, nje nyagər'gi osi dɔ row'ti isi awi. Ə loki isi awi ningə nyi oyi mee ki oyi'ə lo kuwə kadi'ti kakin ə ra njiyə non'de'ti. Njiyə re te dɔ kəy'ti ki ngonni to'ti ningə, ra lokati. ¹⁰ Loki oyi mee kin, rɔ'de nəl'de ngayn. ¹¹ Ə uri me kəy'ti ningə, oyi ngonni in ki kon'a Mari, ningə ɔsi məkəsi'de nanga, piti'ə. Go'ti, tei ta bəl'gi lə'de, adi'ə ɔr, ki nduji kagi ki əti maji, ki nom kagi. ¹² Go nya'gi'ti kin, Luwə el'de me nii'ti kadi təli gogi ki row ki dɔ Erodı'ti el. Be ə, təli awi be lə'de ki row ki rangi.

Anyi nan ki Jeju awi si'ə Ejipiti

¹³ Loki nje nyagər'gi awi ningə, malayka lə Burəbe te me nii'ti el Jisepi ene: «Ində taa un ngonni in ki kon'a, ə anyi aw se'de Ejipiti. Aw si'ti non biti kadi m'in m'el'i bay taa in təl re se'de, tado Erodı a sangi kadi n'tol ngonni kin.»

† 1:23 1.23 Eja 7.14 * 2:1 2.1 1 Samiyel 16.1 † 2:6 2.6 Mis 5.1

¹⁴ Jisepi ində taa kondɔ'ti non, un ngonon in ki kon'a, ningə anyi aw se'de Ejipiti'ti.
¹⁵ Si'ti non biti koy Erodi, adi ta ki Burəbe el ki ndu njekeltakita'a'ti ene: «M'bar ngonon'm kadi te me be'ti ki Ejipiti kɔ‡» kin tolta'ne.

Erodi tɔl ngann'gi ki kasi me be'ti ki Betilehem

¹⁶ Loki Erodi oo kadi nje nyagər'gi ədi'ə, wongi ra'a ngayn. Wongi ra'a adi un ndu'ne kadi tɔli ngann'gi ki kasi ki in dɔ bal ki joo'ti tɔl ki nanga ne pəti me be'ti ki Betilehem, ki ngann be'gi ki gidi'ti. Bal kin in kigo dɔkagilo'ti ki nje nyagər'gi oji'ə'n'ə. ¹⁷ Be ə, ta lə njekeltakita Luwə'ti Jeremi, ki el tɔl'n ta'ne. Jeremi ene:

¹⁸ «Ndu'de bar me be'ti ki Rama, non'gi ki ndingərɔ'gi ki əti bol ngayn.

Rasel non ngann'ne'gi,
 Ndigɔ kadi de sɔl me'ne el,
 Tado gotoiŋ.»

Jisepi tɔl Ejipiti aw Najareti

¹⁹ Loki Erodi oy nga ningə, go koy'o'ti, malayka lə Burəbe te ki rɔ Jisepi'ti, Ejipiti'ti me nii'ti, el'ə ene: ²⁰ «Ində taa, un ngonon ki kon'a, ə tɔli awi dɔnangi Isirayel'ti gogi, tado de'gi ki isi sangi kadi n'toli ngonon kaa oyi nga.» ²¹ Jisepi ində taa, un ngonon ki kon'a, ə tɔli awi dɔnangi Isirayel'ti gogi. ²² Nan loki oo kadi Arkelosi onbe dɔ Jude'ti tor baw'ne Erodi'ti, bol ra'a kadi aw Jude'ti. Be ə, Luwə el'ə me nii'ti ad'a aw Galile'ti yo. ²³ Aw isi me bebo'ti ki bari'ə Najareti. Be kadi ta ki de'gi ki njekeltakita Luwə'ti eli eyina: «A bari'ə de ki Najareti'ti kin tɔl'n ta'ne.»

3

Jan ki njera de'gi batəm

(Mrk 1.2-6; Luk 3.1-6; Jan 1.19-23)

¹ Bal'gi dər go'ti, Jan Batisi te, iləmbər diləlo'ti ki Jude ene: ² «Inyəi gorow njiyə'se'gi ki majel kɔ, tado Konbe lə Luwə in ndəkba.» ³ Jan Batisi ə, in de ki njekeltakita Luwə'ti Ejay elta dɔ'a'ti ene: «Ndu de madi bar diləlo'ti ene: “Rai gorow lə Burəbe!

Rai gorow li'ə adi ra njururu*!”»

⁴ Jan ulə ku ki in ki ra ki bin jambal rɔ'ne'ti, ningə dɔ me'ne ki ndar tɔ. Nyakuso'a in giwiri'gi ki tɔji. ⁵ De'gi ki bebo Jerujalem'ti, ki dɔnangi Jude'ti pəti, ki dɔnangi ki kadi ba Jurden'ti pəti, rei rɔ Jan'ti. ⁶ Rei tɔri ndu'de dɔ majel'gi'ti lə'de, adi Jan ra'de batəm me ba Jurden'ti.

⁷ Loki Jan oo adi *Parisi'gi ki *Sadusi'gi ngayn rei kadi ra'de batəm ningə, el'de ene: «Ingi ki mann'se majel to mann lii pir'gi be kam, nan oji'se row kadi anyinan wongi lə Luwə ki a re ə? ⁸ Maji kadi kulə ra'se toji kadi in de'gi ki inyəi gorow njiyə'se ki majel kɔ. ⁹ Ningə, kadi inyəi ta kɔji me'se'ti kene: “J'in ngann kaw Abiraham.” Tado, adi m'el'se, Luwə asi kadi a tɔl gaji mbal'gi kam ngann kaw Abiraham'ti kare. ¹⁰ Ki ngosine kin, kungə in ndəkba kadi tugə kagi'gi ngirə'de'ti gangi nga. Kagi ki ra ki andi maji el ə, a tugəi'ə kadi iləi'ə me por'ti kɔ. ¹¹ M'in, m'ra'se batəm me mann'ti, kadi toji toki inyəi gorow njiyə'se'gi ki majel kɔ, nan de ki a re go'm'ti, in nje togi ki utə'm sanyi. M'asi kadi sa ki nja'a'ti kaa m'or el. In a ra'se batəm me Ndil Luwə'ti, ki me por'ti. ¹² Uwə keh to nya ji'ne'ti kadi to'n kandi ko ki maji, oy me dam'ti, ningə ulə tisə por. In por ki a oy el ratata.»

Jeju ra batəm

(Mrk 1.9-11; Luk 3.21-22; Jan 1.29-34)

¹³ Lo kin'ti non, Jeju in Galile'ti, re ta ba Jurden'ti rɔ Jan'ti, kadi ra'a batəm. ¹⁴ Nan Jan ge kɔdi el, adi el ene: «In m'in ə kadi in, ra'm batəm, ningə in yo ta in təl re rɔm'ti kadi m'ra'i batəm bay tɔ wa?» ¹⁵ Nan Jeju el'ə ene: «Ki ngosine kin, in ra be, tado in kigo'ə kin ə j'a ji tɔl'n ta ndigi lə Luwə.» Be ə, Jan ndigi dɔ'ti, ra'a'n'ə batəm. ¹⁶ Loki Jeju ra batəm taa par, ə te me mann'ti ningə, low'ə'ti non, dɔran te ta'ne, adi oo Ndil Luwə risi to dər dum be re isi dɔ'a'ti. ¹⁷ Ningə, ndu ta madi te dɔran'ti, ene: «In kam in Ngonn'm njendigi lə'm, ki rɔ'm nəl'm dɔ'a'ti ngayn.†»

4

Su nan Jeju

(Mrk 1.12-13; Luk 4.1-13)

¹ Go'ti, Ndil Luwə ɔnon Jeju aw si'ə dilələ'ti, kadi Su nan'a. ² Jeju ɔgi rɔ'ne nyakuso, kondɔ dɔsɔ ki kadi, dɔsɔ, ə go'ti bo ra'a. ³ Lo kin'ti, Su, njenan de'gi ɔti re rɔ'a'ti, el'ə ene: «Re in Ngonn lə Luwə ə, adi mbal'gi kin tɔli mapa adi m'oo.» ⁴ Ə Jeju ilə'ti ene: «Ndangi me makitu'ti lə Luwə eyina: De a isi ki dɔ'ne taa ki takul nyakuso par el, nan ki takul ta'gi pɛti ki tei ta Luwə'ti tɔ*.»

⁵ Go'ti, Su aw ki Jeju me bebo'ti ki Jerujalem, ki in bebo ki to ta dangi tado Luwə, aw si'ə jam dɔ Kəy'ti lə Luwə taa, ⁶ ningə el'ə ene: «Re in Ngonn lə Luwə ə, inyə ji'i taa osi adi m'oo. Tado ndangi me makitu'ti lə Luwə eyina: “Luwə a adi ndu'ne malayka'gi lə'ne kadi a lai'nu dala ji'de'ti, kadi nja'i tugə mbal el†.”» ⁷ Jeju təl el'ə ene: «Ndangi me makitu'ti lə Luwə tɔ eyina: A nan Burəbe Luwə lə'i el‡.»

⁸ Su təl aw ki Jeju dɔ mbal'ti ki ngal taa ngayn bay, ɔj'ɔ konbe'gi ki dɔnangi'ti ne pɛti, ki nyakingə'gi ki me'ti, ⁹ ningə el'ə ene: «M'a m'ad'i nya'gi kin pɛti, loki re ɔsi məkəs'i nanga non'm'ti ə ulə tɔji dɔ'm'ti.» ¹⁰ Jeju təl el'ə ene: «In *Satan, ɔti kɔ sanyi. Tado ndangi me makitu'ti lə Luwə eyina: “A ɔsikurə Burəbe Luwə'ti lə'i, ningə in ki kar'ne ba par ə a re non'a'ti kadi in gos'oŒ.”»

¹¹ Be ə, Su inyə Jeju ə ɔti aw. Ningə malayka'gi rei rɔ Jeju'ti, rai si'ə.

Jeju iləmbər Poyta ki maji Galile'ti

(Mrk 1.14-15; Luk 4.14-15)

¹² Dɔkagilo madi, uwəi Jan dangay'ti, ə Jeju oo ta'a ningə, təl ɔr rɔ'ne aw Galile'ti. ¹³ Nan kin ə, inyə bebo ki Najaret, ə aw isi Kapernayim'ti yo. Kapernayim ki in bebo ki ra kadi ba'ti ki Galile, dɔnangi'ti lə Jabulon ge ki Nepitali ge. ¹⁴ Be kadi tɔlta ta ki njekeltakita Luwə'ti Ejay el ene:

¹⁵ «In de'gi ki Dɔnangi Jabulon'ti ki dɔnangi Nepitali'ti,

Ki sii ndəkba kadi babo'ti,

Gidi ba Jurden'ti,

In de'gi ki dɔnangi Galile'ti,

Ki in de'gi ki in Juwipi'gi el!

Uri mbi'se oyi:

¹⁶ De'gi ki kete sii lo ki ndul'ti,

Oyi kunjɔ kibo,

Ningə de'gi ki kete sii be lə yo,

Ki in lo ki ndul kururu,

Lo kunjɔ te dɔ'de'ti*.»

¹⁷ Dɔ gangi low'ə'ti kin, Jeju ulə ngirə kiləmbər ene: «Inyəi gorow njiyə'se'gi ki majel kɔ, tado Konbe lə Luwə in ndəkba rɔ'se'ti.»

† 3:17 3.17 Pa'gi 2.7; Ejay 42.1 * 4:4 4.4 Ndukun ki nja joo 8.3 † 4:6 4.6 Pa'gi 91.11-12 ‡ 4:7 4.7 Ndukun ki nja joo 6.16 § 4:10 4.10 Ndukun ki nja joo 6.13 * 4:16 4.16 Ejay 8.23, 9.1

*Njendo'gi ki dokete ki Jeju bar'de
(Mrk 1.16-20; Luk 5.1-11)*

¹⁸ Ndo kare, Jeju ra njiyè kadi babo'ti, ki Galile ningə oo ngannkon'a'gi joo: adi in Simon ki bari'ə Piyər ingi ki ngonkon'ne Andire ki in njendon kanji'gi, a iləi bandi me mann'ti. ¹⁹ Jeju el'de ene: «Rei go'm'ti adi m'ndo'se, kadi in təli nje sangi de'gi adi m'in kadi ingəi kaji.» ²⁰ Kalangiba, inyəi bandi'gi lə'de, ə awi uni go Jeju. ²¹ Jeju ɔti ki kete nden ningə, oo ngannkon'nan'gi ki rangi joo: Jaki in ki Jan ki in ngann lə Jebede, sii me to'ti ki baw'de, isi rai go bandi'gi lə'de, ə bar'de. ²² Loki Jeju bar'de ningə, kalangi ba, inyəi baw'de Jebede ki to, ə awi uni go Jeju.

²³ Jeju njiyè donangi Galile'ti ba pəti, ndo nya de'gi me kəykawnan'gi'ti lə Juwipi'gi, iləmbər Poyta ki maji ki ɔjido Konbe lə Luwə, taa aji njemonyi'gi ki njerɔto'gi ki dann de'gi'ti tɔ. ²⁴ Tɔbar li'ə sanan donangi'ti ki Siri ba pəti, adi rei ki de'gi pəti ki rɔ'de ra'de, njerɔto'gi ki dangi dangi, nje ki ndil'gi ki majel rai'de ge, njedamsil'gi ge ki njerɔkoy njururu'gi ge, adi aji'de. ²⁵ Bulə de'gi ngayn rei go Jeju'ti. Nje kin donangi Galile'ti ge, donangi Bebo'gi'ti ki Dɔgi ge, bebo Jerujalem ge, ki donangi Jude'ti ge, ki donangi ki gidi ba Jurden'ti ge.

5

*Jeju ndo nya njendo'gi lə'ne do mbal'ti
(Mrk 3.13; Luk 6.12-13, 20)*

¹ Loki Jeju oo bulə de'gi kin ningə, ɔti aw isi do mbal'ti, adi njendo'gi li'ə rei rɔ'a'ti.
² Lo kin'ti, Jeju ilə rɔ'ne ndo nya de'gi ene:

*Maji ki rɔta'ti
(Luk 6.20-26)*

³ «Majikur in lə nje ki oyi rɔ'de kadi n'asi el takum Luwə'ti, tado Konbe lə Luwə in yan'de.
⁴ Majikur in lə nje ki isi nonyi bone, tado lo ti ə Luwə a səl me'de.
⁵ Majikur in lə nje ki sɔli ləm ləm, tado Luwə a adi'de donangi kadikare'ti.
⁶ Majikur in lə nje ki bo ki kundə ra nya kigo ndu Luwə'ti in me de'ti, tado lo ti ə a ndanni.
⁷ Majikur in lə nje ki isi oyi kumtondoo lə de'gi, tado Luwə a ra se'de maji.
⁸ Majikur in lə nje ki me'de in kare do Luwə'ti, tado a oyi Luwə ki kum'de.
⁹ Majikur in lə nje ki isi sangi row lapiya, tado a bari'de ngann'gi lə Luwə.
¹⁰ Majikur in lə nje ki de'gi isi adi'de kon tado nyara ki dana, tado Konbe lə Luwə in yan'de.
¹¹ Majikur in lə'se loki de'gi isi taji'se ge, isi adi'se kon ge, isi tətita do'se'ti ge tado lə'm. ¹² Rai ronel, tiləi kole, tado nyakugə goji'se in ngayn dɔran'gi'ti. *Njekeltakita Luwə'ti, ki rai kulə kete non'se'ti, ingəi kon kin be tɔ.

*Nje kun go Kirisiti in kati ki kunjɔ ki donangi'ti
(Mrk 9.50, 4.21; Luk 14.34-35, 8.16, 11.33)*

¹³ «Ingi ə in kati ki donangi'ti. Ningə kin ə mbann kati goto ə, de a ra bann ə kadi kati təl mbann gogi bay wa? Maj'a goto nga; a buki'ə kɔ gidi lo'ti kadi de'gi njiyè do'ti par nga.

¹⁴ «Ingi ə in kunji ki dɔnangi'ti. Ningə bebo ki indəi'ə dɔ mbal'ti taa, asi kadi a iyə rɔ'ne el. ¹⁵ De a ində por lambi'ti re'n kəy ə dow ngo dɔ'ti el. A ində dɔ nya'ti taa kadi de'gi ki me kəy'ti pəti oyi lo. ¹⁶ Be tɔ ə, kadi de'gi pəti oyi kunji lə'se me nyara ki maji'ti. Loki oyi nya ra'se ki maji ningə, a uləi tɔji dɔ Baw'se Luwə'ti ki isi dɔran'ti.

Nyando ki dɔ ndukun'ti lə Luwə

¹⁷ «Maji kadi in məri toki m're kadi m'buji ndukun'gi lə *Moji eke ta lə njekeltakita Luwə'ti el. M're tado buji'de el, nan m're tado tɔl ta'de yo. ¹⁸ Toki rɔta'ti, m'el'se, kete non kadi dɔran in ki dɔnangi kin a gotoi kɔ, ngonn kur ta ki nden be, eke ngonn ndaja madi ki me ndukun'ti lə Luwə ki ndangi ki a ɔr kɔ goto. A to be biti kadi nya'gi pəti ki ndangi me'ti rai nya. ¹⁹ De ki aldɔ ngonn mbərkikində ki nden be dann mad'a'gi'ti, ə ndo de'gi kadi rai toki in ra'n be tɔ ningə, a in ki du ngayn me Konbe'ti lə Luwə tɔ. Nan de ki tɔl rɔ'ne go'ti, ə ndo de'gi, a in kibo me Konbe'ti lə Luwə. ²⁰ Adi m'el'se: kin ə nyara ki dana lə'se utə nya njendo ndukun'gi lə Luwə ki Parisi'gi el ə, a uri me Konbe'ti lə Luwə el.

Nyando ki dɔ wongi'ti

(Mrk 11.25; Luk 12.57-59)

²¹ «Ingi, in gəri maji toki ndu ta el kaw'je'gi ene: “A tɔl de el,* de ki tɔl madi'ne ningə, maji kadi awi si'ə non njegangi ta'gi'ti.” ²² Nan m'in m'el'se: «De ki ra wongi ki ngonnkon'ne, maji kadi awi si'ə non njegangi ta'gi'ti; de ki taji ngonnkon'ne “mbo”, maji kadi awi si'ə non njegangi ta'gi'ti kibo lə Juwipi'gi; ə de ki ɓar ngonnkon'ne “man”, maji kadi iləi'ə me por'ti ki biti ki non'ti. ²³ Kin ə aw ki kadikare lə'i ringiri lo kilə kadikare'ti kadi Luwə, ə me'i olo dɔ'ti kadi ngonnkon'i aw sə'i ki ta madi ningə, ²⁴ maji kadi inyə kadikare kin non ringiri'ti, ə in re aw ulə noji nan'ti si'ə ɓay taa in tɔl re un kadikare lə'i adi Luwə.

²⁵ «Kin ə isi awi lo gangita'ti ki nje ta lə'i ə, loki in dɔ row'ti ɓay kin ə, in sangi row kadi ndu'se osi go nan'ti si'ə kalangi, nan to aw sə'i uləi ji njegangita'ti, adi njegangi ta uni uləi ji njerɔ'gi'ti, adi njerɔ'gi awi sə'i iləi'nu dangay'ti. ²⁶ Toki rɔta'ti adi m'el'i, a te lo kin'ti el biti kadi ugə dɔboy sisi ɓay taa a inyəi'nu taa.

Nyando ki dɔ kuwə marum'ti

(Mat 18.8-9; Mrk 9.43,47-48)

²⁷ «In gəri ndu ki el ene: “A uwə marum el†,” kin maji. ²⁸ Nan m'in m'el'se: “De ki gon dene ki kumnda ə, uwə si'ə marum me'ne'ti nga.” ²⁹ Kin ə kum'i ki dɔjikɔl'i'ti rai adi osi me majel'ti ə, ɔr'ɔ ilə kɔ sanyi. Tado in soti kadi ngonn rɔ'i kare goto, utə kadi iləi darɔ'i ba pəti me por'ti ki biti ki non'ti. ³⁰ Kin ə ji kɔl'i rai adi osi me majel'ti ə, in gang'a ilə kɔ sanyi. Tado, in soti kadi ngonn darɔ'i kare goto, utə kadi iləi darɔ'i ba pəti me por'ti ki biti ki non'ti.

Ta ki dɔ gangi nan'ti lə dene ki dingəm

(Mat 19.7-9; Mrk 10.4-5, 10-12; Luk 16.18)

³¹ «In gəri kadi ndukun el ɓay tɔ ene: “Re de tuwə ne'ne ningə, kadi ad'a makitu gangi nan‡.” ³² Nan m'in m'el'se toki: “Re de tuwə ne'ne tado nya ki rangi, um in ta lə kaya ki ra el ə, de'ə kin sur'ə ta kuwə marum'ti. A re de ta dene ki ngaw'a tuwə ningə, de'ə kin tɔl njekuwə marum tɔ.”

Ta ki dɔ kiw rɔ'ti

³³ «Ndu ta el kaw'je'gi kete ɓay tɔ ene: “Re iw rɔ'i dɔ nya madi'ti ə, ra dɔ'ti, kadi in ra nya ki iw rɔ'i dɔ'ti non Burəbe'ti§.” ³⁴ Nan m'in m'el'se toki a iw rɔ'i el to kiw

* **5:21** 5.21 Tekitaga 20.13; Ndukun ki nja joo 5.17 † **5:27** 5.27 Tekitaga 20.14; Ndukun ki nja joo 5.18 ‡ **5:31** 5.31 Ndukun ki nja joo 24.1 § **5:33** 5.33 Lebitiki 19.12; Kor Isirayel'gi 30.3

el. A iw rɔ'i ki dɔran el, tado in kumbər kisi Luwə; ³⁵ a iw rɔ'i ki dɔnangi el, tado in kumbər kində nja'a; a iw rɔ'i ki Jerujalem el, tado in bebo læ Ngar kibo; ³⁶ a iw rɔ'i ki jam dɔ'i el, tado in asi kadi in təl bin dɔ'i kare be kaa ki nda'ti eke ki ndul'ti el. ³⁷ Re ta læ'se in oyo ningə, rai dɔ oyo'ti, re ta læ'se in jagi ningə, rai dɔ jagi'ti par tɔ, ə ndəgi ta pəti ki a re go'ti kin in rɔ Su'ti.

Ta ki dɔ dal ban'ti
(Luk 6.29-30)

³⁸ «In gər kadi ndu ta el ene: “Re de tɔ kum madi'ne ningə, in kadi toki tɔ kum'ə tɔ, a re de təti ngangɪ madi'ne ningə, in kadi toki təti ngang'a tɔ*.” ³⁹ Nan m'in m'el'se kadi in tanyi rɔ nje mendul el. Re de ində dow kot'i ki kəl ə, in yəti dowə ki gəl ad'a ində bay. ⁴⁰ Re de aw sə'i non njegangita'ti kadi taa ku ki goji læ'i ə, ad'a in ki ngal dɔ'ti. ⁴¹ Re de ində tɔgi dɔ'i'ti kadi njiyə nja'i dər ə, njiyə si'ə njay dər joo. ⁴² De ki ra ki dəj'i nya ə ad'a, ningə re de tunəi nya ə ɔg'ɔ el tɔ.

Ta ki dɔ ndigi njeban'gi'ti
(Luk 6.27-28,32-36)

⁴³ «In gəri toki ndu ta el ene: “A in ndigi de mad'i, nan a ɔsi ta njeban læ'i.” ⁴⁴ Nan, m'in m'el'se: In ndigi njeban'gi læ'se, elita ki Luwə tado læ nje ki isi adi'se kon. ⁴⁵ In rai be kadi in ngann læ Baw'se Luwə ki nje kisi dɔran'ti. Tado adi kadi ɔsi dɔ nje memaji'ti ki nje memajel. Adi ndi ədi dɔ njera nya'ti ki dana, ki njera nya'ti ki dana el. ⁴⁶ Kin ə in ndigi nje ki ndigi'se tɔ par ə, nyakugə goji ri ə Luwə a adi'se wa? *Njetalambo'gi kaa rai be tɔ. ⁴⁷ Kin ə rai lapiya ngannkon'se'gi par ə, ri ə to ta dangi ə rai wa? Tado nje gər Luwə el kaa rai be tɔ. ⁴⁸ Ningə ingi, maji kadi in ndigi de'gi adi ɔsi taga panyi toki Baw'se Luwə ki dɔran'ti ndigi de'gi adi ɔsi taga panyi kin be tɔ.»

6

Ta ki dɔ ra ki njendoo'gi'ti

¹ «Kadi oyi maji, kin ə re isi rai nya ki ndu Luwə ndigi kadi rai ningə, maji kadi rai takum de'gi'ti ki kadi oyi'se el. Re rai be ningə, Baw'se ki isi dɔran'ti, a adi'se nyakugə goji læ'se el. ² Kin ə in ra ki njendoo ə, kadi tugə gəngi dɔ'ti kadi de'gi oyi el. In rai toki njekədikum de'gi isi rai ginn kəykawnan'gi'ti læ Juwipi'gi kigo row'gi'ti kin el. Rai be kadi de'gi piti'de. Nan ki rɔta'ti, adi m'el'se, ingəi nyakugə goji læ'de nga. ³ Nan in, loki in ra maji ki njendoo'gi, maji kadi ji gəl'i gər nya ki ji kəl'i adi el. ⁴ Be ningə, nya læ'i ki adi kin to lo kiyə'ti, ningə Luwə ki oo nya'gi ki to lo kiyə'ti, a ugəi bang'a.»

Ta ki dɔ kelta'ti ki Luwə

⁵ «Loki sii elita ki Luwə ningə, ononyi'se kadi rai toki njekədikum de'gi sii rai kin be el. Njekədikum de'gi ki ndigi ngayn kadi rai taa me kəykawnan'gi'ti læ Juwipi'gi ki ngangɪ row'gi taa elita ki Luwə. Ingi rai be kadi de'gi oyi'de. Nan ki rɔta'ti, adi m'el'se, ingəi nyakugə goji læ'de nga. ⁶ Nan in, loki ge kelta ki Luwə ningə, maji kadi ur kəy to'i'ti, uti takəy dɔ'i'ti, elta ki Luwə lo kiyə'ɔ'ti kin, ningə Baw'i Luwə ki isi lo kiyə'ɔ'ti, a oo, ə a adi nya ki in dəj'ə.

⁷ «Loki isi elita ki Luwə ningə, elita ki dɔnan'ti, dɔnan'ti to de'gi ki nje gər Luwə el be el. Ingi oyi eyina, me ta'ti ki kel ngayn kin ə Luwə a oo'n dɔ ndu'de. ⁸ Maji kadi rai toki ingi isi rai kin be el, tado Baw'se Luwə gər nya'gi ki awi ki ndoo'ə, kete bay taa kadi eli si'ə ta dɔ'ti.

* 5:38 5.38 Tekitaga 21.24; Lebitiki 24.20; Ndukun ki nja joo 19.21 † 5:43 5.43 Lebitiki 19.18

Kuji kelta ki Luwə
(Luk 11.2-4)

⁹ «Ingi ə, kadi elita ki Luwə eli eyina:

“Baw’je ki isi me dōran’ti taa,
Kadi de ki ra gər tō’i toki in Luwə,

¹⁰ Kadi Konbe lə’i re.
Kadi de’gi rai ndigi lə’i dōnangi’ti ne
Tokı nje ki dōran’ti isi rai kin be tō.

¹¹ Adı’je nyakusō’je ki asi ta’je me ndō’ti ki bone.

¹² Inyə go majel’gi lə’je kō,
Tokı j’in kaa j’inyəi’n go majel’gi lə nje ki rai se’je majel kō kin be tō.

¹³ Inyə’je adi j’osi me nyanan’ti el,
Nan kadi ər’je ji Su’ti kō.

[Tadō in ə, konbe, ki tōgi, ki tōbar in lə’i bitı ki non’ti.]”

¹⁴ «Kin ə inyəi go majel’gi lə de’gi kō ningə, Baw’sə ki isi dōran’ti a inyə go majel’gi lə’sə kō tō. ¹⁵ A kin ə re inyəi go majel’gi ki de’gi rai sese kō el ningə, Baw’sə a inyə go majel’gi lə’sə kō el tō.

Kōgi rō nyakusō

¹⁶ «Loki ōgi rō’sə nyakusō ningə, maji kadi in sikiti kum’sə sikiti sikiti to nje kədikum de’gi kin be el. Ingi, sikiti kum’de kadi de’gi oyi’de toki n’ōgi rō’de nyakusō. Nan toki rōta’ti, adi m’el’sə, ingəi nyakugə goji lə’de nga. ¹⁷ Ningə in, loki ōgi rō’i nyakusō ningə, maji kadi togi takum’i suki suki, ə ndu dō’i bulu bulu. ¹⁸ Tadō kadi de’gi gəri, toki ōgi rō’i nyakusō, el. Ningə, Baw’i ki isi lo kiyərō’ti par ə oo, in ki gər nya ki to lo kiyərō’ti a adi’sə nya ki in dəji’ə.

Nyakingə ki dōran’ti
(Luk 12.33-34)

¹⁹ «In mbonyi nyakingə’gi tadō lə’sə dōnan’ti dōnan’ti dōnangi’ti ne el. Dōnangi ki in loki nya ki sēm’ti a ndusi ge, yon’gi a onyi ge, taa nje bōgi’gi a mbuti bolo bər kadi bōgi ge. ²⁰ Nan kadi in sangi kadi awi ki nyakingə’gi lə’sə dōran’ti taa ki in lo ki nya ki sēm’ti a ndusi el num, yon’gi a onyi el num, taa nje bōgi’gi a mbuti bolo bər kadi bōgi el num tō. ²¹ Tadō lo ki nyakingə lə’i in sēm’ti, me’i a in sēm’ti tō.»

Kum in lambi lə darō
(Luk 11.34-36)

²² «Kum de ə in lambi lə darō’a. Kin ə re kum’i oo lo maji ningə, darō’i pəti in me kunji’ti. ²³ A kin ə re kum’i oo lo maji el tō ningə, darō’i pəti in me lo ki diw’ti tō. A kin ə re kunji ki to rō’i’ti kin təl diw ningə, a in diw ki dum kelta’a.»

Me ki ra sururu
(Luk 16.13, 12.22-31)

²⁴ «De ki a ra kuləbər lə ngar’gi joo goto: eke ōsi ta ki kare ə, a ndigi ki nungi, eke kidi ki kare ə a uwə ki nje ki nungi tō. A asi kadi rai bər lə Luwə num, bər lə nar num el.»

²⁵ In tadō kin ə, m’el’sə kadi adi me’sə ra sururu dō nyakusō’sə’ti ki mann kanyi’sə’ti ki kadi sii ki dō’sə taa el, taa dō ku kō’sə’ti el num tō. Tadō kisikidōtaa utə nyakusō, taa darō de utə ku ki kō tō. ²⁶ Gonyi yəl’gi ki ra nali dann nəl’ti kin oyi, duwi ko el num, təti ko el num, taa kawı nya me dam’ti el num tō, nan Baw’sə ki isi dōran’ti taa, adi’de nya sōi maji. Eke, ingi, utəi yəl’gi kin gidi banyi banyi el wa? ²⁷ Nan dann’sə’ti ə asi kadi a ilə ngonn kadi ki nden be dō ndō kisikidōtaa’ti ki takul me ki ra sururu lə’ne wa? ²⁸ Asi el, nga ra bann be ə me’sə ra sururu dō ku kō’sə’ti wa? Gonyi puti kam’gi ki rai me mu’ti kin oyi. Rai kulə madi el num, oji ku el num tō,

nan ²⁹ ngar Salomon ki to'a bar ngayn me nyakingə'ti kin kaa ɔɔ ku ki ndole asi nan ki ki kare dann'de'ti el*. ³⁰ Ə kin ə Luwə ulə ku rɔ ngann mu'gi'ti ki j'oo'de bone, ə lo ti par ə a onyi por kin be ningə, ra bann ə in de'gi taa a ulə ku rɔ'se'ti el wa? In ton'gi me kunme'ti. ³¹ Adi me'se ra sururu kadi eli eyina: «Ri ə j'a j'usɔi wa? Ri ə j'a j'anyi wa? J'a j'ingəi ku ra ə j'a j'ɔi wa?» el. ³² Nya'gi kin pəti, in de'gi ki gəri Luwə el, ə sii sangi ki non kum de'ti. Ningə Luwə ki Baw'se ki isi dɔran'ti gər maji kadi awi ki ndoo'ə tɔ. ³³ Sangi Konbe lə Luwə ki ra nya ki dana takum'ə'ti kete, ningə a adi'se ndəgi nya'gi kin pəti dɔ'ti. ³⁴ Adi me'se ra sururu ɔjido ndɔ ki lo ti'ti el. Tado ndɔ ki lo ti'ti aw ki me ki ra sururu lə'ne. Ndo'gi pəti awi ki nya torɔ ki sɔw dɔ'de, um awi ki mad'a dɔ'ti el.

7

Takigangi dɔnan'ti (Luk 6.37-38,41-42)

¹ Gangita dɔ de'ti el, kadi Luwə gangi ta dɔ'se'ti el tɔ. ² Tado Luwə gangi ta dɔ'se toki in gangi dɔ madi'se'gi'ti be tɔ. Ningə kadi gəri toki nya ki mbɔji adi de'gi kin ə Luwə a mbɔji'n adi'se tɔ. ³ Ra bann be ə, oo bunə mu ki to kum ngonkon'i'ti yo, ə oo kagi ki boi ki to yan'i'ti kin el wa? ⁴ Kagi ki boi ə to kum'i'ti ne tɔ kin, nga ki gorow ki bann ə a el ngonkon'i ene: «Ngonkon'm, adi m'un bunə mu ki to kum'i'ti kin» wa? ⁵ In njekədikum de'gi, un kagi ki boi ki kum'i'ti kin ningə to, a oo lo ar njay kadi un'n bunə mu ki kum ngonkon'i'ti.

⁶ «Ononyi'se kadi adi nya ki ar njay busi'gi, nan be el ə a təli ki dɔ'se'ti to tonyi'se. Be to'a in buki mədikɔsi'gi lə'se non kɔsongi'gi'ti el, nan be el ə a in njiyəi dɔ'ti, mbisəi ki nja'de.»

Dəji nya Luwə (Luk 11.9-13)

⁷ «Dəji ə a adi'se, sangi ə a ingəi, indəi takəy ə a tei adi'se. ⁸ Tado de ki dəji ə a adi'ə, de ki sangi ə a ingə, de ki ində takəy ə a tei adi'ə tɔ. ⁹ Nan dann'se'ti ə ngonkon'o dəj'ə mapa ningə un mbal taa ad'a wa? ¹⁰ Eke dəj'ə kanji ningə un lii taa ad'a wa? ¹¹ A kin ə, ingi ki in de'gi ki majel kin mindi ə gəri row kadi nya ki maji ngann'se'gi ningə ra bann be ə, Baw'se ki isi me dɔran'ti taa kin taa a adi nya ki maji de'gi ki dəji'ə el wa?

¹² «Nya'gi pəti ki in ndigəi kadi de'gi rai adi'se kin ə rai adi'de tɔ. Tado inbe kin ə in nyando ki to me ndukun'gi'ti lə Moji num, me ta'gi'ti ki njekeltakita Luwə'ti ndangi num tɔ.

Ta row'gi ki joo (Luk 13.23-24)

¹³ «Uri ki tarow ki mbəngirə, tado tarow ki tati panyi te row'ti ki tati panyi'ti ki kun'ə on el, ki nje kaw ki de'gi tuji'ti. Nga ningə, in row'ə kin ə de'gi ngayn uni. ¹⁴ Ningə tarow ki nje kaw ki de'gi kaji'ti ta'a in mbəngirə ba, uwə de'gi. Ningə row'ə kin, njekun'ə'gi in ngayn el.

Nje bar rɔ'de njekeltakita Luwə'ti ki in nje ngom'gi (Luk 6.43-44)

¹⁵ «Indəi kumkədi dɔ rɔ'se'ti ki rɔ nje bar rɔ'de njekeltakita Luwə'ti nan ingi el. A rei rɔ'se'ti, a oyi gidi'de taga ne in bati'gi, nan me de'ti kəy, in jagum'gi ki njetoko nyakul'gi. ¹⁶ A in kigo kulə ra'de'ti nga ə a gəri'de. De a ujə kandi nju dɔ konn par'ti el, taa de a ujə kandi mbaykote dɔ konn ngan'ti el tɔ. ¹⁷ Kagi ki maji, ningə a andi kandi ki maji, ə kagi ki majel, a andi kandi ki majel tɔ. ¹⁸ Kagi ki maji ki kadi a andi

* 6:29 6.29 1Ngar'gi 10

kandi ki majel goto, taa kagi ki majel ki kadi a andi kandi ki maji kaa goto to. ¹⁹ Kagi ki ra ki andi kandi ki majel, a tugai'ə kadi ilai'ə me por'ti ko. ²⁰ Adi, a in kigo kuləra nje ngom'gi ki nje k'el k'ene n'in njekeltakita Luwə'ti ə a gəri'de.»

Njendo'gi ki rəta'ti

(Luk 6.46, 13.25-27)

²¹ «In nje ki sii bari m'in "Burəbe, Burəbe!" ta'de'ti ne par kin ə a uri pəti Konbe'ti lə Luwə el, nan in nje ki sii rai go ndigi'ti lə Bai ki isi me dōran'ti taa. ²² Ndo gangita'ti ə, de'gi ngayn a eyina: "Burəbe, Burəbe! in me tō'i'ti el ə j'eli'n ta ki ta Luwə'ti wa? In me tō'i'ti el ə ji tuwə'n ndil'gi ki majel wa? In me tō'i'ti el ə ji ra'n nyakōji'gi ngayn ki əti bol bol wa?" ²³ Ningə lo kin'ti, m'a m'el'de ki taga wangi m'ene: "Ōri rō'se sanyi nu, m'gər'se nja kare el, in ki in njeramajel'gi*!"

Kəy'gi joo

(Luk 6.47-49)

²⁴ «Be ə, de ki ra ki oo ta'gi ki m'el kin, ə təl rō'ne go'ti ningə, to to de ki njekumkar, ki ra kəy lə'ne dō gadi'ti be. ²⁵ Adi loki ndi ədi ningə, mann kon lo re un kəy kakin, taa nəl kaa ulə ki dō'ti tō, nan kəy budi nanga el, tado ngirə in dō gadi'ti. ²⁶ Nan de ki ra ki oo ta'gi ki m'el kin, ə təl rō'ne go'ti el ningə, to to de ki mbo, ki ra kəy lə'ne dō nangira'ti be. ²⁷ Adi loki ndi ədi ningə, mann kon lo re un kəy kakin, num taa nəl kaa ulə ki dō'ti tō, ningə kəy budi nanga mur mur, adi tor'o to dilə yiw.»

Tōgi nyando lə Jeju

(Mrk 1.22; Luk 4.32)

²⁸ Loki Jeju tolta ta lə'ne, nyando li'ə əti bulə de'gi bol ki dum. ²⁹ Tado ndo nya to de ki aw ki tōgi ki in rō Luwə'ti, um ndo nya to njendo'de ndukun'gi lə Luwə el.

8

Jeju aji njebanji

(Mrk 1.40-45; Luk 5.12-14)

¹ Loki Jeju in ki dō mbal'ti isi ur ki nanga, bulə de'gi ngayn in go'ə'ti. ² Njebanji kare te re rō Jeju'ti, əsi məkəsi'ne nanga non'a'ti, ningə el'ə ene: «Burəbe, re in ndigi'ə, a adi banji lə'm ur kadi rō'm ar njay.» ³ Jeju ulə ji'ne, ədi'n'ə, ningə el'ə ene: «M'ndigi, ə kadi banji lə'i ur, adi rō'i ar njay.» Tanan'ti non, banji li'ə ur, adi rō'a ar njay. ⁴ Go'ti Jeju el'ə ene: «Ononyi kadi el ta'a de madi, ə aw əji rō'i njekujənyamosi kadikare ningə adi kadikare kujənyamosi kar rō toki ndukun lə Moji dəji'n. Ra be kadi gəri toki banji lə'i ur adi ingə lapiya*.»

Jeju aji njekulə lə kibo lə kuti njerō'gi ki bu

(Luk 7.1-10; Jan 4.43-54)

⁵ Jeju isi ur ki me be'ti ki Kapernayim ningə, de ki Rōm'ti kare ki in kibo lə kuti njerō'gi ki bu, re rō'a'ti, non ki dō'a'ti ene: ⁶ «Burəbe, njekulə lə'm kare to monyi be non, nja'a oy njururu, adi ingə kon ngayn.» ⁷ Ə Jeju el'ə ene: «M'a m'aw kadi m'aj'a.» ⁸ Nan kibo lə kuti njerō'gi ki bu təl el'ə ene: «Burəbe, m'in m'asi kadi ində nja'i ta kəy'ti lə'm el, ə elta kare par ə ngonn njekulə lə'm a ingə lapiya. ⁹ M'el be tado, m'in ki dō'm m'in ginn tōgi'ti lə nje ki dō'm'ti, ningə m'aw ki njerō'gi ginn tōgi'ti lə'm to. Adi re m'el njerō kare m'ene: "Aw!", ningə aw; re m'el ki nungi m'ene: "Re!", ningə re; kin ə m'el ngonn njekulə lə'm m'ene: "In ra nya kin be!", ningə ra nya'a kakin to.» ¹⁰ Loki Jeju oo ta kin ta'a'ti, pit'ə, ə el nje ki ra njiyəi go'ə'ti ene: «Toki rōta'ti adi m'el'se, ko kunme ki be kin m'ingə rō de madi'ti dōnangi ki Isirayel'ti el

* **7:23** 7.23 Pa'gi 6.9 * **8:4** 8.4 Ki go jibəl ra'a'ti lə Juwipi'gi, njebanji in de ki de'gi oyi'ə kadi ar njay el, adi asi kadi aw lo nyara'gi'ti ki bar to Luwə el, Lebitiki 14.2-32.

bay. ¹¹ Nga ningə, m'el'se bay tɔ, de'gi ngayn in Juwipi'gi el, a in ki lo kuwə kadi'ti, lo kurkadi'ti kadi rei sii ta nyakusɔ'ti ki Abiraham, Isaki ki Jakobi me Konbe lə Luwə. ¹² Nan nje'gi ki kete ki Konbe ki dɔran'ti sow dɔ'de, a buki'de kɔ taga, me lo ki diw'ti. Lo ki a nonyi'ti ge, a ngori ngang'i'de'ti ge.» ¹³ Ningə, Jeju təl el kibo lə kuti njerɔ'gi ki bu kakin ene: «Maji, aw! Ningə kadi ngonn njekulə lə'i aji kigo kunme'ti lə'i kin.» Ningə dɔ kad'a'ti non, ngonn njekulə li'ə ingə lapiya tɔ.

Jeju aji njemonyi'gi ngayn
(Mrk 1.29-34; Luk 4.38-41)

¹⁴ Go'ti, Jeju aw me kəy'ti lə Piyər ningə, oo məm'ə ki dene to nanga, rɔ'a on por rigi rigi. ¹⁵ Ə Jeju ɔdi j'i'ə, ningə, rɔ'a ki kete tingə ngayn kakin, təl sɔl, adi ingə lapiya. Go'ti, ində taa ra nyakusɔ adi Jeju.

¹⁶ Loki lo sɔl, de'gi rei ki njemonyi'gi ngayn ki ndil'gi ki majel rai'de, rɔ Jeju'ti. Adi Jeju tuwə ndil'gi ki majel kakin dɔ'de'ti kɔ ki ta ki ta'ne'ti, taa aji njemonyi'gi pəti tɔ.

¹⁷ Be kadi ta ki njekeltakita Luwə'ti Ejay el kakin tɔlta'ne. Ejay ene:

«Oy tuji'gi,
Ki monyi'gi lə'je ki dɔ'ne'ti†.»

Kun go Jeju
(Luk 9.57-60)

¹⁸ Nɔɔ kare, Jeju oo bulə de'gi ngayn iləi nan gugi gid'ə, ilə ndu'ne adi njendo'gi lə'ne kadi n'gangi ba, nanyi dowə'ti ki kare. ¹⁹ Lo kin'ti, njendo ndukun lə Luwə kare re rɔ Jeju'ti el'ə ene: «Njendo de'gi, m'a m'un go'i lo'gi pəti ki a aw'ti.» ²⁰ Ə, Jeju el'ə ene: «Njan'gi ai ki be to'de, taa yəl'gi ai ki kəy lə'de tɔ, nan m'in *Ngonn de m'aw ki lo ki kadi m'ulə dɔ'm'ti el.» ²¹ De kare dann njendo'gi'ti lə Jeju el'ə ene: «Burəbe adi'm tarow adi m'aw m'duw bai bay taa.» ²² Ningə Jeju el'ə ene: «Un go'm, ə inyə njekoy'gi adi duwi njekoy'gi lə'de.»

Jeju ndangi nəl ad'a ra lo kati
(Mrk 4.35-41; Luk 8.22-25)

²³ Jeju ala me to'ti, ningə njendo'gi li'ə alai go'ə'ti. ²⁴ Ningə nyi, nəl kibo ngayn uwə'de bus dɔ ba'ti, adi to aw to nduyi mann. Lo'ti kin, Jeju isi to bi. ²⁵ Nga a, njendo'gi li'ə rei rɔ'a'ti, ndəli'ə ki non ta de'ti eyina: «Burəbe, aji'je, nan j'a j'oyi.» ²⁶ Ə Jeju el'de ene: «Ra bann ə boli be wa? In de'gi ki kunme lə'se in nden ba.» Ningə Jeju ində taa, ndangi nəl ingi ki ba, adi lo təl to jijiji. ²⁷ Nya kin əti de'gi bol ngayn, adi eli eyina: «De'ə inbe kam in de ki bann ə, nəl'gi ki ba'gi kaa təli rɔ'de go ta'ti li'ə be wa‡?»

Jeju tuwə ndil'gi ki majel dɔ dingəm'gi'ti joo
(Mrk 5.1-20; Luk 8.26-39)

²⁸ Loki Jeju re te gidi ba'ti, dɔnangi'ti lə de'gi ki Gadara, dingəm'gi joo, ki ndil'gi ki majel rai'de tei ki dɔbadi'gi'ti rei ingəi'ə. De'gi kin rai nya majel ngayn, adi de ki kadi un row kin goto.

²⁹ Lo kin'ti, iləi rɔ'de uri kɔl eyina: «Ngonn lə Luwə, in ri ə in ge rɔ'je'ti wa? In re ne kadi adi'je kon kete non dɔkagilo'ə'ti wa?» ³⁰ Nga ningə, bulə kɔsongi'gi ngayn ra sɔi nya kadi lo'ti non sanyi nden. ³¹ Ə ndil'gi ki majel nonyi dɔ Jeju'ti eli'ə eyina: «Re in tuwə'je ə, adi j'aw j'ur me kɔsongi'gi'ti kam.» ³² Nga anyi, Jeju el'de ene: «Awi!» Ningə tei, awi uri me kɔsongi'gi'ti, adi bulə kɔsongi'gi bingəi nan kadi mbal'ti taa, tosi me ba'ti, anyinan mann oyi. ³³ Nje ngəm kɔsongi'gi anyinan awi me bebo'ti, ɔri poy nya ki ra nya, ki nya ki te dɔ dingəm'gi'ti ki joo ki ndil'gi ki majel rai'de kakin,

† 8:17 8.17 Eja 53.4 ‡ 8:27 8.27 Pa'gi 65.8, 89.10, 107.23-32

pəti adi de'gi oyi. ³⁴ De'gi pəti ki me bebo'ti tei awi kadi ingəi Jeju, ə loki oyi'ə ningə, dəji'ə kadi inyə dɔnangi lə'de ə aw.

9

Jeju aji njerəkoy njururu

(Mrk 2.1-12; Luk 5.17-25)

¹ Jeju al me to'ti, ində ba gangi, aw me bebo'ti lə'ne. ² De'gi madi oti de ki rɔ'a oy njururu ki to me nya koti njemonyi'gi'ti, rei si'ə rɔ Jeju'ti. Loki Jeju oo kunme lə'de ningə, el de ki rɔ'a oy njururu kakin ene: «Ngonn'm, un me'i, majel'gi lə'i in ki kinyə go kɔ.» ³ Lo kin'ti, njendo ndukun'gi lə Luwə ki nungi elita me de'ti eyina: «De kam, elta ki mal dɔ Luwə'ti!» ⁴ Nan Jeju gər mərta lə'de, adi el'de ene: «Tadɔ ri ə isi məri ta'gi ki majel ki be me'se'ti wa? ⁵ Kel de kene: “Majel'gi lə'i in ki k'inyə go kɔ” ə ngan ngayn el, eke kel'ə kene: “Ində taa, ə njiyə” ə ngan ngayn el wa? ⁶ Re in be, m'a m'oji'se kadi gəri toki m'in Ngonn de, m'aw ki togi dɔnangi'ti ne, kadi m'inyə'n go majel'gi lə de'gi kɔ.» Ningə, Jeju el njerəkoy njururu ene: «Ində taa, un tuwə lə'i, ə aw be.» ⁷ Ningə dingəm ində taa, ə un row, aw be. ⁸ Loki kum bulə de'gi oo nya kin, ra'de bɔl ki dum, adi uləi toji dɔ Luwə'ti, ki adi de'gi togi ki əti bɔl be kin.

Jeju bar Matiye kadi un go'ne

(Mrk 2.13-17; Luk 5.27-32)

⁹ Loki Jeju ɔti non isi aw ningə, lo dər'ti ki isi dər, oo dingəm ki bari'ə nan Matiye, isi me kəy taa lambo'ti. Ə Jeju el'ə ene: «Un go'm.» Ningə Matiye ində taa, un go Jeju. ¹⁰ Goti, Jeju isi ta nyakusɔ'ti me kəy'ti lə Matiye. Nga ningə njetalambo'gi ki ndəgi njeramajel'gi, ngayn rei, sii nan'ti ki Jeju ki njendo'gi li'ə ta nyakusɔ'ti. ¹¹ Loki Parisi'gi oyi Jeju isi sɔ nya ki de'gi kin ningə, eli njendo'gi li'ə eyina: «Ra bann ə Njendo'se nya isi sɔ nya ki njetalambo'gi ki njeramajel'gi wa?» ¹² Ə Jeju oo ndu'de, adi el'de ene: «In de'gi ki njemonyi'gi ə a sangi de ki njera de monyi, um in nje rɔ ngan'gi ə a sangi de ki njera de monyi, el. ¹³ Ai sangi kadi gəri me ta kin: Luwə el ene: “In koo kumtondoo ə m'ge, um in kujə mosi kadikare par el*. Tado, m're tado bar nje ki ra dana'gi el, nan m're tado njeramajel'gi yo”.»

Jeju elta dɔ kogi rɔ nyakusɔ'ti

(Mrk 2.18-22; Luk 5.33-39)

¹⁴ *Njendo'gi lə Jan Batisi rei ingəi Jeju eli'ə eyina: «Ra bann ə j'in ki Parisi'gi j'ogi rɔ'je nyakusɔ, ə njendo'gi lə'i ɔgi rɔ'de nyakusɔ el wa?» ¹⁵ Ə Jeju ilə'de'ti ene: «Oyi kadi de'gi ki bari'de lo nyakusɔ taa nan'ti, a in ki rɔnel el, dɔkagilo'ti ki nje taa dene isi'n se'de nan'ti wa? Ndɔ a re non kadi a uni njetaa dene dann'de'ti ningə, dɔkagilo'ti kin ə a ɔgi rɔ'de nyakusɔ. ¹⁶ De a un ta ku ki sigi kadi ilə'n kum ku ki kɔkɔ el. Re in be ə, ta ku ki sigi kakin a in ki ki kɔkɔ raki raki, kadi bolo a to wororo utə ki kete bay. ¹⁷ Taa, de a un yiwi kandi nju ki in el bay uti me mbu ndar'gi'ti ki kɔkɔ el tɔ. Re in be ningə, loki yiwi kandi nju a in ningə, mbu ndar'gi a nduwi, kadi yiwi kandi nju a lo kɔ num, taa mbu ndar kaa təli nya ki tuji kɔ num tɔ. Be ə, re yiwi kandi nju in el bay ningə, maji kadi mbu ndar in ki sigi taa. Be ningə, mbu ndar a ndu el num, yiwi kandi nju ki me'ti kaa a lo kɔ el num tɔ.»

Jeju aji ngonn ki dene ingi ki dene ki njemonyi mosi

(Mrk 5.21-43; Luk 8.40-56)

¹⁸ Loki Jeju ra el'de ta kin ningə, kibo lə Juwipi'gi kare, re ɔsi məkəsi'ne nanga non'a'ti, el'ə ene: «Ngonn'm ki dene ki du oy tanan'ti ne bay. Nan re in re ində ji'i dɔ'a'ti ə, a təl tɔsi ndəl.» ¹⁹ Jeju ində taa, un go'ə in ki njendo'gi lə'ne.

* 9:13 9.13 Oje 6.6

²⁰ Ningə, dene kare ki monyi mosi ad'a kon bal dɔgi gidə in joo, re ndəkba rɔ Jeju'ti, ki row ki gidə'ti, ɔdi ta ku li'ə. ²¹ Tado el me'ne'ti ene: «Kin ə re ku li'ə inbe par mindi ə m'odi kaa, rɔ'm a ingə lapiya.» ²² Jeju ilə rəti oo'ə, ningə el'ə ene: «Uwə tɔgi ba, ngonn'm, kunme lə'i aj'i.» Ningə dɔ kad'a'ti inbe kin par ə dene ingə lapiya.

²³ Loki Jeju re te me kəy'ti lə kibo lə Juwipi'gi kakin ningə, oo nje kɔl nal'gi ki bulə de'gi singəi səkitə dɔnan'ti, ə el'de ene: ²⁴ «Ōri rɔ'se gogi, ngonn dene oy el, nan to bi kare.» De'gi uwəi Jeju kogi. ²⁵ Loki adi bulə de'gi tei taga ningə, Jeju ur kəy, uwə ji ngonn, ningə ngonn dene ində taa. ²⁶ Poy nya kin sanan ki dɔnangi ki non ba pəti.

Jeju adi njekumtɔ'gi joo oyi lo

²⁷ Loki Jeju isi aw, njekumtɔ'gi joo uni go'ə, elita ki ndu'de ki boi eyina: «Ngonnkaw Dabidi†, oo kumtondoo lə'je.»

²⁸ Jeju re be ningə, njekumtɔ'gi ki joo kakin rei rɔ'a'ti ndəkba, ə Jeju el'de ene: «Oyi kadi uwəi kul'm toki m'asi ra nya kin inbe kare wa?» Ə njekumtɔ'gi iləi'ə'ti eyina: «Oyo, j'oo kadi asi, Burəbe.» ²⁹ Lo kin'ti, Jeju ɔdi kum'de, ə el'de ene: «Maji, kadi nya'gi rai nya kigo kunme'ti lə'se!» ³⁰ Ningə, kum'de oo lo. Ningə, go'ti, Jeju ndəji'de ki tɔgi'ne ene: «Oyi maji, kadi de madi gər nya ki ra nya kin el.» ³¹ Nan loki tei ki taga be par ə, uləi ngirə kelta ki dɔ'a'ti ki go dɔnangi ki non pəti.

Jeju tuwə ndil ki majel dɔ de'ti ki elta el

(Luk 11.14-15)

³² Loki njekumtɔ'gi tei awi ningə, de'gi rei ki de kare ki ndil ki majel ra'a adi elta el. ³³ Jeju tuwə ndil ki majel ningə, dingəm ki kete elta el kakin təl elta. Ningə nya kin ra adi ndil bulə de'gi ngayn te saw, adi eli eyina: «J'oo nya ki be kin dɔnangi Isirayel'ti nja kare el fay!» ³⁴ Nan Parisi'gi eli eyina: «In ki tɔgi lə ngar lə ndil'gi ki majel, ə isi tuwə'n ndil'gi ki majel.»

Jeju oo kumtondoo lə bulə de'gi

(Mrk 6.6,34; Luk 10.2)

³⁵ Jeju aw ki ngann be'gi ki bebo'gi, ndo nya me kəykawnan'gi'ti lə Juwipi'gi, iləmbər Poyta ki maji dɔ Konbe'ti lə Luwə, taa aji njemonyi'gi ki njerɔto'gi pəti tɔ. ³⁶ Loki Jeju oo bulə de'gi, oo kumtondoo lə'de, tado kər ra'de, tɔgi'de goto, rai to bati'gi ki njekul'de goto be‡. ³⁷ Be ə, Jeju el njendo'gi lə'ne ene: «Ko ki asi kujə, dilə in ngayn, nan njekujə'gi in ngayn el. ³⁸ Ə elita ki Be nje ko, adi ulə ki nje ra ko'gi me ndɔɔ'ti lə'ne.»

10

Njendo'gi lə Jeju ki dɔgi gidə in joo

(Mrk 3.16-19; Luk 6.14-16)

¹ Jeju bar njendo'gi lə'ne ki dɔgi gidə in joo, adi'de tɔgi kadi tuwəi ndil'gi ki majel'gi, aji njemonyi'gi ki nje rɔto'gi, pəti. ² Tɔ njekawkulə'gi ki dɔgi gidə in joo ə to kin: In ki dɔkete in Simon, ki bari'ə nan Piyər in ki ngonnkon'ne Andire; Jaki in ki Jan ki ngann lə Jebede; ³ Pilipi in ki Batilemi, Tomasi in ki Matiye, ki njetalambo; Jaki, ki ngonn lə Alpe in ki Tade; ⁴ Simon, ki in mbunə nje rɔ tado kingə dɔ lə be lə'de in ki Judasi Isikariyoti, ki njekundɔ Jeju.

Jeju ulə njekawkulə'gi lə'ne ki dɔgi gidə in joo

(Mrk 6.7-11; Luk 9.2-5; Luk 10.3-12)

⁵ Jeju ulə njekawkulə'gi lə'ne ki dɔgi gidə in joo ki ndu kin ene: «Ai rɔ de'gi'ti ki in Juwipi'gi el, el, taa ai me bebo'gi'ti lə de'gi ki *Sahari el tɔ. ⁶ Ai ki rɔ ginn koji'ti

† 9:27 9.27 Gonyi Mrk 10.47 ki ta ki dɔ'ti ginn makitu'ti nanga. ‡ 9:36 9.36 Kər Isirayel'gi 27.17; 1Ngar'gi 22.17

ki *Isirayel, ki toi to bati'gi ki ndəmi be kin yo. ⁷ Dɔ row'ti, iləi mbər toki Konbe lə Luwə in ndəkba. ⁸ Ə aj'i njemonyi'gi, adi njekoy'gi indəi taa lo koy'ti, adi banji ur kɔ rɔ njebanji'gi ti adi rɔ'de ar njay, ə tuwəi ndil'gi ki majel dɔ de'gi'ti tɔ. In nya ki ingəi kare, ə adi de'gi kare tɔ. ⁹ Uni ɔr, eke nar, eke silə, iləi dɔ ndar'ti ki bədi'se'ti el. ¹⁰ Taa, uni bɔl kaw mbah el num, ɔyi ku joo el num, ɔyi sa el num, uni kagi tɔsi el num tɔ. Tado maji kadi nje ra kulə ingə nyakusɔ'ne ji de'gi'ti ki ra kulə dann'de'ti. ¹¹ Loki uri me ngonn be'ti, eke me bebo'ti ə, dəji ta, ə re ingəi de ki asi kadi uwə'se rɔ'ne'ti ningə, sii be li'ə non biti kadi awi. ¹² Loki uri me kəy'ti ningə, rai de'gi ki me'ti lapiya. ¹³ Kin ə re uwəi'se ki rɔ'de'ti ningə, kadi lapiya lə'se aw ki dɔ'de'ti, a kin ə re uwəi'se ki rɔ'de'ti el tɔ ningə, kadi təli tai lapiya lə'se gogi. ¹⁴ Loki uwəi'se ki rɔ'de'ti el, mbeti koo ta lə'se, ə sii awi, ə inyəi me kəy kin, eke bebo kin ningə, kadi indəi bu ki nja'se'ti kɔ, kadi toji toki nya kare ki dɔɔ'se nan'ti se'de goto*. ¹⁵ M'el'se toki rɔta'ti, ndɔ gangi ta'ti ə, ta ki gangi ki dɔ be'ti kin a utə yan be ki Sɔdɔm ki Gəməɔr bay†.

Kon ki a ingə njendo'gi lə Jeju

(Mrk 13.9-13; Luk 12.11-12, 21.12-19)

¹⁶ «Oyi, m'a m'ulə'se to bati'gi dann jagum'gi'ti. Maji kadi indəi kumkədi dɔ rɔ'se'ti to lii'gi be, ə soli ləm ləm to dər'gi be tɔ. ¹⁷ Adi kum'se ədi dɔ rɔ'se'ti ki rɔ de'gi'ti, tado a awi sese lo gangi ta'gi'ti, a tindəi'se ki ndəy hawlay me kəykwannan'gi'ti lə Juwipi'gi. ¹⁸ A awi sese non nje konbe'gi'ti, ki ngar'gi ki boi tado lə'm. Lokin'ti, ingi ki de'gi ki in Juwipi'gi el, a in tarow ki te kadi a ingəi mannaji ki dɔ'm'ti ki rɔ'se'ti. ¹⁹ Loki a uwəi'se kadi a awi sese lo gangita'ti, ononyi'se kadi me'se bɔl, kene ke ta ri ə a eli'de wa, eke a eli'de ki kuji ki bann wa? Ta ki kadi a eli'de ningə, Luwə a ində ta'se'ti low'ə'ti non. ²⁰ Tado in inbe'gi ə a elita el, nan in Ndil Baw'se Luwə ə a un'se kadi el'n ta.

²¹ «Ngannkon'a'gi a uni dɔ nan awi lo tɔl nan'ti, baw ngonn a aw ki ngonn kadi tɔli'ə kɔ, ningə ngann'gi a ɔsi ta njekoji de'gi, ə a uni dɔ'de awi kadi tɔli'de tɔ. ²² De'gi pəti a ɔsi'se ta tado lə'm, nan de ki uwə tɔgi'ne ba biti dɔboy'ti, ə a ingə kaji. ²³ Loki a adi'se kon me bebo'ti ki kare ə, anyinan awi ki nung'i'ti. Ningə toki rɔta'ti, adi m'el'se, a anyinan uləi ta nja bebo'gi ki Isirayel'ti nan'ti el bay ə Ngonn de a re. ²⁴ Njendo utə njendo'ə nya el, taa bər utə be'ne el tɔ. ²⁵ Njendo, re asi ki njendo'ə nya be ningə, in ngayn; ə bər, re asi ki be'ne ningə in ngayn tɔ. Kin ə, be nje kəy inbe mindi ə, de'gi bari'ə Beljəbul ki in ngar lə ndil'gi ki majel ningə, nje ki me kəy'ti li'ə yan'de a to bann?

Luwə ki kar'ne ba ə in de ki maji kadi de bɔl'ə

(Mrk 8.38; Luk 9.26, 12.2-9)

²⁶ «Boli'de el, tado nyara ki gidi kuwə ki ginn'ə a te el goto, taa nya ki to lo kiyə'ti, ki de a gər el kaa goto tɔ. ²⁷ Nya ki m'el'se me lo ki diw'ti, eli taa kada wangi, ə nya ki de'gi eli kɔtiro mbi'se'ti nyəm nyəm, iləi mbər'ə jam dɔ kəy'ti taa tɔ. ²⁸ Boli de'gi ki nje tɔl darɔ'se par, um asi tɔl ndil'se el kin, el. Nan kadi in bɔli Luwə ki asi kadi tuji ndil'se in ki darɔ'se nan'ti me por'ti ki biti ki non'ti kin. ²⁹ Ke de ndogi yəl'gi joo ki silə kare el wa? Nan in ki kare dann'ti ki kadi osi nanga ki kanji kadi Baw'se Luwə ndigi goto. ³⁰ Ki ɔji dɔ'se, bin dɔ'se inbe kin kaa in ki tudə kare kare gər kər'ɔ. ³¹ Ə ingi bɔli nya madi el: ingi, utəi ngann yəl'gi nja banyi banyi.

³² «De ki ra ra ki un ndu'ne takum de'gi'ti wangi, toki n'in de lə'm, m'in kaa m'a m'un ndu'm non Bai'ti, ki isi dɔran'ti, toki in de lə'm tɔ. ³³ Nan de ki ra ra ki manji ta gəri'm non de'gi'ti, m'in kaa m'a manji ta gər'ə non Bai'ti, ki isi dɔran'ti tɔ.»

* **10:14** 10.14 Ki go kuji ra'a'ti lə Juwipi'gi, kində bu ki nja'ti kɔ, toji toki loki n'in'ti, eke be ki n'tei me'ti ki taga kin, nya kare ki dɔɔ'de si'ə nan'ti goto. † **10:15** 10.15 Lo tum ginn nya'gi 18-19

Jeju ene n're ki rɔ dann de'gi'ti
(Luk 12.51-53, 14.26-27)

³⁴ «Məri me'se'ti toki m're ki lapiya dɔnangi'ti el; m're ki lapiya el, nan m're ki rɔ dann de'gi'ti. ³⁵ M're ki ganginan dann ngonn ki dingəm'ti ki baw'ne, ngonn ki dene'ti ki kon'ne, ngonn ki dene'ti ki məm'ne ki dene. ³⁶ De madi, de'gi ki me kəy'ti li'ə inbe, a təli njeban'gi li'ə‡.»

Kɔr ta rɔ kɔ kadi ndolo'n go Jeju
(Mrk 8.34-35; Luk 14.26-27, 9.23-24)

³⁷ De ki ndigi baw'ne, eke kon'ne utəm, de'ə kin asi kadi in de ləm el. De ki ndigi ngonn'ne ki dingəm, eke ki dene utəm, de'ə kin asi ta kadi in de ləm el. ³⁸ De ki un kagidəsi lə'ne dɔ'ne'ti el, ə un go'm el tɔ, de'ə kin asi ta kadi in de ləm el. ³⁹ De ki ge kaji rɔ'ne ə, a il'ə kɔ, nan de ki isi ilə rɔ'ne kɔ tado ləm ə, a ingə'ə.

Ta ki dɔ nyakugəgoji'ti
(Mrk 9.37,41; Luk 9.48, 10.16; Jan 13.20)

⁴⁰ «De ki uwə'se ki rɔ'ne'ti, in m'in ə de'ə uwə'm ki rɔ'ne'ti. Ningə de ki uwə'm ki rɔ'ne'ti, in njekuləm ə uwə'ə ki rɔ'ne'ti tɔ. ⁴¹ De ki uwə njekeltakita Luwə'ti ki rɔ'ne'ti, tado kin ki in njekeltakita Luwə'ti ningə, a ingə nyakugə goji ki asi nan ki yan njekeltakita Luwə'ti inbe kin be tɔ. De ki uwə de ki dana ki rɔ'ne'ti, tado kin ki in de ki dana ningə, a ingə nyakugə goji ki asi nan ki yan de ki dana inbe kin be tɔ. ⁴² M'el'se toki rɔta'ti, de ki adi mann ki sol me ngonn kala mann'ti, ki kare dann nje ki du'ti, ki dann njendo'gi'ti ləm kin, tado kin ki in njendo ləm ningə, a ingə nyakugəgoji'ne um a to kare el.»

11

Jan Batisi in ki Jeju
(Luk 7.18-35)

¹ Loki Jeju adi ndu kin njendo'gi lə'ne ki dɔgi gidə in joo, ginn'ə gangi ningə, ɔti non, aw ndo nya'gi, iləmbər Poyta ki maji me bebo'gi'ti ki dɔnangi'ti ki non. ² Lo kin'ti, Jan Batisi ki to kəy dangay'ti, oo poy nya'gi ki Kirisiti ra, adi ulə njendo'gi lə'ne, kadi dəji ta Jeju eyina: ³ «In ə in de ki Luwə mbət'ə ki kadi re kakin eke, de ki rangi in non bay kadi ji nginə'ə wa?» ⁴ Ə Jeju ilə'de'ti ene: «Ai eli Jan nya'gi ki oyi ki mbi'se ge ki kum'se ge kin: ⁵ Njekumtɔ'gi oyi lo, nje mote'gi njiyəi maji, njebanji'gi rɔ'de ar njay, nje mbiboy'gi oyi ta, ə njekoy'gi indəi taa lo koy'ti tɔ, taa njendoo'gi kaa, in ki kilə'de mbər Poyta ki maji tɔ. ⁶ Majikur in lə de ki m'təl ginn kosi li'ə el.»

⁷ Loki ɔti awi, Jeju el bulə de'gi ta ki dɔ Jan'ti ene: «In ri ə ai isi oyi dilələ'ti wa? In gakira ki nəl isi aw si'ə ki yo ge ki ne ge kin wa? ⁸ Eke in ri inbe par ə awi oyi wa? De ki ɔɔ ku ki ndole ngayn ə ai oyi'ə wa? Nga nje ki oyi ku ki ndole ngayn kaa, sii me kəy'ti lə ngar'gi tɔ. ⁹ Eke in ri inbe ə awi oyi wa? In njekeltakita Luwə'ti ə awi oyi'ə wa? Re in in ə, m'el'se m'ene oyo in njekeltakita Luwə'ti ki utə njekeltakita Luwə'ti bay. ¹⁰ In ə makitu lə Luwə elta ki dɔ'a'ti kete ene: “M'a m'ulə ki njekawkita ləm kete kadi ra gorow nonyi'ti*.” ¹¹ Toki rɔta'ti, m'el'se, dann de'gi'ti pəti ki dene'gi oji'de kin, de kibo utə Jan Batisi goto. Nga ningə, de ki du ngayn me Konbe lə Luwə bo utə. ¹² Lo kulə ngirə dɔkagilo'ti lə Jan Batisi, biti bone, Konbe lə Luwə in ginn nyara ki ki tɔgi'ti, ningə nje tɔgi'gi sangi kadi n'taai'ə ginn tɔgi'de'ti. ¹³ Makitu'gi lə njekeltakita Luwə'ti pəti, ki ndukun'gi lə Moji, elita ki dɔ nya'gi'ti ki a rai nya biti tei dɔ Jan Batisi'ti. ¹⁴ Re in ndigi kadi in gəri ginn'ə maji ningə, Jan in njekeltakita Luwə'ti, Eli ki kadi a təl re. ¹⁵ De ki aw ki mbi'ne tado koo'n dɔ ta ningə, kadi oo ta kin maji!

‡ 10:36 10.36 Mis 7.6 * 11:10 11.10 Mal 3.1

¹⁶ «Nan ə m'a m'un'ə kadi m'oji'n de'gi ki ngosine kin wa? De'gi ki ngosine kin, toi to ngann'gi ki du ki sii tambalo'ti, bari madi de'gi eyina: ¹⁷ "Ji kol nal kadi ndami, ə mbəti ndam, j'osi pa yo kadi nonyi, ə mbəti non." ¹⁸ In be ə, Jan re, so nya el num, anyi mann el num ningə, de'gi eli eyina: "Də'a majel". ¹⁹ Nga a, Ngonn de re, so nya ge, anyi mann ge ningə, de'gi eli eyina: "In nje kusə nya kədi, in nje kanyi yiwi, in madi njetalambo'gi ki njeramajel'gi," nan kum kar lə Luwə toji rə'ne kadi in nya ki dana ki gorow kuləra'a.»

Be'gi ki mbeti k'inyə row nya ra'de'gi ki majel kə
(Mat 10.15; Luk 10.12-15)

²⁰ Lo kin'ti, Jeju ilə rə'ne, kol ki de'gi ki me bebo'gi'ti, ki in ə in de'gi ki, ra nyakoji'gi dann'de'ti ngayn utə ndəgi lo'gi, nan inyəi gorow njiyəi ki majel kə el, ene: ²¹ «Kumtondoo in lə'se, in de'gi ki Korajen! Kumtondoo in lə'se de'gi ki Betisayda! Nyakoji'gi ki əti bol, ki Luwə oji dann'se'ti kin, re nya'gi kin rai nya me bebo Tir'ti ki bebo Sidon be ə, re de'gi ki me'ti a inyəi kuləra'de'gi ki majel mayinu. Re a inyəi row nyara'de'gi ki majel kə ki gorow kə saki, ki kəy bu por ki də'ti, uwəi ndoo. ²² In be ə, m'el'se kadi in gəri toki, ndə gangi ta'ti ə, ta ki gangi ki də Tir'ti ki Sidon a ngan to yan'se be el. ²³ Nga ningə in de'gi ki Kapernayim'ti, oyi ene Luwə a un'se aw sese taa kadi dəran'ti wa? Jagi, a təl sese ki nanga, lo ki koo'ti. Tadə nyakoji'gi ki rai nya dann'se'ti kin, re rai nya Sədom'ti be ə, re bone kin bebo ki Sədom'ti a ra ki də' ne taa ne bay. ²⁴ In be ə, m'el'se kadi in gəri toki, ndə gangi ta'ti ə, ta ki gangi ki də de'gi ki Sədom'ti a ngan ngayn to yan'se be el.»

Jeju in ki Baw'ne Luwə
(Luk 10.21-22)

²⁵ Də gangi low'ə'ti kin, Jeju un ta el ene: «Bai, ki in Be nje dəran ki dənangi, m'ulə toji də'i'ti, toki iyə'n nya'gi kin njetər'gi ki nje nyagər'gi, ə in te ki də'a adi de'gi ki de'gi gəri də'de el. ²⁶ Oyo, Bai†, in ndigi lə'i kadi nya kin to be.»

²⁷ Jeju el de'gi ki rai non ene: «Bai adi'm nya'gi pəti, ningə de kare ki gər Ngonn goto, in Baw ki kar'ne ba par, taa de kare ki gər Baw kaa goto tə, in Ngonn ki kar'ne ba par, ningə in de'gi ki Ngonn inbe ə ndigi kadi n'adi gəri'ə par tə.

²⁸ «Rei ki rə'm'ti, in pəti ki ərri rəgi ginn nyakoti'ti ki ɔy, ə m'a m'adi'se ərri kon. ²⁹ Uni jugi lə'm, ə tai nyando lə'm, tadə m'in de ki səl ləm ləm, taa m'in njekulə də'm nanga num tə. Re rai be ə, a ingəi lo kərkon lə ndil'se. ³⁰ M'in, jugi lə'm ɔy el, taa nya ki madi'se kadi oti kaa ɔlə kəl kəl tə.»

12

Ta lə Jeju də ndə kərkon'ti
(Mrk 2.23-28; Luk 6.1-5)

¹ Ndə kare, Jeju ində dər me ndəo geme'gi'ti, ndə kərkon'ti lə Juwipi'gi. Njendo'gi li'ə ki in si'ə, bo ra'de adi gangi də ko'gi də njiyə'ti soi. ² Ə loki Parisi'gi oyi'de ningə, eli Jeju eyina: «Oo njendo'gi lə'i rai nya ki gorow'ə'ti el ndə kərkon'ti.» ³ Ə Jeju təl el'de ene: «In tudəi nya ki ngar Dabidi ra loki bo ra'de ki de'gi ki go'ə'ti kin el biti wa? ⁴ Dabidi ur me *Kəyku'ti lə Luwə, in ki de'gi ki go'ne'ti, soi mapa ki de'gi adi Luwə kadikare'ti. In mapa ki kusə'a in gorow'ə'ti el ki rə'a'ti num, ki rə nje ki go'ə'ti num, nan in njekujənyamosi kadikare par ə in gorow'ə'ti kadi soi*. ⁵ Eke ta ki ndukun lə Moji ki ndangi el ene: ndə kərkon'ti, njekujənyamosi kadikare'gi isi rai nya ki kadi de ra ndə kərkon'ti el, ginn Kəy'ti lə Luwə, nan de tudə də'de'ti kadi in majel el kin, tudəi el wa? ⁶ Nga ningə kadi m'el'se, loki ji ra'ti ne kin, nya kibo ngayn utə *Kəy lə

† 11:26 11.26 In tə kəsikurə lə kaw'je'gi. * 12:4 12.4 1Samiyel 21.2-7; Lebitiki 24.9

Luwə to'ti ne. ⁷ Ningə kin ə re in gəri me ta ki ene: "In koo kumtondoo ə m'ge, um in kujə mosi kadikare par el†" kin ə, re a in gangi ta do de'gi'ti ki ta lə'de goto kin el. ⁸ Tado Ngonn de aw ki togi do ndo karkon'ti.»

Jeju adi lapiya dingəm ki ji'ə oy njururu
(Mrk 3.1-6; Luk 6.6-11)

⁹ Jeju in non, aw kəykawnan'ti lə Juwipi'gi. ¹⁰ Ningə dingəm kare ki ji'ə oy njururu in me kəykawnan'ti lə Juwipi'gi non. Ningə, de'gi sangi row kadi n'indəi ta do Jeju'ti, adi dəji'ə ta eyina: «*Ndukun lə Moji adi tarow kadi de aji madi'ne ndo karkon'ti eke aj'a el wa?» ¹¹ Ə Jeju ilə'de'ti ene: «Nan dann'se'ti ə, aw ki bati kareba, ə bati kakin osi be'ti ndo karkon'ti, ə aw un'ə te si'ə taga el wa? ¹² Nga ningə re in de ningə, utə bati nja banyi banyi! M'el'se toki ndukun adi tarow kadi de ra maji ndo karkon'ti.» ¹³ Lo kin'ti non, Jeju el dingəm kakin ene: «Surə ji'i». Ə dingəm surə ji'ne ningə, ji'ə təl to maji asi nan ki ki nungi. ¹⁴ Ə loki Parisi'gi tei taga ningə, ai elinan ta ki do Jeju'ti, ke kadi n'rai bann ə n'a n'toli'ə wa?

Jeju in njekulə lə Luwə

¹⁵ Loki Jeju oo poy nya ki gei ra si'ə, ɔti lo kin'ti non kə. De'gi ngayn uni go'ə, ningə aji njemonyi'gi pəti tə. ¹⁶ Ningə, ndəji'de ki togi'ne, kadi rai adi de gər'ne el. ¹⁷ Tado kadi ta ki Luwə el ki ta njekeltakita Luwə'ti, Ejay ‡ toltə'ne. Luwə el ene:

¹⁸ «Oyi njekulə lə'm ki m'mbət'ə,
Njendigi lə'm, ki rə'm nəl'm ngayn kadi m'ulə ji'm do'a'ti.
M'a m'ində Ndil'm do'a'ti,

Kadi a iləmbər nyara ki dana rə ginn be'gi'ti ki dangi dangi§.

¹⁹ A kəli nan ki de el num, a ində ndu el,

De a oo ndu'ə elta tambalo'ti el*.

²⁰ A tətə gakira ki to se ki kəti'ne nanga el,

Taa, a təl lambi ki isi oy el num tə.

A ra be biti kadi to nyara ki dana onbe†.

²¹ Ginn be'gi ki dangi dangi a indəi me'de do'a'ti.»

De'gi eyina Jeju in ngar lə ndil'gi ki majel
(Mrk 3.22-30; Luk 11.14-23, 12.10)

²² De'gi rei ki dingəm kare ki ndil ki majel ra'a adi kum'ə oo lo el num, elta el num ə, Jeju ad'a lapiya adi kum'ə oo lo ningə elta tə. ²³ Nya kin əti bulə de'gi bol ngayn, adi dəjinan ta eli eyina: «De kam in Ngonn kaw Dabidi el wa?» ²⁴ Nan loki Parisi'gi oyi ta kin ningə, eli eyina: «In kam isi tuwə ndil'gi ki majel ki togi lə Beljəbul, ki in ngar lə ndil'gi ki majel.» ²⁵ Jeju gər mərta lə'de adi el'de ene: «Kin ə de'gi ki me konbe'ti ki kareba, təli dənən'ti rəi nan ningə, konbe'ə kin a tuji. Taa, bebo eke me kəy ki de'gi ki me'ti təli dənən'ti, rəi nan, ki kadi a ra taa kaa goto tə. ²⁶ Kin ə re Satan inbe tuwə de'gi lə Satan, inbe adi de'gi li'ə təli dənən'ti rəi nan ə, lo kadi konbe li'ə a aw ki kete goto. ²⁷ Re in ki togi lə Beljəbul ə m'tuwə'n ndil'gi ki majel ə, de'gi ki go'se'ti tuwəi'de ki togi lə nan wa? De'gi ki go'se'ti inbe a toji kadi ta lə'se in ta ki gorow'ə'ti el. ²⁸ A re in ki togi lə Ndil Luwə ə m'tuwə'n ndil'gi ki majel tə ningə, Konbe lə Luwə re te rə'se'ti nga.

²⁹ «Ningə re de uwə de ki nje togi do'a kete el ə, a asi kur me kəy'ti li'ə, kadi kər nyakingə li'ə el. Loki do'a nga ningə, a kər nya ki me kəy'ti li'ə. ³⁰ De ki in sə'm el, in nje kəsi'm ta, taa de ki kaw sə'm nya ki nan'ti el, in nje tində sanan tə. ³¹ Be ə, m'el'se toki, majel'gi pəti ki de'gi a rai'de, eke kelta ki mal ki ra ki de'gi a eli do Luwə'ti, Luwə a inyə go'ə kə adi'de, nan kelta ki mal do Ndil Luwə'ti, Luwə a inyə

† 12:7 12.7 Oje 6.6 ‡ 12:17 12.17 Ejay 42.1-4 § 12:18 12.18 Ejay 42.1 * 12:19 12.19 Ejay 42.2 † 12:20 12.20 Ejay 42.3

go kɔ adi'de el ratata. ³² Kin ə re de elta ki majel ɔsi'n ta Ngonn de ə, Luwə a inyə go kɔ ad'a, nan re elta ki mal ɔsi'n ta Ndil Luwə ə, Luwə a inyə go kɔ ad'a ki bone'ti el num, ki lo ti'ti el num, ratata.

Ta ki te ta de'ti in ngar me'de'ti
(Mat 7.16-17; Luk 6.44-45)

³³ «Kin ə re kagi maji ningə, kanda maji tɔ, a re kagi majel ningə, kanda majel tɔ. Tado in ki kandi kagi ə de a gər'n kagi. ³⁴ In nje mann majel to lii'gi be kam, a rai bann be ə ta ki maji a te ta'se'ti, ingi ki in de'gi ki majel wa? Tado in nya'gi ki rosi me'de kin ə sii tei ta'a'ti. ³⁵ De ki maji, kuləra'a te me nya ra'ti ki maji ki uwə me'ə. Ningə de ki majel, kuləra'a ki majel te me nya ra'ti ki majel ki uwə me'ə tɔ. ³⁶ M'el'se, ngann ta'gi ki galala pəti ki isi te ta de'gi'ti kin, a ɔri ginn'ə ndɔ gangi ta'ti. ³⁷ Tado in ki ta ki ta'i'ti ki dana ə a ɔri ta dɔ'i'ti, ə in ki ta ki ta'i'ti ki dana el tɔ ə ta a uwəi.»

Parisi'gi dəji Jeju nyakɔji
(Mat 16.1-4; Mrk 8.11-12; Luk 11.16,29-32)

³⁸ Njendo ndukun'gi ki Parisi'gi madi'gi uni ta eli eyina: «Njendo de'gi, ji ndigi kadi in ra nyakɔji madi kare adi j'oo.» ³⁹ Ə Jeju ilə'de'ti ene: «De'gi ki dɔkagilo'ti ki bone, in de'gi ki majel, ki njekuwə marum, ndigi kadi n'oyi nyakɔji, nan nyakɔji madi ki rangi ki kadi a oyi ore dɔ nyakɔji lə njekeltakita Luwə'ti Jonasi, goto nga. ⁴⁰ Tado, to ki kaa ki Jonasi ra kadi mutə, kondɔ mutə me kanji'ti ki boi kakin ə, Ngonn de a ra'n kondɔ mutə, kadi mutə ginn dɔnangi'ti tɔ. ⁴¹ Ndɔ gangi ta'ti ə, de'gi ki Ninibi'ti a indəi taa takum de'gi'ti ki dɔkagilo'ti ki bone kin kadi a iləi ta dɔ'de'ti. Tado, loki Jonasi iləmbər Poyta ki maji, de'gi ki Ninibi'ti inyəi gorow njiyə'de'gi ki majel kɔS. Nga ningə, ki ngəsine kin, de ki utə Jonasi sanyi in ne. ⁴² Ndɔ gangi ta'ti ə, ngar ki dene ki in holo, a ində taa takum de'gi'ti ki dɔkagilo'ti ki bone kin kadi a ilə ta dɔ'de'ti. Tado, in dɔboy dɔnangi'ti nu ə ndɔki re kadi oo gosita lə Salomon. Nga ningə, ki ngəsine kin, de ki utə Salomon sanyi in ne*.

Ndil ki majel ki təl re tor'ne'ti gogi
(Luk 11.24-26)

⁴³ «Loki ndil ki majel te me de'ti, aw ilə ki dilələ ki tuti kadi n'ingə lo kisi ki rangi kadi n'or kon'ti, nan ingə el ningə, ⁴⁴ el ene: "M'a m'təl kadi m'aw lo kisi'm'ti ki kete m'nji'ti ə m'te kakin gogi." Loka təl aw gogi ningə, ingə me lo kakin to kare, utəi, rai adi maji. ⁴⁵ Nga a, təl aw, ɔy ndil'gi ki majel utəi'ə inbe bay siri, ningə rei uri me de'ti kakin sii'ti. Lo kin'ti, ji kisi de kin ki dɔ'a taa a majel ngayn utə in ki kete bay. Be ə, de'gi ki majel ki dɔkagilo'ti ki bone kaa a toi be tɔ.»

Jeju elta lə kon'ne'gi ki ngannkon'ne'gi ki rɔta'ti
(Mrk 3.31-35; Luk 8.19-21)

⁴⁶ Jeju isi elta bulə de'gi' ba bay ningə, kon'a ki ngannkon'a'gi rei rai taga, sangi kadi n'eli'ə ta. ⁴⁷ Nga a de madi el'ə ene: «Oo kon'i ki ngannkon'i'gi rai taga non, ra sangi kadi n'eli nu ta.» ⁴⁸ Ə Jeju təl el de kakin ene: «Nan'gi ə in kon'm ki ngannkon'm'gi wa?» ⁴⁹ Ningə un ji'ne tɔji'n njendo'gi lə'ne, ə ene: «Oyi kon'm ki ngannkon'm'gi ə sii kin. ⁵⁰ Tado de ki njera ndigi lə Bai ki isi me dɔran'ti ə, in ngonnkon'm, in konnann'm, ki kon'm.»

13

Kujita ki dɔ njeduw nya'ti
(Mrk 4.1-9; Luk 8.4-8)

¹ Ndo'a'ti kin, Jeju te me kəy'ti, aw isi kadi babo'ti. ² Bulə de'gi ngayn kawinan gugi do'a, adi aw al isi me to'ti. Ningə bulə de'gi pəti, rai ngangı ba'ti ne. ³ Jeju el'de nya'gi ngayn me kujita'gi'ti ene: «Oyi, njendoɔ kare aw kadi duw nya. ⁴ Ningə, dokagilo'ti ki a ilə ko nya, kandi ko'gi madi tosi ngangı row'ti adi yəl'gi rei turi pəti. ⁵ Kandi ko madi'gi, tosi donangi wor'ti, adi lo kadi ingəi donangi asi ta'm uləi ngirə'de'ti goto. Nan kin ə, tɔgi kalangi ba, tado ngirə'de to taa ne. ⁶ Loki kadi ɔsi ningə, ngann ko'gi kakin ndolei mbaw. Ningə go'ti, tuti kurum, tado ngirə'de aw nanga boi el. ⁷ Kandi ko'gi ki nungi, tosi dann konn'gi'ti, adi konn'gi tɔgi ndəmi'de mbol. ⁸ Nan kandi ko'gi madi, tosi donangi'ti ki maji, adi andi. Ki nan'gi andi asi bu kare, nje ki nungi andi asi do mehen, ə nje ki nungi bay andi asi do mutə tɔ.» ⁹ Jeju ilə do'ti ene: «Re de ki aw ki mbi'ne tado koo'n do ta ningə, kadi oo do ta kin maji!»

Ginn nya ki Jeju ndo'n nya ki kuji ta'gi
(Mrk 4.10-12; Luk 10.9-10)

¹⁰ Njendo'gi lə Jeju rei ro'a'ti dəji'ə eyina: «Tado ri ə el'de ta ki kujita'gi wa?» ¹¹ Ə Jeju el'de ene: «M'el'se ta ki kujita tado ingi, Luwə te ki do nya ki to lo kiyə'ti ki ɔjido Konbe lə Luwə li'ə adi in gəri, nan ingi, Luwə te ki do'a adi'de el. ¹² Tado de ki aw ki nya ji'ne'ti, a adi'ə do'ti bay kadi to mbar mbar ji'ə'ti, nan de ki nya li'ə goto, in ki ndikiri inbe ki awi'n ji'ne'ti kin kaa, a tai ji'ə'ti inbe bay.» ¹³ In tado kin ə, m'el'n'de ta ki kujita, tado gonyi lo maji kaa, oyi nya el num, oyi ta maji kaa, gəri me'ə el num. ¹⁴ In be kadi ta ki Luwə el ki njekeltakita'a'ti Ejay kin tolta'ne*. Ejay el ene:

A oyi do ta maji, nan a gəri me'ə el num,
A gonyi lo maji, nan a oyi lo el num,

¹⁵ Tado me de'gi kin təl ngan ngororo.

Uti mbi'de,
Ndəmi kum'de,
Ndigi kadi kum'de oo lo el num,
Kadi mbi'de oo ta el num,
Taa kadi n'gəri nya madi kare el num tɔ,
Nan be el ə təli rei ro'm'ti,
Adi m'aji'de†.

¹⁶ «Nan ingi, in nje majikur, tado kum'se oo nya'gi maji num, mbi'se oo ta maji num. ¹⁷ Toki rɔta'ti, m'el'se, de'gi ki njekeltakita Luwə'ti, ngayn, ki njera nya'gi ki dana ngayn, ndigi kadi kum'de oo nya ki ingi oyi, nan asi koo el, ndigi kadi mbi'de oo ta ki ingi oyi, nan asi koo el tɔ.»

Jeju ɔr me kujita ki ɔjido nje kilə ko
(Mrk 4.13-20; Luk 8.11-15)

¹⁸ «Ingi, maji kadi gəri me kujita lə nje kilə ko kin maji. ¹⁹ Ngangi row ki kandi ko'gi tosi'ti, in de ki oo ta ki do Konbe'ti lə Luwə, nan gər me'ə el, ə Su re ɔr ta ki duw me de'ti kakin ko. ²⁰ Donangi wor ki kandi ko'gi tosi'ti, in de ki oo ta lə Luwə ningə, taa kalangi ba ki ronel, ²¹ nan ta kin, ulə ngirə'ne me'ə'ti el. In de ki njekuwə ki ta lə Luwə dokagilo ki nden be par. Dogagilo ki nya torɔ'gi eke kindəkumndoo tado ta lə Luwə re ningə, inyəi kunme lə'de ko kalangi ba. ²² Kandi ko'gi ki tosi dann konn'ti, in de ki oo ta lə Luwə, nan me ki ra sururu do nya'gi'ti ki donangi'ti, ki ra ta nya maji'gi uti do ta ki oyi, adi lo kadi andi goto. ²³ Ningə, donangi ki maji ki kandi ko'gi tosi'ti, in de ki oo ta lə Luwə, gər me'ə adi andi maji. Do'de ki madi'gi andi bu kare ge ki nungi andi do mehen ge, do mutə ge.»

Kujita ki do jene'ti

* 13:14 13.14 Eja 6.9 † 13:15 13.15 Eja 6.10

²⁴ Jeju ində kujita ki rangi non'de'ti bay ene: «Konbe læ Luwə, to to de ki duw kandi nya ki maji me ndoo'ti læ'ne, ²⁵ ə kondə, loki de'gi toi bi ningə, njeban li'ə re duw jene də nya'ti ki maji ki duw kakin, ningə ɔti aw. ²⁶ Loki kandi nya ki maji kakin uwə tɔgi, ə kanda'gi sii tei ningə, jene kaa kanda te tɔ. ²⁷ Lo kin'ti, nje ra kulə'gi ai eli be'de eyina: “Be'je, in kandi nya ki maji ə ji duw me ndoo'ti læ'i tɔ, nga jene'gi kin tei ra wa?” ²⁸ Ə be'de el'de ene: “In njeban ə ra nya kin.” Nga a nje ra kulə'gi dəji'ə eyina: “In ndigi kadi ji tɔri'de kə wa?” ²⁹ Nan be nje ndoo el'de ene: “Jagi, lo tɔr jene'gi'ti kin, a tɔri ki ko ki maji ba. ³⁰ Ə inyəi'de adi tɔgi nan'ti biti kagilo kujə ko'ti, ningə ndə kuj'ə'ti ningə, m'a m'el nje kuj'ə'gi m'ene: Tɔri jene'gi kin dɔi ki dɔ'a dɔ'a kadi to uləi por bay taa, ujəi inbe ki maji me dam'ti læ'm.”»

Kujita də kandi kagi'ti ki bari'ə mutardə

(Mrk 4.30-32; Luk 13.18-19)

³¹ Jeju ində kujita ki rangi non'de'ti bay ene: «Konbe læ Luwə to to kandi kagi madi ki bari'ə nan mutardə ki de madi un duw me ndoo'ti læ'ne kin be. ³² Kandi mutardə ə in kandi nya ki du utə ndəgi kandi nya'gi pəti, nan loki tɔgi ningə, təl kagi tanyi kibo utə kam tanyi'gi pəti ki me ndoo'ti. Təl kagi kibo, adi yəl'gi rei rai kəy to'de baji'ə'gi'ti.»

Kujita də hum'ti

(Luk 13.20-21)

³³ Jeju el'de kujita ki rangi bay ene: «Konbe læ Luwə to tanan ki hum ki dene madi un lɔy'n nduji ki me keh mutə, adi nduji ki lɔy ba pəti in kin be.»

Jeju el ta'gi pəti ki kujita

(Mrk 4.33-34)

³⁴ Ta'gi kin pəti, Jeju el bulə de'gi ki kujita. Ta ki kadi el'de ki kujita el goto. ³⁵ In be kadi ta'gi ki Luwə el ki ta njekeltakita'a'ti kin tɔlta'ne. Njekeltakita Luwə'ti el ene: «M'a m'te ta'm kadi m'el kujita'gi, m'a m'iləmbər nya'gi ki toi lo kiyə'ti lotum ginn dɔran'ti ki dɔnangi'ti nu kin‡.»

Kɔr ginn kujita ki də jene'ti

³⁶ Jeju inyə bulə de'gi adi'de awi ə aw be. Loki rei be, njendo'gi li'ə rei rɔ'a'ti, dəji'ə eyina: «Or'je ginn kujita ki də jene'ti ki ra me ndoo'ti kin adi j'oo.» ³⁷ Ə Jeju ilə'de'ti ene: «De ki njeduw ko nya ki maji kin, in Ngonn de, ³⁸ ningə ndoo, in dɔnangi; ə kandi ko ki maji, in nje'gi ki ndigi kadi Luwə onbe dɔ'de'ti; jene, in nje'gi ki uni go Su; ³⁹ njeban ki njeduw'ə, in Su; kagilo kujə ko in dɔboy ndə; ningə nje kujə ko'gi in malayka'gi tɔ. ⁴⁰ To ki kaa ki, in ki tɔri'n jene buki por'o, dɔboy ndə a to be tɔ. ⁴¹ Ngonn de a ulə ki malayka'gi læ'ne kadi ɔr de'gi pəti ki nje kɔsi madi de'gi kadi osi me majel'ti, ki de'gi ki njeramajel kə Konbe'ti læ'ne. ⁴² *Malayka'gi a buki'de me por'ti ki dum kelta'a, ki in lo ki a nonyi ge a ngori ngangide ge səm'ti. ⁴³ Lo kin'ti, njera nya ki dana a unji to kadi be me Konbe'ti læ Baw'de Luwə. De ki aw ki mbi'ne kadi oo'n dɔ ta ningə, kadi oo dɔ ta kin maji.

Kujita ki də nyakingə'ti ki to lo kiyə'ti ki mədikɔsi

⁴⁴ «Konbe læ Luwə to to nyakingə ki iyəi me ndoo'ti, ə de madi aw te dɔ'ti kin be. De kakin təl iyə gogi, ningə rɔ'a nəl'ə ngayn, adi aw ra gati ki nya maji'gi læ'ne pəti, ə inyə nar'a re ndogi'n ndoo kakin. ⁴⁵ Konbe læ Luwə ki dɔran'ti to to njera gati ki isi sangi mədikɔsi ki ndole be. ⁴⁶ Loki ingə in ki gat'a in ngayn, təl aw ra gati ki nyakingə'gi læ'ne pəti, ə inyə nar'a re ndogi'n mədikɔsi kakin.»

Kujita ki də bandi'ti

⁴⁷ «Konbe læ Luwə to to bandi ki de a ilə me ba'ti ə a ɔy dɔkɔr kanji'gi ki dangi dangi kam be. ⁴⁸ Loki bandi kakin rosi ningə, njendon ndɔr re'n ngangi ba'ti, isi nanga, ningə tɔr nje ki maji maji me sukim'ti, ə inyə nje ki tei nya el buki'de kɔ. ⁴⁹ Kah'a'ti kakin ə, dɔboy ndɔ a in be tɔ. Malayka'gi a rei kadi ɔri kum de'gi ki njera nya'gi ki dana ki njera nya'gi ki dana el, nan'ti. ⁵⁰ A buki de'gi ki njera nya'gi ki majel me por'ti ki dum kelta'a, ki in lo ki a nonyi ge a ngori ngangide ge sɛm'ti.»

⁵¹ Lo kin'ti non, Jeju dɔji njendo'gi lə'ne ene: «In gəri me ta'gi kin pəti wa?» Ə iləi'ə'ti eyina: «Oyo, ji gər.» ⁵² Ningə Jeju el'de ene: «In be ə, njendo de'gi ndukun ki təl nje taa nyando ki dɔ Konbe'ti læ Luwə, to to bə nje kəy ki ingə nya'gi ki sigi ki me nya'gi'ti ki kɔkɔ lo ngəm nya'ti lə'ne kin be.»

*De'gi ki Najareti'ti uni me'de adi Jeju el
(Mrk 6.1-6; Luk 4.16-30)*

⁵³ Loki Jeju el kujita'gi ginn'ə gangi ningə, ɔti lo ki ra'ti kin kɔ. ⁵⁴ ɔti non, aw bə ki tɔgi sɛm'ti. Jeju ndo nya de'gi ginn kəykawnan'ti læ Juwipi'gi. Ndo'de nyando ki əti'de bɔl, adi eli eyina: «Gosi ta'gi ki nyakɔji'gi kin in'n ra wa? ⁵⁵ Man! Ngonn læ njeragi kagi dɔ kəy'ti inbɛ kaa am wa? Kon'a el ə in Mari wa? Ə Jaki ge ki Jisepi ge, ki Simon ge ki Judi ge tɔ el ə in ngannkon'a'gi wa? ⁵⁶ Taa, konnann'a'gi kaa sii se'je ne tɔ el wa? Nga nya'gi kin pəti ingə ra dana?» ⁵⁷ Ta ki dɔji kin ɔgi'de kadi uni me'de, təl nya tugə jigi'ti rɔ'de'ti. Ə Jeju el'de ene: «Njekeltakita Luwə'ti ningə, in me bə koj'o'ti, ki dann noj'o'gi'ti par ə de'gi a kidi'ə'ti.» ⁵⁸ Lo kin'ti, Jeju ra nyakɔji'gi ngayn ki dum kadi de ra el tado mbeti kuni me'de kadi'ə.

14

*Koy Jan Batisi
(Mrk 6.14-19; Luk 9.7-9, 3.19-20)*

¹ Dɔkagilo'ə'ti kin Erodi ki nje konbe dɔ dɔnangi'ti ki Galile oo ta tɔbar læ Jeju. ² Ə el nje ra kulə'gi lə'ne ene: «De kin in Jan Batisi! In in ə ində taa dann njekoy'gi'ti. Ginn'ə kin ə, awi'n ki tɔgi tado ra'n nyakɔji'gi ki əti bɔl.» ³ Erodi el be, tado ndo ki inbɛ adi uwəi Jan, dɔi'ə ki kulə gindi, iləi'ə dangay'ti, tado læ Erodiyadi, ki ne ngonnkon'a Pilipi, ⁴ ki Jan el'ə ta dɔ'ti ene: «In gorow'ə'ti el kadi in ta'a ne'i'ti*.» ⁵ Me ta'ti kin, Erodi ndigi tɔl Jan, nan bɔl bulə de'gi, tado bulə de'gi oyi Jan kadi in njekeltakita Luwə'ti. ⁶ Nga a, ndo rɔnel koji Erodi'ti, ngonn læ Erodiyadi ki dene, te la non de'gi'ti ki bari'de lo nyakusɔ'ti, ə nəl Erodi ngayn, ⁷ adi Erodi un ndu'ne ki kiwrɔ kadi n'a n'ad'a nya'gi pəti ki dɔji'ne. ⁸ Lo kin'ti, kon'a sul'ə, adi el ene: «Adi'm, toki ji ra'n ne inbɛ kin, dɔ Jan Batisi me supira'ti.» ⁹ Me ngar tuji ɔji'n dɔ nya ki ngonn ki dene dɔj'ə kin, nan tado kun mindi ki un ki kiwrɔ, taa tado de'gi ki bar'de lo nyakusɔ'ti kin tɔ ningə, un ndu'ne kadi adi'ə dɔ Jan. ¹⁰ Be ə, adi de madi aw gangi dɔ Jan me kəy dangay'ti, ¹¹ re'n me supira'ti, adi ngonn ki dene kakin, adi awi'n adi kon'ne. ¹² Njendo'gi læ Jan rei uni ninn'ə awi duwi, ningə awi ɔri poy'o Jeju ad'a oo.

*Jeju adi nyakusɔ de'gi dər mi sɔi
(Mrk 6.30-44; Luk 9.10-17; Jan 6.1-15)*

¹³ Loki Jeju oo ta kin ningə, un to ə aw ɔsi rɔ'ne ngərəngi ki kar'ne ba loki de'gi gotoi'ti. Loki bulə de'gi oyi ta'a ningə, in ki bebo'gi ki dangi dangi awi ki nja'de go'ə'ti. ¹⁴ Loki Jeju ur nanga me to'ti, oo bulə de'gi ngayn, loki oo'de, oo kumtondoo lə'de, adi aji njemonyi'gi lə'de. ¹⁵ Loki kadi aw to ur ningə, njendo'gi ɔti ki rɔ Jeju'ti eli'ə eyina: «Lo ki ji rai'ti ne kin, in lo ki de'gi gotoi'ti, ningə kadi isi ur nga tɔ, ə

* **14:4** 14.4 Lebitiki 18.16, 20.21

inyə bulə de'gi kam adi awi ki ngannbe'gi'ti, ndogi nyakuso soi.» ¹⁶ Nan Jeju el'de ene: «Awi ki ndo kadi ai lo el, inbe'gi adi'de nya soi.» ¹⁷ Ə eli Jeju eyina: «Ki ji ra'n ne kin, j'aw ki mapa mi ə kanji joo tə par.» ¹⁸ Ningə Jeju el'de ene: «Rei se'de ne adi'm'in m'oo.» ¹⁹ Ningə go'ti, adi ndu'ne kadi bulə de'gi kakin sii nanga də mu'gi'ti. Ningə ɔy mapa'gi ki mi ki kanji'gi ki joo kakin, un kum'ne ki taa, elta ki Luwə kadi njangi'n də nyakuso kin, ningə uwə gangi'de nan'ti, adi njendo'gi, kadi adi bulə de'gi. ²⁰ De'gi pəti soi nya ndanni maji. Ningə, ɔyi ndəgi mapa ki nanyi, kara dəgi gidə in joo. ²¹ De'gi ki soi nya kin asi dingəm'gi dər mi, de tudə dene'gi ki ngann'gi ki soi nya se'de səm'ti el.

Jeju njiyə də mann'ti

(Mrk 6.45-52; Jan 6.16-21)

²² Nden ba go'ti, Jeju ɔsi njendo'gi lə'ne adi ali me to'ti, kadi awi gidi ba'ti kete non'ne'ti, dəkagilo'ti ki in a inyə'n bulə de'gi. ²³ Loki Jeju inyə'de adi awi ningə, ɔti al aw də mbal'ti, ɔsi rə'ne ki kar'ne ba tado kelta ki Luwə. Loki kadi ur, Jeju isi low'ə'ti non ki kar'ne ba. ²⁴ Də gangi low'ə'ti kin, to in dann bati, sanyi ki ngangı ba nga. Nəl ulə sur to ki gogi gogi, adi pungum babo ra'de majel. ²⁵ Taginnlo'ti, Jeju in ra njiyə də mann'ti, isi aw ki rə njendo'gi'ti lə'ne. ²⁶ Ə loki njendo'gi ɔyi'ə ra njiyə də mann'ti ningə, də'de majel, adi eli eyina: «In muwə de,» ningə bol təl'de, adi uri kəl. ²⁷ Nan kalangi ba, Jeju el'de ene: «Adi me'se ɔsi nanga nan in m'in, ə boli el!» ²⁸ Lo kin'ti, Piyər ilə Jeju'ti ene: «Burəbe, re in in ə, adi'm ndu'i adi m'njiyə də mann'ti m'aw rə'i'ti.» ²⁹ Ə Jeju el ene: «Re!» Ningə Piyər in me to'ti, ur də mann'ti, njiyə də'ti isi re ki rə Jeju'ti. ³⁰ Nan loki Piyər oo nəl ki isi ulə ningə, bol ra'a adi ulə ngirə ndu'i mann, adi non ene: «Burəbe, aji'm!» ³¹ Ə kalangi ba, Jeju ilə ji'ne uwə'n Piyər, ningə el'ə ene: «In de ki kunme lə'i in ndikiri ba, ra bann ə in tadi wa?» ³² Ningə loki ali taa me to'ti ə, ginn nəl gangi. ³³ Ə nje ki sii me to'ti ɔsi məkəsi'de nanga non'a'ti, ningə eli'ə eyina: «Tokı rəta'ti, in Ngonn lə Luwə inbe!»

Jeju adi lapiya njemonyi'gi dənangi Genejareti'ti

(Mrk 6.53-56)

³⁴ Loki Jeju in ki njendo'gi lə'ne indəi babo gangi ningə, tei dənangi Genejareti'ti. ³⁵ De'gi ki low'ə'ti gəri Jeju, adi uləi kulə ki lo lo, dənangi ki Genejareti'ti ba pəti, ə de'gi rei ki njemonyi'gi pəti rə'a'ti. ³⁶ De'gi nonyi də Jeju'ti kadi inyə njemonyi'gi adi ɔdi ta ku li'ə, ningə de'gi pəti ki ɔdi ta ku li'ə ingəi lapiya tə.

15

Jeju elta ki də nyajibəlbe'ti

(Mrk 7.1-13)

¹ Parisi'gi ki njendo ndukun'gi lə Luwə ki madi'gi in Jerujalem'ti, rei ingəi Jeju dəji'ə eyina: ² «Tado ri ə njendo'gi lə'i təli rə'de go nyajibəlbe'ti lə kaw'je'gi el wa? Ji dəji be tado togi ji'de kigo nyajibəlbe'gi el par ə soi nya.» ³ Ə Jeju ilə'de'ti ene: «Nga ingi, tado ri ə in təli rə'se go mbərkikində'ti lə Luwə el tado nyajibəlbe lə'se wa? ⁴ Tokı rəta'ti, Luwə el ene: “Ɔsi kurə baw'i ki kon'i.” Taa el bay ene: “De ki elta ki majel baw'ne eke kon'ne asi ta koy*.” ⁵ Nan ingi, eli eyina: “De ki el baw'ne eke kon'ne ene: «Nya maji'gi ki re m'a m'osi'n kəyi in kadikare ki m'ində ta dangi tado Luwə nga,» ningə, ⁶ de'ə kin aw ki ndoo kadi ɔsikurə baw'ne el nga. Lo kin'ti, sii tuji ki ta lə Luwə tado nyajibəlbe lə'se.” ⁷ Ingi in njekədikum de'gi, ta ki Luwə el ki ta njekeltakita'ne'ti Ejay də'se'ti in ta ki rəta'ti. Luwə el ene:

⁸ “Ginn de'gi kin ɔsikurə'm ki ndar ta'de kare,

* 15:4 15.4 Tekitaga 20.12, 21.17; Ndukun 5.16; Lebitiki 20.9

Nan me'de in sanyi sə'm.

⁹ Toji ki isi uləi dɔ'm'ti, nda'a goto,
Tadɔ nyando'gi ki isi ndoi de'gi kaa,
In mbærkikində'gi ki in rɔ de'gi'ti†.»

Nya ki nje təl de nya ki to njen'ti
(Mrk 7.14-23)

¹⁰ Go'ti ningə, Jeju ɓar bulə de'gi ki rɔ'ne'ti, ə el'de ene: «Uri mbi'se maji oyi ta lə'm, ə kadi in gəri me'ə tɔ. ¹¹ Nya madi ki in taga aw ta de'ti ki a təl'ə nya ki to njen takum Luwə'ti goto. Nan nya ki te ta de'ti ə a təl de nya ki to njen'ti.» ¹² Lo kin'ti, njendo'gi lə Jeju rei rɔ'a'ti eli'ə eyina: «Ta ki el kin to me Parisi'gi ngayn, kin in gər wa?» ¹³ Ə Jeju ilə'de'ti ene: «Kagi ki ra ki Bai man el, a ɔri'ə kɔ. ¹⁴ Inyəi'de, in njekumtɔ'gi ə isi ndɔri njekumtɔ'gi. Nga ningə, re njekumtɔ ndɔr njekumtɔ ə, joo pəti a osi be'ti.» ¹⁵ Ə Piyər un ta el'ə ene: «Ɔr me kujita kin adi j'oo.» ¹⁶ Ningə Jeju el ene: «Adi inbe'gi kaa in gəri nya el tɔ wa? ¹⁷ Adi m'el'se, nya'gi pəti ki ɔdi ta de, a aw te kanda'a'ti, ningə go'ti ə, te kɔ, aw be sin'ti. ¹⁸ Nan nya ki te ta de'ti, in nya ki in ngarme de'ti, ningə in kin ə in nya ki nje təl de ki to njen'ti. ¹⁹ Ngarme'de ə in lo ki mərta'gi ki majel isi tei'ti, ki tɔl nan, ki kuwə marum, ki kaya ki ra, ki bogi, ki mannaji ki ngom, ki kelta ki majel dɔnan'ti. ²⁰ Ingi kin ə in nya'gi ki isi təli de nya ki to njen'ti, nan kusɔ nya par, um togi ji el, a təl de nya ki to njen'ti el.»

Dene ki Kana'ti un me'ne adi Jeju
(Mrk 7.24-30)

²¹ Jeju in low'ə'ti non, ɔr rɔ'ne aw dɔnangi'ti ki Tir'ti ki Sidon. ²² Ningə nyi, dene ki Kana'ti kare te non re, ningə un ndu'ne ki taa el ene: «Burəbe, Ngonnkaw Dabidi, oo kumtondoo lə'm! Tadɔ ndil ki majel adi kon ngonn'm ki dene ngayn.» ²³ Nan Jeju ilə ta'ti el. Ningə njendo'gi li'ə rei rɔ'a'ti, eli'ə eyina: «In tuwə kɔ go'je'ti, tadɔ a ində ndu go'je'ti.» ²⁴ Ə Jeju ilə'de'ti ene: «In ngann Isirayel'gi ki toi to bati'gi ki nanyinan be kam par ə Luwə ulə'm ki rɔ'de'ti.» ²⁵ Nan dene re ɔsi məkəsi'ne nanga non'a'ti ene: «Burəbe, re ra sə'm!» ²⁶ Ə Jeju ilə'ti ene: «In gorow'ə'ti el kadi de un nyakusɔ lə ngann'gi, ilə adi ngann busi'gi.» ²⁷ Ningə dene el Jeju ene: «In rɔta'ti Burəbe, nga k'in ə, ngann busi'gi ki ai ginn tabilə'ti a ɔi bunə nya'gi ki in dɔ tabilə'ti tosi nanga tɔ.» ²⁸ Lo kin'ti, Jeju el'ə ene: «Dene, kunme lə'i bo ngayn! Ningə kadi ingə nya ki to rɔ'i kin, toki dəji'n.» Ningə ngonn'o ki dene kakin, ingə lapiya nga dɔ kad'a'ti inbe kin non tɔ.

Jeju aji njemonyi'gi ngayn
(Mrk 7.31-37)

²⁹ Jeju ɔti low'ə'ti non, aw ta ba'ti ki Galile. Al aw dɔ mbal'ti, isi nanga. ³⁰ Bulə de'gi ngayn rei rɔ Jeju'ti ki nje mote'gi ki njekumtɔ'gi, ki nje kingə tuji'gi ki nje mbiboy'gi ki elita el, taa njemonyi'gi ki rangi ngayn non ɓay. Rei ki njemonyi'gi kin ɓuki'de non Jeju'ti, ningə Jeju aji'de. ³¹ In nya ki əti bulə de'gi bol ngayn, kadi nje mbiboy'gi elita num, nje kingə tuji'gi ingəi lapiya nga num, nje mote'gi njiyəi num, taa njekumtɔ'gi kaa oyi lo num tɔ, adi uləi toji dɔ Luwə'ti lə Isirayel'gi.

Jeju adi nyakusɔ de'gi dər ɔ ɔi ɓay
(Mrk 8.1-10; Mat 14.13-21)

³² Jeju ɓar njendo'gi lə'ne el'de ene: «M'oo kumtondoo lə bulə de'gi kin, tadɔ ndo mutə ɓone ə in sə'm nan'ti, ningə, nya ki kadi ɔi goto. Ningə m'ge kadi m'inyə'de ki me'de ki ɓo ba el, nan to ɓo ində taa tɔgi'de row'ə.» ³³ Ə njendo'gi li'ə dəji'ə eyina: «J'a j'in ki mapa ra dilələ'ti ne, ə bulə de'gi ki əti bol be kin a ɔi asi'de wa?» ³⁴ Ningə

† 15:9 15.9 Eja 29.13

Jeju dæji'de ene: «Mapa ki ji'se'ti in bann wa?» Ə eli'ə eyina: «Mapa in siri ki ngann kanji'gi nden dɔ'ti.» ³⁵ Ə Jeju ilə ndu'ne adi bulə de'gi kadi sii nanga. ³⁶ Ningə ɔy mapa ki siri ki ngann kanji'gi kakin ji'ne'ti, ra oyo Luwə dɔ'ti, ningə gangi nan'ti, adi njendo'gi lə'ne, adi adi bulə de'gi soi. ³⁷ De'gi pəti soi nya ndanni, adi njendo'gi kawi gində'gi ki nanyi rosi kara siri. ³⁸ De'gi ki soi nya, asi dingəm'gi dər sɔ, de tudə dene'gi ki ngann'gi ki soi nya səm'ti el. ³⁹ Go'ti, Jeju inyə bulə de'gi adi awi, ningə al me to'ti, aw dɔnangi Magadan'ti.

16

Parisi'gi ki Sadusi'gi, dæji nyakɔji Jeju (Mrk 8.11-13; Luk 12.54-56)

¹ Parisi'gi ki Sadusi'gi, rei rɔ Jeju'ti dæji'ə kadi ra nyakɔji ki in dɔran'ti adi'de n'oyi. Dæji'ə be, to kuləkikiyə tado kuwə'n'ə. ² Ə Jeju ilə'de'ti ene: «Loki kadi aw to ur ningə eli eyina: “Lo a to maji, tado dɔran kər njoo.” ³ Loki lo ti ki sin ba ningə, eli eyina: “Bone ndi a ədi, tado dɔran kər wuu.” In be ə, asi kadi gəri ɓal kum dɔran, nga ra bann be ə nyakɔji'gi ki isi rai nya dɔkagilo'ti ki bone taa asi gər el wa! ⁴ De'gi ki dɔkagilo'ti ki bone, in de'gi ki majel, ki njekuwə marum, ndigi kadi n'oyi nyakɔji, nan nyakɔji madi ki rangi ki kadi a oyi ore dɔ nyakɔji lə Jonasi goto nga.» Ningə inyə'de, ə ɔti aw.

Hum lə Parisi'gi ki lə Sadusi'gi (Mrk 8.14-21; Luk 12.1-6)

⁵ Loki isi awi dow ba'ti ki kare, me njendo'gi oy dɔ mapa'ti ki kadi ɔyi. ⁶ Nga ningə Jeju el'de ene: «Oyi maji! Indəi kumkədi dɔ rɔ'se'ti, ɔji'n dɔ hum lə Parisi'gi, ki hum lə Sadusi'gi.» ⁷ Nan ingi isi mərta kin yo dɔ'de'ti eyina: «In tado kɔy ki j'ɔyi mapa el!» ⁸ Nan Jeju gər mərta lə'de, adi el'de ene: «In de'gi ki kunme lə'se in ndikiri ba, tado ri ə isi mərta ki dɔ mapa'ti ki ɔyi el wa? ⁹ In gəri me nya'gi el kaa ɓay wa? Me'se olo dɔ mapa'ti ki mi ki dingəm'gi dər mi soi kin el wa? Ndɔki ɔyi ndəgə ki nanyi kara bann ə in təli wa? ¹⁰ Taa mapa ki siri ki dingəm'gi dər sɔ soi kin kaa me'se olo dɔ'ti el num tɔ wa? Ndɔki ɔyi ndəgə ki nanyi kara bann ə in təli wa? ¹¹ Ta ki m'el m'ene: Indəi kumkədi dɔ rɔ'se'ti, ɔjido hum lə Parisi'gi, ki hum lə Sadusi'gi kin, in ta ki sow dɔ mapa el, kin ra bann be ə asi kadi gəri me'ə el wa?» ¹² Lo kin'ti nga a gəri toki el'de kadi n'indəi kumkədi dɔ rɔ'de'ti, ɔjido hum ra mapa el, nan ɔjido nyando lə Parisi'gi ki Sadusi'gi.

Piyər el toki Jeju in de ki Luwə mbət'ə (Mrk 8.27-30; Luk 9.18-21)

¹³ Loki Jeju aw te dɔnangi Sejarə'ti ki Pilipi, dæji njendo'gi lə'ne ta ene: «De'gi isi elita ki dɔ'm'ti toki, m'in Ngonn de m'in nan wa?» ¹⁴ Ə Njendo'gi eli'ə eyina: «De'gi madi eli eyina in Jan Batisi; nje ki nungi eyina in njekeltakita Luwə'ti Eli, nje ki rangi ɓay eyina in njekelta ki ta Luwə'ti Jeremi eke ki kare dann de'gi'ti ki njekeltakita Luwə'ti.» ¹⁵ Lo kin'ti, Jeju el'de ene: «Nga inbe'gi ki dɔ'se, eli eyina m'in nan wa?» ¹⁶ Ə Simon Piyər ilə'ti ene: «In Kirisiti, De ki Luwə mbət'ə, Ngonn lə Luwə ki nje kisi kum ba!» ¹⁷ Ningə Jeju el Simon ene: «In nje majikur, Simon ki ngonn Jonasi, tado in de ə te ki dɔ nya kin adi in gər el, nan in Bai ki nje kisi me dɔran'ti taa ə te ki dɔ'a adi. ¹⁸ Nga ningə m'a m'el'i m'ene in Piyər (ki kər me'ə nan Mbal), ningə dɔ mbal'ti kin ə m'a m'ində ngirə *Njekawnan'gi lə'm dɔ'ti. Tɔgi koy a ra si'ə nya madi el. ¹⁹ M'a m'ad'i lakele Konbe lə Luwə. Ningə nya'gi pəti ki a dɔ dɔnangi'ti ne, a dɔi dɔran'ti tɔ, ə nya'gi pəti ki a tuti dɔnangi'ti ne, a tuti dɔran'ti tɔ.» ²⁰ Ningə ndæji njendo'gi ki togi'ne toki k'in ne Kirisiti, de ki Luwə mbət'ə kin, kadi eli taa de madi el.

Jeju elta koy'ne ki kində'ne lo koy'ti
(Mrk 8.31-9.1; Luk 9.22-27)

²¹ In dəkagilo'ə'ti non, Jeju ulə ngirə tɔji njendo'gi adi gəri toki, maji kadi n'aw Jerusalem, n'ingə kon ngayn ji ngatɔgi'gi'ti lə Juwipi'gi, ki kibo'gi lə njekujənyamosi kadikare'gi, ki njendo ndukun'gi. A tɔli'ne, nan ndɔ ki kon mutə tum ginn'ə ndɔ koy'ne'ti, ə n'a n'te lo koy'ti. ²² Nan dɔ ta'ti kin, Piyər ɔr Jeju aw si'ə gədikare, ningə ulə ngirə ndang'a ene: «Luwə a ngəmi, jagi Burəbe, a adi nya kin te dɔ'i'ti el!»

²³ Nan Jeju təl rɔ'ne, el Piyər ene: «Təl gogi Satan, ɔr rɔ'i kɔ sanyi rɔ'm'ti! In jigi ki nje tugə'm, tado mərta lə'i in mərta ki in rɔ Luwə'ti el, nan in mərta lə de'gi.»

²⁴ Ningə go'ti, Jeju el njendo'gi lə'ne ene: «Re de madi ndigi njiyə go'm'ti ningə, kadi oo rɔ'ne to nya madi el, kadi in be un kagidəsi koy lə'ne, ə re un go'm. ²⁵ Be ə toki rɔta'ti, de ki ge kaji rɔ'ne inbe dɔnangi'ti ne a ilə rɔ'ne kɔ. Nan de ki ilə rɔ'ne kɔ tado lə'm, a isi ki dɔ'ne taa gogi. ²⁶ Kin ə re de ingə nyamaji'gi ki dɔnangi'ti ne pəti tigə, nan ndil'ə tuji ə, maj'a to ra be wa? Nya madi ki de a adi ɔr'n tor ndil'ne to non wa? ²⁷ M'in Ngonn de m'a m're ki malayka'gi lə'm me tɔji'ti lə Bai Luwə, ningə m'a m'ugə goji de ki ra kigo kulə ra'a'ti. ²⁸ Toki rɔta'ti, adi m'el'se: de'gi madi dann'se'ti ne a oyi el bay ə a oyi m'in Ngonn de ki a re to Ngar kin taa.»

17

Jeju mbəl rɔ'ne
(Mrk 9.2-3; Luk 9.28-36)

¹ Ndɔ mehen go'ti, ningə Jeju ɔr Piyər num, Jaki num, taa Jan ki ngonnkon Jaki num tɔ, ə aw se'de, dɔ mbal'ti ki ngal sanyi ki ndəgə'gi. ² Low'ə'ti non, Jeju mbəl takum'ne. Ta kum'ə unji to kadi be, taa ku ki rɔ'a'ti kaa unji to kadi be tɔ*. ³ Ningə low'ə'ti non, Moji ingi ki Eli tei ki rɔ'de'ti bus, ra elita ki Jeju. ⁴ Ə Piyər un ta el Jeju ene: «Burəbe, kin ə j'isi lo kin'ti ne be par ə maji ngayn. Re in ge ə, m'a m'ra *kəyku'gi lo mutə: kare in yan'i, kare in nya Moji, ə ki kare in nya Eli tɔ.» ⁵ Loki Piyər ra elta ta'ne'ti ba bay ningə nyi, kilndi ki kunj'ə to, in dow dɔ'de bigum. Ningə ndu ta madi te me kilndi'ti ene: «In kam in Ngonn'm, m'ndig'ə ngayn, in ki nəl'm ngayn kadi m'mbət'ə, ə oyi ta li'ə.» ⁶ Loki njendo'gi oyi dɔ ta kin ningə, osi ki takum'de nanga, bol tɔl'de. ⁷ Ə Jeju re rɔ'de'ti, ɔdi'de ə el'de ene: «Indəi taa, ə adi bol ra'se el.» ⁸ Nga ningə, loki eyina n'uni kum'de ki taa ningə, oyi de madi ki rangi el, oyi Jeju ki kar'ne ba par.

⁹ Loki in dɔ mbal'ti isi uri nanga ningə, Jeju ində ndu kin non'de'ti ene: «Eli nya ki ra nya adi oyi kin de madi el, biti kadi m'in Ngonn de m'te dann njekoy'gi'ti.» ¹⁰ Go'ti, njendo'gi dəji'ə eyina: «Tado ri inbe ə, njendo ndukun'gi eyina maji kadi Eli re kete taa wa?†» ¹¹ Ə ilə'de'ti ene: «In ki rɔta'ti kadi Eli a re kadi ra go nya'gi pəti adi asi nan gogi.» ¹² Ningə m'in, adi m'el'se madi oyi, Eli re ə binəm, ə de'gi gəri el, adi rai si'ə nya ki me'de ge. Be tɔ a, Ngonn de kaa a ingə'n kon ji'de'ti. ¹³ Lo kin'ti, njendo'gi gəri kadi ta ki Jeju el'de kin sɔw dɔ Jan Batisi.

Jeju adi lapiya ngonn ki njedamsil
(Mrk 9.14-29; Luk 9.37-43)

¹⁴ Loki təli isi rei ki rɔ bulə de'gi'ti, dingəm madi kare re rɔ Jeju'ti, ɔsi məkəsi'ne nanga non'a'ti, el'ə ene: ¹⁵ «Burəbe, oo kumtondoo lə ngonn'm ki dingəm, ki damsil ra'a adi ingə kon ngayn kin. Dəkagilo'gi madi, isi tosi ki por'o ge ki me mann'ti ge. ¹⁶ M're si'ə rɔ njendo'gi lə'i, nan asi kadi adi'ə ingə lapiya, el.» ¹⁷ Lo kin'ti Jeju un ta el ene: «In de'gi ki dəkagilo'ti ki bone ki in nje me ngan, njera nya ki majel, kadi to m'nji sese biti kagilo bann bay taa kadi uni me'se adi m'in wa? Ke kadi m'a m'osi

* 17:2 17.2 2Pi 1.16-18 † 17:10 17.10 Mal 3.23

ginn'se bitì kagilo bann taa wa? Rei si'ə rɔ'm'ti ne.» ¹⁸ Ningə Jeju ndangi ndil ki majel ad'a te rɔ ngonn'ti, par ə tanan'ti non, ngonn ingə lapiya nga.

¹⁹ Go'ti, njendo'gi rei rɔ Jeju'ti, loki in si'ə ki kar'de ba, dəji'ə eyina: «Tado ri ə kete j'in j'asi kadi ji tuwə ndil kin el wa?» ²⁰ Ə Jeju ilə'de'ti ene: «Asi el, tado kunme lə'se in ndikiri ba. Ningə kadi m'el'se toki rɔta'ti, re awi ki kunme ki in ndikiri ba to kandi kagi ki bari'ə mutardə kin be mindi kaa, a eli mbal kam eyina: “Ōti, aw ra nu be” ə, a ɔti kadi aw ra. Nya ki a dum dɔ'se goto.» [²¹ Taa, ko ndil'gi ki be kin, de a tuwə'de ki takul kelta ki Luwə ki kɔgi rɔ nyakuso ta.]

Jeju təl elta ki dɔ koy'ne'ti ki kində'ne lo koy'ti bay
(Mrk 9.30-32; Luk 9.43-45)

²² Ndɔ kare njendo'gi sii nan'ti pəti Galile'ti, ə Jeju el'de ene: «A uləi m'in Ngonn de ji de'gi'ti. ²³ Kadi a tɔli m'in, nan ndɔ ki kon mutə go koy'm'ti, ə m'a te lo koy'ti.» Ta kin ɔr tɔgi njendo'gi ə təl ɔr bay.

Jeju ingi ki Piyər ugəi lambo ki me Kəy'ti lə Luwə

²⁴ Loki Jeju in ki njendo'gi rei tei Kapernayim'ti, nje ki isi taai lambo me Kəy'ti lə Luwə rei rɔ Piyər'ti dəji'ə eyina: «Njendo'se nya ugə lambo ki me Kəy'ti lə Luwə el wa?» ²⁵ Ə Piyər ilə'de'ti ene: «Oyo, ugə lambo.» Ningə Piyər re te be ningə, Jeju un ta kete el'ə ene: «Mərta lə'i in ri ə Simon? Nan'gi ə in njetalambo'gi ki nje taa nyagangi'gi dɔ de'gi'ti ki ngar'gi ki dɔnangi'ti ne gangi wa? In ngann nje be'gi eke in mbah'gi wa?» ²⁶ Ə Piyər el'ə ene: «In mbah'gi.» Loki ene: «Mbah'gi», Jeju ene: «Re in be ə, ngann nje be'gi, rai kare ənn. ²⁷ Nan re in be kaa, kadi j'in ə ji təl jigi tugə de'gi kam el, ə aw babo'ti, ilə kuy, uwə'n kanji ki dɔkete ki a re un kuy, ningə te ta'a, ə a ingə silə kare ta'a'ti, kadi ugə'n lambo lə'i, lə'm tɔ.»

18

De ki in kibo me Konbe lə Luwə
(Mrk 9.33-37; Luk 9.46-48)

¹ Dɔ kad'a'ti inbe kin, njendo'gi rei dəji Jeju eyina: «Nan ə in kibo me Konbe'ti lə Luwə wa?» ² Ə Jeju bar ngonn ki du ad'a re ra dann'de'ti, ³ ningə el'de ene: «Toki rɔta'ti, adi m'el'se, re in mbəli təli toi to ngann'gi be el ə, a uri me Konbe'ti lə Luwə el. ⁴ De ki sɔl dɔ'ne lɔm lɔm to ngonn be ə, de'ə kin a in kibo ngayn me Konbe'ti lə Luwə. ⁵ Re de uwə ngonn ki be kin rɔ'ne'ti, me tɔ'm'ti ə, in m'inbe ə de'ə kin uwə'm rɔ'ne'ti.

Jeju ndəji de'gi dɔ majel'ti
(Mrk 9.42-48; Luk 17.1-2)

⁶ «Kin ə toki de madi ra adi ki kare dann nje ki du'ti kam ki uni me'de adi m'in, osi me majel'ti ə, in soti ngayn bay tado li'ə kadi dɔi mbal kibo ngayn mində'ti, ə ɔsi'ə iləi'ə bul ba'ti. ⁷ Kumtondoo ki dɔ de'gi'ti ki dɔnangi'ti ki nje re ki nya'gi ki isi tugəi madi de'gi jigi'ti adi osi. Toki rɔta'ti, maji kadi nya'gi ki nje tugə de'gi jigi'ti toi, nan kumtondoo in lə de ki njera kadi de osi. ⁸ Kin ə ji'i eke nja'i rai nu adi osi me majel'ti ə, gangi'de ilə'de kɔ sanyi. Tado, in soti kadi ingə kaji ki ji'i ki kare eke nja'i kare, utə kadi in ngəm ji'i'gi joo pəti, eke nja'i'gi joo pəti, ə iləi nu me por'ti ki bitì ki non'ti. ⁹ Kin ə kum'i kare rai adi osi majel'ti ə, ɔr'ɔ ilə kɔ sanyi. Tado, in soti kadi ingə kaji ki kum'i ki kare, utə kadi in ngəm kum'i'gi joo pəti, ə iləi nu me dilə por'ti ki bitì ki non'ti. ¹⁰ Oyi maji! Kadi kidi ki kare dann ngann'gi'ti kin el, tado, toki rɔta'ti, malayka'gi lə'de sii ki dɔkagilo'gi pəti, takum Bai'ti ki isi dɔran'ti taa. [¹¹ Tado m'in Ngonn de m're tado kaji de'gi ki nanyinan*.]

† 17:24 17.24 Tekitaga 30.11-16 * 18:11 18.11 Barta kin goto me makitu'gi'ti madi ki ndangi kete nu ki ndonn ta Gireki.

Kujita do bati'ti ki nanyi
(Luk 15.3-7)

¹² «De madi aw ki bati'gi bu, e in ki kare nanyi, ningə, inyə ndəgə'gi ki dojikara gidə in jikara do mbal'ti, e aw sangi in ki nanyi kakin. Eke kigo ko'ə'ti lə'se, ta ri e a eli do lo kin'ti wa? ¹³ Toki rəta'ti, adi m'el'se, re ingə bati ki nanyi kin e, rə'a a nəl'ə ngayn do'a'ti utə nje ki dojikara gidə in jikara ki nanyinan el kin. ¹⁴ Be to e, Baw'se ki isi me dōran'ti, ge kadi ki kare dann ngann'gi'ti kaa nanyi ko el.»

Row kingə de ki ra majel

¹⁵ «Loki ngonkon'i ra majel e, aw ingə, in si'ə joo ba, ningə ulə ji'i do majel'ti li'ə ki ra, ad'a gər. Re oo ta lə'i ningə, in ingə ngonkon'i gogi. ¹⁶ A re oo ta lə'i el ningə, aw un de ki rangi kare, eke de'gi joo sə'i, aw ingə'n'ə bay. In ra be kadi "nya'gi pəti in ki kun ndu do'ti kigo ta'ti lə de'gi joo eke mutə ki kadi manyinaj'a†". ¹⁷ Kin e re mbəti koo ta lə'de e, el njekawnan'gi. E re mbəti koo ta lə Njekawnan'gi bay to ningə, kadi oo'ə to de ki gər Luwə el, eke to njetalambo be. ¹⁸ Toki rəta'ti, adi m'el'se: nya'gi pəti ki a do'i dōnangi'ti ne, a do'i dōran'ti to, e nya'gi pəti ki a tuti dōnangi'ti ne, a tuti dōran'ti to.»

¹⁹ «Toki rəta'ti, m'el'se m'adi in gəri bay: re de'gi joo dann'se'ti, indəi ndu'de nan'ti dōnangi'ti ne, kadi dəji nya ri ki uwə me'de e, Bai ki isi me dōran'ti a adi'de. ²⁰ Tado loki de'gi joo eke mutə kawinan, me to'm'ti e, m'in dann'de'ti non.»

K'inyə go majel'gi lə nan ko
(Luk 17.4)

²¹ Lo kin'ti, Piyər oti ki rə Jeju'ti dəj'ə ene: «Burəbe, kin e ngonkon'm ra sə'm majel e, kadi m'inyə go ko nja bann m'ad'a wa? Kadi m'inyə go ko biti nja siri wa?» ²² E Jeju el'ə ene: «M'el m'ene biti nja siri el, nan biti nja dōsiri nja siri.»

²³ «In be e, Konbe lə Luwə to to ta kin be: Ndo kare ngar madi ge kadi nje ra kulə'gi lə'ne udəi kər nya'gi lə'ne non'ne'ti adi n'oo. ²⁴ E ulə ngirə, adi rei ki in ki kadi a ad'a nar ki dum kudə kər'ə. ²⁵ Nan dingəm kakin aw ki nya ki kadi ugə'n bāngi kin el, adi be'ə un ndu'ne kadi ndogi'ə, ne'ə ki ngann'a'gi, ki nya maji'gi li'ə ba pəti tor bāngi'ti kin. ²⁶ E nje ra kulə osi nanga non be'ne'ti, non uwə nja'a ene: "Si sə'm do'ti, e m'a m'ugə'i bāngi kin pəti." ²⁷ Nga a, lo kin'ti, be'ə oo kumtondoo li'ə, adi inyə bāngi ki do'a'ti kin ko, e inyə'ə adi aw kare.

²⁸ «Loki de ki bāngi in do'a'ti kakin ene n'te ki taga ningə, ingə madikulə li'ə kare ki in, aw ki bāngi lə'ne ki nden be par do'a'ti, e osi si'ə uwə, səkirə mind'ə, ningə el'ə ene: "Ugə'm bāngi ki do'i'ti!" ²⁹ E mad'a osi nanga non'a'ti, non do'a'ti ene: "Si sə'm do'ti, e m'a m'ugə'i bāngi kin." ³⁰ Nan mbəti, adi aw si'ə biti ilə dangay'ti, nginən ta bāngi ki kadi ugə'n'ə. ³¹ Loki madikulə'gi oyi nya ki ra kin ningə, to rə'de ngayn adi ai ori poy nya'gi kin pəti be'de adi'ə oo. ³² E ngar bar'a ad'a re, ningə el'ə ene: "In nje ra kulə ki majel, m'inyə go bāngi ki do'i'ti pəti ko tado non ki in non do'm'ti. ³³ Nga in, ri e ogi kadi oo kumtondoo lə mad'i toki m'in m'oo'n kumtondoo lə'i kin be to el wa? ³⁴ Lo kin'ti, wongi ra be'ə do'a'ti ngayn, adi ilə dangay'ti, lo ra kulə'ti ki kon, biti kadi ugə'n bāngi ki do'ne'ti pəti tigə. ³⁵ Ningə Jeju ilə do'ti ene: In be to e, Bai ki isi dōran'ti taa, a ra'n'se, loki de madi dann'se'ti, inyə go majel ko k'inyə ki in ngarme'ə'ti adi ngonkon'ne, el."»

19

Ta ki do gangi nan'ti lə dene ki dingəm
(Mrk 10.1-12; Luk 16.18)

† 18:16 18.16 Ndukun ki nja joo 19.15

¹ Loki Jeju tolta ta'gi ningə, ɔti Galile'ti, aw dɔnangi Jude'ti, gidi ba Jurden'ti. ² Bulə de'gi ngayn uni go'ə, adi aji'de dɔ monyi'gi'ti lə'de. ³ Parisi'gi ɔti rei rɔ Jeju'ti, dɔji'ə ta to kuləkikiyə tado kuwə'n'ə eyina: «Ndukun lə'je adi tarow kadi dingəm tuwə ne'ne, ɔjido nya ki ra ki ra adi nəl'ə el eke adi tarow el wa?» ⁴ Ə Jeju ilə de'ti ene: «In tudəi Makitu lə Luwə ki ndangi kin el biti wa? “Lo kulə ngirə kində nya'gi'ti Luwə ra dingəm ki dene*’, ⁵ ningə el ene: in be ə, dingəm a inyə baw'ne ki kon'ne, ningə a tinyəi nan ki ne'ne† kadi təli darɔ ki kare. ⁶ Lo kin'ti, a in joo el nga, nan in darɔ ki kareba. Ningə nya ki Luwə dɔɔ nan'ti, maji kadi de gangi nan'ti el.”» ⁷ Ə eli Jeju eyina: «Nga ra bann be ə Moji adi ndu ene re dingəm tuwə ne'ne ningə maji kadi ad'a makitu gangi nan j'i'ə'ti wa?‡» ⁸ Jeju təl el'de ene: «In tado me ngan lə'se ə Moji adi'n'se tarow kadi tuwəi ne'se'gi, nan lo kulə ngirə nya'gi'ti, in be el. ⁹ Nga ningə, adi m'el'se, re de tuwə ne'ne, tado nya ki rangi um in ta lə kaya ki ra el, ə taa dene ki rangi ə, de'ə kin təl njekuwə marum.»

¹⁰ Lo kin'ti, njendo'gi li'ə eli'ə eyina: «Re in kin ə in ndu ki to dɔ dingəm'ti ki rɔ dene'ti ə, taa dene el in soti.» ¹¹ Ə Jeju el'de ene: «De'gi pəti gəri me ta kin el, nan nje ki Luwə adi'de ta row'ə par. ¹² De'gi madi in non, taai dene el, tado tɔgi'de sangi dene goto, ningə in nya ki tei me kon'de'ti nu; nje ki madi'gi in tado kɔr ki ɔri'de kuji, ə nje ki nungi, mbeti taa dene tado Konbe lə Luwə tɔ. De ki asi kadi gər me ta kin ningə kadi gər.»

Jeju njangi dɔ ngann'gi ki du

(Mrk 10.13-16; Luk 18.15-17)

¹³ De'gi rei ki ngann'gi ki du rɔ Jeju'ti kadi njangi dɔ'de, ə elta ki Luwə tado lə'de, nan njendo'gi ndangi'de. ¹⁴ Ə Jeju el ene: «Inyəi ngann'gi ki du adi rei ki rɔ'm'ti, um ɔgi'de tarow el, tado Konbe lə Luwə in yan de'gi ki toi to ngann'gi ki du be.» ¹⁵ Go'ti, Jeju njangi dɔ'de, ə ɔti ilə dɔ'ne aw lo ki rangi'ti.

Ta ki dɔ ngonn ki basa ki njenyakingə

(Mrk 10.17-31; Luk 18.18-30)

¹⁶ Ndɔ kare, dingəm kare re rɔ Jeju'ti, ningə dɔj'ə ene: «Njendo de'gi, in ri ki maji, ə kadi m'ra, ə m'a m'ingə'n kaji ki to biti ki non'ti wa?» ¹⁷ Ə Jeju el'ə ene: «Tado ri ə dɔji'm ta dɔ nya ki maji'ti wa? De ki maji in kareba. Re in ge kur me kumngayira'gi ningə, in təl rɔ'i go mbərkikində'gi'ti.» ¹⁸ Ə dingəm kakin dɔji Jeju ene: «Mbərkikində'gi ki ra wa?» Ningə Jeju ilə'ti ene: «A təl de el, a uwə marum el, a bogi el, a manjaji ki ngom dɔ mad'i'ti el§, ¹⁹ ɔsi kurə baw'i ki kon'i, taa a ndigi de mad'i to darɔ'i in be be*.’» ²⁰ Ningə ngonn ki basa ene: «Nya'gi kin pəti, m'təl rɔ'm go'ti nga. Nga ki ne kin, in ri bay ə nanyi'm kadi m'ra wa?» ²¹ Ə Jeju el'ə ene: «Re ge kadi asi nan tapi takum Luwə'ti ningə, aw, adi ndogi sə'i nya maji'gi lə'i pəti, lowə nar'a njendoo'gi, ningə a aw ki nyakingə ngayn dɔran'ti, ə un go'm.» ²² Nan loki ngonn ki basa oo ta'gi kin ningə, ɔti aw ki rɔnel el, tado in de ki aw ki nyakingə'gi ngayn.

²³ Ə Jeju el njendo'gi lə'ne ene: «Toki rɔta'ti, adi m'el'se, a ngan ngayn ki rɔ njenyakingə'ti kadi ur me Konbe'ti lə Luwə, ²⁴ ningə m'təl m'el'se bay, in nya ki ngan ngayn kadi jambal ur bolo konn kur nya'ti, nan a ngan ngayn utə in kin bay kadi njenyakingə ur me Konbe lə Luwə.» ²⁵ Ta kin əti njendo'gi bol ngayn, adi eli eyina: «Nga kin ə in be ningə, nan ə asi kadi ingə kaji wa?» ²⁶ Ə Jeju ində manji'de ba ningə el'de ene: «Ki rɔ de'gi'ti lowə goto, nan ki rɔ Luwə'ti lo ra nya'gi pəti to.» ²⁷ Ə Piyər un ta el'ə ene: «Nga oo, j'in ki j'inyə nya'gi lə'je pəti, ə j'un go'i kin, ri ə

* **19:4** 19.4 Lo tum ginn nya'gi 1.27, 5.2 † **19:5** 19.5 Lo tum ginn nya'gi 2.24 ‡ **19:7** 19.7 Ndukun ki nja joo 24.1 § **19:18** 19.18 Tekitaga 20.12-16; Ndukun ki nja joo 5.16-20 * **19:19** 19.19 Lebitiki 19.18

j'a j'ingə wa?» ²⁸ Ə Jeju ilə'ti ene: «Tokı rəta'ti, adi m'el'se: ndo ki nya'gi pəti a indəi ngirə'de kində ki sigi, ə m'in Ngonn de m'a m'nji do kumbər konbe'ti lə'm, ki de'gi a toji'm'in kin ningə, ingi ki uni go'm kin, ingi kaa a isi do kumbər konbe'ti ki do'gi gidə in joo kadi gangi ta do ginn kaw Isirayel'ti ki do'gi gidə in joo. ²⁹ Ningə re de madi, inyə kəy lə'ne, ki ngannkon'ne'gi, ki konnann'ne'gi, ki kon'ne, ki baw'ne, ki ngann'ne'gi eke donangi lə'ne tado lə'm ə, a ingə nya'gi kin do'ti nja bu, taa a ingə kaji ki a to biti ki non'ti to. ³⁰ Nga ningə, de'gi ngayn ki kete, a təli nje ki gogi, ə de'gi ngayn ki gogi, a təli nje ki kete to.»

20

Kujita do nje ra kulə me ndoo nju'ti

¹ «Konbe lə Luwə to to be nje kəy, ki te ki sin ba kadi n'oy nje ra kulə'gi kadi rai kulə me ndoo nju'ti lə'ne kin be. ² Ndu'de osi nan'ti ki nje ra kulə'gi, kadi adi'de nar ki lo ra kulə'ti ki ndo kare, ningə adi'de awi me ndoo nju'ti. ³ Loki te ki kadi ki jikara ki sin ningə, oo nje ra kulə'gi ki rangi bay, ki rei rai tambalo'ti ki kanji ra kulə, ⁴ ə el'de ene: “Ingi kaa, ai me ndoo nju'ti lə'm rai kulə, ə m'a m'adi'se nyakugə goji ki asi gorow'ə'ti.” ⁵ Ningə ətı awi. Loki te taga ki kadi ki jam do be'ti num, ki kadi ki kəti be'ti num ningə, ra kah'a'ti kakin bay. ⁶ Go'ti, te re ki kadi ra binyə bilə ningə, oo nje ra kulə'gi ki rangi bay, ki rei rai non, ə el'de ene: “Ra bann ə sii lo kin'ti lo sol, ki kanji ra kulə wa?” ⁷ Ə iləi'ə'ti eyina: “De ki unn'je kulə'ti goto.” Ə el'de ene: “Ingi kaa, awi me ndoo nju'ti lə'm rai kulə to.”

⁸ «Loki kadi ur ningə, njendoo nju el njengəm nya li'ə ene: “In bar nje ra kulə'gi, ə adi'de nyakugə goji'de, ulə ngirə do nje re gogi'ti, təl taa do nje re kete'ti.” ⁹ Nje re ki kadi ra binyə bilə, nan nan kaa ingə nar ki lo kulə'ti ki ndo kare. ¹⁰ Lo kin'ti, nje re do kete rei yan'de nga ningə, məri kadi n'a n'ingəi nar ki utə yan madi'de'gi, nan ingi kaa, ingəi nar ki lo kulə'ti ki ndo kare inbe kakin to. ¹¹ Loki isi taai nar kin, barita ki njendoo ¹² eli eyina: “Nje ki rei gogi ne kin, rai kulə kadi kareba par, ningə in adi'de nar ki asi nan ki yan'je, j'in ki ji ra kulə sin biti kadi ur, adi kadi ndaw'je.” ¹³ Lo kin'ti, nje ndoo elta ki kare dann'de'ti ene: “Madi'm, nya madi kare ki low'ə'ti el ki m'ra sə'i goto. Ndu'je sə'i osi nan'ti do nar'ti ki lo kulə'ti ki ndo kare el wa? ¹⁴ Taa nya lə'i, ə aw. M'ge kadi m'adi in ki re gogi nya kin, tokı m'ad'i kin be to. ¹⁵ In gorow'ə'ti kadi nya ki me'm ndigi ə m'ra ki nyakingə lə'm el wa? Eke in ta lə'i kadi me'i tuji tado maji ki m'ra wa?” ¹⁶ Nga ningə Jeju ilə'ti ene: In be ə, nje ki gogi a təli nje ki kete, ə nje ki kete a təli nje ki gogi to.»

Jeju elta do koy'ne'ti ki te'ne lo koy'ti bay

(Mrk 10.32-34; Luk 18.31-34)

¹⁷ Ta kaw ki Jerujalem'ti, loki in do row'ti, Jeju uə rə'ne ki njendo'gi ki do'gi gidə in joo gədi kare, ningə el'de ene: ¹⁸ «Oyi, j'isi j'awi ki Jerujalem'ti, ningə a uləi m'in Ngonn de ji kibo'gi'ti lə njekujənyamosi kadikare'gi ki njendo ndukun'gi lə Luwə. A gangi ta koy do'm'ti, ¹⁹ ningə a uləi m'in ji de'gi'ti ki in Juwipi'gi el, kadi kogi do'm'ti ge, tindəi m'in ki ndəy hawlay ge, bəri m'in kagidəsi'ti ge. Nan ndo mutə tum ginn'ə ndo koy'm'ti ə, m'a m'te lo koy'ti.»

Kon Jaki in ki Jan dəji nya Jeju

(Mrk 10.35-45)

²⁰ Go'ti, kon ngann lə Jebede re ki ngann'ne'gi rə Jeju'ti, ningə kon ngann'gi osi məkəsi'ne nanga non Jeju'ti tado dəj'ə nya kare. ²¹ Ə Jeju dəj'ə ene: «In ri ə in ge wa?» Ningə, el'ə ene: «Un ndu'i kadi ngann'm'gi ki joo kam, de kare isi do'jikəl'i'ti, ə in ki nungi isi do'jigəl'i'ti to, loki a isi do kumbər Konbe'ti lə'i.» ²² Lo kin'ti non, Jeju ilə'ti ene: «In gəri me nya dəji lə'se kin el. A asi kadi ingəi kəpi kon ki m'aw

to m'ingə kam kare mindi wa?» Ningə eli eyina: «Oyo, j'a j'asi kare.» ²³ Ə Jeju el'de ene: «Kon ki m'aw to m'ingə kam, ə rəta a ingəi kare, nan ta ki ɔjido kisi dɔjikol'm'ti eke dɔjigəl'm'ti; in ta lə'm kadi m'in ə m'adi'se el; lo'gi kin to tado de'gi ki Bai Luwə ra go'ə kete nu tado lə'de.» ²⁴ Ndəgi njendo'gi ki dɔgi, loki oyi ta'gi kin, rə'de nəl'de ki ngann lə Jebede ki joo kin el. ²⁵ Be ə, Jeju bar'de pəti ki rə'ne'ti, el'de ene: «In gəri kadi nje konbē'gi dɔ ginn de'gi'ti ki dangi dangi ki dɔnangi'ti ne, sii uwəi'de ginn togi'de'ti adi'de kon, taa de'gi ki njetəbar kaa, onyibe dɔ'de'ti bay to. ²⁶ Nan maji kadi to be dann'se'ti el. Re de madi dann'se'ti, ndigi kadi n'in kibo ningə, kadi təl nje ra kulə lə'se pəti. ²⁷ Taa re de madi ndigi kadi n'in de ki dɔkete dann'se'ti ningə, kadi təl njekuləbər lə'se to. ²⁸ In be to ə m'in Ngonn de kin m're kadi de'gi taa rai kulə adi m'in el, nan kadi m'in ə m'ra kulə m'adi'de, taa m'adi rə'm kadi m'ugə'n dɔ bulə de'gi ngayn m'ilə'de taa to.»

Jeju aji njekumto'gi joo

(Mrk 10.46-52; Luk 18.35-43)

²⁹ Loki Jeju in ki njendo'gi lə'ne isi tei me bē'ti ki Jeriko ki taga, bulə de'gi ngayn njiyəi go'de'ti muki muki. ³⁰ Ningə njekumto'gi joo sii ngangı row'ti. Loki oyi kadi in Jeju ə isi ində dər ningə, uni ndu'ne ki taa eyina: «Burəbe, Ngonnkaw Dabidi*, oo kumtondoo lə'je!» ³¹ Bulə de'gi ndangi'de kadi uti ta'de, nan njekumto'gi uni ndu'de ki taa inbe bay eyina: «Burəbe, Ngonnkaw Dabidi, oo kumtondoo lə'je!» ³² Lo kin'ti, Jeju ra lokati, bar'de, ningə dəji'de ene: «In ri ə, gei kadi m'ra madi'se wa?» ³³ Ə iləi'ə'ti eyina: «Burəbe, ji ge kadi kum'je te adi j'oo'n lo!» ³⁴ Jeju oo kumtondoo lə'de, ə ɔdi kum'de, par ə tanan'ti non, kum'de oo lo, adi uni go'ə.

21

Jeju ur Jerujalem'ti ki kəsikurə

(Mrk 11.1-11; Luk 19.28-40; Jan 12.12-19)

¹ Loki Jeju in ki njendo'gi lə'ne indəi dɔ bē ki Jerujalem ndəkba ki bē ki Betipaje, ki kadi mbal kagi buni'gi'ti, ulə njendo'gi joo, ² el'de ene: «Awi me ngonnbē'ti ki ra non'se'ti kam. Lo kur inbe ki a uri ki me bē'ti par ə, a ingəi kon koro ki dɔi'ə, ngonn koro ra gəd'ə'ti, ningə tuti'ə, ə rei se'de adi m'in. ³ Re de madi el'se nya madi ə, iləi'ə'ti eyina: «Burəbe ə ge'de,» ə a inyə'de kalangi ba kadi tuti'de.»

⁴ Nya kin a ra nya be kadi ta ki Luwə el ki njekeltakita Luwə'ti el kin tɔlta'ne:

⁵ «Eli de'gi ki Siyon'ti eli eyina:

Oyi ngar lə'se a re dɔ'se'ti,

In de ki sɔl ləm ləm,

Isi dɔ kon koro'ti, in ki ngonn koro*.»

⁶ Njendo'gi ai, rai toki Jeju el'n'de. ⁷ Rei ki kon koro in ki ngonn koro kakin ningə, lowi ku'gi lə'de gidə'ti, ningə Jeju ala isi dɔ'ti. ⁸ Bulə de'gi ngayn lowi ku'gi lə'de go row'ti. Nje ki nan'gi təti mbi kam'gi, tiləi dɔ row'ti. ⁹ Bulə de'gi nje njiyə non Jeju'ti ki nje njiyə go'ə'ti uni ndu'de ki taa eyina:

«Ojana, Ngonnkaw Dabidi!

Kadi Luwə njangi dɔ de ki re me to Burəbe!

Ojana, toji in ki dɔ Nje kisi dɔran'ti taa†!»

¹⁰ Loki Jeju ur Jerujalem'ti, loki me bē'ti ba pəti ndigi bir bir. Adi de'gi dəji rə'de ta eyina: «In de ki bann wa?» ¹¹ Ə bulə de'gi iləi'de'ti eyina: «In Jeju, njekeltakita Luwə'ti, ki Najareti, dɔnangi Galile'ti.»

* **20:30** 20.30 Gonyi Mrk 10.47 ki ta ki dɔ'ti ginn makitu'ti nanga. * **21:5** 21.5 Ejay 62.11; Jakari 9.9 † **21:9** 21.9 Pa'gi 118.25-26

*Jeju tuwə njeragati'gi nati Kəy'ti lə Luwə
(Mrk 11.15-19; Luk 19.45-48; Jan 2.13-16)*

¹² Go'ti, Jeju aw ur nati Kəy'ti lə Luwə, ningə tuwə njelaw nya'gi ki njendo'gi nya'gi nati Kəy'ti lə Luwə kɔ. Jeju sur tabilə'gi lə njembəl nar ki be'ne ki nje ki dɔbe'gi'ti tilə, nan'ti ki nya kisi lə njelaw dər dum'gi. ¹³ Ningə el'de ene: «Ndangi me makitu'ti lə Luwə eyina: Kəy lə'm a bari'ə kəy kelta ki Luwə, nan ingi, təl'ə lokiyəɔ lə njeɓogi'gi yo!» ¹⁴ Lo kin'ti non, njekumtɔ'gi ki mote'gi, rei rɔ'a'ti nati Kəy'ti lə Luwə, adi adi'de lapiya. ¹⁵ Loki kibo'gi lə njekujənyamosi kadikare'gi ki njendo ndukun'gi oyi nya'gi ki əti ɓol ki Jeju ra'de, ki ndu ngann'gi ki isi ɓar nan'ti Kəy lə Luwə ene: «Ojana Ngonnkaw Dabidi!» kin ningə, me'de on'de, ¹⁶ adi eli Jeju eyina: «Oo ta ki ngann'gi ra eli kam wa?» Ə Jeju ilə'de'ti ene: «Oyo, m'oo, nan ke in tudəi ndu Luwə ki ndangi eyina:

“Ra adi ngann'gi ki du, ki nje to ta mba'ti kaa, ta'de ulə tɔji dɔ'i'ti” kin el wa\$?»

¹⁷ Ningə lo kin'ti, Jeju inyə'de non, ə te me ɓebo'ti kɔ, aw Betani'ti, aw isi nu.

*Jeju mann kagi mbaykote
(Mrk 11.12-14,20-24)*

¹⁸ Lo ti go'ti ki sin, Jeju təl isi re me ɓebo'ti, ɓo ra'a. ¹⁹ Ə oo kagi mbaykote ki ra kadi row'ti, tɔ kadi n'aw ginn'ti, nan loki re ndəkba ningə, oo mbi'ə'gi par um oo kanda el. Ə Jeju el mbaykote kakin ene: «A andi gogi el biti ki non'ti.» Ningə low'ə'ti non, mbaykote tuti. ²⁰ Loki njendo'gi oyi nya kin, əti'de ɓol ngayn, adi dəji ta eyina: «Ra bann ə low'ə'ti ne par ə kagi tuti wa?» ²¹ Ə Jeju ilə'de'ti ene: «Toki rɔta'ti, adi m'el'se, re awi ki kunme, ə me'se tɔsi el ə, in nya ki m'ra ki mbaykote kin par ə a rai el, nan re eli mbal kam eyina: “Ɔti lo kin'ti rangi, aw osi me ba'ti,” kaa nya kin a ra nya. ²² Nga ningə, nya'gi pəti ki a dəji ki kunme, me kelta'ti ki Luwə ə, a ingəi.»

*Ta ki dəji dɔ tɔgi'ti ki Jeju awi'n
(Mrk 11.27-33; Luk 20.1-8)*

²³ Jeju ur me Kəy'ti lə Luwə, isi ndo nya de'gi ningə, kibo'gi lə njekujənyamosi kadikare'gi ki ngatɔgi'gi lə Juwipi'gi, rei ki rɔ'a'ti, dəji'ə eyina: «Nan adi tarow kadi ra'n nya'gi kin be wa? Ə nan tɔ ə adi ndu'ne ə isi ra'n wa el'je adi j'oo?» ²⁴ Ə Jeju təl el'de ene: «M'in kaa m'a m'dəji'se ta kareba be tɔ. Re iləi m'in'ti ningə, m'in kaa m'a m'el'se de ki adi'm tarow kadi m'ra'n nya'gi kin tɔ. ²⁵ Nan ə ulə Jan kadi ra de'gi batəm wa? In Luwə eke in de'gi wa?» Nan təl ra elinan ta dann'de'ti eyina: «Re j'eli'ə j'ene: “In Luwə ə ulə'ə”, a dəji'je ene ke ra bann ə j'uni me'je j'adi Jan el wa? ²⁶ A kin ə re j'eli j'ene: “In de'gi ə uləi Jan” ə a in ta ki rɔ bulə de'gi'ti tɔ, tadɔ de'gi pəti oyi Jan kadi in njekeltakita Luwə'ti.» ²⁷ Be ə təl eli Jeju eyina: «Ji gər el.» Ə Jeju təl ilə'de'ti ene: «Re in be ə m'in kaa m'a m'el'se tɔgi ki m'nji m'ra'n nya'gi kin el tɔ.»

Kujita dɔ ngannkonnan'gi'ti ki joo

²⁸ Jeju elta ki rangi ɓay ene: «Eli'm'in ta lə'se dɔ ta'ti kin adi'm'in m'oo. Dingəm kare aw ki ngann dingəm'gi joo, ə un ta el ki dɔkete ene: “Ngonn'm, aw ra kulə me ndɔɔ nju'ti ɓone.” ²⁹ Ningə ngonn kakin ilə ɓaw'ne'ti ene: “M'a m'aw el,” ə isi ba biti ningə me'ə uwə ki ta, adi ində aw. ³⁰ Dingəm re rɔ ngonn'ti ki nja joo, el'ə kaa ta ki el ngonnkon'a kakin, ningə in el ene: “Oyo, m'a m'aw ɓay,” ə aw el. ³¹ Eke dann ngann'gi'ti ki joo kin in ki ra ə ra go ndigi'ti lə ɓaw'ne wa?» Ningə iləi Jeju'ti eyina: «In ki dɔkete.» Ə Jeju el'de ene: «Toki rɔta'ti, adi m'el'se, njetalambo'gi ki dene'gi ki njera kaya a tei Konɓe'ti lə Luwə non'se'ti. ³² Tadɔ Jan Batisi re rɔ'se'ti, tɔji'se row ki dana, nan in taai me'ə el, nan njetalambo'gi ki dene'gi ki njera kaya'gi uni me'de.

Ə ingi, oyi nya kin be kaa, me'se uwə'se ki ta go gogi ə adi inyəi gorow njiyə'gi ki majel kə, ə uni me'se el.»

*Kujita do nje ra kulə me ndoo nju'ti, ki nje me majel
(Mrk 12.1-12; Luk 20.9-19)*

³³ Go'ti, Jeju el'de ene: «Uri mbi'se oyi kujita ki rangi bay. De kare ki njendoo nju in non, ningə ində singə gugi'n gidə gugi. Ur be kadi to mborei nju'ti, ningə ra ngonn kəy ngəmlə səm'ti. Ningə go'ti doi ta nan'ti ki de'gi ki nje ra kulə nju, kadi to rai kulə ningə a kanyinan nya'a, ningə ətə aw mbah. ³⁴ Loki kagilo kujə kandi nju asi ningə, ulə bər'gi lə'ne kadi awi taai kandi nya ndoo kakin, ki in yan'ne ji nje ra kulə nju'ti adi'ne. ³⁵ Nan loki bər'gi rei tei ningə, nje ra kulə'gi uwəi'de tindəi ki kare ngayn, tōli ki nungi, ningə ki kon mutə, tiləi'ə ki mbal tə. ³⁶ Njendoo təl ulə ki bər'gi ki rangi, ngayn utə in ki kete inbe kin bay. Nan rai se'de ko nya inbe ki rai ki nje ki kete kakin bay. ³⁷ Ta təl ta'a'ti, dingəm təl ulə ngonn ne inbe rə'de'ti, ene: “A bōli gidi ngonn'm.” ³⁸ Nan nje ra kulə nju, loki oyi ngonn kakin ningə elinan dann'de'ti eyina: “Darə'a inbe kam ə a in nje nya nduwə! Rei adi ji tōli'ə, ningə nya nduwə li'ə, j'a təli'ə yan'je'ti.” ³⁹ In be ə, uwəi ngonn kakin ndəri'ə, awi si'ə gidi lo ndoo'ti taga, tōli'ə. ⁴⁰ Lo'ti kin Jeju dəji'de ene: Ndo ki dingəm ki be nje ndoo kin a re ə, ri ə a ra ki nje ra kulə nju kin wa?» ⁴¹ Ə eli'ə eyina: «A tōko de'gi ki majel kin ki tōko ki ki kon ngayn, ə a adi ndoo lə'ne nje ki rangi, ki kadi a adi'ə kanda ki dəkagilo'ə'ti ki oji.» ⁴² Ningə Jeju el'de ene: «In tudəi me makitu'ti lə Luwə oyi el wa?

“Mbal ki njera kəy'gi mbəti'ə,

In ə təl mbal ki in tōgi kəy.

In kin in kuləra Burəbe.

In nyakoji ki əti bōl ə to takum'je'ti kin*.”»

⁴³ Ningə adi m'el'se bay tə: «A taai Konbe lə Luwə ji'se'ti, kadi təli adi ginn de'gi ki rangi ki kadi a rai kulə ki maji. ⁴⁴ Nga ningə, de ki osi do mbal'ti kin ə, a təti njeki njeki, a re in ə mbal kin osi do'a'ti tə ningə, a rəkitə'ə rəkitə rəkitə.» ⁴⁵ Loki kibo'gi lə njekujənyamosi kadikare'gi ki Parisi'gi oyi kujita kin ningə, gəri me'ə kadi in ta ki do'de'ti ə Jeju ra el. ⁴⁶ Ə sangi row kadi n'uwəi'ə, nan bōli bulə de'gi, tado bulə de'gi oyi Jeju to njekeltakita Luwə'ti.

22

*Kujita ki ojido bar de'gi lo nyakuso taa nan'ti
(Luk 14.15-24)*

¹ Jeju ilə rə'ne el'de ta ki kujita bay ene: ² «Konbe lə Luwə to to ngar ki ra nyakuso kibo tado ngonn'o ki aw to taa dene kin be. ³ Ngar ulə njekulə'gi lə'ne adi awi eli de'gi ki bari'de lo nyakuso'ti, kadi rei, nan de'gi kakin mbəti. ⁴ Ngar təl ində taa ta njekulə'gi'ti ki rangi bay ene: “Ki ngəsi ne kin, nyakuso oy nga, m'təl baw mangi'gi, ki binyə'gi ki bati'gi lə'm, ki boi mbul mbul maji, nya'gi pəti asinan, ə rei lo nyakuso taa nan'ti.” ⁵ Nan de'gi ki bari'de kakin, usi'de do ta'ti li'ə kin el, ki kare aw lo ndoo'ti lə'ne, ki nungi aw lo gati'ti lə'ne ndəgə'gi, uwəi njekulə'gi adi'de kon ningə tōli'de. ⁶ Ə nje ki nungi bay, uwəi njekulə'gi adi'de kon ge, tōli'de ge.

⁷ «Lo kin'ti, wongi təl ngar, adi ulə ki njero'gi lə'ne adi awi tōi ko njetol nya'gi kakin num, tuləi bebo lə'de por num tə. ⁸ Ningə go'ti, ngar el njekulə'gi lə'ne ene: “Nyakuso taa nan oy nga, nan de'gi ki in ki bari'de, in de'gi ki asi ta te low'ə'ti el. ⁹ Awi ki tatorow'gi, bari de'gi pəti ki ngəi'de, adi'de rei lo nyakuso taa nan'ti.” ¹⁰ Njekulə'gi awi ki gorow'gi, kawı de'gi pəti ki ngəi'de, ki maji ge, ki majel ge, adi de'gi rosi me kəy kadi de'gi soı nya taa nan'ti. ¹¹ Loki ngar ene n'ur kəy kadi n'oo de'gi ki bari'de

* 21:42 21.42 Pa'gi 118.22-23

kakin ningə, oo dingəm madi kare ki isi ki ku kuso nya taa nan rō'ne'ti el. ¹² Ə ngar el'ə ene: "Madi'm, in ra bann ə ur kəy ne ki kanji ku kuso nya taa nan rō'i'ti wa?" Ningə dingəm kakin ilə'ti el. ¹³ Nga a ngar el njekulə'gi lə'ne ene: "Dəi ji'ə'gi ki nja'a'gi, ə iləi'ə taga lo ki diw'ti, ki in lo ki a non'ti ge, a ngor ngang'i'ne'ti ge." ¹⁴ Toki rōta'ti, Luwə bar de'gi ngayn, nan nje ki mbəti'gi in ngayn el.»

Ta dō kugə lambo lə ngar kibo Sejar
(Mrk 12.13-17; Luk 20.20-26)

¹⁵ Parisi'gi ingəi nan, elinan ta, kadi n'iyəi kulə n'uwəi Jeju me ta'ti ki n'a dəji'ə ə a te ta'a'ti. ¹⁶ Be ə, uləi njendo'gi lə'de in ki de'gi madi ki me kuti'ti lə Erodi, adi awi eli'ə eyina: «Njendo, ji gər kadi in nje kelta ki rōta'ti, in njendo de'gi row ki rōta'ti ki nəl Luwə num, in bol kum'de el num, tado in bol k'in kibo eke kəti bol lə de'gi el. ¹⁷ Ə el'je adi j'oo ta ki me'i'ti: In gorow'ə'ti eke in gorow'ə'ti el kadi de ugə lambo nje konbe kibo Sejar wa?» ¹⁸ Nan Jeju gər me majel lə'de, adi el'de ene: «In njekədikum de'gi! Tado ri ə iyəi kulə kadi uwəi m'in wa? ¹⁹ Oji'm'in silə ki kadi de a ugə'n lambo adi'm'in m'oo.» Ningə oji'ə silə kare. ²⁰ Nga ə dəji'de ene: «Də nan ə indəi, ə to nan to ə ndangi silə'ti kin wa?» ²¹ Ə iləi'ə'ti eyina: «In Sejar.» Ə Jeju təl el'de ene: «Nya lə Sejar ə adi Sejar, nya lə Luwə ə adi Luwə tə.» ²² Ta ki Jeju el'de kin dum dō'de, adi inyəi'ə ə oti awi.

Ta dō kində taa lə njekoy'gi lo koy'ti
(Mrk 12.18-27; Luk 20.27-38)

²³ Ndo'a'ti non, Sadusi'gi ki in de'gi ki oyi kadi njekoy'gi a indəi taa lo koy'ti el, rei rō Jeju'ti dəji'ə eyina: ²⁴ «Njendo, Moji el ene: "Re de madi oy, ki kanji k'inyə ngann'gi tor'ne'ti, maji kadi ngonkon'a taa dene nduwə kin, oji'n ngann'gi, kadi tei tor ngonkon'a'ti*." ²⁵ Ki ojido ta kin, toki dann'je'ti, ngannkon nan'gi in siri ge be. Ki dəkete taa dene, ningə oji'n ngon el bay ə oy, adi inyə dene nduwə adi ngonkon'ne. ²⁶ Nya kin ra nya be, in dō ki nja joo'ti, ki ki nja mutə'ti, biti te'n dō ki nja siri'ti. ²⁷ Go'de'ti pəti, darə dene inbe re oy tō. ²⁸ Eke ndō ki njekoy'gi a indəi taa lo koy'ti ə, nan dann'de ə a in ngaw dene kin wa? Tado in siri pəti taai'ə ne'de'ti.» ²⁹ Ə Jeju el'de ene: «In de'gi ki indəmi row, tado in gəri Makitu lə Luwə el num, taa in gəri tōgi lə Luwə el num tō. ³⁰ Ndo ki njekoy'gi a indəi taa lo koy'ti, dingəm'gi ki dene'gi a taai nan el nga. Pəti a toi to malayka'gi be me dōran'ti. ³¹ Ki ojido kində taa lo koy'ti lə njekoy'gi, tudəi ta ki Luwə el'se kin el wa? ³² Luwə el ene: "M'in Luwə lə Abiraham, m'in Luwə lə Isaki, ki Luwə lə Jakobi." Luwə in Luwə lə de'gi ki nje kisi kumngayira, um in Luwə lə njekoy'gi el†.» ³³ Bulə de'gi ki oyi ta lə Jeju, nyando li'ə əti'de bol ngayn.

Ndukun ki utə ndəgi ndukun'gi
(Mrk 12.28-34; Luk 10.25-28)

³⁴ Loki Parisi'gi oyi kadi Jeju dum dō Sadusi'gi ningə, ingi kawinan. ³⁵ Ə ki kare dann'de'ti, ki in njendo ndukun'gi, iyə kulə me ta'ti, dəji Jeju ene: ³⁶ «Njendo, dann mbərkikində'gi'ti lə Luwə pəti me ndukun'ti, in ki ra ə in dō madi'ne'gi'ti wa?» ³⁷ Ə Jeju ilə'ti ene: «A in ndigi Burəbe Luwə lə'i ki ngarme'i ba pəti, ki ndil'i ba pəti, taa ki mərta lə'i ba pəti tō‡. ³⁸ In kin ə in ndukun ki dəkete ki utə mbərkikində'gi pəti. ³⁹ Ningə ndukun ki nja joo ki maj'a to'ti tō ə to kin: A ndigi de mad'i to darə'i inbe be tō§. ⁴⁰ Ndukun'gi lə Moji ba pəti, ki ta'gi lə njekeltakita Luwə'ti, ngirə'de in dō mbərkikində'gi'ti ki joo kin.»

* 22:24 22.24 Ndukun ki nja joo 25.5 † 22:32 22.32 Tekitaga 3.6, 15 ‡ 22:37 22.37 Ndukun ki nja joo 6.5 § 22:39 22.39 Lebitiki 19.18

De ki Luwə mbət'ə ki Dabidi
(Mrk 12.35-37; Luk 20.41-44)

⁴¹ Loki Parisi'gi kawinan kakin, Jeju dəji'de ta ene: ⁴² «Ki go mərta'ti lə'se do Kirisiti'ti ki in De ki Luwə mbət'ə kin, oyi kadi in ginn koji'ti lə nan wa?» Ə eli'ə eyina: «In ngonkaw Dabidi.» ⁴³ Ə Jeju el'de ene: «Ra bann be ə Dabidi loki Ndil Luwə ra kulə me'ə'ti bar'a "Be'm" wa? ⁴⁴ Tado Dabidi el ene: "Burəbe Luwə el Burəbe lə'm ene: <In re isi dojikol'm'ti ne,

biti kadi m'təl njeban'gi lə'i nyakində nja'i'ti ginn togi'ti*»."

⁴⁵ «Ə re Dabidi bar'a Burəbe ə, ra bann taa Kirisiti, ki in de ki Luwə mbət'ə a in ngonkaw Dabidi wa?» ⁴⁶ Lo kin'ti, de ki asi kadi ilə ta'ti kare be goto. Ningə in do ndo'a'ti kin nu, de kaa sangi kadi n'dəj'ə ta el nga.

23

Jeju gangi ta do njendo ndukun'gi ki Parisi'gi'ti
(Mrk 12.38-40; Luk 11.39-52, 20.45-47)

¹ Jeju el bulə de'gi ki njendo'gi lə'ne ene: ² «Njendo ndukun'gi ki Parisi'gi, kulə lə'de in kər ginn ndukun lə Moji. ³ Nga ningə ingi, maji kadi in teli rə'se go nya'gi'ti ki eli'se, nan ndaji kulə ra'de'gi el, tado rai nya ki inbe'gi sii eli ki ta'de kin, el. ⁴ Doi nya ki oy indəi do de'gi'ti, nan inbe'gi mbeti kun ngonn ji'de nden be kuwə'n se'de taa. ⁵ Kulə ra'de'gi pəti, rai ki kadi de'gi oyi gidi'de. Ngann ndukun'gi ki ndangi uləi me ngann buwati'gi'ti, ə de'gi doi nati non'de'ti ə isi ji'de'ti inbe kin, rai yan'de adi boi, taa kulə'gi ki de'gi oyi sil ku'gi'ti kin kaa, rai yan'de adi ngal to*. ⁶ In de'gi ki gei lo kisi ki kete non de'gi'ti lo nyakusə'ti num ki nya kisi ki kete non de'gi'ti ginn kəykawnan'gi'ti lə juwipi'gi num to. ⁷ Taa gei kadi de'gi rai'de lapiya ki buki nan'ti lo kingənan'gi'ti lə bulə de'gi'ti num, taa kadi de'gi bari'de "Njendo de'gi" num to. ⁸ Nan ingi, adi de bar'se "Njendo", el, tado pəti, in ngannkon'nan'gi, ningə Njendo'se in kareba to. ⁹ Bari de madi donangi'ti ne "Baw'se" el, tado Baw'se in kareba, ə isi dōran'ti. ¹⁰ Taa adi de bari'se "De'gi kibo", el to, tado De kibo lə'se in kareba, ə in Kirisiti ki in de ki Luwə mbət'ə. ¹¹ De kibo dann'se'ti, a in nje ra kuləbər lə'se. ¹² De ki un do'ne ki taa, a uləi do'a ki nanga, ə de ki ulə do'ne ki nanga, a uni do'a taa to.

Kumtondoo in lə Parisi'gi ki njendo ndukun'gi

¹³ «Kumtondoo in lə'se, in njendo ndukun'gi ki Parisi'gi, in njekədikum de'gi! Sii uti tarow ki kaw Konbe'ti lə Luwə do de'gi'ti. Inbe'gi uri me'ti el, ningə de'gi ki gei kur me'ti kaa, ogi'de num to.

[¹⁴ «Kumtondoo in lə'se, in njendo ndukun'gi ki Parisi'gi. Tai nya maji'gi lə njengawkoy'gi pəti pəti ji'de'ti, ningə ədi kum de'gi ki kelta ki Luwə ki ginn'ə gangi el, kadi de'gi oyi'se, toki in de'gi ki maji. Go kulə ra'gi'ti ki be kin, Luwə a gangi'n ta ki ngan ngayn do'se'ti†.]

¹⁵ «Kumtondoo in lə'se, in njendo ndukun'gi ki Parisi'gi, in njekədikum de'gi! Awī mbah, anyinan ngodi donangi ray'gi'ti ki lo lo, do ba'gi'ti kadi ingəi de kare go'se'ti. Ə loki ingəi'ə ningə, rai'ə adi təl asi ta kaw me por'ti ki biti ki non'ti nja joo utə inbe'gi bay to.

¹⁶ «Kumtondoo in lə'se, in nje kər de'gi tarow, ki kum'se to! Sii eli eyina: "Re de iw rə'ne ki Kəy lə Luwə ningə, to kare, a re iw rə'ne ki lər ki Kəy lə Luwə ə, maji kadi ra nya ki iw'n rə'ne." ¹⁷ In mbo de'gi, njekumto'gi! Lər in nya ki Kəy lə Luwə, adi in yan Luwə. Eke lər ə in kibo ngayn eke, Kəy lə Luwə ki təl lər nya ki kində ta dangi'ti

* 22:44 22.44 Pa'gi 110.1 * 23:5 23.5 Kər Isirayel'gi 15.38-41 † 23:14 23.14 Barta'gi ki me nya'gi'ti kin [ ] goto me makitu'gi'ti ki njendanga ndangi kete.

kin wa? ¹⁸ Təli eli bay eyina: “Re de iw rō’ne ki ringiri lo kində kadikare ə, to kare, a re iw rō’ne ki kadikare ə, maji kadi ra nya ki iw’n rō’ne.” ¹⁹ In njekumtō’gi! In ri ə in kibo ngayn wa? In kadikare eke in ringiri lo kində kadikare ki təl kadikare nya ki kində ta dangi’ti kin wa? ²⁰ De ki iw rō’ne ki lo kində kadikare ningə, iw rō’ne ki ringiri lo kində kadikare num, ki nya’gi pəti ki isi dō’ti num tō. ²¹ De ki iw rō’ne ki Kəy lə Luwə ningə, iw rō’ne ki Kəy lə Luwə num, ki Luwə ki isi me’ti num. ²² De ki iw rō’ne ki dōran ə, iw rō’ne ki kumbər ngar lə Luwə num, ki Luwə ki isi dō’ti num‡.

²³ «Kumtondoo in lə’sə in njendo ndukun’gi ki Parisi’gi, in njekədikum de’gi. Őri nya kare dann ki dōgi’ti, me mbi kam’gi’ti ki əti maji, ki me mbi kam ndir tanyi’gi’ti, ki me ngann nya ndir tanyi’gi’ti, adi Luwə, ningə indəi nja’sə dō nya’gi’ti ki maji’de to me ndukun’ti lə Luwə, to nyara ki dana, ki koo kumtondoo, ki nyara ki low’ə’ti. Ki rōta’ti in kin ə in nya’gi ki kadi re a indəi kum’sə go’ti rai, ə inyəi ndəgə’gi ki kō non be el. ²⁴ In nje kōr de’gi tarow, ki kum’sə tō! Sii uləi nya ta ngoo mann’ti lai mann tado ngann kur’gi ki du, ə isi turi jambal me’sə’ti.

²⁵ «Kumtondoo in lə’sə, in njendo ndukun’gi ki Parisi’gi, in njekədikum de’gi! Togi gidi kala mann ki gidi kaa kusō nya adi ar, nan me kəy rosi ki nya bogi’gi ki nya ki ingəi ki gorow nyənn nyara ki majel. ²⁶ In Parisi ki njekumtō! Togi me kala mann, ningə gidə a ar njay tō.

²⁷ «Kumtondoo in lə’sə, in njendo ndukun’gi ki Parisi’gi, in njekədikum de’gi! Toi to dōbadi’gi ki de’gi rai pon gidi’ti adi ndai kam be: re oo gidə taga ne ə, ndolo, nan me’ə ki kəy rosi ki singə de’gi, ki nya’gi ki ndum ki dangi dangi. ²⁸ In be tō ə, gidi’sə’ti taga ne, toji adi de’gi oyi toki in nje təl rō’sə go ndu Luwə’ti, nan me’sə’ti kəy ə, kədi kum de’gi ki majel ki ra, rosi.

²⁹ «Kumtondoo in lə’sə, in njendo ndukun’gi ki Parisi’gi, in njekədikum de’gi! Indəi dōbadi de’gi ki njekeltakita Luwə’ti adi maji, rai dōbadi de’gi ki dana adi ndolo, ³⁰ ningə eli eyina: “Re dōkagilo’ti lə kaw’je’gi kin j’in non ə, re j’a j’ində rō’je nan’ti se’de kadi ji tōl’n de’gi ki njekeltakita Luwə’ti, el.” ³¹ Lo kin’ti, inbe’gi isi toji kadi in ngannkaw nje tōl de’gi ki njekeltakita Luwə’ti. ³² In ene, rai ki non’sə’ti, tōli ta nya ki kaw’sə’gi uləi ngirə!

³³ «In de’gi ki mann’sə majel to lii pir’gi be, ra bann ə in məri kadi a anyinan, ta ta ki gangi’ti me por’ti ki biti ki non’ti wa? ³⁴ In tado kin ə, m’a m’ulə’n ki de’gi ki njekeltakita Luwə’ti, ki nje gosi’gi ki njendo de’gi ta lə Luwə, rō’sə’ti. A toli’de ge, a bəri’de kagidəsi’gi’ti, a tindəi’de ki ndəy hawlay ginn kəykwannan’ti lə Juwipi’gi, taa a ngodi’de, in se’de bebo’ti ki kare ə a gangi se’de bebo’ti ki nungi ki kete kete. ³⁵ Lo kin’ti, de’gi ki dana ki mosi’de in ki buki kō, ulə ngirə dō Abel’ti, te’n dō Jakari’ti ki ngonn lə Barasi kin, ta mosi’de a in dō’sə’ti. In Jakari ki ndō ki tōli’ə ngawdann lo’ti ki in Kəy’ti lə Luwə re lo ringiri kadikare’ti kin§. ³⁶ Toki rōta’ti, adi m’el’sə, ta nya tōl’gi kin pəti a in dō de’gi’ti ki dōkagilo’ti ki bone.

Jeju elta dō bebo Jerujalem’ti

(Luk 13.34-35)

³⁷ «Wah! in de’gi ki Jerujalem’ti, in de’gi ki Jerujalem’ti, in ki nje tōl njekeltakita Luwə’ti, in nje tilə de’gi ki Luwə ulə’de adi’sə ki mbal tōli’de. Nja bann ə, m’ge kaw’sə toki konkunjə a kaw’n ngann’ne’gi ginn bagi’ne’ti kin be, nan ədi el ə. ³⁸ Be ə ki ne kin, m’in Luwə m’a m’inyə Kəykwannan lə Luwə lə’sə kō. ³⁹ Tado adi m’el’sə madi oyi, a oyi m’in gogi el nga, biti ndō ki a eli eyina: “Njangi dō in dō de’ti ki re me tō Burəbe’ti*”.»

‡ 23:22 23.22 Ejay 66.1 § 23:35 23.35 Lo tum ginn nya’gi 4.8; 2Po ta’gi 24.20-22 * 23:39 23.39 Pa’gi 118.26

24

Jeju el toki Køy læ Luwə a tuji

(Mrk 13.1-4; Luk 21.5-7)

¹ Jeju te me Køy'ti læ Luwə ki taga, isi aw ningə, njendo'gi li'ə, rei rə'a'ti, eli'ə kadi oo Køy læ Luwə ki de'gi indəi adi əti bol kin! ² Ə Jeju un ta el'de ene: «Nya'gi kin pəti, kum'se oo maji, nan toki rəta'ti, adi m'el'se m'adi oyi, mbal kare ki a nanyi kadi isi də mad'a'ti ne goto, a budi'de mur mur nanga.»

Nya'gi ki a rai nya kete non dəboy ndə'ti

(Mrk 13.3-13; Luk 21.7-19)

³ Loki Jeju aw isi də mbal kagi buni'gi'ti, njendo'gi li'ə rei rə'a'ti, dəji'ə ta ki kar'de ba eyina: «El'je adi j'oo, dəkagilo ki ra'ti ə nya'gi kin a rai nya wa? Ə nyakəji ki bann ə a təji kadi ji gər toki in dəkagilo ki kadi to re'n num, in dəboy ndə num tə wa?» ⁴ Ə Jeju ilə'de'ti ene: «Indəi kumkədi də rə'se'ti, adi de ədi'se el. ⁵ Tadə de'gi ngayn a rei ki tə'm, a eli eyina: “M'in ə m'in Kirisiti ki in De ki Luwə mbət'ə”, ningə a buki de'gi ngayn mu tə. ⁶ A oyi kaa rə'gi ki in sese ndəkba ki ngann ta'gi ki də rə'gi ki in sanyi, nan oyi maji! Adi bol ra'se el. Kadi nya'gi kin a rei, nan in dəboy ndə el bay. ⁷ Ginn be madi a aw rə də ginn be madi'ne'ti, konbe madi a aw rə də konbe madi'ne'ti. Bo a on ge, dənangi a yəki ge, ki lo'gi ki dangi dangi. ⁸ Nan nya'gi kin a toi to lo kulə ngirə to ndə ki a ra dene kin be bay. ⁹ De'gi a uni də'se, awi sese kadi ingəi kon ge, kadi toli'se ge. De'gi pəti ki in Juwipi'gi el a əsi'se ta tadə lə'm. ¹⁰ Lo kin'ti, de'gi ngayn a inyəi kunme'gi lə'de kə. A uni də nan ki yo ge ki ne ge, a əsi nan ta. ¹¹ Nje bar rə'de njekeltakita Luwə'ti nan ingi el, a tei, ədi de'gi ngayn buki'de mu. ¹² Majel a taa dənangi taa kadi, de'gi ngayn ndiginan lə'de a təl gogi. ¹³ Nan de ki uwə təgi'ne ba biti dəboy'ti, a ingə kaji. ¹⁴ Poyta ki maji ki də Konbe'ti læ Luwə kin, de'gi a iləi mbər'ə ki dənangi pəti, kadi de'gi pəti ki gəri Luwə el oyi mannaji ki də'ti. Ningə go'ti, dəboy ndə a re.

Kon kibo ngayn ki a re

(Mrk 13.14-23; Luk 21.20-24)

¹⁵ «Ningə loki a oyi de ki Njeranyakəw Njetuji lo, ki njekeltakita Luwə'ti Daniyel elta li'ə kin*, a uwə lo kisi loki ar njay'ti ə, maji kadi de ki nje tudə nya'gi kin, gər ginn'ə maji. ¹⁶ Ningə nje ki sii Jude'ti a anyinan ki də mbal'gi'ti. ¹⁷ De ki isi də kəy'ti a ur nanga kadi aw me kəy'ti un nya madi te'n el. ¹⁸ De ki a in me ndə'ti a asi kadi təl re be un ku rə'ne el tə. ¹⁹ Kumtəndoo ki gara goto a in lə dene'gi ki nje səm ki nje kadi mba ngann'gi ili ndə'a'ti non kin. ²⁰ Elita ki Luwə kadi anyinan ngodi kin bar'a el, taa kadi in ndə kərkən'ti el tə. ²¹ Tadə dəkagilo'ə'ti kin, kon ki de'gi a ingəi, in kon ki de oo nja kare el bay. Lo kulə ngirə dərən ki dənangi'ti ki Luwə ində'n nya'gi kin, biti bone, de oo ko kon kin nja kare el, taa de a oo ko kon kin gogi el ratata tə. ²² Re Burəbe uwə ta ndə'gi kin gangi el ə, de kare ki a isi ki də'ne ta goto. Nan tadə lə de'gi ki inbe mbəti'de ə, a uwə'n ta ndə'gi kin gangi. ²³ Nga ningə, re de el'se ene: “Oyi Kirisiti, De ki Luwə mbət'ə ə in yo am eke in ne am bo” ə, ononyi'se kunme'se kad'a rəta. ²⁴ Tadə de'gi ki bari rə'de toki n'in kirisiti'gi be ki nje ki bari rə'de njekeltakita Luwə'ti nan ingi el, a rei non to rai nya'gi ki əti bol bol, ki nyakəji'gi ki ra bol kadi n'buksi de'gi mu'ti. A sangi kadi to nje ki Luwə mbəti'de inbe kin kaa, n'buksi'de mu bay, toki ingəi tarow. ²⁵ In be ə, m'el'se nya'gi kin kete be kadi gəri.

Ndə re Ngonn de

(Mrk 13.24-31; Luk 21.25-31)

* 24:15 24.15 Daniyel 9.27, 11.31, 12.11

²⁶ «Kin ə re de el'se ene: “De ki Luwə mbət'ə ə a diləlo'ti yo am” ə, ai el. Re el'se ene: “In ə iyə rə'ne mbunə lo'ti gogi nu am” ə uni me'se adi'ə rəta el. ²⁷ Ningə, toki ndi təl in'n lo kuwə kadi'ti, awi'n lo kurkadi'ti kakin ə, ki re'm m'in Ngonn de kaa in be tə. ²⁸ Loki ninn to'ti, mal'gi a kawinan səm'ti. ²⁹ Go nya kumtondoo'gi'ti ki dəkagilo'ə'ti kin, kadi a te kum'ne el, nanyi a nda el, mee'gi a in ki dōran'ti tosi ki nanga, ningə tōgi'gi ki dōran'ti a yəki. ³⁰ Lo kin'ti, nyakōji ki dō'm'ti m'in Ngonn de a te dōran'ti, ningə ginn kaw'gi pəti ki dōnangi'ti ne a ndingəi rə'de. Lo kin'ti, a oyi m'in Ngonn de m'a m're me kilndi ki dōran'ti ki tōgi, me kunji'ti ki əti bol†. ³¹ M'a m'ulə ki malayka'gi lə'm ki tow ki bar ər lo hōm dō kum dōnangi'ti ki sō kadi kawi nje ki Luwə mbəti'de ki nan'ti. A kawi'de k'in ngangi dōnangi'ti ki kare tei in ki nungi'ti.

Nyando ki əjido kagi mbaykote
(Mrk 13.28-31; Luk 21.29-33)

³² «Maji kadi in gəri nyando ki dō kagi mbaykote'ti kin. Loki baji'ə'gi indəi rungirungi, ə mbi'ə iti kin ningə, in gəri kadi nanyi bar in ndəkba nga. ³³ Be tə ə, loki oyi nya'gi kin pəti rai nya ningə, maji kadi in gəri toki Ngonn de in takəy'ti ndəkba kadi re rə'se'ti. ³⁴ Ningə toki rəta'ti, adi m'el'se, de'gi ki sii ki dō'de taa ne kin a oyi tigə el bay ə nya'gi kin pəti a rai nya. ³⁵ Dōran ki dōnangi a gotoi ndō madi, nan ta'gi lə'm a toi lo to de'ti ba biti ki non'ti.

Luwə ki kar'ne ba ə gər ndō ki dōboy'ti
(Mrk 13.32,35; Luk 17.26-27,34-35, 12.39-40)

³⁶ «De kare ki gər ndō eke dō kadi ki nya'gi kin a rai nya'ti goto: Malayka'gi ki dōran'ti el num, Ngonn lə Luwə inbe el num, nan Luwə ki Baw ki kar'ne ba par ə gər. ³⁷ Ningə, nya ki ra nya dəkagilo'ti lə Nuwe kin ə, nya'a a ra nya ndō re'm'ti m'in Ngonn de tə. ³⁸ Tado kete non kadi mann kon kibo kin re, de'gi sōi nya ge, anyinan ge, taai nan ge, adi ngann de'gi taai nan ge, biti ndō'ti ki Nuwe ur'n me tokibo'ti‡. ³⁹ Usi de'gi el, biti kadi mann kon kibo re tuji'n'de§. Ndō ki m'in ngonn de m'a te'n bus kaa be tə'a nya'gi a rai nya tə. ⁴⁰ In be ə, dingəm'gi joo a rai me ndō'ti ningə, a uni kare ə a inyəi ki nungi. ⁴¹ Dene'gi joo a uri nya nan'ti ə, a uni ki kare ə a inyəi ki nungi. ⁴² Ə maji kadi isi dō nja'se'ti, tado in gəri ndō ki Burəbe lə'se a re'n'ti el. ⁴³ In gəri maji kadi re be nje kəy gər dō kadi ki njeβogi a re'n kondō'ti ə a isi dō nja'ne'ti ba, um a inyə adi mbuti bər kəy li'ə el. ⁴⁴ In tado kin ə, ingi kaa, kadi sii dō nja'se'ti tə. Tado m'in Ngonn de m'a m're dō kadi'ti ki in gəri el.

Njekuləbər ki njera nya ki dana
(Luk 12.42-46)

⁴⁵ «Njekulebər ki nje ra nya ki low'ə'ti, ki kum'ə ədi, ə in de ki be'ə a ində dō de'gi'ti ki me kəy'ti lə'ne kadi adi'de nyakuso ki dō kadi ki kadi adi'n'de. ⁴⁶ Nje ra kulə kin a in nje majikur, loki be'ə təl ə ingə ta kulə'ti kin, ra ra. ⁴⁷ Toki rəta'ti adi m'el'se, a ində dō nya maji'gi'ti lə'ne pəti. ⁴⁸ A kin ə re in nje ra kulə ki majel ə, a el me'ne'ti ene: “Be'm a re kalangi el bay”, ⁴⁹ Ningə ra ta kində madikulənə'gi'ti, ra sō ge, ra anyi ge ki nje ki yiwi ra'de. ⁵⁰ Lokin'ti, be nje kəy a re ki ndō ki in ində me'ne dō'ti el, ki dō kadi ki gər el. ⁵¹ Be'ə a əj'ə kum'ə, kadi oo nya kon ki a ra de'gi ki njekədikum de'gi, lo non'ti ki lo ngor ngangi'ti.»

25

Kujita dō ngann mandi'gi'ti ki dōgi

† 24:30 24.30 Daniyel 7.13 ‡ 24:38 24.38 Lo tum ginn nya'gi 6.9-7.6 § 24:39 24.39 Lo tum ginn nya'gi 7.7-24

¹ «Konbe læ Luwə a to to ta læ ngann mandí'gi ki dɔgi ki ɔyi lambi'gi læ'de ə awi kadi tiləi kum de ki aw to taa dene kin be. ² Nje ki mi in mbo'gi ə nje ki mi in njekumkar'gi tɔ. ³ Nje ki mbo'gi ɔyi lambi'gi læ'de nan uni hu'ə ki rangi dɔ mad'a'ti el, ⁴ nan njekumkar'gi, ɔyi lambi'gi læ'de ki hu ki rangi dɔ mad'a'ti. ⁵ Nga ningə, loki de ki aw to taa dene kakin re kalangi el, bi ra'de adi toi bi. ⁶ Ə dann lo'ti, ndu de ɓar ene: “Oyi nje taa dene kaa am, ə tei tiləi kum'ə.” ⁷ Lo kin'ti, ngann mandí'gi kakin pəti ndəli dɔ bi'ti, indəi dɔ lambi'gi læ'de dana. ⁸ Ningə nje ki mbo'gi eli njekumkar'gi eyina: “Adi'je hu lambi læ'se nden, nan lambi'gi læ'je isi oyi.” ⁹ Ə njekumkar'gi eli'de eyina: “Jagi, a asi kadi j'ingi sese dɔ'ti el, ə awi rɔ nje kində nya ndogi'ti ndogi yan'se.” ¹⁰ Ə loki mbo'gi awi lo ndogi hu lambi'ti nu ningə, nje taa dene re te. Nje ki sii dɔ nja'de'ti, uri si'ə kəy taa nan'ti, adi uti takəy dɔ'de'ti. ¹¹ Go'ti gogi ɓay taa nje ki nungi kakin in non rei yan'de, eli eyina: “Burəbe, Burəbe, in te takəy adi'je!” ¹² Nan nje taa dene ilə'de'ti ene: “Toki rɔta'ti, adi m'el'se, m'gər'se el.”» ¹³ Lo kin'ti, Jeju ilə dɔ'ti ene: «Be ə, maji kadi sii dɔ nja'se'ti, tado in gəri dɔ ndɔ'a eke dɔ kad'a el.

*Kujita dɔ njekulə'gi ki mutə
(Luk 19.12-27)*

¹⁴ «Ta ki dɔ konbe'ti læ Luwə to to ta læ dingəm ki isi aw mbah ə ɓar njekulə'gi læ'ne adi'de nyakingə læ'ne kadi oyi go'ə adi'ne kin be. ¹⁵ Adi de kare saki nar mi, adi ki nungi saki nar joo, ningə adi ki nungi ɓay saki nar kare tɔ. Adi de ki ra kigo tog'ɔ'ti, ə ɔti aw mbah. ¹⁶ Be ə, njekulə ki ingə saki nar mi, aw ra'n gati ə ingə saki nar mi dɔ'ti. ¹⁷ Be tɔ ə, in ki ingə joo, ra, ingə joo dɔ'ti. ¹⁸ Nan in ki ingə saki nar kare, aw ur ɓe, duw nar'ti ki ɓe'ə ad'a kakin.

¹⁹ «Nga ningə, dɔkagilo ngayn go'ti ningə, ɓe nje ra kulə'gi kakin in non re. Loki re ningə, dəji'de kadi ɔji kandi kulə'gi læ'de ki rai non'ne'ti kadi n'oo. ²⁰ Lo kin'ti, in ki ingə saki nar mi kakin, re non ɓe'ne'ti ki saki nar ki rangi mi dɔ'ti ningə el'ə ene: “Be'm, saki nar ki mi ki adi'm kaa, nyi m'ra be m'ingə mi dɔ'ti kin.” ²¹ Ə ɓe'ə el'ə ene: “Maji ngayn, in njekulə ki maji ki nje ra nya ki low'ə'ti. Ningə toki ra'n nya ki low'ə'ti me nya'ti ki nden be, m'a m'indəi dɔ nya'gi'ti ki ngayn. Re, ra sə'm rɔnel.” ²² In ki ingə saki nar joo kakin, re non ɓe'ne'ti ki saki nar ki rangi joo dɔ'ti ningə el'ə ene: “Be'm, saki nar ki joo ki adi'm kaa, nyi m'ra be m'ingə joo dɔ'ti kin.” ²³ Ə Be'ə el'ə ene: “Maji ngayn, in njekulə ki maji ki nje ra nya ki low'ə'ti. Ningə toki ra'n nya ki low'ə'ti me nya'ti ki nden be, m'a m'indəi dɔ nya'gi'ti ki ngayn. Re, ra sə'm rɔnel.” ²⁴ Ta tɔlta'a'ti, in ki ingə saki nar kare kakin, re non ɓe'ne'ti el'ə ene: “Be'm, m'gər kadi in de ki ngan ngayn: lo ki duw nya'ti el kaa tətɔ num, lo ki naji nya'ti el kaa ɔy num. ²⁵ Nya kin ə m'bol, adi m'aw m'iyə nar ki adi'm kakin nanga. Ningə ki ngəsine, nya læ'i ə to kin.” ²⁶ Lo kin'ti ɓe'ə el'ə ene: “In njekulə ki majel, in njedaw! In gər maji kadi lo ki m'duw nya'ti el kaa m'ujə num, lo ki m'naji nya'ti el kaa m'ɔy num. ²⁷ Nga a re be kin ningə, re a ində nar læ'm lo ngəm nar'ti, ə toki m'təl kin ningə, re m'a m'taa ki mann'a dɔ'ti. ²⁸ Tai saki nar ki kare ki ji'ə'ti kin adi in ki aw ki saki nar dɔgi kin.” ²⁹ Tado de ki aw ki nya ji'ne'ti, a adi'ə dɔ'ti kadi to'ə mbar mbar, nan de ki awi'n el, in ki nden ki awi'n kaa a taai ji'ə'ti. ³⁰ Ningə in ki in njekulə ki nda'a goto, iləi'ə taga lo ki diw'ti ki kadi a non'ti ge ngor ngangí'ne'ti ge.»

Ta ki gangi ki dɔboy'ti

³¹ Jeju el ɓay ene: «Loki m'in Ngonn de m'a m're me toji'ti ki əti bol, ki malayka'gi pəti go'm'ti kin ningə, m'a m'nji dɔ kumbər ngar'ti læ'm me tɔɓar'ti. ³² Ningə ginn ɓe'gi ki dangi dangi a kawinan ki non'm'ti. M'a m'ɔr kum de'gi nan'ti toki nje nyakul'gi a ɔr'n kum bati'gi ki binyə'gi nan'ti kin be. ³³ M'ində bati'gi dɔjikɔl'm'ti, ə binyə'gi dɔjigəl'm'ti tɔ. ³⁴ Lo kin'ti, ngar a el nje ki dɔ ji kɔl'ne'ti ene: “Rei, ingi ki Bai ində ji'ne dɔ'se'ti kin, ə tai Konbe ki Luwə ində dɔ'a dana tado læ'se lo kulə

ngirə dōran ki dōnangi'ti nu kin. ³⁵ Tado bo ra'm ə adi'm'in nya m'njo; kundə ra'm ə adi'm'in mann m'anyi; m'in mbah ə uwəi'm'in ki rō'se'ti; ³⁶ m'ra ki rō'm kare ə adi'm'in ku m'ulə rō'm'ti; rō'm to'm ə rai sə'm; m'to dangay'ti ə rei oyi'm'in." ³⁷ Nga ə njera go ndu Luwə'ti a iləi'ə'ti eyina: "Burəbe, kadi bann'ti ə j'oo'i bo rai ə j'ad'i nya sō wa? Kində rai ə j'ad'i mann anyi wa? ³⁸ In mbah ə j'uwəi ki rō'je'ti wa? Ra ki rō'i kare ə j'ad'i ku ulə rō'i'ti wa? ³⁹ Rō'i to'i ə ji ra sə'i wa? To dangay'ti ə ji re j'oo'i wa?" ⁴⁰ Ə ngar el nje rago'ti'gi ene: "Toki rōta'ti, adi m'el'se, dōkagilo'gi pəti ki rai nya'gi kin ki ki du ngayn dann ngannkon'm'gi'ti ki oyi'de kam ningə, in m'in ə rai sə'm."

⁴¹ «Ningə go'ti, ngar a el nje ki rai dō ji gəl'ne'ti ene: "Ōti sanyi kō rō'm'ti, in de'gi ki ndōl in dō'se'ti! Ai me por'ti ki biti ki non'ti, ki Luwə ində dō'a dana tado lə Su in ki malayka'gi li'ə kin. ⁴² Tado bo ra'm, ə adi'm'in nya m'njo el; kundə ra'm, ə adi'm'in mann m'anyi el; ⁴³ m'in mbah ə uwəi'm'in ki rō'se'ti el; m'ra ki rō'm kare ə adi'm'in ku m'ulə rō'm'ti el; rō'm to'm ə rai sə'm el; m'to dangay'ti ə in rei oyi'm'in el." ⁴⁴ Ningə ingi kaa a iləi'ə'ti eyina: "Nga Burəbe, kadi bann'ti ə j'oo'i bo rai ə j'ad'i nya sō el, eke kində rai ə j'ad'i mann anyi el wa? In mbah, eke ra ki rō'i kare, eke rō'i to'i, eke to dangay'ti ə ji mbəti ra sə'i wa?" ⁴⁵ Ə ngar a ilə'de'ti ene: "Toki rōta'ti, adi m'el'se, dōkagilo'gi pəti ki rai nya'gi kin ki ki du ngayn dann ngannkon'm'gi'ti ki oyi'de kam, el ə, m'in kaa rai sə'm el jagi tō." ⁴⁶ Lo kin'ti, njera go'ti el, a ai lo kon'ti ki ginn'ə a gangi el, ə njera go ndu Luwə'ti a awi lo kaji'ti ki biti ki non'ti*.»

26

Kində tanan'ti tado tōl Jeju (Mrk 14.1-2; Luk 22.1-2; Jan 11.45-53)

¹ Loki Jeju tōlta kelta dō nya'gi ningə, el njendo'gi lə'ne ene: ² «In gəri kadi ndō joo par ə ndō ra nanyi Paki a asi, kadi de'gi a uləi m'in Ngonn de ji de'gi'ti kadi a bəri m'in kagidəsi'ti.»

³ Lo kin'ti non, kibo'gi lə njekujənyamosi kadikare'gi, ki ngatōgi'gi lə Juwipi'gi, kawinan nati lo'ti lə Kayipi ki in kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi. ⁴ Ningə indəi ndu'de nan'ti kadi n'uwəi Jeju gidi kuwə n'tōli'ə. ⁵ Ningə elinan eyina: «Adi j'uwəi'ə ndō ra nanyi'ti el, nan to de'gi a indəi ki wongi.»

Dene madi ur hu ki əti maji dō Jeju'ti (Mrk 14.3-9; Jan 12.1-8)

⁶ Jeju in Betani'ti, me kəy'ti lə Simon ki kete in njebanji, ⁷ ningə dene madi re rō Jeju'ti ki ku mbal ki hu ki əti maji rosi. In hu ki gat'a in ngayn. Ningə loki Jeju isi sō nya ə, ur hu kakin dō Jeju'ti. ⁸ Ə loki njendo'gi oyi nya kin be ningə, nəl'de el, adi eli eyina: «Ginn ra hu kin kō be in ri wa? ⁹ Asi kadi de taa'n nar ki ngayn ə ra'n ki njendoo'gi.» ¹⁰ Jeju oo ta ki isi eli be, ningə el'de ene: «Tado ri ə isi njuwəi dene kin be wa? Nya ki ra dō'm'ti kin in kulə ki maji.» ¹¹ Njendoo'gi kam, sii sese ne ki ndō'gi pəti, nan m'in m'a m'nji sese ki non'ti el. ¹² Hu ki əti maji ki ur dō'm'ti kin, ur ra'n go darō'm ki a aw badi'ti. ¹³ Ningə toki rōta'ti adi m'el'se: lo'gi pəti dōnangi'ti ne, ki de'gi a iləi mbər Poyta ki maji səm'ti, a ɔri poy nya ki dene ra kin kadi me'de olo'n dō'a'ti.

Judası un dō Jeju (Mrk 14.10-11; Luk 22.3-6)

¹⁴ De kare ki mbunə njendo'gi'ti lə Jeju ki dōgi gidə in joo, ki tō'a nan Judası Isikariyoti aw be lə kibo'gi lə njekujənyamosi kadikare'gi, ¹⁵ el'de ene: «Kin ə m'ulə Jeju ji'se'ti ə a adi'm'in ri wa?» Ningə ingi tudəi nar silə dō mutə adi'ə*. ¹⁶ Ulə ngirə

* 25:46 25.46 Daniyel 12.2 * 26:15 26.15 Jakari 11.12

low'ə'ti kin non, Judasi isi sangi dɔkagilo ki to kadi ulə'n Jeju ji'de'ti.

Jeju sɔ nya Paki ki njendo'gi lə'ne

(Mrk 14.12-16; Luk 22.7-13)

¹⁷ Ndɔ ki dɔkete lə ra nanyi kuso mapa ki hum ɔd'ɔ el, njendo'gi lə Jeju rei dɔji'ə eyina: «Lo ki ra be ə in ndigi kadi j'aw ji ra nyakuso Paki səm'ti j'ad'i wa?» ¹⁸ Ə Jeju el'de ene: «Ai me bebo'ti kam, kəy lə de ki be, ə eli'ə eyina: “Njendo de'gi ene: dɔkagilo lə'm in ndəkba, ningə in be lə'i ə m'a m'ra Paki'ti ki njendo'gi lə'm.”» ¹⁹ Njendo'gi awi rai toki Jeju el'n'de, adi rai nyakuso Paki.

Jeju el toki njendo kare a un dɔ'ne

(Mrk 14.17-21; Luk 22.14; Jan 13.21-30)

²⁰ Loki kadi ur, Jeju isi ta nyakuso'ti ki njendo'gi lə'ne ki dɔgi gidə in joo. ²¹ Loki isi sɔi nya, Jeju el'de ene: «Toki rɔta'ti, adi m'el'se, de kare dann'se'ti a ulə'm ji de'gi'ti.» ²² Lo kin'ti, me njendo'gi tɔsi, adi dɔji ta Jeju kare kare eyina: «In m'in be, Burəbe?» ²³ Ə Jeju təl el'de ene: «De ki ulə ji'ne səm nan'ti me ngo kuso nya'ti kin ə, de'ə a ulə'm ji de'gi'ti. ²⁴ Tado Ngonn de a oy toki ndangi me makitu'ti lə Luwə ɔji dɔ'a, nan kumtondoo in lə de ki a ulə ji de'gi'ti. De'ə kin, re oji'ə el kaa in soti†.» ²⁵ Judasi ki a ulə Jeju ji de'gi'ti kakin, dɔji Jeju ene: «Njendo, in m'in be?» Ə Jeju ilə'ti ene: «Te ta'i'ti.»

Nyakuso lə Burəbe

(Mrk 14.22-25; Luk 22.14-20; 1Ko 11.23-25)

²⁶ Loki sii ta nyakuso'ti, Jeju un mapa, njangi dɔ'a, uwə tətə nan'ti, adi njendo'gi, ningə el'de ene: «Tai sɔi, in kin in darɔ'm.» ²⁷ Go mapa'ti, Jeju un kɔpi yiwi kandi nju, ra oyo Luwə dɔ'ti, ningə təl'n adi njendo'gi ene: «Tai, anyinan pəti. ²⁸ In kin in mosi'm, mosi Kunmindi ki sigi ki a anyi tado bulə de'gi, tado k'inyə'n go majel'gi lə'de kɔ. ²⁹ Ningə adi m'el'se, m'a m'anyi yiwi kandi nju gogi el, biti kadi m'a m'anyi sese ki sigi me Konbe'ti lə Bai.»

Jeju el toki Piyər a manji ta gər'ne

(Mrk 14.27-31; Luk 22.31-34; Jan 13.36-38)

³⁰ Osi pa kulə tɔji dɔ Luwə'ti‡ ningə tei awi dɔ mbal kagi Buni'gi'ti. ³¹ Ningə Jeju el njendo'gi ene: «Kondɔ'ti ne inbe kin, ingi a mbeti m'in pəti, tado ndangi me makitu'ti lə Luwə eyina: “M'a m'tɔl njekul bati'gi, ningə bulə bati'gi a sananyinan§ ki lo lo.” ³² Nan loki m'a m'ində lo koy'ti, m'a m'aw kete non'se'ti, to nginə'se Galile'ti.» ³³ Lo kin'ti, Piyər un ta el Jeju ene: «Re de'gi pəti inyəi nu kɔ kaa, m'in m'a m'inyə'i kɔ el ratata.» ³⁴ Ə Jeju təl el'ə ene: «Toki rɔta'ti adi m'el'i: me kondɔ'ti ne inbe kin, kete bay taa kadi kunə kunjə non, a manji ta nja mutə ene in gəri'm el.» ³⁵ Nan Piyər el'ə ene: «Re in koy kaa m'a m'oy sə'i, um m'a manji ta gəri el biti.» Ningə ndəgi njendo'gi pəti eli ko ta inbe ki Piyər el kakin tɔ.

Jeju elta ki Luwə Getisemane'ti

(Mrk 14.32-42; Luk 22.39-46)

³⁶ Go'ti, Jeju in ki njendo'gi lə'ne ɔti rei lo'ti madi ki bari'ə Getisemane. Jeju el'de ene: «Sii lo kin'ti ne be in nginəi m'in, dɔkagilo'ti ki m'a m'aw nu kadi m'elta ki Luwə.» ³⁷ Jeju adi Piyər in ki ngann lə Jebede ki joo awi si'ə. Lo kin'ti, mekon ki metuji kibo ulə ngirə ra Jeju, ³⁸ adi el'de ene: «Me'm rosi ki metuji ki asi koy, sii lo kin'ti ne be, sii kum ba um toi bi el nan'ti səm.» ³⁹ Jeju ɔti ki kete nden ningə, osi ki ta kum'ne nanga, elta ki Luwə ene: «Bai, re to bann ə, ɔsi kɔpi kon kin ngərəngi rɔ'm'ti! Nan k'in ə kadi in kigo ndigi'ti lə'm el, nan kigo ndigi'ti lə'i yo taa.» ⁴⁰ Jeju

† 26:24 26.24 Ejay 53.7 ‡ 26:30 26.30 Pa'gi 113-118 § 26:31 26.31 Jakari 13.7

təl re rɔ njendo'gi'ti ningə ingə'de, isi toi bi, adi el Piyər ene: «Kin kaa asi kadi sii sə'm kum dɔ kadi ki kare be el bitɪ be? ⁴¹ Sii kumngayira ba, elita ki Luwə, kadi osi me nyanan'ti el. Ndil de ki me'ə'ti ge ra nya ki maji, nan darɔ in ki ton.» ⁴² Təl ɔr rɔ'ne sanyi se'de ki nja joo, ningə elta ki Luwə ene: «Bai, kin ə re kɔpi kon kin, maji kadi m'anyi um lo kɔs'ɔ ngərəngi rɔ'm'ti goto ə, kadi ra ndigi lə'i.» ⁴³ Loki təl re rɔ njendo'gi'ti ningə, ingə'de isi toi bi bay, kum'de ɔy diriri. ⁴⁴ Jeju inyə'de ə təl ɔr ndan'ne bay, elta ki Luwə ki nja mutə, un go mindi'ne ki kete kakin bay. ⁴⁵ Go'ti, təl re rɔ njendo'gi'ti el'de ene: «In toi ta bi'ti ne, isi ɔri kon bay wa? Asi be nga! Dɔ kadi kulə'm m'in Ngonn de ji njeramajel'gi'ti asi nga. ⁴⁶ Indəi taa adi j'awi, njekulə'm ji'de'ti ə re am!»

Kuwə Jeju

(Mrk 14.43-52; Luk 22.47-53; Jan 18.3-12)

⁴⁷ Loki ta nanyi ta Jeju'ti ba bay ningə, Judasi, ki in ki kare dann njendo'gi'ti ki dɔgi gidə in joo re. Re ki kuti de'gi ngayn go'ne'ti. De'gi ki njekuwə kiyəɔ'gi ge, njekuwə gɔl'gi ji'de'ti ge. Bulə de'gi kin, in kibo'gi lə njekujənyamosi kadikare'gi, ki ngatɔgi'gi lə Juwipi'gi ə uləi'de. ⁴⁸ Judasi ki njekundo Jeju, el'de nya ki n'a n'ra kadi to gəri Jeju ene: «De ki m'a m'ində kɔti'm yan'ti kin ə, in darɔ'a inbe, ənn ə, uwəi'ə səm.» ⁴⁹ In be ə, tanan'ti ne ɔti re ki rɔ Jeju'ti el'ə ene: «M'uwə ji'i, Njendo de'gi!» Ningə, ində kɔti'ne yan'a'ti. ⁵⁰ Ə Jeju el'ə ene: «Madi'm, in ra nya ki in re kadi in ra.» Ningə low'ə'ti non, de'gi indəi ji'de dɔ Jeju'ti uwəi'ə. ⁵¹ Ningə nyi, ki kare dann nje ki in nan'ti ki Jeju, ində ji'ne dɔ kiyəɔ lə'ne, tugə'n mbi paja lə kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi batɪ gangi. ⁵² Nan Jeju el'ə ene: «Ulə kiyəɔ lə'i saw'a'ti gogi, tado de'gi ki nje rɔi ki kiyəɔ a tuji'de ki kiyəɔ tɔ. ⁵³ Ke oo kadi m'asi kadi m'dəji tɔgi Bai, ə tanan'ti ne a ulə ki bulə malayka'gi dər dɔgi banyi banyi kadi rei rɔ lə'm el wa? ⁵⁴ Nan kin ə re in be ə, bann ə Makitu lə Luwə ki el ene nya'gi a rai nya be kin tolta'ne wa?»

⁵⁵ Go'ti, Jeju el bulə de'gi ene: «Rei ki kiyəɔ'gi ki gɔl'gi taa kadi uwəi m'in to nya ki m'in njebogi be! Ndo'gi pəti, m'in sese nan'ti nati Kəy'ti lə Luwə, m'ndo de'gi nya, kaa, uwəi m'in el. ⁵⁶ Nan nya'gi kin rai nya be kadi ta ki njekeltakita Luwə'ti ndangi, tolita'de.» Lo kin'ti, njendo'gi li'ə pəti anyinan ə inyəi'ə.

Jeju ra non njegangɪ ta'gi'ti lə Juwipi'gi

(Mrk 14.53-65; Luk 22.54-55,63-71; Jan 18.12-18)

⁵⁷ Nje kuwə Jeju, awi si'ə non kibo'ti lə njekujənyamosi kadikare'gi ki tɔ'a nan Kayipi. In lo kin'ti ə njendo ndukun'gi ki ngatɔgi'gi lə Juwipi'gi kawɪ nan'ti. ⁵⁸ Piyər ra njiyən go'de'ti sanyi nden nden, bitɪ re ur'n go'de'ti, nati lo'ti lə kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi kakin. Re isi nan'ti ki paja'gi kadi n'oo ke nya kin a tolta'ne bann wa.

⁵⁹ Kibo'gi lə njekujənyamosi kadikare'gi ki njegangita'gi lə Juwipi'gi ba pəti, sangi row kadi n'ingəi de'gi ki nje tətɪ ta ki ngom dɔ'a'ti, kadi n'gangi ta koy dɔ Jeju'ti, ⁶⁰ nan ingəi el. De'gi ngayn ki nje tətɪ ta rei elita ki ngom dɔ'a'ti, nan asi nan'ti el. Ta tolta'a, de'gi joo rei eli eyina: ⁶¹ «Dingəm kin el ene: "M'asi kadi m'tuji Kəy lə Luwə kɔ, ə m'təl m'ində gogi me ndɔ'ti ki mutə."» ⁶² Ə kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi indəi taa el Jeju ene: «A elta madi dɔ ta'ti ki de'gi a indəi dɔ'i'ti kin el wa?» ⁶³ Nan Jeju ilə'de'ti el. Lo kin'ti, kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi el Jeju ene: «Ki tɔ Luwə ki nje kisi kumngayira, m'dəj'i kadi el'je ke in, ə in Kirisiti ki in De ki Luwə mbət'ə, ki in Ngonn lə Luwə wa?» ⁶⁴ Ə Jeju el'ə ene: «Te ta'i'ti! Nga ningə m'el'se taga wangi, m'adi oyi toki kaw ki kete non, a oyi m'in Ngonn de m'nji dɔjikɔl Luwə'ti ki nje tɔgi, m'a m'ində dɔran'ti m're me kilndi'ti*.» ⁶⁵ Ə kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi til

* 26:64 26.64 Pa'gi 110.1; Daniyel 7.13

ku'gi ki ro'ne'ti, ə el ene: «Elta ki mal do Luwə'ti. In kin, ji sangi kadi de madi ki rangi taa elta do'a'ti el nga. Inbe'gi oyi ndu'ə ki el'n ta ki mal do Luwə'ti ki mbi'se ne. ⁶⁶ Ta lə'se ki do'a'ti in ri wa?» Ningə de'gi iləi'ə'ti eyina: «In de ki sow do koy.» ⁶⁷ Ningə tuwi mannta'de kum'ə'ti ge, biri ji'de o'si'ə'n'ə ge. Taa nje ki nan'gi tindəi kot'ə to, ⁶⁸ ningə eli'ə eyina: «J'in ə ji dəji, in Kirisiti ki in De ki Luwə mbət'ə, el'je ke nan ə ndəi wa.»

Piyər manji ta gər Jeju

(Mrk 14.66-72; Luk 22.56-62; Jan 18.15-18,25-27)

⁶⁹ Loki Piyər isi nanga tambalo'ti, taga ne ningə, dene kare ki dann dene'gi'ti ki nje ra kulə me kəy'ti lə kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi re ro Piyər'ti el'ə ene: «In kaa, in ki Jeju, dingəm ki Galile'ti kin to» ⁷⁰ Nan Piyər manji takum de'gi pəti ene: «Jagi, m'gər me ta lə'i ki in ge kel kin el.» ⁷¹ Go'ti, Piyər o'ti isi aw ki ta ndogi'ti be, ningə dene ki rangi kare, ki nje ra kulə me kəy'ti lə kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi oo'ə, ningə el nje ki rai low'ə'ti non ene: «De kam in ki Jeju ki Najareti'ti to.» ⁷² Ə nja kare bay Piyər manji ene: «Jagi, toki rəta'ti, m'gər dingəm kin el!» ⁷³ Njaba go'ti ningə, de'gi ki rai se'de non, o'ti ki ro Piyər'ti eli eyina: «Toki rəta'ti, in kaa, in ki kare dann de'gi'ti li'ə to, taa ndu'i ki isi el'n ta inbe kin kaa təji kadi in de li'ə.» ⁷⁴ Ə Piyər ilə ro'ne el'de ene: «M'iw ro'm kadi Luwə ra sə'm nya ki ngan, re m'elta ki ngom. M'gər dingəm kin el.» Ningə tanan'ti non, kunə kunjə kare non. ⁷⁵ Nga ningə me Piyər olo do ta'ti ki Jeju el'ə ene: «Kete taa kadi kunə kunjə non, a manji ta gəri'm nja mutə» kakin. Piyər te taga non ki mann kum'ne.

27

Awi ki Jeju non Pilati'ti ki in nje konbe

(Mrk 15.1-2, 11-14; Luk 23.1-5; Jan 18.28-38)

¹ Ki sin ba, kibo'gi lə njekujənyamosi kadikare'gi pəti, ki ngatəgi'gi lə Juwipi'gi, indəi ndu'de nan'ti kadi adi təli Jeju. ² Be ə, do'i Jeju, awi si'ə uləi'ə ji Pilati'ti, de ki Rəm'ti ki in nje konbe dənangi Jude'ti.

Koy Judasi

(KNK 1.8-9)

³ Loki Judasi ki njekundo Jeju kadi'de oo kadi gangi ta koy do Jeju'ti ningə, me'ə uwə ki ta adi təl ki nar ki silə do mutə awi'n adi kibo'gi lə njekujənyamosi kadikare'gi ki ngatəgi'gi lə Juwipi'gi, kakin, ⁴ ningə el'de ene: «M'ra majel, m'un do de ki ra nya madi el.» Ə ingi eli'ə eyina: «Ta kare ki usi'je'ti non goto. In kin in ta lə'i in.» ⁵ Lo kin'ti non, Judasi o'ti ilə nar ki adi'ə kakin me Kəy'ti lə Luwə, ə aw ilə kulə. ⁶ Kibo'gi lə njekujənyamosi kadikare'gi oyi nar kakin ningə eli eyina: «In gorow'ə'ti el kadi ji buki nar kin do mad'a'ti ki me Kəy'ti lə Luwə gogi, tado in nar mosi.» ⁷ Be ə, go ndu'de'ti ki osi go nan'ti, uni nar kakin ndogi lo ndo lə njekuwo ngoo, rai to lo duw mbah'gi. ⁸ In tado kin ə, biti bone kaa isi bari lo kakin «lo mosi». ⁹ Lo kin'ti, ta ki njekeltakita Luwə'ti Jeremi el tolta'ne. El ene: «Taai silə do mutə ba par to nar ki ngann Isirayel'gi oji do'a'ti. ¹⁰ Adi nar kin ndogi lo lə njekuwo ngoo, toki Burəbe el'm*.»

Jeju ra non ngar Pilati'ti

(Mrk 15.2-5, 11-14; Luk 23.1-5; Jan 18.28-38)

¹¹ Jeju ra non nje konbe, Pilati'ti, ə nje konbe dəj'ə ene: «In ngar lə Juwipi'gi wa?» Ə Jeju el'ə ene: «In ta ki te ta'i'ti.» ¹² Kibo'gi lə njekujənyamosi kadikare'gi ki ngatəgi'gi

* 27:10 27.10 Jakari 11.12-13; Jeremi 18.2-3, 19.1-2

təti ta do Jeju'ti, nan Jeju ilə'de'ti el. ¹³ Ə non be, *Pilati el Jeju ene: «Oo ta'gi pəti ki de'gi a indəi do'i'ti kam el wa?» ¹⁴ Ka Jeju te ta'ne ilə'ti el, adi ndəj'ə ngayn.

De'gi gangi ta koy do Jeju'ti

(Mrk 15.6-14; Luk 23.13-23; Jan 18.39-40)

¹⁵ Do bal'gi pəti, lo ra nanyi Paki'ti, nje konbe a ər dangay kare ilə taa, adi in de ki bulə de'gi dəji'ə kadi ər'ə dangay'ti. ¹⁶ Ningə dokagilo'ə'ti kin, dangay madi kare ki de'gi elita li'ə ngayn ki to'a nan Barabasi in non. ¹⁷ Pilati dəji bulə de'gi ki kawinan non ene: «Nan ə in gei kadi m'inyə taa m'adi'se wa? Barabasi eke Jeju ki in De ki Luwə mbət'ə wa?» ¹⁸ Pilati dəji ta be tado gər maji kadi in jangi ə ra'de do Jeju'ti ə uləi'ə ji'ne'ti. ¹⁹ Loki Pilati isi lo gangi ta'ti, ne'ə adi eli'ə ene: «Ində rə'i me ta'ti lə de ki dana kam el, tado kondə ne m'ingə kon ngayn me nii'ti tado li'ə.»

²⁰ Kibo'gi lə njekujənyamosi kadikare'gi ki ngatəgi'gi lə Juwipi'gi suləi bulə de'gi adi dəji Pilati kadi ər Barabasi adi'de ə təl Jeju kə. ²¹ Nje konbe təl un ta dəji'de ene: «Nan dann de'gi'ti ki joo kin ə gei kadi m'ər'ə dangay'ti m'adi'se wa?» Ningə iləi'ti eyina: «Barabasi!» ²² Ə Pilati, dəji'de ene: «Nga ri ə kadi m'ra ki Jeju ki bəri'ə De ki Luwə mbət'ə wa?» Ningə pəti eli eyina: «Bər'ə kagidəsi'ti par!» ²³ Ə Pilati təl dəji'de ene: «In ri ki majel ə ra wa?» Nan uləi bilə ngayn bay eyina: «Sow do bər'ə kagidəsi'ti!» ²⁴ Loki Pilati oo kadi nya madi ki kadi n'a n'ra goto, taa de'gi isi rai adi ngan ki do mad'a'ti bay, un mann togi'n ji'ne takum bulə de'gi'ti, ningə el'de ene: «Ta mosi de ki dana kam in do'm'ti el. In ta lə'se†.» ²⁵ Ningə de'gi pəti iləi'ə'ti eyina: «Kadi ta mos'o in do'je'ti ki do ngann'je'gi'ti!» ²⁶ Be ə, Pilati ər Barabasi adi'de, nga ningə Jeju taa adi indəi'ə ki ndəy hawlay, ə uləi'ə ji njero'gi'ti kadi bəri'ə kagidəsi'ti.

Njero'gi uwəi Jeju kogi

(Mrk 15.16-20; Luk 23.11; Jan 19.2-3)

²⁷ Njero'gi lə Pilati əri Jeju awi si'ə me kəy'ti lə ngar Pilati, natilo'ti ki bəri'ə piretuwar, ningə in njero'gi pəti ə kawinan ki do'a'ti. ²⁸ Tado kadi to uwəi'ə kogi, əri ku li'ə, ə uləi ku ki kər rə'a'ti. ²⁹ Oji jəgi konn uləi do'a'ti ə uləi gakira ji kol'ə'ti to, ningə əsi məkəsi'de nanga non'a'ti ə mboi si'ə eyina: «Lapiya ngar lə Juwipi'gi!» ³⁰ Tuwi mann ta'de do'a'ti, taai gakira ji'ə'ti, indəi do'a. ³¹ Loki uwəi'ə kogi asi'de ningə, əri ku ngal ki kər kakin rə'a'ti kə, ə təli uləi ku'gi li'ə inbe rə'a'ti gogi, ə awi si'ə kadi bəri'ə kagidəsi'ti.

Bəri Jeju kagidəsi'ti

(Mrk 15.21-32; Luk 23.26-43; Jan 19.17-27)

³² Loki njero'gi isi tei me bebo'ti ki taga ningə, ingəi dingəm kare ki Sirenn'ti, ki to'a nan Simon. Uwəi'ə, indəi təgi do'a'ti adi oti kagidəsi lə Jeju. ³³ Awi tei lo madi'ti kare to non, bəri'ə nan Golgota, ki kər me'ə nan: «Lo kado.» ³⁴ Adi'ə yiwi kandi nju ki buri nan'ti ki nya ki ati kadi Jeju anyi, ə loki ədi ta'a'ti ə, mbəti kanyi. ³⁵ Njero'gi kakin bəri Jeju kagidəsi'ti, ningə tugəi kiri mbara do ku'gi'ti li'ə, lowəi nan‡. ³⁶ Go'ti, təli sii non, isi ngəmi ta'a.

³⁷ Ndangi me bar'ti, nya ki ra ə n'bəri'ə'n'ə kagidəsi'ti, indəi do'a'ti taa eyina: «De kam in Jeju, ngar lə Juwipi'gi.» ³⁸ Low'ə'ti non, bəri njəbogi'gi joo kagidəsi'ti. Ki kare doji kol'ə'ti ə ki nungi doji gəl'ə'ti to§. ³⁹ De'gi ki nje dər row'ə, tugəi do'de roke roke, ningə taji'ə, ⁴⁰ eyina: «In ki nje tuji Kəy lə Luwə, ə təl ra in ki rangi me ndə'ti ki mutə kakin, re in Ngonn lə Luwə ə, aji rə'i inbe, ə in do kagidəsi'ti ur nanga adi j'oo!» ⁴¹ Be to ə, kibo'gi lə njekujənyamosi kadikare'gi ki njendo ndukun, ngatəgi'gi lə Juwipi'gi uwəi Jeju kogi eyina: ⁴² «Aji de'gi ki rangi, nan inbe asi kaji rə'ne el! Ngar lə Isirayel'gi kaa kam! Ki ra'je inbe ki ji ra ne kin, kadi in do kagidəsi'ti ur nanga

† 27:24 27.24 Ndukun ki nja joo 21.6-8 ‡ 27:35 27.35 Pa'gi 22.19 § 27:38 27.38 Ejay 53.12

adi j'oo, ningə j'a j'un me'je j'ad'i rōta! ⁴³ Uwə kul Luwə ənn ə, re Luwə ndig'ə ə, kadi taa'a ilə taa adi j'oo. Tado el ene: "M'in Ngonn lə Luwə."» ⁴⁴ Taa baw kaya'gi ki bəri'de kagidəsi'ti ki kare dojikol'ot'i ki nungi dojigəl'ət'i kaa taji'ə kah'a'ti inbe kin to.

Koy Jeju

(Mrk 15.33-39; Luk 23.44-49; Jan 19.28-30)

⁴⁵ Ulə ngirə kadi'ti ki ra jam do be'ti, lo diw ndul kururu donangi'ti ba pəti, biti kadi ki mutə ki losol'ō. ⁴⁶ Do kadi'ti ki mutə, Jeju non ki ndu'ne kibo ene: «Eli, Eli, lama sabakitani?» Kər me'ə nan: «Luwə lə'm, Luwə lə'm, tado ri ə inyə'm kə wa*?» ⁴⁷ De'gi madi dann nje'gi'ti ki rai non, oyi ndu'ə, ningə eli eyina: «Oyi de kaa nyi, ra bar Eli!» ⁴⁸ Ningə kalangi ba, de kare dann'de'ti anyi ngodi, un nya ki to hōm hōm, ulə me mann kandi nju'ti ki masi, ningə ulə ta gakira'ti adi Jeju kadi anyi. ⁴⁹ Nan ndəgə'gi eli eyina: «In nginə adi j'oo ke Eli a re aj'a wa?» ⁵⁰ Lo kin'ti non be, Jeju ur koo ki ndu'ne kibo bay, ningə kon'a te. ⁵¹ Ningə go'ti, ku gangi lo ki ra me Kəy'ti lə Luwə, til dana joo, ində taa nu biti re nanga. Donangi yəki, taa mbal'gi kaa tanyi dana to. ⁵² Ta dojadi'gi tei, adi de'gi ngayn ki uni me'de adi Luwə indəi taa lo koy'ti. ⁵³ Go'ti gogi, loki Jeju te lo koy'ti ə, ingi awi me be'ti ki Jerujalem ki in bebo ki ar njay. De'gi ngayn oyi'de ki kum'de. ⁵⁴ Loki kibo ki do kuti njerō'gi'ti ki bu in ki njerō'gi ki njengəm Jeju ki in si'ə oyi donangi ki yəki, ki nya ki ra nya kin ə, bol tol'de adi eli eyina: «Tokı rōta'ti, de kin in Ngonn lə Luwə.»

Duw Jeju

(Mat 27.57-61; Luk 23.50-55; Jan 19.38-42)

⁵⁵ Dene'gi ngayn in non, rai sanyi, indəi kum'de ra oyi nya'gi ki isi rai nya. In dene'gi ki uni go Jeju Galile'ti nu, kadi rai si'ə. ⁵⁶ Dann de'ti, Mari ki Magidala num, Mari ki kon Jaki in Jisepi num, taa kon ngann lə Jebede num to. ⁵⁷ Loki kadi aw to ur, dingəm ki njenyakingə kare ki Arimate'ti, ki to'a nan Jisepi in non re. In kaa in de ki təl rō'ne njendo'ti lə Jeju to. ⁵⁸ Jisepi aw rō Pilati'ti dəj'ə ninn Jeju, ə Pilati adi ndu'ne kadi adi'ə. ⁵⁹ Jisepi un ninn Jeju, dolo ki ta ku dolo ninn ki nda ki sigi ba, ⁶⁰ ə ilə me be ninn'ti ki adi uri kadi mbal'ti ngosine bay tado lə'ne n'inbe, ningə nduguru mbal kibo ilə ta'ti, ə otı aw. ⁶¹ Low'ət'i kin, Mari ki Magidala in ki Mari ki kare in non, sii nanga turi kum'de par ki dojadi'ti.

Njerō'gi ngəmi ta dojadi Jeju

⁶² Lo ti go'ti, ki in ndo ki re go ndo kində do nya'gi dana tado ndo kərkon ə, kibo'gi lə njekujənyamosi kadikare'gi ki Parisi'gi awi nan'ti be lə Pilati, ⁶³ eli'ə eyina: «De kibo lə'je, me'je olo do'ti toki ndo ki nje ngom de'ə kin el, dokagilo'ti ki ra'n ki do'ne taa bay el ene: "Ndo ki kon mutə lə ndo koy'm ə, m'a m'ində taa lo koy'ti."» ⁶⁴ Ə ilə ndu'i adi de'gi ngəmi dojadi biti ndo ki kon mutə, nan to njendo'gi li'ə rei bogi ninn'ə, ə təli eli eyina: "Ində lo koy'ti." Lo kin'ti, a rai kadi ta ngom kin a utə ki kete bay.» ⁶⁵ Ə Pilati el'de ene: «Njerō'gi ki kadi ngəmi ta dojadi ə rai am, ə awi se'de adi ngəmi ta'a toki in gei.» ⁶⁶ Lo kin'ti, awi dojadi'ti, tinyəi ta'a, ningə indəi njerō'gi kadi ngəmi taa.

28

Jeju in lo koy'ti

(Mrk 16.1-8; Luk 24.1-11; Jan 20.1-2)

¹ Go ndo kərkon'ti, adi in ndo Dōmasi ki ginn lo, Mari ki Magidala in ki Mari ki nungi awi kadi n'oyi dojadi. ² Lo kin'ti non be, donangi yəki yəki ki əti bol ngayn,

* 27:46 27.46 Pa'gi 22.2

tado malayka læ Burøbe kare re nduguru mbal ta badi'ti ko, ø tøl isi do'ti. ³ Ro'a unji to kadi, taa ku ki ro'a'ti nda to buy be to. ⁴ Loki njerog'i ki njengøm do'badi oyi'ø, bol tøl'de adi tæli toi to ninn'gi be. ⁵ Nan malayka un ta el dene'gi ene: «Boli el, tado m'gær kadi isi sangi Jeju ki de'gi bæri'ø kagidæsi'ti. ⁶ Goto ne, indø taa lo koy'ti toki inbe el'n. Rei oyi loki iløi'ø'ti ø to kare kin. ⁷ Ningø kadi awi kalangi eli njendo'gi li'ø toki "Indø taa dann njekoy'gi'ti, ø aw kadi nginø'se Galile'ti. Lo kin ø a oyi'ø'ti." In kin ø in ta ki kadi m'el'se.»

⁸ Dene'gi oti ta badi'ti ki ngodi nja'de'ti, bol ra'de, nan ro'de nøl'de ngayn. Awi ori poy nya ki ra nya kin adi njendo'gi li'ø oyi. ⁹ Nden ba go'ti, Jeju aw ingø'de, el'de ene: «M'uwø ji'se!» Ningø ingi oti ki ro Jeju'ti, uwøi nja'a, øsi mækæsi'de nanga non'a'ti. ¹⁰ Ø Jeju el'de ene: «In boli el; ø ai eli ngannkon'm'gi kadi awi Galile'ti. Lo kin ø a oyi m'in'ti.»

Ta'gi ki te ta njerog'gi'ti

¹¹ Loki dene'gi njiyøi do row'ti isi ai, njerog'gi madi ki dann njengøm do'badi'ti, awi me bebo'ti, eli kibo'gi læ njekujønyamosi kadikare'gi nya'gi pæti ki ra nya kin adi oyi. ¹² Be ø, kibo'gi læ njekujønyamosi kadikare'gi kawinan ki ngatogi'gi læ Juwipi'gi, uni ndu'de. Ningø go kun ndu'ti, adi njerog'gi nar ngayn, ¹³ ø eli'de ene: «Ta ki kadi eli ø to kin, eli eyina: "Njendo'gi li'ø ø rei bogi ninn'ø kondø'ti ne, loki j'isi ji to bi." ¹⁴ Ø re ta kin øsi mbi nje konbe ki bebo'ti ø, j'inbe j'a gær lo ta ki kadi j'el'ø kadi j'or'n ta do'se'ti.» ¹⁵ Be ø, njerog'gi taai nar kakin, ø rai kigo ndu'ti ki adi'de. In be ø, ta kene njendo'gi bogi ninn Jeju kin, isi njiyø dann Juwipi'gi'ti biti bone.

Jeju ulø njendo'gi læ'ne

¹⁶ Njendo'gi ki do'gi gidø in kare awi Galile, do mbal'ti ki Jeju el'de kadi awi'ti. ¹⁷ Loki awi ø oyi'ø ningø, øsi mækæsi'de nanga non'a'ti, nan ki madi'gi tadi kadi in Jeju. ¹⁸ Ø Jeju oti ndækba ki ro'de'ti, el'de ta'gi kin ene: «Luwø adi'm togi'gi pæti me doran'ti, ki do donangi'ti ø binøm. ¹⁹ Awi ki ro ginn de'gi'ti ki donangi'ti ne pæti, tæli'de njendo'gi'ti læ'm, rai'de batøm me to Baw'ti, ki Ngonn'ti, ki Ndil Luwø'ti*.
²⁰ Ningø ndoi'de kadi ngømi go nya'gi pæti ki m'dæji'se kadi rai. Nga ningø, m'in, m'a m'in sese nan'ti ki ndog'gi pæti, biti do'boy ndo'ti.»

---

* 28:19 28.19 Mrk 16.15; KNK 1.8

Poyta ki maji ki Marki ndangi

Ta ki do Poyta Ki maji ki Marki ndangi

Makitu kin inbe, lo tunginn'ə'ti, ɔsi kagi do Makitu Marki'ti toki in «Poyta ki maji lə Jeju Kirisiti ki in ngonn lə Luwə» (1.1). Njendangi makitu kin ɔsi kagi do nya'gi ki dum kadi de ra ki Jeju ra'de ə inyə ta'gi ki Jeju el. Ra be kadi toji'n toki togi lə Jeju Kirisiti in rɔ Luwə'ti. Marki elta do nya'gi ki rai nya ɔsi gona gona ki kagilo lə'de el, nan elta do kulə'gi'ti ki Jeju ra'de Galile'ti, dow lo'ti ki manga be, elta ki do kaw mbah Jerujalem'ti ki nya ki ra nya Jerujalem'ti. Nden nden go'ti, Marki toji Jeju to ngonn de, ki ingə kon, adi rɔ'ne koy kadi taa'n de'gi ngayn lə'de taa (10.45); makitu re te do ta'ti kibo utə ndəgə'gi pəti kagilo'ti ki Jeju ra'n do kagidəsi'ti ningə ki kibo lə njerɔ'gi ki Rɔm'ti elta do'ti ene: «Rɔta, dingəm kam in Ngonn Luwə inbe». Kində taa lo koy'ti lə Jeju toji toki ta ki kibo lə njerɔ'gi ki Rɔm'ti el in rɔta.

Kon ta'gi ki me makitu'ti lə Marki. Kandi me ta'ti: kulə ki Jan Batisi ra 1.1-13. Kulə'gi ki Jeju ra Galile'ti 1.14-8.30. Jeju elta kete do koy' ne'ti ki kində'ne lo koy'ti 8.31-9.50. Bulə de'gi row'o kaw Jerujalem'ti 10. Ta'gi ki wal Jerujalem'ti 11-12. Ta ki ɔjido kadi nan kon ki a re 13. Kon lə Jeju ki kində'ə taa lo koy'ti 14-16.

Jan ki njera de'gi batəm

(Mat 3.1-12; Luk 3.1-18; Jan 1.19-28)

¹ Poyta ki maji ki ɔjido Jeju Kirisiti, ki Ngonn lə Luwə, ə kulə ngirə to kin. ² Ndangi me makitu'ti lə njekeltakita Luwə'ti, Ejay, eyina:

«M'in Luwə m'a m'ulə ki njekawkita lə'm kete non'i'ti,
Kadi ra gorow non'i'ti.

³ Ndu de madi bar diləlo'ti ene:
Rai gorow lə Burəbe!

Rai gorow li'ə adi ra njururu*.»

⁴ Jan Batisi te diləlo'ti, el de'gi ene: «Inyəi gorow njiyə'se'gi ki majel kɔ, adi rai'se batəm, kadi Luwə inyən go majel'gi lə'se kɔ.» ⁵ De'gi pəti ki donangi Jude'ti ki bebo Jerujalem'ti, rei rɔ Jan'ti, torindu'de do majel'gi'ti lə'de, adi Jan ra'de batəm me ba Jurden'ti. ⁶ Ku ki Jan ulə rɔ'ne'ti, in ki ra ki bin jambal, ningə do me'ne ki ndar tɔ. Nyakusɔ'a in giwiri'gi ki təji. ⁷ Jan el bulə de'gi ene: «De madi ki nje togi ki əti bol, ki utə'm sanyi, a re go'm'ti non. In de ki kulə sa li'ə kaa m'asi kulə do'm bo m'tuti el. ⁸ M'in, m'ra'se batəm me mann'ti, nan in a ra'se batəm, me Ndil Luwə'ti.»

Jan ra batəm Jeju

(Mat 3.13-17; Luk 3.21-22; Jan 1.29-34)

⁹ Dokagilo'ə'ti kin, Jeju in Najareti'ti, ki in ngonn bekon ki Galile'ti, re adi Jan ra'a batəm, me ba Jurden'ti. ¹⁰ Loki Jeju isi te me mann'ti, oo dɔran til, ningə oo Ndil Luwə, risi to dər dum be re isi do'a'ti. ¹¹ Ningə, ndu ta madi te dɔran'ti, ene: «In Ngonn'm, m'ndig'ə, ki in nya rɔnel lə'm kibo ngayn†.»

¹² Kalangi ba go'ti, Ndil Luwə ɔsi Jeju aw si'ə diləlo'ti. ¹³ Jeju ra ndo dɔsɔ diləlo'ti. *Satan re rɔ'a'ti, nan'a. Jeju in nan'ti ki da'gi ki mu, malayka'gi rai si'ə.

Jeju iləmbər Poyta ki maji Galile'ti

(Mrk 1.12-17; Luk 4.14-15)

* **1:3** 1.3 Mal 3.1; Ejay 40.3 † **1:11** 1.11 Pa'gi 2.7; Ejay 42.1

¹⁴ Go kuwə'ti ki uwəi Jan dangay'ti, Jeju aw Galile'ti, iləmbər Poyta ki maji lə Luwə ene: ¹⁵ «Dokagilo ki Luwə ɔji kaa re nga, ningə Konbe lə Luwə kaa, in ndəkba rə'se'ti tɔ. Inyəi gorow njiyə'se'gi ki majel kɔ, ə uni me'se adi Poyta ki maji.»

De'gi ki dɔkete ki Jeju bar'de
(Mat 4.18-22; Luk 5.1-11)

¹⁶ Ndo kare, Jeju a dər kadi babo'ti ki Galile ningə, oo Simon in ki ngonkon'ne Andire ki in njekuwa kanji'gi, ra iləi bandi me mann'ti. ¹⁷ Jeju el'de ene: «Rei go'm'ti adi m'ndo'se, kadi in təli nje sangi de'gi adi m'in kadi ingəi kaji.» ¹⁸ Kalangi ba, inyəi bandi'gi lə'de, ə awi uni go'ə. ¹⁹ Jeju ɔti nden kete ningə, oo Jaki in ki Jan ki in ngann lə Jebede, sii me to'ti, isi rai go bandi'gi lə'de. ²⁰ Kalangi ba, Jeju bar'de, ningə inyəi baw'de Jebede ki nje ra si'ə kulə'gi, me to'ti, ə ai ki Jeju.

Jeju aji de ki ndil ki majel ra'a
(Luk 4.31-37)

²¹ Jeju in ki njendo'gi lə'ne awi Kapernayim'ti. Jeju ur kəykawnan'ti lə *Juwipi'gi ki ndo kərkon lə'de, ningə ulə ngirə ndo nya. ²² Nyando li'ə, əti de'gi ki isi oyi dɔ'a bol ki dum, tado ndo nya ki togi ki ingə rɔ Luwə'ti, um ndo nya to njendo ndukun'gi lə Luwə el. ²³ Ningə, de madi kare ki ndil ki majel ra'a, isi me kəykawnan'ti lə Juwipi'gi non, non ki ndu'ne kibo ene: ²⁴ «Jeju ki Najaret, ri ə, ge rə'je'ti wa? In re kadi tujijə wa? M'gər'i maji: in ki Kar njay lə Luwə.» ²⁵ Jeju ndangi ndil ki majel ki togi'ne ene: «Uti ta'i, ə in te kɔ rɔ dingəm'ti kam.» ²⁶ Lo kin'ti, ndil ki majel, ndaji dingəm rururu, ki togi'ne, ningə te rə'a'ti ki non ta'ne'ti. ²⁷ Nya kin əti de'gi bol, adi dəji nan ta dann'de'ti eyina: «Ri ə ra nya be wa? Oyi nyando ki sigi, ki aw ki togi'ne ngayn kin! Ningə, ndil'gi ki majel kaa, ulə'de ginn togi'ne'ti, adi təli rə'de go ndu'ə'ti bay tɔ.» ²⁸ In be ə, de'gi sananyinan ki tɔbar lə Jeju, dɔnangi ki Galile'ti kalangi ba.

Jeju adi lapiya njemonyi'gi ngayn
(Mat 8.14-17; Luk 4.38-41)

²⁹ Loki tei kəykawnan'ti lə Juwipi'gi kakin ningə, Jeju in ki Jaki ki Jan num, awi me kəy'ti lə Simon in ki Andire. ³⁰ Məm Simon ki dene, rə'a on por rigi rigi adi to nanga. Be ə, loki Jeju ur me kəy'ti ningə, kalangi ba, eli'ə ta rɔto li'ə. ³¹ Jeju re rə'a'ti, uwə ji'ə, un'ə ki taa, ningə, rə'a ki kete tingə ngayn kakin, təl sɔl, adi ingə lapiya nga. Go'ti, ra nyakusɔ adi'de.

³² Loki lo sɔl, go kadi kur'ti, de'gi rei ki njemonyi'gi ki de'gi pəti ki ndil'gi ki majel, rai'de, rɔ Jeju'ti. ³³ De'gi pəti ki me bebo'ti kawinan ki takəy'ti, takəy'ti. ³⁴ Jeju adi lapiya de'gi ngayn ki monyi ki dangi dangi ra'de, ta tuwə ndil'gi ki majel ngayn dɔ'de'ti kɔ tɔ. Ningə, adi tarow, ndil'gi ki majel kadi eli ta'a el, tado gəri'ə bəti.

Jeju iləmbər Poyta ki maji Galile'ti
(Luk 4.42-44)

³⁵ Taginnlo'ti, loki lo tujə el bay, Jeju ində taa, te me kəy'ti aw diləlo'ti, ningə low'ə'ti non, ulə ngirə kelta ki Baw'ne. ³⁶ Simon in ki ndəgi de'gi ki in si'ə, awi sangi Jeju. ³⁷ Loki ingəi'ə ningə, eli'ə eyina: «De'gi pəti ra sangi nu». ³⁸ Jeju el'de ene: «Adi j'awi ngann be'gi'ti, ki kadi'ti kin nga, tado, maji kadi m'iləmbər Poyta ki maji nu tɔ. Tado, m're kadi m'ra kulə kin.» ³⁹ In be ə, Jeju njiyə dɔnangi Galile'ti ba pəti, ndo ta me kəykawnan'gi'ti lə Juwipi'gi, ningə tuwə ndil'gi ki majel tɔ.

Jeju adi lapiya njebanji
(Mat 8.1-4; Luk 5.12-16)

⁴⁰ Njebanji ɔti re rɔ Jeju'ti, ɔsi məkəsi'ne nanga non'a'ti, ningə non dɔ'a'ti ene: «Re in ndigi ə, asi kadi banji lə'm ur adi rə'm ar njay.» ⁴¹ Jeju oo kumtondoo li'ə, adi ulə ji'ne ɔdi'n'ə, ningə, el'ə ene: «M'ndigi, ə kadi banji lə'i ur adi rə'i ar njay.»

⁴² Tanan'ti non banji li'ə ur, adi rɔ'a ar njay. ⁴³ Ningə kete bay ta kadi Jeju inyə'ə adi aw, ndəj'ə ki tɔgi'ne ngayn, ⁴⁴ ə el'ə ene: «Ononyi kadi el ta'a de madi, ə aw oji rɔ'i njekujənyamosi kadikare, ningə adi nya kar rɔ njay toki ndukun lə *Mojɔ dəji'n. Ra be kadi gəri toki banji lə'i ur adi ingə lapiya‡Š.» ⁴⁵ Nan loki dingəm kakin ɔti aw ningə, iləmbər dɔ nya'ti ki Jeju ra si'ə kin, adi de'gi pəti oyi. Nya kin ra adi Jeju asi kadi ur me bebo'ti ki rangi, takum de'gi'ti jaja el nga. Be ə, isi gidi be'ti, dilələ'ti, ningə de'gi in ki lo'gi ki dangi dangi, rei rɔ'a'ti.

2

Jeju adi lapiya njerəkoy njururu (Mat 9.1-8; Luk 5.17-26)

¹ Ndo ngayn el go'ti, Jeju təl aw Kapernayim'ti. De'gi gəri kadi in me kəy'ti non. ² De'gi kawinan ngayn, adi lo uwə'de ndingi ndingi, loki kadi de ulə nja'ne'ti kaa goto, biti ki ta kəy'ti taga. Ə, Jeju ndo'de Poyta ki maji lə Luwə. ³ De'gi madi rei ki de ki njerəkoy njururu rɔ'a'ti. Dingəm'gi sɔ, ə ɔti'ə. ⁴ Lo kadi awi si'ə, iləi'ə non Jeju'ti goto, tado, de'gi uwəi lo ndingi ndingi. In be ə, ali taa, ndu'i dow dɔ kəy*, sɔw dɔ lo ki Jeju si'ti, ningə ki bolo kakin ə, iləi nje monyi ki nya koti njemonyi'gi ki dɔi kulə'ti, non Jeju'ti. ⁵ Loki Jeju oo kunme lə'de ningə, el de ki rɔ'a oy njururu kakin ene: «Ngonn'm, majel'gi lə'i in ki k'inyə go kɔ.» ⁶ Njendo ndukun'gi lə Luwə ki nan'gi sii me kəy'ti non, isi mərɔta eyina: ⁷ «Tado ri ə de'ə kam, elta be wa? Elta ki mal dɔ Luwə'ti. Luwə ki kar'ne ba par ə asi k'inyə go majel'gi lə de'gi kɔ, de ki rangi goto.» ⁸ Tanan'ti non, Jeju gər mərta'gi lə'de kin, adi el'de ene: «Tado ri ə isi mərɔta ki be kin me'se'ti wa? ⁹ Kel njerəkoy njururu kene: “Majel'gi lə'i in ki k'inyə go kɔ” ə ngan ngayn el eke, kel'ə kene: “Ində taa un tuwə lə'i, ə njiyə”, ə ngan ngayn el wa? ¹⁰ Re in be ə, m'a m'oji'se kadi in gəri toki m'in Ngonn De, m'aw ki tɔgi dɔnangi'ti ne, kadi m'inyə'n go majel'gi lə de'gi kɔ.» Ningə, Jeju el njerəkoy njururu ene: ¹¹ «Ində taa, un tuwə lə'i, ə aw be.» ¹² Ningə, dingəm indəi taa tanan'ti non, un tuwə lə'ne, ə te takum de'gi'ti pəti aw. Bol ra de'gi pəti, adi uləi tɔji dɔ Luwə'ti, eyina: «Jagi, j'oo nya ki be kin kete el!»

Jeju bar Lebi (Mat 9.9-13; Luk 5.27-32)

¹³ Jeju təl aw kadi babo'ti gogi. De'gi pəti rei rɔ'a'ti, ningə ndo'de nya. ¹⁴ Loki Jeju isi dər ningə, oo *Lebi ki ngonn lə Alpe, isi me kəy taa lambo'ti. Jeju el'ə ene: «Un go'm.» Ningə Lebi ində taa, un go Jeju. ¹⁵ Go'ti, Jeju isi ta nyakusɔ'ti me kəy'ti lə Lebi. *Njetalambo'gi ki njeramajel'gi ngayn, sii nan'ti ki Jeju ki njendo'gi li'ə, ta nyakusɔ'ti, tado ko de'gi ki be kin ngayn ə njiyəi go'ə'ti, muki muki. ¹⁶ Loki njendo ndukun'gi lə Luwə ki me kuti'ti lə *Parisi'gi oyi Jeju isi sɔ nya ki njetalambo'gi ki njeramajel'gi ningə, eli njendo'gi li'ə eyina: «To, Be'se isi sɔ nya ki njetalambo'gi ki njeramajel'gi wa?» ¹⁷ Jeju oo ndu'de, adi el'de ene: «In de'gi ki njemonyi'gi ə a sangi de ki njera de monyi, um in nje rɔ ngan'gi ə a sangi de ki njera de monyi el. Ningə, m're tado bar de'gi ki dana el, nan m're tado de'gi ki njeramajel'gi yo.»

Kelta ki Luwə ki kɔgi rɔ ta nyakusɔ (Mat 9.14-17; Luk 5.33-39)

¹⁸ Ndo kare njendo'gi lə Jan Batisi in ki Parisi'gi ɔgi rɔ'de nyakusɔ. Dɔkagilo'ti kin ə de'gi rei rɔ Jeju'ti dəji'ə eyina: «Ra bann ə njendo'gi lə Jan in ki njendo'gi lə Parisi'gi isi ɔgi rɔ'de nyakusɔ, ə nje ki yan'i'gi ɔgi rɔ'de nyakusɔ el wa?» ¹⁹ Jeju ilə'de'ti ene:

‡ **1:44** 1.44 Ki go jibəl ra'a'ti lə Juwipi'gi, njebanji in de ki de'gi oyi'ə kadi ar njay el, adi asi kadi aw lo nyara'gi'ti ki bar tɔ Luwə el. § **1:44** 1.44 Lebitiki 14.2-32 * **2:4** 2.4 Kəy ki elita dɔ'ti in kəy ki rai adi dɔ'a lay. In kuji ra kəy ki dɔnangi Palesitinn'ti.

«Ke de'gi ki bari'de lo nyakuso taa nan'ti, a ogi ro'de nyakuso ki mann kanyi wa? Dokagilo'ti ki nje taa dene isi'n se'de nan'ti kin asi kogi ro'de nyakuso el. ²⁰ Nan ndo'gi a rei non kadi a uni'ə ta'de'ti ningə, dokagilo'ə'ti kin ə a ogi ro'de nyakuso.»
²¹ De a un ta ku ki sigi kadi ilə'n kum ku ki koko el. Re in be ə, ta ku ki sigi kakin a in ki ki koko raki raki, kadi bolo a to wororo utə ki kete bay. ²² Taa, de a un yiwi kandi nju ki in el bay uti me mbu ndar'gi'ti ki koko el to. Re in be ningə, loki yiwi a in ningə mbu ndar'gi a nduwi. Ningə mbu ndar'gi ki yiwi kandi nju'gi pəti a təli nya ki tuji ko. Be ə, re yiwi kandi nju in el bay ningə, maji kadi mbu ndar'gi in ki sigi taa.

Ta lə Jeju do ndo karkon'ti
(Mat 12.1-8; Luk 6.1-5)

²³ Jeju ində dər me ndoo geme'gi'ti, ndo karkon'ti lə Juwipi'gi. *Njendo'gi li'ə ki in si'ə, gangi do ko'gi do njiyə'ti. ²⁴ Parisi'gi eli Jeju eyina: «Oo nya ki to kin: njendo'gi lə'i rai nya ki gorow'ə'ti el ndo karkon'ti.» ²⁵ Jeju el'de ene: «In tudəi nya ki ngar *Dabidi ra loki bo ra'a ki de'gi ki go'ə'ti kin el biti wa? ²⁶ Dabidi ur me *Kəyku'ti lə Luwə, dokagilo'ti ki Abiyatar ə in kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi. Dabidi un mapa ki de'gi adi Luwə kadikare'gi'ti, ki njekujənyamosi kadikare'gi par ə in gorow'ə'ti kadi so, so ə adi de'gi ki go'ne'ti so to.» ²⁷ Jeju təl el'de bay ene: «Luwə or ndo karkon ində taa dangi tado maji lə de, um ra de tado ndo karkon el. ²⁸ In be ə, *Ngonn de in be nje ndo karkon.»

3

Jeju adi lapiya dingəm ki ji'ə oy njururu
(Mat 12.9-14; Luk 6.6-11)

¹ Jeju təl aw me kəykawnan'ti lə Juwipi'gi gogi bay. Ningə dingəm kare ki ji'ə oy njururu in me kəykawnan'ti non. ² De'gi sii keke isi indəi kum'de kadi n'oyi ke Jeju a adi dingəm kin lapiya ndo ta kon'ti lə Juwipi'gi aw? In ta bolo ki isi sangi kadi n'indəi ta do'a'ti. ³ Jeju el dingəm ki ji'ə oy njururu kakin ene: «Ində taa re dana ne, takum de'gi'ti pəti.» ⁴ Ningə Jeju təl dəji ndəgi de'gi ene: «Ri ə in gorow'ə'ti kadi de ra ndo karkon'ti wa? Ra maji eke ra majel? Kadi de nagi madi'ne ta yo'ti eke kadi inyə adi tuji ko wa?» Lo to jijiji, de kare kaa elta el. ⁵ Jeju gon'de ki wongi, me'ə tingə do'de'ti ngayn tado me ngan lə'de. Ningə el dingəm kakin ene: «Surə ji'i». Dingəm surə ji'ne ningə, ji'ə təl to maji kare. ⁶ Loki Parisi'gi tei kəykawnan'ti lə Juwipi'gi kakin ningə, awi kalangi ba ingəi nje ki kuti lə Erodi'ti tado sangi row təl Jeju.

Bulə de'gi rei ro Jeju'ti
(Mat 4.25, 12.15-16; Luk 6.17-19)

⁷ Jeju oti aw ki njendo'gi lə'ne ta babo Galile'ti. Ningə bulə de'gi ngayn rei go'ə'ti. Bulə de'gi kakin in donangi Galile'ti ge, donangi Jude'ti ge, ⁸ bebo Jerujalem'ti ge, donangi Idume'ti ge, donangi ki gidi ba Jurden'ti ge, ta de'gi ki sii gugi gidi bebo ki Tir ki Sidon ba pəti kaa rei ro'a'ti to. Bulə de'gi kin rei ro Jeju'ti, tado oy poy nya'gi ki ra'de. ⁹ Jeju el njendo'gi lə'ne kadi indəi do to madi dana dangi adi'ne, kadi bulə de'gi mborei'ne el. ¹⁰ Toki rəta'ti, Jeju adi lapiya de'gi ngayn, adi de'gi pəti ki ai ki monyi ro'de'ti, nagi ro'de kadi n'odi ro'a. ¹¹ Loki de'gi ki ndil'gi ki majel uwəi'de ginn togi'de'ti oyi'ə ningə, əsi məkəsi'de nanga non'a'ti, uni ndu'de taa ə nonyi eyina: «In Ngonn lə Luwə!» ¹² Nan, ndəji'de ki togi'ne kadi rai adi de'gi gəri'ne el.

Jeju mbəti njendo'gi lə'ne ki dogi gidə in joo
(Mat 10.1-4; Luk 6.12-16)

¹³ Go nya'gi'ti kin, Jeju aw do mbal'ti, bar nje ki ge'de, ningə rei ro'a'ti. ¹⁴ Mbunə de'gi'ti ki bar'de kin ə Jeju mbəti njendo'gi lə'ne ki dogi gidə in joo ki kadi in si'ə

nan'ti ki dokagilo'gi pëti. In si'ë nan'ti, kadi ulë'de adi awi ilëi mbër Poyta ki maji. ¹⁵ Ta awi ki tōgi kadi tuwëi ndil'gi ki majel tō. ¹⁶ Tō de'gi ki dōgi gidë in joo ki Jeju mbëti'de ë to kin: Simon, ki Jeju indë tō'a nan Piyër, ¹⁷ Jaki, ki ngonn lë Jebede in ki ngonnkon'ne Jan, ki Jeju ßar'de joo pëti ene Bowanerjesi, ki kër me'ë nan «ngonn lë ndangindi*», ¹⁸ Andire, Pilipi, Batilemi, Matiye, Tomasi, Jaki, ki ngonn lë Alpe, Tade, Simon, ki in mbunë nje rō tado kingë dō lë ße lë'de, ¹⁹ ningë Judasi Isikariyoti, ki njekundō Jeju.

Jeju ki noj'o'gi

(Mat 12.24-32; Luk 11.15-23, 12.10)

²⁰ Jeju aw ße ningë, bulë de'gi rei uti kum lo mbuki mbuki ßay, adi lo kadi in ki njendo'gi lë'ne ingëi dokagilo kadi soi nya kaa goto. ²¹ Loki noj'o'gi oyi poyta kin ningë, rei kadi n'ori'ë n'awi si'ë ße, tado eli eyina: «Dō'a isi dana el.» ²² Njendo ndukun'gi lë Luwë ki in Jerujalem'ti eli eyina: «Beljëbul isi me'ë'ti. Ningë in ki tōgi lë ngar lë ndil'gi ki majel ë isi tuwë'n ndil'gi ki majel.» ²³ Be ë Jeju ßar'de ki rō'ne'ti ningë, or'de ginn nya'gi me kujita'gi'ti ene: «Oyi kadi Satan a tuwë de'gi lë Satan bann wa? ²⁴ Kin ë, de'gi ki me konße'ti ki kareba, teli dōnan'ti rō'i nan ë, konße kin a ra taa el. ²⁵ Loki de'gi ki me këy'ti ki kareba teli dōnan'ti, rōi nan, me këy'ë kin a ra tōgi kaw kete el. ²⁶ Re Satan inße tël dō'ne'ti ki rō, adi re gangi rō'ne ë, tōg'ō a aw ki kete el, ginn'ë a gangi. ²⁷ Adi m'el'se, kin ë re de uwë de ki nje tōgi dō'a kete el ë, a asi kur me këy'ti li'ë, kadi kër nyakingë li'ë el. Loki dō'a nga a, a kër nya ki me këy'ti li'ë. ²⁸ M'el'se toki rōta'ti: Majel'gi pëti ki de'gi rai, kelta ki mal'gi pëti ki a te ta de'ti ki dō Luwë'ti, Luwë a inyë go'ë kō adi de. ²⁹ Nan re de elta ki mal dō Ndil Luwë'ti ningë, Luwë a inyë go kō ad'a el ratata. De kin a otï këy majel lë'ne kin bitï ki non'ti.» ³⁰ Jeju el'de ta kin be tado njendo ndukun'gi lë Luwë eli eyina: «Aw ki ndil ki majel rō'ne'ti.»

Kon Jeju ki ngannkon'a'gi ki rōta'ti

(Mat 12.46-50; Luk 8.19-21)

³¹ Kon Jeju ki ngannkon'a'gi rei rai taga, ningë adi de kare ßar'a adi'de. ³² Bulë de'gi sii nanga gugi dō'a gugi. Loki rei eli'ë eyina: «Oo kon'i ki ngannkon'i'gi rai taga non, ra sangi nu.» ³³ Ningë Jeju tël el'de ene: «Nan'gi ë in kon'm ki ngannkon'm'gi wa?» ³⁴ Ningë gon de'gi ki sii gugi dō'a gugi kakin, ningë el ene: «Oyi ingi ki sii kin ë in kon'm ki ngannkon'm'gi. ³⁵ Tado, de ki njera ndigi lë Luwë ë in ngonnkon'm, konnann'm ki kon'm.»

4

Kujita ki dō njeduw nya'ti

(Mat 13.1-9; Luk 8.4-8)

¹ Jeju ulë ngirë kadi ndo de'gi nya kadi babo'ti ßay. Bulë de'gi ngayn kawinan gugi gidë, adi al aw isi me to'ti, bo dō ba'ti. Bulë de'gi rai ngangï ba'ti ne teli kum'de ki dō'a'ti. ² Jeju ndo'de nya'gi ngayn me kujita'gi'ti. Me nyando'ti li'ë, el'de ene: ³ «Oyi, njendō kare aw kadi duw nya. ⁴ Ningë, dokagilo'ti ki a ilë kō, kandi kō'gi madi tosi ngangï row'ti adi yël'gi rei onyi maki. ⁵ Kandi kō madi'gi tosi dōnangï wor'ti, adi lo kadi ingëi dōnangï asi tam ulëi ngirë'de'ti goto. Nan k'in ë tōgi kalangi ba, tado ngirë'de to taa'ne. ⁶ Loki kadi oßi ningë, ngann kō'gi kakin ndolei mbaw. Go'ti ningë tuti kurum, tado ngirë'de aw nanga boi el. ⁷ Kandi kō'gi ki nungï tosi dann konn'gi'ti. Konn'gi kakin tōgi ndëmi'de mböl adi lo kadi andi goto. ⁸ Nan kandi kō'gi madi tosi

* **3:17** 3.17 Bowanerjesi (ngann lë ndangindi) in tō ki Jeju indë dō Jaki'ti in ki Jan. De gër nya ki indë'n tō kin dō'de'ti el, nan de'gi madi ndëri ginnë ningë eli eyina Jeju ßar'de ngann lë ndangindi tado in de'gi ki nyara ki ki tōgi to mosi'de'ti.

dɔnangi'ti ki maji. Be ə, tɔgi kalangi ba adi andi. Ki nan'gi andi asi dɔ mutə, nje ki nungi andi asi dɔ mehen, ta nje ki nungi bay andi asi bu tɔ.» ⁹ Go'ti ningə, Jeju el'de ene: «De ki aw ki mbi'ne tado koo'n dɔ ta ningə kadi oo dɔ ta kin maji.»

Tado ri ə Jeju ndo nya ki kujita'gi wa?

(Mat 13.10-15; Luk 8.9-10)

¹⁰ Loki bulə de'gi ai ningə, nje ki nje nanyi si'ə, ki njendo'gi li'ə ki dɔgi gidə in joo, dəji'ə kadi ɔr'de ginn kujita'gi ki ndo'n nya kadi n'gəri. ¹¹ Ə el'de ene: «Ingi, Luwə te ki dɔ nya ki to lo kiyə'ti ki ɔjido Konbe li'ə adi'se. Nan ndəgi de'gi ki rai taga, ingəi nyando'gi pəti ki kujita. ¹² In be kadi, “Re gonyi lo maji kaa oyi nya el num, Re oyi dɔ ta maji kaa gəri me'ə el num, Tado re gəri me'ə ningə, A təli rɔ'de go Luwə'ti kadi Luwə inyə go majel'gi lə'de kɔ*.”»

Jeju ɔr me kujita ki ɔjido njeduw ko

(Mat 13.18-23; Luk 8.11-15)

¹³ Jeju el'de ene: «In gəri me kujita kin el wa? A re in gəri me kujita kin el ə a rai bann ə a gəri ndəgə'gi wa?» ¹⁴ Njekilə ko, nya kilə li'ə in Poyta ki maji lə Luwə. ¹⁵ Kandi ko ki tosi ngangı row'ti, ɔjido de'gi madi ki oyi ta lə Luwə, ningə Satan ɔr ta ki oyi kakin me'de'ti kalangi ba kɔ. ¹⁶ Nga ningə, ingi ki tosi dɔnangi wor'ti, in de'gi ki oyi ta lə Luwə ningə, taai kalangi ba ki rɔnel. ¹⁷ Nan ta kin ulə ngirə'ne me'de el. In de'gi ki njekuwə ki ta Luwə dɔkagilo ki nden be par. Dɔkagilo ki nya torɔ'gi eke kindəkumndoo tado ta lə Luwə, re ningə, inyəi kunme lə'de kɔ kalangi ba. ¹⁸ Kandi ko ki tosi dann konn'gi'ti, in de'gi ki oyi ta lə Luwə, ¹⁹ nan me ki ra sururu dɔ nya'gi'ti ki dɔnangi'ti, ki ra ta nya maji ki dɔnangi'ti, ta bo nya'gi ki rangi ki dangi dangi uti dɔ taa ki oyi, adi lo kadi andi goto. ²⁰ Ningə, ndəgi kandi kɔ'gi ki tosi dɔnangi'ti ki maji, ɔjido de'gi ki oy Poyta ki maji, ningə tai me'de'ti, ə tei ki kandi'de tɔ. Ki madi'gi andi dɔ mutə ge, dɔ mehen ge, bu kare ge.

Kujita ki ɔjido lambi

(Mat 5.15, 10.26; Luk 8.16-18, 11.33, 6.38)

²¹ Ningə Jeju təl el'de bay ene: «De a re ki lambi kəy ə dow ngo dɔ'ti, eke ində ginn tirə'ti wa? A ində dɔ nya'ti taa. ²² Nya ra ki gidi kuwə, ki ginn'ə a te el goto. Nya kira ki to lo kiyə'ti, ginn'ə a te taga wangi. ²³ Re de aw ki mbi'ne tado koo dɔ ta, ningə kadi oo'n maji.» ²⁴ Jeju təl el'de bay ene: «Maji kadi uri mbi'se maji oyi dɔ ta, um oyi ki non be el. Ə kadi in gəri toki nya ki mbɔji adi de'gi kin ə Luwə a mbɔji'n adi'se tɔ taa a adi'se ngayn dɔ'ti bay. ²⁵ Be ə de ki aw ki nya ji'ne'ti, a adi'ə dɔ'ti bay. Nan de ki nya li'ə goto kaa, in ki ndikiri inbe ki awi'n ji'ne'ti kin kaa, a tai ji'ə'ti bay.»

Kujita ki ɔjido kandi nya ki duw

²⁶ Jeju təl el'de bay ene: «Konbe lə Luwə to to de ki aw duw nya me ndɔɔ'ti lə'ne be. ²⁷ Go nya duw'ti kin, re nje ndɔɔ to bi eke, to bi el kaa, kondɔ ki kada, nya ki duw, uwə ə isi tɔgi tɔ, ki kanji kadi njeduw'ə gəri'n row ki isi tɔgi'n. ²⁸ Nan inbe ki dɔrɔ'ne, ra adi ko uwə ə tɔgi, kand'a te, ningə go'ti gogi, ɔr dɔ'ne, ə andi. ²⁹ Ningə dɔkagilo ki dɔ ko gəsirə asi lo kuji'ə'ti, de re ujə ko tado nanyi'a asi†.»

Kujita ki dɔ kandi nya'ti ki bari'ə mutardə

(Mat 13.31-32; Luk 13.18-19)

³⁰ Jeju el'de bay ene: «Ri ə j'a j'uni kadi j'ɔji Konbe lə Luwə wa? Eke kujita ki bann ə j'a j'uni kadi j'eli'n ta ki dɔ'ti wa? ³¹ Konbe lə Luwə to to kandi nya ki bari'ə mutardə

* 4:12 4.12 Ejay 6.9-10 † 4:29 4.29 Juwəl 4.13

be. In kandi nya ki du utə kandi nya'gi pəti ki de isi duw dɔnangi'ti ne. ³² Loki de duw'ə ningə, tɔgi ə təl kagi tanyi kibo, utə ndəgi kagi tanyi'gi pəti. Baji'ə'gi ki toi, boi ngayn, adi yəl'gi uwəi lo kisi kum ndil'ə'ti.» ³³ Ki kujita'gi ngayn ki toi tanan be ə Jeju ndo'n de'gi ta, ra be kigo lə gər'ə'ti ki de'gi asi gəri me'ə. ³⁴ Ta ki kadi el'de ki kujita el goto. Nan dəkagilo ki nanyi ki njendo'gi lə'ne inbe'gi ki kar'de par ə, ɔr'de me'ə pəti.

Jeju ndangi nəl ad'a ra lokati
(Mat 8.18, 23-27; Luk 8.22-25)

³⁵ Me ndɔ'a'ti non, dɔji losɔl'ti ningə, Jeju el njendo'gi lə'ne ene: «Adi ji gangi babo j'awi dowə'ti ki kare.» ³⁶ Inyəi bulə de'gi, ningə njendo'gi awi ki Jeju me to'ti ki re in'ti kete. To'gi ki rangi dani'ə. ³⁷ Ningə, nəl kibo ngayn uwə'de bus dɔ ba'ti. Pungum mann'gi indəi kadi to mbingum mbingum adi mann isi rosi to. ³⁸ Jeju lə nya gəti'n dɔ'ne, ə to bɔngi to'ti, isi to bi. Njendo'gi li'ə ndəli'ə ki non ta de'ti eyina: «Njendo, j'isi j'oyi be kaa oo el wa?» ³⁹ Jeju ndəl dɔ bi'ti, ndangi nəl, ə el mann ba ene: «Ra lokati! Adi lo to jijiji!» Low'ə'ti non nəl yogiro adi lo to jijiji. ⁴⁰ Ningə, Jeju el njendo'gi lə'ne ene: «Ra bann ə boli be wa? Biti bone kaa uni me'se el bay wa?» ⁴¹ Bol ra'de ngayn, adi dəji nan ta dann'de'ti eyina: «De'ə inbe kam in nan ə, nəl ki ba'gi kaa oyi ta li'ə be wa?»

5

Jeju tuwə ndil'gi ki majel dɔ dingəm'ti ki dɔnangi Gerasa'ti
(Mat 8.28-34; Luk 8.26-39)

¹ Jeju in ki njendo'gi lə'ne tei gidi ba'ti, dɔnangi'ti lə de'gi ki Gerasa'ti. ² Loki Jeju in me to'ti ur nanga ningə, tanan'ti non, de madi kare ki aw ki ndil ki majel rɔ'ne'ti, te dɔbadi'gi'ti re ingə'ə. ³ De kakin ra be dɔbadi'gi'ti. Re in ki kulə gindi kaa, de kare ki asi dɔ'a lokati goto. ⁴ Dɔi'ə ki kulə gindi nja banyi banyi, ta ləi kangila gindi nja'a'ti tɔ. Nan gangi kulə gindi riw riw ta, tətəi gindi nɔsi nɔsi tɔ. De ki asi kuwə ginn tɔgi'ne'ti goto. ⁵ Dəkagilo'gi pəti, kondɔ'ti ki kada, lo njiyə in dɔbadi'gi'ti ki dann mbal'gi'ti ki wuyi ki kur ta'ne'ti. Ningə tujə rɔ'ne gangi bati bati ki gaji mbal'gi. ⁶ Loki oo Jeju sanyi nu bay ningə, anyi ki ngodi re ɔsi məkəsi'ne nanga non'a'ti. ⁷ Ningə ur kɔl ki tɔgi'ne ngayn ene: «Jeju ki Ngonn lə Luwə ki Nje kisi dɔ nya'gi'ti pəti, ri ə ge rɔ'm wa? Nja'i ba! me tɔ Luwə'ti, adi'm kon el!» ⁸ El ta kin be tado ta ki Jeju el'ə ene: «In ndil ki majel, te kɔ rɔ dingəm'ti kin.» ⁹ Jeju dəj'ə ene: «Tɔ'i nan nan?» In təl el'ə ene: «Tɔ'm nan "bulə njerɔ'gi", tado ji banyi ngayn.» ¹⁰ Non ki dɔ Jeju'ti ki nja nan'ti nan'ti kadi tuwə'de kɔ me be'ti kin el.

¹¹ Dəkagilo'ə'ti kin, bulə kɔsongi'gi ngayn ra ɔsi nya kadi mbal'ti non. ¹² Ndil'gi ki majel nonyi dɔ Jeju'ti eli'ə eyina: «Tuwə'je adi j'aw dann kɔsongi'gi'ti kam, j'ur me de'ti.» ¹³ Jeju ndigi se'de dɔ'ti, adi tei me dingəm'ti kakin, ə awi uri me kɔsongi'gi'ti. Tanan'ti non, bulə kɔsongi'gi ki asi dər joo kare, bingəi nan kadi mbal'ti taa, tosi me ba'ti, adi anyinan mann oyi. ¹⁴ Njengəm kɔsongi'gi anyinan awi me bebo'ti, ki me ndɔɔ'gi, ɔri poy nya ki ra nya de'gi, adi de'gi awi kadi n'oyi nya ki ra nya kakin. ¹⁵ Loki de'gi kakin rei tei rɔ Jeju'ti ningə, oy dingəm ki aw ki ndil'gi ki majel kakin isi rɔ'a'ti. Oyi'ə kadi isi ki hangal ki maji, taa isi ki ku rɔ'ne'ti tɔ. Nya'gi kin ra adi bol ra'de ngayn. ¹⁶ Ningə de'gi ki awi lo nya'gi'ti ki Jeju ra, ɔri madi de'gi poy nya ki te dɔ dingəm'ti ki aw ki ndil'gi ki majel, ki nya ki te dɔ kɔsongi'gi'ti. ¹⁷ Be ə, uləi ngirə kadi nonyi dɔ Jeju eyina: «Nja'i ba, inyə dɔnangi lə'je, ə aw.» ¹⁸ Dəkagilo'ti ki Jeju ra ala me to'ti gogi ningə, dingəm ki Jeju tuwə ndil'gi ki majel me'ə'ti kakin dəj'ə kadi n'aw si'ə. ¹⁹ Nan Jeju ɔdi el, ə el'ə ene: «Oti aw be dann noj'i'gi'ti, ɔr'de poy nya ki

Buræbe ra sə'i ki koo kumtondoo ki əti bol ki ɔji dɔ'i'ti kin.» ²⁰ In be ə, dingəm kakin ɔti aw dɔnangi Bebo'gi'ti ki Dɔgi, ɔr poy nya'gi ki Jeju ra si'ə. De'gi pəti ki oyi ta kin, əti'de bol.

*Ta læ ngonn læ Jayrusi ki ta læ dene ki nje monyi mosi
(Mat 9.18-26; Luk 8.40-56)*

²¹ Loki Jeju təl aw gidə ba'ti ki to ningə, bulə de'gi ngayn kawinan rɔ'a'ti kadi ba'ti. ²² Ningə dingəm kare ki dann njekundɔ kəykawnan'ti læ Juwipi'gi ki, tɔ'a nan Jayrusi re. Loki oo Jeju ningə, osi nanga nja'a'ti, ²³ non dɔ'a'ti ki tɔgi'ne ene: «Ngonn'm ki dene ki du isi oy. Nja'i ba kadi aw ində ji'i dɔ'a'ti adi ingə kaji, ə oy el.» ²⁴ Jeju ɔti aw si'ə, ningə bulə de'gi ngayn njiyəi go'ə'ti, mborei'ə ki yo ge ki ne ge.

²⁵ Dene kare ki monyi mosi ad'a kon bal dɔgi gidə in joo in dann bulə de'gi'ti non. ²⁶ Monyi kin ad'a kon ngayn, adi anyi ngodi ngayn tɔ go de'gi'ti ki njera de'gi monyi, nan tuji nyakingə lə'ne dɔ'ti kɔ kare, ningə ingə kon ji'de'ti to kingə yo. Monyi aw ki kete kete to kaw par, nya ki to soti goto. ²⁷ Dene kakin oo ta læ Jeju. Be ə, dann bulə de'gi'ti, re ki row ki gidi Jeju'ti, ɔdi ta ku li'ə. ²⁸ Tado el me'ne'ti ene: «Kin ə re ku li'ə par ə m'odi ə rɔ'm a ingə lapiya.» ²⁹ Ningə tanan'ti non par ə ginn mosi li'ə gangi, adi gər me darɔ'ne'ti toki darɔ'ne ingə lapiya nga. ³⁰ Low'ə'ti non, Jeju gər me hangal'ne'ti toki tɔgi te rɔ'ne'ti. Be ə, təl kum'ne gogi dann bulə de'gi'ti, dəji'de ene: «Nan ə ɔdi ta ku lə'm wa?» ³¹ Ə Njendo'gi li'ə eli'ə eyina: «Inbe in gər maji kadi bulə de'gi mborei nu ki yo ge ki ne ge, ə in təl dəji ene: "Nan ɔdi'm bay wa?"» ³² Nan Jeju nanyi ki lo gon lo'ti gugə gidi'ne kadi n'oo dene inbe ki ra nya kin. ³³ Bol ra dene kakin ngayn, adi dadi par par, tado gər nya ki ra'a me rɔ'a'ti. Be ə, re osi nanga nja Jeju'ti, el'ə ta'gi ki rɔta'ti pəti ki to me'ə'ti. ³⁴ Nan Jeju el'ə ene: «Ngonn'm, kunme lə'i aj'i. Aw ki lapiya, ə kadi ingə lapiya dɔ monyi'ti lə'i.»

³⁵ Loki Jeju ra elta ba bay ningə, de'gi madi in me kəy'ti læ Jayrusi, ki in ki njekundɔ kəykawnan læ Juwipi'gi, rei eli Jayrusi eyina: «Ngonn'i oy, in ndɔji Njendo, el nga.» ³⁶ Loki Jeju oo ta kel'de be ningə, usə dɔ'ti el, ə elta ki njekundɔ kəykawnan læ Juwipi'gi ene: «Adi bol rai el, un me'i par!» ³⁷ Jeju ɔgi kadi de'gi dani'ə, nan inyə Piyər num, Jaki num, Jan ki ngonnkon Jaki num par ə adi dani'ə. ³⁸ Loki rei tei be læ njekundɔ kəykawnan læ Juwipi'gi ningə, Jeju oo de'gi ki isi singəi səkitə, isi nonyi ge uri wuyi ge. ³⁹ Jeju ur me kəy'ti ningə, el'de ene: «Ra bann ə de'gi singəi dɔnan'ti səkitə ki non be wa? Ngonn oy el, nan to bi kare.» ⁴⁰ De'gi kogi dɔ Jeju'ti, soki'ə'n'ə. Be ə, Jeju adi de'gi pəti tei taga, ningə baw ngonn num, kon ngonn num, njendo'gi li'ə ki dani'ə num par ə ai si'ə me kəy'ti ki ngonn to'ti. ⁴¹ Jeju uwə ji ngonn, el'ə ene: «Talita kumi*!» Adi kɔr me'ə nan: «ngonn ki dene, m'el'i m'ene, ində taa!»

⁴² Tanan'ti non, ngonn ki dene ində taa, njiyə, tado bal'a in dɔgi gidə in joo. Nya ki Jeju ra kin əti de'gi bol ki dum. ⁴³ Lo kin'ti, Jeju ndəji'de kadi elita nya ki ra nya kin de madi el. Ningə, el'de kadi uni nyakusɔ adi ngonn ki dene kakin sɔ.

6

*De'gi ki Najareti'ti tai me Jeju el
(Mat 13.54-58; Luk 4.16, 22, 24)*

¹ Jeju in low'ə'ti non aw be ki tɔgi'ti*, nan'ti ki njendo'gi li'ə awi go'ə'ti. ² Loki ndɔ kɔrkon læ Juwipi'gi asi ningə, Jeju ulə ngirə ndo de'gi nya me kəykawnan'ti læ Juwipi'gi. De'gi ngayn oyi dɔ ta li'ə, adi əti'de bol, ningə eli eyina: «De kam, ingə nyando kin ra? Ə nan ə ad'a gosi ki əti bol be kin wa? Tɔgi ki ra'n nyakoji'gi ki əti bol be kin ingə ra wa? ³ Man! Njeragi kagi dɔ kəy'ti inbe ki in ngonn læ Mari el wa?

* **5:41** 5.41 Talita kumi: in ta Arame ki Juwipi'gi isi eli to dɔkagilo'ti læ Jeju.

* **6:1** 6.1 Be ki Jeju tɔgi'ti in Najareti, dɔnangi'ti ki Galile.

Jaki ge, ki Joje ge, ki Judi ge, ki Simon ge, in ngannkon'a'gi el wa? Taa, konnann'a'gi kaa sii se'je ne to el wa?» Nya'gi kin ra nya adi Jeju tøl jigì non'de'ti um lo kadi uni me'de adi'ə goto. ⁴ Be ə, Jeju el'de ene: «Lo kadi de'gi a ɔsikurə njekeltakita Luwə'ti, me be koj'o'ti, dann noj'o'gi'ti, ki me kəy'ti li'ə goto.» ⁵ Lo kadi Jeju ra nyakɔji ki ətì bol me be'ti ki Najareti'ti goto, nan ndə ji'ne dɔ njemonyi'gi'ti ki nan'gi gandi gandi par, adi'de ingəi lapiya. ⁶ Ndoji Jeju ngayn tado mbəti ki mbəti kun me'de kad'a.

Jeju ulə njendo'gi lə'ne ki dɔgi gidə in joo
(Mat 9.35, 10.1, 5-14; Luk 9.1-6)

Jeju njiyə ki ngann be'gi ki gugì dɔ Najareti, ndo de'gi nya. ⁷ Ningə, Jeju ɓar njendo'gi lə'ne ki dɔgi gidə in joo ki rɔ'ne'ti, ə ulə'de joo joo. Adi'de togi dɔ ndil'gi'ti ki majel tɔ. ⁸ Jeju adi'de ndu kadi uni nya kare tado dɔ row el, nan gɔl kareba par. El'de ene: «A uni nyakusɔ el num, ɓɔl el num, ta a ɓiri nar me kulə dɔ ɓədi'se'ti el num tɔ. ⁹ Uləi sa nja'se'ti, ə ai ki ku kareba.» ¹⁰ Jeju el'de ene: «Lo ki tei lo madi'ti me kəy ki uwə'se rɔ'ne'ti, ə si'ti bitì ndɔ kaw'se'ti. ¹¹ Ə re me ɓebo'ti madi, ə de'gi mbeti kuwə'se rɔ'de'ti, eke mbeti koyi dɔ ta lə'se, loki isi tei me be'ti kin ki taga ningə, indəi bu sa'gi ki nja'se'ti†, kadi to to nya ndəji ndu'de.» ¹² Njendo'gi ai iləi mbər Poyta ki maji kadi de'gi inyəi gorow njiyə'de ki majel kɔ. ¹³ Tuwəi ndil'gi ki majel ngayn ta uri hu dɔ njemonyi'gi'ti ngayn, adi'de lapiya tɔ.

Ta koy lə Jan Batisi
(Mat 14.1-2; Luk 9.7-9)

¹⁴ Ngar *Erodi oo ta lə Jeju, tado tɔɓar li'ə asi lo'gi naki naki. De'gi ki nan'gi eyina: «In Jan Batisi ə ində taa dann njekoy'gi'ti. Ginn'ə kin ə, awi'n ki togi tado ra'n nya'gi ki ətì ɓɔl ɓɔl.» ¹⁵ Nje ki nungi eli eyina: «In Eli ki njekeltakita Luwə'ti.» Nje ki nan'gi ɓay eli eyina: «In njekelta ki ta Luwə'ti to nje ki rei kete kin be tɔ.» ¹⁶ Loki Erodi oo ta kin ningə, el ene: «In Jan ki ndɔ ki madi gangi dɔ'a kaa ə ində lo koy'ti.»

¹⁷ Erodi el be, tado ndɔki inbe adi uwəi Jan, dɔi'ə ki kulə gindi, iləi'ə dangay'ti, tado Erodiyadi, ki ne ngonnkon'a Pilipi, ki ində taa'a ne'ne'ti, ¹⁸ ə Jan el'ə ta dɔ'ti ene: «In go'ti el kadi ində taa ne ngonnkon'i ne'i'ti‡.» ¹⁹ Erodiyadi uwə Jan me'ne'ti ngayn, adi sangi row tol'ɔ, nan asi el. ²⁰ Tado Erodi ɓɔl Jan, gər kadi in de ki njera nya ki dana, taa in de ki ar njay tɔ. Be ə, Erodi ngəm'ə maji. Loki Erodi oo ta kel Jan ningə, ta kin uwə ki ta, nan be kaa, Erodi ge koo ta kel Jan par par. ²¹ Ndo ki maji ki Erodiyadi isi sangi kete kete kaa re nga. Adi in ndɔ rɔnel koji Erodi, ə Erodi adi rai nyakusɔ. Ningə ndɔ'a'ti kin, Erodi ɓar kibo'gi lə'ne num, ɓar njekundɔ njerɔ'gi lə'ne num, taa ɓar njetɔɓar'gi ki dɔnangi Galile'ti tɔ. ²² Dɔgagilo kusɔ nya'ti, ngonnn lə Erodiyadi ki dene, ur kəy go'de'ti, te la. La lə ngonnn ki dene kin nəl Erodi ngayn, taa nəl de'gi ki ɓar'de lo nyakusɔ'ti ngayn tɔ, adi ngar el ngonnn ki dene kakin ene: «Dəji'm nya ki me'i ge par ə m'a m'ad'i.» ²³ Erodi aw bitì un ndu'ne ki kiwrɔ ad'a ene: «Nya'gi pəti ki dəji'm, ə m'a m'ad'i. Re in dow konɓe lə'm kaa a ingə.» ²⁴ Ngonnn ki dene te aw taga, aw dəji kon'ne ene: «In ri ə kadi m'dəj'ə wa?» Ə kon'a el'ə ene: «Dəj'ə dɔ Jan Batisi.» ²⁵ Ngonnn ki dene tøl kalangi ba aw rɔ ngar'ti el'ə ene: «Toki ji ra'n tanan'ti ne inbe kin, kadi adi'm dɔ Jan Batisi me supira'ti.» ²⁶ Me ngar tuji, ɔjido nya'ti ki ngonnn ki dene dəj'ə kin, nan lo kadi ɔg'ɔ goto tado kun ndu ki un ki kiwrɔ, taa tado de'gi ki ɓar'de lo nyakusɔ'ti tɔ kin. ²⁷ Be ə tanan'ti non, ngar un ndu'ne adi njerɔ kare ki njengəm'ə kadi aw kəy dangay'ti gangi dɔ Jan re'n. ²⁸ Njerɔ aw gangi dɔ Jan me supira'ti, re'n adi ngonnn ki dene. Ningə ngonnn ki dene kakin təl'n adi kon'ne. ²⁹ Loki njendo'gi lə Jan oyi poyta kin ningə, rei uni ninn'ə awi duwi.

† 6:11 6.11 Ta lə kində bu ki nja'ti kɔ ə, gonyi Mat 10.14 ki ta ki dɔ'ti ki in ginn'ti nanga. ‡ 6:18 6.18 Lebitiki 18.16, 20.21

Jeju adi nyakusɔ dingəm'gi dər mi sɔi
(Mat 14.13-21; Luk 9.10-17; Jan 6.1-15)

³⁰ Loki njekawkulə'gi tɔli lo kulə'gi'ti lə'de ningə, kawinan rɔ Jeju'ti, ɔri'ə poy nya'gi ki rai ki nya'gi ki ndoi de'gi adi'ə oo. ³¹ Bulə de'gi ngayn awi num, tɔli num adi lo kadi njendo'gi ingəi ngonn dɔkagilo nden be kadi sɔi nya kaa goto. Be ə, Jeju el'de ene: «In rei adi j'awi lo ki de'gi gotoi'ti kin kadi ɔri kon nden.» ³² Be ə, ali me to'ti tado kaw kɔsi rɔ'de ngərəngi, lo ki de'gi gotoi'ti. ³³ De'gi ngayn oyi'de lo kaw de'ti, ə gəri'de bəti tɔ. De'gi in bebo'gi'ti ki dangi dangi, anyinan ki nja'de bur bur awi kete, lo ki Jeju ki njendo'gi isi awi'ti.

³⁴ Loki Jeju ur nanga me to'ti ningə, oo bulə de'gi ngayn. Loki oo'de, oo kumtondoo lə'de, tado rai to bati'gi ki njekul'de goto be. In be ə, Jeju tumginn ndo'n'de nya'gi ngayn. ³⁵ Loki kadi yəti rɔ'ne ə binəm taa njendo'gi ɔti ki rɔ Jeju'ti eli'ə eyina: «Lo ki ji rai'ti ne kin, in lo ki de'gi gotoi'ti, ningə kadi isi ur tɔ. ³⁶ Maji kadi inyə bulə de'gi kam adi awi ki lo ndɔɔ'gi'ti ki ngannbe'gi'ti ndogi nyakusɔ sɔi.» ³⁷ Nan Jeju təl el'de ene: «Inbe'gi adi'de nya sɔi.» Ningə, njendo'gi dəji'ə eyina: «Kadi j'aw ji ndogi mapa asi silə bujoŋ j'adi'de sɔi wa?» ³⁸ Jeju təl el'de ene: «Mapa ki ji'se'ti in bann wa? Ai dann de'gi'ti oyi.» Loki ai dann de'gi'ti, dəji ningə, tɔli eli'ə eyina: «Mapa in mi, ə kanji joo tɔ.» ³⁹ Jeju un ndu'ne adi'de kadi adi de'gi sii nanga ki kut'ə kut'ə dɔ mu'ti ki mbol. ⁴⁰ Be ə, de'gi uwəi nan bu bu ge, dɔmi dɔmi ge, ə sii nanga ki bara bara. ⁴¹ Jeju un mapa ki mi ki kanji ki joo kakin, un kum'ne ki taa, elta ki Luwə kadi njangi dɔ nyakusɔ kin. Go'ti, uwə mapa'gi kakin gangi'de nan'ti ə adi njendo'gi kadi lowəi bulə de'gi. Kanji'gi ki joo kaa, lowə de'gi pəti tɔ. ⁴² De'gi pəti sɔi nya ndanni maji. ⁴³ Ningə, njendo'gi ɔyi ndəgi mapa ki kanji ki nanyi, kara dɔgi gidə in joo. ⁴⁴ De'gi ki sɔi mapa kin asi dingəm'gi dər mi.

Jeju njiyə dɔ mann'ti
(Mat 14.22-33; Jan 6.16-21)

⁴⁵ Nden ba go'ti, Jeju ɔsi njendo'gi lə'ne kadi ali me to'ti, ai gidi ba'ti kete non'ne'ti, ki kaw ki bebo Betisayda'ti nu. Ningə dɔkagilo'ə'ti kin inbe inyə bulə de'gi kadi awi. ⁴⁶ Loki Jeju adi'de awi ningə, ɔti aw dɔ mbal'ti tado kelta ki Luwə. ⁴⁷ Loki lo ndul nga ningə, to in dann ba'ti, ə Jeju in ki kar'ne ba ə nanyi nanga gogi. ⁴⁸ Jeju oo kadi njendo'gi lə'ne ingəi kon ngayn lo kɔsi to'ti, tado nəl ulə, sur to ki gogi gogi. Taginnlo'ti ningə, Jeju in ra njiyə dɔ mann'ti, isi aw ki rɔ'de'ti, ningə ge kadi dər ta'de bay. ⁴⁹ Ə loki oyi'ə ra njiyə dɔ mann'ti ningə, oyi kadi in muwə de yo, adi uri kɔl. ⁵⁰ Inbe'gi pəti oyi'ə, adi bol tɔl'de. Nan kalangi ba, Jeju el'de ene: «Adi me'se osi nanga nan in m'in! Ə boli el!» ⁵¹ Jeju al go'de'ti me to'ti, ningə nəl yokiro. Loki oyi nya'gi kin ningə ndil'de te saw. ⁵² Tado ki rɔta'ti, njendo'gi gəri kum nya ki Jeju ra ɔjido mapa kin el, tado me ngan lə'de.

Jeju adi lapiya njemonyi'gi dɔnangi Genejareti'ti
(Mat 14.34-36)

⁵³ Loki Jeju in ki njendo'gi lə'ne ali gidi babo ningə, tei dɔnangi Genejareti'ti. Indəi to lə'de ngangɔ ba'ti. ⁵⁴ Loki uri nanga taa par ə, de'gi gəri Jeju ə binəm. ⁵⁵ Adi, anyinan ngodi asi be'gi ki dɔnangi'ti kin non naki, naki. De'gi iləi rɔ'de, ɔyi njemonyi'gi lə'de me tuwə to de'ti, rei se'de rɔ'a'ti, loki oyi kadi Jeju si'ti. ⁵⁶ Lo'gi pəti ki awi'ti, ngann be'gi ki bebo'gi ki lo ndɔɔ'gi, de'gi rei ki njemonyi'gi buki'de tambalo'ti, ə nonyi dɔ Jeju'ti kadi inyə njemonyi'gi adi ɔdi ta ku li'ə. Ningə, nje ki ɔdi ta ku li'ə ingəi lapiya tɔ.

§ 6:37 6.37 Silə kare, dɔkagilo'ti lə Jeju, in nar ki lo ra kulə ndo'ti ki kare. Adi silə bu joo in nar ki lo ra kulə ndo'ti ki joo.

7

*Jeju ndangi Parisi'gi ki njendo ndukun'gi læ Luwə
(Mat 15.1-20)*

¹ Parisi'gi ki njendo ndukun'gi læ Luwə madi in Jerujalem'ti, kawinan dɔ Jeju'ti. ² Oyi kadi njendo'gi li'ə ki ki madi'gi sɔi nya ji'de yoro um togi ji'de kigo row ragoti el. ³ Toki rɔta'ti, Parisi'gi ki Juwipi'gi ba pəti, togi ji'de ə binəm taa sɔi nya, um sɔi nya ki ji'de ki yoro el. Adi in kində kum go nyajibəlbe'ti læ kaw'de'gi. ⁴ Be tɔ ə, re təli suki'ti ningə, a ndogi mann rɔ'de suki suki bay ta a sɔi nya. Awi ki nyajibəlbe'gi ki rangi ngayn ki isi təli rɔ'de go'ti bay to togi nya kaynmann'gi ki ngo'gi ki ngoo ningə kasi, ki gorow ra'a'ti.

⁵ Parisi'gi ki njendo ndukun'gi læ Luwə dəji Jeju eyina: «Tadɔ ri ə njendo'gi læ'i təli rɔ'de go nya jibəlbe'ti læ kaw'je'gi el wa? Ra bann ə togi ji'de el par ə sɔi nya ki ji'de ki yoro ba wa?» ⁶ Jeju ilə'de'ti ene: «Ta ki Luwə el ki ta njekeltakita'ne'ti Ejay dɔ'se'ti in ta ki rɔta'ti. In njekədikum de'gi, tadɔ Luwə adi Ejay ndangi ene: “Ginn de'gi kin ɔsikurəm ki ndar ta'de kare, Nan me'de in sanyi sə'm.

⁷ Toji ki isi uləi dɔ'm'ti, nda'a goto, Tadɔ nyando'gi ki isi ndoi de'gi kaa, In mbərkikində'gi ki in rɔ de'gi'ti.”*

⁸ Jeju el'de ene: «Inyəi mbərkikində læ Luwə dow kare, ə in təli rɔ'se go nya jibəlbe'ti læ de'gi yo.»

⁹ Ningə, Jeju el bay ene: «To rɔ'se el kadi inyəi go mbərkikində læ Luwə kalangi ba kadi ngəmi go nyajibəlbe læ'se! ¹⁰ Tadɔ, Moji ene: “Ɔsi kurə baw'i ki kon'i.” Taa el bay ene: “De ki elta ki majel baw'ne eke kon'ne asi ta koy.”† ¹¹ Nan ingi, eli eyina: “Re de madi el baw'ne eke kon'ne ene: <Nya maji'gi ki re m'a m'osi'n kɔyi ə in kɔrban> (kɔr me'ə nan kadikare læ Luwə).” ¹² In kin ɔji kadi uti tarow kadi de madi ra nya ɔsi'n kɔy baw'ne eke kon'ne. ¹³ Gonyi row tuji ki isi tuji ta læ Luwə ki nyajibəlbe læ'se kin oyi! Nya ki isi ndoi de'gi ki kete kete. Ta nya'gi ki rangi ki toi be ngayn ki isi rai in non bay.»

*Nya'gi ki a ra de adi ar njay el takum Luwə'ti
(Mat 15.10-20)*

¹⁴ Go'ti ningə, Jeju bar bulə de'gi ki rɔ'ne'ti bay ə el'de ene: «Ingi pəti uri mbi'se maji kadi oyi dɔ ta læ'm, kadi gəri me'ə tɔ.» ¹⁵ Nya madi ki in taga aw me de'ti ki a təl'ə nya ki to njen'ti goto. Nan nya ki in me de'ti te taga ə a təl'ə nya ki to njen'ti. ¹⁶ [Re de madi aw ki mbi'ne kadi oo'n dɔ ta ningə, kadi oo.] ¹⁷ Loki Jeju inyə bulə de'gi, ə təl aw me kəy'ti ningə, njendo'gi li'ə dəji'ə kadi ɔr'de ginn kujita kakin. ¹⁸ Jeju el'de ene: «Adi inbe'gi kaa gəri nya el tɔ wa? In gəri me ta ki m'ge kel kin el wa? Nya pəti ki in taga ki aw me de'ti, nya kare ki a təl'ə ki njen'ti goto. ¹⁹ Toki rɔta'ti, nya'gi kin pəti awi ngarme'ə'ti el, nan awi kanda'a'ti yo, ningə go'ti tei kɔ awi be sin'ti. Ta læ Jeju kin toji kadi nyakusɔ'gi pəti in ki kar njay.» ²⁰ Ningə Jeju el'de bay ene: «Nya ki te rɔ de'ti ki taga ə in nya ki nje təl de nya ki to njen'ti. ²¹ In me de'ti kəy, in ngarme de'ti ə, mərta'gi ki majel sii tei'ti, ki kaya ki ra, ki bogi, ki tɔl nan, ²² ki kuwə marum, ki ra kumnda nya, ki mendul, ki kədinan, ki nyara ki gorow'ə'ti el, ki kɔjirɔ, taa kulə ra'gi ki to mbo tɔ. ²³ Nya'gi ki majel kin pəti in me de'ti ə təl'ə nya ki to njen'ti.»

*Dene ki mbah un me'ne adi Jeju
(Mat 15.21-28)*

* 7:7 7.7 Ejay 29.13 † 7:10 7.10 Tekitaga 20.12; Ndukun 5.16

²⁴ Jeju in low'ə'ti non ningə aw dɔnangi'ti ki Tir. Aw ur me kəy'ti madi, ge kadi de'gi gəri go'ne el, nan lowə goto. ²⁵ Re inbe ki Jeju re te bay par ə, dene madi ki ndil ki majel isi adi kon ngonn'o ki dene oo ta li'ə, ə anyi re osi nanga nja'a'ti. ²⁶ In dene ki in Juwipi el, be koj'o in Penesi, dɔnangi Siri'ti. Non ki dɔ Jeju'ti kadi tuwə ndil ki majel ki isi adi kon ngonn'o kin kɔ. ²⁷ Nan Jeju el'ə ene: «Inyə adi ngann'gi ki me kəy'ti soi asi'de bay ta. Tado in go'ti el kadi de un nyakusɔ lə ngann'gi, ilə adi ngann busi'gi.» ²⁸ Ə dene kakin ilə'ti ene: «In rɔta'ti Burəbe, nan k'in ə ngann busi'gi ki rai ginn tabilə'ti a soi bunə nya'gi ki tei ta ngann'gi'ti tosi nanga tɔ.» ²⁹ Ningə Jeju el'ə ene: «Takul ta ki te ta'i'ti kin, ɔti aw be lə'i, tado ndil ki majel te me ngonn'i'ti ki dene kɔ nga.» ³⁰ Dene kakin təl aw be ningə, ingə ngonn'ne, to dɔ tirə'ti kare, tado ndil ki majel kakin te rɔ'a'ti kɔ.

Jeju adi nje mbiboy oo ta

³¹ Jeju in dɔnangi Tir, gangi Sidon, ningə ində dɔnangi Bebo'gi'ti ki Dɔgi gangi bay ta re te ta mann ba Galile'ti. ³² De'gi rei ki dingəm kare ki mbi'ə boy, ki lo kelta ngan si'ə, rɔ Jeju'ti, dəji'ə kadi ində ji'ne dɔ'a'ti, kadi ingə lapiya. ³³ Jeju ɔr'ɔ ki kar'a ba aw si'ə sanyi ki bulə de'gi. Loki tulə ngann ji'ne'gi mbi njemonyi'ti ningə, tuw mann ta'ne ɔdi'n ndonn dingəm kakin. ³⁴ Go'ti ningə, Jeju un kum'ne ki dɔran'ti, ilə kon puu, ə el ene: «Epata» (kɔr me ta kin nan: mbuti). ³⁵ Tanan'ti non par ə mbi dingəm kakin mbuti, ə ndonn'o tuti adi elta ar njay njay. ³⁶ Jeju ndɔr mbi de'gi ki oyi nya kin kadi de el ta'a kete adi de ki rangi oo el. Loki ndɔr mbi'de ki nja nan'ti nan'ti kadi de ɔr poy nya kin el ningə, kadibe bay ə de'gi ɔri poy nyara'a ki kete kete. ³⁷ Nya ra Jeju ətə bulə de'gi ɔl ngayn adi eli eyina: «Nya ra'a'gi pəti maji: Ra nje'gi ki mbi'de boy adi oyi dɔ ta, ta ra mbiki'gi adi elita tɔ.»

8

Jeju adi nyakusɔ de'gi dər sɔ

(Mat 15.32-39; Mrk 6.30-44)

¹ Me ndɔ'gi'ti kin, bulə de'gi ngayn kawinan toki rangi bay dɔ Jeju'ti. Ningə, nya ki kadi soi goto. Be ə Jeju ɔr njendo'gi lə'ne el'de ene: ² «M'oo kumtondoo lə bulə de'gi kin, tado ndɔ mutə ɓone ə in sə'm nan'ti, ningə, nya ki kadi soi goto. ³ Re m'inyə'de m'adi awi be ki me'de ɓo ba a, ɓo a taa tɔgi'de row'ə, tado nje ki madi dann'de'ti in sanyi ə rei.» ⁴ Njendo'gi li'ə təli eli'ə eyina: «J'a j'ingəi mapa ra dilələ'ti ne, ə a asi kadi'de soi wa?» ⁵ Jeju dəji'de ene: «Mapa ki ji'se'ti in bann wa?» Ə eli'ə eyina: «Mapa in siri.» ⁶ Go'ti ningə, Jeju ilə ndu'ne adi bulə de'gi kadi sii nanga. ɔy mapa ki siri kakin ji'ne'ti, ra oyo Luwə dɔ'ti ningə, gangi'de nan'ti, ə adi njendo'gi lə'ne kadi adi bulə de'gi. Be ə, njendo'gi tai adi bulə de'gi tɔ. ⁷ Ai ki ngann kanji'gi ji'de'ti tɔ. Jeju njangi dɔ'a ə adi njendo'gi lə'ne kadi lowəi de'gi tɔ. ⁸ De'gi soi nya ndanni, adi, njendo'gi kawu gində'gi ki nanyi kara siri. ⁹ De'gi ki soi nya, asi dər sɔ. Go'ti ningə, Jeju inyə'de adi awi. ¹⁰ Kalangi ba go'ti, Jeju in ki njendo'gi lə'ne ali me to'ti, awi dɔnangi Dalmanuta'ti.

Parisi'gi dəji nyakɔji Jeju

(Mat 12.38-39, 16.1-4; Luk 11.16-29, 12.54-56)

¹¹ Parisi'gi in non rei ningə, uləi ngirə manjinan ta'ti ki Jeju. Ə dəji'ə kadi ra nyakɔji madi ki in dɔran'ti adi n'oyi. Dəji'ə be to kuləkikiyə tado kuwə'n'ə. ¹² Jeju ilə me'ne hmm, ə el'de ene: «Tado ri ə de'gi ki dɔkagilo'ti ki ɓone kin dəji kadi n'oyi nyakɔji wa? Toki rɔta'ti, adi m'el'se madi oyi! nyakɔji madi ki kadi de a ra tado lə'de goto.» ¹³ Be ə, Jeju inyə'de, ə al me to'ti tado kaw dow ba'ti ki kare.

*Hum læ Parisi'gi ki læ Erodi
(Mat 16.5-12; Luk 12.1)*

¹⁴ Me njendo'gi oy dɔ mapa'ti ki kadi ɔyi. In ki ji'de'ti ki sii me to'ti in kareba par.
¹⁵ Jeju ndɔji'de, ə el'de ene: «Oyi maji! Oyi go rɔ'se maji dɔ hum'ti læ Parisi'gi, ki yan Erodi to*.»
¹⁶ Njendo'gi manjinan ta dann'de'ti eyina: «Jeju el be tado j'aw ki mapa el!»
¹⁷ Jeju gər ta ki me'de'ti, adi el'de ene: «Tado ri ə isi manjinan ta dann'se'ti dɔ mapa'ti ki ɔyi el wa? In gəri me nya'gi el kaa bay wa? Ngarme'se ngan kaa bay wa?»
¹⁸ Awi ki kum'se eke oyi lo el wa? Awi ki mbi'se ke oyi dɔ ta el wa? Me'se olo dɔ nya'gi'ti el wa?
¹⁹ Ndɔki m'lowə mapa mi, de'gi dər mi, eke ndɔgi gindi mapa ki nanyi, ɔyi rosi kara bann wa?»
Eli eyina: «J'ɔyi rosi kara dɔgi gidə in joo.»
²⁰ «Nga ndɔki, m'lowə mapa siri dingəm'gi dər sɔ kin, gində'gi ki nanyi, ndɔki ɔyi kara bann to wa?»
Ningə eli'ə eyina: «J'ɔyi kara siri.»
²¹ Lo kin'ti Jeju el'de ene: «In gəri el bay wa?»

Jeju adi njekumto kare oo lo me be'ti ki Betisayda

²² Loki Jeju in ki njendo'gi læ'ne rei tei me be'ti ki Betisayda'ti ningə, de'gi rei ki njekumto kare rɔ Jeju'ti. De'gi kakin nonyi dɔ Jeju'ti kadi ɔd'ɔ.
²³ Jeju uwə ji njekumto kakin, ə aw si'ə gidi be'ti. Loki nyom kum'ə ki mann ta'ne ningə, ində ji'ne dɔ'a'ti ə dɔj'ə ene: «Oo nya madi wa?»
²⁴ Njekumto gon lo ningə ene: «M'oo de'gi, nan to ə toi to kagi'gi ə ra njiyəi be.»
²⁵ Jeju təl ində ji'ne dɔ kum'ne'ti nja kare bay adi oo lo ar njay njay nga. Ingə lapiya, ta oo nya'gi pəti ar njay njay to.
²⁶ Go'ti ningə, Jeju inyə adi aw be læ'ne, ə el'ə ene: «Ononyi təl kaw me be'ti kin gogi.»

*Piyər gər kadi Jeju in Kirisiti, De ki Luwə Mbət'ə
(Mat 16.13-20; Luk 9.18-21)*

²⁷ Jeju ɔti low'ə'ti non ningə, awi ki njendo'gi læ'ne ngann be'gi'ti ki gidi Sejare'ti, ki Pilipi. Loki in dɔ row'ti, Jeju dɔji'de ene: «De'gi isi elita dɔ'm'ti toki m'in nan wa?»
²⁸ Ə njendo'gi eli'ə eyina: «De'gi madi eyina in Jan Batisi; nje ki nungi eyina in njekeltakita Luwə'ti Eli; nje ki rangi bay eyina in ki kare dann de'gi'ti ki njekeltakita Luwə'ti.»
²⁹ Ningə, Jeju təl re dɔji'de inbe'gi ene: «Nga inbe'gi ki dɔ'se, eli eyina m'in nan wa?»
Ə Piyər ilə'ti ene: «In Kirisiti, *De ki Luwə mbət'ə!»
³⁰ Jeju ndɔji'de ki tɔgi'ne kadi elita kete kadi de ki rangi oo el.

*Jeju elta koy'ne ki kində'ne lo koy'ti
(Mat 16.21-28; Luk 9.22-27)*

³¹ Go ta'gi'ti kin ningə, Jeju ulə ngirə kadi ndo'de toki n'in Ngonn de n'a n'ingə kon ngayn. *Ngatɔgi'gi læ Juwipi'gi ki kibo'gi læ njekujənyamosi kadikare'gi, ki njendo ndukun'gi mbəti'ə. De'gi tɔli'ə, nan ndɔ ki kon mutə tum ginn'ə ndɔ koy'ə, a te lo koy'ti.
³² El'de ta'gi kin pəti ar njay. Piyər ɔr Jeju aw si'ə gədikare, ningə ulə ngirə ndang'a.
³³ Nan Jeju təl rɔ'ne, gon njendo'gi læ'ne ningə ndangi Piyər ki tɔgi'ne ngayn ene: «In təl gogi Satan! Ɔr rɔ'i kɔ sanyi rɔ'm'ti, tado mərta læ'i in mərta ki in rɔ Luwə'ti el, nan in mərta læ de'gi.»

³⁴ Go'ti ningə, Jeju bar bulə de'gi ki njendo'gi læ'ne, ningə el'de ene: «Re de madi ndigi njiyə go'm'ti ningə, kadi oo rɔ'ne to nya madi el, kadi inbe un kagidəsi koy læ'ne, ə re un go'm.
³⁵ Toki rɔta'ti, de ki ge kaji rɔ'ne n'inbe dɔnangi'ti ne a ilə rɔ'ne kɔ. Nan de ki ilə rɔ'ne kɔ tado læ'm, eke tado Poyta ki maji, a aji rɔ'ne.
³⁶ Kin ə re de ingə nyamaji'gi ki dɔnangi'ti ne pəti tigə, nan ndil'ə tuji, ə maj'a to ra be wa?
³⁷ Nya madi ki de a adi ɔr'n tor ndil'ne to non wa?
³⁸ Toki rɔta'ti, re rɔ de madi sol'ɔ tado læ'm, eke tado ta læ'm takum de'gi'ti ki nje ra kaya ki njeramajel ki dɔkagilo'ti kin,

* 8:15 8.15 Hum læ Parisi'gi in nyando læ'de ki ngom, ningə hum læ Erodi in mbəti kunme kadi Jeju.

m'in Ngonn de m'a m'ra rɔsol dɔ'a'ti tɔ, ndɔ'a'ti ki m'a m're'n me tɔji'ti lɔ Bai, nan'ti ki malayka'gi ki ari njay.»

9

¹ Jeju el'de bay ene: «Toki rɔta'ti adi m'el'se: De'gi madi dann'se'ti ne, a oyi el bay ə, a oyi Konbe lɔ Luwə ki a re ki tɔgi'ne kam taa.»

Jeju mbəl rɔ'ne

(Mat 17.1-13; Luk 9.28-36)

² Nɔ mehen go'ti, ningə Jeju ɔr Piyər num, Jaki num, taa Jan num tɔ, ə al aw se'de dɔ mbal'ti ki ngal, ki kar'de ba, sanyi ki ndəgə'gi. Low'ə'ti kin non, Jeju mbəl takum'ne. ³ Ku'gi li'ə ndoloi kənyi kənyi, taa ndai nda ki de ki dɔnangi'ti ne ki kadi a tɔgi ku adi nda be goto. ⁴ Ningə lo kin'ti non, Eli in ki Moji tei ki rɔ'de'ti bus, isi elita ki Jeju. ⁵ Ə Piyər un ta el Jeju ene: «Njendo de'gi, kin ə j'isi lo kin'ti ne be par ə maji ngayn. J'a ra *kəyku'gi lo mutə: kare in yan'i, kare in yan Moji, ə kare in yan Eli tɔ.» ⁶ Toki rɔta'ti, Piyər gər ta inbe ki kadi el el, tado, inbe ki madi'ne'gi ki joo, bɔl ra'de ngayn. ⁷ Ningə, tanan'ti non, kilndi re dow dɔ'de bigum. Ndu ta madi te me kilndi'ti ene: «In kam in Ngonn'm, m'ndig'ə ngayn, ə oyi ta li'ə.» ⁸ Ki kum ki kində jipi, njendo'gi gonyi lo gugi gidi'de, nan de kare kaa oyi'ə el. Jeju ki kar'ne ba par ə oyi'ə rɔ'de'ti. ⁹ Loki in dɔ mbal'ti isi uri nanga ningə, Jeju ndəji'de kadi ɔri poy nya ki ra nya ə oyi kin de madi el, biti kadi n'in Ngonn de n'te dann njekoy'gi'ti. ¹⁰ Njendo'gi tɔli rɔ'de go ta'ti ki Jeju el'de, nan k'in ə, gəri me ta ki nan: «Kində taa dann njekoy'gi'ti» kin el, adi manji nan ta dɔ'ti dann'de'ti.

¹¹ Go'ti, njendo'gi dəji'ə eyina: «Tado ri ə njendo ndukun'gi lɔ Luwə eyina maji kadi Eli re kete ta wa?» ¹² Jeju ilə'de'ti ene: «In rɔta'ti kadi Eli a re kete bay taa, kadi ra go nya'gi adi asi nan gogi. Nga ra bann ə, ndangi me makitu'ti lɔ Luwə, sow dɔ'm m'in "Ngonn de bay toki m'a m'ingə kon ngayn, ta de'gi a kidi m'in tɔ*" ə? ¹³ Toki rɔta'ti adi m'el'se madi oyi, Eli re, ə de'gi rai si'ə nya ki me'de ge, toki ndangi me makitu'ti sow'n dɔ'a.»

Jeju adi lapiya ngonn ki ndil ki majel ad'a kon

(Mat 17.14-21; Luk 9.37-43)

¹⁴ Loki tɔli rei rɔ njendo'gi'ti ningə, oyi bulə de'gi iləi nan gugi dɔ'de gugi, ningə njendo ndukun'gi ə isi manjinan ta'ti se'de tɔ. ¹⁵ Loki bulə de'gi oyi Jeju, ningə ndəji'de ngayn, adi anyinan bur bur ki rɔ'a'ti, uwəi ji'ə rai'ə lapiya. ¹⁶ Jeju dəji njendo'gi lə'ne ene: «Ta ri ə isi manjinan ta dɔ'ti se'de wa?» ¹⁷ De madi kare dann bulə de'gi'ti el'ə ene: «Njendo de'gi, kete m're ki ngonn'm rɔ'i'ti, tado in ginn tɔgi'ti lə ndil ki ra'a adi elta el. ¹⁸ Lo'gi pəti ki ndil kin in si'ə'ti ningə, ugə ilə nanga, adi pulum taa uwə jugi jugi, ngor ngang'i'ne guru guru, ningə ndaj'a ranyi, ad'a to to kagi be. Be ə, m'dəji njendo'gi lə'i kadi tuwəi ndil ki majel kin dɔ'a'ti kɔ, nan ingəi tɔgi ra'a el.» ¹⁹ Lo kin'ti Jeju un ta el ene: «In de'gi ki dɔkagilo'ti ki bone in nje me ngan kadi to m'nji sese kagilo bann taa uni me'se adi m'in wa? Kadi m'a m'osi ginn'se kagilo bann bay taa wa? In rei si'ə rɔ'm'ti ne.» ²⁰ Loki rei ki ngonn rɔ'a'ti ningə, tanan'ti non inbe ki ndil ki majel oo Jeju par ə, dadi ngonn kakin nangi nangi, ə mann taa in pulum jugi jugi, ningə bi'ə ilə nanga, ad'a nduguru nanga. ²¹ Jeju dəji Baw'a ene: «Dɔkagilo ki ra'a'ti ə nya kin ulə si'ə ngirə wa?» Baw ngonn ilə'ti ene: «Ulə ngirə loki ngonn to du ba bay. ²² Ningə, kagilo'gi madi ndil ki majel kin, isi sur'ə tilə por'o ge ki me mann'ti ge kadi tɔl'ɔ, ə re asi ra nya madi ə, oo kumtondoo lə'je, in ra se'je.» ²³ Jeju tɔl el'ə ene: «Re asi! ... kin tado ri wa? De ki un me'ne, asi ra nya'gi pəti.» ²⁴ Tanan'ti non, baw ngonn elta ki ndu'ne kibo ene: «M'un me'm, nan

* 9:12 9.12 Ejay 53.3; Pa'gi 22.7-18

kunme lə'm ə in ngayn el, ə in ra sə'm!»²⁵ Loki Jeju oo kadi bulə de'gi isi anyinan bur bur ki rə'a'ti ningə, ndangi ndil ki majel ene: «In ndil ki majel ki nje boy mbi de'gi ki nje kadi de'gi elita el, m'un ndu'm kadi in te rə ngonn'ti kin kə, ə re gogi el ratata!»²⁶ Ndil ki majel kakin ur kəl, ra ngonn adi dadi nangi! nangi! ki tōgi'ne ngayn, ningə te rə'a'ti kə. Ngonn təl to toki oy be, adi de'gi pəti ki oyi nya ki ra nya eli eyina: «Oy nga.»²⁷ Nan Jeju uwə ji ngonn un'ə ur'ə taa.²⁸ Loki Jeju təl re bə ə, njendo'gi li'ə sii si'ə ki kar'de ba, dəji'ə eyina: «Tado ri ə kete j'in j'asi kadi ji tuwə ndil kin el wa?»²⁹ Jeju təl el'de ene: «Ko ndil'gi ki be kin, de a tuwə'de ki takul kelta ki Luwə ta.»

Jeju təl elta ki də koy'ne'ti ki kində'ne lo koy'ti bay
(Mat 17.22-23; Luk 9.43-45)

³⁰ Ɔti low'ə'ti non ningə, indəi donangi Galile gangi. Jeju ge kadi de madi gər go'ne el.³¹ Tado un dəkagilo kadi ndo'n nya njendo'gi lə'ne. Be ə el'de ene: «A uləi m'in m'in Ngonn de ji de'gi'ti kadi a toli m'in, ningə loki toli m'in, ndə ki kon mutə tum ginn'ə ndə koy'm'ti ə, m'a te lo koy'ti.»³² Njendo'gi gəri me ta li'ə kin el, ningə boli kadi dəji'ə ta də'ti tə.

Jeju un ta lə ngann'gi ki du ndo'n nya njendo'gi lə'ne
(Mat 18.1-5; Luk 9.46-48)

³³ Loki rei tei me bə'ti ki Kapernayim, ə uri me kəy'ti ningə, Jeju un ta dəji'de ene: «Ta ri ə kete isi manjina ta də'ti də row'ti wa?»³⁴ Nan təl sii keke, tado, də row'ti, manjina ta, kadi n'gəri ke nan ə in kibo wa?³⁵ Jeju isi nanga, ningə bar njendo'gi lə'ne ki dōgi gidə in joo, el'de ene: «Re de madi ge kadi n'in de ki dəkete ningə, maji kadi təl rə'ne dəboy de'gi'ti num, nje ra kuləbər kadi ndəgə'gi pəti num tə.»

³⁶ Go'ti, Jeju un ngonn ki du, ur'ə dann'de'ti, ə loki uwə rə'ne'ti ningə, el'de ene:
³⁷ «Re de madi uwə ngonn ki be kin rə'ne'ti me tə'm'ti ningə, in m'inbə ə de'ə kin uwə'm rə'ne'ti. Ningə, de ki uwə'm ki rə'ne'ti, in m'in ə uwə'm ki rə'ne'ti el, nan in njekulə'm ə uwə ki rə'ne'ti.»

De ki in nje kəsi'm ta el in de lə'm
(Luk 9.49-50)

³⁸ Jan el Jeju ene: «Njendo de'gi, j'oo de madi ki ra tuwə ndil'gi ki majel me tə'i'ti, ningə ji ndigi kadi j'əg'ə də ra nya kin, tado in njiyə se'je go'i'ti el.»³⁹ Jeju ilə'de'ti ene: «Ononyi'se kadi ɔgi'ə də, tado de kare ki a ra nya ki əti bol me tə'm'ti ki kadi a təl kalangi ba elta ki majel də tə'm'ti goto.⁴⁰ Toki rəta'ti, de ki ɔsi'je ta el in de lə'je.
⁴¹ Taa re de madi adi mann kanyi me ngonn kala mann'ti par, tado kin ki in de'gi lə Kirisiti kaa, toki rəta'ti, de'ə kin a nal nyakugə goji lə'ne el.

Ndəji nan də majel'ti
(Mat 18.6-9; Luk 17.1-2)

⁴² «Kin ə toki de madi ra adi ki kare dann nje ki du'ti ki uni me'de adi m'in, osi me majel'ti ə, in soti ngayn bay tado li'ə kadi dəi mbal kibo ngayn mində'ti, ə iləi'ə me ba'ti.⁴³ Kin ə ji'i rai adi osi me majel'ti ə, in gang'a ilə kə. Tado, in soti kadi ingə kaji ki ji'i ki kare, utə kadi in ngəm ji'i'gi joo pəti, ə iləi'nu me por'ti ki biti ki non'ti, me por'ti ki a oy el ratata kin. [⁴⁴ Lo ki kur ki nje kində de'gi yəngi yəngi oy'ti el num taa por kaa oy'ti el num tə†.] ⁴⁵ Kin ə nja'i kare rai adi osi majel'ti ə, in gang'a ilə kə. Tado, in soti kadi ingə kaji ki nja'i ki kare, utə kadi in ngəm nja'i'gi joo pəti, ə iləi'nu me dilə por'ti ki biti ki non'ti. [⁴⁶ Lo ki kur ki nje kində de'gi yəngi yəngi oy'ti el num taa por kaa oy'ti el num tə.] ⁴⁷ Kin ə kum'i kare rai adi osi me majel'ti ə, ɔr'ə kə. Tado, in soti kadi ur Konbə'ti lə Luwə ki kum'i ki kare, utə kadi in ngəm kum'i

† 9:44 9.44, 46 Barta ki joo kin goto me makitu'gi'ti ki kete ki in ta lə Luwə ki ndangi to kunmindi ki sigi.

joo pəti, ə iləi'nu me por'ti ki biti ki non'ti. ⁴⁸ Lo'ti ki kode'gi oyi el, ta por ki səm'ti kaa oy el ratata tɔ. ⁴⁹ Toki rɔta'ti, de ki ra kaa por kon'gi a ra'a adi ar njay, toki kati a ra'n nyakusɔ adi nəl be. ⁵⁰ Kati in nya ki maji, nan loki nəl'ə goto ə, ri ə a rai kadi a təl nəl gogi wa? Nya ki kadi de a ra'n goto. Ningə maji kadi tɔji hal ki maji ki rɔ nan'ti, ə sii ki nan ki lapiya dann'se'ti.»

10

Ta ki dɔ gangi nan'ti lə dene ki dingəm
(Mat 19.1-9; Luk 16.18)

¹ Jeju in low'ə'ti non aw dɔnangi Jude'ti, gidi ba Jurden'ti. Bulə de'gi kawinan gugi gidə gugi bay. Ki go jibəl ra'a'ti lə Jeju, ulə ngirə ndo'de nya. ² Parisi'gi madi ɔti rei rɔ Jeju'ti, ningə kadi to iyəi kulə uwəi'ə'n'ə me ta'ti, dəji'ə eyina: «Ndukun lə'je adi tarow kadi dingəm tuwə'n ne'ne eke adi tarow el wa?» ³ Jeju dəji'de ene: «Ndukun ri ə Moji adi'se dɔ'ti wa?» ⁴ Ingi təli eli'ə eyina: «Moji ndɔki adi tarow kadi dingəm tuwə ne'ne, nan k'in ə, kadi ad'a makitu gangi nan ji'ə'ti*.» ⁵ Jeju təl el'de ene: «In tado me ngan lə'se ə Moji ndangi'n mbərkikində kin adi'se. ⁶ Nan lo kulə ngirə kində nya'gi'ti, Luwə ra dingəm ki dene. ⁷ In be ə, dingəm a inyə baw'ne ki kon'ne, ningə a tinyəi nan ki ne'ne, ⁸ təli darɔ ki kare. Lo kin'ti a in joo el nga, nan a in darɔ ki kareba†. ⁹ Ningə nya ki Luwə dɔɔ nan'ti, maji kadi de gangi nan'ti el‡.» ¹⁰ Loki təli rei be, njendo'gi li'ə dəji'ə ta dɔ'ti bay. ¹¹ Ə Jeju el'de ene: «Re de tuwə ne'ne, ə ta in ki rangi, in njekuwa marum par ki rɔ ne'ne'ti. ¹² A re in dene ə mbəti ngaw'ne ə ta dingəm ki rangi kaa, in njekuwa marum tɔ.»

Jeju njangi dɔ ngann'gi ki du
(Mat 19.13-15; Luk 18.15-17)

¹³ De'gi rei ki ngann'gi ki du rɔ Jeju'ti kadi njangi dɔ'de, nan njendo'gi ndangi'de. ¹⁴ Loki Jeju oo kuləra njendo'gi lə'ne ningə, nəl'ə el adi el'de ene: «Inyəi ngann'gi ki du adi rei rɔ'm'ti, ononyi'se kadi ɔgi'de tarow, tado Konbe lə Luwə in yan de'gi ki toi to ngann'gi ki du be. ¹⁵ Toki rɔta'ti, adi m'el'se, de ki ndigi kadi Luwə onbe dɔ'a'ti to ngonn ki du be el ə, a ur konbe'ti lə Luwə el ratata.» ¹⁶ Go'ti, Jeju ɔy ngann'gi ki du kadi'ne'ti, ində ji'ne dɔ'de'ti, ə njangi dɔ'de.

Ta lə Jeju in ki de ki njenyakingə
(Mat 19.16-30; Luk 18.18-30)

¹⁷ Loki Jeju ɔti osi dɔ row'ti ningə, dingəm madi kare anyi re osi nanga ɔsi məkəsi'ne non'a'ti, dəj'ə ene: «Njendo ki nje hal ki maji, in ri ə m'a m'ra ə m'a m'ingə'n kaji ki to biti ki non'ti wa?» ¹⁸ Jeju el'ə ene: «Tado ri ə bari'm de ki maji wa? De kare ki maji goto, nan Luwə ki kar'ne ba par ə in de ki maji. ¹⁹ In gər mbərkikində'gi lə Luwə ki ene: “A təl de el, a uwə marum el, a bɔgi el, a mannaji ki ngom dɔ mad'i'ti el, a ra nya ki majel ki de madi el, ɔsi kurə baw'i ki kon'iŠ.”» ²⁰ Dingəm kakin el'ə ene: «Njendo, m'ra nya'gi kin pəti, m'təl rɔ'm go'ti lo kulə ngirə basa'm'ti nu.» ²¹ Jeju gon dingəm kakin ki rɔnel, ningə el'ə ene: «Nya kare be ə nanyi kadi in ra. Aw, adi ndogi sə'i nya maji'gi lə'i pəti, lowə nar'a njendoo'gi, ningə a aw ki nyakingə ngayn me dɔran'ti, ə un go'm.» ²² Nan loki dingəm kakin oo ta'gi kin ningə, kum'ə diw kururu, ə ɔti aw ki rɔnel el, tado in de ki aw ki nyakingə ngayn.

²³ Jeju gon lo gugi dɔ'ne ningə el njendo'gi lə'ne ene: «A in nya ki ngan ngayn rɔ nje nyakingə'ti kadi ur me Konbe lə Luwə!» ²⁴ Ta lə Jeju kin ndɔji'de, nan Jeju ra

* **10:4** 10.4 Ndukun ki nja joo 24.1 † **10:8** 10.8 Lo tum ginn nya'gi 1.27, 2.24. ‡ **10:9** 10.9 Lo tum ginn nya'gi Jan 1.27, 2.24 § **10:19** 10.19 Tekitaga 20.12-16; Ndukun 5.16-20

dɔ'ti gɛrɛrɛ ba ene: «Ngann'm'gi, in nya ki ngan ngayn kadi de ur Konbe'ti lɛ Luwɛ.
²⁵ In nya ki ngan ngayn kadi jambal ur bolo konn kur nya'ti, nan a ngan ngayn utɛ in kin bay kadi njenyakingɛ ur me Konbe'ti lɛ Luwɛ.» ²⁶ Ta kin, ɛti'de bol dɔ mad'a'ti bay, adi dɛji nan dann'de'ti eyina: «Nga kin ɛ in be ningɛ, nan ɛ asi kadi ingɛ kaji wa?» ²⁷ Jeju indɛ manji'de ba ningɛ el'de ene: «Ki rɔ de'gi'ti lowɛ goto, nan ki rɔ Luwɛ'ti, lo ra'a to. Tado ki rɔ Luwɛ'ti lo ra nya'gi pɛti to.» ²⁸ Piyɛr ilɛ rɔ'ne el'ɛ ene: «Nga oo, j'in ki j'inyɛi nya'gi lɛ'je pɛti kɔ, ɛ j'un go'i kin.» ²⁹ Jeju ilɛ'ti ene: «Toki rɔta'ti adi, m'el'se, re de madi, inyɛ kɛy lɛ'ne, konnann'gi ki ngannkon'ne'gi, kon'ne ki baw'ne, ngann'ne'gi eke dɔnangi lɛ'ne tado lɛ'm, tado Poyta ki maji ningɛ, ³⁰ de'ɛ kin, kagilo ki bone, a ingɛ kɛy'gi, konnann'gi ki ngannkon'gi, kon'gi, ngann'gi, ki lo ndɔɔ nja bu dɔ'ti, nan'ti ki kindɛkumndoo dɔkagilo'ti ki bone, ta dɔkagilo'ti ki a re, a ingɛ kaji ki to biti ki non'ti. ³¹ Nga ningɛ, de'gi ngayn ki kete, a tɛli ki gogi, ɛ de'gi ngayn ki gogi, a tɛli ki kete tɔ.»

Jeju elta dɔ koy'ne'ti ki kindɛ'ne lo koy'ti kaa bay
 (Mat 20.17-19; Luk 18.31-34)

³² Jeju in ki njendo'gi lɛ'ne in dɔ row'ti isi awi ki Jerujalem'ti. Jeju njiyɛ non'de'ti non'de'ti. Lo kin'ti bol ra njendo'gi li'ɛ ngayn, taa nje njiyɛ go'de'ti kaa bol ra'de tɔ. Jeju tɛl bar njendo'gi ki dɔgi gidɛ in joo rɔ'ne'ti, ningɛ ulɛ ngirɛ kadi el'de nya'gi ki a ra'a Jerujalem'ti. ³³ «Oyi, j'isi j'awi ki Jerujalem, ningɛ a ulɛi m'in m'in Ngonn de ji kibo'gi lɛ njekujɛnyamosi kadikare'gi ki njendo ndukun'gi. A gangi ta koy dɔ'm'ti ningɛ go'ti, a ulɛi m'in ji de'gi ki in Juwipi'gi el. ³⁴ A kogi dɔ'a'ti num, a tuwi mann ta'de kum'ɛ'ti num, a tindɛi'ɛ num, ningɛ a toli'ɛ tɔ. Nan ndɔ mutɛ go'ti ɛ a indɛ taa lo koy'ti.»

Nya dɛji lɛ ngann lɛ Jebede
 (Mat 20.20-28; Luk 22.25-27)

³⁵ Go ta'gi'ti kin ningɛ, ngann lɛ Jebede, Jaki in ki Jan rei rɔ Jeju'ti ndɛkba, eli'ɛ eyina: «Njendo, ji ndigi kadi in ra nya ki j'aw to dɛji kam adi'je.» ³⁶ Jeju dɛji'de ene: «Ri ɛ in gei kadi m'ra madi'se wa?» ³⁷ Ningɛ, tɛli eli'ɛ eyina: «Re in ndigi dɔ'ti se'je ɛ, adi de kare isi dɔjikɔl'i'ti, ɛ in ki nungi isi dɔjigɛl'i'ti tɔ, loki a isi dɔ konbe'ti ɛ de'gi a ulɛi tɔji dɔ'i'ti kin.» ³⁸ Jeju el'de ene: «In gɛri me nya dɛji lɛ'se kin el. Adi a asi kadi ingɛi batɛm kon ki m'aw to m'ingɛ kam kare mindi wa? Taa, kɔpi ki to kon ngayn ki m'aw to m'ingɛ kam a ingɛi kare tɔ wa?» ³⁹ Ningɛ eli eyina: «Oyo, j'a j'asi kare.» ɛ Jeju el'de ene: «Toki rɔta'ti, a ingɛi kon ki m'aw to m'ingɛ kam kare, taa batɛm ki to kon ngayn ki m'aw to m'ingɛ kam a ingɛi kare tɔ. ⁴⁰ Nan ta ki ɔjido kisi dɔjikɔl'm'ti eke dɔjigɛl'm'ti; in ta lɛ'm kadi m'in ɛ madi'se el; lo'gi kin to tado de'gi ki rai go'ɛ kete nu tado lɛ'de.» ⁴¹ Loki ndɛgi njendo'gi ki dɔgi oyi ta'gi kin ningɛ, rɔ'de nɛl'de ki Jaki in ki Jan el. ⁴² Be ɛ, Jeju bar'de pɛti ki rɔ'ne'ti, el'de ene: «In gɛri kadi nje'gi ki indɛi'de to nje konbe'gi dɔ ginn de'gi'ti ki dangi dangi ki dɔnangi'ti ne, sii uwɛi'de ginn tɔgi'de'ti adi'de kon, taa de'gi ki njetɔbar kaa, onyibe dɔ'de'ti bay tɔ. ⁴³ Nan maji kadi to be dann'se'ti el. Re de madi dann'se'ti, ndigi kadi n'in kibo ningɛ, kadi tɛl nje ra kulɛ lɛ'se pɛti. ⁴⁴ Taa re de madi ndigi kadi n'in de ki dɔkete dann'se'ti ningɛ, kadi tɛl njekulɛbɛr lɛ'se pɛti tɔ. ⁴⁵ Tado m'in Ngonn de kin, m're kadi de'gi taa, rai kulɛ adi m'in el, nan kadi m'in ɛ m'ra kulɛ m'adi'de num taa m'adi rɔ'm kadi m'ugɛ'n dɔ bulɛ de'gi ngayn m'ilɛ'de taa num tɔ.»

Jeju te kum Bartime ki njekumtɔ
 (Mat 20.29-34; Luk 18.35-43)

⁴⁶ Jeju in ki njendo'gi lɛ'ne rei tei Jeriko'ti. Loki isi tei me bebo'ti ki taga ki bulɛ de'gi ngayn go'de'ti. Njekumtɔ kare ki tɔ'a nan Bartime, in ngonn lɛ Time, isi ngangɛ row'ti non isi kɔy nya. ⁴⁷ Loki oo kadi in Jeju ki Najaret'i'ti, ɛ isi indɛ dɛr ningɛ, un ndu'ne

ki taa non ene: «Jeju ki Ngonnkaw Dabidi, oo kumtondoo lə'm*.» ⁴⁸ De'gi ngayn ndangi'ə kadi uti ta'ne, nan njekumto un ndu'ne ki taa inbe bay ene: «Ngonnkaw Dabidi, oo kumtondoo lə'm!» ⁴⁹ Lo kin'ti Jeju ra lokati, ene: «Bari'ə adi'm'in.» Ningə bari njekumto kakin, ə eli'ə eyina: «Uwə rə'i ba, ində taa, nan isi bar'i.» ⁵⁰ Loki oo do ta'gi kin ningə, bi ku lə'ne ilə kə, ə ində rati aw rə Jeju'ti. ⁵¹ Jeju dəj'ə ene: «Ri ə, ge kadi m'ra mad'i wa?» Njekumto ilə'ti ene: «Njendo, m'ge kadi kum oo lo!» ⁵² Ə Jeju el'ə ene: «Aw! tado kunme lə'i aj'i nga». Par ə, tanan'ti non kum'ə oo lo, adi un go Jeju do row njiyə'ti.

11

Jeju ur Jerujalem'ti ki kəsikurə

(Mat 21.1-11; Luk 19.28-40; Jan 12.12-19)

¹ Jeju in ki njendo'gi lə'ne indəi do be ki Jerujalem ndəkba, gidi ngann be'gi'ti ki Betipaje ki Betani, ki kaw kadi mbal kagi buni'gi'ti. Jeju ulə njendo'gi lə'ne joo. ² Jeju el'de ene: «Awi me ngonn be'ti ki ra non'se'ti kam. Lo kur inbe ki a uri ki me be'ti par ə, a ingəi ngonn koro ki do'i'ə adi ra. In ngonn koro ki de ala gidə'ti nja kare el bay. Tuti'ə, in rei si'ə adi'm'in. ³ A re de madi dəji'se ene: “Tado ri ə ra rai nya be wa?” Ə eli'ə eyina: “Burəbe ə ge'ə, ə a təl ulə si'ə ne be kalangi ba.”»

⁴ Njendo'gi awi ningə nyi ingəi ngonn koro ki de do'a taga takəy'ti, kadi row'ti. Adi tuti'ə. ⁵ De'gi madi ki oyi'de lo tuti koro'ti dəji'de eyina: «In ri ə ra rai be wa? Tuti ngonn koro kin tado ri wa?» ⁶ Ningə njendo'gi iləi'de'ti toki Jeju el'n'de, ə inyə'de adi rai. ⁷ Loki rei ki ngonn koro kakin ningə, lowi ku'gi lə'de gidə'ti adi Jeju ala isi do'ti. ⁸ De'gi ngayn lowi ku'gi lə'de go row'ti. Nje ki nan'gi in mbikam'gi ki mu ə tətə tiləi. ⁹ Nje njiyə non Jeju'ti ki nje njiyə go'ə'ti uni ndu'de ki taa eyina: «Ojana! Ningə kadi Luwə njangi do de ki re me to Burəbe'ti. ¹⁰ Kadi Luwə njangi do konbe ki a re, adi in konbe lə kaw'je Dabidi*. Ojana, njangi do in ki do Nje kisi dōran'ti taa.»

¹¹ Jeju ur Jerujalem'ti, aw me Kəy'ti lə Luwə. Loki ində kum'ne oo nya'gi pəti ki gugi gidə ningə, in ki njendo'gi lə'ne ki do'gi gidə in joo tei awi Betani'ti, tado lo sol nga.

Jeju mann kagi mbaykote

(Mat 21.18-19)

¹² Loki lo ti go'ti, te'de Betani'ti ki taga, bo ra Jeju. ¹³ Ningə oo kagi mbaykote ki mbi'ə to do'ti sanyi nu, ningə əti aw ginn'ti kadi n'oo ke n'a ningə kanda do'ti kadi n'uso wa? Nan loki re ndəkba rə kagi'ti ningə, oo mbi'ə'gi par, um de oo kand'a el, tado in nanyi kandi mbaykote el bay. ¹⁴ Be ə Jeju el kagi mbaykote ene: «Kadi de so kand'i gogi el biti ki non'ti.» Njendo'gi li'ə oyi ndu ta ki el.

Jeju tuwə njeragati'gi me Kəy'ti lə Luwə

(Mat 21.10-17; Luk 19.45-48; Jan 2.13-16)

¹⁵ Təli rei tei Jerujalem'ti, nati Kəy'ti lə Luwə, ningə ilə rə'ne tuwə njelaw nya'gi ki njendo'gi nya'gi nati Kəy'ti lə Luwə kə. Jeju sur tabilə'gi lə njembəl nar ki be'ne ki nje ki do'be'gi'ti tilə, nan'ti ki nya kisi lə njelaw dər dum'gi. ¹⁶ Inyə de madi adi un nya re'n me Kəy'ti lə Luwə el. ¹⁷ Ningə ndo'de nya ene: «Ke ndangi me makitu'ti lə Luwə eyina: Kəy lə'm a bari'ə kəy kelta ki Luwə ki to tado ginn de'gi pəti el wa? Nan ingi, təli'ə lokiyə'ə'ti lə njebogi'gi yo†.» ¹⁸ Loki kibo'gi lə njekujənyamosi kadikare'gi ki njendo ndukun'gi oyi ta'gi kin ningə, sangi row kadi n'toli Jeju, nan bəli tado bulə

* **10:47** 10.47-48 Ngar Dabidi ra bal asi dər kare bay ta oji Jeju, adi bar Jeju k'ene «Ngonnkaw Dabidi», kər me'ə nan de ki ginn koji'ti lə Dabidi. * **11:10** 11.10 Kaw'je Dabidi, kər me'ə in Dabidi ki de'gi ki ginn koji'ti li'ə. Tado Dabidi ra bal asi dər kare bay ta oji Jeju Kirisiti. † **11:17** 11.17 Ejay 56.7; Jeremi 7.11

de'gi ndigi nyando li'ə ngayn. ¹⁹ Loki lo sol ningə, Jeju in ki njendo'gi tei me bebo'ti taga.

*Kunme ki kelta ki Luwə
(Mat 21.20-22)*

²⁰ Loki lo ti ki sin, Jeju in ki njendo'gi isi indəi dər ningə, njendo'gi oyi kagi mbaykote ki tuti do'a'ti ratata ki ngirə'ti. ²¹ Low'ə'ti non, me Piyər olo do nya'ti ki ndo ki ra nya, adi el Jeju ene: «Njendo kibo, oo kagi ki ndoki in mann'a kaa tuti am.» ²² Ningə Jeju təl el'de ene: «Maji kadi, uni me'se adi Luwə. ²³ Toki rōta'ti, adi m'el'se, re de un me'ne adi Luwə um tadi el, re un me'ne toki nya ki dəji kin a ra nya, re el mbal kam ene: “Ōti lo kin'ti rangi, aw osi me babo'ti,” Luwə a ra ad'a ²⁴ In be ə, m'el'se kadi in gəri toki nya'gi pəti ki dəji Luwə me kel si'ə ta'ti, maji kadi uni me'se toki ingəi ə binəm, ningə Luwə a ra adi'se. ²⁵ Loki sii elita ki Luwə, re ta to dann'se'ti ki de madi ə, maji kadi inyəi go'ə kə adi'ə, kadi Baw'se ki isi dōran'ti, inyə'n go majel'gi lə'se kə adi'se tō. [²⁶ Tado, re inyəi go majel'gi lə de'gi ki rangi kə el ningə, Baw'se ki isi me dōran'ti, a inyə go majel'gi lə'se kə el tō.†.]»

*Ta ki dəji do tōgi'ti lə Jeju
(Mat 21.23-27; Luk 20.1-8)*

²⁷ Jeju in ki njendo'gi lə'ne təli rei Jerujalem'ti bay. Loki Jeju isi njiyə nati Kəy'ti lə Luwə, kibo'gi lə njekujənyamosi kadikare'gi ki njendo ndukun'gi lə Luwə ki ngatōgi'gi, rei rō'a'ti. ²⁸ Rei dəji'ə eyina: «Nan adi tarow kadi ra'n nya'gi kin be wa? Ə nan tō ə adi ndu'ne kadi in ra'n'de wa el'je adi j'oo?» ²⁹ Jeju təl el'de ene: «M'a m'dəji'se ta kare be par. Re iləi m'in'ti ningə m'a m'el'se de ki adi'm tarow kadi m'ra'n nya'gi kin tō. ³⁰ Nan ə ulə Jan kadi ra de'gi batəm wa? In Luwə eke in de'gi wa eli m'in adi m'oo.» ³¹ Nan təli elinan ta dann'de'ti eyina: «Re j'eli'ə j'ene: “In Luwə ə ulə” ə a dəji'je ene ke ra bann ə j'uni me'je j'adi Jan el wa? ³² Ke j'a j'eli j'ene: In de'gi ə uləi Jan el tō.» Toki rōta'ti, bōli bulə de'gi tō, tado de'gi pəti gəri do'de'ti kadi Jan in njekeltakita Luwə'ti ki rōta'ti. ³³ Be ə təli eli Jeju eyina: «Ji gər el.» Ə Jeju təl ilə'de'ti ene: «Re in be ə, m'in kaa m'a m'el'se tōgi ki m'nji m'ra'n nya'gi kin el tō.»

12

*Kujita do nje ra kulə ndoo nju'ti ki nje memajel
(Mat 21.33-46; Luk 20.9-19)*

¹ Go'ti Jeju ilə rō'ne el'de ta ki kujita ene: «Dingəm kare uwə ndoo nju, ningə ində singə gugi'n gidə gugi. Ur be kadi to mborei nju'ti, ningə ra ngonn kəy ngəmlo səm'ti. Ningə do'i tanan'ti ki de'gi ki nje ra kulə nju, kadi to rai kulə adi'ə, ə kagilo'ə'ti ningə a kanyi nan nya'a, ningə ōti aw. ² Loki kagilo kujə kandi nju asi ningə, ulə bər lə'ne kare kadi aw taa kandi nya ndoo nju kakin, ki in yan'ne ji nje ra kulə nju'ti adi'ne. ³ Nan loki bər aw ningə, nje ra kulə'gi uwəi'ə tindəi'ə ngayn, ə tuwəi'ə adi təl ki ji'ne kare. ⁴ Njendoo təl ulə bər ki rangi bay. In kaa, tindəi do'a mbuki mbuki ge, taji'ə ge tō. ⁵ Be kaa dingəm kakin təl ulə bər ki rangi bay. Bər kin uwəi'ə tōli'ə, ta nje ki go'ə'ti kaa, tindəi ki madi, ə tōli nje ki nungi tō. ⁶ Lo kin'ti, ngonn'o ki dingəm ki ndig'ə ngayn, in par ə nanyi ki kar'ne ba ji'ə'ti. Un'ə ulə to dōboy de rō'de'ti, ningə mərta me'ne'ti ene: “In kin in ngonn'm, adi a bōli gidə.” ⁷ Nan nje ra kulə nju kakin elinan dann'de'ti eyina: “Daro'a inbe kam ə a in nje nya nduwə, ə adi ji tōli'ə, ningə ndoo nju a təl nya lə'je.” ⁸ In be ə, uwəi ngonn kakin tōli'ə, iləi ninn'ə gidi ndoo'ti taga. ⁹ Lo'ti kin Jeju dəji'de ene: Dingəm ki in nje ndoo nju kin a ra bann wa? A re

† 11:26 11.[26] Barta kin goto me makitu'ti ki kete nu ki in ta lə Luwə ki ndangi to kunmindi ki sigi.

kadi tɔko nje ra kulə kin kɔ ə a ində nje ki rangi ta ndɔɔ nju'ti. ¹⁰ Ndɔ kare in tudəi ta kin me makitu'ti lə Luwə oyi el wa?

“Mbal ki njera kəy'gi mbəti'ə,

In ə təl mbal ki in tɔgi kəy.

¹¹ In kin in kuləra Burəbe.

In nyakɔji ki əti bol ə to takum'je'ti kin*.”»

¹² Lo kin'ti kibo'gi ki dɔ Juwipi'gi'ti sangi row kadi n'uwəi Jeju, tado gəri maji kadi kujita ki Jeju el kin ɔji dɔ'de, nan boli bulə de'gi, adi inyəi'ə ə ɔti awi lo lə'de.

Ta dɔ kugə lambo ngar kibo Sejar'ti

(Mat 22.15-22; Luk 20.20-26)

¹³ Kibo ki dɔ Juwipi'gi'ti uləi Parisi'gi madi ki de'gi ki kuti'ti lə Erodi'ti rɔ Jeju'ti kadi to n'iyəi kulə n'uwəi'ə'n'ə ki ta ki ta'a'ti. ¹⁴ Rei eli'ə eyina: «Njendo, ji gər kadi in nje kelta ki rɔta'ti, ta in bol kum'de el num, in bol k'in kibo eke kəti bol lə de'gi el, in njendo de'gi row lə Luwə kigo'ə ki rɔta'ti. Ə el'je adi j'oo: In gorow'ə'ti eke in gorow'ə'ti el kadi de ugə lambo nje konbe kibo Sejar wa? Kadi j'ugəi lambo eke j'ugəi el wa?» ¹⁵ Nan Jeju gər kadi in de'gi ki nje kelta ndar ta'de'ti ne, ki me'de'ti in dangi, adi el'de ene: «Tado ri ə iyəi kulə kadi uwəi'm'in wa? Rei ki silə kare adi'm'in m'oo.» ¹⁶ Rei ki silə kare adi'ə, ningə dəji'de ene: «Dɔ nan ə indəi, ə to nan tɔ ə ndangi silə'ti kin wa?» Eli eyina: «In ngar Sejar.» ¹⁷ Jeju təl el'de ene: «Nya lə Sejar ə adi Sejar, nya lə Luwə ə adi Luwə tɔ.» Ta ki Jeju el'de əti'de bol ki dum.

Ta dɔ kində taa'ti lə njekoy'gi

(Mat 22.23-33; Luk 20.27-38)

¹⁸ *Sadusi'gi ki oyi kadi njekoy'gi a indəi taa lo koy'ti el, ki mad'i'gi dann'de'ti rei rɔ Jeju'ti dəji'ə eyina: ¹⁹ «Njendo, Moji ndangi ndu kin me makitu'ti adi'je ene: “Re de madi, ngonkon'a taa dene, ə ngonkon'a kakin oji ngonk ki dene kakin el bay ə oy ningə, kadi taa dene nduwə kin oji'n ngann'gi kadi tei tor ngonkon'a'ti.” ²⁰ Ki ɔjido ta kin, ngannkon nan'gi in siri, ki dɔkete ta dene, ningə oji'n ngonk el bay ə oy. ²¹ Ki nja joo re ta dene nduwə kakin, ningə oji si'ə ngonk el bay ə re oy kaa bay. Ki nja mutə re ə kah'a'ti inbe kakin bay. ²² Adi ngannkon'a'gi ki siri kin, taai dene ki kare kin pəti tigə, kaa de kare ki dann'de'ti ki oji si'ə ngonk bay ta oy goto. Go'de'ti pəti, darɔ dene inbe re oy tɔ. ²³ Eke ndɔ ki njekoy'gi a indəi taa lo koy'ti, nan dann'de'ti ə a in ngaw dene kin wa? Tado in siri pəti taai dene kin ne'de'ti.» ²⁴ Jeju el'de ene: «In de'gi ki indəmi row, tado in gəri Makitu lə Luwə el taa in gəri tɔgi lə Luwə el tɔ. ²⁵ Ndɔ ki njekoy'gi a indəi taa lo koy'ti, dingəm'gi ki dene'gi a taai nan el nga. Pəti a toi to malayka'gi be me dɔran'ti. ²⁶ Ta ki ɔjido kində ki njekoy'gi a indəi taa lo koy'ti, ke in tudəi ta me makitu'ti lə Moji kin el wa? Ki ɔjido por ki on me ngan'ti, ə in ki kelta'a me makitu'ti lə Moji kin el wa? Kagilo'ə'ti kin, Luwə el Moji ene: “M'in Luwə lə *Abiraham, lə *Isaki, ki lə Jakobi‡.” ²⁷ Luwə in Luwə lə de'gi ki nje kisi kumngayira, um in Luwə lə njekoy'gi el. Indəmi row ndəm ki uri mu sulə.»

Ndukun ki utə ndukun'gi

(Mat 22.34-40; Luk 10.25-28, 20.39-40)

²⁸ Njendo ndukun kare ki oo ndu'de lo manjinan ta'ti, loki oo adi Jeju ilə ta Sadusi'gi'ti maji ngayn, ɔti aw rɔ Jeju'ti dəj'ə ene: «Dann mbərkikində'gi'ti pəti, in ki ra ə in dɔ madi'ne'gi'ti wa?» ²⁹ Jeju el'ə ene: «Ndukun ki dɔkete ki utə ndukun'gi pəti ə to kin: “Oo *Isirayel! Burəbe Luwə lə'je in Burəbe ki in kar'ne ba. ³⁰ A in ndigi Burəbe Luwə lə'i ki ngarme'i ba pəti, ki ndil'i ba pəti, ki mərta lə'i ba pəti, taa ki

* 12:11 12.11 Pa'gi 118.22-23 † 12:19 12.19 Jan 38.8; Ndukun 25.5-10 ‡ 12:26 12.26 Tekitaga 3.2,6 De'gi ki mutə kin oyi kete non Moji'ti. Toki Luwə ene n'in Luwə lə'de ə, sii kumngayira dɔran'ti non.

togi ba pəti tɔŋ. 31 Ningə mbərkikində ki nja joo ə to kin: “A ndigi de mad’i to daro’i inbe be tɔ.” *Ndukun ki rangi ki utə mbərkikində’gi ki joo kin goto*.” 32 Njendo ndukun’gi lə Luwə el Jeju ene: «Maji ngayn Njendo! ta ki el in ta ki rɔta’ti: Burəbe Luwə lə’je in kar’ne ba par ə in Luwə, Luwə ki rangi goto. 33 Ningə, kadi de ndig’ə ki ngarme’ne ba pəti, ki mərta lə’ne ba pəti, taa ki togi’ne ba pəti, ə kadi de ndigi de madi’ne to daro’ne inbe be tɔ. In kin in soti ngayn utə kujənyamosi kadikare’gi ki on row raki num kujənyamosi kadikare’gi pəti ki kadi Luwə.» 34 Loki Jeju oo kadi njendangi makitu kin ilə ta’ti ki kumkədi, ningə el’ə ene: «in sanyi el ki Konbe lə Luwə.» Go ta’gi’ti kin, de ki rangi kare ki oji me’ne’ti kadi n’dəji ta Jeju bay goto nga.

Kirisiti ki Dabidi

(Mat 22.41-46; Luk 20.41-44)

35 Loki Jeju isi ndo de’gi nya me Kəy’ti lə Luwə, dəji’de ta ene: «Ra bann be ə njendo ndukun’gi lə Luwə eli eyina Kirisiti, De ki Luwə mbət’ə in ngonnkaw Dabidi wa? 36 Dabidi inbe ki do’ne, loki Ndil Luwə ra kulə me’ə’ti, el ene:

“Burəbe Luwə el Burəbe lə’m ene:

<In re isi dojikol’m’ti ne,

Biti kadi m’təl njeban’gi lə’i nyakində nja’i’ti ginn tog’i’ti.”

37 «Dabidi inbe ki do’ne bar’a Burəbe, nga ki gorow ki bann taa Kirisiti De ki Luwə mbət’ə in ngonnkaw Dabidi wa?» Bulə de’gi ngayn oyi ta lə Jeju ki ronel.

Jeju gangi ta do njendo ndukun’gi’ti lə Luwə

(Mat 23.1-12; Luk 20.45-47)

38 Me nyando’ti lə Jeju ki isi ndo bulə de’gi, el’de ene: «Indəi kumkədi do ro’sə’ti ki ro njendo ndukun’gi’ti. In de’gi ki gei njiyə ki ku ngal, taa gei kadi de’gi rai’de lapiya ki buki nan’ti lo kingənan’gi’ti lə bulə de’gi tɔ. 39 Me kəykawnan’ti lə Juwipi’gi, eke lo nyakusɔ’ti, a gei lo kisi kibo, kete non de’gi’ti. 40 Taai nyamaji’gi lə njengawkoy’gi pəti pəti ji’de’ti, ningə ədi kum de’gi ki kelta ki Luwə ki ginn’ə gangi el, kadi de’gi oyi’de toki n’in de’gi ki maji. Go kulə ra’de’gi’ti ki be kin, Luwə a gangi’n ta ki ngan ngayn do’de’ti utə ndəgi de’gi.»

Kadikare lə njengawkoy ki njendoo

(Luk 21.1-4)

41 Jeju isi sow non lo kilə kadikare, isi oo kilə ki de’gi isi iləi kadikare. Njenyakingə’gi ngayn adi nar ngayn ngayn. 42 Ningə njengawkoy ki njendoo kare re ki ngann silə joo, to nya ki te nya el ilə tɔ. 43 Adi Jeju bar njendo’gi lə’ne el’de ene: «M’el’sə toki rɔta’ti, njengawkoy ki njendoo kam re ilə kadikare utə ndəgi de’gi pəti. 44 Tado ndəgi de’gi pəti adi bunə nar’gi lə’de, nan njengawkoy kin me ndoo’ti li’ə adi nyakingə ki me kəy’ti lə’ne ba pəti. In ə, bay nya ki nanyi ji’ə’ti kadi ra’n ki ro’ne ə un pəti adi kin.»

13

Jeju elta lə kəykawnan ki a tuji kɔ

(Mat 24.1-3; Luk 21.5-7)

1 Loki Jeju isi te me Kəy’ti lə Luwə ki taga, njendo li’ə kare el’ə ene: «Njendo, oo mbal’gi ki rai kəy, ki kəy’gi ki boi boi ki əti bol ki dum kam!» 2 Jeju təl el’ə ene: «Oo kəy’gi ki boi boi kam maji, mbal kare ki a nanyi kadi isi do mad’a’ti goto; a budi’de mur mur nanga.»

§ 12:30 12.30 Ndukun 6.4-5 * 12:31 12.31 Lebitiki 19.18 † 12:36 12.36 Pa’gi 110.1 ‡ 12:37 12.35, 36, 37
Ngonnkaw Dabidi, kor me’ə nan de ki ginn koji’ti lə Dabidi (10.47, 11.10).

Nya'gi ki a rai nya kete non doboy ndo'ti
(Mat 24.3-13; Luk 21.7-19)

³ Go'ti, loki Jeju aw isi do mbal kagi buni'gi'ti, sow do *Køy læ Luwə. Piyər num, Jaki num, Jan num, Andire num, dəji'ə ta loki in si'ə ki kar'de eyina: ⁴ «El'je adi joo, dokagilo ki ra'ti ə nya'gi kin a rai nya wa? Ə nyakoji ki bann ə a toji kadi ji gəri'n toki nya'gi kin pəti a indəi ngang'i'de wa?»

⁵ Lo kin'ti Jeju ilə rə'ne el'de ene: «Indəi kumkədi do rə'se'ti, adi de ədi'se el. ⁶ De'gi ngayn a rei ki tə'm, a eli eyina: “M'in ə m'in Kirisiti”, ningə a buki de'gi ngayn mu tə. ⁷ Loki a oyi kah rə'gi ki in sese ndəkba ki poy rə'gi ki in sanyi, adi bol ra'se el. Kadi nya'gi kin a rei, nan a in doboy ndo el bay. ⁸ Ginn be madi a aw rə do ginn be madi'ne'ti, konbe madi a aw rə do konbe madi'ne'ti. Dəngi a yəki ki lo lo, ta bo a on ki lo pəti tə, nan nya'gi kin a toi to lo kulə ngirə to ndo ki a ra dene be. ⁹ Ningə ki oji do'se inbe'gi, maji kadi sii do nja'se'ti maji, tado de'gi a awi sese lo gangi ta'gi'ti, a tindəi'se ginn kəykawnan'ti læ Juwipi'gi. A awi sese kadi rai non nje konbe'gi'ti, ki non ngar'gi'ti ki boi tado lə'm. Lokin'ti a in tarow ki te kadi a ingəi mannaji ki do'm'ti ki rə'se'ti. ¹⁰ Nga ningə, nya ki dokete, maji kadi Poyta ki maji osi mbi de'gi'ti ki dəngi'ti ne pəti. ¹¹ Loki a uwəi'se kadi a awi sese lo gangi ta'ti, ononyi'se kadi me'se bol, kene ke ta ri ə a eli non njegangita'gi'ti wa? Ta inbe ki Luwə a ində ta'se'ti low'ə'ti non kin ə eli'de par. Tado ingi ə a elita el, nan in Ndil Luwə ə a ində ta'se'ti kadi eli. ¹² Ngannkon nan'gi a uni do nan awi lo təl nan'ti, baw ngonn a aw ki ngonn kadi təl'i'ə kə, ningə ngann'gi a osi ta nje koji'de'gi, ə a uni do'de awi se'de kadi təl'i'de tə. ¹³ De'gi pəti a osi'se ta tado lə'm, nan de ki uwə togi'ne ba bitə doboy'ti a ingə kaji.

Kon kibo ngayn ki a re
(Mat 24.15-25; Luk 21.20-24)

¹⁴ «A oyi de ki Njeranyakow Njetuji lo, ki a in lo'ti ki maji kadi in'ti el*. Maji kadi de ki nje tudə nya'gi kin gər ginn'ə maji. Ningə nje ki sii Jude'ti a anyinan ki do mbal'gi'ti†. ¹⁵ Ndo'a'ti kin de ki isi do kəy'ti a ur nanga kadi aw me kəy'ti un nya madi te'n el‡. ¹⁶ De ki a in me ndo'ti a asi kadi təl re be un ku rə'ne el. ¹⁷ Kumtondoo ki gara goto a in lə dene'gi ki nje səm ki nje kadi mba ngann'gi ili ndo'a'ti non kin. ¹⁸ Elita ki Luwə kadi nya kin ra nya bar'a el. ¹⁹ Tado dokagilo'ə'ti kin, kon ki de'gi a ingəi, in kon ki de oo nja kare el bay. Lo kulə ngirə dəngi'ti ki Luwə ində'n nya'gi kin, bitə bone de oo ko kon kin nja kare el. Taa de a oo ko kon kin gogi el ratata tə. ²⁰ Re Burəbe uwə ta ndo'gi kin gangi el ə, de kare ki a isi ki do'ne ta goto. Nan ndigi be kadi n'uwə ta ndo'gi kin gangi tado de'gi ki inbe mbəti'de. ²¹ Nga ningə, re de el'se ene: “Oyi, Kirisiti De ki Luwə mbət'ə ə in yo am eke in ne am”, ə ononyi'se kun me'se kad'a rəta. ²² Tado de'gi ki bari rə'de toki n'in kirisiti'gi be ki nje ki bari rə'de to njekeltakita Luwə'ti nan ingi el a rei non to rai nya'gi ki əti bol bol, ki nyakoji'gi ki kadi n'buksi de'gi mu'ti. A sangi kadi to nje ki Luwə mbəti'de inbe kin kaa n'buksi'de mu bay, re ingəi row ra'a. ²³ In be ə, kadi, in sii do nja'se'ti. M'el'se nya'gi kin pəti kadi gəri kete taa.

Ndo re Ngonn de
(Mat 24.29-31; Luk 21.25-28)

²⁴ «Ningə, dokagilo'ə'ti kakin, go nya kumtondoo'gi'ti kin, kadi a te kum'ne el, nanyi a nda el. ²⁵ Mee'gi a in dərən'ti tosi ki nanga, ningə togi'gi ki me dərən'ti a yəki. ²⁶ Lo kin'ti anyi de'gi a oyi m'in Ngonn de m'a m're me kilndi'ti. M'a m're ki togi pəti, me kunji'ti ki əti bol. ²⁷ M'a m'ulə malayka'gi lə'm kadi to do kum dəngi'ti

* 13:14 13.14 Lo ki maji kadi in'ti el: In Køy læ Luwə. † 13:14 13.14 Daniyel 9.27, 11.31, 12.11 ‡ 13:15 13.15 Dəngi Palesitinn'ti, de'gi rai kəy adi do'a ta lay, ningə do'a ki ta ki lay kakin ə in lo kisi kərkon. Oyi 2.4.

ki sɔ, a kawɪ nje ki mbɔti'de ki nan'ti. A kawɪ'de in ngangɪ dɔnangɪ'ti ki kare tei in ki nungɪ'ti.

Nyando ki ɔjido kagɪ mbaykote
(Mat 24.32-36; Luk 21.29-33)

²⁸ «Maji kadi in gɛri nyando ki dɔ kagɪ mbaykote'ti kin. Loki baji'ɛ'gi indɛi rungirungi, ɛ mbi'ɛ iti kin ningɛ, in gɛri kadi nanyi ɓar in ndɛkba nga. ²⁹ Be tɔ ɛ, loki oyi nya'gi kin pɛti rai nya ningɛ, maji kadi in gɛri toki Ngonn de in ta kɛy'ti, ndɛkba kadi re rɔ'se'ti. ³⁰ Ningɛ toki rɔta'ti, adi m'el'se, de'gi ki sii ki dɔ'de taa ne kin a oyi tigɛ el ɓay ɛ nya'gi kin pɛti a rai nya. ³¹ Dɔran ki dɔnangɪ a gotoi ndɔ madi, nan ta'gi lɛ'm a toi lo to'de'ti ba bitɪ ki non'ti.

Luwɛ ki kar'ne ba ɛ gɛr ndɔ ki dɔboy'ti
(Mat 24.42, 25.13-15; Luk 12.36-38, 19.12-13)

³² «De kare ki gɛr ndɔ eke dɔ kadi ki nya'gi kin a rai nya'ti goto: *Malayka'gi ki dɔran'ti el num, Ngonn lɛ Luwɛ inbe el num, nan Luwɛ ki Baw ki kar'ne ba par ɛ gɛr. ³³ Maji kadi oyi go rɔ'se, sii dɔ nja'se'ti, tado in gɛri dɔ kad'a kin el. ³⁴ A to to ta lɛ dingɛm kare ki inyɛ me kɛy lɛ'ne ɛ aw mbah kin be. Kete ɓay ta kadi aw, adi tɔgi kulɛ'gi ki me kɛy'ti ji njekulɛɓɛr'gi'ti lɛ'ne. Adi nan nan kulɛ ki sɔw dɔ'a kadi ra, ningɛ ndɛji njengɛm takɛy kadi isi dɔ nja'ne'ti. ³⁵ ɛ maji kadi sii dɔ nja'se'ti, tado in gɛri dɔ kadi ki ɓe nje kɛy a tɛl'n el. A tɛl lo sɔl'ɔ, eke danlo'ti, eke ndu non kunjɛ'ti, eke ki sin kaa, in gɛri el. ³⁶ Re te pati ningɛ, kadi ingɛi dɔ ɓi'ti el. ³⁷ Ta ki m'el'se kin, in de'gi pɛti ɛ m'el'de: Sii dɔ nja'se'ti.»

14

Ta kɔji ki dɔ tɔl Jeju'ti
(Mat 26.1-5; Luk 22.1-2; Jan 11.47,49,53)

¹ Nanyi ndɔ joo kete kadi ndɔ ra nanyi Paki ki nanyi mapa ki hum ɔd'ɔ el asi. Kibo'gi lɛ njekujɛnyamosi kadikare'gi, ki njendo ndukun'gi lɛ Luwɛ, sangɪ row kadi n'uwɛi Jeju gidɪ kuwɛ n'toli'ɛ. ² Be'ɛ, elinan eyina: «Adi j'uwɛi'ɛ ndɔ ra nanyi'ti el nan de'gi a indɛi ki wongɪ.»

Dene madi ur hu ki ɛti maji dɔ Jeju'ti
(Mat 26.6-13; Jan 12.1-8; Luk 7.36-38)

³ Jeju in me ɓe'ti ki Betani, me kɛy'ti lɛ Simon ki njebanji. Loki Jeju isi sɔ nya, dene madi re ki ku mbal ki ɓari'ɛ albatir ki hu ki ɛti maji in me'ti. Hu kin gat'a in ngayn, rai ki mann kagɪ ki ɓari'ɛ «nar» inbe dɔrɔ'a. Dene tɔ ku hu, ningɛ tɛti hu kakɪn dɔ Jeju'ti. ⁴ De'gi madi dann nje ki in low'ɛ'ti non, rɔ'de nɛl'de el adi elinan dann'de'ti eyina: «Tujɪ hu kin kɔ be ginn'ɛ in ri wa? ⁵ Asi kadi de taa'n nar ki asi silɛ ɓu mutɛ*, ɛ ra'n ki njendoo'gi!» To rɔ'de adi elita dene kakɪn ngayn. ⁶ Nan Jeju el'de ene: «Inyɛi dene kin keke. Tado ri ɛ isi njuwɛi'ɛ wa? Nya ki ra dɔ'm'ti in kulɛ ki maji.» ⁷ Njendoo'gi a in sese ki ndɔ'gi pɛti, adi ndɔ ki me'se ndigi par ɛ a rai se'de, nan m'in, m'a m'in sese ki ndɔ'gi pɛti el. ⁸ Dene kin ra nya ki asi go tɔgi'ne: ɔy hu rɔ'm'ti kete nginɛ'n ninn'm ki a aw ɓadi'ti. ⁹ Ningɛ adi m'el'se ta ki rɔta'ti: lo'gi pɛti dɔnangɪ'ti ne ki de'gi a ilɛi mbɛr Poyta ki maji sɛm'ti, a ɔri poy nya ki dene ra kin, kadi me'de olo'n dɔ'a'ti.

Judasɪ un dɔ Jeju
(Mat 26.14-16; Luk 22.3-6)

* **14:5** 14.5 Silɛ kare, dɔkagilo'ti lɛ Jeju, in nar ki lo ra kulɛ'ti ndɔ kare. Adi silɛ ɓu mutɛ in nar ki lo ra kulɛ'ti ndɔ ɓu mutɛ.

¹⁰ Judasi Isikariyoti ki in ki kare mbunə njendo'gi'ti lə Jeju ki dɔgi gidə in joo, aw ində ta'ne nan'ti ki kibo'gi lə njekujənyamosi kadikare'gi kadi ulə'n Jeju ji'de'ti. ¹¹ Loki kibo'gi oyi ta ki ta Judasi'ti, rɔ'de nəl'de ngayn adi uni ndu'de kadi n'adi'ə nar. Low'ə'ti non, Judasi sangi row ki kadi ulə'n Jeju ji'de'ti.

Jeju sɔ nya Paki ki njendo'gi lə'ne

(Mat 26.17-19; Luk 22.7-13)

¹² Ndo ki dɔkete lə ra nanyi kuso mapa ki hum ɔd'ɔ el, adi in ndo tɔl ngann bati'gi tado nyakuso Paki, njendo'gi lə Jeju dɔji'ə eyina: «Lo ki ra be ə ndigi kadi j'aw ji ra nyakuso Paki sɔm'ti kadi sɔ wa?» ¹³ Ningə Jeju ulə njendo'gi lə'ne joo, el'de ene: «Ai me bebo'ti kam, a tɔri tanan'ti ki dingəm kare ki oti mann me mbu ndar'ti dɔ'ne'ti, ningə uni go'ə. ¹⁴ Me kəy ki ur'ti ə eli nje kəy kin eyina: “Njendo ene: Kəy ki ra ə kadi m're m'njo nya Paki'ti ki njendo'gi lə'm wa?” ¹⁵ A oji'se me kəy ki boi. Me kəy kin to taa, in ki ra go'ə ə binəm, ki nya'gi ki me'ti pəti. Lo kin ə a rai nyakuso Paki sɔm'ti kadi j'usɔi. ¹⁶ Njendo'gi indəi, awi me bebo'ti kakin, ningə, ingəi nya'gi pəti asi nan toki Jeju eli'n'de, adi rai nyakuso Paki indəi dɔ'a dana.»

Njendo kare ki a un dɔ Jeju

(Mat 26.20-25; Luk 22.14; Jan 13.21-30)

¹⁷ Loki kadi ur, Jeju re ki njendo'gi lə'ne ki dɔgi gidə in joo. ¹⁸ Loki sii ta nyakuso'ti, Jeju el'de ene: «M'el'se toki rɔta'ti: de kare dann'se'ti ki isi sɔ sɔm nya, a ulə'm ji de'gi'ti.» ¹⁹ Me njendo'gi ulə ngirə tuji, adi dɔji ta Jeju kare kare eyina: «In m'in be?» ²⁰ Jeju el'de ene: «In de kare dann'se'ti in ki dɔgi gidə in joo inbe kin. In ki ulə ji'ne sɔm nan'ti me ngo kuso nya'ti.» ²¹ Tado Ngonn de a oy toki ndangi me makitu'ti lə Luwə oji dɔ'a†, nan kumtondoo in lə de ki a ulə Ngonn de ji de'gi'ti. De'ə kin, re oji'ə el kaa in soti.

Nyakuso ki ar njay lə Burəbe

(Mat 26.26-30; Luk 22.14-20; 1Ko 11.23-25)

²² Loki sii ta nyakuso'ti, Jeju un mapa, njangi dɔ'a, ningə uwə tətə nan'ti, adi njendo'gi, ningə el'de ene: «taai, in kin in darɔ'm.» ²³ Go mapa'ti, Jeju un kɔpi yiwi kandi nju, ra oyo dɔ'ti, ningə təl'n adi njendo'gi anyinan pəti dann'de'ti. ²⁴ Jeju el'de ene: «In kin in mosi'm, mosi Kunmindi ki sigi ki a anyi tado bulə de'gi. ²⁵ Ningə m'el'se toki rɔta'ti, m'a m'anyi yiwi kandi nju ki rangi el, biti kadi m'a m'anyi ki sigi me Konbe lə Luwə.» ²⁶ Osi pa kulə tɔji dɔ Luwə'ti, ningə tei awi dɔ mbal kagi Buni'gi'ti.

Jeju el toki Piyər a manji ta gər'ne

(Mat 26.31-35; Luk 22.31-34; Jan 13.36-38)

²⁷ Jeju el njendo'gi lə'ne ene: «Ingi a mbəti m'in pəti, tado ndangi me makitu'ti lə Luwə eyina: “M'a m'tɔl njekul bati'gi, ningə bati'gi a sananyinan ki lo lo‡.” ²⁸ Nan loki m'a m'ində lo koy'ti, m'a m'aw kete non'se'ti, to nginə'se Galile'ti.» ²⁹ Piyər el Jeju ene: «Re de'gi pəti inyəi nu kɔ kaa, m'in m'a m'inyə'i kɔ el.» ³⁰ Jeju təl el'ə ene: «Toki rɔta'ti, adi m'el'i, in, bone, me kondɔ'ti inbe kin, kunə kunjə a non nja joo el bay ə a manji ta nja mutə ene in gəri'm el.» ³¹ Nan Piyər ra dɔ ndu'ne'ti ene: «Re in koy kaa m'a m'oy sə'i, um m'a manji ta gəri el biti.» Ningə ndəgi njendo'gi pəti eli ko ta inbe ki Piyər el kakin tɔ.

Jeju elta ki Luwə Getisemane'ti

(Mat 26.36-46; Luk 22.39-46)

³² Go'ti, Jeju in ki njendo'gi lə'ne oti rei lo'ti madi ki tɔ'a nan Getisemane. Jeju el'de ene: «Sii lo kin'ti ne be in nginəi m'in, dɔkagilo'ti ki m'a m'elta ki Luwə.» ³³ Jeju adi

† 14:21 14.21 Pa'gi 22.2; Ejay 53 ‡ 14:27 14.27 Jakari 13.7

Piyər num, Jaki num, Jan num awi si'ə. Lo kin'ti, dadi ki bol ki metuji kibo ulə ngirə ra Jeju. ³⁴ Adı Jeju el'de ene: «Me'm rosi ki metuji ki asi koy, sii ne be, sii kum ba um, in toi bi el.» ³⁵ Jeju ɔti ki kete nden, ningə osi ki takum'ne nanga, dəji Luwə kadi re, to lo ra'ti ə, ɔsi dɔ kadi kon kin ngərəngi rɔ'ne'ti. ³⁶ Jeju ene: «Aba! Bai, nya ki dum tɔgi goto, ə ɔsi kɔpi kon kin ngərəngi kɔ rɔ'm'ti, nan k'in ə kadi in kigo ndigi'ti lə'm el, nan kigo ndigi'ti lə'i yo taa.» ³⁷ Jeju təl re rɔ njendo'gi'ti ki mutə, ningə ingə'de, isi toi bi, adi el Piyər ene: «Simon, isi to bi inbe biti wa? Asi kadi isi kum dɔ kadi'ti ki kare be el biti wa? ³⁸ Sii dɔ nja'se'ti ba, elita ki Luwə, kadi osi me nyanan'ti el. Ndil de ki me'ə'ti ge ra nya ki maji, nan darɔ in ki ton.» ³⁹ Təl ɔr rɔ'ne se'de ki rangi bay, elta ki Luwə, un go mindi'ne ki kete inbe kakin bay. ⁴⁰ Loki təl re rɔ'de'ti ningə, ingə'de isi toi bi bay. Kum'de ɔy diriri, lo ta ki kadi eli'ə kaa gəri el. ⁴¹ Jeju təl aw, re ki nja mutə, el'de ene: «In toi ta biti ne, isi ɔri kon bay wa? Asi be nga! Dɔkagilo re. Ngosine a uləi m'in Ngonn de ji njeramajel'gi'ti nga. ⁴² Indəi taa adi j'awi, njekulə'm ji'de'ti ə a re am!»

Judası ulə Jeju ji de'gi'ti

(Mat 26.47-56; Luk 22.47-53; Jan 18.3-12)

⁴³ Lowə ti non loki ta nanyi ki ta Jeju'ti ba bay ningə, Judasi, ki in ki kare dann njendo'gi'ti ki dɔgi gidə in joo ə isi re. Re ki kuti de'gi ngayn go'ne'ti. De'gi ki njekuwə kiyərɔ'gi ge, njekuwə gɔl'gi ji'de'ti ge. Bulə de'gi kin, in kibo'gi lə njekujənyamosi kadikare'gi, ki njendo ndukun'gi lə Luwə, ki ngatɔgi'gi, ə uləi'de. ⁴⁴ Judasi ki njekundɔ Jeju, elinan se'de nya ki n'a n'ra kadi to gəri Jeju ene: «De ki m'a m'ində ta'm kɔt'ɔ kin ə, in darɔ'a inbe, ənn ə, uwəi'ə səm, indəi kum'se go'ə'ti maji ai si'ə!» ⁴⁵ In be ə, te inbe ki Judasi te par ə, ɔti re rɔ Jeju'ti el'ə ene: «Njendo de'gi!» Ningə, ində ta'ne kɔt'ɔ'ti. ⁴⁶ Nje ki nungi indəi ji'de dɔ Jeju'ti uwəi'ə. ⁴⁷ Loki uwəi'ə, ki kare dann nje ki in si'ə nan'ti, ɔr kiyərɔ lə'ne tugə'n mbi paja lə kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi, bati gangi. ⁴⁸ Jeju un ta el'de ene: «To to nya ki m'in kaya de ə, in rei ki kiyərɔ'gi ki gɔl'gi ta kadi uwəi m'in be? ⁴⁹ Ndɔ'gi pəti, m'in sese nan'ti nati Kəy'ti lə Luwə, m'ndo de'gi nya, kaa, uwəi m'in el, nan in kin to be bone kadi ta'gi ki ndangi me makitu'ti lə Luwə tɔli ta'de.» ⁵⁰ Lo kin'ti, njendo'gi li'ə pəti anyinan ə inyəi'ə. ⁵¹ Ngonn ki basa kare, ki dolo rɔ'ne ki ta ku inbe par, un go Jeju. De'gi uwəi ngonn ki basa kakin, ⁵² nan, inyə ta ku ki dolo'n rɔ'ne kakin ji'de'ti, ə anyi ki rɔ'ne kare aw.

Jeju ra non njegangita'gi'ti lə Juwipi'gi

(Mat 26.57-68; Luk 22.54-55,63-71; Jan 18.12-18)

⁵³ Nje kuwə Jeju, awi si'ə non kibo'ti lə njekujənyamosi kadikare'gi. In lo kin ə kibo'gi lə njekujənyamosi kadikare'gi ki ngatɔgi'gi ki njendo ndukun'gi lə Luwə, pəti kawinan'ti. ⁵⁴ Piyər ra njiyə go'de'ti sanyi, nden nden, re ur go'de'ti, nati lo'ti lə kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi kakin. Re isi nan'ti ki paja'gi ta por'ti, isi nduwi. ⁵⁵ Kibo'gi lə njekujənyamosi kadikare'gi ki nje gangi ta'gi lə Juwipi'gi, ba pəti, sangi row təti ta madi kadi n'gangi ta koy dɔ Jeju'ti, nan ingəi el. ⁵⁶ De'gi ngayn təti ta ki ngom dɔ'a'ti, nan ta ki təti'gi lə'de aw go nan'ti el. ⁵⁷ Nje ki nagı indəi rai taa, taa təti ta ki ngom dɔ'a'ti eyina: ⁵⁸ «J'oo ta'a'ti ene: "M'a m'tuji Kəy lə Luwə ki de'gi rai ki ji'de kam kɔ, ningə me ndɔ'ti ki mutə, m'a m'ra in ki rangi ki de ra ki ji'ne el."» ⁵⁹ Dɔ ta'ti inbe kin kaa, ndu nje təti ta'gi osi go nan'ti el. ⁶⁰ Ə kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi ində taa dann de'gi'ti ki kawinan, dəji Jeju ene: «A elta madi dɔ ta'gi'ti ki de'gi ra eli dɔ'i'ti kam el wa?» ⁶¹ Nan Jeju ra ta'ne mbo, te ta'ne ilə'de'ti el. *Kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi dəji Jeju ta ki rangi bay ene: «In, ə in Kirisiti De ki Luwə mbət'ə, ki in Ngonn lə Luwə ki de'gi isi uləi tɔji dɔ'a'ti kin wa?» ⁶² Ə Jeju el'ə ene: «In m'inbe, ningə a oyi m'in Ngonn de m'nji dɔjikɔl Luwə'ti ki nje tɔgi, a oyi m'in m'ində dɔran'ti m're me kilndi'ti.» ⁶³ Kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi til ku'gi ki

ro'ne'ti, ə el ene: «In kin, ji sangi kadi de madi ki rangi elta do'a'ti bay wa? ⁶⁴ Inbe'gi oyi ndu'ə ki el'n ta ki mal do Luwə ki mbi'se ne. Ta ri ə in məri do'a'ti wa?» Ə de'gi pəti ki in low'ə'ti kin gangi ta do Jeju'ti, kadi in de ki səw do koy. ⁶⁵ Nje ki nan'gi, uləi ginn tuw mannta'de do'a'ti, ndəmi takum'ə, ningə biri ji'de ɔsi'ə'n'ə, ə eli'ə eyina: «in ra ro'i to njekeltakita Luwə'ti be ə ɔji'je de ki ɔsi adi j'oo!» Low'ə'ti non, paja'gi uwəi Jeju, agi ki ro'a'ti tindəi kət'ɔ.

Piyər maji ta gər Jeju

(Mat 26.69-75; Luk 22.56-62; Jan 18.15-18,25-27)

⁶⁶ Loki Piyər in tambalo'ti, nanga ne bay, dene kare ki dann dene'gi'ti ki nje ra kulə'gi'ti me kəy'ti lə kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi in non re. ⁶⁷ Oo Piyər isi nduw por ningə, ində manj'a ba, ə el'ə ene: «In kaa, in ki Jeju ki Najareti'ti to el wa?» ⁶⁸ Nan Piyər el'ə ene: «Jagi m'gər'ə el, ta m'gər me ta lə'i inbe ki ra el kam el tɔ.» Go'ti Piyər ɔti aw ra ta ndogi'ti, ningə kunə kunjə non. ⁶⁹ Dene kakin ilə kum'ne oo'n Piyər, ningə təl re do ta'ti kakin bay, el de'gi ki rai se'de non ene: «Dingəm kam in ki kare dann de'gi'ti li'ə tɔ.» ⁷⁰ Piyər təl manji nja kare bay, ene n'gər'ə el. Ningə njaba go'ti, ə de'gi ki rai se'de non, rei eli Piyər bay eyina: «Tokı rəta'ti, in kaa, in ki kare dann de'gi'ti li'ə tɔ, tado in de ki Galile'ti.» ⁷¹ Ə lo kin'ti Piyər iw ro'ne ki ta ki ngan ngayn ene: «Kadi Luwə ra sə'm nya ki ngan, re m'elta ki ngom. M'gər dingəm ki a elita li'ə kam el.» ⁷² Ningə tanan'ti non, ki nja joo, kunə kunjə non. Nga ningə, me Piyər olo do ta'ti ki Jeju el'ə ene: «Kete taa kadi kunə kunjə non ki nja joo a manji ta ki nja mutə ene gəri'm el,» adi Piyər non ki mann kum'ne.

15

Jeju ra non ngar Pilati'ti

(Mat 27.1-2, 11-14; Luk 23.1-5; Jan 18.28-38)

¹ Ki sin ba, kibo'gi lə njekujənyamosi kadikare'gi, ingəi nan ki ngatogi'gi ki njendo ndukun'gi, ki nje gangi ta'gi lə Juwipi'gi ba pəti, uni ndu'de ningə do Jeju, awi si'ə uləi'ə ji Pilati'ti. ² Ə *Pilati dəji Jeju ene: «in ngar lə Juwipi'gi wa?» Jeju el'ə ene: «In ta ki te ta'i'ti.» ³ Kibo'gi lə njekujənyamosi kadikare'gi təti ta'gi ngayn do Jeju'ti. ⁴ Ə, Pilati təl dəji Jeju ta ki rangi bay ene: «A elta madi el wa? oo ta'gi pəti ki de'gi a indəi do'i'ti kam!» ⁵ Nan Jeju te ta'ne ilə'ti el, adi ndəji Pilati ki dum.

Gangi ta koy do Jeju'ti

(Mat 27.15-26; Luk 23.13-25; Jan 18.39-19.16)

⁶ Do bal'gi pəti, lo ra nanyi Paki'ti, Pilati ɔr dangay kare ilə taa, adi in de ki bulə de'gi dəji'ə kadi ɔr'ɔ dangay'ti adi'de. ⁷ Dingəm kare ki bari'ə nan Barabasi in dangay'ti. Uwəi'de dangay'ti in ki madi'ne'gi ɔjido təl ki tɔli de, lo wongi'ti ki tɔji taga do nje konbe'gi'ti. ⁸ Bulə de'gi awi ro Pilati'ti, ningə dəji'ə kadi ra nya ki isi ra kete kete kakin adi'de. ⁹ Nga a Pilati dəji'de ene: «Gəi kadi m'inyə ngar lə Juwipi'gi taa madi'se wa?» ¹⁰ Pilati dəji ta kin be, tado gəri maji kadi in jangi ə ra kibo'gi lə njekujənyamosi kadikare'gi do Jeju'ti ə uləi'ə ji'ne'ti. ¹¹ Nan kibo'gi lə njekujənyamosi kadikare'gi suləi bulə de'gi adi dəji Pilati kadi ɔr Barabasi yo adi'de um Jeju el. ¹² Pilati dəji'de bay ene: «In gei kadi m'ra ri ki in ki in bari'ə ngar lə Juwipi'gi wa?» ¹³ Ningə təl uləi bilə eyina: «In bər'ə kagidəsi'ti!» ¹⁴ Pilati dəji'de ene: «In ri ki majel ə ra wa?» Ningə uləi bilə ngayn bay eyina: «In bər'ə kagidəsi'ti!» ¹⁵ In be ə, kadi ro bulə de'gi nəl'n'de, Pilati ɔr Barabasi adi'de. Ningə go'ti, adi indəi Jeju ki ndəy hawlay, ə uləi'ə ji njero'gi'ti kadi bəri'ə kagidəsi'ti.

Njero'gi uwəi Jeju kogi

(Mat 27.27-31; Jan 19.2-3)

¹⁶ Njero'gi ori Jeju awi si'ə me kəy'ti lə ngar Pilati, nati lo'ti ki bari'ə nan piretuwar, me lo'ti lə Pilati inbe non, ə bari ndəgi njero'gi pəti adi'de rei. ¹⁷ Low'ə'ti non, uləi ku ki kər njir njir* rə Jeju'ti, ə oji jəgi konn uləi də'a'ti tə. ¹⁸ Ningə, iləi rə'de rai'ə lapiya eyina: «Lapiya ngar lə Juwipi'gi!» ¹⁹ Tindəi də'a ki kagi gakira, tuwi mann ta'de də'a'ti, ə ɔsi məkəsi'de nanga, eyina n'isi n'ɔsi də'de nanga non'a'ti. ²⁰ Loki uwəi'ə kogi asi'de ningə, ɔri ku ki kər njir njir kakin rə'a'ti kə, ə təli uləi ku'gi li'ə inbe rə'a'ti gogi. Go'ti, tei awi si'ə taga kadi bəri'ə kagidəsi'ti.

De'gi bəri Jeju kagidəsi'ti

(Mat 27.32-44; Luk 23.26-43; Jan 19.17-27)

²¹ Dingəm kare ki Sirenn'ti, tə'a nan Simon, in baw Alegijandir ki Rupusi, in mu, ningə njero'gi uwəi'ə ki təgi adi oti kagidəsi lə Jeju. ²² Awi ki Jeju lo madi'ti kare to non, bari eyina Golgota, kər me'ə nan: «Lo kado de.» ²³ Adi'ə yiwi kandi nju ki buri nan'ti ki nya ki bari eyina mir†, kadi Jeju anyi, nan mbəti kanyi. ²⁴ Go'ti, njero'gi bəri Jeju kagidəsi'ti. Tugəi kiri mbara də ku'gi'ti li'ə, lowəi nan dann'de'ti‡. ²⁵ In ki kadi ki jikara, ə bəri'ə'n'ə kagidəsi'ti. ²⁶ Ndangi me bar'ti, nya ki ra ə n'bəri'ə'n'ə kagidəsi'ti eyina: «Ngar lə Juwipi'gi.» ²⁷ Bəri njebogi'gi joo nan'ti si'ə kagidəsi'ti. Ki kare dɔjikəl'ɔ'ti, ki nungi dɔjigəl'ə'ti. [²⁸ Be kadi ta ki ndangi me makitu'ti lə Luwə təl'n ta'ne: «Tudəi'ə dann njeramajel'gi'ti» kin təl'n ta'ne§.] ²⁹ De'gi ki nje dər row'ə, ra indəi də'de roke roke, ningə taji'ə, ə eli eyina: «Man, in ki nje tuji Kəy lə Luwə, ə təl ra in ki rangi me ndə'ti ki mutə kam! ³⁰ Aji rə'i inbe, ə in də kagidəsi'ti ur nanga be!» ³¹ Be tə ə nyi, kibo'gi lə njekujənyamosi kadikare'gi ki njendo ndukun'gi lə Luwə, uwəi Jeju kogi dann'de'ti eyina: «Aji de'gi ki rangi, nan inbe asi kaji rə'ne el! ³² Kirisiti, De ki Luwə mbət'ə, Ngar lə Isirayel'gi kaa kam, ki ra'je inbe ki ji ra'n ne kin, kadi in də kagidəsi'ti ur nanga adi j'oo, adi to j'un me'je j'ad'a rəta!» Nje ki bəri'de kagidəsi'ti ki kare dɔjikəl'ɔ'ti ki nungi dɔjigəl'ə'ti kaa taji'ə kah'a'ti inbe tə.

Koy Jeju

(Mat 27.45-56; Luk 23.44-49; Jan 19.28-30)

³³ Loki kadi ra jam də be'ti, lo diw, ndul kururu dənangi'ti ba pəti, biti kadi ki mutə ki losəl'ɔ. ³⁴ Ningə kadi'ti ki mutə, Jeju non ki ndu'ne kibo ene: «Eloyi, Eloyi, lama sabakitani?» Kər me'ə nan: «Luwə lə'm, Luwə lə'm, tado ri ə inyə'm kə wa?» ³⁵ De'gi madi dann nje'gi'ti ki rai non, oyi ndu'ə, ningə eli eyina: «Oyi de kaa nyi, ra bar Eli!» ³⁶ De kare dann'de anyi ngodi, un nya ki to hem hem, ulə me mann kandi nju'ti ki masi, ningə ulə ta gakira'ti adi Jeju kadi anyi, ə el ene: «In nginəi adi j'oyi ke Eli a re ris'ə nanga də kagidəsi'ti wa?» ³⁷ Lo kin'ti non be, Jeju ur koo ki ndu'ne kibo, ningə kon'a te. ³⁸ Go'ti ku gangi lo ki ra me Kəy'ti lə Luwə, til dana joo, in ta nu biti re nanga*. ³⁹ Kibo lə kuti njero'gi ki bu, ki ra takum Jeju'ti, oo'ə lo koy'ti ki oy, el ene: «Ki rəta'ti, dingəm kin in Ngonn lə Luwə.» ⁴⁰ Dene'gi madi rai non tə, rai sanyi, indəi kum'de ra oyi nya'gi ki isi rai nya. Dann'de'ti, Mari ki Magidala num, Mari ki kon Jaki ki bəri'ə ngonn ki in kon Joje num, ta Salome num, rai non tə. ⁴¹ In ingi kin ə ndolei go Jeju, ta rai si'ə me nya'gi'ti li'ə loki in Galile'ti. Ningə, dene'gi ki rangi ngayn ki rei si'ə Jerujalem'ti kaa in non bay tə.

* **15:17** 15.17 Dəkagilo'ə'ti kin, ku ki kasi, səw də ngar'gi par ə kadi ɔy. † **15:23** 15.23 Mir in hu ki rai ki nəm kagi madi dənangi Palesitinn'ti non. Gata in ngayn, ningə loki de oy ningə, a ɔyi rə ninn'ti bay ta a duwi. Ta loki rə de to'ə ngayn ningə, rai adi'ə ə rə'a yokiro nden. ‡ **15:24** 15.24 Pa'gi 22.19 § **15:28** 15.28 Barta kin goto me makitu'gi'ti ki kete nu ki in ta lə Luwə ki ndangi to kunmindi ki sigi. * **15:38** 15.38 Ku gangi lo kin gangi loki kar njay ki loki kar njay njay nan'ti. Lo ki kar njay njay, in kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi par ə a un majel lə bulə de'gi kadi awi'n me'ti non Luwə'ti. Loki Jeju oy, ku kakin til dana joo, adi tarow to tado lə de'gi pəti kadi ai non Luwə'ti. Tekitaga 26.31-33.

*Jisepi un ninn Jeju duw**(Mat 27.57-61; Luk 23.50-55; Jan 19.38-42)*

⁴² Ndo'a'ti kin, in ndo ki de'gi a osi nja nya'gi nan'ti indai, adi in ndo ki non ndo korikon'ti. ⁴³ Loki lo sol, Jisepi ki Arimate'ti, ki in ki kare dann njegangi ta'gi'ti la Juwipi'gi, in de ki de'gi buki'ot'i ngayn, uti mosi'ne ku'ti in non re. In inbe kaa isi ngine Konbe la Luwa ki kadi a re kin to. Bol ra'a el, adi aw ro Pilati'ti daj'ot'i ninn Jeju. ⁴⁴ Loki Pilati oo kadi Jeju oy ot, ot'ot bol, adi ulo go nje kisi do kuti njerog'gi ki bu, ad'a re, ningo daj'ot ene ke Jeju oy mayinu wa? ⁴⁵ Loki oo ta ki ta nje kisi do njerog'gi'ti ningo, adi tarow Jisepi kadi un ninn Jeju. ⁴⁶ Jisepi ndogi ta ku dolo ninn, risi ninn Jeju do kagidasi'ti re'n nanga, dolo ki ku dolo ninn, ilo me be ninn'ti ki uri kadi mbal'ti, ningo nduguru mbal ilo ta'ti. ⁴⁷ Mari ki Magidala in ki Mari ki kon Joje awi, ra oyi loki iloi Jeju'ti.

16*Jeju inda taa lo koy'ti el**(Mat 28.1-8; Luk 24.1-11; Jan 20.1-2)*

¹ Loki ndo korikon der, Mari ki Magidala num, ki Mari, ki kon Jaki num, Salome num ndogi hu kagi ki ot'i mbin, tado kaw koy ro ninn Jeju'ti. ² Ndo Domasi, ki sin ba, loki kadi isi uwot, anyi awi do badi'ti. ³ Loki isi awi ningo, elinan dann'de'ti eyina: «Nga kin, nan ot to nduguru mbal ta'a'ti rangi adi'je wa?» ⁴ Nan loki uni kum'de ningo, oyi kadi kakira mbal kakin, de nduguru'ot rangi. ⁵ Dene'gi kin uri be ninn'ti ningo, nyi, oyi ngonni ki basa madi kare, ulo ku ngal ki nda ro'ne'ti, si'n ki dojikol'ti. Lo kin'ti, bol ra dene'gi. ⁶ Nan, ngonni ki basa kakin el'de ene: «In boli el, m'gor kadi isi sangi Jeju ki Najareti'ti, ki de'gi bari'ot kagidasi'ti. Jeju inda taa lo koy'ti, goto ne. Oyi loki iloi'ot'i ot to kare kin. ⁷ Ningo ki ngosine kin, awi eli Piyer ki ndagi njendo'gi toki a aw kadi ngine'se Galile'ti. Lo kin ot a oyi'ot'i, toki el'n'se kete.» ⁸ Dene'gi tei ki ngodi nja'de'ti ta badi'ti, dadi par par ki bol, gari row ro'de el. Ta kaa eli de el, tado bol tol'de*.

Jeju oji ro'ne Mari ki Magidala

⁹ [Jeju inda taa lo koy'ti ki ndo Domasi, sin ba. Loki inda lo koy'ti, de ki dokete ki toji ro'ne ro'a'ti in Mari ki Magidala, ki ndoki tuwot ndil'gi ki majel siri do'a'ti ko. ¹⁰ Ningo, Mari ot in nje kaw kel njendo'gi li'ot ki sii ta kuwot ndoo'ti ki ta non'ti. ¹¹ Nan loki Mari el'de toki Jeju inda lo koy'ti, adi n'inbe n'oo'ot ki kum'ne, njendo'gi tai me'ot el.

Jeju oji ro'ne njendo'gi joo

¹² Go'ti, Jeju oji ro'ne koji ki to ta dangi njendo'gi joo ki in do row'ti, isi awi ki ngannbe'gi'ti. ¹³ Loki Jeju ingot'de, teli awi ori poy'ot ndogot'gi, nan ndogot'gi uni me'de, el to.

Jeju oji ro'ne njendo'gi ki dogi gidot in kare

¹⁴ Ta tolta'a'ti, Jeju oji ro'ne njendo'gi ki dogi gidot in kare loki isi soi nya. Lo kin'ti, Jeju kol se'de do kunme'ti el lo'de, ki kum kuti lo'de, tado mbeti kun me'de nje ki oyi'ot toki inda lo koy'ti. ¹⁵ Go'ti, el'de ene: «Ai ki do be'gi ki donangi'ti ne pot'i, iloi mber Poyta ki maji mbi de'gi'ti pot'i. ¹⁶ De ki un me'ne, ot rai'ot batom, ningo a ingo kaji, nan de ki mboti kunme'ne, ta ki gangi a in do'a'ti. ¹⁷ Nyakoji'gi ki nje ki uni me'de adi Luwa a oji ot to kin: me to'm'ti, a tuwai ndil'gi ki majel, a eli ndonnta'gi ki mbah. ¹⁸ A uwai lii'gi ki ji'de, ningo re anyinan nya ki nje tol de kaa, a ra se'de nya madi el. A indai ji'de do njemonyi'gi'ti, adi nje monyi'gi ingoi lapiya.»

* **16:8** 16.1-8 Be ninn lo'de donangi Palesitinn'ti in mbal ot uri kada to be ningo, iloi ninn'ti, ningo nduguruyi mbal ki rangi uti ta'a.

Jeju təl aw dɔran'ti

¹⁹ Go ta'gì'ti ki Burəbe Jeju el'de, uni'ə awi si'ə dɔran'ti, adi isi dɔjikol Luwə'ti.
²⁰ Go kaw'a dɔran'ti, njendo'gi awi iləi mbər Poyta ki maji. Burəbe in se'de nan'ti, adi'de tɔgi adi rai nya'gi ki əti bol bol. Nyakɔji'gi kin to be, tɔji kadi ta lə njendo'gi in ta ki rɔta'ti†.]

---

† **16:20** 16.9-20 Barta'gi kin goto me makitu'ti ki kete nu ki in ta lə Luwə ki ndangi to kunmindì ki sigi.

Poyta ki maji ki Luki ndangi

Ta ki dɔ Poyta'ti ki maji lə Jeju ki Luki ndangi

Poyta ki maji kin toji kadi Jeju in Njekaji de'gi ki Isirayel'ti par el, nan toj'ɔ to Njekaji de'gi ki dɔnangi'ti ne pəti. Poy nya'gi ngayn ki Luki ɔr el'n ta me makitu'ti lə'ne, Matiye ki Marki kaa rai be tɔ nan k'in ə Luki sangi ginn ta'gi ngayn ta ndangi'de, ilə'n ta'gi madi'gi ki rangi dɔ nje ki Matiye ki Marki ndangi bay. Be ə Luki elta ar njay dɔ koji Jeju'ti, dɔ kaji'ti ki Jeju aji ngonn ki basa ki Nanyi'ti lo koy'ti, poyta'gi lə Jaka ki de'gi ki dɔ row'ti ki Emawusi. Makitu kin el bay ɔjido kujita'gi, toki kujita lə de ki Samari'ti ki njeramaji, ki kujita lə ngonn ki nanyi. Ta on me Jeju adi ra maji ki njemonyi'gi, nje ki isi ingəi kon, nje ki de'gi adi'de kon ki njendoo'gi.

Rɔnel re ki Njekaji re dɔnangi'ti ki təti ki tətiro tɔgi'gi lə Nje majel, de asi ində manj'a oo me makitu Luki'ti kin pəti.

Kon ta'gi ki me'ti: Koji Jan Batisi ki Jeju 1-2. Kulə'gi ki Jan Batisi ra 3. Kulə'gi ki Jeju ra ki nyando'gi ki Jeju ndo de'gi dɔnangi Galile'ti 4-9. K'in Galile kaw Jerujalem'ti 9-19. Ta'gi ki Jeju el ki nje tan'a rɔ'gi Jerujalem'ti 19-20. Ta ki dɔ tuji Jerujalem'ti ki təl Ngonn de 21. Kon, koy, kində taa lo koy'ti ki kaw dɔran'ti lə Jeju 22-24.

Kulə ngirə ta

¹ Tewopil, de'gi ngayn adi rɔ'de, ndangi nya'gi ki rai nya dann'je'ti ne kin ki go'ə go'ə*. ² Ndangi toki, nje ki oyi nya'gi kin ki kum'de eli'je. Oyi ki kum'de lo kulə ngirə'ti nu, ə təli nje kiləmbər Poyta ki maji lə Luwə. ³ Be ə, m'in kaa, m'sangi ginn nya'gi pəti ki rai nya kin, lo kulə ngirə'ti nu maji maji kadi m'oo. Ningə go sang'a'ti ki m'sangi, m'oo maji ngayn kadi, m'ndangi me makitu'ti ki go'ə go'ə mad'i in kibo Tewopil. ⁴ Lo kin'ti, a gər kadi nyando'gi ki ingə'de in nyando ki rɔta'ti.

Ta koji Jan Batisi

⁵ Dɔkagilo'ti ki *Erodi in ngar ki Jude'ti, dingəm kare isi non tɔ'a nan Jakari. Jakari in ki kare me kuti'ti lə njekujənyamosi kadikare'gi ki bari'ə Abiya. Tɔ ne'ə nan Elijabeti. In ngonn ki dene ki ginn koji'ti lə *Aron. ⁶ Jakari ingi ki Elijabeti joo pəti in de'gi ki dana takum Luwə'ti. Təli rɔ'de maji ngayn go mbərkikində'gi'ti ki gorow'gi'ti lə Burəbe pəti. ⁷ Nan ingəi ngonn el, tado Elijabeti in kuji. Ningə in dɔkagilo ki, ingi joo pəti, bugəi nga. ⁸ Ndo kare Jakari isi ra kulə kujənyamosi kadikare takum Luwə'ti, tado in ndo ra kulə lə kuti li'ə. ⁹ Ningə, kigo ra'a'ti lə njekujənyamosi kadikare'gi, kagilo osi dɔ Jakari'ti kadi ur me Kəy'ti lə Luwə. Ur kəy kadi buki nduji kagi ki əti mbin por'o†. ¹⁰ Loki Jakari a buki nduji kagi ki əti mbin por'o kin, bulə de'gi ngayn rai taga ne ra elita ki Luwə. ¹¹ Low'ə'ti non, malayka lə Burəbe te bus ki rɔ Jakari'ti, dɔjikol'ti lə lo buki nduji kagi'ti. ¹² Loki Jakari oo malayka kakin ningə, ndil'ə te anyi ur kaki, bol tɔl'ɔ. ¹³ Nan malayka el'ə ene: «Bol el Jakari, tado Luwə oo dɔ ndu ta ki el si'ə, ne'i Elijabeti a oji ngonn adi, a ində tɔ'a nan Jan. ¹⁴ A in nya rɔnel lə'i kibo ngayn, taa de'gi ngayn a rai rɔnel dɔ koj'o'ti tɔ. ¹⁵ Tado a in de kibo takum Burəbe'ti. A anyi yiwi kandi nju el num, a anyi ndəgi yiwi'gi ki hum ɔd'ɔ el num tɔ. Loki to'n me kon'ne'ti bay, Ndil Luwə a ros'ə. ¹⁶ A təl ki ngann Isirayel'gi ngayn re se'de rɔ Burəbe Luwə'ti lə'de. ¹⁷ A njiyə takum Burəbe'ti ki Ndil num, ki tɔgi lə njekeltakita Luwə'ti Eli num tɔ. A njiyə ki Ndil num ki tɔgi num kadi ulə ngann'gi ki baw'de'gi

* 1:1 1.1 KNK 1.1 † 1:9 1.9 Tekitaga 30.7-8

noji nan'ti. Taa kadi njedongan'gi tæli nje kaw ki hal læ de'gi ki dana, kadi de'gi indæi dɔ rɔ'de dana tado læ Buræbe.»¹⁸ Jakari dæji malayka ene: «Ki gorow ki bann æ m'a m'gær'n kadi in ta ki rɔta'ti wa? Tado m'in ki dɔ'm m'bugæ, ta ne'm kaa bal'a al dɔ lo tɔ nga.»¹⁹ Malayka tæl el'æ ene: «M'in Gabiriyel, ki nje ra kulæ takum Luwæ'ti. Luwæ ulæ'm kadi m'el'i ta, m'ilæ Poyta ki maji kin mbi'i'ti.»²⁰ Oo maji, a tæl mbiki, adi a asi kelta madi el, biti kadi ndɔ ki nya'gi ki m'el'i ta'a kin rai nya bay taa. A in be, tado kunme læ'i goto dɔ ta'gi'ti ki m'el'i kin. Nya'gi kin a rai nya dɔkagilo'æ'ti ki Luwæ ɔji.»

²¹ Me lo kin'ti, bulæ de'gi toi ta nginæ Jakari'ti, ta ndɔji'de, tado Jakari un dɔkagilo ngayn me Kæy'ti læ Luwæ. ²² Loki indæ lo te ki taga ki rɔ bulæ de'gi'ti ningæ, asi kadi el'de ta el. Loki el'de ta el, gæri kadi oo nya me ndil'ti me Kæy'ti læ Luwæ. Jakari el'de ta ki ji'ne par, æ isi to mbiki be par.

²³ Loki tɔlta kulæ ningæ, tæl aw me kæy'ti læ'ne. ²⁴ Ningæ ngayn el go'ti, ne'æ Elijabeti in sëm. Elijabeti iyæ rɔ'ne kæy, adi de oo'æ el, asi nanyi mi, æ el ene: ²⁵ «Oyi maji ki Buræbe ra sëm kin. Buræbe indæ kum'ne go'm'ti, ɔr rɔsɔl dɔ'm'ti dann de'gi'ti.»

Ta koji Jeju Kirisiti

²⁶ Me nanyi'ti ki mehen, Luwæ ulæ malayka Gabiriyel me bebo'ti ki tɔ'a nan Najareti, dɔnangi'ti ki Galile. ²⁷ Ulæ rɔ ngonn mand'i'ti madi ki gær ngaw el bay, ki dingæm kare ki tɔ'a nan Jisepi, ki ginn koji'ti læ *Dabidi ki njenduwæ li'æ. Tɔ ngonn mand'i kakin nan Mari. ²⁸ Malayka ur kæy go Mari'ti el'æ ene: «M'uwæ ji'i Mari, in ki ingæ memaji læ Luwæ, Buræbe in nan'ti sæ'i.» ²⁹ Ta kin æti Mari bɔl, adi dæji rɔ'ne ta ene ke ginn kuwæji kin in ri wa? ³⁰ Malayka el'æ ene: «Bɔl el Mari, tado ingæ maji takum Luwæ'ti. ³¹ A in sæ'm, a oji ngonn ki dingæm, a indæ tɔ'a nan Jeju. ³² A in kibo, a bari'æ Ngonn læ Njekisi dɔ nya'gi'ti pæti. Ningæ, Buræbe Luwæ a ad'a kumbær ngar læ kaw'a Dabidi. ³³ A onbe dɔ ginn koji'ti læ *Jakobi biti ki non'ti. Ningæ Konbe li'æ a indæ ngang'i'ne el tɔ.» ³⁴ Mari el malayka ene: «Gorow ki bann æ nya'gi kin a rai nya wa? Tado m'gær ngaw el bay.» ³⁵ Malayka el'æ ene: «Ndil Luwæ a re dɔ'i'ti, Njekisi dɔ nya'gi'ti pæti a buki tɔgi'ne dɔ'i'ti. In tado kin æ, ngonn ki a oj'o in rɔ Luwæ'ti, a bari'æ Ngonn læ Luwæ. ³⁶ Oo noji Elijabeti ki bugæ inbe kin kaa in sæ'm tɔ. In ki de'gi bari'æ kuji kaa nyi in sæ'm ra nanyi mehen kin. ³⁷ In sæ'm tado nya ki dum Luwæ goto.» ³⁸ Mari ene: «M'in bær læ Buræbe, maji kadi Luwæ ra sæ'm toki te'n ta'i'ti.» Low'æ'ti kin, malayka inyæ Mari æ ɔti aw.

Mari aw mbah dɔ Elijabeti'ti

³⁹ Me ndɔ'gi'ti ki go'ti, Mari indæ taa, aw kalangi kalangi ki dɔnangi ki mbal'gi in sëm'ti, me be'ti ki dɔnangi Juda. ⁴⁰ Aw ur me kæy'ti læ Jakari, uwæ ji Elijabeti. ⁴¹ Loki Elijabeti oo ndu Mari ningæ, Ngonn ki me'æ'ti ɔdi rɔ'ne ndur kuti kuti. Ningæ Ndil Luwæ ros'o tɔ. ⁴² Lo kin'ti, Elijabeti un ndu'ne ki taa, el Mari ene: «Luwæ adi njangi dɔ in dɔ'i'ti dann dene'gi'ti pæti. Ningæ Ngonn ki to me'i'ti kaa maji ur'æ tɔ. ⁴³ Ra bann æ m'in kin par, Luwæ buki'm'ti kædi be biti, adi kon Be'm re me kæy'ti læ'm? ⁴⁴ Loki m'oo ndu'i ki uwæ'n ji'm, ngonn ki me'm'ti ɔdi rɔ'ne ndur ki rɔnel. ⁴⁵ In nje majikur, tado kunme læ'i adi nya'gi ki Buræbe el'i taa a tæli ta'de.»

Pa læ Mari

⁴⁶ Be æ Mari ene:
«Ngarme'm osi pa ulæ tɔji dɔ Buræbe'ti.
⁴⁷ Ndil'm ra rɔnel dɔ Luwæ'ti ki Njekaji'm.
⁴⁸ Tado Luwæ tæl kum'ne oo'n bær læ'ne ki dene ki asi nya madi el.
In be æ, kaw ki kete non,
De'gi pæti a bari'm'in nje majikur ki dɔ lo'gi'ti ki dangi dangi.
⁴⁹ Tado Luwæ ki nje tɔgi pæti,

Ra nya'gi ki ɔti bol bol tado lə'm.

Maji kadi tɔ'a in ki kar njay.

⁵⁰ Ningə, kadi memaji li'ə to ki do bal'gi do bal'gi do de'gi'ti ki nje bol Ndil'ə.

⁵¹ Luwə oji togi'ne pəti ki taga,

Nje ki ngarme'de rosi ki kəjirɔ,

Luwə tində'de sanan'de.

⁵² Sur njetogi'gi tilə'de do kumbər ngar'gi'ti lə'de,

Ningə nje sol do'de, un do'de ki taa tɔ.

⁵³ Adi nyakingə rosi ji njendoo'gi,

Ə tuwə njenyakingə'gi ji'de kare adi awi.

⁵⁴ Ɔsi kɔy *Isirayel ki njekulə li'ə,

Adi me'ə olo do memaji'ti tado de'gi li'ə.

⁵⁵ Me'ə olo do'ti toki un'n mindi'ne adi kaw'je'gi kete nu.

Un adi Abiraham ki ginn koji li'ə ba biti ki non'ti.»

⁵⁶ Mari isi ki Elijabeti asi nanyi mutə, ningə təl aw be.

Koji Jan Batisi

⁵⁷ Dɔkagilo koji ngonn lə Elijabeti asi, ə oji ngonn ki dingəm. ⁵⁸ Nje gədi kəy'gi li'ə ki noji'gi oyi poy maji ki Luwə ra si'ə adi rai si'ə rɔnel. ⁵⁹ Loki ndo ki jijoo go koji ngonn'ti asi ningə, rei kadi ujəi mət'ɔ‡. De'gi ndigi kadi n'bari'ə ki tɔ baw'a ki Jakari. ⁶⁰ Nan kon'a el'de ene: «Jagi, a bari'ə Jan.» ⁶¹ Ə de'gi eli Elijabeti eyina: «De ki ginn koji'ti lə'i ki tɔ'a to be goto.» ⁶² Lo kin'ti, dəji baw'a ta ki ji'de eyina ke ge kadi n'bari ngonn kakin nan nan wa? ⁶³ Jakari dəji adi rei ki bar ndangi nya adi'ə, ningə ndangi nya'ti: «Tɔ'a in Jan.» Lo kin'ti, ta ndoji de'gi pəti. ⁶⁴ Low'ə'ti non, ta Jakari te, ndonn'o tuti adi elta ulə'n toji do Luwə'ti. ⁶⁵ Nya kin ra bol de'gi pəti ki me be'gi'ti ki do lo'ti ki non, taa go dɔnangi mbal'gi'ti ki Jude pəti, de'gi eli ta'a ki lo lo. ⁶⁶ De'gi ki oyi poyta kin ngəmi me'de'ti, ə eli eyina: «Ngonn kin a təl ri wa?» toki rɔta'ti, ji Burəbe in do'a'ti.

Pa lə Jakari

⁶⁷ Ndil Luwə rosi Jakari ki baw ngonn, adi eltakita Luwə'ti ene:

⁶⁸ Tɔji ki do Burəbe'ti, ki Luwə lə Isirayel,

Tado re oo de'gi lə'ne, taa'de ilə'de taa.

⁶⁹ In ə te ki Njekaji ki nje togi ginn koji'ti lə Dabidi ki njekulə li'ə adi'je.

⁷⁰ Te si'ə toki ilə'n mbər ki ta de'gi ki njekeltakita'a'ti ar njay, dɔkagilo'ti ki mayinu.

⁷¹ Njekaji ki a taa'je ji njeban'gi'ti lə'je pəti,

ki ji njekosi'je ta'gi'ti pəti.

⁷² In be ə, Luwə toji'n memaji lə'ne ki rɔ kaw'je'gi'ti,

Num taa, me'ə olo do kunmindi'ti ki ar njay num tɔ.

⁷³ Kunmindi kigo mində'ti ki un adi kaw'je *Abiraham.

⁷⁴ Kunmindi ki a ra kadi ji ra kulə li'ə ki kanji bol,

Loki a ta'je ji njeban'gi'ti lə'je.

⁷⁵ Kadi ji njiyə takum'ə'ti, me kar njay'ti num, me ki ra dana'ti num,

Dɔkagilo pəti ki j'isi'n ki do'je taa.

⁷⁶ In ngonn'm, a bari'nu njekeltakita Luwə'ti ki in nje kisi do nya'gi'ti pəti,

Tado a njiyə non Burəbe'ti kadi in ra row li'ə.

⁷⁷ Lo kin'ti, de'gi li'ə a gəri kaji ki aji'de ki gorow k'inyə go majel'gi'ti lə'de kɔ.

⁷⁸ Luwə in nje memaji.

Ki takul memaji ki koo kumtondoo li'ə ə,

Kunji ki dɔran'ti unji'n do'je'ti to kadi be.

‡ 1:59 1.59 Lebitiki 12.3

⁷⁹ Kunji kin unji do de'gi'ti ki sii me lo ki diw'ti num, Me ndil koy'ti num.

Tado kadi ndr'je tarow, aw se'je do row kisimaji'ti.

⁸⁰ Ngonn kakin togi, tol de ki gəsirə me ndil'ti. Ra be dilə mbo'ti, biti ndo ki te'n taga takum Isirayel'ti.

2

Koji Jeju

(Mat 1.18-25)

¹ Dokagilo'ə'ti kin, nje konbe kibo Sejar Ogusiti un ndu'ne kadi ndangito de'gi ki donangi'ti pəti me makitu'ti. ² Ndangito ki dokete kin in dokagilo'ti ki Kiriniwusi in nje konbe donangi'ti ki Siri. ³ De'gi pəti awi kadi ndangito'de, Nan nan kaa aw be koji'ne'ti. ⁴ In be ə, Jisepi kaa in bebo Najareti'ti, donangi Galile'ti, isi aw bebo'ti lə Dabidi, ki bari'ə Betilehem, donangi Jude'ti. Tado Jisepi in de ki ginn koji'ti lə Dabidi. ⁵ Awi kadi ndangito'de nan'ti ki Mari ki njenduwə li'ə, ki ra ki sə'm.

⁶ Loki in Betilehem'ti non bay ningə, ndo koji ngonn lə Mari asi. ⁷ Mari oji ngonn'ne ki dokete to ngonn ki dingəm. Bir ngonn kakin ki ku, ilə me nya ngəm nya kuso'ti lə da'gi, tado lo ki kadi ingəi to'i'ti me key to mbah'gi'ti goto.

Njekul da'gi

⁸ Njekul da'gi in me mu'ti do lo'ti kin non, indəi bi taa isi ngəmi da'gi lə'de kondə. ⁹ Ningə nyi oyi malayka lə Burəbe te bus ki ro'de'ti. Toji lə Burəbe unji gugi do'de, adi bol tol'de. ¹⁰ Nan malayka el'de ene: «Boli el, tado m're ki Poyta ki maji kadi madi'se. Poyta ki maji kin a in nya ronel kibo ngayn tado lə de'gi pəti ki donangi'ti ne. ¹¹ In bone ə oji nje kaji me be'ti lə Dabidi adi'se. Njekaji ki in Kirisiti ki in *De ki Luwə mbət'ə, Burəbe. ¹² Ningə nyakoji ki in a gəri'ə ə to kin: A ingəi ngonn ki kasi ki biri'ə ki ku, ə iləi'ə me nya ngəm nya kuso'ti lə da'gi.»

¹³ Tanan'ti non, bulə de'gi njerə'gi ki doran'ti, tei, indəi ro'de nan'ti ki malayka ki kare kakin, ningə osi pa piti Luwə eyina: ¹⁴ Toji in ki do Luwə'ti ki nje kisi doran'ti taa nu. Taa, kisimaji ki do donangi'ti, ki ro de'gi'ti ki Luwə ndigi'de to.

¹⁵ Loki malayka'gi inyəi'de ə təli awi doran'ti gogi, njengəm da'gi elinan dann'de'ti eyina: «Adi j'awi biti ki Betilehem'ti j'oyi nya ki ra nya ə Burəbe te ki do'a adi'je kin.»

¹⁶ Indəi kalangi awi ningə nyi, ingəi Mari ingi ki Jisepi, nan'ti ki ngonn ki kasi ki iləi'ə me nya ngəm nya kuso'ti lə da'gi. ¹⁷ Loki oyi ngonn ki kasi kakin ningə, go'ti ori ginn nya'gi ki eli'de ojido ngonn ki kasi kin. ¹⁸ De'gi pəti ki oyi ta ki njengəm da'gi ori go'ə, əti'de bol. ¹⁹ Mari ngəm nya'gi kin pəti me'ne'ti, mərta do'ti kigo'ə go'ə. ²⁰ Nje ngəm da'gi təli gogi ki pa, ki kulə toji do Luwə'ti ta'de'ti. Tado Luwə adi'de oyi nya'gi ki mbi'de ge, ki kum'de ge. Ningə nya'gi kakin rai nya ki gorow'ə inbe ki malayka ilə'n'de mbər'ə kakin to.

Toji Jeju me Key'ti lə Luwə

²¹ Loki ndo ki nja jijoo go koji ngonn'ti asi, ujəi mət'ə*, ningə indəi to'a nan Jeju. In to ki malayka el'de, loki kon'a ra ki səm'ə el bay, kadi to bari'ə'n'ə. ²² Ningə, loki ndo ki in ndo kar ro kigo ndukun'ti lə *Moji asi†, Jisepi ingi ki Mari ai ki ngonn kakin Jerujalem'ti kadi toji'ə Burəbe, ²³ kigo ndang'a'ti ki ndangi me ndukun'ti lə Burəbe eyina: «Ngann dər'gi ki dingəm pəti a in ki kində ji do'de'ti tado lə Burəbe.»

²⁴ Num taa, rei kadi adi'de kəmosi'gi joo eke ngann dər dum'gi joo kadikare'ti, kigo ndang'a'ti ki ndangi me ndukun'ti lə Burəbe§.

* 2:21 2.21 Lebitiki 12.3 † 2:22 2.22 Lebitiki 12.6 ‡ 2:23 2.23 Tekitaga 13.2,12 § 2:24 2.24 Lebitiki 12.8

Pa læ Simeyon

²⁵ Dingəm kare in Jerujalem non to'a nan Simeyon. In de ki dana taa in de ki njera go ndigi'ti læ Luwə to. Isi nginə ta nje kaji Isirayel mayinu ba. Ningə Ndil Luwə in do'a'ti to. ²⁶ Ndil Luwə el kete ad'a gər toki a oy el biti kadi oo Kirisiti De ki Burəbe mbət'ə, ki kum'ne bay taa a oy. ²⁷ Ndil Luwə os'ɔ kadi aw me Kəy'ti læ Luwə, ningə toki nje koji Jeju awi si'ə me kəy'ti kadi rai kigo ndukun'ti læ Burəbe. ²⁸ Simeyon taa Jeju ji'ne'ti, ningə ulə toji do Luwə ene: ²⁹ «Ngosine, Burəbe, inyə bər lə'i ad'a aw ki lapiya, kigo ta'ti lə'i nga, ³⁰ Tado kankum'm oo njekaji de'gi nga. ³¹ Kaji ki ində do'a dana takum bulə de'gi'ti pəti. ³² In kunji ki kadi unji do ginn de'gi'ti pəti, taa a in toji ki do de'gi'ti lə'i, Isirayel to.»

³³ Ta ki Simeyon el do Jeju'ti əti kon'a'gi ki baw'a'gi bol. ³⁴ Simeyon njangi do'de, ningə el Mari ene: «Maji kadi in gər maji, ngonn ki oj'o kin a in row kosi læ bulə de'gi num, row kində taa læ de'gi ngayn donangi Isirayel'ti to. Taa, re to nyakoji ki nje re ki takasinan el to. ³⁵ A adi mərta ki ngarme de'gi'ti ngayn, ginn'ə a te taga. Ningə ro'i'ti inbe, in kiyəro ki a gangi ndil'i dana.»

Ann ra oyo Luwə tado Jeju

³⁶ Dene kare ki njekeltakita Luwə'ti isi non, to'a nan Ann. In ngonn læ Panuwel, ginn koji'ti læ Aser. Loki taa dingəm mandi'ne'ti, isi si'ə asi bal siri ba par ə ngaw'a oy. Ningə ki ngosine kin, Ann togi ngayn nga. ³⁷ Bal'a in dojjoo gidə in so. Njengawkoy kin in me Kəy'ti læ Luwə ki dokagilo'gi pəti gos'o. Kondə ki kada in me Kəy'ti læ Luwə, el si'ə ta, ogi ro'ne nyakuso. ³⁸ In be ə, dokagilo'ə'ti kin, in kaa te non re to. Osi pa ulə'n toji do Luwə'ti, taa elta ki do ngonn'ti kin de'gi pəti ki isi nginəi kadi Luwə taa Jerujalem ji njeban'gi'ti ilə taa to.

³⁹ Loki nje koji Jeju rai nya'gi pəti kigo ndukun'ti læ Burəbe ningə, təli awi Galile me bebo'ti lə'de ki Najareti'ti gogi. ⁴⁰ Ningə, ngonn kakin togi, aw ki singə'ne. Rosi ki tər, taa memaji læ Luwə in si'ə nan'ti to.

Jeju in me Kəy'ti læ Luwə loki bal'a in dogi gidə in joo

⁴¹ Do bal'gi pəti, njekoji Jeju awi Jerujalem'ti lo ra nanyi'ti ki bari'ə nanyi Paki. ⁴² Loki Jeju ra bal dogi gidə in joo ningə, aw ki nje koji'ne'gi lo ra nanyi'ti toki sii rai kete kete go kuji ra'a'ti*. ⁴³ Ningə, loki ndo ra nanyi tigə ə, nje koji'gi læ Jeju isi təli gogi, nan Jeju nanyi gogi Jerujalem ti. Nje koj'o'gi gəri toki nanyi gogi el. ⁴⁴ Njekoji'gi læ Jeju oyi eyina Jeju nanyi nja madi'de'gi'ti ki uni se'de row, adi njiyəi ndo kare bay taa uləi ngirə sang'a dann noji'de'gi'ti ki madi'de'gi. ⁴⁵ Sangi'ə, nan sangi'ə pi ingəi'ə el. Loki ingəi'ə el, təli tuwi do'de awi Jerujalem'ti gogi sang'a'ti. ⁴⁶ Sangi'ə biti ndo ki kon mutə ningə nyi, ingəi'ə, isi me Kəy'ti læ Luwə dann njendo ndukun'gi læ Luwə. Si dann'de'ti, sii ur mbi'ne oo'n ta'gi ki isi eli to, dəji'n'de ta to. ⁴⁷ De'gi pəti ki oyi ta kel Jeju kin, nyagər li'ə, ki ta ki tur li'ə, əti'de bol ngayn. ⁴⁸ Loki njekoj'o'gi oyi, əti'de bol ngayn, adi kon'a el'ə ene: «Ngonn'm, ra bann be in ra se'je nya be wa? Oo, j'in ki baw'i, ji ra ta sangi'ti ki non kum'je'ti.» ⁴⁹ Ningə el'de ene: «Sangi m'in tado ri wa? Maji kadi m'ra kulə me kəy'ti læ Bai kin, in gəri eke in gəri el wa?» ⁵⁰ Nan njekoj'o'gi gəri me ta li'ə kin el.

⁵¹ Ningə go'ti, Jeju təl aw se'de Najareti'ti gogi. Jeju təl ro'ne go ta'ti læ nje koji'ne'gi. Kon'a ngəm nya'gi pəti ki rai nya kin me'ne'ti. ⁵² Jeju togi daro'ne'ti num, me gosi'ti num to, adi ingə maji takum Luwə'ti num, takum de'gi'ti num pəti.

* **2:42** 2.42 Tekitaga 12.1-27; Ndukun ki nja joo 16.1-8

3

Jan iləmbər Poyta ki maji
(*Mat 3.1-12; Mrk 1.1-8; Jan 1.19-28*)

¹ Dəkagilo'ə'ti kin, nje konbe kibo Sejar, ki bari'ə Tiber onbe bal dōgi gidə in mi. Ningə Ponsi *Pilati ə in nje konbe dənangi'ti ki Juda, Erodi in ngar dənangi'ti ki Galile, Pilipi ki ngonkon Erodi in ngar dənangi'ti ki Iture ki dənangi ki Tirakonitidi, ningə Lisaniyasi in ngar dənangi'ti ki Abilen tō. ² Hann ingi ki Kayipi ə in kibo'gi lə njekujənyamosi kadikare'gi ki rai kulə dəkagilo'ə'ti non. Ningə, dəkagilo'ə'ti non kin, Jan ki ngon lə Jakari in diləlo'ti ə Luwə el'ə ta. ³ Jan aw dənangi Jurden'ti pəti, iləmbər ene: «Inyəi gorow njiyə'se'gi ki majel kō, adi rai'se batəm, kadi Luwə inyən go majel'gi lə'se kō.» ⁴ Ra toki ndangi me makitu'ti lə njekeltakita Luwə'ti, Ejay, eyina:

«Ndu de madi bar diləlo'ti ene:
Rai gorow lə Burəbe!

Rai gorow li'ə adi ra njururu.

⁵ Uti bolo be'gi adi asi nan,
Kusi dō mbal'gi ki dō gadi'gi adi asi ta nangi rerere;
Rai row'gi ki rugi gondi gondi adi ra njururu;
Rai row wor'gi adi osi nan'ti lay.

⁶ Lo kin'ti, de'gi pəti a gəri kaji ki Luwə aji'je*.»

⁷ Jan el bulə de'gi ki rei rō'a'ti kadi ra'de batəm ene: «In nje mann majel to lii pir be kam, nan oji'se row kadi anyinan wongi lə Luwə ki a re wa? ⁸ Maji kadi kulə ra'se'gi toji kadi in de'gi ki inyəi gorow njiyə'se'gi ki majel kō. Ningə, ononyi'se kadi eli me'se'ti eyina: “J'in ngann kaw Abiraham”. Tado adi m'el'se, Luwə asi kadi a təl gaji mbal'gi kam ngann kaw Abiraham'ti kare. ⁹ Ki ngə sine kin, kungə in ndəkba kadi tugə kagi'gi ngirə de'ti. Kagi ki ra ki andi maji el ə, a tugəi'ə kadi iləi'ə me por'ti kō.»

¹⁰ Bulə de'gi dəji Jan eyina: «In ri ə kadi ji ra wa?» ¹¹ Jan el'de ene: «De ki aw ki ku joo ə, maji kadi adi kare de ki awi'n el, ningə de ki aw ki nyakuso ə, maji kadi ra'n ki in ki awi'n el tō.»

¹² *Njetalambo'gi kaa, rei kadi Jan ra'de batəm tō. Ningə dəji Jan eyina: «Njendo, in ri ə kadi ji ra wa?» ¹³ Jan el'de ene: «Tai nar aldō in ki dəji'se kadi tai kin el.»

¹⁴ Njerō'gi kaa dəji eyina: «Nga j'in, in ri ə kadi ji ra wa?» Jan el'de ene: «Indəi togi dō de'ti tai nar li'ə el, ta, tətəi ta ngom indəi dō'a'ti el tō. Rai dō nar nanyi'ti lə'se inbe kin par.»

Jan iləmbər de ki a re go'ə'ti
(*Mat 3.11-12; Mrk 1.7-8*)

¹⁵ Dəkagilo'ə'ti kin, de'gi isi nginəi de ki a re, adi dəji rō'de ta ke Jan in Kirisiti ki in De ki Luwə mbət'ə el biti wa? ¹⁶ Ə Jan el de'gi pəti ene: «M'in, m'ra'se batəm me mann'ti, nan de madi a re go'm'ti non, a ra'se batəm me Ndil Luwə, ki me por'ti. In de ki Tōg'ō utəm sanyi kulə sa li'ə kaa, m'asi tuti el. ¹⁷ Uwə keh to nya ji'ne'ti kadi to'n kandi ko ki maji, oyi me dam'ti, ningə ulə tisə por. In por ki a oyi el ratata.»

¹⁸ Jan adi de'gi ta kōji'gi ki rangi ngayn, iləmbər Poyta ki maji.

¹⁹ Nya kare bay, Jan kəl ki Erodi ki in nje konbe dənangi'ti ki Galile, tado taa ki taa Erodiyadi ki ne ngonkon'ne, taa ra nya'gi ki rangi ki majel ngayn num tō. ²⁰ Nan, nya'gi ki go'ti el pəti ki Erodi ra kin kaa, təl uwə Jan dangay'ti dō'ti bay.

Jeju ra batəm
(*Mat 3.13-17; Mrk 1.9-11*)

* 3:6 3.6 Tekitaga 40.3-5

²¹ Loki de'gi pëti rai batəm ningə, Jeju kaa ra batəm tɔ. Loki isi elta ki Luwə ningə, dɔran til. ²² Ndil Luwə, risi to dər dum be isi dɔ'a'ti. Ningə, ndu ta madi te dɔran'ti, ene: «In Ngonn'm ki njendigi lə'm, ki in nya ronel lə'm kibo ngayn.»

Ginn kaw lə Jeju
(Mat 1.1-17)

²³ Jeju ulə ngirə kulə lə'ne, loki bal'a in dɔ mutə. Ki go gər'ə'ti ki de'gi gəri, Jeju in ngonn lə Jisepi, Jisepi ki ngonn lə Eli, ²⁴ Ningə Eli in ngonn lə Mata, Mata in ngonn lə *Lebi, Lebi in ngonn lə Melsi, Melsi in ngonn lə Yanay, Yanay in ngonn lə Jisepi, ²⁵ Jisepi in ngonn lə Matatiyasi, Matatiyasi in ngonn lə Amosi, Amosi in ngonn lə Nahum, Nahum in ngonn lə Esili, Esili in ngonn lə Nagay, ²⁶ Nagay in ngonn lə Mati, Mati in ngonn lə Matatiyasi, Matatiyasi in ngonn lə Semeyinn, Semeyinn in ngonn lə Yosəki, Yosəki in ngonn lə Yoda, ²⁷ Yoda in ngonn lə Yowanan, Yowanan in ngonn lə Resa, Resa in ngonn lə Jorobabel, Jorobabel in ngonn lə Salatiyel, Salatiyel in ngonn lə Neri, ²⁸ Neri in ngonn lə Melki, Melki in ngonn lə Adi, Adi in ngonn lə Kosam, Kosam in ngonn lə Elmadam, Elmadam in ngonn lə Er, ²⁹ Er in ngonn lə Jeju, Jeju in ngonn lə Eliyəjar, Eliyəjar in ngonn lə Yorim, Yorim in ngonn lə Mata, Mata in ngonn lə Lebi, ³⁰ Lebi in ngonn lə Simeyon, Simeyon in ngonn lə Juda, Juda in ngonn lə Jisepi, Jisepi in ngonn lə Yonam, Yonam in ngonn lə Eliyakim, ³¹ Eliyakim in ngonn lə Meleya, Meleya in ngonn lə Mena, Mena in ngonn lə Matata, Matata in ngonn lə Natan, Natan in ngonn lə Dabidi, ³² Dabidi in ngonn lə Jese, Jese in ngonn lə Obedi, Obedi in ngonn lə Bowaji, Bowaji in ngonn lə Sala, Sala in ngonn lə Nason, ³³ Nason in ngonn lə Aminadabi, Aminadabi in ngonn lə Adimin, Adimin in ngonn lə Arni, Arni in ngonn lə Esirom, Esirom in ngonn lə Peresi, Peresi in ngonn lə Juda, ³⁴ Juda in ngonn lə Jakobi, Jakobi in ngonn lə *Isaki, Isaki in ngonn lə Abiraham, Abiraham in ngonn lə Tera, Tera in ngonn lə Nawor, ³⁵ Nawor in ngonn lə Serugi, Serugi in ngonn lə Rewu, Rewu in ngonn lə Pelegi, Pelegi in ngonn lə Eber, Eber in ngonn lə Sala, ³⁶ Sala in ngonn lə Kaynam, Kaynam in ngonn lə Arpasadi, Arpasadi in ngonn lə Səm, Səm in ngonn lə Nuwe, Nuwe in ngonn lə Lemeki, ³⁷ Lemeki in ngonn lə Matusalem, Matusalem in ngonn lə Enəki, Enəki in ngonn lə Yərədi, Yərədi in ngonn lə Malelel, Malelel in ngonn lə Kaynam, ³⁸ Kaynam in ngonn lə Enosi, Enosi in ngonn lə Seti, Seti ki ngonn lə Adam, Adam ki ngonn lə Luwə.

4

Su nan Jeju
(Mat 4.1-11; Mrk 1.12-13)

¹ Go Ndil Luwə'ti ki rosi Jeju, Jeju təl ta ba Jurden'ti re. Təl re ningə, Ndil Luwə ɔr'ɔ aw si'ə dilələ'ti. ² Su nan'a ndɔ dɔsɔ dilələ'ti. Ndɔ ki Jeju ra dɔsɔ kin, sɔ nya madi el, adi bo ra'a. ³ Non be, Su el'ə ene: «Re in Ngonn lə Luwə ə, adi mbal kin təl mapa adi m'oo.» ⁴ Ə Jeju təl el'ə ene: «Ndangi me makitu'ti lə Luwə eyina: De a isi ki dɔ'ne taa ki takul nyakusɔ par el*.»

⁵ Su aw ki Jeju dɔ lo'ti taa, ningə ki kum ki kində jipi, ɔj'ɔ konbe'gi ki dɔnangi'ti ne pəti ad'a oo. ⁶ Loki ɔj'ɔ ningə, təl el'ə ene: «M'a m'ad'i tɔgi dɔ konbe'gi'ti kin ki nyakingə'gi ki me'ti pəti. Tado in nya ki adi'm'in me ji'm'ti, ningə de ki me'm ndigi ə m'ad'a. ⁷ Re in, ɔsi məkəs'i nanga non'm'ti ə, m'a m'ad'i ba pəti to yan'i.» ⁸ Jeju təl el'ə ene: «Ndangi me makitu'ti lə Luwə eyina: “A ɔsikurə Burəbe Luwə'ti lə'i, ningə in ki kar'ne ba par ə a re non'a'ti kadi gos'o†.”»

⁹ Go'ti gogi, Su aw ki Jeju Jerujalem'ti, aw si'ə jam dɔ Kəy'ti lə Luwə taa. Loki aw si'ə taa, ningə el'ə ene: «Re in Ngonn lə Luwə ə, inyə ji'i taa ɔsi adi m'oo, ¹⁰ tado

* 4:4 4.4 Ndukun ki nja joo 8.3 † 4:8 4.8 Ndu 6.13

ndangi me makitu'ti lə Luwə eyina: “Luwə a adi ndu'ne malayka'gi lə'ne kadi to indəi kum'de go'i'ti.” ¹¹ Bay taa, a lai'nu dala ji'de'ti, kadi nja'i tugə mbal el‡.» ¹² Jeju təl el'ə ene: «Ndangi me makitu'ti lə Luwə eyina: A mboji Burəbe Luwə lə'i oo elŠ.» ¹³ Loki Su tigə ki nyanan'gi ki kadi n'nan'n Jeju ningə, ɔr rə'ne gogi sanyi rə'a'ti. Ɔr rə'ne nginə'n dəkagilo ki rangi.

De'gi ki Najareti'ti mbeti tai nyando lə Jeju

(Mat 4.12-17; Mrk 1.14-15)

¹⁴ Lo kin'ti, Jeju təl re Galile. Re ki togi ki in rə Ndil Luwə'ti. Tə Jeju ɓar ki də lo'gi ki non pəti. ¹⁵ Ndo nya me kəykawnan'ti lə *Juwipi'gi. De'gi pəti uləi toji də'a'ti.

De'gi ki Najareti'ti mbəti taai nyando lə Jeju

(Mat 13.54-58; Mrk 6.1-6)

¹⁶ Jeju aw Najareti'ti, ki in ɓe ki togi'ti. Toki isi ra'n kete kete, loki ndə kərkon asi ningə, Jeju aw kəykawnan'ti lə Juwipi'gi. Jeju ində taa kadi n'tudə makitu. ¹⁷ Loki ində taa, adi'ə makitu lə njekeltakita Luwə'ti Ejay ki koi. Jeju rirə makitu kakin ningə, ingə ta ki ndangi eyina:

¹⁸ «Ndil Burəbe in də'm'ti,

Burəbe mbəti'm kadi m'iləmbər Poyta ki maji njendo'gi.

Burəbe ulə'm kadi m'el dangay'gi ta te'de kəy dangay'ti,

Kadi m'el njekumto'gi toki, kum'de a oo lo.

Kadi m'taa nje ki de'gi isi indəi kum'de ndoo m'ilə'de taa.

¹⁹ Kadi m'iləmbər ɓal memaji lə Burəbe kin.»

²⁰ Go'ti, Jeju ko makitu kakin, ningə təl'n adi njekulə, ə isi nanga kadi elta. De'gi pəti ki me kəykawnan'ti lə Juwipi'gi ɓuki kum'de ki də'a'ti.

²¹ Lo kin'ti, Jeju el'de ene: «Ta ki oyi kin, toлта'ne də'se'ti ɓone.» ²² De'gi pəti manyinaji lə Jeju, taa mbər memaji ki te ta'a'ti əti'de ɓol ki dum to adi elinan eyina: «M'a in ngonl lə Jisepi rə'je'ti ne el wa?» ²³ Be ə Jeju el'de ene: «M'gər kadi a eli'm'in kujita ki ene: “In njera de'gi monyi, aji rə'i inɓe,” kin. A eli'm'in eyina: “J'oo poy nya'gi pəti ki in ra Kapernayim'ti kin, ə in ra ɓe koji'ti ne be to adi j'oo.”» ²⁴ Jeju təl el'de ɓay ene: «Toki rəta'ti adi m'el'se, njekeltakita Luwə'ti, ki ɓekoj'o uwə rə'ne'ti maji goto. ²⁵ Ki rəta'ti, dəkagilo'ti lə njekeltakita Luwə'ti Eli, njengawko'gi in ngayn Isirayel'ti. Nan loki ndi ədi dənangi'ti el ɓal mutə ki nanyi mehen, ə ɓo on ki dənangi pəti*, ²⁶ de kare dann'de'ti ki Luwə ulə Eli rə'a'ti goto. In njengawko'gi ki Sarepta'ti, dənangi ki Sidon'ti yo ə Luwə ulə Eli ki rə'a'ti†. ²⁷ Njebanji'gi kaa in ngayn Isirayel'ti dəkagilo'ti lə Elije to, nan in ki kare ki kadi Luwə ɔr banji rə'a'ti ar njay goto. In Naman ki Siri'ti yo ə Luwə ɔr banji rə'a'ti‡.» ²⁸ Loki de'gi ki sii me kəykawnan'ti lə Juwipi'gi oyi ta kin, wongɔ təl'de pəti. ²⁹ Lo kin'ti, indəi taa tuwəi Jeju me ɓebo'ti kə, ningə ai si'ə jam də mbal'ti ki indəi ɓebo'ti. Rai'ti si'ə kadi n'suri'ə n'iləi'ə n'toli'ə kə. ³⁰ Nan Jeju ur dann'de'ti aw.

Dingəm ki ndil ki majel ra'a

(Mat 7.28-29; Mrk 1.21-28)

³¹ Jeju aw Kapernayim'ti, ki in ɓebo ki dənangi Galile'ti. Jeju ndo nya de'gi ndo kərkon'ti. ³² Nyando li'ə əti de'gi ɓol ki dum. Əti'de ɓol ki dum tado elta ki togi ki in rə Luwə'ti. ³³ Ningə, de madi kare ki ndil ki majel ra'a, isi me kəykawnan'ti lə Juwipi'gi non, non ki ndu'ne kibo ene: ³⁴ «Jeju ki Najareti, ri ə ge rə'je'ti wa? Re kadi tujije wa? M'gər'i maji: in ki Kar njay lə Luwə.» ³⁵ Jeju ndangi ndil ki majel ki togi'ne ene: «Uti ta'i, ə te kə rə dingəm'ti kin.» Lo kin'ti, ndil ki majel bi dingəm

‡ 4:11 4.11 Pag 91.11-12 § 4:12 4.12 Ndu 6.16 * 4:25 4.25 1 Ngar'gi 17.1 † 4:26 4.26 1 Ngar'gi 17.8-16
‡ 4:27 4.27 2 Ngar'gi 5.1-14

ilə dann'de'ti, ningə te rə'a'ti um ad'a kon madi kare el. ³⁶ Nya kin əti de'gi pəti bol, adi dəji nan ta dann'de'ti eyina: «Ta kin in ta ki bann ə əti bol be wa? De kam aw ki tōgi konbe dō ndil'gi'ti ki majel, ndangi'de ki tōgi ki in rə Luwə'ti adi tei kə!» ³⁷ In be ə, tōji lə Jeju sanan ki dōnangi ki non pəti.

Jeju adi lapiya njemonyi'gi ngayn
(Mat 8.14-17; Mrk 1.29-34)

³⁸ Loki Jeju in kəykawnan'ti lə Juwipi'gi, aw me kəy'ti lə Simon. Məm Simon ki dene, rə'a tingə ngayn. Be ə, dəji Jeju kadi ra nya madi tado li'ə. ³⁹ Jeju rugi rə'ne dō'a'ti, ndangi rə ki tingə ngayn kakin adi yokiro. Kalangi ba go'ti, məm Simon ində taa ra nyakuso adi'de.

⁴⁰ Lo sol'ə, go kurkadi'ti, de'gi pəti ki awi ki de'gi ki monyi'gi ki dangi dangi rai'de, rei se'de rə Jeju'ti. Jeju ində ji'ne dō'de'ti kare kare pəti adi ingəi lapiya. ⁴¹ Ndil'gi ki majel kaa tei rə de'gi'ti ngayn ki non ta'de'ti eyina: «In Ngonn lə Luwə!» Nan Jeju ndangi'de ki tōgi ki ngan ngayn, adi'de tarow kadi eli ta'a el, tado gəri'ə bəti kadi in Kirisiti, De ki Luwə mbət'ə.

Jeju iləmbər Poyta ki maji me kəykawnan'gi'ti
(Mrk 1.35-39)

⁴² Loki lo ti, Jeju te me bebo'ti aw diləlo'ti. Bulə de'gi ngayn sangi'ə, awi ingəi'ə. Loki ingəi'ə, ndigi kadi n'uwəi'ə nanga rə'de'ti kadi to aw lo el. ⁴³ Nan Jeju el'de ene: «Maji kadi m'iləmbər Poyta ki maji ki ojidə Konbe lə Luwə ndəgi bebo'gi'ti tə, tado in ta kin ə Luwə ulə'm.» ⁴⁴ In be ə, Jeju ndo ta me kəykawnan'gi'ti lə Juwipi'gi dōnangi Galile'ti.

5

De'gi ki dəkete ki Jeju bar'de
(Mat 4.18-22; Mrk 1.16-20; Jan 21.1-11)

¹ Ndo kare, loki Jeju in sanyi el ki kadi babo'ti ki Genejareti'ti. Bulə de'gi uwəi nan: a gugi gidə kadi n'oyi ta lə Luwə. ² Lo kin'ti, Jeju oo to'gi joo ki sii ngangı ba'ti. In to'gi ki mbaw'gi ki me'ti indəi'de ə ai to togi bandi'gi lə'de. ³ Jeju ala me to'ti ki kare ki in yan Simon, ningə el Simon ad'a inyə ngangı ba ə aw ki dana nden. Go'ti, Jeju isi nanga me to'ti ndo nya bulə de'gi. ⁴ Loki elta tigə ningə, el Simon ene: «Aw ki dana lo'ti ki mann ur'ti, ə iləi bandi'gi lə'se uwəi kanji'gi» ⁵ Simon təl el'ə ene: «Burəbe, j'ilə bandi kondə'ti bitı lo ti, nan kanji kare kaa j'ingə el. Nan toki in in ə dəji'm, m'a m'ilə bandi toki el'm.» ⁶ Loki iləi bandi'gi lə'de, oyi kanji kəy ki əti bol, adi bandi'gi lə'de kaa ge gangi. ⁷ Lo kin'ti, dəji madi'de'gi ki in me to'ti ki nungı kadi rei rai se'de. Madi'de'gi rei, adi oyi kanji kakin rosi to'gi ki joo. Kanji rosi to'gi adi to'gi ai to nduyi mann. ⁸ Loki Simon Piyər oo nya kin, osi, osi məkəsi'ne nanga non Jeju'ti el'ə ene: «Burəbe, osi rə'i ngərəngi rə'm'ti, tado m'in njeramajel.» ⁹ Simon ki mad'a'gi ki in si'ə, bol ra'de oji go kanji ki oyi me bandi'ti əti bol ngayn. ¹⁰ Jaki ki Jan ki ngann lə Jebede ki in madi nan ki Simon kaa bol ra'de tə. Jeju el Simon ene: «Adi bol rai el, kaw ki kete non, in de'gi nga ə a sangi'de.» ¹¹ Lo kin'ti, təli rei ki to'gi ngangı ba'ti, ningə inyəi nya'gi pəti ə uni go Jeju.

Jeju adi lapiya njebanji kare
(Mat 8.1-14; Mrk 1.40-45)

¹² Ndo ki rangi, Jeju in me bebo'ti kare, ningə dingəm kare ki banji rosi rə'a te non re. Loki oo Jeju ningə, osi ki takum'ne nanga non'a'ti, non ki dō'a'ti ene: «Burəbe re in ndigi ə a adi banji lə'm ur, kadi rə'm ar njay.» ¹³ Jeju ulə ji'ne ođi'n'ə ningə el'ə ene: «M'ndigi ə, kadi banji lə'i ur adi rə'i ar njay.» Ningə tanan'ti non par ə banji ur adi rə'a ar njay. ¹⁴ Go'ti, Jeju ad'a ndu'ne ene: «Ononyi kadi elta'a de madi ə aw oji

rɔ'i njekujənyamosi kadikare, ningə adi kadikare kujənyamosi kar rɔ toki ndukun lə Moji dəji'n. Ra be kadi gəri toki banji lə'i ur adi ingə lapiya.»* ¹⁵ Tɔbar lə Jeju sanan ki lo lo adi de'gi rei kadi n'oyi ta li'ə ge kadi aji'n'de dɔ monyi'gi'ti lə'de ge. ¹⁶ Nan Jeju ɔr rɔ'ne aw lo'gi'ti ki to dilə tado kelta ki Luwə.

Jeju adi lapiya njerəkoy njururu

(Mat 9.1-8; Mrk 2.1-12)

¹⁷ Ndɔ kare Jeju isi ndo nya de'gi ningə, *Parisi'gi ki njendo ndukun'gi lə Luwə sii dann de'gi'ti non tɔ. De'gi in ki ngann be'gi pəti ki dɔnangi Galile'ti, ki dɔnangi Jude, ki bebo Jerujalem. Burəbe ɔji tɔgi'ne me kaji nje monyi'gi'ti. ¹⁸ Lo kin'ti, de'gi madi oti de kare ki rɔ'a oy njururu me nya koti njemonyi'gi'ti rei si'ə rɔ Jeju'ti. Sangi row kadi n'awi si'ə kəy n'iləi'ə non Jeju'ti. ¹⁹ Nan gəri row ki kadi awi si'ə el, tado de'gi in ngayn. Be ə, alai taa, rai bolo dɔ kəy'ti ningə, tuyi njemonyi ki nya koti njemonyi'gi ki kulə, iləi'ə dann bulə de'gi'ti non Jeju'ti. ²⁰ Loki Jeju oo kunme lə'de ningə, el dingəm ene: «Majel'gi lə'i in ki k'inyə go kɔ.» ²¹ Njendo ndukun'gi lə Luwə ki Parisi'gi iləi rɔ'de mərta ningə eli eyina: «De'ə kam in nan ə elta ki mal dɔ Luwə'ti be wa? Luwə ki kar'ne ba par ə asi k'inyə go majel'gi lə de'gi kɔ. De ki rangi goto.» ²² Jeju gər mərta'gi lə'de ki me'de'ti adi el'de ene: «Tado ri ə isi mərta ki be kin me'se'ti wa? ²³ Nya ki ra ə ngan ngayn el wa? Kel de kin kene: "Majel'gi lə'i in ki k'inyə go kɔ" ə ngan ngayn el eke kel'ə kene "Ində taa ə njiyə ə ngan ngayn el wa?" ²⁴ Re in be ə, m'a m'ɔji'se kadi in gəri toki m'in Ngonn De, m'aw ki tɔgi dɔnangi'ti ne, kadi m'inyə'n go majel'gi lə de'gi kɔ.» Ningə, Jeju el njerəkoy njururu ene: «Ində taa, un tuwə lə'i, ə aw be.» ²⁵ Tanan'ti non, dingəm kakin ində taa takum de'gi'ti pəti, un tirə ki kete to'ti, ə te aw be ki kulə tɔji dɔ Luwə'ti ta'ne'ti. ²⁶ De'gi pəti, nya kin əti'de bol adi uləi tɔji dɔ Luwə'ti. Bol rosi me'de adi eli eyina: «J'oo nya ki mbah bone.»

Jeju bar Lebi

(Mat 9.9-13; Mrk 2.13-17)

²⁷ Go'ti Jeju te ningə nyi oo de kare ki njetalambo kadi nje konbe'gi ki bari'ə Lebi isi me kəy taa lambo'ti. Loki oo Lebi ningə el'ə ene: «Un go'm.» ²⁸ Ningə Lebi inyə nya'gi pəti ə ində taa un go Jeju.

²⁹ Go'ti, Lebi ra nyakusɔ kibo ngayn me kəy'ti lə'ne bari'n Jeju. Lo nyakusɔ'ti kin, njetalambo'gi ki ndəgi de'gi ki rangi in se'de nan'ti non. ³⁰ Parisi'gi ki njendo ndukun'gi lə'de bari'ta, eli njendo'gi li'ə eyina: «Ra bann ə isi sɔi nya ge anyinan nya ge ki njetalambo'gi ki ndəgi njeramajel'gi wa?» ³¹ Jeju un ta el'de ene: «In de'gi ki njemonyi'gi ə a sangi de ki njera de monyi, um in nje rɔ ngan'gi ə a sangi de ki njera de monyi el. ³² Ningə, m're tado bar de'gi ki dana el, nan m're tado bar de'gi ki njeramajel'gi yo kadi inyəi gorow njiyə'de ki majel.»

Nyando lə Jeju aw nan'ti ki kɔki nyando lə Parisi'gi el

(Mat 9.14-15; Mrk 2.18-20)

³³ Nje ki madi'gi eli Jeju eyina: «Taa taa, njendo'gi lə Jan Batisi in ki njendo'gi lə Parisi'gi isi ɔgi rɔ'de nyakusɔ taa isi elita ki Luwə tɔ, ə nje ki yan'i'gi isi sɔi nya ge, anyinan mann ge.» ³⁴ Ə Jeju el'de ene: «Ke de'gi ki bari'de lo nyakusɔ tanan'ti a ɔgi rɔ'de nyakusɔ ki mann kanyi wa? Dɔkagilo ki nje taa dene isi'n se'de nan'ti kin, asi kɔgi rɔ'de nyakusɔ el.» ³⁵ Ndɔ'gi a re non kadi a uni'ə ta'de'ti ningə to, a ɔgi rɔ'de nyakusɔ.

Nyando lə Jeju aw nan'ti ki kɔki nyando lə Parisi'gi el

(Mat 9.16-17; Mrk 2.21-22)

* **5:14** 5.14 Ki go jibəl ra'a'ti lə Juwipi'gi, njebanji in de ki de'gi oyi'ə kadi ar njay el, adi asi kadi aw lo nyara'gi'ti ki bar tɔ Luwə el.

³⁶ Jeju el'de kujita kare ene: «De a gangi ta ku ki sigi kadi ilə'n kum in ki kəko el. Re in be ə, ku ki sigi in ki gangi kə, ningə ta ku ki sigi kakin uwəi nan ki ki kəko el bay tə, adi joo pəti təl nya ki tuji. ³⁷ Taa de a un yiwi kandi nju ki in el bay uti me mbu ndar'gi'ti ki kəko el. Re in be ningə, loki yiwi a in ningə mbu ndar'gi a nduwi, kadi yiwi lo kə. Ningə mbu ndar'gi təli nya ki tuji kə. ³⁸ Be ə, re yiwi kandi nju in el bay ningə, maji kadi mbu ndar'gi in ki sigi taa. ³⁹ Loki de anyi yiwi kandi nju ki in mayinu ningə, a ge in ki in ngəsiine bay el nga. Tado de'gi eli eyina: "Yiwi ki in mayinu ə maji".»

6

Ta lə Jeju də ndə kərkon'ti (Mat 12.1-8; Mrk 2.23-28)

¹ Ndo kare Jeju ra dər me ndəo geme'gi'ti. In ndəo kərkon lə Juwipi'gi. Ningə, njendo'gi li'ə ki in si'ə, gangi də ko'gi ji'de'ti təmi soi. ² Parisi'gi madi eli'de eyina: «Ra bann ə rai nya ki kadi de ra ndəo kərkon'ti el be wa*?» ³ Jeju el'de ene: «Ingi tudəi nya ki ngar Dabidi ra loki bo ra'a ki de'gi ki go'ə'ti kin adi gəri maji. ⁴ Dabidi ur me *Kəyku'ti lə Luwə, un mapa ki de'gi adi Luwə kadikare'ti so†, ningə təl'n adi de'gi ki go'ə'ti soi tə. Soi mapa ki in nya ki maji kadi njekujənyamosi kadikare'gi par ə soi‡.» ⁵ Jeju təl el'de bay ene: «Ngonn de in be nje ndəo kərkon.»

Jeju adi lapiya dingəm ki ji'ə oy njururu (Mat 12.9-14; Mrk 3.1-6)

⁶ *Ndo kərkon ki rangi, Jeju aw kəykwannan'ti lə Juwipi'gi, ndəo nya de'gi. Ningə dingəm kare ki ji'ə oy njururu in me kəykwannan'ti non. ⁷ Njendo ndukun'gi ki Parisi'gi sii keke isi indəi kum'de kadi n'oyi ke Jeju a adi dingəm kin lapiya ndəo kərkon'ti lə Juwipi'gi wa? In ta bolo ki isi sangi kadi lə'i ta də'a'ti. ⁸ Nan Jeju gər mərta'gi lə'de, adi el dingəm ki ji'ə oy njururu kakin ene: «Ində taa, ra dana ne be takum de'gi'ti pəti.» Dingəm ində ra taa. ⁹ Ningə Jeju təl dəji ndəgi de'gi ene: «Ri ə in gorow'ə'ti kadi de ra ndəo kərkon'ti wa? Kadi de ra maji eke kadi ra majel? Kadi de nagı madi'ne ta yo'ti eke kadi inyə adi tuji kə wa?» ¹⁰ Jeju ində kum'ne gon'n'de ba pəti, ningə el dingəm kakin ene: «Surə ji'i». Dingəm surə ji'ne, ningə ji'ə təl to maji kare. ¹¹ Wongi təl njendo ndukun'gi ki Parisi'gi, adi elinan ta dann'de'ti də nya'ti ki kadi n'rai ki Jeju.

Jeju mbəti njendo'gi lə'ne ki dəgi gidə in joo (Mat 5.1, 10.1-4; Mrk 3.13-19)

¹² Me ndə'a'gi'ti kin, Jeju aw də mbal'ti tado kelta ki Luwə. Elta ki Luwə kondə'ti biti lo ti. ¹³ Loki lo ti, Jeju bar njendo'gi lə'ne. Ningə mbunə njendo'gi'ti kin ə, mbəti'de dəgi gidə in joo, bar'de njekawkulə'gi. ¹⁴ Adi in Simon, ki ində tə'a nan Piyər, ki ngonnkon'a Andire, ki Jaki, ki Jan, ki Pilipi, ki Batilemi, ¹⁵ ki Matiye, ki Tomasi, ki Jaki, ki ngonn lə Alpe, ki Simon ki bari'ə nje rə tado kingə də lə be lə'ne, ¹⁶ ki Judi ki ngonn lə Jaki, taa Judasi Isikariyoti, ki njekundo Jeju tə.

Jeju aji njemonyi'gi dann bulə de'gi'ti (Mat 4.24-25; Mrk 3.7-11)

¹⁷ Jeju in ki njendo'gi də mbal'ti re te lo'ti ki gidə asi nan maji ningə, ingə bulə de'gi njendo'gi lə'ne, ki bulə de'gi ngayn ki in dənangi Jude'ti ge, nje k'in bebo Jerujalem'ti ge, nje k'in bebo'gi'ti ki kadi ba'ti ki Tir ge, ki Sidon ge. Rei tado koo ta lə Jeju ge kadi aji'de də monyi'gi'ti lə'de ge. ¹⁸ Nje ki ndil'gi ki majel yəti hangal'de ingəi lapiya tə. ¹⁹ Ningə bulə de'gi pəti sangi kadi n'odi rə'a, tado təgi madi isi te rə'a'ti adi'de lapiya.

* 6:2 6.2 Tekitaga 34.21 † 6:4 6.4 1 Samiyel 21.2-7 ‡ 6:4 6.4 Lebitiki 24.9

Majikur ki kumtondoo
(Mat 5.1-12)

²⁰ Jeju un kum'ne oo'n njendo'gi læ'ne ningə el'de ene:
Majikur in læ njendo'gi, tado Konbe læ Luwə in yan'se.

²¹ Ingi ki bo isi ra'se bone, in nje majikur, tado lo ti ə a ndanni.

Ingi ki sii nonyi bone, in nje majikur, tado lo ti ə a kogi.

²² Majikur in læ'se loki de'gi isi mbəti'se, de'gi isi tuwəi'se, de'gi isi taji'se, de'gi isi eli ta'gi ki majel dɔ'se'ti, tado læ'm m'in *Ngonn de.

²³ Ndo ki nya'gi kin tei dɔ'se'ti ə, maji kadi rai ronel, turi jagira, tado nyakugə goji'se in ngayn dɔran'ti. Tado in be ə kaw'de'gi adi kon njekeltakita Luwə'ti kete.

²⁴ Nan in njenyakingə, in nje kumtondoo. In nje kumtondoo tado ingəi nya səlme læ'se nga.

²⁵ Ingi ki bone ndanni, in nje kumtondoo, tado lo ti ə bo a ra'se.

Ingi ki bone isi kogi, in nje kumtondoo, tado lo ti ə a uwəi ndoo ge a nonyi ge.

²⁶ Ingi ki de'gi isi elita ki maji maji dɔ'se'ti, in nje kumtondoo, tado in be ə kaw'de'gi rai ki nje bar rɔ'de njekeltakita Luwə'ti nan ingi el.

Ndigi njeban'gi
(Mat 5.39-47)

²⁷ Ningə ingi ki isi oyi ta læ'm, nan m'in m'el'se kadi in ndigi njeban'gi læ'se, rai maji ki nje ki isi osi'se ta. ²⁸ Njangi dɔ nje ki isi manni'se, ə elita ki Luwə tado nje ki isi eli ta'gi ki majel dɔ'se'ti.

²⁹ Re de ində dow kot'i ki kare ə, yəti dowə ki rangi ad'a bay. Re de taa ku ki ngal læ'i ə, ad'a in ki goji dɔ'ti. ³⁰ De ki ra ki dəj'i nya ə ad'a, ningə de taa nya læ'i ə dəji go'ə el tɔ. ³¹ Nya'gi ki in ndigi kadi de'gi rai adi'se kin ə, rai kah'a'ti inbe kin adi'de tɔ. ³² Kin ə in ndigi nje ki ndigi'se tɔ par ə, oyo ri ə kadi de ra'se wa? De a ra'se oyo el, tado njeramajel'gi kaa ndigi nje ki ndigi'de tɔ. ³³ Kin ə rai maji ki nje ki rai'se maji par ningə, oyo ri ə kadi to de ra'se wa? De a ra'se oyo el, tado njeramajel'gi kaa rai toki rai kin be tɔ. ³⁴ Kin ə adi nje ki gəri maji kadi a ugəi'se bang'a par gogi ə tunəi'se nya ningə, oyo ri ə kadi de ra'se wa? De a ra'se oyo el, tado njeramajel'gi kaa, adi nje ki gəri maji kadi a ugəi'de kər nya læ'de gogi par ə tunəi'de nya tɔ. ³⁵ Nan ingi, maji kadi in ndigi njeban'gi læ'se, rai maji ki non par, ə adi de'gi tunəi'se nya nan kanji kadi indəi me'se dɔ kingə'ti gogi el. In be ə a ingəi nyakugə goji kibo, taa a in ngann læ Njekisi dɔ nya'gi'ti pəti tɔ. Tado in njera maji ki de'gi ki gəri ra oyo el ki de'gi ki nje me majel. ³⁶ Maji kadi in njera maji ki ngayn toki Baw'se Luwə in njera maji ki ngayn kin be tɔ.

Gangi ta dɔ de'gi'ti el
(Mat 5.48, 7.1-12, 15.14, 10.24-25, 7.3-5)

³⁷ Gangi ta dɔ de'ti el, ningə Luwə a gangi ta dɔ'se'ti el tɔ. Uwəi de ki ta el, ningə Luwə a uwə'se ki ta el tɔ. Inyəi go majel læ'de kɔ, ningə Luwə a inyə go majel læ'se kɔ tɔ. ³⁸ Adi, ə Luwə a adi'se tɔ. Luwə a buki bɔl ku'ti læ'se kadi rosi maji: a yəki, mbisə jigi jigi, buki kadi rosi re puu kɔ. Tado nya ki mbəji'n adi de'gi kin ə Luwə a mbəji'n adi'se tɔ.

³⁹ Ningə Jeju təl el'de ta kare me kujita'ti bay ene: «Njekumtɔ a ndɔr njekumtɔ madi'ne bann wa? A ndɔr'ɔ el, tado re ndɔr'ɔ ə a osi joo pəti me be'ti. ⁴⁰ Njendo in dɔ be'ne'ti el, re in njendo ki be'ə ndo'ə nya berere berere maji ningə, a to to be'ne be.

⁴¹ «Ra bann be ə, oo bunə mu ki to kum ngonkon'i'ti yo, ə oo kagi ki boi ki to yan'i'ti inbe kin el wa? ⁴² Nan in, oo kagi ki boi ki to kum'i'ti kin el par ə, ki gorow ki bann ə a asi kadi el ngonkon'i ene: "Ngonkon'm, adi m'un bunə mu ki to kum'i'ti

kin" wa? In njekədikum de'gi, un kagi ki boi ki kum'i'ti kin ningə to, a oo lo ar njay kadi un'n bunə mu ki kum ngonkon'i'ti.

Kagi ki kanda

(Mat 12.33-37, 7.16-21)

⁴³ «Kagi ki maji ki kadi a andi kandi ki majel goto, taa kagi ki majel ki kadi a andi kandi ki maji kaa goto tɔ. ⁴⁴ In ki kandi kagi ki sɔw dɔ kaga kin ə a gəri'ə'n'ə. De a ujə kandi mbay dɔ konn par'ti el, taa de a ujə kandi kom kagi dɔ dole'ti el tɔ. ⁴⁵ De ki maji, ingə kulə ra'ne ki maji me nyara ki maji'ti ki to me'ə'ti. Ningə de ki majel, ingə kulə ra'ne ki majel me nyara ki majel'ti ki to me'ə'ti tɔ. Tado ta'gi ki te ta de'ti in nya'gi ki rosi ngarme'ə.

Təl rɔ go ndu'ti

(Mat 7.24-27)

⁴⁶ «Ra bann ə bari'm'in "Burəbe, Burəbe" ə rai nya ki m'el'se el wa? ⁴⁷ De ki ra ki re rɔ'm'ti, oo ta lə'm, ə təl rɔ'ne go'ti ningə, in de ki to to de ki m'a m'el'se ta li'ə kam be. ⁴⁸ To to de ki njera kəy, ki ur be dɔ gadi'ti adi ow maji, bay taa, ində ginn kəy'ti kin be. Loki mann in ningə, mann kon lo re un kəy kakin, nan asi kadi tɔ kəy kakin el, tado ində adi ngan maji. ⁴⁹ Nan de ki oo ta lə'm, ə təl rɔ'ne go'ti el, to to de ki ində kəy lə'ne dɔnangi'ti taa ne kare, ki kanji kur be kində ginn'ə'ti be. Loki mann kon re un kəy kakin ningə, nden ba bay par ə kəy budɔ nanga mur mur kɔ.»

7

Jeju aji ngonn njekulə lə kibo ki dɔ njero'gi ki bu

(Mat 8.5-13; Jan 4.46-54)

¹ Loki Jeju el ta'gi kin pəti bulə de'gi ningə, ɔti aw Kapernayim'ti. ² Me be'ti kin, kibo dɔ njero'gi'ti ki bu aw ki njekulə lə'ne kare ki in monyi, to ta koy'ti. Ningə in ngonn njekulə ki be'ə ge ta li'ə ngayn. ³ Be ə, loki kibo lə njero'gi kakin oo ta lə Jeju ningə, ulə ngatɔgi'gi madi, ki in ngatɔgi, lə Juwipi'gi, adi'de awi ingəi Jeju kadi dəji'ə adi re se'de aji ngonn njekulə lə'ne kin. ⁴ Loki rei ingəi Jeju ningə, nonyi dɔ'a'ti ki nja nan'ti nan'ti eyina: «Dingəm kin, in de ki asi kadi in ra si'ə me nya dəji'ti li'ə kin, ⁵ tado ndigi'je j'in Juwipi'gi ngayn, taa in tɔ ə ra kəykawnan lə Juwipi'gi adi'je.» ⁶ Ə Jeju ɔti aw se'de. Awi, loki indəi dɔ kəy ndəkba ningə, kibo lə njero'gi kakin ulə madi'ne'gi madi adi awi eli Jeju eyina: «Burəbe, in ndɔji rɔ'i el. M'in m'asi kadi ur me kəy'ti lə'm el. ⁷ In tado kin ə, m'inbe m'oo rɔ'm kadi m'asi kaw rɔ'i'ti el. Nga ningə, m'dəji kadi elta kare par ə ngonn njekulə lə'm a ingə lapiya. ⁸ M'el be tado, m'in ki dɔ'm m'in ginn tɔgi'ti lə nje ki dɔ'm'ti, ningə m'aw ki njero'gi ginn tɔgi'ti lə'm tɔ. Adi re m'el ki kare m'ene: "Aw!" ningə aw; re m'el ki nungi m'ene: "Re!" ningə re; kin ə m'el ngonn njekulə lə'm m'ene: "In ra nya kin be!" ningə ra nya'a kakin tɔ.»

⁹ Loki Jeju oo ta'gi kin ningə, pitɔ kibo lə njero'gi kakin, ningə təl kum'ne ki dɔ bulə de'gi'ti ki a njiyəi go'ə'ti, el'de ene: «Adi m'el'se, ko kunme ki be kin, dɔnangi ki Isirayel'ti inbe kaa, m'ingə el bay.» ¹⁰ Loki njekawkulə'gi eyina n'təli be ningə nyi ingəi ngonn njekulə kakin, ingə lapiya adi isi kare.

Jeju adi ngonn ki basa ki Nayim tɔsi ndəl

¹¹ Jeju ɔti non aw bebo'ti ki tɔ'a nan Nayim. *Njendo'gi li'ə ki bulə de'gi ngayn uni go'ə ai si'ə. ¹² Loki rei tei ndəkba ki tarow ki ur ki me be'ti kakin ningə, de'gi isi ai ki de ki oy kadi duwi'ə. De ki oy kakin in ngonn lə dene ki njengawkoy kare be. In ngonn'o ki dingəm ki kareba be, adi bulə de'gi ngayn ki me be'ti, isi dani dene kakin lo duw ngonn'o'ti. ¹³ Loki Jeju oo dene kakin ningə, to rɔ'a ngayn adi oo kumtondoo li'ə, adi el ene: «Non el.» ¹⁴ Jeju aw kadi kəsi ninn'ti, ulə ji'ne ɔdi'n. Njekoti ninn'gi

rai nangi, ningø Jeju el ene: «Basa, m'el'i kadi indø taa!» ¹⁵ Ningø njekoy in sii taa, ø ulø ngirø kelta. Jeju tøl ulø ji kon'a'ti. ¹⁶ De'gi pøti, nya'gi kin øti'de bol, adi uløi toji dø Luwø'ti eyina: «Njekeltakita Luwø'ti kare kibo te dann'je'ti ne: Luwø re ra ki de'gi lø'ne.» ¹⁷ Nya ki ra nya kin, poy'o asi dønangi ki Jude pøti ki ngann be'gi ki gugi dø'a.

Jan Batisi døji ta ki dø Jeju'ti
(Mat 11.2-6)

¹⁸ Njendo'gi læ Jan øri'ø poy nya ki ra nya kin adi'ø oo, ø Jan ðar njendo'gi lø'ne joo, ¹⁹ ulø'de rø Burøbe'ti adi døji'ø eyina: «In ø in Kirisiti De ki Luwø mbøt'ø ki maji kadi a re kakin eke, in nanyi non ðay kadi to ji nginø wa?» ²⁰ Loki rei tei rø Jeju'ti, eli'ø eyina «In Jan Batisi ø ulø'je ki rø'i'ti kadi ji døji ke "in in ø in Kirisiti ki maji kadi a re kakin wa ke, in nanyi non ðay kadi to ji nginø wa?"»

²¹ Døkagilo'ø'ti inbe ki isi døji'ø ta kin, Jeju isi aji njemonyi'gi ngayn num, nje mote'gi num, isi tuwø ndil'gi ki majel dø de'gi'ti num, taa adi njekumtø'gi ngayn oyi lo num tø. ²² Ningø ulø njekulø'gi læ Jan ene: «Ai eli Jan nya'gi ki kum'se ki mbi'se oo kin. Oyi ne kadi njekumtø'gi oyi lo, nje mote'gi njiyøi maji, njebanji'gi ingøi rø ki ar njay, nje mbiboy'gi oyi ta, njekoy'gi indøi taa lo koy'ti, taa Poyta ki maji øsi mbi njendoo'gi'ti tø. ²³ De ki inyø ta kunme'ne el, in nje majikur.»

Jeju elta ki dø Jan'ti
(Mat 11.7-11)

²⁴ Loki njekawkita'gi læ Jan tøli awi, Jeju ulø ngirø kelta ki dø Jan'ti bulø de'gi. Jeju døji'de ene: «In ri ø awi gonyi dilølo'ti wa? In gakira ki nøl isi aw si'ø ki yo ge ki ne ge kin wa? ²⁵ A re in in el ø, in ri ø ai gonyi wa? In dingøm ki dø ku ki ndole maji kin wa? Nga nje ki øyi ku tøbar, ø sii lo'gi'ti ki søl løm, sii ginn køy'ti læ ngar'gi. ²⁶ Eke in ri ø ai gonyi wa? Re in njekeltakita Luwø'ti ø ai øyi'ø ø, m'ene oyo, in de ki utø njekeltakita Luwø'ti ðay. ²⁷ Tadó in ø in de ki njekawkita ki Makitu læ Luwø elta ki dø'a'ti ene: "M'a m'ulø ki njekawkita læ'm nonyi'ti. M'ulø kadi te tarow nonyi'ti*." ²⁸ M'el'se kadi in gøri toki dann de'gi'ti pøti ki dene oji'de kin, de kibo utø Jan goto. Nan ki ngøsine kin, de ki in ki du ngayn me Konbe læ Luwø bo utø Jan. ²⁹ De'gi pøti ki oyi ta li'ø, nan'ti ki njetalambo'gi gøri kadi Luwø ra nya ki dana, adi adi Jan ra'de batøm. ³⁰ Nan Parisi'gi ki njendo ndukun'gi øsi nya ki Luwø indø dø'a dana tadó læ'de ngørangø, adi mbeti kadi Jan ra'de batøm. ³¹ M'oo de ki kadi m'un'ø m'øji'n de'gi ki døkagilo'ti ki ðone kin el, taainan ki nan wa kaa m'gør el. ³² M'oo kadi taainan nan ki ngann'gi ki du ki sii tambalo'ti, ðari nan ki yo ge ki ne ge eyina: "Ji køl nal kadi ndami ø mbøti ndam, j'osi pa yo kadi nonyi ø mbøti non." ³³ Jan Batisi re, ø sø mapa el num anyi yiwi kandi nju el num, ningø eli eyina: "Dø'a majel." ³⁴ Ø Ngonn de re, sø nya num, anyi num, ningø tøli eli eyina: "In ki nje kusø nya kødi ki nje nya kanyi, ki uwø madi ki njetalambo'gi ki njeramajel'gi," ðay tø. ³⁵ Nan nje taa gosi læ Luwø, gøri kadi gosi læ Luwø in gosi ki dana.»

Jeju aw me køy'ti læ Parisi kare ki ðari'ø nan Simon

³⁶ Parisi kare ðar Jeju kadi aw sø sø'ne nya. Be ø, Jeju aw isi si'ø ta nya kusø'ti. ³⁷ Lo kin'ti, dene kare ki me ðebo'ti kin te non re. In dene ki njera kaya, ø gør kadi Jeju isi køy læ Parisi ki ðari'ø Simon kin non. Re ki ku mbal ki hu ki øti maji rosi. ³⁸ Dene isi go Jeju'ti, nja'a'ti, ki mann non kum'ne'ti. Yom nja Jeju ki mann kum'ne, ningø bør ki bisi dø'ne. Go'ti, tøl njuw nja Jeju, ningø øy hu ki øti maji kakin søm'ti. ³⁹ Lo kin'ti, Parisi ki ðar Jeju ðe læ'ne kakin el me'ne'ti ene: «Kin ø re dingøm kin in njekeltakita Luwø'ti toki røta'ti ø, asi kadi a gør dene ki isi dø'ø kin, asi kadi a gør

* 7:27 7.27 Mal 3.1

toki in njera kaya.» ⁴⁰ Ə Jeju el'ə ene: «Simon, m'aw ki ta kare ne kadi m'el'i.» Nga a Simon ilə Jeju'ti ene: «Njendo de'gi, el'm.» ⁴¹ Ningə Jeju el'ə ene: «Dingəm kare adi nar de'gi joo, ində kirə'ti. Ki kare kadi a ugə kirə ki lo kulə ki ndo bu mi, ə ki nungi kadi in kadi a ugə kirə ki lo kulə'ti ki ndo do mi to. ⁴² Nan loki asi kadi ugə kirə kakin do'de'ti el, dingəm ki nje nar kakin inyə ko kigo memaji'ti adi'de joo pəti. Eke dann de'gi'ti ki joo kin, in ki ra a ndigi dingəm ki nje nar kin ngayn wa?» ⁴³ Ningə Simon ilə Jeju'ti ene: «Ta lə'i in rəta. M'oo kadi in in ki nar ki do'a'ti in ngayn ə be'ə inyə ko kigo memaji'ti kin ə a ndigi nje nar kin ngayn.» Ə Jeju el'ə ene: «Ta lə'i in rəta.»

⁴⁴ Ningə təl kum'ne ki do dene'ti kakin, ningə el Simon ene: «Oo dene kin wa? M're be lə'i, ə mann ki kare kaa mbəl do nja'm'ti el, nan in, nyom nja'm ki mann kum'ne, taa bər ki bisi do'ne bay. ⁴⁵ In uwə'm ki rə'i'ti ki kində kətinan nan'ti el, nan in, loki m'ur kəy nu, ra kulə kində kəti'ne yan'm'ti togi'n nja'm uwə'm ki rə'ne'ti. ⁴⁶ In uri hu ki əti maji do'm'ti el, nan in mbəl hu ki əti maji gidi njam'gi'ti. ⁴⁷ Be ningə, m'a m'el'i toki in ki gorow majel'gi li'ə ki ngayn ki k'inyə kin ə, oji'n ndiginan ki əti bol kin. Ningə de ki majel'gi li'ə in ki k'inyə go ko ngayn el, a toji ndiginan ki ngayn el to.» ⁴⁸ Ə Jeju el dene kakin ene: «Majel'gi lə'i in ki k'inyə go ko kad'i.» ⁴⁹ Lo kin'ti, de'gi madi ki sii si'ə ta nyakuso'ti uləi ngirə kel me de'ti eyina: «De kin in nan ə aw biti kadi inyə go majel lə de'gi ko wa?» ⁵⁰ Nan Jeju el dene ene: «Kunme lə'i aj'i, aw ki lapiya.»

8

Dene'gi ki njiyəi go Jeju'ti

¹ Go'ti, Jeju aw ki bebo'gi ki bebo'gi, ki ngann be'gi ki ngann be'gi, elta, iləmbər Poyta ki maji ki ojido konbe lə Luwə. Njendo'gi li'ə ki do'gi gidə in joo in si'ə nan'ti. ² Taa, dene'gi madi ki ndəki Jeju tuwə ndil'gi ki majel do'de'ti ko ge, in ki adi'de lapiya do monyi'gi'ti lə'de ge kin kaa in non to. Adi in Mari ki Magidala ki ndəki Jeju tuwə ndil'gi ki majel siri do'a'ti ko kin num, ³ Jann ki ne Suja, ki in dingəm ki njengəm nya lə Erodı kin num, Sujann num, taa ndəgi dene'gi ki rangi ngayn bay to. In kin ə in dene'gi ki njera ki Jeju ki nyakingə'gi lə'de.

Kujita ki do njeduw nya'ti

(Mat 13.1-9; Mrk 4.1-9)

⁴ Bulə de'gi ki in ki bebo'gi ki dangi dangi kawinan ki do Jeju'ti, ə Jeju el'de kujita madi ene: ⁵ «Njendoo kare aw kadi duw ko nya. Ningə dəkagilo ki a ilə'n ko nya, kandi ko'gi madi tosi do row'ti, adi de'gi njiyəi do'ti, yəl'gi turi kaki. ⁶ Kandi ko'gi madi tosi dənangi wor'ti, adi loki mbi'ə'gi ene n'tei ningə təli tuti kurum, tado loki sol ki kadi uləi ngirə'de'ti goto. ⁷ Kandi ko'gi ki nungi tosi dann konn'gi'ti, adi konn'gi togi se'de nan'ti, təli ndəmi'de mbəl. ⁸ Nan kandi ko'gi madi, tosi dənangi'ti ki maji, adi togi, kandi'de tei. Do'a ki kare andi asi bu bu.» Nga ningə Jeju tolta ta lə'ne kin ene: «De ki aw mbi'ne tado koo'n do ta ningə, kadi oo do ta kin maji!»

Ginn nya ki Jeju el'n ta me kujita'ti

(Mat 13.10-17; Mrk 4.10-12)

⁹ Njendo'gi lə Jeju dəji'ə eyina ke kujita kin me'ə in ri wa? ¹⁰ Ə Jeju ilə'de'ti ene: «Ingi, Luwə te ki do nya ki to lo kiyə'ti ki ojido Konbe lə Luwə adi in gəri, nan ndəgə'gi, nya kin in ki kəji'de ki kujita, tado kadi:

“Re kum'de oo lo maji kaa oyi nya el,
Mbi'de oo do ta maji kaa gəri me'ə el.*”»

* 8:10 8.10 Ejay 6.9

Jeju ɔr me kujita ki dɔ njeduw nya'ti
(Mat 13.18-23; Mrk 4.13-20)

¹¹ Jeju el njendo'gi lə'ne ene: «Kujita kin, me'ə ə to kin: Kandi ko, in ta lə Luwə. ¹² In ki tosi dɔ row'ti, in de'gi madi ki oyi ta lə Luwə, ningə Su re ɔr ta ki oyi kakin me'de'ti kɔ, nan to panyata in uni me'de adi Jeju kadi ingəi kaji. ¹³ Kandi ko ki tosi dɔnangi wor'ti, in de'gi ki oyi ta lə Luwə ningə, taai ki rɔnel, nan lo kadi ta kin ulə ngirə'ne me'de ngan goto. Uni me'de ngon kagilo ki nden be par, nan loki kon'gi rei ningə, inyəi go kunme lə'de kɔ. ¹⁴ Kandi ko ki tosi dann konn'ti, in de'gi ki oyi ta, nan go'ti, me ki ra sururu, ki nya maji'gi, ki koo maji rɔ ki dɔnangi'ti ne ɔgi'de kadi tɔgi gangi me kunme'ti lə'de ə gəsirəi. ¹⁵ Ningə kandi ko ki tosi dɔnangi'ti ki maji, in de'gi ki oyi ta lə Luwə ki ngar me'de ki maji, ngarme ki rɔta'ti, ningə ngəmi me'de'ti, uwəi tɔgi'de ba, adi kandi kulə lə'de te.

Kujita ki dɔ kunj'i'ti
(Mrk 4.21-25)

¹⁶ «De a ində por lambi'ti kadi dow ngo dɔ'ti el, taa ində ginn tirə'ti el tɔ. A ində dɔ nya'ti taa, kadi de'gi uri kəy ningə, oyi lo ki kunj'ə. ¹⁷ Nya ra ki gidi kuwə, ki ginn'ə a te el goto. Tado nya ki to lo kiyə'ti, ki ginn'ə a te el goto tɔ. ¹⁸ Maji kadi uri mbi'se maji oyi dɔ ta ki isi oyi, um kadi oyi ki non be el. Tado de ki aw ki nya ji'ne'ti, a adi'ə dɔ'ti bay. Nan de ki nya li'ə goto kaa, in ki ndikiri inbe ki ində me'ne dɔ'ti kin kaa, a tai ji'ə'ti inbe bay.»

Kon Jeju ki ngannkon'a'gi
(Mat 12.46-50; Mrk 3.31-35)

¹⁹ Kon Jeju ki ngannkon'a'gi rei kadi n'oyi'ə, nan lo kadi tei rɔ'a'ti goto tado bulə de'gi ki in ngayn. ²⁰ Ə eli'ə taa eyina: «Kon'i ki ngannkon'i'gi rai taga non, gei koyi nu.» ²¹ Ningə Jeju təl el'de ene: «Kon'm ki ngannkon'm'gi ə in de'gi ki oyi ta lə Luwə, ningə təli rɔ'de go'ti, ə rai kulə.»

Jeju ndangi nəl adi ra lokati
(Mat 8.18, 23-27; Mrk 4.35-41)

²² Ndo kare, Jeju ala me to'ti in ki njendo'gi lə'ne, ningə el'de ene: «Adi ji gangi babo j'awi dowə'ti ki kare.» Ningə awi. ²³ Loki isi ɔsi to isi gangi ba kin ningə, Jeju to bi kanum. Ə nəl kibo ngayn ɔsi dɔ ba'ti, ra adi mann rɔsi to, in ta koy'ti. ²⁴ Lo kin'ti, njendo'gi rei ki rɔ Jeju'ti, ndəli'ə ki non ta'de'ti eyina: «Njendo de'gi, Njendo de'gi, j'isi j'oyi!» Loki Jeju ndəl, ndangi nəl'gi ki pungum mann'gi adi təli toi keke, lo to jijiji. ²⁵ Ningə el njendo'gi ene: «Kunme lə'se to ra be tɔ bay ə?» Nga ningə bol ra'de, nya kin əti'de bol ngayn adi dəji nan ta dann'de'ti eyina: «De inbe kam in nan ə nəl ki mann kaa el'de ta par ə təli rɔ'de go'ə'ti be wa?»

Jeju tuwə ndil'gi ki majel dɔ dingəm'ti kare be
(Mat 8.28-34; Mrk 5.1-20)

²⁶ Jeju ingi ki njendo'gi lə'ne rei tei dɔnangi'ti ki Gerasa, ki ra ta be'ti ki Galile. ²⁷ Loki Jeju in me to'ti ur ki nanga ningə, dingəm kare ki me be'ti ki Gerasa, in non re ki rɔ Jeju'ti. In dingəm ki ndil'gi ki majel rai'ə. Asi dɔkagilo ngayn, dingəm kin ulə ku rɔ'ne'ti el num, isi be me kəy'ti el num. Lo kis'ə in dɔbadi'gi'ti par. ²⁸ Loki oo Jeju ningə, ɔsi nangi nja'a'ti, ningə elta ki ndu'ne ki boi ene: «Jeju, ki Ngonn lə Luwə ki njekisi dɔ nya'gi'ti pəti, in ri ə ge rɔ'm'ti wa? Nja'i ba, adi'm kon el.» ²⁹ El be tado Jeju adi ndu'ne ndil ki majel kadi te rɔ dingəm'ti kin kɔ. Nja ngayn ndil ki majel kin in ki dingəm kakin ningə ra'a. De'gi dɔi'ə ki kulə gindi ge, uləi kangila gindi nja'a'ti ge, nan gangi kulə gindi'gi kin riw riw ə tətəi kangila gindi'gi kin nɔsi nɔsi rɔ'ne'ti kɔ, ningə ndil'gi ki majel ɔsi'ə adi aw ki diləlo diləlo. ³⁰ Ə Jeju dəj'ə

ene: «Tɔ'i nan nan?» Anyi ilə Jeju'ti ene: «Tɔ'm nan bulə njerɔ'gi.» Tado ndil'gi ki majel ngayn uri me'ə'ti. ³¹ Lo kin'ti, ndil'gi ki majel kakin nonyi do Jeju'ti kadi adi'de n'awi bolobe'ti ki do'boy'o goto. ³² Bulə kɔsongi'gi rai lo'ti kin non ra so'i nya do mbal'ti, ə ndil'gi ki majel kakin nonyi do Jeju'ti kadi adi'de n'awi me'de'ti. Anyi Jeju adi'de tarow kadi awi me'de'ti. ³³ Ndil'gi ki majel tei me dingəm'ti, awi uri me kɔsongi'gi'ti kakin. Ningə nyi, kɔsongi'gi bingəi nan kadi mbal'ti taa, tosi me ba'ti, anyinan mann oyi. ³⁴ Loki de'gi ki njengəm kɔsongi'gi oyi nya ki ra nya kin ningə, anyinan awi me bebo'ti ki ngann be'gi, ɔri poy nya ki ra nya kin de'gi. ³⁵ De'gi tei ai kadi n'oyi nya ki ra nya kin. Be ə, loki rei tei rɔ Jeju'ti ningə, oyi dingəm ki ndil'gi ki majel tei me'ə'ti kakin, isi nja Jeju'ti. Oyi'ə kadi isi ki ku rɔ'ne'ti, ki hangal ki maji, adi əti'de bol. ³⁶ Nje ki rai lo nya'ti ki ra nya kin, ɔri madi'de'gi poy'o, toji row ki dingəm ki aw ki ndil'gi ki majel kin ingə'n lapiya. ³⁷ Lo kin'ti non be, de'gi ki donangi Gerasa'ti, bol tɔl'de, adi dəji Jeju kadi inyə donangi lə'de ə aw. Ə Jeju al me to'ti, təl gogi. ³⁸ Dingəm ki Jeju tuwə ndil'gi ki majel do'a'ti kɔ kakin dəji Jeju kadi n'aw si'ə, nan Jeju tuwə. ³⁹ Ene: «In təl aw be, ɔr poy nya'gi pəti ki Luwə ra sə'i kin adi de'gi oyi.» Be ə, dingəm aw iləmbər nya ki Jeju ra si'ə kin me bebo'ti ba pəti.

*Ta lə ngonn lə Jayrusi ki dene ki ta lə dene ki nje monyi mosi
(Mat 9.18-26; Mrk 5.21-43)*

⁴⁰ Loki Jeju təl re, bulə de'gi uwəi'ə ki rɔ'de maji, tado pəti isi nginəi'ə. ⁴¹ Ningə nyi dingəm kare ki tɔ'a nan Jayrusi, ki in njekundo kəykawnan lə Juwipi'gi in non re. Re osi nja Jeju'ti, non do'a'ti kadi re aw be lə'ne. ⁴² Kadi aw be lə'ne tado ngonn'o ki dene ki in kareba, bal'a in dɔgi gidə in joo to ta koy'ti. Loki Jeju isi aw, bulə de'gi mborei'ə ki yo ge ki ne ge, lo kərkon goto. ⁴³ Dann bulə de'gi'ti kin, dene kare ki monyi mosi ad'a kon bal dɔgi gidə in joo in non. Dene kin tuji nyakingə lə'ne kɔ pəti ji njera de'gi monyi'ti, nan de ki kadi ad'a lapiya goto. ⁴⁴ Dene re ndəkba rɔ Jeju'ti, ki row ki gidə'ti, ɔdi ta ku lə Jeju par ə, tanan'ti non, mosi gangi rɔ'a'ti. ⁴⁵ Low'ə'ti non Jeju dəji ene: «Nan ə ɔdi'm wa?» Ningə de'gi pəti manji'ə'ti eyina n'ɔdi'ə el. Nga ə Piyər el'ə ene: «Burəbe, in de'gi ki rosi gid'i, ə mborei nu ki yo ge ki ne ge kin ə ɔdi nu.» ⁴⁶ Nan Jeju ene: «De madi ɔdi'm, m'gər kadi tɔgi te rɔ'm'ti.» ⁴⁷ Loki dene oo kadi nya ki n'ra kin Jeju gər ningə, dadi par par, osi nja Jeju'ti. Ningə takum de'gi'ti pəti, ɔr go nya ki ra adi n'od'n Jeju kin. Taa, ɔr'de go kingə ki ingə lapiya tanan'ti non par kin tɔ. ⁴⁸ Ə Jeju el'ə ene: «Ngonn'm, kunme lə'i aj'i. Aw ki lapiya.»

⁴⁹ Loki Jeju ra elta ba bay ningə, de kare in be lə njekundo kəykawnan lə Juwipi'gi re. Re el Jayrusi ene: «Ngonn'i oy, in ndɔji Njendo de'gi el nga.» ⁵⁰ Nan Jeju ki oo do ta kin el Jayrusi ene: «Adi əti bol el, un me'i par, ə a aji.» ⁵¹ Loki rei tei me kəy'ti, Jeju inyə tarow adi de ur kəy go ngonn'ti el. Adi Piyər num, Jan num, Jaki num, baw ngonn ingi ki kon ngonn num tɔ par ə uri si'ə kəy go ngonn'ti. ⁵² De'gi pəti nonyi ge ndingəi rɔ'de ge tado ngonn, nan Jeju el'de ene: «Nonyi el, ngonn oy el, to bi to to.» ⁵³ Anyi uwəi Jeju kogi, tado gəri kadi ngonn oy. ⁵⁴ Nan Jeju uwə ji ngonn, ningə bar'a ene: «Ngonn'm ki dene, ində taa.» ⁵⁵ Lo kin'ti, ngonn ki dene tosi ndəl, ndil'ə re rɔ'a'ti adi ində taa tanan'ti non. Anyi Jeju dəji'de kadi adi'ə nya sɔ. ⁵⁶ Nya kin ra bol njekoj'o'gi ngayn. Nan Jeju un ndu'ne kadi eli taa de madi el.

9

*Jeju ulə njendo'gi lə'ne ki dɔgi gidə in joo
(Mat 10.1-9, 11-13; Mrk 6.6-13)*

¹ Jeju bar njendo'gi ki dɔgi gidə in joo, adi'de tɔgi konbe do ndil'gi ki majel'ti pəti, taa kadi aji nje monyi'gi tɔ. ² Jeju ulə'de kadi iləi mbər Poyta ki maji ki ɔjido konbe lə Luwə, taa kadi adi lapiya de'gi tɔ. ³ Ningə el'de ene: «Uni nya madi tado do row

el num, uni kagi tōsi el num, uni bōl el num, uni mapa el num, uni nar el num, taa kadi ai ki ku rō'se joo el num tō. ⁴ Ə me kəy ki ra ki uri'ti ningə, a si sēm'ti non biti kadi awi. ⁵ A re de'gi ki me be'ti pəti uwəi'se ki rō'de'ti el ningə, loki isi tei me be'ti kin ki taga ningə, indəi bu sa'gi ki nja'se'ti*, kadi to to nya ndəji ndu'de.» ⁶ Njendo'gi iləi dō'de ai ki dōbe dōbe, iləi mbər Poyta ki maji taa aji njemonyi'gi ki lo lo tō.

Ta ndəji Erodi dō Jeju'ti
(Mat 14.1-2; Mrk 6.14-16)

⁷ Erodi ki in nje konbe dōnangi'ti ki Galile, oo poy nya'gi ki isi rai nya. Loki oo ningə, ta ndəj'ō dō Jeju'ti, tado de'gi madi eli eyina: «In Jan Batisi ə ində taa dann njekoy'gi'ti.» ⁸ Nje ki nungi eli eyina: «In Eli ki njekelta ki ta Luwə'ti ə te.» Nje ki rangi bay eli eyina: «In de'gi ki njekeltakita Luwə'ti ki kete'gi kin ə ki kare ində taa dann njekoy'gi'ti.» ⁹ Lo kin'ti Erodi el ene: «Jan, in m'inbe ə ndəki madi gangi dō'a, nga in nan bay ə m'nji m'oo ta'gi ki be kin dō'a'ti wa kaa m'gər el.» Anyi sangi kadi n'oo Jeju.

Jeju adi nyakusō dingəm'gi dər mi sōi
(Mat 14.13-21; Mrk 6.30-44)

¹⁰ Loki njekawkulə'gi təli non rei ningə, ər Jeju poy nya'gi ki rai adi'ə oo. Ə Jeju ər'de, aw se'de gədikare kadi bebo'ti ki bari'ə Betisayda. ¹¹ Nan bulə de'gi gəri go'de, adi ai go'de'ti. Jeju uwə'de ki rō'ne'ti, el'de ta ki dō Konbe'ti lə Luwə, taa aji nje'gi ki sangi lapiya lə rō'de tō. ¹² Ningə loki kadi aw to ur, njendo'gi ki dōgi gidə in joo, rei rō Jeju'ti eli'ə eyina: «Inyə bulə de'gi kam adi awi ki ngannbe'gi'ti ki lo ndōō'gi'ti sangi lo to ge ki nyakusō ge, tado lo ki ji rai'ti ne kin, in lo ki de'gi gotoi'ti.» ¹³ Nan Jeju el'de ene: «Inbe'gi adi'de nya sōi.» Ə njendo'gi eli eyina: «J'aw ki mapa mi ə kanji joo inbe be tō par, adi re in be el wa ningə kadi j'inbe j'aw ji ndogi mapa tado lə bulə de'gi kin pəti wa ta.» ¹⁴ Dingəm'gi asi dər mi low'ə'ti non. Nan Jeju el njendo'gi ene: «Adi'de sii nanga, uwəi nan asi dō mi dō mi be.» ¹⁵ Njendo'gi rai toki Jeju el'n'de, adi adi'de sii nanga pəti. ¹⁶ Ə Jeju un mapa ki mi ki kanji ki joo kakin, ningə un kum'ne ki taa, elta ki Luwə kadi njangi dō nyakusō kin. Go'ti, Jeju uwə mapa'gi kakin gangi nan'ti, ə təl'n adi njendo'gi kadi lowəi bulə de'gi. ¹⁷ De'gi pəti sōi nya ndanni maji. Ningə, njendo'gi ɔyi ndəgi mapa ki kanji ki nanyi, kara dōgi gidə in joo bay.

Piyər gər kadi Jeju in Kirisiti
(Mat 16.13-21; Mrk 8.27-31)

¹⁸ Ndō kare Jeju isi elta ki Luwə gədikare, njendo'gi li'ə in si'ə nan'ti, ə Jeju dəji'de ene: «Bulə de'gi isi elita ki dō'm'ti toki m'in nan wa?» ¹⁹ Ə iləi'ə'ti eyina: «De'gi madi eli eyina in Jan Batisi, nje ki nungi eyina in njekeltakita Luwə'ti Eli, nje ki rangi bay eyina in njekeltakita Luwə'ti ki kete kin, ə in ki kare dann'de'ti ində taa dann njekoy'gi'ti.» ²⁰ Ningə Jeju el'de ene: «Nga inbe'gi ki dō'se, eli eyina m'in nan wa?» Anyi Piyər ilə'ti ene: «In Kirisiti ki in De ki Luwə mbət'ə.» ²¹ Jeju ilə ndu'ne ki tōgi'ne kadi elita kin de madi el.

Jeju elta koy'ne ki kində'ne taa lo koy'ti
(Mat 16.24-28; Mrk 8.34-9.1)

²² Jeju ilə dō ta'ti kin ene: «Maji kadi Ngonn de ingə kon ngayn, ngatōgi'gi lə Juwipi'gi, ki kibo'gi lə njekujənyamosi kadikare'gi, ki njendo ndukun'gi a mbəti'ə. De'gi a tōli'ə, nan ndō ki kon mutə tum ginn'ə ndō koy'o ningə, a te lo koy'ti.» ²³ Go'ti, Jeju el de'gi pəti ene: «Re de madi ndigi njiyə go'm'ti ningə, kadi oo rō'ne to nya madi el, kadi ndō'gi kare kare pəti inbe un kagidəsi koy lə'ne, ə re un go'm. ²⁴ Toki rōta'ti, de ki ge kaji rō'ne n'inbe dōnangi'ti ne a ilə rō'ne kō. Nan de ki ilə rō'ne kō tado

* 9:5 9.5 Ta lə kində bu ki nja'ti kō ə, gonyi Mat 10.14 ki ta ki dō'ti ki in ginn'ti nanga.

lə'm, a aji rɔ'ne tɔ. ²⁵ Kin ə re de ingə nyamaji'gi ki dɔnangi'ti ne pəti tigə, nan kadi inbe ilə rɔ'ne kɔ eke tuji rɔ'ne ningə, maj'a to ra be wa? ²⁶ Toki rɔta'ti, re rɔ de madi sɔl'ɔ tado lə'm, eke tado ta lə'm ningə, m'in Ngonn de kaa, m'a m'ra rɔsɔl dɔ'a'ti tɔ, ndɔ'a'ti ki m'a m're'n me toji'ti lə'm, ki me toji'ti lə Bai, ki me toji'ti lə malayka'gi ki ari njay.» ²⁷ Toki rɔta'ti adi m'el'se, de'gi madi dann'se'ti ne a oyi el bay ə, a oyi Konbe lə Luwə taa.

Jeju mbəl rɔ'ne

(Mat 17.1-8; Mrk 9.2-8)

²⁸ Nɔo jijoo go ta'gi'ti kin ningə, Jeju ɔr Piyər num, Jan num, taa Jaki num tɔ, ə al aw se'de dɔ mbal'ti kadi n'elita ki Luwə. ²⁹ Loki Jeju isi elta ki Luwə ningə, takum'ə mbəl, taa ku li'ə təl nda bal bal tɔ. ³⁰ Ningə low'ə'ti non, dingəm'gi joo a eli si'ə ta. Dingəm'gi kakin in Moji in ki Eli. ³¹ Tei me toji'ti, a eli si'ə ta ɔjido kaw ki a aw Jerujalem'ti kadi oy, tɔl'n ta kulə lə'ne. ³² Piyər in ki madi'ne'gi, bi tɔl'de kanum. Ə loki ene n'ndəli ningə, oyi toji lə Jeju ki dingəm'gi ki joo ki rai si'ə. ³³ Loki dingəm'gi kakin inyəi Jeju ə isi awi ningə, Piyər el Jeju ene: «Njendo, kin ə j'isi lo kin'ti ne be par ə maji ngayn. J'a ra *kəyku'gi lo mutə: kare in yan'i, kare in yan Moji, ə ki kare in yan Eli tɔ.» Piyər gər me ta ki isi el kin el. ³⁴ Ə loki a elta to kel ba bay ningə, kilndi in re dow dɔ'de bigum. Lo ki kilndi isi dow dɔ'de kin, bɔl tɔl njendo'gi. ³⁵ Lo kin'ti, ndu ta madi te me kilndi'ti ene: «In kam in Ngonn'm, in ə in de ki m'mbət'ə, ə oyi ta li'ə.» ³⁶ Go ndu ta'ti kin, Jeju təl nanyi ki kar'ne ba, de oo de madi ki rangi kad'a'ti el. Njendo'gi ngəmi ta'de, taa de madi kare ki dann'de'ti non, ki ndɔ'a'ti kin elta dɔ nya'gi'ti ki oyi kin goto.

Jeju aji ngonn ki ndil ki majel ra'a

(Mat 17.14-18; Mrk 9.14-27)

³⁷ Lo ti go'ti, Jeju in ki njendo'gi lə'ne ki mutə in dɔ mbal'ti isi uri ki nanga ningə, bulə de'gi ngayn tiləi kum'ə. ³⁸ Ningə dann bulə de'gi'ti kakin, dingəm kare undu'ne ki taa ene: «Njendo de'gi, m'non ki dɔ'i'ti kadi gon ngonn'm kin adi'm, tado in ki kar'ne ba ji'm'ti. ³⁹ Dɔkagilo'gi madi ningə, ndil ki majel a uwə, ra'a adi ur kɔl, ə yək'ə ki togi'ne, adi pulum taa uwə jugi jugi. A ad'a kon ratata, to nya ki a inyə el be bay taa təl inyə. ⁴⁰ Be ə, m'dəji njendo'gi lə'i kadi tuwəi ndil ki majel kin dɔ'a'ti kɔ, nan asi el.» ⁴¹ Lo kin'ti Jeju un ta el ene: «In de'gi ki dɔkagilo'ti ki bone ki in nje me ngan, njera nya ki majel, ke kadi to m'nji sese biti kagilo bann bay taa kadi uni me'se adi m'in wa? Ke kadi m'a m'osi ginn'se biti kagilo bann bay taa wa? Re ki ngonn'i rɔ'm'ti ne.» ⁴² Loki ngonn isi re ndəkba ki rɔ Jeju'ti ningə, ndil ki majel kakin un'ə, ɔt'ɔ nanga, yək'ə ki togi'ne, nan Jeju ndangi ndil ki majel ki togi'ne ad'a te rɔ ngonn'ti, adi ngonn ingə lapiya, ningə təl si'ə adi baw'a. ⁴³ Lo kin'ti, de'gi pəti, ndil'de te anyi ur kaki ɔjido togi Luwə ki əti bɔl kin.

Jeju təl el bay kadi n'a n'oy

(Mat 17.22-23; Mrk 9.30-32)

Loki de'gi pəti, nya'gi pəti ki Jeju ra, əti'de bɔl, Jeju el njendo'gi lə'ne ene: ⁴⁴ «Oyi ta ki m'aw to m'el'se kin maji: A uləi m'in Ngonn de ji de'gi'ti.» ⁴⁵ Nan njendo'gi gəri me ta kin el. Ta kin to ki ndəmə ba kadi gəri me'ə el. Ningə bɔli kadi dəji ta Jeju dɔ'ti tɔ.

Jeju un ta lə ngann'gi ki du ndo'n nya njendo'gi lə'ne

(Mat 18.1-5; Mrk 9.33-37)

⁴⁶ Njendo'gi uləi ngirə manjinan ta'ti kadi n'gəri ke nan dann'de'ti ə in kibo wa? ⁴⁷ Jeju gər ta ki me'de'ti, adi un ngonn ki du, ur'ə ad'a ra gədi'ne'ti, ⁴⁸ ningə el'de ene: «Re de madi uwə ngonn ki be kin ki rɔ'ne'ti me tɔ'm'ti ningə, in m'inbe ə de'ə

kin uwə'm ki rɔ'ne'ti. Ningə, de ki uwə'm ki rɔ'ne'ti, in njekulə'm ə uwə ki rɔ'ne'ti.» Toki rɔta'ti, de ki in ə in ki du ngayn dann'se'ti, in de'ə kin ə in kibo dann'se'ti.

De ki in nje kɔsi'm ta el in de lə'm

(Mrk 9.38-41)

⁴⁹ Jan un ta el Jeju ene: «Njendo de'gi, j'oo de madi ki a tuwə ndil'gi ki majel me tɔ'i'ti, ningə ji ndigi kadi j'ɔg'ɔ dɔ ra nya kin, tado in njiyə se'je go'i'ti el.» ⁵⁰ Nan Jeju ilə'ti ene: «Ōgi'ə dɔ el, tado de ki ɔsi'se ta el in de lə'se.»

Ngonn be kare ki Samari'ti mbəti kuwə Jeju ki rɔ'ne'ti

⁵¹ Loki dɔkagilo nanyi ndəkba kadi a uni Jeju ai si'ə dɔran'ti, Jeju ilə ndu'ne kadi ri ri kaa n'aw Jerujalem'ti. ⁵² Be ə, ulə njekawkulə'gi non'ne'ti kete. Njekawkita'gi awi, uri me ngonnbe'ti ki *Samari kadi rai go re lə Jeju kete. ⁵³ Nan de'gi ki ngonn be'ti kakin mbeti kuwə Jeju ki rɔ'de'ti tado isi aw ki Jerujalem. ⁵⁴ Loki njendo'gi li'ə, Jaki ingi ki Jan oyi ta kin ningə, eli Jeju eyina: «Burəbe, in ndigi kadi ji dəji por j'ad'a in dɔran'ti, ɔsi dɔ'de'ti, row'de kɔ wa?» ⁵⁵ Ə Jeju təl kum'ne rɔ'de'ti, ndangi'de ene: Ndil ki ində ta me'se'ti kin ke in gəri in ndil ki to tanan bann wa? ⁵⁶ [Tado Ngonn de re kadi to kaji de'gi um kadi tuji de'gi el†.] Ningə uni row, ai ngonn be'ti ki rangi.

Kun go Jeju

(Mat 8.19-22)

⁵⁷ Loki in dɔ row'ti, de madi el Jeju ene: «M'a m'un go'i lo'gi pəti ki a awi'ti.» ⁵⁸ Ə Jeju el'ə ene: «Njan'gi ai ki be to'de, ə yəl'gi ai ki kəy lə'de tɔ, nan m'in Ngonn de m'aw ki lo ki kadi m'ulə dɔ'm'ti el.»

⁵⁹ Go'ti, Jeju el de ki rangi ene: «Un go'm.» Ningə de kakin el ene: «Burəbe, adi'm tarow adi m'aw m'duw bai bay taa.» ⁶⁰ Ə Jeju el'ə ene: «Inyə njekoy'gi adi duwi njekoy'gi lə'de, nan in aw iləmbər Konbe lə Luwə.» ⁶¹ In ki rangi bay el ene: «Burəbe, m'a m'un go'i, nan m'dəji kadi adi'm tarow adi m'aw m'elta ki kadi j'inyəi'n nan ki nje ki me kəy'ti lə'm bay taa.» ⁶² Ə Jeju el'ə ene: «De ki uwə dɔ kɔsi mangi, ə təl ilə rəti gogi ningə, de'ə kin Konbe lə Luwə in ki ta tɔ'a el.»

10

Jeju ulə njendo'gi dɔ siri gidə in joo

(Mat 9.37-38, 10.7-16; Mrk 6.8-11; Luk 9.3-5)

¹ Go nya'gi kin, Jeju mbəti njendo'gi ki rangi dɔ siri gidə in joo, ningə ulə'de joo joo ki bebo'gi ki lo'gi ki dangi dangi ki ɔji kadi re inbe a awi'ti. ² Ningə el'de ene: «Ko ki asi kujə, dilə in ngayn, nan Njekujə'gi in ngayn el. Ə dəji be nje ko kadi ulə ki njekujə kɔ'gi me ndɔɔ'ti. ³ Ningə ki ngɔsine kin, ɔsi row'ə ai! M'ulə'se to ngann bati'gi be dann jagum'gi'ti. ⁴ Uni nar el num, uni bɔl el num, uni sa nja'se el num tɔ. Taa rai row'ə ta lapiya ki ra'ti el num tɔ. ⁵ Kin ə ai kadi uri me kəy'ti madi ningə, nya ki dɔkete, eli eyina: “Lapiya ki dɔ me kəy'ti kin.” ⁶ Ningə kin ə re de ki nje ndigi lapiya isi me kəy'ti kin non ningə, lapiya lə'se a aw ki dɔ'a'ti. A re de goto ningə, lapiya lə'se a təl ki rɔ'se'ti tɔ. ⁷ Sii me kəy'ti ki uwə'se ki rɔ'ne'ti kin non, nyakusɔ ki adi'se ə soi, mann ki adi'se ə anyinan. Tado de ki ra kulə, maji kadi ingə nyakugəgoji lə'ne. Uri kəy joo el. ⁸ Kin ə re uri me be'ti, ə be uwə'se ki rɔ'ne'ti be nje nya ki adi'se ə soi par. ⁹ Re de'gi ki monyi ra'de in me be'ti kin non ə, aji'de. Ə eli de'gi ki me be'ti eyina: “Konbe lə Luwə in ndəkba ki rɔ'se'ti.” ¹⁰ A re uri me be'ti, ə de'gi ki me be'ti kin uwəi'se ki rɔ'de'ti el ningə, tei ki taga tambalo'ti, ə eli eyina: ¹¹ “Bu ki me be'ti lə'se ki nanyi ginn sa nja'je'ti kaa, j'ində kɔ gogi j'adi'se. Ningə kadi in gəri

† 9:56 9.56 Barta kin goto me makitu'gi'ti ki kete ki in ta lə Luwə ki ndangi to kunmindi ki sigi.

toki Konbe læ Luwə in ndəkba.” ¹² Ə kadi m’el’sə toki rōta’ti m’adi in gəri toki ndo gangi ta’ti ə, ta ki gangi ki do be’ti kin a utə yan Sədom sanyi*.

¹³ «Kumtondoo in lə’i in bebo ki Korajen! Kumtondoo in lə’i in bebo ki Betisayda! Nyakōji’gi ki rai nya be lə’sə kin, re in Tir’ti ki Sidon’ti ə nya’gi kin rai nya me’ti be ə, de’gi ki me’ti, a inyəi kuləra’de’gi ki majel kə mayinu. Re a uləi ku kuwə ndo rō’de’ti, sii bu’ti. ¹⁴ In tado kin wa, ndo gangi ta’ti ə, ta ki gangi ki do’sə’ti a utə Tir ki Sidon. ¹⁵ Nga ningə in Kapernayim, oo kadi a un do’i taa biti kadi ɔdi dōran, nan Luwə a təl sə’i biti kaw’sə’i koo†.»

¹⁶ Jeju təl el njendo’gi lə’ne bay ene: «De oo ta lə’sə, in m’in ə de’ə kin oo ta lə’m. Ə de ki ɔsi’sə ngərəngi ningə, in m’in ə de’ə kin ɔsi’m ngərəngi tɔ. Ningə de ki ɔsi’m ngərəngi ə, in njekulə’m tɔ ə ɔs’o ngərəngi.»

Təl njendo’gi ki do siri gidə in joo

¹⁷ Njendo’gi ki do siri gidə in joo ki Jeju ulə’de, təl lo kulə’ti ki rōnel, ningə eli Jeju eyina: «Burəbe, ndil’gi ki majel kaa, loki ji bar tɔi ningə, uləi do’de ginn tōgi’je’ti.»

¹⁸ Jeju el’de ene: «M’oo *Satan in dōran’ti ɔsi ki dōnangi’ti to təl ndi be. ¹⁹ Ningə m’adi’sə tōgi kadi njiyəi do lii’gi’ti, do nii’gi’ti, ki do tōgi’gi’ti pəti ki njeban awi’n. Nya madi kare ki kadi a tuji’sə goto. ²⁰ Nga ningə kadi rai rōnel tado kulə ki ndil’gi ki majel uləi do’de ginn tōgi’sə’ti kin el, nan kadi rai rōnel tado t’se ki in ki ndangi me dōran’ti taa.»

Rōnel læ Jeju (Mat 11.25-27)

²¹ Dəkagilo’ə’ti non, Ndil Luwə ra adi rōnel rōsi me Jeju, adi el ene: «M’ulə tōji do’i’ti, Bai, in Burəbe ki nje dōran ki dōnangi. M’ulə tōji do’i’ti tado iyə kum nya kin njetər’gi ki nje nyagər’gi, ningə in te kum’ə adi nje ki de’gi gəri do’de el. Bai, in inbe ə in ndigi kadi to to be. ²² Nya’gi pəti, in Bai ə adi’m’de, ningə de ki kadi gər Ngonn goto, Baw’a ki kar’ne ba par ə gər’ə, taa de ki gər Baw kaa goto tɔ, Ngonn’o ki kar’ne ba par ə gər’ə, ə de ki Ngonn inbe te ki do Baw’ne ad’a tɔ par ə a gər’ə.» ²³ Go’ti, Jeju təl kum’ne ki do njendo’gi el’de ki kar’de ba ene: «In nje majikur tado nya ki kum’sə oo kin! ²⁴ De’gi ki njekeltakita Luwə’ti ngayn ki ngar’gi ngayn ndigi kadi n’oyi nya ki kum’sə oo kin, nan lo kadi kum’de oo goto, ndigi kadi mbi’de oo do ta ki mbi’sə oo kin, nan lo kadi oyi do’a goto.»

Kujita do de’ti ki Samari ki nje memaji, ki in Juwipi el (Mat 22.34-40; Mrk 12.28-31)

²⁵ Njendo ndukun kare ində taa, ningə dəji ta kare Jeju to ta kuwə nan ki ta ene: «Njendo de’gi, in ri ə maji kadi m’ra kadi to m’ingə’n kaji ki biti ki non’ti wa?»

²⁶ Ə Jeju el’ə ene: «In ta ri ə ndangi me ndukun’ti wa? Ə go gər’ə lə’i in bann wa?»

²⁷ Ningə njendo ndukun kakin ilə Jeju’ti ene: «A in ndigi Burəbe Luwə lə’i ki ngarme’i ba pəti, ki ndil’i ba pəti, ki tōgi ba pəti, ki ta mər lə’i ba pəti. Ningə a ndigi de mad’i to darɔ’i inbe be tɔ‡.»

²⁸ Ə Jeju el’ə ene: «Ta ki m’dəj’i, ilə’m’ti maji ki dum. Ə in ra be, ningə a ingə kaji.»

²⁹ Njendo ndukun sangi kadi n’tōji toki n’in de ki dana, adi təl dəji Jeju ene: «Nan ə in de madi’m wa?»

³⁰ Ə Jeju el’ə ene: «Dingəm kare in Jerujalem isi aw Jeriko, ningə ɔsi ji kaya’gi’ti ki nje gangi row, adi taai nya’gi li’ə pəti ji’ə’ti, tindəi’ə adi to ta koy’ti, ningə inyəi’ə ə ɔti awi. ³¹ Go’ti ningə, njekujənyamosi kadikare in non re te do’a’ti, nan loki oo’ə, gangi sanyi aw lo lə’ne. ³² Go’ti, de ki ginn koji’ti læ Lebi kare in non re tɔ, nan loki oo dingəm kakin ningə, gangi sanyi aw lo lə’ne. ³³ Go’ti ningə, de ki Samari’ti kare ki isi aw mbah in non re te do dingəm’ti kakin. Loki oo’ə, oo kumtondoo li’ə ki rōta’ti. ³⁴ Be ə, re rō’a’ti, ur hu ki yiwi kandi

* **10:12** 10.12 Lo tum ginn nya’gi 19.24-28 † **10:15** 10.15 Ejay 14.13-15 ‡ **10:27** 10.27 Ndukun ki nja joo 6.5; Lebitiki 19.18

nju ta dɔ'ti, dɔ'n do li'ə, ningə un'ə ində dɔ koro'ti lə'ne, aw si'ə lo to mbah'gi'ti, ində kum'ne go'ə'ti. ³⁵ Lo ti go'ti, dingəm ki Samari'ti kakin ɔr nar ki asi ra kulə ndɔ joo adi nje kində kum'ne go kəy to mbah'gi'ti, ningə el'ə dɔ'ti ene: "Ində kum'i go'ə'ti maji, a re nya ki ində'n kum'i go'ə'ti, aldɔ in ki mad'i kin ningə, ndɔ təl'm ə, m'inbe m'a m'ugə'i." ³⁶ Ningə Jeju dəj'ə ta dɔ'ti ene: «Dann de'gi'ti ki mutə kin, in ki ra ə in madi dingəm ki kaya'gi ki nje gangi row gangi'ə kin wa?» ³⁷ Ningə, njendo ndukun ene: «In in ki oo kumtondoo li'ə kin.» Nga ningə Jeju el'ə ene: «Re in be ningə, in kaa kadi aw, ə in ra be tɔ.»

Jeju aw be lə Marti in ki Mari

³⁸ Jeju in ki njendo'gi lə'ne in dɔ row'ti rei tei ngonn be'ti kare be ningə, dene madi ki tɔ'a nan Marti uwə Jeju rɔ'ne'ti me kəy'ti. ³⁹ Marti aw ki ngonnkon'ne ki dene ki tɔ'a nan Mari non. Ə ngonnkon'a kakin re isi nangi nja Burəbe Jeju'ti, sii oo dɔ ta ki Jeju isi el. ⁴⁰ Nan Marti ra ta ngann kulə'gi'ti, nja'a ɔdi nangi el, aw yo ge ki ne ge. Ningə te pati, re el Jeju ene: «Burəbe, ra bann ə ngonnkon'm ki dene Mari inyə'm adi m'ra ta kulə'gi'ti ki kar'm ba be kaa usi el par wa? El'ə adi re ra sə'm kulə'gi.» ⁴¹ Ə Burəbe el Marti ene: «Marti, Marti, me'i osi nanga el, adi aw ki yo ge ki ne ge tado nya'gi ngayn. ⁴² Nan nya ki soti in kareba. Ningə Mari mbəti nya ki maji utə nya'gi pəti. In nya ki de a taa ji'ə'ti el.»

11

Jeju ndo njendo'gi row kelta ki Luwə (Mat 6.9-13)

¹ Ndɔ kare Jeju isi elta ki Luwə lo madi'ti. Loki elta ki Luwə ginn'ə gangi ningə, njendo li'ə kare el'ə ene: «Burəbe, ndo'je kelta ki Luwə toki Jan Batisi ndo'n njendo'gi lə'ne kin be tɔ.» ² Ə Jeju el'de ene: «Loki sii elita ki Luwə ningə, kadi eli eyina: "Baw'je,

Kadi de ki ra gər tɔ'i toki in Luwə,

Kadi Konbe lə'i re.

³ Adi'je nyakuso'je ki asi ta'je ki ndo'gi ndo'gi.

⁴ Inyə go majel'gi lə'je kɔ, tado j'inbe kaa,

J'inyə'n go majel lə de'gi pəti ki rai se'je majel kɔ tɔ.

Inyə'je adi j'osi me nyanan'ti el."»

⁵ Anyi Jeju təl el'de bay ene: «Kin ə, de kare dann'se'ti ge be, aw ki madi'ne non, ə in dann lo'ti aw ində takəy dɔ'a'ti ene: "Madi'm, tunə'm mapa mutə, ⁶ tado madi'm kare in mbah'ti re te dɔ'm'ti, nan nya ki kadi m'ra'n'ə mbah goto." ⁷ Ə re mad'a kakin to ki kəy non ene: "Ndoji'm el, takəy in ki kuti nga, ningə j'in ki ngann'm'gi ji to nanga tɔ, um lo kadi m'a m'ində taa m'ad'i mapa goto." ⁸ M'el'se kadi in gəri, kin ə re ində taa ad'a mapa kin tado k'in madi nan lə'de el kaa, a ində taa kadi ad'a nya'gi pəti ki ge, tado takəy ki a ində ki nja nan'ti nan'ti kin. ⁹ Ningə m'in, m'el'se: Dəji ə a adi'se, sangi ə a ingəi, indəi takəy ə a tei adi'se. ¹⁰ Tado de ki dəji ə a adi'ə, de ki sangi ə a ingə, de ki ində takəy ə a tei adi'ə tɔ. ¹¹ Baw ngonn ki ra dann'se'ti ə ngonn'o dəj'ə kanji ningə a un lii yo taa ad'a wa? ¹² Eke kadi ngonn'o dəj'ə kaw, ə a un nii yo ad'a kaa goto tɔ. ¹³ Kin ə ingi ki in de'gi ki kuləra'se majel kin mindi ə in gəri kadi nya ki maji ngann'se'gi ningə, ra bann be ə, Baw'je ki isi dɔran'ti taa kin taa, a adi Ndil Luwə de'gi ki dəji'ə el wa?»

Jeju in ki ndil'gi ki majel (Mat 9.32-34, 12.22-30; Mrk 3.22-27)

¹⁴ Ndɔ kare Jeju tuwə ndil ki majel ki in me dingəm'ti ningə ra'a adi elta el. Loki ndil ki majel te ningə, dingəm ki kete elta el kakin təl elta, adi əti bulə de'gi bol

ngayn. ¹⁵ Ningə de'gi madi eli eyina: «In ki tɔgi lə Beljəbul ki in ngar lə ndil'gi ki majel, ə isi tuwə'n ndil'gi ki majel.» ¹⁶ Ə nje ki nungi, kadi nanyi'ə'n'ə ningə, dəji'ə kadi ra nyakɔji madi kare ki in dɔran'ti adi'de n'oyi. ¹⁷ Nan Jeju gər mərta lə'de bəti, adi el'de ene: «Kin ə, de'gi ki me konbɛ'ti ki kareba, təli dɔnan'ti rɔi nan ə, konbɛ'ə kin a tuji, ningə kəy'gi a budi dɔnan'ti mur mur tɔ. ¹⁸ Kin ə re Satan inbɛ adi de'gi li'ə təli dɔnan'ti rɔi nan ə, lo kadi konbɛ li'ə a aw ki kete goto. M'el be tado eli eyina in ki tɔgi lə Beljəbul ki in ngar lə ndil'gi ki majel ə m'nji m'tuwə'n ndil'gi ki majel. ¹⁹ Kin ə re m'in m'nji m'tuwə ndil'gi ki majel ki tɔgi lə Beljəbul ə, de'gi ki go'se'ti isi tuwəi'de ki tɔgi lə nan nga? Ingi ə a gangi ta lə'se kin. ²⁰ Re in ki tɔgi lə Luwə ə m'nji m'tuwə'n ndil'gi ki majel ningə, tɔji kadi konbɛ lə Luwə re te rɔ'se'ti. ²¹ Kin ə de ki tɔg'ɔ in ngayn, ki aw ki nya rɔ'gi, ngəm takəy lə'ne ə, nya kare ki a ɔdi kadi nyakingə li'ə goto. ²² A re de madi ki tɔg'ɔ utə re ur go'ə'ti ə tət'ə rɔ ə, a ɔy nya rɔ'gi li'ə ki uwə kul'de kin pəti, taa a kanyi nyakingə'gi li'ə ki taa ji'ə'ti tɔ. ²³ De ki in sə'm el ningə, in nje ta lə'm, taa de ki kaw sə'm nya ki nan'ti el, in nje sanan nya kɔ tɔ.»

Təl re ndil ki majel lo kis'ə'ti gogi
(Mat 12.43-45)

²⁴ «Loki ndil ki majel te me de'ti ningə, aw ki yo ge ki ne ge diləlo'ti tado sangi lo kisi. Loki ingə lo el ningə, təl el ene: “M'a m'təl kadi m'aw lo kisi'm'ti ki m'te'ti gogi.” ²⁵ Loki təl re ningə, ingə lo ki in ki ra maji, ndolo. ²⁶ Ə təl aw, ɔy ndil'gi ki majel utəi'ə inbɛ bay siri, rei sii. Lo kin'ti, ji kisi lə de'ə kin a majel utə in ki kete inbɛ bay.»

Maji ki rɔta'ti

²⁷ Loki Jeju a elta kin ba ningə, dene kare ilə ndu'ne dann bulə de'gi'ti ene: «Majikur in dɔ dene'ti ki nje koj'i ki nje kad'i mba.» ²⁸ Nan Jeju ilə'ti ene: «Majikur in dɔ de'gi'ti ki nje koo ndu Luwə ki nje təl rɔ'de go'ti yo taa.»

De'gi dəji nyakɔji
(Mat 12.38-42)

²⁹ De'gi uwəi nan muki muki gidi Jeju'ti, adi Jeju el'de ene: «De'gi ki dɔkagilo'ti ki bone kin in de'gi ki maji el. Dəji kadi to n'oyi nyakɔji madi, nan nyakɔji madi ki rangi ki de a ra ore'n dɔ nyakɔji lə Jonasi, goto nga. ³⁰ Tado, toki Jonasi in nyakɔji tado lə de'gi ki Ninibi'ti kakin ə*, Ngonn de a in nyakɔji tado lə de'gi ki bone tɔ. ³¹ Ndo gangi ta'ti ə, ngar ki dene ki holo a in ki de'gi ki dɔkagilo'ti ki bone kin kadi a gangi ta dɔ'de'ti. Tado, in sanyi dɔnangi'ti nu ə re kadi oo gosita lə Salomon†. Nga ningə, ki ngɔsine kin, de ki utə Salomon sanyi in ne ³² Ndo gangita'ti ə, de'gi ki Ninibi'ti a indəi taa non de'gi'ti ki dɔkagilo'ti ki bone kin kadi a gangi ta dɔ'de'ti. Tado, loki Jonasi iləmbər Poyta ki maji, de'gi ki Ninibi'ti inyəi gorow njiyə'de'gi ki majel kɔ‡. Nga ningə, ki ngɔsine kin, de ki utə Jonasi sanyi in ne.

Kunji lə darɔ
(Mat 5.15; Mrk 4.21; Luk 8.16)

³³ «De a ində por lambi'ti kadi iyə eke dow ngo dɔ'ti el, nan a ində dɔ nya'ti taa, kadi de'gi uri kəy ningə, oyi lo ki kunj'ə. ³⁴ Kum de ə in lambi lə darɔ'a, re kum'i oo lo maji ningə, darɔ'i ba pəti in me kunj'i'ti. A kin ə re kum'i oo lo maji el ningə, darɔ'i in me lo ki diw'ti tɔ. ³⁵ Ə ində manji rɔ'i adi kunj'i ki awi'n rɔ'i'ti təl diw el. ³⁶ Kin ə re darɔ'i pəti in me kunj'i'ti ki kanji kadi ngonn lo ki diw ndəti kad'a ningə, darɔ'i a unji njay njay toki lambi a unji'n dɔ'i'ti kin be tɔ.»

* 11:30 11.30 Jonasi 3.3-5 † 11:31 11.31 1 Ngar'gi 10.1-10 ‡ 11:32 11.32 1 Ngar'gi 10.1-10

Jeju gangi ta do Parisi'gi'ti ki njendo ndukun'gi
(Mat 23.4,6-7,13,25-27,29-31,34-36)

³⁷ Loki Jeju elta tigə ningə, Parisi kare ɓar'a kadi aw so nya ɓe lə'ne. Be ə, Jeju aw isi si'ə ta nyakuso'ti. ³⁸ Lo kin'ti, ta ndoɓi Parisi kakin ngayn kadi Jeju togi ji'ne kete non nyakuso'ti el. ³⁹ Nan Jeju el'ə ene: «In Parisi'gi, ki ne kin isi togi gidi kala mann ki gidi supira kuso nya adi ar, nan nyənn ɓogi ki mendul rosi me'se. ⁴⁰ In de'gi ki mbo, Luwə ra gidi nya, ə ra me nya to. ⁴¹ Maji kadi adi ngarme'se ki kəy kərɔki kadikare'ti Luwə, ə nya'gi pəti a ari njay ki rɔ'se'ti.

⁴² «Kumtondoo in lə'se in Parisi'gi, tado ɔri nya kare dann ki doɓi'ti, me mbi kam'gi'ti ki ətə maji, ki me mbi kam'gi ki dangi dangi kadi ndiri tanyi, adi LuwəŦ, ningə indəi nja'se do nyara ki dana'ti ki do ndigi'ti lə Luwə. Ki rɔta'ti, in kin ə in nya'gi ki maji kadi indəi kum'se go'ti rai, ə inyəi ndəgə'gi ki ko non be el. ⁴³ Kumtondoo in lə'se, in Parisi'gi, tado ndigi lo kisi ki kete non de'gi'ti me kəykwannan'gi'ti lə Juwipi'gi, taa gəi kadi de'gi rai'de lapiya lo kingənan'gi'ti lə bulə de'gi to. ⁴⁴ Kumtondoo in lə'se ingi, tado toi to doɓadi'gi ki nya ki toji kadi de gər'n'de goto, adi de'gi njiyəi ki do'de'ti non be par kin be.»

⁴⁵ Lo kin'ti, njendo ndukun kare el Jeju ene: «Njendo de'gi, me ta'ti lə'i ki a el kin, in to ə isi taji'je.» ⁴⁶ Ə Jeju ilə'ti ene: «Kumtondoo in lə'se, in njendo ndukun'gi to, tado indəi nya ki ɔy ngayn do de'gi'ti, nan ngonni ji'se ki nden be kaa uni taa uwəi se'de nya ki kəy kin el. ⁴⁷ Kumtondoo in lə'se ingi ki isi indəi ɓadi'gi lə de'gi ki njekeltakita Luwə'ti ki in baw'se'gi inbe'gi ə toli'de. ⁴⁸ Lo kin'ti, isi toji toki in ndigi ki baw'se'gi do kulə ra'de'ti ki rai, tado ingi toli njekelta ki ta Luwə'ti, ningə ingi in nje kində doɓadi'de'gi to. ⁴⁹ In tado kin ə, Luwə elta me tər'ti lə'ne ene: "M'a m'ulə ki njekeltakita'm'ti ki njekawkulə'gi m'adi'de, ningə a toli'de ge, a adi'de kon ge." ⁵⁰ In be kadi dəji de'gi ki doɓagilo'ti ki ɓone, mosi njekeltakita ki ta'm'ti ki ɓuki ko lo kulə ngirə donangi'ti nu biti ɓone. ⁵¹ Mosi ki ulə ngirə do Abel'ti nu biti te'n do Jakari'ti, ki toli'ə ngawdann lo'ti ki in ringiri kadikare'ti re Kəy'ti lə Luwə*. In ki rɔta'ti kadi de'gi ki doɓagilo'ti ki ɓone a udəi kər nya'gi ki rai nya kin non Luwə'ti. ⁵² Kumtondoo in lə'se, ingi njendo ndukun'gi ki, tarow nyagər in ji'se'ti, ə inbe'gi uri me'ti el num, taa de'gi ki ndigi kur me lo'ti ki kadi gəri nya kaa, ɔgi'de num to.»

⁵³ Loki Jeju te me kəy'ti kakin ningə, njendo ndukun'gi ki Parisi'gi uləi ngirə ra togi do Jeju'ti ge, dəji ta'gi ki dangi dangi ge. ⁵⁴ Sangi row me ta'gi kadi to n'ingəi ta ki go'ti el ta'a'ti ningə n'uwəi'ə'n'ə.

12

Kelta ar njay toki Jeju in Ngonn de
(Mat 10.26-33, 19-20)

¹ Doɓagilo'ə'ti kin, de'gi ki dər banyi banyi ə kawinan do Jeju'ti, adi mbisəi nan ki yo ge ki ne ge. Lo kin'ti, Jeju el njendo'gi lə'ne ene: «Nya ki doɓete, maji kadi indəi kumkədi do rɔ'se'ti ɔji'n do hum lə Parisi'gi, adi in kədikumnan lə'de. ² Tado nyara ki gidi kuwə ki ginn'ə, a te el goto taa nya ki to lo kiyə'ti ki de a gər el goto to. ³ In tado kin ə, ta'gi pəti ki a eli lo ki ndul'ti, de'gi oyi do'a dann kadi nda'ti; ta'gi ki uwəi ta'se mbi nan'ti taa eli, de'gi a rai do kəy'ti to iləi mbər'ə.»

⁴ Ingi ki in madi'm'gi, m'el'se kadi in ɓoli de'gi ki a toli darɔ'se par, ə go'ti asi ra nya ki rangi el, kin el. ⁵ M'a m'toji'se de ki maji kadi in ɓoli'ə. De ki maji kadi in ɓoli'ə in de ki a tol darɔ'se, ningə təl aw ki togi do'ti non kadi ilə'se me por'ti ki biti ki non'ti ɓay kin. Toki rɔta'ti, in ə maji kadi in ɓoli'ə. ⁶ De'gi isi gati ki yəl'gi mi ə silə joo adi oyi ne, nan ki kare dann'de'ti ki kadi me Luwə oy do'a'ti goto. ⁷ Ki ətə ɓol ngayn

inbe bay ki kadi in gəri, bin dɔ'se inbe kin kaa, Luwə tudə'de kare kare gər kər'de, um kadi in boli nya madi el. Ingi kin, Luwə oo tor'se utə tor yəl'gi pəti. ⁸ M'el'se ta ki rɔta'ti kadi in gəri toki, de ki elta takum de'gi'ti wangi toki n'in de lə'm, Ngonn de a elta wangi takum malayka'gi'ti lə Luwə toki in de lə'ne. ⁹ Nan de ki manji ta takum de'gi'ti toki n'gər'm el, Ngonn de a manji ta takum malayka'gi lə Luwə toki n'gər'ə el tɔ. ¹⁰ De ki elta ki majel ɔsi'n ta Ngonn de ə, Luwə a inyə go majel'gi li'ə kɔ, nan de ki elta ki mal ɔsi'n ta Ndil Luwə, Luwə a inyə go majel li'ə kɔ el ratata. ¹¹ Loki a uwəi'se kadi awi sese ta kəykawnan'gi'ti lə Juwipi'gi, non nje konbe'gi'ti ki non njekɔrnon'gi'ti, ononyi'se kadi me'se bol ko kene ke a asi kadi manji ta dɔ'se'ti wa, ke ta ri ə a eli wa. ¹² Tado, low'ə'ti inbe non kin, Ndil Luwə a ndo'se ta ki kadi eli.

Kujita dɔ njenyakingə'ti ki mbo

¹³ De kare dann bulə de'gi'ti el Jeju ene: «Njendo de'gi, el ngonnkɔn'm adi, nya nduwə ki baw'je inyə adi'je kin, kadi kanyi yan'm adi'm.» ¹⁴ Ə Jeju el'ə ene: «De ki ində'm kadi to m'in njegangi ta dann'se'ti eke kadi to m'in nje kanyi'se nya goto.» ¹⁵ Ningə təl el de'gi pəti ene: «Maji kadi indəi kumkədi dɔ rɔ'se'ti ɔji'n dɔ mal nyakingə ki dɔnangi'ti. Tado re de ingə'n nya to ri, to ri kaa, nyakingə li'ə kin ə a ra adi si'n ki dɔ'ne taa el.»

¹⁶ Ningə Jeju təl el'de kujita madi ene: «Dingəm madi kare ki njenyakingə isi non, lo ndɔɔ'gi li'ə, kandi nya te'ti maji ngayn. ¹⁷ Ə dəji rɔ'ne ta ene: “In ri ə kadi to m'ra dana? Loki kadi to m'kaw nya ndɔɔ'ti lə'm goto.” ¹⁸ Ningə təl el ene: “Maji, nya ki m'a m'ra ə to kin: m'a m'ndu dam'gi lə'm ki kete kin kɔ, ningə m'a m'ur dam'gi ki boi ngayn kadi to m'kaw nya kɔ'gi'ti lə'm pəti pəti, nan'ti ki ndəgi nya maji'gi lə'm. ¹⁹ Ningə m'a m'el me'm'ti m'ene: «Ngɔsine m'aw ki nyakingə ki to mbar mbar kadi m'ra'n bal banyi banyi, ə kadi m'uwə kər rɔ'm, m'njɔ ge, m'anyi ge, m'oo'n maji rɔ'm.»” ²⁰ Nan Luwə el'ə ene: “In mbo de ki isi elta kin, kondɔ'ti ne inbe kin ndɔ'i a asi. Eke nya'gi ki isi kaw ki dɔnan'ti kin, a in yan nan wa?” ²¹ In kin ə in nya ki a te dɔ de'ti ki nje kaw nyakingə'gi ki nan'ti tado lə rɔ'ne inbe, um tado lə Luwə el.»

Kində me dɔ Luwə'ti (Mat 6.25-33)

²² Jeju el njendo'gi lə'ne ene: «In tado kin ə, m'el'se kadi adi me'se ra sururu dɔ nyakusɔ'se'ti ki kadi isi ki dɔ'se taa el, taa dɔ ku kɔ'se'ti el num tɔ. ²³ Tado kisikidɔtaa utə nyakusɔ, taa darɔ de utə ku ki kɔ tɔ. ²⁴ Gonyi kagan'gi oyi, duwi ko el num, təti el num, taa awi ki lo madi ki kadi ngəmi nya'ti tado ndɔ ki lo ti'ti el num, dam lə'de kaa goto num tɔ, nan Luwə isi adi'de nya ɔsi maji. Ningə ingi, oyi kadi Luwə oo nda'se utə yəl'gi el wa? ²⁵ Nan dann'se'ti ə asi kadi a ilə ngonn kadi ki nden be dɔ ndɔ'ne'ti ki takul me ki ra sururu lə'ne wa? ²⁶ Kin ə nya ki nden be kin kaa asi kadi rai dɔrɔ'se el ə, maji kadi adi me'se ɔsi nanga dɔ ndəgi nya'gi'ti. ²⁷ Gonyi puti kam'gi ki rai me mu'ti kin oyi, rai kulə madi el num, oji ku el tɔ, nan ngar *Salomon ki tɔ'a bar ngayn me nyakingə'ti kin kaa, ɔɔ ku ki ndolo asi nan se'de el*. ²⁸ Ə kin ə, Luwə ulə ku rɔ ngann mu'gi'ti ki j'oo'de bone, ə lo ti par ə por a on'de kin be ningə, ra bann ə in de'gi taa a ulə ku rɔ'se'ti el wa? In ton'gi me kunme'ti. ²⁹ Adi mərta aldɔ'se ɔjido nyakusɔ'se eke mann kanyi'se el. ³⁰ Nya'gi kin pəti, in de'gi ki gəri Luwə el ki dɔnangi'ti ne kin ə isi sangi ki non kum'de'ti, nan ingi, Baw'se gər maji kadi awi ki ndoo'ə tɔ. ³¹ Nya ki kadi sangi, in Konbe li'ə yo, ningə a adi'se ndəgi nya'gi kin dɔ'ti. ³² Adi bol ra'se el, ingi ki toi to ngann nyakul'gi ki isi uni go be'de be kin. Tado Baw'se oo maji ngayn kadi adi'se Konbe.

* 12:27 12.27 1 Ngar'gi 10

Kində nyakingə rɔ Luwə'ti
(Mat 6.19-21)

³³ «Indəi nya maji'gi lə'se ndogi'ti, ə adi nar'a njendoo'gi. Rai bɔl nar ki a tuji el, indəi nyakingə'gi lə'se ki a tuji el dɔnan'ti dɔnan'ti dɔran'ti, ki in lo ki njebogi a te'ti el num, in lo ki yon ki njetuji nya kaa goto'ti num kin. ³⁴ Tado, lo ki nyakingə lə'se in səm'ti ə me'se a in səm'ti to.

Kujita dɔ kisi dɔ nja'ti
(Mat 24.43-51)

³⁵ «Sii dɔ nja'se'ti ki ku ra kulə, adi por lambi'gi lə'se on maji. ³⁶ Ningə kadi toi to de'gi ki isi nginəi ta təl be'de ki aw lo taa nan'ti be. Isi nginəi taa kadi re təl taa, ə ində takəy ningə tei adi'ə. ³⁷ Majikur in dɔ njekuləbər'gi'ti ki, be'de təl ningə ingə'de sii dɔ nja'de'ti. Toki rɔta'ti, adi m'el'se, be'de a un ku kulə lə'ne ulə rɔ'ne'ti, ə a adi'de sii nangi kadi adi'de nya sɔi. ³⁸ Kin ə re təl dann lo'ti, eke ta ginn lo'ti, ə ingə de sii dɔ nja'de'ti ə, maji a ur'de.

³⁹ «In gəri maji kadi re be nje kəy gər dɔ kadi ki njebogi a re'n'ti ə, a inyə njebogi adi mbuti bər kəy li'ə el. ⁴⁰ Ə ingi kaa, sii dɔ nja'se'ti to, tado m'in Ngonn de m'a m're dɔ kadi'ti ki in gəri el.»

⁴¹ Lo kin'ti, Piyər dəji Jeju ene: «Burəbe, kujita ki el kin sɔw dɔ'je eke sɔw dɔ de'gi pəti wa?» ⁴² Ə Burəbe el'ə ene: «Njengəm nya ki in de ki nje ra nya ki low'ə'ti, ki kum'ə ədi ə in de ki be'ə a ində dɔ me kəy'ti kadi lowə nyakusɔ de'gi ki dɔ kadi ki kadi adi'n'de. ⁴³ Njerakulə kin a in nje majikur, loki be'ə təl ə ingə ta kulə'ti kin, ra ra. ⁴⁴ Toki rɔta'ti adi m'el'se, a ində dɔ nya maji'gi'ti lə'ne pəti. ⁴⁵ A kin ə re nje ra kulə kin el me'ne'ti ene: “Be'm a re kalangi el bay”, ə ra ta tində ndəgi nje ra kulə'gi'ti ki dene ki ki dingəm, ra ta kusɔ'ti ki ta kanyi'ti, adi yiwi ra'a ningə, ⁴⁶ Lokin'ti be nje kəy a re ki ndɔ ki in ində me'ne dɔ'ti el, ki dɔ kadi ki in gər el. Be'ə a ɔj'ɔ kum'ə, kadi oo nya kon ki a ra de'gi ki njera nya ki dana el. ⁴⁷ Njekuləbər ki gər ndigira lə be'ne maji, nan ində rɔ'ne ta ndigira'ti kin ra el, a ndəi'ə ngayn. ⁴⁸ Nga ningə, njekuləbər ki gər ndigira lə be'ne el, ə ra nya ki asi ta kində wa, a ingə kində ngayn el. De ki adi'ə ngayn, a dəji'ə ngayn ngayn to, de ki adi'ə me'de adi adi'ə nya ngayn, a gei nya ngayn ji'ə'ti to.

Jeju re ki lapiya el, nan re ki gangi nan

⁴⁹ «M're ki por dɔnangi'ti; ningə k'in ə, m'ndigi kadi por kakin on nga! ⁵⁰ maji kadi m'a m'osi me kon'ti to de ki osi me mann batəm'ti be. Ningə in nya ki adi'm kon me ndil'm'ti, biti kadi nya kin ra'n nya. ⁵¹ Kadi in məri me'se'ti toki m're ki lapiya dɔnangi'ti el. M'el'se, m're ki lapiya el jagi, nan m're ki gangi nan yo. ⁵² Ki ngɔsine kin, de'gi mi ki sii me kəy'ti ki kare a gangi nan, de'gi ki mutə a ɔsi ta nje ki joo, ə de'gi ki joo a ɔsi ta nje ki mutə. ⁵³ Baw ngonn a ɔsi ta ngonn'ne ki dingəm, ngonn'o ki dingəm a ɔsi ta baw'ne; kon ngonn a ɔsi ta ngonn'ne ki dene, ngonn ki dene a ɔsi ta kon'ne; kon ngonn ki dingəm a ɔsi ta məm'ne; ngonn ki dene a ɔsi ta məm'ne ki dene†.»

Ta dɔ dɔkagilo'ti
(Mat 16.2-3)

⁵⁴ Jeju el bulə de'gi ene: «Loki oyi ndi in lo kuwə‡ kadi'ti ningə, tanan'ti non eli eyina: “ndi a ədi”, ningə ndi ədi to. ⁵⁵ A re oyi nəl ki in holo ə sii ulə ningə, eli eyina: “Lo a tingə”, ningə lo tingə kaa to. ⁵⁶ In de'gi ki njekedikum de'gi, asi gəri kum nya'gi ki isi rai nya dɔnangi'ti ne, eke dɔran'ti, ningə ra bann be ə nyakoji'gi ki isi rai nya dɔkagilo'ti ki bone taa, asi kadi indəi manji nya'gi ki isi rai nya səm'ti el wa!

† 12:53 12.53 Mis 7.6 ‡ 12:54 12.54 Jeju el ene kilndi ki lo kurkadi'ti ki nəl ki ki holo tado in be me be'ti li'ə nan ji ndangi nje ki be'ti lə'je ne to kadi ji gər'n maji.

Kulənoji nan'ti ki nje ta lə'i
(Mat 5.25-26)

⁵⁷ «Ra bann be ə inbe'gi, nya ki to kadi gangi ta dana dɔ'ti ə, gangi el wa? ⁵⁸ Kin ə isi awi lo gangi ta'ti ki nje ta lə'i ə, loki in dɔ row'ti bay ə, in sangi row kadi ndu'se osi go nan'ti si'ə, nan to aw sə'i uləi ji njeangita'ti, adi njeangita ta uni uləi ji njerɔ'gi'ti, adi njerɔ'gi iləi'nu dangay'ti. ⁵⁹ Ningə adi m'el'i, a in te lo kin'ti el biti kadi ugə dɔboy sisi bay taa a inyəi'nu taa.»

13

Maji k'inyə panjiyə ki majel kɔ

¹ Dɔkagilo'ə'ti non ə, de'gi madi rei eli Jeju eyina: Pilati adi tɔli de'gi ki Galile'ti dɔkagilo'ti ki isi ujəi mosi kadikare adi Luwə. ² Jeju el'de ene: Məri kadi de'gi ki Galile'ti ki ingəi nya ki to ki əti bɔl be kin in tado k'in ə in njeramajel'gi ki ngayn utəi ndəgi de'gi ki Galile'ti wa? ³ Jagi nan inbe'gi kaa adi m'el'se, re mbəli panjiyə'se el ə a oyi pəti tigə tɔ. ⁴ Ke oyi kadi de'gi ki dɔgi gidə in jijoo ki ndəgi bɔr ki Silowe osi dɔ'de'ti ə tɔl'de kin, majel lə'de utə ndəgi de'gi ki Jerujalem'ti pəti tigə wa? ⁵ Jagi! Inbe'gi kaa adi m'el'se, re mbəli panjiyə'se el ə, a oyi pəti tigə tɔ.

Kujita dɔ kagi mbaykote'ti ki andi el

⁶ Go ta'gi'ti kin, Jeju el kujita kin: «Dingəm kare aw ki kagi mbaykote kare ki man me ndɔɔ kagi nju'ti lə'ne. Ndɔ kare, re kadi ujə kanda ningə ingə el. ⁷ Be ə, el nje ra kulə me ndɔɔ nju'ti lə'ne ene: "Oo bəl asi mutə nga ə m'sangɔ kadi m'ujə kandi mbay kam m'njɔ, nan m'ingə el. Maji kadi tugə kɔ, tado ri ə a uti'n kum lo kare wa?" ⁸ Nje ra kulə me ndɔɔ nju'ti kakin el'ə ene: "Be'm, maji kadi inyə adi ra bəl kare bay. M'a m'ɔr ginn'ə ə m'bukɔ sin binyə nja'ti. ⁹ Re bəl ki a re kam ə andi ə, maji! A re andi el ə, a tugə kɔ mindi."»

Kingə lapiya lə dene madi ndɔ kɔrkon'ti

¹⁰ Jeju ndo nya de'gi ndɔ kɔrkon'ti, me kəykawnan'ti lə Juwipi'gi kare. ¹¹ Dene kare ki ndil ki majel budi nja'a asi bəl dɔgi gidə in jijoo isi səm'ti non. Ndil kakin dɔ'a ngonni adi lo kadi surə ta goto. ¹² Loki Jeju oo'ə ningə bəra'ə ə el'ə ene: «Dene in ki ta k'inyə ta dɔ rɔ koy njururu'ti lə'i.» ¹³ Jeju ində ji'ne dɔ'a'ti, ningə tanan'ti non par ə, dene ndaji ə in ra ta, ə ulə ngirə kadi ulə tɔji dɔ Luwə'ti. ¹⁴ Ningə njekundo kəykawnan'ti lə Juwipi'gi kakin rɔ'a nəl'ə el tado Jeju adi lapiya de ndɔ kɔrkon'ti, adi el bulə de'gi ene: Ndɔ ra kulə in mehen*. Rei adi adi'se lapiya me ndɔ'gi'ti kin um ndɔ kɔrkon'ti el! ¹⁵ Burəbe el'ə ene: In njekədikum de'gi! de ki ra dann'se'ti ə tuti mangi lə'ne eke koro lə'ne ndɔ kɔrkon'ti, lo kusɔ nya'ti aw si'ə lo kanyi mann'ti el wa? ¹⁶ Nga dene kam ki in ngonnkaw Abiraham, ki Satan uwə ginn tɔgi'ti lə'ne asi bəl dɔgi gidə in jijoo be kin ə, kadi m'tut'ə m'ilə ta el tado k'in ki in ndɔ kɔrkon wa? ¹⁷ Dɔkagilo'ə'ti ki Jeju isi elta kin ningə, rɔ njeban'gi li'ə sol'de ngayn. Nan rɔ bulə de'gi nəl'de ngayn tado nya'gi ki maji maji ki Jeju isi ra.

Kujita dɔ Konbe'ti lə Luwə
(Mat 13.31-33; Mrk 4.30-32)

¹⁸ Go'ti ningə Jeju ene: «Ri ə tanan ki Konbe lə Luwə wa? Ri ə m'a m'un m'oji'n wa? ¹⁹ To tanan ki kandi kagi madi ki a bari'ə mutardə ki de madi un duw me ndɔɔ'ti lə'ne. Kandi kagi kakin uwə ə tɔgi ningə təl kagi, adi yəl'gi uwəi lo kisi baji'ə'gi'ti.» ²⁰ Jeju təl el bay ene: «Ri ə m'a m'un m'oji'n Konbe lə Luwə wa? ²¹ To tanan ki hum ki dene madi un lɔy'n nduji ki me keh mutə, ki ra adi nduji ki lɔy ba pəti in kin be.»

* 13:14 13.14 Tekitaga 20.9-10; Ndukun ki nja joo 5.13-14

*Ta do row'ti ki mbəngirə
(Mat 7.13-14)*

²² Do row kaw'a Jerujalem'ti, Jeju ndo nya de'gi bebo'gi'ti ki ngann be'gi ki ində dana gangi səm'ti. ²³ De madi dəj'ə ene: «Burəbe, de'gi nden ba par ə a aji wa?» Jeju el'de ene: ²⁴ «Uwəi tōgi'se ba kadi uri kəy ki tarow ki mbəngirə, tado adi m'el'se, de'gi ngayn a sangi kadi n'uri nan a asi el. ²⁵ Loki be nje kəy a ində taa ə a uti takəy. Ningə ingi ki nanyi taga, a uləi ngirə kində takəy eyina: “Burəbe te takəy adi'jel”, ningə a el'de ene: “Ingi m'gər lo ki in səm'ti el.” ²⁶ Ningə a eli'ə eyina: “J'uso nya sə'i num, j'anyi sə'i num, ta ndo nya de'gi tambalo'gi'ti me bebo'gi'ti lə'je tō.” ²⁷ Ningə, a el'se ene: “M'gər lo ki in səm'ti el, ori rō'se kō rō'm'ti. Ingi pəti in njeramajel'gi.” ²⁸ Low'ə'ti kin, a nonyi ge, a ngori ngang'i'se ge, loki a oyi Abiraham ge, Isaki ge, Jakobi ge, ki njekeltakita Luwə'ti pəti me Konbe'ti lə Luwə. Ningə ingi a buki'se kō taga. ²⁹ De'gi a indəi lo kuwə kadi'ti ge, ki lo kurkadi'ti ge, manga ge, holo ge, kadi rei sii ta nyakusō'ti Konbe'ti lə Luwə. ³⁰ Nan, toki rōta'ti, nje ki madi ki in nje ki gogi a təli nje ki kete nje ki madi ki in nje ki kete a təli nje ki gogi.»

Jeju elta ki do Jerujalem'ti

³¹ Dəkagilo'ə'ti inbe kin ə, Parisi'gi madi rei rō Jeju'ti eli'ə eyina: «Ōti kō rangi lo kin'ti, tado Erodī ge tōli.» ³² Jeju el'de ene: «Ai eli tal busi kam, toki bone ki lo ti, m'nji m'tuwə ndil'gi ki majel ə m'nji madi de'gi lapiya tō. Ningə ndo ki nja mutə ə m'a tolta kulə lə'm. ³³ Nan in gorow'ə'ti kadi m'un tarow lə'm me ndo'ti ki bone, ndo ki lo ti'ti ki ndo ki nja mutə, tado in nya ki gorow'ə'ti el kadi njekeltakita Luwə'ti, oyi Jerujalem'ti el.

³⁴ «In de'gi ki Jerujalem'ti, in de'gi Jerujalem'ti, in ki nje tōl de'gi ki njekeltakita Luwə'ti, in nje tilə de'gi ki Luwə ulə'de adi'se ki mbal tōli'de. Nja bann ə m'ge kaw'se toki konkunjə a kaw'n ngann'ne'gi ginn bagi'ne'ti kin be nan odi el. ³⁵ Ningə ki ne kin, m'in Luwə m'a m'inyə kəykawnan lə Luwə lə'se kō. Tado adi m'el'se madi oyi, a oyi m'in el nga, biti ndo ki a eli eyina: “Njangi do in do de'ti ki a re me tō Burəbe'ti.”»

14

Jeju adi lapiya de ndo kərkon'ti

¹ Ndo kare, Jeju aw me kəy'ti lə njekundo Parisi'gi kare tado kusō nya, ndo kərkon'ti. Parisi'gi isi ndəi manji Jeju. ² Dingəm kare ki nje monyi rō ti ə ra non'a'ti. ³ Jeju dəji njendo ndukun'gi ki Parisi'gi ene: «Ta row to kadi de adi lapiya de ndo kərkon'ti eke goto?» ⁴ Nan təli rai keke, de elta el. Jeju təl rō'ne rō nje monyi rō ti'ti, ad'a lapiya ə el'ə ad'a aw. ⁵ Ningə el'de ene: «Nan dann'se'ti anyi ngonn'o eke mangi li'ə osi bolo be'ti ndo kərkon'ti ə un'ə tanan'ti non el wa?» ⁶ Ningə lo kadi iləi'ə ta'ti kin goto.

Ta ki əjido nje kəjirō'de lo barnan'ti

⁷ Loki Jeju oo kadi de'gi ki bari'de mbəti lo kisi ki kete ningə el'de kujita ene: ⁸ «Loki de madi bar'i lo nyakusō tanan'ti, ononyi kadi sangi lo ki kete isi'ti, dōmajī ə, bari de ki kōsigon li'ə utə yan'i səm'ti tō! ⁹ Ningə kadi nje bar'se joo pəti kakin re, el'i ene: “Ində taa ə inyə lo kisi kin adi mad'i.” Ningə ki rōsəl ki ngayn ə a aw kadi isi'n lo ki gogi'ti. ¹⁰ Nan loki de madi bar'i, maji kadi aw isi lo ki gogi'ti, adi nje bar'i inbe ə re el'i ene: “Madi'm ində taa re isi kete yo.” Be ə a in kōsikurə lə'i takum mad'i'gi'ti pəti ki bari'de lo nyakusō'ti sə'i. ¹¹ Toki rōta'ti, de ki un dō'ne ta, ə a uləi dō'a nanga. Ningə de ki nje səl dō'ne ə, a uni dō'a ta tō.»

Bar njendoo'gi lo nya kusō'ti

¹² Go'ti ningə Jeju el de ki nje ɓar'a ene: «Loki ra nyakuso ronel ki ngayn be kin, ki kada eke ki losol'ɔ, ononyi kadi ɓar mad'i'gi ki ngannkon'i'gi ki noj'i'gi, eke nje gədi kəy ɓe lə'i ki njenyakingə'gi. Tado ingi kaa a ɓari'nu ndo madi'ti ə a adi'nu nya ki ndo ki ra adi'de kin gogi tɔ. ¹³ Nan loki ra nyakuso ronel ki ngayn be kin, maji kadi ɓar njendoo'gi ki nje'gi ki ta rɔ'de asi nan el ki nje mote'gi, ki njekumto'gi. ¹⁴ Ningə rɔ'i a nəli tado a ingəi nya kadi ugəi'nu gogi el. Toki rɔta'ti, Luwə a ugəi ndo ki a te ki njera nya ki dana lo koy'ti.»

Bar de'gi kibo lo nyakuso'ti
(Mat 22.1-10)

¹⁵ Loki oyi ta kin ningə, ki kare dann de'gi'ti ki sii lo nyakuso'ti el Jeju ene: «Ronel a in ki de ki a so nya me Konɓe'ti lə Luwə!» ¹⁶ Jeju təl el'ə ene: «Ndo kare, dingəm madi ra nyakuso kibo ɓari'n de'gi ngayn. ¹⁷ Dɔkagilo kuso nya'ti, ningə ulə njekulə lə'ne adi el de'gi ki ɓar'de kakin ene: “Rei! Nyakuso oy nga.” ¹⁸ Nan de'gi pəti ki ɓari'de kakin, kare kare, uləi ngirə kadi dəji mesol. In ki dɔkete el'ə ene: “M'ndogi lo ndoo ngosine ɓay ə kadi m'aw m'oo. Nja'i ba adi me'i sol dɔ'm'ti.” ¹⁹ In ki rangi ene: “M'ndogi mangi'gi dɔgi ngosine ɓay, m'a m'aw kadi m'nan'de m'oo. Nja'i ba, adi me'i sol dɔ'm'ti.” ²⁰ In ki rangi ene: “M'taa dene ngosine ɓay, lo kadi m'a m'aw goto.” ²¹ Njekulə təl aw rɔ ɓe'ne'ti, el'ə ta'gi pəti ki eli'ə kin ad'a oo. Lo kin'ti wongi təl ɓe nje kəy kakin adi el njekulə lə'ne ene: “Ində taa kalangi aw tambalo'gi'ti ki go row'gi ɓar njendoo'gi, ki de'gi ki ta rɔ'de asi nan el, ki njekumto'gi, ki de'gi ki nje mote'gi, re se'de.” ²² Nden go'ti ningə njekawkulə re el ene: “Be'm, ji ra nya'gi ki dəji kakin pəti, nan lo kisi nanyi ɓay.” ²³ Be'ə el'ə ene: “Ōti aw taga dɔ row'gi'ti ki lo ndoo'gi'ti, ində tɔgi dɔ de'gi'ti adi'de rei kadi me kəy lə'm rosi.” ²⁴ Toki rɔta'ti adi m'el'se, de kare mbunə de'gi'ti ki m'ɓar'de kete kin ki, a ɔdi nyakuso lə'm kin ta'ne'ti goto.»

K'inyə nya'gi pəti tado kun go Jeju
(Mat 10.37-38)

²⁵ Bulə de'gi ngayn isi njiyə ki Jeju dɔ row'ti. Təl ilə rəti ningə el'de ene: ²⁶ «Re de madi re rɔ'm'ti ə ge'm utə baw'ne ki kon'ne el, ne'ne ki ngann'a'gi el, ngannkon'ne'gi ki konnann'ne'gi eke darɔ'ne inɓe el, a asi k'in njendo lə'm el.» ²⁷ Taa de ki un kagidəsi lə'ne ə njiyə go'm'ti el, a asi k'in njendo lə'm el tɔ. ²⁸ Toki rɔta'ti, nan dann'se'ti ə loki aw to kində ndogi ɓɔr ki ngal ningə, isi nanga ulə kɔr nyara kulə'gi nan'ti, kadi n'oo ke n'a n'asi kadi n'tolta kulə kin kare inɓe el wa? ²⁹ Nan re ində ginn kəy ə tolta'a el ə, de'gi pəti ki a oy ginn kəy kin, a kogi dɔ'a'ti. ³⁰ A eli eyina: «Oyi, dingəm ki tumginn kadi ində kəy, nan tɔg'ɔ asi kadi tolta'a el kin!» ³¹ Eke ngar ki ra ə loki isi aw kadi rɔ ki ngar madi'ne ki rangi ningə, isi nanga ə dəji ta rɔ'ne oo ke ki njero'gi lə'ne ki dər dɔgi kare kin n'a n'aw n'ilə'n rɔ madi'ne ki isi re ki njero'gi lə'ne ki in dər dɔ joo kin kare inɓe el wa? ³² Re oo kadi tɔgi'ne a asi el ningə, a ulə dəji ta ngar madi'ne, tado sangi row lapiya, loki ndan ngal ɓay. ³³ Ta lə'se kaa to be tɔ. De ki in ndəkba tado k'inyə nyakingə'gi lə'ne el, a asi k'in njendo lə'm el.

Kati ki nəl'ə goto
(Mat 5.13; Mrk 9.50)

³⁴ «In gəri kadi kati in nya ki maji, nan loki nəl'ə goto, eke ri ə de a ra'n adi təl nəl gogi wa? ³⁵ Nya ki kadi de a ra'n goto. A maji tado dɔnangi el num, a maji tado nya ki a adi tɔgi dɔnangi kin el num tɔ. A buki'ə kɔ gidi lo'ti. De ki aw ki mbi'ne kadi oo'n ta, ningə kadi oo ta kin maji.»

15

*Ta ki ojido ngonn bati ki nanyi
(Mat 18.12-14)*

¹ Njetalambo'gi ki njeramajel'gi, oti ki ro Jeju'ti kadi n'oyi do ta li'ə. ² Parisi'gi ki njendo ndukun'gi barita, eli eyina: «uwə njeramajel'gi ro'ne'ti num so nya se'de num!» ³ Ningə, Jeju el'de kujita kin: ⁴ Nan dann'se'ti ə re aw ki bati'gi bu ə ki kare nanyi ningə, a inyə ndəgə'gi ki dojikara gidə in jikara do mu'ti, ə aw sangi in ki nanyi kin, biti kadi ingə bay taa el wa? ⁵ Loki təl ingə ningə, ki ronel un'ə ilə dam'ne'ti. ⁶ Ningə təl aw be. Bar madi'ne'gi ki nje gədi kəy lə'ne, el'de ene: «Rei rai ronel sə'm tado m'ingə bati lə'm ki nanyi!» ⁷ Be to ə adi m'el'se, ronel a in ngayn me dōran'ti tado njeramajel kare ki inyə gorow njiyə'ne ki majel kə, utə nje'gi ki dana ki dojikara gidə in jikara ki awi ki ndoo mbəl panjiyə'de el kin. ⁸ Ke, dene ki ra ə aw ki silə asi dōgi, ə ki kare nanyi, ningə ində por ta ngəl'ti eke utə me kəy sangi'n silə lə'ne, biti kadi ingə ta el wa? ⁹ Loki ingə nga ningə, bar madi'ne'gi, ki nje gədi kəy be lə'ne ə el'de ene: «Rai ronel sə'm tado m'ingə silə lə'm ki nanyi!» ¹⁰ Be to ə, adi m'el'se, ronel in ngayn mbunə malayka'gi'ti lə Luwə tado njeramajel kare ki inyə gorow njiyə'ne ki majel kə.

Kujita ki ojido ngonn ki nje kaw kaya

¹¹ Jeju təl el bay ene: «Dingəm kare aw ki ngann'gi joo. ¹² In ki du el baw'ne ene: "Bai, adi'm nya nduwə lə'm." Be ə baw'a lowə nyakingə lə'ne ngann'ne'gi ki joo. ¹³ Ndə ngayn el go'ti ningə, in ki du adi ndogi si'ə nya'gi pəti ki ingə, ə aw mbah me be'ti ki sanyi. Me be'ti kakin ə tuji ki nar lə'ne kə me kaya'ti ki ra. ¹⁴ Loki tuji ki nar lə'ne kakin pəti tigə ningə, bo bo osi me be'ti kakin. Ningə ulə ngirə kadi nya'gi pəti toi ro'a nga. ¹⁵ Aw ra kulə be lə de madi kare me be'ti kin non. Dingəm kakin ad'a kulə ngəm kəsongi'gi mu. ¹⁶ Bo kusə nyakusə lə kəsongi'gi to me'ə'ti, nan de ki ad'a goto. ¹⁷ Be ə ulə ngirə kadi mərta, ningə el ro'ne ene: "Nje ra kulə'gi in bann be lə bai ə soi nya dum'de dum'de, ə m'in taa m'nji m'oy koy bo be wa! ¹⁸ M'a m'ində taa ə m'aw ro bai'ti m'a m'el'ə m'ene: <M'ra majel m'osi'n ta Luwə, ta m'os'i ta to. ¹⁹ Masi kadi bari'm ngonn'i el. Ra'm toki kare mbunə nje ra kulə'gi'ti lə'i be.>" ²⁰ Be ə, ində taa osi row'ə təl kaw ro baw'ne'ti. Loki n'anyi sanyi ki kəy bay ningə baw'a oo ə, oo kumtondoo li'ə, ə ta on me'ə ngayn tado li'ə. Anyi ki ngodi tilə kum'ə, uwə rututu ə njuw ta'a. ²¹ Ngonn el baw'ne ene: "Bai m'ra majel m'osi'n ta Luwə num m'os'i inbe ta num to, m'asi ta kadi bari'm ngonn'i el." ²² Nan baw'a el nje ra kulə'gi ene: "In rei ki ku ki maji utə ndəgə'gi kalangi uləi ro ngonn'm'ti. Uləi ningə ngonn ji'ə'ti ə uləi sa nja'a'ti to. ²³ Rei ki ngonn mangi kibo mbul mbul tōli'ə adi j'usoi ji rai ronel. ²⁴ Tado ngonn'm kin oy ə təl isi ki do'ne taa. Nanyi ə in ki kingə!" Ningə uləi ngirə kadi rai ronel. ²⁵ Dəkagilo'ə'ti kin, ngonnkon'a ki ngatōgi in mu. Loki isi təl mu ə in ndəkba ki kəy ningə oo ndu nyakində'gi ki ndam'gi. ²⁶ Bar nje ra kulə kare, ə dəj'ə ene ke ri ə ra nya wa. ²⁷ Nje ra kulə kakin el'ə ene: "Ngonnkon'i ə re ə baw'i adi tōli ngonn mangi kibo mbul mbul tado təl ki lapiya." ²⁸ Ngonn ki ngatōgi ra wongi adi mbəti kaw kəy. Baw'a te taga kadi sol me'ə ad'a ur kəy. ²⁹ Nan el baw'ne ene: "Oo bal ngayn ə m'nji m'ra kulə mad'i, ndə kare ki m'mbəti təl ro'm go ta'ti lə'i goto. Nan ndə kare ki adi'm ngonn binyə be kaa m'ra'n ronel ki madi'm'gi goto. ³⁰ Nan loki ngonn'i ki tuji nyakingə lə'i do kaya dene'gi'ti kin re ningə, təl ngonn mangi kibo mbul mbul ad'a." ³¹ Ningə baw'a el'ə ene: "In, ngonn'm, in sə'm ne nan'ti, adi nya'gi pəti ki in yan'm in yan'i. ³² Nan in low'ə'ti kadi ji ra nyakusə ji ra'n ronel, tado ngonnkon'i kam oy ə təl isi ki do'ne taa, nanyi ə in ki kingə!"»

16

Kujita ki ojido njengəm nya ki rōta'ti el

¹ Go'ti ningə Jeju el njendo'gi lə'ne ene: «Dingəm kare ki njenyakingə aw ki njekində kum'ne go nya'gi'ti ki me kəy'ti lə'ne non. De'gi rei eli'ə eyina: “Njengəm nya'gi lə'i isi tuji ki nyakingə lə'i tigə.” ² Nje kəy bar nje ra kulə lə'ne el'ə ene: “Ta ri ə m'nji m'oo dō'i'ti am wa? Jji'm go nya'gi ki ojido kulə lə'i ki me kəy'ti adi'm m'oo. Tado lo kadi m'a mad'i ində kum'i go nya'gi'ti lə'm ki me kəy'ti goto nga!” ³ Njengəm nya el rō'ne ene: “Be'm ge kadi m'ində kum go nyakingə'gi'ti ki me kəy'ti el nga kam, m'a m'ra ri nga am wa? Ndoɔ dɔnangi ə, tōgi'm asi el. Kaw kəy nya ə rō'm a səl'm. ⁴ M'gər nya ki m'a m'ra kadi de'gi a uwəi m'in ki rō'de'ti me kəy'ti lə'de loki be'm adi m'ində kum'm go nya'ti el.” ⁵ Be ə, be nje bāngi ulə bər'gi lə'ne kare kare. El nje bāngi ki dəkete ene: “Bāngi lə be'm in bann dō'i'ti wa?” ⁶ Nje bāngi ki dəkete kakin ene: “Ku hu bu kare.” Ningə el'ə ene: “Ta makitu bāngi lə'i ə isi nanga kalangi, ndangi me'ti dō mi.” ⁷ Go'ti ningə el ki nungī ene: “In yan'i in bann wa?” Nje bāngi ki nja joo el'ə ene: “Mad'i'm in saki geme bu kare.” Ningə el'ə ene: “Un makitu bāngi lə'i ə ndangi me'ti dōjijoo.” ⁸ Be njengəm nya ki ngom ulə toji dō'a'ti tado ra nya ki kumkədi. De'gi ki gəri Luwə el rai nya ki kumkədi ngayn me kulə ra'de'ti dann'de'ti utə ngann'gi lə kunji.»

Luwə in ki nar

⁹ Ningə adi m'el'se: «Rai madi nan ki de'gi ki nyakingə ki ngom kin, kadi ndo ki goto ji'se'ti ningə, uwəi'se rō'de'ti lo kisi ki biti ki non'ti.» ¹⁰ De ki ra ki asi ta kadi de uwə kul'ə dō nya ki nden'ti, a asi kadi de uwə kul'ə dō nya ki boi'ti tō. De ki njera nya ki dana el me nya ki nden'ti, a ra nya ki dana el me nya ki boi'ti tō. ¹¹ In be ə, re de asi ra nya ki low'ə'ti el tado Mamon lə nyara ki dana el, eke nan a adi nyakingə ki rōta'ti wa? ¹² Re de ra nya ki low'ə'ti el dō nya'ti lə de ki rangi, eke nan a adi yan'i ki sōw dō'i inbe? ¹³ Nje ra kulə madi, ki a asi ra kuləbər lə ngar'gi joo goto: re osi ta ki kare ə, a ndigi ki nungī, re kidi ki kare ə, a uwə ki ki nungī tō. A asi kadi rai bər lə Luwə num bər lə nar num el. ¹⁴ Parisi'gi ki njendigi ta lə nar, uwəi Jeju kogi loki oyi ta'gi kin pəti. ¹⁵ Ningə Jeju el'de ene: «Rai rō'se to de'gi ki njera nya ki dana be takum de'gi'ti. Nan Luwə gər me'se. Tado nya ki de'gi osikurə ngayn takum'de'ti kin in nya kow takum Luwə'ti.»

Ndukun ki Konbe lə Luwə

¹⁶ «Biti dəkagilo'ti lə Jan Batisi, in dəkagilo lə ndukun lə Moji ki de'gi ki njekeltakita Luwə'ti. De'gi iləi mbər Konbe lə Luwə to Poyta ki maji. De ki ra'a, ra ki tōgi'ne tado kandi me'ti. ¹⁷ On el kadi dōran in ki dōnangi a dəri kō utə kadi de or ngonn kur ta ki me ndukun'ti lə Luwə kō. ¹⁸ Dingəm ki ra ki tuwə ne'ne ə ta in ki rangi, in njekuwə marum. Taa de ki nje taa dene ki ngaw'a tuwə kaa in njekuwə marum tō.»

Kujita ki ojido njenyakingə in ki Lajar

¹⁹ «Dingəm kare ki njenyakingə ki njekulə ku ki ndole kas yōl ki gat'a in ngayn in non. Ndo'gi kare kare pəti, isi ra rōnel tado isi maji. ²⁰ Njendoo kare ki tō'a nan Lajar ki dobya ta rō'a, re to ta kəy'ti li'ə. ²¹ Ndigi kadi n'uso bunə nyakuso'gi ki tosi nanga ta tabilə'ti lə njemaji. Nan busi'gi kaa rei tonni ta dobya li'ə. ²² Ndo kare njendoo kakin oy, adi malayka'gi rei uni'ə awi si'ə kadi Abiraham'ti. Njemaji kaa re oy tō, adi duwi'ə. ²³ Njemaji ingə kon me lo ki koo'ti ngayn, un kum'ne taa ningə oo Abiraham sanyi nu ki Lajar kad'a'ti tō. ²⁴ Njemaji kakin un ndu'ne ki taa ningə non ene: “Bai Abiraham, oo kumtondoo lə'm! Ulə Lajar adi ulə ta ngonn ji'ne mann'ti, kadi re'n solī'n ndonn'm tado m'ingə kon ngayn me por'ti kin.” ²⁵ Abiraham el'ə ene: “Ngonn'm, adi me'i olo dō'ti toki ndoki ingə maji me dōnangi'ti, ə Lajar ingə

nya ki to to. Ngosine, bōri mann non kum'ə'ti, nan in, in me nya ki to'ti. ²⁶ Ningə kibo utə, ngosine bolo be kibo to dann'je'ti sese, adi re ji ge kaa, lo kadi j'a dər səm'ti j'aw rō'se'ti goto. Taa, ingi kaa, a asi kadi dəri rei rō'je'ti el tō." ²⁷ Njemaji el ene: "Re in be ningə, nja'i ba, bai, ulə Lajar ad'a aw me kəy'ti lə bai. ²⁸ Tado ndəgi ngannkon'm'gi nanyi non in mi bay, ə kadi aw ndər mbi'de kadi rei, tei lo kon'ti kin el nga." ²⁹ Abiraham el'ə ene: "Ngannkon'i'gi rai ki ndukun ki Moji ndangi ki ta'gi ki njekeltakita Luwə'ti ndangi non. Maji kadi oyi dō ndu'de!" ³⁰ Nje maji ene: "In kin asi el bai Abiraham. Nan re, de madi in dann nje koy'gi'ti ne ə aw ingə'de ə a inyəi gorow njiyə'de ki majel kō." ³¹ Nan Abiraham təl el'ə ene: "Re oyi ta lə Moji el num, ta lə njekeltakita Luwə'ti el num ə, kin ə de in dann njekoy'gi'ti ə aw rō'de'ti kaa, a oyi ta li'ə to ta ki rōta'ti el bay!"»

17

Ta dō bulə de'gi'ti

(Mat 18.6, 7; Mrk 9.42)

¹ Jeju el njendo'gi lə'ne ene: «Lo kadi de'gi a osi me majel'ti el goto. Kumtondoo in dō de'ti ki majel re ki takul'ə. ² A in soti ngayn bay tado li'ə kadi dō'i mbal kusi ko mində'ti, ə iləi'ə me ba'ti, utə kadi ra adi ki kare dann ngann'gi'ti ki du kin osi.» ³ Indəi kumkədi dō rō'se'ti! Re ngonnkon'i ra majel ə, maji kadi ndang'a dō'ti, re inyə kuləra'ne ə, inyə go majel li'ə kō ad'a. ⁴ Re ra majel sə'i nja siri me ndō'ti ki kare kaa, re rō'i'ti nja siri dəji k'inyə go kō ə, inyə go kō ad'a.

Kunme ki nden to kandi mutardə be

(Mat 17.20)

⁵ *Njekawkulə'gi eli Burəbe eyina: «Ilə kunme dō mad'a'ti lə'je adi'je.» ⁶ Ə Burəbe el'de ene: «Toki rōta'ti, re awi ki kunme ki in ndikiri ba to kandi kagi, ki bari'ə mutardə kin be mindi kaa, asi kadi eli kagi mbyakote kam eyina: Ɔr ki ngirə'i ba ə aw man rō'i me ba'ti» ə a təl rō'ne go ta'ti lə'se.

Kulə lə njekuləbər

⁷ «Re de madi dann'se'ti aw ki nje ra kulə madi ki in nje ndoo eke in njengəm bati'gi. Loki təl mu re ningə, ke a el'ə ene: "Re kalangi isi nanga, sō nya wa?" ⁸ Jagi, a el'ə ene: "Ra go nyakusō lə'm ki kad'a. Ningə mbəl ku ki rō'i'ti, ə re adi'm nyakusō. Loki m'njō nya num, manyi nya num ningə, sō yan'i num, anyi yan'i num tō." ⁹ A ra oyo njekulə lə'ne tado təl rō'ne go ndu'gi'ti lə be'ne? Jagi a in be el! ¹⁰ Ta lə'se kaa to be tō. Loki rai nya'gi pəti ki Luwə un ndu'ne kadi rai ningə maji kadi eli eyina: "J'in nje ra kulə'gi ki nda'je goto, ji ra kulə ki maji kadi ji ra."»

Jeju adi lapiya njebanji'gi dōgi

¹¹ Dō row kaw'a Jerujalem'ti, Jeju dər mbunə bebo Samari ki Galile'ti. ¹² Loki isi ur me ngonn be'ti to kur bay ə, njebanji'gi dōgi iləi ta'a. Adi ndan'de ngal si'ə jō, ə rai lokati. ¹³ Uləi ngirə kadi nonyi dō'a'ti ki ndu'de kibo eyina: «Jeju, njendo, oo kumtondoo lə'je!» ¹⁴ Loki oo'de ningə el'de ene: «Ai ɔji rō'se njekujənyamosi kadikare'gi*!» Dō row kaw de'ti ne bay par ə, ingəi rō'de ar njay. ¹⁵ Ki kare dann'de'ti loki oo kadi ingə lapiya nga ningə, təl dō nja'ne'ti, ki kulə tōji dō Luwə'ti, ki ndu'ne kibo. ¹⁶ Osi nja Jeju'ti, ɔsi nati non'ne nanga, ra'a oyo. Dingəm kakin in de ki Samari'ti. ¹⁷ Jeju el ene: «Njebanji'gi ki dōgi pəti ki rō'de ar njay, eke nje ki jikara awi ra wa?» ¹⁸ Mbunə'de'ti pəti, de kare ki təl re ulə tōji dō Luwə'ti goto, nan de ki in Juwipi el kin ki kar'ne ba par! ¹⁹ Ningə Jeju el de ki Samari'ti kakin ene: «Ində taa aw, tado kunme lə'i aj'i.»

* 17:14 17.14 Lebitiki 14.2-3

Ta ki ojido Konbe læ Luwə
(Mat 24.23-28,37-41)

²⁰ Ndo kare Parisi'gi daji Jeju ta ki ojido dokagilo re Konbe læ Luwə. Jeju el'de ene: «Konbe læ Luwə a re to nya ki de'gi a oyi'ə ki kum'de jaja el. ²¹ A in ki k'el k'ene: “Oyi in yo bo”, eke: “In ne bo el.” Toki rōta'ti Konbe læ Luwə in dann'se'ti nga.» ²² Go'ti ningə el njendo'gi ene: «Ndo madi a re non ki a ndingəi ngayn kadi oyi ndo kare me ndo'gi'ti læ Ngonn De, nan lo kadi a oyi goto. ²³ Ningə a eli'se eyina: “Kirisiti in ne”, eke “Kirisiti in nu!” kadi ai! Ononyi'se kadi anyinan ngodi ki low'ə'ti! ²⁴ Ningə, toki ndi təl ə lo ar njay njay in dow dōran'ti ki kare te'n dowə'ti ki nungi kakin ə, ndo re'm m'in Ngonn de kaa a to be to. ²⁵ Nan kete non təl'ə'ti, maji kadi Ngonn De ingə kon ngayn, kadi de'gi ki dokagilo'ti ki bone kin mbəti m'in bay taa. ²⁶ Ningə, ko nya'a ki ra nya dokagilo'ti læ Nuwe kin ə, be to'a a ra'n nya ndo re'm'ti m'in Ngonn de to. ²⁷ De'gi soi nya ge, anyinan nya ge, taai nan ge, adi ngann de'gi taai ngaw ge, biti ndo'ti ki Nuwe ur'n me tokibo'ti. Go'ti ningə mann kon kibo re tuji de'gi pəti†. ²⁸ A to to nya ki ra nya dokagilo'ti læ Loti be to: De'gi soi nya num, anyinan nya num, ndogi nya'gi num, lawi nya'gi num, manyi kagi'gi num ə rai kəy'gi num to. ²⁹ Nan ndo ki Loti te'n me bebo'ti ki Sodom, Luwə adi ndi por ki babur ki in dōran'ti on de'gi təl'de pəti‡. ³⁰ Ndo ki m'in Ngonn de m'a te'n bus kaa, be to'a nya'gi a rai nya to. ³¹ Me ndo'a'ti kin de ki in do kəy'ti ə, a ur nanga tado kəy nya'gi lə'ne ki me kəy'ti te'n taga el. Be to ə, de ki ra me ndo'ti kaa a təl re be el to. ³² Adi me'se olo do nya'ti ki te do ne Loti'ti, ki ilə rəti ə ingə koy kin§. ³³ De ki sangi kadi n'aji rō'ne ki non'ti, a ilə rō'ne ko. Nan de ki ilə rō'ne ko tado lə'm ə, a ngəm rō'ne ki non'ti to. ³⁴ Adi m'el'se, me kondə'a'ti kin, de'gi joo toi do tirə'ti ki kareba ningə, a uni ki kare, a inyəi ki nungi. ³⁵ Dene'gi joo, a uri nya nan'ti, a uni ki kare ə, a inyəi ki nungi. ³⁶ [Dingəm'gi joo, a rai kulə me ndo'ti ki kare ə, a uni ki kare ə a inyəi ki nungi.]» ³⁷ Ningə, njendo'gi daji'ə eyina: «Burəbe, lo ki ra'ti ə, nya'gi kin a rai nya'ti wa?» El'de ene: «Lo ki ninn to'ti ə, mal'gi a kawinan səm'ti.»

18

Kujita ki ojido njegangi ta ki dene ki njengawkoy

¹ Jeju el kujita njendo'gi lə'ne kadi ndo'n'de, kadi elita ki Luwə ta ta, um kadi wongī ra'de go'ti el. ² El ene: «Njegangi ta kare isi bebo'ti madi non. Njegangi ta kakin bol Luwə el num, ta ilə koji do de'ti el num to. ³ Me bebo'ti kakin ə, dene kare ki njengawkoy si'ti non to. Dene kakin re ki dokagilo'gi pəti el'ə ene: “Gangi ta lə'm ki to mbunə'm'ti ki nje ta lə'm kin adi'm.” ⁴ Njegangi ta kakin mbəti Dokagilo ngayn. Nan təl elta rō'ne ene: “Re m'bol Luwə el num, ta m'ilə koji do'de madi'ti kare el kaa, ⁵ dene ki njengawkoy kam njuwə'm ngayn. Maji kadi m'gangi ta li'ə mad'a, kadi təl re gogi ndo ki rangi'ti, to do'm bay el nga.”» ⁶ Burəbe el do'ti ene: «Maji kadi oyi do ta ki njegangi ta ki gorow'ə'ti el kin maji. ⁷ Ke oyi kadi Luwə a gangi ta ki dana adi nje ki mbəti'de, ki sii nonyi do'a'ti kada ge kondə ge kin el wa? A isi gərərə ba do ra se'de'ti wa? ⁸ Adi m'el'se, a gangi ta lə'de kalangi ba. Nan ndo ki Ngonn De a re, ke a ingə kunme dōnangi'ti bay wa?»

Parisi ki njetalambo

⁹ Jeju el kujita ki do nje'gi ki oyi rō'de to de'gi ki dana ə kidi ndəgi de'gi. ¹⁰ Ene: «Dingəm'gi joo, rai Kəy'ti læ Luwə tado kelta ki Luwə; ki kare in Parisi, ki nungi in njetalambo to. ¹¹ Parisi in ra ta ə elta ki ojido rō'ne me'ne'ti ene: “Luwə lə'm, m'ra'i oyo tado m'in to to ndəgi de'gi ki nje bogi'gi eke njera nya'gi ki dana el, ki njekuwə

† 17:27 17.27 Lo tum ginn nya'gi 6.9-7.24 ‡ 17:29 17.29 Lotum 18.20-19.25 § 17:32 17.32 Lo tum ginn nya'gi 19.26

marum, taa to njetalambo kam el. ¹² Me ndo'ti ki siri, m'ogi ro'm nyakuso nja joo. Madi Luwə ki kare me ki dogi'ti, me nyakingə'gi'ti lə'm pəti tigə." ¹³ Nan njetalambo ɔsi ro'ne ngərəngi nu, kun kaa ge kun kum'ne ki dɔran'ti el. Ningə ində kadi'ne ray ray ə, el ene: "Luwə lə'm oo kumtondoo lə'm tado m'in njeramajel!" ¹⁴ Adi m'el'se, in njetalambo ə təl aw bə lə'ne ningə Luwə tudə de'ti ki dana, um Parisi el. Tado de ki un do'ne ta, ə a uləi do'a nanga; nan de ki sol do'ne ə, a uni do'a ta to.»

Jeju ində ji'ne do ngann'gi'ti ki du

(Mat 19.13-15; Mrk 10.13-16)

¹⁵ Ngann'gi ki kasi inbe kin kaa de'gi rei se'de ro Jeju'ti kadi njangido'de. Nan loki njendo'gi oyi nya kin ningə, ndangi'de. ¹⁶ Nan Jeju adi rei ki ngann'gi ki du ro'a'ti ningə el ene: «Inyəi ngann'gi ki du adi rei ro'm'ti, ononyi'se kadi ogi'de tarow, tado Konbe lə Luwə in nya de'gi ki toi to ngann'gi ki du be. ¹⁷ Toki rɔta'ti adi m'el'se, de ki taa Konbe lə Luwə to ngonn ki du be el ə, a ur me'ti el ratata.»

Basa ki njenyakingə

(Mat 19.16-30; Mrk 10.17-31)

¹⁸ Kibo lə Juwipi'gi kare, dəji Jeju ene: «Njendo ki nje hal ki maji, in ri ə m'a m'ra ə m'a m'ingə'n kaji ki to biti ki non'ti wa?» ¹⁹ Jeju el'ə ene: «Tado ri ə bari'm de ki maji wa? De kare ki maji goto, nan Luwə ki kar'ne ba par ə in de ki maji. ²⁰ In gər mbərikikində'gi lə Luwə ki ene: "A uwə marum el, a təl de el, a bəgi el, a mannaji ki ngom do mad'i'ti el, a ɔsikurə baw'i ki kon'i*."» ²¹ Ningə dingəm təl el Jeju ene: «Nya'gi kin pəti m'təl ro'm go'ti dəkagilo kulə ngirə basa'm'ti nu biti bone.» ²² Go ta'gi'ti kin Jeju el'ə ene: «Nya kare be ə nanyi kadi in ra bay: Aw adi ndogi sə'i nyakingə'gi lə'i pəti tigə, ə lowə nar'a njendoo'gi, ə a aw ki nyakingə'gi ngayn me dɔran'ti, ə un go'm!» ²³ Nan loki dingəm oo ta kin, kum'ə diw kururu, tado in de ki nyakingə li'ə in ngayn. ²⁴ Loki Jeju oo'ə, un kum'ne oo'n'ə ningə el ene: «In nya ki ngan ngayn ki ro njenyakingə'gi kadi uri me Konbe lə Luwə. ²⁵ In nya ki ngan ngayn inbe kadi jambal ur bolo konn kur nya'ti, nan a ngan ngayn utə in kin bay kadi njenyakingə ur Konbe lə Luwə.» ²⁶ Nje ki si oyi do ta lə Jeju eli eyina: «Nga kin ə in be ningə, nan ə asi kadi ingə kaji wa?» ²⁷ Jeju ilə'de'ti ene: «Nya ki de asi ra el, Luwə asi kadi ra.» ²⁸ Piyər el'ə ene: «Nga j'in, ki j'inyə nyakingə'gi lə'je pəti ə j'un go'i.» ²⁹ Jeju el'de ene: «Toki rɔta'ti adi m'el'se, re tado Konbe lə Luwə, de madi, inyə kəy lə'ne, ne'ne, ki ngannkon'ne'gi, ki baw'ne kon'ne, ki ngann'ne'gi, ³⁰ ə, a ingə do'ti ngayn utə ki kete bay, dəkagilo'ti ki bone, taa dəkagilo'ti ki a re, a ingə kaji ki a to biti ki non'ti.»

Jeju elta ki do koy'ne'ti ki kində'ne lo koy'ti

(Mat 20.17-19; Mrk 10.32-34)

³¹ Jeju bar njendo'gi lə'ne ki dogi gidə in joo ki ro'ne'ti, ningə el'de ene: «Oyi, j'isi j'awi ki Jerujalem'ti, nya'gi pəti ki de'gi ki njekeltakita Luwə'ti, ndangi ɔjido'm m'in Ngonn de, a tɔlita'de. ³² Tado, a uləi m'in ji de'gi'ti ki in Juwipi'gi el, kadi to kogi do'm'ti ge, a taji m'in ge, taa a tuwi mann ta'de do'm'ti num to. ³³ Go'ti, loki indəi'ə ki ndəy ningə, a tɔli'ə. Ndo mutə tum ginn'ə ndo koy'o'ti a te lo koy'ti.» ³⁴ Nan nya kare ki njendo'gi gəri me ta'ti kin goto. In ta ki to lo kiyərɔ'ti ro'de'ti. Gəri me ta ki Jeju ge kel'de el.

Jeju adi njekumto oo lo Jeriko'ti

(Mat 20.29-34; Mrk 10.46-52)

³⁵ Loki Jeju in ndəkba ki bebo Jeriko ningə, njekumto madi isi ngangı row'ti non, isi kəy nya. ³⁶ Loki njekumto oo kah bulə de'gi ki isi indəi dəri bur bur ningə, dəji

* 18:20 18.20 Tekitaga 20.12-16; Ndukun ki nja joo 5.16-20

ta ke ri ə ra nya wa. ³⁷ Eli'ə eyina: «Jeju ki Najareti ə isi ində dər.» ³⁸ Njekumto ulə ngirə kadi un ndu'ne ki ta, ə non ki togi'ne, ene: «Jeju ki Ngonnkaw Dabidi†, oo kumtondoo lə'm!» ³⁹ De'gi ki nje njiyə kete non de'gi'ti ndangi'ə kadi uti ta'ne, nan kadibe bay ə njekumto un ndu'ne ki taa dɔ mad'a'ti ene: «Ngonnkaw Dabidi, oo kumtondoo lə'm!» ⁴⁰ Jeju ra lokati ə un ndu'ne kadi rei si'ə rɔ'ne'ti. Loki re rɔ'a'ti ndəkba ningə, Jeju dəj'ə ene: ⁴¹ «In ri ə ge kadi m'ra mad'i wa?» Njekumto el'ə ene: «Burəbe, m'ge kadi kum oo lo!» ⁴² Jeju el'ə ene: «Oo lo! Kunme lə'i aj'i nga.» ⁴³ Par ə, low'ə'ti non kum'ə oo lo adi un go Jeju ki kulə tɔji dɔ Luwə'ti ta'ne'ti. Loki bulə de'gi oyi nya kin ningə, uləi ngirə kɔsikurə Luwə.

19

Jeju ingi ki Jaka

¹ Loki Jeju ur me be'ti ki Jeriko ə isi ində dər ningə, ² dingəm ki njenyakingə kare ki tɔ'a nan Jaka, ki in ki boi lə njetalambo'gi isi non. ³ Dingəm kin sangi kadi n'oo ke Jeju in nan dana wa, nan lo kadi oo Jeju goto, tado bulə de'gi, taa in de ki goji tɔ. ⁴ Be ə, anyi ngodi kete, aw ala dɔ kagi mbaykote'ti, kadi n'oo Jeju ki a dər ki row ki low'ə'ti kin. ⁵ Loki Jeju re te low'ə'ti kakin ningə, un kum'ne ki taa, el Jaka ene: «Jaka, ur nanga ne kalangi, tado m'in m'a m'nji me kəy'ti lə'i bone.» ⁶ Lo kin'ti, Jaka ur nanga kalangi, uwə Jeju rɔ'ne'ti ki ronel.

⁷ De'gi pəti ki oyi nya kin, barita dɔ Jeju'ti eli eyina: «Aw isi be lə njeramajel.» ⁸ Nan Jaka ra taa, el Burəbe ene: «Burəbe, m'a m'adi nusi nyakingə lə'm njendoo'gi. A kin ə re m'taa nya lə'de ki aldo maji ə, m'a m'təl m'ugə bang'a gogi nja sɔ.» ⁹ Lo kin'ti Jeju ene: «Bone Njekaji de'gi ur me kəy'ti lə'i, tado in kaa in ngonk kaw Abiraham tɔ. ¹⁰ Tado ki rɔta'ti, Ngonk de re kadi sangi de'gi ki nanyinan, aji'de.»

Kujita dɔ bər'gi'ti ki mutə (Mat 25.14-30)

¹¹ Loki de'gi uri mbi'de sii oyi ta ki Jeju isi el'de ba bay ningə, Jeju un kujita kare ta'ne'ti kadi el'de. Jeju in ndəkba ki Jerujalem adi de'gi oyi kadi konbe lə Luwə a ɔdi rɔ'ne low'ə'ti non. ¹² El'de ene: «Dingəm kare ki oji'ə me maji'ti isi aw be madi'ti ki sanyi kadi indəi jɔgi konbe dɔ'a'ti bay taa to təl. ¹³ Be ə, kete bay taa kadi aw, bar njekulə'gi lə'ne dɔgi, adi de ki ra dann'de'ti mbal ɔr kare, ningə el'de ene: “Tai, təli ji'se biti kadi m'təl m're m'ingə'n'se.” ¹⁴ Nan de'gi ki me be'ti li'ə mbəti go'ə'ti, in ginn'ə'ti kan, ə uləi de'gi go'ə'ti eli eyina: “Ji ndigi el kadi de kin re isi ngar dɔ'je'ti.” ¹⁵ Be kaa, indəi jɔgi ngar dɔ'a'ti. Be ə, loki təl re be ningə, bar nje ra kulə'gi lə'ne ki adi'de nar kakin kadi n'oo ke in ri ə rai wa. ¹⁶ De ki dɔkete re, ningə el ene: “Be'm, nar ɔr ki kare ki adi'm kaa, nyi m'ingə dɔgi dɔ'ti kin.” ¹⁷ Ə ngar el ene: “Maji ngayn, in njekulə ki maji. Ningə toki ra'n nya ki low'ə'ti me kində kum go nya'ti ki nden be, m'indəi nje konbe dɔ bebo'gi'ti ki dɔgi.” ¹⁸ De ki nja joo re, ningə el ene: “Be'm, nar ɔr ki kare ki adi'm kaa, nyi m'ingə mi dɔ'ti kin.” ¹⁹ Ə ngar el'ə ko ta inbe kakin ene: “In isi to nje konbe dɔ bebo'gi'ti mi.” ²⁰ In ki rangi re ningə el ene: “Be'm, oo nar ɔr lə'i ki kare ki adi kaa nyi to kin, m'aw m'ngəm ta ku'ti dangi m'ad'a to. ²¹ Tado m'bol'i, in de ki ngan ngayn: nya ki ində el kaa un num, nya ki duw el kaa ujə num.” ²² Lo kin'ti ngar el'ə ene: “In njekulə ki majel. Ningə m'a m'gangi ta dɔ'i'ti ki ta ki te ta'i'ti inbe. In gər maji kadi m'in de ki ngan ngayn: nya ki m'ində el kaa m'un num, nya ki m'duw el kaa m'ujə num. ²³ Nga ra bann be ə re a ində nar lə'm lo ngəm nar'ti el wa? Re ində lo ngəm nar'ti ə, m'təl m're kin ə m'a m'ingə mann'a dɔ'ti.” ²⁴ Go'ti ngar el de'gi ki rai low'ə'ti non ene: “Tai nar ɔr ki kare ki ji'ə'ti kin adi in ki awi'n dɔgi kin.” ²⁵ Ə de'gi eli ngar eyina: “In kam aw ki nar ɔr dɔgi nga.”

† 18:38 18.38 Gonyi Mrk 10.47 ki ta ki dɔ'ti ginn makitu'ti nanga.

²⁶ Nan ngar el'de ene: "M'el'se toki, de ki aw ki nya, a adi'ə dɔ'ti, nan de ki awi'n el, in ki nden inbe ki awi'n kin kaa a tai ji'ə'ti bay. ²⁷ Ningə njeban'gi lə'm, ki mbeti kadi m'in ngar dɔ'de'ti, rei se'de, tɔli'de takum'ti ne."»

Jeju ur Jerujalem'ti ki kɔsikurə

(Mat 21.1-11; Mrk 11.1-10; Jan 12.12-16)

²⁸ Go ta'gi'ti kin, Jeju gangi kete non bulə de'gi, un row ki kaw ki Jerujalem. ²⁹ Loki Jeju re te ndəkba ki be ki Betipaje in ki be ki Betani, ki kaw ki kadi mbal'gi'ti ki bari'de mbal kagi Buni'gi kin ningə, ulə njendo'gi joo. ³⁰ El'de ene: «Awi me ngonn be'ti ki ra non'se'ti kam. Loki a uri ki me be'ti, a ingəi ngonn koro ki dɔ'i'ə adi ra. In ngonn koro ki de ala gidə'ti nja kare el bay. Tuti'ə, in rei si'ə adi m'in. ³¹ Ə re de madi dəji'se ene: "Tadɔ ri ə isi tuti ngonn koro kin wa?" Ə a eli'ə eyina: Tadɔ "Burəbe ə ge'ə."»

³² Nje ki Jeju ulə'de kakin awi ningə nyi, ingəi nya'gi inbe toki Jeju el'n'de. ³³ Be ə, tuti ngonn koro kakin ningə, be nje koro'gi dəji'de eyina: «Tadɔ ri ə tuti ngonn koro kin wa?» ³⁴ Ningə njendo'gi iləi'de'ti eyina: «Burəbe ə ge'de.» ³⁵ Loki rei ki ngonn koro kakin adi Jeju ningə, ləwi ku'gi lə'de gidə'ti ə adi Jeju ala isi dɔ'ti. ³⁶ Kɔti inbe ki isi ɔti aw kete kete kin ningə, de'gi mbalayi ku'gi lə'de dɔ row njiyə'ti. ³⁷ Loki Jeju isi re ndəkba ki Jerujalem'ti ki row ki in ki dɔ mbal kagi Buni'gi'ti kin ningə, bulə njendo'gi li'ə pəti, rɔ'de nəl'de ngayn adi uni ndu'de ki taa, piti Luwə tadɔ nyakɔji'gi pəti ki ra adi oyi ki kum'de. ³⁸ Piti Luwə eyina:

«Kadi Luwə njangi dɔ ngar ki re me tɔ Burəbe'ti!

Kadi lapiya re ki dɔ dɔran'ti, ə tɔji in ki dɔ Luwə'ti ki nje kisi dɔran'ti tɔ.»

³⁹ Parisi'gi madi ki in dann bulə de'gi'ti eli Jeju eyina: «Burəbe, ndangi njendo'gi lə'i adi uti ta'de.» ⁴⁰ Ə Jeju el'de ene: «M'el'se m'adi oyi, re ingi uti ta'de kaa, gaji mbal'gi a singəi səkətə.»

Jeju non tadɔ bebo Jerujalem

⁴¹ Loki Jeju ində dɔ be ki Jerujalem ndəkba ə un kum'ne oo'n'ə ningə mann non re kum'ə'ti. ⁴² Mann non re kum'ə'ti adi el ene: «Kin ə re dɔkagilo'gi ki, bone kin, in kaa in gər row lapiya kin ə re a in soti sə'i, nan kum'i te dɔ'ti el. ⁴³ Ndɔ'gi ki ngan a rei non kadi njeban'gi lə'i a uləi nan gugi dɔ'i, a iləi nan ki ta tɔ row'gi pəti, a uti nu nguy lo kadi a te goto. ⁴⁴ A budi'nu nanga mur mur ki de'gi lə'i. Mbal madi ki kadi de a inyə adi isi dɔ mad'a'ti goto. Tadɔ kum'i te dɔ dɔkagilo'ti ki Luwə re'n kadi ra'n sə'i kin el.»

Jeju me Kəy'ti lə Luwə

(Mat 21.12-13; Mrk 11.15-19; Jan 2.13-16)

⁴⁵ Go'ti, Jeju aw ur nati Kəy'ti lə Luwə, ilə rɔ'ne tuwə njelaw nya'gi səm'ti kɔ. ⁴⁶ Ningə el'de ene: «Ndangi me makitu'ti lə Luwə eyina: "Kəy lə'm a in kəy kelta ki Luwə, nan ingi, tɔli'ə lokiyəɔ'ti lə njebog'i'gi yo."»

⁴⁷ Ndɔ'gi pəti, Jeju ndo de'gi nya me Kəy'ti lə Luwə. Lo kin'ti, kibo'gi lə njekujənyamosi kadikare'gi ki njendo ndukun'gi, ki njekundɔ de'gi me be, sangi row kadi n'tɔli Jeju, ⁴⁸ nan gəri row'ə el, tadɔ bulə de'gi indəi mbi'de maji ngayn go ta'ti li'ə.

20

Tɔgi lə Jeju

(Mat 21.23-27; Mrk 11.27-33)

¹ Ndɔ kare, Jeju sii ndo de'gi nya me Kəy'ti lə Luwə, ilə'n mbər Poyta ki maji ningə, kibo'gi lə njekujənyamosi kadikare'gi ki njendo ndukun'gi ki ngatɔgi'gi, tei non rei.

² Loki rei ningə dəji'ə eyina: «El'je adi j'oo, in ki tɔgi ki in ra ə isi ra'n nya'gi kin

be wa? Æ nan tɔ a adi ndu'ne æ isi ra'n wa?»³ Æ Jeju tæl el'de ene: «M'in kaa m'a m'dæji'se ta kare kadi eli m'in.⁴ In nan æ ulæ Jan kadi ra de'gi batəm wa? In Luwæ eke in de'gi?»⁵ Nan tæli mærita dann'de'ti eyina: «Re j'eli'æ j'ene: "In Luwæ æ ulæ" a dæji'je ene ke ra bann æ j'un me'je j'ad'a el wa?»⁶ A kin æ re j'eli j'ene: "In de'gi æ ulæi Jan" æ, bulæ de'gi ba pæti a tilæi'je ki mbal tæli'je, tado gæri maji ngayn kadi Jan in njekeltakita Luwæ'ti.»⁷ Be æ tæli eli Jeju toki n'gæri de ki ulæ el.⁸ Æ Jeju ilæ de'ti ene: «Re in be æ, m'in kaa m'a m'el'se tægi ki m'nji m'ra'n nya'gi kin el tɔ.»

Kujita dɔ nje ra kulæ ndɔɔ nju'ti
(Mat 21.33-46; Mrk 12.1-12)

⁹ Go'ti, Jeju ilæ rɔ'ne elta bulæ de'gi me kujita'ti kin ene: «Dingəm kare uwæ ndɔɔ nju ningə; dɔ'i tanan'ti ki de'gi ki nje ra kulæ nju kadi to rai kulæ adi'æ, æ kagilo'æ'ti æ kanyi nan nya'a ningə, ɔti aw mbah ki go'æ ngal.¹⁰ Loki kagilo kujæ kandi nju asi ningə, ulæ bær læ'ne kare kadi aw taa kandi nya ndɔɔ nju kakin, ki in yan'ne ji njerakulæ'ti adi ne. Nan loki bær aw ningə, nje ra kulæ'gi, tindæi'æ ngayn, æ tuwæi'æ adi tæl ki ji'ne kare aw.¹¹ Njendɔɔ tæl ulæ bær ki rangi bay. Nan in kaa, tindæi'æ ge taji'æ ge, æ tuwæi'æ adi tæl ki ji'ne kare aw.¹² Be kaa dingəm kakin tæl ulæ bær ki nja mutæ bay. Ningə in ki nja mutæ kin, in kaa nje ra kulæ'gi kakin tindæi'æ, adi'æ do, æ tuwæi'æ adi'æ aw.¹³ Lo kin'ti, bæ njendɔɔ dæji ta rɔ'ne ene: "In ri æ kadi m'ra wa. M'a m'ulæ ki ngonn'm ki dingəm ki njendigi læ'm ngayn kin. Dɔmajæ, a bɔli gid'æ."¹⁴ Nan nje ra kulæ nju loki kum'de osi dɔ ngonn'on'ti ningə, elinan ta kin dann'de'ti eyina: "Dærɔ'a inbe kam æ a in nje nya nduwæ. Ji tæli'æ j'adi ndɔɔ nju kin tæl nya læ'je!"¹⁵ Be æ, ndæri ngonn kakin uwæi'æ awi si'æ gidi ndɔɔ'ti taga, tæli'æ. Lo kin'ti Jeju dæji'de ene: Eke dingəm ki bæ nje ndɔɔ kin a ra se'de bann wa?¹⁶ A re kadi toko nje ra kulæ nju kin kɔ, æ indæ nje ki rangi ta ndɔɔ nju'ti.» Loki de'gi oyi ta ki Jeju el kin ningə, eli eyina: «Jagi, nya kin a ra nya be el.»¹⁷ Nan Jeju gon'de ba ningə el'de ene: «Ta ki makitu læ Luwæ el ene
"Mbal ki njera kæy'gi mbæti'æ,

In æ tæl mbal ki in tægi kæy*," kin me'æ in ri æ?

¹⁸ De ki ra ki osi dɔ mbal'ti kin æ, a tæti njæki njæki. A re mbal kin æ osi dɔ'a'ti ningə, de'æ kin a rækitei'æ rækite rækite».

Ta dɔ lambo'ti læ ngar Sejar
(Mat 22.15-22; Mrk 12.13-17)

¹⁹ Njendo ndukun'gi ki kibo'gi læ njekujønyamosi kadikare'gi sangi row kadi n'uwæi Jeju low'æ'ti ne, tado gæri maji kadi kujita ki Jeju el kin ɔji dɔ'de, nan bɔli bulæ de'gi.²⁰ Be æ, indæi kum'de go Jeju'ti, ningə ulæi de'gi madi ki rai rɔ'de to de'gi ki dana be rɔ'a'ti. Ulæi de rɔ'a'ti kadi to me ta'ti ki a te ta'a'ti kin ningə, n'uwæi'æ'n'æ n'ulæi'æ ji nje konbæ'ti ki aw tægi dɔ'a'ti.²¹ Æ de'gi kakin dæji Jeju eyina: «Njendo de'gi, ji gær kadi in njekelta ki rɔta'ti taa in njendo nya ki rɔta'ti tɔ. Kær kum'de dana goto rɔ'i'ti, isi ndo de'gi row ki rɔta'ti ki næl Luwæ.²² Æ el'je adi j'oo: In gorow'æ'ti eke in gorow'æ'ti el kadi j'ugæ lambo nje konbæ kibo Sejar wa?»²³ Nan Jeju gær kadi ædi kum'æ kare, adi el'de ene: ²⁴ «Tɔji m'in silæ kare adi'm'in m'oo, ke dɔ nan æ si'ti, æ tɔ nan tɔ æ ndangi'ti wa?» Ningə eli eyina: «In ngar Sejar.»²⁵ Nga a Jeju el'de ene: «Nya læ Sejar æ adi Sejar, nya læ Luwæ æ adi Luwæ tɔ.»²⁶ Lo kin'ti, lo kadi uwæi Jeju ki ta ki ta'a'ti non bulæ de'gi'ti goto. Ta ki ilæ'de'ti æti'de bɔl to kæti yo, adi rai ta'de mbo.

Sadusi'gi ki kindæ lo koy'ti
(Mat 22.23-33; Mrk 12.18-27)

* 20:17 20.17 Pa'gi 118.22

27 *Sadusi'gi ki madi rei ro Jeju'ti. Sadusi'gi in de'gi ki nje k'el k'ene njekoy'gi a indai taa lo koy'ti el. Rei ro'a'ti daji'a eyina: 28 «Njendo, Moji ndangi ta kin me makitu'ti adi'je ene: "Re de madi, ngonkon'a taa dene, a ngonkon'a kakin oji ngonni ki dene kakin el bay a oy ninga, kadi taa dene nduwu kin oji'n ngann'gi kadi tei tor ngonkon'a'ti."† 29 Ninga ki ojido ta kin, ngannkon nan'gi in siri. Ki dokete ta dene, oji'n ngonni el bay a oy. 30 Ki nja joo re ta dene nduwu kakin, ninga kah'a'ti inbe kakin. 31 Ki nja muta re in kah'a'ti inbe kakin bay. Adi ngannkon nan'gi ki siri kin, taai dene ki kare kin peti, ninga oyi adi lo koji ngonni si'a goto. 32 Ta tolta'a'ti, daro dene inbe re oy to. 33 Nga ke ndo ki njekoy'gi a indai taa lo koy'ti, nan dann'de'ti a dene kakin a in ne'a wa? Tado in siri peti taai'a ne'de'ti.» 34 Jeju el'de ene: «Dangan'gi'ti ne a dingam'gi ki dene'gi isi taai nan. 35 Nan de'gi ki Luwa oo'de kadi asi kadi a indai taa lo koy'ti, kadi sii me bekon'ti ki sigi, a taai nan dene'ti ki dingam el nga. 36 Taa a oyi el to, tado a toi to malayka'gi be. In ngann Luwa tado Luwa adi'de indai taa lo koy'ti. 37 Ninga ta k'el k'ene njekoy'gi a indai taa lo koy'ti, Moji inbe elta ar njay do'ti kadi njekoy'gi a indai taa lo koy'ti. Loki elta oji'n do por ki on me ngan'ti, Moji bar Luwa ene: "Luwa la Abiraham, Luwa la Isaki, ki Luwa la Jakobi." 38 Ninga Jeju ila do'ti toki Luwa in Luwa la de'gi ki nje kisi kumngayira, um in Luwa la njekoy'gi el. Tado takum Luwa'ti de'gi peti sii ki do'de taa.» 39 Lo kin'ti, njendo ndukun'gi ki nan'gi eli Jeju eyina: «Njendo de'gi, elta maji ngayn.» 40 Tado sangi kadi n'daji'a ta ki rangi el nga.

Kirisiti ki Dabidi

(Mat 22.41-45; Mrk 12.35-37)

41 Jeju daji'de ta ene: «Ra bann be a de'gi eli par eyina Kirisiti ki in De ki Luwa mbot'a, in ngonnkaw Dabidi wa? 42 Tado Dabidi inbe ki do'ne el me makitu Pa'gi'ti ene:

"Burabe Luwa el Burabe la'm ene:
<Re isi dojikol'm'ti ne,

43 biti kadi m'tel njeban'gi la'i nyakinda nja'i'ti ginn tog'i'tiS»."

44 «A re Dabidi bar Kirisiti De ki Luwa mbot'a Burabe a, ra bann taa Kirisiti ki in De ki Luwa mbot'a a in ngonnkaw Dabidi ba par wa?»

Jeju gangi ta do njendo de'gi ndukun'ti la Luwa

(Mat 23.37-39; Mrk 12.38-40)

45 Jeju el njendo'gi la'ne takum bulu de'gi'ti ki isi oyi do nyando li'a ene: 46 «Indai kumkadi do ro'se'ti ki ro njendo ndukun'gi'ti. In de'gi ki ndigi njiye ki ku ngal, taa ndigi kadi de'gi rai'de lapiya ki bukinan'ti lo kingonan'gi'ti la bulu de'gi to. Me keykawnan'gi'ti la Juwipi'gi, eke lo nyakuso'ti, a ndigi lo kisi kibo, kete non de'gi'ti. 47 Taai nyamaji'gi la njengawko'gi peti peti ji'de'ti, ninga adi kum de'gi ki kelta ki Luwa ki ginn'a gangi el, kadi de'gi oyi'de toki n'in de'gi ki maji. Go kulu ra'de'gi'ti ki be kin, Luwa a gangi'n ta ki ngan ngayn do'de'ti uta ndagi de'gi.»

21

Kadikare la njengawko'gi ki njendoo

(Mrk 12.41-44)

1 Jeju un kum'ne isi oo'n njenyakingo'gi ki isi ilai kadikare la'de me nya kadikare'ti. 2 Ninga oo njengawko'gi ki njendoo kare re ki ngann sila joo ila to. 3 A Jeju el ene: «M'el'se toki rota'ti, njengawko'gi ki njendoo kam ila kadikare uta ndagi de'gi peti. 4 Tado ndagi de'gi peti kam, adi bunu nar'gi la'de, nan njengawko'gi kin, me ndoo'ti li'a, nya ki nanyi ji'a'ti kadi ra'n ki ro'ne a un ba peti adi.»

† 20:28 20.28 Lotum 38.8; Ndukun 25.5-10. ‡ 20:37 20.37 Tekitaga 3.2, 6 § 20:43 20.43 Pa'gi 110.1

Jeju elta dɔ kəykawnan'ti lə Juwipi'gi ki a tuji
(Mat 24.1-2; Mrk 13.1-2)

⁵ Go'ti, de'gi madi isi elita dɔ Kəy'ti lə Luwə eli eyina in nya ki ətɪ bol ki dum, tado mbal'gi ki ndolo ki rai, ki nya'gi ki de'gi adi Luwə. Nan Jeju el ene: ⁶ «Nya'gi pəti ki oyi'de kin, ndɔ madi a re non ki mbal kare ki a nanyi kadi isi dɔ mad'a'ti goto; a budi'de mur mur nanga.»

Nyakɔji'gi ki a tɔji dɔkagilo kon ki a re
(Mat 24.3-8; Mrk 13.3-8)

⁷ Lo kin'ti, de'gi kakin dɔji Jeju eyina: «Njendo, dɔkagilo ki ra'ti ə nya kin a ra nya wa? Nyakɔji ki bann ə a tɔji kadi de'gi gəri dɔkagilo'ə ki a ra'n nya wa?» ⁸ Jeju ilə'de'ti ene: «Indəi kumkədi dɔ rɔ'se'ti, adi de ədi'se el. Tado de'gi ngayn a rei ki tɔ'm, a eli eyina: "M'in ə m'in Kirisiti", ningə dɔkagilo'ə kaa re nga, nan maji kadi uni go'de el. ⁹ Loki a oyi kah rɔ'gi, de'gi a in ki nan ki rɔ'gi kin, adi bol ra'se el. Tado kadi nya'gi kin a rei kete bay taa, nan a in dɔboy ndɔ tanan'ti non el bay.»

¹⁰ Ə Jeju el'de bay ene: «Ginn be madi a aw rɔ dɔ ginn be madi'ne'ti, konbe madi a aw rɔ dɔ konbe madi'ne'ti. ¹¹ Dɔnangi a yəki, yəki ki ətɪ bol, taa me lo'gi ki dangi dangi, monyi kosi'gi ki nje tɔko de'gi a osi ge, bo a on ge. Ningə nya'gi ki ətɪ bol ngayn a in ki dɔran'ti rei, ki nyakɔji'gi ki ətɪ bol.

Dɔkagilo kindəkumndoo
(Mat 10.17-22; Mrk 13.9-13)

¹² «Nan kete non nya'gi'ti kin pəti, de'gi a indəi ji'de dɔ'se'ti, a adi'se kon. A awi sese lo kəykawnan'gi'ti lə Juwipi'gi, buki'se dangay'ti a awi sese non ngar'gi'ti ki boi, ki non nje konbe'gi'ti tado lə'm. ¹³ Lo kin'ti, in tarow ki te kadi ingəi ə manyinaji lə'm ki rɔ'de'ti. ¹⁴ Ningə nya ki kadi indəi dɔ'se'ti ə to kin. Ononyi'se kadi sangi ta madi indəi dɔ'se'ti kete kadi to eli'de manji ta dɔ'se'ti. ¹⁵ Tado m'inbe m'a m'adi'se ta ki gosi ki kadi eli'de. Ningə njekosi'se ta a asi kadi awi ki ta madi ki kadi osi kum yan'se eke kadi manji el. ¹⁶ A oyi kadi baw'se'gi ki kon'se'gi, ki ngannkon'se'gi, noji'se'gi ba pəti, ki madi'se'gi a uni dɔ'se kadi adi de'gi. Ningə a gangi ta koy dɔ de'gi ngayn dann'se'ti. ¹⁷ De'gi pəti a osi'se ta tado lə'm. ¹⁸ Nan bisi dɔ'se kare kaa a osi kɔ el. ¹⁹ Ningə in me kuwətɔgiba'ti anyi a ingəi kajɪ.

Tuji ki a te dɔ bebo Jerujalem'ti
(Mat 24.15-21; Mrk 13.14-19)

²⁰ «Loki a oyi njerɔ'gi iləi nan gugi dɔ Jerujalem kin ningə, kadi in gəri toki dɔkagilo tuj'ə in ndəkba. ²¹ Be ə, de'gi ki sii Jude'ti, kadi anyinan boi ki dɔ mbal'gi'ti, ə kadi nje ki sii me bebo'ti, tei ki taga rangi, ningə kadi de'gi ki isi mu, kadi uri me bebo'ti el. ²² Tado a in ndɔ gangi ta ki kadi j'in pəti ki Makitu lə Luwə el ta'a a ra nya. ²³ Kumtondoo ki gara goto a in lə dene'gi ki nje səm ki nje kadi mba ngann'gi ili ndɔ'a'ti non kin. Tado kumtondoo ki ngayn a ra de'gi me be'ti, ki wongi lə Luwə ki a re dɔ de'gi'ti ki me be'ti kin tɔ. ²⁴ De'gi a tɔli'de ki kiyəɔ, a uwəi'de awi se'de bər'ti dɔ be'gi'ti ki dangi dangi. De'gi ki gəri Luwə el a njiyəi dɔ Jerujalem mbisəi'ə mbaraki mbaraki, biti kadi dɔkagilo lə'de ki Luwə oji tolta'ne.

Təl Ngonn de
(Mat 24.29-31; Mrk 13.24-27)

²⁵ «Dɔkagilo'ə'ti kin, nyakɔji'gi a tei kum kadi'ti ge, ki nanyi ge, ki mee'gi ge*. Dɔnangi'ti, mann ba a in, kah a bar ki taa, adi de'gi ki ginn be'gi'ti ki dangi dangi, bol a tɔl'de. ²⁶ Bol a tɔl'de adi dadi par par, sii ngingəi ta tuji'gi ki a tei dɔ'de'ti dɔnangi'ti. Tado tɔgi'gi ki dɔran'ti a yəki. ²⁷ Lo kin'ti anyi de'gi a oyi m'in Ngonn

* 21:25 21.25 Ejay 13.10; Ejəkel 32.7; Juwəl 3.3-4

de m'a m're me kilndi'ti. M'a m're ki togi p̄eti, me kunji'ti ki ̄eti bol†. ²⁸ Loki nya'gi kin rai nya ninḡe, maji kadi rai r̄'ose, ̄ori d̄'ose taa, tado kagilo taa k'il̄e taa l̄'ose in nd̄akba.» ²⁹ Ninḡe Jeju un kujita ndo'n'de nya ene: «Gonyi kagi mbaykote ki nd̄egi kagi'gi oyi. ³⁰ Loki mbi'̄e ul̄e ngir̄e kiti kin ninḡe, ḡeri kadi nanyi ̄ar in nd̄akba nga. ³¹ Be t̄o ̄e, loki oyi nya'gi kin rai nya ninḡe, maji kadi in ḡeri toki Konbe l̄e Luw̄e in nd̄akba. ³² Ninḡe toki rota'ti, adi m'el'se, de'gi ki sii ki d̄'ode taa ne kin a oyi tiḡe el ̄ay ̄e nya'gi kin p̄eti a rai nya. ³³ D̄oran ki d̄onangi a gotoi nd̄o madi, nan ta'gi l̄e'm a toi lo to'de'ti ba biti ki non'ti.

Kisi d̄o nja'ti

³⁴ «Maji kadi sii d̄o nja'se'ti, um adi gon nyakuso ki gon nyakanyi, ki m̄erta ki d̄o nya ki d̄onangi'ti ne uw̄e me'se adi nd̄o kin uw̄e'se nanga bus el. ³⁵ Kadi uw̄e'se nanga toki bandi a osi'n d̄o kanji'gi'ti kin be el. Tado in nya ki a osi d̄o de'gi'ti p̄eti ki d̄onangi'ti. ³⁶ Ninḡe kadi toi ̄bi el, elita ki Luw̄e ki d̄okagilo'gi p̄eti kadi to inḡe togi dumi d̄o nya'gi p̄eti ki a rai nya kin, ̄e kadi tei rai ki takum Ngonn de'ti.»

³⁷ Re kada kaa, Jeju ndo nya de'gi me K̄ey'ti l̄e Luw̄e. A re kond̄o'ti t̄o ninḡe, te aw d̄o mbal'ti ki ̄bari'̄e d̄o mbal kagi Buni'gi. ³⁸ Loki lo ti njay t̄o ninḡe, bul̄e de'gi rei me K̄ey'ti l̄e Luw̄e kadi oyi d̄o ta li'̄e.

22

Judas̄i un d̄o Jeju

(Mat 26.1-5, 14-16; Mrk 14.1-2, 10-11)

¹ Nanyi mapa ki hum ̄od'̄o el, ki ̄bari'̄e nanyi Paki in nd̄akba*. ² Kibo'gi l̄e njekuj̄enyamosi kadikare'gi, ki njendo ndukun'gi l̄e Luw̄e, sangi row kadi n'uw̄e Jeju n'toli'̄e, nan ̄boli bul̄e de'gi. ³ ̄e Satan ur me Judasi'ti ki ̄bari'̄e Isikariyoti ki in ki kare mbun̄e njendo'gi'ti l̄e Jeju ki d̄ogi gid̄e in joo. ⁴ Ur me'̄e'ti ad'a aw ind̄e ta'ne nan'ti ki kibo'gi l̄e njekuj̄enyamosi kadikare'gi ki njekundo njenḡem ta *K̄ey l̄e Luw̄e, d̄o row'ti ki kadi ul̄e'n Jeju ji'de'ti. ⁵ Lo kin'ti, r̄o nje ki Judasi aw inḡe'de kakin n̄el'de ngayn adi uni mindi'de kadi n'adi'̄e nar. ⁶ Judasi ndigi d̄o'ti, nga ninḡe isi sangi row ki to kadi ul̄e'n Jeju ji'de'ti ̄e kadi bul̄e de'gi oyi low̄e el.

Jeju adi rai go Paki

(Mat 26.17-19; Mrk 14.12-16)

⁷ Ndo kuso mapa ki hum ̄od'̄o el asi, adi in nd̄o t̄ol ngann bati'gi tado nyakuso Paki. ⁸ ̄e Jeju ul̄e Piȳer ingi ki Jan ene: «Ai rai go nyakuso Paki kadi j'usoi.» ⁹ Ingi t̄eli d̄oji'̄e eyina: «Loki ra be ̄e in ndigi kadi j'aw ji ra nyakuso s̄em'ti wa?» ¹⁰ Ninḡe Jeju il̄e'de'ti ene: «Ai, loki isi uri ki me ̄bebo'ti ninḡe, a t̄ori tanan'ti ki dinḡem kare ki oti mann me mbu ndar'ti d̄'ne'ti ninḡe, uni go'̄e, uri me k̄ey'ti ki ur'ti. ¹¹ Loki uri go'̄e'ti ninḡe, eli ̄be nje k̄ey kin eyina: «Njendo ene kadi ji d̄oji ke k̄ey ki ra ̄e kadi n'a n'uso nya Paki'ti ki njendo'gi l̄e'ne wa?» ¹² Lo kin'ti, de kakin a ̄oji'se me k̄ey ki boi. Me k̄ey kin to taa, ki nya'gi p̄eti me'ti. Lo kin ̄e a rai nyakuso'ti kadi j'usoi. ¹³ Piȳer in ki Jan awi ninḡe, inḡe'i nya'gi p̄eti asi nan toki Jeju eli'n'de kakin, adi rai nyakuso Paki ind̄e'i d̄'o dana.»

Nyakuso l̄e Bur̄e

(Mat 26.26-29; Mrk 14.22-25; 1Ko 11.23-26)

¹⁴ Loki d̄okadi asi, Jeju in ki njekawkul̄e'gi sii ta nyakuso'ti. ¹⁵ ̄e Jeju el'de ene: «M'ndigi ngayn kadi m'njo nya Paki kin sese ̄ay taa kadi m'inḡe kon. ¹⁶ Ninḡe m'el'se toki rota'ti, m'a m'njo sese ki rangi gogi el, biti d̄okagilo kuso'a'ti me Konbe'ti l̄e Luw̄e.» ¹⁷ Go'ti, Jeju un k̄opi yiwi kandi nju, ra oyo Luw̄e d̄o'ti, ninḡe t̄el'n adi

† 21:27 21.27 Daniyel 7.13 * 22:1 22.1 Tekitaga 12.1-27

njekawkulə'gi ə el'de ene: «Tai anyinan dann'se'ti, ¹⁸ Tado toki rɔta'ti, m'a m'anyi yiwi kandi nju ki rangi el, biti kadi Konbe læ Luwə re'n.» ¹⁹ Go'ti, Jeju un mapa, ra oyo Luwə dɔ'ti, uwə tɔti nan'ti, təl'n adi'de ene: «In kin in darɔ'm, ki in ki kun kadi'se. Tai sɔi kadi me'se olo'n dɔ'm'ti.» ²⁰ Go nyakusɔ'ti, Jeju un kɔpi yiwi kandi nju, ra toki yan nyakusɔ kakin be tɔ, ningə el'de ene: «Kɔpi kin in kunmindi ki sigi me mosi'm'ti ki a anyi tado læ'se†.

²¹ «Ningə kadi oyi toki de ki a ulə'm ji de'gi'ti, isi ulə ji'ne nan'ti sə'm me ngo kuso nya'ti ne. ²² Tado Ngonn de a oy toki Luwə ɔji'n kete, nan kumtondoo in læ de kin ki ulə Ngonn de ji de'gi'ti.» ²³ Lo kin'ti, njekawkulə'gi iləi rɔ'de isi dəjinan ta dann'de'ti ke nan dann'de'ti ə kadi a ra nya ki be kin wa?

Nan a in ki boi?

(Mat 20.24-28, 19.28; Mrk 10.41-45)

²⁴ Go'ti, njekawkulə'gi uləi ngirə manjinan ta'ti ki togi'de eyina ke nan ə a in kibo dann'de'ti wa? ²⁵ Ə Jeju el'de ene: «Ngar'gi ki onyibe dɔ ginn de'gi'ti ki dangi dangi ki dɔnangi'ti ne, rai rɔ'de kadi n'in burəbe'gi dɔ de'gi'ti, taa nje ki togi konbe in ji'de'ti, indəi togi dɔ de'gi'ti kadi bari'de njeramaji'gi læ'de tɔ. ²⁶ Nan ingi, maji kadi rai toki ingi isi rai kin be el. De ki in ki togi dann'se'ti, maji kadi təl rɔ'ne de ki dɔ du'ti, ningə kadi de ki njekundo'se, təl nje ra kulə læ'se tɔ. ²⁷ Tado de ki nje kisi ta nya kuso'ti num, de ki nje re ki nyakusɔ num, dann'de'ti ki joo kin, in ki nje kisi ta nyakusɔ'ti ə in kibo. Ningə m'in, m'nji dann'se'ti to nje re ki nyakusɔ kadi'se. ²⁸ Ingi ə in de'gi ki uwəi togi'se ba sə'm me kon'ti. ²⁹ Ningə toki Luwə ki Bai adi'm Konbe kakin ə, m'in m'adi'n'se tɔ. ³⁰ A sɔi ge, anyinan ge sə'm me Konbe'ti læ'm. Ningə a sii dɔ kumbər gangi ta'gi'ti kadi gangi ta dɔ ginn kaw Isirayel'ti ki dɔgi gidə in joo.»

Jeju el toki Piyər a manji ta gər'ne

(Mat 26.31-35; Mrk 14.27-31; Jan 13.37-38)

³¹ Jeju el Simon ene: «Simon, Simon, Satan dəji tarow kadi n'siyə'se toki de a siyən ko me yatiya'ti be. ³² Nan m'in, m'elta ki Luwə tado'i, kadi ilə kunme læ'i kɔ el. Ningə loki a təl ki rɔ'm'ti, maji kadi ulə dingəm me ngannkon'i'gi'ti tɔ.» ³³ Ə Piyər el Jeju ene: «Burəbe, m'nji dɔ nja'm'ti kadi re in dangay kaa m'a m'aw sə'i nan'ti. A re in koy kaa m'a m'oy sə'i.» ³⁴ Ə Jeju el'ə ene: «Piyər, adi m'el'i, bone inbe kin, kunə kunjə non el bay ə, a manji ta nja mutə toki in gəri'm el.»

Nar, ki bɔl, ki sa

³⁵ Jeju el njendo'gi ene: «Loki kete m'ulə'se ki kanji kadi uni nar, eke bɔl, eke sa nja'se kin nya madi du'se wa?» Ə iləi Jeju'ti eyina: «Jagi, nya madi du'je el.» ³⁶ Nga ə Jeju el'de ene: «Ningə ki ngosine kin, de ki aw ki nar ningə kadi un ji'ne'ti, in ki aw ki bɔl ə kadi un ji'ne'ti. A kin ə re de madi aw ki nya kati el ə kadi ɔr ku ki rɔ'ne'ti law kadi ndogi ə inyə nar'a ndogi'n nya kati kare uwə ji'ne'ti. ³⁷ Adi m'el'se, maji kadi nya ki makitu læ Luwə el ta'a ene: "Tudəi'ə dann njeramajel'gi'ti," kin ra nya. Ningə nya ki kadi a re dɔ'm'ti, a ra nya.» ³⁸ Njendo'gi eli'ə eyina: «Burəbe, nya kati ə in joo kin.» Anyi el'de ene: «In be kin asi.»

Jeju elta ki Luwə dɔ mbal kagi Buni'gi'ti

(Mat 26.36-41; Mrk 14.32-38)

³⁹ Go'ti Jeju te, ningə toki isi ra'n kete kete, un tarow isi aw ki dɔ mbal kagi Buni'gi'ti. Njendo'gi li'ə uni go'ə. ⁴⁰ Loki rei tei dɔ mbal'ti, Jeju el njendo'gi ene: «Elita ki Luwə, kadi osi me nyanan'ti el.» ⁴¹ Anyi ɔr rɔ'ne sanyi nden, ningə ɔsi məkəsi'ne nanga, elta ki Luwə ene: ⁴² «Bai, re in ndigi ə, ɔsi kɔpi kon kin ngerəngi kɔ rɔ'm'ti. Nan k'in ə kadi in kigo ndigi'ti læ'm el, nan kadi ndigi'ti læ'i taa.» ⁴³ Lo kin'ti non be, malayka

† 22:20 22.20 Tekitaga 24.8; Jeremi 31.31-34 ‡ 22:37 22.37 Ejay 53.12

kare in dōran'ti re ad'a tōgi. ⁴⁴ Metuji ra Jeju, il'ə nanga el, adi elta ki Luwə ki tōgi'ne, tut'ə tosi nanga dogro dogro to kōr mosi be.

⁴⁵ Go kelta'ti ki Luwə, Jeju ində taa, təl re rō njendo'gi'ti ningə, ingə'de, isi toi bi ki me kon. ⁴⁶ Ə el'de ene: «In ri ə! isi to'i bi inbe biti wa? Indəi taa, ə elita ki Luwə, kadi osi me nyanan'ti el.»

Kuwə Jeju

(Mat 26.47-55; Mrk 14.43-49; Jan 18.3-11)

⁴⁷ Loki Jeju a elta ba bay ningə, kuti de'gi tei non isi rei. Judasi, ki in ki kare dann njendo'gi lə Jeju ki dōgi gidə in joo ə in non'de'ti. Re ki rō Jeju'ti kadi n'uwə ki rō'ne'ti. ⁴⁸ Ə Jeju el'ə ene: «In Judasi ki kuwə ki a uwə Ngonn de ki rō'i'ti ə a ulə'n'n'ə ji de'gi'ti!»

⁴⁹ Loki nje njiyə ki Jeju oyi nya'gi ki ra ra nya be ningə, dōji Jeju eyina: «Burəbe, maji kadi ji tugə'de ki nya kati eke kadi ji ra bann?» ⁵⁰ Ningə low'ə'ti non, ki kare dann'de'ti or kiyə tugə'n mbi paja lə kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi. Tugə mbi'ə ki dōjikəl'ō'ti bati gangi. ⁵¹ Nan Jeju el'de ene: «Asi be nga, inyəi'de adi rai.» Ningə ulə ji'ne ođi'n mbi paja kakin, adi mbi'ə təl to maji gogi. ⁵² Go'ti, Jeju un ta el kibo'gi lə njekujənyamosi kadikare'gi, ki njengəm ta Kəy lə Luwə, ki ngatōgi'gi ki rei ki dō'a'ti ene: «To to nya ki m'in njebogi ə, rei ki kiyə'ō'gi ki gōl'gi kadi uwəi m'in be? ⁵³ Ndo'gi pəti, m'in sese nan'ti nati Kəy'ti lə Luwə, nan uwəi m'in el, ningə in ndo lə'se bone, in ndo ki kadi tōgi'gi ki majel ođi rō'de me lo ki diw'ti.»

Piyər manji ta gər Jeju

(Mat 26.57-27.1; Mrk 14.53-15.1; Jan 18.13-27)

⁵⁴ Lo kin'ti, uwəi Jeju, awi si'ə, uri si'ə kəy lə kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi. Piyər njiyə sanyi nden, ningə un go'de isi aw se'de. ⁵⁵ De'gi iləi por tambalo'ti, sii ta'ti, adi Piyər aw si ta'ti se'de. ⁵⁶ Ningə ngonn ki dene kare ki nje ra kulə me kəy'ti, oo Piyər isi kunji por'ti, ə ində manj'a ba, ningə el ene: «In ki isi kin kaa, kete in si'ə tō.» ⁵⁷ Nan Piyər manji ene: «Dene, m'gər'ə el.» ⁵⁸ Ə nden go'ti ə de ki rangi oo Piyər, ningə təl el bay ene: «In kaa in dann de'gi'ti li'ə tō.» Nan Piyər ilə de'ti kakin ene: «Jagi, m'in se'de el.» ⁵⁹ Biti asi kadi kare go'ti, ningə de ki rangi təl re dō'ti bay ene: «Ki rōta'ti, dingəm kin kete in si'ə tō, tado in de ki Galile'ti.» ⁶⁰ Ə Piyər ilə'ti ene: «Dingəm, m'gər me ta lə'i ki ge kadi el kin el.» Anyi tanan'ti non inbe ki Piyər isi elta ta'ne'ti ba bay ningə, kunə kunjə non. ⁶¹ Low'ə'ti non, Burəbe ilə rəti gon Piyər, ningə me Piyər olo dō ta'ti ki ndōki Burəbe el'ə ene: «Bone inbe kin, kete bay taa kadi kunə kunjə non, a manji ta nja mutə ene gəri'm elš.» ⁶² Piyər ində lo te taga ki mann non ki tingə kum'ne'ti.

De'gi taji Jeju, tindəi'ə

(Mat 26.67-68; Mrk 14.65)

⁶³ De'gi ki njengəm Jeju, mboi si'ə ge, tindəi'ə ge. ⁶⁴ Anyi dōi kum'ə ə eli eyina: «Nan ə Indəi wa, in elta ki ta Luwə'ti ə ndon ndil adi j'oo!» ⁶⁵ Taa nyataji'gi ki rangi ngayn tei ta'de'ti ki rō'a'ti.

Jeju ra non njegangi ta'gi'ti lə Juwipi'gi

(Mat 26.59-66; Mrk 14.55-64; Jan 18.19-24)

⁶⁶ Loki lo ti ningə, ngatōgi'gi lə Juwipi'gi, kibo'gi lə njekujənyamosi kadikare'gi ki njendo ndukun'gi, ingəi nan, awi ki Jeju non njegangi ta'gi'ti lə'de in Juwipi'gi, ⁶⁷ ningə eli'ə eyina: «Re in ə in Kirisiti ki in De ki Luwə mbət'ə ə el'je adi j'oo.» Ə Jeju ilə'de'ti ene: «Re m'el'se kaa a uni me'se adi'm'in el. ⁶⁸ Taa re m'dəji'se ta kaa a iləi'm'in'ti el tō. ⁶⁹ Ningə ki ji ra'n tanan'ti ne kin, ulə ngirə bone kin, Ngonn de a

isi dojikol Luwə'ti ki nje togi nga.» ⁷⁰ Anyi pəti dəji'ə eyina: «Adi in ngonon lə Luwə wa?» Ə Jeju el'de ene: «Inbe'gi eli ki ta'se toki, m'in Ngonn lə Luwə.» ⁷¹ Lo kin'ti, eli eyina: «In kin ji sangi kadi de madi ki rangi el taa do'a'ti bay wa? J'inbe'gi j'oyi ta ki ta'a'ti inbe ki mbi'je ne nga kin.»

23

Jeju ra non ngar Pilati'ti

(Mat 27.2, 11-14; Mrk 15.1-5; Jan 18.28-38)

¹ Go'ti, indəi taa pəti awi ki Jeju non Pilati'ti. ² Ningə lo kin'ti, iləi rə'de isi indəi taa do Jeju'ti eyina: «Dingəm kam j'ingə isi sulə de'gi kadi buki'de mu. El'de kadi ugəi lambo ngar Sejar el. Taa ra do'ti non el bay toki n'in Kirisiti ki in De ki Luwə mbət'ə, n'in ngar.» ³ Ə Pilati dəji Jeju ene: «In ngar lə Juwipi'gi wa?» Ningə Jeju ilə'ti ene: «In ta ki te ta'i'ti.» ⁴ Lo kin'ti, Pilati el de'gi kibo'gi lə njekujənyamosi kadikare'gi ki bulə de'gi ene: «M'ingə nya madi ki asi kadi m'gangi'n ta do dingəm'ti kin el.» ⁵ Nan uwəi ta'de ngan eyina: «In nje sulə de'gi ki nyando lə'ne kadi tanyi rə. Un donangi ki Jude ba pəti, ulə ngirə Galile'ti bititə'n rə'je'ti ne kin.»

Jeju a non Erodi'ti

⁶ Loki Pilati oo ta ningə dəji ene ke dingəm kin in de ki Galile'ti wa? ⁷ Ə loki oo kadi Jeju in ginn konbe'ti lə Erodi ningə, ulə si'ə adi Erodi ki dokagilo'ə'ti kin in Jerujalem'ti non tə. ⁸ Loki Erodi oo Jeju ningə, rə'a nəl'ə ngayn tado mayinu ə isi sangi kadi n'oo Jeju oji'n do ta li'ə ki de'gi isi eli. Erodi ində me'ne'ti kadi Jeju a ra nyakoji'gi ad'a oo. ⁹ Ə dəj'ə ta'gi ngayn, nan Jeju il'ə'ti el. ¹⁰ Kibo'gi lə njekujənyamosi kadikare'gi ki de'gi ki njendo ndukun'gi in non, isi tiləi ta do Jeju ti ki togi'de. ¹¹ Erodi in ki njero'gi lə'ne kidi Jeju, mboi si'ə, ningə uləi ku ki maji ngayn rə'a'ti, nan təl ulə si'ə rə Pilati'ti gogi. ¹² Ndo'a'ti non, Erodi in ki Pilati ki kete in njeban'gi lə nan, təi madi nan'gi.

Gangi ta koy do Jeju'ti

(Mat 27.11-26; Mrk 15.1-15; Jan 18.39-19.16)

¹³ Pilati bar kibo'gi lə njekujənyamosi kadikare'gi ki njekundo bulə de'gi, ¹⁴ el'de ene: «In rei ki dingəm kin adi m'in eyina in nje sulə de'gi buki'de mu, nan me ta'ti ki m'dəj'ə non'se'ti ne kin, m'ingə nya ki majel ki səki'ə'n'ə, ki asi kadi m'gangi'n ta do'a'ti el. ¹⁵ Erodi kaa ingə nya madi el tə, tado təl ulə si'ə rə'je'ti gogi. Nya ki asi kadi de tol'ə'n'ə goto. ¹⁶ Be ə, m'a m'adi indəi'ə par ə m'a m'inyə taa.» [¹⁷ Tado do bal'gi pəti, lo ra nanyi Paki'ti, maji kadi Pilati or de kare dangay'ti adi'de.]

¹⁸ Nan de'gi pəti uni ndu'de ki taa eyina: «In tol'ə kə ə or Barabasi adi'je.» ¹⁹ Barabasi in de ki uwəi'ə dangay'ti tado wongi ki de'gi rai do nje konbe'ti, ki tado tol ki tol de.

²⁰ Ningə toki Pilati ndigi'n kadi n'inyə'n Jeju taa, təl dəji'de ta do'ti bay. ²¹ Nan ingi, uni ndu'de ki taa eyina: «Bər'ə kagidəsi'ti, bər'ə kagidəsi'ti.»

²² Pilati re se'de do'ti bay ki nja mutə ene: «In ri ki majel ə dingəm kin ra wa? M'ingə nya madi rə'a'ti ki asi kadi de tol'n'ə el, adi m'a m'adi indəi'ə ki ndəy hawlay par ə m'a m'inyə taa.» ²³ Nan ingi rai do ndu'de'ti, uni ndu'de ki taa, elita ki togi'de ngayn utə ki kete kadi bəri'ə kagidəsi'ti to bər inbe. Ndu'de or lo hom. ²⁴ Be ə Pilati un ndu'ne kadi ra nya ki bulə de'gi ndigi. ²⁵ Adi or Barabasi ki ndigi kadi or'ə, adi'de. Barabasi in de ki uwəi'ə dangay'ti tado wongi ki de'gi rai do nje konbe'ti, ki tado tol ki tol'de. Nga ningə ulə Jeju ji njero'gi'ti kadi rai si'ə nya ki me ndigi'ti lə bulə de'gi.

Awi ki Jeju ki lo bər'ə kagidəsi'ti

(Mat 27.32; Mrk 15.21)

²⁶ Loki njerɔ'gi isi awi ki Jeju ningə, ingəi Simon, de ki Sirenn'ti, ki in mu, ningə indəi kagidəsi lə Jeju dɔ'a'ti, adi oti go'ə'ti. ²⁷ Bulə de'gi ngayn uni go Jeju. Dene'gi indəi kadi'de nonyi, ndingəi rɔ'de tado li'ə. ²⁸ Be ə, Jeju yəti kum'ne ki dɔ'de'ti, el'de ene: «Dene'gi ki Jerujalem, nonyi m'in el, nan kadi nonyi rɔ'se inbe'gi, ə nonyi ngann'se'gi. ²⁹ Tado ndɔ a re non kadi de'gi a eli eyina: “Majikur in dɔ kuji dene'gi'ti, in dɔ nje'gi'ti ki oji ngonn ndɔ kare el, ki uləi mba ta ngonn'ti el.” ³⁰ Lo kin'ti non be, de'gi a eli mbal'gi eyina: “Tosi dɔ'je'ti!” ə a eli dɔ gadi'gi eyina: “Iyə dɔ'je*!” ³¹ Kin ə de ra kagi ki mbol be ningə, kagi ki tuti taa yan'a a to bann wa?»

³² Lo kin'ti, rei ki kaya'gi ki nje tɔl nya joo kadi toli'de nan'ti ki Jeju.

De'gi bəri Jeju kagidəsi'ti

(Mat 27.33-44; Mrk 15.22-32; Jan 19.17-24)

³³ Loki rei tei lo'ti ki bəri'ə «Ka dɔ de» ningə, njerɔ'gi bəri Jeju kagidəsi'ti, low'ə'ti non. Taa bəri kaya'gi ki joo kakin nan'ti ki Jeju dɔ kagidəsi'ti tɔ: bəri ki kare dɔjikɔl'ɔ'ti, ə bəri ki nungi dɔjigəl'ə'ti tɔ. ³⁴ Ningə Jeju el ene: «Bai, adi me'i sɔl dɔ'de'ti, tado gəri nya ki ra rai kam el.» Non be, njerɔ'gi tugəi kiri mbara dɔ ku'ti li'ə lowəi nan. ³⁵ Bulə de'gi rai ra gonyi'de, ningə njekundo Juwipi'gi uwəi Jeju kogi eyina: «Aji ndəgi de'gi ənn ə, kadi aji rɔ'ne inbe adi j'oo tɔ, toki re in Kirisiti ki in De ki Luwə mbət'ə†.» ³⁶ Njerɔ'gi kakin agi ki rɔ Jeju'ti, mboi si'ə, ningə adi'ə yiwi kandi nju ki masi kad'a anyi‡. ³⁷ Ningə eli'ə eyina: «Re in ngar lə Juwipi'gi ə, aji rɔ'i inbe adi j'oo.» ³⁸ Ningə ndangi ta me nya'ti, bəri taa dɔ Jeju'ti eyina: «In kam in ngar lə Juwipi'gi.»

³⁹ Ningə baw kaya kare ki bəri'ə dɔ kagidəsi'ti taji Jeju ene: «In el ə ene in Kirisiti ki in De ki Luwə mbət'ə wa? Aji rɔ'i inbe, ə aji'je sə'i tɔ.» ⁴⁰ Nan in ki nungi ndangi madi'ne ene: «In ki ra ingə ko kon ki kare inbe kin, in bɔl Luwə el wa? ⁴¹ Ki oji dɔ'je, in low'ə'ti, tado in nya ki j'inbe ji duw ə ji tətɔi kanda, nan in, nya madi kare ki majel ki ra goto.» ⁴² Ningə in ki nje kɔl ki madi'ne kakin tɔl el Jeju ene: «Jeju, ndɔ ki a re to ngar ə, adi me'i olo dɔ'm'ti.» ⁴³ Ə Jeju ilə'ti ene: «Tokɔi rɔta'ti, adi m'el'i, bɔne inbe kin a in sə'm nan'ti me Paradisi'ti lə Luwə.»

Koy Jeju

(Mat 27.45-56; Mrk 15.33-41; Jan 19.28-30)

⁴⁴ Kadi kaw ki jam dɔ be'ti be, ə lo diw ndul kururu dɔnangi'ti bitɔi kadi ki mutə ki losɔl'ɔ. ⁴⁵ Kadi ur dana, de oo'ə el nga ningə ku ki gangi lo ki me Kəy'ti lə Luwə gangi dana joo§. ⁴⁶ Ningə Jeju un ndu'ne ki taa ene: «Bai, m'inyə ndil'm me ji'i'ti.» Ningə go ta'ti kin par ə kon'a te. ⁴⁷ Loki kibo lə kuti njerɔ'gi ki bu oo nya'gi ki rai nya kin be ningə, ulə toji dɔ Luwə'ti ə el ene: «Tokɔi rɔta'ti, de kin in de ki dana.» ⁴⁸ Bulə de'gi ki in lo nya'ti kin, loki oyi nya ki ra kin ningə, təli be'gi lə'de ki kadi'de ki kində, ndingəi rɔ'de. ⁴⁹ De'gi pəti ki gəri Jeju ki dene'gi ki in si'ə Galile'ti, rai sanyi indəi kum'de ra oyi nya'gi ki isi rai nya.

Kulə Jeju be ninn'ti

(Mat 27.57-61; Mrk 15.42-47; Jan 19.38-42)

⁵⁰ Lo kin'ti non be ə, dingəm kare ki tɔ'a nan Jisepi in non re. Jisepi in ki kare dann njegangi ta'gi'ti lə Juwipi'gi, in de ki maji, in de ki dana, ⁵¹ adi nya'gi ki ki madi'gi dɔ'i nan'ti ə rai kin, in ndigi se'de dɔ'ti el. Jisepi in de ki Arimate'ti, ki in bebo lə Juwipi'gi. In sii nginə ta Konbe lə Luwə. ⁵² Jisepi aw rɔ Pilati'ti, dəj'ə ninn Jeju. ⁵³ Be ə, aw risi ninn Jeju dɔ kagidəsi'ti, re'n nanga, dolo ki ku dolo ninn, ningə aw ilə me be ninn'ti ki rai kadi mbal'ti. In be ki de ilə ninn'ti el bay. ⁵⁴ Ndo'a'ti kin, in ndɔ ki

* 23:30 23.30 Oje 10.8 † 23:35 23.35 Pa'gi 22.8-9 ‡ 23:36 23.36 Pa'gi 69.22 § 23:45 23.45 Tekitaga 26.31-33

de'gi isi ɔsi nja nya'gi nan'ti, tado lo ti par ə a in ndo kɔrkon. ⁵⁵ Dene'gi ki in ki Jeju Galile'ti nu, rei si'ə, ndolei go Jisepi. Awi gonyi be ninn ki kadi iləi Jeju'ti kakin, ə oyi ke tanan bann ə iləi ninn'ə'ti wa. ⁵⁶ Go'ti, təli awi be, indəi do hu kagi ki əti mbi, nan'ti, tado kɔy rɔ ninn Jeju'ti. Ningə ndo kɔrkon, uwəi kɔr rɔ'de toki mbərkikində el'n*.

24

Jeju ində taa lo koy'ti

(Mat 28.1-8; Mrk 16.1-8; Jan 20.1-13)

¹ Ndo Dɔmasi ki sin ba, dene'gi awi doɓadi'ti ki hu kagi ki əti mbin ki indəi do'a dana tado kɔy rɔ ninn Jeju'ti. ² Loki awi ningə, ingəi mbal ki uti ta be ninn kakin, de nduguru'ə rangi. ³ Loki uri me be ninn'ti ningə, oyi ninn Burəbe Jeju, el. ⁴ Low'ə'ti non, gəri nya ki kadi rai el, ningə nyi dingəm'gi joo ki uləi ku ki ndole rɔ'de'ti, tei bus ki rɔ'de'ti. ⁵ Bol təl dene'gi kin, adi uləi do'de ki nanga, nan dingəm'gi kakin eli'de eyina: «Ra bann ə isi sangi de ki isi kumngayira dann njekoy'gi'ti wa? ⁶ Goto ne, ində taa lo koy'ti. Ningə maji kadi, adi me'se olo do ta'ti ki el'se loki in'n Galile'ti bay kin.» ⁷ El ene: «Maji kadi de'gi a uləi Ngonn de ji njeramajel'gi'ti kadi bəri'ə kagidəsi'ti, ningə go'ti, a ində taa lo koy'ti ki ndo ki nja mutə tum ginn'ə ndo koy'o'ti.» ⁸ Lo kin'ti, me'de olo do ta'ti ki Jeju el. ⁹ Be ə, loki təli doɓadi'ti, rei ɔri poy nya'gi kin njendo'gi ki doɓi gidə in kare ki ndəgə'gi pəti adi'de oyi. ¹⁰ Nje kɔr poy nya kin kadi njekawkulə'gi oyi in Mari ki Magidala num, Jann num, Mari ki kon Jaki num, ki ndəgi dene'gi ki in se'de. ¹¹ Nan njekawkulə'gi oyi ta kin to ta nii adi tai ta lə dene'gi kakin el. ¹² Lo kin'ti non Piyər ə ində ki ngodi, aw ilə kəti'ne be ninn'ti ningə, oo ta ku'gi ki dolo ninn par ə rai nanga. Nya kin ndoɓi Piyər ngayn, loki isi təl ki be.

Jeju ingə njendo'gi joo do row'ti ki kaw Emawusi

(Mrk 16.12-13)

¹³ Ndo'a'ti inbe kakin, njendo'gi joo isi awi ngonn be'ti kare ki bari'ə Emawusi, ki a asi kulə metər doɓi gidə in kare ki bebo ki Jerujalem. ¹⁴ Njendo'gi ki joo kakin, ra elinan ta do nya'gi'ti ki ra nya kakin. ¹⁵ Ningə loki ra elinan ta, ra manjinan'ti kakin ningə, Jeju te uwə se'de row. ¹⁶ Nan kum'de uti do'a'ti adi gəri'ə el. ¹⁷ Ə Jeju dəji'de ene: «In ri ə ra manjinan ta do row'ti be wa?» Ningə təli rai lokati, kum'de diw kururu. ¹⁸ Ningə ki kare dann'de'ti ki to'a nan Kilewopasi el Jeju ene: «In ki kariba par ə in de ki isi Jerujalem'ti ne ki kanji kadi oo poy nya'gi ki rai nya me ndo'gi ki ne kin.» ¹⁹ Ə təl dəji'de ene: «In ri ə ra nya wa?» Ə iləi'ə'ti eyina: «Nya ki ra nya ɔji'n do Jeju ki Najareti'ti, ki in njekeltakita Luwə'ti ki aw ki toɓi ngayn. Aw ki toɓi me kuləra'ne'ti num, me ta kel'ne'ti num, non Luwə'ti ki non de'gi me be'ti. ²⁰ Nan kibo'gi lə njekujənyamosi kadikare'gi, ki njekundo'gi lə'je, uwəi'ə, uləi'ə ji de'gi'ti kadi gangi ta koy do'a'ti, ə bəri'ə do kagidəsi'ti. ²¹ J'in j'oo kadi in ə in de ki kadi a taa Isirayel'gi ilə'de taa. Ningə me nya'gi'ti kin pəti, bone ə in ndo ki nja mutə ki nya'gi kin rai nya. ²² Nan nya kare, dene'gi madi ki me kuti'ti lə'je re eli'je nya ki ndoɓi'je ngayn. Tei ki ginn lo ba awi doɓadi'ti, ²³ nan oyi ninn'ə el, ningə təli rei eli'je toki malayka'gi tei rɔ'de'ti eli'de toki ra ki do'ne taa. ²⁴ Ə mad'i'je'gi madi awi doɓadi'ti ningə, oyi nya'gi toki inbe ki dene'gi eli. Ningə inbe taa, de oo'ə el.» ²⁵ Lo kin'ti, Jeju el'de ene: «In de'gi ki nyagər lə'se goto, ngan sese kadi uni me'se kalangi ba adi de'gi ki njekeltakita Luwə'ti! ²⁶ Maji kadi Kirisiti De ki Luwə mbət'ə a ingə kon be ta kadi a ingə'n toɓar lə'ne.» ²⁷ Be ə, ulə ngirə do ndukun'ti lə Moji ki do de'gi'ti njekeltakita Luwə'ti pəti, ɔr'n'de ginn Makitu'gi lə Luwə pəti ki elta ki do Jeju'ti.

* 23:56 23.56 Tekitaga 20.10; Ndukun ki nja joo 5.14

²⁸ Loki indæi dɔ be ki isi awi'ti ndækba ningə, Jeju ra dɔ kum'ne to nya ki a aw ki kete be. ²⁹ Ə gangi'ə eyina: «Kadi ur nga, adi lo diw, ənn ə isi nangi rɔ'je'ti.» Be ə, tɔ aw se'de lo kisi de'ti. ³⁰ Loki isi ta nya kusɔ'ti se'de, un mapa, njangi dɔ'a, ningə uwə tətɪ nan'ti, ningə təl'n adi'de. ³¹ Lo kin'ti nga a, kum'de te adi gəri'ə toki in Jeju, nan low'ə'ti non, Jeju tənn jipi adi oyi'ə el. ³² Ə tæli isi elinan eyina: «Loki isi el'je ta dɔ row'ti, isi ɔr'je ginn nya'gi ki ndangi me Makitu'gi læ Luwə kin, to to nya ki in por ə isi on me'je'ti be el wa.»

³³ Ningə low'ə'ti non, indæi taa, tæli ilæi dɔ'de kaw Jerujalem gogi. Awi ingəi njendo'gi ki dɔgi gidə in kare ki ndəgə'gi ki go'de'ti kawinan sii. ³⁴ Ə pæti eli njendo'gi ki joo kakin eyina: «In ta ki rɔta'ti kadi Burəbe ində lo koy'ti! Te ingə Simon, adi Simon oo'ə ki kum'ne!» ³⁵ Lo kin'ti, njendo'gi ki joo, ilæi rɔ'de ɔri'de ginn nya'gi ki ingə'n'de dɔ row'ti ə el'de, ki gər ki gəri Jeju lo tətɪ mapa'ti.

Jeju ɔji rɔ'ne njendo'gi læ'ne
(Jan 20.19-23)

³⁶ Loki si elinan ta ba bay ningə, Jeju inbe te bus dann'de'ti, el'de ene: «Lapiya in sese.» ³⁷ Lo kin'ti, bol tɔl'de, ndil'de te. Məri kadi in ndil ə n'oyi'ə wa ənn. ³⁸ Ə Jeju el'de ene: «Ra bann ə ndil'se goto ge, me'se tɔsi ge be wa? ³⁹ Gonyi ji'm'gi, ki nja'm'gi kin oyi. Ndil aw ki da'ne ge, ki singə'ne ge toki oyi m'in kin el.» ⁴⁰ Lo kin'ti, tɔji'de ji'ne ge, ki nja'ne ge adi'de oyi. ⁴¹ Rɔnel dum dɔ njendo'gi ki lo kadi uni me'de goto bay. In nya ki æti'de bol ki dum. Ə Jeju dæji'de ene: «Awi ki ngonn nyakusɔ ne wa?» ⁴² Ningə adi'ə ngonn dow kanji ki ndaw. ⁴³ Ə Jeju taa, sɔ takum'de'ti.

⁴⁴ Ningə go'ti, el'de ene: «Ta'gi ki ndæki m'el'se loki m'in sese bay ə to kin: Ndæki m'el'se toki, nya'gi pæti ki ndangi me ndukun'ti læ Moji ge, ki me ta'ti læ njekeltakita Luwə'ti, ki me pa kosi'ti kin, maji kadi a tɔlita'de be.» ⁴⁵ Lo kin'ti nga ə, Jeju adi'de kur dɔ'de, adi gəri me Makitu læ Luwə. ⁴⁶ Ningə el'de ene: «In ta ki ndangi kete, toki m'in Kirisiti De ki Luwə mbət'ə m'a m'ingə kon, de'gi a toli m'in, ningə go'ti, m'a m'ində taa dann njekoy'gi'ti ki ndɔ ki nja mutə tum ginn'ə ndɔ koy'm'ti*。」 ⁴⁷ De'gi a ilæi mbər ki tɔ'm, ulə ngirə Jerujalem'ti, bitɪ ki rɔ ginn de'gi'ti pæti, kadi de'gi inyæi gorow njiyə'de'gi ki majel kɔ, kadi Luwə inyə'n go majel'gi læ'de kɔ tɔ. ⁴⁸ Ningə ingi in nje manjaji kin. ⁴⁹ Ki ɔjido'm, m'a m'ulə ki nya ki Bai un ndu'ne dɔ'ti kadi n'a n'adi'se kin. Ningə a sii bebo'ti ne bitɪ kadi tɔgi ki in dɔran'ti re dɔ'se'ti bay ta.»

Jeju aw dɔran'ti
(Mrk 16.19-20; KNK 1.9-14)

⁵⁰ Go'ti, Jeju aw ki njendo'gi læ'ne ndækba kadi be'ti ki Betani, ningə ɔy ji'ne ki taa, njangi dɔ'de. ⁵¹ Loki njangi dɔ'de ningə, inyə'de ə ɔr rɔ'ne kɔ rɔ'de'ti, ningə uni'ə awi si'ə dɔran'ti. ⁵² Lo kin'ti non, njendo'gi ɔsi mækəsi'de nanga non'a'ti, ningə tæli gogi Jerujalem ki rɔnel ngayn. ⁵³ Dækagilo'gi pæti, in ginn Kəy'ti læ Luwə, ulæi tɔji dɔ Luwə'ti.

* 24:46 24.46 Ejay 53; Oje 6.2

Poyta ki maji ki Jan ndangi

Ta ki do Poyta'ti ki maji ki Jan ndangi

Poyta ki maji ki Jan ndangi toji Jeju toki in Ta læ Luwə ki to biti ki non'ti. Ta kakin «təl de ki isi dann'je'ti» (1.14). Jeju te ki do togi læ'ne, ki tobar læ'ne ki in'n Luwə ki gorow læ nya'gi ki dum ra ki in ra'de ki bari'de nyakoji'gi ningə ndo nya do'ti ar njay to (2-12). Go'ti Jeju elta ki doboy'ti njendo'gi læ'ne (13-17) do kuwə'ti ki de'gi a uwəi'ə, dəji'ə ta, bəri'ə kagidəsi'ti ningə a te lo koy'ti (18-20). Elita nya'gi kin pəti be kadi to uni me'se adi toki Jeju in De ki Luwə mbət'ə, in Ngonn Luwə; ningə re uni me'se adi'ə ə, a ingəi kaji ki takul'ə (20.31).

Makitu Poyta ki maji ki Jan ndangi to dangi ki ndəgə'gi, be ə Jan elta əsi'n kagi do kulə'gi'ti ki Jeju ra'de Jurden ki Galile. Jan un nya'gi ki ji gəri'de maji toki mann, mapa, nje ngəm bati'gi ki nyakul'gi li'ə, nju ki kanda'gi, kadi ər ginn rəta'gi kigo ndil'ti.

Kon ta'gi ki me'ti: Kandi me ta'ti 1.1-18. Jan Batisi ki njendo'gi læ Jeju ki dokeke 1.19-51. Kulə'gi ki Jeju ra'de taga takum de'gi'ti 2-12. Ta'gi ki Jeju el njendo'gi læ'ne taa inyə'n'de 13-17. Kon ki koy læ Jeju 18-19. Kində taa lo koy'ti ki te ki Jeju te bus toji rə'ne adi oyi'ə 20-21.

Jeju in ta ki in rə Luwə'ti

¹ Lotumginn nya'gi'ti pəti, de ki in ta in non nga,
De ki in ta in nan'ti ki Luwə,
De ki in ta in Luwə.

² Lotumginn nya'ti, de ki in ta in nan'ti ki Luwə.

³ In ə Luwə un'ə ra'n nya'gi pəti.

Nya ki Luwə ra'a ki kanj'a in goto*.

⁴ De ki in ta kakin ə in nje kadi de'gi sii ki do'de taa.

Ningə kisikidətaa ki in rə'a'ti kin ə in kunji do de'gi'ti ki dənangi'ti ne.

⁵ Kunji unji do lo ki diw'ti,

nan lo ki diw uwə kunji kakin ki rə'ne'ti el.

⁶ Luwə ulə de kare ki to'a nan Jan ad'a re.

⁷ Re to nje mannaji kadi mannaji læ kunji,
Kadi de'gi pəti uni me'de adi kunji ki takul'ə.

⁸ Jan in kunji el, nan in nje mannaji læ kunji.

⁹ De ki in ta kin in ə in kunji ki rəta'ti.

Kunji ki rəta'ti ki re dənangi'ti ne,
unji do de'gi'ti pəti.

¹⁰ De ki in ta in dənangi'ti ne.

Ningə in ə Luwə un'ə ində'n de'gi ki dənangi'ti ne,
nan de'gi ki dənangi'ti ne gəri'ə el.

¹¹ De ki in ta kin re dann de'gi'ti li'ə,
nan de'gi li'ə uwəi'ə ki rə'de'ti el.

¹² Nga ningə, nje ki uwəi'ə ki rə'de'ti,

Adi in nje ki uni me'de adi'ə, adi'de togi kadi təli ngann'gi læ Luwə.

¹³ Təli ngann'gi læ Luwə, kigo koji'ti ki mosi toki de'gi isi oji nan kin el num,

* **1:3** 1.3 Lo tum ginn nya'gi 1.3; Pa'gi 33.6, 9

Kigo ndigi'ti læ de el num, nan in Luwə inbe ə ra adi təli ngann'a'gi.

¹⁴ De ki in ta, təl darə de ki rəta'ti,

Uwə lo kisi dann'je'ti.

Memaji, ki nya ki rəta'ti rosi me'ə.

J'in j'oo toji li'ə. In toji ki Ngonn ki kar'ne ba ingə ki rə Baw'ne'ti.

¹⁵ Jan un ndu'ne ki taa, mannaji li'ə ene:

«In ə in de ki m'elta li'ə kete m'ene:

“De ki a re go'm'ti, in kibo də'm'ti,

Tadə in isi ki də'ne taa kete non'm'ti.”

¹⁶ «J'ingi pəti, j'ingəi nya maji ki in rə'a'ti, kigo memaji'ti li'ə.

Adi'je majikur ki əsi go nan go nan.

¹⁷ Luwə adi'je ndukun ki gorow læ Moji†,

Nan memaji ki nya ki rəta'ti rei ki gorow læ Jeju Kirisiti.

¹⁸ De ki oo Luwə goto, nan Ngonn ki kar'ne ba,

Ki in Luwə ə isi kadı Baw'ne'ti, ə ra adi ji gər'ə.»

Ta ki Jan Batisi el də rə'ne'ti

(Mat 3.1-12; Mrk 1.2-8; Luk 3.15-17)

¹⁹ Loki *Juwipi'gi ki Jerujalem'ti uləi njekujənyamosi kadikare'gi ki nje'gi ki ginn koji'ti læ *Lebi ki rə Jan'ti dəji'ə ene: «In nan wa?» ²⁰ Ningə, Jan el'de taga wangi, um yəti ta el ene: «M'in Kirisiti ki in *De ki Luwə mbət'ə el.» ²¹ Nje ki uləi'de kakin təli dəji'de eyina: «Nga in nan dana wa? In njekeltakita Luwə'ti Eli wa?» Ə Jan ilə'de'ti ene: «Jagi, m'in Eli el.» Təli dəji'ə bay eyina: «In *Njekeltakita Luwə'ti ki j'isi ji nginə wa?» Jan ene: «Jagi, m'in Njekeltakita Luwə'ti el.†.» ²² Lo kin'ti non, eli'ə eyina: «Nga in nan dana inbe ə el'je adi j'oo, tadə maji kadı j'a ji təl ki ta madi kadı j'aw'n ki rə nje'gi'ti ki uləi'je. Ta ri ə el də rə'i'ti inbe wa?» ²³ Non be nga a Jan ilə'de'ti ene:

«M'in ə m'in de ki ndu'ə bar diləlo'ti ene:

“Rai gorow læ Burəbe adi ra njururuŠ!”

Toki njekeltakita Luwə'ti Ejay el'n.»

²⁴ Nje ki uləi'de kakin in *Parisi'gi. ²⁵ Ə təli dəji Jan Batisi bay eyina: «A kin ə re in Kirisiti ki in De ki Luwə mbət'ə el num, in Eli el num, taa in Njekeltakita Luwə'ti ki j'isi ji nginə kin el num tə ə, ra bann ə isi ra de'gi batəm wa?» ²⁶ Ə Jan el'de ene: «M'in m'ra de'gi batəm me mann'ti, nan de madi in mbunə'se'ti non ki in gəri'ə el. ²⁷ In a re go'm'ti, nan kulə sa ki nja'a'ti kaa m'asi kadı m'tuti el.» ²⁸ Nya'gi kin pəti rai nya Betani'ti, dow ba Jurden'ti, ki Jan ra de'gi batəm'ti.

Ta ki Jan Batisi el də Jeju'ti

²⁹ Lo ti də'ti, Jan oo Jeju ki isi re ki rə'a'ti ningə el ene: «Oyi *Ngonn bati læ Luwə ki nje kər majel læ de'gi ki dənangi'ti ne kə. ³⁰ In ə in de ki m'elta li'ə kete m'ene: “De ki re go'm'ti, in kibo də'm'ti, tadə in isi ki də'ne taa kete non'm'ti.” ³¹ M'in ki də'm m'gər'ə kete el, nan m're m'ra de'gi batəm me mann'ti kadı m'adi Isirayel'gi gəri'ə'n'ə.» ³² Jan mannaji ene: «M'oo Ndil Luwə in taa, risi to dər dum be re isi də'a'ti. ³³ M'in m'gər'ə el, nan Luwə ki ulə'm adi m're m'ra de'gi batəm me mann'ti ə el'm ene: “De ki a oyi Ndil in taa risi re isi də'a'ti kin ə, a ra de'gi batəm me Ndil Luwə'ti.” ³⁴ Ningə m'in, m'oo nya kin ki kum, adi m'mannaj'a toki de kin in Ngonn læ Luwə.» ³⁵ Lo ti go'ti, Jan təl re low'ə'ti kakin bay, in ki njendo'gi læ'ne joo. ³⁶ Be ə, loki Jeju isi dər, adi kum'ə in ki də'a'ti oo'ə'n'ə, ningə el ene: «Oyi Ngonn bati læ Luwə.» ³⁷ Loki njendo'gi læ Jan oyi də ta kin ningə, uni go Jeju. ³⁸ Loki Jeju ilə rəti ningə, oo'de kadı isi uni go'ə, ə dəji'de ene: «In ri ə isi sangi wa?» Ə ingi iləi'ə'ti

eyina: «Rabi, lo ki si'ti in ra be wa?» («Rabi» kør me'ə nan: Njendo de'gi) ³⁹ Jeju el'de ene: «Rei, ə oyi.» Be ə, awi, oyi lo ki Jeju si'ti. Ningə sii, tɔli ta ndɔ lə'de rɔ'a'ti non. Dɔkadi, in kadi ki sɔ ki losɔl'ɔ.

⁴⁰ Andire ki ngonkon Simon Piyər in de kare dann de'gi'ti ki joo ki oyi ta ta Jan'ti ə uni go Jeju. ⁴¹ De ki dɔkete ki Andire ingə, in ngonkon'a Simon. Ə el'ə ene: «J'ingə Mesi.» («Mesi» kør me'ə nan «Kirisiti, De ki Luwə mbət'ə.») ⁴² Ningə, aw ki Simon rɔ Jeju'ti. Ə Jeju gon'a ba ningə el'ə ene: «In Simon, ki ngon lə Jonasi. A bari'nu Sepasi», («Sepasi», kør me'ə nan «mbal».)

Pilipi in ki Nataniyel

⁴³ Lo ti go'ti, Jeju un ndu'ne kadi n'aw dɔnangi Galile'ti. Dɔ row'ti, ingə Pilipi, ningə el'ə ene: «Un go'm.» ⁴⁴ Pilipi in de ki Betisayda'ti, ki in be lə Andire in ki Piyər. ⁴⁵ Go'ti, Pilipi aw ingə Nataniyel, ningə el'ə ene: «J'ingə de ki *Mojɔ elta li'ə me ndukun'ti, taa de'gi ki njekeltakita Luwə'ti kaa elita li'ə tɔ kakin. In Jeju ki ngon lə Jisepi ki Najareti'ti.» ⁴⁶ Ə Nataniyel el'ə ene: «Ngonn be ki Najareti kam nya ki maji a te'ti tɔ wa?» Ə Pilipi el'ə ene: «Re oo.» ⁴⁷ Loki Jeju oo Nataniyel isi re ki rɔ'a'ti, elta dɔ'a'ti ene: «Oyi *Isirayel ki rɔta'ti, ki de asi kingə nya ki kədikumnan rɔ'a'ti el.» ⁴⁸ Lo kin'ti non, Nataniyel dɔji Jeju ene: «In ra bann ə gəri'm wa?» Ə Jeju el'ə ene: «Kete taa kadi Pilipi bar'i, loki isi ginn kagi mbaykote'ti kin m'oo'i.» ⁴⁹ Nga a Nataniyel el Jeju ene: «Njendo de'gi, in Ngonn lə Luwə, in ngar lə Isirayel'gi.» ⁵⁰ Jeju ilə'ti ene: «Tadɔ in kel ki m'el'i m'ene m'oo'i ginn kagi mbaykote'ti kin ə un'n me'i, a oo nya'gi ki utə in kin bay.» ⁵¹ Taa Jeju təl ilə dɔ ta'ti kin bay ene: «Tokɔ rɔta'ti, m'el'se, a oyi dɔran a til, ningə malayka'gi lə Luwə a ai ki taa ge, tɔli ki nanga ge dɔ'm'ti m'in *Ngonn de.»

2

Jeju ra mann adi təl yiwi kandi nju lo taa nan'ti ki Kana

¹ Ndɔ joo go'ti, taa nan to Kana'ti ki Galile. Kon Jeju in low'ə'ti non, ² ningə bari Jeju in ki njendo'gi lə'ne low'ə'ti tɔ. ³ Dɔ gangɔ lo madi ə, yiwi kandi nju goto. Ə kon Jeju el'ə ene: «De'gi anyinan yiwi tigə.» ⁴ Nan Jeju il'ə'ti ene: «In ri ə in ge rɔ'm'ti ə dene? Dɔ kadi lə'm asi el bay.» ⁵ Ningə kon'a el nje lowə nya'gi ene: «Nya ri ki el'se ə rai.» ⁶ Nga ningə gum'gi mehen ki kuwə ki mbal sii non, to gum'gi ki Juwipi'gi isi ɔdi mann ki me'ti ari rɔ'de kigo kuji nyara'gi'ti lə'de kadi to awi ki ta dɔ'de el, takum Luwə'ti. Gum'gi kakin, ki kare me'ə a asi mbul joo ge mutə ge kare. ⁷ Jeju el nje ra kulə'gi ene: «Mbəli mann me gum'ti kin adi rosi» ningə mbəli mann me'ə'ti adi rosi njir. ⁸ Ningə Jeju el'de ene: «Ɔdi nga, ə awi adi njekində kum'ne go nyakusɔ'gi'ti,» ə ɔdi awi adi'ə. ⁹ Njekində kum'ne go nyakusɔ'ti ɔdi mann ki təl yiwi kandi nju kakin ta'ne'ti. Gər lo ki yiwi kandi nju kin te'ti el, nan nje ra kulə'gi ki ɔdi yiwi kandi nju kin gəri maji. Nje kində kum'ne go nyakusɔ'ti bar nje taa dene ¹⁰ el'ə ene: «De'gi in nje kadi yiwi kandi nju ki nəl de'gi anyinan kete, adi loki de'gi anyinan adi ra'de bay taa tɔli dɔ in ki nəl el'ti, nga in ra bann ə ingəm yiwi kandi nju ki nəl adi isi biti dɔ kadi ki ne kin wa?» ¹¹ In kin ə in nyakɔji lə Jeju ki dɔkete ki ra Kana'ti, dɔnangi Galile'ti. Nga a ra ɔji'n tɔji lə'ne, ningə njendo'gi li'ə uni me'de. ¹² Go nya'gi'ti kin, Jeju aw Kapernayim'ti, in ki kon'ne ki ngannkon'ne'gi ki njendo'gi lə'ne; nan k'in ə isi Kapernayim'ti ndɔ ngayn el.

Jeju tuwə njera gati'gi me Kəy'ti lə Luwə (Mat 21.12-17; Mrk 11.15-17; Luk 19.45-46)

¹³ Ndɔ ra nanyi Paki lə Juwipi'gi in ndəkba ə Jeju aw Jerujalem'ti*. ¹⁴ Low'ə'ti kin non, ingə njelaw mangi'gi, bati'gi, ki dər dum'gi nati Kəy'ti lə Luwə, taa njembəl

* 2:13 2.13 Tekitaga 12.1-27

nar'gi ki be'ne ki nje ki dɔbe'gi'ti sii non tɔ. ¹⁵ Lo kin'ti, Jeju ra ndɔy kulə, tuwə'n'de pɛti nati Kɛy'ti lə Luwə kɔ, nan'ti ki mangi'gi ki bati'gi, taa njembəl nar'gi kaa, sanan nar'gi lə'de kɔ, tində tabilə'gi lə'de tilə tɔ. ¹⁶ Ningə el njelaw dər'gi ene: «Oyi nya'gi kin pɛti kɔ lo kin'ti rangi, ningə kadi rai me Kɛy lə Bai to lo ndogi nya ki lo law nya lə'se el.» ¹⁷ Lo kin'ti, me njendo'gi olo dɔ ta'ti ki ndangi me makitu'ti eyina: «Ta lə Kɛy lə'i uwə me'm kuwə ki a tɔl'm†.» ¹⁸ Nan Juwipi'gi uni ta eli'ə eyina: «Nyakoji ri ə a toji kadi ji gəri'n toki aw ki togi kadi ra'n nya'gi ki ra kin wa?» ¹⁹ Ə Jeju el'de ene: «Tɔi *Kɛy lə Luwə kam, ə me ndɔ'ti ki mutə, m'a m'təl m'ində taa gogi.» ²⁰ Ə Juwipi'gi eli'ə eyina: «Ji ra bal dɔsɔ gidə in mehen ə ji ra Kɛy lə Luwə kam oy, ningə in a təl ində rangi me ndɔ'ti ki mutə wa?» ²¹ Kɛy ki Jeju elta'a kin in darɔ'a. ²² Nga ningə, ndɔki Jeju ində taa dann njekoy'gi'ti kin, me njendo'gi olo dɔ'ti toki ndɔki elta kin, ə uni me'de adi ta lə Luwə ki ndangi num, uni me'de adi ta ki Jeju el kakin num tɔ.

Jeju gər nya'gi pɛti ki me de'ti

²³ Loki Jeju in'n Jerujalem, dɔkagilo ra nanyi Paki'ti, de'gi ngayn uni me'de, loki oyi nyakoji'gi ki ra adi oyi ki kum'de. ²⁴ Nan Jeju ə, ta me'de el, tado gəri'de pɛti maji ngayn, ²⁵ taa aw ndoo kadi de mannaji dɔ'de'ti ad'a el tɔ, tado inbe gər nya'gi pɛti ki to me'de'ti.

3

Jeju in ki Nikodem

¹ Me kuti'ti lə Parisi'gi, dingəm kare in non, tɔ'a nan Nikodem. In ki kare dann ki boi'gi'ti lə Juwipi'gi. ² Dingəm kin re rɔ Jeju'ti kondɔ'ti el'ə ene: «Njendo de'gi, ji gər kadi Luwə uləi kadi in re ndɔ'je nya, tado de ki asi kadi ra nya'gi ki əti bɔl toki ra'n kin be ki kanji kadi Luwə in nan'ti si'ə el goto.» ³ Jeju el'ə ene: «Tokɔ rɔta'ti, adi m'el'i, de ki asi kadi a oo Konbe lə Luwə ki kanji kadi oji'ə koji ki sigi goto.» ⁴ Lo kin'ti, Nikodem dəji Jeju ene: «De a ra bann be ə a təli oji'ə koji ki sigi, loki togi gangi nga kin wa? A asi kadi təl aw me kon'ne'ti gogi bay kadi oji'ə ki nja joo wa?» ⁵ Jeju ilə'ti ene: «Tokɔ rɔta'ti, adi m'el'i, de ki asi kadi a ur Konbe'ti lə Luwə ki kanji kadi oji'ə me mann'ti, ki me Ndil Luwə'ti goto. ⁶ Darɔ de ki koo ki kum, in ki koji me mosi'ti, ningə darɔ ki ndil, in Ndil Luwə ə oj'ɔ tɔ. ⁷ Ta ki m'el'i m'ene: "Maji kadi oji'se koji ki sigi" kin, adi əti bɔl el. ⁸ Tado nəl ulə lo'ti ki me'ə ndigi, ningə in oo kah'a ki isi bər, nan in gər lo ki in'ti el num, in gər lo ki isi awi'ti el num tɔ. Be ə, de ki Ndil Luwə oj'ɔ kaa in be tɔ.» ⁹ Lo kin'ti, Nikodem dəji Jeju ene: «Nya kin a ra nya ki gorow ki bann wa?» ¹⁰ Jeju el'ə ene: «In ki in njendo de'gi ndukun ki de'gi gəri dɔ'i Isirayel'ti kaa in gər nya'gi kin el bay wa? ¹¹ Tokɔ rɔta'ti, adi m'el'i, j'elita dɔ nya'ti ki ji gər, taa ji mannaji dɔ nya'ti ki j'oo ki kum'je tɔ, nan in, in ndigi naji ki man lə'je el. ¹² Loki m'el'se ta dɔ nya'gi'ti ki dɔnangi'ti ne ə uni me'se adi'm'in el, ə ra bann be ə a uni me'se adi'm'in dɔ nya'gi'ti ki dɔran'ti ki m'a m'el'se ta'a wa? ¹³ De ki aw dɔran'ti goto. Re in de ə, in m'in Ngonn De ki kar'm ba par ə m'ində dɔran'ti m're dɔnangi'ti. ¹⁴ Ningə toki Moji ulə'n lii ki rai'ə ki ningəkasi ta kagi'ti diləlo'ti kakin ə*, maji kadi uləi m'in Ngonn De taa kagi'ti tɔ. ¹⁵ Tado kadi de ki un me'ne ə, de'ə kin isi ki dɔ'ne taa biti ki non'ti. ¹⁶ Tado Luwə ndigi de'gi ki dɔnangi'ti ne ngayn, ə adi'de Ngonn'ne ki koji kareba, kadi de ki ra ki un me'ne ə, kadi de'ə kin tuji kɔ el, nan kadi isi ki dɔ'ne taa biti ki non'ti. ¹⁷ Nya ki kadi de gər, Luwə ulə Ngonn'ne dɔnangi'ti kadi gangi'n ta dɔ de'gi'ti ki dɔnangi'ti el, nan ulə si'ə kadi aji'de! ¹⁸ De ki un me'ne adi Ngonn lə Luwə, Luwə a gangi ta dɔ'a'ti el, nan de ki un me'ne el, de'ə kin Luwə gangi ta dɔ'a'ti nga. Tado un me'ne adi Ngonn Luwə ki

† 2:17 2.17 Pag 69.10 * 3:14 3.14 Kɔr Isirayel'gi 21.9

kareba kin el. ¹⁹ Gorow ki takigangi re'n ə to kin: Kunji re dɔnangi'ti, nan de'gi ki dɔnangi'ti ndigi lo ki diw yo ə mbeti kunji, tado kulə ra'de'gi in ki majel. ²⁰ De'gi pəti ki in njeramajel, mbeti kunji, awi ki rɔ'a'ti el. Ningə ki rɔta'ti, boli kaw rɔ kunji, nan to kunji toji nyara'de'gi ki majel ki taga. ²¹ Nan de'gi ki nje təl rɔ'de go ndu Luwə'ti, rei ki rɔ kunji'ti, kadi kunji toji kulə ra'de'gi ki taga wangi. In kulə'gi ki rai'de kigo ndu Luwə'ti.»

Jan Batisi in ki Jeju

²² Go nya'gi'ti kin, Jeju ingi ki njendo'gi lə'ne ɔti awi dɔnangi Jude'ti. Si'ti se'de non ba, ra'n de'gi batəm. ²³ Jan kaa ra ra de'gi batəm Enon'ti, ki in ndəkba kadi Salim'ti non tɔ. Tado in lo ki mann in'ti ngayn. Ningə de'gi rei ki rɔ'a'ti adi ra'de batəm. ²⁴ Dɔkagilo'ə'ti kin, uwəi Jan dangay'ti el bay.

²⁵ Be ə, njendo'gi lə Jan ki nan'gi, manjinan ta'ti ki Juwipi kare be, dɔ kar rɔ'ti kadi Luwə ɔr'n ta dɔ'de'ti kɔ. ²⁶ Go'ti, awi ingəi Jan eli'ə eyina: «Njendo'je, de ki ndɔki awi si'ə dow ba Jurden'ti ki kare, ki ndɔki man'n naji li'ə kakin, in kaa ra ra de'gi batəm tɔ, adi de'gi pəti awi ki rɔ'a'ti.» ²⁷ Ə Jan ilə'de'ti ene: «De ki asi kadi ingə nya madi ki rangi ki dɔ'ne dɔ in'ti ki Luwə inbe ad'a kin goto. ²⁸ Inbe'gi kaa asi kadi manyinaji lə'm dɔ ta'ti ki m'el m'ene: "M'in, m'in Kirisiti ki in De ki Luwə mbət'ə el, nan m'in de ki uləi m'in kadi m're kete non'a'ti." ²⁹ Kadi gəri toki, de ki nje taa dene ə in ngaw dene, ningə ki ɔjido basa madi ngaw dene, in, in kadi basa madi'ne'ti kadi oo ta li'ə, ə loki basa mad'a elta ə osi mbi'ə'ti ə, rɔ'a nəl'ə ngayn dɔ'ti. Nga ningə, in kin ə in rɔnel lə'm, ningə in rɔnel ki ta'a asi nan berere. ³⁰ Maji kadi tɔbar li'ə aw ki dɔ mad'a'ti dɔ mad'a'ti, ə kadi m'in, m'təl ki gogi gogi.

De ki in dɔran'ti

³¹ «De ki in dɔran'ti in dɔ nya'gi'ti pəti, ningə de ki dɔnangi'ti ne in nya ki dɔnangi'ti, adi elta dɔ nya'gi'ti ki dɔnangi'ti ne par. Nan de ki in dɔran'ti in dɔ nya'gi'ti pəti. ³² Mannaji dɔ nya'gi'ti ki oo ki kum'ne ge ki mbi'ne ge. Nan de ki ndigi mannaji li'ə goto. ³³ De ki ndigi naji ki man li'ə ə, de'ə toji kadi Luwə elta ki rɔta'ti. ³⁴ Toki rɔta'ti, de ki Luwə ulə, el ta'gi ki ta Luwə'ti, tado Luwə ros'o ki Ndil'ne. ³⁵ Baw Ngonn ndigi Ngonn, adi inyə nya'gi pəti me ji'ə'ti. ³⁶ De ki un me'ne adi Ngonn, a isi ki dɔ'ne taa biti ki non'ti, nan de ki təl rɔ'ne go ndu'ti lə Ngonn el, kisikidɔtaa li'ə goto, wongi lə Luwə in dɔ'a'ti.»

4

Jeju in ki dene ki Samari'ti

¹ De'gi eli adi Parisi'gi oyi toki Jeju ɔyi njendo'gi go'ne'ti utə Jan, taa ra'de batəm utə tɔ, ² nga ningə toki rɔta'ti ə, Jeju inbe ra de'gi batəm el, nan in njendo'gi li'ə. ³ Ə loki Jeju oo kadi Parisi'gi oyi ta kin be ə, inyə dɔnangi Jude ə təl aw Galile'ti. ⁴ Nga ningə kadi aw Galile'ti, maji kadi a ində dɔnangi ki Samari'ti gangi. ⁵ In be ə aw te bebo'ti ki bari'ə Sikar dɔnangi Samari'ti ki in sanyi el ki lo ndɔɔ ki ndɔki *Jakobi adi ngonn'ne Jisepi*. ⁶ In low'ə'ti inbe kin ə bolo mann lə Jakobi to'ti. Ə Jeju njiyə ɔr ə, təl isi nanga ta mann'ti kakin. In dɔ kadi'ti ki kaw ki jam dɔ be'ti be.

⁷ Lo kin'ti non, dene ki Samari'ti kare re kadi ɔdi mann ə Jeju eli'ə ene: «Adi'm mann m'anyi.» ⁸ *Njendo'gi li'ə ə awi me be'ti kadi ndogi nyakusɔ. ⁹ Nan dene ki Samari'ti kakin el Jeju ene: «In ta ki bann wa? In Juwipi tɔ, ra bann be ə a dɔji'm m'in ki m'in dene ki Samari'ti mann kadi anyi wa?» Dene el be tado Juwipi'gi gei kadi n'in ki Samari'gi n'indəi rɔ'de nan'ti dɔ nya madi'ti kare el. ¹⁰ Jeju eli'ə ene: «Kin ə re kete in gər kadikare lə Luwə num, de ki nje dɔji mann kanyi kin num ə, re in ə re a dɔj'ə kadi a adi mann kaji kadi anyi.» ¹¹ Dene eli'ə ene: «Burəbe! Aw ki nya

* 4:5 4.5 Lotum 33.19; Jojuwe 24.32

kodi mann el tɔ, taa bolo mann ow tɔ, nga a ra bann be ə a ingə mann kaji kin wa? ¹² In oo rɔ'i kadi utə baw'je Jakobi ki adi'je mann kin num taa inbe in ki ngann'ne'gi anyinan ki da'gi lə'ne num kin wa?» ¹³ Jeju il'ə'ti ene: «De ki anyi mann ki ji ra'n ne kin, kundə a ra'a bay; ¹⁴ nan de ki a anyi mann ki m'a m'ad'a kin, kundə a ra'a gogi el nga. Mann ki m'a m'ad'a kin yo ə a təl ta be mann ki mann kaji ki biti ki non'ti a te'ti.» ¹⁵ Dene el ene: «Burəbe, adi'm mann ki a elta'a kin kadi kundə ra'm gogi el, taa kadi m'təl m're'n ne be gogi m'odi mann el nga tɔ.» ¹⁶ Ə Jeju el'ə ene: «Aw, bar ngaw'i ə təl re ne.» ¹⁷ Ningə dene el Jeju ene: «De oo ngaw'm el.» Ningə Jeju el'ə ene: «Ta lə'i in ta ki rɔta'ti kadi el ene de oo ngaw'i el, ¹⁸ tado taa dingəm'gi mi, nan in ki isi si'ə ngosine kin in ngaw'i el. Lo kin'ti in ta ki rɔta'ti ə el.» ¹⁹ Non be nga ə dene el ene: «Burəbe, m'gər kadi in njekeltakita Luwə'ti. ²⁰ Baw'je'gi ɔsi məkəsi'de nanga non Luwə'ti dɔ mbal'ti kin, ningə ingi eli eyina lo kɔsi məkəsi nanga non Luwə'ti in Jerujalem.» ²¹ Jeju el'ə ene: «Dene, un me'i adi'm. Dɔkagilo re ki kadi a ɔsi məkəsi'se nanga non Baw'je Luwə'ti dɔ mbal'ti kam el num, Jerujalem'ti el num. ²² In de'gi ki Samari'ti, ɔsi məkəsi'se nanga non Luwə'ti ki in gəri'ə el, nan j'in, j'ɔsi məkəsi'je nanga non Luwə'ti ki ji gər'ə, tado kaji in rɔ'je'ti j'in Juwipi'gi. ²³ Nga ningə ndɔ re, in ndɔ ki kadi nje kɔsikurə ki rɔta'ti ɔsi nanga non Luwə'ti, a ɔsikurə Baw'je Luwə me Ndil'ti ki me nya ra'ti ki rɔta'ti. Ingi kin ə in nje kɔsikurə ki rɔta'ti ki ɔsi nanga non Luwə'ti ki Baw'je isi sangi'de. ²⁴ Luwə in Ndil, ningə kadi nje kɔsikurə, ɔsikurə me Ndil'ti ki me nya ra'ti ki rɔta'ti.» ²⁵ Ə dene el'ə ene: «M'gər kadi "Mesi", De ki Luwə mbət'ə, ki bari'ə Kirisiti kin a re. Ningə ndɔ ki a re ə, a ɔr'je me nya'gi pəti.» ²⁶ Ə Jeju el'ə ene: «In darɔ'm m'inbe ə m'a m'el'i ta am.»

²⁷ Lo kin'ti non be, njendo'gi lə Jeju tei non rei, ningə ndɔji'de ngayn kadi oyi Jeju ra elta ki dene de, nan de ki kadi el'ə ene: «In ri ə ge ji'ə'ti wa?» eke «tado ri ə el'ə ta wa?» goto. ²⁸ Dene inyə gum mann lə'ne non be, ə anyi aw me bebo'ti el de'gi ene: ²⁹ «Rei oyi de ki el'm nya'gi pəti ki m'ra kin. A in Kirisiti ki in De ki Luwə mbət'ə el biti wa?» ³⁰ Ningə de'gi tei me bebo'ti ki taga awi ki rɔ Jeju'ti. ³¹ Loki dene ɔti aw kin ə njendo'gi eli Jeju eyina: «Njendo de'gi, sɔ nya!» ³² Nan Jeju el'de ene: «M'in m'aw ki nyakusɔ ki kadi m'njɔ ki in nyakusɔ ki in gəri el.» ³³ Dɔ ta'ti kin njendo'gi dɔji nan ta dann'de'ti eyina: «De madi ad'a nya sɔ wa?» ³⁴ Ə Jeju el'de ene: «Nyakusɔ lə'm in ra go ndigi'ti lə Nje kulə'm, ki tɔta kulə li'ə. ³⁵ In eli eyina, ki ne kin: "Nanyi sɔ bay ə koo a asi təti," nan m'in m'a m'el'se m'ene: uni kum'se ki taa gonyi ndɔɔ oyi; koo tuti asi kujə nga! ³⁶ Ki ji ra ne kin, de ki nje təti koo ingə nyakugə goji lə'ne ningə kaw kandi nya ki dɔnan'ti tado kisikidɔtaa ki biti ki non'ti kadi to de ki njeduw nya num nje tət'ə num rai rɔnel nan'ti. ³⁷ Tado kujita ki ene: "De kare duw ə in ki nungi təti" kin in ta ki rɔta'ti. ³⁸ M'ulə'se m'adi awi təti koo me ndɔɔ'ti ki ingi rai kulə el. Nje ki rangi ingəi kon'a, ningə in rei təti kandi kulə lə'de.» ³⁹ De'gi ki dɔnangi Samari'ti pəti ki me bebo'ti kin uni me'de adi Jeju dɔ naji ki man'ti ki dene man dɔ'a'ti ene: «El'm nya'gi pəti ki m'ra.» ⁴⁰ Nga ningə loki rei tei rɔ'a'ti, de'gi ki Samari'ti dɔji'ə kadi isi se'de, ə Jeju isi se'de ndɔ joo. ⁴¹ Ki takul ta ki ta'a'ti, de'gi ki uni me'de in ngayn inbe bay; ⁴² ningə eli dene eyina: «In ki tado ta'gi ki el'je inbe kin par ə j'uni'n me'je el, nan j'inbe j'oo ta ki ta'a'ti ki mbi'je, ningə ji gər kadi in Njekaji de'gi toki rɔta'ti.»

*Nyakɔji ki nja joo ki me be'ti ki Kana
(Mat 8.5-13; Luk 7.1-10)*

⁴³ Ndɔ joo go'ti, Jeju ɔti non təl aw dɔnangi Galile'ti gogi. ⁴⁴ Ningə inbe mannaji ene: «De ki njekeltakita Luwə'ti ki ingə kɔsikurə me be koji'ne'ti goto.» ⁴⁵ Nan loki re te Galile'ti, de'gi ki dɔnangi Galile'ti uwəi'ə ki rɔ'de'ti maji ngayn, tado inbe'gi kaa rai lo ra nanyi'ti ki Jerujalem tɔ adi oyi nya'gi pəti ki Jeju ra lo ra nanyi'ti ki kum'de.

⁴⁶ Jeju təl re Kana ki Galile'ti ki lo ki ndoki ra mann adi təl yiwi kandi nju'ti. Ningə dingəm kare ki in de kibo ki isi ra kulə ki ngar, ə rə ngonn'o ki dingəm to'ə Kapernayim'ti non. ⁴⁷ Loki dingəm kakin oo kadi Jeju in Jude'ti re dɔnangi Galile'ti, re ingə, non ki dɔ'a'ti kadi aw Kapernayim'ti aji ngonn'ne ki to ta koy'ti kin. ⁴⁸ Ə Jeju el'ə ene: «Kin ə re oyi nyakɔji'gi ki nya'gi ki əti bol ki kum'se el ə a asi kadi a uni me'se el ratata.» ⁴⁹ De kibo ki nje ra kulə ki ngar kakin el Jeju ene: «Burəbe, toki ngonn'm oy el bay kin in re be lə'm.» ⁵⁰ Nan Jeju el'ə ene: «Aw, ngonn'i aji nga.» Ningə dingəm un me'ne adi taa ki Jeju el dɔ ta'ti kin el, adi osi dɔ row'ti aw. ⁵¹ Ə loki in dɔ row'ti isi təl, bər'gi li'ə ra tiləi kum'ə eli'ə eyina: «Ngonn'i aji!» ⁵² Ningə dəji'de ke kadi ki bann ə rə ngonn to'n soti wa? Ningə eli'ə eyina: «In tagine ki kadi ki dɔgi gidə in mutə ə rɔ'a ki tingə ngayn kete kakin təl sɔl.» ⁵³ Lo kin'ti, baw ngonn oo kadi in dɔ kadi'ti inbe ki Jeju el'ə'n'ə ene: «Ngonn'i aji nga» kin. Low'ə'ti non, dingəm un me'ne adi Jeju, nan'ti ki de'gi ki me kəy'ti li'ə ba pəti. ⁵⁴ In kin ə in nyakɔji ki nja joo ki Jeju ra loki təl'n Jude'ti re Galile'ti.

5

Jeju aji dingəm ki rɔ'a oy njururu

¹ Go nya'gi'ti kin, Juwipi'gi rai nanyi lə'de adi Jeju aw Jerujalem'ti. ² Nga ningə Jerujalem'ti, lo ndogi mann ki bari'ə ki ta Ebirə nan Betisata to non, ndəkba kadi tarow ndogi bər'ti ki de'gi isi awi ki nyakul'gi me bebo'ti. Tabiti'gi in mi ta lo ndogi mann'ti kakin, ³ ningə ginn tabiti'gi'ti kakin njemonyi'gi to'i'ti mbar mbar: njekumtɔ'gi, nje mote'gi ki njerokoy njururu'gi. [Toi isi nginəi ta mann ki kadi ɔdi rɔ'ne;] ⁴ tado malayka lə Burəbe kare a ur me mann'ti kadi bur. Nje monyi ki dɔkete ki osi me mann'ti ki bur kakin ə, re monyi li'ə to'n bann bann kaa ingə lapiya. ⁵ Low'ə'ti kin, de ki monyi ra'a bal dɔ mutə gidə in jijoo in'ti non. ⁶ Jeju oo'ə to nanga, ningə loki eli'ə toki to me kon'ti kin be bal ngayn, dəj'ə ene: «Ge kingə lapiya wa?» ⁷ Ə nje monyi el'ə ene: «Burəbe, de ki kadi un'm ilə'm me mann'ti loki mann isi ɔdi rɔ'ne kin goto. Loki m'ene m'aw ə, de ki rangi ur me'ti non'm'ti kete.» ⁸ Ə Jeju el'ə ene: «Ində taa, un tuwə lə'i ə njiyə, aw.» ⁹ Ningə tanan'ti non, dingəm ingə lapiya adi un tuwə lə'ne ə njiyə, aw.

Nga ningə ndɔ'a'ti kin in ndɔ kɔrkon. ¹⁰ Ə Juwipi'gi eli dingəm ki ingə lapiya kakin eyina: «Bone in ndɔ kɔrkon, in go'ti el kadi oti tuwə lə'i njiyə'n.» ¹¹ Nan el'de ene: «In de inbe ki adi'm lapiya kin ə el'm ene: “Un tuwə lə'i ə aw.”» ¹² Ə dəji'ə ta eyina: «De'ə inbe ki el'i ene: “Un tuwə lə'i ə aw” kin in nan wa?» ¹³ Nan de ki ingə lapiya kaa gər'ə el, tado Jeju ur kaki dann bulə de'gi'ti ki rai low'ə'ti non kin. ¹⁴ Kagilo nden go'ti, Jeju təl ingə nati Kəy'ti lə Luwə ə el'ə ene: «Oo, ngosine kin ingə lapiya nga. Ningə kadi ra majel el ratata nan to nya madi ki ngan ngayn te dɔ'i'ti bay.» ¹⁵ Lo kin'ti, dingəm aw el Juwipi'gi toki in Jeju ə adi'ne lapiya. ¹⁶ In be ə, Juwipi'gi awi ki ta ki Jeju ki ra nya kin ndɔ kɔrkon'ti. ¹⁷ Nan Jeju el'de: «Biti bone kaa Bai isi ta ra ki de'gi'ti, ningə m'in kaa maji kadi m'ra ki de'gi tɔ.» ¹⁸ Tado ta ki Jeju el kin, njekundo Juwipi'gi sangi row ki rangi dɔ mad'a'ti kadi n'toli'ə; tado eli eyina Jeju ra nya buji'n ndɔ kɔrkon par el, nan el bay ene Luwə in Baw'ne ki oji'ne, adi ra rɔ'ne kadi n'in de ki n'asi nan ki Luwə.

Tɔgi konbe ki Ngonn lə Luwə awi'n

¹⁹ Jeju təl un ta el'de ene: «Oyo, toki rɔta'ti, adi m'el'se, m'in Ngonn lə Luwə m'ra kadi m'asi ra nya dɔ rɔ'm el. In nya ki m'oo Bai ra ə m'in m'ra. Nya ki Bai ra ə, m'in Ngonn'o m'ra kah'a'ti inbe kin tɔ. ²⁰ Tado Bai ndigi'm m'in Ngonn'o adi toji'm nya'gi pəti ki inbe ra. A toji'm kulə ra'gi ki əti bol ngayn bay ki kadi a ra'se bol. ²¹ Tado toki kaa ki Bai isi un'n njekoy'gi lo koy'ti adi'de kumngayira kakin ə, m'in Ngonn'o,

m'adi kumngayira de ki ra toki m'ge to. ²² Bai gangi ta do de'ti el, nan adi'm togi m'in Ngonn'o kadi m'gangi'n ta do de'gi'ti, ²³ kadi de'gi pæti osikuræ'm toki osikuræ Bai be to. De ki osikuræ'm m'in Ngonn el, osikuræ Bai ki njekulæ'm el jagi to. ²⁴ Toki røta'ti, adi m'el'se, de ki oo ta læ'm, taa un me'ne adi njekulæ'm num to æ, de'æ kin a ingæ kaji ki biti ki non'ti. Ta ki gangi a osi do'a'ti el, nan dær do koy nga adi in me kaji'ti. ²⁵ Toki røta'ti, adi m'el'se, ndo a re, ningæ ndo'a re nga ki kadi njekoy'gi a oyi do ndu'm m'in Ngonn læ Luwæ. Nga ningæ de'gi ki a oyi do ndu'm a si kumngayira. ²⁶ Tado toki kaa ki Bai æ in nje kadi de'gi kaji kakin æ, adi'm m'in Ngonn'o togi kadi m'adi de'gi kaji to. ²⁷ Adi'm m'in Ngonn'o togi kadi m'gangi'n ta do de'gi'ti, tado m'in Ngonn de. ²⁸ Ningæ kadi adi æti'se bol el, tado ndo re nga ki kadi de'gi pæti ki toi be ninn'ti a oyi do ndu'm. ²⁹ Nje ki rai nya ki maji a tei lo koy'ti tado kaw ki kaji'ti, æ njera nya ki majel a tei lo koy'ti tado kaw ki lo gangi ta'ti to*. ³⁰ M'in m'ra kadi m'ra nya madi do rø'm el. M'in m'gangi ta kigo ndu'ti ki m'ingæ rø Luwæ'ti. Nga ningæ, ta ki gangi læ'm in ta ki gangi ki dana tado m'nji m'sangi ndigi læ'm el nan m'nji m'sangi ndigi læ njekulæ'm.»

Naji ki man do Jeju'ti

³¹ Jeju el ene: «Kin æ re in m'inbe æ m'man naji do rø'm'ti æ re de ki a ndigi sæ'm do naji ki man'ti læ'm goto. ³² Nan in de ki rangi æ mannaji do'm'ti, ningæ m'gær kadi mannaji ki do'm'ti kin in ta ki røta'ti. ³³ In ulæi ki de'gi rø Jan Batisi'ti, æ Jan mannaji ki røta'ti do'm'ti. ³⁴ M'in m'aw ndoo kadi de mannaji do'm'ti el, nan m'el be kadi ingæi kaji. ³⁵ Jan Batisi in lambi ki kindæ por'ti tado koo'n lo, ningæ ingi ndigi kadi rai rønæl kunj'æ'ti ngonn kagilo kare. ³⁶ Nan nya'gi ki rangi manyinaji do'm'ti utæ nya Jan sanyi: kulæ'gi ki m'ra'de, adi in kulæ'gi ki Bai adi'm kadi m'ra kin manyinaji do'm'ti taa toji kadi Bai æ ulæ'm. ³⁷ Bai inbe ki ulæ'm, mannaji do'm'ti. Nan k'in æ in oyi ndu'æ ndo kare el num, oyi takum'æ el num. ³⁸ Ngæmi ta li'æ el, tado m'in ki ulæ'm kin uni me'se adi'm'in el. ³⁹ Sii sangi ginn ta læ Luwæ maji maji tado oyi kadi a ingæi kaji ki biti ki non'ti me'ti; nga ningæ in ta læ Luwæ inbe kin æ in nje mannaji do'm'ti. ⁴⁰ Nan in mbæti rei rø'm'ti kadi ingæi kaji ki biti ki non'ti. ⁴¹ M'in m'sangi kadi de'gi piti m'in el. ⁴² Ningæ nya kare ki m'oo rø'se'ti, m'gær kadi in ndigi Luwæ el. ⁴³ M'in m're ki to Bai, nan mbæti kadi uwæi m'in ki rø'se'ti. Ningæ kin æ de ki rangi re ki to'ne inbe æ, a uwæi'æ ki rø'se'ti maji. ⁴⁴ Ingi ki isi sangi kadi ingæi toji ki kadi inbe'gi ulæi dønæn'ti ki yo ge ki ne ge yo, um sangi kadi ingæi toji ki in rø Luwæ'ti ki in ki kar'ne ba æ in Luwæ kin el, ningæ a rai bann be æ a uni me'se adi'm'in wa? ⁴⁵ Kadi oyi toki in m'in æ m'a m'un do'se m'aw'n rø Bai'ti el, nan in Moji ki indæi me'se do'a'ti kin æ a indæ taa do'se'ti. ⁴⁶ Ningæ kin æ re uni me'se adi Moji toki røta'ti do ta'ti ki ndangi æ re a uni me'se adi'm'in to, tado in ta ki do'm'ti æ Moji ndangi†. ⁴⁷ Æ re oyi ta ki ndangi kin to ta ki røta'ti el æ ra bann be æ a uni me'se adi'm'in do ta'ti ki m'el kin wa?»

6

Jeju adi nyakusø de'gi dær mi søi

(Mat 14.13-21; Mrk 6.30-44; Luk 9.10-17)

¹ Go nya'gi'ti kin, Jeju æti non, aw gidi ba'ti ki Galile, ki bari'æ ba ki Tiberiyadi. ² Bulæ de'gi ngayn uni go'æ, tado de'gi oyi nyakoji'gi ki æti bol ki Jeju ra do nje monyi'gi'ti aji'n'de. ³ Tado nya kin æ Jeju al do mbal'ti taa, ningæ isi do'ti nan'ti ki njendo'gi læ'ne. ⁴ Døkagilo'æ'ti kin, nanyi læ Juwipi'gi ki bari'æ nanyi Paki in ndækba.

⁵ Loki Jeju un kum'ne ningæ, oo bulæ de'gi ki isi rei ki rø'a'ti. Æ dæji Pilipi ene: «J'a j'ingæi mapa ra æ j'a ji ndogi kadi bulæ de'gi kin pæti soi wa?» ⁶ Jeju dæji ta kin be kadi

* 5:29 5.29 Daniyel 12.2 † 5:46 5.46 Ndukun ki nja joo 18.15

oo'n ta ki me Pilipi'ti, tado inbe gər nya ki kadi a ra bəti. ⁷ Ə Pilipi ilə'ti ene: «Kin ə re ji ndogı mapa ki nar kulə ki ndo bu joo mindi kaa asi kadi a odi ta'de nden nden pəti el.» ⁸ Lo kin'ti, njendo lə Jeju kare ki tə'a nan Andire, ki in ngonkon Simon Piyər, el Jeju ene: ⁹ «Ngonn ki dingəm kare, aw ki mapa mi, ki in mapa ki rai ki ko ki bari'ə ərji, taa ngann kanji'gi joo tə. Nan in kin in nya ki kadi de elta'a kadi de'gi'ti ki banyinan be kin el*.» ¹⁰ Ə Jeju ene: «Adi de'gi pəti sii nanga.» Low'ə'ti kin, mu in ngayn səm'ti, adi de'gi uwəi lo sii'ti nanga. De'gi kin asi dingəm'gi dər mi. ¹¹ Be ə, Jeju un mapa, ra oyo Luwə də'ti, ə lowə de'gi pəti ki rai low'ə'ti non kin. Un kanji lowə'de kah'a'ti kakin tə. Adi'de kigo me ge'ti lə'de. ¹² Loki səi asi'de nga a, Jeju el njendo'gi lə'ne ene: «Kawi gində'gi ki nanyi kin, kadi de inyə nya madi kə el.» ¹³ Be ə, mapa ki mi ki de'gi səi, njendo'gi kawi gində'gi ki nanyi kara dögı gidə in joo. ¹⁴ Loki de'gi oyi nyaköji ki əti bəl ki Jeju ra kin ningə eli eyina: «Ki rəta'ti, de kin in Njekeltakita Luwə'ti ki maji kadi to re dənangı'ti kakin inbe.» ¹⁵ Nga ningə, Jeju gər kadi a rei to uni'ə ai indəi'ə ngar, adi təl ər rə'ne aw gogı də mbal'ti, ki kar'ne ba.

Jeju njiyə də mann'ti

(Mat 14.22-27; Mrk 6.45-52)

¹⁶ Loki lo səl, njendo'gi lə Jeju awi kadi ba'ti. ¹⁷ Awi ali me to'ti, uni ta'de kaw ki Kapernayim'ti, ki in dow ba'ti ki kare. Lo kin'ti, lo ndul də'de'ti, taa Jeju kaa təl re rə'de'ti el bay tə. ¹⁸ Nəl ulə ki togı'ne ngayn, adi mann babo in pu pu. ¹⁹ Njendo'gi səi to asi kulə metər mi be ningə, oyi Jeju kaa ra njiyə də mann'ti isi re ki rə to'ti. Loki oyi Jeju ra njiyə də mann'ti, bəl ra'de ngayn. ²⁰ Nan Jeju el'de ene: «In m'in, bəli el!» ²¹ Lo kin'ti, ndigı kadi n'uni Jeju me to'ti, nan tanan'ti non par ə, to odi nangı loki isi awi'ti.

Bulə de'gi sangi Jeju

²² Lo ti go'ti, bulə de'gi ki nanyinan gidi ba'ti, oyi kadi tagine to in kareba par ə njendo'gi lə Jeju ali me'ti ai də rə'de, um Jeju al me'ti se'de el. ²³ Lo kin'ti non, to'gi ki rangı in Tiberiyadi'ti rei, rai lo kati, ndəkba kadi lo'ti ki ndəkı Burəbe elta ra'n oyo də mapa'ti ə adi bulə de'gi səi kakin. ²⁴ Loki bulə de'gi oyi Jeju el num, njendo'gi li'ə el num ə, ali me to'gi'ti awi ki Kapernayim sangi Jeju'ti.

Jeju in mapa kusə koy el

²⁵ Loki ingəi Jeju dow ba'ti ki kare, dəji'ə eyina: «Njendo de'gi, in re te ne kadi bann'ti wa?» ²⁶ Ə Jeju təl el'de ene: «Rəta, rəta adi m'el'se, isi sangi m'in tado mapa ki səi ndanni, um in tado gər ə in gəri me nyaköji'gi ki m'ra kin el. ²⁷ Maji kadi rai kulə tado nyakusə ki a ndu'm kin el, nan tado nyakusə ki a to biti ki non'ti. In nyakusə ki m'in Ngonn de m'a m'adi'se, tado Luwə ki Baw'je ra ndaja kare rə'm'ti tado toji'm toki m'in de lə'ne.» ²⁸ Lo kin'ti, bulə de'gi təli dəji'ə eyina: «In ri ə maji kadi ji ra taa kadi ji ra'n kulə ki Luwə ndigı wa?» ²⁹ Ə Jeju təl el'de ene: «Nya ki Luwə ge rə'se'ti, in kadi uni me'se adi de ki ulə.» ³⁰ Be ə eli'ə eyina: «Nyaköji ri ə a ra taa kadi j'oo ə j'un me'je wa? Kulə ri ə a ra wa?» ³¹ Kaw'je'gi səi nyakusə ki in dərən'ti ki bari'ə nan mann. Be ə ndangi me makitu'ti eli eyina: «Adi'de səi mapa ki in dərən'ti taa†.» ³² Lo kin'ti, Jeju təl el'de ene: «Toki rəta'ti, adi m'el'se, in Moji ə adi'se mapa ki in dərən'ti el, nan in Bai Luwə ə adi'se mapa ki rəta'ti ki in dərən'ti taa. ³³ Tado mapa lə Luwə ki adi de'gi, in mapa ki in dərən'ti taa ki nje kadi de'gi ki dənangı'ti ne sii ki də'de taa.» ³⁴ Be ə, təli eli'ə eyina: «Burəbe, adi'je mapa kin ki ndo'gi ndo'gi adi j'uso.»

³⁵ Jeju el'de ar njay ene: «M'in mapa ki nje kadi de kumngayira. De ki re rə'm'ti bə a ra'a el biti ki non'ti, de ki un me'ne adi'm kaa, kundə a ra'a el biti ki non'ti.»

* 6:9 6.9 2 Ngar'gi 4.42-44 † 6:31 6.31 Tekitaga 16.4, 15; Pa'gi 78.24

³⁶ Ningə m'el'se toki oyi m'in, nan uni me'se adi'm'in el. ³⁷ Nje ki Bai adi'm'de a rei rɔ'm'ti. Ningə de ki re rɔ'm'ti, m'a m'tuwə el jagi. ³⁸ Tado m'ində dɔran'ti, m're dɔnangi'ti tado ra ndigi lə'm el, nan kadi m'ra ndigi lə njekulə'm. ³⁹ Ningə nya ki njekulə'm ki ulə'm ndigi kadi m'ra ə to kin: ndigi kadi to madi de kare dann de'gi'ti ki adi'm'de kin nanyi kɔ el, nan kadi m'te se'de ji koy'ti dɔboy ndo'ti. ⁴⁰ In kin ə in nya ki Bai ndigi: ndigi kadi de'gi pəti ki oyi m'in Ngonn lə Luwə ə uni me'de adi m'in, ingəi kaji ki to biti ki non'ti, ə kadi m'te se'de ji koy'ti dɔboy ndo'ti.

⁴¹ Juwipi'gi barita dɔ Jeju'ti tado el ene: «M'in mapa ki in dɔran'ti taa.» ⁴² Barita dann'de'ti eli eyina: «Jeju kam, in ngonn lə Jisepi el wa? Ji gər kon'a'gi ki baw'a'gi maji tɔ, nga ra bann be ə el ene n'in dɔran'ti taa ə n're wa?» ⁴³ Jeju təl el'de ene: «barita ta dann'se'ti el. ⁴⁴ De ki asi kadi re rɔ'm'ti ki kanji kadi Bai ki ulə'm, ɔr'ɔ tarow goto. Ningə re Bai te tarow ad'a ə, m'in m'a te si'ə ji koy'ti dɔboy ndo'ti. ⁴⁵ Ndangi me makitu'ti lə ki kare dann Njekeltakita Luwə'ti eyina: "Pəti, Luwə a ndo'de nya," ningə de ki ra ki oo ndu Luwə ki Bai ə taa nyando li'ə, de'ə kin re rɔ'm'ti. ⁴⁶ In kin ə toji kadi de oo Bai Luwə el; in nje k'in rɔ Luwə'ti ki kar'ne ba ə oo Bai Luwə. ⁴⁷ Rɔta, rɔta, adi m'el'se, de ki un me'ne taa, ingə kaji ki to biti ki non'ti. ⁴⁸ M'in mapa ki de sɔ ə a oy el. ⁴⁹ Dilə mbo'ti, kaw'se'gi sɔi nyakusɔ ki in dɔran'ti ki bari'ə nan mann, kaa oyi. ⁵⁰ Nan mapa ki in dɔran'ti kin, in mapa ki kadi de sɔ ə, de a oy el. ⁵¹ M'in mapa kisikidɔtaa ki in dɔran'ti taa. Re de sɔ mapa kin ə, de'ə a oy el biti ki non'ti. Mapa ki m'a m'adi, in darɔ'm ki kadi de'gi sii kumngayira.»

⁵² Lo kin'ti, Juwipi'gi manjinan ta ngayn dann'de'ti eyina: «De kin a ra bann ta kadi a adi'je darɔ'a kadi j'usɔ wa?» ⁵³ Ə Jeju el'de ene: «Rɔta, rɔta, adi m'el'se, re sɔi darɔ'm m'in Ngonn de el num, anyinan mosi'm el num ə, a ingəi kaji el. ⁵⁴ De ki sɔ darɔ'm ə anyi mosi'm tɔ ningə, de'ə kin a ingə kaji ki to biti ki non'ti, ningə m'a m'te si'ə ji koy'ti dɔboy ndo'ti. ⁵⁵ Tado darɔ'm in nyakusɔ ki rɔta'ti, ə mosi'm in nyakanyi ki rɔta'ti tɔ. ⁵⁶ De ki sɔ darɔ'm num, anyi mosi'm num tɔ ə, j'in si'ə j'in nan'ti kareba. ⁵⁷ Bai ki ulə'm isi kumngayira adi m'in m'nji kumngayira ki ta kul'ə. Be ə, de ki sɔ darɔ'm a isi kumngayira ki takul'm tɔ. ⁵⁸ In kin ə in mapa ki in dɔran'ti taa. To to mapa ki kaw'se'gi sɔi ə oyi kin el, nan in mapa ki de sɔ ə, de'ə kin a oy el, a isi ki dɔ'ne taa ki ndo'gi ndo'gi.» ⁵⁹ Ta'gi kin tei ta Jeju'ti loki isi ndo'n nya de'gi ginn kəykawnan'ti lə Juwipi'gi, me be'ti ki Kapernayim.

Ta ki nje kadi kaji ki biti ki non'ti

⁶⁰ De'gi ngayn dann njendo'gi'ti lə Jeju, loki oyi ta kin ta Jeju'ti ningə, eli eyina: «Ta kin in ta ki ngan ngayn, de ki asi kadi a ində mbi'ne go'ti goto.» ⁶¹ Jeju gər me'ne'ti kadi njendo'gi li'ə isi barita dɔ ta'ti li'ə. Be ə el'de ene: «Ta kin tugə'se jig'i'ti wa? ⁶² A kin ə re oyi m'in Ngonn de m'təl m'aw taa lo kis'i'ti ki m'nji'ti kete kin ə a rai bann wa? ⁶³ In Ndil ə in nje kadi de isi ki dɔ'ne taa. De dɔrɔ'ne in nya madi el. Ningə ta'gi ki m'el'se kete kin in Ndil num in kisikidɔtaa num. ⁶⁴ Nan de'gi madi dann'se'ti uni me'de adi'm'in el.» Jeju el be, tado lo kulə ngirə'ti bay, gər de'gi ki a adi'ə me'de el, taa gər de ki njekulə ji njeban'gi'ti tɔ. ⁶⁵ Jeju ilə dɔ'ti bay ene: «In tado kin ə m'el'se m'ene: "De ki Bai ad'a tarow el, asi kadi a re rɔ'm'ti dɔrɔ'ne el."» ⁶⁶ In dɔ ndo'a'ti non kin, ngayn'gi dann njendo'gi'ti li'ə təli go'ə'ti, mbeti njiyəi si'ə. ⁶⁷ Ə Jeju tu rɔ'ne ki rɔ nje ki dɔgi gidə in joo'ti el'de ene: «Nga ingi, a awi el yan'ne wa?» ⁶⁸ Nan Piyər el Jeju ene: «Burəbe, j'a j'aw rɔ nan'ti wa? In ə ta kaji in me ji'ti biti ki non'ti. ⁶⁹ J'in, j'un me'je pəti dɔ'i'ti. Ningə ji gər kadi in Kar njay ki Luwə ulə.» ⁷⁰ Jeju təl el'de ene: «In m'in ə m'mbəti'se in ki dɔgi gidə in joo kin, nan de kare dann'se'ti, ndil Su in me'ə'ti.» ⁷¹ Lo kin'ti, Jeju isi elta ki dɔ Judasi'ti ki ngonn lə Simon Isikariyoti'ti. Tado in ə in ki kare dann njendo'gi'ti ki dɔgi gidə in joo ki a ulə Jeju ji njeban'gi'ti.

7

Ngannkon Jeju uni me'de adi'ə

¹ Go'ti, Jeju nanyi ki lo njiyə'ti donangi Galile'ti, ge el kadi n'njiyə n'aw ə n'təl donangi Jude'ti, tado njekundo Juwipi'gi isi sangi kadi n'toli'ə. ² Nga ningə dokagilo ra nanyi lə Juwipi'gi ki kadi sii ginn *Kəyku'ti in ndəkba*, ³ ə ngannkon Jeju eli'ə eyina: «In ne ə aw donangi Jude'ti adi njendo'gi lə'i kaa oyi nya'gi ki isi ra'de kin tə. ⁴ De ki ndigi kadi de'gi oyi'ne kam a ra nya'gi kuti lo'ti el. Nga ningə, toki isi ra nya'gi ki əti bol kin, maji kadi ra adi de'gi pəti oyi'nu.» ⁵ Nan toki rəta'ti, ngannkon'a'gi inbe uni me'de adi'ə el. ⁶ Ə Jeju el'de ene: «Ndo lə'm re el bay; nan ingi, ndo'gi pəti to maji tado lə'se. ⁷ De'gi ki donangi'ti ne kin a awi sese ki ta el, nan m'in ə, me'de majel sə'm tado m'el kulə ra'de'gi ki majel ki taga. ⁸ Ingi ə awi lo ra nanyi'ti kin. M'in ə, m'a m'aw el, tado ndo lə'm nanyi bay.» ⁹ Go ta'gi'ti ki el kin, isi Galile'ti ba. ¹⁰ Nan loki ngannkon'a'gi awi lo ra nanyi'ti, in kaa ətə osi do row'ti tə ki kanji kadi de oo'ə. Aw to lo kaw ki lo kiyə'ti be.

Nyando ki lo ra nanyi kisi ginn Kəy lo'ti

¹¹ Dokagilo ra nanyi'ti, njekundo Juwipi'gi sangi Jeju ningə dəji eyina: «In lo'ti ki ra be wa?» ¹² De'gi manjinan ta'ti ngayn do'a'ti dann bulə de'gi'ti; nje ki nan'gi eli eyina: «In de ki maji,» ə nje ki nungi eli eyina: «Jagi, isi buki bulə de'gi mu'ti,» tə. ¹³ In be kaa de ki kadi elta li'ə ki taga wangi goto, boli njekundo Juwipi'gi.

¹⁴ Ndo'gi ki kadi ra nanyi dər te dana nga ə Jeju aw ginn Kəy'ti lə Luwə, isi ndo nya de'gi. ¹⁵ In nya ki ndo'gi Juwipi'gi ngayn adi dəji nan ta eyina: «In kam de ndo'ə nya el tə, nga ra bann ə gər nya əti bol be wa?» ¹⁶ Ə Jeju ilə'de'ti ene: «Nya ki m'nji m'ndo kin ngirə in rə'm'ti el, nan ngirə in rə Luwə'ti ki njekulə'm. ¹⁷ Kin ə re de ndigi kadi n'ra nya ki Luwə ndigi ə, lo kin'ti ə a gər ar njay toki nya ki m'nji m'ndo kin ngirə in rə Luwə'ti eke in m'inbe ə m'ində ngirə wa. ¹⁸ De ki nje kelta ki tə'ne inbe isi sangi təbar lə'ne inbe. Nan de ki sangi təbar lə nje kulə'ne a elta ki rəta'ti, ningə nya ki gorow'ə'ti el goto rə'a'ti tə. ¹⁹ Moji adi'se ndukun adi tai maji, nan de ki təl rə'ne go'ti goto. Nga ra bann ə isi sangi kadi təli m'in wa?» ²⁰ Ə bulə de'gi eli'ə eyina: «In aw ki ndil ki majel me'i'ti! Nan ə isi sangi kadi n'toli wa?» ²¹ Ə Jeju təl un ta ilə'de'ti ene: «M'ra nya kareba be, ə ingi pəti əti'se bol! ²² Moji adi'se ndu kadi ujəi mətə ngann'gi ningə in ndu ki te rə Moji'ti ne par el, nan in kaw'je'gi ki kete nu ə uni ndu kin ə ingi si ujəi mətə ngann'gi ndo kərkon'ti†. ²³ Kin ə re ujəi mətə ngonn ndo kərkon'ti kadi to de kidi ndukun lə Moji el ə, ra bann ə me'se to'se do'm'ti m'in ki m'aji darə de ba pəti ndo kərkon'ti wa? ²⁴ Inyəi ta gangi ta kigo lo koo'ti lə'se, ə gangi ta ki dana.»

Jeju in Kirisiti ki Luwə mbət'ə

²⁵ De'gi ki Jerujalem'ti eli eyina: «De kam el ə de'gi isi sangi kadi n'toli'ə wa? ²⁶ Nga nyi ra elta taga wangi am, ə de el'ə ta madi el! Kibo'gi lə'je gəri bəti kadi in Kirisiti, De ki Luwə mbət'ə inbe wa ənn? ²⁷ Ki ne kin, ji gər lo ki de kin in'ti maji, nan ndo ki Kirisiti De ki Luwə mbət'ə a te bus ə, de kare kaa a gər lo ki in'ti el.» ²⁸ Lo kin'ti, Jeju ki isi ndo de'gi nya ginn Kəy'ti lə Luwə un ndu'ne ki taa ene: «In mərta kadi in gəri m'in maji, taa in gəri lo ki m'in'ti tə! Ta ri in m'inbe ə m'ulə rə'm el, nan Luwə ki njekulə'm in de ki asi kadi de ində me'ne do'a'ti. Ingi, in gəri'ə maji el. ²⁹ M'in m'gər'ə maji tado m'ində rə'a'ti, taa in ə ulə'm tə.» ³⁰ Lo kin'ti, de'gi isi sangi kadi n'uwəi Jeju, nan de ki kadi ində ji'ne do'a'ti goto, tado ndo li'ə asi el bay. ³¹ Ningə dann bulə de'gi'ti, de'gi ngayn uni me'de adi'ə ə eli eyina: «Dokagilo ki Kirisiti De ki Luwə mbət'ə a re ə, a ra nyakəji'gi ki utə nya dingəm kin wa?» ³² Ə ta ki bulə de'gi

* 7:2 7.2 Lebitiki 23.34-36; Ndukun ki nja joo 16.13 † 7:22 7.22 Lebitiki 12.3; Lotum 17.10-13

isi yëmi ginn mindi de'ti ojido Jeju kin osi mbi Parisi'gi'ti, adi Parisi'gi ki kibo'gi læ njekujönyamosi kadikare'gi ulæi njengëm dö lo'gi læ'de kadi awi uwæi Jeju. ³³ Æ Jeju el ene: «M'a m'in sese kagilo nden be bay, æ m'a m'aw ki rö nje kulöm'ti. ³⁴ A sangi m'in nan a ingæi m'in el, tado loki m'a m'in'ti kin a asi kadi a awi'ti el.» ³⁵ Æ dö ta'ti kin Juwipi'gi döji nan ta eyina: «Lo ki ra be æ a awi'ti æ kadi j'a j'ingæi el wa? A aw go ngannkon'ne'gi'ti ki sananyinan dann Gireki'gi'ti kin kadi aw ndo nya Gireki'gi wa? ³⁶ Ta ki el ene: "A sangi m'in nan a ingæi m'in el, tado loki m'a m'in'ti kin a asi kadi a awi'ti el," kin kør me'æ nan ri wa?»

Döboy ndo ra nanyi

³⁷ Döboy ndo ra nanyi, ki in ndo kibo ngayn æ‡, Jeju indæ ra taa un ndu'ne ki taa el ene: «Kin æ re de madi kundæ ra'a æ, kadi re rö'm'ti anyi mann. ³⁸ De ki un me'ne adi'm æ, "mann ba'gi ki nje kadi de'gi si ki dö'de taa a uwæi bul bul ngar me'æ'ti," toki Makitu læ Luwæ el'n.» ³⁹ Lo kin'ti, Jeju isi elta læ Ndil Luwæ ki kadi de'gi ki uni me'de adi'æ a ingæi, tado dokagilo'æ'ti kin Ndil Luwæ re dö de'gi'ti el bay, tado Jeju ur me töji'ti læ'ne el bay.

Bulæ de'gi gangi nan tado Jeju

⁴⁰ Dann bulæ de'gi'ti, de'gi madi ki oyi ta kel Jeju eli eyina: «Toki röta'ti, de kam in Njekeltakita Luwæ'ti ki maji kadi a re kakin æ inbe!» ⁴¹ Nje ki nan'gi eli eyina: «In Kirisiti ki in De ki Luwæ mbæt'æ.» Nan nje ki nungi bay manji eyina: «Kadi Kirisiti in de ki Galile'ti wa? ⁴² Makitu læ Luwæ el toki Kirisiti ki in De ki Luwæ mbæt'æ, a in de ki ginn koji'ti læ *Dabidi, ningæ a te ki tarow ki Betilehem'ti, ki in ngonn be koji Dabidiš.» ⁴³ In be æ, bulæ de'gi gangi nan tado læ Jeju. ⁴⁴ De'gi madi dann'de'ti ndigi kuwæ, nan de ki kadi indæ ji'ne dö'a'ti goto.

Me ngan læ njekundo Juwipi'gi

⁴⁵ Njengëm ta lo læ Juwipi'gi ki awi kadi uwæi Jeju kakin, tæli rei rö njekundo njekujönyamosi kadikare'gi'ti in ki Parisi'gi, æ kibo'gi læ njekujönyamosi kadikare'gi ki Parisi'gi döji'de eyina: «Nga ra bann æ rei si'æ el wa?» ⁴⁶ Æ njengëm lo'gi eli eyina: «Ndo kare j'oo de elta toki dingëm kin isi el'n el.» ⁴⁷ Æ Parisi'gi döji'de eyina: «Ingi kaa inyæi rö'se adi ædi'se tö wa? ⁴⁸ Oyi'de kare be dann nje ki boi'ti eke dann Parisi'gi'ti un me'ne non wa? ⁴⁹ Bulæ de'gi kam in de'gi ki gæri ndukun læ Moji el, in de'gi ki Luwæ a tuji'de kö!»

⁵⁰ Nikodem ki in ki kare dann Parisi'gi'ti ki kete aw rö Jeju'ti un ta el'de ene: ⁵¹ «Kin æ re de oo ta ki ta'de'ti el num, taa oo nya ki ra el num æ, ndukun læ'je a gangi ta dö'a'ti el*.» ⁵² Nan ilæi'æ'ti eyina: «In kaa in de ki Galile'ti tö wa? In sangi ginn'æ maji oo, njekeltakita Luwæ'ti ki kadi in de ki Galile'ti goto.» ⁵³ Go'ti, de ki ra kaa öti aw be læ'ne.

8

Jeju in ki dene ki nje kuwæ marum

¹ [Jeju öti non aw dö mbal kagi Buni'gi'ti. ² Nan loki lo ti njay par æ tæl re nati Køy'ti læ Luwæ. De'gi pæti rei ki rö'a'ti, æ isi nanga isi ndo'de nya. ³ Lo kin'ti, njendo ndukun'gi ki Parisi'gi rei ki dene ki indæi ji'de dö'a'ti lo kuwæ marum'ti, adi'æ ra takum de'gi'ti, ⁴ ningæ eli Jeju eyina: «Njendo de'gi, dene kam j'indæ ji'je dö'a'ti lo kuwæ marum'ti. ⁵ Nga ningæ, Moji el'je me ndukun'ti* kadi koo dene'gi ki be kin ji tilæ'de ki mbal ji töl'de kö, æ in, ta læ'i in ri wa?» ⁶ Elita kin be to kulækikiyæ kadi uwæi Jeju to indæi taa dö'a'ti. Nan Jeju ulæ dö'ne nanga æ isi ndangi nya ki ngonn

‡ 7:37 7.37 Lebitiki 23.36 § 7:42 7.42 2 Samiyel 7.12; Mis 5.1; Mat 2.5 * 7:51 7.51 Ndukun ki nja joo 1.16

* 8:5 8.5 Lbt 20.10; Ndu 22.22-24

ji'ne nanga. ⁷ Æ loki nanyinan ki lo døj'æ ta'ti, Jeju or do'ne taa el'de ene: «De ki dann'se'ti ne ki ra majel nja kare el æ, kadi ilæ ki mbal dokete.» ⁸ Jeju elta be æ tæl ulæ do'ne nanga gogi, isi ndangi nya nanga. ⁹ Æ loki oyi ta kin æ, oti kare kare, ulæ ngiræ do nje ki togi'ti, tæl'n do nje ki du'ti. Ta tolta'a'ti, Jeju nanyi ki kar'ne ba. Dene kakin æ ra ngawdann lo'ti; ¹⁰ æ Jeju un do'ne ki taa el'æ ene: «Dene, de'gi kaa rai ra? De kare kaa gangi ta do'i'ti el wa?» ¹¹ Ningæ dene el'æ ene: «Buræbe, de kare kaa gangi ta do'm'ti el,» æ Jeju el'æ ene: «M'in kaa m'gangi ta do'i'ti el jagi to, nga ningæ aw, æ ra majel gogi el†.»]

Jeju in kunji ki donangi'ti

¹² Jeju tæl el'de bay ene: «M'in kunji ki donangi'ti, de ki un go'm, a njiyæ me lo ki diw'ti el, kunji ki nje kadi de'gi sii ki do'de taa a unji do'a'ti.» ¹³ Lo kin'ti, Parisi'gi eli'æ eyina: «In inbe æ isi mannaji ki do'i'ti æ, mannaji læ'i in ki røta'ti el.» ¹⁴ Æ Jeju ilæ'de'ti ene: «Re m'inbe m'man naji do rø'm'ti kaa m'gær kadi mannaji læ'm in ta ki røta'ti, tado m'in m'gær lo ki m'in'ti num, m'gær lo ki m'nji m'aw'ti num, nan ingi, gæri lo ki m'in'ti el num, in gæri lo ki m'nji m'aw'ti el num to. ¹⁵ Ingi isi gangi ta kigo lo koo'ti læ de, nan m'in m'gangi ta do de'ti el. ¹⁶ A kin æ re m'gangi ta non æ, in ta ki gangi ki gorow'æ'ti, tado m'in ki kar'm æ m'gangi ta el, Bai ki njekulæ'm in sæ'm nan'ti. ¹⁷ Ningæ me ndukun'ti læ'se inbe kaa ndangi eyina: “Kin æ re de'gi joo manyinaji, æ mannaji læ'de aw go nan'ti æ, ta læ'de in ta ki røta'ti‡.” ¹⁸ M'inbe m'man naji do rø'm'ti, ningæ Bai ki ulæ'm kaa mannaji læ'ne do'm'ti to.» ¹⁹ Ningæ dæji'æ eyina: «Baw'i in lo ki ra'ti dana wa?» Æ Jeju ilæ'de'ti ene: «In gæri m'in el, taa in gæri Bai el to. Kin æ re in gæri m'in æ re a in gæri Bai to.» ²⁰ Ta'gi kin te ta Jeju'ti loki isi ndo'n de'gi nya nati Kæy'ti læ Luwæ. Isi lo'ti ki nya'gi ki de'gi isi ilæi kadikare'ti adi Luwæ'ti. Nga ningæ de uwæ el, tado ndo li'æ asi el bay.

Jeju elta do kaw'ne rø Baw'ne'ti

²¹ Jeju el'de ta ki rangi bay ene: «M'a m'aw, ningæ a sangi m'in, nan a oyi me majel'gi'ti læ'se. Lo ki m'a m'aw'ti kin a asi kadi a awi'ti el.» ²² Lo kin'ti, Juwipi'gi elinan eyina: «A tæl rø'ne æ ra bann æ el ene: “Lo ki m'a m'aw'ti kin a asi kadi a awi'ti el wa?”» ²³ Æ Jeju el'de ene: «In, in de'gi ki donangi'ti ne, æ m'in, m'in de ki doran'ti taa nu to; in de'gi læ donangi, nan m'in, m'in de læ donangi el. ²⁴ Ningæ in tado kin æ m'el'n kete m'ene: “A oyi me majel'gi'ti læ'se.” Kin æ re uni me'se adi m'in toki in m'in “Nje kisi non” el æ, a oyi me majel'gi'ti læ'se.» ²⁵ Æ dæji'æ eyina: «In be kam in nan wa?» Ningæ Jeju ilæ'de'ti ene: «M'in de ki m'el'se lo kulæ ngiræ'ti nu inbe kin. ²⁶ Nga ningæ, ki oji do'se, m'aw ki ta ngayn kadi m'el ge, m'gangi ge; nan ta ki m'ingæ rø nje kulæ'm'ti kin par æ m'a m'ilæmbær'æ rø de'gi'ti ki donangi'ti ne. Ningæ ta li'æ in ta ki røta'ti.» ²⁷ Jeju isi el'de ta ki do Baw'ne Luwæ'ti nan ingi gæri me ta kin el. ²⁸ Æ Jeju el'de ene: «Ndo ki a bæri m'in Ngonn de taa kagidæsi'ti kin æ, a gæri kadi m'in “Nje kisi non”; taa a gæri kadi m'ra nya madi do rø'm el to, nan in nya ki Bai ndo'm æ m'nji m'el. ²⁹ Nje kulæ'm in sæ'm nan'ti; inyæ'm ki kar'm el, tado dokagilo'gi pæti m'ra nya ki næl'æ.» ³⁰ Loki Jeju elta kin be, de'gi ngayn uni me'de adi'æ.

Ngann kaw Abiraham

³¹ Jeju el Juwipi'gi ki uni me'de adi'æ ene: «Kin æ re rai do nja'se'ti me ta'ti læ'm æ, in njendo'gi læ'm ki røta'ti. ³² A gæri nya ki røta'ti, ningæ nya ki røta'ti kin a taa'se ji bæ'r'ti ilæ'se taa inbe.» ³³ Æ ingi eli Jeju eyina: «J'in ngann kaw *Abiraham, ningæ ji ra bæ'r læ de ndo kare el to, nga ra bann be æ in el ene nya ki røta'ti a taa'je ji bæ'r'ti ilæ'je taa wa?» ³⁴ Æ Jeju ilæ'de'ti ene: «Toki røta'ti, adi m'el'se: de ki ra ki ra majel,

† 8:11 8.11 Barta'gi kin goto me makitu'gi'ti ki kete ki in ta læ Luwæ ki ndangi to kunmindi ki sigi. ‡ 8:17 8.17 Ndu 19.15, 17.6

in bær læ majel. ³⁵ Bær a isi ki de'gi ki isi ra bær læ'de kin biti ki non'ti el, nan ngonn koji'de a isi se'de biti ki non'ti. ³⁶ Adi re Ngonn læ Luwæ taa'se ji bær'ti ilø'se taa ø, a in de'gi ki taa k'ilø taa ki røta'ti ji bær'ti. ³⁷ Nga ningø, m'gær kadi in ngann kaw Abiraham; nan isi sangi kadi tøl m'in tado mbøti ta læ'm. ³⁸ M'in m'nji m'el nya ki m'oo rø Bai'ti, nan ingi ø, isi rai nya ki baw'se el'se tø.» ³⁹ Ningø iløi Jeju'ti eyina: «kaw'je in Abiraham.» Ø Jeju el'de ene: «Kin ø re in ngann kaw Abiraham toki røta'ti ø re a rai kuløra Abiraham. ⁴⁰ M'in m'el'se nya ki røta'ti ki m'ingø rø Luwæ'ti, ningø ki ngøsine kin isi sangi kadi tøl m'in. In kin in kulø ki Abiraham ra el jagi. ⁴¹ In isi rai kuløra baw'se.» Ningø iløi Jeju'ti eyina: «J'in ngann'gi ki koji ginn kaya'ti el; Baw'je in kareba ø in Luwæ.» ⁴² Ø Jeju el'de ene: «Kin ø re Luwæ in Luwæ læ'se ø re a in ndigi m'in, tado m'te rø'a'ti ø m're lo kin'ti. In m'inbe ø m're ki dø'm el, nan in in ø ulø'm. ⁴³ Tado ri ø in gøri me ta læ'm el wa? In gøri el tado asi kadi uri mbi'se go ta'ti læ'm el. ⁴⁴ Su ø in baw'se, ningø in ndigi kadi rai ndigi læ baw'se. In de ki in nje tøl de'gi lo kulø ngirø kosi'ti li'ø nu. In ra me nya ra'ti ki røta'ti nja kare el, tado nya ki røta'ti goto rø'a'ti. Kin ø re elta ki ngom ø, in kin ø in ta ki osi bo'ø'ti, tado in nje ngom num, in baw nyara ki ngom num. ⁴⁵ M'in ø, m'in nje kelta ki røta'ti ø mbeti kun me'se kadi m'in. ⁴⁶ Nan dann'se'ti ø asi kadi toji toki m'ra majel wa? A kin ø re m'elta ki røta'ti ø, ra bann ø kadi uni me'se adi'm'in el wa? ⁴⁷ De ki in yan Luwæ, a oo ta læ Luwæ, ningø ingi, oyi ta læ'm el, tado in læ Luwæ el.»

Jeju in ki Abiraham

⁴⁸ Lo kin'ti, Juwipi'gi eli Jeju eyina: «In gorow'ø'ti kadi j'eli j'ene: in de ki Samari'ti, taa ndil ki majel isi me'i'ti tø.» ⁴⁹ Ø Jeju el'de ene: «Jagi, ndil ki majel goto me'm'ti, nan nya kare ki m'oo ø, m'in m'øsi kurø Bai, ø in mbøti køsikurø'm tø par. ⁵⁰ M'in m'nji m'sangi kadi de'gi uløi toji dø'm'ti el. De ki isi sangi kadi de'gi uløi toji dø'm'ti in non, in ø a gangi ta kin taa. ⁵¹ Ningø toki røta'ti, adi m'el'se, de ki tøl rø'ne go ta'ti læ'm ø, de'ø kin a oy el ratata.» ⁵² Lo kin'ti non, Juwipi'gi eli'ø eyina: «Ki ne kin, ji gær maji nga toki ndil ki majel isi me'i'ti. Abiraham oy, taa de'gi ki njekeltakita Luwæ'ti kaa oyi tø, ningø in el ene: "De ki tøl rø'ne go ta'ti læ'i ø, de'ø kin a oy el ratata." ⁵³ In utø kaw'je Abiraham ki oy kin wa? Taa njekeltakita Luwæ'ti kaa oyi tø! In oo rø'i kadi in nan wa?» ⁵⁴ Ningø Jeju ilø'de'ti ene: «Kin ø re m'tøji rø'm m'inbe ningø, in toji ki nda'a goto. Nga ningø, de ki njekulø toji dø'm'ti in Bai. In ki isi elita li'ø eyina in Luwæ læ'se, ⁵⁵ nan gøri'ø el. M'in m'gær'ø. Kin ø re m'el m'ene m'gær'ø el ø, re m'a m'in nje ngom to ingi be tø. Nan m'in m'gær'ø, taa m'tøl rø'm go ta'ti li'ø tø. ⁵⁶ Kaw'se Abiraham ra rønæl ngayn tado indø me'ne'ti kadi n'a n'oo ndø ki m'a m're'n. Nga ningø oo ndø re'm, adi rø'a nøl'ø ngayn.» ⁵⁷ Lo kin'ti, Juwipi'gi døji Jeju eyina: «In ra bal dø mi el bay ø kum'i oo Abiraham wa?» ⁵⁸ Ø Jeju ilø'de'ti ene: «Toki røta'ti, adi m'el'se, kete non koji Abiraham'ti, "M'in m'nji non".» ⁵⁹ Lo kin'ti non be, køri mbal kadi n'tiløi Jeju, nan ur dann bulø de'gi, ø te ginn Køy'ti læ Luwæ kø, aw.

9

Jeju aji njekumtø kare

¹ Loki Jeju isi indø dær ningø, oo de ki kum'ø tø lo koj'o'ti nu isi. ² Njendo'gi li'ø døji'ø eyina: «Njendo de'gi, dingøm ki kum'ø tø lo koj'o'ti nu kin, kum'ø tø oji'n dø majel li'ø inbe eke, oji'n dø majel læ njekoj'o'gi wa*?» ³ Ø Jeju el'de ene: «In ta læ majel li'ø el num, in ta læ majel læ njekoj'o'gi el num, nan kum'ø tø be kadi Luwæ oji'n tøgine taga kadi de'gi gøri. ⁴ Døkagilo ki kadi to bay, maji kadi ji rai kulø læ de ki njekulø'm, tado lo a ndul ø, lo kadi de a ra kulø goto. ⁵ Toki m'in'n dønangi'ti ne bay, m'in kunji ki dønangi'ti.» ⁶ Loki Jeju el ta'gi kin be ø, go'ti, tuw mann ta'ne

* 9:2 9.2 Tekitaga 20.5

nanga, løy'n nangi, or gidi kum nje kumto'ti kakin. ⁷ Ningø, el njekumto ene: «Aw togi kum'i lo ndogi mann'ti ki Silowe†.» «Silowe» kor me'ə nan «njekawkulə». Be ə, njekumto aw togi kum'ne low'ə'ti kakin, ə ta təl'ə, kum'ə oo lo maji. ⁸ Nje gədi kəy'gi li'ə, ki nje'gi ki kete isi oyi'ə lo kəy nya'ti, eli eyina: «M'a, in kam in de ki nje kisi nanga, kəy nya kakin el wa?» ⁹ Ningø nje ki nan'gi eli eyina: «In darə'a inbe.» Ə nje ki nungi eli eyina: «Jagi in in el, nan in de ki nje tanan si'ə.» Ningø inbe ki do'ne el ene: «In darə'm m'inbe.» ¹⁰ Nga a dəji'ə ta eyina: «Re inbe ə, ra bann be ə kum'i oo lo wa?» ¹¹ Ə el'de ene: «Dingəm ki to'a nan Jeju ə løy nangi or gidi kum'ti, ə el'm ene: «Aw Silowe'ti togi kum'i», ə m'aw m'togi kum'm, par ə kum'm oo lo maji.» ¹² Ningø dəji'ə eyina: «Dingəm kin in ra be wa?» Ə el'de ene: «M'gər el.»

Parisi'gi dəji ta dingəm ki kete kum'ə to kakin

¹³ Lo kin'ti, ori dingəm ki kete kum'ə to kakin awi si'ə ro Parisi'gi'ti. ¹⁴ Ningø, ndə'a'ti ki Jeju løy'n nangi ki mann ta'ne or gidi kum'ə'ti adi kum'ə oo lo kakin in ndə kərkon. ¹⁵ Ə Parisi'gi dəji'ə ta ki yan'de dangi bay ke ra bann ə n'oo'n lo wa? Ə el'de ene: «Jeju or nangi ki løy kum'm'ti, ə m'aw m'togi kum'm, ə ngə sine kum'm oo lo.» ¹⁶ Lo kin'ti, Parisi'gi ki madi eli eyina: «De ki ra nya kin in de ki in ro Luwə'ti el, tado ində kum'ne go ndə kərkon'ti el.» Nan nje ki nungi eli eyina: «Nga ra bann be ə, de ki njeramajel par a aw ki togi kadi ra'n nyakəji'gi ki əti bol be kin wa?» Be ə, ta kin re ki gangi nan dann'de'ti. ¹⁷ Ningø təli dəji njekumto kakin bay eyina: «Nga inbe ki do'i, ta ri ə el do de'ti ki te kum'i adi kum'i oo lo kin wa?» Ə njekumto el ene: «In njekeltakita Luwə'ti.» ¹⁸ Juwipi'gi mbeti kun me'de kadi toki in de ki kete kum'ə to, ə ngə sine de te kum'ə adi kum'ə oo lo. Rai biti uni njekojo'gi rei. ¹⁹ Ə dəji'de ta eyina: «De kam in ngonn'se inbe toki rəta'ti wa? A re in ngonn'se inbe ə, kum'ə to lo koj'o'ti inbe wa? A re kum'ə to lo koj'o'ti ə, ra bann be ə ngə sine kum'ə oo lo wa?» ²⁰ Ə njekojo'gi eli eyina: «Ji gər maji kadi in ngonn'je inbe, taa kum'ə to lo koj'o'ti nu to. ²¹ Nan ki ojido kum'ə ki ngə sine oo lo, eke nan ə te kum'ə adi kum'ə oo lo inbe kin ə, ji gər nya kare me'ti el. Ningø inbe togi gangi ənn ə dəji'ə, ə a elta ki do ro'ne'ti.» ²² Nje koj'o'gi elita kin be tado bol ki boli Juwipi'gi. Tado Juwipi'gi do'i tanan'ti kadi to de ki re el ene Jeju in Kirisiti De ki Luwə mbət'ə ə, səw tuwə ginn kəy kawnan'ti lə Juwipi'gi kə. ²³ In tado kin ə, njekojo'gi eli eyina: «Inbe togi gangi ənn ə, dəji'ə.» ²⁴ Ə Parisi'gi bari de ki kete kum'ə to kakin adi'ə re ki nja joo, ningø eli'ə eyina: «Elta ki rəta'ti, əsi'n kurə Luwə. Ji gər kadi dingəm kin in njeramajel.» ²⁵ Lo kin'ti, dingəm ki kete kum'ə to kakin el'de ene: «In njeramaji, kin ə in njeramajel inbe kaa m'gər nya kare me'ti el, nya kare ki m'gər maji ənn: kete kum'm to, ningø ngə sine kum'm oo lo.» ²⁶ Ningø təli eli'ə eyina: «In ri ə ra sə'i wa? Ə ra bann to ə adi kum'i oo lo wa?» ²⁷ Lo kin'ti el'de ene: «Ta kin m'el'se kete nga, ə in mbeti koo ta lə'm, ə ra bann ə in gei kadi m'təl m'el'se bay wa? In ndigi kadi təli njendo'gi li'ə to wa?» ²⁸ Loki el Parisi'gi ta be ə, ingi taji'ə ə eli'ə eyina: «In ə in njendo li'ə, nan j'in, j'in njendo'gi lə Moji. ²⁹ Ji gər kadi Luwə elta ki Moji, nan de lə'i kin, ji gər lo ki te'ti el.» ³⁰ Ə dingəm kakin el Parisi'gi ene: «In nya ki əti bol ngayn kadi de ki rəta'ti, ingi gəri lo ki te'ti el to, ə de'ə kakin taa adi kum'm oo lo. ³¹ Ji gər maji kadi de'gi ki njeramajel, re elita ki Luwə ə, Luwə oo do ta lə'de el, nan de ki nje bol Luwə, ki nje təl ro'ne go ndu'ə'ti, Luwə oo do ta li'ə. ³² Ki mayinu inbe kin, ndə kare kadi j'oo nan de madi ə adi kum'de ki to lo koj'o'ti nu oo lo be kin, m'oo el bay. ³³ Kin ə re dingəm kin in ro Luwə'ti el ə, nya madi kare ki asi kadi ra goto.» ³⁴ Lo kin'ti, eli'ə eyina: «In de ki ra me majel'ti lo koj'o'ti nu kam ə, ge kadi in ə ndə'je nya!» Ningø tuwəi'ə adi te taga. ³⁵ Jeju oo kadi tuwəi'ə, ə loki ingə, dəj'ə ene: «In un me'i adi Ngonn de wa?» ³⁶ Ə el Jeju ene: «Burəbe, Ngonn de ə in nan wa el'm adi to

† 9:7 9.7 2 Ngar'gi 20.20; Ejay 8.6

m'un me'm m'ad'a wa?» ³⁷ Ningə Jeju el'ə ene: «In oo'ə ki kum'i, in daro'a inbe ə isi elita kin.» ³⁸ Be ə, dingəm kakin el Jeju ene: «Burəbe, m'un me'm m'ad'i.» Ningə osi məkəsi'ne nanga non'a'ti. ³⁹ Jeju el'ə ene: «M're donangi'ti ne tado gangi ta, m're kadi de'gi ki kum'de to, oyi lo, ə kadi nje ki kum'de oo lo, təli njekumto'gi to.» ⁴⁰ Loki Parisi'gi madi ki rai ki Jeju non, oyi do ta ki Jeju el kin ningə, dəji'ə eyina: «J'in kaa j'in njekumto'gi to wa?» ⁴¹ Ə Jeju ilə'de'ti ene: «Kin ə re in njekumto'gi toki ro'ta'ti ə, re majel lə'se a goto, nan toki j'isi'n, ə oyi rə'se kadi kum'se oo lo kin ə, majel lə'se to tor'ne'ti ba.»

10

Kujita ki do be nje bati'gi

¹ Jeju el ene: «Tokı ro'ta'ti adi m'el'se. Kin ə re de madi ur go bati'gi'ti ki takəy el, nan in bal ki do bor ki row ki rangi ə, de'ə kin in njebogi, in baw kaya. ² Nan de ki ur kəy go bati'gi'ti ki takəy, in ə njekul bati'gi. ³ Nje ngəm takəy bati'gi te takəy ad'a, ə bati'gi oyi do ndu'ə. Ningə bar bati'gi lə'ne kare kare ki to'de, te se'de taga. ⁴ Loki te ki bati'gi lə'ne pəti taga ningə, ətı njiyə non'de'ti, ə bati'gi uni go'ə, tado gəri ndu'ə. ⁵ Bati'gi a uni go de ki rangi el. Re oyi de ki rangi ə, a anyinan sanyi kə kad'a'ti, tado gəri ndu de'gi ki rangi el.» ⁶ Jeju el'de kujita kin, nan gəri nya ki el'de ta do'ti kin el. ⁷ Ə Jeju təl el'de bay ene: «Tokı ro'ta'ti, adi m'el'se, m'in takəy bati'gi. ⁸ De'gi pəti ki rei rə'm'ti, in njebogi'gi, ki baw kaya'gi, adi bati'gi oyi ta lə'de el*. ⁹ M'in takəy, re de ur kəy ki row ki rə'm'ti ə, de'ə a ingə kaji. A ur kəy num, a te num, taa a ingə nyakuso'ne num to. ¹⁰ Njebogi re ə, re tado bogi, re tado təl nya, ə re tado tuji nya to par. Nan m'in, m're kadi de'gi ingəi kaji. Ningə kadi in kaji ki to mbar mbar.

¹¹ «M'in nje njekul bati'gi ki maji. De ki njekul bati'gi ki maji, adi rə'ne tado bati'gi lə'ne. ¹² Nan de ki in njekul bati'gi tado kingə nar par um in be'de el, loki oo jagum isi re ki do bati'gi'ti, inyə bati'gi ə anyi, adi jagum re uwə'de ge, sanan'de ge. ¹³ Njekul bati'gi tado kingə'n nar kin anyi, tado nya li'ə in nar par ə isi sangi, adi oo lo kadi ində rə'ne kon'ti tado lə bati'gi el. ¹⁴ M'in, m'in njekul bati'gi ki maji. M'gər bati'gi lə'm, ə bati'gi lə'm gəri m'in to. ¹⁵ Gəri m'in toki Bai gəri'm ə m'in m'gər'n Bai kin be to. Be ə, m'adi rə'm tado bati'gi lə'm. ¹⁶ M'aw ki bati'gi ki rangi non bay ki in me kəy'ti ne el. Ingi kaa, maji kadi m're se'de me kəy'ti. A oyi ndu'm ə, a təli nyakul'gi ki kareba ginn nje ngəm bati'gi'ti ki kareba. ¹⁷ Bai ndigi'm, tado m'adi rə'm kə kadi to m'təl m'ingə kingə ki rangi. ¹⁸ De ki a ində togi do'm'ti kadi m'ilə rə'm kə goto. In m'inbe ə m'adi ki me ndigi lə'm. M'aw ki togi kadi m'adi'n num, kadi m'taa'n num. In kin ə in ndu ki m'ingə ki rə Bai'ti.» ¹⁹ Ta lə Jeju kin təl re ki gangi nan ki rangi dann Juwipi'gi'ti bay. ²⁰ Ngayn'gi dann'de'ti eli eyina: «Ndil ki majel isi me'ə'ti, do'a ra dana el, ə ra bann ə isi oyi ta li'ə wa?» ²¹ Ə nje ki nungi eli eyina: «De ki ndil ki majel isi me'ə'ti elta be el. De ki ndil ki majel isi me'ə'ti asi kadi a te kum njekumto'gi el.»

Juwipi'gi mbeti koo mbi'de'ti toki Jeju in Ngonn Luwə

²² Dokagilo'ə'ti kin, Juwipi'gi isi rai nanyi tor ndu do Kəy'ti lə Luwə Jerujalem'ti. In do kagilo kul'ti. ²³ Jeju ulə lo aw ge təl ge ginn tabiti'ti lə *Salomon, nati Kəy'ti lə Luwə. ²⁴ Juwipi'gi iləi nan gugi gidə, ningə eli'ə eyina: «Kadi bann'ti ə a el'je ta ki kadi me'je osi nanga wa? Kin ə re in Kirisiti De ki Luwə mbət'ə ə, el'je wangi adi j'oo.» ²⁵ Jeju el'de ene: «Ta kin m'el'se kete nga, nan uni me'se adi ta lə'm el. Nya'gi ki m'nji m'ra'de me to Bai'ti kin manyinaji do'm'ti. ²⁶ Nan ingi, mbəti kunme'se kadi m'in. Mbəti tado in dann bati'gi'ti lə'm el. ²⁷ Bati'gi lə'm oyi ndu'm, m'gər'de, ningə ingi uni go'm to. ²⁸ M'adi'de kaji ki to biti ki non'ti, um nanyi kə el. Taa de ki kadi

* **10:8** 10.8 Jeremi 23.1-2; Ejəkel 34.2-3

ində togi'ne taa'n'de ji'm'ti kaa goto to. ²⁹ Bai ki nje kadi'm'de aw ki togi do de'gi'ti pəti, adi de madi ki asi kadi ində togi taa'n'de ji Bai'ti goto. ³⁰ J'in ki Bai j'in kare.» ³¹ Lo kin'ti, Juwipi'gi təli tiləi'ə ki mbal bay kadi n'toli'ə. ³² Ə Jeju el'de ene: «M'ra nya'gi ki maji maji ngayn takum'se'ti ki togi ki in rə Bai'ti, nga in ki ra ə in gəi kadi tiləi m'in ki mbal təli m'in tado'a wa?» ³³ Ə Juwipi'gi eli'ə eyina: «In tado nya maji ki ra ə ji ge kadi ji tiləi ki mbal ji təli el, nan in tado kelta ki mal. Tado in ki in de kare par ə el ene n'in Luwə†.» ³⁴ Jeju el'de ene: «Ndangi me ndukun'ti lə'se inbe'gi eyina: "M'in Burəbe m'el'se m'ene in luwə'gi". ³⁵ De'gi ki Luwə el'de ta lə'ne ə Luwə bar'de luwə'gi kin. Ningə gəri maji kadi de ra togi buji ta lə Luwə el. ³⁶ M'in, Bai Luwə ində'm ta dangi, ulə'm dənangi'ti, ə m'el'n m'ene m'in Ngonn lə Luwə, ningə ingi eli eyina ke m'in nan ə m'el m'ene m'in Ngonn lə Luwə wa ə, m'in nje kelta ki mal do to Luwə'ti, kin in tado ri wa? ³⁷ Kin ə re m'ra kulə lə Bai el ningə to uni me'se adi m'in el! ³⁸ A kin ə re m'nji m'ra kulə lə Bai ningə, re uni me'se adi m'in el kaa, uni me'se adi kulə'gi ki m'ra'de kakin nden taa. Uni me'se kadi gəri ə oyi toki Bai isi me'm'ti, ə m'in m'nji me Bai'ti to.» ³⁹ Lo kin'ti, sangi row nja kare bay kadi n'uwəi Jeju, nan te mbunə'de'ti aw.

⁴⁰ Jeju təl aw gidi ba Jurden'ti, lo'ti ki kete Jan ra de'gi batəm'ti. Jeju aw isi low'ə'ti kin non. ⁴¹ De'gi ngayn rei rə'a'ti, ningə elinan eyina: «Jan ra nya madi kare ki əti bol el, nan nya'gi pəti ki el oji'n do dingəm kin in nya'gi ki rəta'ti.» ⁴² Lo kin'ti non be de'gi ngayn uni me'de adi Jeju.

11

Kində Lajar lo koy'ti

¹ Dingəm kare ki njemonyi in non, to'a nan Lajar. Isi me be'ti ki Betani ki in ngonnbə lə Mari in ki ngonnkon'ne Marti. ² In darə Mari inbe kin ə a ur hu ki əti maji nja Burəbe'ti num, bər nja'a ki bisi do'ne num. Nga ningə in ngonnkon'a Lajar to ə rə'a to'ə. ³ Konnann'a'gi ki joo kin uləi de madi ad'a aw el Jeju ene: «Burəbe, njendigi lə'i basa mad'i in monyi.» ⁴ Loki Jeju oo ta kin ningə el ene: «Monyi lə Lajar kin a təl'ə el, nan in monyi ki re kadi toji togi Luwə, taa kadi de'gi uləi toji do'm'ti m'in Ngonn lə Luwə to.» ⁵ Jeju ndigi Marti in ki ngonnkon'a ki dene Mari, taa ndigi Lajar to. ⁶ Jeju oo maji kadi Lajar in monyi, be kaa isi lo'ti ki si'ti kin ba ndə joo bay. ⁷ Go'ti, el njendo'gi lə'ne ene: «Adi ji təli j'awi Jude'ti gogi.» ⁸ Ə Njendo'gi li'ə eli'ə eyina: «Njendo de'gi, ndə ngayn el ne bay ə Juwipi'gi sangi kadi n'tiləi'nu ki mbal n'toli'nu kakin ə, ge kadi təl aw Jude'ti bay wa?» ⁹ Jeju ilə'de'ti ene: «Ngann kadi in dəgi gidə in joo me ndə'ti ki kare el wa? Ningə kin ə re de njiyə kada ə a osi el, tado oo lo maji. ¹⁰ A re njiyə kondə ə a osi, tado oo lo maji el.» ¹¹ Go ta'ti kin, Jeju ilə ta ki rangi do'ti ene: «Madi'je Lajar to bi, ningə m'a m'aw kadi m'ndəl'ə.» ¹² Ə njendo'gi eli'ə eyina: «Burəbe, re in bi ə to ə a ndəl bay.» ¹³ Jeju elta lə koy Lajar, nan njendo'gi oyi toki in ta lə bi ki kare. ¹⁴ Ə Jeju el'de ar njay ene: «Lajar oy. ¹⁵ Nga ningə ki oji do'se, rə'm nəl'm ngayn kadi m'goto low'ə'ti, kadi to ingi uni me'se adi m'in. Ningə ki ne kin, adi j'awi do'a'ti.» ¹⁶ Ə Tomasi ki isi bari'ə «Ndungə» el ndəgi njendo'gi ene: «J'in kaa adi j'awi si'ə to j'oyi si'ə.»

Jeju in nje kadi de'gi təli sii ki do'de taa

¹⁷ Loki Jeju re te Betani'ti, oo kadi duwi Lajar ra ndə so nga. ¹⁸ Betani in ndəkba ki Jerujalem, asi kulə metər mutə be par, ¹⁹ adi Juwipi'gi ngayn rei rə Marti'ti in ki Mari kadi soli me'de oji'n do koy lə ngonnkon'de. ²⁰ Loki Marti oo kadi Jeju a re non, in aw tilə kum'ə, ningə Mari taa isi yan'ne nanga me kəy'ti. ²¹ Marti ki aw tilə kum Jeju, el Jeju ene: «Burəbe, kin ə re in se'je ne ə re ngonnkon'm a oy el. ²² Nan ki ne inbe kin

† 10:33 10.33 Lebitiki 24.16

kaa m'gər kadi nya'gi pəti ki dəji Luwə ə a adi.» ²³ Ə Jeju el'ə ene: «Ngonnkon'i a ində lo koy'ti.» ²⁴ Ningə Marti il'ə'ti ene: «In ki rəta'ti, m'gər kadi ndo ki njekoy'gi a indəi taa lo koy'ti dōboy ndo'ti ə, Lajar a ində taa lo koy'ti tō*.» ²⁵ Lo kin'ti, Jeju el'ə ene: «M'in nje kadi de'gi indəi taa lo koy'ti, ki nje kadi de'gi sii ki dō'de taa. De ki un me'ne, re oy mindi kaa, a təl isi ki dō'ne taa. ²⁶ Nga ningə, de ki isi ki dō'ne taa, ə un me'ne ə, de'ə kin a oy el ratata. M'dəj'i ke un me'i dō ta'ti kin wa?» ²⁷ Ningə Marti il'ə'ti ene: «Oyo, Burəbe, m'un me'm m'ad'i toki in ə in Kirisiti, De ki Luwə mbət'ə, in ə in Ngonn lə Luwə, in ə in de ki maji kadi a re dōnangi'ti.»

Jeju non tado koy lə Lajar

²⁸ Go ta'ti ki Marti el kin ə, ətə aw bər ngonnkon'ne ki dene Mari, el'ə ta nanga yōgiri be ene: «Njendo de'gi ra non, ə isi dəj'i kadi aw.» ²⁹ Loki Mari oo ta kin taa par ə ində taa kalangi aw ki rə Jeju'ti. ³⁰ Jeju ur me be'ti el bay, in lo'ti inbe ki Marti aw ingə'ti kete kakin bay. ³¹ Juwipi'gi ki sii me kəy'ti ki Mari, isi sōli me'ə, loki oyi'ə ində taa kalangi, te taga, oyi ene isi aw ki dōbadi'ti kadi non wa, adi indəi taa awi go'ə'ti. ³² Loki Mari aw te lo'ti ki Jeju ra'ti, ə oo Jeju ə, osi nanga nja'a'ti, ningə el'ə ene: «Burəbe, kin ə re in se'je ne ə re ngonnkon'm a oy el.» ³³ Loki Jeju oo kadi Mari isi non, taa Juwipi'gi ki in go'ə'ti kaa isi nonyi tō ningə, me'ə ur mad'a, taa ndil'ə isi nanga el tō. ³⁴ Ə dəji'de ene: «Iləi'ə ra be wa?» Ningə eli'ə eyina: «Burəbe, re ə oo.» ³⁵ Lo kin'ti, Jeju non. ³⁶ Ə Juwipi'gi eli eyina: «Oyi tōji ki tōji ndigi ki ndig'ə kin.» ³⁷ Nan nje ki nungi eli eyina: «Te kum njekumtə, nga ra bann ə asi kadi ɔgi Lajar koy el tō wa?»

Jeju adi Lajar ində lo koy'ti

³⁸ Lo kin'ti, me Jeju təl ur mad'a kur ki rangi bay, adi ətə aw ki dōbadi'ti. Ningə in bolo mbal ə indəi mbal mad'a uti ta'a. ³⁹ Jeju el'de ene: «Ori mbal kin kə», nan Marti ki konnann nje goto el Jeju ene: «Burəbe, ra ndo sə nga, adi a ətə.» ⁴⁰ Ə Jeju el'ə ene: «M'el'i m'ene ri wa? M'el'i m'ene re un me'i ə a oo tōji lə Luwə.» ⁴¹ Lo kin'ti, ori mbal kə, ə Jeju un kum'ne ki taa ningə el ene: «Bai, m'ra'i oyo toki oo dō ndu'm. ⁴² M'gər kadi ta'gi ki m'nji m'el'i kin oo dō ndu'm dōrə, nan m'elta kin be tado bulə de'gi ki gugi gidi'm kin, kadi uni me'de adi m'in toki in in ə ulə'm.» ⁴³ Go ta'ti kin ə, Jeju un ndu'ne ki taa elta ki tōgi'ne ene: «Lajar, te taga!» ⁴⁴ Ningə nje goto Lajar ində lo te taga. Ji'ə'gi ki nja'a'gi in ki ra'gi ki ta ku, taa takum'ə in ki dolo ki ku tō. Ə Jeju el'de ene: «Tuti'ə, ə inyəi'ə adi aw.»

De'gi dōi tanan'ti kadi n'tōli Jeju

(Mat 26.1-5; Mrk 14.1-2; Luk 22.1-2)

⁴⁵ Juwipi'gi ngayn ki rai rə Mari'ti, ə oyi nya ki Jeju ra, uni me'de adi Jeju. ⁴⁶ Nan nje ki nan'gi awi ingəi Parisi'gi, eli'de nya ki Jeju ra. ⁴⁷ Lo kin'ti, kibo'gi lə njekujənyamosi kadikare'gi ki Parisi'gi, ɔsi dō nje gangi ta'gi lə Juwipi'gi nan'ti, ningə dəji nan eyina: «In ri dana ə kadi ji rai wa? Dingəm kin ra nyakōji'gi ngayn! ⁴⁸ Kin ə re j'inyəi'ə adi ra nya'gi lə'ne kin ki non'ne'ti ə, de'gi pəti a uni me'de adi'ə, ningə de'gi ki Rəm'ti a rei kadi tuji Kəy lə Luwə, taa a tuji ginn be lə'je tō!» ⁴⁹ Ə Kayipi ki in ki kare dann nje kundo Juwipi'gi'ti, ki bal'a'ti non in kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi, un ta el'de ene: «In gəri nya kare me nya'ti ki isi ra nya kin el! ⁵⁰ In mərta maji oyi! In soti ngayn tado lə'se kadi ba kal de kare oy tado lə ginn de'gi banyi banyi, ə ginn be ki ta'a ba ingə tuji el.» ⁵¹ Nga ningə in ta ki Kayipi inbe ə el ki dō'ne el, nan toki bal'a'ti non in kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi, Luwə ində taa ta'a'ti adi iləmbər'ə kete toki maji kadi Jeju a oy tado lə ginn be lə Juwipi'gi. ⁵² Ningə a oy tado lə ginn be lə Juwipi'gi par el, nan a oy kadi kaw'n ngann'gi lə Luwə ki sananyinan ki lo'gi dangi

* 11:24 11.24 Daniyel 12.2

dangi kin kadi tɔli ginn de'gi ki kareba. ⁵³ In dɔ ndɔ'a'ti non kin, njekundo Juwipi'gi uni ndu'de kadi n'tɔli Jeju. ⁵⁴ In be ə, Jeju ində ngangɪ njiyə taga takum Juwipi'gi'ti. Ɔr rɔ'ne aw ndəkba kadi dilələ'ti, me ngonn be'ti ki bari'ə Epirayim. Aw si'ti non ki njendo'gi lə'ne.

⁵⁵ Dɔkagilo ra nanyi lə Juwipi'gi ki bari'ə Paki in ndəkba, adi de'gi ngayn awi Jerujalem'ti kete non'ti kadi to rai nya'gi kigo kuji'ə'ti lə'de in Juwipi'gi kadi ari rɔ'de non Luwə'ti. ⁵⁶ De'gi kakin in ginn Kəy'ti lə Luwə, ningə isi sangi Jeju, ə dəji nan ta dann'de'ti eyina: «Mərta lə'se in ri wa? Kadi a re lo ra nanyi'ti el wa?» ⁵⁷ Nya kare ə, kibo'gi lə njekujənyamosi kadikare'gi ki Parisi'gi uni ndu kadi re de madi oo lo ki Jeju in'ti ə, kadi el'de adi n'awi n'uwəi'ə.

12

Mari buki hu ki ətɪ maji nja Jeju'ti
(Mat 26.6-13; Mrk 14.3-9; Luk 7.36-50)

¹ Nɔ mehen kete non ra nanyi Paki'ti, Jeju aw Betani'ti ki Lajar si'ti. Lajar ki ndɔki ad'a ində taa lo koy'ti. ² Lo kin'ti non, rai nyakusɔ ki tɔ Jeju. Marti ə in nje kadi'de nyakusɔ, ningə Lajar in ki kare dann nje kisi ta nyakusɔ ki Jeju. ³ Mari un hu ki rai ki mann kagi ki bari'ə «nar», a rosi ngonn ku be, ur nja Jeju'ti, ningə go'ti, bɔr nja'a ki bisi dɔ'ne. In hu «nar» dɔrɔ'a ki gat'a in ngayn. Banyi'a taa me kəy. ⁴ Lo kin'ti, Judasi Isikariyoti ki in ki kare dann njendo'gi'ti lə Jeju, in ki a un dɔ Jeju, el ene: ⁵ «Tadɔ ri ə in ki law hu kin ndogi, taa'n nar ki lo kulə'ti ki ndɔ bu mutə be kaa in ki ra'n ki njendoo'gi el wa?» ⁶ Judasi elta kin be tadɔ to ə ta lə njendoo'gi to rɔ'a el, nan tadɔ in njebogɪ. In ə bɔl nar in ji'ə'ti, adi isi bogɪ nar ki isi buki me'ti nden nden. ⁷ Nan Jeju el ene: «Inyəi Mari keke! Nga ra nya kin be nginə'n ndɔki kadi m'a m'aw'n badi'ti. ⁸ Njendoo'gi a in sese ki ndɔ'gi, ndɔ'gi, nan m'in m'a m'in sese ki ndɔ'gi, ndɔ'gi el.»

De'gi doi tanan'ti kadi n'tɔli Lajar tɔ

⁹ Bulə de'gi ki Juwipi'gi ngayn oyi kadi Jeju in Betani'ti, adi rei. Ningə rei tadɔ lə Jeju par el, nan rei tadɔ koo Lajar tɔ ki Jeju ad'a ində taa lo koy'ti kakin tɔ. ¹⁰ In be ə, kibo'gi lə njekujənyamosi kadikare'gi uni ndu'de kadi n'tɔli Lajar tɔ, ¹¹ tadɔ in ta li'ə ə ra adi Juwipi'gi ngayn inyəi'de ə uni me'de adi Jeju.

Jeju ur me be'ti ki Jerujalem ki kɔsikurə
(Mat 21.1-11; Mrk 11.1-11; Luk 19.28-40)

¹² Lo ti go'ti, bulə de'gi ki ngayn ki rei lo ra nanyi'ti Jerujalem, oyi kadi Jeju isi re me bebo'ti kin, ¹³ ə oyi baji tann'gi, ə tei taga gidi bebo'ti, awi tiləi kum'ə. Ningə lo kin'ti, uni ndu'de ki taa eli eyina: «Ojana! Njangi dɔ in ki dɔ Luwə'ti! Ningə kadi Luwə njangi dɔ de ki re me tɔ Burəbe'ti, kadi Luwə njangi dɔ ngar lə Isirayel'gi!» ¹⁴ Jeju ingə ngonn koro, ningə ala isi dɔ'a'ti toki ndangi me makitu'ti lə Luwə eyina: ¹⁵ «In bɔl el, bebo *Siyon! gon lo oo, ngar lə'i isi re, isi dɔ ngonn koro'ti*.»

¹⁶ Dɔkete ba, njendo'gi li'ə gəri me nya'gi ki isi rai nya kin el, nan loki de'gi isi uləi toji dɔ Jeju'ti nga a kadi me'de olo dɔ'ti toki makitu lə Luwə elta li'ə kadi nya kin a ra nya dɔ'a'ti be. Ningə in nya'a kaa ə ra nya dɔ'a'ti kin.

¹⁷ De'gi ngayn ki ndɔki in si'ə nan'ti loki ndəl Lajar ad'a te dɔbadi'ti, dann njekoy'gi'ti, manyinaji li'ə. ¹⁸ Ningə in naji ki man lə'de kin ə ra adi bulə de'gi awi tiləi kum'ə, tadɔ oyi kadi ra nyakɔji ki ətɪ bɔl ngayn kin. ¹⁹ Lo kin'ti, Parisi'gi elinan dann'de'ti eyina: «Oyi toki taga takum'se'ti ne kadi asi ra nya madi el; de'gi pəti buki nan ki go'ə'ti!»

* 12:15 12.15 Jaka 9.9

Gireki'gi sangi kadi n'oyi Jeju

²⁰ Gireki'gi madi in dann de'gi'ti ki rei Jerujalem lo ra nanyi'ti kadi osi məkəsi'de nanga non Luwə'ti. ²¹ Gireki'gi kakin rei ndəkba rə Pilipi'ti ki in de ki ngonn be'ti ki Betisayda ki Galile'ti, dəji'ə eyina: «Ji ndigi kadi j'oo Jeju.» ²² Ə Pilipi aw el Andire, nga a indəi rə'de nan'ti joo pəti ai eli Jeju. ²³ Jeju ilə'de'ti ene: «Ki ne kin ə, ndə asi kadi Luwə təji təgi'm m'in Ngonn de ki taga nga. ²⁴ Ningə rəta, rəta, adi m'el'se, kandi koo ki kare ki osi nanga kin re oy el ə, a to ki kar'ne ba par, a re oy tə ə, a te ki kandi ko'gi ki rangi ngayn. ²⁵ De ki ndigi koo maji rə'ne, a il'ə kə, nan de ki inyə ta koo maji rə'ne dənangi'ti ne, a ngəm rə'ne tado kaji ki biti ki non'ti. ²⁶ Kin ə re de madi ge ra kuləbər lə'm ə, maji kadi un go'm, nga ningə njekuləbər lə'm kin a in sə'm lo'ti ki m'a m'in'ti. De ki nje ra kuləbər lə'm, Bai Luwə a əsionn'o.»

Jeju elta ki də koy'ne'ti

²⁷ Jeju el ene: «Ki ne kin, ndil'm isi nanga el, eke ta ri ə kadi m'el wa? Kadi m'el m'ene: “Bai, aji'm ta də kadi'ti ki ngan ki a re də'm'ti kin wa?” Nga in tado də kadi inbe kin ə m're'n biti m'te'n ne kin. ²⁸ Bai, təji adi de'gi gəri təbar lə'i.» Ningə ndu de bar in ki dərən'ti ene: «M'adi de'gi gəri təbar lə'm nga, nan m'a m'adi de gəri bay.» ²⁹ Bulə de'gi ki rai low'ə'ti non ə oyi ndu ta kin ki mbi'de eli eyina: «In ndi ə ndangi nya.» Ningə nje ki nungi eli eyina: «Malayka kare ə el'ə ta.» ³⁰ Ə Jeju el'de ene: «Ndu ta ki oyi kin te tado lə'm m'in el, nan te tado lə'se ingi. ³¹ Ki ne kin, in dəkagilo ki kadi Luwə a gangi'n ta də de'gi'ti ki dənangi'ti ne nga, in dəkagilo ki kadi Luwə a uwə'n ngar ki isi ində təgi'ne də de'gi'ti ki dənangi'ti ne, il'ə gidi lo'ti kə nga. ³² Nga ningə m'in, ndə ki de'gi a uni m'in taa ngərəngi ki dənangi'ti kin ə, m'a m'ndər de'gi pəti ki rə'm'ti.» ³³ Me ta'gi'ti kin, Jeju təji kadi gəri ke gorow ki bann ə a oy wa? ³⁴ Ə bulə de'gi eli'ə eyina: «J'ingəi me makitu ndukun'gi'ti lə'je toki Kirisiti ki in de ki Luwə mbət'ə, a isi biti ki non'ti um a oy el†, nga ra bann be ə in el ene: “Maji kadi a bəri Ngonn de taa də kagidəsi'ti wa?” Ə Ngonn de'ə inbe kin in nan dana wa?» ³⁵ Ningə Jeju el'de ene: «Kunji in dann'se'ti ne dəkagilo nden bay. Ningə kadi njiyəi ki non'se'ti loki kunji isi unji də'se'ti kin, kadi to lo ki diw ingə'se də row'ti el. Tado de ki njiyə me lo ki diw'ti, gər loki isi awi'ti el. ³⁶ Dəkagilo ki kunji in sese kin ə, uni me'se adi kunji, kadi to təli de'gi ki me kunji'ti.» Loki Jeju el'de ta be ningə, əti aw iyə rə'ne sanyi takum de'ti.

Juwipi'gi mbeti kunme'de kadi Jeju

³⁷ Jeju ra nyakəji'gi ki əti bol bol takum Juwipi'gi'ti kaa, uni me'de adi'ə el. ³⁸ In kin təta ta ki njekeltakita Luwə'ti Ejay el ene:

«Burəbe, nan un me'ne də ta'gi'ti ki osi mbi'de'ti kin wa?

In nan'gi ə Burəbe təji'de təgi'ne wa?»

³⁹ Ningə darə Ejay inbe təl ra non ər ginn nya ki asi kadi uni me'de el ene:

⁴⁰ «Luwə tə kum'de,

Kadi to oyi lo el,

Adi me'de ngan ngororo,

Kadi to gəri nya madi kare el,

Kadi to təli kum'de rə Luwə'ti el,

Nan to Luwə aji'deš.»

⁴¹ Ejay elta kin be tado kunji Jeju ki oo kete nu ə el'n ta də'a'ti.

⁴² Nya kare, dann njekundo Juwipi'gi'ti inbe kin, ngayn'gi uni me'de adi Jeju, nan mbeti keli ki taga tado lə Parisi'gi ki kadi a tuwəi'de kə ginn kəykawnan'ti lə Juwipi'gi*. ⁴³ Oyi maji ngayn kadi de'gi yo ə piti'de utə kadi Luwə ta'a piti'de.

† 12:34 12.34 Pa'gi 110; Ejay 9.6; Daniyel 7.14 ‡ 12:38 12.38 Ejay 53.1 § 12:40 12.40 Eja 6.9-10 * 12:42 12.42 9.22

Ta ki ta Jeju'ti ə a gangi'n ta

⁴⁴ Jeju un ndu'ne ki taa ene: «De ki un me'ne ə, in m'in ə un me'ne adi'm el, nan in njekulə'm ə un me'ne ad'a, ⁴⁵ ningə de ki oo'm ə, oo njekulə'm tɔ. ⁴⁶ M'in, m'in kunji, ə m're dɔnangi'ti ne kadi de ki un me'ne adi'm ə, de'ə njiyə me lo ki diw'ti el. ⁴⁷ Kin ə re ta lə'm osi mbi de'ti, ə de'ə ra'n kulə el ə, in m'in ə m'gangi ta dɔ'a'ti el, tado m're dɔnangi'ti ne kadi m'aji de'gi um kadi m'gangi ta dɔ de'ti el. ⁴⁸ De ki mbəti'm num, taa ta lə'm el num ə, aw ki njegangita dɔ'ne'ti nga. Ningə in nya'gi ki m'ndo de'gi inbe kin ə, a gangi ta dɔ'a'ti dɔboy ndɔ'ti. ⁴⁹ Toki rɔta'ti, m'elta ki dɔ rɔ'm el, nan in Bai ki njekulə'm ə adi'm ndu'gi ki kadi m'el num, m'ndo num. ⁵⁰ Nga ningə, m'gər kadi mbərkikində ki Luwə adi kin ə, in nje re ki kaji ki biti ki non'ti. Ta'gi ki m'el, m'el'de toki Bai el'm.»

13

Jeju togi nja njendo'gi lə'ne

¹ Kete non ra nanyi Paki'ti, Jeju gər kadi ndɔ re nga kadi to inyə dɔnangi ə aw rɔ Baw'ne'ti. Jeju ki ndigi nje yan'ne'gi ki dɔnangi'ti mayinu, ndigi'de biti kadi tɔlta'a. ² Jeju in ki njendo'gi lə'ne ta nyakusɔ lo sɔl'ɔ. Ningə dɔkagilo'ə'ti kin, Su ində mərta kulə Jeju ji njeban'gi'ti me Judasi'ti ki ngonn lə Simon Isikariyoti nga. ³ Jeju inbe ki dɔ'ne gər kadi Baw'ne Luwə ulə nya'gi pəti ji'ne'ti, ningə gər toki n'in rɔ'a'ti ə n're, adi n'ra n'təl n'aw rɔ'a'ti gogi. ⁴ Jeju ində taa ta nya kusɔ'ti, ɔr ku lə'ne ki ulə dɔ mad'a'ti, ə un ta ku dɔɔ'n bədi'ne. ⁵ Go'ti, mbəl mann me nya'ti, ə ilə rɔ'ne togi nja njendo'gi lə'ne, ə bɔr nja'de ki ta ku ki kete dɔɔ'n bədi'ne kakin. ⁶ Loki Jeju re te dɔ Simon Piyər'ti ə, Simon Piyər el'ə ene: «Burəbe, in ə kadi togi nja'm wa?» ⁷ Ə Jeju el'ə ene: «Nya ki m'nji m'ra kin, tanan'ti ne in gər el, nan a gər me'ə bay.» ⁸ Be kaa Piyər el Jeju ene: «Jagi, in a togi nja'm el.» Ə Jeju el'ə ene: «Kin ə re m'togi njay el ə, nya madi ki ore'je nan'ti sə'i goto.» ⁹ Ningə Piyər el ene: «Burəbe, re in be ə, togi nja'm par el, nan kadi togi ji'm'gi ki dɔ'm'gi tɔ.» ¹⁰ Ə Jeju el'ə ene: «De ki ndogi mann, aw ndoo togi nja'ne par, um rɔ'a'gi pəti el, tado ndəgi rɔ'a'gi ar njay. Nga ningə ingi, rɔ'se ar njay, nan in de'gi pəti ə rɔ'de ar, el bay tɔ.» ¹¹ Lo kin'ti, Jeju gər de ki njekulə'ne ji njeban'gi'ti, ə el'n ene: «In ingi pəti ə rɔ'se ar njay el.» ¹² Loki Jeju togi nja'de ginn'ə gangi ningə, un ku lə'ne ulə rɔ'ne'ti, ə təl aw isi ta nyakusɔ'ti gogi, ə el'de ene: «In gəri me nya ki m'ra sese kin wa? ¹³ Sii bari m'in Njendo de'gi, Burəbe ge, ningə in gorow'ə'ti, tado in m'inbe. ¹⁴ Nga ningə re m'in ki m'in Njendo de'gi, m'in Burəbe ge'ə m'togi nja'se ningə, ingi kaa maji kadi togi nja nan ki yo ge ki ne ge tɔ. ¹⁵ In nya ə m'ɔji'se, kadi ingi kaa ndaji, rai toki m'ra sese kin be tɔ. ¹⁶ Toki rɔta'ti, adi m'el'se, bər utə be'ne el, taa ngonn njekawkulə utə njekulə el tɔ. ¹⁷ Toki in gəri nga kin ə, rai kul'ə ə, rɔ'se a nəl'se ngayn. ¹⁸ In ingi pəti ə m'nji m'elta lə'se el; m'gər de'gi ki m'mbəti'de. Nga ningə, maji kadi ta ki makitu lə Luwə el kin ra nya. Makitu el ene: “De ki isi sɔ sə'm nya, tur gaji'ne ɔsi'm*.” ¹⁹ M'el'se ta kin ngəsine, kadi to ndoki nya'a a ra nya ə, gəri toki m'in “M'in Nje kisi non.” ²⁰ Toki rɔta'ti, adi m'el'se, de ki uwə de ki m'a m'ulə ki rɔ'ne'ti, in m'inbe ə uwə'm ki rɔ'ne'ti, ə de ki uwə'm ki rɔ'ne'ti, uwə njekulə'm ki rɔ'ne'ti tɔ.»

Jeju el toki Judasi a un dɔ'ne

(Mat 26.21-25; Mrk 14.18-21; Luk 22.21-23)

²¹ Go ta'gi'ti kin, ndil Jeju isi nanga el, adi ta te ta'a'ti ki taga ene: «Toki rɔta'ti, adi m'el'se, de kare dann'se'ti ne a ulə'm ji de'gi'ti.» ²² Lo kin'ti, njendo'gi li'ə gonyi kum nan, ningə dəji nan ke nan dana ə isi elta li'ə wa. ²³ Ki kare dann njendo'gi'ti, ki in de ki Jeju ndig'ə, isi kadi Jeju'ti ndəkba. ²⁴ Ə Simon Piyər ra nyakɔji el'n'ə kadi dəji

* 13:18 13.18 Pa 41.10

Jeju ke isi elta læ nan dana inbe. ²⁵ Njendo kakim oy ki do Jeju'ti see, ningø døj'ø ene: «Burøbe, de'ø in nan wa?» ²⁶ Ø Jeju ilø'ti ene: «In de ki m'a m'ad'a mapa ki m'gangi, m'ulø me tanyi'ti kin.» Ningø Jeju gangi mapa ulø me tanyi'ti, adi Judasi ngonn læ Simon Isikariyoti. ²⁷ Loki Judasi taa mapa kakim taa par ø, *Satan ur me'ø'ti. Ø Jeju el'ø ene: «Nya ki to me'i'ti kadi ra kakim, ra kalangi!» ²⁸ Dann de'gi'ti ki si si'ø ta nyakusø'ti kin, de ki kadi gær ke tado ri ø el'ø ta kin be wa goto. ²⁹ Toki Judasi in'n nje koti bøl nar kakim, ngayn'gi oyi toki Jeju døj'ø kadi aw ndogi nya ki kadi n'rai nanyi Paki, eke kadi aw adi nya madi njendoo'gi wa be. ³⁰ Judasi taa mapa ki Jeju ad'a kakim taa par ø te taga. Do kad'a'ti kin, lo ndul nga. ³¹ Loki Judasi te ø, Jeju el ene: «Ki ngøsine kin, de'gi uløi toji do m'ti m'in Ngonn de, ningø m'in Ngonn de m'a m'adi de'gi uløi toji do Luwø'ti to. ³² Kin ø re m'a m'adi de'gi uløi toji do Luwø'ti ø, Luwø inbe ki do'ne a adi de'gi uløi toji do m'ti m'in Ngonn de to. Nga ningø in nya ki a ra nya ngøsine. ³³ Ngann'm'gi, m'in sese ne, nan'ti dokagilo ki nden be par. A sangi m'in, ningø toki m'el'n Juwipi'gi, m'el'se bone to toki: "Lo ki m'a m'aw'ti, a asi kadi awi'ti el." ³⁴ M'adi'se mbærkikindø ki sigi ki in ta kadi in ndiginan dann'se'ti ki yo ge ki ne ge. Maji kadi in ndiginan dann'se'ti ki yo ge ki ne ge toki m'in m'ndigi'n'se kin be to. ³⁵ Kin ø re in ndiginan dann'se'ti ki yo ge ki ne ge ø, de'gi pøti a gøri toki in njendo'gi læm.»

Jeju el toki Piyør a manji ta gær'ne

(Mat 26.33-35; Mrk 14.29-31; Luk 22.31-34)

³⁶ Simon Piyør døji Jeju ene: «Burøbe, a aw ra wa?» Ø Jeju el'ø ene: «Lo ki m'a m'aw'ti, a asi kadi un go'm ki ngøsine'ti kin el, nan a un go'm bay.» ³⁷ Ningø Piyør ilø Jeju'ti ene: «Burøbe, tado ri ø m'a m'asi kadi m'un go'i ki ngøsine'ti kin el wa? M'nji do nja'm'ti kadi m'adi rø'm kø tado læ'i!» ³⁸ Lo kin'ti, Jeju ilø Piyør'ti ene: «Adi in isi do nja'i'ti kadi adi rø'i kø tado læ'm inbe ta? Toki røta'ti, adi m'el'i, kunø kunjø non el bay ø, a manji ta nja mutø ene in gøri'm el.»

14

Jeju in row ki kaw ki rø Luwø'ti

¹ Jeju el njendo'gi læ'ne ene: «Maji kadi me'se bøl el, uni me'se adi Luwø, ø uni me'se adi'm'in to. ² Me be'ti læ Bai, køy'gi in ngayn non. Kin ø re in nya ki røta'ti el ø, re m'a m'el'se, tado m'nji m'aw kadi m'ra go lo tado læ'se. ³ Loki m'aw, ø m'ra go lo ginn'ø gangi ningø, m'a m'tøl to m're kadi m'øy'se, m'aw sese rø'm'ti, kadi to lo ki m'in'ti, ingi kaa in'ti to. ⁴ In, gøri row ki kaw lo'ti ki m'nji m'aw'ti.» ⁵ Lo kin'ti, Tomasi el Jeju ene: «Burøbe, ji gær lo ki isi awi'ti el to, ø ra bann be ø j'a ji gær row ki kaw'ti wa?» ⁶ Ø Jeju el'ø ene: «M'in row, m'in røta, m'in kisikidøtaa. Row ki rangi ki kadi de asi kaw'n rø Bai Luwø'ti goto. ⁷ Re in gøri m'in ø, a in gøri Bai to. Nga ningø, toki ji ra'n ne inbe kin, in gøri'ø num, oyi'ø num to.» ⁸ Ningø Pilipi el Jeju ene: «Burøbe, toji'je Baw'je Luwø adi j'oo'ø par ø, inbe kin asi'je naki.» ⁹ Ø Jeju el'ø ene: «Pilipi, in mayinu ba ø m'in sese ne kin kaa in gøri'm'in el bay wa? De ki oo'm ø, oo Bai Luwø to. Nga ra bann be ø el ene: "Toji'je Baw'je Luwø adi j'oo'ø wa?" ¹⁰ Oo to ta ki røta'ti el kadi m'in m'nji me Bai'ti, ø Bai isi me'm'ti wa? Ta'gi ki m'nji m'el'se kin, in m'inbe ki do rø'm ø m'nji m'el el; in Bai ki isi me'm'ti ø isi ra kulø'gi læ'ne. ¹¹ Uni me'se adi'm'in toki m'in m'nji me Bai'ti, ø Bai isi me'm'ti to kin. A re uni me'se adi'm'in do ta'gi'ti ki m'nji m'el el ø, kulø ra'gi læ Luwø ki oyi ki kum'se kin yo ø, uni me'se nden. ¹² Toki røta'ti, adi m'el'se, de ki un me'ne ø, in kaa a ra nya'gi ki m'nji m'ra'de kin to. A ra nya'gi ki øti bøl ngayn bay, tado m'in m'nji m'aw rø Bai'ti. ¹³ Nga ningø, nya'gi pøti ki døji me to'm'ti ø, m'a m'ra m'adi'se, kadi m'in

Ngonn, m'ra m'adi de'gi ulai toji do Bai Luwə'ti. ¹⁴ Kin ə re dəji nya madi me to'm'ti ə, m'a m'ra m'adi'se.»

Jeju un ndu'ne kadi n'a n'ulə ki Ndil Luwə

¹⁵ Jeju ilə ta ki rangi do'ti bay ene: «Kin ə re in ndigi m'in ə, a təli ro'se go mbərkikində'gi'ti lə'm ə uwəi njarara. ¹⁶ Ningə m'in, m'a m'dəji Bai Luwə kadi ulə ki Njera sese ki rangi, ki a isi sese biti ki non'ti. ¹⁷ In ə in Ndil ki njera nya ki rəta'ti, ki de'gi ki donangi'ti ne asi kadi taai'ə me de'ti el, tado oyi'ə el, taa gəri'ə el to, nan ingi, in gəri'ə, tado isi kadi'se'ti ne, taa a isi me'se'ti to. ¹⁸ M'a m'inyə'se ki kar'se to ngann hal'gi be el, nan m'a m'təl kadi m're ro'se'ti. ¹⁹ Nanyi ngayn el kadi de'gi ki donangi'ti ne a oyi m'in el ratata, nan ingi, a oyi m'in, tado m'nji ki do'm taa, taa ingi kaa a sii ki do'se taa to. ²⁰ Ndo'a'ti kin ə, a oyi kadi m'in me Bai'ti, ningə ingi, in me'm'ti, ə m'in, m'in me'se'ti to. ²¹ De ki njendigi'm, in de ki ngəm go mbərkikində'gi lə'm maji num, təl ro'ne go'ti num. Bai a ndigi de ki njendigi'm, ningə m'in kaa m'a m'ndig'ə to, taa m'a m'toj'ə ro'm ki taga kadi gəri'm to.» ²² Judi (ki Judasi Isikariyoti el) el Jeju ene: «Burəbe, ra bann be j'in par ə a toji'je ro'i ki taga kadi ji gəri, um a toji ro'i ki taga kadi ndəgi de'gi ki donangi'ti ne kin gəri nu el wa?» ²³ Jeju il'ə'ti ene: «De ki ndigi'm ə, a ngəm go ta'gi lə'm. Bai a ndig'ə, ningə j'in ki Bai Luwə joo pəti j'a ji re ro'a'ti, j'a j'ində be nan'ti si'ə. ²⁴ De ki ndigi'm el, təl ro'ne go ta'gi'ti lə'm el. Ta'gi ki isi te ta'm'ti ə isi oyi kin, in ta'gi ki m'inbe m'el ki do'm el, nan in ta'gi ki in ro Bai'ti ki njekulə'm. ²⁵ M'el'se ta'gi kin dokagilo ki m'in sese nan'ti ne bay kin. ²⁶ Njera sese, Ndil Luwə ki Bai a ulə'n adi'se me to'm'ti kin, a ndo'se nya'gi pəti, taa a olo me'se do nya'gi'ti pəti ki m'el'se to. ²⁷ M'inyə lapiya m'adi'se, m'adi'se lapiya lə'm. Ningə m'in m'adi'se toki de'gi ki donangi'ti ne adi'se el. Adi me'se osi nanga, in boli el. ²⁸ Oyi te ta'm'ti m'el m'ene: “M'a m'aw, ə m'a m'təl m're ro'se'ti”. Ningə kin ə re in ndigi m'in ə, a rai rənel do kaw'ti ki m'nji m'aw ro Bai'ti, tado in, in kibo utə'm. ²⁹ M'el'se ta kin ngə sine, kete taa kadi nya'gi rai nya, kadi to loki a rai nya ə, uni me'se adi'ə. ³⁰ M'a m'ingə kagilo kadi m'el'se ta ki ne'ti kin el nga, tado, ngar ki isi ində togi'ne do de'gi'ti ki donangi'ti ne, re. Ningə in aw ki togi madi do'm'ti el, ³¹ nan a ingə tarow kadi ra adi de'gi gəri toki m'ndigi Bai, ə m'ra nya'gi toki Bai dəji'm kadi m'ra. Indəi taa lo kin'ti adi j'awi.»

15

Jeju in kagi nju ki rəta'ti

¹ Jeju el ene: «M'in, m'in kagi nju ki rəta'ti, ningə Bai in nje ra kulə me ndoo nju'ti to. ² Baji nju ki in ro'm'ti, ə andi el ə, Bai a tugə kə, nan in ki andi maji ə, a tugə ngann baji'ə'gi ki majel kə kadi andi ki kete do mad'a'ti. ³ Ningə in nyando ki m'ndo'se, ra adi in de'gi ki ari njay nga. ⁴ Ə re uwəi ro'se ro'm'ti ngan ə, m'in m'a m'uwə'se ro'm'ti ngan to. Nga ningə, to ki kaa ki baji kagi a asi kadi andi ki kanji kagi el kakin ə, ingi kaa a asi kadi rai nya madi ki kanji kadi uwəi ro'se ro'm'ti, el to. ⁵ M'in kagi nju, ə in baji'm'gi to. De ki uwə ro'ne ro'm'ti ngan, ə m'in m'uwə ro'm'ti to ə, a ra nya'gi ki maji maji ngayn, tado a asi kadi rai nya madi ki maji ki dorə'se el. ⁶ De ki uwə ro'ne ngan ro'm'ti el, a iləi'ə kə gidi lo'ti to baji kagi be. Baji kagi'gi ki tuti, a kəri'de kadi buki'de por'ə kadi onyi por kə. ⁷ Kin ə re uwəi ro'se ro'm'ti ngan, ə ta lə'm isi me'se to ə, dəji nya ki in ndigi ə a ingəi. ⁸ Nya ki a rai kadi de'gi ulai toji do Luwə'ti ki taga, in ta kadi rai kulə'gi ki maji, maji, ki donan'ti, donan'ti num, kadi toji toki in njendo'gi lə'm ki rəta'ti num to. ⁹ Toki Bai ndigi'm nga, m'in m'ndigi'se nga be to. Nga ningə, maji kadi rai do nja'se'ti, me ndigi'ti ki m'ndigi'se. ¹⁰ Kin ə re təli ro'se go mbərkikində'gi'ti lə'm ə, a rai do nja'se'ti, me ndigi'ti ki m'ndigi'se, toki

m'təl'n rɔ'm go mbærkikində'gi'ti læ Bai Luwə, ə m'ra'n dɔ nja'm'ti, me ndigi'ti ki in ndigi'm kin be tɔ.

¹¹ «M'el'se ta'gi kin be kadi rɔnel ki me'm'ti in rɔnel lə'se tɔ, ningə kadi rɔnel lə'se in rɔnel ki asi nan rerere. ¹² Mbærkikində lə'm ə to kin: In ndiginan ki yo ge ki ne ge dann'se'ti, toki m'ndigi'n'se kin be tɔ. ¹³ Kin ə re de un rɔ'ne ilə kɔ tado læ madi'ne'gi ə, nya madi ki rangi ki kadi a ra, toji'n ndiginan ki utə in kin goto nga. ¹⁴ Kin ə re rai nya ki m'dəji'se kadi rai ə, in madi'm'gi. ¹⁵ M'bar'se njekuləbər'gi el ratata, tado njekuləbər gər nya ki be'ə isi ra el. Nga ningə m'in, m'bar'se madi'm'gi, tado m'adi ingi gəri nya'gi pəti ki m'ingə rɔ Bai Luwə'ti. ¹⁶ In ingi ə mbəti m'in el, nan in m'in ə m'mbəti'se. Ningə, m'adi'se kulə kadi rai, rai kulə'gi ki maji maji, ki a to ratata. Ningə lo kin'ti, Bai a adi'se nya'gi pəti ki dəji'ə me tɔ'm'ti. ¹⁷ Nya kare ki m'dəji'se, in ta kadi in ndiginan ki yo ge ki ne ge dann'se'ti.»

De'gi ki dɔnangi'ti ne, me'de majel ki Jeju in ki njendo'gi lə'ne

¹⁸ Jeju el bay ene: «Kin ə re de'gi ki dɔnangi'ti ne ɔsi'se ta ə, kadi in gəri toki in m'in ə ɔsi m'in ta kete non'se'ti. ¹⁹ Nga ningə, kin re in uwəi ki de'gi ki dɔnangi'ti ne ə, re de'gi ki dɔnangi'ti ne a ndigi'se; nan ki ne kin, in uwəi se'de el, tado m'mbəti'se, m'te sese kɔ dann'de'ti. Ningə in tado kin ə, ɔsi'se ta. ²⁰ Ə adi me'se olo dɔ ta'ti ki m'el'se kete m'ene: “Bər utə be'ne el” kin. Kin ə re adi m'in kon ə, a adi'se kon tɔ, a re təli rɔ'de go ta'ti lə'm ə, a təli rɔ'de go ta'ti lə'se tɔ. ²¹ Ki ne kin, a adi'se kon tado lə'm, tado gəri de ki njekulə'm el. ²² Kin ə re m're el, re m'el'de ta el ə, re de a tudə majel'gi lə'de dɔ'de'ti el; nan ki ne kin, lo kadi a eli eyina: “Gər ə ji gər el,” kadi de inyən go majel'gi lə'de kɔ goto. ²³ De ki me'ə majel sə'm ə, me'ə majel ki Bai Luwə tɔ. ²⁴ Kin ə re m'ra kulə madi ki de madi ki rangi ra nja kare el, dann'de'ti el ə, re de a tudə majel'gi lə'de dɔ'de'ti el; nan ki ne kin, oyi kulə ra'm'gi ki kum'de. Be kaa, me'de majel sə'm num, majel ki Bai num. ²⁵ Ningə, in nya ki ra nya be kadi ta ki ndangi me makitu Ndukun'ti læ Luwə ene: “Me'de majel sə'm kare be par*”, kin ra nya.

²⁶ «Njera sese ki m'a m'ulə si'ə ki tɔ Bai Luwə, a re. Ningə in ə in Ndil ki nje kel nya'gi ki rɔta'ti dɔ Luwə'ti, ki a in rɔ Luwə'ti. In ə a mannaji dɔ'm'ti. ²⁷ Nga ningə, ingi kaa a manyinaji lə'm tɔ, tado in sə'm nan'ti lo kulə ngirə nya'gi'ti nu.»

16

¹ «M'el'se ta'gi kin kete be pəti kadi to inyəi ta kunme lə'se el. ² De'gi a tuwəi'se kɔ ginn kəykawnan'gi'ti læ Juwipi'gi. Ningə ndo'gi a rei inbe bay ki kadi nje ki a toli'se, a eli me'de'ti eyina in kulə læ Luwə ə nyi n'isi n'rai. ³ A rai be, tado gəri Bai el num, gəri m'in el num. ⁴ Nga ningə, m'el'se ta'gi kin be kete, kadi to ndo ki nya'gi a rai nya ə, me'se olo dɔ'ti toki ndoki m'el'se. M'el'se ta'gi kin lo kulə ngirə'ti nu el, tado m'in sese nan'ti ne.

Kuləra Ndil Luwə

⁵ «Ki ngosine kin, m'nji m'aw ki rɔ nje kulə'm'ti, nan de kare dann'se'ti ki kadi dəji'm ene: “Si aw ra wa kaa,” goto. ⁶ Me'se ur mad'a tado ta'gi ki m'el'se. ⁷ Nga ningə, in ta ki rɔta'ti ə m'el'se: maji ngayn tado lə'se kadi m'aw, tado re m'aw el ə, de ki Njera sese ki maji kadi a re kin, a re el. A re m'aw tɔ ə, m'a m'ulə si'ə m'adi'se. ⁸ Ə loki a re ə, a ra kadi de'gi ki dɔnangi'ti ne gəri toki ndəmi ɔjido nyara ki majel, ki nyara ki dana, ki takigangi. ⁹ Kadi gəri toki ndəmi ɔjido majel ki ra, tado mbeti kun me'de kadi'm. ¹⁰ Kadi gəri toki ndəmi ɔjido nyara ki dana tado m'nji m'aw rɔ Bai'ti, ningə ingi a oyi m'in gogi el ratata. ¹¹ Kadi gəri toki ndəmi ɔjido takigangi, tado gangi ta dɔ ngar'ti ki isi ində togi'ne dɔ de'gi'ti ki dɔnangi'ti ne nga.

* 15:25 15.25 Pag 35.19, 69.5

¹² «M'aw ki ta'gi ngayn bay kadi m'el'se, nan ki ngosine kin, a aldo'se. ¹³ Nga ningø, dokagilo ki Ndil ki nje kaji nya'gi ki rota'ti a re ø, a ra kadi in gøri nya'gi pøti ki rota'ti. A elta ki t'ne inbe el, nan a el nya'gi pøti ki ingø rø Luwø'ti, ningø a ilø'se mbør nya'gi ki a rai nya lo ti'ti tø. ¹⁴ In taji tobar løm ki taga, tado in ta'gi løm, ø a ilø'se mbør'ø. ¹⁵ Nya'gi pøti ki in yan Bai, in yan'm tø. In tado kin ø, m'el'n m'ene in ta'gi løm, ø Ndil a ilø'se mbør'ø.»

Me kon tøl rønel

¹⁶ Jeju el ene: «Nanyi dokagilo nden ba kadi a oyi m'in el, ningø dokagilo nden go'ti ø, a tøli oyi m'in gogi.» ¹⁷ Ø njendo'gi madi elinan dann'de'ti eyina: «Ta ki el'je ene: "Nanyi dokagilo nden ba kadi a oyi m'in el, ningø dokagilo nden go'ti ø, a tøli oyi m'in gogi," kin me'ø nan ri wa? Taa elta ki kare bay ene: "Tado m'nji m'aw rø Bai'ti." ¹⁸ Ø "dokagilo nden" ki elta'a kin me'ø nan ri tø wa? Ji gør me ta ki ge kel'je kin el!» ¹⁹ Loki Jeju gør kadi njendo'gi li'ø isi sangi kadi døji'ø ta ø, el'de ene: «Sii døji nan ta dann'se'ti ojido ta ki m'el'se m'ene: "Nanyi dokagilo nden ba kadi a oyi m'in el, ningø dokagilo nden go'ti ø, a tøli oyi m'in gogi," kin. ²⁰ Nga ningø, toki røta'ti, adi m'el'se: A nonyi ge, a ndingøi ndoo ge, nan de'gi ki donangi'ti ne a rai rønel. Me kon a ra'se, nan me kon lø'se kin a tøl rønel. ²¹ Loki dene aw tø oji ngonn ø, in me kon'ti, tado dokagilo kon li'ø re, nan loki ngonn te rø'a'ti nga ningø, me'ø oy dø kon'ti, tado rønel de ki oj'ø il'ø donangi'ti. ²² Ningø, ingi kaa, ki ngosine kin, in me kon'ti, nan m'a m'tøl m'oo'se, kadi rønel a rosi me'se, ningø in rønel ki de a ør me'se'ti gogi el. ²³ Ndo'a'ti kin, a døji m'in ta dø nya madi'ti el nga. Ningø, toki røta'ti, adi m'el'se, Bai a adi'se nya'gi pøti ki døji'ø me tøm'ti. ²⁴ Biti bone kaa, døji nya madi me tøm'ti el bay. Døji ø a ingøi, kadi rønel lø'se asi nan rerere.

Jeju tøti rø de'gi ki donangi'ti ne

²⁵ «M'el'se ta'gi kin me kujita'ti, nan ndø'gi a rei non kadi m'a m'el'se ta me kujita'ti el nga, nan m'a m'el'se ta ki dø Bai Luwø'ti taga wangi. ²⁶ In dø ndø'a'ti kin, a døji nya Bai me tøm'ti, ningø m'a m'el'se el, toki m'nji m'el'ta ki Bai tado lø'se, ²⁷ tado Bai Luwø ø inbe ndigi'se. Luwø ndigi'se, tado in ndigi m'in, taa uni me'se adi toki m'indø rø'a'ti ø m're tø. ²⁸ M'indø rø Bai'ti ø m're donangi'ti ne, ningø ki ngosine kin, m'a m'inyø donangi ø m'tøl m'aw rø Bai'ti gogi.» ²⁹ Ø njendo'gi li'ø eli eyina: «Oo, ki ne kin, nyi in el'je ta taga wangi um me kujita'ti el nga kin. ³⁰ Ningø ki ngosine kin, ji gør kadi in gør nya'gi pøti, taa ta'gi ki to me de'ti bay, kadi to de døji kaa in gør kete. Lo kin'ti, j'uni me'je toki in rø Luwø'ti.» ³¹ Ø Jeju ilø'de'ti ene: «Uni me'se adi'm'in nga wa? ³² Oyi, dø kadi isi re, ningø ki ne kin, re te ne nga ki kadi de'gi a sananyi'se ki lo kare kare. A inyøi m'in ki kar'm, nan m'in ki kar'm el, tado Bai Luwø in søm nan'ti ne. ³³ M'el'se ta'gi kin pøti be, kadi lapiya in me'se'ti, me kindø rø nan'ti søm. A ingøi kon donangi'ti ne, nan kadi uwøi tøgi'se ba, tado m'tøti rø nje tøgi'gi ki donangi'ti ne nga.»

17

Jeju elta ki Luwø tado lø'ne inbe num, tado lø njendo'gi lø'ne num

¹ Go ta'ti ki Jeju el kin ø, un kum'ne ki taa dørant'i, ningø el ene: «Bai, dokad'a re nga. Taji tobar løm, m'in Ngonn'i ki taga adi de'gi gøri, kadi to m'in Ngonn'i, m'taji tobar lø'i ki taga madi de'gi gøri tø. ² In, adi'm tøgi dø de'gi'ti pøti, kadi to m'adi nje ki inyø'de ji'm'ti, si ki dø'de taa biti ki non'ti. ³ Kisikidøtaa biti ki non'ti, in ta kadi de gøri, in ki in ki kar'i ba ø in Luwø ki røta'ti kin num, kadi gør Jeju Kirisiti ki in de ki ulø kin num. ⁴ M'taji tobar lø'i m'adi de'gi ki donangi'ti ne pøti gøri, ningø kulø ki adi'm kadi m'ra kaa m'tøl ta'a maji tø. ⁵ Ki ngosine kin, Bai, m'døj'i kadi adi m'ingø køsikurø takum'i'ti toki ndøki adi'm kete non kindø dørant'i, ki donangi'ti kin.

⁶ «M'a m'adi de'gi ki oy'de dann madi'de'gi'ti ki donangi'ti ne, adi'm kin gari'nu. In de'gi la'i, e inyø'de me ji'm'ti, ningø teli ro'de maji go ta'ti la'i. ⁷ Ki ngosine kin, gari kadi nya'gi pøti ki adi'm, in ro'i'ti. ⁸ Tado m'adi'de ta'gi ki adi'm'de, ningø taai. Loki taai e, gari kadi m'indø ro'i'ti, adi uni me'de toki in in e ulø'm. ⁹ Ningø in tado lø'de e m'el sø'i ta. M'el sø'i ta tado lø de'gi ki donangi'ti ne el, nan tado lø nje ki inyø'de me ji'm'ti, tado nje ki inyø'de me ji'm'ti kin in de'gi la'i. ¹⁰ Ningø nya'gi pøti ki in yan'm, in yan'i, e nya'gi pøti ki in yan'i, in yan'm to. Nga ningø, ingi, toji tobar lø'm ki taga adi de'gi oyi. ¹¹ M'in, m'a m'in donangi'ti ne el nga, m'nji m'aw ki ro'i'ti, nan in ki donangi'ti ne bay. Be e, Bai Luwø ki nje kar njay, m'døji kadi indø kum'i go'de'ti maji. Indø kum'i go'de'ti ki togi la'i, ki in togi ki adi'm m'ra'n kulø kin, kadi to in kareba toki j'in sø'i j'in kareba kin be to. ¹² Dokagilo ki m'in se'de, m'indø kum go'de'ti maji ki togi la'i ki adi'm. M'dow bagi'm do'de'ti, adi de kare kaa nanyi ko el. De e, in in ki maji kadi a tuji kadi to ta ki ndangi me makitu'ti lø Luwø tol'n ta'ne kakin par*. ¹³ Nga ningø, ki ngosine kin, m'nji m'aw ki ro'i'ti, e m'el'ta kin be toki m'in'n se'de donangi'ti ne bay kin, kadi to inbe'gi ingøi rønel ki me'm'ti, ki in rønel ki asi nan rerere kin. ¹⁴ M'adi'de ta la'i ningø, de'gi ki donangi'ti ne osi'de ta tado k'in ki in de'gi ki donangi'ti ne el, toki m'in m'in'n de ki donangi'ti ne el kin be to. ¹⁵ Nga ningø, m'døji kadi oy'de ko donangi'ti ne el, nan kadi osi Su ngørangø do'de'ti. ¹⁶ In de'gi ki donangi'ti ne el, toki m'in m'in'n de ki donangi'ti ne el kin be to. ¹⁷ Maji kadi un'de ki ta ki røta'ti, indø taa dangi to de'gi la'i. Ta la'i in ta ki røta'ti. ¹⁸ Ningø, m'in kaa, m'ulø'de donangi'ti, toki ulø'm donangi'ti kakin be to. ¹⁹ M'inbe, m'un rø'm m'indø ta dangi to de la'i tado lø'de, kadi to ingi kaa, in ki kindø ta dangi me ta ki røta'ti to de'gi la'i to.

Jeju elta ki Luwø tado lø de'gi pøti ki a uni me'de

²⁰ «M'el sø'i ta tado lø nje ki m'ulø'de kin par el, nan tado lø de'gi pøti ki a uni me'de adi'm'in, ki gorow lø ta ki a te ta nje'gi'ti ki m'ulø'de. ²¹ M'døji kadi pøti, teli de'gi ki kare, toki in Bai, indø ro'i nan'ti sø'm, e m'in m'indø ro'm nan'ti sø'i kin be. Kadi ingi kaa indøi ro'de nan'ti se'je to, kadi to de'gi ki donangi'ti ne uni me'de adi toki in in e ulø'm. ²² M'in m'adi'de køsikurø ki taa, kadi to in de'gi ki kare, toki j'in sø'i j'in'n de'gi ki kare kin be to. ²³ M'in m'indø ro'm nan'ti se'de, ningø in, indø ro'i nan'ti sø'm to; e lo kin'ti, a asi kadi in de'gi ki kareba ki røta'ti, kadi de'gi ki donangi'ti ne gari toki in in e ulø'm num, in ndigi'de toki in ndigi'm be num to. ²⁴ Oyo, Bai, nje ki adi'm'de kin, m'ndigi ngayn kadi in sø'm nan'ti, lo'ti ki m'a m'in'ti, kadi oyi køsikurø ki m'aw'n, køsikurø ki in taa. M'el m'ene taa køsikurø, tado in ndigi'm kete non kindø doran'ti ki donangi. ²⁵ Bai ki njera nya ki dana, de'gi ki donangi'ti ne gari nu el, nan m'in m'gøri, taa nje ki adi'm'de kaa gari toki in in e ulø'm to. ²⁶ M'a m'adi gari'nu, ningø m'a m'adi gari'nu ki kete bay, kadi to ko ndigi ki in ndigi'm kin to me'de'ti num, kadi m'inbe m'in nan'ti se'de num to.»

18

Kuwø Jeju

(Mat 26.47-56; Mrk 14.43-50; Luk 22.47-53)

¹ Go ta'ti ki Jeju el ki Luwø kin ningø, oti ki njendo'gi lø'ne, ali do lo, awi dow ngonnn mann'ti madi ki bari'e Sedron. Low'ø'ti kin, lo ndoo ki de man kagi'gi'ti to non, e uri me'ti. ² Judasi ki njekundo Jeju, gø lo kin maji, tado in lo ki Jeju in ki njendo'gi lø'ne isi rei'ti taa taa. ³ In be e, Judasi un do kuti njero'gi lø nje konbe ki Røm, aw se'de low'ø'ti kakin. Taa kibo'gi lø njekujønyamosi kadikare'gi ki Parisi'gi, uløi njengøm takøy lø Luwø adi in se'de non to. De'gi kigo Judasi'ti kin oti kiyøro'gi ki lambi'gi ki

* 17:12 17.12 Pag 41.10

por ngəl'gi. ⁴ Lo kin'ti, Jeju ki gər nya pəti ki a re dɔ'a'ti, ɔti ki rɔ'de'ti, dɔji'de ene: «Sii sangi nan wa?» ⁵ Ningə ingi iləi'ə'ti eyina: «J'isi ji sangi Jeju ki Najareti'ti.» Ə Jeju el'de ene: «In m'inbe ə m'ra am.» Judasi inbe ki njekulə Jeju kakin ji'de'ti kaa ra se'de non tɔ. ⁶ Loki Jeju el'de ene: «In m'inbe ə m'ra am» kin ə, gadi gogi, ningə tei tosi. ⁷ Jeju təl dɔji'de bay ene: «Sii sangi nan wa?» Ningə ingi iləi'ə'ti eyina: «J'isi ji sangi Jeju ki Najareti'ti.» ⁸ Ə Jeju el'de ene: «M'el'se m'ene, in m'inbe ə m'ra am. Ə re in m'in ə isi sangi m'in ə, inyəi ndəgi de'gi kam adi awi.» ⁹ To be kadi ta ki te ta Jeju'ti ki rɔ Baw'a Luwə'ti ene: «Nje ki adi'm'de, de kare kaa nanyi kɔ el» kin, tɔlta'ne. ¹⁰ Simon Piyər ɔr kiyəɔ ki ulə saw'a'ti rɔ'ne'ti, tugə'n mbi paja lə kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi. Tugə mbi'ə ki dɔjikɔl'ɔ'ti bati gangi. Tɔ paja kakin nan Malkusi. ¹¹ Ə Jeju el Piyər ene: «Ulə kiyə lə'i saw'a'ti gogi! Oo kadi m'a m'anyi kɔpi kon ki Bai adi'm kin el wa?»

Jeju ra non Hann'ti

(Mat 26.57-58; Mrk 14.53-54; Luk 22.54)

¹² Kutɔ njero'gi lə nje konbe ki Rɔm, nan'ti ki njekundɔ'de num, ki njengəm ta Kəy lə Luwə ki Juwipi'gi uləi'de kakin num, uwəi Jeju dɔi'ə. ¹³ Dɔ kete, awi si'ə be lə Hann* ki in məm Kayipi. Kayipi ə in kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi bal'a'ti kin. ¹⁴ Nga ningə in darɔ Kayipi inbe kin ə in nje kel Juwipi kene: «In soti ngayn tado lə'se kadi ba kal de kare oy tado lə ginn bulə de'gi†.»

Piyər manji ta

(Mat 26.69-70; Mrk 14.66-68; Luk 22.55-57)

¹⁵ Simon Piyər in ki njendo kare ki dann njendo'gi'ti lə Jeju, uni go Jeju. Njendo kare ki in ki Piyər kakin gər ki kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi, adi ur nati kəy'ti lə kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi, nan'ti ki Jeju ki uri si'ə kəy. ¹⁶ Piyər ə isi yan'ne taga, ndəkba takəy'ti. Lo kin'ti, njendo ki kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi gər'ə kakin, te taga, elta ki dene ki njengəm takəy, ə go'ti, dene inyə Piyər ad'a ur kəy. ¹⁷ Dene ki njengəm takəy kakin el Piyər ene: «In kaa in dann njendo'gi'ti lə dingəm kin tɔ el wa?» Ə Piyər ilə'ti ene: «Jagi, m'in se'de el.» ¹⁸ Kul on, adi nje ra kulə'gi ki njengəm ta lo'gi, iləi por ra nduwi. Piyər kaa ra se'de ta por'ti kakin non, a nduw se'de tɔ.

Hann dɔji ta Jeju

¹⁹*Kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi dɔji ta Jeju dɔ njendo'gi'ti li'ə ki dɔ nyando'ti li'ə ki isi ndo de'gi. ²⁰ Ə Jeju ilə'ti ene: «M'el'ta de'gi taga wangi, taa ki ndɔ'gi, ndɔ'gi, m'nji m'ndo nya de'gi ginn kəykawnan'gi'ti lə Juwipi'gi num, ginn Kəy'ti lə Luwə num, ki in lo'gi ki dɔ Juwipi'gi pəti isi ɔsi nan'ti. Nya madi ki m'el lo kiyə'ti goto. ²¹ Nga ra bann ə dɔji'm ta bay wa? Dɔji ta nje ki isi oyi m'in lo kelta'ti kin oyi, gəri ta ki m'nji m'el'de maji ngayn.» ²² Dɔ ta'ti kin, njengəm ta lo kare ki ra se'de non, ində kɔti Jeju, ə el'ə ene: «Adi in be ə kadi tur'n ta adi kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi'ti wa?» ²³ Ə Jeju ilə'ti ene: «Kin ə re ta ki m'el kin, majel ə, ɔji maj'a el adi'm m'oo, a re m'el maji tɔ ə, ra bann be ə ində'm wa?» ²⁴ Lo kin'ti, Hann adi awi ki Jeju ki dɔ ki dɔi'ə kin be be lə Kayipi, ki in kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi.

Piyər təl manji bay toki n'gər Jeju el

(Mat 26.71-75; Mrk 14.69-72; Luk 22.58-62)

²⁵ Piyər isi ta por'ti non, isi nduw por, ə eli'ə eyina: «Man, in kaa in dann njendo'gi'ti li'ə tɔ el wa?» Nan Piyər manji ene: «Jagi, m'in se'de el.» ²⁶ Ki kare

* **18:13** 18.13 Hann kaa ndəki in kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi tɔ ki bal ki 6 te 15'ti go Kirisiti'ti. Go'ti gogi kaa, Juwipi'gi buki'ə'ti tɔ kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi inbe kakin bala'ti. Lo takigangi'ti lə Juwipi'gi ə, in ə de'gi oyi ta li'ə ngayn. † **18:14** 18.14 Jan 11.49

dann njerakulə'gi'ti lə kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi ki in noji dingəm ki Piyər tugə mbi'ə gangi, el Piyər ene: «De ki m'oo'ə si'ə, lo ndoo'ti ki me kagi'gi'ti kin, in in el ə in nan?» ²⁷ Nan Piyər manji inbe bay. Ningə tanan'ti non, kunə kunjə non.

Jeju ra non Pilati'ti

(Mat 27.1-2, 11-14; Mrk 15.1-5; Luk 23.1-5)

²⁸ Loki in ki Jeju be lə Kayipi ə, awi si'ə kəy'ti ki boi lə nje konbe ki Rəm'ti. In sin ba bay. Ningə njekundo Juwipi'gi mbeti kur me kəy ki boi'ti, kadi to n'təli ki njen, takum Luwə'ti, kadi to n'usoi nya lo ra nanyi Paki'ti. ²⁹ In tado kin ə, *Pilati te ingə'de taga, ningə dəji'de ene: «In ri ə səki dingəm kam wa?» ³⁰ Ningə, ingi iləi'ə'ti eyina: «Kin ə re in de ki njera nya ki majel el ə, re j'a ji re si'ə, j'ulə ji'i'ti el.» ³¹ Ə Pilati el'de ene: «Inbe'gi, taai'ə, awi gangi ta do'a'ti kigo ndukun'gi'ti lə'se, in Juwipi'gi.» Nan eli Pilati eyina: «J'in, de adi'je tarow ki kadi ji gangi'n ta koy do de'ti el.» ³² In be ə, ta ki Jeju inbe el kadi toji'n napar koy ki n'a n'oy kin tolta'ne. ³³ Pilati təl ur me kəy'ti ki boi, bar Jeju, ningə dəj'ə ene: «In ngar lə Juwipi'gi wa?» ³⁴ Ə Jeju ilə'ti ene: «Inbe ki doi ə elta kin be eke de'gi ki rangi ə eli'nu ta kin ojidom wa?» ³⁵ Ningə Pilati el Jeju ene: «M'in ki oo'm kin m'in Juwipi wa? In de'gi ki ginn be'ti lə'i inbe num, kibo'gi lə njekujənyamosi kadikare'gi num, ə rei uləi'nu ji'm'ti! Nga ningə m'dəji' ke in ri inbe ə in ra wa?» ³⁶ Ə Jeju el'ə ene: «M'in ngar ki donangi'ti ne el, re m'in ngar ki donangi'ti ne ə, re de'gi ki go'm'ti, a ro'i do'm'ti kadi de ulə'm ji njekundo Juwipi'gi'ti el; nan k'in ə m'in ngar ki donangi'ti ne el.» ³⁷ Ningə Pilati dəj'ə ene: «Adi in ngar ta?» Ningə Jeju el'ə ene: «In ta ki in ə te tai ene m'in ngar. M'in, oji m'in, ningə m're donangi'ti ne kadi m'man naji do nya ki rota'ti. Nga ningə, de ki in me nya ki rota'ti, təl ro'ne go ta'ti lə'm.» ³⁸ Lo kin'ti, Pilati dəj'ə ene: «In ri ə in nya ki rota'ti wa?»

Gangi ta koy do Jeju'ti

(Mat 27.15-31; Mrk 15.6-20; Luk 23.13-25)

Go ta'ti ki Pilati dəji kin ə, təl te taga ro Juwipi'gi'ti el'de ene: «M'ingə ta madi kare ki kadi m'gangi'n ta do de'ti kin el. ³⁹ Nga ningə, kigo jibəl ra'a'ti ki isi rai kete, kete, ə dokagilo ra nanyi Paki ə, m'inyə dangay kare taa m'adi'se kin, in ndigi do'ti kadi m'inyə ngar lə Juwipi'gi taa madi'se wa?» ⁴⁰ Nan ingi, uni ndu'de ki taa eli eyina: «Jagi, in el, in Barabasi ə ji ndigi kadi inyə taa.» Barabasi ki elita li'ə kin, in baw kaya.

19

¹ Pilati adi ndu'ne njero'gi kadi awi ki Jeju, ningə kadi indəi'ə ki ndəy hawlay. ² Njero'gi oji jəgi konn, uləi do'a'ti, ningə uləi ku ngal ki kər njir njir ro'a'ti to. ³ Oti rei ro'a'ti, ningə eli'ə eyina: «Lapiya, ngar lə Juwipi'gi!» Ningə buki ji'de kot'ot'i, indəi'ə. ⁴ Nja kare bay, Pilati te ro bulə de'gi'ti el'de ene: «Maji, m'a m're si'ə taga ro'se'ti ne, kadi in gəri toki m'ingə ta madi kare ki kadi m'gangi'n ta do'a'ti el.» ⁵ Lo kin'ti non be, Jeju te taga ki jəgi kon do'ne'ti num, ki ku ngal ki kər njir njir ro'ne'ti num. Ningə Pilati el'de ene: «Dingəm kaa nyi ra am!» ⁶ Nan loki, kibo'gi lə njekujənyamosi kadikare'gi ki njengəm ta lo'gi lə Juwipi'gi, oyi'ə ə, uləi bilə eli eyina: «In bər'ə kagidəsi'ti! in bər'ə kagidəsi'ti!» Ə Pilati el'de ene: «Inbe'gi, in taai'ə, awi in bəri'ə kagidəsi'ti, tado m'in, m'ingə ta madi ki asi kadi m'gangi'n ta koy do'a'ti el.» ⁷ Ningə Juwipi'gi eli Pilati eyina: «J'aw ki ndukun kare non, ə kigo ndukun'ti kakin, in de ki sow do koy, tado el ene n'in Ngonn lə Luwə*.» ⁸ Loki Pilati oo ta kin ə, ad'a bol ki do mad'a'ti bay, ⁹ ə təl ur me kəy'ti ki boi, ningə dəji Jeju ene: «In, in ra wa?» ¹⁰ Nan Jeju ilə ta'ti el. Ə Pilati el Jeju ene: «M'in ə m'dəji' ta ə ilə'm'ti el wa? In gər

* 19:7 19.7 Lebitiki 24.16

kadi m'aw ki togi kadi m'ge e m'inye'i taa num, m'ge e m'ber'i kagidasi'ti num, eke in gar el wa?» ¹¹ Jeju ila'ti ene: «Kin e re in togi ki Luwe inbe e adi doran'ti nu kin el e, aw ki togi madi kare do'm'ti el. Ninga in tado kin e, de ki njekule'm ji'i'ti, majel li'e in ngayn uta yan'i.» ¹² Do ta'ti inbe kin e, Pilati sangi kadi n'inye Jeju, nan Juwipi'gi uri kol, e eli'e eyina: «Kin e re inye taa e, in madi Sejar ki in ngar kibo kin el. De ki ene n'in ngar e, de'e kin in nje ta le Sejar.» ¹³ Loki Pilati oo ta kin e, adi awi ki Jeju taga, ninga inbe isi do kumbar ngar'ti, lo'ti ki bari'e Gaji mbal'gi ki kindo nanga, ki ta Ebire ene «Gabata». ¹⁴ In ndo ki kadi lo ti par e in kule ngire ra nanyi Paki, ninga in kadi ki jam do be'ti be. E Pilati el Juwipi'gi ene: «Oyi ngar le'se.» ¹⁵ Nan uni ndu'de ki taa eli eyina: «Kadi oy ko! Kadi oy ko! Ber'e kagidasi'ti!» E Pilati el'de ene: «Kadi to m'ber ngar le'se kagidasi'ti wa?» Ninga kibo'gi le njekujenyamosi kadikare'gi eli eyina: «De oo ngar le'je ki rangi el, ngar le'je in Sejar par.» ¹⁶ Lo kin'ti, Pilati ula Jeju ji'de'ti kadi bari'e kagidasi'ti. Njero'gi uwai Jeju awi si'e.

De'gi beri Jeju kagidasi'ti

(Mat 27.32-44; Mrk 15.21-32; Luk 23.26-43)

Njero'gi uwai Jeju awi si'e. ¹⁷ Inbe oti kagidasi le'ne, te'n gidi bebo'ti ki taga, kadi awi'n lo'ti ki to to «Ka do de», ki ta Ebire ene «Golgota.» ¹⁸ In low'e'ti kin e njero'gi beri Jeju'ti, kagidasi'ti. Beri de'gi joo kagidasi'ti si'e, ki kare dojikol'o'ti, e ki kare dojigel'e'ti to, ninga inbe ra dana. ¹⁹ Pilati adi rai ngon bar, ndangi nya me'ti, indai taa do kagidasi ki Jeju ra'ti. Nya ki ndangi me'ti nan: «Jeju ki Najareti'ti, ngar le Juwipi'gi.» ²⁰ Loki beri Jeju'ti, kagidasi'ti kakin in ndakba ki bebo, adi Juwipi'gi ngayn tudai nya ki ndangi kin. Ndangi ki ta Ebire num, ki ta Laten num, taa ki ta Gireki num to. ²¹ E kibo'gi le njekujenyamosi kadikare'gi eli Pilati eyina: «Nya kin, maji kadi re a ndangi "ngar le Juwipi'gi" be el, nan re a ndangi "dingam kam el ene n'in ngar le Juwipi'gi" taa in gorow'e'ti.» ²² Nan Pilati el'de ene: «Nya ki m'ndangi ninga, ndang'a kaa m'ndangi kin.» ²³ Loki njero'gi beri Jeju kagidasi'ti ginn'e gangi ninga, oyi ku'gi li'e, kanyi ginn so, sow do'de kare kare. Ninga nanyi ku ngal ki de ur el, nan oji tanan'ti be par, inda taa re nanga. ²⁴ E njero'gi elinan eyina: «Adi ji tili ku ngal kin el, nan adi ji tugai kiri mbara do'ti j'oyi ke nan e a in yan'a wa.» Ninga in nya ki a to be kadi ta ki ndangi me makitu'ti le Luwe eyina:

«Kanyinan ku'gi li'e,

Ninga tugai kiri mbara do ku ngal'ti li'e to» kin tolta'ne†.

Ninga in nya'a kaa nyi njero'gi rai kin.

²⁵ Kon Jeju in ki ngonkon'ne ki dene num, Mari ki ne Kilewopasi num, taa Mari ki Magidala num rai non, ndakba kadi kagidasi'ti ki beri Jeju'ti. ²⁶ Loki Jeju oo kon'ne, e oo njendo ki Jeju ndig'e, ra gae'e'ti e, el kon'ne ene: «Dene, oo ngonni'e ra am.» ²⁷ Ninga go'ti, el njendo kakin ene: «Oo kon'i e ra am.» Ninga, ndo'a'ti non, njendo kakin aw ki kon Jeju ro'ne'ti.

Koy Jeju

(Mat 27.45-56; Mrk 15.33-41; Luk 23.44-49)

²⁸ Go nya'gi'ti kin, Jeju gar kadi ginn nya'gi peti gangi nga e, elta kin kadi tolta ta ki ndangi me makitu'ti le Luwe ene: «Kunda ra'm‡.» ²⁹ Ngoo ki yiwi kandi nju ki masi rosi isi non, e njero'gi nduyi nya ki to hem hem me yiwi nju'ti ki masi kakin, ulai ta kagi'ti ki bari'e ijopi, e ulai ta Jeju'ti. ³⁰ E loki Jeju njuw yiwi kandi nju ki masi kakin ninga, el ene: «Ginn nya'gi peti gangi nga», e ula do'ne nanga, ninga kon li'e te.

Njero kare asi kadi Jeju

† 19:24 19.24 Pag 22.19 ‡ 19:28 19.28 Pa'gi 69.22

³¹ In ndo ki kadi lo ti do'ti ə, in ndo karkon. In ndo karkon ki to ta dangi, ə, kadi to ninn'gi rai do kagidəsi'ti ba ndo karkon'ti el§, Juwipi'gi awi dəji Pilati kadi adi budi nja'de, ə ori'de ko do kagidəsi'ti. ³² Lo kin'ti, njero'gi awi budi nja de ki dokete num, in ki nja joo num, ki bəri'de do kagidəsi'ti nan'ti ki Jeju. ³³ Loki rei tei do Jeju'ti ə, oyi kadi in oy nga, adi budi nja'a el. ³⁴ Ningə njero kare ə oši kad'a ki ningə, ə tanan'ti non, mosi ki mann tei ta do ningə'ti kakin. ³⁵ De ki or go nya'gi kin, oo ki kum'ne, ningə mannaži li'ə in ki rōta'ti, taa inbe gər kadi in ta ki rōta'ti ə n'el to, kadi to ingi kaa uni me'se to*. ³⁶ Toki rōta'ti, nya'gi kin rai nya be kadi to ta ki ndangi me makitu'ti lə Luwə eyina: «Singə kare kaa de a tətə el†», kin tōlta'ne. ³⁷ Taa ndangi ta ki rangi bay me makitu'ti lə Luwə eyina «A gonyi lo ki ro de'ti ki oši kad'a ki ningə‡.»

Uləi Jeju be ninn'ti

(Mat 27.57-61; Mrk 15.42-47; Luk 23.50-56)

³⁸ Go nya'gi'ti kin, Jisepi ki in de ki Arimate'ti, aw dəji tarow Pilati kadi n'or ninn Jeju. Jisepi in njendo lə Jeju ki ra rō'ne lo kiyə'ti, tado bol Juwipi'gi. Pilati ad'a tarow, adi Jisepi aw or ninn Jeju. ³⁹ Nikodem ki ndoki aw ingə Jeju kondə kakin kaa, aw ki nduji kagi'gi ki əti maji joo tado koy ro ninn'ti. Nduji kagi'gi ki bəri'de mir in ki alowəsi, poləi'de nan'ti asi kiləw domutə be. ⁴⁰ De'gi ki joo kin, uni ninn Jeju, dolo ki ta ku len. Lo dole'ti, buki nduji kagi ki əti maji səm'ti nden, nden, taa dolo, kigo kuji ra'a'ti lə Juwipi'gi ki isi rai ki ninn'gi lə'de bay taa uləi be'ti. ⁴¹ Lo ki bəri Jeju'ti, kagidəsi'ti kakin, lo to non me kagi'gi'ti, ningə me lo'ti kakin, be ki to sigi, ki de ilə ninn'ti el bay to'ti non kadi mbal'ti. ⁴² Nga ningə, toki kaa ki lo ti ə a in ndo karkon lə Juwipi'gi, uləi Jeju me be'ti kakin, tado in ndəkba kad'a'ti.

20

Jeju ində taa lo koy'ti

(Mat 28.1-10; Mrk 16.1-8; Luk 24.1-12)

¹ Ndo Domasi ki ginn lo, loki lo to piti piti ba bay, Mari ki Magidala isi aw do badi'ti ningə, oo mbal ki uti ta be ninn kakin, de uwə or. ² Ə Mari anyi ngodi, aw ingə Piyər in ki njendo kare ki Jeju ndig'ə, el'de ene: «Uwəi Burəbe ori'ə badi'ti, ningə ji gər lo ki iləi'ə'ti el.» ³ Piyər in ki njendo ki kare kakin tei, isi awi ki do badi'ti. ⁴ Anyinan ngodi joo pəti, nan njendo ki kare kakin anyi ngodi utə Piyər, adi aw te do badi'ti kete non'a'ti. ⁵ Loki aw te, ilə kōti'ne, gon lo ningə, oo ta ku'gi ki dolo ninn ə rai, nan ur me be ninn'ti el. ⁶ Piyər ki in go'ə'ti, in yan'ne non re ə, ur me be'ti, oo ta ku'gi ki dolo ninn ə rai, ⁷ taa oo ta ku ki uləi jam do Jeju'ti to ə to. Ta ku'ə kin to nan'ti ki ingi ki dolo ninn kin el, nan de bir adi to yan'ne dangi. ⁸ Go'ti, njendo ki kare ki re kete kakin, ur me be'ti to, adi oo nya'gi ki kum'ne num, un me'ne kadi in nya ki rōta'ti num to. ⁹ Nga ningə, biti te low'ə'ti kin kaa, tujə'de'ti kadi Jeju a ində taa dann nje koy'gi'ti el bay, toki Makitu lə Luwə el'n ta'a kete kin*. ¹⁰ In be ə, njendo'gi ki joo, təli iləi do'de awi be.

Jeju təji rō'ne Mari ki Magidala

(Mrk 16.9-11)

¹¹ Loki njendo'gi awi, Mari ra taga, kadi badi'ti ndəkba, ra non. Loki ra non, ilə kōti'ne gon'n lo be ninn'ti ə, ¹² oo malayka'gi joo ki oyi ku ki nda, ə ki lo'ti ki kete iləi ninn Jeju'ti. Ki kare isi tor'o'ti, kaw ki do'a'ti, ə in ki nungi isi kaw ki nja'a'ti to. ¹³ *Malayka'gi dəji'ə eyina: «Dene, ra bann ə ra non wa?» Ə Mari ilə'de'ti ene: «Ori Burəbe lə'm, ningə m'gər lo ki iləi'ə'ti el.» ¹⁴ Loki elta be ningə, ilə rəti ə, oo Jeju,

§ 19:31 19.31 Ndukun ki nja joo 21.22-23 * 19:35 19.35 Jan 20.31 † 19:36 19.36 Tekitaga 12.46; Pa'gi 34.21

‡ 19:37 19.37 Jkr 12.10 * 20:9 20.9 Pa'gi 16.10

nan gər kadi in Jeju el. ¹⁵ Ə Jeju dəj'ə ene: «Dene, ra bann ə ra non wa? Si sangi nan wa?» Ningə Mari oo ene in nje ra kulə me ndoo'ti ki to non kakin wa, adi el'ə ene: «Be'm, re in in ə ɔr'ɔ ə, ɔji'm lo ki ilə'ti, adi m'aw m'un'ə.» ¹⁶ Jeju ɓar'a: «Mari!» Ə Mari yəti rɔ'ne ki rɔ'a'ti, un ndu'ne ki taa, el'ə ene: «Rabuni!» ki ta Ebirə, ki kər me'ə nan «Njendo de'gi!» ¹⁷ Lo kin'ti, Jeju el'ə ene: «Ɔdi rɔ'm el, tado m'aw dɔran'ti rɔ Bai'ti el ɓay. Nga ningə, ki ngɔsine kin ə, aw rɔ ngannkon'm'gi'ti, el'de toki m'aw rɔ Bai'ti ki in Baw'se tɔ kin, m'aw rɔ Luwə'ti lə'm ki in Luwə lə'se tɔ kin.» ¹⁸ Ə Mari ki Magidala aw ingə njendo'gi el'de ene: «M'oo Burəbe ki kum'm!» Ningə el'de ta'gi ki Jeju el'ə kakin adi'de oyi.

Jeju tɔji rɔ'ne njendo'gi

(Mat 28.16-20; Mrk 16.14-18; Luk 24.36-49)

¹⁹ Ndo Dɔmasi'ti inbe non losɔl'ɔ, njendo'gi kawinan me kəy'ti madi, ningə uti takəy mbuki dɔ'de'ti, tado boli njekundo Juwipi'gi. Ə Jeju re, ra taa dann'de'ti, el'de ene: «M'dəji kadi lapiya in sese!» ²⁰ Ningə lo kin'ti, tɔji'de tor do ki ji'ne'ti ge, kadi'ne'ti ge adi'de oyi. Rɔ njendo'gi nəl'de ngayn, loki oyi Burəbe. ²¹ Jeju təl el'de ɓay ene: «M'dəji kadi lapiya in sese! Nga ningə, toki Bai ulə'm, m'in kaa m'ulə'se tɔ.» ²² Ningə go ta'gi'ti kin, Jeju to kon lə'ne dɔ njendo'gi'ti, ə el'de ene: «Tai Ndil Luwə me'se'ti. ²³ De'gi ki a inyəi go majel'gi lə'de kɔ, Luwə a inyə go majel'gi lə'de kɔ tɔ, ə nje ki a mbeti k'inyə go majel'gi lə'de kɔ, Luwə a tudə majel'gi lə'de dɔ'de'ti ba tɔ.»

Jeju in ki Tomasi

²⁴ Loki Jeju re rɔ njendo'gi'ti kin, Tomasi ki ɓari'ə Ndungə, ki in ki kare dann njendo'gi'ti in se'de low'ə'ti el. ²⁵ Ə ndəgi njendo'gi eli'ə eyina: «J'oo Burəbe ki kum'je.» Nan Tomasi el'de ene: «Kin ə m'oo tor do poynti ki ɓəri ji'ə kin el num, m'ulə ngonn ji'm tor poynti'ti kin el num, taa m'ulə ji'm m'ɔdi'n tor do ningə ki ɔsi kad'a kin el num ə, m'a m'un me'm el jagi.» ²⁶ Ndo jijoo go'ti, njendo'gi təli ingəi nan me kəy'ti ɓay, ningə in kin Tomasi in se'de nga. Uti takəy mbuki dɔ'de'ti, ə Jeju re, ra taa dann'de'ti, el'de ene: «M'dəji kadi lapiya in sese!» ²⁷ Ningə el Tomasi ene: «Tomasi, ulə ngonn ji'i lo kin'ti, ə gon ji'm'gi kin oo, taa ulə ji'i ɔdi'n tor do ningə ki kadi'm'ti kin oo tɔ. Ononyi kadi tadi, maji kadi un me'i.» ²⁸ Lo kin'ti non, Tomasi el Jeju ene: «Burəbe lə'm! Luwə lə'm!» ²⁹ Ə Jeju el'ə ene: «In koo ki oo'm ki kum'i ne kin ə adi un me'i. Ningə adi m'el'i m'adi in gər toki nje rɔnel'gi ə in de'gi ki uni me'de ki kanji koo nya ki kum'de†.»

Ginn ndangi makitu kin

³⁰ Jeju ra nyakɔji'gi ki rangi ngayn inbe ɓay takum njendo'gi'ti lə'ne, ki in ki ndangi me makitu'ti kin el. ³¹ Nan ingi kin, in ki ndangi'de be kadi uni me'se toki Jeju in Kirisiti ki in De ki Luwə mbət'ə, in Ngonn lə Luwə. Ningə loki uni me'se ə a ingəi kaji ki biti ki non'ti ki ta kul'ə.

21

Jeju tɔji rɔ'ne njendo'gi siri ta ba'ti ki Tiberiyadi

(Luk 5.1-11)

¹ Go'ti gogi, Jeju təl te ingə njendo'gi ɓay ta ba'ti ki Tiberiyadi. Row ki te ngə'n'de ə to kin: ² Ndo madi, Simon Piyər num, Tomasi ki ɓari'ə Ndungə num, Nataniyel num ki in de'gi ki Kana'ti ki Galile tɔ, ngann'gi lə Jebede ki joo tɔ, njendo'gi lə Jeju ki rangi in joo tɔ sii nan'ti. ³ Ə Simon Piyər el'de ene: «M'a m'aw ba kadi m'ndon kanji'gi.» Ningə ndəgə'gi eli'ə eyina: «J'in kaa j'a j'aw sə'i tɔ.» Ningə tei, ali me to'ti awi, nan kondɔ'a'ti kin, ngonn kanji kare kaa uwəi el. ⁴ Loki lo ti, Jeju re ra ta ba'ti non, nan

njendo'gi gəri toki in Jeju el. ⁵ Ə Jeju el'de ene: «Ngann'gi, uwəi kanji nden el wa?» Ningə iləi'ə'ti eyina: «Jagi, ngonn kanji kare kaa j'uwə el.» ⁶ Ningə, Jeju el'de ene: «Iləi bandi dow tokibo'ti, ki dɔjikol'se'ti kin, ə a uwəi kanji'gi.» Ə loki iləi bandi ə, bandi ɔy kanji kɔy ki asi kadi ndəri tei taga el. ⁷ Lo kin'ti, njendo ki Jeju ndig'ə el Piyər ene: «In Burəbe.» Ə loki ta ki el ene: «In Burəbe», kin osi mbi Piyər'ti taa par ə, Piyər ulə ku lə'ne rɔ'ne'ti, tado kete ra ki rɔ'ne kare, ningə osi me mann'ti. ⁸ Lo ki rai'ti kin, in sanyi el ki ngangı ba, awi asi kulə buy kare be par, adi ndəgi njendo'gi awi ki to nden nden ki ngangı ba'ti, ndəri bandi ki kanji rosi kakin go'de'ti.

⁹ Loki uri nanga ningə, oyi por ki de ulə kanji'ti, taa mapa kaa to non tɔ. ¹⁰ Jeju el'de ene: «Rei ki kanji'gi ki uwəi'de kakin ne adi j'oo.» ¹¹ Ə Simon Piyər al me to'ti, ndər bandi ki kanji rosi kakin nanga. In kanji'gi ki boi boi inbe ə in bu ki do mi gidə in mutə (153). Kor'de inbe ki əti bɔl kin ə, bandi gangı el. ¹² Jeju el'de ene: «Rei sɔi nya.» Nga ningə, de kare dann njendo'gi'ti ki kadi dəji Jeju ene: «In nan wa?» goto, tado gəri maji kadi in Burəbe. ¹³ Jeju ɔti rɔ'de'ti, un mapa adi'de, ningə adi'de kanji tɔ. ¹⁴ Loki Jeju ində taa dann njekoy'gi'ti kin, in te ki nja mutə nga a te ki rɔ njendo'gi'ti lə'ne kin.

Jeju in ki Piyər

¹⁵ Go nya kusɔ'ti, Jeju dəji Simon Piyər ene: «Simon ki ngonn Jonasi, in ndigi'm utə nje'gi sii kin wa?» Ə Simon ilə'ti ene: «Oyo, Burəbe, in gər kadi m'ndigi.» Ningə Jeju el'ə ene: «Ul ngann bati'gi'ti lə'm.» ¹⁶ Jeju təl dəji Simon bay ki nja joo ene: «Simon ki ngonn Jonasi, in ndigi'm wa?» Ə Simon il'ə'ti ene: «Oyo, Burəbe, in gər kadi m'ndig'i.» Ningə Jeju el'ə ene: «Ul bati'gi'ti lə'm.» ¹⁷ Jeju təl dəji Simon bay ki nja mutə ene: «Simon ki ngonn Jonasi, in ndigi'm wa?» Ningə lo kin'ti, me Piyər tuji do təl'ti ki Jeju təl dəj'ə bay ki nja mutə ene: «In ndigi'm wa?» kin, adi ilə'ti ene: «Burəbe, in gər nya'gi pəti, in gər kadi m'ndig'i.» Ningə Jeju el'ə ene: «Ul bati'gi'ti lə'm. ¹⁸ Nga ningə, toki rɔta'ti, adi m'el'i: dɔkagilo basa'i'ti, inbe dɔɔ ndar bəd'i'ti, ə aw loki me'i ndigi, nan dɔkagilo ki a bɔgə ə, a ɔy ji'i taa kadi de ki rangı ə a dɔɔ ndar bəd'i'ti, ə aw sə'i lo'ti ki me'i ndigi el.» ¹⁹ Ta'gi kin Jeju el be kadi tɔji'n gorow koy ki Piyər a oy kadi ulə'n tɔji do Luwə'ti. Go'ti, Jeju el'ə ene: «Un go'm.»

Njendo ki Jeju ndig'ə

²⁰ Piyər ilə rəti gogi ningə, oo njendo ki Jeju ndig'ə, in ki ndəki, lo nyakusɔ'ti, ndunə rɔ'ne ki do Jeju'ti, dəj'ə ene: «Burəbe, nan ə a uləi ji de'gi'ti wa?» kakin. ²¹ Loki Piyər oo'ə ə, dəji Jeju ene: «Burəbe, ə in kam, in ri ə a ra'a wa?» ²² Ə Jeju el Piyər ene: «Kin ə re m'ndig'i kadi isi ki do'ne taa biti kadi to m'təl m're m'ingə'n'ə kaa, in kin ta lə'i goto'ti. In, ta lə'i in ta kadi un go'm par.» ²³ Ta kin sanan dann ngannkon'gi'ti toki njendo kam a oy el. Nan ki rɔta'ti, kadi Jeju el Piyər ene: «A oy el» kin, el'ə be el. Ta ki el'ə ə, el'ə ene: «Kin ə re m'ndig'i kadi isi ki do'ne taa biti kadi to m'təl m're m'ingə'n'ə kaa, in kin ta lə'i goto'ti.»

²⁴ In darɔ njendo'ə inbe kin ə mannaji do nya'gi'ti kin, ndangi'de me makitu'ti kin. Nga ningə ji gər kadi mannaji li'ə in ta ki rɔta'ti.

²⁵ Jeju ra nya'gi ki rangı ngayn inbe bay. Re de ene n'ində ta'ne inbe nəm n'ndangi'n'de pəti me makitu'gi'ti ə, m'mər kadi dɔnangi inbe kin pəti kaa, makitu'gi kin a uwə.

Kulə'gi læ njeakawkulə'gi Ta ki dɔ kulə'gi læ njeakawkulə'gi

Makitu kin elta toji'n ke toki nan bann ə Burəbe awi'n dɔran'ti, adi'n togi njendo'gi læ'ne ki gorow læ Ndil Luwə kadi to tæli rɔ'de go mbærkikində'ti li'ə ki dɔboy'ti (1.8). Be ə, njeakawkulə'gi manyinaji Jerujalem'ti ɔjido kində ki Jeju ində taa lo koy'ti aw dɔran'ti. Kibo'gi læ Juwipi'gi adi kon njeakawkulə'gi. Kadi nan kon kin ra adi njendo'gi tei iləi mbər Poyta ki maji dɔnangi Jude'ti pəti ki Samari biti par ki manga, tei Antiyosi'ti. Dann nya'gi'ti ki rai nya kin, in Piyər, Jaki, Jan, ki Jaki ki ngonn kon Jeju ə Ndil un'de ra'n kulə ngayn nan ki utə nje'gi kin, in Pol. J'oo kulə'gi ki Pol ra'de ki gorow kaw mbah'gi tado kiləmbər Poyta ki maji ki low'ə'ti non ə, ində'n ginn Njekawnan'gi ki dɔnangi Aji'ti ki Du, dɔnangi Giresi'ti ki kaw lo kurkadi'ti. Makitu kin tolta'ne ki poyta læ Pol ki uwəi'ə dangay'ti Rəm'ti, nan toji toki de a ra togi kuwə Ta læ Ndil Luwə dangay'ti el.

Kon ta'gi ki me'ti: Kində kaw dɔran'ti biti te'n buki Ndil dɔ njendo'gi'ti 1-2. Mannaji ki kadi nan kon Jerujalem'ti 3-7. Poyta ki maji te Samari'ti 8. Kunme læ Pol 9. Njekunme'gi ki in Juwipi'gi el ki dɔkete dann Njekawnan'gi'ti 10-11. Təl Jaki, te Piyər dangay'ti 12. Kaw mbah kiləmbər Poyta ki maji ki dɔkete læ Pol 13-14. Kawnan kibo læ njeakawkulə'gi læ Jeju Jerujalem'ti 15. Kaw mbah kiləmbər Poyta ki maji ki nja joo læ Pol 16-18. Kaw mbah kiləmbər Poyta ki maji ki nja mutə læ Pol 19-21. Uwəi Pol dangay'ti 22-26. Pol in Rəm'ti 27-28.

Kaw Jeju dɔran'ti

¹ Tewopil, me makitu'ti læ'm ki dɔkete*, m'ndangi ta'gi ki ɔjido nya'gi ki Jeju ulə ngirə ra ge, ndo de'gi ge. ² Nya'gi ki ra biti te'n me ndo'ti ki Luwə un'ə'n'ə aw si'ə dɔran'ti. Ningə kete bay ta kadi aw dɔran'ti, Jeju mbəti njeakawkulə'gi læ'ne, adi'de mbærkikində'gi læ'ne ki gorow læ Ndil Luwə. ³ Go koy'o'ti, Jeju ɔji rɔ'ne njeakawkulə'gi læ'ne. ɔji'de ki row'gi ki dangi dangi kadi gəri toki n'ra ki dɔ'ne taa. Ndo dɔso go'ti ningə, te bus ki rɔ'de'ti el'de ta dɔ Konbe'ti læ Luwə. ⁴ Ndo kare ki isi so nya se'de, Jeju el'de kadi tei gidi bebo Jerujalem'ti el. Nan kadi nginəi biti kadi Baw'ne adi'de kadikare ki un ndu'ne dɔ'ti kadi n'a n'adi kin bay taa†. Ningə el'de ene: «In kadikare ki m'inbe m'el'se ta'a kete nga. ⁵ Jan ra de'gi batəm me mann'ti, nan ingi, me ndo'gi'ti ki ngayn el ne ə, a rai'se batəm me Ndil Luwə'ti.»

⁶ *Njeakawkulə'gi læ Jeju ki kawinan rɔ'a'ti dəji'ə eyina: «Burəbe, in dɔkagilo'ti ki ngosine inbe kin ə a taa konbe adi *Isirayel wa?» ⁷ Ə el'de ene: «In ta læ'se kadi in gəri dɔ kad'a eke dɔ gangi lo'gi ki Bai ɔji kigo lo togi'ti læ'ne el.» ⁸ Nan a ingəi togi loki Ndil Luwə a re dɔ'se'ti. A tæli nje mannaji læ'm me bebo Jerujalem'ti num, dɔnangi Jude'ti ba pəti num, Samari'ti num, ratata dɔboy dɔnangi'ti.

⁹ Loki Jeju el'de ta'gi kin ginn'ə gangi ningə, oyi'ə isi aw ki taa me nəl'ti. Ningə kilndi re uti kum'de adi oyi'ə el. ¹⁰ Kum'de nanyi ki taa dɔran'ti, lo koo go Jeju lo kaw'a'ti, ningə, dingəm'gi joo ki uləi ku'gi ki nda bal bal tei bus ki rɔ'de'ti, ningə eli'de eyina: ¹¹ «De'gi ki Galile'ti, tado ri ə rai ra gonyi lo ki taa dɔran'ti be wa? Daro Jeju inbe ki uni'ə ta dann'se'ti awi si'ə dɔran'ti kin ə, a təl re toki oyi go'ə lo kaw'a dɔran'ti kin be to.»

Kuti læ njeakawkulə'gi

* 1:1 1.1 Luk 1.1-4 † 1:4 1.4 Luk 24.49

¹² Be ə njekawkulə'gi læ Jeju təli dɔ mbal kagi Buni'ti awi Jerujalem'ti gogi. Mbal kagi Buni kin in ndəkba ki bebo Jerujalem. ¹³ Loki rei tei Jerujalem'ti ningə, ali awi me kəy'ti kare ki in dɔ mad'a'ti taa, loki rai to lo kisi'de kete kete. Adi in Piyər num, Jan num, Jaki in ki Andire num, Pilipi in ki Tomasi num, Batilemi in ki Matiye num, Jaki ki ngonn læ Alpe num, Simon ki nje rɔ tado ta kingədo læ be lə'ne num taa Judi ki ngonn læ Jaki num tɔ. ¹⁴ Ingi pəti, ki me'de ki kareba, kawinan nəm nəm kadi elita ki Luwə ta ta, nan'ti ki dene'gi madi. Mari ki kon Jeju in dann'de'ti num taa ngannkon Jeju num tɔ.

Matiyasi ɔr tor Judasi

¹⁵ Me ndo'gi'ti kin, njekunme'gi kawinan asi bu ki dɔ joo. Ningə Piyər ində taa dann ngannkon'ne'gi'ti el ene: ¹⁶ «Ngannkon'm'gi, maji kadi nya ki Ndil Luwə elta'a me Makitu'ti læ Luwə tolta'ne. Tado Ndil Luwə, elta kete ki ta *Dabidi, ɔji'n dɔ Judasi ki ɔr non de'gi ki rei uwəi Jeju. ¹⁷ Judasi in ki kare dann'je'ti, ningə aw ki kulə lə'ne ki sɔw dɔ'ne kadi ra dann'je'ti tɔ. ¹⁸ Ki nar ki adi'ə tado kugə'n goji kulə ki majel ki ra kin ə, Judasi aw ndog'i'n lo ndɔɔ. Me ndɔɔ'ti ki ndog'i kakin ə, ində taa osi, dɔ'a sur ki nanga, me'ə ndu rusi adi ti'ə ala mban dɔnangi'ti. ¹⁹ De'gi pəti ki dɔnangi Jerujalem'ti oyi ta kin. Be ə bari lo ndɔɔ kakin ki ta be lə'de eyina: “Akeldama”, kɔr me ta kin nan: “Lo ndɔɔ mosi”. ²⁰ Ndangi me makitu Pa'gi'ti eyina:

“Kadi kəy li'ə in ki k'inyə kɔ num,
Kadi de kare ka isi me'ti el num‡,”
Taa ndangi bay eyina:

“Kadi de ki rangi ɔr tor'o.”

²¹ «Be ə, maji kadi ji mbəti de kare mbunə de'gi'ti inbe ki njiyəi se'je nan'ti ki ndo'gi pəti ki Burəbe Jeju awi'n se'je num təl'n se'je num inbe kin. ²² Ulə ngirə dɔ batəm'ti læ Jan, ratata te'n dɔ ndo'ti ki Luwə un'n Jeju ta dann'je'ti awi'n si'ə dɔran'ti. Kadi de kare dann'de'ti, in nje mannaji, nan'ti se'je toki Jeju ində lo koy'ti.»

²³ Lo kin'ti, rei ki de'gi joo ɔji'de, ki dɔkete in Jisepi ki bari'ə nan Barsabasi, ki indəi tɔ'a ki rangi nan Jusitusi, ningə ki nja joo in Matiyasi. ²⁴ Ningə eli Burəbe eyina: «Burəbe, in gər ngarme de'gi pəti tigə, ə ɔji'je ke mbunə de'gi'ti ki joo kin, in ki ra ə mbət'ə wa? ²⁵ Mbət'ə kadi un ta kulə læ njekawkulə ki Judasi inyə ta'a ə aw lo'ti lə'ne ki sɔw dɔ'a kadi awi'ti kin.» ²⁶ Rai buki buki, ningə buki buki osi dɔ Matiyasi'ti. Adi Matiyasi ore kadi njekawkulə'gi ki dɔgi gidə in kare.

2

Re læ Ndil Luwə

¹ Loki ndɔ nanyi Pantəkoti asi ningə*, njekunme'gi pəti kawinan lo kareba. ² Tanan'ti non, kah nya madi in dɔran'ti, ə to to nəl bo ki ulə ki tɔgi'ne kin be. Kah nya kakin taa lo me kəy'ti ki sii'ti. ³ Oyi nya'gi ki toi to por ə ndonn'o'gi tei bilim bilim be, tei, kanyinan dɔ'de'ti kare kare. ⁴ Ndil Luwə rosi me'de pəti, adi uləi ngirə kel ndonnta'gi ki rangi, kigo kində'ti ki Ndil Luwə ndə'n ta de'ti ki ra kadi el.

⁵ Ningə me ndo'a'gi'ti kin, *Juwipi'gi ki nje bol Luwə, in ki dɔ be'gi ki dangi dangi ki dɔnangi'ti ne pəti, rei sii Jerujalem'ti. ⁶ Loki oyi kah nya kin ningə, anyinan ngodi rei mbonyinan banyinan banyinan, ndil'de te saw, tado nan nan dann'de'ti, oo dɔ ndu njekunme'gi ki sii elita ki ndonnta be lə'ne. ⁷ Nya kin əti'de bol ngayn adi ndil'de anyi ur kaki, oyi kadi in nya ki rɔta'ti el, adi eli eyina: «De'gi ki isi elita kin pəti in de'gi ki in Galile'ti, ⁸ Nga bann be nan nan dann'je'ti, oo ta ki te ta'de'ti ki ndonnta be lə'ne wa? ⁹ J'in de'gi ki Part'i'ti, ki Medi'ti, ki Elamiti'ti, ki nje k'in dɔnangi Mejopotami'ti num, ki Jude'ti num, Kapadosi'ti num, taa Pon'ti ki in ngonnbe ki dɔnangi Aji'ti num,

‡ 1:20 1.20 Pa'gi 69.26, 109.8 * 2:1 2.1 Lebitiki 23.15-21; Ndukun ki nja joo 16.9-11

10 Piriji'ti num, Pampili'ti num, Ejipiti, ki donangi Libi'ti ki in ndəkba ki Sirenn, eke nje k'in donangi Rəm'ti. 11 J'in pəti j'in Juwipi koji'gi ge ki Juwipi təl'gi ge. J'in Kireti'ti ki Arabi'ti. Be ka, j'oo do ndu'de ki elita ki ndonnta be lə'je, ɔjido nya'gi ki əti bol ki Luwə ra.» 12 Ingi pəti ndil'de anyi ur kaki adi gəri ta inbe ki kadi eli el, ningə elinan mbunə'de'ti eyina: «Kor me nya ki ra nya kin nan ri ə?» 13 Nan nje ki nan'gi kogi do nje kel ndonnta'gi'ti ki dangi dangi ki ki ra eli, eyina: «In yiwi kandi nju ə anyinan ngayn ə ra'de.»

Piyər elta bulə de'gi

14 Piyər indəi rai taa ki ndəgi njekawkulə'gi ki doği gidə in kare, ningə un ndu'ne ki taa elta bulə de'gi ene: «Uri mbi'se maji oyi do ta lə'm in Juwipi'gi ki de'gi pəti ki isi Jerujalem'ti ne. Maji kadi gəri nya ki isi ra nya kin to. 15 De'gi madi dann'se'ti oyi kadi in yiwi kandi nju ə ra de'gi kam. Nan jagi! Ji ra ki sin non kadi nda'ti bay!

16 Nan ngosine nya ki ndəki njekeltakita Luwə'ti Juwəl elta'a ka ə ra nya kin:

17 "Nya'gi ki Luwə elta'a kadi a rai nya me ndo'gi'ti ki doboy'ti kaa ə toi kin:

M'a m'ulə ki Ndil'm do de'gi'ti pəti.

Ngann'se'gi ki dingəm ki nje ki dene a təli njekelta ki ta Luwə'ti,

Basa'gi lə'se a oyi nya'gi me ndil'ti,

Bugə'gi lə'se, a oyi nya'gi ki to lo kiyəro'ti me ni'ti.

18 Oyo me ndo'gi'ti kin,

M'a m'ulə ki Ndil'm do ngann njekulə'gi'ti lə'm ki dingəm ki nje ki dene.

A in nje kelta ki ta'm'ti.

19 M'a m'ra nya'gi ki de asi ra el me doran'ti taa nu,

Ningə donangi'ti ne, m'a m'ra nyakoji'gi ki əti bol,

Adi in: mosi num, por num, sa ki su luy luy num to,

20 Kete bay ta kadi ndo ki bo ngayn, ki rosi ki piti læ Burəbe kin a re,

Loki kada a təl lo ki ndul, ningə nanyi a təl mosi.

21 Ningə me ndo'ti kin, de'gi pəti ki bari to Burəbe a ingəi kajit.†

22 «In Isirayel'gi, uri mbi'se maji oyi ta ki m'a m'el'se. In gəri pəti kadi Jeju ki Najareti, dingəm kin ki Luwə ɔj'ɔ ki taga kadi n'ndig'ə, ə Luwə ra nya'gi ki de asi ra el ki nyakoji'gi ki əti bol ki takul'ə dann'se'ti ne. 23 Dingəm kin, uləi'ə ji'se'ti kigo kun ndu'ti ki Luwə un, num kigo kojitara'ti li'ə ki to kete. Ningə ingi adi de'gi ki gəri Luwə ki rəta'ti el, toli'ə ki row bər ki bəri'ə do kagidəsi'ti. 24 Nan Luwə gangi kulə koy ro'a'ti ko ad'a ində taa lo koy'ti, tado koy aw ki togi kadi uwə ginn togi'ne'ti be ninn'ti el. 25 Dabidi elta ɔji'n do'a ene:

"M'oo Burəbe ki dokagilo'gi pəti non'm'ti,

Tado in dojikol'm'ti kadi m'te m'osi el.

26 In tado kin ə ronel rosi me'm adi m'osi'n pa to.

Be ə, be ninn'ti kaa, daro'm a ɔrkon ki kindəmedoti,

27 In Burəbe, a tusi'm inyə'm ko koo el,

A inyə njekuləbər lə'i ki Ar njay ad'a ndum lo ki koo'ti el to.

28 In ə ɔji'm row kadi m'təl m'nji'n ki do'm taa,

Ningə a adi'm ronel me k'in nan'ti sə'm.‡»

29 Piyər təl el bay ene: «Ngannkon'm'gi, adi m'el'se ta ki rəta'ti: kaw'je Dabidi oy toki rəta'ti adi duwi'ə. Doḅad'a to dann'je'ti ne biti bone. 30 In njekeltakita Luwə'ti, ə gər kadi Luwə un ndu'ne ad'a ki kiwro kadi n'a n'adi de kare ki ginn kaw'ti li'ə a onbe tor'o'ti\$. 31 Dabidi gər nya ki a ra nya lo ti'ti, adi elta kin lo koy'ti læ Kirisiti ki in *De ki Luwə mbət'ə kin kete. In ta li'ə ə Dabidi ene Luwə a inyə lo ki koo'ti el, taa a inyə daro'a adi ndum be ninn'ti el to. 32 Jeju ki m'nji m'el'ta li'ə kin, Luwə

† 2:21 2.21 Juwəl 3.1-5 ‡ 2:28 2.28 Pa'gi 16.8-11 § 2:30 2.30 Pa'gi 132.11; 2Samiyel 7.12-13

ad'a ində taa dann njekoy'gi'ti, j'in pəti ji gəri maji. ³³ Go'ti ningə, Luwə un'ə aw si'ə dōran'ti adi isi dōjikol'ɔ'ti. Ningə ngosine Luwə ki Baw ad'a Ndil'ne toki un'ndu'ne. Ndil kin ə, Jeju buki dō'je'ti, toki oyi ngosine ki kum'se ge, ki mbi'se ge kin. ³⁴ Toki rōta'ti, Dabidi aw dōran'ti el, nan el ene: "Burəbe el Burəbe lə'm ene: <Re isi dōjikol'm'ti, ³⁵ biti kadi m'təl njeban'gi lə'i nyakində nja'i'ti ginn tōg'i'ti*.>" ³⁶ In be ə, rō Jeju inbe ki bəri'ə dō kagidəsi'ti kin ə, Luwə ad'a in Burəbe num, Kirisiti ki in De ki Luwə mbət'ə num tō. In kin ə in nya ki maji kadi de'gi pəti ki Isirayel'ti gəri maji.»

Nje ki uni me'de adi Kirisiti dōkete

³⁷ Loki de'gi oyi ta kin ningə, me'de olo wuti wuti adi dōji Piyər ki ndəgi njekawkulə'gi eyina: «Ngannkon'je'gi, in ri ə kadi ji ra wa?» ³⁸ Piyər təl el'de ene: «Inyəi gorow njiy'əse ki majel kō, ningə kadi de ki ra dann'se'ti adi rai'ə batəm me tō Jeju Kirisiti'ti, kadi majel'gi lə'se in ki k'inyə go kō. Ningə a ingəi Ndil Luwə. ³⁹ Toki rōta'ti, kunndu lə Luwə in tado lə'se num, tado lə ngann'se'gi num, tado de'gi ki sii sanyi num. Sow dō de'gi pəti ki Burəbe Luwə lə'je a bar'de.» ⁴⁰ Piyər el'de ta'gi ki rangi ngayn go'ti bay kadi man'n naji, ningə ulə dingəm me'de'ti ə el'de ene: «Gangi nan ki ginn de'gi ki majel ki bone kin, kadi Luwə aji'n'se.» ⁴¹ De'gi pəti ki taai ta lə Piyər, rai'de batəm. Ndō'a'ti kakin, de'gi asi dər mutə rei orei kadi njekunme'gi ki kete.

⁴² Ulə ngirə dōkagilo'ə'ti kin, rei nəm nəm tado k'oo dō nyando lə njekawkulə'gi num, lo ra madi nan'ti num, lo təti mapa'ti num, taa lo kelta'ti ki Luwə num tō. ⁴³ Njekawkulə'gi rai nya'gi ki de asi ra el ki nyakoji'gi ki əti bol ngayn adi de'gi pəti sii ki bol me'de'ti. ⁴⁴ Nje kunme'gi indəi rō'de nan'ti kareba ə kawī nyakingə'gi lə'de dōnan'ti kareba tō. ⁴⁵ Ndogi se'de nyakingə'gi ki nya maji'gi lə'de ə lowəi nan nar'a kigo ge'ti lə de ki ra. ⁴⁶ Ndō kare kare pəti, ki me ki kareba, ingəi nan Kəy'ti lə Luwə. Lowəi nan mapa me kəy'gi'ti lə'de, soi nya'gi lə'de ki rōnel num, ki me ki səl ləm ləm num tō. ⁴⁷ Osi pa'gi uləi tōji dō Luwə'ti, ningə de'gi pəti ndigi ta lə'de tō. Ndō kare kare pəti, Burəbe adi kər de'gi ki aji'de, re dō mad'a'ti par par.

3

Piyər adi lapiya de ki nja'a oy

¹ Ndō kare Piyər ingi ki Jan isi awi Kəy'ti lə Luwə tado kelta ki Luwə dō kadi'ti ki mutə ki losol'ɔ. ² Dōkagilo'ə'ti kin ə de'gi ai ki de ki nja'a oy lo koj'o'ti nu, indəi'ə ta Kəy'ti lə Luwə. De kakin, ndō kare kare pəti, a indəi'ə ta Kəy'ti lə Luwə ki bari'ə nan: «Ta Kəy ki Ndolo». Indəi'ə kadi kōy nya de'gi ki isi uri me nati Kəy'ti lə Luwə. ³ Loki oo Piyər ki Jan ki isi uri ki me Kəy'ti ningə, kōy'de nya. ⁴ Piyər ki Jan uri kum'de ki dō'a'ti, ningə Piyər el'ə ene: «Gon'je ne!» ⁵ Nje nja koy gon'de, oji me'ne'ti kadi n'a ningə nya madi ji'de'ti. ⁶ Nan Piyər el'ə ene: «M'aw ki nar el num, ki ɔr el num kadi m'ad'i. Nan nya ki m'aw'n ji'm'ti in tōgi Jeju Kirisiti. Be ə kadi me tō Jeju Kirisiti ki Najareti'ti, ində taa ə njiyə!» ⁷ Piyər uwə ji kəl'ɔ, ə un'ə ki taa. Tanan'ti non par ə nja'a'gi ki gul nja'a'gi təli toi maji kare. ⁸ In bal ra taa ə ulə ngirə njiyə. Aw se'de nati Kəy'ti lə Luwə. Tur jagira ki rōnel num ulə tōji dō Luwə'ti num tō. ⁹ De'gi pəti oyi'ə lo njiyə'ti num, lo kulə tōji dō Luwə'ti num tō. ¹⁰ De'gi gəri'ə maji kadi in nje mote ki kete in nje kisi ta Kəy'ti lə Luwə ki bari'ə nan: «Ta Kəy ki Ndolo», isi kōy nya inbe ka am. Loki de'gi oyi nya ki te dō'a'ti kin ningə, ndil'de anyi ur kaki adi bol ra'de ngayn.

Piyər elta bulə de'gi

* 2:35 2.35 Pa'gi 110.1

11 Nje nja koy kakin inyə go Piyər ki Jan el. Nya kin ra adi ndil de'gi pəti anyi ur kaki. Be ə, de'gi pəti anyinan ngodi kawinan ki do'de'ti do'de'ti takəy'ti ki bari'ə nan: «Tabiti læ Salomon». 12 Loki Piyər oo nya kin ningə, el bulə de'gi ene: «Ngann Isirayel'gi, bann ə nya ki ra nya kin əti'se bol kədi be wa? Bann ə uri kum'se ki do'je'ti to nya ki in j'inbe ki təgi'je, eke in ki takul kaw ki j'aw ki bol Luwə me'je'ti ə j'adi'n dingəm kam njiyə'n be wa? 13 Jagi, in Luwə læ *Abiraham, læ *Isaki, læ *Jakobi, Luwə læ kaw'je'gi in ə ulə toji do bər'ti læ'ne Jeju, ki uləi'ə ji Pilati'ti, *Pilati un ndu'ne kadi n'ilə taa, nan ingi mbəti. 14 Oyo, ingi manji ta gər nje kar njay ki njera nya ki dana. Ningə dəji kadi ji ra maji sese ə j'ilə de ki nje təl de'gi taa tor'o'ti. 15 In be ə, adi təli in ki in nje kadi de'gi sii ki do'de taa. Nan Luwə ad'a ində taa dann njekoy'gi'ti, j'in pəti ji gər maji. 16 In tado kun ki j'un me'je j'adi Jeju kin ə, təgi ki to me to'a'ti, adi təgi dingəm ki oyi'ə, taa gəri'ə kin, kadi ində ra'n taa. Oyo, kunme ki təg'ə to ki takul Jeju, adi dingəm kin lapiya ki rəta'ti, in nya ki ra nya takum'se'ti pəti adi oyi. 17 Ngə sine ngannkon'm'gi, m'gər maji ngayn kadi nya ki rai kin, in kigo gər'ə'ti el, ingi ki njekərnon'se'gi pəti. 18 Nan, in ki row kin ə, Luwə təl'n ta nya ki iləmbər'ə kete ki takul njekeltakita'a'ti pəti ene: Kirisiti ki in De ki Luwə mbət'ə, ki n'un ndu'ne kadi n'a n'ulə, a ingə kon. 19 Ngə sine, inyəi gorow njiyə'se'gi ki majel kə, ə təli rei rə Luwə'ti kadi inyə'n go majel'gi læ'se kə. 20 Ningə Burəbe a adi'se dəkagilo kərkon, a ulə ki in ki ində do'a nan'ti kete to Kirisiti, ki in De ki Luwə mbət'ə, adi in Jeju, adi'se. 21 Nan ngə sine kin, maji kadi Jeju isi dərən'ti, biti kadi Luwə təl nya'gi pəti ki dənangi'ti ki sigi gogi, toki ilə'n mbər'ə me bal'gi'ti ki dər, ki takul de'gi ki njekeltakita'a'ti ki ari njay ki mayinu. 22 Be ə, *Moji ene: “Burəbe Luwə læ'se a adi njekeltakita'a'ti, ki to to m'in be, a in dann ngannkon'se'gi'ti, tado læ'se, a oyi do ta'gi pəti ki a el'se. 23 De ki mbəti təl rə'ne go ta'ti ki njekeltakita Luwə'ti kin a el ningə, Luwə a tuj'ə kə dann de'gi'ti læ'ne ki koy*.” 24 De'gi ki njekeltakita Luwə'ti pəti, ulə ngirə do Samiyel'ti nu ki nje re go'ə'ti, elita do dəkagilo'ti ki ji isi me'ti bone kin kete. 25 Ingi, ə in de'gi ki ta ki Luwə el ki ta de'gi ki njekeltakita'a'ti kin səw do'se, taa kunmindi ki Luwə un adi kaw'je'gi loki un ndu'ne adi Abiraham kin səw do'se to. Luwə un mindi'ne ene: “Ginn koji'gi ki dənangi'ti pəti a in ki njangi do ki takul ginn kaw læ'i†.” 26 In ki tado læ'se kete, ə Luwə te'n ki njekulə læ'ne, ulə adi'se kadi njangi do'se, ki takul ra ki ra adi nan nan inyə gorow njiyə'gi læ'ne ki majel kə.»

4

Piyər ingi ki Jan rai non njegangita'gi'ti læ Juwipi'gi

1 Loki Piyər ingi ki Jan isi elita bulə de'gi to kel ba bay ə, njekujənyamosi kadikare'gi ki madi num, kibo ki do Kəy'ti læ Luwə num ta ki de'gi madi ki mbunə kuti'ti læ *Sadusi'gi, tei ki rə'de'ti bus. 2 Wongi ra njekərnon Juwipi'gi ngayn tado oyi Piyər ingi ki Jan isi ndoi nya bulə de'gi, ningə eli'de eyina: «Toki Jeju ində'n taa lo koy'ti inbe kin ə, njekoy'gi kaa a indəi taa lo koy'ti to.» 3 Uwəi'de iləi'de kəy dangay'ti ratata lo ti, tado losəl nga, adi lo kadi gangi ta do'de'ti goto. 4 Ningə mbunə nje'gi'ti ki oyi ta læ'de, ngayn'gi dann'de'ti uni me'de. Be ə, ra adi kər dingəm'gi re do mad'a'ti adi asi dər mi kare. 5 Lo ti do'ti ningə, njekərnon Juwipi'gi num, ngatəgi'gi num ta njendo ndukun'gi num, kawinan me bebo'ti ki Jerujalem. 6 Lo kawnan'ti kin, Hann ki in kibo læ njekujənyamosi kadikare'gi in'ti non, taa Kayipi num, Jan num, Alegijandir ki ndəgi de'gi pəti ki me kəy'ti læ njekujənyamosi kadikare'ti kibo kakin num kaa in non to. 7 Adi rei ki Piyər ki Jan non'de'ti ki non Njekawnan'gi'ti, ə dəji'de ta eyina: «Ki təgi ki in ra eke me to nan'ti ə rai nya kin wa?» 8 Ningə Piyər, Ndil Luwə rosi me'ə, adi el'de ene: «In njekərnon'gi ki ngatəgi'gi, 9 dəji'je ta bone ojidə nya ki maji

* 3:23 3.23 Ndukun ki nja joo 18.15, 18, 19 † 3:25 3.25 Lotum 22.18

ki ji ra ki de ki nja'a oy ki kuji nya ki ji ra ə ingə'n lapiya. ¹⁰ Maji kadi ingi pəti gəri ar njay taa de'gi pəti ki Isirayel'ti kaa, kadi gəri maji tɔ: In me tɔ Jeju Kirisiti ki Najareti'ti ə ji ra'n nya kin. In ki takul Jeju inbe ki bəri'ə dɔ kagidəsi'ti ə Luwə ad'a ində taa dann njekoy'gi'ti inbe kin ə, dingəm kin ra'n ta non'se'ti, ki lapiya nga kin. ¹¹ In mbal ki njera kəy'gi mbəti'ə, nan in ə təl mbal ki maj'a utə mad'a'gi pəti, in mbal ki nje kadi tɔgi kəy*. ¹² Kaji in me tɔ'a'ti ki kar'ne ba. Tɔ ki rangi ki Luwə adi de dɔnangi'ti ne mbunə de'gi'ti kadi j'ingəi kaji goto.» ¹³ Ndɔji njegangi ta'gi ki kibo læ Juwipi'gi ngayn loki oyi Piyər ingi ki Jan elita ki kanji bol, tado gəri'de kadi in de'gi ki kare ki kanji nyando. Nan k'in ə gəri kadi in de'gi ki in nan'ti ki Jeju mayinu. ¹⁴ Nan loki oyi dingəm ki adi'ə lapiya kakin ra taa gədi'de'ti ningə gəri lo ta ki kadi eli'de el. ¹⁵ Be ə uni ndu'de adi Piyər ingi ki Jan, taa dingəm kakin num kadi tei taga, ningə manjinan ta mbunə'de'ti eyina: ¹⁶ «Ri ə j'a rai ki de'gi kam wa? Tado rai nyakɔji ki əti bol ki to ndalo'ti ar njay adi de'gi ki Jerujalem oyi poy'o. Lo kadi ji manji goto. ¹⁷ Nan k'in ə kadi poyta kin aw ki kete kete mbunə de'gi'ti el nga. Adi j'uləi ji'je kum'de'ti kadi kaw ki kete non kam, eli'de madi ta me tɔ Jeju'ti el nga.» ¹⁸ Go ta'gi'ti kin, ai ki Piyər ingi ki Jan kəy gogi ə ɔgi'de ki tɔgi'de kadi elita eke ndoi nya me tɔ Jeju'ti el nga. ¹⁹ Nan Piyər ingi ki Jan eli'de eyina: «Eli'je adi j'oo, ke in gorow'ə'ti, takum Luwə'ti, kadi ji təl rɔ'je go ta'ti lə'se yo ə j'inyə ta læ Luwə wa? ²⁰ Ki ɔjido'je, j'in j'asi manji ta dɔ nya'ti ki j'oo ki kum'je num, ki mbi'je num kin el.» ²¹ Loki uləi ji'de kum'de'ti ki nja joo bay ningə, inyəi'de adi ai. Toki rɔta'ti, ingəi nya madi rɔ'de'ti ki asi kuwə'n'de dangay'ti el, tado de'gi pəti piti Luwə tado nya ki ra nya kin. ²² Bal dingəm ki ingə lapiya ki takul nyakɔji ki əti bol kin, utə dɔsɔ.

Nje kunme'gi elita ki Luwə

²³ Go k'inyə de'ti, Piyər ingi ki Jan ai ingəi madi'de'gi ki njekunme'gi, ɔri'de poy nya'gi pəti ki kibo'gi læ njekujənyamosi kadikare'gi ki ngatɔgi'gi eli'de. ²⁴ Loki madi'de'gi oyi ta lə'de ginn'ə gangi nga ningə, pəti ki me ki kare, elita ki Luwə eyina: «Burəbe, in ə ra dɔran ki dɔnangi, taa ra babo ki nya'gi pəti ki me'ti tɔ†. ²⁵ In ə adi Ndil Luwə elta ki ta kaw'je Dabidi ki bər lə'i ene: Ginn be'gi ki dangi dangi tonyi rɔ ki ndangi kare be. Taa kɔjitarə'gi lə'de to rɔ'de'ti kare! ²⁶ Ngar'gi ki dɔnangi'ti ne indəi dɔ rɔ'de dana tado kaw rɔ, nje konbe'gi indəi rɔ'de nan'ti, ɔsi ta Kirisiti ki in De ki Luwə mbət'ə to Ngar. ²⁷ Toki rɔta'ti, in me bebo'ti kin ə, *Erodı ingi ki Ponsi Pilati, nan'ti ki ginn de'gi ki dangi dangi ki ngann Isirayel'gi indəi rɔ'de nan'ti ɔsi ta njekulə lə'i ki ar njay, ki in Jeju ki mbət'ə to Kirisiti‡. ²⁸ Nya'gi lə'de ki rai kin, in təl ə tolita kɔjitarə'gi lə'i pəti ki ɔji kete, ki tɔgi, me ndigi'ti lə'i. ²⁹ Ngosine Burəbe, oo ji'de ki isi uləi kum'je'ti kadi indəi'je bol'ti kin! Adi bər'gi lə'i tɔgi kadi iləi mbər ta lə'i ki me ki tinyi kati. ³⁰ Ningə, kadi ɔji tɔgi me tɔ njekulə'ti lə'i ki ar njay Jeju, kadi njemonyi'gi ingəi lapiya num, taa kadi nyakɔji'gi ki nya'gi ki de asi ra el rai nya num tɔ. ³¹ Loki tai kon ta kelta'ti ki Luwə ningə, dɔnangi yəki yikiti yikiti ginn nja'de'ti, lo ki ki kawinan'ti. Ningə Ndil Luwə rosi me'de pəti adi iləi mbər ta læ Luwə ki rɔ ki tinyi kati.»

Nje kunme'gi indəi rɔ'de nan'ti

³² Nje kunme'gi pəti indəi rɔ'de nan'ti ki ngarme ki kare ki mərta ki kare. De kare ki ində gu'ne ki nyakingə lə'ne ki sɔw dɔ'ne goto, nya'gi pəti in dɔnan'ti kareba. ³³ Ki tɔgi ki əti bol ngayn ə njekawkulə'gi manyinaji kin lo koy'ti læ Burəbe Jeju. Ningə, kare kare pəti, Luwə njangido'de njangi dɔ ki əti bol ngayn. ³⁴ Be ə de kare dann'de'ti ki nya to rɔ'a goto. Tado nje'gi ki awi ki lo ndɔɔ'gi ki kəy'gi, uni ndogi ə rei ki nar'a,

* 4:11 4.11 Pa'gi 118.22 † 4:24 4.24 Tekitaga 20.11; Pa'gi 146.6 ‡ 4:27 4.27 Luk 23.7-11; Ejay 61.1

³⁵ adi njekawkulə'gi. Ningə njekawkulə'gi lowəi nar kakin dann'de'ti pəti, nan nan ingə kigo nya ge'gi'ti li'ə.

³⁶ De madi kare ki to'a nan Jisepi, ki in ginn koji'ti læ *Lebi, ki donangi Sipir'ti, ki njekawkulə'gi indəi to'a nan Barnabasi, kər me'ə nan: «De ki njekulə dingəm me de'gi'ti,» ³⁷ in kaa, aw ki lo ndoo, ə un lo ndoo lə'ne kakin ndogi, ə re ki nar'a adi njekawkulə'gi.

5

Ta ki ngom læ Ananiyasi in ki Sapira

¹ Dingəm madi kare ki to'a nan Ananiyasi in ki dene lə'ne Sapira, ndogi lo lə'de to. ² Ananiyasi ingi ki dene lə'ne Sapira indəi ndu'de nan'ti, iyəi nusi nar, ə awi ki ndəgə adi njekawkulə'gi. ³ Piyər el'ə ene: «Ananiyasi, ra bann ə inyə *Satan adi ur me'i'ti əti bol be wa? Ɔr nusi nar lo ndoo lə'i ngəm, ə elta ki ngom Ndil Luwə! ⁴ Ri ə ɔgi kadi ngəm nyakingə lə'i wa? A re ndogi'n ə binəm kaa, ri ə ɔgi kadi nar ki ingə kin, ra'n nya ki me'i ge wa? Nya ki mər me'i'ti kin in nya ki majel. In de'gi ə el'de ta ki ngom el, nan in Luwə ə el'ə ta ki ngom.» ⁵ Loki Ananiyasi oo ta kin par ə, osi nanga, oy. De'gi pəti ki oyi poyta kin, bol ra'de ngayn. ⁶ Basa'gi rei ragi ninn'ə, ə uni'ə, ai duwi'ə. ⁷ Asi ngirə kadi mutə go'ti, dene li'ə re ur kəy ki kanji kadi gər nya ki ra nya. ⁸ Piyər dəj'ə ene: «El'm ta adi m'oo, ke kər nar ki ndogi sese lo ndoo lə'se inbe ənn be?» Ə dene el'ə ene: «Oyo, kər nar ki j'ingə in be inbə.» ⁹ Lo kin'ti, Piyər el'ə ene: «Nga ra bann ə indəi ndu'se nan'ti kadi soki Ndil Burəbe wa?» Oo kah nja de'gi ki awi ki ngaw'i duwi'ə ə ɓar takəy'ti kin, in kaa a ai sə'i to. ¹⁰ Tanan'ti non par ə Sapira osi nja Piyər'ti nanga, oy. Loki basa'gi ki nje kaw duw ngaw'a uri kəy ningə, ingəi ninn'ə adi uni'ə awi si'ə duwi'ə kadi ngaw'a'ti. ¹¹ Nya ki ra nya kin, ra adi *Njekawnan'gi pəti, bol ra'de ngayn, taa de'gi pəti ki oyi poyta kin kaa, bol ra'de ngayn to.

Njekawkulə'gi rai nya'gi ki əti bol bol

¹² Njekawkulə'gi rai nya'gi ki əti bol ki nya'gi ki de asi ra el ngayn dann de'gi'ti. Nje kunme'gi pəti, kawinan lo kareba, ginn tabiti'ti læ *Salomon, ta Kəy'ti læ Luwə. ¹³ De'gi ki rangi ki uni me'de adi Luwə el ɓay boli kadi rei ro'de'ti. Be kaa, piti njekunme'gi ngayn. ¹⁴ Dingəm'gi ki dene'gi ngayn ngayn uni me'de adi Burəbe, adi kər'de ore do njekunme'gi ki do'ti do'ti. ¹⁵ De'gi ai biti ɔyi njemonyi'gi ki taga kadi row'ti, tiləi'de do tirə'gi'ti eke do kagi'ti ki oti'de, kadi re Piyər dər ningə, ndil'ə ur do in ki ra'ti wa kare dann'de'ti. ¹⁶ De'gi ngayn indəi be'gi'ti ki gidi bebo Jerujalem'ti, rei bur bur ki njemonyi'gi ki de'gi ki ndil'gi ki majel yəti do'de. Ningə pəti ingəi lapiya.

Uwəi njekawkulə'gi dangay'ti

¹⁷ Go nya'gi'ti kin, kibo læ njekujənyamosi kadikare'gi ki de'gi ki go'ə'ti ki in me kuti'ti læ Sadusi'gi, jangi ra'de ngayn do njekawkulə'gi'ti. Adi uni ndu'de kadi n'a rai nya madi. ¹⁸ Be ə, uwəi njekawkulə'gi iləi'de kəy dangay'ti. ¹⁹ Nan dann lo'ti, malayka læ Burəbe re te takəy dangay, loki adi tei taga ningə, el'de ene: ²⁰ «Awi me Kəy'ti læ Luwə, iləi mbər ta ki nje kadi de təl isi ki do'ne taa kin adi de'gi pəti oyi!» ²¹ Njekawkulə'gi təli ro'de go'ti, adi lo ti ki sin ba par ə, awi Kəy'ti læ Luwə, uləi ngirə kadi ndoi nya de'gi. Kibo læ njekujənyamosi kadikare'gi'ti ki de'gi ki go'ə'ti, ɓari ngatəgi'gi ki njengangi ta, ki ngatəgi'gi læ ngann Isirayel'gi pəti. Ningə uləi kəy dangay'ti kadi rei ki njekawkulə'gi to. ²² Nan loki njekulə'gi awi ningə, ngəi'de kəy dangay'ti el, adi təli rei ɔri'de poy'o eyina: ²³ «J'ingə takəy dangay in ki kuti mbuki maji num, njengəm takəy'gi ka rai takəy'ti non num to, nan loki j'ur me kəy'ti ningə, j'ingə de madi el.» ²⁴ Loki kibo ki do njengəm ta Kəy'ti læ Luwə ingi ki kibo'gi læ

njekujənyamosi kadikare'gi oyi ta kin ningə, ndil'de anyi ur kaki, adi dəji nan ta do nya'ti ki a ra nya go nya'ti kin. ²⁵ Ningə de madi re el'de ene: «Dingəm'gi ki adi uwəi'de dangay'ti kakin, nyi rai Kəy'ti læ Luwə non, ra ndoi nya de'gi.» ²⁶ Kibo ki do Kəy'ti læ Luwə aw ki de'gi læ'ne uwə'n njekawkulə'gi re se'de, nan k'in ə ində togi do'de'ti el tado boli kadi bulə de'gi ki kawinan do nyando'ti læ njekawkulə'gi a tiləi'de ki mbal toli'de. ²⁷ Loki rei se'de ningə, awi se'de kəy gangita'ti kibo. Ə kibo læ njekujənyamosi kadikare'gi el'de ene: ²⁸ «J'əgi'se ki togi'je kadi ndoi nya bulə de'gi ki to dingəm kin. Ə in təli rə'se go ta'ti læ'je el, asi dənangi Jerujalem naki ki nyando læ'se, ningə gəi kadi mos'o in do'je'ti bay.» ²⁹ Nan Piyər ingi ki ndəgi njekawkulə'gi eli'de eyina: «Təl rə go ta'ti læ Luwə in soti utə təl rə go ta'ti læ de'gi. ³⁰ Luwə læ kaw'je'gi adi Jeju ki toli'ə ki row bər'ə do kagidəsi'ti kin, te lo koy'ti. ³¹ In ə Luwə un'ə, ində ad'a isi taa, dojikəl'ne'ti to Ngar ki utə ngar'gi pəti taa to Njekaji de'gi to. Luwə ində kadi ki, tarow li'ə, Isirayel'gi inyəi gorow njiyə'de'gi ki majel kə, adi n'inyə'n go majel'gi læ'de kə to. ³² J'in nje mannaji do nya'gi'ti ki rai nya kin, nan'ti ki Ndil Luwə ki Luwə adi nje'gi ki təli rə'de go ta'ti li'ə.» ³³ Loki njegangi ta'gi oyi ta kin ningə, wongi ra'de ngayn do njekawkulə'gi'ti, adi ndigi toli'de. ³⁴ Nan in ki kare ki mbunə'de'ti ki to'a nan Gamaliyel əsi nangi ində taa. In Parisi ki njendo de'gi ndukun, in de ki de'gi pəti gei ta li'ə ngayn. Loki ində taa dann'de'ti ningə, dəji kadi adi njekawkulə'gi ujəi rə'de dow kare jə. ³⁵ Ningə go'ti, el'de ene: «Isirayel'gi, indəi manji nya ki gei kadi rai ki de'gi kam maji taa. ³⁶ Dəkagilo ngayn el ne bay ə, de madi ki to'a nan Teda toji rə'ne kadi n'in de ki tuwəl. Ər de'gi asi bu sə go'ne'ti. Nan de'gi rei toli'ə adi de'gi ki go'ə'ti kakin sananyinan. De oo ta li'ə el bone. ³⁷ Go'ə'ti ningə, Judasi ki Galile'ti, te dəkagilo ndangito de'gi me makitu'ti, buki de'gi ngayn go'ne'ti ra'n wong. Nan inbe kaa de'gi toli'ə to, adi de'gi ki go'ə'ti sananyinan to. ³⁸ Ngəsine, ta lə'm ə to kin: Ononyi'se kadi rai nya madi ki de'gi kam, inyəi'de adi awi lo læ'de. Nya ki kadi in gəri ə to kin, re kojitarə'gi læ'de ki kulə ra'de'gi in rə de'gi'ti ə, ginn nya'gi kin a gangi to yan ndəgə'gi be to. ³⁹ Nan re nya'gi kin in rə Luwə'ti ə, lo kadi ingi a əgi'de do goto. Ononyi'se kadi ai rə do Luwə.»

Lo kin'ti, njegangi ta'gi ndigi go'ə'ti. ⁴⁰ Be ə, təli bari njekawkulə'gi kəy gogi, ə, adi tindəi'de, ə əgi'de ki togi kadi elita me to Jeju, ningə inyəi'de adi awi. ⁴¹ Njekawkulə'gi tei lo gangi ta'ti ki rənel tado k'oo ki Luwə oo'de adi asi gaki kadi ingəi kon tado læ Jeju. ⁴² Ningə ki ndə kare kare pəti, me Kəy'ti læ Luwə eke me kəy'gi'ti madi, njekawkulə'gi nanyi ki lo ndo nya de'gi'ti num, ki lo kiləmbər Poyta'ti ki maji, toki Jeju in Kirisiti ki in De ki Luwə mbət'ə.

6

Kində nje k'oo go nyamaji'gi læ njekawnan'gi

¹ Dəkagilo'ə'ti kin, kər njendo'gi in ki do mad'a'ti ki kete kete. Be ə Juwipi'gi ki nje kelta Gireki barita do Juwipi'gi'ti ki nje kelta Ebirə. Nje kel ta Gireki barita tado njengawkoy'gi læ'de ingəi nyakusə ki de'gi isi lowəi ki ndə kare kare pəti kin, to ndəgə'gi el. ² Be ə, njekawkulə'gi ki dəgi gidə in joo kawi njendo'gi ki nan'ti, eli'de eyina: «A in nya ki go'ti el kadi j'inyə ta kelta læ Luwə, ə jə təl jə nanyi ta nya lowə'ti. ³ Tado in kin ə, ngannkon'gi, maji kadi mbəti de'gi siri dann'se'ti, ki de'gi manyinaji læ'de maji num, Ndil Luwə rosi me'de num, taa ai ki kumkədi num to, kadi j'uləi kulə kin jə'de'ti. ⁴ Be kadi j'uni'n rə'je j'ində ta dangi tado kelta ki Luwə ki ndo nya de'gi.» ⁵ Ta koji'gi kin nəl njendo'gi pəti. Be ə, mbəti Etiyenn ki in de ki rosi ki kunme num, ki Ndil Luwə num to. Ta mbəti Pilipi num, Pirokər num, Nikanər num, Timon num, Parmenasi num, taa Nikola ki in de ki Antiyosi'ti, ki təl Juwipi num to. ⁶ Rei se'de əji'de njekawkulə'gi, adi elita ki Luwə tado læ'de num, indəi jə'de do'de'ti,

njangido'de num tɔ. ⁷ Ta læ Luwə aw ki kete par par. Kɔr njendo'gi in dɔ mad'a'ti ngayn me bebo'ti ki Jerujalem. Taa njekujənyamosi kadikare'gi inbe ngayn kaa uni me'de adi Jeju tɔ.

Awɪ kɪ Etiyenn lo gangɪ ta'ti

⁸ Etiyenn in de ki rosi ki memaji num, ki tɔgi læ Luwə num, taa ra nya'gi ki dum ra ki nyakɔji'gi ki ɔti bɔl bɔl dann de'gi'ti num tɔ. ⁹ Ningə de'gi madi uləi ngirə kadi manjinan ta'ti ki Etiyenn. De'gi kin in nje ki me kəykawnan'ti læ Juwipi'gi. In nje'gi ki bari rɔ'de: «De'gi ki taa k'inyə taa.» Adi in Juwipi'gi ki in Sirenn'ti num, Alegijandiri'ti num, ki nje ki in Silisi'ti num taa ki dɔnangi Aji'ti num tɔ, ¹⁰ nan tɔgi ta kel'de osi go yan Etiyenn'ti el, tado Etiyenn elta ki kumkədi ki Ndil Luwə ad'a. ¹¹ Lo kin'ti, awi ndogi de'gi ki nar ki ji'de'ti kadi eli eyina: «J'inbe j'oo ki mbi'je kadi Etiyenn elta ki mal dɔ ndukun'ti læ Moji num, dɔ Luwə num tɔ.» ¹² Be ə, suləi bulə de'gi num, ngatɔgi'gi num, taa njendo ndukun'gi num adi rei uwəi Etiyenn dɔ ji'ə'ti, awi si'ə lo gangɪ ta'ti kibo. ¹³ Indəi nje mannaji'gi ki ngom adi təti ta dɔ'a'ti, eli eyina: «Dingəm kam ta kon ta kelta ki mal dɔ Kəy'ti læ Luwə ki in lo ki ar njay kin el num, taa dɔ ndukun'ti læ Moji el num tɔ.» ¹⁴ Toki rɔta'ti, j'inbe j'oo ndu'ə ki el'n kadi Jeju ki Najareti'ti a tuji kəy kin, ə a yəti nya kagi be'gi ki Moji adi'je. ¹⁵ De'gi pəti ki sii lo gangɪ ta'ti kibo, turi kum'de pəti ki dɔ Etiyenn'ti, ningə oyi kadi takum'ə to to yan malayka be.

7

Etiyenn elta non njegangita'gi'ti

¹ *Kibo læ njekujənyamosi kadikare'gi dəji ta Etiyenn ene: «Ta'gi ki de'gi eli dɔ'i'ti kin, in ki rɔta'ti inbe wa?» ² Etiyenn ilə'ti ene: «In baw'm'gi ki ngannkon'm'gi, uri mbi'se oyi dɔ ta ki m'a m'el'se kam maji. Me ndɔ'gi'ti ki kete, Luwə ki nje piti oji rɔ'ne adi kaw'je Abiraham, dɔkagilo'ti ki si'n me be'ti ki Mejopotami'ti bay, kete bay ta kadi aw uwə lo kisi dɔnangi Aram'ti, ³ Luwə el'ə ene: “Ində taa inyə be lə'i ki nje koji'gi ə aw me be'ti ki m'a m'ɔji'.” ⁴ In be ə, Abiraham inyə'n me be ki Kalde ə re uwə lo kisi Aram'ti. Ningə go koy baw'a'ti, Luwə ad'a ində re me be'ti ki isi'ti ngɔsine kin†. ⁵ Nya nduwə ki Luwə adi Abiraham me be'ti kin goto. Ngonn nusi lo ki ndikiri be kaa ad'a el. Nan un ndu'ne ad'a kadi n'a n'ad'a be kam ba pəti. Taa n'a n'adi ngann kaw'a'gi tor'o'ti tɔ. Dɔkagilo'ti ki Luwə isi elta Abiraham kin, Abiraham oji ngonn el bay‡. ⁶ Ta ki Luwə el'ə ə to kin: “Ngannkawi'gi a sii to mbah'gi dɔnangi'ti ki rangi num, de'gi a rai'de bər'ti num, taa de'gi a adi'de kon asi bal bu sɔ num tɔ.” ⁷ Go ta'gi'ti kin Luwə el ene: “Ginn de'gi ki rai'de bər'ti kin, m'inbe m'a m'gangɪ ta dɔ'de'ti. Go'ti ningə, a tei me be mbah'ti ki ra'de bər'ti kin kɔ, ə a təli rei me be'ti ki indəi'ti ə awi bər'ti kin kadi rei gosi m'in§.” ⁸ Ningə Luwə ad'a nya kunmindɪ ki in kujə mɔti. Be ə, loki Abiraham oji Isaki ningə ndɔ jijo go'ti, par ə ujə mɔt'ɔ. Isaki ra be tɔ tado ngonn'o Jakobi. Jakobi kaa ra be tɔ tado ngann'a'gi ki in ginn Isirayel'gi ki dɔgi gidə in joo*.

⁹ «Ningə ni ki me ngann'gi'ti læ Jakobi ra adi ndogi ngonnkon'de Jisepi adi awi si'ə to bər me be'ti ki Ejipiti'ti. Nan Luwə in si'ə nan'ti†. ¹⁰ Be ə, ɔr'ɔ me kon'gi'ti pəti. Ningə memaji læ Luwə ki in si'ə, ad'a kumkədi takum Parawon'ti ki in ngar ki Ejipiti'ti. Adi Parawon un'ə ində to nje konbe dɔnangi ki Ejipiti'ti, dɔ me kəy'ti lə'ne pəti tɔ‡. ¹¹ Dɔkagilo'ə'ti kin ə, bɔ ki bo osi dɔnangi Ejipiti'ti ba pəti, taa dɔnangi Kana'ti tɔ. In dɔkagilo kumtondoo ki ɔti bɔl ngayn. Lo kadi baw'je'gi ingəi nya

* 7:3 7.3 Lotum 12.1 † 7:4 7.4 Lotum 11.32, 12.5 ‡ 7:5 7.5 Lotum 12.7, 13.15, 17.8 § 7:7 7.7 Tekitaga 3.12

* 7:8 7.8 Lotum 17.10-14, 21.4 † 7:9 7.9 Lotum 37.11, 28, 39.2, 21 ‡ 7:10 7.10 Lotum 41.39-41

ndikiri səi gotoš. ¹² Loki Jakobi oo kadi nyakuso to me be'ti ki Ejipiti'ti ningə, ulə ngann'ne'gi ki in kaw'je'gi adi awi ki dəkete. ¹³ Loki təl ulə'de ki nja joo ningə, Jisepi ra adi ngannkon'a'gi gəri'ə. Lo kin'ti, Parawon kaa, gər'n ginn koji læ Jisepi to*. ¹⁴ Go'ti ningə, Jisepi ulə go baw'ne Jakobi'ti ad'a re ki ginn koji li'ə ba pəti, asi de'gi dəsiri gidə in mi†. ¹⁵ Jakobi aw Ejipiti'ti ningə oy ki kete non. Kaw'je'gi kaa oyi non num to‡. ¹⁶ Təli ki singə'de rei dənangi Kana'ti, me bebo'ti ki to'a nan Sisem. Duwi'de be ninn'ti ki Abiraham ndogi ki nar ji ngann læ Hamər me be'ti ki Sisemš.

¹⁷ «Dəkagilo təl kon kunndu ki Luwə un adi Abiraham in ndəkba. Ningə kər ngann Isirayel'gi banyi ki də mad'a'ti də mad'a'ti dənangi Ejipiti'ti, ¹⁸ biti dəkagilo'ti ki ngar ki rangi ki gər Jisepi el on'n be dənangi Ejipiti'ti*. ¹⁹ Ngar kakin uwə de'gi lə'je ra'n kulə ki aldə maji num, adi'de kon num, ta indəi tōgi də'de'ti adi inyəi ngann'de'gi ki kasi kə, biti kadi oyi†. ²⁰ Dəkagilo'ti kin ə, oji Moji ki memaji læ Luwə in də'a'ti adi oti'ə me kəy'ti læ baw'a asi nanyi mutə‡. ²¹ Ningə loki dum də'de adi iləi'ə kə, ngonn læ Parawon ki dene te də'a'ti, ə un'ə ot'o to ngonn'ne inbe beš. ²² Be ə Moji ingə'n nyando ki ojidə kumkədi pəti ki dənangi Ejipiti'ti. Adi aw ki tōgi me ta kel'ne'ti num, me kulə ra'ne'ti num to.

²³ «Loki bal'a in dəsə ningə, mərta re də'a'ti kadi n'aw n'oo ngannkon'ne'gi ki in ngann Isirayel'gi. ²⁴ Dəkagilo'ti ki in'n ki ngannkon'ne'gi ə, oo de kare ki Ejipiti isi tində ki kare dann'de'ti. Be ə, re rə də ngonnkon'ne'ti adi ində de ki Ejipiti'ti kakin təl'ə. ²⁵ Moji mər kadi ngannkon'a'gi a gəri toki Luwə ə ulə'n'ə kadi n'ta də'de. Nan ngannkon'a'gi gəri el. ²⁶ Ndə ki go'ti, oo ngannkon'nan'gi joo ki in Isirayel'gi ra rə'i nan. Re ra dann'de'ti kadi ulə'de noji nan'ti. El'de ene: “In ngannkon nan'gi to, ə bann ə ra tindəi nan be wa?” ²⁷ Ningə in ki nje tində ngonnkon'ne kakin əs'ə ngərəngi, ə el'ə ene: “Nan ə indəi də'je'ti to kibo lə'je, eke njegangi ta dann'je'ti wa? ²⁸ In ge təl'm toki tagine təl'n de ki Ejipiti'ti kakin be bay wa?” ²⁹ Loki Moji oo də ta kin ningə, bəl ra'a, adi aw uwə lo kisi to mbah dənangi Madiyan'ti. Dənangi Madiyan'ti ə Moji ta dene oji'n ngann'gi joo*.

³⁰ «Bal dəsə go'ti ningə, malayka te bus rə'a'ti diləlo'ti, ndəkba ki də mbal Sinay, dann ndonn por'ti me ngan'ti ki isi on por. ³¹ Loki Moji oo nya kin ningə, ndil'ə anyi ur kaki. Moji ge kadi n'oo nya kin maji adi oti re ndəkba si'ə. Low'ə'ti non ə oo'n də ndu Burəbe ene: ³² “M'in Luwə læ kaw'gi, Luwə læ Abiraham, Luwə læ Isaki, Luwə læ Jakobi.” Moji bəl dadi par par adi lo kadi un kum'ne ki taa goto. ³³ Ə Burəbe el'ə ene: “Or sa nja'i'ti tadə lo ki ra'ti kam in lo ki ar njay. ³⁴ M'oo kumtondoo læ de'gi lə'm me be'ti ki Ejipiti'ti. M'oo də tumə ki sii tuməi um um, ə m'ur nanga m're kadi m'taa'de m'ilə'de taa. Ningə ki ngəsine kin re adi m'uləi Ejipiti gogi†.”

³⁵ «Oyi maji! In Moji ki ngannkon'a'gi əsi'ə ngərəngi, ə eli'ə eyina: “Nan indəi də'je'ti to kibo lə'je eke njegangi ta dann'je'ti wa”, inbe kin ə, Luwə ulə to ngar num, taa nje taa'de ilə'de taa num, ki takul tōgi læ malayka ki te si'ə bus me ngan'ti, kin num to. ³⁶ In ə te se'de ki takul nyara'gi ki de asi ra el num, ki takul nyakoji'gi num, me be'ti ki Ejipiti'ti. Taa dəkagilo ki isi indəi babo kasi gangi num ta dəkagilo'ti ki rai bal dəsə diləlo'ti kin num to‡. ³⁷ Taa in darə Moji ki kare inbe kin bay ə, el ngann Isirayel'gi ene: “Luwə a te ki njekeltakita'ne'ti kare dann'se'ti inbe'gi, ki a to to m'in beš.” ³⁸ Loki ngann Isirayel'gi kawinan diləlo'ti kaa, in Moji inbe kin ə taa ta ta malayka'ti də mbal Sinay'ti, el kaw'je'gi. In ə taa ta kaji kin rə Luwə'ti, kadi

§ 7:11 7.11 Lotum 41.54-57 * 7:13 7.13 Lotum 45.1-4, 16 † 7:14 7.14 Lotum 45.9-10, 17-18 ‡ 7:15 7.15 Lotum 46.1-7 § 7:16 7.16 Lotum 23.3-16; Jojuwe 24.32 * 7:18 7.18 Tekitaga 1.7-8 † 7:19 7.19 Tekitaga 1.10-11,22 ‡ 7:20 7.20 Tekitaga 2.2 § 7:21 7.21 Tekitaga 2.3, 5, 10 * 7:29 7.29 23-29; Tekitaga 2.11-15, 21-22, 18.3-4 † 7:34 7.34 30-34; Tekitaga 3.1-10 ‡ 7:36 7.36 35-36; Tekitaga 2.14, 7.3, 14.21 § 7:37 7.37 Ndukun ki nja joo 18.15-18

adi'je*. ³⁹ Nan kaw'je'gi mbeti kadi teli rə'de go ta'gi'ti li'ə. Ningə ki bo utə, əsi'ə ngərəngi. Me'de in də təl kaw dənangi Ejipiti'ti gogi. ⁴⁰ Dəkagilo'ti ki Moji nanyi də mbal Sinay'ti bay, rei rə Aron'ti eli'ə eyina: "In ra kagi yo'gi ki kadi ərri non'je, tado ji gər nya ki ra Moji ki nje te se'je me be'ti ki Ejipiti'ti kin el." ⁴¹ Be ə me ndə'gi'ti kin, rai ngonn yo madi ki to to ngonn baw mangi be, ə iləi kadikare adi'ə. Ningə rai rənel ngayn əsikurə nya ki inbe'gi rai ki ji'de kin†. ⁴² Nan Luwə təl gidi'ne adi'de, inyə'de kə adi sii ta ra yo'ti, ki kəsikurə nya'gi ki dərən'ti to nanyi'gi ki kadi'gi ki mee'gi to kagi yo'gi lə'de, toki ndangi me makitu'ti lə njekeltakita Luwə'ti: "In de'gi ki Isirayel, bal dəsə ki rai dilələ'ti kin ke da'gi ki təl'i'de ki ndəgi kadikare'gi adi, in m'in ə adi m'in wa? ⁴³ Jagi, oti kəy yo lə kagi yo lə'se Moloki yo, ki mee kagi yo lə'se Repan, yo'gi ki inbe'gi rai'de ki ji'se kadi əsi məkəsi'se non'de'ti. Tado in nya ra'se'gi kin ə, m'a m'adi njeban'gi lə'se a uwəi'se, awi sese sanyi to mbah'gi gidi Babilon'ti bay‡." ⁴⁴ «Me dilələ'ti, kaw'je'gi rai *kəyku kingə nan ki Luwə. Moji ra kəyku kakin toki Luwə un'n ndu'ne ad'a. In ra kigo kəji'ti ki əj'ə ad'a oo. ⁴⁵ Ingəi kəyku kakin uni ginn kəji'gi lə'de ki rangi, ki in kaw'je'gi ki rei go'de'ti. Kəyku kin in ji'de'ti, loki Jojuwe ərnon'de adi rei tai dənangi lə ginn de'gi ki dangi dangi ki Luwə tuwə'de non'de'ti. Kəyku kakin, to biti dəkagilo'ti lə Dabidi§. ⁴⁶ Memaji lə Luwə əsi Dabidi adi dəji tarow kadi n'ra Kəy n'adi Luwə lə Jakobi*. ⁴⁷ Nan in Salomon yo ə ra kəy adi Luwə†.

⁴⁸ «Nan Luwə ki in nje kisi də nya'gi'ti pəti, a isi me kəy'ti ki de ra ki ji'ne el. Toki njekeltakita'a'ti ene: ⁴⁹ "Dərən in kumbər ngar lə'm, ningə dənangi in nyakində nja'm." Burəbe el bay ene: "Kəy ki bann ə, a rai adi m'in wa? Lo ki ra a in lo kuwə rə lə'm wa? ⁵⁰ Ke in m'in el ə, nan to bay ə, ra nya'gi kin pəti wa‡?"

⁵¹ «In de'gi ki nje tanrə'gi, tei me'se el num, boyi mbi'se num də ta'ti lə Luwə to de'gi ki nje gər Luwə el be. Toi to baw'se'gi inbe be. Nya kin ə ra adi, sii ta rə ki Ndil Luwə'ti, ki dəkagilo'gi pəti. ⁵² *Njekeltakita Luwə'ti ki ra ə baw'se'gi adi'ə kon el wa? Ingə ə təli njekiləmbər kete, ki əjido re lə in ki kareba, ki in ki dana. Ningə ngəsine, loki Kirisiti re, ingə uni də'a, ə təl'i'ə tə. ⁵³ Oyo, ingəi ndukun lə Luwə ki takul malayka'gi, nan lo kadi teli rə'se go'ti goto.»

Tiləi Etiyenn ki mbal təl'i'ə

⁵⁴ Loki njegangi ta'gi kibo lə Juwipi'gi oyi də ta ki Etiyenn el ningə, wongi ra'de ngayn adi ngori ngang'i'de mur mur də'a'ti. ⁵⁵ Nan Etiyenn ki rosi ki Ndil Luwə, un kum'ne ta ki dərən'ti ningə oo piti lə Luwə num, taa oo Jeju ki ra taa dəjikəl Luwə'ti num tə. ⁵⁶ El ene: «Oyi, m'oo dərən til, ningə m'oo Ngonn De ra taa dəjikəl Luwə'ti.»

⁵⁷ Loki oyi də ta kin ningə, uri kəl ki ndu'de ki bo ə uti mbi'de də ta'ti li'ə, ə buki nan də'a'ti.

⁵⁸ Ndəri'ə ai si'ə taga gidi bebo'ti, tiləi'ə ki gəji mbal təl'i'ə. De'gi kakin inyəi ku'gi lə'de rə ngonn ki basa'ti ki tə'a nan Sol. ⁵⁹ Dəkagilo'ti ki isi tiləi'ə ki gəji mbal, Etiyenn elta ki Luwə ene: «Burəbe Jeju, taa ndil'm ki rə'i'ti.» ⁶⁰ Go'ti ningə əsi məkəsi'ne nanga, ə elta ki ndu'ne kibo ene: «Inyə go majel kin kə adi'de!» Go ta'gi'ti kin, ningə Etiyenn oy.

8

Kindəkumndoo ki ra Njekawnan'gi

¹ Sol in mbunə de'gi'ti ki ndigi kadi təli Etiyenn. Me ndə'a'ti kin kindəkumndoo kibo ngayn te də Njekawnan'gi'ti ki Jerujalem. Adi njekunme'gi pəti sananyinan kigo

* **7:38** 7.38 Tekitaga 19.1-20.17; Ndukun ki nja joo 5.1-33 † **7:41** 7.41 39-41; Kər Isirayel'gi 14.3; Tekitaga 32.1-6 ‡ **7:43** 7.43 42-43; Amosi 5.25-27 § **7:45** 7.45 44-45; Tekitaga 25.9, 40; Jojuwe 3.14-17 * **7:46** 7.46 2 Samiyel 7.1-16; 1Poyta'gi 17.1-14 † **7:47** 7.47 1 Ngar'gi 6.1-38; 2Poyta'gi 3.1-17 ‡ **7:50** 7.50 49-50; Ejay 66.1-2

lo'gi. Awi ki Jude'gi'ti ki Samari'gi'ti. Njekawkulə'gi inbe par ə nanyinan Jerujalem'ti. ² De'gi ki nje bol Luwə duwi Etiyenn, nonyi'ə ki kuwəndoo ki ngayn. ³ Nan Sol, ɔr Njekawnan'gi njan. Aw ki takəy takəy uwə dingəm'gi ki dene'gi buki'de dangay'ti. ⁴ Nje ki sananyinan kakin awi ki lo lo iləi mbər Poyta ki maji.

Pilipi me be'ti ki Samari

⁵ In be ə, Pilipi ki aw me bebo'ti ki *Samari, ilə de'gi mbər Poyta ki maji læ Kirisiti ki in De ki Luwə mbət'ə. ⁶ Bulə de'gi ba pəti, loki oyi ta'gi ki Pilipi el ge ki nyakoji'gi ki ra adi oyi ki kum'de ningə, uri mbi'de ki do ta'ti li'ə. ⁷ Tado ndil'gi ki majel tei me njemonyi'gi'ti ngayn ki non ki boi ta'de'ti. Taa, de'gi ki ro'de oy ki nje mote'gi ngayn ingəi lapiya to. ⁸ Rənel ki bo ngayn to me bebo'ti kin. ⁹ Kete taa kadi Pilipi re, dingəm madi ki to'a nan Simon isi me bebo'ti kin non. In njera mboli, adi ɔr ndil de'gi ki me be'ti ki Samari ngayn. Nga ra ro'ne kadi n'in de madi ki əti bol ngayn. ¹⁰ Adi de'gi pəti: in do ngann'gi'ti ki du, biti ki do de'gi'ti ki togi'ti, hangal'de in ki do'a'ti. Eli eyina dingəm kam aw ki togi læ Luwə ki in togi ki əti bol ngayn. ¹¹ Hangal de'gi in ki do'a'ti, tado in mayinu ə isi ɔr ndil'de ki mboli ki ra lə'ne. ¹² Nan loki de'gi uni me'de Pilipi ki ilə'de mbər Poyta ki maji ki ɔjido Konbe læ Luwə num, ki Jeju Kirisiti num to ningə, dingəm'gi ki dene'gi adi Pilipi ra'de batəm. ¹³ Simon inbe ki do'ne kaa un me'ne to. Loki Pilipi ra'a batəm ningə, inyə go Pilipi el. Loki oo nyakoji'gi ki nya'gi ki əti bol ngayn kakin ningə, inbe təl re ət'ə bol ngayn bay.

Piyər ingi ki Jan me be'ti ki Samari

¹⁴ Loki njekawkulə'gi ki sii Jerujalem'ti oyi kadi de'gi ki Samari'ti taai ta læ Luwə ningə, uləi Piyər ingi ki Jan ro'de'ti. ¹⁵ Loki rei tei Samari'ti ningə, elita ki Luwə kadi njekunme'gi ingəi Ndil Luwə. ¹⁶ Tado Ndil re do de madi'ti kare dann'de'ti el bay. In batəm par ə rai'de me to Burəbe Jeju'ti. ¹⁷ In be ə, Piyər ingi ki Jan indəi ji'de do'de'ti kadi ingəi Ndil Luwə. ¹⁸ Loki Simon oo kadi in ki gorow læ ji ki kində do'ti læ njekawkulə'gi ə Ndil Luwə re'n do nje kunme'gi'ti ningə, adi Piyər ingi ki Jan nar, ¹⁹ ə el'de ene: «M'in kaa adi'm'in togi kin to de ki m'a m'ində ji'm do'a'ti ə, ingə Ndil Luwə to.» ²⁰ Ə Piyər el'ə ene: «Kadi nar lə'i kin tuji nan'ti ki daro'i. Tado ində me'i'ti kadi a ndogi kadikare læ Luwə ki nar. ²¹ Nya ki bar to'i, eke nya ki sow do'i goto me nya'ti ki ji ra'n kam, tado me'i in dana non Luwə'ti el. ²² Maji kadi tor ndu'i do majel'ti lə'i, ə elta ki Burəbe adi re to bann ə, inyə go kojitara'gi ki me'i'ti kin ko. ²³ Tado m'oo kadi me'i ati kangi, taa nya ki gorow'ə'ti el dolo dolo to.» ²⁴ Nga a, Simon el Piyər ingi ki Jan ene: «Kadi inbe'gi elita ki Burəbe tado lə'm, kadi nya madi kare me nya'gi'ti ki elita'a kin te do'm'ti el.» ²⁵ Loki Piyər ingi ki Jan manyinaji, ə ndoi ta læ Burəbe to ningə, təli ki Jerujalem'ti gogi. Iləi mbər Poyta ki maji me ngann be'gi'ti ki Samari ngayn ki gorow gorow.

Ta læ Pilipi ingi ki kuji dingəm ki in de ki boi ki Etiyopi'ti

²⁶ Ndo kare malayka læ Burəbe el Pilipi ene: «Ində taa aw ki holo be, do row'ti ki in Jerujalem aw ki Gaja'ti, ki in row ki diləlo'ti kin.» ²⁷ Pilipi ində taa kalangi aw ningə, ingə dingəm kare ki donangi Etiyopi, ki in ki boi, ki njengəm nya maji'gi læ ngar ki dene ki Etiyopi'ti, ki to'a nan Kandasi. Dingəm kin aw Jerujalem'ti ɔsi do'ne nanga non Luwə'ti ə isi təl ki be gogi. ²⁸ Isi me pusi'ti lə'ne, isi tudə makitu læ njekeltakita Luwə'ti Ejay. ²⁹ Lo kin'ti, Ndil Luwə el Pilipi ene: «Oti aw ndəkba ki ro pusi'ti kin.» ³⁰ Pilipi anyi ngodi aw ningə, oo ndu dingəm ki Etiyopi'ti kakin isi tudə makitu læ njekeltakita Luwə'ti Ejay. Pilipi dəj'ə ene: «In gər me ta ki isi tudə kin maji inbe wa?» ³¹ Dingəm kakin el'ə ene: «Re nje kor me'ə kadi'm goto ə m'a m'gər me'ə bann wa?» Ningə dəji Pilipi ad'a ala taa go'ə'ti, isi gəd'ə'ti me pusi'ti. ³² Ta ki isi tudə ə to kin:

«Ori'ə to bati ki de isi aw si'ə kadi təl'ə be;
To ngonni bati ki ra ta'ne mbo non nje kujə bin'ne'ti be.
In be ə, te'n ta'ne el.

³³ Uləi rəsəl də'a'ti, gangi ta li'ə ki gorow ki dana el.
Nan a ər ginn koji li'ə wa?

Tado indəi ngangı ndə kisikidətaə li'ə*.»

³⁴ Ningə, kuji dingəm un ta el Pilipi ene: «M'dəj'i kadi el'm adi m'oo, nan ə njekeltakita Luwə'ti isi elta li'ə be wa? Si elta ki də rə'ne'ti inbe eke isi elta də de madi'ti ki rangi wa?» ³⁵ Lo kin'ti nga a, Pilipi ingə row adi un ta ta'ne'ti, ningə ki row læ makitu læ njekeltakita Luwə'ti Ejay kin, ilə'n mbər Poyta ki maji læ Jeju. ³⁶ Loki njiyəi isi awi ningə, tei ta mann'ti, ə kuji dingəm kakin el ene: «Mann ə ra'm, nga ri ə ər gi kadi m'ra batəm wa?» ³⁷ [Pilipi el'ə ene: «Re un me'i adi Luwə toki rəta'ti ə, nya ki ər gi ra batəm goto.» Kuji dingəm ene: «M'un me'm toki Jeju Kirisiti in Ngonni Luwə.»] ³⁸ Lo kin'ti, adi pusi ra lokati, ningə ingi ki Pilipi joo pəti, uri me mann'ti adi Pilipi ra'a batəm. ³⁹ Loki tei me mann'ti ki taga ningə, Ndil Burəbe un Pilipi aw si'ə adi kuji dingəm oo'ə el. Nan in ulə row lə'ne ki rənel aw. ⁴⁰ Pilipi aw te me be'ti ki Ajoti, iləmbər Poyta ki maji me bebo'gi'ti pəti ki te'ti, biti te'n Sejarə'ti.

9

Sol un me'ne adi Burəbe Jeju (KNK 22.6-16, 26.12-18)

¹ Dəkagilo'ə'ti kin, mərta ki də kadi kon njendo'gi'ti læ Burəbe ki də təl de'ti to də Sol'ti bay. Be ə, aw rə kibo'ti læ njekujənyamosi kadikare'gi, ² dəj'ə makitu kadi n'aw'n kəykawnan'gi'ti læ Juwipi'gi ki me be'ti ki Damasi, kadi re n'ingə dingəm'gi ki dene'gi ki nje ndolo go nyando ki sigi kin ə n'uwə'de n're se'de Jerujalem'ti.

³ Loki Pol in də row'ti, ində də be ki Damasi ndəkba ningə, kunji madi te bus, in ki dərən'ti, unji gugi də'a. ⁴ Te osi nanga ningə, oo də ndu ta madi el'ə ene: «Sol, Sol, tado ri ə isi adi'm kon be wa?» ⁵ Sol dəj'ə ene: «In nan Burəbe?» Ningə, Burəbe el'ə ene: «In m'in Jeju ki isi adi'm kon.» ⁶ Ində taa aw me bebo'ti ə, a eli'nu nya ki kadi a ra. ⁷ Nje ki isi ai ki Pol təli rai lokati. Bol təl'de adi lo kadi elita goto. Oyi də ndu ta, nan oyi de madi el. ⁸ Sol ində taa, te kum'ne maji, nan oo lo el, adi mad'a'gi uwəi ji'ə, ndəri'ə to ndər, ə awi si'ə Damasi. ⁹ Si low'ə'ti non ndə mutə ki kanji kadi oo lo. Sə nya el num, anyi mann el num tə. ¹⁰ Ningə njendo læ Jeju kare isi Damasi'ti non, tə'a nan Ananiyasi. Burəbe bar'a me nya koo me ndil'ti ene: «Ananiyasi», ningə Ananiyasi ndigi ene: «M'in ne Burəbe.» ¹¹ Burəbe təl un taa el'ə ene: «Aw un row ki bari'ə row ki kəl'ti, ə dəji me kəy'ti læ Judasi, de ki tə'a nan Sol ki Tarsi'ti, isi non isi elta ki Luwə. ¹² Oo de madi ki tə'a nan Ananiyasi me nya koo me ndil'ti, ur kəy go'ə'ti ningə, ində ji'ne də'a'ti kad'a oo lo gogi.» ¹³ Ə Ananiyasi el ene: «Burəbe, m'oo ta læ de kin ta de'gi'ti ngayn, ojido kon'gi pəti ki adi de'gi læ'i ki me be'ti ki Jerujalem. ¹⁴ Ningə, ki ne kin, re ki təgi ki ingə rə kibo'gi læ njekujənyamosi kadikare'gi, kadi uwə de'gi ki isi eli sə'i ta, də'de.» ¹⁵ Nan Burəbe el'ə ene: «Aw, tado dingəm kin in nyara kulə ki m'mbət'ə kadi elta lə'm non ginn de'gi'ti ki dənangi'ti, ki non ngar'gi'ti, ki non Isirayel'gi'ti. ¹⁶ M'inbe m'a m'əj'ə kon'gi pəti ki a te də'a'ti tado lə'm.» ¹⁷ Ananiyasi aw, ur kəy ində ji'ne də'a'ti, ningə el'ə ene: «Ngonni kon'm Sol, in Burəbe ə ulə'm, in Jeju ka ki te ingəi də row'ti ki isi re'n kakin ə ulə'm kadi m'ad'i oo lo. Ningə kadi Ndil Luwə rosi tə.» ¹⁸ Tanan'ti non, nya'gi ki toi to ngəy kanji'gi be tei kum Sol'ti tosi, adi təl oo lo gogi, ningə ində taa adi rai'ə batəm. ¹⁹ Go'ti, sə nya

* 8:33 8.33 32-33; Ejay 53.7-8

ə, təl ingə tɔgi'ne gogi. Sol təl isi ki njendo'gi læ Jeju ki me be'ti ki Damasi ndo'gi jo bay.

Sol ndo ta læ Luwə Damasi'ti

²⁰ Tanan'ti non, Sol aw iləmbər me kəykawnan'gi'ti læ Juwipi'gi ene: «Jeju in Ngonn læ Luwə.» ²¹ De'gi pəti ki oyi dɔ ta kin ta Sol'ti, ndɔji'de ngayn adi eli eyina: «In kam el ə in nje kadi kon de'gi ki Jerujalem'ti ki nje bari tɔ kin wa? Re ra un girə kadi uwə'de, dɔɔ'de aw se'de rɔ kibo'gi læ njekujənyamosi kadikare'gi el biti wa?» ²² Nan Sol uwə rɔ'ne ngan adi kum'ə in kete me kunme'ti li'ə. Juwipi'gi ki Damasi'ti gəri lo ta ki kadi eli'ə el, loki tɔji'de kadi Jeju in Kirisiti De ki Luwə mbət'ə.

²³ Nga ndo'gi go'ti ngayn el ə, Juwipi'gi ɔjinan ta kadi n'toli'ə ²⁴ Nan ta kɔji læ'de te mbi Sol'ti. Ngəmi tarow kada ge kondɔ ge kadi n'toli'ə. ²⁵ Be ə, me kondɔ'ti madi, njendo'gi læ Sol, uni'ə me kara'ti, tuyi'ə adi osi gidi ndogi bər'ti.

Sol me be'ti ki Jerujalem

²⁶ Go'ti, Sol aw te me be'ti ki Jerujalem ə, sangi kadi n'ində rɔ'ne nan'ti ki njendo'gi, nan pəti bɔli'ə, tado de ki un me'ne ad'a kadi in njendo ki rɔta'ti goto. ²⁷ Be ə, Barnabasi un'ə me ji'ne'ti, aw si'ə rɔ njekawkulə'gi'ti, ɔr'de go kingə ki Jeju ingə Sol dɔ row'ti, ki k'oo ki oo Jeju el'ə ta, ki ta ki el ki taga wangi Damasi'ti me tɔ Jeju'ti. ²⁸ Dɔkagilo'ə'ti gangi low'ə'ti non, Sol aw se'de ge, təl se'de ge nan'ti me be'ti ki Jerujalem. Elta ki kunme me tɔ Burəbe'ti. ²⁹ Elta ki Juwipi'gi ki nje kelta Gireki, manjinan se'de ta'ti. Nan sangi row kadi n'toli'ə. ³⁰ Loki ngannkon'gi oyi ta'a ningə, ɔri'ə awi si'ə Sejarə'ti. Ningə adi'ə aw me be'ti ki Tarsi.

³¹ Njekawnan'gi pəti ki dɔnangi Jude'ti, ki dɔnangi Galile'ti, ki dɔnangi Samari'ti, sii ki lapiya. Ingəi tɔgi, njiyəi me bɔl Burəbe'ti, taa kɔr'de in ki dɔ mad'a'ti dɔ mad'a'ti ki takul tɔgi læ Ndil Luwə tɔ.

Piyər aji Ene

³² Toki Piyər a njiyə'n ki lo'gi pəti oo'n de'gi læ Luwə, ndɔ kare aw te rɔ nje'gi'ti ki me be'ti ki Lida. ³³ Lo kin'ti, ingə dingəm kare ki tɔ'a nan Ene, ki to dɔ tirə monyi'ti ra bal jijoo. Tado rɔ'a oy. ³⁴ Piyər el'ə ene: «Ene, Jeju Kirisiti adi lapiya, ində taa, kaw nya toi.» Ningə Ene ində taa tanan'ti non. ³⁵ De'gi pəti ki me be'ti ki Lida ki Saron oyi'ə, ə uni me'de adi Burəbe.

Piyər ndəl Dorkasi lo koy'ti

³⁶ Dene madi in dann njendo'gi'ti ki me bebo'ti ki Jope non, tɔ'a nan Tabita. Tɔ kin ki ta Gireki nan Dorkasi. In dene ki nje ra kulə'gi ki maji maji ngayn, taa in njera ki njendoo'gi ki nya ki me ji'ne'ti tɔ. ³⁷ Monyi ra'a dɔkagilo'ə'ti kin adi oy. Loki ndogi'ə mann ningə, ai iləi'ə me kəy'ti ki kare taa. ³⁸ Be ki Lida in ndəkba ki Jope. Be ə, loki njendo'gi oyi kadi Piyər in me be'ti ki Lida non ningə, uləi dingəm'gi joo rɔ'a'ti kadi re kalangi ingə'de. ³⁹ Piyər ində taa aw se'de. Loki re te rɔ'de'ti ningə, ɔri'ə awi si'ə me kəy'ti ki taa. Njengawkoy'gi pəti iləi nan gugi dɔ'a ki non, ningə tɔji ku'gi ki dangi dangi ki kɔji tanan'ti ki Dorkasi oji dɔkagilo'ti ki si'n se'de ki dɔ'ne taa bay. ⁴⁰ Piyər adi de'gi pəti tei taga, ə osi məkəsi'ne nanga elta ki Luwə, ningə yəti rɔ'ne ki rɔ ninn'ti el ene: «Tabita ində taa.» Loki te kum'ne oo Piyər ningə, ndu rɔ'ne, ində isi taa. ⁴¹ Piyər ulə ji'ne un'ə'n'ə ki taa, ə, bər de'gi læ Luwə ki njengawkoy'gi, ɔji'de Tabita ki dɔ'a taa. ⁴² Poy nya kin sanan ki dɔnangi ki Jope ba pəti, adi de'gi ngayn uni me'de adi Burəbe. ⁴³ Piyər ra ndɔ asi tati me be'ti ki Jope, me kəy'ti læ nje kɔr gidi ngirə ki tɔ'a nan Simon.

¹ Dingəm madi isi me be'ti ki Sejare non, to'a nan Korney. In ki boi do kuti njero'gi'ti ki bu kare, ki bari'ə «kuti ki Itali'ti.» ² In de ki njera nya kigo ndu Luwə'ti, taa, nan'ti ki de'gi pəti ki me kəy'ti li'ə, in nje kosi məkəsi'de nanga non Luwə'ti to. Nga ra maji ki njendoo'gi ngayn, taa elta ki Luwə taa taa to. ³ Ndo kare, ki kadi ki mutə ki losol'ɔ, oo malayka læ Luwə me nya koo me ndil'ti ur me kəy'ti li'ə, ningə bar'a ene: «Korney.» ⁴ Korney ur ki kum'ne do'a'ti ki bol, ningə el'ə ene: «In ri ə Burəbe?» Nga a malayka el'ə ene: «Kelta ki Luwə læ'i ki maji ki isi ra ki njendoo'gi kin te ro Luwə'ti, ə Luwə ra maji oji'n do'i. ⁵ Ningə ki ngosine kin, ulə dingəm'gi me be'ti ki Jope adi bari Simon ki bari'ə nan Piyər ad'a re. ⁶ Isi me kəy'ti læ Simon ki nje kor gidi ngirə ki kəy li'ə in kadi bati. ⁷ Loki malayka ki el'ə ta kin ɔti ningə, Korney ulə ngann nje kulə'gi læ'ne joo ki nje ro læ'ne kare ki nje bol Luwə mbunə nje ki in nan'ti si'ə ki dokagilo'gi pəti adi'de rei. ⁸ Rei adi ɔr'de go nya'gi pəti ki ra nya adi'de oyi ningə, ulə'de adi ai Jope'ti.»

Piyər oo nya me ndil'ti me be'ti ki Jope

⁹ Lo ti go'ti, loki in do row'ti isi awi, indəi do bebo ndəkba ningə, Piyər ala do kəy'ti ki taa ki kadi ki dann be'ti tado kelta ki Luwə. ¹⁰ Bo ra'a adi ge kusɔ nya. Ningə loki isi rai nyakusɔ kadi sɔ ə, oo nya me ndil'ti. ¹¹ Oo dɔran ra tagira, ningə oo nya madi ki to to ta ku ki tati ki de uwə silə'gi ki sɔ be ə in ki taa isi re ki nanga. ¹² Me nya'ti kin non, da'gi ki dangi dangi in səm'ti: da'gi ki nja'de in sɔ ge ki nje kagi nanga ge ki yəl'gi. ¹³ Ningə, ndu ta madi te el'ə ene: «Piyər, ində taa tɔl sɔ.» ¹⁴ Nan Piyər ene: «Jagi Burəbe, m'in m'njo nya ki majel ɔd'ɔ, eke nya ki to njen nja kare el*.» ¹⁵ Ndu ta təl re el Piyər kel ki nja joo bay ene: «Nya ki Luwə təl'ə ki kar njay'ti, kadi in oo'ə to in nya ki to njen el.» ¹⁶ Nya kin ra nya be nja mutə, ningə tanan'ti non təli ndɔri'ə ki dɔran'ti gogi. ¹⁷ Piyər gər me nya ki oo me ndil'ti kin el, adi isi dəji ro'ne ta do'ti, ningə nyi dingəm'gi ki Korney ulə'de ki ra sangi kəy læ Simon rei rai ta kəy'ti. ¹⁸ Ningə dəji ta ki ndu'de ki boi eyina: «In me kəy kin ə Simon ki bari'ə nan Piyər isi səm'ti wa?» ¹⁹ Piyər isi mərta do nya'ti ki oo me ndil'ti kin ba bay ningə, Ndil Luwə el'ə ene: «Oo dingəm'gi mutə ra sangi'nu. ²⁰ Ində taa, ur nanga, ə aw se'de ki kanji kadi me'i tɔsi, tado in m'in ə m'ulə'de.» ²¹ Piyər re ro dingəm'gi'ti kakin el'de ene: «In m'in ə m'in de ki isi sangi'ə, eke in ri ə isi sangi m'in to wa?» ²² Eli'ə eyina: «In Korney ki in ki boi do kuti njero'gi'ti ki bu, ki in de ki dana, taa in nje bol Luwə to kin ə ulə'je. In de ki Juwipi'gi pəti elita li'ə maji. Malayka ki ar njay re te ki do ta ro'a'ti el'ə kadi ulə go'i'ti kadi re me kəy'ti li'ə kadi oo do ta ki ta'i'ti.» ²³ Piyər aw se'de ra'de mbah, adi'de lo toi'ti. Loki lo ti go'ti ningə, ində taa aw se'de. Ngannkon'gi madi ki me be'ti ki Jope dani'ə. ²⁴ Lo ti ki rangi ningə tei Sejare'ti. Korney bar noji'ne'gi ki madi'ne'gi isi nginə'n'de kete. ²⁵ Loki Piyər ur me kəy'ti ningə, Korney ində taa tilə kum'ə, ə osi nanga nja'a'ti, ulə do'ne nanga. ²⁶ Nan Piyər el'ə ene: «Ində taa, tado m'in ka m'in de to.» Ningə ɔsi kəy'ɔ un'n'ə ki taa. ²⁷ Wali nan taa uri ki kəy ningə, Piyər oo bulə de'gi ngayn kawinan sii. ²⁸ Lo kin'ti Piyər el'de ene: «Ingi, in gəri maji toki ndukun læ'je ɔgi kadi de ki in Juwipi ində ro'ne nan'ti ki de ki in Juwipi el, eke kadi ur me kəy'ti li'ə. Nan Luwə el'm kadi m'oo de madi to nya ki majel, eke nya ki to njen el. ²⁹ Tado kin ə, m'mbəti'n bar læ'se el, m're ki kanji kelta madi ki rangi. Ningə toki bari'm'in, m'dəji'se m'oo ke in ri ə uləi go'm'ti wa?» ³⁰ Korney ene: «Asi ndo sɔ bone, ki do kadi ki toki mad'a inbe kin be, adi in kadi ki mutə ki losol'ɔ, ə m'nji m'elta ki Luwə me kəy'ti læ'm, ningə dingəm madi ki ulə ku ki nda bal bal te ra non'm'ti, el'm ene: ³¹ «Korney, Luwə oo do ta ki isi el si'ə, taa ɔjido maji'ti ki isi ra ki njendoo'gi kin to. ³² Ə kadi ulə de madi Jope'ti, bar Simon ki bari'ə nan Piyər adi re. Si me kəy'ti læ Simon ki nje ra kulə ngirə, ki

* 10:14 10.14 Lebitiki 11.1-47; Ejəkel 4.14

isi kadi ba'ti ndəkba.” ³³ Be ə, tanan'ti non par, m'ulə de rə'i'ti, ə nyi ra maji adi in re tə kin. Ningə ki ngəsi ne kin, j'in pəti j'isi non Luwə'ti ne kadi j'oo də ta'gi pəti ki Burəbe ində ta'i'ti kadi el'je.»

Piyər elta læ Luwə me kəy'ti læ Korney

³⁴ Lo kin'ti, Piyər un ta ta'ne'ti el ene: «To ki rəta'ti, m'gər kadi kər kum'de dana goto rə Luwə'ti. ³⁵ De ki ra ra, dann ginn de'gi'ti ki dangi dangi, ki in nje bəl ndil'ə, ki njera nya ki dana ə, uwə ki rə'ne'ti. ³⁶ Ulə ki ta lə'ne ki rə ngann Isirayel'gi'ti, ilə'n'de mbər Poyta ki maji ki ojidə lapiya ki takul Jeju Kirisiti ki in Burəbe læ de'gi pəti. ³⁷ Toki in gəri, in nya ki ulə ngirə'ne Galile'ti, go batəm'ti ki Jan iləmbər'ə ə ra nya dənangi Jude'ti ba pəti. ³⁸ In gəri kadi Luwə adi Jeju ki Najareti'ti Ndil Luwə ki togi kin maji. Jeju aw ki lo lo, ra maji ki de'gi, taa aji de'gi pəti ki sii ginn togi'ti læ Su tə. Tado Luwə in si'ə nan'ti. ³⁹ J'in nje mannaji də nya'gi'ti pəti ki ra dənangi'ti læ Juwipi'gi ki Jerujalem'ti. Bəri'ə də kagidəsi'ti, töl'ə. ⁴⁰ Nan Luwə ad'a ində taa lo koy'ti ndə ki nja mutə læ ndə koy'o. Ad'a tarow adi toji rə'ne taga, ⁴¹ ki rə de'gi pəti el, nan ki rə nje mannaji'gi'ti ki Luwə mbəti'de kete. Adi in j'in ki j'usəi si'ə ge, j'anyi si'ə ge go te'ə dann njekoy'gi'ti†. ⁴² Jeju un ndu'ne adi'je kadi j'ilə mbər ki rə ginn de'gi'ti, ə kadi ji toji toki in n'in anyi Luwə ində'ne to njegangi ta də nje kisikidə'de ta'a'ti ki njekoy'gi. ⁴³ De'gi ki njekeltakita Luwə'ti pəti manyinaji də'a'ti eli eyina: “De ki ra ki un me'ne ad'a ə, Luwə a inyə go majel'gi li'ə kə me tə'a'ti‡.”» ⁴⁴ Loki Piyər isi el ta'gi kin ba bay ningə, Ndil Luwə ur ki də de'gi'ti ki isi oyi də ta li'ə. ⁴⁵ Nya kin əti bəl nje kunme'de kadi Luwə ki in Juwipi'gi ki dani Piyər, loki oyi kadi Luwə buki Ndil'ne də ginn de'gi'ti ki in Juwipi'gi el tə. ⁴⁶ Tado oyi ndu'de isi elita ki ta be'gi ki dangi dangi uləi toji də Luwə'ti. ⁴⁷ Ningə Piyər el ene: «Toki ingəi Ndil Luwə to j'in be tə kin, nya ki ogi'de də ra batəm goto.» ⁴⁸ Be ə Piyər un ndu'ne adi rai'de batəm me tə Jeju Kirisiti'ti, ə go'ti, dəji Piyər kadi isi se'de nan'ti ndə'gi nden bay taa kadi to təl.

11

Jerujalem'ti, Piyər oji nya'gi ki rai nya

¹ Njekawkulə'gi ki ngannkon'gi ki sii Jude'ti oyi kadi de'gi ki in Juwipi'gi el ka oyi ta læ Luwə tə. ² Loki Piyər aw Jerujalem'ti, njekunme'de kadi Luwə, ki in nje kujə mət'i'de'gi gaki'ə ngayn, ³ eyina: «Aw rə de'gi'ti ki ujəi mət'i'de el, aw sə se'de nya!» ⁴ Lo kin'ti, Piyər ilə rə'ne ər'de go nya'gi ki rai nya ki go'ə go'ə adi'de oyi.

⁵ Piyər el ene: «M'in me bebo'ti ki Jope, ningə loki m'nji m'elta ki Luwə, m'oo nya me ndil'ti. In nya madi ki to to ta ku ki tati ki de uwə silə'gi ki sə be ə in dərən'ti, risi bit'i re non'm'ti. ⁶ M'ur kum ki də ta ku'ti kakin m'nji m'gon, ningə m'oo da'gi ki nja'de in sə, ki nje kagi nanga, ki da'gi ki mu'ti ki yəl'gi ki nje nal kadi dərən'ti. ⁷ Ningə m'oo ndu ta madi el'm ene: “Piyər, ində taa, təl ə sə.” ⁸ Ə m'el m'ene: “Jagi Burəbe, nya ki to njen ədi ta'm nja kare el.” ⁹ Nja joo, ndu ta təl te dərən'ti bay ene: “Nya ki Luwə təl'ə ki kar njay'ti ə, kadi oo'ə to nya ki to njen el.” ¹⁰ Nya kin ra nya be asi nja mutə, ningə təl'i tuyi'ə dərən'ti. ¹¹ Ningə tanan'ti non, dingəm'gi mutə ki uləi'de me be'ti ki Sejure'ti, ki rə'm'ti rei rai takəy'ti ki m'nji'ti. ¹² Ndil Luwə el'm kadi m'aw se'de um m'mbəti el. In be ə ngannkon'm'gi ki mehen kam dani'm'in, ə j'uri'n me kəy'ti læ Korney. ¹³ Korney oji'je gorow ki n'oo'n malayka ki te ki rə'ne'ti, me kəy'ti lə'ne, el ene: “Ulə de madi me be'ti ki Jope kadi el Simon ki bəri'ə Piyər kadi re. ¹⁴ A eli nya'gi ki a rai sə'i kadi ingə'n kaji nan'ti ki nje ki me kəy'ti lə'i.” ¹⁵ Loki m'a m'elta ba bay ningə, Ndil Luwə risi re də'de'ti toki ndəki re'n də'je'ti lo

† 10:41 10.41 Luk 24.30, 42 ‡ 10:43 10.43 Ejay 53.5-6; Jeremi 31.34

kulə ngirə'ti kakin be. ¹⁶ Nga ra adi me'm olo dɔ ta'ti læ Burəbe ki ene: "Jan ra batəm me mann'ti, nan ingi, a rai'se batəm me Ndil Luwə'ti*." ¹⁷ Eke, toki Luwə adi'n'de kadikare ki kare inbe toki adi'n'je, j'in ki j'uni me'je j'adi Burəbe Jeju Kirisiti kin, kadi m'in m'tanrɔ Luwə wa?» ¹⁸ Loki oyi dɔ ta kin ningə, hangal'de osi nanga adi uləi tɔji dɔ Luwə'ti eyina: «Ginn de'gi ki dɔnangi'ti kaa Luwə adi'de kaji ki gorow k'inyə go majel kɔ.»

Kində ginn Njekawnan'gi me be'ti ki Antiyosi

¹⁹ Kindəkumndoo ki te dɔ Etiyenn'ti ra adi njendo'gi sananyinan†, ai biti tei me be'ti ki Penesi, ki Sipir, ki Antiyosi. Loki ai, elita læ Luwə Juwipi'gi par um de ki rangi el. ²⁰ De'gi madi'gi dann'de'ti non, ki in njekunme'gi ki in ginn koji'ti ki Sipir, ki Sirenn ki awi Antiyosi'ti, eli Poyta ki maji læ Burəbe Jeju ginn de'gi ki in Juwipi'gi el ki bari'de Gireki'gi tɔ. ²¹ Tɔgi Burəbe in se'de nan'ti adi de'gi ngayn tɔli ki rɔ Burəbe'ti uni me'de adi'ə. ²² Poy nya'gi ki ra nya kin te rɔ Njekawnan'gi'ti ki sii Jerujalem, adi uləi Barnabasi adi'ə aw Antiyosi'ti. ²³ Loki aw te rɔ'de'ti, ə oo memaji læ Luwə ki ra kulə ningə, rɔ'a nəl'ə ngayn adi ulə dingəm me'de'ti pəti kadi rai dɔ nja'de me kində rɔ nan'ti ki Burəbe. ²⁴ Barnabasi in de ki dana, Ndil Luwə ros'o, taa aw ki kunme tɔ, adi bulə de'gi ngayn rei ki rɔ Burəbe'ti. ²⁵ Barnabasi aw me be'ti ki Tarsi kadi n'sangi Sol. ²⁶ Loki ingə ningə, aw si'ə Antiyosi'ti, rai bal kare səm'ti. Kawinan ki Njekawnan'gi, ndoi ta læ Luwə bulə de'gi ngayn. In me be'ti ki Antiyosi'ti ə nyi de'gi uləi ngirə bar njendo'gi de'gi læ Kirisiti'ti. ²⁷ Dɔkagilo'ə'ti non, de'gi ki njekeltakita Luwə'ti in Jerujalem'ti ai biti ki Antiyosi'ti. ²⁸ In ki kare dann'de'ti, tɔ'a nan Agabusi‡, ində taa ningə elta ki takul Ndil Luwə toki bo ki bo ngayn a on dɔnangi'ti ki ta'a ba. Ningə nya kakin ra nya dɔkagilo'ti læ nje konbe kibo ki bari'ə nan Kilodi tɔ. ²⁹ *Njendo'gi uni ndu'de kadi n'uləi ki nya ki ji'de'ti, nan nan kigo tɔg'ɔ'ti kadi n'osi ginn ngannkon'de'gi ki sii Jude'ti. ³⁰ Adi nya maji'gi læ'de kakin Barnabasi in ki Sol adi awi adi ngatɔgi'gi.

12

Kindəkumndoo ki ra Njekawnan'gi ki Jerujalem

¹ Dɔkagilo'ə'ti inbe kin ə ngar Erodi ulə ngirə kadi kon Njekawnan'gi ki nan'gi. ² Tɔl Jaki ki ngonkon Jan ki kiyərɔ. ³ Nan Loki oo kadi nəl Juwipi'gi ngayn, ningə təl adi uwəi Piyər bay. In dɔkagilo ra nanyi mapa ki hum ɔd'ɔ el*. ⁴ Loki uwə ilə dangay'ti ningə, adi nje rɔ'gi sɔ sɔ nja sɔ ngəmi'ə. Nga ra be kadi to n'te si'ə taga non bulə de'gi'ti go pəti Paki'ti. ⁵ Piyər to dangay'ti, nan Njekawnan'gi inyəi ta kelta ki Luwə el tado li'ə.

⁶ Me kondɔ'a'ti ki kadi re lo ti ə, Erodi te si'ə non bulə de'gi'ti kakin ningə, Piyər to bi mbunə njerɔ'gi, dɔi'ə ki kulə gindi joo. Ningə njengəm lo'gi, rai ta kəy'ti, ra ngəmi takəy dangay tɔ. ⁷ Lo kin'ti, malayka læ Burəbe kare te pati, adi kunjə taa lo me kəy dangay'ti, lo ki Piyər to'ti. Malayka ində Piyər kad'a'ti ndəl'n'ə ene: «Ində taa kalangi!» Ningə kulə gindi'gi ki ji'ə'ti tei tosi. ⁸ Malayka el'ə ene: «Dɔɔ ndar ki bəd'i'ti, ə tulə sa nja'i'ti.» Ningə Piyər ra toki el'n'ə. Malayka el'ə bay ene: «Ulə ku lə'i rɔ'i'ti ə un go'm.» ⁹ Piyər te go'ə'ti, nan gər toki in malayka ə re te si'ə toki rɔta'ti, el. Oo toki in nya ki oo me ndil'ti. ¹⁰ Loki indəi njengəm lo ki dɔkete, ki ki nja joo dəri ningə, rei tei ta tarow gindi'ti ki aw ki bebo'ti, tarow inbe te dɔrɔ'ne par non'de'ti, adi tei taga awi dɔ row'ti. Loki tei dɔ row'ti ningə, tanan'ti non, malayka inyə ə aw. ¹¹ Loki hangal'a re rɔ'a'ti ningə el ene: «M'oo toki rɔta'ti kadi in Burəbe ə ulə malayka lə'ne adi re te səm ji Erodi'ti, ki ta nya'gi'ti ki majel pəti ki bulə Juwipi'gi

* 11:16 11.16 1.5 † 11:19 11.19 8.1-4 ‡ 11:28 11.28 21.10 * 12:3 12.3 Tekitaga 12.1-27

oji kadi rai sə'm.» ¹² Loki oji ta be ningə, ilə dɔ'ne aw be læ Mari ki kon Jan ki bari'ə nan Marki. De'gi ngayn kawinan me kəy'ti non isi elita ki Luwə. ¹³ Loki ində takəy ningə, ngonn njekulə ki dene ki tɔ'a nan Rodi ɔti re kadi n'oo. ¹⁴ Gər ndu Piyər adi tarow kaa te el bai par ə, rɔ'a nəl'ə ngayn adi təl ki ngodi aw el'de ene Piyər ra takəy'ti non. ¹⁵ Eli'ə eyina: «In nje woy.» Nan ra dɔ ndu'ne'ti toki in ta ki rɔta'ti. Nga a təli eli eyina: «In malayka li'ə.» ¹⁶ Low'ə'ti kin, Piyər ra ta kində takəy'ti par par. Ə loki rei tei takəy ningə, in Piyər inbe, adi gəri lo ta ki kadi eli el. ¹⁷ El'de ta ki ji'ne kadi elita el, ningə ɔr'de go te ki Burəbe te sə'ne dangay'ti adi gəri. Go'ti, el'de ene: «Awi eli Jaki ki ndəgi ngannkon'je'gi adi oyi.» Ningə te aw lo ki rangi'ti.

¹⁸ Loki lo ti ningə, dɔ njerɔ'gi isi dana el. Dəji nan ke ri dana ə Piyər təl wa? ¹⁹ Ngar Erodi sang'a ngayn nan ingə el. Go'ti, dəji ta njerɔ'gi, ə un ndu'ne kadi tɔli'de kɔ. Piyər inyə dɔnangi Jude ə in aw Sejare'ti, aw isi səm'ti nu.

Koy læ ngar Erodi

²⁰ Erodi aw ki ta ki de'gi ki Tir'ti, ki Sidon. Ə de'gi ki Tir ki Sidon indəi ndu'de nan'ti rei ingəi'ə. Loki ndogi me Bilasitusi ki nje k'oo go ta læ ngar Erodi taai ningə, dəji kadi lapiya to dann'de'ti. Kadi lapiya to tado nya maji'gi ki dɔnangi'ti lə'de ngirə in me be'ti læ ngar Erodi. ²¹ Loki te me ndɔ'ti ki oji ningə, Erodi ulə ku konbe lə'ne rɔ'ne'ti, isi dɔ kumbər ngar'ti lə'ne, el bulə de'gi ta kongi kongi. ²² Bulə de'gi uləi toji dɔ'a'ti eyina: «In ndu luwə madi um in ndu de el.» ²³ Low'ə'ti non malayka læ Burəbe ində ɔj'ɔ tado adi kɔsikurə Luwə el. Go'ti kode'gi indəi'ə nyəngi nyəngi adi oy. ²⁴ Nan ta læ Luwə taa lo aw ki kete kete, adi kər njendo'gi re ki dɔ mad'a'ti. ²⁵ Loki Barnabasi in ki Sol tɔli konn kulə lə'de ki awi kadi rai ningə, inyəi bebo ki Jerujalem ə awi. Uni Jan ki bari'ə Marki nan'ti se'de ə təli awi me be'ti ki Antiyosi gogi.

13

Njekawnan'gi indəi Barnabasi in ki Sol ta dangi tado kulə læ Burəbe

¹ De'gi ki njekeltakita Luwə'ti ki njendo de'gi nya læ Luwə sii dann Njekawnan'gi'ti ki Antiyosi'ti non. Adi in: Barnabasi ki Simeyon ki bari'ə Nijer, ki Lisiyusi ki be li'ə in Sirenn'ti, ki Manaye ki oti'de nan'ti ki Erodi ki isi dɔ dɔnangi'ti ki Galile*, ki Sol tɔ. ² Ndɔ kare be ɔsi məkəsi'de nanga non Luwə'ti ə elita si'ə ki kɔgi rɔ nyakusɔ tɔ. Ningə Ndil Luwə el'de ene: «Kadi ɔri Barnabasi ingi ki Sol indəi'de ta dangi tado kulə ki m'bari'de kadi rai.» ³ Nga a, loki ɔgi rɔ'de nyakusɔ ə elita ki Luwə ningə, indəi ji'de dɔ'de'ti ə inyəi'de adi awi, ⁴ toki Ndil Luwə el'n'de. In be ə, Barnabasi in ki Sol awi me be'ti ki Seləsi. Ningə rai non gangi awi Sipir'ti. ⁵ Loki tei Salaminn'ti, elita læ Luwə me kəykawnan'gi'ti læ Juwipi'gi. Jan in kadi'de'ti to njera se'de tɔ. ⁶ Loki indəi dɔ dor'gi ki be'ti ki Sipir'ti gangi ningə, ai tei me be'ti ki Paposi. Low'ə'ti non, ingəi Juwipi kare be ki tɔ'a nan Bar-Jeju ki in njera mboli, ki bar rɔ'ne njekeltakita Luwə'ti. ⁷ Isi nan'ti ki de ki boi ki tɔ'a nan Serjiyusi Polusi ki in nje nyagər. Serjiyusi Polusi ə Barnabasi in ki Sol ɔji'de adi gəri toki n'aw ki bo k'oo ta læ Luwə ta'de'ti. ⁸ Nan Elimasi ki kər ginn tɔ'a nan nje mboli tan'de rɔ. Ge kadi de ki boi kin un me'ne adi Kirisiti el. ⁹ Be ə, Sol ki bari'ə Pol, Ndil Luwə ros'o adi ur kum'ne ki dɔ'a'ti, ¹⁰ el'ə ene: «In ngonn læ Su, to de ki nje bal de'gi, in rosi ki mendul. In nje kɔsi ta nya ra'gi ki dana pəti. A inyə taa mbir row'gi ki dana læ Burəbe el wa?» ¹¹ Ki ngosine kin, Burəbe a indəi oji, kum'i a oo lo el, ningə a oo kum kadi el biti dɔkagilo madi. Ningə tanan'ti non par ə kum'ə ndul kururu adi oo lo el, ra mam lo. Sangi de ki kadi ɔr'ɔ tarow. ¹² Loki de ki boi oo nya ki ra nya kin ningə, un me'ne ad'a, tado nyando ki dɔ Burəbe'ti ki adi'ə, əti bol ngayn.

* 13:1 13.1 Erodi Antipasi; Luk 3.1

Pol elta Lə Luwə me be'ti ki Antiyosi ki Pisidi

¹³ Pol in ki madi'ne'gi ali me to'ti me be'ti ki Paposi, awi me be'ti ki Perji ki Pampili'ti, ningə Jan Marki† inyə'de ə təl aw Jerujalem'ti gogi. ¹⁴ Loki ɔti me be'ti ki Perji ningə, awi tei me be'ti ki Antiyosi ki Pisidi'ti, ai me kəykawnan'ti læ Juwipi'gi ki ndo kərkon, sii nanga. ¹⁵ Loki nje tudə makitu'gi, tudəi makitu ndukun ki makitu læ njekeltakita Luwə'ti ningə, ki boi ki do njengəm kəykawnan'ti læ Juwipi'gi uləi eli'de eyina: «Ngannkon'je'gi, kin ə awi ki ta kadi eli uləi dingəm me de'gi, ə kadi eli.» ¹⁶ Ə Pol ində taa, yəki ji'ne ta'de'ti kadi sii keke, ningə el'de ene: «In Isirayel'gi ki de'gi ki nje bol Luwə, kadi oyi do ta lə'm. ¹⁷ Luwə lə'je, j'in bulə Isirayel'gi, mbəti baw'je'gi, ningə ra se'de adi oji nan ki kete kete, loki sii me be'ti ki Ejipiti. Ɔr'de te se'de ki taga ki takul tɔg'ɔ ki ngayn. ¹⁸ Asi bal dɔsɔ ki adi'de nya soi diləlo'ti‡. ¹⁹ Loki toko ginn de'gi siri ki dɔnangi'ti ki Kana non'de'ti ningə, təl ki dɔnangi kakin adi'de to nya nduwə§. ²⁰ Nya'gi pəti ki rai nya kin, a ra bal asi bu so ki dɔmi. Go'ti ningə, adi'de njegangi ta'gi biti te'n do njekeltakita Luwə'ti Samiyel. ²¹ Ningə, dəji ngar adi Luwə adi'de Sol ki ngonn læ Kisi, ki in ginn kaw'ti læ Benjamin, adi onbe do'de'ti bal dɔsɔ. ²² Loki ɔr'ɔ ko ningə, ində Dabidi ngar'ti tor'o'ti. Dabidi ki Luwə mannaji li'ə ene: “M'ingə Dabidi ki in ngonn læ Jese, ki in de kigo me ndigi'ti lə'm. A təl kon nya'gi pəti ki me'm ndigi*.” ²³ In ginn kaw'ti li'ə ə, Luwə adi Jeju ki Njekaji Isirayel te'ti, kigo ndukun'ti li'ə. ²⁴ Kete non re Jeju'ti, Jan iləmbər kadi de'gi tɔri ndu'de, ningə kadi rai batəm. Iləmbər kin ki rɔ bulə Isirayel'gi'ti ba pəti. ²⁵ Loki Jan aw kadi tɔlta kulə lə'ne ningə, el ene: “M'in de ki isi mərta do'a'ti kin el. Nan in a re go'm'ti non ki kulə sa ki nja'a'ti ka m'in m'asi tuti el†.”

²⁶ «Ngannkon'm'gi ki ginn kaw'ti læ Abiraham, ki nje bol Luwə ki dann'se'ti, in j'ingi ə Luwə ulə ki ta kaji kin rɔ'je'ti. ²⁷ De'gi ki nje kisi Jerujalem'ti ingi kibo'gi lə'de gəri de ki in Jeju kin el, taa gəri me ta'gi læ de'gi ki njekeltakita ki ta Luwə'ti, ki isi tudəi ki ndo kərkon'gi pəti kin el tɔ. Be ə loki gangi ta do Jeju'ti, tɔlita ta'gi ki njekeltakita Luwə'ti ndangi. ²⁸ Ingəi nya madi kare ki asi kadi tɔli'ə el, nan dəji Pilati kadi tɔl'ɔ par. ²⁹ Loki tɔli kon nya'gi pəti ki ndangi me makitu'ti ɔjido'a ningə, adi risi'ə do kagidəsi'ti nanga, il'ə me be ninn'ti‡. ³⁰ Nan Luwə ad'a ində taa dann njekoy'gi'ti. ³¹ Asi ndo ngayn ki te ki rɔ de'gi'ti ki in si'ə dɔnangi Galile'ti nu, ə rei si'ə biti Jerujalem'ti, ingi kin ə in nje mannaji li'ə ki non bulə de'gi'ti§. ³² J'in kaa j'isi j'ilə'se mbər Poyta ki maji kin tɔ. Poyta ki maji ki in ta kun mindi ki Luwə un ndu'ne do'ti adi baw'je'gi. ³³ Luwə tɔlta kun mindi kin ki rɔta'ti j'in ngann de'gi ki gorow te ki adi Jeju te lo koy'ti toki ndangi me makitu Pa'gi'ti eyina:

“In Ngonn'm,
ki m'oj'i bone*.”

³⁴ «Luwə ad'a ində taa lo koy'ti um ad'a ndum me be ninn'ti el, toki el'n ene:

“M'a m'adi'se nya,
Ki m'un mindi'm do'ti m'adi Dabidi,
Ki in nya ki asi kadi awi ki kunme do'ti†.”

³⁵ «In tado kin ə, el'n me makitu'ti lo madi'ti bay ene: “A inyə njekulə lə'i ki ar njay kadi ndum be ninn'ti el‡.” ³⁶ Nan Dabidi, loki ra kulə dɔkagilo'ti lə'ne kigo kojitara'ti læ Luwə ningə, oy adi duwi'ə gədi kaw'a'gi'ti, ningə ndum me be ninn'ti. ³⁷ Nan in ki Luwə ad'a ində taa lo koy'ti ndum me be ninn'ti el.

† **13:13** 13.13 Jan Marki; 12.12,25, 13.5 ‡ **13:18** 13.18 17-18; Tekitaga 1.7, 12.51; Kor Isirayel'gi 14.34; Ndukun ki nja joo 1.31 § **13:19** 13.19 Ndukun ki nja joo 7.1; Jojuwe 14.1 * **13:22** 13.22 21-22; 1 Samiyel 8.5, 19, 10.21, 13.14, 16.12 † **13:25** 13.25 Jan 1.20,27; Mat 3.11; Mrk 1.7; Luk 3.16 ‡ **13:29** 13.29 28-29; Mat 27.22-23, 57-61; Mrk 15.13-14,42-47; Luk 23.21-23, 50-56; Jan 19.15, 38, 42 § **13:31** 13.31 1.3 * **13:33** 13.33 Pa'gi 2.7 † **13:34** 13.34 Ejay 55.3 ‡ **13:35** 13.35 Pa'gi 16.10

³⁸ «Kadi gəri maji ngannkon'm'gi, toki in ki takul'ə ə isi iləi'se mbər ki ojido k'inyə go majel kə, ki təl de ki dana takum Luwə'ti ki asi kadi ingəi me ndukun'ti læ Moji el. ³⁹ In ki takul'ə tə ə, re de ki un me'ne ningə, Luwə təl'ə de ki dana takum'ne'ti. ⁴⁰ Tado in kin ə, kadi oyi go rə'se maji nan to ta ki de'gi ki njekeltakita Luwə'ti eli kin ta'a təl də'se'ti:

⁴¹ De'gi ki njekeltakita Luwə'ti eli eyina:

“In nje kəji rə'se,

Kadi oyi go rə'se maji,

A oyi nya ki a əti'se bəl biti kadi a gotoi kə.

Tado dəkagilo'ti lə'se, m'a m'ra nya madi.

Nya ki re de rə'se poy'o ka, a uni me'se də'ti elš.”»

⁴² Loki Pol in ki Barnabasi isi tei taga ningə, dəji'de kadi ndə kərkon ki gogi ə kadi təli rei ndoi'de ta kin bay. ⁴³ Loki bulə Njekawnan'gi sananyinan ningə, Juwipi'gi ki de'gi ki təli Juwipi'gi ki nje bəl Luwə, dani Pol ki Barnabasi, a wali nan ta se'de. Ningə Pol ki Barnabasi uləi dingəm me'de'ti kadi uwəi rə'de ba me memaji'ti læ Luwə kin.

Pol ki Barnabasi yəti rə'de ki rə ginn de'gi'ti ki in Juwipi'gi

⁴⁴ Ndə kərkon'ti ki gogi ningə, bulə de'gi ngayn ki me bebo'ti kawinan ki nan'ti kadi n'oyi də ta læ Burəbe. ⁴⁵ Loki Juwipi'gi oyi bulə de'gi ningə, ni ra'de adi taji Pol, ə eli ta'gi ki majel ndəri ta li'ə. ⁴⁶ Pol ki Barnabasi eli'de ki me ki tinyi kati eyina: «In ingi ə kadi j'ilə'se mbər ta læ Luwə kin kete, nan toki mbəti ə oyi toki ingi asi ta kaji ki biti ki non'ti el, j'a ji təl ji yəti rə'je ki rə ginn de'gi'ti ki in Juwipi'gi el'ti. ⁴⁷ Tado Burəbe lə'je un ndu'ne adi'je ene:

“M'indəi kadi in kunji tado ginn de'gi ki dənangi'ti,

Ki kadi aw ki ta kaji biti ki dəboy dənangi'ti*.”»

⁴⁸ Loki ginn de'gi ki in Juwipi'gi el oyi də ta kin ningə, rai rənel ngayn də'ti, adi uləi təji də ta'ti læ Burəbe, adi de'gi pəti ki Luwə mbəti'de tado kaji ki biti ki non'ti, uni me'de. ⁴⁹ Ta læ Burəbe sanan ki dənangi ki Antiyosi'ti ki ta'a ba. ⁵⁰ Nan Juwipi'gi suləi dene'gi ki in dene'gi ki njetəbar ki me be'ti, ki nje kəsikurə Luwə, ki de'gi ki boi ki me be'ti adi indəi kum Pol ki Barnabasi ndoo, ningə tuwəi'de me be'ti lə'de kə. ⁵¹ Pol ki Barnabasi indəi bu ki nja'de'ti ki də be'ti lə'de ningə, əti ai me be'ti ki Ikoniyoᵐ†. ⁵² Ki rə njendo'gi'ti læ Jeju ə, rə'de nəl'de ngayn, taa Ndil Luwə kaa rosi me'de tə.

14

Pol ki Barnabasi me be'ti ki Ikoniyoᵐ

¹ Loki Pol ki Barnabasi awi Ikoniyoᵐ'ti, awi me kəykawnan'ti læ Juwipi'gi ki Ikoniyoᵐ'ti tə. Awi eli de'gi ta læ Luwə ki ra adi de'gi ngayn ki in Juwipi'gi ki nje ki in Gireki'gi uni me'de adi Luwə. ² Nan Juwipi'gi madi ki nje me ngan, indəi taa ki majel me de'gi'ti ki in Juwipi'gi el, suləi'de də ngannkon'gi'ti. ³ Be kaa, Pol ki Barnabasi sii Ikoniyoᵐ'ti ndə banyi banyi. Eli ta læ Luwə ki me ki tinyi kati, indəi təgi'de də Burəbe'ti ki mannaji də memaji'ti li'ə ki isi iləi mbər'ə, adi'de təgi adi rai nyakəji'gi ki nya'gi ki əti bəl. ⁴ Lo kin'ti, de'gi ki me bebo'ti gangi nan lo joo, nje ki madi'gi in go Juwipi'gi'ti, nje ki nungi in go njekawkulə'gi'ti tə. ⁵ Nje ki in Juwipi'gi el, ki nje ki in Juwipi'gi ki kibo'gi lə'de indəi də rə'de dana kadi n'adi kon Pol in ki Barnabasi, kadi n'tiləi'de ki mbal n'təli'de. ⁶ Nan Pol ki Barnabasi oyi ta kin, adi anyinan awi iyəi rə'de bebo'gi'ti ki Likawoni, ki Lisitir, ki Dərbi, ki ngann lo'gi ki gidi'ti. ⁷ Lo'gi'ti kin kaa, iləi mbər Poyta ki maji səm'ti tə.

Pol ki Barnabasi me be'ti ki Lisitir

⁸ Me be'ti ki Lisitir, dingəm kare ki nja'a oy ta ginn'ə'ti isi non. Nja'a oy lo koj'o'ti nu, adi njiyə nja kare el. ⁹ Ə ndo kare, ur mbi'ne isi oo'n ta ki Pol ra el. Ningə, Pol uwə kum'ne ki do'a'ti oo'ə'n ba, ningə oo kadi aw ki kunme ki kadi ingə'n kaji. ¹⁰ Lo kin'ti, Pol el'ə ta ki togi'ne ene: «In, ra taa do nja'i'ti!» Ningə Dingəm uwə nangi ra ta, ra njiyə.

¹¹ Lo ki bulə de'gi oyi nya ki Pol ra kin ningə, uni ndu'de ki taa, elita ki ta Likawoni eyina: «Oyi, luwə'gi təli ro'de de'gi'ti, rei uri nanga dann'je'ti.» ¹² Be ə, bari Barnabasi «Jəsi», ə bari Pol «Ermesi» to, tado Pol ə in njekelta. ¹³ Njekujənyamosi kadikare læ Jəsi, ki isi ta lo'ti taga gidi bebo'ti, re ki baw mangi'gi ki do'i nya'gi ki ndolo ro'de'ti. Re se'de, ningə, ndu'de in nan'ti ki bulə de'gi, kadi n'iləi mosi n'adi Pol ki Barnabasi. ¹⁴ Nan loki, njekawkulə'gi, Pol in ki Barnabasi oyi poyta kin, gangi ku ro'de'ti, ə anyinan ki ro bulə de'gi'ti, uni ndu'de ki taa, eli'de eyina: ¹⁵ «Madi'je'gi, ra bann ə ra rai nya be wa? J'in kaa j'in de'gi to ingi be to, ningə, re j'ilə'se mbər Poyta ki maji ningə, in kadi inyəi kagi yo'gi ki nda'de goto ki isi rai'de, ə kadi təli ro'se go Luwə'ti ki nje kisi kumngayira, Luwə ki njera dōran ki dōnangi ki nya'gi pəti ki me'ti*。」 ¹⁶ Dōkagilo'gi'ti ki dər kete, Luwə inyə de'gi pəti adi uni row ki me'de ndigi. ¹⁷ Be kin kaa inyə ta toji memaji læ'ne el: Ulə ki mann ndi dōran'ti adi'se ge, adi'se dōkagilo ki maji adi ingəi kandi nya ge, adi'se nyakuso ki to mbar ge, adi ronel rosi me'se ge.» ¹⁸ Ta'gi ki eli kin kaa, ngan se'de ngayn kadi ogi bulə de'gi kilə mosi nanga kadi'de.

¹⁹ Lo kin'ti, Juwipi'gi ki in Antiyosi ki Pisidi'ti, ki Ikoniyom, rei, suləi bulə de'gi kakin, buki'de go'de'ti, adi tiləi Pol ki mbal kadi n'təli'ə, ə ndōri'ə, awi si'ə, iləi'ə gidi be'ti, oyi eyina oy. ²⁰ Nan loki njendo'gi kawinan ki do'a'ti, ində taa, təl aw me bebo'ti gogi. Ningə lo ti go'ti, in ki Barnabasi awi ki Dərbi'ti.

Pol ki Barnabasi təli gogi ki Antiyosi'ti ki Siri

²¹ Loki Pol ki Barnabasi iləi mbər Poyta ki maji Dərbi'ti, de'gi ngayn təli njendo'gi læ Kirisiti. Ningə ingi, təli uni do nja'de, tei Lisitir ki Ikoniyom, ki Antiyosi ki Pisidi'ti. ²² Uləi dingəm me njendo'gi'ti, adi'de ta kōji kadi uwəi togi'de ba me kunme'ti lə'de. Ningə, rai do'ti non eli'de eyina: «In ki kon ki ngayn ə j'a j'oo'n Konbe læ Luwə.» ²³ Pol ki Barnabasi indəi ngatōgi'gi do Njekawnan'gi'ti pəti ki tei dann'de'ti. Ogi ro'de nyakuso, elita ki Luwə, ə go'ti, inyəi'de ji Burəbe'ti ki uni me'de adi'ə. ²⁴ In non, indəi me be ki Pisidi gangi, awi tei Pampili'ti†. ²⁵ Iləi mbər poyta læ Luwə me be'ti ki Perji, ə awi tei ta ba'ti ki Atali. ²⁶ Lo kin'ti non, uni tokibo kaw Antiyosi'ti. Antiyosi ki in be ki ndōki njekornon Njekawnan'gi ki me'ti, inyəi'de ji Luwə'ti. Inyəi'de ji Luwə'ti kadi memaji li'ə in do'de'ti tado kulə ki in lo ra'a'ti kin. ²⁷ Loki tei Antiyosi'ti, kawi Njekawnan'gi, eli'de nya'gi pəti ki Luwə un'de ra'n. Oji'de te ki Luwə te tarow kunme adi de'gi ki in Juwipi'gi el. ²⁸ Sii ki njendo'gi dōkagilo ngayn Antiyosi'ti.

15*Kingə nan ki Jerujalem do ta kujə mōti'ti*

¹ De'gi ki nan'gi in Jude'ti rei Antiyosi'ti ndoi ngannkon'je'gi nya eyina: «Kin ə re adi ujəi mōti ki kigo ndu'ti læ Moji el ə, a ingəi kaji el*。」 ² Nyando kin re ki ta kasi nan el, ki gaki nan kibo ngayn mbunə njendo'ə'ti ki Pol ki Barnabasi. Lo kin'ti non be, uni ta'de kadi Pol ki Barnabasi, nan'ti ki ngannkon'gi madi, awi Jerujalem'ti ingəi njekawkulə'gi ki ngatōgi'gi læ Njekawnan'gi tado ta kin. ³ Njekawnan'gi ki Antiyosi adi'de nya ki kadi ra se'de do row'ti. Uni row, tei Penesi'ti in ki Samari, eli de'gi

* 14:15 14.15 Tekitaga 20.11; Pa'gi 146.6 † 14:24 14.24 13.14 * 15:1 15.1 Lebitiki 12.3

kigo'ə go'ə, gorow ki de'gi ki in Juwipi'gi el təli uni me'de adi Kirisiti. Ta kin adi ronel ngannkon'gi pəti. ⁴ Loki rei tei Jerujalem'ti, Njekawnan'gi ki njeakawkulə'gi, ki ngatəgi'gi læ Njekawnan'gi uwəi'de ki rə'de'ti. Pol ki Barnabasi eli poy nya ki Luwə ra se'de adi'de oyi. ⁵ Nan de'gi ki nan'gi, ki uni me'de dann Parisi'gi'ti uni ta eli eyina: «Maji kadi de'gi ki in Juwipi'gi el, adi'de ujəi mətə'de ə ngəmi go ndukun'gi læ Moji bay tə taa.» ⁶ Lo kin'ti, njeakawkulə'gi ki ngatəgi'gi læ Njekawnan'gi kawinan kadi indəi manji ta kin. ⁷ Loki manjinan ta adi ndan'de ngal, ə Piyər osi nangi ində taa el'de ene: «Ngannkon'm'gi, toki in gəri, in mayinu ə Luwə mbəti'm dann'se'ti kadi m'ilə mbər Poyta'ti ki maji rə de'gi'ti ki in Juwipi'gi el, kadi oyi ə uni me'de. ⁸ Luwə ki gər me de'gi, mannaji lə'de maji ki gorow Ndil Luwə ki adi'de toki adi'n'je be tə†. ⁹ Ingi ə j'in tə, Luwə ər kum'de dana el, tado in ki takul kunme læ de ə Luwə adi ngarme de ari'n njay. ¹⁰ Ningə ki ngəsi sine kin, tado ri ə isi sangi ta Luwə ki jugi ki iləi mindi njeakunme'gi'ti wa? Nya ki j'inbe eke baw'je'gi ka j'awi ki təgi kadi j'oti el. ¹¹ Nya ki j'uni me'je də'ti ə to kin: In ki takul memaji læ Burəbe Jeju ə nyi j'ingəi kaji, j'in ki j'in Juwipi'gi, kah'a'ti lə'de in Juwipi'gi el kakin tə.»

¹² Ningə, de'gi pəti uti ta'de, uri mbi'de kadi oyi də ta læ Barnabasi ingi ki Pol ki ra eli'de ojdə poy nyakəji'gi ki nya'gi ki əti bol'gi ki Luwə ra'de ki takul Pol ingi ki Barnabasi dann de'gi'ti ki in Juwipi'gi el. ¹³ Loki iləi ta nanga ningə, Jaki un ta el ene: «Ngannkon'm'gi, uri mbi'se oyi ta lə'm ngəsi sine‡. ¹⁴ Simon ində taa el'je ne, adi j'oyi row ki lo tumginn'ə'ti inbe nu, Luwə ində'n kum'ne go'ti maji, kadi ər de'gi ki nan'gi dann de'gi'ti ki in Juwipi'gi el, ində'de dangi to de'gi lə'ne. ¹⁵ Ta'gi læ de'gi ki njeakawkulə'gi læ Luwə'ti osi go nan'ti lo kareba ki ta kin. Tado ndangi me makitu'ti læ Luwə eyina:

¹⁶ “Go nya'gi'ti kin, m'a m're kadi m'ra kəy læ Dabidi ki budi kin rangi.

M'a m'ra in ki sigi gogi, m'a m'ra tor'o'ti gogi tə,

M'a m'ində taa gogi.

¹⁷ Tado kadi ndəgi de'gi sangi Burəbe,
Adi in ginn de'gi pəti ki uni tə'm də'de'ti.

Burəbe elta kin be.

¹⁸ Burəbe ki nje te ki ginn nya ki ində də'a nan'ti mayinu adi de'gi gəriš.”

¹⁹ «In tado kin ə, m'in m'oo maji ngayn kadi j'iləi kagi non de'gi'ti ki in Juwipi'gi el el, ki uni me'de adi Luwə. ²⁰ Adi j'i ndangi makitu par j'adi'de kadi njenyi ki rə'de lo kusə da ki de ilə kadikare'ti adi yo'gi el, kadi sangi nan lo kaya'ti el, kadi səi da ki de mbir m'ində el, kadi səi mosi da el tə*. ²¹ Nga ningə, ulə ngirə mayinu bitə bone, de'gi ki njendo madi'de'gi ndukun læ Moji in me bebo'gi'ti kare kare, num ndə kare kare ki in ndə kərkon læ Juwipi'gi, de'gi a tudəi ndukun kin me kəykanan'gi'ti læ Juwipi'gi tə.»

Makitu tado kulə'n kadi njeakawnan'gi ki Antiyosi

²² Be ə, ngatəgi'gi læ Njekawnan'gi, ki njeakawkulə'gi ki Njekawnan'gi, ndigi kadi n'mbəti de'gi ki nan'gi dann'de'ti kadi əri tor'de dani Pol ingi ki Barnabasi awi se'de Antiyosi'ti. Mbəti Judasi ki bari'ə nan Barsabasi in ki Silasi. In joo pəti, ngannkon'de'gi tai me'de maji. ²³ Ta ki ndangi Makitu'ti adi'de ə to kin:

«J'in njeakawkulə'gi ki ngatəgi'gi læ Njekawnan'gi, j'i ndangi makitu kin j'adi'se in ngannkon'je'gi ki sii bebo Antiyosi'ti ki dənangi'gi ki Siri'ti ki Silisi ki in ginn koji læ Juwipi'gi el, j'i ra'se lapiya. ²⁴ J'oo poy de'gi madi in dann'je'ti ne awi rə'se'ti tuji me'se, təli sese gogi ki ta'gi lə'de, ningə in ingi ə j'ulə'de el. ²⁵ Be ə, j'oyi maji kadi j'ində ta'gi nan'ti kareba j'i mbəti de'gi j'ulə'de ki rə'se'ti, nan'ti ki Barnabasi ki Pol

† 15:8 15.8 7-8, 10.44, 11.15 ‡ 15:13 15.13 12.17 § 15:18 15.18 16-18; Amosi 9.11-12 * 15:20 15.20 Tekitaga 34.15-16; Lebitiki 17.10-16; Lebitiki 18.6-23

ki in njendigi'gi læ'je. ²⁶ In ki iləi rə'de kə tado to Burəbe læ'je Jeju Kirisiti. ²⁷ In kin ə, j'ulə'n Judasi ki Silasi. De'gi ki joo kin a eli'se nya'gi kin ki ta'de. ²⁸ Tado in Ndil Luwə num, j'inbe num, j'uni ndu'je kadi de ində nya ki rangi gidi nya'ti ki in nya ki nda'a to'ti kin, də'se'ti ki togi el nga. ²⁹ Ningə nya ki kadi rai ə to kin: kadi so'i da ki de ilə kadikare'ti adi yo'gi el, so'i mosi da el, so'i da ki de mbir m'ində el, sangi nan lo kaya'ti el. Pəti toi be ningə, a rai nya ki maji. Tai lapiya læ'je j'in ngannkon'se'gi.»

³⁰ Inyəi nje ki mbəti'de adi awi Antiyosi'ti. Loki awi tei Antiyosi'ti, kawi njekunme'gi ki nan'ti, ə uləi makitu kakin ji'de'ti. ³¹ Loki tudəi makitu kakin ningə, rə'de nəl'de ngayn tado ingəi ta'gi ki adi'de togi me'ti. ³² Toki Judasi ki Silasi inbe'gi in njekeltakita Luwə'ti, uni dəkagilo ngayn uləi dingəm me ngannkon'gi'ti, mbisəi nja'de me kunme'ti. ³³ Sii se'de dəkagilo nden ə, ngannkon'gi uwəi ji'de, indəi'de ta row'ti kadi awi ki lapiya, təli ki rə njekulə'de'gi'ti gogi. ³⁴ [Nan Silasi oo maji ngayn kadi n'isi Antiyosi'ti].

³⁵ Pol ki Barnabasi sii Antiyosi'ti, nan'ti ki ndəgi de'gi ki rangi, ndoi de'gi, iləi'de mbər Poyta ki maji læ Burəbe.

Pol ki Barnabasi inyəi nan

³⁶ Nden go'ti, Pol el Barnabasi ene: «Adi ji təli j'uni də nja'je me bebo'gi'ti pəti ki j'elita læ Burəbe səm'ti kin, ə ji gon ngannkon'je'gi j'oo ke təli toi bann wa?» ³⁷ Lo kin'ti, Barnabasi ndigi kadi Jan Marki aw se'de. ³⁸ Nan Pol oo kadi in low'ə'ti el kadi Jan Marki ki ndəki inyə'de Pampili'ti, um aw se'de lo kaw kulə'ti el kin, kadi aw se'de bone bay†. ³⁹ Minda kasinan el ki bo ngayn to dann'de'ti adi inyəi nan non be. Barnabasi un Jan Marki, ə uni tokibo aw ki Sipir'ti. ⁴⁰ Nga Pol ə un Silasi ə awi. Ngannkon'je'gi inyəi'de ji Burəbe'ti. ⁴¹ Pol njiyəi dənangi Siri'ti ki dənangi Silisi'ti uləi dingəm me Njekawnan'gi'ti ki lo lo.

16

Pol ingə Timote

¹ Pol re te Dərbi'ti, go'ti aw Lisitir'ti. Lo kin'ti ə, ingə njendo kare ki to'a nan Timote. Kon'a in njekunme ki in Juwipi, ə baw'a in Gireki to*. ² Ngannkon'je'gi ki Lisitir ki Ikoniom elita li'ə maji ngayn. ³ Adi Pol ndigi kuwə ji'ne'ti kaw si'ə. Be ə, aw si'ə uje mət'ə, tado Juwipi'gi ki rai be lo'gi'ti kin, gəri'ə bəti kadi baw'a in Gireki. ⁴ Bebo'gi pəti ki tei'ti, oji ngannkon'de'gi ndukun'gi ki njekawkulə'gi ki ngatəgi'gi læ Njekawnan'gi ki Jerujalem'ti uni. Ningə eli'de kadi rai go ndu'gi'ti kakin. ⁵ Njekawnan'gi ingəi togi me kunme'ti lə'de, ningə kər'de in də mad'a'ti ki ndə'gi ndə'gi.

Pol aw Maseduwann'ti

⁶ Ndil Luwə ogi'de kiləmbər Poyta ki maji ngann be'gi'ti ki Aji. Adi oti non, indəi dənangi Piriji ki dənangi Galasi dəri. ⁷ Loki rei tei ndəkba ki Misi, sangi row kadi n'awi Bitini'ti, nan Ndil Jeju ogi'de row. ⁸ Be ə, indəi dənangi ki Misi gangi, awi tei ta ba'ti ki Tirowasi. ⁹ Low'ə'ti kin ə, kondə ə, Pol oo de kare ki Maseduwann'ti me ndil'ti re ra də'a'ti. De kakin el Pol ene: «Nja'i ba, re Maseduwann'ti ra se'je.» ¹⁰ Go nya k'oo me ndil'ti læ Pol, tanan'ti non, ji sangi row kadi j'aw Maseduwann'ti, tado ji gər maji toki Luwə inbe ə bar'je kadi j'aw j'iləmbər Poyta ki maji səm'ti. ¹¹ J'al to Tirowasi'ti non, ə j'osi ji te də dor Samotirasit'i. Lo ti go'ti ningə, ji te Neyapolisit'i. ¹² J'in low'ə'ti non, j'aw Pilipi'ti, ki in bebo ki dəkete ki dənangi'ti ki Maseduwann, ki in ginn konbe'ti ki Rəm. J'isi non, ji ra ndə'gi asi tati. ¹³ Ningə ndə kərkon'ti læ Juwipi'gi, ji te gidi bebo'ti taga, kadi j'aw kadi mbo'ti. J'aw'ti tado ji mərta kadi j'a

† 15:38 15.38 13.13 * 16:1 16.1 14.8,21

j'ingə lo kelta ki Luwə səm'ti. Loki j'aw ningə, j'isi nanga rə dene'gi'ti ki kawinan low'ə'ti, j'el'de ta. ¹⁴ Dann dene'gi'ti kakin, in ki kare isi non, to'a nan Lidi. In dene ki bebo'ti ki Tiyatir. In nje law ta ku ki kər njir njir. Ningə in de ki nje bol Luwə to. Si oo ta, ə Burəbe te ngarme'ə, adi ində mbi'ne maji go ta'gi'ti ki Pol isi el. ¹⁵ Nga a adi ra'a batəm nan'ti ki nje ki me kəy'ti li'ə. Ningə bar'je kadi j'aw be lə'ne ene: «Kin ə re oyi m'in kadi m'in njekunme kadi Burəbe ə, rei sii be lə'm.» Ra do ta'ti kin ngan, kadi ji ndigi go'ne'ti.

Uwəi Pol in ki Silasi dangay'ti Pilipi'ti

¹⁶ Ndo kare ji isi j'aw ki lo kelta'ti ki Luwə ə, dene ki nje ra kuləbər me kəy'ti kare re ingə'je. Dene kin aw ki ndil ndonte, adi loki ində gara ə, ingə'n nya ngayn adi be'ne'gi. ¹⁷ Un go'je ki Pol ə, elta ki ndu'ne ki boi ene: «De'gi ki rai kam in njekuləbər'gi læ Luwə ki nje kisi do nya'gi'ti pəti. Rei ra iləi'se mbər row kaji.» ¹⁸ Dene ra nya kin be ndə'ne banyi banyi go'je'ti. Be ə, ta toltə'a'ti, wongi ra Pol do'a'ti, adi təl ta'ne el ndil ki isi me dene'ti kakin ene: «Me to Jeju Kirisiti'ti, m'un ndu'm kadi te kə me'ə'ti.» Ningə tanan'ti non, ndil te kə me dene'ti.

¹⁹ Loki be'ə'gi oyi kadi nyakingə nya lə'de ki indəi me'de do'ti, ka ginn'ə gangi ə, uwəi Pol ki Silasi awi se'de tambalo'ti, non nje konbe'gi'ti. ²⁰ Awi se'de non njegangi ta'gi'ti eli'de eyina: «De'gi ki oyi'de kam in Juwipi'gi, ə rei ki ndu ki majel me bebo'ti lə'je. ²¹ Rei ki nya jibəlbə'gi ki j'in de'gi ki Rəm'ti, sow do'je el, kadi to ji taa, ji ra'n kulə.» ²² Bulə de'gi indəi, buki nan do Pol'ti ki Silasi. Ningə, njegangi ta'gi, adi nginyəi ku rə'de'ti, tindəi'de ki gəl. ²³ Loki indəi'de maji ə, awi buki'de dangay'ti, ningə adi ndu njengəm dangay'gi kadi ngəmi'de maji. ²⁴ Loki njengəm dangay'gi ingə ndu kin be ə, aw se'de kəy dangay'ti ki duni nu, taa ulə kangila nja'de'ti.

²⁵ Kondə dann lo'ti, Pol ki Silasi elita ki Luwə, osi pa uləi toji do Luwə'ti, ə ndəgi dangay'gi oyi ndu'de. ²⁶ Ningə, ki kum ki kində jipi, dənangi yəki ki togi'ne ngayn. Yəki yəki ki ra adi ngirə kəy dangay kaa in baki baki. Ningə tanan'ti non, takəy'gi tei num, kulə gindi'gi ki doi dangay'gi pəti kaa tuti num to. ²⁷ Lo kin'ti non, njengəm dangay'gi ində do bi'ti. Loki ində taa do bi'ti ə oo takəy'gi rai tagira, oo ene dangay'gi anyinan wa, adi or kiyərə lə'ne kadi to n'təl'n rə'ne kə. ²⁸ Ə Pol un ndu'ne ki taa ngayn el'ə ene: «Tuji rə'i el, nan j'isi ne pəti.» ²⁹ Lo kin'ti, njengəm dangay'gi dəji por, ə nagi rə'ne ur kəy, osi non Pol'ti ki Silasi ki rə dadi. ³⁰ Go'ti, adi'de tei taga, ningə dəji'de ene: «Be'm'gi, in ri ə kadi m'ra ə m'a m'ingə'n kaji wa?» ³¹ Ə eli'ə eyina: «Un me'i adi Burəbe Jeju, ə a ingə kaji in ki nje ki me kəy'ti lə'i.» ³² Lo kin'ti, iləi'ə mbər ta lə Burəbe, nan'ti ki nje ki me kəy'ti li'ə. ³³ Dann kondə'ti inbe kin non, njengəm dangay'gi aw ki Pol in ki Silasi, togi do'gi lə'de, ə kalangi ba go'ti, adi rai'ə batəm nan'ti ki de'gi ki me kəy'ti li'ə. ³⁴ Go'ti, təl aw se'de me kəy'ti lə'ne, adi'de nyakuso soi, rai rənel me kəy'ti tado kun ki uni me'de adi Luwə.

³⁵ Loki lo ti ningə, njegangi ta'gi uləi paja'gi lə'de ki rə njengəm dangay'gi'ti eyina: «Inyə de'gi kin adi awi.» ³⁶ Ə njengəm dangay'gi re el Pol ta kin ene: «Njegangi ta'gi eyina kadi m'inyə'se madi awi, ene tei awi lo lə'se ki lapiya.» ³⁷ Nan Pol el paja'gi ene: «J'in de'gi ki Rəm'ti to†, ə adi de'gi indəi'je takum bulə de'gi'ti, ki kanji gangi ta do'je'ti. Ə go'ti, buki'je dangay'ti be par to. Ningə ngəsi, inyəi'je taa kidi kuwə be par wa? A in be el! Adi inbe'gi rei ki rə'de inyəi'je taa!» ³⁸ Ə paja'gi təli ki ta kin awi rə njegangita'gi'ti, adi bol ra njegangi ta'gi ngayn. Bol ra'de, loki oyi kadi Pol in de'gi ki Rəm'ti. ³⁹ Be ə, indəi, rei rə'de'ti, dəji'de mesəl, ə inyəi'de kadi awi, ə dəji'de kadi tei me bebo'ti kin kə nga. ⁴⁰ Loki Pol in ki Silasi tei dangay'ti ə, awi be lə Lidi. Awi oyi ngannkon'gi ki njekunme'gi, uləi dingəm me'de'ti ə awi.

† 16:37 16.37 22.25-29, 23.27

17

Pol ki Silasi me be'ti ki Tesaloniki

¹ Pol in ki Silasi indəi Ampipolisi ki Apoloni gangi, ə awi tei Tesaloniki'ti. Ningə Tesaloniki'ti, Juwipi'gi awi ki lo kəykawnan lə'de non. ² Be ə, Pol awi'ti, toki isi ra'n ki lo'gi pəti. Asi ndə kərkon mutə go nan'ti, Pol manjina ta ki Juwipi'gi də ta'gi'ti ki me Makitu'ti læ Luwə. ³ Ɔr'de ginn ta'gi, tɔji'de adi gəri toki, makitu læ Luwə el kadi Kirisiti ki in De ki Luwə mbət'ə a oy, ə go'ti, a ində taa dann njekoy'gi'ti. Ningə, Pol el'de toki in darə Jeju inbe ki n'isi n'el'de mbər ta li'ə kin ə in Kirisiti. ⁴ Juwipi'gi ki nan'gi, ta kin ra kulə rə'de'ti, adi indəi rə'de nan'ti ki Pol ki Silasi. Bulə Gireki'gi ki nje kəsikurə Luwə ki dene'gi ngayn ki in dene ki nje tɔbar'gi kaa indəi rə'de nan'ti se'de tɔ. ⁵ Ə lo kin'ti, jangi ra Juwipi'gi, adi kawı de'gi ki ra uləi lo ki gorow kare, adi ɔsi də de'gi nan'ti, rai ndu ki me be. Awi tei me kəy'ti læ Jason, sangi Pol ki Silasi kadi n'uwəi'de, n'awi se'de taga, non bulə de'gi'ti. ⁶ Nan loki ingəi'de el, uwəi Jason ki ngannkon'gi ki madi'gi, awi se'de non njegangi ta'gi'ti. Ningə elita ki ndu'de ki boi eyina: «De'gi ki tuji dənangi ki ta'a ba kaa, rei tei ne. ⁷ Rei ə, Jason uwə'de rə'ne'ti be lə'ne. De'gi kin pəti, nya ra'de in nyara ki ɔsi ta ndukun'gi læ Nje konbe ki bo Sejar. In eli toki ngar madi ki rangi in non tə'a nan Jeju.» ⁸ Ta kin adi wongi bulə de'gi ki njegangi ta'gi, ⁹ adi uwəi Jason ki ndəgi njekunme'gi adi ugəi nar bay taa inyəi'de taa.

Pol ki Silasi me be'ti ki Bere

¹⁰ Loki lo ene n'gonyi par ə, ngannkon'gi adi Pol ki Silasi awi Bere'ti. Lo ki rei tei Bere'ti ə, awi kəykawnan'ti læ Juwipi'gi. ¹¹ Juwipi'gi ki Bere'ti, awi ki mərta ki maji ngayn utə nje ki Tesaloniki'ti. Taai ta læ Luwə ki ndigi ra ki maji ngayn. Ndəri ginn ta læ Luwə ki ndə'gi pəti, kadi n'oyi ke ta'gi ki Pol eli'de kin in ta ki rəta'ti inbe. ¹² Be ə, ngayn'gi dann'de'ti uni me'de, taa dann Gireki'gi'ti, dene'gi ki nje tɔbar, ki dingəm'gi ngayn uni me'de tɔ.

¹³ Nan loki Juwipi'gi ki Tesaloniki'ti, oyi kadi Pol isi iləmbər ta læ Luwə Bere'ti non ningə, təli awi go'de'ti bay, awi suləi bulə de'gi adi rai ndu. ¹⁴ Lo kin'ti ngannkon'gi, sangi row kalangi ba adi Pol aw ki kadi babo'ti. Nga ningə, Silasi ki Timote ə nanyinan Bere'ti. ¹⁵ Nje ki dani Pol, dani'ə biti, awi tei si'ə Atenn'ti. Nga a, loki isi təli, Pol adi'de ndu'ne kadi Silasi ki Timote rei kalangi ingəi'ne.

Pol me be'ti ki Atenn

¹⁶ Loki Pol isi nginə Silasi ki Timote, Atenn'ti hangal'a tuji tado yo'gi ki de'gi isi rai'de, rosi me bebo kin. ¹⁷ Pol manjina ta'ti ki Juwipi'gi, ki de'gi ki nje kəsikurə Luwə, me kəykawnan'ti læ Juwipi'gi, taa ki ndə'gi pəti, tambalo'ti, ki de'gi ki ingə'de. ¹⁸ Nje nyagər'gi ki bari'de Epikir'gi ki Sətoyisi'gi kaa manjina ta'ti se'de tɔ. Ə nje ki madi'gi eli eyina: «Nje ta'gi kam ta ri ə ra eli indəi ndu be wa?» Ningə nje ki nungi eli eyina: «To to nya ki in nje kelta ki də luwə'gi'ti ki mbah ə am.» Eli be tado oyi kadi Pol isi iləmbər Poyta ki maji læ Jeju num, isi iləmbər kində taa lo koy'ti num. ¹⁹ Be ə, uwəi Pol, awi si'ə rə njegangi ta'gi'ti, ə eli'ə eyina: «To kadi el'je ta də nyando'ti ki sigi ki isi ndo kin adi ji gər wa? ²⁰ Tado in isi el'je ta'gi ki mbi'je oo nja kare el, ə kadi ɔr ginn'ə maji adi j'oo.» ²¹ Ningə nya kare ki maji kadi in gər, de'gi ki Atenn'ti pəti, ki mbah'gi ki sii dann'de'ti, dəkagilo lə'de ki ngayn in tado k'el'n ta'gi ki sigi ə k'oo'n ta'gi ki mbah.

²² Lo kin'ti, Pol ində ra taa, dann njegangi ta'gi'ti, ə un ta el ene: «In de'gi ki Atenn'ti, m'oo kadi in de'gi ki, bar yo lə'se əti bol ki dum. Bari yo me nya'gi'ti pəti. ²³ Tado, loki m'njiyə me be'ti, m'oo nya'gi ki isi ɔsi məkəsi'se nanga non'de'ti. M'oo lo bar yo madi inbe bay ki indəi nya də'ti eyina in lo læ "luwə ki in gəri'ə el," ningə in ki isi ɔsi məkəsi'se nanga non'a'ti ki kanji gər'ə kakin ə m'nji m'ilə'se mbər ta

li'ə. ²⁴ In Luwə ki njera dōran ki dōnangi ki nya'gi pəti ki me'ti, in ki in Be nje dōran ki dōnangi. In nje kisi me kəy'ti ki de ra ki ji'ne el. ²⁵ Taa aw ki ndoo kadi de ra kulə madi ad'a el tō, tado in ə in nje kadi de isi kumngayira num, nje kadi de kon ki nya'gi pəti num tō*. ²⁶ Ki de ki kareba be ə ində'n de'gi pəti adi taai dōnangi. Ində dōkagilo adi'de num, ində gangi lo kisi'de num tō. ²⁷ Luwə ində nya'gi kin be kadi de'gi sangi'ə'n'ə. Dō maji ə a ingəi'ə me mam lo'ti lə'de. Ki rōta'ti, Luwə in sanyi el ki de ki ra dann'je'ti. ²⁸ Tado kisikidōtaa lə'je in me ji'ə'ti. In ə in nje kadi j'odi rō'je, ki nje kadi ji isi kumngayira. In tado kin ə njegosita'gi lə'se ki madi'gi eli eyina: "J'in kaa j'in ngann'a'gi tō." ²⁹ Ə re j'in ngann'gi læ Luwə ə, maji kadi j'oo Luwə kadi in de ki to to yo ɔr'gi, ki yo nar'gi ki de'gi lenyi'de, eke yo mbal'gi ki de'gi toli'de ki gosi ki dō'de'ti kin be el. ³⁰ Luwə inyə go nya ki de'gi rai kete ki go lo gər'ə'ti el, dōkagilo'ti ki gəri el bay kin kō, nan ki ngosine kin, Luwə iləmbər kadi de'gi pəti, ki lo'gi pəti, inyəi gorow njiyə'de ki majel kō. ³¹ Tado ɔr ndo kare ində non kadi to a gangi'n ta dō de'gi ki dōnangi'ti ne pəti ki row ki dana. A gangi ta kin ki row lə de kare ki mbət'ə tado kulə kin, in toj'ɔ ki taga adi de'gi pəti gəri'ə ki row kində taa dann njekoy'gi'ti.»

³² Loki Pol elta kində taa lo koy'ti, ə osi mbi'de'ti ningə, nje ki madi'gi uwəi'ə kogi, ə nje ki nungi eli eyina: «J'a j'oo ta lə'i kin ndo ki rangi'ti.» ³³ In be ə, Pol te'n dann'de'ti, aw. ³⁴ Nan be kaa, ki madi'gi dann'de'ti nanyinan go Pol'ti, uni me'de adi Jeju Kirisiti. Dann'de'ti kin, Denisi ki in ki kare dann njegangita'gi'ti in se'de non, taa dene ki bari'ə nan Damarisi ki ndəgi de'gi ki rangi kaa in se'de non tō.

18

Pol me be'ti ki Korenti

¹ Loki Pol in Atenn'ti ningə, aw Korenti'ti. ² Lo kin'ti non, ingə Juwipi kare ki tō'a nan Akilasi, ki ginn'ə in Pon'ti, in Itali'ti ki ne'ne Pisisil rei ngosine bay. Rei tado nje konbe kibo ki Rōm'ti ki tō'a nan Kilodi un ndu'ne kadi Juwipi'gi pəti tei Rōm'ti kō. Pol aw ingə Akilasi'gi non, ³ ningə toki kulə ki kadi rai ingəi nya in kulə ki kareba, adi in kulə koji ku ra kəy, Pol isi se'de, adi rai kulə kin nan'ti. ⁴ Ndo kōrkōn'gi pəti, Pol un ta, el me kəykawnan'ti læ Juwipi'gi. El ki kujə ki sangi kadi Juwipi'gi ki Gireki taai to ta ki rōta'ti.

⁵ Nan loki Silasi ki Timote in Maseduwann'ti rei ingəi'ə*, Pol un dōkagilo lə'ne pəti tado k'elta læ Luwə. Toji Juwipi'gi kadi gəri toki Jeju in Kirisiti ki in De ki Luwə mbət'ə. ⁶ Nan Juwipi'gi tanyi'ə rō, taji'ə, adi Pol jəngi bu ku lə'ne ta de'ti, ə el'de ene: «Ta mosi'se in dō'se'ti! M'ar njay. Ningə ki ngosine kin, de'gi ki in Juwipi'gi el ə m'a m'aw ki rō'de'ti nga.» ⁷ Be ə, Pol in non, aw be læ Titusi Jusitusi, ki in de kare ki nje kōsikurə Luwə, ki kəy li'ə ndunə nan ki kəykawnan læ Juwipi'gi. ⁸ Kirisipusi, ki in njekundo kəykawnan læ Juwipi'gi in ki de'gi ki me kəy'ti lə'ne ba pəti, uni me'de adi Burəbe. Taa de'gi ki Korenti ngayn, ki oyi ta læ Pol kaa uni me'de tō, adi rai'de batəm.

⁹ Ndo kare kondō, Burəbe el Pol ta me nii'ti ene: «Bol el, elta ki nonyi'ti, um uti ta'i el. ¹⁰ Tado m'in sə'i nan'ti, de madi kare ki a ulə ji'ne kadi ɔdi toki majel goto. De'gi ki in de'gi lə'm in ngayn me bebo'ti kin ne.» ¹¹ Be ə Pol isi'n Korenti'ti bal kare ki nanyi mehen, ndo'n de'gi ta læ Luwə.

Pol ra non Galiyon'ti

¹² Dōkagilo'ti ki Galiyon in'n nje konbe ki Akay'ti, Juwipi'gi dōi ta nan'ti dō Pol'ti, adi awi si'ə non njegangi ta'gi'ti, ¹³ eyina: «De kam isi aw ki de'gi kadi ɔsi dō'de nanga non Luwə'ti, kigo ndukun'ti el.» ¹⁴ Pol ra kadi to n'el ta ningə, Galiyon un ta ta'ne'ti kete el Juwipi'gi ene: «Kin ə re in ta læ nya tōl, eke ta læ majel madi ki ngan

* 17:25 17.25 24-25, 7.48; 1Ngar'gi 8.27; Ejay 42.5 * 18:5 18.5 17.15

ngayn ə to be ə, re m'a m'oo ta lə'se, in Juwipi'gi. ¹⁵ Nan toki in ta ki manjinan'ti ki ojido ta'gi, ki togi ki ndukun'gi lə'se ki sow də'se kin ə, rai dann'se'ti non. M'in m'a m'gangi ta ki be kin el.» ¹⁶ Ningə tuwə'de lo gangi ta'ti kə. ¹⁷ Ə low'ə'ti non, de'gi pəti uwəi Sositenn ki in njekundə kəykawnan læ Juwipi'gi, tindəi'ə lo gangi ta'ti non, nan usi Galiyon nya kare də'de'ti el.

Pol təl aw Antiyosi'ti

¹⁸ Pol təl isi Korenti'ti non dəkagilo asi ta'ti bay. Ningə go'ti, inyə ngannkon'gi, ə un tokibo kaw ki Siri'ti, nan'ti ki Pisisil ki Akilasi. Pol adi ngisəi də'a Sankire'ti, tado un mindi'ne adi Luwə†. ¹⁹ Awi tei Epeji, Pol inyə Pisisil ki Akilasi ə aw kəykawnan'ti læ Juwipi'gi, manjinan ta'ti se'de. ²⁰ Juwipi'gi kin dəji Pol kadi isi se'de ndə'gi nden bay, nan Pol ndigi el. ²¹ Ningə loki ətə isi aw el'de ene: «Ndə ki rangi, ə Luwə ndigi ə, m'a m'təl to m're rə'se'ti bay,» ningə inyə'de Epeji'ti ə in me tokibo'ti ə aw. ²² Ningə un to Epeji'ti, aw Sejarə'ti. Lo ki te Sejarə'ti, aw uwə ji Njekawnan'gi, ə un row aw Antiyosi'ti. ²³ Pol ra ndə'gi non nden, ə təl ilə də'ne gogi. Aw te Galasi'ti ki Piriji'ti, adi togi njendo'gi pəti.

Apolosi me be'ti ki Epeji ki me be'ti ki Korenti

²⁴ Juwipi kare ki tə'a nan Apolosi, ki in de ki ginn'ə in Alegijandiri'ti re Epeji'ti. In de ki bal ta to ta'a'ti, taa gər ta læ Luwə maji tə. ²⁵ Ndoi'ə row ta læ Burəbe, adi iləmbər ta læ Jeju ki rənel ki ngayn, ndə de'gi nya ki də Jeju'ti ki gorow'ə'ti. Nan k'in ə, gər batəm læ Jan par. ²⁶ Ilə rə'ne, elta læ Luwə kəykawnan'ti læ Juwipi'gi ki me ki tinyi kati. Nan loki Pisisil ki Akilasi oyi'ə lo kelta'ti, bari'ə rə'de'ti, oji'ə gorow læ Luwə ar njay, adi'ə gər. ²⁷ Go'ti, ndigi kaw Akay'ti, ə ngannkon'je'gi ndigi də'ti si'ə, adi rai makitu adi njendo'gi ki Akay'ti kadi uwəi'ə rə'de maji. Loki aw te Akay'ti, kigo memaji'ti læ Luwə, ra ki nje ki uni me'de adi Luwə ngayn. ²⁸ Tado dum də Juwipi'gi ki togi ta lə'ne, taga wangi takum de'gi'ti. Toji, ki ta læ Luwə ji'ne'ti, toki Jeju in Kirisiti ki in De ki Luwə mbət'ə.

19

Pol in me be'ti ki Epeji

¹ Dəkagilo'ti ki Apolosi in'n Korenti'ti, Pol ində dənangi ki mbal'gi in'ti ki dənangi Aji'ti gangi, ə re te Epeji'ti. Ingə njendo'gi læ Jeju ki nan'gi'ti non. Adi dəji'de ene: ² «Loki uni me'se adi Jeju kin, ingəi Ndil Luwə wa?» Ə təli iləi'ə'ti eyina: «Jagi, k'oo ka j'oo kete kadi Ndil Luwə in non el.» ³ Pol təl dəji'de bay ene: «Batəm ki bann ə ingəi wa?» Eli eyina: «J'ingə batəm læ Jan Batisi.» ⁴ Be ə, Pol el'de ene: «Oyo, Jan ra batəm Isirayel'gi kadi təri ndu'de də majel'gi'ti lə'de. Ə təl el'de bay kadi to uni me'de adi de ki a re go'ne'ti non, adi de'ə kin in Jeju*.» ⁵ Loki oyi ta'gi kin ningə, adi rai'de batəm me tə Burəbe Jeju'ti. ⁶ Be ə, Pol ində ji'ne də'de'ti, ə Ndil Luwə risi də'de'ti. Ningə tunginn kadi elita ki ndonnta'gi ki dangi dangi num, ta elita ki ta Luwə'ti num tə. ⁷ Dingəm'gi pəti ki rai lo nya'gi'ti kin asi dəgi gidə in joo. ⁸ Go'ti, asi nanyi mutə go nan'ti, Pol te ə aw kəykawnan'ti læ Juwipi'gi, el'de ta ki me ki tinyi kati kibo. Iləmbər konbe læ Luwə, sangi uwə'de ki ta, kadi oyi to ta ki rəta'ti kadi tai ta kin tə. ⁹ Nan Juwipi'gi ki nan'gi dann'de'ti me'de ngan, adi mbeti kadi uni me'de. Elita kidi nyando læ Pol ki oji gorow ta læ Burəbe kin takum bulə de'gi'ti. Be ə, Pol inyə'de ə ətə aw ki njendo'gi me kəy ndə nya'ti læ de ki tə'a nan Tiranusi. Ningə ki ndə'gi kare kare pəti, ndə'de nya. ¹⁰ Nyando kin, Pol ra kul'ə asi bal joo. Be ə, ra adi Juwipi ki de'gi ki in Juwipi'gi el ki isi dənangi Aji'ti, oyi ta læ Burəbe. ¹¹ Luwə ra

† 18:18 18.18 Kər Isirayel'gi 6.5-18 * 19:4 19.4 Mat 3.11; Mrk 1.4,7-8

nyakoji'gi ki ət̃i bol ki takul Pol. ¹² Adi, de'gi ɔyi ta ku'gi ki kare ki ta ku ki ji'ə ɔdi, awi ɔdi njemonyi'gi adi ingəi lapiya num, ndil'gi ki majel kaa anyinan kə num tɔ.

¹³ Juwipi'gi ki nan'gi ki nje njiyə kigo be'gi, kadi n'tuwəi ndil'gi ki majel, ingi kaa gei kadi n'bari tɔ Burəbe Jeju dɔ de'gi'ti ki in ginn tɔgi'ti læ ndil'gi ki majel tɔ. Adi eli eyina: «Me tɔ Jeju'ti ki Pol isi iləmbər ta li'ə, m'dəji'se kadi tei kɔ.» ¹⁴ De'gi ki njera nya be kakin, in siri. In ngann'gi læ Juwipi kare ki tɔ'a nan Seba ki in kibo læ njekujənyamosi kadikare'gi. ¹⁵ Ndil ki majel təl ilə'de'ti ene: «M'gər Jeju, taa m'gər de ki in Pol tɔ, nan ingi, in nan'gi wa?» ¹⁶ Lo kin'ti, de ki ndil ki majel sii me'ə'ti kakin ində ur dɔ'de'ti uwə'de tɔsɔsɔ. Ningə ində'de kində ki de oo go madi'ne el, adi tei me kəy'ti ki kanyi ki rɔ'de kare, ki ku ki gangi rɔ'de'ti bati bati ki mosi. ¹⁷ De'gi pəti ki bebo Epeji'ti, ki Juwipi'gi nan'ti ki de'gi ki in Juwipi'gi el, gəri go nya ki ra nya kin maji. Ingi pəti bol ra'de, adi ɔsikurə Burəbe Jeju. ¹⁸ De'gi ngayn ki in njekunme'gi rei tərindu'de, ə eli kulə ra'de'gi ki majel ki taga non de'gi'ti. ¹⁹ Nje ki nan'gi ngayn dann njera mboli'gi'ti, rei ki makitu ra mboli'gi læ'de, kawi ki dɔnan'ti ə uləi por takum de'gi'ti. Ndogi se'de makitu'gi læ'de kin asi silə dər dɔ mi†. ²⁰ In be ə, ki takul tɔgi læ Burəbe, ta læ Luwə sanan ki lo'gi'ti ki kete kete ki tɔgi'ne tɔ. ²¹ Go nya'gi'ti kin, Ndil Luwə ɔsi Pol adi un ndu'ne kadi n'aw bebo Jerujalem'ti. Dɔ row kaw'a'ti, ində dɔnangi Maseduwann ki Akay gangi. Ningə Pol el ene: «Re m'aw m'te bebo Jerujalem'ti ə, maji kadi m'aw m'oo dɔnangi Rɔm tɔ.» ²² Pol ulə ki njera si'ə kulə'gi joo, Timote ingi ki Erasi adi'de awi dɔnangi Maseduwann'ti. Ningə inbe, isi dɔnangi Aji'ti ba njaba bay.

Nya ki ra nya Epeji'ti

²³ Dɔkagilo'ə'ti kin, ta kasi nan el kibo ngayn in dɔ row ta'ti læ Burəbe me be'ti ki Epeji. ²⁴ De kare ki tɔ'a nan Demetriyusi, in kodi ki njera ningə kasi'gi. In njera ngann kəy yo ki dene ki a bari'ə nan Artemisi. Kulə kin ra adi in soti ki njekulə'gi li'ə ngayn. ²⁵ Be ə, Demetriyusi kaw kodi'gi ki de'gi pəti ki isi ki dɔ'de taa ki takul kulə kin nan'ti, ə el'de ene: «Madi'm'gi, in gəri kadi in ki takul kulə kin ə, j'isi j'ingəi nya maji. ²⁶ Ingi oyi ki kum'se taa ki mbi'se tɔ, kadi in Epeji'ti ne par el, nan dɔnangi Aji'ti ba pəti, ə dingəm ki tɔ'a nan Pol kam təl dɔ bulə de'gi basi. In el'de ene: “Kagi yo'gi ki de'gi rai ki ji'de in Luwə el.” ²⁷ In kulə'gi ki j'isi rai kin par ə de'gi a oyi to nya ki kare el, nan kəy læ luwə ki dene kibo ki in Artemisi kin kaa, de'gi a oyi'ə nya madi'ti el tɔ. Lo kadi de'gi a eli eyina: “Artemisi in yo ki dene ki bo,” goto. Artemisi ki de'gi ki dɔnangi Aji'ti ki ndəgi dɔnangi ba pəti ɔsikurə kin.» ²⁸ Loki kodi'gi oyi ta'gi kin ningə, wongi ra'de ngayn, adi tunginn kadi elita ki ndu'de ki boi eyina: «Artemisi læ Epeji'ti, in kibo.» ²⁹ Kalangi ba go'ti ningə, lo singə səkitə ki ta tat'a ba me bebo'ti. De'gi ndɔri Gayusi in ki Arisitarki, de'gi ki Maseduwann'ti, ki in madi mbah læ Pol kum'de'ti, ə ngodi təl'de ki tambalo'ti. ³⁰ Pol ndigi kadi n'toji rɔ'ne bulə de'gi, nan njendo'gi ɔgi'ə. ³¹ Ningə basa madi Pol madi ki in de kibo ki dɔnangi Aji'ti, uləi kulə rɔ'a'ti, eli'ə kadi aw tambalo'ti el. ³² Tambalo'ti, nya ki to ar njay dɔ de'gi'ti goto: Ta'gi ki isi te ta de'gi'ti in ta'gi ki dangi dangi. Ningə de'gi ngayn dann madi'de'gi'ti gəri ginn nya ki kawinan el. ³³ De'gi ki nan'gi dann bulə de'gi'ti ɔri ginn nya ki ra nya kin adi Alegijandir ki Juwipi'gi indəi'ə to njekundɔ'de kin ad'a oo. Alegijandir ulə ji'ne taa, dəji'n de'gi kadi rai keke, tado ge k'elta, ɔrta dɔ'de'ti. ³⁴ Loki gəri'ə kadi in Juwipi ningə, ingi pəti uləi bilə ki ndu'de kibo asi ngirə kadi joo ge be eyina: «Artemisi læ Epeji'ti, in kibo.» ³⁵ Ta tɔlta'a'ti ningə, njendo ndukun ki me bebo'ti, re ra adi lo to jijiji, bay taa el'de ene: «In de'gi ki Epeji'ti, nan ə gər kadi be ki Epeji'ti, in njengəm kəy læ Artemisi ki in yo ki dene ki in kibo kin el ə, eke nan ə gər kadi in nje ngəm mbal ki in banakum'ə ki in dɔran'ti ɔsi el wa?» ³⁶ In kin in nya ki dum

† 19:19 19.19 Mrk 6.37

manji. Maji kadi uwəi hangal'se indəi nanga, ə in mərita ta rai nya. ³⁷ Ingi ə ori de'gi kam rei se'de ne, nga, nya madi ki majel ki rai ɔsi takəy kin goto, taa elita ki mal dɔ luwə'ti læ'je ki dene Artemisi el tɔ. ³⁸ Re Demetriyusi in ki de'gi ki nje ra kulə'gi læ'ne, rai ta ki de madi ningə, ndɔ gangi ta'gi to'i non, ə maji kadi awi oyi njegangi ta'gi. ³⁹ Re nya madi ki rangi to non kadi dəji ə, ndɔ ki kadi nje kində manji ta'gi kin ki gorow'ə'ti to non. ⁴⁰ Nya'gi ki rai nya bone kin, asi kadi de'gi iləi ta dɔ'je'ti to nje k'aldɔ ndu'gi, tado ta madi ki j'a j'eli ə j'a j'ori ta dɔ'je'ti, ki ɔji go kawnan læ de'gi ki bone kin goto. Be ə, go ta'gi'ti ki njendo ndukun el, tuwə de'gi adi sananyinan.

20

Pol aw dɔnangi Maseduwann'ti

¹ Loki wongi læ de'gi yokiro ningə, Pol ulə bar njendo'gi, ulə dingəm me'de'ti bay ta ra'de lapiya ə ɔti aw Maseduwann'ti. ² Pol ingə dɔkagilo'gi ngayn ulə'n dingəm me njekunme'gi'ti loki isi ində dɔnangi kakin gangi. Ningə gangi ki kete non aw Giresi'ti. ³ Pol isi'ti non nanyi mutə. Dɔkagilo'ti ki kadi un tokibo kaw ki dɔnangi Siri'ti ningə, gər kadi Juwipi'gi uləi ta'de nanga kadi n'rai si'ə nya ki majel. Be ə, təl un row ki Maseduwann'ti. ⁴ Mbunə de'gi'ti ki dani'ə a ingə Sopater ki ngonn læ Pirusi ki Bere'ti num, Arisitarki in ki Segondusi ki in de'gi ki Tesaloniki'ti num, Gayusi ki Dərbi'ti num, Timote num, taa Tisiki num in ki Tiropim ki in de'gi ki dɔnangi Aji'ti num tɔ. ⁵ De'gi kin ɔti kete non'je'ti, awi nginə'je Tirowasi'ti. ⁶ J'in ə, go ndɔ'gi'ti læ mapa ki ra ki hum ɔd'ɔ el, ə j'al me to'ti me be'ti ki Pilipi j'isi j'aw. J'aw, ji ra ndɔ mi row'ə, ə j'aw j'ingə madi'je'gi Tirowasi'ti, ji ra ndɔ siri.

Pol me be'ti ki Tirowasi

⁷ Nɔ Dɔmasi, ji kawnan tado kuso mapa, Pol a aw lo ti'ti, adi elta ki njendo'gi. Be ə, elta ratata dann lo dɔ'a'ti. ⁸ Ji kawnan me kəy'ti ki in dɔ mad'a'ti taa. Ningə me kəy'ti kakin, lambi'gi ngayn in səm'ti non. ⁹ Loki Pol isi elta adi ngal, Basa kare ki tɔ'a nan Etikusi isi penetir'ti, to bi kanum, adi bi un'ə, in kəy'ti ki nja mutə dɔ mad'a'ti, te osi. Loki de'gi eyina n'uni'ə ə, basa oy. ¹⁰ Pol ur nanga, dow rɔ'ne dɔ'a'ti ə un'ə ji'ne'ti ə el'de ene: «Adi me'se gangi mann el nan to kum bay!» ¹¹ Go'ti, Pol təl ala taa gogi, gangi mapa sɔ. Un ta ki ta'ne'ti gogi biti taginnlo'ti, ə ɔti aw. ¹² Nga ningə, de'gi ori basa awi si'ə be kumngayira, adi de'gi pəti me'de osi nanga.

Pol in Tirowasi'ti aw Mile

¹³ J'in j'aw kete ki to me be'ti ki Asosi. Me be'ti kin ə, j'a j'uni Pol nan'ti se'je. Tado kigo kɔjitarə'ti li'ə, ge kadi n'un row ki nja'ne. ¹⁴ Loki re ingə'je Asosi'ti, j'uni'ə me tokibo'ti nan'ti se'je ə j'awi Mitilene'ti. ¹⁵ Lo ti go'ti ningə, j'ɔti non me tokibo'ti ka bay, ji re ji te ta lo'ti ki Kiyo. Nɔ ki go'ti ningə, ji te Samosi. Nɔ ki nja sɔ bay ta ji te Mile'ti. ¹⁶ Pol ndigi kadi n'ra lo kati Epeji'ti el nan pa nya ta dɔkagilo dər dɔ'ne'ti dɔnangi Aji'ti. Ge kadi n'aw kalangi kadi re to'n bann inbe kaa, ndɔ Pantəkoti osi dɔ'ne'ti Jerujalem.

Pol elta ngatɔgi'gi me be'ti ki Mile

¹⁷ Loki Pol in me be'ti ki Mile ə, ulə bar ngatɔgi'gi læ Njekawnan'gi ki Epeji'ti. ¹⁸ Loki rei tei rɔ'a'ti ningə, el'de ene: «In gəri row panjiyə'm dɔkagilo'gi pəti ki m'in'n sese nan'ti, tunginn'ə dɔ ndɔ ki dɔkete'ti ki m're'n dɔnangi Aji'ti. ¹⁹ M'ra kuləbər læ Burəbe ki dɔ ki sɔl ləm ləm, me mann non'ti ki me nya nan'gi'ti ki m'ingə ki row'gi ki dangi dangi ki gorow kulə ta nanga ki in rɔ Juwipi'gi'ti ki madi. ²⁰ Gəri bəti, m'iyə'se dɔ nya madi kare el. M'ilə'se mbər Poyta ki maji ta m'ndɔ'se nya'gi pəti ki a ra sese maji tɔ, taga dann bulə de'gi'ti num, me kəy'gi'ti num tɔ. ²¹ M'iləmbər m'bar'n Juwipi'gi num, Gireki'gi num kadi təli rɔ'de go Luwə'ti ə inyəi gorow njiyə'de'gi ki

majel kin kə, taa kadi uni me'de adi Burəbe læ'je Jeju Kirisiti tə. ²² Ki ngəsine kin, Ndil Luwə ində də'm'ti, adi m'nji m'aw Jerujalem'ti ki kanji kadi m'gər nya ki a ra'm nu. ²³ Nya ki m'gər, me bebo'gi'ti kare kare ki m'te'ti Ndil Luwə el'm ta adi m'gər toki dangay'gi ki kon'gi isi nginəi m'in non. ²⁴ Ki ojido'm, kisikidətaa læ'm in nya madi takum'ti el. Nya ge læ'm in kadi m'aw ratata m'tolta ngodi læ'm, ə kadi m'ra kuləbər ki m'ingə ji Burəbe Jeju'ti kin maji. Adi in kulə kiləmbər Poyta ki maji ki ojido memaji læ Luwə. ²⁵ Ningə ngəsine, m'gər kadi ingi pəti ki m'njiyə dann'se'ti ə m'ilə'se mbər Poyta ki maji ki ojido konbe læ Luwə kin, de kare kaa a oo'm el ratata nga. ²⁶ In be ə, m'elta læ'm taga ar njay bone, ta mosi'se pəti goto də'm'ti. ²⁷ Tado kəjitara'gi læ Luwə pəti, m'iləmbər də'ti madi oyi. Nya ki m'iyə də'a rə'se'ti goto. ²⁸ Indəi kumkədi də rə'se'ti inbe'gi, taa də nyakul'gi'ti ki in Njekawnan ki Ndil Luwə adi'se kadi ngəmi'de kin tə. Maji kadi indəi kum'se go Njekawnan'gi'ti læ Luwə ki ndogi'de ki mosi'ne, to njekul nyakul'gi ki maji. ²⁹ M'gər kadi loki m'a m'goto dann'se'ti, de'gi madi ki a toi to jagum'gi ki nje mendul, a rei uri dann'se'ti ə a rai Njekawnan'gi majel. ³⁰ Ningə mbunə'se'ti inbe'gi kaa, de'gi madi a təli nje rugi ta ki rəta'ti kadi təli nje kawnan madi'gi njendo'gi'ti læ'de. ³¹ Maji kadi sii də nja'se'ti, adi me'se olo də'ti, toki me bal'ti ki mutə ki m'ra dann'se'ti, kondə'ti ki kada, kare kare pəti, m'inyə ta kulə dingəm me'se'ti el, ki mann non ki kum'ti. ³² Ningə ngəsine, m'ulə'se ji Luwə'ti, taa m'ndəji'se ki ta li'ə kigo memaji'ti li'ə tə. Ta kin aw ki təgi kadi adi təgi me kunme'ti, taa Luwə a adi'se nya maji'gi pəti ki isi ngəm tado læ de'gi pəti ki ində'de ta dangi. ³³ Lo ki m'in dann'se'ti, m'ra kumnda nar, eke ər eke ku læ de madi dann'se'ti el. ³⁴ Inbe'gi gəri bəti, kadi ki ojido kisikidətaa læ'm, eke yan madikulə'm'gi, m'ra kulə ki ji'm m'inbe. ³⁵ M'oji'se ki lo'gi pəti, eke ki dəkagilo'gi pəti kadi rai kulə be kadi indəi kum'se go nje yai'gi'ti. Ningə maji kadi me'se olo də ta'ti ki Burəbe Jeju inbe el ki ta'ne ene: «Majikur in ngayn də de'ti ki adi utə de ki isi taa.» ³⁶ Go ta'gi'ti ki Pol el kin ningə, əsi məkəsi'ne nanga, ə elta ki Luwə nan'ti se'de pəti. ³⁷ Ningə go'ti, ingi pəti, buki nan ki non'ti, ə əsi mindi Pol'ti uwə'ə, ə orei'ə ki rə'de'ti. ³⁸ Ta li'ə ki el'de ene: «A oyi kum gogi el,» kin ər təgi'de ngayn. Ningə dani'ə biti awi si'ə ta to'ti.

21

Kaw Pol ki Jerujalem'ti

¹ Go k'inyə nan'ti ki ngatəgi'gi læ Njekawnan'gi ki Epeji'ti, j'al me to'ti, ə j'aw njururu də dor'ti ki tə'a nan Bulə de'gi. Lo ti go'ti ningə, ji te me bebo'ti ki Rodi. J'əti Rodi'ti ə j'aw bebo'ti ki Patara. ² J'ingə tokibo isi aw Penesi'ti adi j'al me'ti j'aw si'ə. ³ Loki j'oo də dor Sipir ki kum'je be ningə, j'inyə ki holo be ə j'ər taa ki dənangi Siri'ti. J'awi j'ur nanga Tir. Lo kin'ti non ki a əri nya'gi ki me to'ti nanga. ⁴ J'ingə njendo'gi me be'ti kakin non, adi j'isi se'de əsi ndə siri. Njendo'gi kakin, Ndil Luwə əsi'de adi eli Pol kadi aw Jerujalem'ti el. ⁵ Nan loki dəkagilo læ'je əsi ningə, j'ində taa, j'un tarow læ'je. Njendo'gi pəti, ki ne'de'gi ki ngann'de'gi dani'je biti tei se'je gidi bebo'ti. Low'ə'ti non, j'əsi məkəsi'je nanga ta ba'ti, j'elta ki Luwə. ⁶ Go'ti, loki j'el nan ta'gi ki dəboy'ti ki kadi j'inyə'n nan, ə j'ala me to'ti ə ingi təli ki be'gi læ'de tə. ⁷ J'ində ngangi kaw mbah læ'je ki tokibo, loki j'in Tir'ti ji re ji te Tolemaysi'ti. Me bebo'ti kin non, j'uwə ji ngannkon'je'gi, ə j'isi se'de ndə kare. ⁸ Lo ti də'ti ningə, ji re ji te Sejare'ti. J'aw me kəy'ti læ Pilipi ki in nje kiləmbər Poyta ki maji, ki in mbunə de'gi'ti ki siri ki nje kində kum'de go nya maji'gi'ti læ Njekawnan'gi ki Jerujalem'ti*. J'isi rə'a'ti non. ⁹ Me kəy'ti li'ə, ngann dene'gi sə ki gəri dingəm el bay, ki in njekelta ki ta Luwə'ti sii səm'ti non. ¹⁰ J'isi me kəy'ti læ Pilipi kakin ji ra ndə ngayn nga a kadi njekeltakita Luwə'ti ki tə'a nan Agabusı in Jude'ti re ingə'je non†. ¹¹ Njekeltakita Luwə'ti kakin

* 21:8 21.8 6.5, 8.5 † 21:10 21.10 11.28

un ndar dɔ bədi læ Pol dɔ'n ji'ne'gi ki nja'ne'gi, ningə el ene: «Ndil Luwə ene, me bebo'ti ki Jerujalem, Juwipi'gi a dɔi'ə to ndar dɔ bədi kin be. Ningə a iləi'ə ji de'gi'ti ki in Juwipi'gi el.» ¹² Loki j'oo ta kin ningə j'in ki ngannkon'je'gi ki Sejare'ti j'uwə nja Pol, ji dəj'ə kadi aw Jerujalem'ti el. ¹³ Nan Pol ilə'je'ti ene: «Ononyi'se kadi nonyi adi me'm gangi mann. M'in Pol m'in ndəkba kadi de'gi dɔi m'in par el, nan re ɔjido koy kaa, m'in ndəkba kadi m'oy tado tɔ Burəbe Jeju Jerujalem'ti.» ¹⁴ Loki j'oo kadi Pol təl rɔ'ne go ta'gi'ti ki j'el'ə el, j'in kaa ji təl ji ta kon tɔ, ə ji təl ji dəji kadi Luwə ra ndigi læ'ne par. ¹⁵ Go ndɔ'gi'ti ki ji ra dɔnangi Sejare'ti, ji ra go rɔ'je ə j'ɔti j'aw Jerujalem'ti. ¹⁶ Njendo'gi ki madi ki Sejare'ti awi se'je nan'ti Jerujalem'ti. Loki ji te Jerujalem'ti ningə dani'je me kəy'ti ki de madi ki tɔ'a nan Minason, adi j'isi'ti. In de ki Sipir'ti. In ki kare mbunə njendo'gi'ti ki dəkete. ¹⁷ Loki ji re ji te Jerujalem'ti, ngannkon'gi uwəi'je rɔ'de'ti ki ronel ki əti bol. ¹⁸ Lo ti dɔ'ti, Pol aw se'je me kəy'ti læ Jaki. Lo kin'ti ə, j'ingə ngatɔgi'gi læ njekawnan'gi pəti, səm'ti non. ¹⁹ Go kuwə ji'ti ki Pol uwə ji'de ningə, ɔr'de poy nya'gi ki Luwə ra tado ginn de'gi ki in Juwipi'gi el, ki takul kulə li'ə kin, bere bere adi'de oyi. ²⁰ Go nya'gi'ti ki Pol ɔr'de poy'o kin ningə, uləi tɔji dɔ Luwə'ti, ə eli Pol eyina: «Ngonnkon'je, ində kum'i oo, Juwipi'gi dər banyi banyi ə uni me'de adi Jeju, nan pəti uwəi go ndukun læ Moji ngan. ²¹ Ningə ki ngɔsine kin oyi ta dɔ'i'ti toki isi ndo Juwipi'gi pəti ki sii to mbah'gi dɔnangi'gi'ti ki rangi kadi inyəi go ndukun'gi læ Moji kɔ num, el'de kadi ujəi mɔti ngann de'gi el num, taa nya jibəlbə'gi læ Juwipi'gi ka kadi uni go'ə el num tɔ. ²² Adi ji mər dɔ nya'ti kadi ji ra, tado a oyi poy'i kadi in re ka par am! ²³ Be ə, maji kadi ra nya'gi ki j'a j'eli kam. J'aw ki de'gi sɔ mbunə'je'ti ne ki uni mindi'de kadi n'indəi rɔ'de ta dangi tado læ Luwə. ²⁴ Maji kadi ɔr de'gi kin go'i'ti, ə ra se'de nyajibəlbə kar rɔ dɔ majel'ti, ə ugə dɔ'de kadi ngisəi dɔ'de‡. Ningə de'gi pəti a gəri kadi poy ta'gi pəti ki oyi ɔjido'i in ta'gi ki ngom. Tado inbə ki dɔ'i, təl rɔ'i go ndukun'gi'ti læ Moji. ²⁵ Ki ɔjido de'gi ki in Juwipi'gi el ki uni me'de, ndukun'gi ki ji ndangi j'ulə'n j'adi'de, in kadi sɔi da ki iləi kadikare'ti bari'n yo el num, kadi sɔi mosi el num, da ki de mbir m'ində el, ə kadi sangi nan kigo lo kaya'ti kaa, kadi goto dann'de'ti tɔ§.» ²⁶ In be ə, lo ti go'ti ningə, Pol aw ki de'gi ki sɔ kakin, ar rɔ'ne se'de, ningə go'ti ur nati Kəy'ti læ Luwə, ɔji ndɔ ki ginn kar rɔ læ'de a gangi'n, ə kadi de ki ra dann'je'ti a re'n ki kadikare, kadi adi Luwə.

De'gi uwəi Pol

²⁷ Loki nanyi ndəkba kadi ginn ndɔ ki siri gangi, Juwipi'gi madi ki in dɔnangi Aji'ti, oyi Pol Kəy'ti læ Luwə kakin. Suləi bulə de'gi dɔ'a'ti ə osi si'ə uwəi'ə, ²⁸ ningə elita ki ndu'de ki bo eyina: «In de'gi ki Isirayel, rei ɔsi ginn'je! De kam ə, in njendo de'gi ki lo'gi pəti kadi ɔsi ta de'gi læ'je num, ndukun'gi læ'je num taa kəykawnan kin num tɔ. Ningə ki rangi bay, re ur ki de'gi ki ujəi mɔti'de el nati Kəy'ti læ Luwə kadi təl'n lo ki ar njay kin, lo ki to njen'ti.» ²⁹ Elita kin be, tado kete oyi Tiropim, de ki bebo Epeji'ti si'ə me bebo Jerujalem'ti, adi məri me'de'ti toki Pol re ur si'ə Kəy'ti læ Luwə. ³⁰ De'gi rai njir dɔnan'ti me bebo'ti ki Jerujalem'ti ba pəti. Ningə de'gi tei ki lo njon njon isi rei bur bur. Rei uwəi Pol tei si'ə Kəy'ti læ Luwə ki taga. Ningə tanan'ti non uwəi takəy'gi uti. ³¹ De'gi sangi kadi n'toli Pol. Ningə kete bay taa kadi tɔli'ə, poyta osi mbi ki boi'ti ki dɔ njero'gi'ti ki Rɔm'ti kadi bebo Jerujalem ba pəti ra ki nja'ne taa. ³² Tanan'ti non par ə, indəi taa buki njero'gi kibo'gi ki dɔ kuti njero'gi'ti ki bu, ə anyi ngodi ki rɔ bulə de'gi'ti. Loki bulə de'gi kakin oyi kibo ki dɔ njero'gi'ti ki njero'gi ningə, tai kon ta kində Pol'ti. ³³ Loki re te rɔ bulə de'gi'ti, kibo ki dɔ njero'gi'ti kakin ɔti ndəkba ki rɔ Pol'ti, un ndu'ne adi uwəi'ə, ə adi dɔi'ə ki kulə gindi joo. Ningə təl dəji ta ene: «Nan in dingəm kam wa? Ə ri ə ra wa?» ³⁴ Ningə ta ki yəti to dangi

dangi dann bulə de'gi'ti, ta lə'de un go nan el. Adi lo kadi kibo ki dɔ njerɔ'gi'ti kakin oo ta ki rɔta'ti goto. Be ə un ndu'ne kadi ai ki Pol me ndogi bɔr'ti ki ngal, lo kisi njerɔ'gi'ti ³⁵ Loki Pol re te rigi lo njiyɔ'gi'ti kin ningə, lowə goto adi njerɔ'gi uni'ə, tado bulə de'gi bətirəl'ə ki wongi ngayn. ³⁶ Bulə de'gi ki sii njiyɔi go'ə'ti muki muki eli ki ndu'de ki boi eyina: «Kadi tɔli'ə!»

Pol elta ngannkon'ne Juwipi'gi

³⁷ Kete bay taa kadi njerɔ'gi awi si'ə me ndogi bɔr'ti ki ngal ki lo kisi'de'ti, Pol dəji ta kibo ki dɔ njerɔ'gi'ti ene: «A adi'm tarow kadi m'a m'elta kare wa?» Kibo ki dɔ njerɔ'gi'ti kakin dəj'ə ene: «In gər kelta Gireki bəti wa? ³⁸ M'gər el adi m'ɔji m'ene in de ki Ejipiti ki ndoki me ndɔ'gi'ti ki gogi ne kin, sulə de'gi adi rai wongi, ə ɔr'de asi de'gi dər sɔ ki nyakati'gi ji'de'ti, ə ur'n mu kin.» ³⁹ Ə Pol ene: «Jagi, m'in Juwipi ki bebo'ti ki Tarsi ki dɔnangi Silisi'ti, m'in de ki me bebo'ti ki tɔ'a bar, ə nja'i ba inyəm taa adi m'el de'gi ta.» ⁴⁰ Be ə, kibo ki dɔ njerɔ'gi'ti ad'a tarow. Pol ində ra taa dɔ rigi lo njiyɔ'ti, buki ji'ne dəji'n bulə de'gi kadi uri mbi'de. Loki lo to jijiji ningə, el'de ta ki ta Ebirə.

22

¹ Pol el ene: «Ngannkon'm'gi ki bai'gi, uri mbi'se maji kadi oyi ta ki m'aw to m'el'se ngɔsine kadi m'manji'n ta dɔ rɔm'ti kin.» ² Loki oyi kadi Pol el'de ta ki ta Ebirə ningə, tɔli adi lo to jijiji inbe bay kadi n'oyi ta li'ə. ³ Be ə Pol el'de ene: «M'in Juwipi ki oji'm'in Tarsi'ti, ki dɔnangi Silisi'ti. Nan oti'm'in Jerujalem'ti ne. Gamaliyel* ə in njendo'm ndukun læ kaw'je'gi kadi m'gər maji maji. Kete m'tingə bil tado læ Luwə toki rai ngɔsine kin be tɔ. ⁴ M'adi kon de'gi ki nje kun go nyando ki m'nji m'ndo kin kadi ki asi ta koy'de. M'uwə'de: dene'gi ki dingəm'gi, m'tɔ'de m'tilə'de dangay'ti. ⁵ Kibo læ njekujənyamosi kadikare'gi ki ngatɔgi'gi pəti asi kadi a manyinaji lə'm dɔ ta'ti kin. Inbe'gi ə m'taa makitu ji'de'ti kadi m'aw m'uwə'n ngannkon'gi ki Damasi'ti ki nje kun go nyando kin. M'uwə'de kadi m're se'de Jerujalem'ti ne m'buki'de dangay'ti†. ⁶ Loki m'in dɔ row'ti, m're ndəkba ki Damasi'ti, ningə ki kadi ki in ndəkba ki jam dɔ be ə, tanan'ti non par ə, kunji kibo ngayn in dɔran'ti re unji gugi dɔ'm. ⁷ M'osi ki takum nanga, ningə m'oo ndu ta madi el'm ene: “Sol, Sol, tado ri ə isi adi'm kon be wa?” ⁸ Ə m'ilə'ti m'ene: “In nan ə Burəbe?” Ningə tɔl el'm ene: “In m'in Jeju ki Najareti'ti ki isi ad'a kon.” ⁹ Nje ki in sə'm oyi kunji kakin maji, nan oyi ndu'de ki isi el'm ta el. ¹⁰ Lo kin'ti, m'dəj'ə m'ene: “Burəbe, in ri ə kadi m'ra wa?” Nga a Burəbe el'm ene: “Ində taa aw Damasi'ti non, ə a eli'nu nya'gi pəti ki kadi ra.” ¹¹ Kunji ki əti bol ngayn kakin ra adi kum oo lo el, adi de'gi ki in sə'm ndori m'in to ndɔr ə ai sə'm Damasi'ti. ¹² Ningə Damasi'ti, dingəm kare ki bari'ə nan Ananiyasi isi non. In de ki njera go ndukun'ti, adi Juwipi'gi pəti ki Damasi'ti ndigi ta li'ə ngayn. ¹³ In ə aw rɔm'ti el'm ene: “Ngonnkon'm Sol, kadi kum'i oo lo.” Ningə tanan'ti non par ə kum oo lo adi m'oo'ə. ¹⁴ Ningə el'm ene: “Luwə læ kaw'je'gi mbəti kete nu kadi in gər ndigi li'ə, ə kadi oo Nje ki ra dana, taa kadi oo ta ki ta'a'ti tɔ. ¹⁵ Tado a in nje mannaji li'ə dɔ nya'gi'ti ki oo ki kum'i num, oo ki mbi num, ki rɔ de'gi'ti pəti. ¹⁶ Ningə ki ngɔsine kin, nya ki nanyi kadi de ra goto nga. Ə ində taa, bar tɔ Luwə, ə ra'a batəm, adi majel'gi lə'i in ki togi kɔ.”»

Pol elta dɔ kulə'ti ki ingə

¹⁷ «Loki m'təl m're Jerujalem'ti, m'nji m'elta ki Luwə me Kəy'ti læ Luwə ningə, m'oo nya me ndil'ti. ¹⁸ M'oo Burəbe el'm ene: “In taa kalangi kadi te kɔ Jerujalem'ti, tado a taai naji lə'i ki a man dɔm'ti el.” ¹⁹ Lo kin'ti, m'el'ə m'ene: “Burəbe, de'gi kin gəri maji kadi in m'in ə kete m'in nje kaw ki lo kəykawnan'ti læ Juwipi'gi, m'uwə

* 22:3 22.3 5.34 † 22:5 22.5 4-5, 8.3, 9.1-2

nje ki uni me'de adi'nu, m'tində de'gi m'tilə'de dangay'gi'ti. ²⁰ Taa loki ndəki isi toli nje mannaji lə'i Etiyenn kin ka, m'in low'ə'ti non tə. Adi ndu'm in nan'ti ki nje tol'ə'gi, m'inbe m'nji ta ku'gi'ti lə'de m'ngəm‡." ²¹ Nan Burəbe el'm ene: "Aw, tado m'a m'uləi sanyi rə de'gi'ti ki in Juwipi'gi el."»

Pol el toki n'in de ki Rəm'ti

²² Loki uri mbi'de oyi ta lə Pol biti tei də ta'ti kin ə, uni ndu'de ki taa eli eyina: «De ki be kin in de ki kadi goto kə dənangi'ti. In de ki kadi isi ki də'ne taa el.» ²³ Uri kəl ningə, təri ku'gi lə'de tiləi kə, ə kəri bu sananyi ki taa. ²⁴ Lo kin'ti, njekundo njerə'gi un ndu'ne kadi awi ki Pol me ndogə bər'ti ki ngal kadi dəji'ə ta ki ndəy kadi el nya ki ra nya ə adi de'gi isi ungi bilə də'a'ti kin. ²⁵ Nan, loki dəi Pol kadi indəi'ə ə, Pol el kibo lə njerə'gi kare ki ra non ene: «Adi ai ki təgi kadi indəi de ki Rəm'ti ki ta kaa de gangi də'a'ti el waš?» ²⁶ Loki kibo lə njerə'gi oo ta kin ningə, aw el kibo ki də'de'ti ene: «Ra nya ki aw to ra kin el, de kam in de ki Rəm'ti.» ²⁷ Lo kin'ti, kibo ki də njerə'gi'ti re rə Pol'ti dəj'ə ene: «El'm adi m'oo, in de ki Rəm'ti wa?» Ə Pol el'ə ene: «Oyo, m'in de ki Rəm'ti.» ²⁸ Ə kibo ki də njerə'gi'ti el Pol ene: «M'in m'adi nar ngayn bay taa kadi m'təl'n de ki Rəm'ti.» Nan Pol el'ə ene: «Yan'm m'in, oji m'in to koji.» ²⁹ Par ə, tanan'ti non, de'gi ki kete kadi indəi Pol, dəji'ə'n'ə ta kakin təri rə'de gogi. Kibo ki də njerə'gi'ti inbe kaa bol ra'a tə, loki oo kadi Pol in de ki Rəm'ti, ə n'adi dəi'ə ki kulə gindi.

Pol ra non njegangita'gi'ti lə Juwipi'gi

³⁰ Kibo ki də njerə'gi'ti sangi kadi n'gər nya inbe ki Juwipi'gi səki Pol kin ar njay. Be ə, lo ti də'ti ningə, adi tuti Pol, ə adi ndu'ne kadi kibo'gi lə njekujənyamosi kadikare'gi ki njegangi ta'gi lə Juwipi'gi kawinan, ə aw ki Pol non'de'ti.

23

¹ Pol gon njegangi ta'gi lə Juwipi'gi ba, ə el'de ene: «Ngannkon'm'gi, me'm uwə'm ki ta nden el, də ki ra'm'ti ki m'ra non Luwə'ti biti bone.» ² Ningə kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi ki bari'ə nan Ananiyasi adi ndu'ne de'gi ki rai kadi Pol'ti kadi indəi ta'a. ³ Ə Pol el'ə ene: «In in ə Luwə a indəi, in bər ki kəy pon gidi'ti kadi nda kare. Si ne kadi gangi ta də'm'ti kigo ndukun'ti, ningə təl aldo ndukun, adi ndu'i kadi indəi m'in bay.» ⁴ Nje ki rai kadi Pol'ti ndəkba eli'ə eyina: «Taji kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi lə Luwə wa?» ⁵ Pol el'de ene: «Ngannkon'm'gi, m'gər kadi in kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi lə Luwə el. Tado ndangi me makitu'ti lə Luwə eyina: "A elta ki majel də ngar'ti lə de'gi lə'i el*."» ⁶ Loki Pol gər kadi de'gi ki kawinan kin, nje ki nan'gi in Sadusi'gi, ə nje ki nungi in *Parisi'gi ningə, un ndu'ne ki taa dann njegangita'gi'ti ene: «Ngannkon'm'gi, m'in Parisi, nje koji'm in Parisi‡. Ningə in tado kində ki m'ində me'm də kində taa lo koy'ti lə njekoy'gi kin ə rei sə'm lo gangi ta'ti.» ⁷ Loki Pol elta kin ə, ta ki manjinan'ti in dann Parisi'gi'ti ki Sadusi'gi, adi de'gi gangi nan. ⁸ Tado Sadusi'gi eli eyina de'gi a indəi taa lo koy'ti el, taa malayka'gi, ki ndil'gi kaa gotoi tə. Nan Parisi'gi eli toki nya'gi kin toi non‡. ⁹ Lo singə səkitə, ə njendangi ndukun'gi ki me kuti'ti lə Parisi'gi indəi taa elita ki təgi'de eli eyina: «J'in j'oo nya madi kare ki majel rə dingəm'ti kin el. Dəmajə ə in ndil eke malayka inbe ə el'ə ta.» ¹⁰ Loki takasinan el aw ki kete kete, kibo lə njerə'gi bol kadi de'gi kin in uwəi Pol. Be ə, un ndu'ne adi njerə'gi kadi rei ərəi Pol awi si'ə me ndogə bər'ti ki ngal gogi. ¹¹ Kondə go'ti ə, Burəbe te bus rə Pol'ti el'ə ene: «Uwə təgi ba. Toki mannaji lə'm Jerujalem'ti, maji kadi mannaji kin Rəm'ti tə.»

De'gi dəi ta nan'ti kadi n'təli Pol

‡ 22:20 22.20 7.58, 8.1 § 22:25 22.25 16.37 * 23:5 23.5 Tekitaga 22.27 † 23:6 23.6 26.5; Plp 3.5 ‡ 23:8 23.8 Mat 22.23; Mrk 12.18; Luk 20.27

¹² Loki lo ti, Juwipi'gi uni mindi'de kadi n'usoi nya el num, n'anyi nan mann el num, biti kadi n'toli Pol binəm taa. ¹³ Nje ki doi ta nan'ti kin ali do dɔɔ kare. ¹⁴ Ningə ai eli kibo'gi læ njekujənyamosi kadikare'gi, ki ngatogi'gi eyina: «J'un mindi'je ki ngan ngayn kadi j'uso nya el num, j'anyi mann el num, biti kadi ji tɔl Pol binəm taa.» ¹⁵ Ningə ki ngosine kin, ingi kadi ndu'se in nan'ti ki njegangi ta'gi, ə kadi awi ingəi kibo læ njerɔ'gi, eli'ə toki gəi kadi re ki Pol non'se'ti kadi indəi manji ta li'ə maji maji oyi. Nga a, loki Pol a re ə, te rɔ'se'ti el bay ə j'in j'a ji tɔl'ɔ. ¹⁶ Ngonn læ konnann Pol kare oo ta kin, adi aw go Pol'ti me ndogi bɔr'ti ki ngal el'ə. ¹⁷ Be ə, Pol bar njekundo kuti njerɔ'gi ki bu kare el'ə ene: «Aw ki ngonn kin rɔ kibo'ti læ njerɔ'gi. Aw ki ta kare non kadi el'ə.» ¹⁸ Njekundo njerɔ'gi ki bu aw ki ngonn kakin rɔ kibo'ti ə el'ə ene: «Dangay ki bari'ə Pol ə bari'm, ene m're ki ngonn kin rɔ'i'ti, toki aw ki ta kare non kadi el'i.» ¹⁹ Kibo læ njerɔ'gi, uwə ngonn kakin ji'ne'ti, ɔr'ɔ aw si'ə dow kare, ə dəj'ə ene: «Ta ri ə awi'n kadi el'm wa?» ²⁰ Ngonn kakin el'ə ene: «Juwipi'gi doi ta nan'ti kadi n'dəji nu kadi in te ki Pol lo ti'ti, non njegangita'gi'ti læ'de, toki gei kadi n'indəi manji ta li'ə maji maji n'oyi. ²¹ Nan maji kadi oo ta læ'de el. Tado de'gi ki tei do so kare a toi row'ə kadi uwəi'ə. Uni ndu'de ki ngan ngayn be kadi n'usoi nya el num, n'anyi nan mann el num, biti kadi n'toli'ə ə binəm taa. Ki ngosine kin, sii do nja'de'ti, isi nginəi ndu par.» ²² Kibo læ njerɔ'gi, ilə ndu'ne adi ngonn ki basa kakin kadi elta kin kete adi de ki rangi oo el, ə inyə adi aw. ²³ Go'ti, kibo læ njerɔ'gi, bar njekundo njerɔ'gi ki bu in joo el'de ene: «ɔsi nja njerɔ'gi bu joo nan'ti, nje kal sində'gi do siri, ə nje ki nungi'gi bu joo tɔ. Ningə sii do nja'se'ti kadi ki dojoo gidə in kare ə, uni tarow ki kaw ki Sejare'ti. ²⁴ Indəi do sində'gi nan'ti uni Pol tɔ. Ə kadi awi tei si'ə rɔ nje konbe'ti Pelisi, ki kanji kadi nya madi ra'a.» ²⁵ Kibo læ njerɔ'gi ndangi makitu kin be adi nje konbe ene: ²⁶ «M'in Kilodi Lisiyasi ə m'ndangi makitu kin m'ad'i kibo læ'm, nje konbe Pelisi. Nya ki dəkete, m'uwə ji'i! ²⁷ Ningə dingəm kin, Juwipi'gi uwəi'ə kadi re a toli'ə, ə loki m'oo kadi in de ki Rəm'ti, m'aw ki njerɔ'gi m'taa'ə'n ji'de'ti. ²⁸ M'sangi kadi m'gər nya inbe ki ra ə Juwipi'gi səki'ə'n'ə, adi m'aw si'ə non njegangi ta'gi'ti læ'de in Juwipi'gi. ²⁹ Lo kin'ti ə, m'oo kadi səki'ə ojidɔ ndukun'gi læ'de, nan nya madi kare ki majel ki ra ki asi kadi de tɔl'ɔ'n'ə eke uwə'n dangay'ti goto. ³⁰ Eli m'in kadi Juwipi'gi isi sangi row kadi n'toli'ə, be ə, m'un'ə kalangi m'ulə si'ə m'ad'i. Ningə m'un ndu'm kadi awi səki'ə rɔ'i'ti nu.» ³¹ Njerɔ'gi rai toki kibo læ'de oji'n'de, adi awi ki Pol kondɔ'ti ratata tei si'ə Antipatirisi'ti. ³² Lo ti do'ti, njerɔ'gi ki nje nja təli gogi lo kisi'de'ti, ə inyəi nje sində'gi adi awi ki Pol. ³³ Loki tei Sejare'ti, nje sində'gi uni makitu læ nje konbe, ə oji'ə Pol tɔ. ³⁴ Nje konbe tudə makitu kakin, ə dəji Pol ke in de ki dɔnangi'ti ki ra wa? Ningə oo kadi Pol in de ki Silisi'ti. ³⁵ Ə el Pol ene: «M'a m'oo ta ki ta'i'ti, ndo ki nje səki'gi inbe a rei.» Ningə adi ndu'ne kadi ngəmi Pol me kəy ngar'ti læ Erodi.

24

Juwipi'gi indəi taa do Pol'ti

¹ Ndo mi go'ti, kibo læ njekujənyamosi kadikare'gi ki bari'ə nan Ananiyasi re Sejare'ti. De'gi ki dani'ə rei si'ə in ngatogi'gi taa njenaji do de'gi'ti ki bari'ə nan Tertulusi tɔ. Ananiyasi ki de'gi ki go'ə'ti kin awi səki Pol rɔ nje konbe'ti ki dɔnangi Sejare'ti*. ² Loki bari Pol ə, Tertulusi ulə ngirə kində ta do'a'ti non nje konbe'ti ene: ³ «In kibo, Pelisi, ki takul'i, ki takul gosi konbe læ'i, ki takul nya'gi ki tur ginn'de ki tado maji læ de'gi me be ə, j'isi'n ki lapiya. In kin in maji ki ji gər ki lo'gi pəti me nya'gi'ti pəti, ə j'isi rai oyo. ⁴ Ningə, kadi j'indəi kər'ti ngayn el, ji dəji kadi ur mbi, kigo me maji'ti læ'i kadi oo'n do ta ki j'a j'eli ta'gi kare ke joo. ⁵ J'oo kadi dingəm

* 24:1 24.1 23.24

kam in nje tuji be. Re ki ganginan dann Juwipi'gi'ti ki lo'gi pəti dənangi'ti ne. In njekundo kuti læ de'gi ki Najareti'ti†. 6 Aw bitı kadi n'təl ki *Kəy læ Luwə lo ki to njen'ti, ə j'uwə. [7 Ji ndigi kadi ji gangi ta dɔ'a'ti kigo ndukun'ti læ'je, nan njekundo njerɔ'gi ki bari'ə nan Lisiyasi, re ində tɔgi ta'ə'n'ə ji'je'ti. 8 Ningə un ndu'ne kadi nje kində ta dɔ'a'ti rei nonyi'ti.] Kin ə el'je ta ə, inbe a oo kadi ta'gi ki j'el dɔ'a'ti kin in ta ki rɔta'ti.» 9 Juwipi'gi indəi rɔ'de nan'ti ki Tertulusi eyina, ta'gi ki el dɔ Pol'ti in ta ki rɔta'ti.

Pol un ta ta'ne'ti non Pelisi'ti ki nje konbe

10 Nje konbe ra nya madi adi'n tarow Pol kadi elta. Be ə, Pol un ta ta'ne'ti ene: «M'gər kadi asi bal ngayn ə isi gangi ta me be'ti læ'je ne. Ningə, in kigo taa ki m'taa me'i ə m'a m'manji'n ta dɔ'm'ti non'i'ti. 11 Asi kadi inbe in sangi ginn'ə ə a gər maji. Kaw ki m'aw Jerujalem'ti m'osi dɔ'm nanga non Luwə'ti kin, m'aldɔ ndɔ ki dɔgi gidə in joo el bay. 12 Ningə, loki m'aw kin, in me Kəy'ti læ Luwə, eke me kəykawnan'ti læ Juwipi'gi, eke lo madi'ti ki rangi me bebo'ti non, de ki oo'je, j'isi ji manji nan ta ki de madi, eke oo'm m'nji m'sulə de'gi goto. 13 Taa de'gi inbe ki rai ne kam, asi kadi oji nya madi kare dɔ ta'ti ki indəi dɔ'm'ti kin, kadi in ta ki rɔta'ti, el tɔ. 14 Ningə, m'gər non'i'ti ne toki, m'nji m'ra kuləbər læ Luwə læ bai'gi. M'ra kulə kin ki gorow ki ingi ki indəi taa dɔ'm'ti kin, oyi kadi in gorow ki low'ə'ti el. M'in m'oo kadi kunme dɔ nya'gi pəti ki ndukun læ Moji elta'a, ki nya'gi pəti ki de'gi ki njekeltakita Luwə'ti elita'a in nya'gi ki rɔta'ti. 15 M'ində me'm dɔ nya'ti kin rɔ Luwə'ti. Ningə ingi kaa, indəi me'de dɔ'ti tɔ. Pəti, j'ində me'je'ti kadi de'gi ki njera nya ki dana ki njera nya ki dana el, a indəi taa lo koy'ti. 16 In tado kin ə, m'ində tɔgi dɔ rɔ'm'ti kadi me'm uwə'm ki ta non Luwə'ti el num, non de'gi'ti el num tɔ. 17 Go bal'gi'ti ki banyi banyi ki m'goto, m're ki nar kadi m'ra'n ki de'gi læ'm, taa ki kadikare kadi m'adi Luwə tɔ. 18 Lo kin'ti, in Juwipi'gi ki Aji'ti, ə ingəi m'in m'a m'ra kuji nya ra'gi ki tado kar rɔ njay me Kəy'ti læ Luwə. Lo ki ingəi m'in kin, de'gi uwəi nan gidi'm'ti el num, taa de ra nya ki biriri el num tɔ‡. 19 Nga ningə, in Juwipi'gi ki Aji'ti kakin ə re a rei non'i'ti ne kadi to indəi taa dɔ'm'ti, loki re ai sə'm ki ta madi. 20 A re in be el tɔ ningə, nje kində ta dɔ'm'ti ki rai nya kakin, elita nya ki m'təl ə oyi ta'a, loki m'ra'n non nje gangi ta'ti læ Juwipi'gi kakin adi j'oo. 21 Ta kare ki m'un ndu'm taa non'de'ti m'ene: “In ki kadi ki m'un me'm kadi njekoy'gi a indəi taa lo koy'ti ə m'ra'n non'se'ti lo gangi ta'ti ne§”, kin inbe ə in ta ki kareba ki kadi rai dɔ'ti inbe taa.»

22 Pelisi ki gər row læ Kirisiti maji*, ɔr ndɔ kete, ningə el'de ene: «Nɔɔ ki Lisiyasi ki njekundo njerɔ'gi re ə to m'ində manji ta læ'se kin bay». 23 Ningə adi ndu'ne adi kibo læ njerɔ'gi ki bu, kare ki njengəm Pol kadi ngəm'ə dangay'ti. Nan k'in ə kadi inyə Pol adi ilə rɔ'ne, taa kadi inyə tarow adi de li'ə ki ra ki ge kadi n'ra si'ə kaa, kadi ra si'ə tɔ.

Pol ra non Pelisi'ti in ki ne Dirusil

24 Asi ndɔ'gi go'ti, Pelisi təl rei ki ne'ne Dirusil ki in Juwipi. Loki rei, ulə adi rei ki Pol adi el'ə ta ki dɔ kunme'ti, me tɔ Jeju Kirisiti'ti. 25 Nan loki Pol elta te'n dɔ nyara ki dana'ti, ki kuwə rɔ ginn tɔgi'ti, ki ta ki gangi ki a re ningə, bol ra Pelisi adi el Pol ene: «Asi nga, ə aw to ndɔ ki m'ingə dɔkagilo ki rangi ə m'a m'bar'i bay.» 26 Ningə oji me'ne'ti toki Pol a adi'ne nar wa be, adi taa taa, bar Pol adi re wal si'ə ta. 27 Bal joo dər dɔ Pol'ti, ningə Pərsiyusi Pəsitusi ɔr tor Pelisi. Pelisi ndigi kadi n'ra nya ki nəl Juwipi'gi adi inyə Pol dangay'ti ba.

† 24:5 24.5 Mat 2.23 ‡ 24:18 24.18 17-18, 21.17-28 § 24:21 24.21 23.6 * 24:22 24.22 23.24

25

Pol ndigi kadi n'aw non nje konbe'ti kibo ki Ròm

¹ Ndo mutə go k'un kulə konbe do donangi'ti ki kadi a onbe do'ti, Pəsitusi in Sejare'ti aw Jerujalem. ² Lo kin'ti, kibo'gi læ njekujənyamosi kadikare'gi ki kibo'gi læ Juwipi'gi, rei səki do Pol ro'a'ti. ³ Me səki'ti, dəji Pəsitusi ki non kum'de'ti kadi ra se'de ə ulə ki Pol Jerujalem. Nan ki rəta'ti ə, indəi do ta nan'ti kadi to gangi Pol do row'ti təli'ə. ⁴ Non be, Pəsitusi el'de ene: «Pol in dangay'ti Sejare, taa m'inbe ki do'm kaa ndo ngayn el ə m'a m'təl kadi m'aw Sejare'ti. ⁵ Nan, re dingəm kin ra nya ki go'ti el non ə, maji kadi kibo'gi læ'se awi səm nan'ti səki'ə.»

⁶ Pəsitusi ra ndo ki asi jijoo, a re ngayn ə do'gi be par, ə təl aw Sejare'ti gogi. Loki təl re ə, lo ti ki rangi go'ti ningə, aw lo gangi ta'ti, un ndu'ne adi rei ki Pol non'a'ti. ⁷ Loki Pol re, Juwipi'gi ki in Jerujalem'ti iləi nan gugi do'a, indəi ta'gi ki ngan ngan ngayn do'a'ti. Nan asi kadi oji nya'gi ki rəta'ti ki ar njay be do'ti el. ⁸ Be ə, Pol manji ta do'ne'ti ene: «M'ra nya madi ki majel ki ndukun læ Juwipi'gi el num, ki Kəy læ Luwə el num, taa m'osi'n ta Sejar el num to.» ⁹ Pəsitusi ki ndigi ra nya ki nəl Juwipi'gi, el Pol ene: «In ndigi kadi aw Jerujalem'ti kadi gangi ta do'i'ti do ta'ti kin takum'ti wa?» ¹⁰ Ə Pol ene: «Jagi, in non lo gangi ta'ti læ nje konbe ki bo Sejar ə m'ra'ti, ə in lo ki a gangi ta do'm'ti səm'ti. Toki inbe gəri'n maji, nya madi kare ki low'ə'ti el ki m'ra ki Juwipi'gi goto. ¹¹ Kin ə re m'ra nya ki dana el eke m'təl nya ki asi koy'm, ə m'a mbəti koy el. Nan re ta'gi ki indəi do'm'ti in ta'gi ki rəta'ti el ə, de ki a ingə tarow kadi ulə'm ji'de'ti goto. M'dəji kadi m'oo Sejar.» ¹² Lo kin'ti, Pəsitusi elinan ta ki njeko'ji ta'gi læ'ne, ə go'ti el Pol ene: «Dəji kadi oo Sejar ə, a aw non Sejar'ti.»

Pol ra non Agiripa'ti ki Berenisi

¹³ Asi ndo'gi go'ti, ngar Agiripa in ki konann'ne Berenisi rei Sejare'ti tado kuwə ji Pəsitusi. ¹⁴ Rai ndo'gi asi ta'ti ro'a'ti non, adi Pəsitusi ində taa læ Pol non ngar Agiripa'ti el'ə ene: «Pelisi inyə dingəm madi dangay'ti non. ¹⁵ Adi loki m'aw Jerujalem'ti, kibo'gi læ njekujənyamosi kadikare'gi, ki ngatəgi'gi læ Juwipi'gi rei səki'ə ro'm'ti, ə dəji'm'in kadi m'gangi ta koy do'a'ti. ¹⁶ Ə m'el'de toki row ra'a læ de'gi ki Ròm'ti in be el. De ki Ròm'ti a ulə'de ji nje sək'ə'gi'ti ki kanji kadi de'ə ingə tarow manji'n ta do'ne'ti non nje sək'ə'gi'ti el. ¹⁷ Be ə, rei ne, ningə, m'ndigi kadi ndo'gi dər kare el, adi lo ti ki rangi go'ti par ə m'aw lo gangi ta'ti m'adi rei ki dingəm kakin. ¹⁸ M'mər me'm'ti kadi nya madi ki ngan ki ra to non, nan loki nje sək'ə'gi rei ningə, de oo lo nya madi ki ngan ki ra kadi indəi ta do'a'ti be el. ¹⁹ In ta ki manji par ə manji nan'ti se'de o'jido row ra Luwə læ'de ingi be num, o'ji do de madi ki to'a nan Jeju ki oy ə Pol ene isi kumngayira. ²⁰ Ta læ'de kin, m'gər lo kujə ki kadi m'ra'ti el, adi m'dəji Pol inbe m'ene ke ndigi kadi aw Jerujalem'ti kadi in ki gangi ta kin do'a'ti wa. ²¹ Nan Pol ndigi kadi nje konbe kibo ki Ròm'ti taa oo ta læ'ne. Be ə, m'un ndu'm kadi ngəmi'ə dangay'ti, biti kadi to m'ulə si'ə madi nje konbe kibo ki Ròm'ti, Sejar.» ²² Agiripa el Pəsitusi ene: «M'ndigi ngayn kadi m'oo ta læ dingəm kin to.» Ə Pəsitusi el'ə ene: «Lo ti ə a oo ta ki ta'a'ti.» ²³ Lo ti ki rangi, Agiripa in ki Berenisi rei ki de'gi ngayn go'de'ti, uri lo gangi ta'ti. Kibo læ njerə'gi ki kibo'gi ki me bebo'ti in se'de. Nga a, Pəsitusi un ndu'ne adi rei ki Pol. ²⁴ Loki Pol re, Pəsitusi un ta el ene: «In ngar Agiripa ki de'gi pəti ki sii ne, oyi de kin. In ə bulə Juwipi'gi ngayn rei səki'ə ro'm'ti, ne ge ki Jerujalem'ti ge. Loki səki'ə, uni ndu'de ki taa eyina in de ki maji kadi aji el. ²⁵ Ki ro'm'ti, m'in m'oo nya madi ki ngan ki ra ki asi koy el. Ningə, toki inbe dəji kadi n'oo nje konbe kibo ki Ròm'ti, m'un ndu'm kadi m'ad'a aw. ²⁶ M'gər ta inbe ki kadi to m'ndangi me makitu'ti m'adi nje konbe kibo ki Ròm'ti o'jido ta li'ə kin el. In be ə, m'adi re non'se'ti ne, kibo utə, m'adi re non'i'ti in ngar Agiripa kadi to go ta'ti

ki a el'je ə, m'ingə nya ki kadi to m'ndangi. ²⁷ Tado m'oo kadi in nya ki gorow'ə'ti el kadi m'ulə ki dangay Rəm'ti, kanji kelta ki de'gi indəi də'a'ti.»

26

Pol ojita də rə'ne'ti non Agiripa'ti

¹ Agiripa el Pol ene: «Tarow in lə'i kadi manji'n ta də rə'i'ti.» Lo kin'ti, Pol un ji'ne ki taa, ningə ta ki el də rə'ne'ti ə to kin: ² «Ngar Agiripa, rə'm nəl'm ngayn kadi m'ingə tarow bone, m'el'n ta də rə'm'ti oji'n də ta'gi pəti ki Juwipi'gi indəi də'm'ti. ³ M'el be tado in gər nyajibəlbə'gi læ Juwipi'gi ki ta ki manji'gi lə'de pəti kin maji. Ningə, m'dəj'i kadi ilə me'i nanga pon, kadi oo'n ta ki m'a m'el'i kin maji. ⁴ Juwipi'gi pəti gəri nya ra'm'gi, tunginn'ə basa'm'ti nu. Gəri maji tado m'togi dann de'gi'ti lə'm, Jerujalem'ti. ⁵ Gəri m'in mayinu. Ningə re ndigi ə, asi kadi a manyinaj'a. Manyinaji toki m'təl rə'm gorow ra'a'ti læ Parisi'gi, ki in kuti ki ngan ngayn dann kuti'gi'ti ki njera ta læ Luwə lə'je*. ⁶ Ningə ki ngə sine kin, rei sə'm lo gangi ta'ti, tado m'ində me'm maji də nya'ti ki Luwə un ndu'ne adi kaw'je'gi kadi n'ra n'adi'de. ⁷ Ginn koji lə'je ki dəgi gidə in joo, indəi me'de'ti kadi kunndu kin a təlta'ne. Be ə, rai kulə læ Luwə ki togi'de kondə'ti ki kada. Ningə in tado kindəmedəti kin ə Juwipi'gi indəi taa də'm'ti, ngar! ⁸ Ra bann be ə in Juwipi'gi oyi kadi in ta ki rəta'ti el kadi Luwə a təsi njekoy'gi ndəl lo koy'ti wa?

⁹ «M'inbe ki də'm, kete m'oo kadi in go'ti ngayn, kadi m'ro ki togi'm, ki row ki dangi dangi kadi de bar to Jeju ki Najareti'ti kin el. ¹⁰ Ningə in kin ə in kuləra'm ki m'ra Jerujalem'ti. Be ə, ki togi ki m'ingə ki rə kibo'gi læ njekujənyamosi kadikare'gi, m'bukin' njekunme'gi ngayn dangay'ti. Nga ningə loki gangi ta koy də'de'ti ə, m'ndigi də'ti. ¹¹ Taa taa, m'aw ki lo kəykawnan'gi'ti læ Juwipi'gi pəti, m'adi'de kon. Ningə m'ində togi də'de'ti kadi manji ta gər Kirisiti. Me'm tingə'm ngayn də'de'ti, adi m'aw biti go'de'ti, ki də be'gi ki rangi, m'adi'de kon†. ¹² In go'ə'ti kin ə, m'ində'n m'nji m'aw Damasi'ti kadi m'uwə'de. Kibo'gi læ njekujənyamosi kadikare'gi adi'm'in togi'gi, adi'm'in ndu'de'gi, kadi m'ra'n kulə kin. ¹³ Ngar, loki m'in də row'ti, ki kadi ki jam də be'ti, m'oo kunji madi ki unji utə kadi in dəran'ti re gugə də'm ki nje ki go'm'ti. ¹⁴ Ji te j'osi nanga, ningə, m'oo ndu'de madi el'm ta ki ndonn ta Ebirə ene: “Sol, Sol, tado ri ə isi adi'm kon be wa?” Tado ri ə uwə rə'i ngan to mangi ki uwə rə'ne ngan ta kində'ti læ be'ne be wa? In nya ki pasira kare! ¹⁵ Lo kin'ti m'dəj'ə m'ene: “In nan Burəbe?” Ningə, Burəbe el'm ene: “In m'in Jeju ki isi adi'm kon.” ¹⁶ Ningə ində ra taa də nja'i'ti. Nya ki m'te m'ingə'i ə to kin: M'mbəti kadi təl njekuləbər lə'm, ningə kadi mannaji də koo'ti ki oo'm kin ge, də koo'ti ki a oo'm bay kin ge. ¹⁷ M'a m'taa'i m'iləi taa ji Juwipi'gi'ti ki ji ndəgi de'gi'ti ki m'a m'uləi ki rə'de'ti. ¹⁸ Tado kadi te kum'de, ər'de lo ki ndul'ti, te se'de lo kunji'ti. Kadi ər'de konbe'ti læ Satan, re se'de Konbe'ti læ Luwə, kadi Luwə inyə go majel'gi lə'de kə, kadi ingəi lo mbunə de'gi'ti ki Luwə ində taa dangi me kunme kadi Jeju'ti. ¹⁹ Lo kin'ti, Ngar Agiripa, m'tanrə nya k'oo me ndil'ti ki in dəran'ti kin el. ²⁰ M'iləmbər kunme kadi Kirisiti, ki mbər k'inyə go nya ra'gi ki majel kə. M'iləmbər kin ki rə de'gi'ti ki Damasi, ki rə de'gi'ti ki Jerujalem, ki rə de'gi'ti ki dənangi Jude'ti ba pəti, ki ki rə de'gi'ti ki in Juwipi'gi el. Ningə m'dəji'de kadi kulə ra'de toji toki rəta'ti, inyəi gorow njiyə'de ki majel kə ə təli ki rə Luwə'ti. ²¹ In tado kin ə, Juwipi'gi uwəi m'in nati Kəy'ti læ Luwə kadi n'toli'm'in. ²² Nan Luwə dow bagi'ne də'm'ti biti bone, adi m'ra ki də'm taa, m'nji mannaji ki də'm'ti non de'gi'ti ki boi ki non de'gi'ti ki du. M'iləmbər nya ki rangi el, nan in mbər nya ki de'gi ki njekeltakita Luwə'ti ki Moji ge elita'a. ²³ Eli toki Kirisiti ki in De ki Luwə mbət'ə a ingə kon, a in de ki dəkete ki a ində taa dann njekoy'gi'ti

* 26:5 26.5 23.6; Plp 3.5 † 26:11 26.11 9-11, 8.3, 9.1-2, 22.4-5

to. Ningə a ində taa kadi iləmbər kunji kaji ki rə Juwipi'gi'ti ki ki rə de'gi'ti ki in Juwipi'gi el.»

²⁴ Pol ra mannaji ki do'ne'ti ba bay ningə, Pəsitusi un ndu'ne ki taa el'ə ene: «Pol, do'i majel! Nyagər lə'i ki ngayn tuji do'i wa.» ²⁵ Nan Pol təl el'ə ene: «Kibo Pəsitusi, do'm majel el, ta'gi ki m'el, in ta ki rəta'ti, ki kum'ə to. ²⁶ Ngar Agiripa gər ginn nya'gi kin maji, adi asi kadi m'tinyi rə'm kati m'el'ə ta. M'gər kadi nya ki dum'ə goto, tado in nya'gi ki rai nya lo kiyə'ti el. ²⁷ Ngar Agiripa, un me'i do ta'gi'ti ki de'gi ki njekeltakita Luwə'ti elita'a kin eke un el wa? M'gər kadi m'un me'm m'adi do ta'gi'ti kin.» ²⁸ Ningə Ngar Agiripa el Pol ene: «Nanyi ngayn el par ə a yəti hangal'm kadi m'təl njekun go Kirisiti ə ra am!» ²⁹ Pol ilə'ti ene: «Re in ki ngə sine'ti, eke ki biti bay ta kaa, m'dəji Luwə kadi ra be. Ningə kadi in ki kar'i par el, nan kadi in ki de'gi pəti ki isi oyi ndu'm ne kin, təli toi to m'in be to. K'in ə kadi rai me dangay'ti kin el.» ³⁰ Lo kin'ti, Ngar Agiripa ge ki nje konbe ki dənangi'ti ki non kin ge, Berenisi ge, ki ndəgi de'gi pəti ki in se'de, ɔri rə'de gogi. ³¹ Loki isi ɔri rə'de gogi, eli nan dann'de'ti eyina: «Dingəm kin ra nya madi kare ki asi kadi de təl'ɔ'n'ə eke uwə'n'ə dangay'ti el.» ³² Ə ngar Agiripa el Pəsitusi ene: «Dingəm kin, in dəji ki dəji kadi n'aw non Sejar'ti kin el ə asi kadi inyə taa.»

27

Kaw Pol Rəm'ti

¹ Loki uni ndu'de kadi j'aw ki tokibo Itali'ti, inyəi Pol ki ndəgi dangay'gi ki rangi ji njekundo kuti njerɔ'gi ki bu, me kuti'ti læ Ogusiti, ki bari'ə nan Juliyusi kadi ngəm'de. ² J'in me to'ti ki Adirami'ti, ki a un row ki aw ngangı lo ki Aji'ti ki du. Loki j'ɔti j'isi j'aw, Arisitarki ki Tesaloniki ki dənangi Maseduwann'ti in se'je nan'ti. ³ Lo ti go'ti, ji re ji te Sidon. Lo kin'ti non, Juliyusi ki ində kum'ne go Pol'ti maji ngayn, inyə tarow ad'a kadi aw rə madi'ne'gi'ti kadi rai si'ə. ⁴ Go'ti, j'in j'ilə do'je, j'un kadi dor ki bari'ə nan Sipir. Ji təl be, tado nəl ɔsi'je ki gogi gogi. ⁵ J'awi j'ində babo ndəkba kadi Silisi'ti in ki Pampili gangi. J'awi ji te Mira, dənangi'ti ki Lisi. ⁶ Lo kin'ti, njekundo kuti njerɔ'gi ki bu, ingə tokibo ki Alegijandiri'ti, ki isi aw Itali'ti, ə adi j'in me'ti.

⁷ Ji ra ndə ngayn do ba'ti. Tokibo anyi ngodi nden nden ba be, ningə j'ingə kon ngayn bay taa ji te bebo'ti ki Nidi. Nəl ɔgi'je kaw ki kete, adi ji te ki row ki ginn dor'ti ki Kireti, kaw ki kadi Salmone'ti. ⁸ Lo kəti kete in lo təl nan. J'ɔti nden nden j'ində kadi lo biti taa ji re ji te lo'ti madi ki bari'ə nan ta ba ki Maji, ndəkba kadi bebo'ti ki bari'ə nan Lase.

⁹ Kagilo dər ngayn do'je'ti. Dəkagilo kəgi rə nyakuso ki nanyi kul'ti kaa dər to*, adi kaw ki kete læ tokibo kaa təl re ngan ki asi koy bay to. ¹⁰ In tado kin ə, Pol ndəji'de ene: «Kaman'gi, m'oo kadi kin ə re ji ndigi kadi j'uni ta mbah lə'je ki kete ə, in mbah ki nya'gi a tuji'ti. Ningə in to ki nya'gi ki me'ti par ə a tuji el, darɔ'je'gi inbe ka a tuji to.» ¹¹ Nan kibo læ kuti njerɔ'gi ki bu oo ta læ Pol el, nan oo ta læ njekuwə ngandi to in ki be nje to yo. ¹² Ta ba kin maji kadi de isi səm'ti dəkagilo kul'ti el, adi de'gi ngayn ndigi kadi n'awi to re to bann wa ningə n'tei Penisi, ki ra do dor'ti ki Kireti. Ta ba kin tu rə'ne ki lo kurkadi'ti, in holo biti ki manga. In ə kadi n'isi'ti kadi to kagilo kul gangi do'de'ti.

¹³ Lo kin'ti, ngonn nəl madi ulə, in ki holo be re, adi oyi kadi ndigi ra lə'de a təlta'ne maji. Be ə, indəi taa tuti tokibo, ə iləi do'de ki kadi dor'ti ki Kireti ndəkba isi awi. ¹⁴ Nan nden ba go'ti par ə, nəl kibo madi ki bari'ə nan Erakilon in ki do dor'ti, re osi do'de'ti. ¹⁵ Nəl un to do'ne'ti. Lo kuwə tokibo nanga ta'a'ti goto, j'inyə rə'je ki ji'ə'ti adi aw se'je ki non par. ¹⁶ J'awi ji te holo læ dor'ti, ki bari'ə nan Koda. Lo kakin taa nəl do'je'ti, adi j'ingə tarow j'ində'n ji'je do ngonn tokibo'ti. ¹⁷ Loki nje ra kulə

* 27:9 27.9 Lebitiki 16.29-34

me tokibo'ti uni'ə indəi'ə me tokibo'ti ə, doloj tokibo kakin ki kulə bindi bindi. Ji bol kadi j'aw j'osi d'je nangira'ti ki Sirti, adi uni gindi ngo ki doi tokibo'ti iləi'ə do mann'ti, go tokibo'ti. In be ə, nəl aw se'je ki non. ¹⁸ Nəl rə se'je ki togi'ne ngayn, adi lo ti d'oti, dum d'ode ə, buki nya'gi madi ki me to'ti kə. ¹⁹ Ndo ki nja mutə go'ti, oyi nya ki rə to'ti ki ji'de buki'de kə. ²⁰ Ndo ngayn, j'asi kadi j'oo kadi el num, j'asi kadi j'oo mee'gi el num. Nəl nanyi ki lo kulə'ti ki togi'ne, adi de ki ində me'ne do te'ti goto.

²¹ J'uso nya el kagilo ngayn, ə Pol in ra taa dann de'gi'ti, el'de ene: «Kaman'gi, kin ə re oyi ta lə'm ə j'isi Kireti'ti ba ə, nya'gi a tuji ge, a nanyi kə ge be el. ²² Ningə ki ngosine kin, m'ulə dingəm me'se'ti kadi uwəi togi'se ba, tado de ki a tuji dann'se'ti goto. Nya ki a tuji, in tokibo ki ginn'je'ti. ²³ Luwə lə'm ki m'nji m'ra kulə li'ə kin, malayka li'ə kare te bus ki rə'm'ti kondə'ti ne el'm ene: ²⁴ «Pol, in bol nya madi el. In bol el tado, maji kadi a ra non Sejar'ti. Ningə Luwə a aji de'gi pəti ki in me tokibo'ti adi.» ²⁵ In be ə ngannkon'm'gi, m'dəji'se kadi iləi me'se nanga. M'un me'm m'adi Luwə lə'm kadi a te se'je toki el'n. ²⁶ Nan j'a ji təli ta'je majel do dor'ti.»

²⁷ J'in me kondə'ti ki nja dəgi gidə in sə, nəl un'je aw se'je ki do babo'ti ki bari'ə Adiriyatiki. Loki ji te dann lo'ti, nje ra kulə me to'ti oyi kadi j'in ndəkba ki dənangi. ²⁸ Loki iləi nya ki kadi de gər'n kow mann ningə, odi nangi asi tati ji'de do joo. Loki awi ki kete sanyi nden ningə, iləi bay ə, odi nangi asi lo tati ji de dəgi gidə in mi. ²⁹ Boli kadi j'aw j'osi rə'je mbal madi'ti, adi buki gindi ki doi tokibo sə kə, ə isi nginəi dele kadi lo ti kalangi. ³⁰ Nje ra kulə me tokibo'gi'ti sangi row k'inyə tokibo kadi nanyinan, adi uni ngonn to indəi do ba'ti ningə, uni girə eyina n'ra n'awi kadi n'doi go kulə gindi ki doi non to'ti. ³¹ Nan Pol el njekundo kuti njerə'gi ki bu num, njerə'gi inbe num ene: «Kin ə de'gi kin sii se'je me tokibo'ti ba el ə, de kare kaa a te dann'je'ti el.» ³² Be ə, njerə'gi gangi kulə ngonn to'ti kakin ə inyəi'ə adi aw.

³³ Kete bay taa kadi lo ti, Pol ulə dingəm me de'gi'ti pəti ene: «Oyi, ndo dəgi gidə in sə bone ki isi ngəmi, ki kanji kadi soi nya. ³⁴ Ningə ki ngosine kin, m'dəji'se kadi uni nya soi, tado in kin ə a ra sese kadi to tei kaji'ti. M'el'se toki ngonn bisi d'ode kare dann'se'ti a osi kə el.» ³⁵ Loki Pol el'de ta ba ningə, un mapa ra oyo Luwə do'ti takum de'gi'ti pəti ə sə. ³⁶ Lo kin'ti non nga a, de'gi pəti uwəi rə'de ngan soi nya. ³⁷ De'gi pəti in bu joo ki do siri gidə in mehen me tokibo'ti. ³⁸ Loki soi nya ndanni maji ə, buki ndəgi geme kə kadi to ɔlo kel.

³⁹ Loki lo ti, njekuwə ngandi to'gi gəri lo el. Nan nya ki oyi in ngangı ba ki aw toltə'ne do nangira'ti par. Ə uni ndu'de kadi n'rai nden nden to re to bann ə n'awi ki to səm'ti. ⁴⁰ Ningə tuti gindi'gi ki doi tokibo'ti, buki ba, ə rai do'ti non tuti kulə ki doi nya ləl tokibo'gi tə. Go'ti, oyi ku ki nje kuwə nəl taa. Oyi taa kadi to nəl sur tokibo aw si'ə, ki d'ode nangira'ti kakin. ⁴¹ Loki isi awi ə, ɔsi tokibo adi duw nangira'ti ki togi mann ki in yo ge ne ge re ɔsi nan adi ra. Non tokibo duw nangira'ti təti təti adi lo kadi ɔti kete goto. Ningə go'ə ki gogi, mann re ki togi'ne ində tuji'n tə. ⁴² Njerə'gi uni ndu'de asi nan kadi to n'təli dangay'gi nan to ki madi'gi dann'de'ti indəi ur me mann'ti anyinan awi. ⁴³ Nan njekundo kuti njerə'gi ki bu ndigi kaji Pol, adi ɔgi'de do kadi rai kəjitara lə'de. Adi ndu'ne kadi de'gi ki gəri kala mann tosi me mann'ti kete, awi ki do nangira'ti. ⁴⁴ Ningə kadi ndəgə'gi sii do kagi'gi'ti, do nusi tokibo'gi'ti, uni go'de. In be ə, de'gi pəti awi tei do nangira'ti ki kanji kadi nya madi ra'de.

28

Pol me be'ti ki Malti

¹ Go te ki ji te ta koy'ti nga a j'oo kadi tə dor ki j'in'ti kakin nan Malti. ² De'gi ki sii do dor'ti kakin uwəi'je ki rə'de'ti ki rənel ki de oo gara nja kare el. Rai por ki bo ngayn adi ji ra ta'ti pəti, tado ndi ədi adi kul on ngayn. ³ Pol sangi ngəngirə kadi

n'bukı por'ə ə, por ra adi lii pir te'ti dolo ji'ə'ti. ⁴ Loki de'gi ki me be'ti oy lii nan ji Pol'ti ningə, eli nan dann'de'ti eyina: «Ki rəta'ti, dingəm kin in nje tol de'gi. Be ə, te ta mann'ti aji kaa, ta ki gangi læ Luwə ndigi kadi ra ki də'ne taa el.» ⁵ Nan Pol siyə lii ilə me por'ti, ə ngonn rə'a ki nden kaa to'ə el. ⁶ De'gi pəti nginəi kadi rə Pol ti eke osi wati oy wa be. Nan loki nginəi pi nya madi ra'a el, eli eyina: «De kam in luwə.» ⁷ Lo læ kibo ki də dor'ti kakin, ki to'a nan Pibilusi, to kadi lo'ti non ndəkba. Ə Pibilusi uwə'je ki rə'ne'ti maji ngayn, adi'je kəy ji to'ti ndə mutə. ⁸ Ningə baw Pibilusi to monyi nanga: rə'a tingə ge, ndəngi mosi ge. Ə Pol ində taa aw ində ji'ne də'a'ti adi ingə lapiya. ⁹ Go'ti, ndəgi njemonyi'gi ki me be'ti rei ingəi Pol adi adi'de lapiya to. ¹⁰ De'gi osi kurə'je non be. Nga ningə, loki kagilo asi kadi j'awi nga a, adi'je nya'gi ki j'aw ndoo'de kadi rai se'je də row mbah'ti.

Kaw Pol Rəm'ti

¹¹ Ji ra nanyi mutə non be bay taa kadi j'ilə də'je ki tokibo ki in Alegijandiri'ti ki bari'ə nan Kasitor num, Polusi num. Tokibo kin, kagilo kul dər də'a'ti me be'ti kin. ¹² Loki j'aw ji te Sirakusi, j'isi'ti non ndə mutə. ¹³ Lo kin'ti non, j'in j'un kadi ba, j'aw ji te Rejiyo. Lo ti go'ti, nəl ki in holo tunginn kulə, ə ji ra ndə joo ə ji te Pujol. ¹⁴ Me be'ti kin ə j'ingə ngannkon'je'gi ki dəji'je adi ji ra ndə siri se'de bay taa j'aw. In be ə j'aw'n ki nja'je kadi ji te'n Rəm'ti. ¹⁵ Ngannkon'je'gi ki Rəm'ti ki oyi poy'je, rei tiləi kum'je biti lo suki'ti ki Apiyusi ki lo kəy kusə nya'gi ki mutə. Loki Pol oo'de, ra oyo Luwə, ə təl ingə təgi. ¹⁶ Go te'je Rəm'ti, adi tarow Pol kadi isi lo lə'ne ki njerə kare ki kadi ində kum'ne go'ə'ti.

Pol mannaji læ Jeju Kirisiti Rəm'ti

¹⁷ Ndə mutə go'ti, Pol bar kibo'gi læ Juwipi'gi kadi rei ingəi'ə. Loki kawinan, Pol el'de ene: «Ngannkon'm'gi, m'ra nya madi m'osi'n ta de'gi lə'je el num, m'osi'n ta nya jibəlbe læ kaw'je'gi el num to. Nan Juwipi'gi uwəi m'in Jerujalem'ti iləi m'in dangay'ti ji de'gi ki Rəm'ti. ¹⁸ Go ta'ti ki de'gi ki Rəm'ti dəji m'in, ingəi nya madi ki asi kadi de gangi'n ta koy də'm'ti el, adi ndigi kadi inyəi m'in. ¹⁹ Nan Juwipi'gi odi el. Lo kin'ti, təgi isi də'm'ti kadi m'dəji ki ra non Sejar'ti, ki kanji kadi m'ində'n ta də de'gi'ti lə'm*. ²⁰ In tado kin ə, m'dəji kadi m'ingə'se, m'el'se ta. Tado in nya kindəmedəti læ Isirayel ə m'to'n dangay'ti kin.» ²¹ Lo kin'ti, Juwipi'gi eli'ə eyina: «J'ingə makitu madi ki in Jude'ti ki elta ki də'i'ti el, taa ngannkon'gi madi ki kadi rei eli'je ta'gi ki də'i'ti eke bari toi majel ka goto to. ²² Nan ji ndigi kadi el'je ta lə'i ki ojido kuti ki in me'ti kin adi j'oo. Tado ji gər kadi ki lo'gi pəti, de'gi odi ta læ kuti kin el.»

²³ Be ə, oji nan ndə ə rei ngayn ingəi Pol lo kis'ə'ti. Pol ilə'de mbər konbe læ Luwə. Ra də ndukun'ti læ Moji ki de'gi ki njekeltakita Luwə'ti, manyinaji læ Jeju. Taa sangi kadi n'bukı'de go'ne'ti ojido to Jeju to. Eli nan ta sin biti lo sol'de. ²⁴ De'gi madi oyi kadi ta ki el'de in ta ki rəta'ti, nan nje ki nungı mbeti kunme'de to. ²⁵ Lo ki indəi sananyinan ki ndu kasi nan el, Pol el'de ene: «Ta ki Ndil Luwə el baw'se'gi ki ta njekeltakita Luwə'ti Ejay in ta ki rəta'ti.

²⁶ Ndil el'ə ene:

“Aw ingə de'gi kam ə el'de ene:

A oyi ta ki mbi'se, nan a in gəri me'ə el;

A gonyi lo ki kum'se, nan a oyi lo el.

²⁷ Tado ngar me'de ngirə ngororo.

Boyi mbi'de'gi, ndəmi kum'de'gi,

Tado kadi kum'de oo lo el num, mbi'de oo ta el num.

Tado kadi n'gəri nya kare el, nan to n'in n'təli rə'de go'm'ti adi m'aji'de†.”»

* 28:19 28.19 25.11 † 28:27 28.27 26-27 Ejay 6.9-10

²⁸ Pol təl ilə'ti bay ene: «Kadi in gəri toki, ta kaji læ Luwə kin, ulə'n adi de'gi ki in Juwipi'gi el. Ningə ingi a uri mbi'de kadi oyi.» ²⁹ [Loki Pol elta kin ningə, Juwipi'gi indəi taa, ai ki ta ki manji nan dann'de'ti.] ³⁰ Pol ra bal joo asi nan me kəy'ti ki uwə nanyi'ti. Ningə de'gi pəti ki rei rə'a'ti, uwə'de ki rə'ne'ti. ³¹ Pol iləmbər Konbe læ Luwə num, ndo de'gi ta ki dɔ Burəbe Jeju Kirisiti'ti ki me ki kare ki kanji kadi nya madi ɔg'ɔ dɔ num.

Makitu ki Pol ndangi adi Rōman'gi

Ta ki dō makitu'ti ki Pol ndangi adi Rōman'gi

Pol ndangi makitu kin adi njekunme'gi ki Rōm'ti. Rōm in bebo ki nje konbe kibo onbe dō'ti nan'ti ki ndəgə'gi dōnangi'ti li'ə. Pol ndangi makitu kin adi'de kadi el'de ta ojido Poyta ki maji num, dō kōji'ti ki oji kadi n'aw n'oo'de num tō.

Makitu kin rowninn'ə in joo: rowninn'ə ki kare in nyando (1-11), ningə rowninn'ə ki nungi in rakulə nyando kakin tō (12-15). Me rowninn'ə ki dōkete, Pol tōji toki de'gi pəti, Juwipi'gi eke Juwipi'gi el kaa, pəti in njeramajel'gi, rai tōgi kaji rō'de ki gorow təl rō go ndukun'ti el. Luwə adi'de kaji kare kitakul memaji li'ə ki təl'n de'gi ki njekunme'de kad'a de'gi ki dana kitakul Kirisiti (3.24-25). Be ə kandi nyando kin a adi kisikidōtaa ki sigi ki Ndil adi'n'je lapiya ki tətiro. Juwipi'gi ki kete mbeti Kirisiti rai tōgi kingə kisikidōtaa ki sigi kin ki gorow kunme'de kadi Kirisiti toki de'gi ki in Juwipi'gi el rai kin be tō (9-11). Me rowninn makitu'ti ki nja joo, Pol oji ta dō panjiyē'ti lə njekunme'gi dann'de'ti inbe'gi num, par ki rō nje konbe'gi'ti ki de'gi pəti. Ta kibo ngayn in ndigi Luwə ki ndigi madibe lə'i.

Makitu kin tolta'ne ki kuwə ji nan ki Pol inbe uwə'n ji de'gi ngayn Rōm'ti nu, piti'n Luwə nu (16).

Kon ta'gi ki me'ti: Kandi me ta'ti 1.1-17. Maji kadi de sangi kaji 1.18-3.20. Re de un me'ne adi Jeju Kirisiti ə ingə kaji 3.21-4.25. Kisikidōtaa ki sigi in me Kirisiti 5-8. Ndigi lə Luwə ki kadi Isirayel ra 9-11. Ta kōji'gi ki ojido kisikidōtaa lə njekunme 12-15. Kōjitara kaw mbah ki kuwə ji nan 16.

Kuwə ji nan

¹ M'in Pol ki njekuləbər lə Jeju Kirisiti ə m'ndangi ta kin m'adi'se. M'in ki Luwə bari'm to njekawkulə, ində'm ta dangi kadi m'iləmbər Poyta ki maji li'ə. ² Poyta ki maji ki Luwə un ndu'ne ki de'gi ki njekeltakita'a'ti kete, adi eli ta'a me Makitu'ti li'ə ki ar njay*. ³ In Poyta ki maji ki ojido Ngonn'o ki oji'ə ginn kaw'ti lə ngar Dabidi†. ⁴ Adi in Burəbe lə'je Jeju Kirisiti ki Luwə un dō'a taa adi in Ngonn'o, ki tōgi lə Ndil Luwə, loki ində'n taa dann njekoy'gi'ti. ⁵ In ki takul Jeju Kirisiti ə, Luwə ra'n sə'm maji adi m'təl'n njekawkulə li'ə kadi de'gi pəti ki dōnangi'ti ne, uni me'de, təli rō'de go ta'ti li'ə kadi tō'a bar. ⁶ Ingi kaa in mbunə de'gi'ti kin tō. In de'gi ki Luwə bar'se kadi in de'gi lə Jeju Kirisiti.

⁷ Ingi pəti ki sii Rōm'ti, ki Luwə ndigi'se ə bar'se to de'gi lə'ne, kadi maji ki kisimaji lə Luwə ki Baw'je in ki Burəbe lə'je Jeju Kirisiti in sese nan'ti.

Pol ndigi ngayn kadi n'aw n'oo njekunme'gi ki Rōm'ti

⁸ Nya ki dōkete, m'ra oyo Luwə lə'm me tō Jeju Kirisiti'ti tado lə'se pəti. Tado de'gi elita ki dō kunme'ti lə'se ki dō dōnangi ba pəti. ⁹ Luwə ki m'nji m'ra kulə li'ə ki me ki kare, ki gorow kiləmbər Poyta ki maji lə Ngonn'o, asi kadi a mannaji lə'm toki m'nji m'elta lə'se ki dōkagilo'gi pəti. ¹⁰ Ningə m'nji m'dəj'ə ki ndo'gi pəti, kadi re in ndigi li'ə ə, kadi adi'm tarow adi m'aw'n rō'se'ti. ¹¹ M'ndigi ngayn kadi m'aw m'oo'se, m'adi'se kadikare lə Ndil Luwə ki kadi ra sese adi nganyi me kunme'ti lə'se. ¹² Taa, kisi'je nan'ti, kadi kunme ki kare ki j'awi kin, a ra adi j'uləi dingəm me nan'ti yo ki ne. ¹³ Ngannkon'm'gi ki dene ki ki dingəm, m'ndigi kadi in gəri toki, m'sangi row ngayn kadi m'aw rō'se'ti, nan biti bone kaa m'ingə row el. M'ndigi kadi m'aw, adi

* 1:2 1.2 Ejay 52.7, 61.1 † 1:3 1.3 Mat 1.1

m'ingə kandi kulə rə'se'ti toki m'ingə'n rə ndəgi de'gi'ti ki dənangi'ti ne kin be tɔ‡. 14 Maji kadi m'ində kum go de'gi'ti pəti, njekumte'gi ki njekumte'gi el, nje nyagər'gi ki nje nyagər'gi el. 15 In tado kin ə, m'ndigi ngayn kadi m'aw m'ilə'se mbər Poyta ki maji, ingi ki sii Rəm'ti tɔ. 16 Tado m'in Pol, rə'm səl'm el kadi m'iləmbər Poyta ki maji. Poyta ki maji kin in tɔgi lə Luwə ki kadi aji de ki ra ki un me'ne adi Jeju Kirisiti. Kaji ki ulə ngirə'ne dɔ Juwipi'gi'ti kete, taa re te'n dɔ de'gi'ti ki in *Juwipi'gi el. 17 Ki rəta'ti, Poyta ki maji tɔji row ki Luwə ɔr'n ta dɔ de'gi'ti ki uni me'de adi ə. In ki gorow kində me dɔ me maji'ti lə Luwə toki makitu lə Luwə el'n ene: «De ki Luwə tudə de'ti lə'ne ki gorow kunme li'ə, a isi ki dɔ'ne taaŒ.»

Majel lə de'gi ki in Juwipi'gi el

18 Luwə isi dɔran'ti taa nu, tɔji wongi lə'ne dɔ de'gi'ti ki njeramajel, njera nya ki low'ə'ti el. Kulə ra'de'gi ki dana el uti dɔ nya ki rəta'ti. 19 Kuləra Luwə tɔji taga wangi kadi de gər. Luwə inbe tɔji de'gi kulə ra'ne ki taga. 20 Toki rəta'ti, lo kulə ngirə kində nya'gi'ti nu, nya'gi ki to rə Luwə'ti, ki de oo'de ki kum'ne el, ki tɔgi ki to biti ki non'ti, ki k'in ə Luwə, nya'gi kin toi ki taga me kulə ra'a'ti kadi de gər ki nyagər ki awi'n dɔ'ne'ti. Adi nya ki kadi me Luwə a səl'n dɔ de'ti goto. 21 De'gi gəri Luwə maji, nan mbeti kadi ɔsikurə num, mbeti təl ki oyo kad'a num, toki maji kadi rai. Mərta lə'de ur'de mu yo, nyagər lə'de goto, adi uləi rə'de me lo ki ndul'ti. 22 Oyi rə'de to nje gosi'gi, nan təli mbo'gi. 23 Kadi ɔsi məkəsi'de nanga non Luwə'ti ki nje koy el ningə, ɔsi məkəsi'de nanga non nya'gi'ti ki de'gi rai'de to banakum de'gi'ti ki ndɔ madi ə a gotoi, təli'de yel'gi'ti, təli'de da'gi'ti ki nja'de in sɔ, ki nje ki nje kagi nanga.

24 In tado kin ə, Luwə inyə'n de me nyara'gi'ti ki majel ki me'de ndigi, njenyi ki rə'de, adi uləi rəsol dɔ darɔ'de'ti inbe'gi. 25 Uni nya ki rəta'ti lə Luwə mbəli nya ki ngom. Ningə gosi ə rai kulə adi nya'gi ki Luwə ində'de kin yo, ə inyəi Luwə ki nje kində nya'gi ki kɔsikurə in li'ə biti ki non'ti kin. *Amen.

26 In tado kin ə, Luwə inyə'n'de me nyənn darɔ'ti ki to rəsol. Ne'de'gi, inyəi ta sa nan lə dene ki dingəm ki gorow'ə'ti, ə təli nanyinan ta sanginan'ti ki gorow'ə'ti el. 27 Dingəm'gi kaa inyəi taa sangi ne'de'gi, ə nanyinan ta sanginan'ti dann'de inbe'gi. Rai nya ki kɔw ki nan, adi ingəi nyakugə go kulə ra'de ki ur se'de mu.

28 Loki mbeti kadi n'gəri row lə Luwə, Luwə inyə'de adi uni row kigo nya gəri'ti lə'de ki rugi, ki asi kadi ɔr'de tarow el. Lo kin'ti, sii ta nya ra'ti ki kadi de ra el. 29 Nya ra ki dana el rosi me'de, in njeramajel'gi, in njera kumnda nya lə de'gi, in nje mendul, jangi rosi me'de, in nje tɔl de'gi, in nje kɔl, nje kədi de'gi, nya ra'de in ki gorow'ə'ti el, in nje tətə ta dɔ de'gi'ti, 30 inbe'gi isi elita ki majel dənən'ti, in njeban'gi lə Luwə, nje ta ki to, nje kun dɔ'de taa, nje kɔji rə'de, mərta lə'de pəti in dɔ majel'ti ki ra, in nje tanrɔ nje kɔji'de'gi, 31 nyagər lə'de goto, in de'gi ki oyi tor mindi'de el, in de'gi ki usi'de dɔ de'ti el, taa oyi kumtondoo lə de el tɔ. 32 Gəri ta ki gangi lə Luwə maji, kadi de'gi ki njera nya ki be kin, in de'gi ki asi ta koy, nan toi ta ra'a'ti par par. Ningə in ra'a par ə rai el, nan de'gi ki rangi ki isi rai kaa, ndigi se'de dɔ'ti tɔ.

2

Ta ki gangi lə Luwə

1 In ki isi gangi ta dɔ mad'i'gi'ti, re in'n nan nan kaa, de a inyə go kɔ adi el, tado isi gangi ta dɔ de'gi'ti ki njera nya'gi ki majel, nan kulə rai to to kulə ra'de be tɔ. Adi ta ki isi gangi kin, isi gangi ta dɔ rə'i'ti inbe. 2 Ji gər maji, kadi Luwə isi gangi ta, ki gorow ki rəta'ti, dɔ de'gi'ti ki njera nya'gi ki majel ki be kin. 3 Nga in ki isi gangi ta dɔ de'gi'ti ki njera nya'gi ki majel, ningə isi ra nya'gi ki isi rai kakin tɔ kin, kadi oo

ene, in a goto me ta ki gangi'ti læ Luwə, el. ⁴ In, isi kidi ra maji læ Luwə ki əti bol, ki koreme li'ə, ki kisidoti li'ə num, ki kadi in gər toki, ra maji li'ə kin isi osi kadi inyə gorow njiyoi ki majel kə el. ⁵ Isi ta ra me ngan'ti, mbəti k'inyə row nyara ki majel kə. Lo kin'ti, isi kaw wongi ki ngan do'i'ti, isi nginə'n ndo ki, Luwə ki njegangita ki dana, a re'n kadi oji'n wongi læ'ne do de'gi'ti ki njera nya ki majel. ⁶ Luwə ki nje kugə de ki ra bəngi kuləra'a*. ⁷ De'gi ki uwəi togi'de ba me nya ra'ti ki maji, isi sangi təbar, ki kəsikurə, ki isi sangi kadi n'oyi el, Luwə a adi'de kisikidota ki biti ki non'ti. ⁸ Nan nje ki nje kur mu, nje tanrə ta ki rəta'ti, ə təli rə'de go nya ra'ti ki dana el, Luwə a mbəti'de, a adi wongi li'ə kibo osi do'de'ti. ⁹ A adi me kon ki əti bol a ra de'gi pəti ki njeramajel. A ulə ngirə do Juwipi'gi'ti bay taa re'n do de'gi'ti ki in Juwipi'gi el'ti. ¹⁰ Ningə de'gi ki njera maji, Luwə a adi'de təbar, ki kəsikurə, ki kisimaji, a ulə ngirə do Juwipi'gi'ti bay taa re'n do de'gi'ti ki in Juwipi'gi el. ¹¹ Tado kər kum nan goto rə Luwə'ti. ¹² De'gi ki in Juwipi'gi el ki rai majel ki kanji gər ndukun læ *Moji, a tuji kigo lo gər'ə'ti el inbe kin tə, nan Juwipi'gi ki gəri ndukun læ Moji bəti ə rai majel, ndukun a gangi ta do'de'ti tə. ¹³ Ningə, in nje ki isi oyi ndukun mbi'de'ti be par ə Luwə isi or ta do'de el, nan in nje ki isi oyi, ə təli rə'de go'ti ə, Luwə təl'de de'gi ki dana takum'ne'ti. ¹⁴ De'gi ki in Juwipi'gi el, ki gəri ndukun læ Moji el, nan isi rai nya ki ndukun dəji, ki kanji gər kin, inbe'gi in ndukun ki njegangita do rə'de'ti. ¹⁵ Me lo'ti kin, toji kadi nya ki ndukun dəji kadi de ra kin, in ki ndangi ngarme'de'ti. Ningə, me'de ki uwə'de ki ta kaa mannaji do ta'ti kin, taa gangi ki isi gangi ta do rə'de'gi'ti, isi ori ta do rə'de'gi'ti kin kaa mannaj'a tə. ¹⁶ Ningə toki mbər Poyta ki maji ki m'nji m'ilə, el'n, in kin ə in nya ki a ra nya ndo'ti ki Luwə a un Jeju Kirisiti kadi a gangi'n ta do nya'ti pəti ki de'gi iyoi me'de'ti.

Juwipi'gi ki ndukun læ Moji

¹⁷ Ningə in ki isi bar rə'i Juwipi, ki ra do ndukun'ti ngan, rə'i isi n'eli do Luwə'ti læ'i; ¹⁸ ki in gər nya ki in ndigi li'ə maji, ndukun ndoi nya kadi mbəti nya ki maji dann ki majel'ti. ¹⁹ In oo rə'i maji ngayn kadi asi kər njekumto'gi tarow, oo rə'i kadi in kunji læ de'gi ki rai loki ndul'ti, ²⁰ in nje ndonya nje nyagər el'gi, nje ndonya ngann'gi ki du. In isi ra nya'gi kin be, tado oo kadi me ndukun'ti, ingə nyagər, ki ta ki rəta'ti nga. ²¹ In isi ndo nya de'gi, nan asi kadi ndo rə'i inbe el, isi iləmbər kadi de'gi bogi el, ə inbe isi bogi. ²² Isi el de'gi kadi uwəi marum el, nan inbe isi uwə marum, isi elta læ yo'gi ki ra majel, ə isi kər nya me kəy'ti læ'de. ²³ Isi ra rənel do ndukun'ti, nan isi aldə'a, adi mbəti kəsikurə Luwə. ²⁴ Lo kin'ti, toki ndangi me makitu'ti læ Luwə, de'gi ki in Juwipi'gi el isi elita ki mal do Luwə'ti tado kulə ra'se in ki in Juwipi'gi†. ²⁵ Ningə kadi in gəri maji toki kujə mōti in nya ki nda'a to, loki de isi təl rə'ne go ndukun'ti, nan loki in təl rə'i go ndukun'ti el ə, in ki de ki ujə mōti'ne el, asi nan. ²⁶ Kin ə de ki ujə mōti'ne el, təl rə'ne go ndukun'ti ə, Luwə a oo'ə to de ki ujə mōti'ne. ²⁷ De'ə ki, ujə mōti'ne kigo darə'ti el, nan təl rə'ne go ndukun'ti kin, a gangi ta do'i'ti. A gangi ta do'i'ti, in ki aw ki ndukun ki ndangi me ji'ti, taa ujə mōti tə, nan in təl rə'i go ndukun'ti el kin. ²⁸ Toki rəta'ti, k'in Juwipi, in ba gidi'ti taga ne el, taa kujə mōti in me ndaja ki rə'ti kin el tə, ²⁹ nan k'in Juwipi ki rəta'ti in me'ti kəy. Ningə kujə mōti, in kujə mōti ki ngarme'ti. In kujə mōti ki in rə Ndil Luwə'ti, um me ndukun'ti ki ndangi el. De ki ujə mōti'ne, in de ki ingə toji ki rə Luwə'ti um rə de'gi'ti el.

3

De ki dana goto

¹ K'in Juwipi, maj'a to'ti, kujə mōti, nda'a to'ti. ² Maj'a in ngayn me nya'gi'ti pəti, tado, in Juwipi'gi ə Luwə ulə ta læ'ne ji'de'ti kete. ³ Ə re ki madi'gi in nje ra nya ki

* 2:6 2.6 5; Sopeni 1.14-18, 2.2-3 † 2:24 2.24 Ejay 52.5

low'ə'ti el ə, ra nya ki low'ə'ti el lə'de a ra kadi Luwə yəti ndu'ne el. ⁴ Luwə a yəti ndu'ne el jagi! Ningə maji kadi de'gi gəri toki Luwə in nje kelta ki rōta'ti, ə de'gi pəti in nje kelta ki ngom, toki ndangi me makitu'ti eyina:

«Maji kadi de'gi gəri ki ra dana lə'i me ta keli'ti,
A re awi kadi gangi ta dō'i'ti ə,

Kadi ta uwəi el, kadi in te me'ti to nje tətəi rō*.»

⁵ Kin ə re nya ki dana el ki j'isi ra, ra adi de gər toki Luwə in de ki dana ə, de oo ta ki kadi j'eli el. Ke Luwə in de ki dana el loki ra se'je wongi loki ji ra majel wa? M'elta kin be kigo k'oo'ə'ti lə de. ⁶ Ningə kadi in gəri toki, Luwə in de ki dana el, el jagi. Kin ə Luwə in de ki dana el ə, a asi kadi gangi ta dō de'gi'ti ki dōnangi el. ⁷ Ningə kin ə, me ta ngom'ti ki isi te ta'm'ti, ra adi ta ki rōta'ti lə Luwə te ki taga, kadi Luwə ingə'n toji ningə, ginn'ə in ri ə kadi de a gangi ta dō'm'ti to njeramajel bay wa? ⁸ J'a j'eli ki kete par j'ene: «Ji rai majel j'adi nya ki maji te me'ti.» Toki de'gi madi indəi taa dō'm'ti eyina: m'in ə m'ene ji ra majel kadi nya ki maji te me'ti kakin be. Degə'gi ki elita kin asi ta kadi de gangi ta koy dō'de'ti.

⁹ Ningə in nya ki kadi de el'n ene: j'in ki j'in Juwipi'gi, j'utəi ndəgi de'gi, el. J'utəi'de el, ningə j'elita dō'ti nga j'ene: Juwipi'gi ki de'gi ki in Juwipi'gi el, pəti, in ginn tōgi'ti lə majel. ¹⁰ Toki makitu lə Luwə el'n ene:

«De kare be ki kadi in de ki dana goto.

¹¹ De kare be ki kadi gər nya goto,
De kare be ki kadi sangi Luwə goto.

Pəti inyəi row ki maji, ndəmi row.

¹² De kare ki njera maji goto†,

Ki kare be kaa goto.

¹³ Row mindi'de to to be ninn ki ta'a to tagira,
Ndonn'de in ndonn kelta ki ngom,

Ndar ta'de rosi ki kəngi lii‡,

¹⁴ Isi manni de'gi mann ki to kelta'a el,

Ta'de ati kangi dō de'gi'ti§.

¹⁵ Nja'de in nja kanyi kalangi ki lo təl de'ti,

¹⁶ loki dəri'ti ningə, dō nja'de in nya ki tuji ki me kon.

¹⁷ In de'gi ki gəri row lapiya el*.

¹⁸ Bol Luwə ki nden goto me'de'ti†.»

¹⁹ Ji gər kadi nya'gi pəti ki ndukun el, el de'gi ki in ginn ndukun'ti, kadi ta de madi te elta dō rō'a'ti el, ə kadi de'gi pəti gəri go majel'gi lə'de non Luwə'ti. ²⁰ In tado kin ə, de ki Luwə a təl'ə de ki dana takum'ne'ti ki gorow təl rō go ndukun'ti goto‡. Tado ndukun to kadi oji de'gi adi gəri nya ki bari'ə majel.

Luwə təl de'gi, de'gi'ti ki dana ki takul kunme kadi Jeju Kirisiti

²¹ Ki ngosine kin, Luwə toji'je gorow ki təl'n de'gi, de'gi'ti ki dana§ ki kanji ndukun. Ningə in, ndukun lə Moji ki ki de'gi ki njekeltakita Luwə'ti manyinaj'a. ²² Luwə təl de'gi, de'gi'ti ki dana ki gorow kunme kadi Jeju Kirisiti. Tarow kin to tado lə de'gi pəti ki uni me'de adi Jeju Kirisiti, tado de'gi pəti asi nan: ²³ de'gi pəti in njeramajel'gi, adi tōbar lə Luwə nal'de. ²⁴ Nan Luwə təl'de de'gi'ti ki dana takum'ne'ti kare. In kigo memaji'ti li'ə, me tō Jeju Kirisiti'ti ki taa'de ilə'de taa ginn tōgi'ti lə majel. ²⁵ In Jeju Kirisiti ə, Luwə un'ə to nya kugə dō majel, me mos'o'ti ki anyi, ki gorow kunme. Luwə ra be kadi toji'n nyara ki dana lə'ne, tado majel'gi ki de'gi rai'de kete, tudə

* **3:4** 3.4 Pa'gi 51.6 † **3:12** 3.12 Röm 10-12; Pa'gi 14.1-3, 53.2-4 ‡ **3:13** 3.13 Pa'gi 5.10 § **3:14** 3.14 Pa'gi 10.7

* **3:17** 3.17 Röm 15-17; EJay 59.7-8 † **3:18** 3.18 Pa'gi 36.2 ‡ **3:20** 3.20 Pa'gi 143.2 § **3:21** 3.21 Röm 1.17

go'ə el, ²⁶ dɔkagilo kisidoti li'ə. Luwə toji nyara ki dana lə'ne dɔkagilo'ti ki bone, kadi in nje ki ra dana, taa kadi tudə'n de'gi ki uni me'de adi Jeju təl'de de'gi ki dana takum'ne'ti. ²⁷ Nya kare ki kadi de ində'n gu'ne goto, tado nya ki Luwə ra dɔ'ti, in təl rɔ go ndukun'ti el, nan in kunme kadi Jeju Kirisiti. ²⁸ Ji gər maji kadi Luwə təl'de de'ti ki dana takum'ne'ti ki gorow kunme kadi Jeju Kirisiti, um in ki gorow təl rɔ go ndukun'ti el. ²⁹ Luwə in Luwə lə Juwipi'gi par el. Ki rɔta'ti, in Luwə lə'de par el, nan in Luwə lə ndəgi de'gi pəti tɔ. ³⁰ Tado Luwə in kareba. In ə təl Juwipi'gi de'gi'ti ki dana takum'ne'ti ki gorow kunme num de'gi ki in Juwipi'gi el ka təl'de de'gi'ti ki dana takum'ne'ti ki gorow kunme tɔ. ³¹ Loki j'uni me'je j'adi Kirisiti kin, toji kadi nda ndukun goto wa? Lo kin'ti, ji toji kadi nda'a in ngayn to kin yo.

4

Luwə tudə Abiraham de'ti lə'ne

¹ Kadi j'elita lə kaw'je *Abiraham ningə, nya madi ki ingə kigo tɔg'ɔ'ti inbe goto. ² Kin ə Luwə tudə Abiraham de'ti ki dana takum'ne'ti ki takul kulə ra'a'gi ə, asi kadi Abiraham a ində'n gu'ne inbe, nan a ində gu'ne non Luwə'ti el. ³ Tado, ta ki makitu lə Luwə el ə to kin: «Abiraham un me'ne adi Luwə, ə Luwə tudə kunme li'ə ə oo'n'ə de'ti ki dana takum'ne'ti*.» ⁴ Ningə nya kare, de ki ra kulə ingə'n nyakugə goji, nya ki ingə kin, ingə kare el, nan in nya ki ingə tor kulə'ti ki ra. ⁵ Kin ə de ra kulə madi el, nan un me'ne adi Luwə ki in nje təl de ki njeramajel, de'ti ki dana takum'ne'ti ə, Luwə a təl'ə de'ti ki dana, kigo tudə kunme li'ə ki ində dɔ me maji'ti lə Luwə. ⁶ In be ə, *Dabidi un'n ndu'ne ki taa el'n ta lə maji ki ingə ki rɔ Luwə'ti. Adi in de ki Luwə tudə de'ti lə'ne ki kanji gon kulə ra'a'gi. ⁷ Dabidi ene: «De'gi ki Luwə inyə nyara'de'gi ki go'ti el, kɔ, Luwə bɔr majel'gi lə'de kɔ, in nje majikur'gi. ⁸ De ki Luwə tudə majel li'ə dɔ'a'ti el in nje majikur†.» ⁹ Maji kin in tado lə njekujəmɔti par el, nan in tado lə njekujəmɔti'gi el tɔ. Tado j'eli j'ene: Luwə təl Abiraham de'ti ki dana takum'ne'ti, tudə'n kunme li'ə oo'n'ə de'ti ki dana. ¹⁰ Eke nya kin ra nya dɔkagilo'ti ki ra wa? Ke in kete non kujə mɔti Abiraham'ti eke in go'ti wa? Nya kin ra nya kete non'ti, um in go'ti gogi el. ¹¹⁻¹² Ningə nyakɔji ki dɔ kujə mɔti'ti re go'ti gogi to ndaj'a, ki kadi toji toki Luwə təl Abiraham de'ti ki dana takum'ne'ti, ki takul kun ki un me'ne adi Luwə, dɔkagilo'ti ki ujə'n mɔti'ne el bay. Lo kin'ti, de'gi ki ujəi mɔti'de el kaa Luwə təl'de de'gi'ti ki dana takum'ne'ti num, de'gi ki ujəi mɔti'de kaa təl'de de'gi'ti ki dana takum'ne'ti num tɔ. Ningə Abiraham təl baw de'gi pəti ki ujəi mɔti'de el, ki uni me'de, taa təl baw de'gi ki ujəi mɔti'de tɔ. Adi in nje'gi ki uwəi kul kujə mɔti par el, nan uni dɔ nja baw'je Abiraham ki un, ə un me'ne adi Luwə kete non kujə mɔti'ne'ti kin‡.

Luwə un ndu'ne tado lə de'gi pəti ki uni me'de

¹³ Luwə un ndu'ne adi Abiraham ki de'gi ki ginn koji'ti li'ə toki dɔnangi in nya nduwə lə'de. Ningə in tado təl ki Abiraham təl rɔ'ne go ndukun'ti el, nan in tado təl ki Luwə təl'ə de'ti ki dana takum'ne'ti ki gorow kunme kadi LuwəŦ. ¹⁴ Kin ə re nya nduwə kin in tado lə de'gi ki nje təl rɔ'de go ndukun'ti par ningə, kar kunme goto, taa kunndu ki un adi Luwə kaa təl nya ki kum'ə goto tɔ. ¹⁵ Tado ndukun ə in nje re ki wongi lə Luwə. Tado lo ki ndukun goto'ti, k'aldɔ ndukun kaa goto'ti tɔ.

¹⁶ Lo kin'ti, nya nduwə ki Luwə un ndu'ne kadi n'a n'adi'de kin, de a ingə ki gorow kunme kadi Luwə. Be kadi in nya kadikare ki Luwə adi, ki nda'a to'ti tado lə de'gi pəti ki uni me'de to Abiraham be, um tado lə de'gi ki nje təl rɔ'de go ndukun'ti par el.

* 4:3 4.3 Lotum 15.6 † 4:8 4.8 Pa'gi 32.1-2 ‡ 4:11-12 4.11-12 Lotum 17.9-14 Ŧ 4:13 4.13 Lotum 12.2-3, 17.4-6, 22.15-18

Abiraham ki in baw de'gi pəti. ¹⁷ Makitu læ Luwə elta dɔ Abiraham'ti ene: «M'ra'i to baw de'gi ngayn ki dɔnangi'ti ne*.» Abiraham in baw'je takum Luwə'ti ki un me'ne ad'a. Luwə ki nje kadi njekoy'gi indəi taa lo koy'ti, ki nje kadi nya'gi ki kete gotoi, toi. ¹⁸ Abiraham un me'ne adi Luwə, adi təl baw de'gi ngayn ki dɔnangi'ti ne toki makitu læ Luwə el'n ene: «Ginn de'gi lə'i a banyinan to mee'gi ki dɔran'ti be†.» Lo kin'ti, nya ki kadi de ində me'ne dɔ'ti goto, nan Abiraham aw ki kindəmedɔti. ¹⁹ Abiraham aw ki bal ki asi ndəkba ki bu kare, ningə gər kadi n'togɪ, togɪ'ne goto, taa ne'ə Sara kaa in kuji tɔ, nan gon lo kin el, un me'ne kadi kun mindi læ Luwə ki un kin a ra nya‡. ²⁰ Abiraham ilə kunme lə'ne kɔ el, taa me'ə tɔsi dɔ kunndu ki Luwə un ad'a el tɔ. Ingə togɪ to kingə me kunme'ti lə'ne, ulə'n toji dɔ Luwə'ti. ²¹ Ningə gər dɔ'ne'ti maji ngayn kadi nya ki Luwə un ndu'ne kadi n'ra kin, aw ki togɪ kadi a ra'n. ²² In tado kin ə, Luwə tudə'n Abiraham de'ti ki dana. ²³ Ningə loki makitu ene: «Luwə tudə Abiraham de'ti ki dana», kin, in tado læ Abiraham ki kar'ne par el. ²⁴ Nan in ta ki sɔw dɔ'je tɔ. J'in ki kadi Luwə a tudə'n'je de'gi'ti ki dana, ki takul kunme lə'je. J'un me'je j'adi Luwə ki ində ki Burəbe lə'je Jeju dann njekoy'gi'ti. ²⁵ Jeju ki Luwə un'ə adi koy tado majel'gi lə'je§, ningə un'ə dann njekoy'gi'ti te si'ə kadi tudə'n'je de'gi'ti ki dana takum'ne'ti.

5

Kulə noji nan'ti ki Luwə

¹ Loki Luwə təl'je de'gi ki dana takum'ne'ti ki gorow kunme, dann'je si'ə in ki lapiya ki takul Burəbe lə'je Jeju Kirisiti. ² In ki takul Jeju Kirisiti, ki gorow kunme ə, j'ingə'n majikur læ Luwə. Majikur ki ji ra me'ti, j'isi ji ra rɔnel, tado j'ində me'je dɔ'ti kadi j'a j'in ginn tɔbar'ti læ Luwə. ³ In ki utə, me kon'ti kaa ji ra rɔnel, tado ji gər kadi kon a re ki koreme, ⁴ ningə de ki nje koreme'ne, a ra dɔ nja'ne'ti me nya'gi'ti ki to, ə de ki nje ki ra dɔ nja'ne'ti, in de ki aw ki nya kindəmedɔti, ⁵ ningə nya ki ində me'ne dɔ'ti kin, a in nya ki ngom el. Tado Luwə buki ndiginan ki ində ngarme'je'ti ki gorow læ Ndil Luwə ki kar njay ki adi'je. ⁶ Kirisiti re oy tado læ njeramajel'gi, loki j'asi kadi ji ra nya madi ki dɔrɔ'je el. Ningə oy ki dɔkagilo ki Luwə inbe ɔji. ⁷ De ki dana inbe mindi kaa, ngan ngayn kadi de a adi rɔ'ne koy'ti tado li'ə. Re dum inbe ningə, de ki njera nya ki maji, ə de mad'a ki rangi, a uwə rɔ'ne ba kadi oy tado li'ə. ⁸ Lo kin'ti, Luwə toji'je ndigi ki ndigi'je ki taga adi j'oo. Luwə adi Kirisiti re oy tado lə'je, dɔkagilo'ti ki ji nanyi'n me majel'ti ki ra bay. ⁹ Ningə, toki ngɔsine, kadi rɔ koy'ti læ Kirisiti, təl'je de'gi'ti ki dana takum Luwə'ti takul mos'o kin ningə, kibo ngayn bay, Kirisiti a aji'je ta wongi'ti læ Luwə ki a re. ¹⁰ Kete ki j'in njeban'gi læ Luwə bay mindi ə, inbe ulə'je noji nan'ti sə'ne ki gorow koy Ngonn'o. Ningə ki ngɔsine kin ulə'je noji nan'ti ki rɔ'ne taa, inbe a aji'je me kisikidɔtaa'ti læ Ngonn'o el wa. ¹¹ Ningə, in in kin par el, rɔ'je nəl'je ngayn takum Luwə'ti, tado læ Burəbe lə'je Jeju Kirisiti ki un'ə ulə'n'je noji nan'ti ki rɔ'ne.

Adam in ki Kirisiti

¹² In ki gorow læ de ki kare be ki in Adam, ə majel re'n dɔ dɔnangi'ti, ningə majel re'n ki koy, koy ɔdi de'gi pəti, tado de ki ra majel el goto, de'gi pəti rai majel*. ¹³ Ningə, kete taa kadi Luwə te ki dɔ ndukun adi Moji, majel ki ra to me dɔnangi'ti ne nga, nan toki in dɔkagilo ki ndukun goto bay, Luwə tudə majel'gi ki de'gi isi rai el. ¹⁴ Nya kare, koy onbe dɔ de'gi'ti pəti, ulə ngirə dɔ Adam'ti biti te'n dɔ Moji'ti. Nje ki alidɔ ndu Luwə el, toki Adam alidɔ ndu Luwə kin be kaa, koy onbe dɔ'de'ti. Adam in banakum de ki maji kadi a re. ¹⁵ Nga ningə, nya ki kadi de a ɔji'n majel læ Adam in ki kadikare

* **4:17** 4.17 Lotum 17.5 † **4:18** 4.18 Lotum 15.5 ‡ **4:19** 4.19 Lotum 17.1, 15-22 § **4:25** 4.25 Ejay 53.4-6

* **5:12** 5.12 Lotum 2.17, 3.6, 17-19

memaji læ Luwə kin nan'ti goto. In ki rōta'ti kadi de'gi ngayn oyi koy majel læ de ki kare ki in Adam kin, nan memaji læ Luwə in kibo ngayn. Ningə nya ki Luwə adi bulə de'gi ngayn kare, ki gorow læ de kare be par, ki in Jeju Kirisiti kin, nda'a in ngayn. ¹⁶ Kadikare læ Luwə ki adi kin, kand'a to ta dangi ki kandi majel læ de ki kareba kin. Majel læ de ki kare kin, ndu ki osi dō'ti in ta ki gangi, nan kadikare ki re go nyara go'ti el ki ngayn, kand'a in ta ki kōr dō'ti. ¹⁷ Kin ə re, ki tarow læ de ki kare be par, ki tarow majel li'ə, koy onbe dō de'gi'ti pəti ningə, ki tarow læ Jeju Kirisiti ki kare inbe kin, j'a j'ingə'n nya ki maji ngayn ki rō Luwə'ti bay. De'gi pəti ki Luwə adi'de majikur ki to mbar, ki kadikare kōrtadōti, a onyibe ki takul Kirisiti.

¹⁸ Nga ningə, toki ki gorow majel læ de ki kareba ki in Adam, ta ki gangi osi'n dō de'gi'ti pəti kakin ə, ki gorow nyara ki dana læ de ki kareba, ki in Jeju Kirisiti, de'gi pəti asi kadi Luwə təl'n'de de'gi'ti ki dana, kadi sii ki dō'de taa biti ki non'ti. ¹⁹ Toki, ki gorow təl rō go ta'ti el læ de ki kareba, de'gi pəti osi me majel'ti kakin ə, ki gorow təl rō go ta'ti læ de ki kareba, Luwə a ɔr'n ta dō bulə de'gi'ti ngayn tō.

²⁰ Loki ndukun te ningə, majel oji'n nan ki dō'ti, nan loki majel ojinan ningə, memaji læ Luwə to mbar mbar inbe bay. ²¹ Toki majel onbe ki koy kakin ə, memaji læ Luwə onbe ki kaji kadi de'gi sii ki dō'de taa biti ki non'ti, ki takul Burəbe læ'je Jeju Kirisiti tō.

6

Koy dō majel'ti, ə kisi kumngayira me Kirisiti'ti

¹ Ta ri ə kadi j'eli nan me lo kin'ti wa? Ke kadi to ji nanyinan ki lo ra majel'ti kadi to memaji læ Luwə to'n mbar mbar ki dō'je'ti wa? ² Jagi, in be el. Tado j'in de'gi ki j'oyi, ji gangi nan ki majel, nga ra bann be ə kadi to ji teli j'isi me majel'ti bay wa? ³ In gəri maji kadi j'in pəti ki ji rai batəm me tō Jeju Kirisiti'ti, batəm kin toji kadi j'in de'gi ki j'oyi nan'ti ki Kirisiti. ⁴ Ki gorow læ batəm kin, duwi'je nan'ti si'ə, me koy'o'ti. Nga ningə, toki Kirisiti ində taa dann njekoy'gi'ti ki tōgi ki əti bol ngayn læ Baw'je Luwə kakin ə, j'in kaa j'isi ki dō'je taa kisi ki sigi tō.

⁵ Ningə, kin ə re, j'ində rō'je nan'ti ki Kirisiti toki rōta'ti me koy'o'ti ə, j'a j'ində taa lo koy'ti, toki ndə'n lo koy'ti kin be tō. ⁶ Kadi ji gər maji toki, hal de ki to kete kin, in ki bər'ə kagidəsi'ti ki Kirisiti nga, kadi rō'je ki to majel kin in ki tuji kō, kadi j'in'n ginn tōgi'ti læ majel el nga. ⁷ Tado de ki oy, majel onbe dō'a'ti el nga. ⁸ Kin ə re j'oyi nan'ti ki Kirisiti ə, j'uni me'je kadi j'a j'isi ki dō'je taa nan'ti si'ə. ⁹ Ji gər kadi Kirisiti ki ində taa dann njekoy'gi'ti kin, təl oy gogi el; koy aw ki tōgi dō'a'ti el nga. ¹⁰ Kirisiti ki oy, oy koy majel, ningə in koy ki nja kare par, tado majel'gi pəti. Ningə ki ngosine kin, isi ki dō'ne taa tado læ Luwə. ¹¹ Be tō ə, ingi kaa, maji kadi oyi rō'se to de'gi ki oyi dō majel, ningə sii ki dō'se taa tado læ Luwə, me tō Jeju Kirisiti'ti.

¹² Maji kadi adi majel onbe dō rō'se'ti el. Kadi in teli rō'se go ndigi'ti læ darō el. ¹³ Adi ngonn rō'se madi kare ra nya ki majel el, kadi təl nyara kulə ki gorow'ə'ti el, el. Nan kadi uni rō'se ba pəti tado kulə læ Luwə, to de'gi ki indəi taa dann njekoy'gi'ti. Kadi darō'se ba pəti in tado kulə læ Luwə, kadi təl nyara kulə ki dana. ¹⁴ Lo kin'ti, majel a onbe dō'se'ti el, tado in ginn tōgi'ti læ ndukun el, nan memaji læ Luwə ə in dō'se'ti.

Gangi nan ki majel tado təl'n rō go ndu Luwə'ti

¹⁵ Ta ri ə kadi j'eli dō lo kin'ti wa? Ke j'a ji ra majel tado k'in ki j'in ginn tōgi'ti læ ndukun el, nan j'in ginn tōgi'ti læ memaji læ Luwə yo wa? Jagi, in be el. ¹⁶ In gər bəti kadi kin ə re un rō'i kadi in ra kulə adi de madi ningə, in təl bər læ de'ə kin. Adi re uni rō'se'ti kadi rai majel ningə, in bər læ majel kadi aw sese koy'ti, a re in teli rō'se go ndu Luwə'ti tō ningə, təl rō go'ti kin a aw sese me nya ra'ti ki dana tō. ¹⁷ Ji ra

oyo Luwə tado kete in bər'gi lə majel, nan ki ngosine kin, in təli rō'se ki me ki kare gorow nyando'ti ki maji ki ingəi. ¹⁸ Luwə taa'se ji majel'ti ilə'se taa, adi in təli, in ginn tōgi'ti lə nyara ki dana nga. ¹⁹ M'elta be to ta k'el de'gi, tado re in be el ə, kasi el lə'se a ra kadi in gəri me ta kin el. Toki kete uni ngann rō'se'gi ba pəti to bər'gi indəi ta nya'ti ki to njen, ki nyara ki majel, ki ki lo kaya'ti ki a aw ki de kadi tanrō Luwə kakin ə, maji kadi, ki ngosine kin, uni ngann rō'se'gi to bər'gi indəi ta nya ra'ti ki dana, ki a aw sese kadi ari njay. ²⁰ Dəkagilo'ti ki in bər lə majel kin, usi'se dō nya ra'ti ki dana el. ²¹ Nga ningə, in ri ə kadi a ingəi me nya'ti kin bay wa? Nya kin in nya ki me'se olo dō'ti ə adi'se rōsəl, tado ta tōlta'a in koy. ²² Ningə ki ngosine kin, toki Luwə taa'n'se ilə'se taa, adi in təli bər'gi li'ə, kulə ra'se a aw sese me kar njay'ti, kadi ta tōlta'a ə ingəi kaji ki biti ki non'ti. ²³ Tado nyakugə bāngi majel in koy, ningə nya kadi ki Luwə adi'je kare in kaji ki biti ki non'ti, me to Jēju Kirisiti ki Burəbe lə'je.

7

Njekunme kadi Kirisiti in de ki in ginn tōgi'ti lə ndukun el

¹ Ngannkon'm'gi ki konnann'm'gi, in gəri maji kadi ta ki m'nji m'el'se kin, m'el'se to de'gi ki gəri ndukun maji. Ningə ndukun aw ki tōgi dō de'ti loki de isi'n ki dō'ne taa bay kin par. ² In be ə, dene ki taa ngaw, ndukun dōo'a nan'ti ki ngaw'a, loki ngaw'a isi'n ki dō'ne taa bay kin par. A kin ə re ngaw'a oy ningə, ndukun ki dōo'a nan'ti ki ngaw'a kin in dō'a'ti el nga. ³ Re ngaw'a isi ki dō'ne taa bay ə təl taa dingəm ki rangi ningə, de'gi a oyi'ə to njekuwə marum. A re ngaw'a oy ningə, ndukun in dō'a'ti el nga, adi re taa dingəm ki rangi kaa, de a oo'ə to njekuwə marum el. ⁴ Nya kin to be ki rō'se'ti tō. In ngannkon'm'gi ki oyi nan'ti ki Kirisiti, me darō'ti, in gangi nan ki ndukun, adi in lə de ki rangi nga. De'ə kin in Kirisiti ki nje kində taa dann njekoy'gi'ti, kadi kulə ra'a'gi in nya Luwə. ⁵ Toki rōta'ti, dəkagilo'ti ki kete j'isi ji ra'n ndigi lə darō'je, nyənn nya ra'gi ki majel, ki ndukun ndu'de ki taa, ədi rō'ne rō'je'ti, adi ji ra nya ki aw se'je ki koy'ti. ⁶ Nan ki ngosine kin, ji goto ginn ndukun'ti, tado j'oy, ji gangi nan ki nya ki kete uwə'je dangay'ti. Adi ji ra kulə ginn tōgi'ti ki sigi, ki in tōgi lə Ndil Luwə, um ji ra kulə ginn tōgi'ti ki kete ki in tōgi lə ndukun ki ndangi kin el nga.

⁷ Ta kin kər me'ə nan ri wa? Tōji kadi ndukun in majel wa? Jagi, ndukun in majel el, nan k'in ə, in ndukun ə in nje kōji'm majel kadi m'gər'ə. Kin ə re ndukun el'm ene: «A in ra kumnda el,» el ə, re m'a m'gər nya ki bari'ə kumnda el*. ⁸ Lo kin'ti, majel ingə row ki ndukun te ad'a kin kadi ində'n kumnda'gi ki dangi dangi me'm'ti. Tado kin ə re mbərkikində goto ə, majel a təl nya ki koy tō. ⁹ Kete loki ndukun goto bay, m'nji kumngayira. Nan loki mbərkikində re, majel nga a təl nje kisi kumngayira. ¹⁰ Ningə m'in, m'oy, adi mbərkikində ki kadi aw sə'm ki kaji'ti kakin, ki ojidō'm, təl aw sə'm koy'ti yo. ¹¹ Tado majel, ingə row ki mbərkikində te ad'a kakin, adi ədi'm ki gorow lə mbərkikində, aw sə'm adi koy. ¹² Lo kin'ti, ndukun ar njay, mbərkikində ar njay, in nya ki dana, in nya ki maji tō.

De in ginn tōgi'ti lə majel

¹³ *Ndukun ki in nya ki maji, a təl kadi in row kingə koy lə'm el jagi. Ningə in majel ə in nje re ki koy dō'm'ti, ki gorow lə nya ki maji, kadi tōji'n rō'ne ki taga, taa kadi tōji'n tōgi'ne ki rō'je'ti ki in majel tō, ki gorow lə mbərkikində. ¹⁴ Ji gər kadi ndukun in nya lə Ndil, nan m'in, m'in de ki me darō'ti, ki majel ndogi'm. ¹⁵ Toki rōta'ti, m'gər kum nya'gi ki m'nji m'ra'de el. Nya ki m'ndigi ra kin ə, m'ra el, ningə nya ki nəl'm el kin taa m'ra tō. ¹⁶ Kin ə re in nya inbe ki m'ndigi ra el kin taa m'ra ningə, m'ndigi dō'ti ki ndukun kadi in nya ki maji. ¹⁷ Lo kin'ti, in m'inbe m'nji ra

* 7:7 7.7 Tekitaga 20.17; Ndukun ki nja joo 5.21

nya el, nan in majel ki isi me ro'm'ti. ¹⁸ Tado m'ger kadi daro'm'ti ki in daro ki ton kin, nyara ki maji a isi sam'ti el. ¹⁹ Tado m'ra nya ki maji ki m'ndigi ra kin el, e nya ki majel ki m'ndigi ra el kin yo taa m'ra. ²⁰ Kin e, in nya ki m'ndigi ra el yo e m'ra ninge, in m'in e m'nji ra el, nan in majel ki isi me daro'm'ti e isi ra. ²¹ M'ger nya ki isi ra nya be ki kagilo'gi peti nga: loki m'in, m'ndigi kadi m'ra maji nan, majel yo e to adi m'ra. ²² Me'm'ti key koroki ninge, m'inge ronel me ndukun'ti le Luwe. ²³ Nan m'ger me ro'm'ti kadi togi madi ki rangi isi non, isi ro ki ndigi ra ki in ro'm'ti. Togi kin ra adi m'tel ber le majel ki isi ro'm'ti. ²⁴⁻²⁵ Ki nyager lem, m'nji m'ule do'm ginn togi ndukun'ti le Luwe, nan me daro'ti ki ton, m'nji m'ule do'm ginn togi'ti le majel ki nde togi'ne do'm'ti. M'in de ki nje kumtondoo, de ki kadi a taa'm ilem taa ji daro'ti ki in nya le koy kin goto. Toji in ki do Luwe'ti ki aji'm ki gorow le Burabe le'je Jeju Kirisiti!

8

Kisikidotaa ki togi le Ndil Luwe

¹ Ki ngosine kin, de'gi ki indai ro'de nan'ti me to Jeju Kirisiti, ta ki gangi goto do'de'ti nga. ² Tado togi le Ndil Luwe ki nje kadi de isi'n ki do'ne taa me kindo ro nan'ti me to Jeju Kirisiti, taa'je ile'je taa ji togi'ti le majel ki togi le koy. ³ In nya ki ndukun le Moji asi kadi ra el, tado daro de ki ton ra adi tog'o goto. Nan Luwe ra nya kin ki gorow le Ngonn'o inbe, ad'a kadi or majel. Re ki daro ki tanan ki yan de ki njeramajel, gangi'n ta do majel'ti ki aw ki togi do daro de'ti. ⁴ Luwe ra be kadi ndigi ra ki dana le ndukun le Moji tolta'ne do'je'ti, j'in j'isi njiye kigo ndigi'ti le'je el, nan j'isi njiye kigo ndigi'ti le Ndil Luwe yo kin. ⁵ Toki rota'ti, de'gi ki sii ginn togi'ti le daro'de, isi rai ndigi le daro de, nan de'gi ki sii ginn togi le Ndil Luwe, isi rai ndigi le Ndil Luwe to. ⁶ Ra ndigi le daro, a aw ki de be le koy, nan ra ndigi le Ndil Luwe, a aw ki de ad'a inge kaji, a ad'a inge lapiya. ⁷ Ra ndigi le daro, in tel de njeban'ti le Luwe. De ki njera ndigi le daro, in de ki ulo do'ne ginn ndukun'ti le Luwe el, tado asi kadi a ra el. ⁸ De'gi ki sii ginn togi'ti le daro'de, asi kadi a rai nya ki nel Luwe el. ⁹ Nga ninge ingi, sii ginn togi'ti le daro'se el, nan sii ginn togi'ti le Ndil Luwe. Tado Ndil Luwe isi me'se'ti. Re de aw ki Ndil Kirisiti me'ne'ti el e, in de le Kirisiti el. ¹⁰ Re Kirisiti isi me'se'ti e, daro'se kin a oy inbe, tado le majel, nan Ndil Luwe adi'se kisikidotaa, tado in de'gi ki Luwe tel'se de'gi ki dana takum'ne'ti. ¹¹ A re Ndil Luwe ki nje te ki Jeju dann njekoy'gi'ti isi me'se'ti e, Luwe ki nje te ki Jeju Kirisiti dann njekoy'gi'ti a adi daro'se ki koy tel isi kumngayira ki takul Ndil'e ki isi me'se'ti.

¹² Lo kin'ti, ngannkon'm'gi ki dene ki ki dingem, j'awi ki bangi do'je'ti, ninge in bangi le daro kadi to ji ra'n ndigi le daro el. ¹³ Tado re sii ta ra nya'ti kigo ndigi'ti le daro'se e a oyi. A re uni Ndil Luwe, toli kulera'gi ki majel le daro'se ninge, a sii ki do'se taa to. ¹⁴ Tado de'gi peti ki Ndil Luwe isi or'de tarow in ngann'gi le Luwe. ¹⁵ Tado Ndil ki ingoi'e, in kadi ra'se ber'ti el, taa kadi tel indo bol me'se'ti bay el to. Nan in njera'se ngann koti'ti. In ki tarow li'e kin e j'isi ji bari'n nya ki ndu'je ki taa boi j'ene: «Aba, Baw'je*.» ¹⁶ Ndil inbe kin e in nje toji ndil'je kadi ger toki j'in ngann'gi le Luwe. ¹⁷ E re j'in ngann'gi le Luwe ninge, j'in kaa j'a j'ingoi nya maji'gi ki Luwe un ndu'ne do'ti kadi n'a n'adi de'gi le'ne kin to. J'a j'ingoi nya maji'gi kin nan'ti ki Kirisiti, tado j'ingoi kon nan'ti si'e, kadi j'in nan'ti si'e me toji'ti li'e.

Toji ki a re

¹⁸ M'ger maji kadi kon ki dokagilo'ti ki bone kin asi nan ki toji ki Luwe a te ki do'a kadi ji ger kin el. ¹⁹ Nyakindog'i peti sii dele, isi nginai dokagilo ki Luwe a toji'n toji le ngann'gi le'ne. ²⁰ Tado nyakindog'i osi ginn togi'ti le togi'gi ki nda'de goto.

* 8:15 8.15 Mrk 14.36

In ki me ndigi læ'de inbe el, nan in Luwə inbe ə ndigi be kadi in ginn tɔgi'gi'ti kin. ²¹ Ningə isi indəi me'de dɔ'ti kadi ndɔ kare ə, a tei ginn tɔgi'ti ki nje tuji'de ki uwə'de bər'ti kin. A tei ginn'ti kɔ kadi ingəi dɔ'de nan'ti ki ngann'gi læ Luwə, taa kadi in me tɔbər'ti læ ngann'gi læ Luwə tɔ. ²² Ki ngosine kin, ji gər kadi nyakində'gi kin pəti isi tuməi um um to dene ki ndo ra'a be. ²³ Ningə in nyakində'gi par dɔrɔ'de el, j'in ki j'ingəi Ndil Luwə to nya ki dɔkete dann kadikare'gi'ti læ Luwə ka, ji tuməi um um to, j'isi ji nginə kadi Luwə təl'je ngann'ne'gi'ti, kadi taa darɔ'je ilə taa. ²⁴ Tado Luwə aji'je, nan in ki j'isi ji nginə ta'a to nginə bay. Nga ningə, re de oo nya ki isi nginə ta'a ki kum'ne ningə, in nya ki isi nginə ta'a el nga. De ki kadi oo nya ki kum'ne, ə təl isi nginə taa to nginə bay goto. ²⁵ A re ji nginə ta nya ki j'oo ki kum'je el ningə, ji nginə ta'a ki koreme. ²⁶ In be tɔ ə, Ndil Luwə isi re ra'n se'je, me tɔgi goto'ti læ'je. Tado ji gər kelta ki Luwə toki maji kadi j'el'n el, nan Ndil Luwə inbe isi el si'ə ta tor'je'ti ki ndu ki de asi gər me'ə el. ²⁷ Ningə Luwə ki gər ngarme'je, gər nya ki Ndil ndigi kadi el'ə, tado Ndil isi elta ki Luwə, tado maji læ de'gi læ Luwə, toki Luwə inbe ndigi'n.

²⁸ Ji gər kadi nya'gi pəti rai nya tado maji læ de'gi ki ndigi Luwə, adi in de'gi ki inbe bər'de kigo kɔji'ti læ'ne. ²⁹ Tado nje ki Luwə gər'de kete, ə un ndu'ne dɔ'de'ti kadi toi to Ngonn'o Kirisiti be, kadi Kirisiti in ngonn ngatɔgi læ bulə ngannkon'gi. ³⁰ Adi in nje ki Luwə mbəti'de kete, Luwə bər'de tɔ, nje ki Luwə bər'de, Luwə təl'de de'gi ki dana takum'ne'ti tɔ, ningə nje ki Luwə təl'de de'gi ki dana takum'ne'ti, adi'de tɔji tɔ.

Ingi ki Luwə ndigi'de, in ndigi kibo ngayn

³¹ Ta ki kadi j'eli dɔ lo'ti kin goto. Re Luwə in se'je ə, de ki kadi a ɔsi'je ta goto. ³² Luwə ki un kon dɔ Ngonn'ne'ti inbe kɔ el, nan un'ə ilə kɔ tado læ'je pəti, a adi'je nya'gi pəti kare nan'ti ki Ngonn'o. ³³ De ki kadi a ində ta dɔ de'gi'ti ki Luwə mbəti'de goto, tado in Luwə inbe ə təl'de de'gi ki dana takum'ne'ti. ³⁴ De ki kadi a gangi ta dɔ'de'ti goto, tado Kirisiti in nje koy. Kibo ngayn, in ə ində taa dann njekoy'gi'ti, isi dɔjikɔl Luwə'ti, isi elta ki Luwə tado læ'je. ³⁵ De ki asi kadi a gangi'je nan'ti ki ndigi ki Kirisiti ndigi'je kin goto. In kumtondoo, eke me kon asi el, kindəkumndoo, eke bo, eke ndoo, eke tuji, eke koy, asi el. ³⁶ Makitu læ Luwə el ene:

«Tado læ'i,
koy in kadi'je'ti ndəkba ki sin ge, kada ge ki losɔl'ɔ ge.
De'gi oyi'je to da'gi ki de isi aw se'de lo təl'de'ti be†.»

³⁷ Nan me nya'gi'ti kin pəti, j'a ji təti rɔ ki tɔgi ki ngayn ki nje ndigi'je adi'je. ³⁸ Tado m'gər maji, toki rɔta'ti, kadi in koy el num, in kisikidɔtaa el num, in malayka'gi el num, in tɔgi læ ndil'gi ki majel el num, in nya ki bone el num, nya ki lo ti'ti el num, in tɔgi'gi ki me dɔnangi'ti el num, ³⁹ in tɔgi'gi ki taa el num, in ki nanga el num, in nyakində madi el num, nya madi kare ki asi kadi a gangi'je nan'ti ki ndigi ki Luwə ndigi'je me tɔ Jeju Kirisiti ki Burəbe læ'je kin goto.

9

Luwə mbəti ngann Isirayel'gi to de'gi læ'ne

¹ Me kində rɔ nan'ti me tɔ Kirisiti, ta ki m'aw to m'el kin in ta ki rɔta'ti um in ta ngom el. Nga ningə, me'm ki kəy inbe kaa, ki tɔgi læ Ndil Luwə, mannaji dɔ ta'ti kin kadi in ta ki rɔta'ti. ² Me kon kibo ngayn ra'm, ningə me'm to'm ki dɔ ndɔ'gi tado ³ læ ngannkon'm'gi ki ginn kɔji'ti læ'm. M'ndigi kadi darɔ'm inbe, Luwə man'm, kadi m'gangi nan ki Kirisiti tado maji læ'de. ⁴ Adi in ngann Isirayel'gi ki Luwə təl'de ngann'ne'gi'ti, tɔji'de tɔbər læ'ne adi gəri, un mindi'ne adi'de, adi'de ndukun, adi isi kawinan non'a'ti, ilə ndu'ne adi'de*, ⁵ taa in ginn kɔji'ti læ burəbaw'gi ki Luwə

† 8:36 8.36 Pa'gi 44.23 * 9:4 9.4 Tekitaga 4.22; Ndukun ki nja joo 7.6; Oje 11.1

bar'de kete. Ingi ə Kirisiti *De ki Luwə mbət'ə te ginn koji'ti lə'de tɔ. Kirisiti ki in do nya'gi'ti pəti. Maji kadi tɔji in do Luwə'ti ki dɔkagilo'gi ki dɔkagilo'gi†. Amen.

⁶ In kin tɔji kadi ndu Luwə təl nya ki nda'a goto el. Toki rɔta'ti, de'gi ki ginn koji'ti lə *Isirayel in ngann Isirayel'gi dɔrɔ el, ⁷ taa de'gi ki ginn koji'ti lə Abiraham in ngann me'ə'gi pəti el, tado Luwə el Abiraham ene: «In ki ginn koji lə *Isaki ə in a ingə'n de'gi ki ginn koji'ti lə'i‡.» ⁸ Nya kin tɔji kadi ngann Abiraham pəti ə in ngann Luwə el, nan in ngann'gi ki oji'de kigo kun ndu'ti lə Luwə ki un adi Abiraham ə in ngann'a'gi ki rɔta'ti. ⁹ Tado Luwə un ndu'ne be ene: «Dɔkagilo'ə inbe kin be ə, m'a m're, ningə Sara a ingə ngonn kare§.»

¹⁰ Lo kin'ti, ginn'ə gangi el bay, Rebeka kaa in non bay tɔ. In ki Isaki ki kare inbe kakin tɔ ə oji'n ndungə'gi ki joo. ¹¹ Nga ningə, kete non koji ngann'gi'ti kin, loki rai nya ki maji ki nya ki majel el bay ə, Luwə mbəti ki kare kigo me ndigi'ti lə'ne kadi ndigi ra li'ə tɔl'n ta'ne. ¹² Luwə mbəti ngonn kare kigo ndigi'ti lə de madi el, nan in kigo ndigi'ti li'ə in Luwə ki bar'de, ə el'n Rebeka ene: «Ngonn ki ngatɔgi a ra bər lə in ki du*.» ¹³ Ta kin te toki makitu lə Luwə el'n ene: «M'ndigi *Jakobi, ə m'mbəti Esuwa†.»

¹⁴ Ta ki kadi j'eli do lo kin'ti goto, Luwə in njera nya ki dana, nyara ki dana el goto rɔ'a'ti jagi. ¹⁵ Tado el Moji ene: «M'a m'ra maji ki de ki kadi m'ra si'ə maji, ə m'a m'oo kumtondoo lə de ki kadi m'oo kumtondoo li'ə tɔ‡.» ¹⁶ In kin in kigo ndigi'ti lə de madi el, taa in kigo kulə'ti ki ra ngayn el tɔ, nan in kigo ndigi'ti lə Luwə ki nje k'oo kumtondoo. ¹⁷ In be tɔ ə, Luwə el'n ta ngar Parawon me Makitu'ti lə'ne ene: «In m'inbe ə m'indəi lo kin'ti kadi m'oji'n tɔgi'm ki rɔ'i'ti, ə kadi tɔ'm bari'n ta de'gi'ti pəti ki dɔnangi'ti ne tɔ§.» ¹⁸ Lo kin'ti, kadi ji gər toki Luwə oo kumtondoo lə de kigo me ge'ti li'ə, ə adi me de ngan kigo me ndigi'ti li'ə tɔ.

Wongi ki k'oo kumtondoo lə Luwə

¹⁹ De madi a el'm ene re Luwə ra nya ki me ndigi ningə, ke ra bann ə isi aw ki ta ki de'gi bay wa? Tado de ki kadi tanrɔ ndigi li'ə goto. ²⁰ Nan in de kare par in nan ə kadi manji ta Luwə'ti wa? Ngoo asi kadi a el bə'ne ene: «Tado ri ə ra'm adi m'to be el wa?» ²¹ Nje kuwə ngoo, asi kadi, ki hanji ki kare inbe kin, uwə'n ngoo ki gat'a in ngayn, ə ki hanji ki kare inbe kin, uwə'n in ki gat'a in ngayn el tɔ. ²² Lo kin'ti, Luwə ndigi ngayn kadi oji wongi lə'ne, ə adi de'gi gəri tɔg'ɔ tɔ, nan ore me'ne ə təl ore bay do de'gi'ti ki asi tuji, kadi buki wongi lə'ne dɔ'de'ti, tuji'n'de kɔ. ²³ Nan, Luwə ndigi ngayn tɔ kadi n'tɔji tɔbar lə'ne ki rɔ de'gi'ti ki asi k'oo kumtondoo, ki ra go'de kete kadi sii sə'ne me tɔbar'ti lə'ne. ²⁴ Nga ningə, de'gi kin in j'ingi ki Luwə bar'je. Bar'je dann Juwipi'gi'ti par el, nan bar'je dann ndəgi de'gi'ti ki in Juwipi'gi el tɔ. ²⁵ Ningə in ta ki Luwə inbe el me makitu'ti lə Oje ene:

«De'gi ki kete in de'gi lə'm el,
M'bar'de de'gi lə'm bone,
ə de'gi ki kete in njendigi'gi lə'm el,
M'bar'de njendigi'gi lə'm bone*.

²⁶ Nga ningə, lo'ti inbe ki de'gi eli'de'ti eyina:

“In de'gi lə Luwə el kin”,
A bari'de ngann'gi lə Luwə ki nje kisi kumngayira†.»

²⁷ Ejay iləmbər ki yan'ne tɔ, oji'n do ngann Isirayel'gi ene: «Kin ə re ngann Isirayel'gi banyinan to nangira ki ta ba'ti be kaa, in nje ki madi'gi par ə a ingəi

† 9:5 9.5 KNK 2.29 ‡ 9:7 9.7 Lotum 21.12 § 9:9 9.9 Lotum 18.10 * 9:12 9.12 Lotum 25.23 † 9:13 9.13 Mal 1.2-3 ‡ 9:15 9.15 Tekitaga 33.19 § 9:17 9.17 Tekitaga 9.16 * 9:25 9.25 Oje 2.25 † 9:26 9.26 Oje 2.1

kaji. ²⁸ Tado Burəbe el ene ta lə'ne n'a n'təl ta'a kadi osi taga panyi num, kalangi ba num to dɔnangi'ti ne‡.» ²⁹ Ningə in toki ta ki Ejay inbe kaa el kete ene:

«Kin ə re Burəbe lə njerɔ'gi,
Inyə de'gi madi to ginn koji lə'je el nga a,
Re j'a ji to to Sodom be,
Re j'a to tanan ki Gəməɾ be§.»

Isirayel in ki kaji ki re ki gorow kində me do ramaji'ti lə Kirisiti

³⁰ Ta ki kadi j'eli do ta'ti kin ə to kin: de'gi ki gəri Luwə el, ki sangi row kadi n'in de'gi ki dana el, nan Luwə ɔr ta do'de'ti adi təli de'gi ki dana. Təli de'gi ki dana ki gorow kunme kadi Kirisiti. ³¹ Nga ningə, ngann Isirayel'gi ki sangi kadi n'in de'gi ki dana ki gorow lə ndukun taa, tei lo ndukun'ti kakin el. ³² Tei low'ə'ti el tado oyi kadi in nya ki n'a n'ingəi ki row kulə ki ra yo um ki row kunme do ramaji'ti lə Kirisiti el. Lo kin'ti, awi tugəi nja'de mbal'ti, awi to kosi. ³³ Toki makitu lə Luwə el'n ene:

«Oyi, me bebo'ti ki Siyon,
M'ində mbal ki nje tugə de non,
In mbal ki nje tugə de k'ilə,
Nan de ki un me'ne adi, nan rɔ'a a sɔl'ɔ el*.»

10

Juwipi'gi ki de'gi ki in Juwipi'gi el, Be'de in kareba

¹ Ngannkon'gi, nya ki uwə me'm ngayn ki m'nji m'dəji Luwə tado lə Juwipi'gi, in kadi ingəi kaji. ² Tado m'asi kadi m'mannaji lə'de, toki tingəi bil tado lə Luwə, nan k'in ə in tingə ki nyagər goto me'ti. ³ Toki rɔta'ti, gəri row ki Luwə isi ɔr'n ta do de'gi'ti el, adi isi sangi row kin ki do'de inbe'gi. Lo kin'ti, ingi, gotoi do row'ti ki Luwə isi ɔr'n ta do de'gi'ti. ⁴ Tado Kirisiti ə in ta tɔlta ndukun, kadi de ki ra un me'ne ningə, Luwə ɔr ta do de'ə'ti.

Kaji to tado de ki ra ki un me'ne adi Burəbe

⁵ Moji inbe elta ɔji'n do kər ta do'ti ki gorow lə ndukun ene: «De ki təl rɔ'ne go ndukun ningə, de'ə a aji ki row lə ndukun kakin*.» ⁶ Ningə ta ki ɔjido kər ta do'ti ki row kunme ə to kin: «Ononyi kadi el me'i'ti ene: nan ə a aw dɔran'ti wa?» Tado Kirisiti in dɔran'ti ə re. ⁷ Taa, nan ə a aw koo wa kaa, el be el tɔ, tado Kirisiti ində taa lo koy'ti dann njekoy'gi'ti. ⁸ Makitu lə Luwə el ene: «Ta lə Luwə in kad'i'ti ndəkba, to ta'i'ti kadi el, in ngarme'i'ti. In ta kunme kin ə j'isi j'ilə mbər'ə†.» ⁹ Toki rɔta'ti, re ta te ta'i'ti toki Jeju in Burəbe, ə re un me'i toki Luwə un'ə taa dann njekoy'gi'ti ningə, a ingə kaji. ¹⁰ Tado kunme ki in ngarme'de'ti ə Luwə a ɔr ta do de'ti, ningə ta ki te ta de'ti ə a aji'de tɔ. ¹¹ Tado makitu lə Luwə el ene: «De ki ra ki un me'ne ad'a ə, rɔ'a a sɔl'ɔ el‡.» ¹² Lo kin'ti, dangi dangi goto dann Juwipi'gi'ti ki de'gi ki in Juwipi'gi el. Pəti Burəbe ki kare inbe kin ə in Burəbe lə'de. In ki nje kadi nya maji de'gi pəti ki bari tɔ'a. ¹³ Tado makitu lə Luwə el ene: «De ki ra ki bər tɔ Burəbe a ingə kaji§.»

¹⁴ Nga ningə, kin ə de'gi uni me'de adi'ə el ə, lo kadi a bari tɔ'a goto, a kin ə de el'de ta li'ə el ə, lo kadi a uni me'de adi'ə goto, a kin ə de ki nje kiləmbər ta li'ə goto ə, lo kadi a oyi ta li'ə goto tɔ. ¹⁵ A kin ə de'gi ki njekawkulə'gi gotoi ə, lo kadi de a iləmbər ta li'ə goto tɔ. Makitu lə Luwə elta do'ti be ene: «In nya ki rɔnel ngayn kadi de oo nja nje kiləmbər Poyta ki maji*.» ¹⁶ Nan de'gi madi mbeti təli rɔ'de go Poyta'ti

‡ 9:28 9.28 27-28; Ejay 10.22-23 § 9:29 9.29 Ejay 1.9 * 9:33 9.33 Ejay 8.14-15 * 10:5 10.5 Lebitiki 18.5
† 10:8 10.8 6-8; Ndukun ki nja joo 9.4, 30.12-14 ‡ 10:11 10.11 Ejay 28.16 § 10:13 10.13 Juwəl 3.5 * 10:15 10.15 Ejay 52.7

ki maji. Nga ningə, Ejay dəji ta do lo kin'ti ene: «Burəbe, de ki un me'ne do mbər'ti ki j'ilə kin goto†.» ¹⁷ Ji gər toki de a un me'ne ki gorow lə Poyta ki maji ki oo, nga ningə, Poyta ki maji kin, in mbər ta lə Kirisiti. ¹⁸ Ə kadi m'dəji m'oo ke Juwipi'gi oyi ta kin el biti wa? Oyi ta kin maji. Tado makitu lə Luwə elta do'ti ene:

«Ndu nje kiləmbər Poyta ki maji aw ki do be'gi pəti, taa, de'gi ki sii doboy lo'gi'ti ki donangi'ti ne pəti kaa, ta ki ta'de'ti osi mbi'de'ti to‡.»

¹⁹ Ə kadi m'dəji m'oo ke ngann Isirayel'gi gəri me ta ki bar kin el wa? Moji elta ki ta Luwə'ti do lo kin'ti ene:

«M'a m'adi jangi ra'se do de'gi'ti ki de gər ginn'de el,

M'a m'adi wongi ra'se ngayn do de'gi'ti ki in de'gi ki nyagər lə'de goto§.»

²⁰ Ejay aw biti elta ki ta Luwə'ti ene:

«De'gi ki sangi kaa sangi'm'in el, ingəi m'in,

M'te ki do'm taga m'adi de'gi ki dəji'm'in nya madi el.»

²¹ Nan ki ojido ngann Isirayel'gi, Moji ilə do'ti ene:

«Ndo'gi pəti, m'ulə ji'm m'adi de'gi ki nje təl ro'de go ta'ti el,

De'gi ki nje tanro*.»

11

Luwə mbəti ngann Isirayel'gi el

¹ M'dəji kadi m'oo ke Luwə mbəti de'gi lə'ne ki in ngann Isirayel'gi kin wa? Jagi, Luwə mbəti ngann Isirayel'gi el. Tado m'in ki do'm, m'in ngonn Isirayel, m'in ginn koji'ti lə Abiraham, me koji'ti lə Benjamin. ² Luwə mbəti de'gi lə'ne el, in de'gi ki mbəti'de kete mayinu. Ingi, ta ki njekeltakita Luwə'ti Eli, el me makitu'ti lə Luwə, səki'n do ngann Isirayel'gi ro Luwə'ti kin, in gəri maji. ³ Eli el ene: «Burəbe, toli njekeltakita'i'gi'ti pəti tigə, lo'gi ki de'gi isi iləi kadikare'ti adi'nu kin, budi'de nanga mur mur, in m'in ki kar'm par ə m'nanyi, ningə isi sangi kadi n'toli'm'in to.» ⁴ Nan ta ki Luwə ilə'ti ə to kin: «M'ngəm de'gi dər siri m'ində ta dangi, to de'gi lə'm, ki osi məkəsi de nanga non yo Bal'ti el*.» ⁵ Be to ə, dokagilo'ti ki bone, ngonn kuti ngann Isirayel'gi madi nanyinan, kadi sii to de'gi ki Luwə mbəti'de kigo memaji'ti lə'ne. ⁶ Luwə mbəti'de kigo me maji'ti lə'ne, um in kigo kulə ra'de'ti el. Re be el ningə, memaji lə Luwə kin a in memaji ki rota'ti el. ⁷ Me ta kin ene ri wa? M'ene nya ki ngann Isirayel'gi sangi, ingəi nya'a el, ningə in de'gi ki Luwə inbe mbəti'de ə ingəi. Ningə ndəgə'gi, təli nje me ngan. ⁸ Nje me ngan toki makitu lə Luwə el'n ene:

«Luwə adi hangal'de oy njum,

Adi kum'de oo lo el,

Ningə adi mbi'de boy ndəngirə to.

Nya kin ra nya biti bone†.»

⁹ Nga ningə Dabidi kaa elta do lo kin'ti to ene:

«Kadi nyakuso ronel lə'de təl kuləkikiyə kuwə'de,

Kadi təl jigi tugə'de ki kadi osi,

Kadi in row kindəkəji lə bulə de'gi, kadi in nyakugə goji'de ki majel ojido kulə ra'de.

¹⁰ Kadi kum'de diw adi oyi lo el,

Adi rugi gidi'de bo ki dokagilo'gi pəti‡.»

¹¹ M'dəji kadi m'oo ke jigi ki tugə Juwipi'gi ilə'de adi osi kin kadi a indəi taa el biti wa? Jagi, a indəi taa, nan ki gorow lə nya ra ki go'ti el ki rai, ə ndəgi de'gi ingəi kaji. Ingəi kaji kadi jangi ra'n de'gi ki Isirayel. ¹² Nga ningə, kin ə re nya ra ki go'ti el lə Juwipi'gi ki rai, təl maji lə de'gi pəti ki donangi'ti ne, kin ə ton lə'de təl maji

† **10:16** 10.16 Ejay 53.1 ‡ **10:18** 10.18 Pa'gi 19.5 § **10:19** 10.19 Ndukun ki nja joo 32.21 * **10:21** 10.21 Ejay 65.1-2 * **11:4** 11.4 3-4; 1 Ngar'gi 19.10, 18 † **11:8** 11.8 Ndukun ki nja joo 29.3; Ejay 6.10 ‡ **11:10** 11.10 9-10; Pa'gi 69.23-24

lə de'gi ki in Juwipi'gi el ningə, toji kadi re indəi rə'de ta kaji'ti ki rə tinyi'de ningə, maji lə'de a to mbar mbar gogi bay.

Kaji lə de'gi ki in Juwipi'gi el

¹³ Ingi ki in Juwipi'gi el, toki m'in'n njekawkulə ki rə de'gi'ti ki in Juwipi'gi el, m'el'se kadi in gəri toki m'piti kulə ki to ji'm'ti. ¹⁴ Kulə kin to kadi ke a əsi de'gi ki ginn koji'ti lə'm adi jangi ra'de, be kadi toki madi'gi ingəi kaji. ¹⁵ Kin ə kər ki Luwə ər Juwipi'gi gogi, in row kulə noji nan'ti lə Luwə in ki de'gi ki dənangi'ti ne ningə, təl'de ki rə Luwə'ti gogi a in nya ki maj'a in ngayn. A in kində taa lo koy'ti kaw lo kisikidətaa'ti.

¹⁶ Ningə kin ə re dow mapa ki rai ki ko ki dəkete in yan Luwə ningə, ndəgi mapa ba pəti in li'ə tə, a kin ə ngirə kagi in yan Luwə ningə, baji'ə'gi in yan Luwə tə. ¹⁷ Ningə Isirayel to to kagi buni ki be be: Luwə gangi baji'ə'gi madi kə, ə uni in ki in ginn koji lə Isirayel el, ki in kagi buni ki mu, re tinyəi'nu tor'de'ti dann ndəgə'gi'ti, adi ra də ngirə buni'ti ki be, isi njuw bote'ə tə. ¹⁸ Ningə in, in nya ki kadi in kidi'n baji kagi'gi ki gangi'de kə kin el. Kin ə re inyə kadi kidi'de ə, kadi me'i olo də'ti toki, in in ə ra də ngirə'de'ti um in ngirə'de ə rai də'i'ti el. ¹⁹ Dəmajə ə, a el ene: «Gangi baji'ə'gi ə tinyəi'm'in tor'de'ti.» ²⁰ Ningə in ki rəta'ti kadi gangi'de tado ingi, oyi tor ra maji lə Kirisiti el, ningə in, tinyəi'nu tor'de'ti tado un me'i adi Kirisiti. Nan re in be kaa, kadi ində gu'i el, adi bol rai to ra yo. ²¹ Tado kin ə, kagi ki be inbe mindi ka Luwə gangi baji'ə'gi ningə, kadi oo rə'i maji nan in taa a inyəi el jagi. ²² Kadi in gər toki Luwə in njera maji ə kadi in gər toki in de ki ngan ngayn tə: Luwə in de ki ngan ki rə de'gi'ti ki əsi, ə in de ki njera maji ki rə'i'ti in tə. Nan k'in ə, kadi ra də nja'i'ti me ramaji'ti li'ə kin. A re in be el ə, a gangi iləi kə to baji kagi ki be kin be tə. ²³ Nga ningə, ki əjido ngann Isirayel'gi, kin ə inyəi ta me ngan lə'de ə, Luwə a təl kadi tinyəi'de tor'de'ti gogi tado aw ki təgi kadi tinyəi'n'de gogi. ²⁴ Kin ə in ki in baji kagi buni ki mu mindi, ə Luwə gangi re tinyəi ta kagi buni'ti ki be ki in lo lə'i el kin ə, ngann Isirayel'gi ki in baji kagi buni ki be kin ningə, Luwə a təl tinyəi'de maji gogi lo tor'de'ti el wa.

Ta ki də kaji'ti lə ngann Isirayel'gi

²⁵ Ngannkon'gi, m'ndigi kadi in gəri ginn ta lə Luwə ki to lo kiyə'ti kin, um kadi sii day el. Be el ə a oyi rə'se'ti to nje gosi ki ngayn. Ningə kadi in gəri toki dow Isirayel'gi madi, me'de a ngan bitə kadi de'gi ki gəri Luwə el pəti, tei kaji'ti. ²⁶ Lo kin'ti nga a nyi Isirayel'gi pəti a ingəi kaji toki makitu lə Luwə el'n ene:

«Nje taa də de'gi a in Siyon'ti ə a re,
a ər k'aldə ta lə de'gi ki ginn koji'ti lə Jakobi kə.

²⁷ In kin ə in kunmindi ki a dəə'je nan'ti se'de,
loki m'a m'ər majel lə'de kəš.»

²⁸ Kin ə ji gon mbəti ki Juwipi'gi mbəti Poyta ki maji kin ningə, j'a j'ene in njeban'gi lə Luwə. Ningə in kin ə in kaji lə'se. Nan re ji gon mbəti ki Luwə mbəti'de kin tə ningə, j'a j'ene Luwə ndigi'de bay tado lə kaw'de'gi tə. ²⁹ Tado Luwə adi de nya ə təl taa ji'ə'ti el, taa bar de ə təl tuwə el tə. ³⁰ Kete mayinu, ali ta ta Luwə'ti, nan ngəsine, Luwə oo kumtondoo lə'se, tado kal ki Juwipi'gi ali də ta. ³¹ Be tə ə, ingi kaa alido ta bone, kadi Luwə oo'n kumtondoo lə'se. Lo kin'ti nga ningə, ingi kaa Luwə a oo kumtondoo lə'de tə. ³² Tado Luwə adi tarow de'gi pəti ali də ta, kadi əji'n'de memaji lə'ne.

Toji ki də Luwə'ti

³³ Ki rəta'ti, nyakingə lə Luwə aldə lo, gosi, ki nyagər li'ə əti bol ki dum! De ki kadi gər me ta ki gangi li'ə goto, de ki kadi gər kəji ra li'ə goto.

³⁴ In ə Makitu læ Luwə el'n ene:
«De ki gər ta ki me Burəbe'ti goto,
De ki kadi ɔj'ɔ ta goto*.»

³⁵ «Taa de ki kadi un nya adi Luwə kete,
Kadi to go'ti ə Luwə ugə ɓang'a ka goto tɔ†.»

³⁶ Tado in Luwə ə ində nya'gi pəti, nya'gi pəti toi ki takul'ə, tado li'ə. Kadi tobar in læ Luwə ki dɔkagilo'gi ki dɔkagilo'gi! Amen!

12

Njiyə ki nəl Kirisiti

¹ Ngannkon'm'gi, toki Luwə ɔji'n'je memaji lə'ne ki taga adi ji gəri, m'ulə dingəm me'se'ti kadi uni darɔ'se inbe to kadikare ki kumngayira, indəi taa dangi to nya ki nəl Luwə, adi Luwə. In kin ə in gosi Luwə kigo ndil'ti ki kadi ɔsikurə. ² Ningə kadi uni gorow nyara ki de'gi isi rai dɔkagilo'ti ki bone kin el, nan kadi inyəi rɔ'se'ti adi nyagər ki sigi ki Luwə adi'se kin, mbəl'se. Lo kin'ti, a gəri kum nya ki in nya ki Luwə ndigi: adi in nya ki maji, nya ki nəl'ə, nya ki gorow'ə'ti.

³ Ki takul kadikare ki Luwə adi'm, m'el de ki ra dann'se'ti kadi uni ta rɔ'se ki aldo maji el, nan kadi oyi ta rɔ'se ki gorow'ə'ti, de ki ra, kigo tɔgi kunme'ti li'ə ki Luwə ad'a. ⁴ Darɔ'je in kareba, nan ngann rɔ'je'gi in dangi dangi. Ningə nan nan aw ki kulə lə'ne ki sow dɔ'ne. ⁵ Be tɔ ə ji banyi, nan j'in kareba me kində rɔ nan'ti me tɔ Kirisiti. J'in ki dɔ'je dɔ'je, nan j'in ngann rɔ'gi lə nan. ⁶ Ningə, Luwə adi'je kadikare'gi ki dangi dangi kigo memaji'ti li'ə ki adi'n'je. Kin ə re in kadikare kelta ki ta'a'ti ə adi ə, kadi ra'n kulə kigo kunme'ti. ⁷ Kin ə re de madi aw ki kadikare ra kulə dann de'gi ə, kadi ra kulə; kin ə de madi aw ki kadikare ndo nya de'gi ə, kadi ndo'de nya. ⁸ Kin ə de madi aw ki kadikare kulə dingəm me de'gi'ti ə, kadi ulə dingəm me'de'ti; kin ə de madi aw ki kadikare kadi nya de'gi ə, kadi adi ki menda, kin ə de madi aw ki kadikare kɔrnon de'gi ə, kadi ɔr ɔrnon'de ki rɔ ki tinyi kati; kin ə de madi aw ki kadikare k'oo kumtondoo lə de'gi ə, kadi oo kumtondoo lə'de ki rɔnel.

⁹ Maji kadi ndiginan ki dann'se'ti in ndiginan ki rɔta'ti. Ningə kadi ɔsi nya ki majel ngərəngi, ə kadi uwəi go nyara ki maji ngan tɔ. ¹⁰ Maji kadi in ndiginan dann'se'ti ndiginan lə ngannkon nan'gi. Ningə kadi de ki ra sangi kadi n'in taa n'ɓuki madi'ne'gi'ti. ¹¹ Kadi in de'gi ki njerakulə, daw goto rɔ'se'ti, ə rai kulə lə Burəbe ki rɔ ki tingəbil. ¹² Ningə kadi rai rɔnel dɔ nya'ti ki isi ngingi ta'a, kadi orei me'se dɔ kon'ti, ə uwəi tɔgi'se ba me kelta'ti ki Luwə tɔ. ¹³ Kadi kanyi ki ngannkon'se'gi me nya'gi'ti ki to rɔ'de, ə kadi uwəi mbah'gi ki rɔ'se'ti maj'a. ¹⁴ Njangi dɔ de'gi ki nje kadi'se kon; njangi dɔ'de um manni'de el. ¹⁵ Rai rɔnel ki de'gi ki isi rai rɔnel, ə nonyi ki de'gi ki isi nonyi tɔ. ¹⁶ Maji kadi hal'se osi go nan'ti. Sangi row nyara ki tobar el, nan kadi sangi row nyara ki dɔ'a du. Ningə kadi oyi rɔ'se to nje gosi ki ngayn el tɔ.

¹⁷ Re de ra'se'i majel ə, ugə'ə ɓangi majel ki ra sə'i kin ki majel el nga. Indəi dɔ rɔ'se'ti kadi rai maji takum de'gi'ti pəti. ¹⁸ Kin ə re tarow lapiya in rɔ'se'ti, ə to kadi sangi ə, sangi adi lapiya to dann'se'ti ki de'gi pəti. ¹⁹ Njendigi'm'gi, kadi inbe'gi ugəi ɓangi majel ki de ra sese el, nan inyəi wongi lə Luwə adi ɔdi de'ə. Tado Luwə el me makitu'ti lə'ne ene:

«M'in ə m'in nje kugə ɓangi majel ki de ra ki madi'ne.
De ki ra nya ki majel ki madi'ne,
M'in ə m'a m'ɔj'ɔ kum'ə tor'ti*.»

²⁰ Luwə ilə dɔ'ti ɓay tɔ ene:
«Re ɓo ra nje ban lə'i ə, ad'a nya sɔ,

* 11:34 11.34 Ejay 40.13 † 11:35 11.35 Jobi 41.3 * 12:19 12.19 Ndukun ki nja joo 32.35

Re kundə ra'a ə, ad'a mann anyi.
 Re in ra be ningə,
 A to to yal por ə ɔy buki dɔ'a'ti be†.»

²¹ Adi majel dum dɔ'i el, nan kadi dum dɔ majel ki maji ki ra.

13

Təl rɔ go ndu'ti lə nje konbe'gi

¹ Kadi de ki ra kaa təl rɔ'ne go ndu'ti lə nje konbe'gi ki sii dɔ be'ti. Tado konbe ki to bann bann kaa in Luwə ə in nje kadi de, ningə nje ki sii dɔ be'ti, in Luwə ə ində'de. ² In tado kin ə, de ki ində gu'ne ki nje konbe, isi ɔsi ta ndu Luwə. Nje ki isi indəi gu'de ki nje konbe'gi'ti, si ndɔri ta ki gangi lə Luwə rei ki dɔ'de'ti. ³ Ningə, de'gi ki njera nya ki maji ə, isi boli nje konbe'gi el, nan in de'gi ki njera nya ki majel ə isi boli'de. Ə re ge kadi in bol nje konbe el ningə, ra nya ki maji par ə a piti. ⁴ Tado nje konbe in de ki isi ra kulə adi Luwə kadi kulə ra'se in kuləra ki maji. A kin ə re isi ra nya ki majel ningə, in bol nje konbe, tado in kare ə aw ki nya kati el. Loki nje konbe gangi ta dɔ de'ti ningə, isi ra kulə lə Luwə, ində ɔj'ɔ ə ɔji wongi lə'ne dɔ de'ti ki njera nya ki majel ad'a gər. ⁵ In tado kin ə, maji ngayn kadi de ulə dɔ'ne ginn tɔgi'ti lə nje konbe'gi. Ningə kadi ulə dɔ'ne ginn tɔgi'ti tado bol wongi lə Luwə par kareba el, nan tado kadi me de uwə ki ta el. ⁶ In ginn'ə kin tɔ ə isi ugəi lambo, tado de'gi ki isi taai lambo ji'se'ti, in de'gi ki Luwə adi'de kulə kin kadi rai. ⁷ Lo kin'ti, maji kadi adi de ki ra nya ki maji kadi adi'ə: Adi lambo de ki maji kadi adi'ə, adi nyagangi'gi ki dɔ'se'ti de ki maji kadi adi'ə, in boli de ki maji kadi in boli'ə, ə ɔsikurə de ki maji kadi ɔsikurə tɔ.

Ndiginan ki yo ge ki ne ge

⁸ Adi ɓangi nya lə'de madi to dɔ'se'ti el. ɓangi ki kadi to dɔ'se'ti ningə, kadi in ɓangi ndiginan ki kadi in ndiginan dann'se'ti ki yo ge ki ne ge par ta. Tado de ki nje ndigi madi'ne, in de ki ra go ndukun'ti lə Luwə ilə taga bal. ⁹ M'el be, tado ndukun'gi lə Luwə el ene: «A uwə marum el, a təl de el, a ɓogi el, a ndingə nya lə mad'i el». Ningə ndukun'gi kin, ki ndəgi ndukun'gi ki rangi pəti, a ingə'de me ndukun'ti ki kare ki ene: «A ndigi de mad'i to darɔ'i inbe be» kin*. ¹⁰ De ki nje ndigi de, a ra nya madi kare ki majel ki de madi'ne el. Tado de ki nje ndigi madi'ne, in de ki ra go ndukun'ti lə Luwə'ti lə taga bal.

Kisi dɔ nja'ti tado təl Kirisiti

¹¹ In gəri dɔkagilo ki j'isi'ti ne kin maji, kadi in dɔkagilo ki kadi ndəli dɔ bi'ti nga. Tado dɔkagilo ki kete ki j'uni me'je dɔ ra maji'ti lə Luwə kin, kaji in sanyi se'je ɓay, nan ki ngɔsine kin, kaji in rɔ'je'ti ndəkba nga. ¹² Lo ki konndɔ'ti nanyi ngayn el nga, lo ki ti in ndəkba, ə maji kadi j'ɔsi nya ra'gi ki me lo ki diw'ti ngərəngi, ə adi j'oti nya rɔ'gi ki kadi ji rɔi kada. ¹³ Adi panjiyə'se in kigo row'ti ki maji, to de'gi ki nje njiyə kada wangi. Kadi in de'gi ki nje kusɔ nya kədi el num, gon kanyi yiwi el num, kadi in nje kaya ki ra el num, nje k'oo maji rɔ'de el num, nje kɔl ki njera jangi el num. ¹⁴ Maji kadi oti Burəbe Jeju Kirisiti rɔ'se'ti to nya rɔ lə'se. Ningə kadi adi ndigi ra lə darɔ uwə me'se el, nan to in rai majel ki in ndigi rai el.

14

Kadi de gangi ta dɔ ngonkon'ne'ti el

¹ De ki in ton me kunme'ti, maji kadi uwəi'ə ki rɔ'se'ti hum kadi in gangi ta dɔ nya'ti ki to me'ə'ti el. ² Dɔmajj ə de madi, aw ki kunme ki sɔ'n nya'gi pəti kare, um

† 12:20 12.20 Tərta'gi 25.21-22 * 13:9 13.9 Tekitaga 20.13-17; Ndukun ki nja joo 5.17-21; Lebitiki 19.18

kadi me'ə uwə ki ta el, ningə in ki nungi, ki kunme li'ə in ki ton, on mbi kam par tɔ. ³ Lo kin'ti, maji kadi de ki nje kusɔ nya'gi pəti, kidi de ki nje kusɔ nya'gi madi el kin el, ningə de ki nje kusɔ nya'gi madi el, maji kadi kidi de ki nje kusɔ nya'gi pəti el tɔ, tado in kaa Luwə uwə ki rɔ'ne'ti tɔ. ⁴ In nan ə kadi gangi ta dɔ nje ra kulə'ti lə de ki rangi wa? Re uwə rɔ'ne ba ta kulə'ti eke osi nanga kaa, in kin in ta lə be'ə. Ningə a uwə rɔ'ne ba taa, tado Burəbe aw ki tɔgi kadi ad'a uwə'n rɔ'ne ba.

⁵ De madi a el ene ndo'gi madi utə nan, ə de ki nungi a ene ndo'gi asi nan pəti tɔ. Nan maji kadi de ki ra kaa aw ki me ki kare dɔ ndu'ti li'ə ki ra dɔ'ti. ⁶ De ki oo kadi ndɔ madi utə ndəgi ndo'gi madi kin, el tado kɔsi'n kurə Burəbe, ə de ki sɔ nya'gi pəti, sɔ kadi ɔsi'n kurə Burəbe tɔ, tado ra oyo Luwə dɔ'ti. Taa de ki sɔ nya'gi pəti el kaa, ra tado kɔsigon Burəbe, tado ra oyo Luwə dɔ'ti tɔ. ⁷ Toki rɔta'ti, de ki dann'je'ti ki kadi isi ki dɔ'ne taa kisi lə'ne inbe goto, taa de ki dann'je'ti ki kadi oy koy lə'ne inbe ka goto tɔ. ⁸ Re j'isi ki dɔ'je taa ə in tado lə Burəbe, a re j'oyi ə j'oyi tado lə Burəbe tɔ. Adi kin ə re in kisikidɔtaa, eke in koy kaa, j'in nya lə Burəbe. ⁹ Tado Kirisiti oy, ində taa lo koy'ti kadi in be njekoy'gi ki nje kisi kumngayira'gi. ¹⁰ Nga in, ra bann ə isi gangi ta dɔ ngonkon'i'ti wa? Ra bann ə isi kidi ngonkon'i wa? Kare kare pəti, j'a ji tei j'awi takum Luwə'ti kadi a gangi ta dɔ'je'ti. ¹¹ Tado ndangi me Makitu'ti eyina: «M'in Burəbe, toki m'nji'n ki dɔ'm taa, m'el'se toki: De'gi pəti a ɔsi məkəsi'de nanga non'm'ti, de'gi pəti a uləi tɔji dɔ Luwə'ti*.»

¹² Lo kin'ti, de ki ra a tudə kɔr kuləra'ne ki sɔw dɔ'ne inbe non Luwə'ti.

¹³ Adi ji tai kon ta gangi ta dɔnan'ti. Ningə kadi sangi row kadi iləi jigi non ngonkon'se'ti el. Iləi jigi adi tugə ilə, eke aw si'ə adi osi me nya ki majel'ti el. ¹⁴ M'gər, ar njay ki takul Burəbe Jeju, toki nya ki to njen goto. A re de madi oo kadi nya madi in ki to njen ningə, to njen tado lə de'ə inbe kin. ¹⁵ Re tuji me ngonkon'i tado lə nya ki isi sɔ ningə, isi njiyə ki gorow ndiginan'ti el jagi. Gon rɔ'i maji, kadi ta lə nyakusɔ par ə adi de ki Kirisiti oy tado li'ə kin awi'n tuji'ti el. ¹⁶ Kadi nya ki in nya ki maji ki rɔ'se'ti, təl nya ki kadi ndəgi de'gi elita ki majel dɔ'ti el. ¹⁷ Tado Konbe lə Luwə in ta lə nyakusɔ ki nya kanyi el, nan in ta lə nyara ki dana, ta lə lapiya ki rɔnel ki Ndil Luwə ki ar njay adi'je. ¹⁸ De ki isi ra kulə lə Kirisiti kigo row'ə kin, in de ki njera nya ki nəl Luwə num, de'gi ndigi ta li'ə num tɔ.

¹⁹ Adi ji sangi row ki kadi re ki lapiya num, row ki kadi ji tɔgi nan'ti me kunme'ti num. ²⁰ Maji kadi tuji kulə lə Luwə tado lə nyakusɔ el. In ki rɔta'ti kadi nyakusɔ'gi pəti de a sɔ, nan in gorow'ə'ti el kadi de sɔ nya ki kadi təl jigi tugə ngonkon'a ilə me nya ki majel'ti. ²¹ Maj'a ki ngayn, in kadi de sɔ da el num, anyi yiwi kandi nju el num, kadi ra nya madi kare ki kadi tugə ngonkon'a lə adi osi el. ²² Kunme lə'i ki ra dɔ'ti kin, in ngəm'ə to yan'i non Luwə'ti. Majikur in dɔ de'ti ki me'ə uwə ki ta dɔ row'ti li'ə el. ²³ Nan de ki me'ə uwə ki ta dɔ nya'ti ki isi sɔ, ta ki gangi in dɔ'a'ti, tado in de ki kuləra'a in kigo kunme'ti el. Nga ningə, ji gər kadi nya'gi pəti ki de ra'de kigo kunme'ti el, in majel.

15

Kadi de sangi row nya ki kadi adi rɔnel madi'ne

¹ J'in ki j'awi ki tɔgi me Ndil'ti, maji kadi ji gəti nje'gi ki in ton, ki kanji sangi row nya ki nəl me'je. ² Maji kadi de ki ra dann'je'ti sangi kadi ra nya ki nəl ngonkon'ne. Ra nya ki nəl'ə ki tado maji li'ə kadi tɔgi'n me ndil'ti. ³ Kirisiti ki dɔ'ne, sangi nya ki nəl rɔ'ne el, nan toki Makitu lə Luwə el'n: «Nya taji'gi ki maji kadi aw ki dɔ'i'ti, təl ki dɔ'a'ti yo*.» ⁴ Nga ningə, nya'gi pəti ki ndangi me Makitu'ti dɔkagilo'ti ki kete

* 14:11 14.11 Ejay 45.23 * 15:3 15.3 Pa'gi 69.10

kin, ndangi kadi to təl nyando tado lə'je. Makitu ndo'je kadi koreme ki kuwətogiba lə'je re ki kindəmedoti. ⁵ Maji kadi Luwə ki nje re ki koreme ki kuwətogiba ra adi ta'se asinan maji toki Jeju Kirisiti ndigi'n. ⁶ Lo kin'ti, a uləi toji dɔ Luwə'ti ki in Baw Burəbe lə'je Jeju Kirisiti ki me ki kare ki ndu ki kare.

Poyta ki maji tado lə de'gi pəti

⁷ Uwəi nan rɔ nan'ti yo ge ne ge toki Kirisiti uwə'n'se rɔ'ne'ti kin be, kadi Luwə ingə'n tɔbar. ⁸ Toki rɔta'ti, m'el'se, Kirisiti təl nje ra kulə lə Juwipi'gi kadi tol'n ta ndukun ki Luwə un adi kaw'de'gi. ⁹ Taa re kadi de'gi ki in Juwipi'gi el, uləi toji dɔ Luwə'ti tado memaji li'ə, toki Makitu lə Luwə el ene:

«M'a m'pit'i dann ginn be'gi'ti ki dangi dangi,
Taa m'a m'osi pa m'ulə'n toji dɔ'i'ti tɔ†.»

¹⁰ Ningə təl el bay ene:

«In ginn be'gi ki dangi dangi, rai ronel ki de'gi lə Burəbe‡.»

¹¹ Bay tɔ:

«Uləi toji dɔ Burəbe'ti, in ginn be'gi pəti,
Osi pa, piti'ə'n'ə, in ginn de'gi pətiŠ!»

¹² *Njekeltakita Luwə'ti Ejay el tɔ ene:

«De ki ginn koji'ti lə Jese kare a re,
In ə a ində taa kadi a onbe dɔ ginn be'gi'ti ki dangi dangi,
Ningə in tɔ ə ginn be'gi kin a indəi me'de dɔ'a'ti*.»

¹³ Kadi Luwə ki in nje re ki nya kindəmedoti, adi ronel, ki lapiya li'ə tan'se binyə'ti, me kunme'ti. Ningə kadi tɔgi Ndil Luwə adi kindəmedoti lə'se aw ki kete kete tɔ.

Kulə lə Pol

¹⁴ Ngannkon'm'gi ki ɔji dɔ'se, m'in ki dɔ'm, m'gər maji, kadi mərta ki maji rosi me'se, nyagər ki dum'se goto, taa asi gaki kadi adinan ta ɔji yo ge ki ne ge tɔ. ¹⁵ Be kaa, ki madi'gi, m'ndangi makitu ki tɔg'ɔ to'ti m'adi'se kadi m'olo'n me'se. Ningə m'ra be ɔjido maji ki Luwə ra sə'm. ¹⁶ Luwə ra adi m'un rɔ'm m'ilə kɔ tado kulə lə Jeju Kirisiti ki rɔ de'gi'ti ki in Juwipi'gi el. Ində'm ta dangi kadi m'iləmbər Poyta ki maji li'ə, kadi de'gi ki in Juwipi'gi el təl kadikare ki nəl Luwə, kadikare ki Ndil Luwə in dɔ'ti. ¹⁷ Asi kadi m'ində gu'm me tɔ Jeju Kirisiti'ti ɔji'n dɔ kulə lə Luwə. ¹⁸ Nga ningə, re m'elta ningə, m'elta dɔ nya'ti kareba par, adi in kun ki Kirisiti un'm ra'n kulə adi de'gi ki in Juwipi'gi el təl rɔ'de go ndu'ə'ti kin. Kirisiti ra kulə ki ta ki ta'm'ti num, ki kuləra'm num, ¹⁹ taa ki tɔgi nyakɔji'gi ki nya'gi ki əti bol, ki tɔgi lə Ndil Luwə. Be ə, in Jerujalem'ti biti te Iliri'ti, m'iləmbər Poyta ki maji lə Kirisiti ki lo'gi pəti. ²⁰ Ningə m'ndigi ngayn kadi m'iləmbər Poyta ki maji lo ki tɔ Kirisiti bar'ti el bay par, kadi m'ində ngirə kulə lə'm dɔ kulə'ti ki de madi ində ngirə kete el. ²¹ Loki m'ra be kin ningə, m'ra toki Makitu lə Luwə el'n ene:

«De'gi ki de ilə'de mbər ta li'ə el a oyi'ə,
ə de'gi ki ta li'ə osi mbi'de'ti el, a gəri me ta kin tɔ†.»

Kɔji ra lə Pol

²² In kin ə in nya ki ɔgi'm tarow ki dɔkagilo'gi pəti kadi m'aw rɔ'se'ti. ²³ Nan ki ngosine kin, m'aw ki lo madi ki kadi m'ra kulə'ti go lo'gi'ti kin el nga. In be ə, asi bal ngayn bone, m'ndingə kadi m'aw rɔ'se'ti. ²⁴ M'a m'aw dɔkagilo'ti ki m'a m'aw'n Esipanyi'ti. Tado, m'ində me'm'ti kadi kaw'm ə, m'a m'te dɔ'se'ti kadi m'oo'se, ningə kadi rai sə'm adi m'aw m'te'ti. Nan k'in ə, m'a m'oo'se kadi nyənn'ə ɔr dɔ'm'ti nden bay taa m'a m'gangi m'aw. ²⁵ Ningə ki ndəkba ne kin, m'nji m'aw Jerujalem'ti tado

† 15:9 15.9 Pa'gi 18.50; 2 Samiyel 22.50 ‡ 15:10 15.10 Ndukun ki nja joo 32.43 § 15:11 15.11 Pa'gi 117.1

* 15:12 15.12 Ejay 11.10 † 15:21 15.21 Ejay 52.15

ra ki de'gi læ Luwə ki sii nu. ²⁶ Tado de'gi læ Luwə ki sii donangi Maseduwann'ti ki donangi Akay'ti uni ndu'de kawi nya kadi n'rai ki njendoo'gi ki dann de'gi'ti læ Luwə ki sii Jerujalem'ti. ²⁷ Uni ndu'de rai nya kin, ningə in nya ki maji kadi rai se'de be inbe. Tado kete, de'gi ki in Juwipi'gi el ingəi nya maji kigo Ndil'ti ro'de'ti in ki in Juwipi'gi, ningə ngosine maji kadi de'gi ki in Juwipi'gi el, rai ki Juwipi'gi ki nya ki in nya maji læ daro ki to ji'de'ti to. ²⁸ Be ə, re m'ra kulə kin ginn'ə gangi, adi m'ulə kandi nyakaw kin ji de'gi'ti læ Luwə ki Jerujalem ningə, m'a m'aw Esipanyi'ti ki row ki do'se'ti. ²⁹ M'gər kadi kaw'm ki m'a m'aw ki ro'se'ti, m'a m'aw ki njangi do læ Kirisiti ki to mbar mbar.

³⁰ Ngannkon'gi, m'ulə dingəm me'se'ti ki takul Burəbe læ'je Jeju Kirisiti, ki takul ndiginan læ Ndil Luwə, kadi indəi ro'se'ti nan'ti sə'm, roi ki kelta ki Luwə tado læ'm. ³¹ Elita ki Luwə kadi taa'm ji nje me ngan'gi'ti ki Jude, taa kadi to kadikare ki m'a m'aw'n Jerujalem kin kaa, de'gi læ Luwə tai ki ronel to. ³² Lo kin'ti, m'a m'aw m'te ro'se'ti ki ronel, ningə re Luwə ndigi ningə, m'a m'uwə'n kor ro'm ro'se'ti nden to. ³³ Kadi Luwə ki nje kadi lapiya in nan'ti sese pəti. Amen!

16

Kuwə ji nan

¹ M'ulə konnann'je Pebe ki in nje kogo nyamaji'gi læ njekawnan'gi dann njekawnan'gi'ti ki me be'ti ki Sankire kin ji'se'ti*. ² M'dəji'se kadi uwəi'ə ki ro'se'ti me to Burəbe'ti, uwəi'ə ro'se'ti kuwə ki asi ta to de læ Luwə. Adi ro'se, rai si'ə me nya'gi'ti pəti ki aw ki ndoo'ə, tado in dene ki ra ki de'gi ngayn, taa m'inbe ki do'm kaa ra sə'm to. ³ Uwəi ji Pirisika in ki Akilasi adi m'in, in madikulə'm'gi me to Jeju Kirisiti†. ⁴ Ingi ə uni ro'de, iləi ko, aj'i m'in. Ningə in m'in ki kar'm ə m'ra'de oyo el, nan in *Njekawnan'gi pəti, ki in Juwipi'gi el ə rai'de oyo. ⁵ Uwəi ji Njekawnan'gi ki sii me kəy'ti læ'de adi'm'in to. Uwəi ji njendigi læ'm Epayineti adi'm'in, in ə in de ki do'kete ki un me'ne adi Kirisiti donangi Aji'ti. ⁶ Uwəi ji Mari ki in de ki ra kulə ngayn tado læ'se kin adi'm'in. ⁷ Uwəi ji noji'm'gi Andironikusi in ki Juniyasi ki in madi dangay'gi læ'm kin adi'm'in. In njekawkulə'gi ki de'gi gəri go'de maji ngayn dann madi'de'gi'ti, taa doyinan nan'ti me to Kirisiti non'm'ti inbe bay. ⁸ Uwəi ji nje ndigi læ'm me to Burəbe'ti Ampiliyatusi adi'm'in. ⁹ Uwəi ji madikulə'je me to Kirisiti, Urben in ki njendigi læ'm ki ngayn Setasi adi'm'in. ¹⁰ Uwəi ji Apelesi ki in de ki toji kadi ki adi doyinan me to Kirisiti ki taga kin adi'm'in. Uwəi ji de'gi ki me kəy'ti læ Arisitobul adi'm'in to. ¹¹ Uwəi ji noji'm Erodiyoni adi'm'in, taa uwəi ji de'gi ki me kəy'ti læ Narsisi ki uni me'de adi Burəbe adi'm'in to. ¹² Uwəi ji Tirpen in ki Tirpoji ki in dene'gi ki rai kulə læ Luwə ngayn kin adi'm'in, taa uwəi ji njendigi'm Persidi ki in dene ki ra kulə læ Luwə ngayn to kin adi'm'in. ¹³ Uwəi ji Rupusi‡ ki in de ki Luwə mbət'ə kin adi'm'in, taa uwəi ji kon'a ki in kon'm to kin adi'm'in. ¹⁴ Uwəi ji Asenkirti num, Pilegon num, Ermesi num, Patirobasi num, Ermasi num, ki ndəgi ngannkon'je'gi ki in se'de kin adi'm'in. ¹⁵ Uwəi ji Pilologi in ki Juli adi'm'in, uwəi ji Nere in ki konnann'a adi'm'in, taa uwəi ji Olimpasi ki de'gi læ Luwə pəti ki in si'ə adi'm'in to. ¹⁶ Uwəi ji nan kare kare ki kuwə nan ro nan'ti ki toji kadi in ngannkon'nan'gi ki me Kirisiti'ti. Njekawnan'gi læ Kirisiti pəti uwəi ji'se.

Ta ki do'boy'ti

¹⁷ Ngannkon'gi, m'ulə dingəm me'se'ti kadi indəi kumkədi do ro'se'ti oji'n do de'gi ki nje re ki gangi nan dann'se'ti, ki nje buki de'gi mu kadi tanyi ro nyando ki ingəi. Maji kadi ori ro'se ro'de'ti ko. ¹⁸ Tado ko de'gi ki be kin, isi rai kulə læ Burəbe læ'je Kirisiti el, nan isi rai kulə tado kanda'de yo. Ki kujita'gi ki ta'de'ti, ki to nan pe pe,

* 16:1 16.1 KNK 18.18 † 16:3 16.3 KNK 18.2 ‡ 16:13 16.13 Mrk 15.21

ə isi ədi de'gi ki kum'de tujə dɔ nya ki majel'ti el. ¹⁹ Ki ɔji dɔ'se, de'gi pəti gəri təl rɔ go ta'ti lə'se. Lo kin'ti, m'ra rɔnel ɔji'n dɔ'se. Nga ningə m'ndigi kadi kum'se tujə dɔ nya ki maji'ti, ə kadi kum'se ar njay kadi ɔri rɔ'se kɔ me nya ki majel'ti. ²⁰ Ningə Luwə ki nje re ki lapiya a rəkitə dɔ *Satan ginn nja'se'ti ngɔsine. Maji kadi memaji lə Burəbe lə'je Jeju Kirisiti in nan'ti sese.

²¹ Madikulə'm Timote§ uwə ji'se, taa noji'm'gi Lusiyusi num, Jason in ki Sosipater num uwəi ji'se. ²² Ningə m'in Tertiyusi ki nje ndangi makitu lə Pol kin, m'uwə ji'se me kində rɔ nan'ti lə Burəbe. ²³ Gayusi* ki m'nji be li'ə uwə ji'se, ki Njekawnan ki sii me kəy'ti li'ə. Erasi† ki m'nji be li'ə uwə ji'se. Erasi ki in njengəm nar ki me bebo'ti ki ne uwə ji'se, taa ngonkon'je Kartusi kaa uwə ji'se tɔ. [²⁴ Kadi memaji lə Burəbe lə'je Jeju Kirisiti in nan'ti sese pəti.]

Kulə tɔji ki dɔ Burəbe'ti

²⁵ Tɔji ki dɔ Luwə'ti ki asi kadi adi'se tɔgi ki gorow lə Poyta ki maji lə Jeju Kirisiti ki m'ilə'se mbər'ə. Ki row lə Poyta ki maji kin, Luwə te ki dɔ nya ki to lo kiyə'ti lo kulə ngirə'ti mayinu, ²⁶ nan ngɔsine ginn'ə te taga wangi kin. Ginn'ə te ki taga wangi ki rɔ de'gi'ti ki in Juwipi'gi el, ki takul makitu ki de'gi ki njekeltakita Luwə'ti ndangi. Ndangi kigo ndu'ti lə Luwə ki njekisi biti ki non'ti kadi de'gi ki in Juwipi'gi el adi indəi me'de dɔ ra maji'ti lə Luwə, ə kadi təli rɔ'de go ndu'ə'ti kigo kunme'ti. ²⁷ Tɔji ki dɔ Luwə'ti ki in ki kar'ne ba ə in nje gosi, ki dɔkagilo ki dɔkagilo me tɔ Jeju Kirisiti'ti. Amen! Ta goto nga!

Makitu ki dōkete ki Pol ndangi adi Korenti'gi Ta dō makitu'ti ki dōkete ki Pol ndangi adi korenti'gi

Makitu kin, Pol ndangi adi Korenti'gi to njekul de'gi lə Luwə ə ndigi kul njekawnan ki inbe ində ginn'de bebo Korenti'ti be. Kagilo'ə'ti kin, Korenti in burədo ngann be'gi ki Rōm on dō'de dōnangi Akay'ti. Korenti in bebo ki gati ki ra ki me'ti to mbar mbar. Nyamaji ki ojido nyajibəlbə'gi to'i'ti ngayn to. Ra yo'gi ki dangi dangi num, ra kaya kaa bar to'de ki dum to. Me nya'gi'ti ki majel kin ə, njekawnan ki indəi ginn'de ngosine bay kin a sangi row kadi panjiyə'de to ki go Poyta ki maji'ti ki ingəi. Ginn'ə kin ə ndangi makitu uləi adi Pol kadi toji'de gorow taa nan, ki ta ki dō kusə da ki de'gi bari yo, ta ki dō kadikare'gi ki dangi dangi ki Ndil Luwə kanyi njekawnan'gi kadi rai kulə dōnan'ti dann'de'ti. Njekawkulə Pol təl lə'de'ti ojido nya'gi kakin ningə təl ra dō'ti non el'de ta dō ganginan ki dann njekawnan'ti, hal kaya ki ra, səkinan lə njekunme'gi dann'de'ti non njegangita ki dōnangi'ti ne, kon mudi nam lə Burəbe, ki kində taa lo koy'ti. Me nya'gi'ti kin pəti Pol toji hal ki panjiyə ki ndigi to'ti ki kadi njekunme'de kadi Kirisiti awi'n (13).

Kon ta'gi ki me'ti: Kandi me ta'ti 1.1-9. Ganginan'gi ki dann njekawnan'ti 1.10-4.21. Panjiyə ki majel lə njekunme'gi dann njekawnan'ti 5-6. Ta dō taa nan'ti 7. Taa k'inyə taa lə njekunme ngang'a to non 8-10. Kadi burnan goto lo kawnan'ti, ningə ndiginan 11-14. Te lo koy'ti 15. Mbon nyamaji'gi ki nan'ti tado nje ki Jerujalem, kojitara kaw mbah ki kuwə ji nan 16.

Kuwə ji nan

¹ Par ki rō'm'ti m'in Pol ki Luwə bari'm kigo me ndigi'ti li'ə kadi m'in njekawkulə lə Jeju Kirisiti. Nan'ti ki ngonkon'je Sositenn*, ² j'uwə ji njekawnan'gi ki sii Korenti'ti†, j'uwə ji nje ki Luwə or'de me majel'ti kə ki gorow kində rə nan'ti me to Jeju Kirisiti, j'uwə ji nje ki Luwə bar'de to de'gi ki kar njay lə'ne, j'uwə ji de'gi pəti ki, me lo'gi'ti ki dangi dangi, isi bari to Burəbe lə'je Jeju Kirisiti, Burəbe lə'de ki Burəbe lə'je. ³ Kadi memaji ki kisimaji lə Baw'je Luwə ingi ki Burəbe Jeju Kirisiti in nan'ti sese.

Ramaji Lə Luwə me Kirisiti'ti

⁴ M'ra oyo Luwə lə'm ki ndo'gi ndo'gi tado lə'se. M'ra'a oyo ojido memaji li'ə ki to dō'se'ti me kində rə nan'ti me to Jeju Kirisiti. ⁵ Tado me kində rə nan'ti ki Kirisiti kin ə maji uri'n'se me kujita'ti ki me nya gər'ti. ⁶ Naji ki man ki dō Kirisiti'ti in ki man ki togi dann'se'ti, ⁷ adi kadikare madi kare ki du'se goto. Isi nginəi ndo ki Burəbe lə'je Jeju Kirisiti a te'n bus. ⁸ Kirisiti inbe ki dō'ne a adi'se togi kadi uwəi rō'se ba biti dōboy ndo'ti. A adi uwəi rō'de ba kadi ndo təl Burəbe Jeju Kirisiti ə in ki ta dō'se'ti el. ⁹ Tado Luwə ki nje bar'se, ulə'se nan'ti ki Ngonn'o Jeju Kirisiti ki Burəbe lə'je, in Luwə ki nje ra nya ki low'ə'ti. ¹⁰ Ngannkon'm'gi, m'ndəji'se me to Burəbe'ti lə'je Jeju Kirisiti kadi adi ndu'se in nan'ti. Adi gangi nan goto dann'se'ti. Maji kadi adi ta mər'se'gi ki hangal'se'gi in nan'ti kareba. ¹¹ Tado ri ə m'elta kin be wa ngannkon'm'gi? M'el be tado de'gi ki Kolowe'ti eli m'in ta gakinan lə'se adi'm'in m'oo. ¹² Ningə nya ki m'ge kadi m'el'se, m'oo toki dann'se'ti de madi ene: «M'in de lə Pol», ki nungi ene: «M'in de lə Apolosi‡», ki rangi ene: «M'in de lə Piyər», ə in

* 1:1 1.1 KNK 18.17 † 1:2 1.2 KNK 18.1 ‡ 1:12 1.12 KNK 18.24

ki rangi bay ene: «M'in læ Kirisiti». ¹³ Eke Kirisiti gangi rɔ'ne'gi dana wa? Ke in Pol ə bəri'ə dɔ kagidəsi'ti tado læ'se wa? Ke rai'se batəm me tɔ Pol'ti wa? ¹⁴ M'ra oyo Luwə toki ra adi m'ra batəm de madi kare dann'se'ti el. De'gi ki m'ra'de batəm in Kirisipusi§ ingi ki Gayusi par. ¹⁵ De madi kare ki a ene rai'ne batəm me tɔ'm'ti goto. ¹⁶ De'gi ki m'ra'de batəm bay tɔ ə in nje ki me kəy'ti læ Stepanasi. Ki rangi to non ningə, m'oo el nga. ¹⁷ In tado kiləmbər Poyta ki maji ə Kirisiti ulə'm, um in tado ra batəm el. Kiləmbər Poyta ki maji kin in ki gosita ki ta'ti el. Re in ki gosita ki ta'ti ningə, koy Kirisiti dɔ kagidəsi'ti a təl nya ki nda'a goto.

Kirisiti in tɔgi ki tər læ Luwə

¹⁸ Mbər koy Kirisiti dɔ kagidəsi'ti in ta mbo ki rɔ de'gi'ti ki isi awi tuji'ti. Nan ki rɔ'je'ti j'in ki j'ingəi kaji ningə in tɔgi læ Luwə. ¹⁹ Makitu læ Luwə ene: «M'a m'tuji tər læ nje tər'gi, ningə nje nya gəri'gi, m'a m'row ta nyagər læ'de kadi təl nya ki kare*.» ²⁰ Nje tər in ra be? Njendo ndukun in ra be? Nje manji ta in ra be dɔkagilo'ti kin? Tər læ de ki dɔnangi'ti ə Luwə təl'ə nya ki mbo'ti. ²¹ In be tado tər ki dɔnangi'ti ne asi kadi aw ki de'gi adi gəri tər læ Luwə el. In be ə Luwə ndigi ngayn kadi n'aji de'gi ki uni me'de adi'ə. De'gi ki adi'ə me'de ki gorow kiləmbər Poyta ki maji ki de oo ə to to ta mbo yo. ²² *Juwipi'gi dəji kadi n'oyi nyakɔji, Gireki sangi tər tɔ. ²³ Ki sɔw dɔ'je ningə, j'iləmbər Kirisiti ki bəri'ə dɔ kagidəsi'ti. Mbər kin təl jigi tugə Juwipi'gi, ə in ta mbo ki rɔ de'gi'ti ki in Juwipi'gi el tɔ. ²⁴ Nan ki rɔ de'gi'ti ki in Juwipi'gi el ki Luwə bar'de ningə, mbər læ Kirisiti kin ə in tɔgi ki tər læ Luwə tado læ'de. ²⁵ Tado ta mbo læ Luwə kin in tər ki utə tər læ de'gi, ə tɔgi goto læ Luwə kin in tɔgi ki utə tɔgi læ de'gi tɔ.

²⁶ Ngannkon'gi, indəi kum'se maji oyi. Dann'se'ti ki Luwə bar'se kin, nje tər'gi kigo darɔ'ti in ngayn el, nje tɔgi'gi in ngayn el, nje tɔbar'gi in ngayn el tɔ. ²⁷ Ningə kadi in gəri toki Luwə mbəti nya'gi ki nje tɔgi el ki dɔnangi'ti ne kadi ulə'n rɔsɔl dɔ nya'gi'ti ki nje tɔgi. ²⁸ Luwə mbəti nya'gi ki kum'ə goto, nya ki de'gi kidi'de dɔnangi'ti, nya'gi ki in nya madi el, tado row'n ta nya'gi ki de'gi oy nda'de. ²⁹ Be kadi de madi ində gu'ne non Luwə'ti el. ³⁰ In Luwə ə ulə'se nan'ti me tɔ Jeju Kirisiti. Nan ki bone in tər læ'je ki in rɔ Luwə'ti. In ə, ki gorow li'ə, Luwə ɔri'n ta dɔ'je'ti, adi j'ar njay, taa'je ilə'je taa ji majel'ti. ³¹ In be toki Makitu læ Luwə el'n ene: «De ki ge kində gu'ne ningə, maji kadi un Burəbe ə ində'n gu'ne†.»

2

Kiləmbər Poyta ki maji læ Pol

¹ Ngannkon'gi, loki m'aw dann'se'ti, m'ilə'se mbər poyta ki rɔta'ti læ Luwə, ki to lo kiyə'ti, in ki nyagər ki aldo'se eke ki tərta ə m'ilə'n'se mbər kin el. ² Tado loki m'in dann'se'ti, nya ki rangi ki m'un ndu'm dɔ'ti goto. M'sangi kadi gəri Kirisiti par kareba. Adi in Kirisiti ki bəri'ə kagidəsi'ti. ³ Loki m'in dann'se'ti, m'in me tɔgi goto'ti. M'el'se ta me dadi'ti ki bol. ⁴ Nya ki m'ndo'se ki mbər Poyta ki maji ki m'ilə'se kin, in ki ta nyagər læ de el. In kigo kɔji tɔgi'ti læ Ndil Luwə. ⁵ Be kadi kunme kadi læ'se ulə ngirə'ne dɔ nya gər'ti læ de el, nan dɔ tɔgi'ti læ Luwə yo ta. ⁶ Ningə, j'in kaa ji ndo njekunme'gi ki tɔgi me ndil'ti ki me tər tɔ. Nan k'in ə in tər læ de'gi ki dɔnangi'ti ne el. Taa in tər læ njetɔgi'gi ki dɔnangi'ti ne ki ndɔ madi ə a tuji kin el tɔ. ⁷ J'iləmbər tər læ Luwə. Tər ki to lo kiyə'ti biti bone. In tər ki Luwə ində dɔ'a dana kete non kində dɔnangi'ti tado tɔbar læ'je. ⁸ Tər ki de kare ki dann nje tɔgi'gi'ti ki dɔnangi'ti ne ki gər goto. Re kum'de te dɔ tər'ti kin ə re a bəri Burəbe ki nje tɔbar kagidəsi'ti el. ⁹ Ningə, toki makitu læ Luwə el'n, in nya ki kum'de oo el, in nya ki mbi de oo el, in

nya ki de m̄er me'ne'ti el t̄o. In nya ki Luw̄e ind̄e d̄o'a dana tado l̄e de'gi ki ndigi'̄e*.
¹⁰ Nga ninḡe, Luw̄e te ki d̄o'a adi'je ki gorow l̄e Ndil. Tado Ndil oo ginn nya'gi p̄eti. Ndigi ra'gi l̄e Luw̄e ki to lo kiȳe'ti kaa Ndil oo. ¹¹ Ki ojid̄o de, de madi ki ḡer nya'gi ki to r̄o madi'ne'ti goto. In ndil ki to r̄o de'ti kin par ̄e ḡer nya'gi ki to r̄o'a'ti. In be ̄e, yan Luw̄e kaa to be t̄o. Ndil Luw̄e ki kar'ne ba par ̄e ḡer nya'gi ki to r̄o Luw̄e'ti. ¹² Nga ninḡe, ndil ki in me'je'ti j'ingi kin in ndil ki d̄onangi'ti ne el, nan in Ndil ki in ta r̄o Luw̄e'ti nu, kadi ji ḡeri'n nya'gi ki Luw̄e adi'je kigo memaji'ti li'̄e. ¹³ Ninḡe, j'el taa ki row nyaḡer l̄e de el, nan ki row l̄e Ndil Luw̄e. In be ̄e, j'isi j'or ginn nya ki r̄ota'ti l̄e Ndil, j'adi de'gi kigo Ndil'ti. ¹⁴ De ki aw ki Ndil Luw̄e me'ne'ti el, asi kadi inḡe nya ki r̄ota'ti ki in r̄o Luw̄e'ti el. Tado in Ndil Luw̄e par kareba ̄e adi de ḡer nya'gi ki r̄ota'ti kin. ¹⁵ De ki aw ki Ndil Luw̄e me'ne'ti asi gangi ta d̄o nya'gi'ti p̄eti, ninḡe de ki rangi asi gangi ta d̄o'a'ti el. ¹⁶ Makitu el ene: «Nan ̄e ḡer m̄erta l̄e Bur̄ebe wa? Ke nan ̄e asi k̄oj'̄o ta wa'†?» De'̄e goto, nan j'in, j'awi ki m̄erta l̄e Kirisiti.

3

Gangi nan ki to dann nje kawnan'gi'ti ki Korenti

¹ Ngannkon'gi, ki r̄ota'ti ̄e, ta ki m'el'se kete kin m'el'se to de'gi kigo dar̄o'ti, to de'gi ki in ngann'gi ki du me kunme me t̄o Kirisiti'ti. M'el'se ta to de'gi kigo ndil'ti el. ² In tado kin ̄e, m'adi'n'se nyakus̄o ki ngan el, m'adi'se mba yo. Tado t̄ogi'se asi kadi s̄oi nya ki ngan el. Biti b̄one kin kaa asi kadi s̄oi nya ki ngan el, ³ tado in de'gi kigo dar̄o'ti b̄ay. Toki ni ki gakinan in dann'se'ti, in de'gi ki go dar̄o'ti el wa? Ninḡe panjiȳe'se to to panjiȳe de nḡendul be t̄o el wa? ⁴ Loki de madi ene n'in de l̄e Pol, ninḡe ki nungi ene n'in de l̄e Apolosi kin ke in njiȳe kigo dar̄o'ti el eke in ri wa? ⁵ Apolosi ki Pol in nan'gi wa? Apolosi ki Pol in njekul̄eb̄er'gi l̄e Luw̄e. In njekul̄eb̄er'gi ki gorow l̄e de ̄e uni me'se adi Bur̄ebe. De ki ra dann'je'ti ra kul̄e l̄e'ne toki Luw̄e adi'n'̄e. ⁶ M'in m'duw ko, Apolosi in njera mann d̄o'ti, ninḡe Luw̄e ̄e in njera kadi uw̄e. ⁷ Nje man ko ki njera mann d̄o'ti in nya madi el. De ki kadi t̄o'a b̄ar d̄o'ti in Luw̄e ki njera kadi t̄ogi. ⁸ Nje duw'̄e ki njera mann d̄o'ti asi nan. Ninḡe de ki ra dann'de'ti a inḡe nyakuḡe goji ki asi ta kul̄e li'̄e ki ra. ⁹ Tado j'in madikul̄e'gi l̄e nan me kul̄e'ti l̄e Luw̄e. Ninḡe ingi, in nd̄o l̄e Luw̄e, in k̄ey kind̄e'gi li'̄e. ¹⁰ Kigo memaji'ti l̄e Luw̄e ki ul̄e'n kul̄e l̄e'ne ji'm'ti, m'ind̄e ngir̄e kul̄e dann'se'ti to nje kind̄e ngir̄e kul̄e ki maji. Ninḡe ki nḡosine kin de ki rangi ind̄e ta ji'm. K'in ̄e, kadi de ki ind̄e ta kul̄e kin ̄e, ind̄e kum'ne go kind̄e'ti ki a ind̄e maji. ¹¹ De a ind̄e ngir̄e kul̄e kin rangi el nga. Ngir̄e kul̄e kaa ̄e to ne ̄e in Jeju Kirisiti par. ¹² Nga ninḡe re de ind̄e ta kul̄e kin ki nar ̄or, eke nar arjan, eke ki mbal ki ndolo, ind̄e ki kagi, eke bun̄e mu, eke ki kadi nya kaa, a to ki taga. ¹³ Tado nd̄o gangi ta'ti ̄e, nya'gi p̄eti ginn'de a te, ninḡe por a nan t̄ogi kul̄e'gi p̄eti kadi de'gi a oy maj'a ki maj'a el. ¹⁴ Re kul̄e ki de ind̄e d̄o ngir̄e'ti kin, ngan ra taa ninḡe, b̄e'̄e a inḡe nyakuḡe goji'ne. ¹⁵ A kin ̄e, kul̄e kin por on'a t̄o ninḡe, b̄e'̄e a inḡe nyakuḡe goji'ne el. De kin a inḡe kaji, nan in kaji ki a te'n ta por'ti jati jati. ¹⁶ Ḡeri toki in k̄ey kisi Luw̄e el wa, ninḡe Ndil Luw̄e isi me'se'ti el wa? ¹⁷ Re de tuji *K̄ey l̄e Luw̄e ninḡe, Luw̄e a tuji de'̄e kin t̄o. Tado K̄ey l̄e Luw̄e ar njay, ninḡe ingi ̄e in K̄ey l̄e Luw̄e. ¹⁸ Maji kadi de ndam ki r̄o'ne el. Kin ̄e re dann'se'ti, de madi oo r̄o'ne to nje t̄er kigo tam̄er'ti ki d̄onangi'ti ne ninḡe, maji kadi de'̄e kin t̄el r̄o'ne mbo'ti. T̄el r̄o'ne mbo'ti kadi to inḡe'n t̄er ki r̄ota'ti. ¹⁹ Tado t̄er ki d̄onangi'ti ne Luw̄e oo kadi in d̄o majel. Be ̄e makitu l̄e Luw̄e ene: «Luw̄e uw̄e nje t̄er'gi ki ta me ta ngom'gi'ti l̄e'de.» ²⁰ Taa t̄el el b̄ay t̄o ene: «Luw̄e ḡer m̄erta l̄e nje t̄er'gi, ninḡe oo kadi in nya madi el.» ²¹ Maji kadi de madi un de'gi ind̄e'n gu'ne el, tado nya'gi p̄eti in yan'se. ²² In Pol, eke

* 2:9 2.9 Ejay 64.3, 52.15 † 2:16 2.16 Ejay 40.13

Apolosi, eke Piyer, eke donangi, eke kisikidotaa, eke koy, eke nya'gi ki bone eke ki lo ti'ti, nya'gi kin pæti in yan'se. ²³ Ningæ ingi, in nya Kirisiti, æ Kirisiti in yan Luwæ tɔ.

4

Kulæra njekawkulæ'gi

¹ Ningæ, maji kadi oyi'je, m'in eke Apolosi, to njekulæbær'gi læ Kirisiti. Oyi'je to njengæm nya'gi læ Luwæ, nya ki rɔta'ti ki to lo kiyæ'ti. ² Nga ningæ, nya ki be nje nya a ge rɔ njengæm nya'ti, in nje ra nya ki low'æ'ti par. ³ Ki ojido'm, ta kadi ingi, eke njegangita dɔ de'gi'ti, gangi ta ki dɔ'm'ti kin ra'm bol el. Ta m'inbe ki dɔ'm, m'gangi ta dɔ rɔ'm'ti el tɔ. Tado m'ra nya ki majel el. ⁴ Ningæ, in kin æ a ra kadi m'in de ki Luwæ tæl'm de ki dana takum'ne'ti el. Buræbe inbe æ a gangi ta dɔ'm'ti. ⁵ Nya kin æ, maji kadi in gangi ta dɔ de'ti kete non dɔkagilo'æ'ti el. Nginæi dɔkagilo ki Buræbe a re æ, nya'gi ki toi lo kiyæ'ti me lo ki diw'ti, a ulæ kunjɔ dɔ'de'ti kadi toi taga wangi takum de'gi'ti. Ningæ a te ki ginn ndigira læ de ki ra ki to me'i'ti. Lo kin'ti, Luwæ a ulæ toji dɔ de'ti ki ra, kigo kulæ ra'a'ti. ⁶ Ngannkon'gi, m'el'se ta kigo kuj'æ'gi ki dangi dangi ojido Apolosi num, ojido'm m'inbe num, kadi ndoi nya rɔ'je'ti. M'ra be kadi de ra yan'ne adi aldɔ ndu ki makitu læ Luwæ el kin el. Be kadi uni de indæi kadi'se, ndæri nan el. ⁷ Ke nan æ in njera kadi in to dangi dann de'gi'ti wa? Ke in Luwæ æ in nje kadi nya'gi pæti ki awi'n kin el wa? Nga æ re in Luwæ æ adi nya'gi pæti ki awi'n kin ningæ, ra bann be æ isi indæn gu'i to nya ki in inbe æ ingæ ki dɔrɔ'i be wa? ⁸ Ki ngosine kin, ingæi nya asi'se nga, in njenyakingæ'gi. Kin isi onyibe ki kanji kadi j'in sese dɔ'ti. M'ndigi kadi in bekon ki rɔta'ti inbe æ onyibe æ, adi j'on'n sese. ⁹ Ningæ, to toki j'in ki madi'gi ki njekawkulæ'gi kin, Luwæ indæ'je go de'gi'ti gogi be. Ji to to de'gi ki gangi ta koy dɔ'de'ti be. Tado Luwæ inyæ'je ji de'gi'ti adi ji tæl nya ko'gi takum de'gi'ti pæti. Takum malayka'gi'ti ki takum de'gi'ti. ¹⁰ J'in, ji tæl mbo'gi tado læ Kirisiti, ningæ ingi, in nje kumkar'gi me tɔ Kirisiti'ti. J'in nje togi el, nan ingi, in nje togi'gi. J'in, de'gi isi kidi'je, ningæ ingi, de'gi isi buki'se'ti. ¹¹ Biti bone ka j'isi j'ingæ kon. Nyakusɔ'je goto, mann kanyi'je goto, ku kɔ'je goto. De'gi isi adi'je kon, j'ilæ mbir mbir ki lo. ¹² Darɔ'je j'inbe, ji ra kulæ j'ɔr rɔgi ta j'ingæi nyakusɔ'je me'ti*. De'gi taji'je kaa, ji njangi dɔ'de, rai'je kon kaa j'uwæ togi'gi ba. ¹³ Eli ta'gi ki majel dɔ'je'ti kaa, j'ulæ dingæm me nan'ti. Biti bone kaa de'gi oyi'je to sin ki k'osi k'ilæ kɔ. Oyi'je to ton de'gi ki nda'de goto.

¹⁴ M'el'se ta to ngann'm'gi ki njendigi læ'm. In tado kulæn rɔsol dɔ'se'ti æ m'ndangi'n ta kin m'adi'se el, nan in kadi m'te'n kum'se maji dɔ nya'gi'ti. ¹⁵ Ningæ, re nje kornon'se'gi ki me kunme tɔ Kirisiti'ti in dær dɔgi kaa, baw'se kigo ndil'ti in kareba. Tado m'in æ m'in baw'se ki nje kilæ'se mbær Poyta ki maji me tɔ Jeju Kirisiti'ti. ¹⁶ In be æ, m'dæji'se kadi oy go nja'm maji. ¹⁷ M'ulæ Timote† ki rɔ'se'ti tado ta kin. Timote ki in ngonn'm ki njendigi læ'm, ngonn'm ki nje ra nya ki low'æ'ti me ta'ti læ Buræbe. Timote a olo me'se dɔ nyando'ti læ'm me kisikidotaa me tɔ Kirisiti'ti. Kujæ ki m'nji m'ndo'n Njekawnan'gi ki lo'gi pæti. ¹⁸ De'gi madi toji rɔ'de kadi n'in de'gi ki tuwel, oy toki m'a m'tæl to m'te rɔ'se'ti gogi el nga. ¹⁹ Nan re Luwæ ndigi æ dɔkagilo ngayn el par æ m'a m'te rɔ'se'ti non. Ningæ degæ'gi ki nje toji rɔ'de kadi n'in de'gi ki tuwel kin, m'a m'oo'n ta kel'de par el, nan m'oo'n kulæ ki togi'de asi ra tɔ. ²⁰ Tado Konbe læ Luwæ in me ta ki kel'ti el, nan in me togi'ti. ²¹ In ri æ in ndigi dana wa? In ndigi kadi m'aw rɔ'se'ti ki gɔl ji'm'ti eke kadi m'aw ki ngarme ki rosi ki ndiginan, ki in ngarme ki sɔl lɔm lɔm wa?

5

Kaya ki to dann nje kawnan'gi'ti ki Korenti

* 4:12 4.12 KNK 18.3, 20.34 † 4:17 4.17 KNK 16.1

¹ De'gi eli ki lo lo adi m'oo toki kaya ki maji kelta'a el to dann'se'ti. De'gi ki gëri Luwë el kaa, de ingë ko kaya ki be kin dann'de'ti el. J'oo kadi de kare dann'se'ti isi sangi ne baw'ne*. ² Æ ingi, isi toji r'ose. Nya kin, in nya ki kadi adi'se ndingë r'o. Ningë kadi de ki be kin a tuwëi'ë dann'se'ti k'o. ³ Ki o'jido'm, m'in sanyi sese, nan toki m'in sese nan'ti me ndil'ti, m'gangi ta d'o de'ë'ti kin me to Jeju Kirisiti'ti. M'gangi ta d'o'a'ti toki m'in sese nan'ti be. ⁴ Ningë loki a kawinan ë m'in sese nan'ti me ndil'ti, togi Burëbe l'ëje Jeju a in nan'ti se'je d'o ta ki gangi'ti kin. ⁵ De ki be kin, maji kadi inyëi'ë ji Satan'ti, kadi tuji nyënn'gi lë dar'ë'a k'o ningë ndil'ë ingë kaji ndo tël Burëbe Jeju'ti. ⁶ Nya ki kadi toji r'ose, m'in m'oo el jagi. Ke in gëri el wa? Hum ki nden be ki de løy'n nduji, a ra adi nduji in. ⁷ Maji kadi ori hum ki k'ok'o dann'se'ti k'o, kadi in nduji ki løy ki sigi. In nduji ki løy ki sigi tado hum goto dann'se'ti. Hum ki k'ok'o goto dann'se'ti, tado Kirisiti ngonn bati ra nanyi taa k'ilë taa l'ëje in ki kujë m'indë. ⁸ Adi ji rai nanyi taa kulë ta kin ki hum ki k'ok'o el. Adi ji rai ki hum majel el, adi ji rai ki hum mendul el. Nan adi ji rai ki nduji ki løy ki hum goto me'ti, ki in nduji ki ar njay, ki r'ota'ti. ⁹ Me makitu'ti ki m'ndangi kete madi'se kin, m'el'se kadi ndolëi nan ki de'gi ki njera kaya'gi el. ¹⁰ Ningë, m'el be tado lë de'gi pëti ki d'öngangi'ti ne ki njera kaya'gi, eke njekuyi'gi, eke nje bogi'gi, eke nje k'osi d'o'de nanga non yo'gi'ti, el. Re in be ningë, a tei k'o dann'de'ti. ¹¹ Nya ki m'el'se, s'ow d'o de ki ene n'in ngonnkon, ningë isi ta ra kaya'ti, isi ta ra mal nar'ti, isi ta k'osi d'o'ne nanga non kagi yo'ti madi, isi ta taji nya'ti, eke gon yiwi eke isi ta bogi'ti. De ki be kin ë kadi indëi r'ose nan'ti si'ë el. ¹² In ta lëm m'in kadi m'gangi ta d'o de'gi'ti ki in njekunme'gi el el. Ningë, in nje ki in dann njekawnan'gi'ti ë kadi gangi ta d'o'de'ti. ¹³ Nje ki in njekunme'gi el, in Luwë ë a gangi ta d'o'de'ti. Tuwëi de ki nje mendul dann'se'ti k'o†.

6

Ta ki gangi ki dann nje kunme'gi'ti

¹ Loki ta to dann'se'ti, ingi ki uni me'se adi Jeju, in t'ëli uni ta l'ëse awi non njegangi ta'gi'ti ki nje kunme'de el yo, nan non de'gi'ti lë Luwë el wa? Ra bann ë boli el wa? ² Ke in gëri kadi de'gi ki kar njay lë Luwë ë a gangi ta d'o de'gi ki d'öngangi'ti ne el wa? Kin ë in gëri kadi in ingi ë a in gangi ta d'o de'gi'ti ki d'öngangi'ti ne ningë, ra bann be ë asi kadi in gangi ngann ta'gi ki majel be ki toi dann'se'ti kin el wa? ³ Ke in gëri kadi in j'ingi ë j'a ji gangi ta d'o malayka'gi'ti el wa? Æ kin ë in be ningë, ra bann be ë j'asi kadi ji gangi ngann ta'gi ki toi dann'je'ti bone kin el wa? ⁴ Ginn'ë in ri ë, loki ngann ta'gi ki be kin toi dann'se'ti ningë, uni ai r'o de'gi'ti ki usi'de el kadi gangi ta dann njekawnan'gi'ti wa? ⁵ M'el'se ta kin be kadi r'ose s'ol'se. Ningë, ke de madi kare be ki njekumkar, ki kadi gangi ta dann ngannkon'ne'gi'ti ki njekunme'gi goto biti wa? ⁶ Æ kadi ngannkon nan'gi ki me Kirisiti'ti uni nan rei non de'gi'ti ki gëri Luwë el! ⁷ Ki r'ota'ti ë, kaw inbe ki ai ki nan lo gangi ta'ti kin, toji kasi el l'ëse ki taga nga. Ke ra bann ë in ndigi kadi sii d'o'ti ki nje ki rai sese nya ki low'ë'ti el kin el wa? Ke ra bann ë inyëi adi tuji nya l'ëse par el wa? ⁸ Æ, ingi yo ta in t'ëli isi rai nya ki low'ë'ti el, isi bogi ngannkon'se'gi ki me Kirisiti'ti. ⁹ In gëri kadi njera nya'gi ki dana el, a oyi Konbe lë Luwë el, eke in gëri el wa? Maji kadi ëdi r'ose el, tado njera kaya'gi, ki njera yo'gi, ki njekuwë marum'gi, ki dingëm'gi ki nje sanginan'gi, ¹⁰ ki nje bogi'gi, ki njekuyi'gi, ki gon yiwi'gi, ki nje taji nya'gi, ki nje taa nya lë de'gi d'o togi'ti ge, de'gi kin pëti a oyi Konbe lë Luwë el. ¹¹ Nya'gi kin ë in kulëra de'gi madi dann'se'ti kete. Nan ng'osine, in de'gi ki Luwë togi'se adi ari njay, Luwë indë'se ta dangi tado li'ë, Luwë tël'se de'gi ki dana takum'ne'ti ki to Burëbe l'ëje Jeju Kirisiti, taa ki takul Ndil'ë to.

* 5:1 5.1 Lebitiki 18.8; Ndukun ki nja joo 23.1 † 5:13 5.13 Ndukun ki nja joo 17.7

Darɔ'je in Kɛy kisi Ndil Luwɛ

¹² De'gi madi eli eyina: «Ta row to kadi m'ra nya'gi pɛti ki me'm ndigi kare.» In ki rɔta'ti, «tarow to kadi m'ra nya'gi pɛti ki me'm ndigi kare, nan nya'gi pɛti maji sɛm dɔrɔ el. Ta row to kadi m'ra nya'gi pɛti ki me'm ndigi kare.» Nan m'ndigi kadi nya madi aw ki tɔgi dɔ'm'ti el. ¹³ Nyakusɔ in tado me'de, ɛ me'de to tado nyakusɔ tɔ, nan Luwɛ a tuji'de joo pɛti kɔ. Nan darɔ de in tado kaya el. Darɔ de in tado Burɛbe, ningɛ Burɛbe kaa isi tado de tɔ. ¹⁴ Toki Luwɛ adi Burɛbe indɛ taa lo koy'ti kakin ɛ, a adi j'in kaa j'a j'indɛ taa lo koy'ti tɔ. A adi j'indɛ taa lo koy'ti ki takul tɔg'ɔ.

¹⁵ Ke in gɛri kadi darɔ'se'gi in ngann rɔ Kirisiti el wa? Ke m'a m'un ngann rɔ Kirisiti kadi m'tɛl'ɛ ngann rɔ kaya dene'ti wa? Jagi m'a m'ra be el. ¹⁶ Ke in gɛri kadi de ki ulɛ rɔ'ne nan'ti ki kaya dene, tɛli darɔ ki kareba si'ɛ el wa? Tado makitu lɛ Luwɛ ene: «De'gi ki joo kin a tɛli darɔ ki kare*.» ¹⁷ Nan, de ki ulɛ rɔ'ne nan'ti ki Burɛbe, in nan'ti si'ɛ kareba me ndil'ti tɔ. ¹⁸ In tado kin ɛ, kadi mbɛti sangi dene kaya'ti. Tado, ndɛgi majel'gi ki de ra'de, in gidi rɔ'a'ti taga ne, nan de ki isi sangi dene kaya'ti, isi ra majel ɔsi'n ta darɔ'ne inbe. ¹⁹ Ke in gɛri kadi darɔ'se'gi in Kɛy lɛ Ndil Luwɛ el wa? Ndil ki in me'se'ti kin in rɔ Luwɛ'ti. Darɔ'se in yan Luwɛ, um in yan'se el. ²⁰ Luwɛ ugɛ dɔ'se ki gati ki ngayn. Be ɛ maji kadi ulɛi tɔji dɔ Luwɛ'ti me darɔ'se'ti.

7

Ta ki dɔ taa nan'ti

¹ Ta ki ɔjido ta'gi madi ki eli'm'in me makitu'ti ki ndangi adi m'in. M'oo maji ngayn kadi dingɛm te kadi dene'ti el. ² Nan kadi de osi me kaya ki ra'ti el, maji kadi dingɛm ki ra kaa aw ki dene lɛ'ne ki ɔji dɔ'ne, ɛ dene ki ra kaa kadi aw ki dingɛm lɛ'ne ki ɔji dɔ'ne tɔ. ³ Maji kadi dingɛm ki ra kaa adi ne'ne nya ki maji kadi ad'a, ningɛ kadi dene kaa adi ngaw'ne nya ki maji kadi ad'a tɔ. ⁴ Tado dene aw ki tɔgi dɔ darɔ'ne'ti el, nan in ngaw'a ɛ aw ki tɔgi dɔ'ti. Be tɔ ɛ, dingɛm kaa aw ki tɔgi dɔ darɔ'ne'ti el, nan in ne'ɛ ɛ aw ki tɔgi dɔ'ti. ⁵ Maji kadi ɔgi nan rɔ'se el. Re ɔgi nan rɔ'se ningɛ, kadi in kigo mindi'se ki osi nan'ti kadi uni rɔ'se elita ki Luwɛ. Ningɛ go'ti ɛ, in tɛli ai nan'ti gogi. Be kadi *Satan ingɛ row nan'se el. Ingɛ row nan'se loki asi kuwɛ rɔ'se ngan el. ⁶ Ta ki m'el'se kin, in ndu ɛ m'adi'se el, nan in gorow madi ɛ m'ɔji'se. ⁷ M'ndigi ngayn kadi dingɛm'gi pɛti toi to m'in be, nan k'in ɛ, nan nan kaa aw ki kadikare lɛ'ne ki Luwɛ ad'a. *Kadikare'gi in dangi dangi: de kare aw ki kadikare nya madi, ɛ in ki nungi aw ki kadikare nya ki rangi tɔ.

⁸ M'el buwɛ'gi ki njengawkoy'gi, toki to maji ngayn kadi isi dɔrɔ'de to m'in be. ⁹ Nan kin ɛ re, asi kadi uwɛi rɔ'de ngan el ɛ, maji kadi taai dene, eke taai dingɛm ki rangi. Tado, taa nan in soti kadi de indɛ tɔgi dɔ nyɛnn'ti lɛ darɔ.

¹⁰ Ki ɔjido de'gi ki taai nan ɛ binɛm, maji kadi dene te ji ngaw'ne'ti el. Ningɛ, ndu kin in m'in ɛ m'un el, nan in Burɛbe ɛ un. ¹¹ A re dene te ji ngaw'ne'ti ɛ, a taa dingɛm ki rangi el. Re in be el tɔ ningɛ, kadi tɛl aw ji ngaw'ne'ti gogi. ɛ kadi dingɛm kaa tuwɛ'n ne'ne el tɔ*.

¹² Ki ɔjido ndɛgi de'gi ningɛ, in m'in ɛ M'el'de ta, um in Burɛbe el. M'el kadi re, ngonkon ki un me'ne adi Kirisiti, aw ki dene ki gɛr Kirisiti el, ɛ dene kakin ndigi kadi n'isi si'ɛ ɛ, maji kadi tuwɛ el. ¹³ ɛ re dene ki un me'ne adi Kirisiti, aw ki ngaw'ne ki gɛr Luwɛ el, ɛ ngaw'a kakin ndigi kadi n'isi si'ɛ kaa, maji kadi mbɛt'ɛ el tɔ. ¹⁴ Tado, dingɛm ki gɛr Luwɛ el a in ki kar njay ki takul ne'ne. Ningɛ dene ki gɛr Luwɛ el kaa, a in ki kar njay ki takul ngaw'a tɔ. Re in be el ningɛ, ngann'de'gi a in ki kar njay el. Nan ki rɔta'ti, in ki kar njay. ¹⁵ A kin ɛ re, in ki gɛr Luwɛ el, ndigi mbɛti nan ningɛ,

* **6:16** 6.16 Lotum 2.24 * **7:11** 7.11 10-11; Mat 5.32; Mrk 10.11-12; Luki 16.18

tarow to tado li'ə. Tado go'ə'ti kin, nya madi ki do ngonkon eke konnann nan'ti ki nje gər Luwə el goto. Luwə bar'se kadi sii ki nan ki lapiya. ¹⁶ De gər el, ki gorow kisi nan'ti kin, domaji ə, in dene a aji ngaw'i, eke in dingəm a aji ne'i.

Ki ra do nja'ti me bar'ti la Luwə

¹⁷ Kadi nyara de ki ra in kigo kadikare'ti li'ə. Kadikare ki Burəbe ad'a kigo kisə'ti ki do'a taa, kete taa kadi Luwə bari'n'ə. In kin in ta ki m'ndangi madi *Njekawnan'gi pəti. ¹⁸ Kin ə re de madi ujə mōti'ne kete taa kadi Luwə bar'a ningə, kadi təl ra rō'ne to nje kujə mōti el bay be el. A kin ə re de madi ujə mōti'ne el bay, ə Luwə bar'a ningə, kadi təl aw ujə mōti'ne el nga. ¹⁹ Madi in gəri toki kujə mōti in nya madi kare el. Taa kujə mōti el kaa in nya madi el to. Nya ki maji kində kum go'ti, in ngəm go mbərkikində'gi la Luwə. ²⁰ Maji kadi, nan nan kaa isi me ji kisi'ti lə'ne ki isi'n kete taa kadi Luwə bari'n'ə. ²¹ Kin ə in bər kete taa kadi Luwə bar'i ə, kadi in mərta do k'in bər'ti kin el. Re tarow to kadi ər kuləbər mindi'ti kaa, maji kadi ra me bər'ti inbe kin ra'n kulə ki maji. ²² Tado bər ki Burəbe bar'a, in de ki kuləbər ər mində'ti nga, in de la Burəbe. Be to ə, de ki in be rō'ne ki Luwə bar'a, təl bər la Kirisiti. ²³ Kadi in gəri toki ugəi do'se ki gati ki ngayn, um kadi in təli bər'gi la de'gi el. ²⁴ Ngannkon'gi, kadi nan nan kaa, isi ki goji kisə'ti ki si'n kete taa kadi Luwə bari'n'ə.

Ta ki do de'gi'ti ki taai nan el bay, ki njengawkoj'gi

²⁵ Ki ojido de'gi ki taai nan el bay, m'ingə ndu madi rō Burəbe'ti kadi m'adi'de el. Ningə, m'a m'el'de ta kigo k'oo'ə'ti lə'm ki m'oo. M'in ki Luwə oo kumtondoo lə'm, ə təl'm de'ti ki asi kadi uwəi kul'ə.

²⁶ Nya ki m'in m'oo maji ngayn kadi de ra ə to kin: Dəkagilo ki j'isi'ti nya kin ə dingəm isi ki kar'ne par ə, m'oo kadi in so'ə'ti, tado in dəkagilo ki ngan ngayn. ²⁷ Be ə, re in taa dene nga a maji kadi isi si'ə par. A kin ə re in taa dene el bay ə, isi par um in sangi row taa dene el. ²⁸ Ningə, kin ə in taa dene ə, in majel ə in ra el. Ta re ngonni ki mandi taa dingəm kaa, in majel ə ra el to. Nan de'gi ki nje taa nan a ingəi kon ki ndo'gi pəti me kisikidōtaa'ti lə'de. In be ə, m'ndigi kadi uri me kon'ti kin el.

²⁹ Ngannkon'gi, nya ki kadi m'el'se ə to kin: dəkagilo ki non'je'ti nanyi ngayn el nga. Ə kadi kaw ki kete non kam, nje taa dene'gi toi to nje taa dene'gi el be. ³⁰ Kadi nje ki isi nonyi nan toi to de'gi ki nonyi nan el be, kadi nje ki isi rai rōnel toi to de'gi ki isi rai rōnel el be, kadi nje ki ndogi nya'gi toi to de'gi ki ai ki nya madi el be, ³¹ kadi nje ki sii maji ki nyakingə ki dōnangi'ti toi to de'gi ki sii maji el be. Tado dōnangi ki nya maji ki me'ti ba pəti a gotoi.

³² Ningə, m'ndigi kadi adi me'se ra sururu do nya madi'ti el. Tado de ki taa dene el bay isi adi me'ə ra sururu do kulə'ti la Burəbe. Isi sangi kadi n'ra nya ki nəl Burəbe. ³³ Nan de ki taa dene, isi adi me'ə ra sururu tado nya'gi ki dōnangi'ti ne. Isi sangi kadi n'ra nya ki nəl ne'ne yo to. Adi in de ki mərta li'ə to joo. ³⁴ Be to ə, dene ki taa dingəm el, eke ngonni ki mandi kaa to be to. Isi adi me'se ra sururu tado kulə la Burəbe, kadi n'in de'gi ki maji me daro'de'ti num, me ndil'de'ti num. Nan dene ki taa dingəm, isi adi me'ə ra sururu tado nya'gi ki dōnangi'ti ne. Si sangi kadi n'ra nya ki nəl ngaw'ne yo to. ³⁵ In tado maji lə'se ə m'el'n'se ta kin um in kadi m'ogi'n'se do nya madi el. Ningə, m'ndigi kadi rai in ki gorow'ə'ti ki maji, kadi tinyi rō'se kati me kində rō nan'ti ki Burəbe, um ki me ki joo el. ³⁶ Kin ə re, dingəm in njenduwə la ngonni ki mandi nga, ə oo kadi re n'taa el ə, lo kadi uwə daro'ne ginn togi'ne'ti goto ə, ra si'ə nya ki majel ə, maji kadi taai nan par um in majel el. ³⁷ Nan kin ə re, go nduwə'ti ə, de un ndu'ne kadi n'taa dene el, ə uwə rō'ne ngan sangi dene kin el to, ki kanji togi ki kində do'ti num, ki go ndigi'ti li'ə inbe num ə, de'ə ra maji. ³⁸ In be ə, re dingəm ki njenduwə la ngonni ki mandi ə taai nan si'ə par kaa maji. A kin ə re, təl inyə go'ə adi taai nan el ə maji ngayn bay to.

³⁹ Dɔkagilo ki dingəm isi ki dɔ'ne ta bay ə, kadi dene inyə ngaw'ne el. Nan re ngaw'a oy ningə, kulə goto mində'ti. Tarow to kadi taa dingəm ki me ndigi. Nan k'in ə kadi in dingəm ki me Kirisiti'ti taa. ⁴⁰ Ningə, kigo k'oo'ə'ti lə'm, m'oo kadi re njengawkoy kin isi dɔ'ne'ti par ə maji ngayn. M'el be tado, m'in kaa m'gər kadi m'aw ki Ndil Luwə me'm'ti to.

8

Ta dɔ da'ti ki bari yo

¹ Ki ɔjido da ki iləi kadikare'ti bari yo ningə, m'oo kadi j'ingi pəti, j'in nje nyagər toki rɔta'ti. Nan nyagər in nje re ki kɔjirɔ. Ndigi nan anyi in njera ki de kad'a tɔgi me kunme kadi'ti li'ə. ² Re de madi oo rɔ'ne to nje nyagər ningə, de'ə kin gər nya ki rɔta'ti el bay. ³ Nan re de ndigi Luwə ningə, Luwə gər de'ə kin.

⁴ Eke kadi de sɔ da ki iləi kadikare'ti bari yo eke sɔ el wa? Ta ki kadi j'eli ənn: Ji gər kadi yo madi kare goto dɔnangi'ti ne. Taa, Luwə ki rangi goto, Luwə in kar'ne ba par ə isi non. ⁵ De'gi isi bari nya'gi madi dɔran'ti, eke dɔnangi'ti ne yo'gi. Ə re, isi bari'de luwə'gi, ə adi luwə'gi ki burəbe'gi banyi nan kaa*, ⁶ ki rɔ'je'ti j'ingi ə, Luwə in kar'ne ba ə isi non. Luwə ki Baw, ki nje kində nya'gi pəti, ki j'isi ki dɔ'je taa ki takul'ə. Taa Burəbe in kareba tɔ, in Jeju Kirisiti. In ki gorow li'ə ə Luwə ində'n nya'gi pəti. Taa, j'isi ki dɔ'je taa ki gorow li'ə tɔ.

⁷ Nan de'gi ki nan'gi gəri ki be kin el. Ki madi'gi, rai yo'gi ki ndɔ'a ndɔ'a, adi ki bone inbe kin kaa, loki isi soi da ki iləi kadikare'ti bari yo ningə, soi toki in da lə yo'gi ki rɔta'ti kakin tɔ. Mərta lə'de, tɔg'ɔ goto, adi oy rɔ'de to de'gi ki to njen. ⁸ In nyakusɔ ə in nje kaw se'je rɔ Luwə'ti el. Re j'usɔi el ə, nya kare ki du'je goto; a re j'usɔi ə, nya kare ki j'ingəi dɔ mad'a'ti goto tɔ. ⁹ Re in be kaa, kadi oy go rɔ'se maji. Oy go rɔ'se maji, kadi taa ki Kirisiti taa'se ilə'se taa kin, təl row ki kadi adi nje ki in ton'gi, tosi me majel'ti el. ¹⁰ Toki de ki ton, oyi in ki gər nya maji, isi sɔ nya kəy ra yo'ti. Loki oyi kin, ke a ra kadi mərta lə de aw ki kete kete me kusɔ da'gi'ti ki iləi kadikare'ti bari yo el wa? ¹¹ In be ə, ngonkon ki yai, ki Kirisiti oy tado li'ə kin, a tuji ki gorow nyagər lə'i. ¹² Majel ki isi rai ɔsi ta ngannkon'se'gi, isi rai adi do mərta'gi lə'de kin, in majel ki isi rai ndəri Kirisiti tɔ. ¹³ In be ə, re in ki tado nyakusɔ ə kadi ngonkon osi me majel'ti wa ningə, m'a m'njo da el, kadi m'adi ngonkon osi me majel'ti el.

9

Nya ki maji kadi de ra ki nya ki maji kadi de ingə

¹ M'dəji'se m'oo ke m'in de dɔrɔ'm el wa? Ke m'in njekawkulə el wa? Ke m'oo Jeju ki Burəbe lə'je ki kum el wa? Ke ingi, in kandi kulə lə'm me tɔ Burəbe'ti el wa? ² Re ndəgi de'gi ə oy m'in to njekawkulə el kaa, ki rɔ'se'ti m'in njekawkulə. Tado nya ki toji kadi m'in njekawkulə, in kində rɔ nan'ti lə'se ki Kirisiti kin.

³ Ta ki kadi m'ɔ'n ki nje kində ta dɔ'm'ti ə to kin: ⁴ Ke maji kadi kulə ki j'isi rai kin, j'ingəi nya low'ə'ti j'usɔi ki j'anyi el wa? ⁵ Ke maji kadi j'ingəi dene madi to ne'je toki ndəgi njekawkulə'gi ki ngannkon Burəbe ki Piyər isi rai el wa? ⁶ Ke sow dɔ'je j'in ki Barnabasi* par kadi to ji ra kulə taa j'ingəi nya j'usɔi wa? ⁷ Eli'm'in adi m'oo: ke ndɔ kare oyi njerɔ ki ra kulə rɔ lə'ne ki nyakingə lə'ne inbe in non wa? Eke nan ə ndɔɔ nju ningə sɔ kandi nya ndɔɔ kakin el wa? Eke nan ə ul bat'gi ningə anyi mba'de el wa?

⁸ Ta kin m'el kigo ta kel de'gi'ti par wa? *Ndukun lə *Mojɔi kaa elta kin be tɔ ene: ⁹ «Ndukun lə Mojɔi ene: De a dɔɔ ndugidu ta mangi'ti el, dɔkagilo'ti ki ra njiyə dɔ

* 8:5 8.5 10.20-21 * 9:6 9.6 KNK 9.27, 11.22-25, 30

ko'ti kadi kanda te†.» In tado læ mangi'gi ki da kin ə Luwə awi'n ki mərta kin wa? ¹⁰ Ke in tado læ'je j'inbe kin ə Luwə el'n ta kin el wa? Ki rōta'ti in tado læ'je ə el'n ta kin. Tado maji kadi de ki nje ndoo, ində me'ne dō'ti toki ndoo kin n'a n'ingə nya low'ə'ti. Taa kadi de ki nje kində ko gər toki n'a ningə nya dō ji'ne. ¹¹ Toki ji duw nya læ ndil dann'se'ti kin, in go'ti el kadi ji tōti kanda ki kadi maji ki darō'je rō'se'ti wa? ¹² Re de'gi madi ingəi nya kin ningə, ra bann be ə j'in kin bay taa kadi j'a j'ingə el wa?

Re in be kaa, j'ində tōgi kin dō'se'ti el. J'ore me'je dō nya'gi'ti pōti kadi j'ilə kagi non Poyta'ti ki maji læ Kirisiti kin el.

¹³ In gəri maji kadi de'gi ki nje ra kulə me Kəy'ti læ Luwə, soi nya ki me Kəy'ti læ Luwə. In gəri maji nje ra kulə kadi njekujənyamosi kadikare, soi nya kadikare kin‡. ¹⁴ Be tō ə, de'gi ki nje kiləmbər Poyta ki maji, Burəbe un ndu'ne kadi ingəi nyakuso'de me kulə kiləmbər Poyta'ti ki maji kin§.

¹⁵ Nan m'in, m'ində tōgi kin dō de'ti el. M'ndangi ta kin kadi m'dəji'n go nya madi el tō. Re in koy kaa, m'ndigi koy par. In nya rōnel lə'm, de madi ki kadi taa ji'm'ti goto. ¹⁶ Ningə, Poyta ki maji ki m'iləmbər'ə kin in nya ki kadi m'a m'ində'n gu'm el. In kulə ki isi dō'm'ti, maji kadi m'ra. Ningə kumtondoo in lə'm, loki m'iləmbər Poyta ki maji kin el. ¹⁷ Re in kulə ki m'ra ki dō'm m'inbe ə, maji kadi m'a m'ingə nya kugəgoji'm. Nan toki in kulə ki uləi ji'm'ti kadi m'ra, m'ra toki si'n dō'm'ti kadi m'ra'n kakin. ¹⁸ Nya kugəgoji lə'm in ri wa? Nya kugəgoji lə'm in Poyta ki maji ki m'iləmbər'ə. M'iləmbər ki kanji kadi m'ingə nya ki maji kadi m'ingə low'ə'ti.

¹⁹ M'in de dōrō'm, m'in bər el. Nan be kaa, m'ra rō'm bər'ti læ de'gi pōti kadi m'ingə'n de'gi ngayn m'adi Kirisiti. ²⁰ Loki m'in dann Juwipi'gi ə, m'təl rō'm Juwipi'ti kadi m'ingə'n Juwipi'gi. M'in ginn ndukun'ti læ Moji el, nan loki m'in dann de'gi'ti ki in ginn ndukun'ti læ Moji ə, m'ra rō'm to de ki in ginn ndukun'ti se'de kadi m'ingə'n'de, ²¹ Re m'in dann de'gi'ti ki gəri ndukun læ Moji el ə, m'ra rō'm to de ki gər ndukun læ Moji el be kadi to m'ingə'n'de. Nan ki rōta'ti ə, m'in ginn ndukun'ti læ Luwə, tado m'təl rō'm go ndukun'ti læ Kirisiti. ²² Re m'in dann nje yai'gi'ti ə, m'ra rō'm nje yai'ti kadi m'ingə'n nje yai'gi m'adi Kirisiti. M'təl rō'm nya'gi'ti pōti rō de'gi'ti pōti kadi to de'gi madi ingəi kaji. ²³ M'ra nya'gi kin pōti tado læ Poyta ki maji. M'ra kadi m'ingə'n nya maji ki el ta'a tō.

²⁴ In gəri kadi de'gi ki nje kanyi ngodi, pōti anyinan ngodi dō bangi'ti, nan kareba dann'de'ti par ə ingə nyakugəgoji, eke in gəri el? Maji kadi anyinan ngodi ki gorow'ə'ti kadi ingəi nya ngodi læ'se. ²⁵ Nje kanyi ngodi'gi, lo nanrō'ti læ'de, de ki ra kaa ində dō rō'ne'ti kadi to n'ingə'n jōgi kōsikurə. Ningə in jōgi kōsikurə ki ndo madi ə a tuji, nan j'in, jōgi kōsikurə læ'je a tuji el biti. ²⁶ In be ə, m'in m'nji m'anyi ngodi, ningə, m'anyi ngodi læ njekumtō'gi ki non be el. Taa m'nji m'ro tō, ningə rō ki m'nji m'ro, m'bir ji'm m'ndə'n nəl el tō. ²⁷ M'nji m'ində dō rō'm'ti, kadi m'ul'ə ginn tōgi'm'ti. M'ulə ginn tōgi'm'ti kadi, mbər Poyta ki maji ki m'nji m'ilə kin, lo ti ə ori'm'in kō el.

10

Nyakoji dō Isirayel'ti diləlo'ti

¹ Ngannkon'gi, m'ndigi kadi in gəri toki kaw'je'gi pōti njiyəi ginn kilndi'ti*, ta gangi dann Babo Kasi'ti tō†. ² Luwə ra'de batəm me kilndi'ti num, me babo'ti num, tado indəi rō'de nan'ti ki Moji. ³ Pōti, soi nyakuso ki in dōran'ti‡. ⁴ Ta ingi pōti, anyinan mann ki in dōran'ti tō. Anyinan mann ki te me mbal'ti ki in dōran'ti, ki isi dann

† 9:9 9.9 Ndukun ki nja joo 25.4; 1Ti 5.18 ‡ 9:13 9.13 Lebitiki 6.9, 19; Ndukun ki nja joo 18.1-3 § 9:14 9.14 Mat 10.10; Luk 10.7 * 10:1 10.1 Tekitaga 13.21-22, 14.19-20 † 10:1 10.1 Tekitaga 14.22-29 ‡ 10:3 10.3 Tekitaga 16.35

go'deŒ. Mbal kakin in Kirisiti. ⁵ Be kaa, ngayn'gi dann'de'ti, kulə ra'de nəl Luwə el, adi oyi, ninn'de ra donan'ti diləlo'ti. ⁶ Nya'gi kin pəti rai nya be, kadi in nyando lə'je. In nyando lə'je, kadi, bo nya ki majel ra'je toki ra'n'de kete kin el nga*. ⁷ Rai yo toki de'gi madi dann'de'ti rai, el. Makitu lə Luwə el ene: «De'gi sii nanga soi ge anyinan ge, ningə go'ti, indəi taa ndami nan†.» ⁸ Ji buki rə'je me kaya'ti ki ra el, toki de'gi madi dann'je'ti rai. Kaya ki ra kin ə adi de'gi dər də joo gidə in mutə oyi ndə kareba be‡. ⁹ Ononyi'se kadi ji nanyi Kirisiti toki nje ki madi dann kaw'je'gi'ti nanyi'ə'n'ə, ə adi lii'gi tonyi'de təli'de kin, elŒ. ¹⁰ Ononyi'se kadi ji barita toki, nje ki madi'gi dann'de'ti rai, adi malayka ki nje tuji de'gi, tə'n ko'de kin el*. ¹¹ Nya'gi kin te də kaw'je'gi'ti be, kadi təl nyando lə'je. Ningə, ndangi me makitu'ti be, kadi oji'je, j'in ki j'in ndəkba ki dəkagilo ki dəboy'ti. ¹² In be ə, de ki oo kadi n'ra də nja'ne'ti maji ningə, kadi ində kumkədi də rə'ne'ti. Ində kumkədi kadi osi me majel'ti el.

¹³ Nya nan ki a te də'se'ti ki kadi in nya nan ki isi te də ndəgi de'gi'ti pəti el goto. Ningə, Luwə ki nje ra nya ki low'ə'ti, a inyə tarow kadi nya nan ki aldə'se te də'se'ti el. Dəkagilo ki nya nan te də'se'ti ningə, a adi'se təgi kadi uwəi rə'se ba me'ti. A ilə row kadi tei me'ti kə.

Kadi njekunme'gi rai madi nan ki yo ki ra el

¹⁴ In be ə, njendigi lə'm, maji kadi anyinan sanyi kadi yo'ti ki ra. ¹⁵ M'el'se ta to nje tər'gi. Kadi inbe'gi indəi manji ta ki m'el'se kin oyi. ¹⁶ Loki j'isi j'anyinan mann nju, ji njangi də'a taa j'anyinan. Eke in kin, in ra madi nan də mosi Kirisiti'ti el wa? Eke mapa ki j'isi ji lowəi nan dann'je'ti j'usoi kin in madi nan də darə Kirisiti'ti el wa‡? ¹⁷ Be ə, mapa in kareba, ningə re ji banyi kaa, ji təli darə ki kare me mapa'ti ki ji ra madi nan də'ti. ¹⁸ Oy ta lə ngann *Isirayel kigo darə'ti: Nje ki soi da'gi ki kujə mindi'de kadikare'ti kin, ke rai madi nan ki Luwə non ringiri'ti ki adi kadikare'ti kin el wa‡? ¹⁹ Ta ki m'ndigi kadi m'el də lo kin'ti ə to kin: Da ki iləi kadikare'ti bari yo eke yo inbe ki də'ne, ke in nya madi wa? ²⁰ In nya madi el. Ningə, toki de'gi adi kadikare kin ndil'gi ki majelŒ, um adi Luwə el*, m'ndigi kadi rai madi nan ki ndil'gi ki majel el. ²¹ In go'ti el kadi anyinan me kəpi'ti lə Burəbe, ningə in təli anyinan me kəpi'ti lə ndil'gi ki majel bay tə. Taa in go'ti el kadi soi nan'ti ki Burəbe, ə in təli soi ki ndil'gi ki majel bay tə. ²² Ke ji ndigi soki Burəbe kadi jangi ra'a də'je'ti wa? Eke təgi'je utə yan Burəbe wa?

Me nya'gi'ti pəti, kadi Luwə ingə kəsikurə'ti

²³ De'gi madi eli eyina: «Tarow to tagira non de'ti kadi de ra nya'gi pəti ki me'ə ge.» In ki rəta'ti, nan nya'gi pəti maji ki de dərə el. «Tarow to tagira non de'ti kadi de ra nya'gi pəti ki me'ə ge.» Nan nya'gi pəti maji ki njekawnan'gi el. ²⁴ Kadi de madi dann'se'ti sangi maji lə rə'ne par el, nan kadi sangi maji lə ndəgə'gi tə taa.

²⁵ Nya'gi pəti ki de'gi isi indəi ndog'i'ti suki'ti, kadi soi ki kanji kadi me'se uwə'se ki ta. ²⁶ Tado, donangi ki nya'gi ki me'ti pəti in yan Burəbe†. ²⁷ Re de ki njekunme el, bar'se ki nyakusə, ə re ai low'ə'ti ningə, kadi soi nya'gi pəti ki adi'se um dəji ginn'ə, nan to me'se uwə'se ki ta də'ti. ²⁸ A re de madi el'se ene in da ki iləi kadikare'ti bari yo ningə, kadi soi el. Soi el tado lə de ki el'se, taa tado lə me'se ki uwə'se ki ta tə. ²⁹ Me kuwə ki ta ki m'el ta'a kin, in ingi el, nan in me kuwə ki ta lə de'ə ki nje kelta kin. Ra bann be ə, me kuwə ki ta lə de ki rangi par a ilə kagi non nya'ti ki tarow to kadi m'ra wa? ³⁰ Re nyakusə to, ə m'ra oyo də'ti taa m'njo ə, ra bann be ə de a el'm ta ki majel də'ti wa?

Œ 10:4 10.4 Kər Isirayel'gi 20.8-11 * 10:6 10.6 Kər Isirayel'gi 11.4 † 10:7 10.7 Tekitaga 32.6 ‡ 10:8 10.8 Kər Isirayel'gi 25.1-18 § 10:9 10.9 Kər Isirayel'gi 21.5-6 * 10:10 10.10 Kər Isirayel'gi 17.6-14 † 10:16 10.16 Mat 26.26-28; Mrk 14.22-24; Luk 22.19-20 ‡ 10:18 10.18 Lebitiki 7.6, 15-16 § 10:20 10.20 1Ti 4.1 * 10:20 10.20 Ndukun ki nja joo 32.17 † 10:26 10.26 Pa'gi 24.1

³¹ In be ə, re in nyakuso ə sɔi, re in nya kanyi ə anyi, eke nya ri ki rai, maji kadi rai adi Luwə ingə kɔsikurə me'ti. ³² Maji kadi nya madi kare me kulə ra'se'ti, təl jigi tugə Juwipi'gi el num, tugə de'gi ki in Juwipi'gi el el num, taa tugə Njekawnan'gi lə Luwə el num tɔ. ³³ In tado ki be kin ə, m'inbe ki dɔ'm, m'ində tɔgi dɔ rɔ'm'ti, kadi m'nəl de'gi pəti me nyara'm'gi'ti pəti. M'sangi maji lə'm m'inbe el, nan kadi to de'gi ingəi kaji.

11

¹ Ndaji'm'in toki m'in kaa m'ndaji'n Kirisiti be tɔ.

Maji kadi dene dɔɔ dɔ'ne dɔkagilo kawnan'ti

² M'ulə toji dɔ'se'ti, tado taa taa, me'se isi olo dɔ'm'ti. M'ulə toji dɔ'se'ti bay tɔ, tado ngəmi go nya'gi ki m'ndo'se maji toki m'el'n'se. ³ Ningə nya ki m'ndigi kadi in gəri ə to kin: Kirisiti in dɔ dingəm'ti, dingəm in dɔ dene'ti, ningə Luwə in dɔ Kirisiti'ti tɔ. ⁴ Ə re dingəm ki ra, ki isi elta ki Luwə, eke isi elta ki ta Luwə'ti ki dɔ'ne ki dɔɔ ningə, ulə rɔsɔl dɔ de'ti ki isi dɔ'a'ti. ⁵ A kin ə re in dene ki ra ki isi elta ki Luwə, eke elta ki ta Luwə'ti ki kanji dɔɔ dɔ'ne ningə, ulə rɔsɔl dɔ ngaw'ne'ti. Tado to toki ngisə dɔ'ne be. ⁶ Re dene dɔɔ dɔ'ne el ningə, kadi uje dɔ'ne. A re in nya ki rɔsɔl kadi dene uje yingə dɔ'ne ningə, maji kadi dɔɔ dɔ'ne. ⁷ In go'ti el kadi dingəm dɔɔ dɔ'ne, tado in banakum Luwə, taa in nya kɔsikurə li'ə tɔ*. Ningə dene in nya kɔsikurə lə dingəm tɔ. ⁸ In be, tado in dingəm ə Luwə ɔr dow rɔ'a ra'n dene um in dene ə Luwə ɔr dow rɔ'a ra'n dingəm el. ⁹ Ningə, Luwə ra dingəm tado lə dene el, nan in dene ə Luwə ra'a tado lə dingəm†. ¹⁰ In tado kin ə, kadi dene dɔɔ dɔ'ne tado malayka'gi. Dɔ ki dɔɔ, toji kadi dene in ginn tɔgi'ti. ¹¹ Ningə, ki takum Burəbe'ti, dene a isi ki kanji dingəm el, taa dingəm a isi ki kanji dene el num tɔ. ¹² Tado Luwə ɔr dene rɔ dingəm'ti, ningə dene ə oji dingəm tɔ. Ningə nya'gi pəti in rɔ Luwə'ti. ¹³ Ningə, inbe'gi in mərta dɔ'ti oyi ke in gorow'ə'ti kadi dene elta ki Luwə ki kanji dɔɔ dɔ'ne wa? ¹⁴ Ke ji gəri kadi in nya ki gorow'ə'ti el kadi dingəm aw ki bin dɔ ki ngal el wa? ¹⁵ Nan ki rɔ dene'ti ə, bin dɔ ki ngal in nya kɔsikurə li'ə, tado Luwə ad'a bin dɔ ki ngal kadi in nya dɔɔ dɔ'a. ¹⁶ A kin ə re, de madi manji ta kin ningə, kadi de'ə gər toki j'awi ki jibəl ra'a ki rangi el. J'in be el num, njekawnan'gi lə Luwə el num tɔ.

Nyakuso lə Burəbe

¹⁷ M'aw to m'ulə ji'm dɔ nya'ti kare ki to kin. Ningə in nya ki m'a m'ulə'n toji dɔ'se'ti el, tado loki kawinan ningə, nya'gi ki to lo ra'ti el yo ə sii ta'ti isi rai, um rai nya ki kadi aw sese ki kete kete el. ¹⁸ Nya kare, m'oo kadi loki mbonyinan k'in'se njekawnan ə, gangi nan to dann'se'ti. Ningə, m'gər kadi ta'gi ki m'oo kin, in ki rɔta'ti a to dann'ti non. ¹⁹ Maji kadi gangi nan to dann'se'ti inbe tɔ ta. Tado gangi nan kin ə, a ra kadi de'gi gəri, nje'gi ki in de'gi lə Luwə toki rɔta'ti dann'se'ti. ²⁰ Ningə, loki in kawinan, in nyakuso lə Burəbe ə isi sɔi el. ²¹ In nyakuso lə Burəbe el tado, dɔkagilo kuso nya'ti ə, nan nan nagi rɔ'ne ki ta nya kuso'ti lə'ne ki in be kadi sɔ. Ra adi nje ki nan'gi sii ki bo, ə nje ki nungi, yiwi ra'de tɔ. ²² Eke me kəy'gi lə'se ki kadi sii'ti sɔi ge anyinan ge goto wa? Ke in k'oo ə oyi nda njekawnan'gi lə Luwə el wa? Ke rai be kadi uləi rɔsɔl dɔ nje'gi'ti ki nya lə'de goto wa? Ta ri ə kadi to m'el'se me lo kin'ti wa? Kadi m'ulə toji dɔ'se'ti wa? Jagi, ki ojido lo kin ningə, m'a m'ulə toji dɔ'se'ti el.

²³ Tado nyando ki m'ingə rɔ Burəbe'ti ə m'ndo'se ə to kin: Me kondɔ'ti ki kadi uləi Burəbe Jeju ji nje tɔl'ɔ'ti, Jeju un mapa, ra oyo Luwə dɔ'ti. ²⁴ Loki ra oyo Luwə dɔ'ti nga ningə, uwə tətə nan'ti ə el'de ene: «In kin in darɔ'm ki to tado lə'se. Rai in kin be kadi me'se olo'n dɔ'm'ti.» ²⁵ Go nyakuso'ti, Jeju un kɔpi yiwi kandi nju, ra kah'a'ti lə mapa kakin bay, ningə el'de ene: «Kɔpi kin in kunmindi lə Luwə ki sigi me mosi'm'ti.

* **11:7** 11.7 Lotum 1.26-27 † **11:9** 11.9 8-9; Lotum 2.18-23

Dokagilo'gi pəti ki a anyinan ningə, kadi me'se olo'n do'm'ti.»²⁶ Ningə, dokagilo'gi pəti ki a soi mapa kin, eke a anyinan kopi kin ə, iləimbər koy Burəbe biti kadi re'n.²⁷ In tado kin ə, de ki so mapa eke anyi kopi lə Burəbe ə ndər ginn rə'ne kete el ningə, aw ki ta do'ne'ti do daro Burəbe'ti ki do mos'o'ti.²⁸ Be ə, maji kadi de ki ra ndər ginn rə'ne kete bay taa so daro Burəbe num anyi mos'o num.²⁹ Tado de ki so num anyi num ki kanji mərta me'ne'ti kadi in daro Burəbe ningə, inbe ə isi or ta ki gangi re'n do'ne'ti.³⁰ Nya kin ə ra adi nje monyi'gi ki nje togi goto'gi in ngayn dann'se'ti. Ningə ngayn'gi dann'se'ti oyi to.³¹ Re j'inbe ji gangi ta do rə'je'ti ningə, j'a j'osi me ta ki gangi'ti lə Luwə el.³² Ningə, ki gorow lə ta ki gangi kin, Luwə ində'n'je oji'je kadi ta uwə'je nan'ti ki njekunme'gi el.

³³ In be ə, ngannkon'm'gi, loki in kawinan kadi soi nya ningə, nginəi nan.³⁴ Re de madi bo ra'a ə, maji kadi so nya me kəy'ti lə'ne. Be kadi kawnan lə'se or ta ki gangi re'n do'se'ti el. Ki ojido ndəgi ta'gi, ndo ki m'te dann'se'ti ə m'a m'ində do'a nan'ti bay.

12

Kadikare lə Ndil

¹ Ki ngəsine kin ngannkon'm'gi, m'ge kadi in gəri kadikare'gi ki dangi dangi lə Ndil, um kadi sii day do'ti el.² Dokagilo'ti ki in gəri Luwə el bay, njiyəi to njekumto'gi go yo'gi'ti ki mbi boy.³ In be ə, m'el'se kadi ari njay. De kare ki Ndil Luwə or non'a ki a ene: «Ndol in do Jeju'ti» goto. Taa de madi ki a ene: «Jeju in Burəbe» kanji kadi Ndil Luwə or non'a kaa goto to.⁴ Kadikare'gi in dangi dangi nan Ndil Luwə ki nje kadi'de in kareba.⁵ Kuləbər'gi to dangi dangi, nan Burəbe in kareba.⁶ Kulə ra'gi to ta dangi dangi, nan Luwə ki kareba ə ində me njera'a'ti pəti.⁷ Luwə adi kadikare kigo Ndil'ə'ti de ki ra kadi ra maji ki bulə de'gi pəti.⁸ In be ə, ki gorow lə Ndil Luwə ki kare inbe kin, Luwə adi de madi kuji kelta ki kumkədi, ə adi ki nungi kuji kelta ki nyagər.⁹ Ki madi, Luwə ad'a kunme kadi, ningə ki nungi adi kadikare kadi lapiya nje monyi'gi ki gorow lə Ndil ki kare inbe kin.¹⁰ Adi ki madi, kadikare ra nya'gi ki əti bol bol; adi ki nungi, kadikare kelta ki ta Luwə'ti; ki nungi, kadikare kər row ninn Ndil Luwə ki ndil'gi ki ngom nan'ti; adi ki nungi, kadikare kel ndonnta'gi ki dangi dangi; ningə adi ki nungi bay, kadikare kər ginn ta'gi ki dangi dangi to.¹¹ Kadikare'gi inbe pəti kin, in ki gorow lə Ndil ki kare inbe kin ə Luwə adi'n de ki ra kigo me ndigi'ti lə'ne.

¹² Toki daro de in kareba, nan aw ki ngann rə'gi ngayn, ngann rə'gi ki ngayn kin, re banyi nan to ri kaa, in daro ki kare. De'gi pəti ki indəi rə'de nan'ti ki Kirisiti kaa toi be to.¹³ Tado j'in pəti, Juwipi'gi ki Gireki'gi; bər'gi ki de'gi ki in de'gi do rə'de; j'ingəi batəm me Ndil'ti ki kareba. Taa j'anyinan mann me Ndil'ti ki kare inbe kin to.¹⁴ Daro de in ngonn rə ki kareba el, nan in ngann rə'gi ki dangi dangi.¹⁵ Kin ə re nja ene: «M'in ji el, adi m'in ki kare dann ngann rəgi'ti el», ningə k'el'ə ki be kin par ə or nja kə dann ngann rə'gi'ti el.¹⁶ Kin ə re mbi ene: «M'in kum el, adi m'in ki kare dann ngann rə'gi'ti el», ningə k'el'ə ki be kin par ə or mbi kə dann ngann rə'gi'ti el.¹⁷ Kin ə re daro pəti in kum ə, de a oo ta bann wa? Kin ə re daro pəti in mbi ə, de a əti banyi nya bann wa?¹⁸ Ki rəta'ti, Luwə ində ngann rə'gi kare kare ki kulə ki sow do'de kigo ndigi'ti lə'ne.¹⁹ Kin ə re ngann rə'gi pəti in ngonn rə ki kareba ningə, de a elta lə daro el.²⁰ Ngann rə'je'gi in ngayn nan daro'je in kareba.²¹ Ningə lo kadi kum el ji ene: «M'ge'i el», goto; taa lo kadi do el nja ene: «M'ge'i el», goto to.²² Ngann rə'je'gi madi ki toi to nya ki togi'de goto be kin, ai ki nda'de ngayn.²³ Ningə, ngann rə'je'gi ki j'oyi'de to nya madi el me rə'gi'ti kin ə, j'oyi go'de ngayn. Ə nje ki j'oyi'de to nya ki maji kelta'a el kin ə ji ngəmi'de maji to.²⁴ Ngann rə'je'gi ki ingəi kəsikurə, gəri kəsikurə el nga. Luwə ində'je ki ngann rə'je'gi ki dangi dangi,

ningə ngann rə'je'gi ki kəsikurə du'de, Luwə əsi kurə'de ngayn. ²⁵ Luwə ra be kadi gangi nan goto me darə'ti. Ningə kadi ngann rə'je'gi ki dangi dangi indəi kum'de go nan'ti pəti. ²⁶ Adi re ngonn rə kare ingə kon ningə, ndəgi rə'je'gi pəti ingəi kon si'ə nan'ti. A re ngonn rə kare ingə kəsikurə ningə, ndəgi rə'gi pəti ingəi kəsikurə si'ə nan'ti tə.

²⁷ Ngə sine in darə Kirisiti, ningə ingi kare kare pəti, in ngann rə darə ki səw də'se. ²⁸ In be ə, dann njekawnan'gi'ti, Luwə ində njekawkulə'gi to de'gi ki dəkete də njekawnan'gi'ti; ki nja joo, ində njekeltakita'a'gi'ti; ki nja mutə, ində njendo de'gi nya. Ningə go'ti, Luwə adi kadikare'gi ki dangi dangi, adi in kadikare ra nyakoji'gi ki əti bol bol, ki kadikare kadi lapiya nje monyi'gi, ki kadikare ra ki nje kawnan'gi, ki kadikare kərnən de'gi, ki kadikare kel ndonnta'gi ki dangi dangi. ²⁹ Pəti in njekawkulə'gi el, pəti in de'gi ki njekeltakita Luwə'ti el, pəti in njendo de'gi nya el, pəti in njera nyakoji'gi ki əti bol bol el. ³⁰ Pəti ai ki kadikare kadi lapiya nje monyi'gi el, pəti ai ki kadikare k'el ndonnta'gi ki dangi dangi el, pəti in nje kə r ginn ta'gi ki dangi dangi el. ³¹ Indəi təgi də rə'se'ti kadi ingəi kadikare ki bo utə ndəgə'gi, ningə m'a m'oji'se row ki maji ngayn utə ndəgə'gi.

13

Ndigi nan

¹ Kin ə m'el ndonn ta lə de'gi ki dangi dangi, eke ndonn ta lə malayka'gi mindi kaa, re ndiginan goto rə'm'ti ə m'to to ningə kasi ki bə r kənyə kənyə eke gal ki siyə saki saki kam be par. ² Re m'aw ki kadikare k'elta ki ta Luwə'ti, eke kadikare gər ginn nya'gi ki to lo kiyə'ti pəti tigə, eke m'aw ki nyagər'gi pəti, eke m'aw ki kunme kadi ki təg'ə in ngayn əsi kadi m'əri'n mbal lo ki ra'a'ti kete kaa, re m'aw ki ndiginan el ə m'in nya madi el. ³ Re m'adi nyakingə'gi lə'm pəti njendoo'gi, re m'ulə darə'm por tado kingə'n təbər kaa, re ndiginan goto rə'm'ti ə, nya kare ki m'a m'ingə me'ti goto.

⁴ De ki nje ndigi aw ki koreme, in nje ramaji, in njera ta nya el, in nje təji rə'ne el, in nje kində gu'ne el tə. ⁵ De nje ndigi a ra nya ki rəsəl el, a sangi nya tado maji lə rə'ne par el, a ra wongi kalangi el, taa a uwə de me'ne'ti el tə. ⁶ De nje ndigi a ra rənel də nyara ki dana el'ti el, nan a ra rənel də nya ki rəta'ti yo. ⁷ De ki nje ndigi in nje k'inyə go majel kə, in njengəm go kunme kadi, aw ki kindəmedəti, in nje koreme'ne də nya'gi'ti pəti.

⁸ Ndigi nan a tuji el. Keltakita Luwə'ti a goto ndə madi, kelta ki ndonnta'gi ki dangi dangi a goto ndə madi, gər ginn nya'gi ki dangi dangi a goto ndə madi tə. ⁹ Ningə nyagər lə'je əsi nan berere el, taa ta ki ta Luwə'ti ki j'isi j'eli kaa asinan berere el tə. ¹⁰ Loki nje kasi nan pəti a te bus ningə, nya'gi pəti ki asinan el a gotoi.

¹¹ Loki m'in ngonn bay, ta kel'm in ta kel ngonn ki du, mərta lə'm in mərta lə ngonn ki du, eke kəjita lə'm in kəjita lə ngonn ki du. Nan loki m'təl de ki təgi, m'inyə nyara lə ngonn ki du kə. ¹² Ki bone kin, j'isi j'oyi nya'gi to nya ki k'oo me kətirongi'ti be, adi j'oyi piti piti ba bay, nan ndə madi a re non kadi j'a j'oyi'ə ki kum'je jaja. Dəkagilo'ti ki bone m'gər nya'gi pəti el bay, nan ndə madi a re non kadi m'a m'gər toki Luwə gər'm rəta'ti be tə. ¹³ Ki bone kin nya'gi ki mutə kin toi lo tor'de'ti, adi in: kunme kadi num, kindəmedəti num, ndiginan num tə, nan in ki bo ngayn dann'de'ti in ndiginan.

14

Kadikare'gi ki dangi dangi ki Luwə adi njekunme'gi

¹ Kete non nya'gi'ti pəti, sangi row ndiginan ki rə ki tinyi kati. Ningə, kadi sangi row kadikare'gi kigo Ndil'ti tə. Kibo utə, in kadikare keltakita Luwə'ti. ² De ki isi elta

ki ndonnta'gi ki rangi ki de'gi gəri el, isi elta ki de'gi el, nan isi elta ki Luwə, tado de ki gər do ta li'ə ki isi el goto. In ki takul Ndil Luwə ə isi el'n ta ki to lo kiyə'ti kin. ³ Ningə, de ki isi elta ki ta Luwə'ti, isi elta ki de'gi kadi awi ki kete kete me kunme kadi'ti lə'de. Si ulə dingəm me'de'ti taa isi sol me'de to. ⁴ De ki nje kelta'gi ki dangi ki de gər do'a el, isi ra rə'ne inbe me kunme'ti lə'ne, nan de ki nje keltakita Luwə'ti isi ra ki njekawnan'gi pəti adi togi me kunme'ti lə'de.

⁵ M'ndigi kadi ingi pəti eli ndonnta'gi ki dangi dangi ki de gər do'a el, nan ndigi lə'm ki ngayn in kadi elitakita Luwə'ti. Tado de ki njekeltakita Luwə'ti, in do de'ti ki nje kel ndonnta'gi ki rangi ki de gər do'a el. A re de madi or me ta lə nje kel ndonnta'gi ki dangi dangi kakin adi njekawnan'gi pəti togi me kunme'ti lə'de inbe taa. ⁶ Ngannkon'gi, kin ə bone m're rə'se'ti ə m'elta ki ndonnta'gi ki in gəri el ningə, maj'a in ri tado lə'se wa? Kin ə re ta lə'm ki m'el, te ki do nya ki to lo kiyə'ti adi'se el num, adi'se nyagər el num, oji'se nya ki a ra nya lo ti'ti el num, ta adi'se nyando el num to ningə, nya kare ki maji ki m'ra madi'se goto.

⁷ In kah'a'ti lə nyakində'gi toki pa'gi ki tow nal'gi ki kende'gi kakin be to. Kin ə ndu'de bar dangi dangi maji el ə, ra bann ə de a gəri'n ndu nal ki ndu kende wa? ⁸ Kin ə nje kəl tow kəl adi ar njay el ə a ində do rə'ne dana kadi aw rə wa? ⁹ Be to ə, in nje kel ndonnta'gi ki dangi dangi ki de gər el kaa toi be to. Kin ə ta ki eli, de gər do'a el ə, ra bann be ə a gər me'ə wa? A gər me'ə el tado isi elita lə'se me nəl'ti kə kare. ¹⁰ Kadi in gəri toki ndonnta'gi in ngayn me donangi'ti. Ningə ta'gi ki dangi dangi kin pəti, kər me'de to non. ¹¹ Kin ə re m'gər me ta ki de a el'm el ningə, de'ə kin a oo'm to mbah rə'ne'ti, ə m'in kaa m'a m'oo'ə to mbah rə'm'ti to. ¹² Be to ə, toki isi sangi kadikare'gi kigo Ndil'ti, sangi ki rə ki tinyi kati, nan k'in ə kadi in kadikare ki a ra ki njekawnan'gi adi togi ki taa me kunme'ti lə'de.

¹³ Ningə de ki nje kel ndonnta'gi ki dangi dangi ki de gər do'a el kin, maji kadi dəji Luwə kumkədi kər ginn'ə kadi de'gi gəri. ¹⁴ Tado re m'elta ki Luwə ki ndonnta'gi ki dangi dangi ki de gər me'ə el ə, me Ndil'ti m'elta ki Luwə, nan nyagər lə'm ra kulə el. ¹⁵ Ningə nya ki kadi m'ra ə to kin: M'a m'elta ki Luwə me ndil'ti, nan m'a m'elta ki nyagər to. M'a m'osi pa me ndil'ti, nan m'a m'osi pa ki nyagər to. ¹⁶ Kin ə m'ra oyo Luwə me ndil'ti par, ki kanji kadi de ki isi mbunə nje kawnan'gi'ti gər do'a el ningə, bann be ə a ra «Amen» do'ti wa? ¹⁷ Re in ra oyo Luwə lə'i maji ngayn kaa, lo kadi ra maji ki de ki isi mbunə njekawnan'gi'ti goto.

¹⁸ Ki takul Luwə ə m'gər'n kel ndonnta'gi ki dangi dangi ki de gər do'a el mutə'se pəti. ¹⁹ Nan non njekawnan'gi'ti ə, m'ndigi k'el kur ta'gi mi ki de'gi gəri do'a kadi m'ndo'n nya njekawnan'gi, maji utə kadi m'elta ngayn ki ndonnta'gi ki de gər do'a el.

²⁰ Ngannkon'm'gi, ononyi'se kadi ta kel'se to to ta kel ngann'gi ki du be. Re ojido majel ningə, toi to ngann'gi ki du, nan re ojido ta ki k'el ə, maji kadi ta kel'se in ta kel de'gi ki togi gangi. ²¹ Ndangi me makitu Ndukun'ti lə Luwə eyina: «M'a m'elta ginn de'gi kin ki ndonn ta ki mbah, m'a m'ndumə ta mbah'gi kadi m'el'n'de ta. Be kaa, a oyi do ta lə'm el*.»

²² In be ə kadikare k'elta ndonnta'gi ki dangi dangi ki de oo do'a el in nyakoji tado de'gi ki gəri Luwə el, um in tado nje ki uni me'de el. Ningə, kadikare k'elta ki ta Luwə'ti in nyakoji tado nje ki uni me'de um in tado de'gi ki gəri Luwə el el. ²³ Kin ə toki Njekawnan'gi pəti kawinan, ningə eli ndonnta'gi ki dangi dangi ki de gər do'a el, ə de'gi madi ki gəri ta lə Luwə maji el bay, eke nje ki uni me'de adi Luwə el, rei lo kawnan'ti kin ə a bari'se mbo'gi el wa? ²⁴ Kin ə re njekunme'gi pəti elitakita Luwə'ti, ə njekunme'gi el, eke de ki gər ta lə Luwə maji el bay ur kəy kaa, ta'gi ki ta Luwə'ti ki de'gi pəti eli kin a uwə ki ta, taa a ra kadi gər toki n'in njeramajel to. ²⁵ Mərta'gi

* 14:21 14.21 Ejay 28.11-12

ki me'ə'ti a kujəi ki taga. Ningə a osi nanga non Luwə'ti ene: «Ki rəta'ti, m'gər kadi Luwə in dann'se'ti ne.»

Maji kadi njekunme'gi rai nya'gi ki row'ə row'ə lo kawnan'gi'ti lə'de

²⁶ Ngannkon'm'gi, ri'gi ə maji ra lo kawnan'gi'ti lə'se wa? Loki kawinan, de madi osi pa, de madi ndo nya, de madi ɔr ginn nya ki to lo kiyə'ti, de madi el ndonnta'gi ki de gər dɔ'a el, ningə de madi ki rangi isi non to nje mbəl ta kakin tɔ. Kadi nya'gi kin pəti ra ki njekawnan'gi adi tɔgi me kunme'ti lə'de. ²⁷ Re de'gi madi gei k'el ndonnta'gi ki de gər dɔ'a el ningə, maji kadi in joo el ə mutə be par taa. Ningə kadi elita ɔsi go nan go nan, ə kadi nje kɔr ginn ta kakin to tɔ taa. ²⁸ Re de ki kadi ɔr ginn ta lə'de kin goto dann njekawnan'gi'ti ningə, maji kadi sii ta'de mbo. Elita ki darɔ de inbe num ki Luwə num me'de'ti par. ²⁹ Ki ɔjido de'gi ki njekeltakita Luwə'ti, maji kadi de'gi joo eke mutə inbe elita dann'de'ti, ningə ndəgə'gi indəi manji ta lə'de oy. ³⁰ Re Luwə elta ki de madi ki rangi dann nje kawnan'gi'ti ningə, maji kadi njekeltakita Luwə'ti ki kete uti ta'ne dɔ kelta'ti. ³¹ Tado ingi pəti, asi kadi elitakita Luwə'ti ɔsi go nan go nan kadi ndoi nan nya, uləi dingəm me nan'ti. ³² *De'gi ki njekeltakita Luwə'ti awi ki tɔgi dɔ kadikare'ti ki Luwə adi'de. ³³ Tado Luwə in Luwə ki njera nya ki ta'a ala mban el, nan in Luwə ki nje kadi de'gi kisimaji. Toki njekawnan'gi isi rai dann'de'ti lo'gi'ti ki dangi dangi, ³⁴ maji kadi dene'gi sii ki ta'de mbo dann njekawnan'gi'ti. De adi'de tarow kadi elita el. Ningə, kadi uləi dɔ'de ginn tɔgi'ti toki ndukun el'n. ³⁵ Re nya madi ki gəri ginn'ə ar njay el to ningə, kadi dəji ngaw'de'gi me kəy'ti. Tado in nya ki gorow'ə'ti el kadi dene elta dann njekawnan'gi'ti. ³⁶ In ingi par ə ta lə Luwə ulə ngirə'ne rə'se'ti kete wa? Eke ingi par ə re te dann'se'ti wa? ³⁷ Re de madi mər me'ne'ti kadi n'in njekeltakita Luwə'ti, eke n'in nje kaw ki kadikare lə Ndil ningə, maji kadi de'ə gər toki nya'gi ki m'ndangi m'adi'se kin in rɔ Burəbe'ti. ³⁸ Re de madi mbəti kadi gər nya'gi kin ningə, to taga kadi Luwə gər de'ə kin el tɔ.

³⁹ Be ə, ngannkon'm'gi, sangi row kadi elita ki ta Luwə'ti, ningə ononyi'se kadi ɔgi dɔ kel ndonnta'gi ki de gər dɔ'a el. ⁴⁰ Nan k'in ə kadi nya'gi pəti rai nya gorow'ə'ti um alai mban el.

15

Ta kində taa lə Jeju Kirisiti lo koy'ti

¹ Ngannkon'm'gi, m'olo me'se dɔ Poyta'ti ki maji ki ndo ki m'ilə'se mbər'ə kete kakin. In ta ki taai ə uwəi go'ə sə'm biti bone. ² In Poyta ki maji kin ə adi'se kaji, loki uwəi go'ə sə'm toki ndoki m'ilə'n'se mbər'ə. Re in be el ningə, kunme lə'se in nya ki pasira kare.

³ Tado nyando ki dəkete ki madi'se in nyando ki m'inbe ə m'taa. Adi in Kirisiti ki oy tado majel'gi lə'je toki makitu lə Luwə el'n*. ⁴ Duwi'ə ra ndo mutə ningə te lo koy'ti toki ndangi me Makitu'ti lə Luwə†. ⁵ Te bus ki rɔ Piyər'ti taa ki rɔ njendo'gi'ti ki dɔgi gidə in joo tɔ‡. ⁶ Go'ti gogi ningə, te bus ki rɔ ngannkon'nan'gi'ti ki asi bu mi ki gidə ki kawinan. De'gi ngayn dann de'gi'ti kin sii ki dɔ'de taa bay. Ki madi'gi dann'de'ti ə oyi. ⁷ Go'ti bay, te bus ki rɔ Jaki'ti taa ki rɔ njekawkulə'gi'ti pəti tɔ. ⁸ Go'de'ti pəti ningə, te ki rɔ'm'ti bus, m'in ki m'in ngonn ki kɔr§. ⁹ M'in ki du dann njekawkulə'gi'ti pəti, tado m'asi kadi de bari'm nje kawkulə el. M'asi el, tado m'in nje kadi kon Njekawnan'gi lə Luwə*. ¹⁰ Nan in ki takul memaji lə Luwə ə m'təl'n de ki be kin bone. Ningə memaji li'ə tado lə'm in nya ki pasira el tɔ. Tado m'ra kulə m'utə ndəgi njekawkulə'gi pəti. K'in ə in m'in ki dɔ'm ə m'ra kulə kin el, nan in

* 15:3 15.3 Ejay 53.5-12 † 15:4 15.4 Pa'gi 16.10; Oje 6.2 ‡ 15:5 15.5 Luk 24.34, 36; Mat 28.16-17; Mrk 16.14; Jan 20.19 § 15:8 15.8 KNK 9.3-6 * 15:9 15.9 KNK 8.3

memaji læ Luwə ə in sə'm. ¹¹ In be ə, re in m'in eke ndəgi njekawkulə'gi kaa, in Poyta ki maji ki kare inbe kin ə j'isi j'ilə'se mbər'ə kadi uni me'se.

Ta kində taa læ nje koy'gi lo koy'ti

¹² J'in j'isi j'iləmbər kində taa læ Kirisiti lo koy'ti, ə de'gi madi dann'se'ti eyina: «Nje koy'gi a indəi taa lo koy'ti el» tō kin, in ta ki bann dana? ¹³ Re nje koy'gi a indəi taa lo koy'ti el ningə, Kirisiti kaa ində taa lo koy'ti el tō. ¹⁴ Ə re Kirisiti ində taa lo koy'ti el ningə, j'iləmbər pasira kare, taa kunme lə'se ka in nya ki pasira tō. ¹⁵ Re in ki rōta'ti, kadi nje koy'gi a indəi taa lo koy'ti el, ə j'ingi j'eli j'eyina: «Luwə te ki Kirisiti lo koy'ti» ningə, lo kin'ti, ji təl nje mannaji ki ngom dō Luwə'ti. Tado Luwə te ki Kirisiti lo koy'ti el. ¹⁶ Re nje koy'gi a indəi taa lo koy'ti el ningə, Kirisiti ka ində taa lo koy'ti el tō. ¹⁷ Ə re Kirisiti ində taa lo koy'ti el ningə, kunme kadi lə'se in nya ki pasira kare, sii me majel'ti lə'se ba bay. ¹⁸ Ningə nje'gi ki oyi me tō Kirisiti'ti kaa ta'de tinyi kō tō. ¹⁹ Re nya kindəmedōti lə'je ki j'uni me'je dō'ti me tō Kirisiti in tado nya'gi ki bone par ningə, j'in nje kumtondoo ki utə ndəgi de'gi pəti.

²⁰ Nan k'in ə, Kirisiti ində taa dann njekoy'gi'ti toki rōta'ti. In kandi ki dōkete læ nje'gi ki oyi. ²¹ Ningə, toki in ki gorow læ de ki kare ə koy re'n dō de'gi'ti me dōnangi'ti kakin ə, ki gorow læ de ki kare, nje koy'gi a indəi taa lo koy'ti tō. ²² Toki koy ɔri'n go de'gi'ti pəti me tō Adam'ti kakin ə, de'gi pəti a təli kadi sii ki dō'de taa me tō Kirisiti tō†. ²³ Kin ə, kində taa lo koy'ti kin a in kigo lowə go lowə. Kirisiti a ində taa kete to kandi ki dōkete, ningə dōkagilo təl'ə'ti, nje'gi ki uni me'de adi'ə a indəi taa lo koy'ti tō. ²⁴ Go nya'gi'ti kin pəti ningə dōboy nya'gi a re. Kirisiti a tuji ndil'gi ki majel, ki tōgi konbe'gi, ki tōgi ndil'gi ki majel, bay taa a təl ki konbe adi Luwə ki Baw. ²⁵ Tado, maji kadi Kirisiti a onbe biti kadi Luwə ulə njeban'gi li'ə ginn nja'a'ti‡. ²⁶ Ningə, njeban ki dōboy'ti ki a tuj'ə in koy. ²⁷ Tado makitu læ Luwə ene: «Luwə ulə nya'gi pəti ginn nja'a'ti§.» Ningə k'el k'ene «nya'gi pəti in ginn tōg'ō'ti» kin oji kadi Luwə in ginn tōgi'ti læ Kirisiti tō el. In Luwə ə ulə nya'gi pəti ginn tōgi'ti læ Kirisiti. ²⁸ Dōkagilo ki nya'gi pəti in ginn tōgi'ti læ Kirisiti ningə, Ngonn inbe ki dō'ne a ulə dō'ne ginn tōgi'ti læ Luwə ki njekulə nya'gi pəti ginn tōg'ō'ti, kadi Luwə in nya'gi pəti me nya'gi'ti pəti tō.

²⁹ Re in be el ningə, nje'gi ki adi isi rai'de batəm tado njekoy'gi'ti kin a rai be tado kingə ri me'ti wa? A ingəi ri me'ti loki nje koy'gi a indəi taa lo koy'ti el wa? ³⁰ Taa j'inbe kaa, ki tado ri ə ki ndō'gi pəti j'uləi rō'je ji koy'ti wa? ³¹ Ki rōta'ti, ngannkon'm'gi, ki ndō'gi kare kare pəti m'ra ta koy'ti. Ningə m'ingə rōnel ki takul'se ki kində rō nan'ti lə'je me tō Jeju Kirisiti, ki in Burəbe lə'je. ³² Me bebo'ti ki Epeji, m'ro ki da'gi ki mu. Ningə re in ki gorow nyara læ daro par ə, in ri ə m'a m'ingə me'ti wa? Re nje koy'gi a indəi taa lo koy'ti el ningə, adi «j'usoi ge j'anyinan ge nan lo ti ə j'a j'oyi*.» ³³ Ədi rō'se el, «Ndole nan ki njeramajel ə a təl njeramajel tō». ³⁴ Maji kadi in təli mərta ki maji, ə inyəi ta ra majel. Tado de'gi madi ngayn dann'se'ti gəri Luwə el. M'elta kin be kadi adi'se rōsol.

Daro ki ində taa lo koy'ti

³⁵ De'gi madi a dəji ta eyina ke ki gorow ki bann ə de'gi a indəi taa lo koy'ti wa? Eke a indəi taa ki daro ki bann wa? ³⁶ In mbo de'gi, kandi ko ki diw kin, re oy el ə, a uwə el tō. ³⁷ Ningə in daro nya inbe ki diw kin ə a uwə el, nan in kanda ki me'ti. Dōmaji ə in kandi tei, eke kandi nya madi ki rangi. ³⁸ Luwə inbe ad'a daro kigo me ndigi'ti lə'ne. Ningə kandi nya ki ra ra kaa, Luwə ad'a kadi rō ki sōw dō'a.

³⁹ Daro'gi pəti toi dangi dangi um taainan el. Daro de'gi to ta dangi, daro da'gi to ta dangi, daro yəl'gi to ta dangi, taa daro kanji'gi to ta dangi tō. ⁴⁰ Nyakində'gi ki

† 15:22 15.22 Lotum 3.17-19; Rōm 5.12-21 ‡ 15:25 15.25 Pa'gi 110.1 § 15:27 15.27 Pa'gi 8.7 * 15:32 15.32 Ejay 22.13

dɔran'ti, ndolo'de in dangi taa nyakində'gi ki dɔnangi'ti ne ndolo'de in ta dangi tɔ. ⁴¹ Kadi ɔsi ta dangi, nanyi nda ta dangi, taa mee'gi ndonyi'de to ta dangi tɔ. Ningə darɔ mee'gi inbe kin kaa ndonyi'de to dangi dangi bay tɔ.

⁴² Be ə, kində taa lə koy'ti lə nje koy'gi kaa to be tɔ. Darɔ de ki duw in darɔ ki a ndu'm, nan darɔ ki a ində taa lo koy'ti in darɔ ki a ndu'm el. ⁴³ Duwi'ə to darɔ ki dangi'ti, nan a te lo koy'ti ki darɔ ki kɔsikurə; duwi'ə to darɔ ki tɔg'ɔ goto, nan a te ki darɔ ki tɔgi. ⁴⁴ Duwi'ə to darɔ de, nan a te lo koy'ti ki darɔ kigo Ndil'ti. Toki darɔ kigo lo de'ti to kakin ə, darɔ kigo ndil'ti kaa to non tɔ. ⁴⁵ In be ə, makitu lə Luwə ene: «Adam ki dɔkete in de ki nje kisi ki dɔ'ne taa†», ningə Adam ki dɔboy'ti in Ndil ki nje kadi de'gi kaji. ⁴⁶ In Adam kigo Ndil'ti ə re kete el, nan in in kigo darɔ'ti ə re kete, ningə in kigo Ndil'ti uti go'ə. ⁴⁷ Adam ki dɔkete in de ki dɔnangi'ti ne, tado in bu dɔnangi ə Luwə uwə. Nan Adam ki nja joo in dɔran'ti taa ə re. ⁴⁸ Be ə, de ki Luwə ra'a ki bu dɔnangi ta nan ki nyakində'gi ki dɔnangi'ti ne, ə de ki in dɔran'ti taa, ta nan ki nyakində'gi ki dɔran'ti taa tɔ. ⁴⁹ Ningə, toki ji tai nan ki de ki rai'ə ki bu dɔnangi kakin ə, j'a tai nan ki in ki in dɔran'ti taa tɔ.

⁵⁰ Ngannkon'm'gi, m'el'se madi oy toki darɔ ki mosi asi kadi oo Konbe lə Luwə el, taa darɔ ki ndum asi kadi te lo'ti ki dum ndum, el tɔ. ⁵¹ M'ge kadi in gəri nya ki to lo kiyə'ti kin: J'in pəti j'a j'oyi el, nan j'in pəti j'a mbəli rɔ'je. ⁵² Tow ki dɔboy'ti a bar ningə, to to bəlkum ki kində sipi be par ə de'gi pəti a mbəli. Loki tow a bar ningə, nje koy'gi a indəi taa ki rɔ ki a dum ndum, ningə j'in, j'a mbəl rɔ'je. ⁵³ Tado maji kadi rɔ ki ndum təl rɔ ki dum ndum, taa rɔ ki koy kadi təl rɔ ki dum koy num tɔ. ⁵⁴ Loki rɔ ki ndum a təl rɔ ki dum ndum, ə rɔ ki koy a təl rɔ ki dum koy ningə, ta ki makitu lə Luwə ene:

«Rɔ təti koy biti‡» kin tɔlta'ne.

⁵⁵ «In koy, təti rɔ lə'i in ra wa?»

In koy, kəngi in ra wa§?»

⁵⁶ Kəngi koy in majel, ningə tɔgi majel in ndukun tɔ. ⁵⁷ Adi ji rai oyo Luwə ki adi ji təti rɔ ki takul Burəbe lə'je Jeju Kirisiti.

⁵⁸ Lo kin'ti, ngannkon'm'gi ki njendigi lə'm, uwəi tɔgi'se ba, rai dɔ nja'se'ti me kulə'ti lə Burəbe kanji kər kɔ. Tado kon ki isi ingəi me kulə'ti lə Luwə kin in kare pasira el.

16

Nyakaw tado njekawnan'gi ki Jerujalem

¹ Ki ɔjido nyakaw tado lə de'gi lə Luwə ki sii Jerujalem'ti*, m'dəji'se kadi rai toki m'ɔji'n Njekawnan'gi ki dɔnangi Galasi'ti kin be tɔ. ² M'el'se kadi ndɔ ki dɔkete lə ndɔ'gi ki siri pəti, kadi de ki ra dann'se'ti, ɔr nya me nya'ti lə'ne ində taa dangi tado kulə kin. Kadi ɔr kigo tɔg'ɔ'ti ki Luwə adi'n'ə. Rai be kadi m're bay taa in kawi nya, el. ³ Ningə, dɔkagilo ki m'a m'te dann'se'ti ə, m'a m'ulə ki de'gi ki inbe'gi mbəti'de, Jerujalem'ti. M'a m'adi'de makitu ji'de'ti kadi awi ki kadikare'gi lə'se. ⁴ A kin ə re to kadi m'inbe m'aw ki rɔ'm ningə, a awi sə'm nan'ti tɔ.

Kɔji kaw mbah lə Pol

⁵ M'a m'te rɔ'se'ti non ki tarow ki Maseduwann'ti. Tado, m'a m'ində dɔnangi ki Maseduwann gangi†. ⁶ Dɔmaji ə, m'a m'ra ndɔ'gi rɔ'se'ti. Be el ə bar kaa a gangi dɔ'm'ti rɔ'se'ti, kadi to indəi m'in ta row'ti adi m'aw lo ki maji kadi m'aw'ti. ⁷ Kaw'm kin, m'ge kadi re Luwə ndigi sə'm dɔ'ti ningə, m'ra sese ndɔ'gi asi tati. Kadi m'oo'se ki nja'm taa par el. ⁸ Ningə, m'a m'nji me bebo'ti ki Epeji biti dɔkagilo Pantəkoti'ti.

† 15:45 15.45 Lotum 2, 7 ‡ 15:54 15.54 Ejay 25.8 § 15:55 15.55 Oje 13.14 * 16:1 16.1 Rɔm 15.25-26 † 16:5 16.5 KNK 19.21

⁹ Nje bangi læ'm in ngayn Epeji'ti, nan tarow to tagira non'm'ti bætengi kadi m'ra kulə læ'm‡.

¹⁰ Re Timote re te dann'se'ti ningə§, rai'ə adi in ki ronel dann'se'ti, tado in ka isi ra kulə læ Burəbe to m'in be to. ¹¹ Kadi de madi kare dann'se'ti kid'ə el. Ningə kadi indəi'ə ta row'ti kadi re te rə'm'ti ki maji. Tado m'nji m'nginə ki ndəgi ngannkon'je'gi. ¹² Ki əjido ngonkon'je Apolosi, m'ulə dingəm me'ə'ti ngayn kadi aw rə'se'ti, ində rə'ne nan'ti ki ngannkon'gi ki isi awi ki rə'se'ti, nan me'ə ndigi kaw ki ngə'sine'ti kin el bay*. Ndo ki ingə row ə a aw bay.

Ta ki kəji ki dəboy'ti ki kuwə ji nan

¹³ Sii do nja'se, ə rai lo ra'se'ti me kunme'ti læ'se, rai dingəm ə uwəi təgi'se ba. ¹⁴ Maji kadi rai kulə'gi pəti me ndigi nan'ti.

¹⁵ Ngannkon'm'gi, m'gər kadi in gəri Stepanasi ki de'gi ki me kəy'ti li'ə maji†. In de'gi ki dəkete ki uni me'de dənangi'ti ki Akay. Ningə, kigo me ndigi'ti læ'de, uni rə'de kadi rai ki de'gi læ Luwə. Be ə, m'dəji'se nya kare bay. ¹⁶ Maji kadi, in təli rə'se go ta'ti læ de'gi ki be kin, ə in təli rə'se go ta'ti læ de'gi ki indəi rə'de ta kulə'ti isi rai se'de to.

¹⁷ Rə'm nəl'm ngayn do re'ti læ Stepanasi, ki Portunatus, ki Akaykus. Tado, rai nya'gi ngayn adi m'in tor'se'ti. ¹⁸ Uwəi hangal'm indəi nanga toki rai sese kakin be to. Maji kadi gəri kəsikurə de'gi ki be kin.

¹⁹ Njekawnan'gi ki dənangi Aji'ti uwəi ji'se. Akilasi in ki Pirisil‡, nan'ti ki njekawnan'gi ki sii me kəy'ti læ'de uwəi ji'se ngayn to. ²⁰ Ngannkon'gi pəti uwəi ji'se. Maji kadi uwəi ji nan mbunə'se'ti ki ronel.

²¹ Ningə, in m'in Pol inbe ə m'ndangi ta kuwə ji kin ki ji'm. ²² Re de madi dann'se'ti ndigi Luwə el ningə, kadi Luwə man'a. Maranata, Burəbe re. ²³ Kadi memaji læ Burəbe Jeju in nan'ti sese. ²⁴ M'ndigi'se kare kare pəti me kində rə nan'ti me to Jeju Kirisiti.

‡ 16:9 16.9 8-9; KNK 19.8-10 § 16:10 16.10 4.17 * 16:12 16.12 KNK 18.24 † 16:15 16.15 1.16 ‡ 16:19 16.19 KNK 18.2

Makitu ki nja joo ki Pol ndangi adi Korenti'gi Ta ki do makitu'ti ki nja joo ki Pol ndangi adi Korenti'gi

Makitu ki nja joo ki Pol ndangi adi Korenti'gi kin toji toki lo ngan mbunə Pol'ti ki njekawnan. Takasinan el ində mbunə njekawnan'ti ki Pol ojido kojitara kaw mbah lə Pol ki inbe yəti rangi num ta ojido togi ki ingə kadi in njekawkulə. Ki gorow təm go ta, rai adi takasinan el kakin goto mbunə'de'ti nga. Kulənoji ki maji yo ə təl to dann Pol'ti ki njekawnan gogi nga. Be ə Pol ndangi makitu kadi or'n ginn nya ki ra ta adi kulənoji ki dann'de'ti ki njekawnan ngan ki adi yəti'n kojitara kaw mbah lə'ne. Elta ronel lə'ne ki ojido noji ki uləi nan'ti ningə elta ra'n rə ndoo tado nyamaji'gi ki kadi rai ki njekunme'gi ki donangi Jude'ti ki sii me ndoo'ti. Go'ti elta orta do'ne'ti toki n'in njekawkulə. Togi ki kadi n'ra'n kulə to njekawkulə kin n'ingə ki rə Burəbe'ti (10.8).

Kon ta'gi ki me'ti: Kandi me ta'ti 1.1-11. Kulənoji ki to mbunə Pol'ti ki njekawnan 1.12-7.16. Mbon nyamaji'gi kinan'ti tado njekunme'gi ki sii Jude 8-9. Pol un ta el or'n ta do'ne'ti toki n'in njekawkulə 10-13.

Kuwə ji nan

¹ M'in Pol ki njekawkulə lə Jeju Kirisiti kigo ndigi'ti lə Luwə, nan'ti ki ngonkon Timote, j'uwə ji'se in *Njekawnan'gi lə Luwə ki sii Korenti'ti, taa j'uwə ji de'gi lə Luwə ki sii donangi'ti ki Akay'ti ki ta'a ba pəti to*. ² Kadi memaji ki kisimaji lə Baw'je Luwə in ki Burəbe Jeju Kirisiti in nan'ti sese.

Pol ra oyo Luwə

³ J'ulə toji do Luwə'ti ki Baw Burəbe lə'je Jeju Kirisiti. Baw'je ki memaji li'ə to mbar mbar, ki in Luwə ki nje solme me nya'gi'ti pəti. ⁴ In ə in nje sol me'je do kon'gi'ti ki dangi dangi, kadi j'in kaa ji sol me de'gi ki kon'gi ki dangi dangi tei do'de'ti to. Kadi ji sol me'de ki me sol ki j'ingə rə'a'ti. ⁵ Be to ə, toki j'ingə'n kon lə Kirisiti ngayn, Kirisiti sol me'je ngayn to. ⁶ Re j'isi j'ingə kon ə, in kadi me'se sol'n, taa in tado kaji lə'se to. Re me'se sol ə, in kadi adi'se me sol to. Nga ningə, me sol kin a ra kadi to uwəi togi'se ba me kon'ti toki j'isi j'ingə kon kin be to. ⁷ Lo kin'ti, j'ində me'je do'se'ti njiriri, tado ji gər kadi loki isi indəi rə'se nan'ti se'je do kon'ti, isi indəi rə'se nan'ti se'je do me sol'ti ki j'isi j'ingə to.

⁸ Ngannkon'm'gi, ji ndigi kadi in gəri go kon ki te do'je'ti donangi Aji'ti kin. De'gi adi'je kon kadi ki dum kelta'a, in kon ki aldə singə'je. De ki ində me'ne do'ti kadi n'a n'isi ki do'ne taa goto. ⁹ J'in j'ində me'je'ti kadi j'in de'gi ki gangi ta koy do'je'ti nga. Ningə in be kadi j'uwə'n kul rə'je'gi inbe el, nan kadi j'uwə'n kul Luwə ki nje kadi njekoy'gi indəi taa lo koy'ti. ¹⁰ In in ə taa'je ta ko koy'ti kin, ningə a nanyi ki lo taa'je kilə taa'ti bay. In ə j'ində me'je do'a'ti, kadi a taa'je ta ko koy'ti kin bay. ¹¹ Ningə, inbe'gi kaa isi indəi rə'se ta'ti to, me kelta'ti ki Luwə tado lə'je. Luwə a ra se'je maji ki row nya ki de'gi ngayn dəji tado lə'je. Lo kin'ti, maji kin a təl nya ra oyo lə de'gi ngayn tado lə'je to.

Pol yəti ndu'ne ojido kaw mbah lə'ne

¹² Nya ki adi'je ronel, me'je uwə'je ki ta el, ji gər kadi njiyə'je dann de'gi'ti ki gəri Luwə el, in ki hal ki sol lom lom, ki nya ra ki rəta'ti ki in rə Luwə'ti. Ningə in njiyə

* 1:1 1.1 KNK 18.1

ki ji njiyø ki gosi læ de el, nan ki ra maji læ Luwø. Kibo ngayn, in ki panjiyø kin ø ji njiyø'n ki rø'se'ti. ¹³ Ta ki ji ndangi j'adi'se kin, in ta madi ki rangi el, nan in nya ki tudøi ø in gøri me'ø inbe kin par. Nga ningø, m'gør kadi a gøri me'ø ar njay bay. ¹⁴ Toki in gøri nden nga kin, a in gøri ar njay, ndø tøl Burøbe Jeju'ti ki j'a j'in nya rønæl læ'se toki a in nya rønæl læ'je kin be tø. ¹⁵ Ki me ki tinyi kati kin ø, m'ndigi kadi in gøi ø m'te dø'se'ti kete, kadi m'adi'se ingøi ra maji ki nja joo. ¹⁶ Nga ningø kadi m'indø dø'se'ti taa, m'aw dønangi Maseduwann'ti, ø m'indø Maseduwann'ti ø†, m'tøl m're dø'se'ti gogi bay kadi to rai søm me nya ge'gi'ti læ'm kadi m'aw Jude'ti. ¹⁷ Ndu'm ki m'un kin, m'un ki non be par el, taa ndigi ra'gi læ'm in kigo mærtat'i læ de kadi to m'el m'ene «oyo» ø m'tøl m'ene «jagi» el. ¹⁸ Luwø in nje ra nya ki low'ø'ti asi kadi mannaji læ'm: ta'gi ki j'eli sese in «oyo» num «jagi» num el. ¹⁹ Tado Jeju Kirisiti, Ngonn læ Luwø ki j'in ki Silasi ge ki Timote ge‡ j'ilø'se mbør ta li'ø kin in «oyo» num «jagi» num el. In de ki ta ki a ingø rø'a'ti in «oyo» par. ²⁰ Ningø kun ndu'gi læ Luwø pøti, Kirisiti ø in nje tøji de k'ene «oyo» in ki røta'ti, taa in ki gorow li'ø tø ø j'isi j'eli'n j'ene «Amen», tado kuløn tøji dø Luwø'ti tø. ²¹ Ningø in Luwø ø in nje kadi'je num, ingi num, tøgi me kindø rø nan'ti me tø Kirisiti'ti. In ø mbøti'je indø'je ta dangi tado læ'ne. ²² In in tø ø indø ndaja læ'ne rø'je'ti to nya læ'ne, taa indø Ndil'ne me'je'ti to nya ki adi'je døkete dann nya maji'gi'ti ki indø taa dangi tado læ'je, kadi a adi'je.

²³ M'in m'døji Luwø kadi gangi ta ndø'm, re m'ngom: ningø in kadi m'tuji me'se el, ø m'tøl m're'n Korenti'ti gogi el. ²⁴ Ningø ji sangi row kadi j'indø tøgi dø'se'ti kadi uni me'se el jagi, tado isi uwøi tøgi'se ba me kunme'ti ne nga. Nya ki j'isi ji sangi, in kindø rø nan'ti sese dø kulø'ti kadi ingøi rønæl.

2

¹ Ki øjido'm, m'oo maji ngayn kadi m'tøl m'aw rø'se'ti gogi el, nan to m'tuji me'se. ² Tado re m'tuji me'se ø, de ki a adi'm rønæl goto. De ki a adi'm rønæl ø, in ingi ka ki m'a m'tuji me'se kakin par. ³ Ningø, in ginn'ø kin ø, m'ndangi'n makitu'ti to ndangi m'adi'se* kadi to m'aw ki rø'm el. M'aw ki rø'm el nan to de'gi ki kadi adi'm'in rønæl, tæli tuji me'm to tuji yo. M'gør maji ngayn, ki øji dø'se, kadi rønæl læ'm in rønæl læ'se pøti. ⁴ In ki me kon ki ngayn, ki me ki ur mad'a, ki mann non ki tø kum ø m'ndangi'n makitu m'adi'se. Ningø in kadi m'tuji'n me'se el, nan kadi in gøri ndigi ki m'ndigi'se.

Me Pol søl dø de'ti ki nje tuji me'ø

⁵ Re de madi in nje ginn me ki tuji nga ø, in m'in ø tuji me'm el nga, nan in ingi pøti ø tuji me'se. Ki kadi j'eli j'adi aldø maji el ø, tuji me de'gi madi dann'se'ti nga. ⁶ Ningø ko de ki be kin, ta bulø de'gi ki kawinan ki dø'a'ti inbe kin ka as'a naki. ⁷ In be ø, ki ngosine kin, kadi adi me'se søl dø'a'ti, ø uløi dingøm me'ø'ti, nan to metuji ki aldø maji in uti dø'a. ⁸ Lo kin'ti, m'døji'se kadi øji'ø ndigi ki in ndigi'ø adi gør. ⁹ Nga ningø, ginn ndangi ki m'ndangi makitu m'adi'se in kadi m'nan me'se m'oo ke tæli rø'se go ta'ti me nya'gi'ti pøti wa. ¹⁰ Loki me'se søl dø de'ti ki ra nya ki majel, m'in kaa me'm søl dø'a'ti tø. Nga ningø, re me'm søl, loki nya madi to kadi me'm søl dø'ti ø, in tado læ'se ø me'm søl'n takum Kirisiti'ti. ¹¹ Tado kadi *Satan ingø tarow dø'je'ti el, tado ji gøri ndigi ra'gi li'ø bøti.

Me Pol ra sururu

¹² Loki m'aw m'te Tirowasi'ti kadi m'ilømbør Poyta ki maji læ Kirisiti, m'oo kadi Burøbe te tarow ta'ti panyi adi'm, ¹³ nan me'm ra sururu, tado m'ingø ngonnkon'm Titi el. In be ø, m'inyø njekunme'gi, ø m'un tarow kaw Maseduwann'ti†.

Tøti rø me kindø rø nan'ti ki Kirisiti

† 1:16 1.16 KNK 19.21 ‡ 1:19 1.19 KNK 18.5 * 2:3 2.3 7.8 † 2:13 2.13 12-13; KNK 20.1

¹⁴ J'ulæi toji do Luwæ ki oy'je ki dokagilo'gi pæti adi j'in me rø'ti ki Kirisiti tæti kin. Luwæ un'je ilæn mbær læ Kirisiti ki lo'gi pæti adi de'gi gæri'æ to nom kagi ki bany'a æti maji ki sanan ki lo lo be. ¹⁵ Lo kin'ti, ji to to nom kagi ki bany'a æti maji, ki Kirisiti un adi Luwæ be. J'æti maji, tado de'gi ki isi sangi kaji num, tado de'gi ki isi ai tuji'ti num to. ¹⁶ Ki rø de'gi madi'ti, in banyi koy ki isi aw se'de koy'ti, nan ki rø nje ki nungi'ti, in banyi kaji ki isi aw se'de kaji'ti to. Eke nan æ asi kadi ra kulæ kin wa? ¹⁷ J'in ji to to ndægi de'gi ngayn ki isi uni ta læ Luwæ to nyara gati kin el. J'eli ta ki røta'ti, ki in rø Luwæ'ti, takum Luwæ'ti me kindæ rø nan'ti me to Kirisiti'ti.

3

Bærkulæ'gi ki me kunmindi'ti ki sigi

¹ Kadi m'dæji m'oo ke j'isi ji sangi kadi ji toji rø'je inbe kaa bay wa? Ke kadi ji rai toki de'gi madi isi rai, isi taai makitu lo ki rangi'ti kadi mannaji do'de'ti ki rø'se'ti, ingi ki taai makitu ji'se'ti awi ki lo rangi'ti kin be wa? ² Makitu ki kadi mannaji do'je'ti æ, in darø'se inbe'gi. In makitu ki ndangi ngarme'je'ti, ki de'gi pæti gæri num isi tudæi num. ³ To ki taga kadi in makitu ki Kirisiti ndangi, adi'je ji'je'ti, ulæn'je. Kirisiti ndangi ki mann ndangi nya makitu'ti el, nan ndangi ki Ndil Luwæ ki nje kisi kumngayira; in makitu ki ndangi do mbal'ti el, nan ndangi ngarme de'ti*.

⁴ In kin æ in me tinyi kati ki j'aw'n takum Luwæ'ti ki takul Kirisiti. ⁵ Ningæ j'a j'el j'ene in ki togi'je'gi inbe æ ji ra'n nya madi el, nan in ki togi ki in rø Luwæ'ti. ⁶ In Luwæ inbe to æ adi'je togi, adi ji tæl'n nje ra kulæbær'gi me kunmindi'ti ki sigi. In kunmindi ki in ginn Ndukun'ti el, nan in ginn Ndil Luwæ'ti. Tado *Ndukun ki ndangi in nje re ki koy, nan Ndil Luwæ in nje re ki kaji.

⁷ Kete ndukun in ki ndangi ki gaji ta'gi kare kare go nan'ti do bar mbal'ti, æ kunji tobar læ Luwæ unji do'ti kin. *Moji ki nje re ki ndukun kakin, takum'æ on por wor wor, ki lo kadi ngann Isirayel'gi gonyi takum'æ goto†. Ningæ takum'æ ki on por kin, unji dokagilo nden be par æ ginn'æ gangi. Æ re ra kulæ ki Ndukun ki nje re ki koy adi kunji be ningæ, ⁸ ra kulæ ki Ndil Luwæ a æti bol ki dum bay. ⁹ Re kulæ læ Ndukun ki a aw ki de'gi me ta ki gangi'ti adi kunji ningæ, kulæ ki kadi Luwæ tæl'n de'gi de'gi'ti ki dana takum'ne'ti a adi kunji ki æti bol ngayn bay. ¹⁰ J'asi kadi j'eli j'ene, tobar ki dokete, kunj'æ goto non tobar'ti ki bone kin, ki in kunji ki utæ in ki kete sanyi. ¹¹ Kin æ nya ki lo ti æ a indæ dær æ ingæ tobar ningæ, nya ki a to biti ki non'ti tobar li'æ a æti bol ki dum. ¹² Nya ki j'isi nginæ ta'a kin æ ra adi j'awi ki me ki tinyi kati. ¹³ J'in ji ra toki Moji ra'n kin el. Moji ki ilæ ku takum'ne'ti kadi ngann Isirayel'gi oyi ta tolta kunji ki lo ti æ a goto kin el‡. ¹⁴ Nyagær læ ngann Isirayel'gi goto, do'de boi boi. Ningæ biti bone kin ka, loki isi tudæi Kunmindi ki kækæ æ, ku kin to ba inbe bay. To ba, de un kum'de'ti el, tado in ki kindæ rø nan'ti ki Kirisiti æ ku kin a goto'n kø takum'de'ti. ¹⁵ Biti bone kin ka, loki isi tudæi makitu'gi ki Moji ndangi kin æ, ku madi uti kum'de do nyagær'ti inbe bay. ¹⁶ Nan toki ndangi me makitu'ti læ Luwæ eyina: Loki Moji tur rø'ne ki rø Buræbe'ti par æ un ku kø takum'ne'ti§. ¹⁷ Tado Buræbe in Ndil, ningæ loki Ndil Buræbe in sëm'ti, low'æ'ti kin æ taa k'inyæ taa in sëm'ti to. ¹⁸ Ningæ j'in pæti, ku in ki goto kum'je'ti kø, adi ji toji tobar læ Buræbe rø'je'ti toki kotirongi a toji'n ndil de be. Lo kin'ti, ji mbæl ji to to Buræbe inbe be. Buræbe ki in Ndil adi tobar li'æ unji do'je'ti unji kunji ki æti bol ki do mad'a'ti, do mad'a'ti.

4

Kirisiti in nan'ti ki njekawkulæ'gi

* 3:3 3.3 Tekitaga 24.12; Jeremi 31.33; Ejækæl 11.19, 36.26 † 3:7 3.7 Tekitaga 34.29 ‡ 3:13 3.13 Tekitaga 34.33

§ 3:16 3.16 Tekitaga 34.34

¹ Toki in kulə ki Luwə ə adi'je kigo memaji'ti li'ə, tōgi'je goto ta'ti el. ² J'in ji mbəti nyara ki lo kiyə'ti, ki nya ki to rōsəl ki de'gi isi rai. Panjiyə'je in ki lo kədikum nan'ti el, taa ji mbir ta lə Luwə dow kare el tō. Loki ji tōji nya ki rōta'ti ki taga ə, ji sangi kadi ji taa me de'gi takum Luwə'ti to taa yo. ³ Nga ningə, re Poyta ki maji ki j'isi j'iləmbər'ə kin, to lo kiyə'ti ə, to lo kiyə'ti tado de'gi ki isi awi tuji'ti, ⁴ tado nje ki uni me'de el. Ingi ki ngar nje kində tōgi'ne dō dōnangi'ti ne, uti kum nyagər lə'de nga adi lo kadi oyi kunji Poyta ki maji lə nje tōji tōbar lə Kirisiti kin goto. Kirisiti ki in banakum Luwə inbe. ⁵ Toki rōta'ti, j'isi j'iləmbər rō'je j'inbe el, nan in Jeju Kirisiti ki Burəbe ə j'isi j'iləmbər'ə. Nga ningə j'inbe j'in bər lə'se tado lə Jeju. ⁶ Tado Luwə ki nje k'el k'ene: «Kadi kunji unji dann lo ki diw'ti*» kin ə adi kunjə unji ngann me'je'ti, kadi ji gəri'n tōbar li'ə ki unji takum Kirisiti'ti kin.

⁷ Ningə nya maji lə Ndil kin, j'oti darō'je'ti ki yai ki to to ngoo ki kuwə ki hanji be kin. In be kadi to ar njay toki tōgi ki əti bəl kin in rō Luwə'ti um in rō'je'gi'ti el. ⁸ Kon'gi ki dangi dangi kawinan ki dō'je'ti, nan budi singə'gi el; me'je gangi mann, nan j'ore me'je ngan inbe kin. ⁹ De'gi indəi kum'je ndoo, nan Luwə inyə'je kō el; tot'i'je nanga, nan toli'je el. ¹⁰ Darō'je isi oti koy lə Kirisiti ki lo'gi dōkagilo'gi pəti, kadi de'gi oyi toki Kirisiti isi ki dō'ne taa darō'je'ti. ¹¹ Tado j'in ki j'isi ki dō'je taa, j'isi ta koy'ti ki dōkagilo'gi pəti tado lə Kirisiti. In be kadi de'gi oyi toki Kirisiti isi ki dō'ne taa darō'je'ti ki ndo madi ə a oy kin. ¹² Lo kin'ti, j'in j'a j'ində taa lo koy'ti kadi to j'isi'n kumngayira ba tō.

¹³ Toki in ndil kunme ki kareba ə isi ra kulə me'je'ti, makitu lə Luwə el ene: «In tado kun ki m'un me'm m'adi Luwə ə m'elita li'ə†.» Ningə j'in kaa in tado kun ki j'uni me'je j'adi Luwə ə j'elita li'ə tō. ¹⁴ Tado ji gər kadi, Luwə ki te ki Burəbe Jeju lo koy'ti kin, a te se'je lo koy'ti ki Kirisiti tō. A te se'je kadi ində'je num, ingi num kadi'ne'ti. ¹⁵ Nya'gi pəti ki te dō'je'ti in tado maji lə'se. Ningə, lo kin'ti, ra maji lə Luwə a to mbar mbar kadi aw ki dō de'gi'ti ki kete kete. Aw ki kete kete kadi to de'gi ki nje kelta ki Luwə, rai'ə oyo ge, piti'ə ge, toi mbar mbar ki dō'ti.

¹⁶ In tado kin ə, j'ingə'n tōgi par par. Re darō'je ki k'oo ki kum ne kin ə tōg'ō isi təl ki gogi kaa, ndil'je isi ingə tōgi ki rangi ki ndō'gi ndō'gi. ¹⁷ Tado kon'gi ki j'isi j'ingəi'de bone kin, in kon ki dōkagilo li'ə in nden be par, taa olo kəl kare tō, loki j'un j'ində kadi tōji ki əti bəl, ki biti ki non'ti ki a re go nje'gi'ti kin. ¹⁸ Nya ki j'isi j'anyi ngod'ō, in nya ki de oo ki kum'ne kin el, nan in nya ki de oo ki kum'ne el yo. Nya ki de oo ki kum'ne, ndō'a in ngayn el, nan nya ki de oo ki kum'ne el, a to biti ki non'ti.

5

Darō ki sigi

¹ Ji gər maji kadi re darō'je ki j'in me'ti dōnangi'ti ne, ki to to *kəyku be kin tuji ə, j'awi ki darō ki sigi ki in kəy ki Luwə ra adi'je me dōran'ti non, ki in kəy ki de ra ki ji'ne el. In kəy ki a to biti ki non'ti. ² Tado kisi ki j'isi me darō'ti ki in kəyku kin, j'isi tuməi um um, tado ji ge ngayn kadi j'uləi darō'je ki dōran'ti rō'je'ti ki to to kəy ki biti ki non'ti dō mad'a'ti. ³ Be ə loki re darō'je ki dōnangi'ti goto ə de a oo'je ki rō'je kare el. ⁴ Tado kisi'je me darō'ti, ki in kəyku kin, ji tuməi um um, nya aldō singə'je. Ningə ji ndigi kadi j'ōri rō'je kō me darō'ti kin el, nan ji ndigi kadi j'uləi darō ki dōran'ti dō'ti, kadi darō ki kumngayira tu dō darō ki koy. ⁵ Ningə in Luwə inbe ə ində kadi nya'gi kin a rai nya be dō'je'ti. In in ə ində Ndil'ne me'je'ti to nya ki adi'je dōkete dann nya maji'gi'ti ki ində taa dangi tado lə'je, kadi a adi'je.

⁶ Lo kin'ti, j'uwəi tōgi'je ba ki dōkagilo'gi pəti. Ningə ji gər kadi loki j'in me darō'ti ki dōnangi'ti ne kin bay ə, j'in gidi kəy'ti lə'je, sanyi ki Burəbe. ⁷ Toki rōta'ti, in ki

* 4:6 4.6 Lotum 1.3 † 4:13 4.13 Pa'gi 116.10

takul kunme ə j'isi j'aw'n, um in kum'je ə oo lo ə j'isi j'aw'n el. ⁸ J'uwə tɔgi'je ba ə j'isi j'aw'n, ningə ji ndigi ngayn kadi j'inyə darɔ kin, ə j'aw j'ində be kadi Burəbe'ti. ⁹ Nga ningə, re j'isi'n me darɔ'ti kin, eke ji tus'ə j'inyə, nya ki uwə me'je, in ta kadi ji nəl Burəbe. ¹⁰ Tado maji kadi j'a ji te kare kare kadi ji ra non Kirisiti'ti, lo gangi ta'ti li'ə. De ki ra kaa a ingə nya ki sow dɔ'ne, kigo kulə ra'a'ti ki un darɔ'ne ra'n: ki re in'n kulə ki maji eke kulə ki majel.

¹¹ Ginn nya ki kadi ji bol'n Burəbe, ji gər maji, in ə j'isi sangi row kadi ji buki'n de'gi go'je'ti. Luwə gər'je ar njay, ningə m'gər kadi ingi kaa, ki kadi elita ki ngom el ə, in gəri m'in ar njay tɔ. ¹² Ji ndigi kadi ji təl j'elita dɔ rɔ'je'ti rangi bay taa kadi in gəri'je, el, nan j'un sese tarow kadi rɔ'se nəl'se dɔ'je'ti. Lo kin'ti, a ingəi ta ki kadi a turi de'gi'ti ki isi indəi gu'de ki nyara ki gidi'de'ti ne kare, um nyara ki ngarme'de'ti el kam. ¹³ Re in rɔta'ti kadi j'in de'gi ki dɔ'je goto ə, in tado lə Luwə ə dɔ'je goto'n, a re j'in nje kumkar'gi tɔ ə, in tado lə'se ə j'in'n nje kum kar'gi tɔ. ¹⁴ Toki rɔta'ti, ndiginan lə Kirisiti onbe dɔ'je'ti, j'in ki ji gər toki de kareba oy tado de'gi pəti, adi de'gi pəti oyi kin. ¹⁵ Oy tado de'gi pəti, kadi de'gi ki sii ki dɔ'de taa, sii tado lə'de inbe'gi el nga, nan tado lə de ki oy ə ində taa lo koy'ti tado lə'de kin.

¹⁶ Nga ningə, j'a j'oo'de kigo k'oo'ə'ti lə'de el biti nga. Re kete j'in, j'oo Kirisiti kigo k'oo'ə'ti lə'de ka, ki ngosine kin, j'a j'oo'ə be el ratata nga. ¹⁷ Re de ində rɔ'ne nan'ti me tɔ Kirisiti'ti ə, in nyakində ki sigi. Nya'gi ki kɔkɔ dəri kɔ, nya'gi ki rɔ'a'ti pəti, təli nya ki sigi. ¹⁸ Ningə nya'gi kin pəti in rɔ Luwə'ti, ki nje təl kulə'je noji nan'ti sə'ne, ki row lə Kirisiti. Luwə ki adi'je kulə kulə de'gi noji nan'ti si'ə inbe. ¹⁹ Tado in Luwə ə, ki row lə Kirisiti, ulə'n de'gi ki dɔnangi'ti, noji nan'ti sə'ne, ki kanji tudə majel'gi lə'de ki rai. Nga ningə, ində taa kulə noji nan'ti ta'je'ti kadi j'iləmbər'ə.

²⁰ J'in de'gi ki Luwə ulə'je to nje ra kulə tor Kirisiti'ti. Nga ningə, Luwə un'je bari'n'se ki rɔ'ne'ti. Me tɔ Kirisiti'ti, j'uwə ngonn mbay nja'se ba, uləi noji nan'ti ki Luwə. ²¹ Kirisiti ki ra majel el, nan Luwə buki majel'gi lə'je ki dɔ'a'ti. Jy ki dɔ'a'ti, kadi ki row li'ə, Luwə təl'n'je de'gi'ti ki dana takum'ne'ti.

6

¹ Toki j'ində rɔ'je nan'ti ki Luwə dɔ kulə'ti, ji dəji'se kadi kidi ra maji lə Luwə ki ingəi kin el. ² Tado Luwə inbe el ene:

«Dɔkagilo'ti ki maji, m'oo dɔ ndu'i,
Nɔ ki in nɔ kaji de'gi, m're m'osi kil'i.»

Nga ningə, dɔkagilo ki maji nga ə to kin, nɔ kaji de'gi nga ə re kin*.

³ Kadi to kulə ki j'isi ra kin ta goto dɔ'ti, ji sangi row kadi ji tugə de madi jigi'ti el. ⁴ Nya ki j'isi sangi, ji sangi kadi ji toji me nya'gi'ti pəti, toki rɔta'ti, j'in njekuləbər'gi lə Luwə. J'uwə tɔgi'je ba ə ji təl j'uwə bay, me kon'gi'ti, me kumtondoo'ti, me bol'ti, ⁵ ginn kində'ti lə de'gi, me dangay'ti, ki me sulə'ti ki de'gi suləi bulə de'gi dɔ'je'ti. Me kulə'ti ki aldɔ singə'je, lo to bi goto, me bo'ti, kaa j'uwə tɔgi'je ba†. ⁶ Ji toji kadi j'in njekuləbər'gi lə Luwə me kar njay'ti, me gər Luwə'ti, me koreme'ti, me ramaji'ti. Ndil Luwə in se'je nan'ti, ji ndigi de'gi ndigi ki rɔta'ti, ki kədinan goto'ti. ⁷ Ji toji kadi j'in njekuləbər'gi lə Luwə me kiləmbər ta'ti ki rɔta'ti, ki j'ilə ki tɔgi lə Luwə. Nya kati lə'je, ki dər rɔ lə'je, in nyara ki dana takum Luwə'ti. ⁸ De'gi osi kurə'je ge uləi rɔsɔl dɔ'je'ti ge, elita ki majel dɔ'je'ti ge, elita ki maji ge. J'isi j'elita ki rɔta'ti kin ka oyi'je to nje ngom'gi, ⁹ gəri'je bəti, nan oyi'je to de'gi ki gəri'de el be, j'a ji njiyə ki dɔ'je taa, nan oyi'je to njekoy'gi. Uwəi'je dangay'ti ki kanji tɔl'je, ¹⁰ tuji me'je ka rɔ'je nəl'je par par. J'in njendoo'gi, nan ji təl de'gi ngayn nje nyakingə'ti, to to nya ki nya lə'je goto be, nan ki rɔta'ti ə, nyakingə'gi pəti in yan'je.

* 6:2 6.2 Ejay 49.8 † 6:5 6.5 KNK 16.23, 19.29, 21.30

11 In de'gi ki Korenti'ti, j'el kann kumta, ji te me'je ki ro'se'ti. 12 Ji toji'se ndigi ki ji ndigi'se ki taga, nan in ingi e tei me'se adi'je el. 13 Lo kin'ti, m'el'se ta toki baw ngann'gi a el'n ngann'ne'gi ta kin be. Ningø ji dæji'se kadi ingi kaa, tei me'se adi'je toki j'in ji te'n me'je j'adi'se kakin be to.

Gangi nan ki majel

14 Maji kadi ulæi do'se ki non be par ginn jugi'ti ki kareba ki nje ki gæri Luwø el kam el. Nya ki ro'ta'ti ki nya ki majel a indæi ro'de nan'ti el; kunji ingi ki lo ki diw asi kadi a indæi ro'de nan'ti el. 15 Lo kadi Kirisiti ingi ki Su ta'de asi nan goto; de ki njekunme kadi Luwø ingi ki de ki nje kunme'ne kadi Luwø el, nya ki a uwæi nan do'ti goto. 16 Nya ki a oro *Køy læ Luwø ki kagi yo'gi nan'ti goto. Tado j'in e, j'in Køy læ Luwø ki nje kisi kumngayira ba toki Luwø inbe el'n ene:

«M'a m'ra be dann'de'ti, e m'a m'njiyø se'de nan'ti, m'a m'in Luwø læ'de, e in a in de'gi læ'm to‡.»

17 In tado ki be kin e, Burøbe el'n ene:

«In gangi nan ki de'gi ki gæri m'in el, odi nya ki to njen el,

e m'in m'a m'uwø'se ki ro'm'ti\$.»

18 Burøbe ki Nje togi pæti el bay ene:

«M'a m'in Luwø ki Baw'se, e in, a in ngann'm'gi ki dingøm ki ki dene k'el Burøbe ki nje togi pæti*.»

7

1 Nje ndigi'gi læ'm, toki j'ingøi kunndu'gi ki Luwø un adi'je be kin, maji kadi j'inbe'gi, j'ari ro'je njay do nya'ti ki a njenyi ki daro'je ki ndil'je. Ningø adi j'indæi ro'je ta dangi me bol Luwø'ti.

Rønæl læ Pol

2 Indæi'je ngarme'se'ti! De madi ki ji ra si'e nya ki low'ø'ti el goto, de ki ji to ko nya li'ø goto, taa de ki j'ædi'ø ji taa nya li'ø kaa goto to. 3 Ningø m'elta kin be kadi m'gangi'n ta do'se'ti el, tado m'el kete nga toki j'indø'se ngarme'je'ti kadi re in koy e koy, kaji e kaji. 4 M'tinyi me'm kati ngayn ki ro'se'ti, m'indø gu'm ngayn tado læ'se. M'ingø mesøl ngayn, ro'm næl'm ki dum, me kon'gi'ti ki j'ingøi'de.

5 Loki ji re ji te donangi Maseduwann'ti nu kin, lo karkon goto, j'ingøi kon'gi ki dangi dangi: ro gugi gidi'je, bol rosi me'je. 6 Nan Luwø ki njekulø dingøm me de'gi'ti ki nje søl do'de, adi'je togi ki row re læ Titi. 7 Nga ningø, in re læ Titi par e adi'je togi el, nan in togi ki adi'ø kin to e adi'je togi. Titi el'je toki in ndigi ngayn kadi oyi m'in, taa mann non re kum'se'ti num, ta on me'se num tado læ'm. Lo kin'ti, m'ingø rønæl ngayn do mad'a'ti bay.

8 Re makitu ki m'ndangi m'adi'se kete kin tuji me'se kaa, m'ndingø ro'm do'ti el. Re m'ndingø ro'm do'ti e, in tado k'oo ki m'oo kadi tuji me'se dokagilo madi'ti*. 9 Ningø ki ngosine kin, ro'm næl'm tado me'se ki tuji kin el, nan tado k'in ki metuji læ'se aw sese adi inyøi gorow njiyø'se ki majel kø. Me'se ki tuji kin e in nya ki Luwø ndigi, adi j'in j'el toki nya madi ki majel kare ki ji ra sese goto. 10 Tado metuji ki næl Luwø, re ki k'inyø gorow njiyø ki majel kø, kadi te ki de kaji'ti, ki kanji kadi de ndingø ro'ne do me'ti ki tuji kin. Nan metuji ki de inyø'n row nya ra'ne ki majel kø el, a re ki koy. 11 Ki ngosine kin, inbe'gi oyi kandi metuji ki næl Luwø kin ki kum'se: Ra adi toi bi do ro'se'ti el! Dæji me søl ki ro'tinyi'se num, ndingøi ro'se ngayn num, bol tøl'se num, in ndigi ngayn kadi oyi m'in num, ta on me'se tado læ'm num, taa ta'se in do de'ti ki

‡ 6:16 6.16 Lebitiki 26.12; Ejækøl 37.27 § 6:17 6.17 Ejay 52.11; Ejækøl 20.34 * 6:18 6.18 2 Samiyel 7.14; Ejay 43.6 * 7:8 7.8 2.3

ra nya ki gorow'ə'ti el kakin num tɔ. Tɔji me nya'gi'ti pɛti toki ojido ta kin ingi, ari njay. ¹² Nga ningə, m'ndangi makitu kin m'adi'se tado lə de ki ra nya ki low'ə'ti el kin el num, taa tado lə de ki nya ki gorow'ə'ti el kin tuji me'ə el num tɔ. Nan in kadi inbe'gi, oyi tingə ki in tingəi bil tado lə'je kin ki kum'se, takum Luwə'ti. ¹³ In kin ə in nya ki adi'je tɔgi. Ningə j'ingə tɔgi par el, nan j'ingə rɔnel kibo ngayn inbe bay tɔ, loki j'oo nəl ki rɔ Titi nəl'ə tado kuwə ki ingi pɛti uwəi hangal'a indəi nanga me hal'se'ti ki tɔji. ¹⁴ Kində ki m'un'se m'ində'n gu'm ki rɔ'a'ti kin, rɔ'm sɔl'm el. To ki ka ki j'el'se ta ki rɔta'ti ki ndo'gi, piti ki ji piti'se non Titi'ti tɔji rɔ'ne ki taga kadi in ta ki rɔta'ti. ¹⁵ Lo kin'ti, rɔ'a nəl'ə ngayn bay do'se'ti, loki me'ə olo do təlro go ta'ti lə'se pɛti, ki kuwə ki uwəi'ə ki rɔ'se'ti ki buki nan'ti ki bol. ¹⁶ Rɔm nəl'm ngayn adi m'ində me'm do'se'ti me nya'gi'ti pɛti.

8

Kaw nya tado ra'n ki njekunme'gi ki Jerujalem

¹ Ngannkon'm'gi, ji ndigi kadi in gəri maji ki Luwə ra ki Njekawnan'gi ki donangi Maseduwann'ti kin. ² Kon'gi ki dangi dangi te do'de'ti, nan be kaa rɔ'de nəl'de ki aldo maji, adi me ndoo'ti lə'de ki ngayn inbe kin kaa, uni nya maji'gi lə'de ngayn ki me ki kare. ³ M'man naji lə'de do'ti toki uni kigo tɔgi'de'ti, ki madi'gi uni ki aldo tɔgi'de inbe bay. Ningə in ki me ndigi lə'de inbe ə adi. ⁴ Dəji'je ə təl dəji bay, kadi j'adi'de tarow kadi n'ingi kaa n'uləi ji'de me nyakaw'ti tado lə de'gi lə Luwə ki sii Jerujalem'ti kin tɔ*. ⁵ Rai nya ki aldo in ki j'ində me'je do'ti kadi a rai. Uni rɔ'de inbe adi Burəbe kete, ningə go'ti, uni adi'je tɔ, kigo ndigi'ti lə Luwə. ⁶ In tado kin ə, j'ulə'n dingəm me Titi'ti kadi təl aw tɔlta kulə nyakaw tado ra maji kin, toki ulə'n ngirə dann'se'ti nga kin. ⁷ Nga ningə, toki in nje nya ki to mbar me nya'gi'ti pɛti, adi in me kunme'ti lə'se, me kuji kelta'ti lə'se, me nyagər'ti lə'se, me tingə bil'ti ki kanji to bi do rɔ'se'ti, ki me ndigi nan'ti ki ji tɔji'se row'ə, maji kadi tɔji toki kuləra maji'gi lə'se kin in nyakingə lə'se ki to mbar mbar. ⁸ Ningə m'el'se toki in ndu ə m'un madi'se el; re m'el'se ta tingəbil lə madi'se'gi ə, in kadi ingi, oji ndiginan lə'se ki rɔta'ti adi de'gi gəri, me nyakaw'ti kin. ⁹ Tado in gəri memaji lə Burəbe lə'je Jeju Kirisiti maji. Kirisiti ki in njenyakingə, nan ra rɔ'ne njendoo'ti tado lə'se, kadi me ndoo'ti li'ə, ingi, təli nje nya'gi. ¹⁰ In ta kigo k'oo'ə'ti lə'm ki m'oo ə m'el do'ti. Ningə in ta ki sɔw do'se inbe'gi maji, tado ingi, ə in de'gi ki dəkete ki rai kulə kin bal'ti ki dər. In de'gi ki dəkete me ra'a'ti par el, nan in de'gi ki dəkete me kun ndu'ti tado ra'a. ¹¹ Ə ki ngosine kin, maji kadi tɔlita kulə kin, tado kadi, kigo tɔgi'se'ti, kulə ki rai nga num, ndigi ra'a num, sii nan'ti lay. ¹² Tado, loki de adi nya ki me ki kare, Luwə taa nya li'ə ki adi kin kigo tɔg'ɔ'ti ki me kəy'ti, um nya ki awi'n el par ə, Luwə a ində me'ne do'ti el. ¹³ Ningə in ta kadi ji ra'se kadi osi me ndoo'ti el. Osi me ndoo'ti kadi in soti ki madi'se'gi el, nan in ta kadi asi nan yo. ¹⁴ Ki ngosine kin, ki nya lə'se ki to mbar kin, asi kadi a rai ki nje ki yan'de to rɔ'de, ningə ndo ki nya lə'de a to mbar ə nya to rɔ'se ə, a rai sese tɔ. Lo kin'ti ə a asi nan, ¹⁵ toki makitu lə Luwə el'n ene: «De ki ɔy ngayn, de oo pa nya li'ə el, ningə de ki ɔy ngayn el, nya ki du'ə goto*.»

Titi ki madi'ne'gi madi awi Korenti'ti

¹⁶ J'uləi tɔji do Luwə'ti ki ra adi ta lə'se to rɔ Titi toki to'n rɔ'm kin be tɔ. ¹⁷ Titi ndigi ta ki j'ində non'a'ti kadi təl aw rɔ'se'ti. Ningə kete bay taa ka, inbe ki do'ne to rɔ'a ngayn tado lə'se, adi in ki me ndigi li'ə inbe ə isi awi'n rɔ'se'ti. ¹⁸ J'ulə ngonkon'je kare j'adi aw si'ə. In ngonkon'je ki Njekawnan'gi ki dangi dangi elita li'ə maji oji'n do kadi rɔ li'ə tado Poyta ki maji. ¹⁹ Bay tɔ, in de ki Njekawnan'gi ki dangi dangi uləi ji'de do'a'ti kadi aw se'je tado tado kulə nyakaw tado ra maji kin. In kulə ki j'un rɔ'je

* 8:4 8.4 1-4; Rɔm 15.26 † 8:15 8.15 Tekitaga 16.18

tado'a kadi to Burøbe ingø'n kōsikurø, taa kadi ji toji'n ndigi ra maji ki rosi me'je kin to. ²⁰ Ki ojido nar ki de'gi adi'je ngayn kadi j'in ø j'indø kum'je go kulø'ti ki kadi rai, j'indø kumkødi dø'ti kadi de'gi oyi'je to de'gi ki røta'ti el, el. ²¹ Ji sangi kadi ji ra nya ki nøl Luwø par el, nan ji sangi kadi ji ra nya ki nøl de'gi to. ²² Nje kaw ki rø'se'ti kin, j'ulø ngonkon'je kare si'ø non bay. In de ki nja ngayn, ji nan'a, adi j'oo tingøbil li'ø. Ningø ki ngøsine kin, to rø'a ngayn kadi n'in me kulø'ti kin to, tado taa ki taa me'se. ²³ Ningø ki ojido Titi, in madi njiyø løm, taa in madikuløm ki rø'se'ti to. Ningø, ngannkon'je'gi ki dani'ø, in ngann njekawkulø'gi læ njekawnan'gi ki dangi dangi ki kadi Kirisiti ingø'n kōsikurø to. ²⁴ Toji de'gi kin adi gøri toki in ndigi'de ndigi ki røta'ti. Lo kin'ti, njekawnan'gi ki dangi dangi a gøri toki in ndigi de ndigi ki røta'ti, taa toji ki j'isi j'uløi dø'se'ti takum'de'ti kin kaa in ki røta'ti to.

9

Luwø ndigi de ki adi nya ki rønel

¹ Ki ojido nyakaw ki kadi ji ra'n ki de'gi læ Luwø ki sii Jerujalem'ti, maji kadi m'ndangi ta dø'ti m'adi'se, m'oo ta ki kadi m'ndangi bay el nga. ² M'gør ndigi ramaji ki rosi me'se kin, adi m'piti'se ki taga takum de'gi'ti ki dønangi Maseduwann'ti*. M'el'de m'ene: «Ngannkon'je'gi ki dønangi Akay'ti sii dø nja'de'ti bal'ti ki dør.» Ningø tingøbil læ'se kin ra adi Njekawnan'gi ngayn ndøli. ³ Lo kin'ti, m'ulø ngannkon'je'gi ki rø'se'ti kadi piti ki ji piti'se oji'n dø lo kin, tøl nya ki kare el. Ningø toki m'el'n, m'ndigi ngayn kadi sii dø nja'se'ti toki røta'ti inbe to. ⁴ Tado kin ø re de'gi ki dønangi Maseduwann'ti awi sø'm rø'se'ti, ø sii dø nja'se'ti el ningø, j'in ki ji taa me'se kin, j'a tøl de'gi ki rø'de søl'de, nga ningø, røsol kibo ngayn a in dø'se'ti inbe'gi. ⁵ In tado kin ø, m'oo maji ngayn kadi m'døji ngannkon'je'gi madi kin kadi awi kete non'm'ti, rø'se'ti, kadi kaw nja kadikare me ndigi ki uni ndu'se dø'ti kin. Loki in ki kōsi nja'a nan'ti pøti ø de oo ø, a in nya kadi ki me ndigi, um in nya ki de indø togi dø madi'ne'ti ø adi'n el. ⁶ Ningø kadi in gøri toki:

De ki duw nya nden be,
a tøti nden be to;
ø de ki duw nya ngayn,
a tøti ngayn to.

⁷ Kadi de ki ra adi kigo koj'ø'ti ki oji me'ne'ti, um ki ndingø rø eke ki togi madi ki kindø dø'ti el. Tado Luwø ndigi de ki adi ki rønel. ⁸ Luwø aw ki togi kadi adi maji'gi ki dangi dangi ndogi'se mann'ti. Lo kin'ti, a awi ki nya'gi pøti ki kadi ra sese ki døkagilo'gi pøti. A to'se mbar mbar kadi uni rai kulø'gi ki maji. ⁹ Toki makitu læ Luwø el'n ene:

«Kanyi nyakingø læ'ne ki me ndigi adi njendoo'gi,
ramaji li'ø to ki ndø'gi ndø'gi†.»

¹⁰ Luwø ki nje kadi ko nya njeduw nya ki nje kadi nyakuso de sø, a adi'se ko nya ki to mbar mbar, taa a ra kadi togi to. Lo kin'ti, ramaji læ'se a te ki dø'ne ki taga wangi. ¹¹ Nga ningø a in njenyakingø'gi me nya'gi'ti pøti, kadi rai maji ki me ndigi læ'se ki kete kete. Ningø a ra kadi de'gi ki a uløi ji'se adi j'adi'de kin, a tøli ki oyo adi Luwø to. ¹² Kadikare læ'se kin, a ra ki njekunme'gi par el, nan a ra kadi de'gi tøli ki oyo ngayn adi Luwø to. ¹³ Loki in oyi maji læ kulø kin ø, a uløi toji dø Luwø'ti tado tøl ki tøl rø'se go Poyta'ti ki maji læ Kirisiti, manyinaj'a ki taga kin, ki maji ki rai se'de ø kanyi nya maji'gi læ'se adi'de num adi ndøgi de'gi pøti num kin to. ¹⁴ A elita ki Luwø tado læ'se, toji ndiginan læ'de ki rø'se'ti, oji'n dø maji læ Luwø ki indø nangi ripi ripi ki dø'se'ti kin. ¹⁵ Toji in ki dø Luwø'ti tado kadikare li'ø ki de oo ngang'a el kin.

* 9:2 9.2 1.16 † 9:9 9.9 Pa'gi 112.9

10

Pol rɔ dɔ kulə'ti ki to me ji'ə'ti

¹ De'gi eyina m'in Pol, loki m'oo kum'se ə m'sol dɔ'm, a re m'in sanyi tɔ ningə, m'un dɔ'm taa, m'ra madi ngan sese. Nan m'dəji'se ki takul sol lom lom ki memaji læ Kirisiti, ² kadi rai m'in adi m'ra m'adi ngan sese el, dɔkagilo'ti ki m'a m're'n dann'se'ti. Tado m'ində dɔ'm'ti kadi m'a m'ra m'adi ngan ki de'gi madi ki isi eli eyina j'isi ji ra kulə læ de'gi kare kin. ³ In ki rɔta'ti kadi j'in de'gi, nan j'isi rɔ ko rɔ ki de'gi si rɔi nan kin el. ⁴ Nan nyarɔ'gi ki j'isi rɔ'n, in ki in rɔ de'ti el, nan in nyarɔ'gi ki tɔg'ɔ in rɔ Luwə'ti, kadi tuji tɔgi'gi ki ngan ngan. Ji tuji'n mərta'gi læ de'gi ki in mərta'gi ki gorow'ə'ti el, ⁵ ji budi nya'gi pəti ki re ki kundɔtaa ki ɔgi gər Luwə. J'a ji ra kadi mərta'gi læ de'gi in mərta ki kadi təl re se'de go ndu'ti læ Kirisiti. ⁶ Nga ningə, j'in ndəkba kadi j'ində ba kal de'gi madi ki a teli rɔ'de go ta'ti el j'ɔji'de, ndɔ'ti ki ingi pəti a teli rɔ'se maji go ta'ti.

⁷ Gonyi nya'gi ki to takum'se'ti ne kin! Re de madi gər ar njay kadi n'in de læ Kirisiti ə, maji kadi ində nya kare kin dɔ'ne'ti tɔ: re in de læ Kirisiti ə, j'in kaa j'in de'gi læ Kirisiti tɔ. ⁸ A re m'ra rɔnel ki aldo lo nden, ɔji'n dɔ tɔgi ki Burəbe adi'je kadi j'osi'n ginn'se ki kete, um kadi ji tuji'n'se el kin kaa, rɔ'm sol'm el. ⁹ M'ndig'i kadi de oo'm m'to to de ki nje kadi'se bɔl me makitu'gi'ti lə'm ki m'ndangi m'adi'se kin el. ¹⁰ Tado de'gi madi eli eyina: «Pol, re oo makitu'gi ki ndangi ə, in ta'gi ki ngan ngan, tɔgi'de to, nan loki re ki darɔ'ne ə, de oo tɔg'ɔ el, taa ta k'el'ə ka nda'a goto tɔ.» ¹¹ Ningə kadi de ki elta kin gər dɔ'ne'ti maji toki, kah'a'ti inbe ki oo'n'je me makitu'ti ki j'isi sanyi ji ndangi kakin ə, re ji re ki rɔ'je ka, kulə ki j'a ji ra a to be tɔ.

¹² Toki rɔta'ti ə, j'in j'asi nan ki de'gi madi ki inbe'gi oyi rɔ'de nya madi'ti kin el, eke j'a j'uni rɔ'je j'ɔji kadi de'ti el tɔ. Nya kare, kun ki isi uni ndu'de inbe'gi par ə rai kulə, isi gonyi loki rɔ'de inbe'gi par kin, ra adi nyagər læ'de goto. ¹³ Nga ningə, ki ɔjidɔ'je, j'a j'ɔji rɔ'je ki aldo lowə el, nan j'a j'ɔji rɔ'je kigo ngang'i kulə'ti ki Luwə adi'je ə adi j'aw biti ji te'n rɔ'se'ti kin. ¹⁴ Toki re j'ene j'aw biti ji te rɔ'se'ti ə, ji tɔji rɔ'je ki aldo ngang'i lowə el. Tado j'aw biti ji te rɔ'se'ti dɔkete ki Poyta ki maji læ Kirisiti, toki rɔta'ti. ¹⁵ Lo kin'ti, ji tɔji rɔ'je ki aldo ngang'i kulə læ'je el, j'ində gu'je ki kulə læ de'gi ki rangi el. Nan j'ində me'je'ti kadi kunme læ'se a aw ki dɔ mad'a'ti, kadi j'ingəi row ji ra'n kulə'gi ki əti bɔl ngayn dann'se'ti. J'a ra kigo ngang'a'ti ki Luwə ɔji'je kadi ji ra. ¹⁶ J'a j'iləmbər Poyta ki maji go dɔnangi'gi'ti ki sanyi gid'i'se'ti, ki kanji kadi ji tɔji rɔ'je ki kulə læ de'gi ki rangi ki rai ngang'i lo'ti læ'de ki sɔw dɔ'de. ¹⁷ De ki ge kində gu'ne ningə, maji kadi un Burəbe ə ində'n gu'ne*. ¹⁸ In de ki Burəbe ə oo'ə nya madi'ti ə nda'a to'ti um in de ki inbe oo rɔ'ne nya madi'ti ə nda'a to'ti el.

11

Pol ingi ki njekawkulə'gi ki nje ngom

¹ Re asi kadi ɔsi ginn'm nden me dɔ majel'ti lə'm ningə, m'ene oyo ɔsi ginn'm be! ² Jangi ra'm tado læ'se, ningə in jangi ki in rɔ Luwə'ti. M'uwə dɔ'se tado læ dingəm kareba be, ki in Kirisiti, kadi to m'te sese non'a'ti to ngonn ki mand'i ki ar njay, ki gər ngaw el bay. ³ Nan m'bol kadi mərta'gi læ'se, təl mərta'gi ki tuji, kadi indəi ngang'i dɔɔ ki doi nan nan'ti ki Kirisiti maji ar njay, adi ɔsi'se ngərəngi, toki lii ədi'n Ebi ki ta ngom læ'ne kin be*. ⁴ De madi ki rangi a in non kadi re ilə'se mbər Jeju ki rangi ki in ki j'ilə'se mbər'ə kete, a adi'se ndil ki rangi ki in ki ingəi kete kin, eke a adi'se Poyta ki maji ki rangi ki in ki taai kete kin kaa, a in kadi ɔsi ginn'ə ki tɔgi'se par. ⁵ Nya kare, m'in m'oo nya ki njekawkulə'gi ki oyi rɔ'de toki ngayn kin utəi m'in el. ⁶ Dɔmaji ə

* **10:17** 10.17 Jeremi 9.23; 1Ko 1.31 * **11:3** 11.3 Lotum 3.1-6, 13

m'aw ki kuji kelta ngayn el, nan ki oji do nyagər ə, m'in me'ti non. In nya ki j'oji'se taga wangi me nya'gi'ti pəti ki row'gi ki dangi dangi.

⁷ Ningə kadi m'dəji'se m'oo ke Poyta ki maji lə Luwə ki m'inbe m'ilə'se mbər'ə ki dɔ ki kulə nanga kadi m'un dɔ'se taa, taa m'ilə'se mbər'ə kare ki kanji kingə nya low'ə'ti kin, in nya ki low'ə'ti el ə m'ra wa? ⁸ M'taa nya ji Njekawnan'gi'ti ki rangi, ki ingi ə rai sə'm ə m'ra'n kulə dann'se'ti. ⁹ Dɔkagilo'ti ki m'ində'n dann'se'ti, ə nya to'n rɔ'm kin, de madi ki m'iyə goto. In ngannkon'je'gi ki in dɔnangi Maseduwann'ti ə rai sə'm me nya'gi'ti ki to rɔ'm. Me nya'gi'ti pəti, m'uwə tɔgi'm ba kadi m'oy de madi el, ningə, m'a m'nanyi ki lo kuwə tɔgi'm ba'ti inbe kin. ¹⁰ M'el wangi toki de madi ki kadi a ɔgi'm kində gu'm ki ta kin dɔnangi Akay'ti goto. Ningə m'el ki row lə ta ki rɔta'ti ki in rɔ Kirisiti'ti ə isi me'm'ti kin. ¹¹ Tado ri ə m'elta kin be wa? M'el be tado in ndigi ə m'ndigi'se el, el. Luwə gər maji kadi m'ndigi'se!

¹² Nya ki m'ra kin, m'a m'nanyi ki lo ra'a'ti ki non'm'ti, kadi m'ɔgi'n de'gi madi kin row. De'gi ki isi sangi row kadi indəi gu'de toki n'asi nan se'je. ¹³ Ko de'gi kin in njekawkulə'gi ki nje ngom'gi, in njerakulə'gi ki rɔta'ti el, ki təli rɔ'de njekawkulə'gi'ti lə Kirisiti. ¹⁴ Ningə in nya ki əti de bɔl el, tado Satan inbe ki dɔ'ne kaa isi təl rɔ'ne malayka'ti ki aw ki kunji. ¹⁵ In nya ki mbah el, kadi njerakulə'gi lə Su təli rɔ'de to njekuləbər'gi'ti lə Luwə ki rɔta'ti. Nan a toli ta'de kigo kulə ra'de'ti ki majel.

Kon'gi ki ingə Pol

¹⁶ M'təl m'el bay, kadi de oo'm to de ki dɔ'a goto el. A re be el ningə, in ndigi kadi m'in de ki dɔ'm goto, kadi m'in kaa m'ində'n gu'm nden tɔ, toki isi rai ki de'gi madi ki isi indəi gu'de, ə in ndigi se'de kin be tɔ. ¹⁷ Ta ki m'aw to m'el kin, m'el kigo ndigi'ti lə Burəbe el, nan m'el kigo dɔ majel'ti lə'm. Ningə m'gər kadi in nya ki asi kində tɔgi. ¹⁸ Tado de'gi ngayn isi indəi gu'de kigo k'oo'ə'ti lə'de, adi m'in kaa m'a m'ində kuləkikiyə tɔ. ¹⁹ Ingi ki in de'gi ki kum'se ar njay, ə ki me ndigi lə'se inbe, təli isi ɔsi ginn de'gi ki dɔ'de majel. ²⁰ ɔsi ginn'de adi sii rai'se bər'ti, adi isi ɔɔi'se, adi isi taai nya ji'se'ti, oyi tor'se el, buki ji'de kum'se'ti indəi'se. ²¹ M'elta kin ki rɔsɔl, ningə in nya ki tɔji kadi j'in de'gi ki tɔgi'je goto. Lo kin'ti, m'elta to de ki dɔ'a majel be: nya ki de'gi madi oyi to nyakində gu'de, m'in kaa m'ində'n gu'm tɔ. ²² Re eyina n'in Ebirə'gi wa? M'in kaa be tɔ. Re eyina n'in ngann Isirayel'gi wa? M'in kaa be tɔ. Re eyina n'in ngann kaw *Abiraham wa? M'in ka be tɔ. ²³ Re eyina n'in njekulə'gi lə Kirisiti wa? M'a m'elta to de ki dɔ'a goto be m'ene m'utə'de me'ti sanyi. Tado m'ra kulə m'utə'de num, m'ra dangay m'utə'de num, m'ingə kində m'utə'de num, m'in ta koy'ti ndəkba ki dɔkagilo'gi pəti num tɔ. ²⁴ Asi nja mi, *Juwipi'gi indəi m'in ta dɔ mutə gidə in jikara†, ²⁵ asi nja mutə, de'gi ki Rɔm'ti tindəi m'in ki gɔl, de'gi tiləi m'in ki mbal nja kare kadi n'toli m'in, mann uwə'm nja mutə, m'ra kondɔ kare ki kadi kare ginn mann'ti‡. ²⁶ Me kaw mbah'gi'ti lə'm ki ngayn, asi kadi mann mbo a uwə'm, asi kadi kaya'gi ki nje gangi row rai m'in, asi kadi ngannkon'm Juwipi'gi tei ta'm'ti ə rai m'in, asi kadi nje gər Luwə el tei ta'm'ti ə rai m'in, asi kur me bebo'ti, nya ki majel te dɔ'm'ti, asi kadi nyara'm diləlo'ti, asi kadi ba uwə'm, asi kadi ngannkon'm'gi ki in ngannkon'm'gi ki rɔta'ti el rai m'in§. ²⁷ M'ra kulə'gi madi ki m'ɔr rɔgi me'ti, nya'gi ki ngan ingəm; dɔkagilo'gi ngayn bi ɔdi kum el, bɔ ra'm num, kundə ra'm num, taa taa m'ɔgi rɔ'm nyakusɔ, kul on'm, m'aw ki rɔ'm kare. ²⁸ Ki kanji k'el nya'gi madi, nya ki uwə me'm ki ndɔ'gi, m'mər ta dɔ Njekawnan'gi'ti ki dangi dangi pəti. ²⁹ Kin ə tɔgi de madi goto ə, m'in kaa tɔgi'm goto tɔ, kin ə de madi inyə row lə Kirisiti ə, sɔ'm singə'm'ti mur mur. ³⁰ Kin ə re in ta kində tɔgi ə, m'ində gu'm ki tɔgi goto lə'm. ³¹ Ningə Luwə ki Baw Burəbe Jeju, Luwə ki kɔsikurə in dɔ'a'ti biti ki non'ti, gər kadi m'elta ngom el. ³² Loki m'te Damasi'ti, nje konbe ki ginn ngar Aretasi'ti adi de'gi

† 11:24 11.24 Ndukun ki nja joo 25.3 ‡ 11:25 11.25 KNK 16.22, 14.19 § 11:26 11.26 KNK 9.23, 14.5

toi tatorow'gi'ti ki bebo'ti kadi uwæi m'in. ³³ Nan uni m'in me kara'ti, tuwi m'in ki bolo bɔr adi m'in taa ki ngal ndogi bɔr ki gugi gidə bebo m'osi nanga. In be ə m'te'n ji'ə'ti*.

12

Nya'gi ki Burəbe adi Pol oo me ndil'ti

¹ M'gər toki kində gu in nya ki nda'a goto yan'ne, be kaa m'a m'elta do nya'gi'ti ki Burəbe adi m'oo me ndil'ti ki nya'gi ki te ki do'a adi m'gər. ² M'gər dingəm kare ki njekunme'ne me to Kirisiti, ki asi bal do'gi gidə in so bone, Luwə un'ə aw si'ə biti me dɔran'ti ki nja mutə. Ningə dingəm kin, Luwə un'ə ki daro'a inbe kin be eke in me ndil'ti inbe kaa m'gər el, nan Luwə gər*. ³ M'gər kadi dingəm kin Luwə un'ə, nan un'ə ki daro'a inbe kin be eke in me ndil'ti inbe kaa m'gər el, nan Luwə gər bəti. ⁴ Luwə un'ə aw si'ə biti Paradisi'ti lə'ne, adi oo ta'gi ki dum kelta'a. In ta'gi ki adi de madi tarow kadi təl el rangi el†. ⁵ M'a m'ində gu'm ki ojido de'ə kin, nan ki ojido'm, m'a m'ində gu'm ə, m'ində me to'gi goto'ti lə'm kin par. ⁶ A re kadi m'ində gu'm kaa, de a oo'm to de ki do'a goto el, tado in ta ki rɔta'ti ə m'a m'el. Nan m'mbəti kində gu'm, nan panyata de oo'm to de ki ngayn ki aldo nya ki oo'm m'nji m'ra eke oo ta'm'ti. ⁷ Ningə kadi m'ində gu'm ki nya k'oo me ndil'ti ki əti bol kin el, m'ingə mote madi rɔm'ti: malayka lə Satan kare ə ingə kulə kadi to ində'm kadi m'ində gu'm el. ⁸ Asi nja mutə, m'non do Burəbe'ti kadi ɔr kon kin rɔm'ti kɔ. ⁹ Nan Burəbe el'm ene: «Memaji lə'm asi naki, tado m'nji m'oji to'gi'm me to'gi goto'ti lə'i.» Adi m'a m'ində to'gi'm ki to'gi goto lə'm, kadi to'gi Kirisiti in do'm'ti. ¹⁰ In tado kin ə, to'gi'm goto kaa m'ra rɔnel num, de'gi taji m'in ge, adi m'in me kon ge, indəi kum ndoo ge, adi m'in kon ge tado lə Kirisiti kaa, m'ra rɔnel par, tado loki to'gi'm goto kin ə, in ə m'ingə to'gi'ti.

Me Pol osi nanga el tado lə Korenti'gi

¹¹ Ngosine m'təl de ki do'a majel, ningə in ingi ə indəi to'gi do'm'ti adi m'təl njedo majel. Ingi ə re a manyinaji do'm'ti, tado re m'in nya madi el kaa, nya ki njekawkulə'gi ki nganyi ngayn kam utəi m'in goto. ¹² Nya'gi ki to'ji kadi m'in njekawkulə rai nya dann'se'ti adi oyi: m'uwə to'gi'm ba me nya'gi'ti ki ngan, m'ra nyakoji'gi ki nya'gi ki əti bol, ki to'gi'gi ki əti bol takum'se'ti. ¹³ In ri ə ndəgi Njekawnan'gi ki rangi ingəi utəi'se wa? Nya kare ki m'gər ə, in kɔy ki m'in nya ki kɔy do'se'ti el kin par. Nga ningə, kadi me'se sɔl do'm'ti ki ojido nya ki low'ə'ti el kin!

¹⁴ Ki ngosine kin, nja'm in ta row'ti kadi m'aw m'oo'se ki nja mutə‡. Ningə kaw'm ki m'a m'aw kam, m'a m'in nya ki kɔy do'se'ti el, tado in daro'se inbe ə m'nji m'sangi, um m'sangi nyakingə lə'se el. Toki rɔta'ti, in baw ngann'gi ə a ngəmi nyakingə tado lə ngann'de'gi, um in ngann'gi ə a ngəmi nyakingə'gi tado lə baw'de'gi el. ¹⁵ Ningə ki ojido'm, m'in ndəkba ngayn kadi m'ra nya kɔ do'se'ti. Daro'm inbe ba pəti, m'in ndəkba ngayn kadi m'ra kɔ tado lə'se. M'gər kadi re m'ndigi'se ngayn be kin ə, ingi a in ndigi m'in ngonn ndigi el.

¹⁶ De'gi madi a eli eyina in ki rɔta'ti kadi m'in nya kɔy ki do'se'ti el, nan a eli toki m'in njekədikum de'gi, m'te sese ki ta ngom m'taa nya lə'se. ¹⁷ Eke dann de'gi'ti ki m'ulə'de ki rɔ'se'ti kin, de madi ki m'un girə do'a'ti m'taa'n nya ji'se'ti in non wa? ¹⁸ M'dəji Titi m'ad'a aw dann'se'ti, ningə m'ulə ngonnkon'je kare m'adi aw si'ə to'ſ. Eke Titi un girə taa'n nya madi ji'se'ti wa? Titi a un girə ta nya ji'se'ti el, tado j'in

* **11:33** 11.33 32-33; KNK 9.23-25 * **12:2** 12.2 KNK 9.30, 11.25; Gal 1.21 † **12:4** 12.4 3-4; Luk 23.43 ‡ **12:14** 12.14 Kaw'a ki dokete to ə ki nja joo to. KNK 18; 2Ko 13.2 § **12:18** 12.18 8.18

se'de'gi kin, j'in de'gi ki ndil ki kareba ə isi ɔr'je tarow, taa j'isi j'un gorow ki kareba tɔ.

¹⁹ Mayinu ba, isi oyi ene j'isi ji sangi kadi j'ɔr ta dɔ'je'ti ki non'se'ti, nan jagi, in non Luwə'ti, me kində rɔ nan'ti me tɔ Kirisiti ə j'isi j'el'n ta. Ningə nya'gi kin pəti, njendigi'gi lə'm, in kadi ɔsi ginn'se ki kete me kunme'ti lə'se. ²⁰ Toki rɔta'ti, m'bol kadi loki m'aw m'te dann'se'ti ə, m'ingə'se ta nya ra'ti ki nəl'm el. Ə re m'ingə'se ta nya ra'ti ki nəl'm el ə, nya ki m'ra a nəl'se el tɔ. M'bol kadi m'aw ə, m'tɔr ta kɔlnan'ti, ki ta jangi ki ra'ti, ki ta wongi'ti, ki ta nii'ti, ki nya taji'ti, ki ta kel nan ta'ti, ki ta kɔji rɔ'ti, ki ta nyara ki biriri'ti. ²¹ M'bol kadi ki re'm dann'se'ti me ndɔ'gi'ti ki a re kin, Luwə ulə rɔsɔl dɔ'm'ti takum'se'ti. M'bol kadi m'aw m'ra ta non'ti tado de'gi madi ngayn ki kete rai majel, nan inyəi gorow njiyə ki to njen kɔ el ə, sii ta nyakow'ti, ki ta sangi nan kaya'ti, ki ta nya ki to lo ra'ti el ba.

13

Ta kɔji'gi ki dɔboy'ti ki kuwə ji nan

¹ In kaw ki nja mutə* nga ə m'a m'aw dann'se'ti am. Nga ningə, j'a j'oo go ta lə de'gi ki rai majel toki Makitu lə Luwə el'n ene: «Ta'gi pəti a in ki kunndu dɔ'ti ki mannaji lə de'gi joo eke mutə†» kakin. ² Ə m'el de'gi ki ndɔki rai majel kete ki nje'gi ki rangi pəti, toki re m'təl m'aw dann'se'ti gogi ə, de ki m'a m'nji si'ə dɔ majel'ti li'ə goto. Ningə ta kin in ta ki ndɔki m'el kete, kaw'm dann'se'ti ki nja joo kin nga, nan ki bɔne m'in sanyi sese kin kaa, m'təl m're dɔ'ti bay. ³ M'a m'nji sese dɔ'ti el, tado isi sangi kadi oyi nya ki tɔji kadi Kirisiti elta ki row ki rɔ'm'ti. Kirisiti ki, ki rɔ'se'ti aw ki tɔgi, isi ɔji tɔgi'ne dann'se'ti. ⁴ In ki rɔta'ti kadi de'gi bəri Kirisiti kagidəsi'ti tado tɔg'ɔ ki goto, nan isi ki dɔ'ne taa ki tɔgi lə Luwə. Be tɔ ə, j'in kaa, tɔgi'je goto me kində rɔ nan'ti ki Kirisiti, nan j'a j'isi ki dɔ'je taa, nan'ti si'ə ki tɔgi lə Luwə, takum nan'ti.

⁵ Indəi manji rɔ'se inbe'gi oyi ke isi njiyəi to njekunme'gi inbe wa? A gəri kadi Kirisiti in dann'se'ti non. A re be el ningə, asi kadi oyi lo inbe ki rai'ti dana me kində manji rɔ'ti lə'se kin el tɔ ənn. ⁶ M'gər maji kadi a gəri toki j'in ji gər lo ki ji ra səm'ti. ⁷ J'elta ki Luwə kadi rai nya madi kare ki majel el. Ji sangi kadi j'ɔji toki j'in ə j'ingə me'ti el, nan ji sangi kadi j'oo'se rai nya ki maji. Toki re to to nya ki j'in j'osi'ti be kaa, kadi j'oo'se rai nya ki maji. ⁸ Tado j'aw ki tɔgi madi ki kadi j'osi'n ta ta ki rɔta'ti el. J'aw ki tɔgi ki kadi ji ra'n kulə ki rɔta'ti par. ⁹ Loki tɔgi'je goto nan ingi tɔgi'se in ngayn ə j'ingə rɔnel. Ningə nya ki j'isi dəji Luwə, in ta kadi tɔgi ki kete. ¹⁰ In tado kin ə, m'in sanyi sese kaa, m'ndangi makitu kin m'adi'se kadi to re ndɔ ki m'te dann'se'ti ə, m'ra madi ngan sese ki tɔgi ki Burəbe adi'm kin el. Tɔgi ki Luwə adi'm kadi m'osi'n ginn'se kadi awi ki kete yo, um kadi m'tuji'n'se el.

¹¹ Ki ne kin, ngannkon'm'gi, maji kadi sii ki rɔnel, rai kulə kadi awi ki kete kete, kadi uləi dingəm me nan'ti, adi ndu'se ɔsi go nan'ti, ə sii ki lapiya, ningə Luwə ki nje ndigi de'gi ki nje kadi lapiya a in nan'ti sese.

¹² Uwəi ji nan kare kare pəti ki kore nan rɔ'ti. Nje kunme'gi pəti uwəi ji'se.

¹³ Kadi memaji lə Burəbe Jeju Kirisiti, Luwə ki nje ndigi de'gi, ki Ndil Luwə ki njekuwə de'gi nan'ti, in nan'ti sese pəti. Ta goto nga!

* 13:1 13.1 12.14 † 13:1 13.1 Ndukun ki nja joo 19.15; Mat 18.16; 1Ti 5.19; Ebr 10.28

Makitu ki Pol ndangi adi Galati'gi

Ta do makitu'ti ki Pol ndangi adi Galati'gi

Pol ndangi makitu kin kadi ndəji'n Njekawnan'gi ki donangi Galati'ti ojido kulə'gi lə de'gi madi ki in lo ki rangi'ti ə rei eke nje ki tandi mbunə njekawnan'ti ə isi ndoi nyando'gi ki ngom. Degə'gi kin tanyi rə tōgi Pol ki in njekawkulə. Ningə eli toki de'gi ki in Juwipi'gi el, row kareba ki a ingəi kaji in təlro go ndukun lə Moji. Pol ilə'de ta'ti ki tōgi; el'de toki k'in ki n'in'n njekawkulə ki n'ra'n ne kam n'ingə njerəngi ki rə Kirisiti'ti taa de a ingə kaji ki row lə kunme kadi Kirisiti (3.7) um ki row təlro go ndukun'ti lə Moji el. Kirisiti ta njekunme'gi ji təlro go ndukun'ti lə Moji ilə'de taa, ningə ngosine maji kadi kandi Ndil Luwə kujə rə'ne taga wagila wagila me kisikidəta'a'ti lə'de. Konta'gi ki nan'gi ki toi me makitu Galati'ti sii nan'ti nər ki nje ki me makitu'ti ki Pol ndangi adi njekawnan'gi ki Rəm'ti.

Ta'gi ki me'ti: Kandi me ta'ti 1.1-10. Pol elta or'n ta do'ne'ti toji'n toki n'in njekawkulə inbe 1.11-2.21. Nje ki uni me'de adi Luwə, Luwə təl'de to de'gi ki dana takum'ne'ti 3-4. Taa nan kilə nan taa ki kulə ki to do njekunme'de kadi Kirisiti'ti kadi to rai 5-6.

Kuwə ji nan

¹ M'in Pol ki njekawkulə lə Jeju Kirisiti in ki Luwə ki Baw ki adi Jeju Kirisiti ində taa dann nje koy'gi'ti. M'in njekawkulə kigo ndigi'ti lə de'gi el, taa ki takul de madi el tə. ² J'in ki ngannkon'm'gi pəti ki in sə'm nan'ti ne, ji ndangi makitu kin j'adi'se in *Njekawnan'gi ki sii donangi Galasi'ti*. ³ Ji dəji kadi memaji ki kisimaji lə Baw'je Luwə in ki Burəbe lə'je Jeju Kirisiti in sese nan'ti. ⁴ Jeju ki, inbe ilə rə'ne kə ugə'n do'je kadi Luwə inyə'n go majel'gi lə'je kə, kadi to nya'gi ki majel ki donangi'ti ne awi ki tōgi do'je'ti el. Jeju Kirisiti ra be tado in go ndigi'ti lə Luwə ki Baw'je. ⁵ Kadi toji in lə Luwə ki dokagilo'gi ki dokagilo'gi. *Amen!

Poyta ki maji in kareba

⁶ Luwə ə in nje bar'se ki takul memaji lə Kirisiti, nga kin, in təli gidi'se kalangi ba adi'ə, ə in təli rə'se go Poyta'ti ki maji ki rangi yo†. In nya ki əti'm bol ngayn. ⁷ A oy toki Poyta ki maji ki rangi to non bay, nan Poyta ki maji ki rangi goto. In de'gi par ə isi yəti do'se ki nyando'gi lə'de ki rangi, kadi n'yəti ginn Poyta ki maji lə Jeju Kirisiti. ⁸ Kin ə re de madi ki rangi, eke in j'inbe, eke malayka'gi ki dōran'ti, re ilə'se mbər Poyta ki maji ki to dangi ki in ki j'ilə'se mbər'ə kin ningə, kadi de'ə kin Luwə mann'a. ⁹ Ta kin m'el'se kete nga, nan m'təl m're do'ti ngosine kadi m'el'se bay: re de madi re ilə'se mbər Poyta ki maji ki to dangi ki in ki m'ilə'se mbər'ə kin ningə, kadi de'ə kin Luwə mann'a.

¹⁰ Ningə ki ngosine kin, m'nji m'sangi kadi m'ingə maji rə Luwə'ti um m'nji m'sangi kingə maji rə de'gi'ti el. M'nji m'sangi kadi m'nəl de'gi el. Re m'nji m'sangi kadi m'nəl de'gi bay ningə, m'a m'in njekuləbər lə Kirisiti el.

Poyta ki maji ki in rə Kirisiti'ti

¹¹ M'el'se madi in gəri ngannkon'm'gi, toki Poyta ki maji ki m'ilə'se mbər'ə kin in rə de'ti el. ¹² In Jeju Kirisiti ə te ki do'a adi'm m'gər, um in de madi ə adi'm el num, ndo'm el num tə.

* 1:2 1.2 KNK 16.6 † 1:6 1.6 2.3-5, 12-14

13 Dɔkagilo'ti ki kete m'in me kun go Luwə'ti lə *Juwipi'gi, m'gər kadi oyi poy kulə ra'm'gi ki m'ra bəti. M'ində kum Njekawnan'gi ndoo kində ki aldə maji, taa m'sangi kadi m'tuji'de kɔ tɔ. 14 Me kun go Luwə'ti lə Juwipi'gi, m'ra yan'm ki kete kete madi utə yan madi'm Juwipi'gi ki bal koji'de in nan'ti sə'm. M'ra m'utə'de tado m'tingə bil tado nyajibəlbə lə kaw'm'gi. 15 Nan Luwə ki ɔri'm ində'm ta dangi loki m'in me kon'm'ti bay, bari'm kigo memaji'ti li'ə. 16 Loki oo maji ngayn kadi te ki dɔ Ngonn'o adi'm, kadi m'iləmbər Poyta ki maji li'ə ginn de'gi ki in Juwipi'gi el, m'aw m'taa ta koji rɔ de madi'ti el§. 17 Taa, m'aw Jerujalem'ti m'ingə nje'gi ki in njekawkulə'gi ki kete non'm'ti el tɔ. Kalangi ba, m'ində taa m'aw dɔnangi Arabi'ti, taa m'təl m're Damasi'ti. 18 Bal mutə go'ti bay taa, m'aw Jerujalem'ti kadi m'ingə Piyər m'gər'ə. M'ingə m'nji si'ə ndo dɔgi gidə in mi*. 19 Ningə lo kin'ti, m'oo njekawkulə ki rangi el. De ki m'oo'ə in Jaki† ki ngonnkon Burəbe lə'je Jeju Kirisiti par. 20 Ki non Luwə'ti, ta ki m'ndangi m'adi'se kin in ta ki rɔta'ti um m'elta ngom el. 21 Go'ti m'ɔti m'aw dɔnangi Siri'ti ki dɔnangi Silisi'ti. 22 Ningə dɔkagilo'ə'ti kin, Njekawnan'gi lə Kirisiti ki dɔnangi Jude'ti oyi darɔ'm ki kum'de el. 23 Poyta lə'm par ə oyi ki ndu mbər eyina: «De ki kete isi ində kum'je ndoo kaa, ngosine kin in nga ə a iləmbər Poyta ki maji ki ndoki ndigi kadi n'tuji kɔ kaa.» 24 Lo kin'ti, uləi tɔji dɔ Luwə'ti tado lə'm.

2

Kingə nan lə njekawkulə'gi Jerujalem'ti

1 Bal dɔgi gidə in sɔ go'ti, m'təl m'aw Jerujalem'ti gogi bay. J'aw nan'ti ki Barnabasi. M'adi Titi aw se'je nan'ti tɔ*. 2 M'təl m'aw Jerujalem'ti gogi tado Luwə te ki dɔ adi'm kadi m'aw gogi. M'aw m'bar ngatɔgi'gi lə njekawnan'gi ki Jerujalem'ti gədi kare, m'ɔr'de ginn Poyta ki maji ki m'nji m'iləmbər'ə dann de'gi'ti ki in Juwipi'gi el. M'ɔr'de ginn'ə be kadi kulə'gi ki m'ra kete ki in ki nanyi kadi m'ra bay kin in ki ndangi kare el. 3 Ningə, madikulə'm Titi ki in sə'm in Gireki. Nan de ki asi kində tɔgi dɔ'a'ti ad'a uɔ mɔti'ne goto. 4 Ta lə kujə mɔti, in ta lə de'gi ki rai rɔ'de to ngannkon'gi be nan in ngannkon'je'gi el†, rei uri dann'je'ti kigo ngəin'ti ndigi kadi Titi uɔ mɔti'ne. Degə'gi kin ndigi kadi n'oyi ke ki gorow ki bann ə ji təl'n de'gi ki taa k'inyə taa wa? Ji təl de'gi ki taa k'inyə taa me kində rɔ nan'ti ki Kirisiti. Ndigi kadi to j'isi ba to bər'gi ginn ndukun'ti. 5 J'in j'inyə'de kadi dumi dɔ'je el, kadi ta ki rɔta'ti lə Poyta ki maji kin to'n tado lə'se. 6 Ningə de'gi ki in kibo lə njekawnan'gi, ki adi ta lə'de ə de'gi isi rai kulə in non. K'in ə usi'm dɔ k'in kibo'ti lə'de el. Tado Luwə oo de madi toki in ki ngayn utə mad'a el. Taa de'gi kakin ndəi tɔgi dɔ'm'ti el tɔ. 7 Nya ki gəri ənn: gəri kadi in Luwə ə ulə kulə kiləmbər Poyta ki maji dann de'gi'ti ki in Juwipi'gi el ji'm'ti. Adi'm toki adi'n Piyər in nje kiləmbər Poyta ki maji dann Juwipi'gi'ti kakin be tɔ. 8 Luwə ində Piyər adi in njekawkulə rɔ Juwipi'gi'ti, ə ində'm adi m'in njekawkulə rɔ de'gi'ti ki in Juwipi'gi el tɔ. 9 Jaki in ki Piyər ki Jan in de'gi ki de'gi gəri'de kadi in kagi ngawdann ki adi tɔgi njekawnan'gi. Ningə inbē'gi kin ka gəri kadi to ki rɔta'ti, Luwə ə ulə kulə kin ji'm'ti m'in ki Barnabasi, kigo me maji'ti li'ə. In be ə, ji rai madi nan se'de ji tɔji'n k'in kare lə'je kadi j'in j'aw rɔ de'gi'ti ki in Juwipi'gi el ə ingi awi rɔ Juwipi'gi'ti tɔ. 10 Nya ki dəji'je, in kində kum go njendoo'gi'ti. Ningə in kin in nya ki m'ində kum go'ti maji m'nji m'ra tɔ‡.

Pol ndangi Piyər me bebo'ti ki Antiyosi

11 Nan loki Piyər re Antiyosi'ti§, ra nya ki gorow'ə'ti el, adi m'ndang'a takum de'gi'ti. 12 Nya ki ra nya, kete non kadi de'gi madi ki Jaki ilə'de'ti rei tei, Piyər sɔ

‡ 1:14 1.14 13-14; KNK 8.3, 22.3-5, 26.9-11 § 1:16 1.16 15-16; KNK 9.3-6, 22.6-10, 26.13-18 * 1:18 1.18 KNK 9.26-30 † 1:19 1.19 2.9; KNK 15.13 * 2:1 2.1 KNK 11.30, 15.2 † 2:4 2.4 1.7 ‡ 2:10 2.10 KNK 11.29-30 § 2:11 2.11 KNK 11.19-26

nya nan'ti ki de'gi ki in Juwipi'gi el. Nan loki rei tei, Piyer or ro'ne gogi, mbæti kuso nya ki de'gi ki so se'de nya kete kakin. Mbæti kuso se'de, tado bol njekujæmoti'de ki oo'de. ¹³ Ra adi nje kawnan'gi ki nan'gi ki in Juwipi'gi, ndangi Piyer me tulæ ro nan'ti kin to. Biti kadi Barnabasi inbe ki do'ne osi me hal kædikumnan'ti læ'de kakin to. ¹⁴ Loki m'oo kadi nya ra'de un gorow ki røta'ti læ Poyta ki maji el, m'ndangi Piyer takum'de'gi pæti m'ene: «Re in ki in Juwipi, inyæ nyara Juwipi'gi, æ in ra nya læ Juwipi'gi el, æ ra bann æ in ge kindæ tugi do de'gi'ti ki in Juwipi'gi el kadi rai nya læ Juwipi'gi.» ¹⁵ J'in ningæ, j'in Juwipi kojibe'gi, um j'in ndægi de'gi ki njeramajel'gi kam el. ¹⁶ Ji gær kadi Luwæ tæl'je de'gi ki dana takum'ne'ti ki takul kunme kadi Jeju Kirisiti par, um ki gorow ra go ndukun'ti læ *Mojì el. In be æ, j'in kaa, j'un me'je j'adi Jeju Kirisiti kadi Luwæ tæl'je de'gi ki dana takum'ne'ti. Luwæ tæl'je de'gi ki dana takum'ne'ti ki gorow kunme kadi Kirisiti um ki gorow tæl ro go ndukun'ti læ Mojì el. Tado de kare ki Luwæ a orta do'a'ti ki gorow tæl ro go ndukun'ti læ Mojì goto*. ¹⁷ Ki ngosine kin, j'in Juwipi'gi, toki ji sangi row kadi Luwæ tæl'je de'gi ki dana takum'ne'ti ki gorow kunme me to Kirisiti. Toki ji ra be æ de'gi oyi'je to ki j'in njeramajel'gi tado ji tæl ro'je go mbærkikindæ'ti læ Mojì el æ lo kin'ti, Kirisiti in nje ra kulæ læ majel wa? Jagi in be el. ¹⁸ Nya kin toji kadi, re m'tæl m'aw go ndukun'gi'ti ki m'inyæ'de ko kete kin ningæ, m'inbe m'nji m'gangi ta do'm'ti to nje k'aldæ ndukun. ¹⁹ Ki ojidæ ndukun æ, m'oy koy ki in ndigi læ ndukun, kadi m'nji ki do'm taa tado læ Luwæ. M'in ki bær kagidæsi'ti nan'ti ki Kirisiti. ²⁰ Ningæ kisi'm ki do'm taa, in m'in æ m'nji ki do'm taa el, nan in Kirisiti æ isi me daro'm'ti. Kisikidætaa læm ki me de'ti, m'nji me kunme kadi Ngonn læ Luwæ'ti. Ngonn Luwæ ki ndigi'm æ adi ro'ne tado læm. ²¹ M'a mbæti memaji læ Luwæ el. Tado re in ki gorow tæl ro go ndukun'ti læ Mojì æ Luwæ ori'n ta do de'ti ningæ, koy læ Kirisiti in nya ki ndangi pasira kareba.

3

Ndukun ki kunme kadi

¹ In nje do ki ra dana el ki Galati'ti! Ori ginn koy læ Kirisiti do kagidæsi'ti ar njay adi oyi to, nga de ki bann æ yæti do'se be wa? ² M'el'se nya kare m'adi gæri: In tado Poyta ki maji ki taai, æ uni me'se adi kin, æ Luwæ adi'n'se Ndil'ne um in tado ra go ndukun'ti læ Mojì el. ³ Ra bann æ do'se ra dana el be wa? Lo kulæ ngiræ'ti, uwæi kul Ndil Luwæ, ningæ ki ngosine kin in gei kadi uwæi kul daro nga wa? ⁴ Nga kon ki ingæi kædi be kin in kareba ki ndangi wa? Re in kareba ningæ, Luwæ ki nje kadi'se Ndil ki kar njay adi'se tado ri wa? ⁵ Luwæ adi'se Ndil'ne taa ra nyakæji'gi ki æti bol dann'se'ti to. Eke ra be tado tæl ki in tæli ro'se go ndukun'ti læ Mojì wa? Jagi in be el, ra tado kun ki j'un me'je j'adi Poyta ki maji ki j'oo.

Kunme læ Abiraham

⁶ Be æ *Abiraham un me'ne adi Luwæ, æ Luwæ tudæ kunme li'æ æ oo'n'æ de'ti ki dana takum'ne'ti*. ⁷ Maji kadi in gæri maji toki de'gi ki uni me'de adi Luwæ æ in ngann'gi læ Abiraham ki røta'ti†. ⁸ Makitu læ Luwæ el bal ngayn kete toki de'gi ki in Juwipi'gi el, Luwæ tæl'de de'gi ki dana takum'ne'ti ki takul kunme læ'de. Poyta ki maji kin in ki k'el Abiraham toki Luwæ a njangi do de'gi pæti ki donangi'ti ne ki takul'æ‡. ⁹ In be æ, nje kunme'de, Luwæ a njangi do'de toki njangi'n do Abiraham ki nje kunme'ne be. ¹⁰ De'gi pæti ki oyi kadi Luwæ a orta do'de'ti ki takul tæl ro go ndukun'ti, ta ki gangi in do'de'ti. Ta ki gangi in do'de'ti, tado makitu læ Luwæ ene: de ki ra ki indæ kum'ne go ndukun'gi'ti ki in ki ndangi me makitu'ti læ Luwæ kin ki dokagilo'gi pæti el ningæ, ta ki gangi in do'a'ti§. ¹¹ Ji gær maji kadi de ki Luwæ tæl'æ ki dana takum'ne'ti ki takul

* **2:16** 2.16 Røm 1.17, 3.20,22; Pa'gi 143.2   * **3:6** 3.6 Lotum 15.6; Røm 4.3   † **3:7** 3.7 Røm 4.16   ‡ **3:8** 3.8 Lotum 12.3   § **3:10** 3.10 Ndukun ki nja joo 27.26

təl rɔ go ndukun'ti goto. Tado makitu lə Luwə ene: «De ki un me'ne adi Luwə ə in de ki dana, ningə ki takul kunme li'ə ə a ingə'n kaji tɔ*.» ¹² Ki rɔta'ti, ndukun in ki kunme kadi in nya'gi ki dangi dangi. *Ndukun ene: «De ki ra go ndukun'gi'ti ə a ingə kaji kigo təl rɔ go'ti†.» ¹³ Kirisiti taa'je ilə'je taa ta mann'ti lə ndukun. Kirisiti ɔr ton'gi, mann ki re a osi dɔ'je'ti, Kirisiti un dɔ'ne'ti tor'je'ti. Tado makitu lə Luwə ene: «De ki bəri'ə dɔ kagidəsi'ti in de ki Luwə mann'a‡.» ¹⁴ In be kadi njangi dɔ ki Luwə un mindi'ne kadi n'adi Abiraham kin, de'gi ki in Juwipi'gi el kaa ingəi ki takul memaji lə Jeju Kirisiti. Ningə, kadi ki gorow lə kunme kadi, j'ingəi Ndil ki Luwə un ndu'ne kadi n'adi'je.

Ndukun in ki kunmind

¹⁵ Ngannkon'm'gi, m'a m'un nya kare ki j'isi j'oyi ki ndɔ'gi pəti dɔnangi'ti ne kadi m'ɔji'n'se nya kin: loki de ilə ndu'ne, dɔ'ti, de mad'a ki rangi ki asi kadi tuji kunndu kin, eke kadi ilə ki rangi dɔ'ti goto. ¹⁶ Ningə, kunndu ki Luwə un adi Abiraham, ki de ki ginn koji'ti li'ə kaa in be tɔ. Makitu lə Luwə ene: «Luwə un mindi'ne adi'de ki ginn koji'ti lə Abiraham§,» adi in de ki kareba, ki in Jeju Kirisiti, um makitu ene: «Luwə un mindi'ne adi de'gi ki ginn koji'ti lə Abiraham,» to de'gi ki banyinan el. ¹⁷ Nya ki m'ge kadi m'el ə to kin: Luwə un mindi'ne adi Abiraham, kadi n'ra dɔ'ti. Ningə asi bal bu sɔ ki dɔ mutə go'ti bay taa, ndukun re. Ndukun ki re go gogi kin ra tɔgi kadi tuji kunndu ki Luwə ulə'n adi Abiraham kete kin el. ¹⁸ Re Luwə adi nya de'gi ki gorow təl rɔ go ndukun'ti ningə, tɔji kadi in kigo kunndu'ti ə Luwə adi'n nya de'gi el. Nga j'oo kadi in ki gorow kun mindi ə Luwə adi'n majikur re dɔ Abiraham'ti.

Kulə lə ndukun

¹⁹ Re in be ningə, ke kuləra ndukun ki Luwə adi Juwipi'gi in ri wa? Luwə adi ndukun kadi gəri majel ra'de'gi ki isi rai takum Luwə'ti. Biti kadi nginə'n re ngonn ki ginn koji'ti lə Abiraham. Ə re ngonn ki ginn koji'ti lə Abiraham kakin re tɔ ningə, ndukun aw ki tɔgi el nga. Loki Luwə ndigi kadi ndukun, in malayka'gi ə Luwə ulə'n'de ki gorow lə de ki kare ki ra mbunə Luwə'ti ki de'gi*. ²⁰ Nan loki Luwə un ndu'ne kadi n'a n'ulə ki njangi dɔ n'adi Abiraham, in Luwə inbe ə ra ki rɔ'ne, um in de madi ə ra mbunə'de'ti ki Abiraham el. ²¹ Eke in kin ɔji kadi ndukun ɔsi ta kunndu lə Luwə wa? Jagi ɔs'ɔ ta el. Re ndukun madi to non, asi kadi adi de'gi kaji ningə, m'gər kadi re ndukun a ɔrta dɔ de'gi'ti non Luwə'ti. K'in ə ndukun ki be kin goto. ²² Makitu lə Luwə ene: De'gi pəti ki dɔnangi'ti in ginn tɔgi'ti lə majel. To be kadi kunndu ki Luwə un adi nje k'un me'de k'ad'a, tɔlta'ne me kunme kadi Kirisiti'ti.

²³ Kete taa kadi dɔkagilo kunme kadi Jeju Kirisiti re, j'isi to dangay'gi ginn tɔgi'ti lə ndukun. J'isi ginn'ti biti kadi Luwə te ki dɔ kunme kadi Jeju Kirisiti adi'je. ²⁴ Dɔkagilo'ə'ti kin ndukun to to nje kində kum'ne go'je'ti biti kadi Kirisiti re'n. Lo kin'ti nga a Luwə təl'je de'gi ki dana takum'ne'ti ki takul kunme kadi Kirisiti. ²⁵ Go kunme'ti, j'in ginn tɔgi'ti lə ndukun ki kete isi ində kum'ne go'je'ti kakin el nga. ²⁶ Tado ingi pəti, in ngann'gi lə Luwə ki takul kunme me tɔ Jeju Kirisiti. ²⁷ Ingi pəti, rai'se batəm lə Kirisiti, adi toi to Kirisiti inbe be. ²⁸ Ngosine, dangi dangi goto mbunə de'gi'ti. Juwipi eke Gireki goto; bər eke bər el goto; dene eke dingəm goto. Pəti, in kareba me kində rɔ nan'ti me tɔ Jeju Kirisiti'ti. ²⁹ Re in de'gi lə Jeju Kirisiti ningə, in ginn koji lə Abiraham tɔ. A ingəi nya'gi pəti ki Luwə un ndu'ne kadi n'adi Abiraham ki de'gi ki ginn koji'ti li'ə tɔ.

4

In bər el nga, nan in ngonn Luwə

* **3:11** 3.11 Abakuki 2.4 † **3:12** 3.12 Lebitiki 18.5; Rɔm 10.5 ‡ **3:13** 3.13 Ndukun ki nja joo 21.23 § **3:16** 3.16 Lotum 12.7 * **3:19** 3.19 KNK 7.53

¹ Nya ki kadi m'adi in gəri ə to kin: ta læ ngonn ki kadi ndo'a ə in ə a ingə nya nduwə læ baw'ne. In ə in bə nyakingə'gi pəti, nan loki nanyi ngonn bay, oo rə'ne kadi n'to ta dangi ki bər el. ² In ginn tōgi'ti læ njekində kum'de go'ə'ti kigo nya'gi'ti li'ə, biti kadi dəkagilo ki baw'a oji asi bay taa, a adi'ə nya'gi li'ə. ³ J'ingi kaa to be tə. Loki ji gəri Jeju Kirisiti el, ji nanyinan ginn bər'ti læ tōgi ndil'gi ki dangi dangi ki dɔnangi'ti ne*. ⁴ Nan loki dəkagilo asi, Luwə ulə Ngonn'o adi re. Ngonn ki dene oj'o ginn ndukun'ti læ Juwipi'gi. ⁵ Re kadi taa dɔ de'gi ki sii ginn tōgi'ti læ ndukun ilə'de taa, kadi to təl'de ngann'gi'ti læ Luwə. ⁶ In ngann'gi læ Luwə ki rɔta'ti, be ə Luwə ulə Ndil ngonn'o me'de'ti. Ndil ki isi bər nya Aba! Bai†. ⁷ In be ə, in bər'gi el nga, in ngann'gi læ Luwə. Ə re in ngann'gi læ Luwə ningə, Luwə a adi'se nya nduwə'gi pəti ki ngəm tado læ ngann'ne'gi kigo memaji'ti li'ə.

Pol bəl kadi Galatí təli awi ginn ndukun'ti gogi

⁸ Kete, loki in gəri Luwə el bay, isi rai bər læ yo'gi ki dangi dangi, nan ki rɔta'ti ə in luwə'gi el. ⁹ Nga ki ngəsine kum'se te dɔ Luwə'ti, adi Luwə gər'se to yan'ne'gi nga, ə ra bann be ə in ndigi təli kaw ginn tōgi ndil'gi ki tōgi'de goto kakin bay wa? Tado ri ə in ndigi təl k'aw ra bər læ'de bay wa? ¹⁰ Sii ndəi kum'se go ndo'gi madi'ti, go nanyi ko'ti, go dəkagilo'gi'ti, kigo bal'gi madi'ti bay! ¹¹ M'bol kadi kulə ki m'ra dann'se'ti be kin to kare rə'm'ti ki ndangi.

¹² Ngannkon'm'gi, m'uwə ngonn mbay nja'se ba, toi to m'in be, tado m'in ka m'to to ingi be tə. In gəri maji, nya madi ki low'ə'ti el kare ki rai sə'm goto. ¹³ Kadi me'se olo dɔ'ti, toki in ki gorow læ monyi ə m'ilə'n'se mbər Poyta ki maji ki m'ilə'se dəkete. ¹⁴ Me rɔto'ti læ'm, asi kadi re a kidi'm'in ge, inyəi'm'in ge, nan rai nya kin sə'm el. In uwəi'm'in rə'se'ti to kuwə yo. Nan oyi m'in to malayka læ Luwə eke Jeju Kirisiti inbe ki dɔ'ne be yo. ¹⁵ Dəkagilo'ə'ti kin rə'se nəl'se ngayn, nga ngəsine rɔnel kakin aw ra be. M'gər maji kadi dəkagilo'ə'ti kin re ingəi row kadi ori kan kum'se adi m'in ka re a ori adi m'in. ¹⁶ Ningə ke bone m'təl njeban læ'se tado k'el ki m'el'se ta ki rɔta'ti wa? ¹⁷ De'gi ki isi ədi'se kin, mərta læ'de tado læ'se ki isi rai nya kin in mərta ki majel. Isi ndigi kadi gangi'se nan'ti sə'm kadi n'awi sese go'de'ti yo. ¹⁸ Maji kadi ji tingəi me nyara'gi'ti ki maji ki dəkagilo'gi pəti. Dəkagilo ki m'goto sese kaa maji kadi uwəi nyara ki maji ba um inyəi taa el. ¹⁹ Ngann'm'gi, m'ingə kon ki rangi bay tado læ'se to dene ki nje ndo be, biti kadi in təli de'gi ki tōgi gangi me ta'ti læ Kirisiti. ²⁰ M'ndigi kadi m'in sese nan'ti ki ngəsine inbe kin, kadi m'el'se ta ki ndu ki sɔw kel'n'se ta. Tado me'm ra sururu tado læ'se.

Kunmindi ki joo, Agar in ki Sara

²¹ Ingi ki in ndigi kadi sii ginn tōgi'ti læ ndukun, eli'm'in nya kin adi m'oo: Oyi ta ki ndukun el kin el wa? ²² Ndangi me makitu'ti læ Luwə eyina: «Abiraham oji ngann'gi ki dingəm joo: ki kare, kon'a in bər ə ki nungi kon'a in bər el tə. Dene ki bər tɔ'a nan Agar, ə in ki bər el tɔ'a nan Sara tɔ‡.» ²³ Ngonn læ dene ki bər, oji'ə toki oji ndəgi ngann'gi pəti ki dɔnangi'ti, nan ngonn læ dene ki bər el, koj'o to ta dangi. Luwə un ndu'ne adi kete dɔ koji ngonn'ti kin§. ²⁴ Me ta'gi'ti kin Luwə oji'je nya kare kadi ji gər. Dene'gi ki joo kin oji dɔ kunmindi'gi joo ki Luwə un: Kunmindi ki dɔ mbal Sinay'ti in Agar ki a oji bər'gi. ²⁵ Agar in mbal Sinay ki Arabi'ti, to to bəbo ki Jerujalem ki dəkagilo'ti ki bone kin be. To be tado Jerujalem ki de'gi ki me'ti pəti in bər'gi ginn tōgi'ti læ ndukun. ²⁶ Nan Jerujalem ki taa, in ki taa k'inyə taa. In ə in kon'je tə. ²⁷ Tado ndangi eyina: «In kuji de ki dene ki oji ngonn el, in ra rɔnel, in ki gər to ndo ngonn el, ra rɔnel, turi jagira tado dene ki ngaw'a mbət'ə a aw ki ngann'gi ngayn utə in ki isi ki ngaw'ne*.» ²⁸ Nan in ngannkon'm'gi, in ngann'gi ki

* 4:3 4.3 4.9; Kol 2.8, 20 † 4:6 4.6 Mrk 14.36; Rɔm 8.15 ‡ 4:22 4.22 Lotum 16.15, 21.2 § 4:23 4.23 Lotum 17.16; Rɔm 9.7-9 * 4:27 4.27 Ejay 54.1

oji'se kigo kunndu'ti læ Luwə to Isaki be. ²⁹ Nan mayinu ngonn ki oji'ə ki gorow ki de'gi isi oji nan ində kum ngonn ki de'gi oji'ə kigo Ndil Luwə'ti ndoo. To tanan be bone tɔ. ³⁰ Eke ta ri ə makitu læ Luwə el wa? Makitu læ Luwə el ene: «Tuwə dene ki bər ki ngonn'o kɔ, tado ngonn læ dene ki bər a in to kingə nya nduwə nan'ti ki ngonn læ dene ki bər el†.» ³¹ Ngannkon'm'gi, ki ɔjido'je, j'in ngann'gi læ dene ki bər el, nan j'in ngann'gi læ dene ki kare ki in de dɔrɔ'ne yo.

5

Kirisiti taa'je inyə'je taa

¹ Kirisiti taa'je ilə'je taa kadi j'in ki taa k'ilə taa ki biti ki non'ti. Rai dɔ nja'se'ti, inyəi rɔ'se kadi de madi təl ilə jugi bər mindi'se'ti el nga. ² Oyi maji, m'in Pol m'el'se ta taga wangi: Re adi ujəi mɔti'se bay ningə, Kirisiti a təl nya ki kare. ³ M'ndɔr mbi'se ki nja joo bay, de ki ra ki adi ujəi mɔt'ɔ, maji kadi ində ta'ne dəm go ndukun'gi'ti. ⁴ In de'gi pəti ki oyi kadi Luwə təl'je de'gi ki dana takum'ne'ti ki gorow læ ndukun læ Juwipi'gi, in ki gangi nan'ti ki Kirisiti. A asi kingə ramaji læ Luwə el biti. ⁵ Ki sɔw dɔ'je, j'ində me'je'ti kadi Luwə a ɔr ta dɔ'je'ti tado j'uni me'je j'adi Jeju Kirisiti. In kin ə j'isi ji nginə ki tɔgi læ Ndil Luwə. ⁶ Re de madi ində rɔ'ne nan'ti me tɔ Jeju Kirisiti'ti, ə ujə mɔti'ne, eke ujə mɔti'ne el kaa, in nya ki kar'a goto. Nya kibo ngayn in ta læ kunme, me kulə ndigi nan'ti. ⁷ Lo kulə ngirə'ti, rai kulə ki maji awi ki kete kete, nga ki ngosine kin nan ə ɔgi'se ra kulə ki rɔta'ti kakin nga wa? ⁸ Luwə ki bar'se kadi in de'gi li'ə, oji'se kadi rai be el. ⁹ De'gi eli eyina: «Ngonn hum ki nden ra nduji ki lɔy adi in.» ¹⁰ Tado ingi ki j'indəi rɔ'je nan'ti ki Burəbe Jeju Kirisiti, m'gər maji kadi ingi kaa mərta to m'in be tɔ. Taa m'gər maji kadi de ki yəti dɔ'se kin, re de'ə in nan nan kaa Luwə a gangi ta dɔ'a'ti. ¹¹ Ngannkon'm'gi, ki sɔw dɔ'm, re m'nji m'iləmbər kadi, ri ri kaa, de ujə mɔti'ne bay taa Luwə ɔr ta dɔ'a'ti ningə, Juwipi'gi a indəi kum'm ndoo el nga. A indəi kum ndoo el, taa re koy læ Kirisiti dɔ kagidəsi'ti a in nya kɔw tado læ'de el tɔ. ¹² Ki rɔ nje yəti dɔ'se'ti, maji kadi re a ujəi yan'de to kujə inbe ba pəti par.

Adi Ndil ki ar njay ɔr non'se

¹³ Ngannkon'm'gi, yan'se ki sɔw dɔ'se ənn: Luwə bar'se kadi in ki taa k'ilə taa. K'in ə, kadi taa k'ilə taa kin in row ki kadi rai nya læ darɔ toki me'se ndigi el. Nan kadi rai kuləbər adi nan ki yo ki ne me ndigi nan'ti. ¹⁴ Tado ndukun'gi pəti tɔlita'de me ta'ti ki ene: «A in ndigi de mad'i to darɔ'i inbe be» kin*. ¹⁵ Re rai nya to da'gi ki mu be, donyi nan, adi nan do'gi ə, gonyi rɔ'se maji nan a tuji nan. ¹⁶ In be ə, m'el'se m'ene: Inyəi Ndil Luwə ki ar njay adi ɔr non'se ningə a rai nyənn'gi læ darɔ el. ¹⁷ Tado nyənn'gi læ darɔ kakin isi rɔi ki Ndil Luwə, ningə Ndil Luwə isi rɔ ki nyənn'gi læ darɔ tɔ. Tɔgi'gi ki joo kin isi rɔi nan dann'de'ti, ningə lo kadi rai nya ki me'se ndigi goto. ¹⁸ Re Ndil Luwə ɔr'se tarow ə, ndukun aw ki tɔgi dɔ'se'ti el. ¹⁹ Nya'gi ki majel læ darɔ toi taga wangi: Adi in nya ki to njen, ki kaya, ²⁰ ra yo'gi, ra mboli, kɔsinan ta, kotanan el, jangi, wongi, nii, gangi nan, kɔr kum nan, ²¹ kumnda, gon yiwi, kusɔ nya kədi ki ndəgi nyara'gi ki tanan be kin. M'el'se toki m'el'n kete, njera nya'gi ki be kin a oy Konbe læ Luwə el.

²² Ningə, kuləra læ Ndil Luwə in: ndiginan, rɔnel, kisimaji, kisidɔti ki nan, memaji, ramaji ki ra nya in low'ə'ti, ²³ ki sɔl ləm ləm, kulə darɔ ginn tɔgi'ti. Ndukun ɔsi ta kulə ra'gi kin el. ²⁴ De'gi pəti ki in yan Kirisiti, təti rɔ darɔ ki ndigi ra'gi li'ə pəti dɔ kagidəsi'ti. ²⁵ Re in Ndil Luwə ə adi'je kisikidɔtaa ningə, maji kadi j'adi Ndil ə ɔr'je tarow. ²⁶ Ononyi'se kadi j'in nje kundɔ taa. Maji kadi j'adinan wongi el, taa kadi jangi ra'je dɔnan'ti el tɔ.

† **4:30** 4.30 29-30; Lo tum ginn nya'gi 21.9-10 * **5:14** 5.14 Lebitiki 19.18

6

Ki ra ki nan yo ki ne

¹ Ngannkon'm'gi, re oyi de madi isi ra nya ki go'ti el, ingi ki awi ki Ndil Luwə me'se'ti, rai si'ə kadi təl re dɔ row'ti ki maji. Nan k'in ə kadi ɔji'ə ki mindi ki sɔl lɔm taa. M'elta kin de ki ra dann'se'ti kadi oo rɔ'ne maji nan a osi me nyanan'ti. ² Rai kadi tai nya ki kɔy dɔnan'ti yo ki ne. Re rai be ningə, a in nje təl rɔ go ndukun'ti lə Kirisiti. ³ Re de madi oo rɔ'ne to n'in de ki tuwəl nan in de ki kare ningə de'ə kin isi ədi rɔ'ne to kədi. ⁴ Kadi nan nan ka ində manji kulə ra'ne oo. Re maji ningə, kadi ra rɔnel dɔ kulə'ti ki inbe ra um kadi un rɔ'ne ində kadi ndəgi de'gi'ti tado kulə ra'de el. ⁵ Oyo, kadi ji gəri toki nan nan ra ta kulə ra'ne'ti.

⁶ Maji kadi de ki nje taa nyando ki in rɔ Luwə'ti, kanyi nyakingə'gi lə'ne pəti ki de ki njendo'ə nya. ⁷ Ədi rɔ'se el, de a mbo ki Luwə el. Nya ki de duw a təti kand'a. ⁸ Kin ə re de duw nya kigo darɔ'ti ningə, kand'a ki a təti in koy. A kin ə re de duw nya kigo Ndil Luwə'ti tɔ ningə, kand'a ki a təti in kaji ki to biti ki non'ti. ⁹ Lo kin'ti, maji kadi j'inyəi ta ramaji el. Loki j'uwəi rɔ'je lo ra'a'ti ningə, j'a ji təti kand'a ki maji dɔkagilo'ə'ti. ¹⁰ In be ə, loki j'ingə dɔkagilo ramaji ningə, maji kadi ji rai maji ki de'gi pəti. Kibo ngayn in nje ki uni me'de adi Jeju Kirisiti.

Ta ki dɔboy'ti ki kuwə ji nan

¹¹ Gonyi nya ki m'ndangi m'adi'se kin. M'ndangi boi guri guri ki ji'm m'inbe. ¹² In nje ki ndigi kadi n'nəli de'gi ki dɔnangi'ti ne ə isi indəi tɔgi dɔ'se'ti kadi ujəi mɔti'se. Rai be kadi de'gi adi'de kon tado ta koy lə Kirisiti dɔ kagidəsi'ti el. ¹³ Inbe'gi ki nje kujə mɔti kin, uni go ndukun'gi lə Juwipi'gi ba pəti el. Ndigi kadi ingi yo ə ujəi mɔti'se kadi in nya kojirɔ lə'de dɔ'se'ti. ¹⁴ Ki ɔjidɔ'm m'inbe, m'ində gu'm ki kagidəsi lə Burəbe lə'je Jeju Kirisiti, um m'ində gu'm ki nya ki rangi el. Tado ki takul koy lə Jeju Kirisiti dɔ kagidəsi'ti, nya'gi ki dɔnangi'ti ne təli nya ki koy tado lə'm, toki m'inbe m'təl nya ki koy tado lə nya'gi ki dɔnangi'ti ne be tɔ. ¹⁵ Ningə re de ujə mɔti'ne eke ujə mɔti'ne el ka, in nya ki kar'a goto. Nya ki bo ngayn in ta kadi de təl nyakində ki sigi. ¹⁶ Kadi kisimaji ki memaji lə Luwə in dɔ de'gi'ti pəti ki uni gorow ki sigi, ki de'gi pəti ki in de'gi lə Luwə.

¹⁷ K'aw ki kete kin, kadi de tulə'm nan'ti el nga. Tado m'aw ki ndunə do'gi ki ɔji go kon lə Kirisiti darɔ'm'ti. ¹⁸ Ngannkon'm'gi, kadi memaji lə Burəbe lə'je Jeju Kirisiti in nan'ti sese. Amen.

Makitu ki Pol ndangi adi Epeji'gi Ta ki do makitu'ti ki Pol ndangi adi Epeji'gi

Makitu kin to to makitu ki Pol ndangi ulə'n kadi njekawnan'gi ki dangi dangi ki sii donangi Aji'ti ki Du tudəi be. Mbunə njekawnan'gi'ti kin Epeji in'ti non. Me makitu'ti kin Pol ɔsi kagi do ta'ti ki Luwə oji me'ne'ti kadi «n'mbon'n nya'gi ki dɔran'ti ki nya'gi ki donangi'ti pəti ginn Burədo'ti ki kareba ki in Kirisiti» (1.10). Me njekawnan'ti lə Kirisiti Juwipi'gi ki Juwipi'gi el indəi rɔ'de nan'ti to de'gi ki kareba, darɔ ki kare ki Kirisiti in do. Kində rɔ nan'ti ki ulə ngirə'ne do bar ki Kirisiti bari'n de'gi kete non nya'gi'ti pəti kadi in lə'ne, ki kaji ki aji'de kitakul memaji lə'ne. Kində rɔ nan'ti kin in rɔta ki row lə Ndil Luwə ki isi me njekunme'gi'ti ningə njekuləbər'gi lə Kirisiti rai kində rɔ nan'ti kin adi togi ki taa. Rowninn makitu ki nja joo toji gorow ki maji kadi kində rɔ nan'ti to'n dann njekawnan'ti ki njekunme'gi'ti ki ndo'gi ndo'gi. Maji kadi njekunme'gi ndiginan, iləi koji donan'ti yo ki ne ningə rai oyo Luwə me nya'gi'ti pəti.

Ta'gi ki me'ti: Kaji in ki row lə Kirisiti 1-2. Kində rɔ nan'ti lə njekawnan 3.1-4.16. Kisikidɔtaa ki sigi me Kirisiti in ndigi 4.17-6.24.

Kuwə ji nan

¹ M'in Pol ki njekawkulə lə Jeju Kirisiti kigo ndigi'ti lə Luwə ə m'ndangi makitu kin madi'se in de'gi lə Luwə ki nje ra nya ki low'ə'ti me to Jeju Kirisiti, ki sii me be'ti ki Epeji. ² M'dəji kadi Luwə ki Baw'je in ki Burəbe lə'je Jeju Kirisiti adi memaji ki lapiya in do'se'ti.

Ramaji lə Luwə ki takul Kirisiti

³ Piti ki do Luwə'ti ki Baw Burəbe lə'je Jeju Kirisiti, ki adi'je majikur, adi in majikur ki dangi dangi kigo Ndil'ti ki in dɔran'ti, me to Kirisiti'ti. ⁴ Be ə, loki Luwə ra dɔran ki donangi ki nya'gi ki me'ti el bay, mbəti'je me Kirisiti'ti to ngann koti lə'ne kadi j'ari njay ki kanji ta madi do'je'ti takum'ə'ti. Nya'gi kin toji kadi Luwə ndigi'je. ⁵ Toki Luwə ndigi'n'je kakin ə, ində'n'je kete non dokagilo'gi'ti, kadi ji teli ngann'a'gi ki takul Jeju Kirisiti, kigo memaji'ti li'ə tado lə'je. Nya kin ə Luwə ge. ⁶ Adi j'osi pa j'uləi toji do Luwə'ti, tado memaji li'ə ki əti bol. Memaji kin, adi'je kare ki takul Ngonn'o ki ndig'ə ngayn. ⁷ Me Kirisiti'ti, ki takul mosi ki anyi do kagidəsi'ti, j'in ki taa k'ilə taa, ningə majel'gi lə'je in ki k'inyə go ko to. Be ə, Luwə oji'n'je memaji lə'ne ki ngayn me nyakingə'ti pəti. ⁸ Oyo, Luwə adi ramaji li'ə ki to mbar mbar nanyi sə'je, nanyi ki əti bol. Be ə, adi'n'je tər ki nyagər ki ngayn. ⁹ Ningə kigo ra maji'ti lə Luwə ki ngayn, adi ji gəri kojitara li'ə ki to lo kiyə'ti. Kojitara kin, rago'ə kete kadi n'a ra ki takul Kirisiti. ¹⁰ Kojitara lə Luwə kin, in kadi kaw nya'gi ki dɔran'ti ki nya'gi ki donangi'ti ne pəti, ginn togi'ti lə nje konbe ki kareba ki in Kirisiti. Nya kin, a ra nya dokagilo'ti ki Luwə inbe oji.

¹¹ Luwə adi nya'gi pəti rai nya toki inbe oji'n eke ndigi'n kete. Be ə, mbəti'n'je kete kigo kojitara'ti li'ə, adi ji teli de'gi li'ə kigo kində rɔ nan'ti lə'je ki Kirisiti. Ningə adi'je nya ki un'n mindi'ne kadi n'adi'je to. ¹² Luwə ra be kadi j'osi pa j'uləi toji do kəti bol'ti li'ə, J'ingi ki j'indəi me'je do Kirisiti'ti ki in Mesi De ki Luwə mbət'ə dokete.

¹³ In me Kirisiti'ti to ə, ingi kaa, oyi do ta ki rɔta'ti, ki in Poyta ki maji ki aji'se. Ningə go'ti, uni me'se adi Kirisiti, ə Luwə ində ndunə ki ndaja lə'ne rɔ'se'ti. Ndunə kakin in Ndil Luwə ki un'n ndu'ne do'ti kete nu. ¹⁴ Ndil Luwə kin toji kadi j'a j'ingəi

ndəgi nya nduwə'gi pəti ki Luwə a adi'je. Nya nduwə'gi kin j'a j'ingəi pəti ndo ki Luwə a taa'je ilə'je taa ji majel'ti ratata. Adi j'osi pa j'uləi toji do Luwə'ti ki əti bol.

Pol elta ki Luwə tado kunme lə nje ki Epeji'ti

¹⁵ In kin ə, m'in ka loki m'oo poy kunme lə'se ki uni adi Burəbe Jeju, ki poy ndigi lə'se ki isi ndigi de'gi lə Luwə pəti, ¹⁶ ndo ki m'oo'n ta inbe kin nu, ra adi m'inyə ta ra oyo Luwə tado lə'se el me kelta'gi'ti lə'm ki m'nji m'el si'ə. M'nji m'bar to'se ta ta. ¹⁷ M'dəji kadi Luwə lə Burəbe lə'je Jeju Kirisiti, Baw ki nje toji, adi'se ki takul Ndil Luwə, tər, ki gər ginn nya ki to lo kiyə'ti, kadi in gəri'ə'n'ə ar njay. ¹⁸ M'dəj'ə kadi ra adi hangal'se to ar njay, kadi in gəri nya kindəmedəti ki adi'se dəkagilo'ti ki bari'n'se. Ta kadi in gəri nya nduwə ki a adi'se ki in nya nduwə ki maji ngayn. In nya nduwə ki ində ta dangi tado lə'se, ki ndəgi de'gi pəti ki in yan'a'gi. ¹⁹ Ningə a gəri togi ki əti bol utə togi'gi pəti ki Luwə oji tado lə'je j'in ki j'uni me'je j'adi'ə. Ningə togi kakin, Luwə oji ki taga me togi'ti ki əti bol. ²⁰ Togi ki əti bol kin, Luwə toji taga, dəkagilo'ti ki adi Jeju Kirisiti ində taa dann njekoy'gi'ti, ə ad'a isi dōjikəl'ə'ti me dōran'ti. ²¹ Low'ə'ti kin, Jeju onbe ki togi lə nje konbē'gi pəti ki me dōran'ti, togi ki utə, ta to'a in do togi'ti pəti to, togi lə nje konbē'gi pəti ki me dōran'ti, tado dəkagilo ki ngəsi sine kin par el, nan biti dəkagilo'ti ki a re. ²² Oyo, Luwə ulə nya'gi pəti ginn togi'ti lə Kirisiti. Loki ində do nya'gi'ti pəti ningə, mbət'ə ad'a in ki boi do Njekawnan'gi'ti. ²³ *Njekawnan'gi toi to ngann rə'a'gi be. Kasi nan gaki lə Kirisiti rosi Njekawnan'gi ki dəkagilo'gi pəti. Ningə Kirisiti kaa, kasi nan gaki lə Luwə ros'o to.

2

Kaji in ki takul memaji

¹ Ki ojidə'se, kete in de'gi ki koy tado nyara'gi ki gorow'ə'ti el, tado majel'gi lə'se. ² Majel'gi lə'se kin ra adi mayinu gorow nya ra'se'gi in go hal nyara lə de'gi ki dōnangi'ti, uni go ngar lə togi lə ndil'gi ki majel ki me nəl'ti. Ndil ki majel kin ə, isi ra kulə ngəsi sine me de'gi'ti ki nje kəsi ta Luwə. ³ J'ingi kaa, ndəki mayinu j'in mbunə de'gi'ti kin to. Adi ji njiyəi kigo ndigi'ti lə nyənn'gi darə, j'isi ta nya ra'ti ki kadi ji təli kon ndigi ra lə darə, ki mərta'gi lə'je ki majel yo. Be ə kigo jibəl kisi'je ki dō'je taa'ti, ji toi to ndəgi de'gi kin be, adi wongə lə Luwə in dō'je'ti to.

⁴ Nan Luwə in nje k'oo kumtondoo ki əti bol, adi ndigi'je ngayn. ⁵ Be ə, j'ingi ki ndəki j'in de'gi ki koy ki takul majel'gi lə'je kin, təl'je adi j'in nje kisi ki dō'je taa ki Kirisiti. Oyo in ki takul memaji ə ingəi kaji. ⁶ Ki takul kində rə nan'ti lə'je me to Jeju Kirisiti'ti, Luwə adi j'ində taa si'ə nan'ti dann nje koy'gi'ti, ə adi j'oniyibe nan'ti si'ə me dōran'ti to. ⁷ Luwə ra be kadi oji'n kadi de'gi pəti gəri tado dəkagilo'gi ki a rei, memaji li'ə ki dōboy'o goto, ki oji ki takul Jeju Kirisiti ki gorow ramaji li'ə tado lə'je. ⁸ In takul memaji ki gorow lə kunme ə, ingəi kaji um in kigo kōji ta ra'ti lə'se el. Nan in Luwə ə adi'se kaji kin kare. ⁹ Kaji kin in ki takul kulə ra'se madi ki maji el. In be el, kadi de madi ində'n kadi'ne el. ¹⁰ Oyo, j'in kuləra ji Luwə. Ində'je kigo kində rə nan'ti lə'je me to Jeju Kirisiti kadi ji rai kulə'gi ki maji me kisikidətaa'ti. Ningə kulə'gi kakin, inbe ində dō'a nan'ti kete kadi ji rai'de.

K'in kare me Kirisiti'ti

¹¹ Adi me'se olo dō'ti, toki ndəki kete, in Juwipi kōji'gi el, adi *Juwipi'gi ki nje bar rə'de nje kujə mōti'de, ki in nya ki de'gi rai ki ji'de adi awi ki ndunə rə'de'ti, bar'se nje kujə mōti'de'gi el. ¹² Kadi me'se olo dō'ti toki dəkagilo'ə'ti kin, in ki gangi nan'ti ki Kirisiti. In mbunə de'gi'ti lə Luwə ki in Isirayel'gi el. Ingi gotoi me kunmindi'ti ki Luwə un adi de'gi lə'ne kin. Sii dōnangi'ti ne, indəi me'se do nya madi'ti el num, do Luwə'ti el num. ¹³ Nan ngəsi sine ki takul kində rə nan'ti lə'se me to Jeju Kirisiti, ingi ki ndəki mayinu in sanyi, in təli de'gi ki ndəkba ki takul mosi Kirisiti. ¹⁴ Tado

in Kirisiti inbe ə re ki kisi ki nan ki lapiya mbunə'je'ti. In ə ra adi Juwipi'gi ki de'gi ki in Juwipi'gi el teli de'gi ki kareba. Koy'o do kagidəsi'ti or ban ki to dann'je'ti kete ko. ¹⁵ Jeju Kirisiti təl ndukun'gi lə *Moji nya'gi ki kare'ti, ki row ra kulə'gi. Ningə, un ginn de'gi ki joo kin təl ində'n ginn de'gi ki kare ki sigi ki gorow kində rə nan'ti si'ə lə'de. Be ə, adi lapiya to'n mbunə'de'ti. ¹⁶ Jeju ndigi kadi ginn de'gi ki joo kin ulə'de noji nan'ti ki Luwə, kadi teli darə ki kareba. Ningə ki takul koy'o do kagidəsi'ti, tuji'n nya ki ra adi in njeban'gi lə nan kin ko. ¹⁷ Re iləmbər Poyta ki maji ki ojido lapiya adi ingi ki in sanyi, taa tado lə nje'gi ki in ndəkba tə. ¹⁸ In ki takul Jeju ə j'in pəti ki j'in, Juwipi'gi eke Juwipi'gi el, j'asi kadi ji rei takum Luwə'ti ki takul Ndil ki kareba inbe kin.

¹⁹ Be ə, ingi ki in Juwipi'gi el, in mbah'gi el, eke nje dər ki nja'de ta el nga. Nan ngəsiine, in ngann nje be ki mbunə de'gi'ti lə Luwə. In ngann'gi ki me Kəy'ti lə Luwə. ²⁰ Ingi toi to mbal'gi ki Luwə ində'n kəy be. Ningə ngirə kəy kakin in ki kində do njekawkulə'gi'ti ki njekeltakita Luwə'ti. Ə Kirisiti inbe ə in mbal ki do kum kəy'ti. ²¹ In me kində rə nan'ti lə'je ki Kirisiti'ti ə mbal ra kəy'gi kare kare uwəi nan maji. Ningə kəy kakin aw ki taa mad'a'ti ki kete kete kadi təl kəy ki ar njay me Burəbe'ti. ²² In me kində rə nan'ti ki Jeju Kirisiti ə, ingi ki in Juwipi'gi el ka, indəi rə'se nan'ti ki ndəgi de'gi lə Luwə kadi teli kəy ki Luwə sii me'ti ki takul Ndil'ə.

3

Pol nje kiləmbər Poyta ki maji rə de'gi'ti ki in Juwipi'gi el

¹ In ki tado kin ə, m'in Pol, m'in dangay tado Poyta ki maji lə Jeju Kirisiti, tado lə'se in de'gi ki in Juwipi'gi el. ² M'gər maji kadi oyi poy kuləbər ki Luwə, kigo me maji'ti li'ə, ulə ji'm'ti tado maji lə'se. ³ Luwə te ki do nya'gi ki to lo kiyə'ti adi'm m'gər. In nya'gi kin ə m'ndangi'de m'ulə'n madi'se. ⁴ Loki tudəi makitu ki m'ndangi m'ulə'n madi'se kin ningə, inbe'gi a oyi nyagər ki ojido Kirisiti ki to lo kiyə'ti, ki Luwə te ki do'a adi m'gər ar njay kin. ⁵ Toki rəta'ti, nya'gi ki Luwə te ki do'a adi njekawkulə'gi, ki de'gi ki njekeltakita'a'ti ki ində'de ta dangi to nje ra kulə lə'ne, ki takul Ndil Luwə kin, te ki do'a be adi kaw'je'gi ki kete el. ⁶ Ningə nya ki to lo kiyə'ti kakin, ki takul kində rə nan'ti lə'de ki Jeju Kirisiti ə, de'gi ki in Juwipi'gi el, a ingəi nya nduwə nan'ti se'je j'in ki j'in Juwipi'gi; in se'je nan'ti me darə'ti ki kare, taa kunndu ki kare inbe kin to tado lə'de me to Kirisiti'ti, ki takul Poyta ki maji.

⁷ M'təl njekuləbər lə Poyta ki maji kin. In kin in kadikare ki Luwə adi'm kigo memaji'ti li'ə ki takul kuləra təg'ə. ⁸ M'in ki nda'a'm goto utə njekunme'de kadi Kirisiti pəti tigə. Ningə re in be kaa, Luwə oo maji ngayn kadi m'in ə, ulə kulə kiləmbər Poyta ki maji lə Kirisiti ji'm'ti tado de'gi ki in Juwipi'gi el. In nyakingə kibo ki utə nyagər lə de'gi lə Kirisiti pəti tigə. ⁹ Ningə m'ingə kadikare ki kadi m'toji'n de'gi pəti ar njay, ke gorow ki bann ə, Luwə a tol'n ta nya ki un ndu'ne do'ti, ki to lo kiyə'ti kin wa. Luwə ki njera nya'gi pəti, iyə do nya kin ki de'gi ki do'kagilo'ti ki mayinu. ¹⁰ Ningə ngəsiine ki takul Njekawnan'gi, nje konbe'gi ki nje togi'gi ki me nəl'ti taa, asi kadi gəri nyagər lə Luwə. Nyagər kin, Luwə toji ki row'gi ki dangi dangi. ¹¹ Nya kin tolta'ne kigo kojitara'ti lə Luwə ki to ki biti ki non'ti ki takul Burəbe lə'je Jeju Kirisiti. Kojitara kakin, tolta'ne ki takul Burəbe lə'je Jeju Kirisiti. ¹² Me kində rə nan'ti lə'je ki Kirisiti ə, j'ingəi tarow ki gorow lə kunme kadi ji ndəti ki rə Luwə'ti ki me ki tinyi kati. ¹³ In be ə, m'dəji'se kadi adi me'se tuji tado lə kon'gi ki m'nji m'ingə tado lə'se kin el. Nan kadi in ginn rənel lə'se yoo taa.

Ndigi ki Kirisiti ndigi'je

¹⁴ Tado kin ə, m'nji m'osi məkəsi'm nanga non Baw'je ki dərən'ti, ¹⁵ ki takul'ə ki kar'ne ba ə, ginn koji'gi ki dərən'ti eke ki dənangi'ti ne sii ki do'de taa. ¹⁶ M'dəji

Luwə kigo nyakingə'ti li'ə ki ngayn kigo Ndil'ti, kadi adi'se in njekunme'gi tɔgi kadi nganyi ki takul Ndil'ə me'se'ti. ¹⁷ Kadi Kirisiti ra lo kisi lə'ne ngarme'se'ti ki takul kunme. Nya dɔji lə'm in kadi ndiginan ra sese adi nganyi, ningə kadi ginn'se uwə nangi ngan me'ti tɔ. ¹⁸ Be ə, a asi kadi in gəri ki ndəgi de'gi lə Luwə pəti, kadi ndigi lə Kirisiti in ndigi ki ətɔ bol, ki de asi kadi a mbɔji ngal'a ge tat'a ge kow'ə ge ki ngal'a ki ta ge el ratata. ¹⁹ Oyo, a asi kadi in gəri ndigi lə Kirisiti ki utə nyagər'gi pəti, ningə kadi Luwə inbe rosi'se ki rosi ki betete lə'ne.

²⁰ Luwə ra nya'gi ki takul tɔgi ki isi me'je'ti. Ningə, loki ji dɔji'ə nya madi ə, ra utə nya ki ji dɔji'ə, eke, in ki j'isi məri to mər bay. ²¹ Kadi toji in dɔ'a'ti mbunə Njekawnan'gi'ti ki takul Jeju Kirisiti, tado ginn de'gi'ti pəti, ki dɔkagilo'gi ki dɔkagilo'gi. *Amen!

4

K'in darɔ ki kare me Kirisiti'ti

¹ M'ulə dingəm me'se'ti, m'in ki m'in dangay tado lə Burəbe, kadi gorow kisikidɔtaa lə'se asi ta bar ki Luwə bar'se. ² Kadi awi ki sɔl dɔ, ki hal ki sɔl lom lom, ki koreme, ə kadi sii dɔ'ti ki nan me ndigi nan'ti. ³ Uwəi rɔ'se ngan kadi ngəmi go k'in'se kare me Ndil Luwə'ti, ki gorow kisi nan ki lapiya. ⁴ Darɔ in kareba, taa Ndil Luwə kaa, in kareba tɔ. In be tɔ ə, Luwə bar'se kadi awi ki nya kindəmedɔti kareba tɔ. ⁵ Burəbe in kareba, kunme in kareba, ta batəm kaa in kareba tɔ. ⁶ Luwə in kareba, ningə in ə, in Baw'je pəti, taa in dɔ nya'gi'ti pəti, ra kulə ki takul de'gi pəti, ningə isi me de'gi'ti pəti tɔ.

⁷ Nan, de ki ra ra dann'je'ti, ingə kadikare ra kulə ki sow dɔ'ne, kigo kadi'ti ki Jeju Kirisiti ndigi kadi'n'je. ⁸ In be ə, ndangi me makitu'ti lə Luwə eyina: «Loki in aw me lo'gi'ti ki taa nu, uwə dangay'gi, Adi aw se'de kum'ne'ti, Ningə adi kadikare de'gi.»

⁹ Ningə k'el kene: «In aw me lo'gi'ti ki taa», kin, to ar njay kadi kete bay ta kadi aw taa, Kirisiti ur aw ginn dɔnangi'ti, me lo'gi'ti ki bo nu tɔ. ¹⁰ Nje k'aw nanga inbe kin ə, in nje k'aw lo'gi'ti ki taa gidi dɔran'gi'ti tɔ. Nya kin ra nya be kadi Ndil'ə in me nya'gi'ti pəti. Ta kadi onbe dɔ nya'gi'ti pəti me lo'gi'ti pəti tɔ. ¹¹ In ə adi kadikare de'gi, nje ki nan'gi adi in njekawkulə'gi, nje ki nan'gi kadi in de'gi ki njekeltakita Luwə'ti, nje ki nan'gi kadi in de'gi ki nje kiləmbər Poyta ki maji, nje nan'gi kadi in de'gi ki njekul Njekawnan'gi, ningə kadi nje ki nan'gi in njendo de'gi tɔ. ¹² Ki gorow kin ə, ra adi de'gi lə Luwə a asi kadi rai kulə li'ə, kadi Njekawnan'gi toi to darɔ Kirisiti ki tɔgi ki kete kete be. ¹³ Ki row kin ə, j'in pəti, j'a tei k'in kare me kunme'ti, ki gər Ngonn lə Luwə'ti. Ningə j'a tɔli Njekawnan'gi ki tɔgi gangi, ə j'a tɔgi par par bitɔ kadi j'a toi to Kirisiti be. ¹⁴ Be ə, j'a toi to ngann'gi ki nəl nyando'gi ki ngom isi aw se'de ki yo ge ki ne ge be el, to tokibo ki pungɔ mann ba si ra'a be el nga. Ningə de'gi ki nje kədi de'gi ki ta'gi ki ngom'gi lə'de kin, a rai'je kadi ji ndəm row ki takul nyando'gi lə'de ki ngom kin el tɔ. ¹⁵ Nan kadi ji ndiginan yo ge ki ne ge me k'el nan ta ki rɔta'ti, kadi ji tɔgi me nya'gi'ti pəti, bitɔ kadi ji toi to Kirisiti inbe be, in ki in ki boi ki dɔ Njekawnan'gi'ti. ¹⁶ Me Kirisiti'ti ə darɔ ba pəti in ki rɔti nan'ti maji ki takul dɔkur'gi lə ngirə ki ra. Loki ngonn rɔ ki ra, ra kulə lə'ne maji ningə, a ra kadi darɔ ba pəti a tɔgi taa taa ningə gəsirə me ndigi nan'ti.

Kisikidɔtaa me Kirisiti'ti

¹⁷ In be ə, m'el'se ta kin, ə m'təl m're dɔ'ti bay me tɔ Burəbe'ti. Ononyi'se kadi row njiyə'se to to nya de'gi ki gəri Luwə el kam be, tado kulə ra'de in kigo mərta'gi'ti lə'de ki nda'a goto. ¹⁸ Lo ki ndul onbe dɔ nyagər'ti lə'de. In sanyi kadi kisikidɔtaa'ti ki sigi ki Luwə adi. Toki rɔta'ti, gəri el tado me ngan lə'de. ¹⁹ In de'gi ki nya ki majel

ki a rai ə rɔ'de a sɔl'de dɔ'ti goto. Dɔkagilo'gi lə'de pəti in kadi rai nya'gi ki majel. Be ə, nyara'de ki dangi dangi ki to njen kin, degə'gi kin, nanyi ki lo ra'a'ti ki non'de'ti.

²⁰ Nan ingi, in kigo row'gi ki be kin ə, ndoi kadi gəri Kirisiti el. ²¹ Toki rɔta'ti oyi ta ki sɔw dɔ'a nga, ningə, ingi ki in njekunme'gi, ndoi'se nya'gi ki awi nan'ti ki rɔta ki de a ingə rɔ Jeju'ti. ²² Re in be ningə, sɔw kadi mbəti nya ra'se'gi ki mayinu kigo lo kɔki de'ti, ki ndigi ra'gi li'ə ki majel ki a aw ki de tuji'ti. ²³ Maji kadi inyəi adi Ndil Luwə yəti mərta lə'se. ²⁴ Maji kadi təli de'gi ki sigi ki Luwə ində'de kigo mərta'ti lə'ne, kadi kisikidɔtaa lə'se in dana ə ar njay ki row lə rɔta.

²⁵ Tado kin ə, kadi inyəi ta kel ta ki ngom kɔ, ə kadi de ki ra, elta ki rɔta'ti madi'ne, tado j'in pəti j'in ngann rɔ ki kare. ²⁶ Re wongi ra'se ə, kadi wongi kin aw sese adi rai majel el. Ononyi'se kadi isi me wongi'ti ba biti kadi kadi ur dɔ'se'ti. ²⁷ Adi tarow Su kadi dum dɔ'se el. ²⁸ Kadi de ki in njebogi kete ə inyə ta bogi lə'ne, ningə kadi ra kulə ki ji'ne kadi ingə'n nya ə ra'n ki de ki nya to rɔ'a ²⁹ Kadi ta ki majel ki a tuji me madi'se'gi te ta'se'ti el. Nan kadi ta ki maji ki a ra ki njekunme'gi ki rangi ə te ta'se'ti. Ta ki be kin ə a ra maji ki de'gi ki nje k'oo dɔ ta lə'se. ³⁰ Ononyi'se kadi adi me Ndil Luwə tuji. Ndil Luwə kin ə Luwə adi'se kadi toji kadi in yan'a'gi. Ningə Ndil kin adi me'je tinyi kati toki ndɔ madi a re non, ki Luwə a taa'je ilə'je taa ki ratata me majel'ti.

³¹ Ɔri hal'gi ki kati bangi pəti me'se'ti kɔ. Ngəmi majel madi me'se'ti el, ki wongi, ki kɔl nan, ki taji nan. Ningə kadi hal mendul goto me'se'ti to goto. ³² Kadi rai maji ki nan ki yo ki ne. Ningə kadi ta on me'se tado lə nan, ə inyəi go majel ki madi'se'gi rai sese kɔ toki Luwə inyə'n go majel'gi lə'se kɔ, me to Kirisiti be tɔ.

5

Kisikidɔtaa me kunji'ti

¹ Ingi ngann'gi ki Luwə ndigi'se ə, maji kadi ndaji'ə. ² Maji kadi isi ki dɔ'se taa me ndigi nan'ti, toki Kirisiti ndigi'je ə adi rɔ'ne Luwə koy'ti tado lə'je, to kadikare eke nya mosi ki əti Luwə maji be. ³ Be ə, ta k'in se de'gi'ti lə Luwə, kadi kaya ki ra ki ndəgi nya'gi ki toi njen kaa gotoi dann'se'ti num tɔ. Elita nya'gi ki be kin dann'se'ti el to k'el el. Taa kadi kumnda goto dann'se'ti tɔ. ⁴ In gorow'ə'ti el kadi ta'gi ki to njen ki ta ki minə madi'gi te ta'se'ti. Nan kadi ta ki a te ta'se'ti, in ta ra oyo Luwə yo taa. ⁵ Maji kadi in gəri nya'gi kin maji: njera kaya'gi num, njera nya'gi ki to njen num, njera kumnda nya'gi ki asi nan ki yo ki ra num kin, a oy Konbe lə Kirisiti eke lə Luwə el. ⁶ Kadi adi de madi ədi'se ki ta'gi ki nda'de goto el. Tado in ki takul nya'gi ki be kin ə, wongi lə Luwə isi re'n dɔ de'gi'ti ki nje təl rɔ'de go ta'ti li'ə el. ⁷ Be ə, maji kadi indəi rɔ'se nan'ti se'de dɔ nya madi'ti el. ⁸ Toki rɔta'ti, ndoki mayinu sii me lo ki ndul'ti, nan ngəsine, ki takul kində rɔ nan'ti lə'se ki Burəbe, in de'gi ki lo ki ar njay'ti, ə maji kadi nya ra'se in nyara lə ngann'gi ki lo ki ar njay'ti. ⁹ Tado kandi kuləra ki maji lə de ki in lo ki ar njay'ti in: nya ra'gi ki maji, ki nya ra'gi ki dana, ki nya ra'gi ki rɔta'ti. ¹⁰ To ngann'gi ki lo ki ar njay'ti, maji kadi indəi tɔgi dɔ rɔ'se'ti kadi ɔri mbunə nya ki nəl Burəbe ki nya ki nəl'ə el nan'ti. ¹¹ Kadi nya madi ki ore'se nan'ti ki nya ra'gi ki majel ki lo ndul'ti kin goto. Nan tei ki ginn'de taga to te yo taa. ¹² Tado nya'gi ki ko de'gi kin isi rai lo kiyə'ti, in nya'gi ki to rɔsɔl ngayn kadi de elta'a. ¹³ Ningə loki de ɔr ginn nya'gi ki isi rai ə, kulə ra'de'gi ki majel to taga ar njay njay. ¹⁴ Tado nya'gi pəti ki ginn'de te lo kunji'ti təli lo kunji. In be ə, makitu lə Luwə ene: «Ndəl dɔ bi'ti, in nje to bi, Ində taa dann njekoy'gi'ti, ə Kirisiti a adi kunji lə'ne a unji dɔ'i'ti.»

¹⁵ Kadi indəi kumkədi dɔ rɔ'se'ti me ji kisikidɔtaa'ti lə'se. Kadi nya ra'se in nyara lə de'gi ki nje tər'gi um, nyara lə mbo'gi el. ¹⁶ Dɔkagilo ki j'isi'ti kin in dɔkagilo ki majel, ə kadi dɔkagilo'gi pəti ki Luwə adi'se ə, rai nya'gi ki maji ta ta um adi dər kare el. ¹⁷ Tado kin ə, kadi toi to de'gi ki kur dɔ'de goto be el, nan kadi in gəri nya ki in ndigi lə Burəbe.

¹⁸ Adi yiwi kandi nju ra'se el tado yiwi ki ra a aw ki de kaya ki ra'ti. Nan kadi rosi ki Ndil Luwə ki ar njay yo taa. ¹⁹ Maji kadi elinan ta me pa'gi'ti, osi pa'gi lə Luwə ki ndəgi pa'gi ki Ndil adi'se. Osi pa'gi kin uləi tɔji dɔ Burəbe'ti ki ngarme'se ba pəti. ²⁰ Dɔkagilo'gi pəti, kadi rai oyo Luwə ki Baw me nya'gi'ti pəti, me tɔ Burəbe'ti lə'je Jeju Kirisiti.

Kulə noji ki to mbunə dene'gi'ti ki dingəm'gi

²¹ Uləi dɔ'se ginn tɔgi'ti lə nan ki yo ki ne, tado koji ki k'ilə dɔ Kirisiti'ti ki awi. ²² In dene'gi, kadi nan nan ulə dɔ'ne ginn tɔgi'ti lə ngaw'ne toki isi uləi dɔ'se ginn tɔgi'ti lə Burəbe be. ²³ Tado ngaw in ki boi dɔ dene'ti, toki Kirisiti in ki boi dɔ Njekawnan'gi'ti kin be tɔ. Kirisiti in Njekaji Njekawnan'gi ki in darɔ'a'gi. ²⁴ Be ə, toki Njekawnan'gi uləi dɔ'de ginn tɔgi'ti lə Kirisiti kakin ə, dene'gi kaa, kadi uləi dɔ'de ginn tɔgi'ti lə ngaw'de'gi me nya'gi'ti pəti tɔ.

²⁵ Ningə in ngaw dene'gi, maji kadi in ndigi ne'se'gi toki Kirisiti ndigi'n Njekawnan'gi ə adi rɔ'ne koy'ti tado lə'de kin be. ²⁶ Adi rɔ'ne koy'ti kadi təl Njekawnan'gi de'gi ki ar njay ta k'in'de de'gi'ti lə Luwə, go tɔgi ki tɔgi'de ki mann num ki ta lə'ne num tɔ. ²⁷ Jeju ge kadi n'te ki Njekawnan'gi takum'ne'ti ki kɔsikurə ki əti bol, ki kanji yoro num, ki ngirə rɔ'de'gi ra ju ju el num, kadi nya madi ki asi nan el goto rɔ'de'ti num tɔ. Ge kadi Njekawnan'gi ari njay ki kanji ta madi dɔ'de'ti. ²⁸ Be tɔ ə, maji kadi ngaw dene'gi ndigi ne'de'gi toki isi ndigi darɔ'de in be be. De ki nje ndigi ne'ne, ndigi darɔ'ne inbe. ²⁹ Toki rɔta'ti, de ki ɔsi rɔ'ne ta nja kare goto. Nan j'in pəti j'uli'de ki nyakusɔ, ə j'indəi kum'je go'de'ti to kində yo taa. In be ə, Kirisiti isi ra'n ki Njekawnan'gi, ³⁰ tado j'in ngann darɔ'a'gi. ³¹ Tado kin ə, dingəm a inyən baw'ne in ki kon'ne, ningə tinyəi nan ki ne'ne, ə in joo pəti təli darɔ ki kare. ³² Nyando kibo to me ta'ti kin, nan m'el'se kadi in ta ki ɔjido Kirisiti ki Njekawnan'gi. ³³ Nya ki maji kadi de ra ə to kin, kadi ngaw dene ki ra ndigi ne'ne to darɔ'ne inbe be, ə kadi dene təl rɔ'ne go ta'ti lə ngaw'ne tɔ.

6

Ta lə ngann'gi ki baw de'gi

¹ Ngann'gi, ingi ki ndəi rɔ'se nan'ti ki Burəbe, maji kadi təli rɔ'se go ta'ti lə nje koji'se'gi, tado in kuləra ki maji. ² ɔsi kurə baw'i ki kon'i, tado in kin in mbərkikində ki dɔkete ki Luwə adi ki kunndu dɔ'ti ki ene: ³ «A isi maji me dɔnangi'ti ningə ndɔ'i a in ngayn tɔ.»

⁴ Ningə in baw'gi, kadi ndəji ndu ngann'se'gi indəi'de bol'ti el, nan kadi ngəmi'de me nyando'ti ki maji, ki me kində koji'ti kigo ta'ti lə Burəbe.

Ta lə bər'gi ki be'de'gi

⁵ In bər'gi, maji kadi təli rɔ'se go ta'ti lə be'se'gi ki dɔnangi'ti ne ki kɔsikurə ki ngayn, ki bol, ki ngarme ki ar njay toki in Kirisiti inbe ə, isi təli rɔ'se go ta'ti li'ə be. ⁶ Ononyi'se kadi rai kulə lə'se dɔkagilo'ti ki de'gi indəi kum'de go'se'ti par, toki isi rai kulə kadi ingəi maji takum de'gi'ti yo be. Nan maji kadi rai kulə to bər'gi lə Kirisiti ki isi rai ndigi lə Luwə ki me'de ki kareba be. ⁷ Maji kadi rai kulə ki rɔnel, to nya ki in kulə lə Burəbe ə isi rai be, um in kulə lə de'gi el. ⁸ In gəri bəti toki nan nan a ingə nyakugə goji lə'ne rɔ Burəbe'ti kigo maji'ti ki ra, re in bər eke in de dɔrɔ'ne.

⁹ In be bər'gi, ingi kaa, kadi adi row nya ra'se maji ki rō'de'ti to. Maji kadi inyöi ta kində'de bol'ti kō, ə kadi in gəri toki be'de num, be'se num in kareba, ə isi me dōran'ti taa nu, ə kōr kum de dana goto rō'a'ti.

Rō dō kunme'ti

¹⁰ Kadi ji tōl'n ta ta'gi, maji kadi tōli de'gi ki nje tōgi'gi ki takul kində rō nan'ti lə'se ki Burəbe ki in nje tōgi ki ngayn. ¹¹ Maji kadi in tuləi nyakati'gi ki Luwə adi'je ba pəti rō'se'ti, kadi rai dingəm non kədinan'gi'ti lə Su. ¹² Tado in de'gi ki awi ki darō ki mosi ə j'a ji rō'i se'de el, nan j'isi rō'i ki ndil'gi ki majel ki nje'gi kibo ki dō'de'ti, ki nje konbe dōnangi'ti ki rōsi ki majel. J'isi rōi ki ndil'gi ki majel ki dangi dangi pəti ki nje konbe me lo'gi'ti ki dōran'ti nu. ¹³ Tado kin ə, maji kadi in tuləi nyakati'gi ki Luwə adi'je ba pəti rō'se'ti, kadi loki ndō'gi ki majel rei ningə, rai gərərə ba. Ningə kadi go rō'ti ə, rai taa ba. ¹⁴ Maji kadi rai taa ba! Ningə kadi ta ki rōta'ti ə dōi bədi'se'ti to ndar be, ə kadi nyara ki dana to to bar handi ki kadi dōi gu'se'ti be. ¹⁵ Maji kadi kində kalangi kaw kiləmbər Poyta ki maji ki nje kadi lapiya, to to sa kulə nja'ti lə'se be. ¹⁶ Me nya'gi'ti pəti, maji kadi uni kunme adi to to dər lə'se be, in ki takul'ə ə a ndəi nyakati'gi lə Su ki sii te to por be tōli kō. ¹⁷ Kaji ki Luwə aji'je to to jōgi rō ki j'uləi dō'je'ti be, ə kadi j'uni ta lə Luwə to kiyərō ki Ndil Luwə adi'je be to. ¹⁸ Nya'gi kin pəti, dōji Luwə me kel si'ə ta'ti. Eli si'ə ta ki dōkagilo'gi pəti ki takul Ndil Luwə ki ar njay. Rai ki kisi dō nja'ti, ə kadi nanyi ki lo ra'a'ti par par. Elita ki Luwə tado lə de'gi lə Luwə pəti. ¹⁹ Elita ki Luwə tado lə'm to, kadi loki m'te'n ta'm ningə kadi inbe ində taa ta'm'ti, kadi m'ilə'n mbər Poyta ki maji li'ə ki to lo kiyərō'ti, kanji bol. ²⁰ In tado Poyta ki maji kin ə, m'taa'n tor Kirisiti m'to'n ki kulə gindi ji'm'ti kəy dangay'ti. Be ə, elita ki Luwə kadi m'elta ki kanji bol, toki maji kadi m'eli'n.

Kuwə ji nan ki dōboy'ti

²¹ M'ndigi kadi in gəri nya ki sow dō'm, ki nya m'nji m'ra. In be ə, Tisiki ki in ngonkon'm ki njendigi lə'm, ki in njekuləbər ki nje ra nya ki low'ə'ti me Burəbe'ti, a el'se nya'gi pəti ki ojidō'm. ²² In tado kin ə, m'ul'ə rō'se'ti kadi in gəri ji kisi'je, ningə kadi ulə dingəm me'se'ti to. ²³ Kadi lapiya, ki ndiginan, ki kunme lə Luwə ki Baw ki Burəbe lə'je Jeju Kirisiti, in dō ngannkon'je'gi'ti. ²⁴ Kadi, memaji lə Luwə in nan'ti ki de'gi pəti ki nje ndigi Burəbe lə'je Jeju Kirisiti ki ndigi ki to ki dōkagilo'gi pəti.

Makitu ki Pol ndangi adi Pilipi'gi

Ta ki do makitu'ti ki Pol ndangi adi Pilipi'gi

Njekawnan ki Pilipi'ti e in njekawnan ki dokete ki Pol nde ginn'de donangi Eropi'ti. Pol ndangi makitu kin adi'de kagilo'ti ki in dangay'ti. Njekawkulø Pol elta do nya'gi'ti ki tei do'a'ti kagilo ki isi'n ki do'ne ta ne kin ningø tøl ra oyo njekawnan'gi tado ra ki rai si'ø ki nyamaji'gi ki ji'de'ti. Ta læ k'in kare ki kisimaji læ Njekawnan'gi uwø me Pol tado njendo nya ki ngom yøki Njekawnan'gi. De'gi ki uni me'de adi Jeju Kirisiti ingøi kisikidotaa ki sigi ki rø Luwø'ti. Kisikidotaa ki sigi kin utø nya'gi ki rangi pøti. Re njekunme'gi sii dann kagilo'ti ki ngan mindi kaa, kisikidotaa kin adi'de lapiya ki rønel. Ginn'ø kin ø njekawkulø, re in dangay'ti kaa, ra togi ndangi'n makitu adi njekawnan ki Pilipi'ti el'de kon ta kin ene: «Rai rønel ki ndo'gi ndo'gi me Burøbe'ti» (4.4).

Kon ta'gi ki me'ti: Kandi me ta'ti 1: 1-11. Nya'gi ki tei do Pol'ti inbe 1.12-26. Kirisiti in nyandaji læ njekunme'gi 1.27-2.18. Ta ki do Timote'ti ki Epapirodit 2.19-30. Kirisiti ø asi pøti um ndukun læ Moji el 3.1-4.9. Ra oyo tado ra ki nan ki nyamaji ki ji'ti 4.10-23.

Kuwø ji nan

¹ In m'in Pol, nan'ti ki Timote, j'in njekuløbør'gi læ Jeju Kirisiti ø ji ndangi makitu kin j'adi'se in de'gi læ Luwø ki me kindø rø nan'ti me to Kirisiti'ti, ki sii Pilipi'ti*. Makitu kin sow do'se, ingi ki njekornon'se'gi, ki diyakirø'gi. ² Ningø kadi memaji ki kisimaji læ Baw'je Luwø ingi ki Burøbe læ'je Jeju Kirisiti in nan'ti sese.

Pol elta ki Luwø tado læ njekunme'gi ki Pilipi'ti

³ Dokagilo'gi pøti ki me'm olo do'se'ti ø, m'ra oyo Luwø. ⁴ Taa dokagilo'gi pøti ki kadi m'el'n ta ki Luwø tado læ'se pøti ø, m'el si'ø ki rønel to. ⁵ Rønel læ'm in tado ra ki rai søm me kulø kilømbør Poyta'ti ki maji, lo kulø ngirø'ti nu biti bone†. ⁶ M'gør maji kadi Luwø ki indø ngirø kulø ki maji me'se'ti kin, a awi'n biti ta toltø'a'ti, ndo tøl Jeju Kirisiti'ti. ⁷ In gorow'ø'ti kadi m'aw ki merta ki be kin tado læ'se pøti, tado m'indø'se dann me'm'ti. Ingi, indøi rø'se nan'ti søm do maji'ti ki Luwø ra søm. Indøi rø'se nan'ti søm pøti me k'in'm dangay'ti, ki me rø'ti ki m'ro ki togi'm tado Poyta ki maji‡. ⁸ Luwø asi kadi mannaji læ'm toki, ingi pøti m'ndigi'se ndigi læ Jeju Kirisiti, m'ør mann do'ti soti.

⁹ Nga ningø, nya ki m'døji Luwø, in kadi ndiginan læ'se in ki do mad'a'ti do mad'a'ti, nan'ti ki nya gøer ki røta'ti ki me kør kum nya ki maji ki nya ki majel nan'ti kadi ar njay. ¹⁰ Lo kin'ti, a gøri go nya ki nda'a to'ti ki maji ra. Ø a in de'gi ki kar njay, ki ndo tøl Kirisiti'ti, de asi kadi aw ki ta madi do'se'ti el. ¹¹ Ningø a in de'gi ki nyara ki dana, ki in rø Kirisiti'ti a to mbar mbar rø'se'ti, tado tobar ki toji læ Luwø.

Poyta ki maji aw ki kete kete

¹² Ngannkon'm'gi, m'ndigi kadi in gøri toki nya ki te do'm'ti kin ra adi Poyta ki maji aw ki kete to kaw yo. ¹³ In be ø, de'gi pøti ki nje ra kulø ki nje konbe ki boi, ki ndøgi de'gi, gøri kadi in tado kulø læ Kirisiti ø m'to'n dangay'ti. ¹⁴ Nga ningø, to'm dangay'ti, ra adi ngannkon'm'gi ngayn, uni me'de adi Burøbe, ø ingøi togi do mad'a'ti kadi elita læ Luwø ki kanji bol. ¹⁵ In ki røta'ti kadi de'gi madi iløimbør to Kirisiti ki hal ta ki ra, ki hangal n'in, nan de'gi ki nan'gi, iløimbør'ø ki hangal ki maji to. ¹⁶ De'gi

* 1:1 1.1 4.15; KNK 16.12 † 1:5 1.5 KNK 16.13-15 ‡ 1:7 1.7 1.13

ki awi ki hangal ki maji kin, rai kulə kin ki ndiginan. Ningə gəri kadi m'in lo kin'ti ne, m'nji m'ro tado Poyta ki maji. ¹⁷ Nje ki awi ki hal ta ki ra, isi iləimbər tō Kirisiti ki ndigi ra ki sow dō'de. Ningə nya ki me'de'ti ki ɔsi'de adi isi iləimbər tō Kirisiti kin in nya ki dana el. Sangi kadi n'adi m'in kon dō mad'a'ti, me dangay'ti ki m'in'ti. ¹⁸ Ningə re in ki me ki maji eke in ki majel ə isi iləimbər tō Kirisiti ə, in kin de aw go'ti el. M'gər kadi isi iləimbər tō Kirisiti, ningə m'ra ronel dō'ti, ə m'nanyi ki lo ra ronel dō'ti. ¹⁹ Tado m'gər kadi in nya ki isi ra nya kadi ta tol ta'a ə m'ingə'n kaji. M'ingə'n kaji ki takul k'el ki isi elita ki Luwə tado lə'm num, ki takul tōgi ki Ndil Jeju Kirisiti adi'm num. ²⁰ Ki ɔji go nya ki m'nji m'ngəm ta'a d'ele, ki m'nji m'ində me'm dō'ti, nya ki rō'm a səl'm dō'ti goto. M'tinyi me'm kati kadi re in bone eke ndō'gi pəti, m'a m'tōji k'in kibo lə Kirisiti kadi de'gi oyi darō'm'ti. Re in me kisidōtaa'ti lə'm eke me koy'm'ti. ²¹ Ki darō'm'ti, kisikidōtaa lə'm in tado Kirisiti, ə koy'm in maji lə'm tō. ²² Ningə, re kisi'm ki dō'm taa bay, a adi'm tarow kadi m'ra kulə madi ki to soti ə, lo kin'ti, m'gər nya ki kadi m'mbəti el, ke in kisikidōtaa eke in koy wa kaa m'gər el. ²³ Nan nya'gi joo isi ndōri'm'in yanan: m'ndigi kadi m'tusi dōnangi kin m'inyə, ə m'aw m'nji kadi Kirisiti'ti. In kin ə in nya ki to soti ngayn. ²⁴ Ningə kisi'm dōnangi'ti ne, maj'a to'ti ngayn tado lə'se. ²⁵ Nga ningə, m'gər maji, ujə'm roy kadi m'a m'nji dōnangi'ti ne bay, m'a m'in kadi'se'ti ne pəti bay tado kaw kete lə'se, tado ronel lə'se me kunme'ti. ²⁶ Lo kin'ti, loki m'təl m'te dann'se'ti ə, ki takul'm, a gəri row tōji ki isi me tō Kirisiti'ti kin ar njay.

²⁷ Nan k'in ə, kadi panjiyō'se in kigo Poyta'ti ki maji lə Kirisiti, kadi re m're dann'se'ti, eke m'in sanyi sese kaa, m'oo ta ki dō'se'ti maji. Kadi m'oo poy'se toki uwəi tōgi'se ba me ndil'ti ki kare, indəi rō'se nan'ti, roi ki me ki kare kigo me'se'ti ki uni adi dō Poyta'ti ki maji. ²⁸ Ningə inyəi tarow adi njeta'gi lə'se uləi bol kare me'se'ti el. Loki inyəi tarow adi uləi bol me'se'ti el, a to taga kadi in de'gi ki uni row ki kaw tuji'ti, ə ingi, uni row kaji tō. Ningə pəti, in ndigi lə Luwə kadi to to be. ²⁹ Tado ki ɔjido Kirisiti, Luwə ra sese maji adi uni me'se adi'ə par el, nan adi ingəi kon tado li'ə tō. ³⁰ Ningə ki ngəsine kin, ingi uləi rō'se me rō'ti ki kete m'nji m'ro kakin tō. Rō kin, bone ge kin kaa m'nji ta'ti ne m'nji m'ro toki in gəri§.

2

Kirisiti təl rō'ne njekuləbər'ti

¹ Toki ka ki Kirisiti ulə'n dingəm me'se'ti, toki ingəi tōgi me ndigi nan'ti, toki Ndil dō'n'se nan'ti, toki me'se to'n dō nan'ti, isi ɔji k'oo kumtondoo lə'se ki rō nan'ti, ² m'dəji'se kadi adi'm'in ronel me kuwə nan me'se'ti lə'se kin. Adi ndiginan ki kare inbe kin ə uwə me'se, adi me'se in kare, indəi rō'se nan'ti. ³ Rai nya madi kare ki hal ni ki ra el, taa hal kōji rō el tō. Nan ki dō ki səl ləm, kadi de ki nungi oo madi'ne to kibo dō'ne'ti. ⁴ Kadi de madi sangi maji lə rō'ne inbe par el, nan kadi sangi maji lə ndəgə'gi tō taa. ⁵ Kadi panjiyō'se ki rō nan'ti in panjiyō de'gi ki nje kində rō'de nan'ti me tō Kirisiti.

⁶ Kirisiti ki, lo kulə ngirə'ti nu, re oo nya'gi ki rō'a'ti pəti ə, in Luwə inbe par, nan sangi kadi n'uwə majiro'ne ki ji kasi ki asi nan ki Luwə kin el.

⁷ Or tōbar kin dō'ne'ti kō to k'or yo,

Ra rō'ne njekuləbər'ti,

Təl rō'ne to de'ti,

Adi de'gi gəri'ə me nya'gi'ti pəti toki in de.

⁸ Səl dō'ne,

Təl rō'ne go ta'ti biti oy'n,

Koy ki dō kagidəsi'ti.

⁹ In tado kin ə, Luwə un do'a taa ad'a ra ngaw,
Ad'a to ki in do to'gi'ti pəti.
¹⁰ Tado kunme me to Jeju'ti,
Nyakində'gi pəti ki dōran'ti,
Dōnangi'ti ki ginn dōnangi'ti
Ɔsi məkəsi'de nanga non'a'ti,
¹¹ Ə kadi ta te ta de'gi'ti pəti toki Jeju Kirisiti in Burəbe,
Kadi to Luwə ki Baw'je bari'n*.

Kulə lə njekunme'gi dōnangi'ti ne

¹² Njendigi'm'gi ki maji, to ki ka ki rai go ndu'm'ti ki ndo'gi ndo'gi, dōkagilo ki m'in'n dann'se'ti, kadi rai ki dōkagilo ki oyi m'in dann'se'ti par el, nan dōkagilo ki m'goto'n dann'se'ti ne inbe kin kaa, kadi rai kulə do kaji'ti lə'se ki bol Luwə, ki do ki sol. ¹³ Tado Luwə inbe ə ində ndigira me'se'ti num, Ɔsi'se adi rai num, kigo kojira'ti li'ə. ¹⁴ Rai nya'gi pəti ki kanji barta ki kanji kol, ¹⁵ kadi ta madi goto do'se'ti, kadi in de'gi ki kar njay, kadi in ngann'gi lə Luwə ki inyəi adi nya ki majel kare be ka rati ro'je'ti el, dann de'gi'ti ki uri mu sulə ki, de'gi ki ndigi kuləra ki majel par, ki me dōnangi'ti ne. Kadi unji dann'de'ti to por ki unji do dōnangi'ti†, ¹⁶ loki a iləi'de mbər ta kaji. Lo kin'ti, m'a m'un'se kadi m'ində'n gu'm, ndo təl Kirisiti'ti. Tado m'anyi ngodi ki ro'm to'm ki ndangi kare el. ¹⁷ Re kadi mosi'm osi nanga do kulə'ti ki m'ra, kadi ki m'un'n kunme lə'se to kadikare m'adi Luwə ə, m'ra ronel, ningə kadi ronel lə'm kin in ronel lə'se pəti. ¹⁸ Ningə ingi kaa, kadi rai ronel to, ə adi ronel lə'se in ronel lə'm to.

Pol ulə Timote ingi ki Epapirodititi ki ro njekunme'ti ki Pilipi

¹⁹ M'gər do'm'ti maji kadi me to Burəbe Jeju'ti, nanyi ngayn el kadi m'a m'ulə ki Timote ro'se'ti non kadi re ki poy'se adi'm kadi m'in kaa m'ingə'n togi to. ²⁰ Timote ki kar'ne ba ə kanyi sə'm ta ki uwə me'm, adi ta on me'ə ə isi mərta do'se'ti. ²¹ Ndəgə'gi pəti, kanyi ngodi tado maji lə ro'de inbe par ə uwə me'de, um ngodi lə Jeju Kirisiti el. ²² Nan in, toji ki taga adi de'gi gəri'ə to ngonni ki nje njiyə nja baw'ne'ti. Ində ro'ne ta kulə kiləmbər Poyta'ti ki maji sə'm. ²³ M'gər kadi in ə m'a m'ulə ki ro'se'ti loki m'a m'oo ta ki do'm'ti ar njay. ²⁴ Taa m'gər do'm'ti maji, kadi me to Burəbe'ti, dōkagilo ngayn el ə, daro'm m'inbe, m'a m're kadi m'oo'se.

²⁵ Ningə ki ngosine kin, m'oo maji ngayn kadi m'təl m'ulə ngonni'je Epapirodititi, ki in madikulə'm ki madi ro lə'm ro'se'ti gogi. In ki uləi'ə kadi re ki nya'gi ki m'aw ndoo'ə, kadi ra sə'm‡. ²⁶ Epapirodititi ndigi ngayn kadi n'oo'se pəti, ningə sangi ki ro tinyi'ne, tado monyi ra'a, adi oyi ta'a. ²⁷ Monyi ra'a, ki koy'o in ndəkba, nan Luwə oo kumtondoo li'ə. Ningə in kumtondoo li'ə par el, nan in kumtondoo lə'm to ə Luwə oo, kadi m'ingə metuji ki rangi do mad'a'ti bay el. ²⁸ M'sangi kadi m'ulə ro'se'ti gogi kalangi, kadi re oyi'ə ə, ingəi ronel, ə kadi m'in kaa me'm osi'n ki nanga to. ²⁹ Lo kin'ti, maji kadi uwəi'ə ki ro'se'ti ki ronel ngayn, me to Burəbe'ti. Ko de'gi ki to in be kin, maji kadi Ɔsigonn'de. ³⁰ Tado nanyi nden ba kadi ingə koy tado kulə lə Kirisiti. Un ro'ne ilə kə, kadi re ra sə'm tor'se'ti, me nya'ti ki inbe'gi asi kadi rai adi'm'in el.

3

Row ki ra dana ki rōta'ti non Luwə'ti

¹ Ki ngosine kin ngannkon'm'gi, maji kadi rai ronel me kində ro nan'ti ki Burəbe. Nya ki a Ɔgi'm kadi m'təl m'el'se ko ta ki kare ki m'el'se kete nga kin goto. Ningə ki ro'se'ti ə, in nya ki maji sese to maji yo. ² Maji kadi indəi kumkədi do ro'se'ti ki

* 2:11 2.11 10-11; Ejay 45.23 † 2:15 2.15 Ndukun ki nja joo 32.5 ‡ 2:25 2.25 4.18

ro de'gi'ti ki rai ro'de to busi'gi be kam, ki ro de'gi'ti ki in nje ra kulə ki me'de ki majel, ki ro de'gi'ti ki nje k'oo mōti ki kujə to nya ki ngayn. ³ Njekujəmōti'de'gi ki rōta'ti in j'ingi, tado j'isi ji gosi Luwə ki row lə Ndil'ə, rō'je nəl'je ngayn kadi j'ində rō'je nan'ti ki Jeju Kirisiti, ningə j'uwəi kul rō'je el to. ⁴ Nan ki rōta'ti, m'aw ki ta ki asi kadi m'uwə'n kul rō'm. Kin ə de madi oo kadi n'asi kuwə kul rō'ne ə, m'in m'asi kuwə kul rō'm m'utə de'ə kin. ⁵ Ujəi mōti'm ndo ki kon jijoo lə ndo koji'm, m'in ngonnn *Isirayel, ginn koji'ti lə Benjamen, m'in Ebirə ki me mosi'ti, ningə ki ojido ndukun, m'in me kuti'ti lə *Parisi'gi. ⁶ Ki ojido tingəbil, m'in njekində kum njekawnan'gi ndoo, ki ojido təl ro go ndukun'ti, m'in ki kanji ta madi dō'ti*. ⁷ Nga ningə, nya'gi kin ki kete m'oo'de to nya ki ngayn, ngōsine m'oo'de to nya ki kə kare tado lə Kirisiti. ⁸ M'oo'de to nya ki kə kare, loki m'un'de m'oji kadi nyamaji'ti ki əti bol ki in gər ki m'gər Jeju Kirisiti ki Burəbe lə'm. Tado lə Kirisiti, m'inyə nya'gi pəti kə, m'oo'de to nya ki dō yiwi be. M'ra be kadi m'in'n nan'ti ki Kirisiti, ⁹ kadi m'in me ji'ə'ti. Ningə kadi in ki takul ki ra wa m'ra dana me ndukun'ti el, nan kadi in ki takul kuləra Kirisiti. Kadi in ki takul kōrtadōti ki Luwə or ki gorow kunme kadi Kirisiti. ¹⁰ Nya ki uwə me'm, ində'n ta kadi m'gər Kirisiti, taa kadi m'gər tōgi kin ki ində'n taa lo koy'ti. Ningə kadi m'ingə ko kon li'ə kin, ə kadi m'oy ko koy li'ə kin to. ¹¹ Be kadi to re to bann ə, m'ində taa lo koy'ti, dann njekoy'gi'ti.

Kanyi ngodi sōw dō nya ki j'isi j'anyi ngod'o

¹² Toki rōta'ti, nya ki m'nji m'anyi ngodi tado'a kin, m'ində ji'm dō'ti el bay, taa m'in de ki gəsirə gəsirə el bay to. M'nanyi ki lo kanyi ngodi'ti kadi m'ində ji'm dō'ti, tado m'inbe ki dō'm, Jeju Kirisiti ində ji'ne dō'm'ti. ¹³ Ngannkon'm'gi, m'gər kadi m'ində ji'm dō nya'ti ki m'nji m'anyi ngod'o kakin el bay, ningə nya kare ki m'ra, me'm oy dō nya'gi ki go'm'ti, m'ində tōgi dō rō'm'ti kadi ji'm odi nya ki in non'm'ti kin yo. ¹⁴ M'anyi ngodi sōw dō nya ki in non'm'ti, kadi m'ingə nya kugəgoji ki Luwə bar'je kadi adi'je dōran'ti ki gorow lə Kirisiti. ¹⁵ J'in ki ji tōgi gangi me ndil'ti, maji kadi mərta lə'je ra nanga dō loki m'el ta'ti kin. Nga ningə, kin ə re nya madi to, ə ndu'se asi nan dō'ti el ningə, Luwə a te kum'se dō'ti. ¹⁶ Re in ri ə ra nya kaa, adi ji njiyēi nan'ti toki j'in nu biti ji tei ne kin. ¹⁷ Ngannkon'm'gi, maji kadi ndaji'm'in, ə kadi kum'se in go nja de'gi'ti ki isi njiyēi kigo lo njiyē'gi'ti toki in gəri. ¹⁸ Tado ngayn'gi, njiyē'de osi ta koy Kirisiti dō kagidəsi'ti. Ningə in ta ki m'el'se ki dōkagilo'gi pəti, nan m'təl m'el'se bone bay, ki mann non kum'ti. ¹⁹ In de'gi ki ta tōlta'de in tuji, tado luwə lə'de in kanda'de, taa tōbar lə'de in me nya'ti ki to rōsəl'ti to, ningə nya ki uwə me'de, in nya ki dōnangi'ti ne par. ²⁰ Nan j'in ə, j'in ngannjēbe'gi ki dōran'ti. Dōran ki in lo ki j'isi ji nginə njekaji'je, Burəbe lə'je Jeju Kirisiti kadi ində'ti to re ingə'je. ²¹ Jeju a mbəl darō'je ki tōg'ō goto, ki a oy kin, kadi təl to to darō'a ki aw ki tōji ki əti bol kin be. A ra kulə kin ki tōgi ki awi'n kadi uwə'n nya'gi pəti ginn tōgi'ne'ti.

4

¹ Ngannkon'm'gi ki njendigi lə'm, m'ndigi ngayn kadi m'təl m'oo'se. Ingi, in nya rōnel lə'm, in jōgi kōsikurə ki isi dō'm'ti. Lo kin'ti, njendigi lə'm, maji kadi uwəi tōgi'se ba to kin be, njiyēi nan'ti ki Burəbe.

Ta kōji tado kisi ki nan ki lapiya

² M'uwə nja Ebodi in ki Sentisi, m'dəji'de kadi adi me'de in kare me kində rō nan'ti ki Burəbe. ³ Nga ningə in madikulə'm ki maji, m'dəji'ki kadi ra se'de adi ndu'de osi go nan'ti, tado in dene'gi ki indəi rō'de nan'ti sə'm, rōi tado Poyta ki maji. Rōi, nan'ti ki Kileman ge ki ndəgi madikulə'm'gi ki rangi pəti ki Luwə ində tō'de me makitu kaji'ti.

* 3:6 3.6 KNK 8.3, 22.4, 26.9-11

⁴ Rai ronel ki dokagilo'gi pæti me njiyæ nan'ti ki Buræbe. M'tæl m'el'se bay, rai ronel!
⁵ Maji kadi de'gi pæti gæri ra maji læ'se. Buræbe a re ngosine. ⁶ Ningæ, kadi adi me'se ra sururu dɔ nya madi'ti el. Me nya'gi pæti ki to rɔ'se, maji kadi indæi non Luwæ'ti, eli si'æ ta, nonyi dɔ'a'ti, æ rai'æ oyo tɔ. ⁷ Nga ningæ, lapiya læ Luwæ ki utæ nyagær læ de, a ngæm ngarme'se ki mæta'gi læ'se me kindæ rɔ nan'ti ki Jeju Kirisiti.

⁸ Ki ngosine kin ngannkon'm'gi, maji kadi nya'gi pæti ki in nya ki rɔta'ti, nya ki de'gi piti, nya ki in nya ki dana, nya ki ar njay, nya ki de'gi ndigi, nya ki de'gi osikuræ, nya ki tɔ'a bar, nya ki de'gi ulæi tɔji dɔ'ti, æ kadi uwæ me'se. ⁹ Nya ki m'ndo'se, nya ki ingæi rɔ'm'ti, nya ki oyi ta'm'ti, ki nya ki oyi rɔ'm'ti, maji kadi uni rai kulæ. Ningæ Luwæ ki nje kadi lapiya a in nan'ti sese.

Pol ra oyo Pilipi'gi tadɔ nya ki ulæi adi'æ

¹⁰ Rɔ'm næl'm ngayn me kindæ rɔ nan'ti ki Buræbe, loki m'oo tɔji ki taga bone toki me'se to dɔ'm'ti. Me'se kin to dɔ'm'ti be mayinu, nan tarow ki kadi tɔji'm'in adi m'gær æ ingæi el. ¹¹ Nga ningæ, m'elta kin be tadɔ nya ki to rɔ'm, el jagi. Tadɔ m'in de ki m'gær lo ra ronel dɔ nya'ti ki to ji'm'ti. ¹² M'gær kisi me ndoo'ti, taa m'gær kisi me nyakingæ'ti tɔ. Me nya'gi'ti pæti, ki lo'gi pæti, m'gær kisi me ndann'ti ki me bo'ti, me nya tombar'ti ki me nya torɔ'ti. ¹³ M'asi kadi m'dɔɔ me'm me nya'gi'ti pæti ki takul Kirisiti ki nje kadi'm tɔgi. ¹⁴ Nga ningæ, in nya ki maji æ rai kadi indæi rɔ'se nan'ti sæ'm dɔ kon'ti læ'm. ¹⁵ In Pilipi'gi, inbe'gi gæri maji toki, lo kulæ ngiræ kilæmbær Poyta'ti ki maji, loki m'aw kadi m'inyæ dɔnangi ki Maseduwann'ti*, Njekawnan madi ki rangi ki kadi un nya adi'm tor nya ki m'in m'un m'adi kin goto. De'æ, in ingi par. ¹⁶ Loki m'in Tesaloniki'ti, ulæi ki nya ki m'aw ndoo'æ asi nja joo kare, rai sæ'm†. ¹⁷ Ningæ in kadikare æ m'nji m'sangi ji'se'ti el, nan m'nji m'sangi kadi kær ramaji læ'se aw ki dɔ mad'a'ti dɔ mad'a'ti. ¹⁸ Ki ngosine kin, nya'gi ki m'aw ndoo'æ ka m'ingæ pæti tɔ nga. M'ingæ ki to mbar mbar rɔ'm'ti, nya ki nal'm goto, loki Epapiroditæ adi'm nya ki adi'æ kadi adi'm kin. Nya ki adi'm'in kin to to kadikare ki banyinan æti maji, ki Luwæ taa, kadikare ki næl'æ. ¹⁹ Lo kin'ti, Luwæ a adi'se nya'gi pæti ki ai ndoo'æ, kigo nyakingæ'ti li'æ ki æti bol ki gorow læ Jeju Kirisiti. ²⁰ Ningæ kadi kosikuræ in ki dɔ tɔ Luwæ'ti ki Baw'je ki dokagilo'gi ki dokagilo'gi. *Amen!

Kuwæ ji nan ki dɔboy'ti

²¹ Uwæi ji njekunme'gi pæti me tɔ Jeju Kirisiti'ti adi'm'in. Ngannkon'm'gi ki in sæ'm ne uwæi ji'se. ²² Taa njekunme'gi pæti uwæi ji'se tɔ. Kibo ngayn in nje ki isi rai kulæ me kæy'ti læ nje konbe ki boi Sejar.

²³ Kadi memaji læ Buræbe Jeju Kirisiti in nan'ti sese pæti. Ta goto nga.

* 4:15 4.15 2Ko 1.16 † 4:16 4.16 15-16; KNK 17.1; 2Ko 11.9

Makitu ki Pol ndangi adi Kolosi'gi

Ta ki do Makitu ki Pol ndangi adi Kolosi'gi

Makitu kin tanan ki nje ki Pol ndangi adi njekawnan'gi ki Epeji'ti me lo'gi madi'gi'ti: Makitu ki ndangi adi nje ki Kolosi eke nje ki Epeji, Pol ndangi'de kagilo'ti ki in dangay'ti. Ta'gi ki toi me makitu'gi'ti ki joo kin nu, nya'gi ki rai nya kagilo ndangi'de'ti nu taanan.

To toki njendo de'gi nya ki ngom uri dann njekawnan'gi'ti be, rei ki burnanmbukitu dann'de'ti. Kigo nyando'ti la'de, eli toki togi'gi kigo ndil'ti rai kulə ngayn ningə de a ra togi tət'i'de rə, konbe do'de'ti ki row təlro go ndukun'ti la Moji taa. Makitu la Pol el toki ndukun'gi la Moji asi konbe do nyənn'gi'ti la daro de el (2.23). Ki takul koy Ngonn Luwə do kagidəsi'ti kareba ə de a ingə'n kaji (1.20). Njekunme'gi in ngann ro daro ki in njekawnan'gi ki Kirisiti in do'de. Ningə kadi njekunme'gi ndiginan yo ki ne. Ndiginan yo ki ne kin doo'de nan'ti doo ki asi nan berere (3.14-15).

Kon ta'gi ki me'ti: Kandi me ta'ti 1.1-8. Kirisiti inbe ki do'ne me hal'a'ti ki kuləra'a 1.9-2.19. Kisikidota ki sigi me Kirisiti'ti 2.20-4.6. Dobby ta 4.7-18.

Kuwə ji nan

¹ M'in Pol ki njekawkulə la Jeju Kirisiti kigo ndigi'ti la Luwə, nan'ti ki ngonnkon'je Timote ə ji ndangi makitu kin, ² j'adi'se in de'gi la Luwə ki sii me be'ti ki Kolosi, in ngannkon'je'gi ki nje ra nya ki low'ə'ti me to Kirisiti'ti. Kadi Luwə ki Baw'je adi'se ramaji ki lapiya.

Pol ra oyo Luwə tado la Kolosi'gi

³ Ji ra oyo Luwə ki Baw Burəbe la'je Jeju Kirisiti, dokagilo'gi pəti ki j'isi j'el si'ə ta tado la'se. ⁴ Ji ra'a oyo tado j'oo poy kunme la'se ki uni adi Jeju Kirisiti, ki ndigi ki in ndigi de'gi pəti ki in de'gi la Luwə. ⁵ Kunme ki ndiginan kin, ginn'de in do nya kindəmedoti la'se ki Luwə isi ngəm me dōran'ti adi'se. In gəri nya kindəmedoti kin ki takul kiləmbər Poyta ki maji ki in ta ki rəta'ti kin. ⁶ Poyta ki maji kin aw biti te rə'se'ti. Ningə asi dōnangi ba pəti, te ki kandi nya, ə aw ki kete kete toki to'n dann'se'ti kin be to, ulə ngirə me ndo'ti inbe ki oyi poyta ki ojido memaji la Luwə, taa gəri memaji kin toki nya ki rəta'ti. ⁷ In Epapirasi, ki in madi'je ki ngayn me kulə'ti ə ndo'se nya'gi kin. In de ki nje ra nya ki low'ə'ti me k'in ə njekuləbər la Kirisiti dann'se'ti. ⁸ Ningə in ə el'je ta do ndigi nan'ti ki Ndil Luwə adi'se.

Kelta ki Luwə tado la Kolosi'gi

⁹ Be ə, j'in kaa, ndo'ti inbe ki j'oo'n poyta la'se kin, j'inyə ta kelta ki Luwə tado la'se el. Ji dəj'ə kadi adi'se gəri ndigi li'ə maji ki takul gosi ki nyagər ki Ndil'ə adi'se. ¹⁰ Lo kin'ti, panjiyə'se a in panjiyə de'gi la Burəbe ki nəl'ə me nya'gi'ti pəti, a in panjiyə ki aw ki kete kete me kuləra ki maji'ti, ə a togi me gər Luwə'ti par par to. ¹¹ Ji dəji Luwə kadi adi'se togi me nya'gi'ti pəti ki takul togo'ki əti bol, kadi uwəi togi'se ba me nya'gi'ti pəti, ki kisidoti ki koreme to. ¹² Rai oyo Luwə ki Baw'je ki ronel toki adi'se asi kingə nya nduwə ki isi ngəm me bekon'ti li'ə ki ndolo, tado de'gi ki in yan'a'gi. ¹³ In ə, or'je ginn togi'ti la lo ki diw, re se'je me Konbe'ti la Ngonn'o ki njendigi li'ə. ¹⁴ Ki takul Ngonn'o kin ə, j'in'n ki taa k'ilə taa, ningə majel'gi la'je in ki k'inyə go ko to. ¹⁵ Ngonn kin, in banakum Luwə ki de asi k'oo'ə el. In Ngonn dər nyakində'gi pəti. ¹⁶ Toki rəta'ti, in ki takul'ə ə Luwə ra'n nya'gi pəti ki me dōran'ti num, ki dōnangi'ti ne num to. Nya'gi ki de oo'de ki kum'ne, ki nya'gi ki de oo'de ki kum'ne el, re in

ngar'gi, eke nje konbe'gi ba pəti kaa, ki tɔgi ki utə, in ki takul'ə ə Luwə ra'n nya'gi kin pəti num, taa in ki tado li'ə num tɔ. ¹⁷ Kirisiti in non nyakində'gi'ti pəti. Ningə in ki takul'ə ə, nya'gi pəti ki Luwə ra'de, rai ki dɔ'de taa tɔ. ¹⁸ Kirisiti inbe in kibo dɔ Njekawnan'gi'ti, ki in darɔ'a. Inbe ə in kulə ngirə nya, in de ki dɔkete ki te dann nje koy'gi'ti. Be tado me nya'gi'ti pəti, in ki dɔkete. ¹⁹ Tado Luwə ge kadi nya'gi pəti ki rɔ'ne'ti asi nan berere rɔ Kirisiti'ti. ²⁰ Ningə in ki takul Kirisiti ə Luwə ndigi kadi de'gi pəti ki dɔnangi'ti ne uləi noji nan'ti sə'ne. In ki takul mosi Ngonn'o ki anyi dɔ kagidəsi'ti kin ə, Luwə adi lapiya re'n dɔnangi'ti ne eke dɔran'ti. ²¹ Ningə ingi ki kete in mbah'gi takum Luwə'ti, in njeban'gi li'ə tado ta mərta'gi lə'se, ki nya ra'se'gi ki majel. ²² Nan ngɔsine Luwə ulə noji nan'ti sese ki takul darɔ Kirisiti ki gorow koy'o, kadi ra adi tei takum Burəbe'ti to de'gi ki ar njay num, ki kanji yoro num, ta ki kanji ta madi dɔ'se'ti num tɔ. ²³ Ningə, maji kadi rai dɔ nja'se'ti me kunme'ti. Kunme kin ə in ginn kəy ki ngan ki rai dɔ'ti, ki kanji kadi nya madi ɔr'se aw sese sanyi ki nya kindəmedɔti lə'se ki Poyta ki maji adi'se kin. Poyta ki maji ki in ki kiləmbər'ə kadi de'gi pəti ki dɔnangi'ti ne kin. Ningə in ə m'in Pol m'in njerakulə.

Kon lə Pol tado Njekawnan'gi

²⁴ Ngɔsine, rɔ'm nəl'm tado kon'gi ki m'nji m'ingə tado lə'se. Toki rɔta'ti, me rɔ'm'ti, ki tado maji lə *Njekawnan'gi ki in darɔ Kirisiti, m'tolta kon'gi ki nanyi kadi Kirisiti ingə. ²⁵ Ki tado Njekawnan'gi ə m'təl'n njekuləbər lə'de. In Luwə ə ulə kulə kin ji'm'ti kadi m'ra'n sese. Kulə kin in kadi m'iləmbər Poyta ki maji lə Luwə kin ba pəti madi'se. ²⁶ In nya ki to lo kiyə'ti ki rɔ ginn de'gi'ti pəti ki dɔkagilo'gi pəti, nan ngɔsine te ki dɔ adi de'gi lə'ne gəri. ²⁷ Tado Luwə ndigi kadi gəri nya ki ɔji kadi ra ə in nya ki maji ki əti bɔl kin. In nya ki k'ində dɔ'a dana tado maji lə de'gi pəti ki in Juwipi'gi el. Nya ki to lo kiyə'ti ki Luwə te ki dɔ'a in Kirisiti ki isi me'se'ti; ki ta kin ə me'se in ki k'ində dɔ tɔji'ti ki əti bɔl ki a re. ²⁸ In Kirisiti kin ə, j'isi j'iləmbər Poyta ki maji li'ə ki row ndɔr mbi de'gi pəti, ki row ndo'de nya ki takul kumkədi ki Luwə adi'je. Tado kadi ingi pəti tɔli de'gi ki tɔgi gangi me tɔ Kirisiti'ti. ²⁹ Tado kin ə, m'nji m'ra'n kulə num, m'nji rɔ'n num, ki tɔgi Kirisiti ki isi ɔdi rɔ'ne rɔ'm'ti.

2

¹ Toki rɔta'ti m'ndigi ngayn kadi in gəri rɔ ki ngan ngayn ki m'nji m'ro tado lə'se, tado lə Lawodise'gi, taa tado lə ndəgə'gi pəti ki oyi m'in ki kum'de el kin tɔ*. ² Rɔ kin, m'ro kadi m'ulə'n dingəm me'de'ti, ə kadi indəi rɔ'de nan'ti kareba me ndigi nan'ti, taa kadi ingəi nyagər ki a adi'de me ki tinyi kati, kadi gəri nya lə Luwə ki to lo kiyə'ti, ki in Kirisiti kin num tɔ. ³ In rɔ Kirisiti'ti kin ə de a ingə gosi'gi ki nyagər'gi'ti. ⁴ M'elta kin be kadi de madi ədi'se ur'se ki bəl ta ki ta'ne'ti el. ⁵ In ki rɔta'ti, kadi darɔ'm in sanyi sese, nan ndil'm in nan'ti sese. Ningə rɔ'm nəl'm ngayn kadi m'oo'se, rai dɔ nja'se'ti, taa uwəi tɔgi'se ba me kunme kadi Kirisiti'ti tɔ.

Nya'gi pəti in rɔ Kirisiti'ti

⁶ Nga ningə, toki taai Jeju Kirisiti, ki Burəbe me'se'ti, maji kadi njiyəi si'ə nan'ti. ⁷ Uləi ngirə'se rɔ'a'ti, ə adi kisikidɔtaa lə'se in kəy ki indəi dɔ'a'ti. Ningə kadi rai dɔ nja'se'ti me kunme'ti kigo nyando'ti ki ingəi, ə kadi rai oyo Luwə ki dɔnan'ti dɔnan'ti tɔ. ⁸ Indəi kumkədi dɔ rɔ'se'ti, kadi de madi ədi'se ki nyagər ki ngom, ki nda'a goto ki in nyagər lə de'gi ki dɔnangi'ti ne kin el. In nyagər ki ngirə in dɔ nyajibəlbə'ti lə de'gi ki dɔ tɔgi ndil'gi'ti ki majel ki dɔnangi'ti ne, um in dɔ Kirisiti'ti el†. ⁹ Tado nya'gi pəti ki rɔ Luwə'ti, ta'de asi nan berere darɔ Kirisiti'ti. ¹⁰ Nga ningə ingi ingəi nya'gi kin pəti asi nan rɔ Kirisiti'ti, nya ki du'se goto. Kirisiti ki in kibo dɔ nje konbe'gi'ti pəti, ki tɔgi'gi'ti ki utə pəti.

* 2:1 2.1 4.13 † 2:8 2.8 Gal 4.3

11 In me kində rə nan'ti ki Kirisiti kin ə teli de'gi ki nje kujə mōti'de. Ningə in kujə mōti ki de ə ujə ki ji'ne el, nan in kujə mōti ki Kirisiti inbe ə ujə, kadi ɔri'n nyənn lə darə ki isi aw sese ki majel'ti kin kə. 12 Ki row lə batəm ki rai, duwi'se nan'ti ki Kirisiti, ningə uni'se nan'ti si'ə taa lo koy'ti tə tado uni me'se də tōgi'ti lə Luwə ki te si'ə dann njekoy'gi'ti. 13 Ingi ki kete, in de'gi ki koy tado majel'gi lə'se, in de'gi ki in *Juwipi'gi el, ujəi mōti'se el tə, nan ngosine, Luwə təl adi sii kumngayira nan'ti ki Kirisiti. Luwə inyə go majel'gi lə'se pəti kə. 14 Luwə buji nyara'je'gi ki to me makitu'ti, ki isi səki də'je, taa ɔsi'je taa ki gorow lə ndukun'gi kin tə; Luwə tuji'de kə ki gorow bər'de də kagidəsi'ti. 15 In be ə, Luwə ɔr'n tōgi ndil'gi ki majel ki tōgi ki isi onyibe kə‡, ulə rəsəl də'de'ti takum de'gi'ti, adi me njiyə tətə rə'ti lə Ngonn'o, ki in Kirisiti, njiyəi to dangay'gi. 16 Lo kin'ti, adi de madi gangi ta də'se'ti tado nyakuso eke nya kanyi el, taa ɔjido ndə ko nanyi eke ndə kərkon lə Juwipi'gi el. 17 Nya'gi kin pəti in ndil nya'gi ki a rei, nan nya ki rəta'ti, in darə Kirisiti. 18 Ononyi'se kadi adi de madi təl rə ki tətə lə'se kin yan'ne'ti. Adi in de'gi ki njera rə'de njedə səl, isi ɔsi də'de nanga non malayka'gi'ti, in de'gi ki nje k'oo nya ki koo me ninn'ti to nya ki ngayn. In de'gi ki mərta lə'de in mərta ki ra də'de'ti inbe par, adi isi indəi gu'de. 19 Degə'gi kin, mbeti kuwə ki Kirisiti ki in kibo, in də kin. Nan toki rəta'ti, in ki takul Kirisiti ki in də kin ə ngann rə'gi pəti ingəi nya ki kadi ra se'de. In ki takul'ə ə dəkur'gi ki ngirə'gi sii tanan'ti isi rai kulə. Ningə in Luwə ə in njera kadi darə kin tōgi. 20 Ingi ki koy nan'ti ki Kirisiti, adi'se taa k'inyə taa ji tōgi ndil'gi'ti ki majel ki me dənangi'ti. Nga ra bann ə, to toki ji kisikidətaa lə'se, sii ginn tōgi'ti lə nya'gi kin bay be wa? Tado ri ə teli rə'se ginn ndu'gi'ti ki ene: 21 «Un nya kin el! Ɔdi nya kin ta'i'ti el! Adi ji ɔdi nya kin el! ...» bay wa? 22 Nya'gi kin pəti in nya'gi ki a tuji kə go kulə'ti ki de ra'n. Ningə in mbərkikində'gi ki nyando'gi kigo nya gəri'ti lə de'gi. 23 Toki rəta'ti, kunndu'gi kin, toki oo ə, in nya ki tōji gosi, tado tōji row kəsi də nanga lə de ki ra, row soldə ki row kində tōgi də darə rə'ti, nan k'in ə in ndukun'gi ki nda'de goto, toi tado təl nyənn darə par.

3

Kisikidətaa ki sigi ki Kirisiti

1 Toki uni'se taa lo koy'ti nan'ti ki Kirisiti, maji kadi sangi nya'gi ki taa dəran'ti, ki in lo ki Kirisiti si'ti, dɔjikəl Luwə'ti kin*. 2 Mərta də nya'gi'ti ki dəran'ti, um də nya'gi'ti ki dənangi'ti ne el. 3 Tado in de'gi ki oyi, ningə kaji lə'se in ki kiyə nan'ti ki Kirisiti rə Luwə'ti. 4 Dəkagilo ki Kirisiti ki in kisikidətaa lə'se a te ningə, ingi kaa a tei si'ə me tōji'ti ki taa lo.

Kisikidətaa ki kete ki in ki bone

5 Maji kadi adi nya'gi pəti ki dənangi'ti ne, ki to rə'se'ti oyi: adi in sangi nan ki lo kaya'ti, ki nyara ki to njen, ki nyənn lə darə ki əti bol, ki bo nya'gi ki majel, ki ra ta nyakingə, ki in yo ki ra. 6 In nya'gi kin ə isi re ki wongi lə Luwə də de'gi'ti ki nje tanrə. 7 In kin ə, in panjiyə'se'gi ki kete, loki sii me majel'ti bay. 8 Nan ngosine, maji kadi mbəti nya'gi kin pəti, adi in wongi ki ra, ki nyara ki də tōgi'ti, ki mendul, ki nya taji, ki ta'gi ki gorow'ə'ti el ki isi te ta'se'ti. 9 Ononyi'se kadi elinan ta ngom. Tado in de'gi ki ɔri kəki de rə'se'ti kə, ki kulə ra'a'gi nga. 10 Ningə ngosine uləi de ki sigi rə'se'ti, de ki Luwə ki njekində nya'gi isi təl'ə ki sigi'ti taa taa, kadi taainan si'ə, kadi te gər'ə'ti ki rəta'ti. 11 Me kisikidətaa'ti ki sigi kin, kər kum nan goto, mbunə de'gi'ti ki in Juwipi'gi eke nje'gi ki in Juwipi'gi el, mbunə njekujəmōti'de'gi ki njekujəmōti'de'gi el. K'el k'ene mbah eke de ki kum'ə te el, goto, k'el k'ene bər eke de də rə'ne, goto. In Kirisiti par ə in nya'gi pəti me nya'gi'ti pəti.

‡ 2:15 2.15 1.16 * 3:1 3.1 Pa'gi 110.1

¹² In de'gi ki Luwə mbəti'se, in de'gi li'ə ki ndigi'se. In tado kin ə, maji kadi ai ki k'oo kumtondoo lə nan rə'se'ti, kadi in nje ramaji, nje səl də'de, kadi in de'gi ki səl ləm ləm, nje kore me'de. ¹³ Maji kadi sii də'ti ki nan. A re de madi aw ki ta ki to rə'a də ngonkon'ne'ti ə, maji kadi inyəi go kə yo ki ne adi nan, toki Kirisiti inyə'n go majel'gi lə'se kə kin be tə. ¹⁴ Nya ki in də nya'gi'ti pəti, in kadi ndiginan in ku rə'se. In ə a ra kadi kində rə nan'ti lə'se a in ki rəta'ti. ¹⁵ Kadi lapiya lə Kirisiti onbe ngarme'se'ti. In tado lapiya kin ə Luwə bari'n'se, kadi in təli darə ki kare. Ningə kadi in njera oyo Luwə. ¹⁶ Maji kadi ta lə Kirisiti rosi me'se ki maji li'ə ki əti bol. Ningə kadi ndoi nan nya'gi ki ndəji nan'gi ki yo ki ne ki gosi ki ngayn. Nga ningə, kadi osipa, uləi toji də Luwə'ti ki oyo ki ra me Pa'gi'ti, ki me pa kulə dingəm me nan'ti, ki me pa'gi'ti ki Ndil Luwə adi'se. ¹⁷ Nya'gi pəti ki isi rai, ki ta'gi pəti ki isi eli, maji kadi in me tə Burəbe Jeju'ti, nga ningə kadi rai oyo Luwə ki Baw ki takul'ə.

Kisi njekunme'gi me kəy'ti

¹⁸ In dene'gi ki nje ngaw, maji kadi uləi də'se ginn təgi'ti lə ngaw'se'gi toki maji kadi rai takum Burəbe'ti. ¹⁹ In ngaw dene'gi, maji kadi in ndigi ne'se'gi. Adi rə'se at'i'se də'de'ti el. ²⁰ In ngann'gi, maji kadi təli rə'se go ta'ti lə njekoji'se'gi me nya'gi'ti pəti, tado in nya ki nəl Burəbe. ²¹ Ningə in baw ngann'gi, ononyi'se kadi ndəji ndu ngann'se'gi indəi'de bol'ti el, tado re in be ə, me'de a tuji. ²² In bər'gi, maji kadi in təli rə'se go ta'ti lə be'se'gi'ti ki dənang'i'ti ne kin. Ningə, ononyi'se kadi rai to kulə kədikum nan taga ne par kadi nəl'i'de, nan kadi rai ki me ki kare, ki bol Ndil Burəbe. ²³ Kulə ki to bann ki isi rai ə, kadi rai ki me ki maji to kulə lə Burəbe ə sii rai, um to kulə lə de, el. ²⁴ Ningə kadi in gəri toki Burəbe a adi'se nyamaji ki ngəm tado lə de'gi lə'ne kin, to nyakugə go ji'se. Tado Burəbe ki rəta'ti in Jeju Kirisiti. ²⁵ Ki rəta'ti, de ki ra nya ki low'ə'ti el, a tətəi kandi nya ki low'ə'ti el lə'ne kin, tado kər'de dana goto rə Luwə'ti.

4

¹ Ingi ki awi ki bər'gi, maji kadi rai'de maji, ki gorow ki dana. Ningə kadi ingi kaa in gəri toki, awi ki Be'se dəran'ti non tə.

Ta kəji ki də kawkulə'ti

² Maji kadi uwəi təgi'se ba me kelta'ti ki Luwə, kadi kelta ki Luwə ra adi sii də nja'se'ti, rai oyo Luwə ki dənən'ti dənən'ti. ³ Nga ningə, elita ki Luwə ki tado lə'je tə, kadi Luwə te tarow non'je'ti kadi j'elta li'ə, kadi j'ilə'n mbər nya ki to lo kiyə'ti əjido Kirisiti, ki m'to'n dangay'ti kin. ⁴ Elita ki Luwə kadi m'elta lə Kirisiti kin ar njay, toki maji kadi m'el'n. ⁵ Maji kadi kum'se ədi də panjiyə'se'ti ki rə de'gi'ti ki uni me'de adi Kirisiti, el. Ningə kadi dəkagilo ki Luwə adi'se kin, rai kulə, um adi dər kə kare el. ⁶ Maji kadi ta kel'se in ta kel ki maji ki dəkagilo'gi pəti, ki kadi de ingə nya ki to si'ə soti me'ti. Kadi in gəri lo kuji yətə ta kadi de'gi'ti ki uni me'de adi Kirisiti, el.

⁷ Ngonkon'm ki njendigi lə'm, Tisiki a el'se ta'gi pəti ki də'm'ti adi oyi. Tisiki* in njekuləbər ki ra də nja'ne'ti, taa in madikulə'm me kulə'ti lə Burəbe num tə. ⁸ Nga ningə, m'ul'ə rə'se'ti be kadi adi'se poy'je adi oyi num, taa kadi ulə dingəm me'se'ti num tə. ⁹ Onejim† ki in ngonkon'je ki nje ra nya ki low'ə'ti, ki ji ndig'ə ngayn kin, a uwə si'ə row. Onejim in de rə'se. Ingi ki Tisiki a eli'se nya'gi pəti ki isi rai nya rə'je'ti ne adi oyi.

Kuwə ji nan ki dəboy'ti

* 4:7 4.7 KNK 20.4; Epe 6.21-22 † 4:9 4.9 Plm 10-15

¹⁰ Madi dangay lə'm Arisitarki‡ uwə ji'se, taa Marki§ ki ngonmann Barnabasi*, ki ingəi takoji'gi ki ojido'a kin kaa uwə ji'se tɔ. Re aw te rɔ'se'ti ə, kadi uwəi'ə ki rɔ'se'ti maji. ¹¹ Jeju, ki isi bari'ə Jusitusi uwə ji'se tɔ. Mbunə Juwipi'gi'ti ki uni me'de adi Kirisiti kin, ingi kin par ə sii rai sə'm kulə ki oji dɔ konbe lə Luwə. Ingi kin ə in togi'm ki ngayn. ¹² Epapirasi† ki in de lə'se uwə ji'se tɔ. Epapirasi in njekulə lə Jeju Kirisiti, ki inyə ta rɔ el ki tado lə'se, me kelta'ti ki Luwə. Elta ki Luwə kadi rai dɔ nja'se'ti, kadi in de'gi ki togi gangi me Ndil'ti, taa kadi rai dɔ nja'se'ti ba kadi rai ndigira'gi lə Luwə pəti tɔ. ¹³ M'mannaji lə Epapirasi toki adi rɔ'ne kon ngayn tado lə'se, tado lə Njekawnan'gi ki Lawodise'ti num, taa nje ki Iyerapolisi'ti num tɔ. ¹⁴ Madi'je ki ngayn, Luki, ki in nje ra de'gi monyi ingi ki Dəmasi uwəi ji'se tɔ‡. ¹⁵ Uwəi ji ngannkon'je'gi ki Lawodise'ti, nan'ti ki Nimpa ingi ki Njekawnan'gi me kəy'ti li'ə adi'je tɔ. ¹⁶ Loki tudəi makitu kin ningə, uləi adi Njekawnan'gi ki Lawodise'ti kadi tudəi tɔ. Nga ningə in ki nje ki Lawodise'ti a uləi adi'se kin, in kaa tudəi tɔ. ¹⁷ Ningə kadi eli Arsipi§ adi ində kum'ne go kulə'ti lə Burəbe ki ingə kin, kadi ra kul'ə maji. ¹⁸ Ta kuwəji kin in m'in Pol inbe ə m'ndangi. Kadi me'se oy do'm'ti el, toki m'to dangay'ti ne. Kadi memaji lə Luwə in nan'ti sese. Ta goto nga!

‡ 4:10 4.10 KNK 19.29, 27.2 § 4:10 4.10 KNK 12.12, 25, 13.13, 15.37-39 * 4:10 4.10 KNK 9.27, 11.22, 30 † 4:12 4.12 1.7 ‡ 4:14 4.14 2Ti 4.10, 11; Plm 24 § 4:17 4.17 Plm 2

Makitu ki dōkete ki Pol ndangi adi Tesaloniki'gi Ta ki dō makitu'ti ki dōkete ki Pol ndangi adi Tesaloniki'gi

Pol ndangi makitu kin adi Njekawnan'gi ki ində ginn'de kagilo ngayn el bay me bebo'ti ki Tesaloniki. Tesaloniki in burədo be'gi ki dōnangi Maseduwann'ti ki Rōm onbe dō'de. Go k'or ki Timote or poyta ki maji ki ojido njekawnan, Pol ndangi makitu kadi ra'n oyo Luwə tado kuwətoḡiba lə'de me kunme'ti, me ndigi'ti me kindəmedoti to. Ta ki dō təl Jeju Kirisiti'ti tulə de'gi nan'ti. Be ə Pol un ta el or'n ginn'ə adi ar njay. Njekawnan'gi indəi me'de dō təl Burəbe'ti nan təl el bay ə ra adi de'gi dəji nan ta ki ta'a ta'a eyina: «Ndo ki ra'ti ə Burəbe a təl re wa? Ri ə a te dō njekunme'gi'ti ki oyi kete non re'ə'ti wa?» Pol ində hangal Njekawnan'gi bo toki Burəbe a təl re inbe (4.16), ningə njekunme'gi pəti a sii ki dō'de taa nan'ti si'ə (5.10). Kagilo ki re'n el bay, Luwə ndigi kadi njekunme'gi rai kulə adi'ne kum'de in kete ki rōnel. (5.14,15).

Kon ta'gi ki me'ti: Ra oyo ki piti 1-3. Kisikidōtaa kigo ndigi'ti lə Luwə 4.1-12. Təl Burəbe 4.13-5.11. Kulə'gi ki kadi njekunme'gi rai 5.12-22. Dōboy ta 5.23-28.

Kuwəji nan

¹ M'in Pol, nan'ti ki Silasi ingi ki Timote*, ə ji ndangi makitu kin j'adi'se in Njekawnan'gi lə Luwə ki Baw'je, ki indəi rō'se nan'ti ki Burəbe Jeju Kirisiti, ki sii Tesaloniki'ti†. Kadi memaji ki kisimaji lə Luwə in nan'ti sese.

Pol ra oyo Luwə tado kunme lə Tesaloniki'gi

² Ji ra oyo Luwə ta ta tado lə'se pəti, loki j'isi j'elta ki Luwə ji bar to'se. ³ Takum Luwə'ti ki Baw'je, me'je sii olo dō kunme'ti lə'se ki sii kum ba, ki ndiginan lə'se ki tingəbil, ki kuwətoḡiba me kindəmedo Burəbe'ti lə'je Jeju Kirisiti‡. ⁴ Tado ji gər kadi Luwə mbəti'se, in ngannkon'je'gi ki ndigi'se. ⁵ Toki rōta'ti, Poyta ki maji ki j'iləmbər'ə dann'se'ti, in me ta ki kel'ti par el, nan in ki toḡi ki Ndil Luwə adi'je ki me ki tinyi katı ki uwə'je ki ta el. Ingi in gəri panjiy'je ki ji njiyən dann'se'ti tado maji lə'se kin bəti. ⁶ Ningə ingi, ndaji'je j'in num, Burəbe num nga, tado taai ta lə Luwə ki rōnel ki Ndil'ə adi'se, me kon'gi'ti ki ngayn nga§. ⁷ Lo kin'ti, in təli nyandaji tado lə njekunme'gi ki dōnangi Maseduwann'ti* ki dōnangi Akay'ti†. ⁸ Kah ta lə Burəbe bar in rō'se'ti, te dōnangi Maseduwann'ti ki dōnangi Akay'ti par el, nan poy kun ki uni me'se adi Luwə kin sanan ki lo'gi pəti. Sanan sanan ki j'awi ki ndoo kadi j'elita'a bay taa el. ⁹ De'gi kare kare elita ki dō'ti ojido kuwə ki uwəi'je ki rō'se'ti, ki təl ki in təli gidı'se adi kagi yo'gi lə'se, ə tur kum'se dō Luwə'ti ki rōta'ti, ki nje kisi kumngayira ba, kadi rai bər li'ə kin. ¹⁰ Kadi rai bər li'ə, nginəi ngonn'o ki un'ə taa dann njekoy'gi'ti. Ngonn'o Jeju ki nje taa'je ta wongi'ti ki a re.

2

Kulə ki Pol ra Tesaloniki'ti

¹ Ngannkon'm'gi, inbe'gi in gəri maji kadi in kare ki ndangi ə j'awi'n rō'se'ti el. ² Taa in gəri maji bay to kadi kete non kaw'je ki rō'se'ti, de'gi adi'je kon ge taji'je ge Pilipi'ti, nan be kaa Luwə adi'je toḡi adi j'ilə'n'se mbər Poyta ki maji lə Luwə me

* 1:1 1.1 KNK 15.22, 16.1 † 1:1 1.1 KNK 17.1-9; 1Te 2.1-2 ‡ 1:3 1.3 1Ko 13.13 § 1:6 1.6 KNK 17.5-9 * 1:7 1.7 2Ko 1. 16 † 1:7 1.7 2Ko 1.1

ro'gi'ti ki ngayn*. ³ Toki rota'ti, ta læ Luwə ki j'isi j'ilə'se mbər'ə, ngirə in dō nya ki go'ti el'ti el num, in dō row nyara'ti ki ar njay el'ti el num, taa ji sangi row kadi ji to de madi pe pe el num tō. ⁴ Ningə in Luwə ə oo'je kadi j'asi, ə ulə kiləmbər Poyta ki maji ji'je'ti kadi j'ilə mbər'ə. Nga ningə, j'ilə mbər'ə kilə ki kadi ji nəl'n de el, nan kadi nəl Luwə ki nje k'oo ngarme de maji maji. ⁵ Inbe'gi in gəri maji kadi ndō kare j'eli'se ta ki ji to'n'se pe pe el jagi, ke ji to'se ki ta'gi kadi j'ingəi'n nya madi ji'se'ti el num tō. Lo kin'ti, Luwə asi kadi mannaji lə'je. ⁶ Ji sangi kadi de piti'je el. Ji sangi piti lə'se el num, ji sangi piti lə de'gi madi ki rangi el num tō. ⁷ Ningə ki rota'ti, k'in'je njekawkulə'gi læ Kirisiti kin, asi kadi j'a j'ində'n tōgi dō'se'ti, nan loki j'in dann'se'ti, ji təl ji səl ləm ləm. Ji ra rō'je kon ngann'gi'ti ki sii indəi kum'de go ngann'de'gi'ti be. ⁸ Ji ndigi'se ndigi ki j'isi'n dō nja'je'ti kadi j'adi'se Poyta ki maji læ Luwə par el, nan j'isi'n dō nja'je'ti kadi j'un rō'je inbe j'adi'se. Ingi, in təli nya ki gat'a in ngayn ki rota'ti.

⁹ M'gər kadi ngannkon'gi, me'se a olo dō kon'ti ki j'ingəi me kulə ki ra'ti ki dō k'or rogi'ti lə'je. Ji ra kulə kondō ge kada ge kadi ji təl nya k'oy dō de madi'ti dann'se'ti el. Ji ra be ə j'ilə'n'se mbər Poyta ki maji læ Luwə. ¹⁰ Asi kadi in manyinaji lə'je, taa Luwə kaa asi kadi mannaji lə'je tō toki, panjiyə'je ki rō'se ingi ki uni me'se adi Kirisiti, in panjiyə ki ar njay, in panjiyə ki dana, ki kanji ta madi dō'ti. ¹¹ In gəri toki ndōki, kare kare pəti, ji ra'se toki baw ngann'gi a ra'n ki ngann'ne'gi be. ¹² Ndōki j'ulə dingəm me'se'ti, j'adi'se tōgi, taa ji dəji'se ki nja nan'ti nan'ti kadi panjiyə'se in panjiyə ki tōji kadi in de'gi læ Luwə. Luwə ki bər'se kadi indəi rō'se nan'ti sə'ne dō Konbe'ti ki dō tōbar'ti lə'ne.

Kunme ki kon læ de'gi ki Tesaloniki'ti

¹³ Ginn nya ki j'isi ji ra'n oyo Luwə ki ndō'gi ndō'gi ə to kin: loki j'ilə'se mbər Poyta ki maji læ Luwə ə osi mbi'se'ti, taai ta kin to ta læ de par kare el, nan taai'ə toki in ta læ Luwə toki rota'ti. Ningə ta kin isi ra kulə me'se'ti ingi ki uni me'se adi Kirisiti. ¹⁴ Ngannkon'm'gi, ingi uni dō nja *Njekawnan'gi læ Luwə, me tō Kirisiti Jeju'ti, ki sii Jude'ti. Ingi kaa ingəi kon ji ngannkon'se'gi'ti ki bekoji'se'ti, ko kon ki ingi ingəi ji Juwipi'gi'ti. ¹⁵ *Juwipi'gi ki tōli Burəbe Jeju ki de'gi ki njekeltakita Luwə'ti, taa j'in k adi'je kon tō. Kulə ra'de nəl Luwə el, in njeban'gi læ de'gi pəti. ¹⁶ Ōgi'je kadi j'ilə mbər Poyta ki maji de'gi ki in Juwipi'gi el, kadi ingəi kaji. Rai be tōli ta majel'gi lə'de ki rai ki dōkagilo'gi pəti pəti. Nan ta təl ta'a'ti, wongi læ Luwə osi dō'de'ti.

Pol ndigi kadi n'təl n'aw Tesaloniki'ti bay

¹⁷ Ngannkon'm'gi, ki ojidō'je, j'inyəi'se dōkagilo ki nden be, ningə j'in sanyi sese, kum'je ə oo nan el, nan me'je in nan'ti. Ji sangi ki rō tyni'je kadi ji təl j'oo'se, tado j'aw ki bō'ə ngayn. ¹⁸ In tado kin ə, ji sangi kadi j'aw rō'se'ti, ningə m'in Pol inbe ki dō'm, m'sangi row nja ngayn, nan *Satan ilə kagi non'je'ti. ¹⁹ Nya ki in nyakindəmedōti lə'je, nya rōnel lə'je, jōgi kōsigon ki j'a j'ində'n gu'je non Burəbe Jeju'ti ndō re'ə'ti, in ingi kin. ²⁰ Toki rota'ti, ingi in nya tōbar lə'je ki nya rōnel lə'je.

3

Timote aw kulə Tesaloniki'ti

¹ J'asi kadi j'ore me'je, ji nginə biti el, adi j'un ndu'je kadi j'isi ki kar'je ba Atenn'ti*, ² ə j'ulə ki ngonnkon'je Timote, ki in madi kulə'je me kulə'ti læ Luwə, oji'n dō kiləmbər Poyta ki maji læ Kirisiti, kadi adi'se tōgi ə ulə dingəm me'se'ti me kunme'ti lə'se. ³ In be kadi de madi dann'se'ti inyə rō'ne adi kon ki ngosine isi ingəi kin dum dō'a el. Tado inbe'gi in gəri maji kadi in nya ki sōw dō'je kadi a ra'je. ⁴ Dōkagilo

* 2:2 2.2 KNK 16.19-24, 17.1-9 † 2:14 2.14 KNK 17.5-6 ‡ 2:15 2.15 KNK 9.23-29, 13.45, 50, 14.2, 5, 19, 17.5, 13, 18.12 * 3:1 3.1 KNK 17.15-16

ki j'in sese bay, j'eli'se kete j'ene de'gi a indæi kum'je ndoo, ningə in nya kakin ə isi ra nya kin, adi in gəri maji. ⁵ In tado kin ə, toki ka ki m'asi kadi m'ore me'm, m'nginə biti el, m'ulə Timote ki rə'se'ti kadi dəji ta do kunme'ti lə'se oo. M'bol kadi Su, njenan de'gi, nan'se adi kulə lə'je təl nya ki kare rə'je'ti.

⁶ Ningə ki ngə'sine kin, Timote təl rə'se'ti re te rə'je'ti ne†, ə adi'je poyta ki maji ngayn əjido kunme lə'se ki ndiginan ki to dann'se'ti. Timote el'je toki me'se to do'je'ti maji ngayn ki ndo'gi pəti, taa el'je bay kadi in ndigi ngayn kadi oyi'je toki j'in kaa j'isi sangi ngayn kadi j'oo'n'se kakin be tə. ⁷ Lo kin'ti ngannkon'gi, me ndigəro'gi'ti, ki me kon'gi'ti lə'je pəti, j'ingə təgi ki rə'se'ti əjido kunme lə'se. ⁸ Ki ngə'sine kin, ji təl j'ingə təgi kisi kumngayira, tado uwəi təgi'se ba me kində rə nan'ti ki Burəbe. ⁹ Ji gər nya inbe ki kadi ji ra taa kadi ji ra'n oyo Luwə ngayn əji'n do'se, əjido rənel ki adi j'ingə takum Luwə'ti kin el. ¹⁰ Kondə ki kada, j'isi ji dəji Luwə ki rə tinyi'je kadi adi'je tarow adi ji təl j'oo'se, ə kadi ji təl'n ta nya ki du'se me kunme'ti lə'se tə.

¹¹ Kadi Luwə ki Baw'je, ingi ki Burəbe lə'je Jeju Kirisiti, tei tarow ki kaw rə'se'ti adi'je. ¹² Ningə kadi Burəbe ra adi ndiginan ki to dann'se'ti, ki isi ndigi de'gi pəti kin aw ki kete kete, to to ndigi ki j'in j'isi ji ndigi'se kin be. ¹³ Taa kadi adi me'se bol el, kadi ndo ki Burəbe Jeju a re ki malayka'gi lə'ne ə, kadi ari njay, ta goto do'se'ti non'a'ti in Luwə ki Baw'je.

4

Pa njiyə ki nəl Luwə

¹ Ngannkon'gi, do ndəgi ta'gi'ti, ji ndo'se panjiyə ki kadi njiyəi kadi nəl Luwə, ningə in panjiyə kakin tə ə isi njiyəi, nan ji təl ji dəji'se bay, taa j'ulə dingəm me'se'ti me kində rə nan'ti ki Burəbe Jeju, kadi rai adi maji ki do mad'a'ti bay. ² Ingi, in gəri ndu ki in rə Burəbe Jeju'ti ki j'adi'se kin maji. ³ Nya ki Luwə ndigi rə'se'ti, in ta kadi ari rə'se njay, əgi rə'se sangi nan kaya'ti. ⁴ Kadi de ki ra dann'se'ti, gər lo taa dene ki gorow ki ar njay, ki adi kəsigon, ⁵ ki kanji kadi nyənn darə aw si'ə adi ra toki de'gi ki gəri Luwə el isi rai kin be. ⁶ Ki əjido lo kin, kadi de madi ra majel ki ngonnkon'ne eke kadi əd'ə el, tado de'gi ki njera nya ki be kin, ban'a a uwə'de ki rə Luwə'ti, adi j'el'se kete, ə ji təl j'el bay nga. ⁷ Tado Luwə bar'je kadi j'ar njay, um bar'je kadi ji sangi nan kaya'ti el. ⁸ In be ə, de ki əsi nyando kin ngərəngi, in de ə əs'ə ngərəngi el, nan in Luwə ə əs'ə ngərəngi. Luwə inbe ki nje kadi'se Ndil'ne kin.

⁹ Ki əjido ndigi ki kadi ngannkon nan'gi ndiginan, awi ki ndo kadi ji ndangi makitu do'ti j'adi'se el, tado inbe'gi, Luwə əji'se row ndiginan dann'se'ti yo ki ne adi in gəri. ¹⁰ Ningə in ka tə ə isi əji ki rə ngannkon'je'gi'ti pəti ki dənangi Maseduwann'ti ki ta'a ba kin*, nan ngannkon'm'gi, j'ulə dingəm me'se'ti kadi rai adi maji ki do mad'a'ti bay. ¹¹ Kadi nya ki uwə me'se ngayn, in kisi ki nan ki lapiya, kadi de ki ra dann'se'ti ore kum'ne do kulə'gi'ti lə'ne, ningə kadi rai kulə ki ji'se inbe'gi ə ingəi nya toki j'ilə'n ndu'je j'adi'se. ¹² Lo kin'ti, de'gi ki in njekunme'gi el, a piti'se me kulə ra'se'ti, ningə a awi ki ndoo nya madi ki to rə'se ji de madi'ti el tə.

Njekoy'gi ki nje kisi kumngayira ndo təl Burəbe'ti

¹³ Ngannkon'gi, ji ndigi kadi sii day do ta'ti ki do njekoy'gi'ti el. Kadi sii day el, ndingəi rə'se to ndəgi de'gi ki awi ki nya kindəmedəti el kin el. ¹⁴ Toki ka ki j'un me'je j'adi Jeju ki oy, ə ində taa lo koy'ti kakin ə, j'un me'je kadi nje ki oyi nan'ti ki Jeju, Luwə a un'de lo koy'ti ki nan'ti ki Jeju. ¹⁵ Ningə ta ki kadi j'eli'se ə to kin, in ta lə Burəbe. J'in ki j'a j'isi kumngayira ba ndo təl Burəbe'ti, j'a j'aw dərən'ti non nje ki oyi'ti el. ¹⁶ Tado Burəbe inbe a ində mbər loki ndu njekundo malayka'gi, ki ndu tow lə Luwə a bar ə, Burəbe inbe a ində dərən'ti re, ningə de'gi ki uni me'de me to

Kirisiti ki oyi, a indəi taa lo koy'ti kete, ¹⁷ nga ningə go'ti, j'ingi ki j'isi ki do'je taa bay, Luwə a oy'je nan'ti se'de me kilndi'ti, kadi j'ingə Burəbe ngaw dann ran'ti. Lo kin'ti, j'a j'isi nan'ti ki Burəbe ki ndo'gi ndo'gi†. ¹⁸ Maji kadi uləi dingəm me nan'ti yo ge ki ne ge ki ta'gi kin.

5

Kisi do nja'ti nginə ndo təl Burəbe

¹ Ngannkon'gi, ki ojido dokadi ki dokagilo ki kadi nya'gi kin a rai nya, awi ki ndoo kadi ji ndangi makitu do'ti j'adi'se el. ² Inbe'gi in gəri maji ngayn kadi ndo lə Burəbe a re to njebogi ki a re bogi kondot'i kin be. ³ Loki de'gi a eli eyina nan: «Lapiya to nga, j'isi maji nga!» kin ningə, in ə tuji a te uwə'de nanga bus, toki to ndo a ra'n dene ki nje sə'm kin be. Ningə de ki a te anyi ta nya'ti kin goto. ⁴ Nan in ngannkon'm'gi, sii me lo ki diw'ti ə kadi to nya kin a uwə'se nanga bus to njebogi be el. ⁵ Tado pəti, in ngann'gi ki me kunji'ti, ngann'gi ki lo ki kad'a. J'in de'gi lə lo ki kondə el num, j'in de'gi lə lo ki diw el num. ⁶ Ə adi ji toi bi to ndəgi de'gi be el, adi j'isi do nja'je'ti, j'adi kum'je ar. ⁷ Nje to bi'gi, toi bi kondə, ə nje kanyi yiwi'gi, yiwi ra'de kondə to. ⁸ Nan j'ingi ki j'in de'gi lə lo ki kad'a, maji kadi j'in nje kum kar'gi. Adi j'uləi kunme ki ndiginan to bar handi be gu'je'ti, ə kindəmedə kaji'ti to jogi taa nya do'je'ti be. ⁹ Tado Luwə bar'je kadi wongi li'ə ində'je el, nan kadi j'ingəi kaji ki gorow lə Burəbe lə'je Jeju Kirisiti. ¹⁰ Kirisiti ki oy tado lə'je, kadi re j'isi kumngayira, eke j'oy kaa, ji təl j'ində be nan'ti si'ə. ¹¹ In tado kin ə, maji kadi uləi dingəm me nan'ti ge, rai ki nan ki yo ge ki ne ge kadi togi me kunme'ti lə'se, toki isi rai kete nga kin be.

Ta kəji ki doboy'ti ki kuwəji nan

¹² Ngannkon'gi, ji dəji'se kadi oyi tor de'gi ki isi rai kulə dann'se'ti, adi in nje ki isi indəi kum'de go'se'ti kigo ndu Burəbe'ti, isi ndəji'se kin. ¹³ Maji kadi toji'de ge ki gei ta lə'de ki taga wangi, ki ndiginan adi'de gəri, tado kulə ki isi rai. Maji kadi sii ki nan ki lapiya dann'se'ti.

¹⁴ Ngannkon'gi, ji dəji'se kadi ndəji de'gi ki sii njiyəi ngalala, uləi dingəm me nje ki me'de tuji'ti, osi ginn nje ki togi'de goto, ə sii do'ti ki de'gi pəti. ¹⁵ Kadi oyi maji, kadi de madi ugə kirə majel ki mad'a ra si'ə ki majel el, nan kadi adi kum'se in go maji ki ra'ti ki ndo'gi pəti. Rai maji ki nan dann'se'ti inbe'gi num, ki ro de'gi'ti pəti num.

¹⁶ Adi ro'se nəl'se ki ndo'gi pəti, ¹⁷ elita ki Luwə ki kanji k'inyə taa, ¹⁸ rai' oyo Luwə me nya'gi'ti pəti. In kin ə in nya ki Luwə ndigi ro'se'ti, ingi ki indəi ro'se nan'ti me to Jeju Kirisiti.

¹⁹ Ningə maji kadi, Ndil Luwə ki isi me'se'ti kin, ogi'ə el, kadi or'se tarow, ²⁰ taa ta ki de'gi ki njekeltakita Luwə'ti eli kaa, kadi kidi el to. ²¹ Nan kadi indəi manji nya'gi pəti, ningə uni ki maji dann'ti. ²² Ogi ro'se ra majel'gi ki dangi dangi.

²³ Maji kadi Luwə inbe ki nje kadi de'gi lapiya, or'se ki ta'a ba, ində'se ta dangi tado li'ə. Ningə kadi ngəm ndil'se, ki ro'se, ki daro'se, kadi ndo təl Burəbe Jeju Kirisiti'ti ə, in ki ta madi do'se'ti el. ²⁴ Luwə ki bar'se in njera nya ki low'ə'ti, adi inbe bay ə a ra nya'gi kin.

²⁵ Ngannkon'gi, elita ki Luwə tado lə'je. ²⁶ Uwəi ji ngannkon'je'gi pəti ki kuwə nan ro'ti rututu.

²⁷ M'dəji'se me to Burəbe Jeju Kirisiti'ti, kadi tudəi makitu kin mbi ngannkon'je'gi'ti pəti.

²⁸ Ningə kadi memaji lə Burəbe Jeju Kirisiti in nan'ti sese pəti.

† 4:17 4.17 1Ko 15.51-52

Makitu ki nja joo ki Pol ndangi adi Tesaloniki'gi Ta do makitu'ti ki nja joo ki Pol ndangi adi Tesaloniki'gi

Pol ndangi makitu kin asi nanyi'gi bann wa ba be go nje ki kete'ti. Takasinan el ki ojido təl Burəbe tulə njekunme'gi ki Tesaloniki nan'ti bay. Njekunme'gi kin isi nginəi təl Burəbe kagilo kisikidətaə lə'de; Ki madi'gi eli eyina Burəbe re ə binəm nga. Pol toji toki kete ta kadi Burəbe a re, «nje mendul» ki isi tanrə Luwə, ki el toki n'inbe ə n'in Luwə, a te bus ə binəm ta. A ra adi tanrə Luwə rosi dənangi. Be ə maji kadi njekunme'gi uwəi tōgi'de ba, rai kulə lə'de kum'de in kete um inyəi ta ra maji el (3.12-13).

Kon ta'gi ki me'ti: Takigangi ki dōboy'ti lə njeramajel'gi 1. Təl Burəbe 2. Bar nan ki lo kelta'ti ki Luwə kum ki kete ki ki lo kulə'ti tō 3.1-15. Majikur 3.16-18.

Kuwəji nan

¹ M'in Pol, nan'ti ki Silasi ki Timote, ə ji ndangi makitu kin j'adi'se in *Njekawnan'gi lə Luwə ki Baw'je, ki Burəbe lə'je Jeju Kirisiti, ki sii Tesaloniki'ti*. ² Kadi memaji ki lapiya lə Luwə ki Baw'je ki Burəbe lə'je Jeju Kirisiti in nan'ti sese.

Takigangi ki a re ndo təl Jeju'ti

³ Ngannkon'gi, maji kadi ji ra oyo Luwə ki dəkagilo'gi pəti tado lə'se. Ningə in gorow'ə'ti kadi ji ra be tado kunme lə'se aw kete ki tōgi'ne ngayn, taa ingi pəti, ndiginan ki dann'se'ti kaa in ki do mad'a'ti do mad'a'ti tō. ⁴ Ningə in tado kin ə, j'un'se j'isi j'ində'n gu'je ki rə Njekawnan'gi'ti lə Luwə, tado kuwətōgiba ki kunme lə'se me kindəkumndoo'ti ki me kon'ti ki te dō'se'ti.

⁵ Kon'gi kin toji kadi Luwə in njegangi ta ki dana, ningə a toji kadi in de'gi ki asi ta kadi oyi Konbe lə Luwə ki isi ingəi kon'a kin tō. ⁶ Toki rōta'ti, Luwə in de ki dana, adi a adi kon de'gi ki nje kadi'se kon tō, ⁷ ningə ingi ki adi'se kon, a ingəi lo kərkon se'je, loki Burəbe Jeju a te dōran'ti bus to re ki malayka'gi lə'ne ki nje tōgi. ⁸ A re me por'ti ki on bilim bilim kadi adi kon de'gi ki gəri Luwə el, ki de'gi ki nje mbəti Poyta ki maji li'ə, in Burəbe lə'je Jeju. ⁹ Kon ki a ingə'de, in tuji ki biti ki non'ti. A in sanyi ngayn takum Burəbe'ti, ki gidi tōgi'ti li'ə, ¹⁰ loki a re ndo'a'ti kin kadi de'gi li'ə uləi toji dō'a'ti, kadi de'gi pəti ki a uni me'de adi'ə piti'ə. Nga ningə, ingi kaa a in dann'de'ti non tō, tado ingi taai mannaji ki ji man dann'se'ti.

¹¹ In tado kin ə, ji isi j'elta ki Luwə ki ndo'gi pəti tado lə'se, kadi Luwə oo'se to de'gi ki asi ta kulə ki bar'se tado'a. Kadi Luwə ra sese ki tōgi'ne kadi ndigi ra maji ki to me'se'ti kin tōlta'ne maji ə kadi kunme lə'se isi kumngayira ba tō. ¹² Lo kin'ti, a uləi toji do Burəbe Jeju'ti, ningə in a ulə toji dō'se'ti tō, kigo memaji'ti lə Luwə lə'je ki, Burəbe Jeju Kirisiti.

2

Nya ki a ra nya kete non re Burəbe'ti

¹ Ngannkon'gi, ki ojido re lə Burəbe Jeju Kirisiti, ki dō'je ki a əsi nan rō'a'ti, nya ki ji dōji'se ə to kin: ² loki de madi a el'se ta ene in ta ki in rə Luwə'ti, eke a el'se ene in ta eke makitu ki in rō'je'ti ene: ndo lə Burəbe re nga ə, adi ta kin yəti dō'se el num, adi ra'se bəl el num. ³ Adi de madi ədi'se ki gorow madi el. Maji kadi tanrə

* 1:1 1.1 1Te 1.1

Luwə, ki in tanro ki doboy'ti kin do'a te, ta de ki njeban lə Luwə ki in de ki tuji sow do'a kin ka, do'a te taga bay to ta ndo kin a re. ⁴ De ki nje tanro kin a ində kadi ro ki nya'gi pəti ki to Luwə bar do'ti, eke nya ki de'gi isi osi məkəsi'de nanga non'a'ti. De kin a aw bitu kadi isi me Kəy'ti lə Luwə, a ene n'inbe ə n'in Luwə. ⁵ M'gər kadi me'se a olo do'ti toki ndoki m'in'n sese nan'ti bay kin, m'el'se ta kin. ⁶ Nga ningə, ki ngosine kin, in gəri nya ki uwə de ki nje tanro Luwə kakin nanga kadi to dokagilo'ə bay taa a te ki do'ne taga. ⁷ Tado togi ki majel ki nje tanro Luwə isi ra kulə ne, nan nanyi kadi de ki uwə nje tanro kin nanga inyə row ad'a bay taa, ⁸ nje tanro a te ki do'ne taga. Ningə lo kiyə'ti kin, Burəbe Jeju a to kon ki ta'ne'ti tuji'n'ə ko, a təl'ə nya ki ko kare'ti ki togi ki a re'n. ⁹ Ki ojido nje tanro Luwə, in a re ki togi lə *Satan, a te ki togi'gi ki dangi dangi, a ra nyakoji'gi, ki nya mboli'gi ki ngom. ¹⁰ A ra nya'gi ki gorow'ə'ti el ki dangi dangi tado kədi'n kum de'gi ki kadi a awi tuji'ti. De'gi ki kadi awi tuji'ti tado mbeti ta nya ki rəta'ti, mbeti ndigi nya ki rəta'ti ki kadi aji'de. ¹¹ In tado kin ə, Luwə ulə ki togi ki kadi ur se'de mu, kadi uni me'de adi nyara ki ngom. ¹² Lo kin'ti, takigangi a osi do de'gi'ti pəti ki uni me'de do ta ki rəta'ti, ə oyi maji ro'de me nyara ki dana el'ti yo kin.

Kuwətohiba me kunme'ti

¹³ Ngannkon'gi njendigi lə Burəbe, ki ojido'je, maji kadi ji nanyi ki lo ra oyo Luwə'ti tado lə'se, tado Luwə mbəti'se lo kulə ngirə'ti nu kadi ingəi kaji ki row lə Ndil ki nje kor majel ko num, ki row lə kunme kadi ta ki rəta'ti num. ¹⁴ In tado nya kin ə Luwə bari'n'se ki row lə Poyta ki maji ki j'ilə'se mbər'ə, kadi ingəi kosigon lə Burəbe lə'je Jeju Kirisiti. ¹⁵ In be ə, ngannkon'gi, maji kadi rai do nja'se'ti, ə kadi uwəi nyando ki ji ndo'se ki ta'gi eke ki makitu ki ji ndangi j'adi'se kin do'se'ti maji. ¹⁶ Maji kadi Burəbe lə'je Jeju Kirisiti inbe ki Luwə ki Baw'je, ki ndigi'je ə adi'je mesol ki kindəmedəti ki maji ki gorow memaji li'ə kin, ¹⁷ sol me'se ə kadi adi'se togi kadi rai maji me nya'gi'ti pəti ki isi rai ki me ta'gi'ti pəti ki isi eli.

3

Elita ki Luwə tado lə'je

¹ Ngannkon'gi, ki kadi m'tol'n do ta, elita ki Luwə tado lə'je, kadi ta lə Burəbe sanan aw kalangi kalangi ki lo'gi, ə kadi ingə kosigon toki ingə'n ro'se'ti kin be to. ² Elita ki Luwə bay kadi taa'je ilə'je ta ji de'gi'ti ki nje do majel ki nje mendul kin to, tado in de'gi pəti ə awi ki kunme, el. ³ Ningə Burəbe in de ki nje ra nya ki low'ə'ti, adi a adi'se togi num, a ngəm Su do'se'ti num. ⁴ J'in ji ta me'se, me to Burəbe'ti kadi isi rai nya ki j'ilə'n ndu'je j'adi'se kadi rai, ningə sii ta'ti isi rai ki kete bay. ⁵ Maji kadi Burəbe adi me'se in ki do ndigi Luwə'ti num ki do kuwətohiba'ti lə Kirisiti num to.

Maji kadi de ki ra ra kulə

⁶ Ngannkon'gi, j'ilə ndu'je j'adi'se me to Burəbe Jeju Kirisiti'ti kadi osi ro'se ngərəngi ko kadi ngannkon'je'gi'ti pəti ki isi njiyəi galala, təl'i ro'de go nyando'ti ki ji ndo'se kin el. ⁷ Ingi in gəri row ki kadi ndaji'je maji. Ji njiyə dann'se'ti galala to nje daw'gi el. ⁸ De madi ki ji dəj'ə kadi adi'je nyakuso'gi goto. Kondə ki kada, ji ra kulə me kon'ti ki me kor rogi'ti, kadi j'in nya ki oy do'de madi'ti el. ⁹ Toki rəta'ti, in nya ki maji kadi j'ingə ro'se'ti inbe, um sow wa sow do'je el, el. Nan ji ra be kadi j'in nya ndaji ki ro'se'ti. ¹⁰ Ji gər kadi loki j'in dann'se'ti, j'adi'se ndu kin j'ene re de madi ge ra kulə el ə, kadi so nya el to. ¹¹ Nga ningə j'oo kadi de'gi madi dann'se'ti isi njiyəi galala, mbeti ra kulə, ə rai ta kində ro'de me nya'gi'ti lə madi'de'gi. ¹² Ko degə'gi kin, j'ilə ndu'je j'adi'de, ə j'adi'de ta kəji me to Burəbe Jeju Kirisiti'ti kadi tinyi ro'de kati, rai kulə toki de'gi isi rai, kadi ingəi nyakuso me'ti, soi. ¹³ Ningə ki oji

dɔ'se, ngannkon'gi, kadi ɔri el ta ramaji'ti. ¹⁴ Re de madi mbɔti tɛl rɔ'ne go ndu'gi'ti ki j'adi'se kin ningɛ, maji kadi oyi de'ɛ kin maji, ɛ kadi de madi te kad'a'ti el, adi rɔ'a sol'ɔ. ¹⁵ Nga ningɛ kadi oyi'ɛ to njeban lɛ'se el, nan kadi ndɛji'ɛ to ngonkon'se.

Ta'gi, ki dɔboy'ti

¹⁶ M'dɛji kadi Burɔbe ki nje lapiya, inbe adi'se lapiya ki dɔkagilo'gi pɛti, me nya'gi'ti pɛti. Kadi Burɔbe in nan'ti sese pɛti. ¹⁷ Ta kuwɛ ji nan kin, in m'in Pol inbe ɛ m'ndangi ki ji'm. In be ɛ m'nji m'indɛ'n ji'm ginn makitu'gi'ti lɛ'm pɛti; in nya ndangi lɛ'm m'inbe. ¹⁸ Ningɛ kadi memaji lɛ Burɔbe Jeju Kirisiti in nan'ti sese pɛti. Ta goto nga.

Makitu ki dɔkete ki Pol ndangi adi Timote Ta ki dɔ makitu'ti ki dɔkete ki Pol ndangi adi Timote

Makitu'gi ki joo ki Pol ndangi adi Timote eke nje ki kare ki adi Titi in makitu'gi ki Pol ulə'n sɔw dɔ'de inbe'gi ki joo kin um njekawnan'gi el. Makitu'gi ki mutə kin eli ta'gi ki ɔjido nya'gi ki maji kadi njekɔrnon njekawnan'gi rai dann njekawnan'gi'ti. Ginn'ə kin ə bari makitu'gi kin eyina «makitu'gi lə njekul njekawnan'gi» adi in makitu'gi ki ndangi kadi njekul njekawnan'gi.

Me makitu'ti kin Pol ulə dingəm me Timote'ti kadi uwə tɔgi'ne ba me kunme'ti ə oro rɔ'ne nan'ti ki njendo de'gi nya ki ngom ki isi tuləi njekawnan'gi nan'ti kin el. Maji kadi oo go rɔ'ne maji adi de'gi ki ta goto dɔ'de'ti ki asi rai kulə ə mbəti'de to njekɔrnon'gi ki nje kogo nyamaji'gi lə njekawnan'gi, ningə kadi dene'gi ki de'gi manyinaji dɔ'de'ti maji, rai se'de me kulə'ti. Təl ɔji ta Timote kadi gəri'n toki bann ə a ra'n kulə ki ɔjido'a ta k'in ə njekuləbər lə Kirisiti.

Kon ta'gi ki me'ti; Kandi me ta'ti 1.1-2. Ndəjinan ɔjido njendo de'gi nya ki ngom 1.3-20. Ta ki dɔ kelta'ti ki Luwə ki re non Luwə'ti 2. Ta ki ɔjido njekɔrnon'gi ki nje kogo nyamaji'gi lə njekawnan'gi 3. Mbərkində'gi kadi Timote 4. Ta ki ɔjido dene'gi ki njengawkoj ki ngatɔgi'gi 5. Sangi go nyakingə ki rɔta'ti 6.

Kuwə ji nan

¹ M'in Pol ki njekawkulə lə Jeju Kirisiti kigo ndigi'ti lə Luwə ki Njekaji'je kigo ndu'ti lə Jeju Kirisiti ki in nya kindəmedɔti lə'je. ² M'ndangi makitu kin m'ulə'n m'ad'i in Timote* ki in ngonn'm ki rɔta'ti, ki gorow kunme ki un adi Jeju Kirisiti. M'uwə ji'i, ningə kadi memaji ki k'oo kumtondoo ki kisimaji lə Baw'je Luwə ingi ki Burəbe lə'je Jeju Kirisiti in nan'ti sə'i.

Ta dɔ nyando'ti ki ngom

³ Toki ndɔki m'ilə'n ndu'm m'ad'i, loki m'un tarow ki dɔnangi Maseduwann'ti†, isi bebo Epeji'ti non‡. Isi'ti non kadi ndər mbi de'gi madi ki njendo de'gi nya ki ngom, kadi inyəi ta'a. ⁴ Kadi ko de'gi kakin inyəi taa su'gi'ti ki kudə ki kɔr ginn nojiſ ki ginn'ə gangi el, tado lo tɔlta nya kin pəti in gakinan par. A ra se'je maji dɔ kulə'ti ki Luwə ulə ji'je'ti ne, ki gorow kunme kin el. ⁵ Ndu kin a re ki ndiginan ki ngarme'ti ki ar njay njay, ki me ki maji ki uwə de ki ta el, ki kunme ki rɔta'ti to. ⁶ De'gi madi mbeti gorow ta kɔji ki maji kin ə təli nanyinan ta ta ki manji'ti ki nda'a goto. ⁷ Rai rɔ'de njendo de'gi ndukun'ti lə Luwə, nan toki rɔta'ti, inbe'gi kaa gəri me ta ki isi eli el num, taa gəri ginn nyando ki isi ndoi ki tɔgi'de kin el num tɔ.

⁸ Ji gər kadi ndukun lə Luwə in ndukun ki maji loki de gər lo ra'n kulə ki gorow'ə'ti. ⁹ Maji kadi ji gəri ta kin maji: In de'gi ki njera nya ki dana ə ndukun re'n tado lə'de el, nan re tado lə nje mendul, ki nje tanrɔ, ki nje mbəti Luwə, ki njeramajel, ki de'gi ki njera nya ki nəl Luwə el, ki nje ki bəli nya'gi ki ar njay lə Luwə el, ki njetəl baw'de'gi ki kon'de'gi. *Ndukun re tado njetəl de'gi. ¹⁰ Nje ra kaya'gi, ki dingəm'gi ki nje sanginan, ki nje ndogi de'gi bər'ti, ki nje ngom'gi, ki de'gi ki njetəti ta'gi. Re tado lə de'gi pəti ki njera nya ki ɔsi ta nyando ki rɔta'ti lə Luwə. ¹¹ Nyando kin in kigo Poyta'ti ki maji ki Luwə ulə ji'm'ti. In Poyta ki maji ki tɔji tɔbar lə Luwə ki nje maji.

* 1:2 1.2 KNK 16.1 † 1:3 1.3 2Ko 1.16 ‡ 1:3 1.3 2Ko 1.8 § 1:4 1.4 Lotum 4-5; 9-11

Memaji læ Luwə tado læ Pol

¹² M'ra oyo Burəbe Jeju Kirisiti ki adi'm tōgi kadi m'ra'n kulə li'ə. M'ra'a oyo tado k'oo ki oo adi m'in nje ra nya ki low'ə'ti ə ulə kulə kin ji'm'ti. ¹³ M'in ki kete m'in njekelta ki mal dō tō Luwə'ti, m'in nje kadi kon de'gi li'ə, ki nje taj'a. Nan Luwə, oo kumtondoo læ'm, tado m'ra nya kin pəti kigo gər'ə'ti el, me kunme'ti el*. ¹⁴ Burəbe læ'je, kigo memaji'ti li'ə ki to mbar mbar tado læ'm adi'm kunme ki ndiginan ki gorow kində rō nan'ti ki Jeju Kirisiti. ¹⁵ Ta kin in ta ki rōta'ti ki maji kadi de'gi pəti taai ki me ki kareba: Jeju Kirisiti re dōnangi'ti tado kaji njeramajel'gi. Njeramajel'gi kin, m'in majel læ'm utə'de pəti. ¹⁶ Nan Luwə oo kumtondoo læ'm. Ra be kadi Jeju Kirisiti toji kisidoti li'ə sə'm, m'in ki majel læ'm utə de'gi pəti. Tado kadi in nya ndaji læ de'gi ki a uni me'de adi'ə kadi ingəi kaji ki to biti ki non'ti.

¹⁷ Kadi toji ki tōbar in

læ Ngar ki nje kisi ki dōkagilo'gi ki dōkagilo'gi,

Ki njekoy el,

Ki dum k'oo ki kum,

Ki in kar'ne ba in Luwə. Amen.†

Pol ulə dingəm me Timote'ti

¹⁸ Ngonn'm Timote, ndu ki m'ad'i ə to kin: Kigo ta'gi'ti ki de'gi ki njekeltakita Luwə'ti eli dō'i'ti kete, m'ndigi kadi uwə ta'gi kin sə'm, rō'n rō ki maji. ¹⁹ Rō rō ki maji, ki me ki maji ki uwə de ki ta el. De'gi madi mbeti kadi me'de uwə'de ki ta, adi kunme læ'de tuji. ²⁰ Dann de'gi'ti kin, Imene ingi ki Alegijandir in'ti non. M'ulə Imene‡ ingi ki Alegijandir§ ji Satan'ti, kadi ndoi kelta ki mal dō Luwə'ti gogi el nga.

2

Nyando ki dō kelta'ti ki Luwə

¹ Kete non nya'gi'ti pəti, m'dəji kadi de'gi dəji nya Luwə, kadi eli si'ə ta, kadi kōyi'ə nya, kadi rai'ə oyo tado de'gi pəti. ² Maji kadi elita ki Luwə tado ngar'gi, ki nje konbe'gi pəti, kadi j'isi maji jəge me be'ti, me dōnan'ti ki Luwə, ki buki nan'ti. ³ In kin ə in nya ki maji ki nəl Luwə læ'je ki Njekaji'je. ⁴ Tado Luwə læ'je ge kadi de'gi pəti ingəi kaji ə tei me gər ta'ti ki rōta'ti. ⁵ Toki rōta'ti Luwə in kareba, taa Nje ra mbunə de'gi'ti ki Luwə in kareba tō. In de, in Jeju Kirisiti. ⁶ In ki re adi rō'ne kōy'ti kadi ugə'n dō de'gi pəti. In kin ə in mannaji ki Jeju man dōkagilo'ti ki Luwə oji. ⁷ In ki tado kin ə, Luwə ində'm nje kiləmbər taki njekawkulə. Ta ki m'el kin in ta ki rōta'ti um in ta ngom el. Luwə ində'm kadi m'in njendo ta ki ojido kunme ki ta ki rōta'ti ginn de'gi ki dangi dangi ki in *Juwipi'gi el.

Ta ki ojido dingəm'gi ki dene'gi me kəykawnan'ti

⁸ In be ə, m'ndigi kadi dingəm'gi elita ki Luwə ki lo'gi pəti ki ji ki kōy taa* ki me ki ar njay ki wongi goto'ti, ki gaki goto'ti.

⁹ Be tō ə, maji kadi dene'gi kaa ku kō'de in kigo row'ti ki dana, ki ndōjita el, kadi to low'ə'ti. Ningə kadi parei rō'de ki kuwə bisi dō'de nəm nəm ki ɔr ki gat'a in ngayn, mədi ki gat'a in ngayn, ki ku ki gat'a in ngayn el. ¹⁰ Nan kadi uləi kulə ra'gi ki maji ki toji maji kadi dene'gi ki eyina n'in njera kuləbər læ Luwə yo taa. ¹¹ Dōkagilo nyando'ti me kəykawnan'ti, maji kadi dene isi keke oo dō nyando um elta el, ki kulə dō ginn tōgi'ti. ¹² Bay taa, madi tarow dene kadi ndo nya de ki dingəm el num, kadi aw ki tōgi dō'a'ti el num, nan kadi isi keke um elta el. ¹³ Tado Adam ə Luwə ra'a kete bay ta ra Ebi. ¹⁴ In Adam ə Su əd'ə el, nan in dene ə əd'ə adi aldō ndu Luwə†.

* **1:13** 1.13 KNK 8.3, 9.4-5 † **1:17** 1.17 Amen in ta Ebirə ki kər me'ə nan in rōta'ti, kadi in be. ‡ **1:20** 1.20 2Ti 2.17 § **1:20** 1.20 2Ti 4.14 * **2:8** 2.8 Tekitaga 9.29; 1Ngar'gi 8.22 † **2:14** 2.14 Lotum 2.7-22, 3.1-6

¹⁵ Be kaa, dene a aji ki gorow læ ngonn ki koji, toki re uwə tɔgi'ne ba me kunme'ti, me ndiginan'ti, ki me kar njay'ti, ki hal ki aldo maji el.

3

Njekɔrnon njekawnan'gi

¹ Ta ki m'aw to m'el kam in ta ki rɔta'ti: Re de madi sangi kadi n'in njekɔrnon njekawnan'gi ningə, in kulə ki maji ə ndigi ra. ² Ningə maji kadi de ki njekɔrnon njekawnan'gi in de ki kanji ta madi do'ne'ti, in ngaw dene ki kareba, in de ki njekuwa rɔ'ne ginn tɔgi'ne'ti, in de ki njegosita, in njera nya ki gorow'ə'ti, in de ki njera mbah, taa maji kadi in de ki asi ndo nya de'gi tɔ. ³ Maji kadi in gon kanyi yiwi kandi nju el num, in de ki njetonrɔ el num, nan in de ki sɔl lɔm lɔm, de ki nje ge kɔl el. Taa kadi in njera ta nar el tɔ. ⁴ Maji kadi in de ki asi kində kum'ne go me kəy'ti lə'ne, ningə kadi ra adi ngann'a'gi in nje təl rɔ'de go ta'ti, ki njebukinan'ti. ⁵ Tado re de asi kində kum'ne go me kəy'ti lə'ne el ə, ra bann ə a ində kum'ne maji go njekawnan'gi'ti læ Luwə wa? ⁶ Maji kadi in njekunme ki sigi el, nan to kɔjirɔ aw si'ə adi osi me takigangi'ti toki Su osi'n me'ti be. ⁷ Maji kadi de'gi ki njekunme'gi el kaa, elita ki maji do'a'ti, kadi təl nya kidi el, taa kadi osi me kuləkikiyə'ti læ Su el tɔ.

Nje kogo nyamaji'gi læ njekawnan'gi

⁸*Nje kogo nyamaji'gi læ njekawnan'gi kaa, maji kadi in de'gi ki njera nya ki rɔta'ti, maji kadi in de'gi ki njekelta mindi'de joo el. A in gon kanyi yiwi kandi nju el, ke a in njera ta nyakingə ki gorow'ə'ti el, el tɔ. ⁹ Maji kadi ngəmi ta læ Luwə ki te ki do'a me kunme'ti kin ki ngarme ki ar njay kanji kuwə de ki ta. ¹⁰ Kete non kulə'ti, maji kadi nanyi'de oyi taa. Go nan koo'ti, re in ki kanji ta madi do'ti ningə, asi kadi in nje kogo nyamaji'gi læ njekawnan'gi kare.

¹¹ Dene'gi ki nje kogo nyamaji'gi læ njekawnan'gi kaa, maji kadi in njera nya ki asi kadi de'gi buki'de'ti, in nje kel de'gi ta ki majel ndil de'ti el, ta kadi in de'gi ki asi kuwəi rɔ'de ginn tɔgi'de'ti tɔ. A in de'gi ki nje ra nya ki low'ə'ti me kulə ra'de'gi'ti pəti.

¹² Maji kadi de'gi nje kogo nyamaji'gi læ njekawnan'gi in nje dene ki kare, kadi in de'gi ki indəi kum'ne go ngann'de'gi'ti, kigo me kəy'ti lə'de maji. ¹³ Tado nje ki rai kulə kogo nyamaji'gi læ njekawnan'gi maji, ingəi kɔsikurə, ta asi kadi elita ki me ki tinyi kati kibo ki ulə ngirə'ne do kun'ti ki, uni me'de me tɔ Jeju Kirisiti'ti.

Nya ki Luwə te ki do'a

¹⁴ M'ində me'm do'ti kadi me ndo'gi'ti ki ngayn el ne, m'a m'aw m'ingə'i. Nan m'ndangi makitu kin m'ulə'n m'ad'i, ¹⁵ kadi re nja'm nanyi bay kaa, gəri'n row ra kulə lə'i me Kəy'ti læ Luwə. Adi in njekawnan'gi læ Luwə ki nje kisi kumngayira. Toki kagi ngawdann kəy ingi ki ngirə kəy in tɔgi kəy, be tɔ ə, njekawnan'gi in tɔgi nyando ki rɔta'ti læ Luwə.

¹⁶ Nya ki Luwə te ki do'a adi'je ə j'ində me'je do'ti in nya kibo ngayn ki dum manji, Nya'gi ki in ki te do'a ɔjido Jeju Kirisiti ə toi kin:

Oji rɔ'ne to de kigo darɔ'ti,

Ningə, Ndil Luwə bar'a de ki dana,

Malayka'gi oyi'ə,

De'gi iləimbər ki ɔjido'a dann ginn de'gi'ti ki dangi dangi,

De'gi uni me'de adi'ə ki lo'gi pəti donangi'ti.

Luwə un'ə aw si'ə dɔran'ti me kɔsikurə'ti.

4

Ta do njendo de'gi nya ki ngom

¹ Ndil Luwə elta ar njay ene: Dɔkagilo ki dɔboy'ti, de'gi madi a inyəi go kunme lə'de kɔ, kadi dɔyinan ki ndil'gi ki nje kədi de'gi. Taa a dɔyinan ki nyando ki in rɔ ndil'gi'ti ki majel. ² Njendo de'gi nya ki ngom ki njekədikum de'gi ki ta ki ndar ta'de'ti ne, ki me'de uwə'de ki ta dɔ majel'ti el, a ədi'de kadi buki'de mu. Njendo de'gi nya ki ngom kakin in de'gi ki me'de ri tonni. ³ Ko degə'gi kakin ɔgi kadi de'gi taai nan, taa ɔgi kadi de'gi soi nya'gi madi tɔ. Nan Luwə ində nyakusɔ'gi pəti kadi de'gi ki uni me'de adi'ə, ki gəri ta ki rɔta'ti, soi nya'gi kin ki oyo ki ra. ⁴ Ki rɔta'ti, nya'gi pəti ki Luwə ra'de maji. Nya ki kadi de mbəti goto. K'in ə kadi kusɔ'a in ki oyo ki ra Luwə. ⁵ Tado ta lə Luwə, ki kelta ki Luwə təli nya'gi kin pəti ki kar njay'ti.

⁶ Loki re ɔr ginn nya'gi kin ki taga adi ngannkon'i'gi oyi ningə, a in njekuləbər ki maji lə Jeju Kirisiti. A toji kadi in de ki ul rɔ'i ki ta'gi ki ɔjido kunme, ki nyando ki rɔta'ti ki ndolo go'ə maji.

Pol ulə dingəm me Timote'ti

⁷ Maji kadi ɔsi su'gi ki kudə ki kum'ə goto ngərəngi. In su'gi ki ɔsi ta ta lə Luwə. Ində dɔ rɔ'i'ti kadi isi'n me bol Luwə'ti. ⁸ K'ində dɔ rɔ'ti tado k'ingə nya me'ti, to ngodi ki kanyi kin maj'a in non, nan k'in ə, in ngayn el. Nya ra kigo bol Luwə'ti a ra maji ki de me nya'gi'ti pəti. Tado kunndu in səm'ti, adi in kaji ki dɔnangi'ti ne ki in ki dɔran'ti. ⁹ Ta kin in ta ki rɔta'ti ki maji kadi de'gi taai ki me ki kare. ¹⁰ Rɔ'je ki j'isi j'adi kon, ki rɔ ki j'isi ji rɔi, in tado me'je ki j'ində dɔ Luwə'ti ki nje kisi kumngayira. In ə in Njekaji de'gi pəti ki dɔnangi'ti ne, adi in nje'gi ki uni me'de adi Jeju Kirisiti.

¹¹ In kin ə in nya ki kadi ində mbər'ə adi de'gi ə ndo'de tɔ.

Nyandaji tado njekunme'gi

¹² Adi de madi kidi tado k'in ki in basa el. Nan kadi in nyandaji tado njekunme'gi, me takel'ti, me panjiyə'ti, me ndiginan'ti, me kunme'ti, ki me kar njay'ti.

¹³ Biti kadi m'təl'n m're m'ingə'i, m'ndəj'i kadi ində rɔ'i ta tudə Makitu'ti lə Luwə, ta kiləmbər ta'ti, ki ta ndo de'gi ndu Luwə'ti. ¹⁴ Ononyi kadi kidi kadikare ki Luwə adi kigo memaji'ti lə'ne. Adi ki gorow lə de'gi ki njekeltakita'a'ti, ki elita dɔ'i'ti, ki gorow lə ngatɔgi'gi ki njekɔrnon njekawnan'gi, ki indəi ji'de dɔ'i'ti. ¹⁵ Maji kadi ində rɔ'i ta kulə'ti kin ra ki me ki kareba. Ra be kadi de'gi oyi kaw ki kete lə'i to taga takum'de'ti. ¹⁶ M'ndəj'i kadi kum'i ədi dɔ rɔ'i'ti inbe, taa dɔ nyando'ti lə'i num tɔ. Uwə tɔgi ba me'ti. Re ra be ningə, a aji rɔ'i inbe taa a aji de'gi ki nje k'oo dɔ nyando lə'i tɔ.

5

Hal Timote ki rɔ njekawnan'gi'ti

¹ Ononyi kadi ndangi de ki bugə, nan kadi ɔj'ɔ ta ki ndu'i ki sɔl to baw'i ə isi el'ə ta be. Basa'gi kaa, maji kadi in ra'de to ngannkon'i'gi ki me darɔ'ti be tɔ. ² In ra ki dene'gi ki bugəi to kon'i'gi ta nganmandi'gi to konnann'i'gi be tɔ. In ra nya kin pəti ki mərta ki ar njay non'de'ti.

Njengawkoy'gi

³ Maji kadi ində kum'i go njengawkoy'gi'ti ki rɔta'ti ki bukinan'ti, ingi ki de ki njera se'de goto. ⁴ Re njengawkoy aw ki ngann'ne'gi eke ngannkaw'ne'gi non ningə, maji kadi, ngann'a'gi eke ngannkaw'a'gi ndoi nyara kigo row'ti lə Luwə dɔ njekoji'de'gi'ti. Sɔw dɔ'de kadi oyi go njekoji'de'gi toki njekoji'de'gi oyi go'de kete be tɔ. Tado nyara ki be kin ə nəl Luwə. ⁵ Njengawkoy ki rɔta'ti, in in ki de ki njera si'ə goto, ki isi ki kar'ne ba, ində me'ne dɔ Luwə'ti par. Dɔkagilo'gi pəti, kondɔ ki kada, isi elta ki Luwə, dəj'ə kadi ra si'ə. ⁶ Nan njengawkoy ki isi ta koo majirɔ'ne'ti me kaya'ti ki ra, re ra'n ki dɔ'ne taa non kaa, in de ki koy me ndil'ti. ⁷ Nya'gi ki kadi ində'de mbər'ə

ə token, kadi sii ki do'de taa ki kanji ta madi do'ti. ⁸ Re de madi oo go noji'ne'gi el, kibo utə, oo go de'gi ki me kəy'ti lə'ne el, in de ki ilə kunme lə'ne kə. De ki gər Luwə el kaa in soti utə bay.

⁹ Njengawkoj, kete taa kadi ndangi to'a mbunə nje'gi'ti ki njekawnan'gi isi oyi go'de, maji kadi bal'a asi do mehen k'aw ki kete non, taa kadi in dene nje ra nya ki low'ə'ti ki kete in nje ngaw ki kare. ¹⁰ Maji kadi de'gi gəri'ə oji go kuləra'a ki maji. Maji kadi in de ki kete in nje koti ngann'gi num, njerambah'gi num, nje togi nja de'gi ki kar njay lə Luwə num*, in njera ki de'gi ki nya ki to te do'de'ti num. Taa in nje ra kulə'gi ki maji ki gorow'gi ki dangi dangi num to. ¹¹ Ononyi kadi ndangi to njengawkoj'gi ki ro'de to mbol bay me makitu'ti. Ndangi to'de el tado loki bo ta dingəm ra'de ningə, a inyəi k'un ro lə'de tado kun go Kirisiti kə, ə a taai ngaw. ¹² Ra'a ki be kin a re ki ta ki gangi do'de'ti, tado manji ta kunme lə'de ki kete. ¹³ Nya ki rangi bay a təli njedaw'gi. Ningə kulə ra'de kibo ngayn in kulə lo galala ki takəy lə de'gi par. In njedaw'gi par el, nan indəi taa bar go daw'ti, taa in nje kində gəngi do ta'ti lə de'gi to. Nya ki lagi'de el kaa, iləi ta'de səm'ti. Ningə takel'de kaa to biriri to. ¹⁴ In tado kulə ra'gi ki be kin ə, maji kadi njengawkoj'gi ki ro'de to mbol bay taai dingəm ki rangi. Kadi oji ngann'gi ə indəi kum'de go me kəy'ti lə'de to kadi njeban ingə row el'n takimal do'je'ti el. ¹⁵ M'elta kin be tado njengawkoj'gi ngayn ki ro'de to mbol bay iləi kunme lə'de kə ə uni go *Satan. ¹⁶ Re njekunme ki dene madi aw ki njengawkoj'gi me kəy'ti lə'ne non ningə, maji kadi inbe ngəm'de. Loki ra be ningə in nya koti ki oyi ə un do njekawnan'gi'ti, kadi njekawnan'gi rai ki njengawkoj'gi ki ro'ta'ti ki de ki njera se'de goto.

Njekornon njekawnan'gi

¹⁷ Maji kadi ngatog'i'gi ki nje ra kulə maji dann njekawnan'gi'ti ingəi kosikurə ki nyakugə goji ki asi ta kulə lə'de nja joo. Kibo utə, in nje'gi ki sii adi ro'de kon tado kojitara, ki ndo de'gi ta lə Luwə. ¹⁸ Tado ndangi me makitu'ti lə Luwə eyina: «De a doo ndugidu ta mangi'ti el, dokagilo'ti ki a njiyə do ko'ti kadi kand'a te.» Taa makitu lə Luwə el bay to ene: «Maji kadi de ki nje ra kulə ingə nyakugə goji ki asi ta kulə ki ra†.» ¹⁹ Re de madi elta ki majel do ngatog'i'ti, ə de'gi joo eke mutə manyinaj'a el ningə, ononyi kadi in ndigi si'ə do'ti. ²⁰ Nje ki rai majel, maji kadi in ndangi'de takum kosi'gi'ti kadi ndəgə'gi boli.

²¹ M'ndəj'i takum Luwə'ti ki takum Jeju Kirisiti'ti, taa takum malayka'gi'ti ki Luwə mbəti'de, kadi in təl ro'i go ta'gi'ti ki m'el'i. In təl ro'i go'ti ki kanji kun ki madi'gi ə k'inyə nje ki nungi, ki kanji kor kum de'gi dana. ²² Nya ki maji kadi in gər ə to kin: Oti kadi ində ji do de'ti kalangi ba kadi təl nje ra kulə dann njekawnan'gi'ti. Maji kadi ində ro'i nan'ti ki de do majel'ti li'ə el. Ningə, inbe ar ro'i njay do majel'ti.

²³ Ningə, maji kadi anyi mann ki ndul inbe kareba par el, nan kadi anyi yiwi kandi nju nden be nden be to kinyi tado monyi ki me'i'ti ki ra adi ro'i ta kati el ki dokagilo'gi pəti kin. ²⁴ De'gi madi'gi ginn majel lə'de to taga kete bay taa kadi ta ki gangi re do'de'ti. Nan nje ki nungi, majel lə'de to lo kiyə'ti biti kadi ta ki gangi taa a or ginn'de ndo ki gogi'ti. ²⁵ Kuləra'gi ki maji kaa to be to. Nje ki madi to taga wangi. Ningə nje ki nungi, re to taga wangi el kaa, a toi lo kiyə'ti ratata el to.

6

Ta do bər'gi'ti

¹ De'gi pəti ki uni me'de ki in bər'gi, maji kadi uləi do'de ginn togi'ti lə be'de'gi. Uləi do'de ginn togi'ti lə be'de'gi kadi de elta ki mal do to Luwə'ti el, taa do nyando'ti

* 5:10 5.10 Luk 7.44 † 5:18 5.18 Ndukun ki nja joo 25.4; 1Ko 9.9; Mat 10.10; Luk 10.7

ki ji ndo'se kin el to. ² In go'ti el kadi bær'gi ki be'de'gi in njekunme'gi, uni girə do k'in ngannkon me ta'ti læ Luwə ə mbeti kadi uləi do'de ginn togi'ti læ be'de'gi. K'in'de ngannkon nje ndiginan me ta'ti læ Luwə kakin ə maji kadi rai kulə adi'de ki kete non bay, tado in ngannkon de'gi ki njekunme'gi ə sii rai kulə adi'de.

Njendo de'gi nya ki ngom ki ra ta nyakingə

³ Ta ki m'aw to m'el'i kam, in ta ki maji kadi in ndo de'gi ə ndəji'de kadi rai kul'ə. Re de madi ndo de'gi nya ki rangi, ə inyə gorow ta ki rōta'ti læ Burəbe lə'je Jeju Kirisiti, ki gorow nyando kigo kunme'ti lə'je kin ningə, ⁴ in de ki k'un do taa tōl'ə, taa in de ki isi day to. Nya ki gər in ta ki manji ki to rō'a'ti to monyi. In nje sangi ta me ta ki manji do ta'gi ki kar'de goto. Ningə lo kin ə, jangi'gi, ki gakinan'gi, ki tajinan'gi, ki ta ki təti dōnan'ti tei'ti. ⁵ Ta ki manji ki ginn'ə gangi el, mbunə de'gi'ti ki kur do'de goto, ki ngonn mərta ki nden ki ojido ta ki rōta'ti goto do'de'ti, te lo kin'ti non. Ningə məri kadi, kunme kadi Luwə in row k'ingə nya. ⁶ Toki rōta'ti, kunme kadi Luwə in nyakingə kibo ngayn, re de ra rōnel do nya ki to me ji'ə'ti. ⁷ Toki ji re'n me dōnangi'ti ki ji'je kare, be tō'a j'a ji təl'n ki ji'je kare. ⁸ In be ə, re j'ingəi nyakusə'je ki ku rō'je ningə, kadi ji ra rōnel do'ti. ⁹ De'gi ki sangi kadi n'təli njenyakingə ki ngayn ki row'gi ki dangi dangi, osi me kuləkikiyə'ti me nyanan'ti. Osi me kuləkikiyə'ti ki gorow ra ta nya ki to mbo, ki ki majel, ki aw ki de'gi me nya'ti ki majel, ki me tuji'ti. ¹⁰ Tado ra ta nar in ngirə majel'gi pəti. Nje ki madi uni rō'de ba pəti indəi taa sangi nar'ti, adi ndəmi sanyi gorow kunme'ti. Ningə inbe'gi ki do'de adi kon ndil'de.

Rə rə ki maji

¹¹ Nan in ki in de læ Luwə, anyi rangi kadi nya'gi'ti kin, maji kadi in sangi row nyara ki dana, ki bōl Luwə, ki kunme, ki ndiginan, ki koreme, ki sōl lōm lōm. ¹² Rə rə ki maji ki ojido kunme, uwə kisikidōtaa ki to biti ki non'ti səm, tado Luwə bari kadi ingə kisikidōtaa kin, dōkagilo'ti ki un ndu'i taa man'n naji ki maji do'ti non bulə de'gi'ti. ¹³ M'ndəj'i takum Luwə'ti ki njekində nya'gi pəti, taa ki non Jeju Kirisiti ki un ndu'ne ki taa mannaji ki rōta'ti non Ponsi Pilati'ti*, ¹⁴ kadi in ngəm go mbərkikində ki ingə kin maji, me kar njay'ti ki kanji ta madi do'i'ti biti kadi Burəbe Jeju Kirisiti təl re'n. ¹⁵ Burəbe Jeju Kirisiti a re dōkagilo'ti ki Luwə oji, Luwə ki nje majikur, ki in ki kar'ne ba aw ki togi konbe, In Ngar læ ngar'gi ki Burəbe læ burəbe'gi, ¹⁶ In ki kar'ne ba in Njekoy el, Isi me kunji'ti ki de asi kadi te kadi'ti el. De kare ki dōnangi'ti ne ki oo'ə ki kum'ne goto. De ki asi k'oo'ə goto. Tōbar ki togi ki to biti ki non'ti in li'ə! Amen!

Ta ki ojido njenyakingə'gi

¹⁷ In njenyakingə'gi ki dōnangi'ti ilə ndu'i adi'de kadi indəi gu'de el. El'de kadi uwəi kul nyakingə'gi ki a tuji kam el, nan kadi uwəi kul Luwə ki nje kadi'je nya'gi pəti, ji'ə əy el, kadi j'isi'n me rōnel'ti. ¹⁸ El'de kadi rai maji, kadi ki nyakingə'de in kuləra ki maji. Ningə kadi in de'gi ki ji'de əy el, kadi lowəi nyakingə'gi lə'de adi de'gi ki rangi. ¹⁹ Re rai be ningə, isi kawi nyamaji'gi lə'de indəi lo ngəm nya'ti ki maji ki ngan tado ndo ki lo ti'ti, kadi ingəi kaji ki rōta'ti.

Ta ki dōboy'ti ki kuwə ji nan

²⁰ In Timote, maji kadi ngəm nya'gi pəti ki Luwə ulə me ji'i'ti kin səm. Osi rō'i ngərəngi kadi ta'gi'ti ki k'el ki nda'a goto, ki osi ta ta læ Luwə, osi rō'i ngərəngi kadi

* 6:13 6.13 Jan 18.36-37, 19.11

ta'gi'ti ki manji kigo nya gər'ti ki ngom ki donangi'ti ne. ²¹ De'gi madi uwəi kul nyagər kin, adi ndəmi gorow kunme lə'de.
Kadi memaji lə Luwə in sese.

Makitu ki nja joo ki Pol ndangi adi Timote Ta ki do makitu'ti ki nja joo ki Pol ndangi adi Timote

Pol ndangi makitu kin kagilo ki in key dangay'ti. Pol ulə dingəm me Timote'ti kadi uwə tōgi'ne ba me kagilo'ə'ti ki nje tusi kunme lə'de k'inyə ko banyinan ki do mad'a'ti do mad'a'ti. Maji kadi Timote elta lə Luwə ningə ndo'de nya ulə'n dingəm me'de'ti ningə kadi inbe ore me'ne. Maji kadi in ngəm makitu ki ndangi ki ar njay lə Luwə kadi ori tarow me kisikidōtaa'ti lə'i nu kadi in nyando lə'i nu (3.14-16). Maji ndaji kunme, kuwətoḡiba, kisidoti, ki ndigi lə Pol ki te doḡoy ndo kisikidōtaa'ti li'ə (4.6-7).

Kon ta'gi ki me'ti: Kandi me ta'ti ki oyo ki ra Luwə 1.1-7. Poyta ki maji in kon 1.8-2.13. Kulə dingəm me nan'ti tado kiləmbər Poyta ki maji ki ronel 2.14-4.8. Ta'gi ki ojido Pol inbe ki kuwə ji nan 4.9-22.

Kuwə ji nan

¹ M'in Pol ki njekawkulə lə Jeju Kirisiti kigo ndigi'ti lə Luwə. Kulə ra'm in kadi m'iləmbər ta kaji ki Luwə un ndu'ne adi do'ti ki takul kində rə nan'ti me to Jeju Kirisiti. ² M'ulə ki makitu kin mad'i in Timote* ki in ngonndigi lə'm. M'uwə ji'i ə m'dəji kadi memaji ki k'oo kumtondoo ki kisimaji lə Luwə ki Baw'je ingi ki Burəbe lə'je Jeju Kirisiti in nan'ti sə'i.

Pol ra oyo Luwə

³ M'ra oyo Luwə ki m'nji m'ra kulə mad'a ki ngarme ki ar njay ki uwə'm ki ta toki kaw'm'gi† rai kete be to. Kondo ki kada loki m'nji m'elta ki Luwə ningə, me'm olo do'i'ti. ⁴ Loki me'm olo do non'ti lə'i‡, bo k'oyi ra'm ngayn kadi ronel lə'm rosi. ⁵ Me'm olo do kunme'ti lə'i ki rōta'ti. Kunme kin in rə kawī Loyisi'ti kete bay taa to rə kon'i Enisi'ti to. M'tadi el kadi kunme kin in ngarme'i'ti to.

Pol dəji Timote kadi ingə kon sə'ne tado Poyta ki maji

⁶ Tado kin ə, m'olo me'i do ta'ti kin kadi ində kum'i maji go kadikare'ti lə Luwə ki ingə kigo memaji'ti li'ə, loki m'ində ji'm do'i'ti. ⁷ Toki rōta'ti, Ndil ki kar njay ki Luwə adi'je, in Ndil bol el, nan in Ndil ki rosi ki tōgi ki ndiginan. Taa in Ndil kində do rō'ti to. ⁸ Adi rō'i sol'i tado man naji do Burəbe'ti lə'je el. Taa adi rō'i sol'i do'm'ti, m'in ki m'in key dangay'ti tado li'ə kin el to. Nan kadi ingə kon sə'm tado Poyta ki maji kigo tōgi'ti ki Luwə adi. ⁹ Luwə ki aji'je in be'je, kadi kisikidōtaa lə'je in kisikidōtaa ki ar njay. Ra nya kin be tado kulə ra'je'gi el, nan in kigo ndigi'ti ki memaji'ti li'ə. Memaji kin Luwə adi'je me to Jeju Kirisiti'ti kete taa kadi ində donangi. ¹⁰ Memaji kakin j'oyi ki kum'je ngə sine ki takul re lə Njekaji'je Jeju Kirisiti. In ə koy təl nya ki kare'ti. Ningə ki takul Poyta ki maji, ra adi ji gəri kaji ki kisi kumngayira ki ar njay njay to. ¹¹ In tado Poyta ki maji kin ə Luwə ində'm to nje kiləmbər num, njekawkulə num, taa njendo de'gi nya num to. ¹² In kin ə, in ginn k'ingə kon lə'm ki ngə sine kin. Nan rō'm sol'm do'ti el. Toki rōta'ti, m'gər Luwə ki m'un me'm m'ində do'a'ti kin bəti. M'gər maji kadi tōgi Luwə asi gaki kadi ində kum'ne go nya'ti ki adi'm biti doḡoy ndo'ti. ¹³ Nyando ki ingə rō'm'ti, un to nyandaji me kunme'ti ki me ndigi nan'ti me to Jeju Kirisiti ki adi'je me kində rə nan'ti si'ə. ¹⁴ In ngəm go nyando ki adi'nu ki takul Ndil Luwə ki isi me'je'ti maji.

* 1:2 1.2 KNK 16.1 † 1:3 1.3 Plp 3.4-5 ‡ 1:4 1.4 1Ti 1.3

Kuwə rə ba lə Onejipər

¹⁵ In gər kadi nje ki dɔnangi Aji'ti mbeti m'in. Pijel in ki Hermojenn in mbunə'de'ti tɔ. ¹⁶ Ki ɔjido Onejipər, kadi ra maji lə Burəbe in dɔ me kəy'ti li'ə. Toki rɔta'ti, ulə dingəm me'm'ti taa taa. Ta rɔ'a sɔl'ɔ dɔm'ti me k'in'm kəy dangay'ti kin el tɔ. ¹⁷ Dɔkagilo ki te Rɔm'ti, sangi'm ki rɔ ki tinyi kati kadi ingə'm. ¹⁸ M'kɔy Burəbe Jeju kadi adi Burəbe Luwə oo kumtondoo lə Onejipər ndɔ gangi ta'ti. Taa inbe ki dɔ'i, in gər utə ndəgi de'gi pəti, kulə'gi pəti ki Onejipər ra adi'm dɔnangi Epeji'ti.

2

Njerɔ lə Kirisiti ki maji

¹ In ngonn'm Timote, maji kadi uwə tɔgi ba me memaji'ti ki j'ingəi ki takul kində rɔ nan'ti me tɔ Kirisiti kin. ² Ningə nyando ki ingə rɔm'ti takum bulə de'gi'ti, maji kadi in ndo de'gi ki nje ra nya ki low'ə'ti ki asi gaki kadi ingi kaa, uni ndoi de'gi ki rangi kete tɔ. ³ Ingə kon sə'm to njerɔ ki maji lə Jeju Kirisiti. ⁴ Njerɔ madi dann njerɔ'gi'ti ki ge kadi n'nəl kibo ki dɔ'ne'ti, ki ində rɔ'ne ta nya'gi'ti ki rangi yo goto. ⁵ Nje kanyi ngodi ki a ingə nya kugə goji'ne loki re anyi ngodi kigo ndukun'ti el goto. ⁶ Nje ndɔɔ ki nje ra kulə ki tɔgi'ne ə a ra rɔnel dɔ kandi ko'ti kete. ⁷ Maji kadi in mərta dɔ ta'ti ki m'el'i kin maji ningə, Burəbe a adi tər kadi in gər'n ndəgi nya'gi pəti tigə.

Adi me'i olo dɔ Jeju Kirisiti'ti

⁸ Adi me'i olo dɔ Jeju Kirisiti'ti ki in ginn kaw'ti lə *Dabidi, Jeju Kirisiti ki ində taa dann nje koy'gi'ti kigo Poyta'ti ki maji ki m'nji m'ilə mbər'ə. ⁹ In tado Poyta ki maji inbe kin ə, m'nji m'ingə'n kon. Dɔi m'in ki kulə gindi to de ki nje tɔl de be. Nan ta lə Luwə de ki asi dɔ'a goto. ¹⁰ Be ə, m'tugə ta'm njaki dɔ nya'gi'ti pəti tado nje'gi ki Luwə mbəti'de, kadi ingi kaa, ingəi kaji ki in me tɔ Jeju Kirisiti'ti, nan'ti ki kɔsikurə ki ratata tɔ. ¹¹ Ta ki m'a m'el kam in ta ki asi kadi de uwə kul'ə:

Re j'oyi nan'ti ki Kirisiti ə,

J'a j'isi kum ba nan'ti si'ə tɔ.

¹² Re j'uwəi tɔgi'je ba si'ə ə,

J'a j'onyibe nan'ti si'ə tɔ.

Re j'ene ji gəri'ə el ə,

In kaa a ene n'gər'je el tɔ.

¹³ Re j'in nje ra nya ki low'ə'ti el ə,

In nje ra nya ki low'ə'ti.

Tado a manji ta gər rɔ'ne el ratata.

Njera kulə ki rɔ'a sɔl'ɔ el

¹⁴ Maji kadi nanyi ki lo kolo me'de dɔ ta'gi'ti kin taa taa. Ki non Luwə'ti, el'de ki tɔgi kadi gakinan dɔ ta'gi'ti ki nda'de goto kin el. In kin a ra nya madi el, nan a tuji de'gi ki nje ko dɔ'a to tuji yo. ¹⁵ Ində dɔ rɔ'i'ti kadi in te non Luwə'ti to de ki asi, njera kulə ki rɔ'a sɔl'ɔ dɔ kulə'ti li'ə el, iləmbər Poyta ki maji ki rɔta'ti lə Luwə ki gorow'ə'ti. ¹⁶ Mbəti ta ki manji'gi ki nda'de goto ki ɔsi ta kunme. Toki rɔta'ti, nje'gi ki ta'gi ki be kin nəl'de, ndan'de ngal ki Luwə par par. ¹⁷ Nyando lə'de to to dobay ki aw ki kete kete kin be. Imene* ingi ki Piletə in mbunə de'gi'ti kin tɔ. ¹⁸ In sanyi kadi ta'ti ki rɔta'ti. Ningə eli eyina, nje koy'gi indəi taa lo koy'ti nga. In be ə, tuji ki kunme lə nje ki nan'gi. ¹⁹ Be kaa, ngirə kəy ki ngan ki Luwə ində kin isi lo kisə'ti. Luwə ndangi ta'gi kin dɔ'ti ene: Burəbe gər de'gi lə'ne bəti. Maji kadi de ki ra ki bər tɔ Burəbe, kadi anyi sanyi kadi majel'ti. ²⁰ Me kəy ki bo'ti, de a ingə ngoo'gi ki ra ki ɔr eke ki ningə kasi par el, nan a ingə nje ki madi'gi ki rai'de ki kagi eke hanji tɔ. Nje ki nan'gi, in tado ra kulə ndɔ madi'gi par. Nje ki nungi, in tado ra kulə ki ndɔ'gi pəti

* 2:17 2:17 1Ti 1:20

tɔ. ²¹ Re de madi ar rɔ'ne njay dɔ majel'gi'ti kin, a to to nyara kulə kɔsigon, ki kində ta dangi, ki nda'a to'ti tado be'ə, ki ra go'ə kete tado kulə'gi pəti ki maji.

Nje ra kulə lə Burəbe

²² Maji kadi ɔr rɔ'i kɔ me nyənn'gi'ti lə darɔ ki dɔkagilo basa'ti. In sangi row ra nya ki dana, ki kunme, ki ndiginan, ki kisi ki nan ki lapiya, ki nje ki isi elita ki Burəbe ki me ki ar njay. ²³ Mbəti ta ki manji'gi ki pasira ki nda'a goto. Ta ki manji'gi ki be kin a re ki gaki nan. ²⁴ Toki rɔta'ti, de ki nje ra kuləbər kadi Burəbe, in de ki a gaki el. Nan in de ki a ɔji ndiginan lə'ne ki rɔ de'gi'ti pəti num, de ki asi ndo de'gi nya num. A in de ki a isi dɔ ta'ti ki njeramajel'gi tɔ. ²⁵ Ki mindi ki sɔl lɔm ə a ilə'n ta de'gi'ti ki nje kɔs'ɔ ta. Dɔmajɪ ə Luwə a ra adi inyəi gorow njiyə'de kadi tei me gər ta ki rɔta'ti, taa a təli uni hangal ki maji gogi. ²⁶ A tei me kuləkikiyə'gi'ti lə Su ki uwə'de dangay'ti, ginn tɔgi'ne'ti kadi rai ndigi li'ə.

3

Nya'gi ki a rai nya dɔboy ndo'gi'ti

¹ Maji kadi in gər toki me ndo'gi ki dɔboy'ti, kagilo'gi ki ngan a rei. ² De'gi a təli nje ra ta nya, nje ndigi nar. A in nje kində gu'de, nje kun dɔ'de taa, ki nje kelta ki mal dɔ tɔ Luwə'ti. A in nje təl rɔ'de go ta'ti lə nje koji'de'gi el. Ningə, a asi kadi rai oyo Luwə el tɔ. Taa a iləi koji dɔ nya'gi'ti lə Luwə el tɔ. ³ K'oo tor de goto rɔ'de'ti, k'oo kumtondoo goto rɔ'de'ti, elita ki majel ndil de'ti, panjiyə'de a ala mban. In nje ra nya ki to ki de'gi kanji koo kumtondoo, taa a in nje kɔsi ta nyara ki maji tɔ. ⁴ A in njekundɔ nan, nje ra nya ki dɔ tɔgi'ti, kundɔ ta a təl'de njekumtɔ'gi'ti. A ndigi rɔnel ki dɔnangi'ti utə Luwə. ⁵ A ɔji gidi rɔ'de'ti toki n'in nje bɔl Luwə, nan toki rɔta'ti, manji ta gər tɔgi lə kunme. ɔr rɔ'i kɔ kadi ko de'gi'ti ki be kin. ⁶ Mbunə ko de'gi'ti kin, a ingə nje ki isi uri me kəy'ti lə dene'gi ki nje tɔgi goto, uwəi'de me kuləkikiyə'gi'ti lə'de. Dene'gi kakin rosi ki majel, inyəi rɔ'de adi nyənn'gi ki dangi dangi lə darɔ. ⁷ Si ta ndo nya'gi'ti ki dɔkagilo'gi pəti, nan lo kadi asi tei me gər ta ki rɔta'ti goto ratata. ⁸ Toki dɔkagilo'ti ki kete, Janesi ingi ki Jambiresi ɔsi ta *Moji kakin ə*, nje'gi kin kaa ɔsi ta, ta ki rɔta'ti tɔ. In de'gi ki nya'gi lə'de aw se'de me nyara ki majel'ti yo, ki kunme lə'de kaa, nda'a goto tɔ. ⁹ Lo k'aw kete lə'de ki ngayn a goto, tado de'gi a gəri nyara'de'gi ki majel toki ndo'gi'ti ki kete, de'gi gəri nya ra'gi ki majel lə Janesi ingi ki Jambiresi kin be tɔ.

Pol ndəji Timote kadi ngəm go nyando ki ingə rɔ'ne'ti

¹⁰ Nan in, ində kum'i oo'm me nya'gi'ti pəti: Me nyando'ti lə'm, me panjiyə'm'ti, me kɔjitara'gi'ti lə'm, me kunme'ti lə'm, me kisidɔti lə'm, me ndigi nan'ti lə'm, taa me kuwətɔgiba'ti lə'm tɔ. ¹¹ In gər row ki de'gi indəi kum ndo tado Poyta ki maji, ki kon'gi ki ngayn ki m'ingə me bebo'ti ki Antiyosi, ki Ikoniyom, taa me be'ti ki Lisitir tɔ†. To ki rɔta'ti m'ingə kon ngayn inbe, nan taa taa, Burəbe isi ɔri'm me nya'gi'ti kin kɔ. ¹² To ki rɔta'ti, de'gi pəti ki gei njiyə me bɔl Luwə'ti ki takul kində rɔ nan'ti lə'de me tɔ Jeju Kirisiti a ingəi kon. ¹³ Nan de'gi ki nje mendul, ki njendon te'gi a awi kete kete me majel ki ra'ti par par. Me kuləra'de'gi'ti, a ədi ndəgi de'gi toki inbe'gi kaa de'gi ki rangi ədi'de be tɔ. ¹⁴ Nan ki ɔjido'i, maji kadi uwə go nya'gi pəti ki in ndo ə in ta to nya'gi ki rɔta'ti kin sə'm. Tado in gər de'gi ki ingə nyando kin rɔ'de'ti bəti‡. ¹⁵ Dɔkagilo ki in ki du'i ba bay ə in gər ta'gi ki ndangi ki ar njay lə Luwə kin. Ta'gi kin a asi kadi'nu nyagər ki rɔta'ti, ki a te sə'i kaji'ti ki takul kunme kadi Jeju Kirisiti'ti. ¹⁶ Tado Makitu ki ndangi lə Luwə pəti, Luwə adi Ndil'ne ki ar njay ra ki de'gi adi ndangi. Ningə nda'a to'ti tado ndo nya de, kadi ɔji'de adi mbəti nyara ki

* 3:8 3.8 Tekitaga 7.11, 22 † 3:11 3.11 KNK 13-14 ‡ 3:14 3.14 1.5, 2.2

majel, tado ndaji de ad'a ra dana, tado ndo nya de kadi panjiyø in dana non Luwø'ti. ¹⁷ In be kadi de læ Luwø in ki kasinan berere me nya'gi'ti, kadi ra'n kulø'gi pøti ki maji.

4

Ilømbør Poyta ki maji

¹ In be ø, takum Luwø'ti ki takum Jeju Kirisiti'ti ki a gangi ta dø de'gi'ti ki sii ki dø'de taa ke nje koy'gi, ki tado tøl re li'ø ki Konbe li'ø: ² m'døj'i kadi ilømbør Ta kin par par, døkagilo'ti ki maji eke in ki majel. Ør de'gi tarow, ndøji'de dø hal'ti ki majel, ulø dingøm me de'gi'ti ki takul nyando læ'i, ki kisidøti ki kanji k'inyø ta. ³ Tado døkagilo a re non, de'gi a mbeti nyando ki røta'ti, ø a rai nya'gi kigo me ge'gi'ti læ'de. A sangi njendo de'gi nya ngayn ki a gugi dø'de gugi kadi ndoi'de nya'gi ki mbi'de ndigi k'oo. ⁴ A uti mbi'de dø ta'ti ki røta'ti, ø tøli rø'de go Su ki kudø'ti yo. ⁵ Nan in, maji kadi indø dø rø'i'ti me nya'gi'ti pøti. Uwø rø'i ba me kon'gi'ti. Maji kadi in ra kulø kilømbør Poyta ki maji læ'i kin maji. Indø kum'i go ra kuløbør'ti læ Luwø maji to.

Pol tølta ngodi

⁶ Ki øjido'm, døkagilo re kadi m'ilø rø'm kadikare'ti m'adi Luwø nga. Døkagilo koy læ'm re nga. ⁷ M'ro rø ki maji, m'tøl ta ngodi læ'm, m'ngøm go kunme læ'm. ⁸ Ngøsine, nya kugøgoji nje tøti rø'gi, adi in nyara ki dana ki a to ratata isi nginø'm. Burøbe ki in njegangita ki dana, a adi'm ndø gangita'ti. A adi'm m'in par el, nan de'gi pøti ki ndigi tøl'ø, ø sii nginøi ndø'a dfele.

Poyta'gi ki døboy'ti

⁹ M'døj'i kadi indø dø rø'i'ti, ø re kalangi ingøm. ¹⁰ Tado Dømasi inyø'm kø, ø aw Tesaloniki'ti, tado nya maji'gi ki dønangi'ti, ki døkagilo'ti ki bone uwø me'ø. Kiresansi aw dønangi Galasi'ti. Ningø Titi aw Dalmasi'ti to*. ¹¹ Luki ki kar'ne ba par ø nanyi sø'm ne. In re ki Marki kum'i'ti adi'm tado a ra sø'm maji ngayn me kuløbør'ti ki in ji'm'ti†. ¹² M'ulø Tisiki me bebo'ti ki Epeji‡. ¹³ Døkagilo ki a re ø, un ku kul læ'm ki m'inyø me køy'ti læ Karpusi, me be'ti ki Tirowasi§ kin ji'i'ti re'n adi'm. Øy makitu'gi læ'm ji'i'ti to. Kibo utø, in makitu ndar'gi kin. ¹⁴ Alegijandir* ki kodi ko nya'gi adi'm kon ngayn, nan Burøbe a ugø kigo kulø ra'a'ti. ¹⁵ In kaa, maji kadi indø kumkødi dø rø'i'ti rø'a'ti to, tado mbøti ta'gi læ'je ki tøgi'ne ngayn. ¹⁶ Ndo gangi ta'ti læ'm ki døkete, de kare ki re ra go'm'ti goto: de'gi pøti inyøi m'in kø. Kadi Luwø tudø majel kin dø'de'ti el. ¹⁷ Nan Burøbe in sø'm nan'ti. In ø adi'm tøgi kadi m'iløn mbør Poyta ki maji li'ø m'tøl'n ta'a, kadi de'gi pøti ki in *Juwipi'gi el oyi dø'a. In ø øri'm kø ta bøl'ti. ¹⁸ Burøbe a øri'm kø ta nya'gi'ti ki majel pøti. Ningø a aji'm tado Konbe li'ø ki døran'ti to. Tøji in li'ø ki døkagilo'gi ki døkagilo'gi! *Amen.

Kuwø ji nan ki døboy'ti

¹⁹ Uwø ji Pirisika num, Akilasi num adi'm. Taa uwø ji de'gi ki me køy'ti læ Onejipør to†. ²⁰ Erasi nanyi bebo Korenti'ti. Tiropim in ki monyi adi m'inyø Mile'ti‡. ²¹ In sangi row kadi re kete non nanyi kul'ti. Ebulu, ki Pudansi, ki Linusi, taa Kilodiya ki ndøgi ngannkon'je'gi pøti uwøi ji'i.

²² Kadi Burøbe in sø'i, ningø kadi memaji li'ø nanyi sese pøti to.

* **4:10** 4.10 Kol 4.14; Plm 24; 2Ko 8.23; Gal 2.3; Tit 1.4 † **4:11** 4.11 KNK 12.12,25; Kol 4.10 ‡ **4:12** 4.12 KNK 20.4; Epe 6.21-22; Kol 4.7-8 § **4:13** 4.13 KNK 20.6 * **4:14** 4.14 1Ti 1.20 † **4:19** 4.19 KNK 18.2; 2Ti 1.16-17 ‡ **4:20** 4.20 KNK 19.22, 20.4, 21.29; Røm 16.23

Makitu ki Pol ndangi adi Titi Ta ki do makitu ki Pol ndangi adi Titi

Pol ndangi makitu kin adi Titi ki in Juwipi el nan un me'ne adi Kirisiti. Titi isi Kireti'ti kadi oo go njekawnan'gi ki gorow'ə gorow'ə ningə kadi ində de'gi ki ta goto do'de'ti to ngatogi'gi dann Njekawnan'gi'ti. Kadi ndangi nje ki sii mbiri Poyta ki maji, yəti'ə basi nya ki rangi'ti ningə inbe in təl nyandaji ki rə njekawnan'gi'ti pəti me takel'i'ti num, me kuləra'i'ti num. Luwə aji de'gi ki uni me'de kitakul k'oo kumtondoo li'ə, ningə adi'de Ndil. Be ə, njekunme ki ra ra kadi togi me kində rə'ne rigi rigi ta ramaji'ti kadi ra.

Kon ta'gi ki me'ti: Kandi me ta'ti 1.1-4. Ta ki ojido ngatogi'gi 1.5-9. Nyando ki dana 1.10-2.15. Kulə dingəm me njekawnan'gi'ti 3.1-11. Dəboy ta 3.12-15.

Kuwə ji nan

¹ M'in Pol ki njekuləbər lə Luwə, m'in ki njekawkulə lə Jeju Kirisiti ə m'ndangi makitu kin. M'in njekawkulə kadi de'gi ki Luwə mbəti'de uni me'de. Taa kadi m'oji'de kadi gəri nya ki rəta'ti kigo ndu Luwə'ti tə. ² Be kadi indəi me'de do kaji'ti ki biti ki non'ti, ki Luwə ki nje ngom el, un ndu'ne adi'je do'ti kete non nya'gi'ti pəti. ³ Luwə oji ta lə'ne adi de'gi gəri ki takul kulə ki ulə ji'm'ti kadi m'ilə mbər dokagilo'ti ki inbe; oji. M'ilə mbər kigo ndu'ti li'ə in ki Njekaji'je.

⁴ M'ndangi makitu kin m'ad'i in Titi* ki in ngonn'm ki rəta'ti. In ngonn'm ki rəta'ti me kunme'ti, ki j'in kareba do'ti. Kadi memaji ki kisimaji lə Luwə ki Baw ingi ki Jeju Kirisiti ki Njekaji'je in nan'ti sə'i.

Kulə ki kadi Titi ra me be ki Kireti'ti

⁵ M'inyə'i gogi dənangi'ti ki Kireti kadi to təlta kulə'gi ki nanyi. Ningə kadi ində ngatogi'gi do nje kawnan'gi'ti me bebo'gi'ti kare kare pəti. Ində'de kigo kəji'ti ki ndəki m'oji'i. ⁶ Ningə maji kadi ngatogi in de ki kanji ta do'ti, in ngaw dene ki kareba, kadi in de ki ngann'a'gi in njekunme'gi, ki kadi de ində taa do'de'ti ojido hal ki majel eke do ngan el. ⁷ Maji kadi njekərnnon njekawnan'gi in de ki kanji ta madi do'ti, tado in njengəm nya lə Luwə. Kadi in nje toji rə'ne el, in nje wongi el, in gon kanyi yiwi kandi nju el, in nje rə el, taa kadi in nje ge nya kigo row'ti ki dana el, el tə. ⁸ Maji kadi in njera mbah, kadi in nje ndigi nyara ki maji, in nje kelta ki gorow'ə'ti, in de ki dana, in de ki ar njay, in njekuwə rə'ne ginn togi'ne'ti. ⁹ Maji kadi uwə rə'ne ngan me ta'ti ki rəta'ti, ki aw nan'ti ki nyando ki ingə. Lo kin'ti, a asi kadi ulə dingəm me ndəgi de'gi'ti ki nyando ki rəta'ti. Taa a asi kadi oji nje'gi ki sii ndoi nya'gi ki rangi kadi gəri toki ndəmi row tə.

¹⁰ De'gi ngayn dann Juwipi'gi'ti in nje mbəti təl rə'de go ta'ti ki rəta'ti, sii tudəi ta'gi ki biriri, sii ədi de'gi ki ta ki nda'a goto. ¹¹ Adi uti ta'de do ta'gi'ti lə'de. Tado turi do de'gi me kəy'gi'ti ngayn ki nyando ki kadi de ndo el. Rai be kadi ingəi nyakingə ki gorow'ə'ti el ji de'gi'ti. ¹² De kare dann'de'ti, adi in njekeltakita'de'ti inbe'gi ene: «De'gi ki Kireti'ti in nje kelta ki ngom ki ndə'gi pəti, in de'gi ki mann'de majel, in njera ta me'de, ki njedaw'gi.» ¹³ Ningə ta ki el kin in ta ki rəta'ti, ə maji kadi ndangi'de ki rə tinyi, kadi in njekunme ki rəta'ti. ¹⁴ Um kadi təli rə'de go su'gi ki kudə'ti lə *Juwipi'gi kigo mbərkikində'ti lə de'gi ki nje mbəti ta ki rəta'ti kam el. ¹⁵ Ki rə de'gi'ti ki ar njay, nya'gi pəti ari njay tə, nan ki rə de'gi'ti ki ari njay el, ki de'gi ki njekunme'de el, nya ki ar njay goto rə'de'ti. Nya ki ar njay goto rə'de'ti, tado nyagər lə'de, ki me'de'ti

* 1:4 1.4 2Ko 8.23; Gal 2.3; 2Ti 4.10

uwə'de ki ta adi tuji. ¹⁶ De'gi kin, elita ta'de'ti ne toki n'gəri Luwə, nan kulə ra'de manji ta gər'ə. In njera nya ki to njen, in nje tanrə'gi, asi kadi rai nya madi kare ki maji, el.

2

Ta do de'gi'ti ki togì, ki ngann basa'gi ki mandì'gi, ki bər'gi

¹ Ningə ki sɔw dɔ'i, maji kadi in ndo nya ki aw nan'ti ki nyando ki rɔta'ti. ² In bugə'gi kadi in de'gi ki njekuwə rɔ'de ginn togì'de'ti, kadi asi ta kɔsikurə, kadi in de'gi ki njera nya ki gorow'ə'ti, kadi awi ki kunme ki tog'ɔ to, kadi in de'gi ki awi ki ndiginan me'de'ti, kadi in nje kore me'de.

³ El bugə dene'gi kah'a'ti inbe kin be tɔ. El'de kadi panjiyə'de in panjiyə de'gi ki ari njay, kadi in nje kelta ki majel dɔ de'gi'ti el, taa kadi in gon kanyi yiwi kandi nju el tɔ. Ningə, kadi in njendo nya ki maji. ⁴ Maji kadi ndoi dene'gi ki dɔ du'gi kadi ndigi ngaw'de'gi ki ngann'de'gi. ⁵ Kadi in njera nya ki gorow'ə'ti, in nje ngəm rɔ'de ar njay, in nje kində kum'de go me kəy'gi'ti lə'de maji, in de'gi ki maji, in njekulə dɔ'de ginn togì'ti lə ngaw de'gi. Re rai be ningə, de'gi elita ki mal dɔ ta'ti lə Luwə el.

⁶ El ngann basa'gi ki ngann mandì'gi tɔ, kadi awi ki hal ki maji me nya'gi'ti pəti. ⁷ Ningə inbe ki dɔ'i, maji kadi in nyandaji me nyara'gi'ti ki maji tado lə'de. Kadi nyando lə'i in nyando ki low'ə'ti ki a re ki bukinan'ti. ⁸ Kadi ta keli in ta kel ki ar njay, ki de asi kadi a el yan'ne ɔsi'n kad'a el. Re in ra be ningə, nje kosi ta a gəri nya ki kadi rai el, kadi awi ki ta ki majel kare kadi eli dɔ'je'ti el.

⁹ El bər'gi kadi uləi dɔ'de ginn togì'ti lə be'de'gi me nya'gi'ti pəti. Kadi be'de'gi ingəi maji rɔ'de'ti. Kadi manji ta be'de'gi'ti el, ¹⁰ taa kadi bogi'de el tɔ. Kadi nanyinan ki lo ki ra dann'ti ki asi nan berere, kadi be'de'gi adi'de me'de. Be ə, me nya'gi'ti pəti, a adi de kɔsikurə dɔ nyando'ti lə Luwə ki Njekaji'je.

Memaji lə Luwə

¹¹ Luwə toji memaji lə'ne, ki in ginn kaji lə de'gi pəti ki taga wangi. ¹² Memaji lə Luwə kin ndo'je kadi ji tusi nyara kigo bɔl Luwə'ti el, ki nyənn nya lə dɔnangi j'inyəi kɔ. J'inyəi kɔ kadi j'isi ki dɔ'je taa dɔkagilo'ti ki bone kin me njiyə'ti kigo row'ti ki dana, ki təl rɔ go ndu Luwə'ti. ¹³ Ji rai be ta kadi ji nginəi maji ki j'indəi me'je dɔ'ti, kadi ji nginəi ndo ki Luwə lə'je kibo, ki Njekaji'je Jeju Kirisiti a te'n me toji'ti lə'ne. ¹⁴ Kirisiti ki un rɔ'ne adi tado lə'je, kadi ugə'n dɔ'je ta nya ra'ti ki majel pəti. Gangi dɔ'je kadi ji təli de'gi li'ə ki k'ar njay. De'gi ki k'ar njay, ki tingəi bil me nyara'gi'ti ki maji. ¹⁵ In kin ə, in nya ki kadi in ndo de'gi, kadi ulə'n dingəm me'de'ti. Togi kɔrnɔn de'gi ki awi'n kin, kadi ndangi'n'de ki rɔ tinyi kati. In ra adi de madi kid'i el.

3

Panjiyə njekunme'gi

¹ Olo me njekunme'gi kadi uləi dɔ'de ginn togì'ti lə ngar'gi ki nje konbe'gi. Kadi təli rɔ'de go ta'ti lə'de, ningə kadi rai dɔ nja'de'ti ta ra nya'gi'ti ki maji maji pəti. ² El'de kadi elita ki majel dɔ de madi'ti el, kadi in nje ge kɔl el, kadi in njekulə de'gi noji nan'ti, kadi de'gi pəti gəri sɔl lɔm lɔm lə'de tɔ. ³ Tado j'inbe kaa, kete dɔ'je goto, j'in nje təl rɔ go ta'ti el, ji ndəm row, j'in ginn togì'ti lə nyənn'gi lə darɔ, ki k'oo majiro'gi ki dangi dangi. J'isi ta ra me ndul'ti ki ta ndingə nya'ti, de'gi mbeti'je taa j'inbe kaa ji mbəti nan tɔ. ⁴ Nan loki Luwə ki Njekaji'je toji maji ki ndigi lə'ne ki taga tado lə de'gi kin ə j'ingəi kaji. ⁵ Luwə aji'je ki gorow kulə ra'je'gi ki dana el, nan in kigo k'oo kumtondoo li'ə inbe. Aji'je ki tarow lə mann batəm koji ki sigi, ki tarow lə Ndil Luwə ki təl'je de'gi ki sigi'ti*. ⁶ Ndil Luwə buki Ndil ki kar njay kin dɔ'je'ti ki ta'a ba, ki

* 3:5 3.5 Jan 3.5

takul Jeju Kirisiti ki Njekaji'je. ⁷ Luwə buki Ndil ki k'ar njay do'je'ti kigo memaji li'ə, kadi təl'je de'gi ki dana takum'ne'ti kadi ji nginə'n kaji ki to biti ki non'ti ki j'ində me'je do'ti.

⁸ Ta kin ə in ta ki asi kadi ra kul'ə. Ningə m'ndigi kadi ra do'ti ngan, kadi de'gi pəti ki uni me'de adi Luwə, indəi rə'de ta nyara'gi'ti ki maji maji. In kin ə in nya ki maji ki nda'a to'ti tado lə de'gi pəti. ⁹ Ningə, ta ki manji nan'ti ki to mbo, ki k'or ginn noji'gi, ki gangi nan, ki kəl nan do ndukun'gi'ti kin, in nya ki nda'de goto, ə maji kadi ɔsi rə'i ngərəngi kə kadi'de'ti†. ¹⁰ De ki nje re ki gangi nan dann njekawnan'gi'ti, maji kadi ndor mbi'ə nja kare, ndor ki nja joo, a re oo ta lə'i el ningə, maji kadi ɔs'ɔ ngərəngi. ¹¹ In gər maji kadi de ki be kin, in de ki ndəm row. Ə re nanyi ki lo ra majel'ti ningə, isi gangi ta do rə'ne'ti inbe.

Ta'gi ki doboy'ti

¹² Ndo ki m'a m'ulə Artemasi eke Tisiki‡, ə te rə'i'ti ə, kadi in kalangi re ingə'm Nikopolisi'ti. Tado m'un ndu'm kadi nanyi kul osi do'm'ti Nikopolisi. ¹³ Maji kadi ində kum'i go Jinasi'ti, ki nje gər ndukun'gi ingi ki Apolosi§ maji. Ra se'de do row mbah'ti lə'de. Ra se'de kadi nya madi du'de el. ¹⁴ Maji kadi de'gi ki in de'gi lə'je, ndoi k'aw kete me nyara'gi'ti ki maji. Be ə, a gəri lo ra ki de'gi ki nya to rə'de. Ningə, kisikidɔtaa lə'de a in kare ki ndangi el to.

¹⁵ De'gi pəti ki in sə'm nan'ti ne uwəi ji'i. Uwə ji njendigi'gi madi'je'gi, ki in njekunme'gi.

Kadi memaji lə Luwə in nan'ti sese pəti.

† 3:9 3.9 1Ti 1.4 ‡ 3:12 3.12 2Ti 4.12 § 3:13 3.13 KNK 18.24; 1Ko 16.12

Makitu ki Pol ndangi adi Pilemon Ta ki do makitu'ti ki Pol ndangi adi Pilemon

Makitu kin in makitu ki Pol ndangi adi Pilemon ki ojido'a inbe ta dangi. Pilemon in njekunme, in ngatogi me be'ti. Onejim in ber la Pilemon e te key la be'ne anyi. Dokagilo madi ingei nan ki Pol. Kitakul Pol e Onejim un me'ne adi Kirisiti. Ngosine Pol ad'a tel aw ro Pilemon'ti gogi ninge el Pilemon kadi uwae ki ro'ne'ti um oo'e to ber par el nga, nan oo'e to ngonkon me Kirisiti'ti.

Kon ta'gi ki me'ti: Kandi me ta'ti 1-3. Oyo ki Pol ra Luwe ojido kunme la Pilemon 4-7. Pol naji Onejim 8-22. Dobby ta 23-25.

Kuwa ji nan

¹ M'in Pol ki m'in dangay'ti tado Poyta ki maji la Jeju Kirisiti, nan'ti ki ngannkon'gi Timote, j'ule ki makitu kin j'uwae'n ji'i in Pilemon. In njendigi ki ngayn ta in madikulaje to*. ² J'uwae ji konnann'je Apiya, taa Arsihi ki in madi ro laje tado la Kirisiti kin to†. Ningae j'uwae ji Njekawnan'gi ki sii me key'ti la'i in Pilemon to. ³ Kadi memaji ki kisimaji la Baw'je Luwe in ki Burabe laje Jeju Kirisiti in sese.

Ndigi nan ki kunme la Pilemon

⁴ M'ra oyo Luwe la'm tado dokagilo'gi peti ki m'nji m'el si'e ta ningae, me'm olo do'i'ti in Pilemon. ⁵ Tado m'oo poy'i kadi in ndigi ngann'gi la Luwe peti. Kunme ningae, adi me'i Burabe Jeju Kirisiti to. ⁶ M'in daji kadi kindae ro nan'ti la'i se'je do kunme'ti te ki kandi nya ngayn. Kunme kin a toji kadi de'gi gari kul'gi peti ki maji ki j'asi ra ki takul kindae ro nan'ti laje ki Jeju Kirisiti. ⁷ Ngonnkon'm, m'ingae ronel ki mesol ngayn tado ndigi la'i, tado ngann'gi la Luwe ingae mesol ki gorow ndigi la'i kin.

Nya daji la Pol tado Onejim

⁸ In be e, re m'ingae togi me to Kirisiti'ti kadi m'oj'i nya ki maji kadi ra kaa, ⁹ m'ge kadi, ki takul ndiginan ki to dann'je'ti, m'in daji nya to daji yo. Toki oo'n, m'in Pol m'bugae, ta dokagilo'ti kin m'in me key dangay'ti tado la Jeju Kirisiti, ¹⁰ m'daj'i nya kare tado ngonm ki me Kirisiti'ti Onejim. Ngosine, m'in tel baw'a kigo ta'ti la Jeju me key dangay'ti ne‡. ¹¹ Kete in de ki nda'a goto takum'i'ti, ningae ngosine tel de ki nda'a to tado laje joo peti.

¹² M'tel m'ule ki ro'i'ti gogi, in ki in de daro'm. ¹³ M'ge ngayn kadi m'in ngem'e ro'm'ti ne kadi ra kule adi'm tor'i'ti, dokagilo'ti ki m'in'n dangay'ti tado Poyta ki maji la Jeju. ¹⁴ Ningae m'ndigi ra nya madi ki kanji ko yan'i, el. Merta la'm in kadi ra maji la'i in kigo me ndigi'ti la'i inbe, um in ki togi ki kindae do'ti el.

¹⁵ Domaji e, Onejim gangi nan sa'i dokagilo ki nden be, kadi re ingae gogi ningae, isi sa'i biti. ¹⁶ A ingae gogi to ber el nga. A oo'e to de ki gat'a in ngayn utae ber. A oo'e to ngonkon'i ki nje ndigi la'i me Kirisiti'ti. M'ndig'e ngayn, nan m'in gar kadi ndigi ki in a ndig'e a utae yan'm bay, kigo daro'ti, eke kigo row'ti la Luwe.

¹⁷ In be e, re oo'm to madikulae'i ningae, uwae ro'i'ti toki in m'inbe e uwae'm ro'i'ti be. ¹⁸ Re ra sa'i nya madi ki low'e'ti el, eke aw ki bangi la'i do'a'ti kaa, indae do'm'ti. ¹⁹ M'in Pol inbe e m'in ndangi ta kin ki ji'm. M'a m'ugae'i bangi kin. Maji kadi in gar toki m'aw ki bangi do'i'ti, adi in daro'i inbe. ²⁰ Oyo Ngonnkon'm, m'daj'i kadi ra kule kin adi'm me to Burabe'ti. In ra adi me'm sol me to Kirisiti'ti.

* 1:1 1.1 13, 22, 23 † 1:2 1.2 Kol 4.17 ‡ 1:10 1.10 Kol 4.9

²¹ Me'm olo dɔ təl rɔ go ta'ti lə'i dɔkagilo'ti ki m'nji m'ndangi'n makitu kin mad'i. Ningə m'gər kadi a ra toki m'dəj'i. Be el ə, a ra utə in ki m'dəj'i kin bay. ²² Ningə m'dəj'i kadi ində dɔ kəy madi dana adi'm. Tado m'ində me'm dɔ'ti kadi, takul k'el ki isi elita ki Luwə tado lə'm kin, a ra adi nje konbe'gi a inyəi m'in ta adi'se.

Kuwə ji nan ki dɔboy'ti

²³ Epapirasi uwə ji'se. In sə'm nan'ti kəy dangay'ti ne tado lə Jeju Kirisiti§. ²⁴ Madi kulə'm'gi, Marki* in ki Arisitarki†, ta Dəmasi‡ in ki Luki§ uwəi ji'se tɔ.

²⁵ Kadi maji lə Burəbe Jeju Kirisiti in nan'ti sese.

---

§ **1:23** 1.23 Kol 1.7, 4.12 * **1:24** 1.24 2Ti 4.11 † **1:24** 1.24 KNK 19.29, 27.2; Kol 4.10 ‡ **1:24** 1.24 Kol 4.14; 2Ti 4.10 § **1:24** 1.24 Kol 4.14

Makitu ki ndangi kadi Ebirə'gi

Ta ki do makitu'ti ki ndangi kadi Ebirə'gi

Makitu kin in ki ndangi kadi kuti njekunme'gi ki in Juwipi koji'gi. Njendanga ndigi ndəji'de kadi uwəi go kunme lə'de ba um inyəi go'ə ko el. Jeju utə malayka'gi. In ngonn lə Luwə. In memaji lə Luwə ki te ki do'a kagilo'ti ki do'boy'ti. Luwə ində burədo njekujənyamosi kadikare ki bitu ki non'ti. Ta k'in'ə kibo lə njekujənyamosi kadikare kakin ə, ulə'n'je noji nan'ti ki Luwə ki gorow kadi ki adi rə'ne nja kareba. Be ə ində'n ngangı kujənyamosi kadikare da'gi ki ra kulə me kəykawnan'ti lə Juwipi'gi. Maji kadi ji ra kaji jagi jagi el. Kagilo kindəkumndoo'ti, nya ki te do njekunme'gi'ti ki me Kəki Kunmindi'ti, in nyakəji ki ra togi kulə dingəm me njekunme'gi'ti ki dokagilo'ti lə Kirisiti, kadi uwəi togi'de ba. Maji kadi j'uri kum'je ki do Jeju'ti, in ki j'ində kunme lə'je do'a'ti lo tunginn'ə'ti bitu do'boy'o'ti.

Kon ta'gi ki me'ti: Kandi me ta'ti: Kirisiti in tekido ki do'boy'ti lə Luwə 1.1-3. Kirisiti utə malayka'gi ki njekeltakita Luwə'ti 1.4-4.13. Kirisiti in kibo lə njekujənyamosi kadikare ki rəta'ti 4.14-7.28. Kirisiti in nje ra mbunə'je'ti ki Luwə ojido kunmindi ki sigi 8.1-9.22. Kirisiti in njekujənyamosi kadikare ki asi nan berere. 9.23-10.39. Maji lə kunme kadi Kirisiti 11-12. Kisikidətaa lə njekunme 13.1-19. Kelta ki Luwə ki kuwə ji nan 13.20-25.

Luwə elta de'gi ki takul Ngonn'ne

¹ Dokagilo'ti ki kete, Luwə elta ki kaw'je'gi nja banyi banyi, taa ki row'gi ki dangi dangi to ki takul de'gi ki njekeltakita'a'ti. ² Ningə ki ngə sine kin, dokagilo ki do'boy'ti, Luwə el'je ta ki takul Ngonn'ne. In ki takul'ə ə Luwə ra'n dəran ki dənangi ki nya'gi pəti ki me'ti, taa ad'a inbe nya'gi pəti to. ³ Kunji ki əti bol lə Luwə oji rə'ne ki taga rə Ngonn'on'ti. Ningə taanan ki darə Baw'ne inbe ar njay njay. Kitakul ta li'ə ki aw ki togi, ra adi nya'gi toi lo to'de'ti me dənangi'ti ne. Loki ar rə de'gi njay do majel'gi'ti lə'de nga ningə, aw isi dojikol Luwə'ti ki nje togi ki əti bol, me dəran'ti*. ⁴ Be ə, Ngonn Luwə in kibo utə malayka'gi sanyi. Taa Luwə ad'a to ki in do'de'ti pəti to.

Ngonn Luwə in do malayka'gi'ti

⁵ Malayka madi kare ki Luwə el'ə ta dann mad'a'gi'ti ene:

In ngonn'm,

Adi m'in m'təl baw'i bone goto.

Taa, ta ki ene:

M'a m'in baw'a

ə in, a in ngonn'm kin, te ta'a'ti ki rə malayka'ti madi el ratata to†.

⁶ Nan dokagilo'ti ki Luwə aw kadi ulə Ngonn'ne ki kareba me dənangi'ti ningə, el ene:

Kadi malayka'gi lə'm pəti əsi məkəsi'de nanga non'a'ti.

⁷ Luwə elta ki ojido malayka'gi ene:

Malayka'gi rai kulə adi m'in to nəl'gi be,

taa to ndonn por'gi be to‡.

⁸ Ningə ki ojido Ngonn'o, Luwə ene:

«In Luwə, a onbe ratata.

Nya ra ki dana in gəl Konbe ki a on'n be do de'gi'ti lə'i.

* 1:3 1.3 Pa'gi 110.1 † 1:5 1.5 Pa'gi 2.7; 2 Samiyel 7.14 ‡ 1:7 1.7 6-7; Ndukun ki nja joo 32.43; Pa'gi 104.4

⁹ In nje ndigi nyara ki dana, ə nje mbəti nyara ki go'ti el tɔ. Be ə, in ki in Luwə, Luwə lə'i, mbəti dann ngar mad'i'gi'ti, Ur hu rɔnel dɔ'i'ti§.»

¹⁰ Ningə təl el bay tɔ ene:

«In in Burəbe ə, lo kulə ngirə nya'gi'ti, ra dɔnangi, ningə dɔran in nyara ji'i tɔ.

¹¹ Nya'gi kin pəti a gotoi, nan in, a isi lo kisi'ti ratata. Dɔran ki dɔnangi a ngisi to ku be.

¹² A ko'de toki de a ko'n tuwə kam be, oyo, a mbəli'de toki de a mbəl'n ku kam be.

Nan in, a mbəl el ratata.

Ningə a isi ki dɔ'i taa, ki dɔ bal'gi, ki dɔ bal'gi*.»

¹³ Malayka madi kare ki Luwə el'ə ta dann mad'a'gi'ti ene:

«Re isi dɔjikol'm'ti, biti kadi m'təl njeban'gi lə'i nyakində nja'i'ti ginn tɔg'i'ti goto.»

¹⁴ Ki ɔjido malayka'gi, in ndil'gi ki nje ra kulə kadi Luwə par. Luwə ulə'de kadi rai ki de'gi ki a aji'de.

2

Adi ji kidi ta ki Luwə el'je el

¹ Be ə, maji kadi nyando'gi ki j'ingəi kin, adi ji rai ji ndami el, re ji rai ji ndami ə, j'a ndəmi row. ² Ji gər kadi ta ki ndəki malayka'gi rei eli kaw'je'gi in ta ki rɔta'ti*. Ningə de'gi pəti ki nje kaldɔ ndu kin num, nje təl rɔ'de go'ti el num, Luwə adi'de kindəkɔji ki maji kadi ingəi. ³ Toki rɔta'ti, j'inbe'gi kaa j'a n'ali kindəkɔji lə Luwə kin el, re j'oyi ta kaji ki əti bol be kin to nya ki kare. Ta kaji kin, Burəbe Jeju inbe ə iləmbər'ə dəkete. Ningə nje'gi ki oyi ta'a'ti, rei manyinaj'a adi'je, toki in ta ki rɔta'ti. ⁴ Luwə inbe ki dɔ'ne mannaji dɔ ta kel'de'ti kadi in ta ki rɔta'ti ki takul nyakɔji'gi ki əti bol num, nya ra'gi ki de asi ra el num, ki mboli'gi ki ra ki row'gi ki dangi dangi num tɔ. Taa Luwə toji nya ki rangi bay, adi nje mannaji'gi kakin, kadikare'gi ki dangi dangi kigo Ndil Luwə, kigo ndigi'ti li'ə.

Jeju oyi tado de'gi ki dɔnangi'ti ne pəti

⁵ J'isi j'elita dəkagilo'ti ki sigi ki a re. Ningə dəkagilo ki sigi kakin, in malayka'gi ə, Luwə a adi tɔgi dɔ'ti el. ⁶ Makitu lə Luwə ene:

«In Luwə, nda de in ri ə kadi to me'i olo dɔ'a'ti be wa?

Eke, ngonn de in ri kadi ində kum'i go'ə'ti wa?

⁷ Ra'a adi malayka'gi in dɔ'a'ti me ngonn dəkagilo ki nden be,

Ningə ulə jɔgi piti ki kɔsikurə dɔ'a'ti.

⁸ Ɔsi kurə kadi onbe dɔ nyakində'gi'ti pəti†.»

Loki Luwə ulə nya'gi pəti ginn tɔgi'ti lə de, nya madi kare ki inyə taga goto. Ningə ki ngɔsine kin, j'oo kadi onbe dɔ nya'gi'ti pəti el bay. ⁹ Nan j'oo Jeju ki kete, malayka'gi utəi'ə tado dəkagilo nden, kadi ki takul memaji lə Luwə, ki ad'a oy tado lə de'gi pəti. Ningə in tado kon ki koy ki Jeju ingə kin ə, Luwə ulə'n jɔgi piti ki kɔsikurə dɔ'a'ti.

¹⁰ Toki rɔta'ti, Luwə in njera nya'gi pəti, taa nya'gi pəti in yan'a'gi tɔ. Luwə təl Jeju de ki asi nan berere'ti ki gorow kon'gi ki ingə, kadi de'gi ngayn ki təli ngann'a'gi, indəi rɔ'de nan'ti si'ə dɔ toji'ti li'ə tɔ. Tado Jeju in nje kɔrnon'de k'aw se'de kaji'ti.

¹¹ Ningə Jeju ki nje təl de'gi ki kasi nan berere'ti dɔ majel'gi'ti lə'de, taa nje'gi ki

§ 1:9 1.9 8-9; Pa'gi 45.7-8 * 1:12 1.12 10-12; Pa'gi 102.26-28 * 2:2 2.2 10-12; Pa'gi 102.26-28 † 2:8 2.8 6-8; Pa'gi 8.5-7

təli'de ki kar njay'ti ba pəti, Baw'de in kareba, adi in Luwə. Be ə, rə Jeju sol'ə el kadi bar'de ngannkon'ne'gi. ¹² Jeju el Luwə ene:

«M'a m'elta ki ojido'i ngannkon'm'gi,

Takum bulə de'gi'ti lə'i, m'a m'osi pa m'ulə'n toji do'i'ti‡.»

¹³ Ningə el bay:

«M'a m'un me'm m'adi Luwə ba pəti, bay taa:

m'ra nya ki de'gi pəti ki Luwə adi'm'de, ki toi to ngann'm'gi beŞ.»

¹⁴ Toki de'gi kakin awi ki darə ki mosi kakin ə, Jeju inbe kaa, təl rə'ne de'ti ki rəta'ti to in be to. Nga ra be kadi ki takul koy'ə, Su ki aw ki togi lə koy ji'ne'ti, təl nya ki kare. ¹⁵ Jeju oy kadi taa de'gi ilə'de taa to. De'gi ki dəkagilo kisikidətaa lə'de pəti, sii to bər'gi me bol koy'ti. ¹⁶ Toki rəta'ti, Jeju re kadi ra ki malayka'gi el, nan re kadi ra ki de'gi ki ginn koji'ti lə *Abiraham. ¹⁷ In be ə, me nya'gi'ti pəti, maji kadi in to to ngannkon'ne'gi be, kadi təl kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi lə'de ki oo kumtondoo lə de'gi, taa in nje ra nya ki low'ə'ti do kulə'ti ki Luwə ad'a to. In ə, a bər majel lə de'gi num. ¹⁸ Oyo, Jeju inbe ki do'ne ingə nya nan num, ingə kon num to. Be ə, ngə sine kin, asi kadi a ra ki nje'gi ki nyanan'gi tei do'de'ti.

3

Jeju in kibo do Moji'ti

¹ Ngannkon'm'gi ki njekunme'gi, ingi ki Luwə bar'se nga kadi uwəi nan do maji'gi'ti li'ə ki in dəran'ti, maji kadi uri kum'se ki do Jeju'ti. In ə, Luwə ulə to njekawkulə adi'je, adi in kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi. In ki takul'ə ə, j'uni'n me'je, ə j'isi j'elita do'ti taga takum de'gi'ti. ² Toki rəta'ti, Luwə mbəti Jeju kadi in kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi. In nje ra nya ki low'ə'ti ki rə Luwə'ti ki nje mbət'ə, kadi ra kulə kin, toki ndəki *Moji ra'n do nja'ne'ti me kulə'gi'ti pəti ki ra me Kəy'ti lə Luwə kin be to*. ³ Toki rəta'ti, Jeju asi ta piti ki utə nya Moji sanyi toki ji gəri kadi nje kində kəy aw ki kəsikurə utə kəy kin be. ⁴ Kəy ki aw ki nje kində ne el goto. Nga ningə njera nya'gi pəti in Luwə. ⁵ Moji in nje ra nya ki low'ə'ti me kulə'gi'ti pəti ki ndəki ra me Kəy'ti lə Luwə. Nan k'in ə in ngonn njekulə kare. Kulə li'ə in kadi el de'gi ta ojido nya'gi ki Luwə a el me ndə'ti ki lo ti'ti. ⁶ Nan Kirisiti ra do nja'ne'ti, asi kadi j'uwə kul'ə to Ngonn lə Luwə, ki Luwə un'ə ində do kəy'ti lə'ne. J'in ə, j'in kəy'gi li'ə, re j'uwəi togi'je ba, taa ji rai rənel do nya kindəmedəti lə'je to.

Kərkon lə de'gi lə Luwə

⁷ Maji kadi uri mbi'se oyi do ta ki Ndil Luwə el:

Dəkagilo ki bone kin, re oyi ndu Luwə ningə,

⁸ ononyi'se kadi adi me'se ngan toki ndəki kaw'se'gi tanyi m'in rə kin be, dəkagilo'ti ki nanyi m'in me diləlo'ti.

⁹ Oyo in dəkagilo'ti ki kaw'se'gi indəi kadi'de sə'm ə nanyi m'in go bal'ti ki dəsə'ti ki m'ra nya'gi m'adi oyi ki kum'de kin.

¹⁰ In be ə, wongi ra'm ngayn ki ginn koji kin,

Adi m'el m'ene, me'de nanyi ki lo ndəm ta row'ti.

Lo kadi gəri nya ki m'nji m'nginə rə'de'ti goto.

¹¹ Be ə, me wongi'ti lə'm, m'un'n mindi'm m'ene:

A uri me be kərkon'ti ki m'nji m'ra tadə lə'de kam el ratata†.

¹² Be ə, ngannkon'm'gi, maji kadi indəi kumkədi do rə'se'ti, kadi de madi kare dann'se'ti aw ki me ki majel eke me ngan ki kadi aw si'ə adi təl gidi'ne adi Luwə ki nje kisi kumngayira el. ¹³ Toki bone Luwə nanyi ki lo kel'se ta'ti bay kin, maji kadi

uləi dingəm me nan'ti ki ndo'gi kare kare pəti, dəkagilo'ti ki isi oyi do ndo bar bone bay kin. Rai be kadi majel ədi de kare dann'se'ti adi təl nje me ngan el. ¹⁴ Toki rōta'ti, j'in ki kində rō nan'ti ki Jeju Kirisiti. Nan k'in ə, kunme ki ndoki j'uni me'je j'adi'ə, ji təli njekunme'gi kin, kadi j'uwəi ba biti ta tōlta nya'gi'ti. ¹⁵ Makitu lə Luwə ene: Dəkagilo'ti ki bone kin, re oyi ndu Luwə ə, ononyi'se kadi adi me'se ngan toki ndoki kaw'se'gi tanyi'n rō diləlo'ti kin be.

¹⁶ Ke nan'gi ə, oyi ndu Luwə ə təli tanyi rō diləlo'ti wa? In nje'gi ki Moji ɔnon'de ə te se'de me be'ti ki Ejipiti inbe kin. ¹⁷ Eke nje'gi ki ra tō ə, wongi ra Luwə se'de bal do sō wa? Wongi ra Luwə ki nje'gi ki rai majel ə ninn'de ra dōnan'ti bisiri bisiri diləlo'ti kin. ¹⁸ Eke nje ki ra tō ə, Luwə iw rō'ne kadi a uri be kōrkon'ti el ratata wa? In nje ki mbeti kadi təli rō'de go'ə'ti kin. ¹⁹ J'oo kadi asi kur me be kōrkon'ti lə Luwə el, tado mbeti kadi uni me'de adi'ə.

4

¹ Be ə, toki dəkagilo kunmindi kur me be kōrkon'ti lə Luwə nanyi bay kin ə, maji kadi j'indəi kumkədi do rō'je'ti kadi de madi kare nja'a nanyi gogi el. ² Tado j'in kaa, toki iləimbər Poyta ki maji adi kaw'je'gi inbe kin tō ə, iləimbər kin adi'je tō. Nan k'in ə, Poyta ki maji ki kaw'je'gi oyi kin, to to nya ki kare rō'de'ti, tado taai ki kunme el. ³ Ningə j'in ki j'uni me'je, j'a j'asi kadi j'uri me be kōrkon'ti kin, toki Makitu lə Luwə el'n ene: Me wongi'ti lə'm, m'iw rō'm m'ene:

A uri me be kōrkon'ti lə'm el ratata*.

Nga ningə, toki rōta'ti, Luwə tōlta kulə lə'ne mayinu lo tunginn dōnangi'ti. ⁴ Toki rōta'ti, makitu lə Luwə elta ɔji'n do ndo ki nja siri ene: «Luwə ɔr kon me ndo'ti ki nja siri do kulə'gi'ti pəti ki ra'de†.» ⁵ Makitu lə Luwə el bay ene: «A uri me be kōrkon'ti lə'm ki m'nji m'ra tado lə de kin el ratata‡.»

⁶ Nje'gi ki iləimbər Poyta ki maji adi'de kete, uni me'de do ta'ti ki Luwə el'de el. Adi lo kadi a uri me be kōrkon'ti lə Luwə kin goto. Re to be kaa, tarow to tagira bay kadi nje ki rangi a uri'ti. ⁷ In be ə, Luwə ində do ndo ki rangi dana, bar'a ene: «Ndo ki bone». Luwə el ta'gi kin bal ngayn kete go ta'gi'ti ki kaw'je'gi mbeti ta'a'ti. El ta'gi kakin ki ta *Dabidi, me makitu Pa'gi'ti li'ə ki ndangi kete ene: «Bone kin ə, oyi ndu Luwə ə, ononyi'se kadi adi me'se ngan,» toki m'el'n'se kete.

⁸ Toki rōta'ti, re Jojuwe ɔr non Isirayel'gi aw se'de me be kōrkon'ti lə Luwə ə, Luwə a elta lə ndo kōrkon ki rangi gogi el nga§. ⁹ Be ə, ndo kōrkon ki rangi lə de'gi lə Luwə to non bay. A in ndo kōrkon ki tanan ki ndo ki nja siri ki Luwə ɔr'n kon kin be. ¹⁰ Tado de ki ur lo kōrkon'ti lə Luwə ə, a ɔr kon do kulə'ti lə'ne, toki Luwə ɔr'n kon do kulə'ti lə'ne kin be tō. ¹¹ Be ə, maji kadi j'indəi tōgi do rō'je'ti kadi j'uri me be kōrkon'ti kin. Adi j'indəi kumkədi do rō'je'ti kadi de madi kare dann'je'ti təl nje mbəti ta ki ta Luwə'ti adi osi toki kaw'je'gi osi kete kin be el nga.

¹² Ta lə Luwə in ta kisi kumngayira, aw ki tōgi ngayn tō. Ta'a ati utə kiyəro ki ta kat'a in dow joo. Ta lə Luwə a ur rō'je'ti miriki miriki. A aw ɔdi dann ngarme'je ki ndil'je nu. Ningə ta rō'je'gi ki rōti ta nan, ki mbiti kaa aw ɔdi tō. Kōjitara'gi lə'je ki maji, ki ki majel ki mərta'gi ki do ngarme'je'ti kaa, ta lə Luwə te ki ginn'ə. ¹³ Nya kare ki mbunə nyakində'gi'ti lə Luwə ki iyə rō'ne takum'ə'ti goto. Nya'gi pəti naji rō'de takum'ə'ti ar njay njay. Ningə in non Luwə'ti tō ə nan a ɔr ginn kulə ra'ne'gi.

Jeju in kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi

‡ 3:18 3.18 16-18; Kōr Isirayel'gi 14.1-35; Pa'gi 95.11 * 4:3 4.3 Pa'gi 95.11 † 4:4 4.4 Lotum 2.2 ‡ 4:5 4.5 Pa'gi 95.7-8 § 4:8 4.8 Ndukun ki nja joo 31.7; Jojuwe 22.4

¹⁴ Adi j'uwəi kunme lə'je ki j'eli ta dɔ'ti non de'gi'ti taga kin ba, tado, toki rɔta'ti, j'awi ki kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi ki aw ki tɔgi, ki ində dɔran gangi. Adi in Jeju Kirisiti ki Ngonn lə Luwə. ¹⁵ *Kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi lə'je kakin, asi gaki kadi ingə kon se'je dɔ tɔgi kasi'gi'ti el lə'je. Toki rɔta'ti, inbe kaa, nanyi'ə me nya'gi'ti pəti to j'in be tɔ. Nan k'in ə, in osi me majel'ti nja kare el. ¹⁶ Adi j'ɔti ndəkba ki non kumbər konbe'ti lə Luwə ki nje memaji, ki me ki tinyi kati. Lo kin'ti ə, Luwə a inyən go majel'gi lə'je kɔ num, taa memaji li'ə kaa a nanyi se'je num, kadi to ra se'je dɔkagilo'ti ki me'je ge.

5

¹ Toki rɔta'ti, kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi, kare kare pəti, Luwə ə mbəti'de dann de'gi'ti. Ningə Luwə ində'de kadi rai kulə lə'ne tado maji lə de'gi kakin. Kulə lə'de in kadi adi kadikare num, taa ujəi nyamosi kadikare adi Luwə tado majel'gi lə de'gi ki rai num tɔ. ² Kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi inbe ki dɔ'ne kaa, aw ki kasəl'gi lə'ne ngayn tɔ. Be tɔ ə, a asi kadi oo kumtondoo lə nje ki gəri el ə rai majel ki de'gi ki ndəmi tarow. ³ In tado kasəl'gi li'ə kakin ə, a ujə mosi kadikare adi Luwə tado majel'gi lə'ne inbe num, taa tado majel'gi lə de'gi num tɔ*. ⁴ Ra kulə to njekujənyamosi kadikare in kəsigonon, nan k'in ə de a ində rɔ'ne ki dɔ rɔ'ne tado k'ingə'n kəsigonon kin el. De a ingə kəsigonon kin ki takul bar ki Luwə bar'a taa. Nya kin ə ra, dɔkagilo'ti ki bari'n *Aron.

⁵ Be tɔ ə, yan Kirisiti kaa to be tɔ. In inbe ə adi rɔ'ne tɔbar kadi n'təli'n kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi ki utə ndəgə'gi el. Nan ingə ji Luwə'ti ki el'ə ene:

«In ə, in ngonn'm,

Ulə ngirə bone, m'in m'təl Baw'i.»

⁶ Me Makitu'ti lə Luwə, loki rangi'ti, Luwə el bay ene:

«In njekujənyamosi kadikare ki a isi ratata,

To Melkisedeki be†.»

⁷ Dɔkagilo'ti ki Jeju in dɔnangi'ti ne bay, elta ki Luwə ki row'gi ki dangi dangi, taa el si'ə ta nja banyi banyi ki səl dɔ, ki ndu'ne kibo taa ki mann non kum'ne'ti, Luwə ki asi kadi ta'a ta koy'ti‡. Ningə Luwə oo dɔ ndu'ə tado kulə ki ulə dɔ'ne ginn tɔg'ɔ'ti.

⁸ Toki rɔta'ti, In Ngonn Luwə inbe, nan ki gorow kon'gi'ti kin pəti, ndo kadi təl rɔ'ne go Luwə'ti. ⁹ Loki Jeju tɔlta kulə'gi pəti ki ra kadi ra nga ningə, Jeju təl row kaji ki a to ratata tado de'gi pəti ki nje təl rɔ'de go'ə'ti. ¹⁰ Toki rɔta'ti, Luwə ində kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi to Melkisedeki be.

Ndangi nan tado tusi row ki maji k'inyə kɔ el

¹¹ Nya'gi toi ngayn kadi j'eli dɔ ta'ti kin, nan k'in ə, lo kadi j'or me'ə kadi ar njay dɔ'se'ti adi gəri goto, tado ngan sese ngayn kadi in gəri me nya'gi kalangi. ¹² Toki rɔta'ti, dɔkagilo ki rai me ta'ti lə Luwə kin in ngayn nga, adi maji kadi təli njendo de'gi ndu Luwə nga. Nan biti bone kaa, in gei kadi de'gi ki rangi ə ndoi'se nya ɔjido ta lə Luwə ki ndoi lo kulə ngirə'ti nu inbe kin bay. Gei mba to ngann'gi ki kasi be bay um nyakusɔ lə ngatɔgi'gi ki tɔg'ɔ to'ti el. ¹³ De ki nanyi ki lo kanyi mba kon'ne'ti in ngonn ki kasi. Gər k'elta dɔ nya'ti ki rɔta'ti el. ¹⁴ Nga ningə, nyakusɔ ki tɔg'ɔ to'ti in tado ngatɔgi'gi. Tado kigo kulə'gi'ti ki isi rai ki ndɔ'gi kare kare pəti me kisikidɔtaa'ti lə'de, asi kadi ɔri mbunə nya ki maji ki nya majel nan'ti.

6

¹ Tado nya kin ə, maji kadi ji rai dɔ nya'gi'ti ki ndɔki ji ndoi'de kete lo kulə ngirə'ti nu ɔjido Kirisiti par el nga. Nan ki ngosine kin, adi ji turi kum'je dɔ nya'ti lə de'gi

* 5:3 5.3 Lebitiki 9.7 † 5:6 5.6 5-6; Pa'gi 2.7, 110.4 ‡ 5:7 5.7 Mat 26.36-46; Mrk 14.32-42; Luk 22.39-46

ki togi gangi. Adi ji teli ji rei kadi ndoi'je nya'gi ki lo kulə ngirə'ti adi in: tusi kinyəi gorow njiyə'gi ki majel ki a aw se'je koy'ti kə, ² ki kunme kadi Luwə kin el nga to nyando'gi ki ojido batəm'gi ki dangi dangi, ki kində ji də'ti, ki kində njekoy'gi taa lo koy'ti, ki takigangi ki biti ki non'ti lə Luwə. ³ J'a ji ndoi nan nya lə de'gi ki togi gangi nga, re Luwə adi'je tarow.

⁴ Adi j'uni to nyando, ta lə nje'gi ki teli osi me panjiyə'de'ti ki kete: kum'de in ki te ki takul kunji lə Luwə. Nanyi kadikare ki dōran'ti oyi num, taa ingəi Ndil Luwə num tə. ⁵ Ndigi Poyta ki maji lə Luwə kadi in ta ki maji ngayn, taa gəri nya ki ojido togi'gi ki a rei nan'ti ki dəkagilo ki Luwə a ulə'n ngirə konbe ki a re num tə. ⁶ Nan re in be kaa, teli osi me panjiyə'de'ti ki majel ki kete kin gogi. Ko de'gi kakin, lo kadi de a təl re se'de ki nja joo bay kadi inyəi gorow njiyə'de goto. Toki rəta'ti, bəri Ngonn lə Luwə də kagidəsi'ti toki rangi bay. Ningə uləi rəsəl də'a'ti takum de'gi'ti.

⁷ Adi j'uni nyando ki də lo ndəə'ti, loki dōnangi anyi mann ndi ki isi ədi ki dəkagilo'gi pəti, ə te ki kandi ki maji adi nje'gi ki de'gi ndoi adi'de tə ningə, toji ki taga kadi Luwə njangi də lo ndəə kakin. ⁸ Nan re dōnangi uwə tone'gi ki konn'gi yo ningə, in dōnangi ki nda'a goto. Luwə a mann'a təlta dōnangi kin in kadi uləi por də'a'ti par.

⁹ Ngannkon'je'gi ki njendigi'gi lə'je, re j'elita kin be mindi kaa, ji gər me'je'ti maji kadi in, in də row ki maji'ti. Də row ki a te sese kaji'ti. ¹⁰ Toki rəta'ti, Luwə in njera nya ki dana ki dəkagilo'gi pəti. Adi me'ə a oyi də nya ki maji'ti ki rai el. Rai ki njekunme madi'gi, ningə sii ta ra'a'ti ne bay. Nya ra'gi ki maji ki isi rai kin toji kadi in ndigi Luwə. ¹¹ Nan ndigi lə'je in kadi de ki ra dann'se'ti uwə togi'ne ba, ə nanyi ki lo ra maji'ti toki sii rai kin biti ndə ki dəboy'ti. Ningə a ingəi nya'gi pəti ki indəi me'se də'ti. ¹² Ji ndigi kadi teli nje yai'gi el. Nan kadi ndaji panjiyə nje'gi ki uni me'de adi Luwə ə ai ki koreme. Nje'gi kin ə, ingəi nya maji'gi ki Luwə un'n ndu'ne kadi n'adi'de.

Nykində me də'ti ki rəta'ti

¹³ Loki Luwə un ndu'ne adi Abiraham, dann go kunndu lə'ne kakin ki kiw rə me tə'ne'ti inbe. Toki rəta'ti, de ki rangi ki utə kadi iw rə'ne ki tə'a goto. ¹⁴ Luwə ene: «M'a m'njangi də'i toki rəta'ti, ə m'a m'adi ginn kawi'gi banyinan*.» ¹⁵ Abiraham ngəm go ndukun lə Luwə ki koreme. Be ə, ingə'n nya ki Luwə un ndu'ne ad'a. ¹⁶ Loki de'gi iwi rə'de ningə, iwi rə'de ki tə de ki boi utə'de. Kiw rə kakin a toji kadi ta'gi ki n'eli in ta'gi ki rəta'ti. Adi a ində gangi ta'gi ki ta'de asi nan də'ti el. ¹⁷ Ningə Luwə ge toji nje'gi ki a ingəi nya maji'gi ki un'n ndu'ne kakin ki taga ar njay bay, kadi ndukun'gi lə'ne a yəti el. Be ə, dann go kun mindi lə'ne ki kiw rə bay. ¹⁸ Kun mindi in ki kiw rə in nya'gi ki joo ki de a yəti'de el. Be ə me kun mindi'ti eke me kiw rə'gi'ti lə Luwə kin, a in ta'gi ki ngom el ratata, adi ta'gi kin ulə dingəm me'je'ti ngayn, j'ingi ki j'inyəi nya'gi pəti kadi j'uwəi nya kindəmedəti, ki adi'je kin ba. ¹⁹ Nykində me də'ti kin ra adi kisikidətaa lə'je to to kəy ki kində də mbal'ti be. In nya ki de a tadi də'ti el num, taa in nya ki ngan num tə, ningə ində ku gangi loki me Kəy'ti lə Luwə ki to dōran'ti gangi, ə ur me lo'ti ki ar njay njay njay utə mad'a'gi. ²⁰ In lo kin ə, Jeju ur'ti kete non'ti ge to nje te tarow non'ti ge. Jeju təl kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi ki ratata to Melkisedeki be.

7

Melkisedeki njekujənyamosi kadikare

¹ Melkisedeki kakin in ngar ki bebo Salem'ti, taa in njekujənyamosi kadikare lə Luwə ki in də nya'gi'ti pəti. In ə ingə Abiraham loki təl lo tətə rə'ti ki tətə ngar'gi,

* 6:14 6.14 Lotum 22.16-17

ə njangi do'a to. ² In ə, Abiraham ad'a ki kare me nya ki do'gi'ti, me nya'gi'ti pəti ki təl'n ta ro'ti. Ki dokete, kor me to ki nan Melkisedeki in «ngar ki njera nya ki dana». Bay taa, Melkisedeki in ngar ki bebo Salem'ti to, kor me to kakin nan: «Ngar ki nje lapiya*.» ³ Makitu lə Luwə elta lə baw Melkisedeki eke ta lə kon'a el, num taa elta lə ginn kaw'gi el num to. Bay taa, elta do koj'o'ti eke do koy'o'ti el ratata num to. Tanan ki Ngonn lə Luwə, ningə in njekujənyamosi kadikare ki a isi ki dokagilo'gi pəti.

⁴ In gəri maji kadi Melkisedeki in de ki nda'a in ngayn. Be ə, kaw'je Abiraham inbe kaa, ad'a ki kare me ki do'gi'ti, me nya'gi'ti pəti ki təl'n lo ro'ti†. ⁵ Nan de'gi ki ginn koji'ti lə *Lebi, ki sii rai kulə kujənyamosi kadikare, togi isi do'de'ti, kigo ndukun'ti lə Moji, kadi taai ki kare me ki do'gi'ti me nya'gi'ti pəti ki ingəi ji ngann Isirayel'ti adi in ngannkon'de'gi, ki in ginn kaw'ti lə Abiraham. ⁶ Melkisedeki in ginn koji'ti lə Lebi el, nan Abiraham ad'a nya kare me ki do'gi'ti me nya'gi pəti ki ingə. Adi Melkisedeki njangi do Abiraham ki Luwə un ndu'ne ad'a. ⁷ Ningə toki rəta'ti, ngatogi ə a njangi do ngonn ki du. ⁸ Ginn kaw'gi lə Lebi ki nje taa ki kare me ki do'gi'ti, me nya maji'gi'ti ji ndəgi Isirayel'gi'ti, in de'gi ki a oyi. Nan ki ojido Melkisedeki, Makitu lə Luwə el kadi in, isi kumngayira. ⁹ Ki do'boy'ti, ta ki kadi j'eli ənn: dokagilo'ti ki Abiraham adi ki kare me ki do'gi'ti me nyakingə'ne'gi'ti pəti kin, Lebi ki ginn kaw'a'gi in nje taa ki kare me ki do'gi'ti me nya'gi'ti pəti kin kaa, adi to. ¹⁰ Toki rəta'ti, dokagilo'ti ki Melkisedeki ingə'n Abiraham kin, oji Lebi el bay, nan k'in ə, in mosi kaw'ne Abiraham'ti nga.

¹¹ Me ndukun'ti lə ngann Isirayel'gi, in de'gi ki ginn koji'ti lə Lebi ə maji kadi de'gi mbəti'de adi rai kulə kujənyamosi kadikare'gi. In njekujənyamosi kadikare'gi to Aron be. Nan row ra kulə kujənyamosi kadikare lə'de to asi nan berere el. Re in be el ə, de a sangi njekujənyamosi kadikare ki rangi to Melkisedeki be bay el nga. ¹² Nga ningə, re row ra kulə kujənyamosi kadikare ki ginn kaw'ti lə Lebi yəti ningə, in go'ti kadi ndukun kaa yəti to. ¹³ Ningə Burəbe lə'je ki ta'gi kin ojido'a, in ginn kaw'ti lə Lebi el, nan in ginn kaw'ti ki rangi. Ningə ginn kaw'ti kin, de madi ki ra kulə to njekujənyamosi kadikare do ringiri lo'ti goto. ¹⁴ De'gi pəti gəri kadi oji Burəbe lə'je ginn koji'ti lə Juda. Ningə ki ojido ginn koji kin, Moji elta madi do'ti el, loki elta ki ojido njekujənyamosi kadikare'gi.

Njekujənyamosi kadikare ki rangi ki tanan ki Melkisedeki

¹⁵ Ngəsine nya'gi toi ar njay nga. Njekujənyamosi kadikare ki rangi ki in ginn koji'ti lə Lebi el, ki to to Melkisedeki be re. ¹⁶ In təl njekujənyamosi kadikare ki gorow lə ndukun kigo koji ki daro'ti el, nan kigo togi kisikidətaa'ti ki a to ratata. ¹⁷ Toki rəta'ti, Makitu lə Luwə el ene:

«In njekujənyamosi kadikare ki ratata,
toki ndo ki Melkisedeki isi'n be.»

¹⁸ Be ə, kunndu'gi ki kete, in ki buji ko tado to'go goto, taa nda'a kaa goto to. ¹⁹ Ndukun'gi lə Moji asi kadi rai adi de'gi asi nan berere takum Luwə'ti el. Nga ningə nya kindəmedəti ki maji utə ndukun'gi lə Moji in ki kadi'je. Ningə ki takul'ə j'asi kadi ji re ki ro Luwə'ti. ²⁰ Nya ki rangi bay, nya'gi kin pəti rai nya ki takul kiw ro lə Luwə. Nan ndəgə'gi tei njekujənyamosi kadikare ki kanji kun mindi lə Luwə. ²¹ Nan ki ojido Jeju, Luwə iw ro'ne, loki el ene:

«M'in Burəbe m'a m'iw ro'm m'a m'yəti mindi'm el,
nan m'a m'el m'ene:
in njekujənyamosi kadikare ki ratata.»

²² Be ə, ki row kiw ro lə Luwə kin, ji tinyi me'je kati kadi j'ingəi kunmindi ki sigi ki maji utə in ki kete kin sanyi ki takul Jeju.

* 7:2 7.2 1-2; Lotum 14.17-20 † 7:4 7.4 KNK 2.29 ‡ 7:21 7.21 5.6; Pa'gi 110.4

²³ Nya ki rangi bay, njekujənyamosi kadikare ki ginn koji'ti lə Lebi banyinan. Nan k'in ə, koy tol'de taa taa adi lo kadi rai kulə kujənyamosi kadikare kin ratata goto. ²⁴ Nan Jeju in nje kisi ratata, ningə kulə kujənyamosi kadikare li'ə a toki non'ne'ti tə. ²⁵ In be ə, Jeju asi kadi kaji ki ratata de'gi ki nje re ki rə Luwə'ti ki takul'ə. Toki rəta'ti, in nje koy el adi a elta ki Luwə ki dəkagilo'gi pəti tado lə'de.

²⁶ Jeju in kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi ki maji kadi j'ingəi. In ar njay num, ra nya ki majel nja kare el num, taa Luwə əs'ə ngərəngi kadi njeramajel'gi'ti num tə. Ningə, un'ə ində adi isi ngərəngi dərən'ti nu, də nya'gi'ti pəti. ²⁷ Jeju to to ndəgi kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi kam el, adi in nya ki nda'a goto rə'a'ti kadi uje nya mosi ki ndə'gi kare kare'gi pəti ki kadi Luwə inyən go majel'gi lə'ne inbe num, taa kadi inyən go majel'gi lə bulə de'gi pəti kə tə. Jeju uje nya mosi kadikare nja kareba par ə asi naki. Adi in kadikare darə'a inbe ki adi də kagidəsi'ti kin. ²⁸ Tado ndukun lə Moji ində ji'ne də de'gi'ti madi ki kulə rə'de asi nan el, to njekujənyamosi kadikare'gi kibo. Nga ningə kiw rə lə Luwə ki re go ndukun'ti, ində ji'ne də Ngonn'o'ti to kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi, in ki asi nan biti ki non'ti.

8

Jeju in njekujənyamosi kadikare kibo

¹ Ta ki bo utə ki kadi j'eli də ta'ti kin ə to kin: J'awi ki kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi ki be kin non, ki isi me dərən'ti, dəjikəl lo kisi Konbe'ti lə Luwə, ki nje togi ki əti bol*. ² Isi nje ra kulə lə'ne adi Luwə me lo'ti ki ar njay, ki me *kəyku ki rəta'ti ki Burəbe inbe ə ra um in de ə ra el.

³ Kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi, kare kare pəti, kulə lə'de in kadi adi nya'gi Luwə num, rei ki kadikare mosi'gi num tə. Be tə ə, in gorow'ə'ti kadi Jeju kaa, aw ki nya kadi adi kadikare'ti tə. ⁴ Toki rəta'ti, re Jeju in dənangi'ti ne ningə, a in njekujənyamosi kadikare el, tado njekujənyamosi kadikare'gi ki isi rai kulə kin kigo ndukun'ti lə Moji, sii dənangi'ti ne ə binəm nga. ⁵ *Njekujənyamosi kadikare'gi kakin, isi ra kulə me kəyku'ti lə Luwə. Nan kəy kin in ndil nya par ki rəta'ti ki to dərən'ti. Toki rəta'ti, loki Moji ulə ngirə kadi ra kəyku lə Luwə, Luwə el'ə ene: «Ur mbi maji oo'n də ta ki m'a m'el'i kam: maji kadi ra kəyku lə Luwə kin toki ndəki m'oj'i də mbal'ti†.» ⁶ Nan ngə sine, Jeju aw ki kulə ki nda'a in ngayn utə kulə lə njekujənyamosi kadikare'gi. Adi in ə, in nje ra mbunə lo'ti tado kunmindi ki maji utə, ki ngirə in ki kində də kunndu'ti ki maji utə tə.

Kunmindi ki kəko ki ki sigi

⁷ Re kunmindi ki kete asi kadi tolta'ne ndaki nga ə‡, Luwə a aw ki ndoo kində kunmindi ki rangi ki njajoo el nga. ⁸ Nan, Luwə kəl ki de'gi lə'ne tado majel'gi ki rai, ene:

Oyi ndə'gi a rei non,
ki m'a m'un mindi'm ki sigi,
ki de'gi ki Isirayel'ti num,
ki de'gi ki Jude'ti num tə.

⁹ Kunmindi kin, a to to kunmindi,
ki ndəki m'un ki kaw'de'gi el,
ndəki m'uwə'n ji'de
kadi m'te'n se'de dənangi Ejipiti'ti ki taga kin.

Lo kadi rai də nja'de'ti sə'm me kunmindi'ti kin goto.

Be ə, m'in Burəbe, m'a m'təl gidi'm madi'de tə.

¹⁰ Burəbe ene:

* 8:1 8.1 Pa'gi 110.1 † 8:5 8.5 Tekitaga 25.40 ‡ 8:7 8.7 Tekitaga 24.3-8

Kunmindî ki m'a m'un madi
de'gi ki Isirayel'ti go ndo'gi'ti kin ə to kin:
M'a m'adi'de nyagər
kadi gəri ndukun'gi ləm,
M'a m'ndangi ndukun'gi kakin ngarme'de'ti.
M'a m'in Luwə lə'de,
ə a in de'gi ləm tɔ.

¹¹ De madi kare ki a aw
ndo'de ki me be'ti lə'ne,
eke ngonkon'ne kadi gəri'm goto,
tado de'gi pəti,
ulə ngirə do de'gi ki togi'ti biti te'n do ngann'gi ki du'ti,
a gəri m'in.

¹² M'a m'inyə go ra go'ti el'gi lə'de kɔ,
me'm a oyi do majel'gi'ti lə'de ratataŞ.

¹³ Loki Luwə elta do kunmindî ki sigi'ti ningə, in kin oji kadi təl in ki kete to nya
ki kəkɔ'ti. Ningə j'in pəti ji gəri kadi re nya to kəki ningə nanyi ngayn el kadi a goto.

9

Row kəsi məkəsi nanga non Luwə'ti ki kete

¹ Kunmindî ki kete kaa, aw ki ndukun'gi ki toji de'gi gorow gosi Luwə, eke aw ki
lo kəy ki dɔnangi'ti ne tɔ. ² *Kəyku lə Luwə ki gangi me'ə joo in ki ra. Me kəy'ti ki
dəkete, ki bari'ə lo ki ar njay, lo kində lambi ki baji'ə in siri isi me'ti. Taa, tabilə ki
mapa kadikare ki kadi Luwə in do'ti, isi'ti non tɔ. ³ Ningə kəy ki nja joo ki ku gangi
lo ra ta'ti, in lo ki bari'ə Lo ki ar njay njay njay utə ndəgi lo'gi. ⁴ Lo kin'ti ə buki
nduji kagi'ti ə iləi por do'ti adi on ningə bany'a əti mbin in ki k'ilə nya'ti ki ra ki
or. Sanduki kunmindî ki gidə in ki ra ki or in'ti. Me sanduki'ti kakin ə, ku madi ki
nyakusɔ ki bari'ə mann rosi me'ə in səm'ti. Ku kakin gidə in ki ra ki or tɔ. Ə kagi təsi
lə Aron ki ndəki uwə mbi'ne in me'ti tɔ. Ningə bar mbal'gi ki ndangi ta'gi ki ojido
kunmindî'gi in me'ti tɔ. ⁵ Do sanduki'ti kakin ə, tɔli kagi'gi joo ki toi to *Malayka'gi
ki bari'de eyina seruben'gi, ki ai ki kəsigonngayn indəi'de do'ti. Malayka'gi kakin
naji bagi'de do lo siyə mosi kadikare ki oji go k'inyə go majel'gi lə de'gi kɔ. Nan k'in
ə, in dəkagilo ki kadi de or'n ginn ta'gi kin pəti el bay.

⁶ Kəyku kakin in ki gangi lo joo. Njekujənyamosi kadikare'gi uri me kəy'ti ki dəkete
ki ndo'gi kare kare pəti tado ra kulə lə'de*. ⁷ Nan me kəy'ti ki nja joo, kibo lə
njekujənyamosi kadikare'gi ki kar'ne ba par ə, a ur'ti nja kare me bal'ti ki kare.
Lo kin'ti ə a re ki mosi da kadi adi kadikare'ti Luwə kadi inyə'n go majel'gi lə
njekujənyamosi kadikare kibo inbe kin kɔ num, ta nya ndəgi bulə de'gi ki rai kigo
me ndigi'ti lə'de el num tɔ†. ⁸ Ndil Luwə ki ndo'je ki takul nya'gi kin kadi dəkagilo'gi
pəti ki me kəyku lə Luwə ki dəkete kin to'n ba bay ningə, takəy kur me lo'ti ki ar njay
njay njay utə mad'a'gi kin in ki te el bay. ⁹ Nyakoji'gi kin in ndil nya'gi ki dəkagilo'ti
ki bone. Kər me'ə nan: kadikare'gi ki nya mosi'gi ki j'isi j'adi Luwə kin asi kadi rai
adi me de ki nje ra kulə kadi Luwə ki asi nan berere el. ¹⁰ Toki rɔta'ti, nya'gi kin in
ndukun'gi ki ojido nyakusɔ eke nya kanyi ki kuji nyara'gi ki ojido togi ji ki mann par.
Nya'gi kin in kuji nyara lə de'gi ki dɔnangi'ti ne. Nda'de to'ti tado dəkagilo ki nden
be par, biti dəkagilo'ti ki Luwə a ində'n ginn ndukun'gi ki sigi.

Kirisiti adi rɔ'ne kadikare'ti

11 Nan Kirisiti re to kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi kadi adi'je nya maji'gi ki toi ne nga. Kirisiti ur me kəyku'ti kibo ngayn num, asi nan berere num tɔ. In kəyku ki de'gi ə rai ki ji'de el num, taa in kəy ki goto dɔnangi'ti ne num tɔ. 12 Kirisiti ur me kəy'ti ki ar njay njay njay utə mad'a'gi kakin nja kareba par. Ur me kəy'ti kakin ki mosi bal binyə eke ki mosi ngann mangi'gi el, nan ki mosi'ne inbe. In ki row kin ə, Kirisiti ugə'n dɔ'je nja kareba par ratata dɔ majel'gi'ti. 13 Toki rɔta'ti, kigo nyajibəlbə'ti, de'gi a tɔli bal binyə'gi ki ngann mangi'gi, ə a siyəi mosi'de'gi ki bu ngonn kon mangi ki kulə por dɔ'ti dɔ de'gi'ti ki rai majel‡. Rai nya'gi kin be kadi de'gi kakin tɔli ki kar njay gogi kigo nyajibəlbə'ti. 14 Re nya kin in ki rɔta'ti kadi mosi da'gi awi ki tɔgi ningə, mosi Kirisiti, tɔg'ɔ a utə mosi da'gi sanyi ngayn bay. Nan Kirisiti inbe un rɔ'ne adi Luwə to nya kadikare ki ar njay ki tɔgi lə Ndil Luwə ki nje kisi ratata. Mos'ɔ kakin a togi ngarme'je adi ar njay kadi ji ra nya'gi ki majel ki a aw se'je koy'ti el. Nga ningə, j'a j'asi kadi j'a ra kulə j'adi Luwə ki nje kisi kumngayira ba.

Kunmindi ki sigi me mosi'ti

15 Be ə, Kirisiti in nje ra mbunə de'gi'ti ki Luwə ki row kunmindi ki sigi. Tado kadi nje'gi ki Luwə bar'de ingəi nya nduwə ki a to ratata ki Luwə un ndu'ne adi'de. Nya kin a ra nya, tado Kirisiti oy ningə mos'ɔ taa de'gi ilə'de taa ta nya'gi'ti ki majel ki isi rai nya dɔkagilo'ti ki in ginn tɔgi'ti lə ndukun ki kete.

16 J'ingəi kadi re de ra makitu kunmindi ki ɔjido lowə nya nduwə tor'ne'ti ningə, maji kadi de'ə kakin a oy bay taa, noj'o'gi a lowəi nan nya nduwə. 17 Toki rɔta'ti, re de in ki dɔ'ne taa bay ə, nda makitu kunmindi ki ɔjido nya nduwə goto. Loki de'ə kakin oy nga ningə nda'a to. 18 Be tɔ ə, kunmindi ki kete ka, lo kadi aw ki tɔgi ra kulə kete goto non mosi'ti ki anyi. 19 Loki Moji ɔr me ndukun'gi pəti toki ndangi'n me makitu'gi'ti ki mi non bulə de'gi ki Isirayel'ti pəti ningə, un mosi ngann mangi'gi ki mosi bal bati'gi ki pote'de ki mann ji'ne'ti. Ningə un baji kagi madi ki ul njuki ki əti maji ngayn ki bari'ə nan ijopi. Baji kagi kakin in ki bir ginn'ə ki ku ki rai ki bin bati'gi adi sɔl lɔm lɔm ə kər njir njir tɔ. Ningə kagi kakin ə, ulə me mosi'ti ə siyə dɔ makitu'gi'ti ki ndangi ndukun'gi me'ti num taa dɔ bulə de'gi'ti num tɔ. 20 Dɔkagilo siyə mosi'ti, Moji ene: «In kin in mosi Kunmindi ki Luwə un ndu'ne dɔ'ti adi'se, kadi tɔli rɔ'se go'ti§.» 21 Be tɔ ə, siyə'n mosi kakin dɔ kəyku'ti lə Luwə ki dɔ nyara kulə'gi'ti pəti ki me'ti tɔ. 22 Toki rɔta'ti, kigo ndukun'ti, nya'gi pəti nje ki nanyi in boi el, a tɔli'de ki k'ar njay'ti ki takul mosi par. Ningə ki kanji mosi ki siyə, k'inyə go majel'gi a goto tɔ.

Kun rɔ kadi lə Kirisiti ɔr majel'gi kɔ

23 Nya'gi ki taainan ki nya'gi ki rɔta'ti ki dɔran'ti pəti maji kadi in ki təl'de ki k'ar njay'ti ki row kin. Ningə ki ɔjido nya'gi ki rɔta'ti ki me dɔran'ti inbe kaa, gei nya kadikare mosi ki maji utə mosi da'gi sanyi. 24 Toki rɔta'ti, Kirisiti ur me kəyku'ti lə Luwə ki de'gi rai ki ji'de el ki in ndil nya ki rɔta'ti ki me dɔran'ti. Nan in aw me dɔran'ti, ɔji rɔ'ne takum Luwə'ti, isi el si'ə ta tado lə'je. 25 Jezu aw me dɔran'ti kadi adi rɔ'ne kadikare'ti Luwə nja banyi banyi el. Nan kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi ur me kəy'ti ki ar njay njay njay utə mad'a'gi kakin ki bal'gi kare kare pəti, ki mosi da'gi. 26 Re in be el ə, Kirisiti a ingə kon nja banyi banyi lo kulə ngirə dɔran ki dɔnangi'ti nu. Nan toki rɔta'ti, Kirisiti re nja kareba dɔkagilo ki dɔboy'ti, kadi bɔr majel kɔ, ki takul darɔ'a ki un adi Luwə nya mosi'ti. 27 Ningə in ki kində dɔ'a dana kete, kadi de ki ra ra a oy nja kare par, ningə go koy'o'ti, Luwə a gangi ta dɔ'a'ti. 28 Be tɔ a, Kirisiti adi rɔ'ne nja kareba par, kadi bɔr majel lə bulə de'gi. Ningə a ɔji rɔ'ne ki nja joo bay, nan k'in ə, in tado bɔr majel el nga, nan kadi aji nje'gi ki isi nginəi ndɔ təl'ə.

‡ 9:13 9.13 Lebitiki 16.14-16; Kɔr Isirayel'gi § 9:20 9.20 19-20; Tekitaga 24.3-8

10

Kirisiti adi rə'ne nya mosi'ti nja kareba par

¹ Ndukun'gi lə Moji in ndil nya'gi ki rəta'ti ki a rei, um in darə nya'gi inbe el. Be ə, lo kadi ari de'gi ki isi rei rə Luwə'ti njay goto. Re ujəi nya mosi kadikare ki bal'gi kare kare pəti ka lowə goto. ² Re in be el ə, nje'gi ki isi ujəi nyamosi kadikare adi Luwə gosi'ə kin, Luwə a ar'de njay də majel'gi lə'de kə pəti nja kareba par. Lo kadi me'de a olo də majel'gi'ti lə'de gogi bay a goto. Ningə ginn kujənyamosi kadikare kaa, a gangi tə. ³ Nan toki rəta'ti, ki row kujənyamosi inbe kin ə, me de'gi olo'n də majel'gi'ti lə'de bal'gi kare kare pəti. ⁴ Tado mosi ngann mangi'gi ki mosi bal binyə'gi asi kadi bər majel'gi kə el.

⁵ In be ə, loki Kirisiti isi re me dənangi'ti, el Luwə ene:
«In ge nyamosi el num, kadikare el num tə,
nan uwə darə'm.

⁶ In ra rənel də kujənyamosi kadikare'gi ki on row raki el num,
taa kujənyamosi kadikare'gi tado bər majel n'eli el num tə.

⁷ Ningə m'el m'ene:

Oo Luwə m'in ne, m're dənangi'ti kadi m'ra ndigi lə'i,
Toki ndangi me makitu'ti ki kar njay oji'n də'm*.»

⁸ Ta ki dəkete ki Kirisiti el ə to kin: «Ndəki kete in ge kujənyamosi kadikare'gi el num, kadikare'gi el num, kujənyamosi kadikare'gi ki on row raki el num, taa kujənyamosi kadikare'gi tado bər majel'gi el num tə, nya'gi kin pəti nəli nu el». Nga kin ə, kujənyamosi kadikare'gi kin pəti, in ki ra'de kigo ta'gi'ti ki in ki ndangi kigo ndukun'ti. ⁹ Kirisiti təl el bay ene: «Oo, m're dənangi'ti kadi m'ra go ndigi lə'i». Kirisiti buji nya mosi'gi ki kete, ə un rə'ne to nya mosi ki sigi ində tor'ti. ¹⁰ Jeju Kirisiti ra nya ki Luwə ndigi. Be ə, adi darə'ne nya mosi'ti, nja kareba par, kadi taa'n'je ilə'je taa də majel'ti.

¹¹ Ningə njekujənyamosi kadikare'gi kare kare pəti, awi ki nja'de taa, ndə kare kare pəti tado ra kulə lə'de non Luwə'ti. Adi kadikare nya mosi ki kare inbe kin ki dəkagilo'gi pəti. Nan nya mosi kin asi bər majel'gi lə de'gi el ratata†. ¹² Nan Kirisiti, adi rə'ne nya mosi'ti nja kareba par tado bər majel'gi, ə aw isi dəjikəl Luwə'ti ki non'ne'ti. ¹³ Ngə sine ki isi dəjikəl Luwə'ti, biti kadi Luwə təl njeban'gi lə'i nyakində nja'i'ti ginn təgi'ti be. ¹⁴ Be ə, ki takul nya mosi ki kare inbe kin, təl'n de'gi ki ar'de njay də majel'ti ki kasi nan berere'ti ratata.

¹⁵ Ndil Luwə ka mannaj'a ar njay tə, ningə ta ki dəkete ki el ə to kin:

¹⁶ «Burəbe ene:

Kunmindi ki m'a m'un se'de,
Go ndə'gi'ti kin ə to kin:

M'a m'ində ndukun'gi lə'm də ngarme'de'ti,
M'a m'ndangi'de me'de'ti, me mərta'gi'ti lə'de.»

¹⁷ Ningə təl el bay ene:

«M'a m'adi me'm olo də majel'gi'ti lə'de el num,
taa də kulə ra'de'gi'ti ki gorow'ə'ti el num tə‡.»

¹⁸ Nga ningə loki majel'gi in ki k'inyə go kə, nda'a nya mosi ki kadi de a ra bay taa a bər'n majel goto.

Ji rei ndəkba ki rə Luwə'ti

¹⁹ Be ə, ngannkon'm'gi, ji gər kadi tarow in ki te non'je'ti kadi j'uri loki ar njay njay njay'ti utə mad'a'gi ki takul mosi Jeju Kirisiti ki anyi. ²⁰ Te tarow ki sigi ki a to ratata ki takul ku gangi lo ki ində gangi, adi in darə'a inbe ki adi nya mosi'ti də

* **10:7** 10.7 5-7; Pa'gi 40.7-9 † **10:11** 10.11 Tekitaga 29.38 ‡ **10:17** 10.17 Jeremi 31.33-34

kagidəsi'ti. ²¹ J'awi ki kibo læ njekujənyamosi kadikare'gi ki in ki kində dɔ Kəy'ti læ Luwə. ²² Adi ji rei ndəkba ki rɔ Luwə'ti ki me ki rɔta'ti, ki kunme, ki tadi el, ki me ki ar njay ki uwə'je ki ta el, ki darɔ ki togi ki mann ki ar njay. ²³ Adi ji nanyi dɔ nya kindəmedɔti ki j'isi j'iləi mbər'ə kin ngan, tado nya'gi ki Luwə un ndu'ne kadi n'ra n'adi'je, a ra tado in nje ra nya ki low'ə'ti. ²⁴ Adi j'indəi kum'je go nan'ti yo ge ki ne ge, ki gorow kulə dingəm me nan'ti kadi ji ndiginan num, ji rai nya'gi ki maji num tɔ. ²⁵ Adi j'inyəi ta re lo kawnan'gi'ti lə'je el toki nje ki nan'gi isi rai be kin. Nan adi j'uləi dingəm me nan'ti yo ge ki ne ge, tado toki oyi, ndɔ re læ Burəbe in ndəkba.

²⁶ Ji gər ta ki rɔta'ti ə binəm. Ningə, go gər ta ki rɔta'ti kin ə, ji ra majel kigo me ndigi'ti lə'je ə, kadikare mosi ki rangi ki a bɔr majel'gi lə'je goto nga. ²⁷ Nya kareba ki nanyi tado lə'je, in nginə ki rɔ dadi par par takigangi læ Luwə ki por ki əti bol ki a on nje mbət'ə'gi. ²⁸ Re de madi mbəti kadi təl rɔ'ne go ndukun'gi'ti ki Moji ndangi ə, a ingə koy ki kanji k'oo kumtondoo, re de'gi joo eke mutə manyinaji dɔ mbəti təl rɔ go ndukun'gi'ti li'ə kin. ²⁹ Toki rɔta'ti, de ki kidi Ngonn læ Luwə ə, a ingə kində kɔji ki ngan ngayn bay. Nya ki ra kin ɔji kadi ilə kɔji dɔ mosi kunmindɔ ki ar'a njay. Taji Ndil Luwə ki ra'je adi ji gər memaji li'ə. ³⁰ Toki rɔta'ti, ji gər Luwə ki ene: «M'in ə, m'in nje dal ban num, taa nje kadi nya de ki ra ra kigo kulə ra'a'ti num tɔ!

«Taa ilə dɔ'ti bay ene:

Burəbe a gangi ta dɔ de'gi'ti lə'neS.»

³¹ In nya ki əti bol ngayn kadi de osi me takigangi'ti læ Luwə ki nje koy el.

³² Adi me'se olo dɔ nya'ti ki ra nya kete, dɔkagilo'ti ki ingəi lo kunji læ Luwə. Kalangi ba go'ti par ə, ingəi kon ngayn, nan k'in ə uwəi togi'se ba ta rɔ'ti kibo kin. ³³ Nje ki nan'gi dann'se'ti, de'gi taji'de ge adi'de kon ge takum bulə de'gi'ti. Ningə nje ki nungi in ndəkba kadi osi ginn nje'gi ki isi ingəi ko kon'gi kin. ³⁴ Toki rɔta'ti, ingəi kon ki nje'gi ki in kəy dangay'ti. Taa ndigi ki rɔnel kadi de'gi taai nya maji'gi lə'se dɔ togi'ti, tado in gəri kadi awi ki nya'gi ki Luwə un mindi'ne kadi n'ra n'adi'se, ki nya'gi ki nda'de utə nya maji'gi lə'se, taa a toi ratata tɔ. ³⁵ Ononyi'se kadi inyəi ta kunme lə'se, tado ki gorow kunme kin, a ingəi nyakugə goji kibo ngayn. ³⁶ Maji kadi nanyi ki lo kuwətogiba'ti, kadi rai nya ki Luwə ndigi ə ingəi nya ki un'n ndu'ne kadi n'a n'ra.

³⁷ Toki rɔta'ti, makitu læ Luwə el ene:

«Dɔkagilo ki goji ngayn'ti, nanyi ngayn el nga, nje re a re toki rɔta'ti, a ɔr ndɔ awi'n kete el.

³⁸ Ningə, Luwə ene, de ki njera nya ki dana ta kum'ne'ti, a isi ki dɔ'ne taa ki takul kunme.

Nan re təl gogi me majel'ti ə, rɔ'm a nəl'm si'ə el*».

³⁹ Nan, j'in dann'de'gi'ti ki nje təl gogi ki tado nanyi kɔ el. Nan j'in mbunə nje'gi'ti ki uni me'de, ə in dɔ row kaji'ti kin.

11

Ta dɔ kunme'ti læ kaw'gi Isirayel'gi

¹ Tado kunme kadi Luwə, in gorow k'ingə nya ki de ində me'ne dɔ'ti, taa in nya ki ra adi de tinyi me'ne kati dɔ nya'gi ki rɔta'ti ki oo ki kum'ne el. ² In ki takul kunme lə'de ə, kaw'je'gi ki kete, me Luwə nəl'ə dɔ'de'ti.

³ Ki takul kunme ə, ji gəri'n kadi dɔran ki dɔnangi ki nya'gi ki me'ti, Luwə ra'de ki ta ki ta'ne'ti. Be ə, Luwə ra nya'gi ki j'oo'de, ki takul nya'gi ki j'oo'de el. ⁴ Ki takul kunme ə, Abel adi'n kadikare Luwə. Kadikare li'ə maji utə yan Kanyi. Ki takul kunme læ Abel ə, Luwə ndigi'n kadikare'gi li'ə, ə manaji li'ə kadi in de ki njera nya

ki dana. Toki rōta'ti Abel oy inbe, nan ki takul kunme li'ə, nya'gi ki ra'de isi eli'je ta biti bone*.

⁵ Ki takul kunme ə Luwə un'n Enəki ki rō'ne'ti ki kanji kadi oy. Lo kadi de ingə goto, tado Luwə un'ə aw si'ə rō'ne'ti dōran'ti nu. Makitu lə Luwə ene: «Kete bay taa kadi Luwə un'ə aw si'ə dōran'ti, Enəki nəl Luwə†.» ⁶ De ki a nəl Luwə ki kanji kunme goto. Ningə de ki isi re ndəkba ki rō Luwə'ti, kadi gər me'ne'ti maji toki Luwə isi non toki rōta'ti num, taa isi ugə goji nje'gi ki isi sangi'ə num to.

⁷ Ki takul kunme ə, Nuwe ra'n tokibo kadi aji'n rō'ne num, aji'n ginn de'gi ki me kəy'ti lə'ne num. Ra be tado Luwə ndəj'ə dō nya'gi'ti ki a rai nya, ki de'gi oyi ki kum'de el bay nan Nuwe un me'ne dō ta'ti ki Luwə el'ə. Ki gorow kunme lə Nuwe kin ə, ta ki gangi re'n dō de'gi'ti ki dōnangi'ti. Ningə ki takul kunme li'ə ə, Luwə tel'n'ə de'ti ki njera nya ki dana‡.

⁸ Ki takul kunme lə Abiraham ə, loki Luwə bar'a ningə, ndigi ta'a'ti. Abiraham ndigi ta bar'ti lə Luwə ə ində taa osi dō row'ti ə aw me be'ti ki gər nja kare el, ki un ndu'ne kadi n'a n'ad'a nya nduwə'ti. ⁹ Ki takul kunme ə, in aw isi'n to mbah dōnangi'ti ki Luwə un ndu'ne kadi n'a n'ad'a. Abiraham aw isi ginn *kəyku'ti nan'ti ki *Isaki in ki *Jakobi. Ingi kaa, in nje k'ingə nya nduwə inbe ki kare ki Luwə un'n ndu'ne adi Abiraham kin tō§. ¹⁰ Abiraham nginə kadi n'isi me bebo'ti ki ngirə ngan maji, ki Luwə inbe mərta dō row ra'a'ti kete bay taa, ində bebo kakin ki darō'ne inbe to.

¹¹ Ki takul kunme lə Sara ki in kuji dene tō ə, dəkagilo'ti ki bugə yipi ə binəm mindi kaa, Luwə ad'a tōgi ad'a oji ngonn, tado tadi el toki Luwə in nje ra nya ki low'ə'ti ə un ndu'ne kadi n'a n'ra. ¹² In be ə, ki takul de ki kare inbe ki bugə yipi adi ndō'a nanyi ngayn el dōnangi'ti inbe kin ə, ginn koji ki banyinan to mee'gi ki dōran'ti eke nangira ki ta ba'ti ki dum tudə kər'de, tei'ti.

¹³ De'gi pəti ki uni me'de adi Luwə kakin oyi ki kanji kadi ingəi nya maji'gi ki Luwə un'n ndu'ne kadi n'ra n'adi'de kakin. Nan k'in ə, oyi nya'gi ki ndō ki a rai nya num, rai rōnel dō'ti ngayn num tō. Ningə gəri maji kadi n'in mbah'gi ki nje njiyə ki nja'de taa dōnangi'ti ne. ¹⁴ Nje bar rō'de mbah'gi ki nje nji'ə mbah'gi dōnangi'ti kin, oji ki taga ar njay kadi isi sangi be ki sōw dō'de toki rōta'ti. ¹⁵ Məri ta dō be'ti ki tei me'ti kin el, tado re mərta dō'ti ə, nya ki a ogi'de kadi təli awi me'ti gogi goto. ¹⁶ Toki rōta'ti, isi sangi be ki sōw dō'de ki maji utə be ki tei me'ti, adi in be ki dōran'ti. In be ə, rō Luwə sōl'ō el kadi bari'ə Luwə lə'de, be ə, ində dō bebo madi dana tado lə'de.

¹⁷ Ki takul kunme lə Abiraham ə, Luwə ge kadi n'a n'oo nya ki Abiraham a ra, adi dəj'ə kadi adi Isaki nya mosi'ti. Be ə, Abiraham in ndəkba kadi adi ngonn'ō ki kareba inbe kin. Nya'gi kin rai nya go kun'ti ki Luwə un'n ndu'ne ad'a kin*. ¹⁸ Toki rōta'ti Luwə el'ə ene:

«In ki takul Isaki ə, a ingə'n ginn koji lə'i ki m'un mindi'm mad'it.»

¹⁹ Abiraham el toki Luwə asi gaki kadi a ndəl Isaki lo koy'ti. In be ə, Luwə təl ki ngonn'ō ad'a, to nya ki Isaki oy ə ndəl lo koy'ti be.

²⁰ Ki takul kunme ə, Isaki njangi'n dō Jakobi'ti in ki Esuwa ojido ji kisi'de ki lo ti'ti. ²¹ Ki takul kunme ə, Jakobi, loki in ndəkba kadi oy, njangi dō ngann'gi lə Jisepi kare kare pəti. Ində tōgi'ne dō kagi tōsi'ti lə'ne, o'si'n məkəsi'ne nanga non Luwə'ti.

²² Ki takul kunme ə, loki Jisepi in ndəkba kadi oy, elta te'ti ki ngann Isirayel'gi a tei dōnangi Ejipiti'ti kō. Ningə adi ngann Isirayel'gi ndu'gi ki ojido singə ninn'ne‡.

²³ Kitakul kunme lə njekoji Moji ə, iyəi'ə nanyi mutə go ndō koj'o'ti. Njekoj'o'gi oyi kadi ngonn kakin kurə ngayn. Be ə, bōli el kadi mbəti ra go ndukun'ti lə ngar. ²⁴ Ki takul kunme lə Moji ə, loki tōgi gangi nga ningə, mbəti kadi de'gi gəri'ə to ngonn

* 11:4 11.4 Lotum 4.3-10 † 11:5 11.5 Lotum 5.24 ‡ 11:7 11.7 Lotum 6.13-22 § 11:9 11.9 8-9; Lotum 12.1-5, 23.4, 35.12,27 * 11:17 11.17 Lotum 22.1-14 † 11:18 11.18 Lotum 21.12 ‡ 11:22 11.22 Lotum 50.24-25; Tekitaga 13.19

koji Parawon ki dene. ²⁵ Moji oo maji ngayn ta kum'ne'ti kadi n'ingə kon nan'ti ki de'gi lə Luwə, utə kadi n'isi me maji'ti dann majel ki ra'ti, tado ngonn dəkagilo ki nden be. ²⁶ Moji oo kadi de'gi kidi'ə to Kirisiti be, in nya ki nda'a to'ti ngayn utə nya maji'gi ki Ejipiti'ti, tado ur kum'ne dō nyakugə goji'gi'ti ki a ingə me ndo'gi'ti ki a re. ²⁷ Ki takul kunme ə, Moji ɔti'n me be ki Ejipiti kɔ, ki kanji kadi bol wongi lə ngar. Ningə kum'ə in kete dō row'ti li'ə to nya ki oo Luwə ki dum k'oo ki kum kin, ki kum'ne be. ²⁸ Ki takul kunme kadi Luwə ə, Moji ində'n ndo ki a bari'ə nan Paki, ə adi Isirayel'gi siyəi mosi takəy'gi'ti lə'de, kadi malayka ki nje tuji ngann dər'gi ki Ejipiti'ti, tuji ngann dər'gi lə Isirayel'gi el.

²⁹ Ki takul kunme lə Isirayel'gi ə, gangi Babo Kasi to dənangi ki tuti kurum be. Ningə, loki de'gi ki Ejipiti nanyi kadi n'rai to Isirayel'gi be ningə, mann ba kakin, tuw dō'de penəm. ³⁰ Ki takul kunme lə Isirayel'gi ə, loki njiyəi gugi dō ndogi bər ki dō bebo Jeriko'ti ndo siri ningə, ndogi bər kakin budi nanga mur mur. ³¹ Ki takul kunme ə, Rahabi ki in kaya dene ingə koy ki nje kəsi ta Luwə el, tado uwə nje kində manji be'gi ki rō'ne'ti maji.

³² Ningə ngə sine m'aw ki ndoo kadi m'el nya ki rangi dō'ti el nga. M'asi kadi m'el m'aw'n ki kete bay nan dəkagilo asi'm el kadi m'el ta'gi ki ɔjido Jedyon, Baraki, Samson, Jepite, Dabidi, Samiyel ki de'gi njekeltakita Luwə'ti. ³³ Ki takul k'un ki de'gi kin uni me'de adi Luwə ə, tətə rō ginn de'gi ki rangi'gi, gangi ta ki dana ge, ingəi nya'gi ki Luwə un'n ndu'ne adi de'gi, taa təli bəl'gi nje tōgi goto'gi'ti num tō. ³⁴ Təli por'gi ki kon'de əti bol adi oyi bəm bəm num, tei ta koy'ti lə kiyərɔ ki de'gi gei tōli'de num tō. Taa me tōgi goto'gi'ti lə'de ki ngayn, ingəi tōgi ki aldō maji. Dəkagilo rō'gi'ti, təli gon rō'gi ki əti bol, adi indəi ngodi nja nje rō'gi'ti ki mbah. ³⁵ Ki takul kunme ki dene'gi madi uni me'de adi Luwə kin ə, ingəi de'gi lə'de ki oyi ə ndəli.

Ningə nje ki nan'gi mbeti taa k'ilə taa, adi de'gi adi'de kon biti te'n koy dō'de'ti. Rai be kadi ingəi te lo koy'ti ki dōboy'ti ki maji utə in ki tanan'ti ne kin. ³⁶ Nje ki madi'gi təli nyakogi'gi, tindəi'de ki ndəy'gi. Dəi nje ki nungi ki kulə gindi, ə buki'de kəy dangay'ti. ³⁷ Tiləi'de ki gəji mbal'gi tōli'de ge, tujəi'de gangi'de dana joo ge, tōli'de ki kiyərɔ ge. Nje ki nan'gi uləi lo ta gəngi gəngi, ningə ku kō'de'gi in ngirə binyə'gi eke ngirə batı'gi. Nya'gi pəti nal'de. Adi'de kon ngayn num, taa rai'de majel ki əti bol num tō. ³⁸ De'gi kakin in de'gi ki maji ngayn, nan k'in ə de'gi ki dənangi'ti ne oyi'de to de'gi ki nda'de goto be. Adi toi to de'gi ki rō tuwə'de be lə'de be adi njiyəi ki dilələ'gi'ti ki dō mbal'gi'ti, awi ki bolo mbal'gi'ti ki bolo be'gi'ti.

³⁹ Ingə pəti Luwə mannaji lə'de maji ki takul kunme lə'de, nan k'in ə, ingəi nya'gi ki Luwə un'n ndu'ne adi'de kin el bay. ⁴⁰ Toki rōta'ti, Luwə ində dō nya madi dana ki maji utə tado lə'je. In be ə, lo kadi Luwə təl'de ki kasi nan berere'ti ki kanji j'in kete goto.

12

Kuwətəgiba me ngodi'ti

¹ J'ingi kaa, toki nje mannaji dō kunme'ti lə'je gugi gidi'je gugi kakin ə, adi ji mbeti nya'gi pəti ki a ɔgi'je kaw kete. Kibo utə adi ji mbeti majel ki isi bindi'je bindi bindi kin. Adi j'anyi nan ngodi ki kuwətəgiba me nan k'oo ngodi'ti ki to non'je'ti kin. ² Adi j'uri kum'je dō Jeju'ti, ki in nje kində ginn kunme lə'je, taa in njera'a kadi asi nan berere tō kin. Ndigi kadi oy dō kagidəsi'ti ki kanji kadi gon rōsəl ki ko koy'gi ki be kin ki a rei. Toki rōta'ti, oo ronel ki a ingə kete. Be ə, ngə sine kin isi dōjikəl Luwə'ti ki isi dō kumbər ngar'ti lə'ne.

³ Oyo, adi me'se olo dō Jeju'ti, ki de'gi ki njeramajel'gi adi'ə kon ki əti bol, nan oo to nya ki kare. Jeju ra be kadi inyəi rō'se adi me tuji'gi taai tōgi'se el. ⁴ Me rō'ti lə'se ki isi rōi ki majel ki ra, uwəi tōgi'se ba me rō'ti biti te koy dō'se'ti el bay. ⁵ Me'se oyi

dɔ ta kɔji'ti ki Luwə adi'se ki to me makitu'gi'ti ki ar njay, to to ta kɔji ki baw ngonn adi ngonn'o ki ene:

«Ngonn'm, ononyi kadi kidi kində kɔji ki Luwə isi indəi ɔji,

Ningə, loki kəl sə'i ə, adi ɔr tɔgi el.

⁶ De ki Luwə ndig'ə, a ɔj'ɔ nya'gi ki ra majel ad'a oo ki kində kɔji,

Ningə de'gi pəti ki Luwə gəri'de to ngann'ne'gi,

Ində'de ki ndəy tɔ*.»

⁷ In kadi kum'se te dɔ nyara'gi'ti ki majel ki isi rai, ə isi ingəi kon. Luwə ra'se to ngann'ne'gi be. Tado in nya ki gorow'ə'ti kadi baw ngonn ɔji Ngonn'ne nya'gi ki majel ki isi ra. ⁸ Luwə isi ində ngann'ne'gi pəti ɔji'de, re ində'se ɔji'se el ningə, tɔji kadi in ngann'a'gi ki rɔta'ti el, nan in ngann lə'de ki rangi yo. ⁹ Adi me'je olo dɔ baw'je'gi kigo darɔ'ti ki dɔnangi'ti ne, ki indəi'je ɔji'je, ə j'isi təli rɔ'je go ta'gi'ti lə'de tado kində ki indəi'je ɔji'je. Be ə, maji kadi ji təli rɔ'je go Baw'je ki dɔran'ti ki utə baw'je'gi ki dɔnangi'ti bay, kadi j'ingəi kaji. ¹⁰ Baw'je'gi indəi'je ɔji'je tado ngonn dɔkagilo ki ndikiri ba par, kigo koo'ti ki oyi maji takum'de'ti. Nan Luwə ində'je ɔji'je tado maji lə'je ki rɔta'ti. Ge kadi ji təli de'gi ki ari njay to in be tɔ. ¹¹ Toki rɔta'ti, tanan'ti ne, kində kɔji a adi'de rɔnel el, a re ki metuji yo. Nan me ndɔ'gi ki rangi'ti, nje'gi ki nje təl rɔ'de go'ti, a təli de'gi ki njera nya ki dana num, de'gi ki nje kisi ki lapiya num tɔ.

¹² In be ə, maji kadi mbəti kadi in de'gi ki nje tɔgi goto'gi, ə kadi təli de'gi ki nje tɔgi'gi. ¹³ Maji kadi uni gorow ki ra njururu, kadi nje mote'gi tɔi dɔ row'ti el, nan kadi ingəi lapiya.

Kisikidɔtaa ki maji lə njekunme

¹⁴ Maji kadi indəi tɔgi dɔ rɔ'se'ti kadi sii ki lapiya ki de'gi pəti. Ningə kadi kisikidɔtaa lə'se in me nya ra'ti ki ar njay. Re njiyəi me nya ra'ti ki ar njay el ə, de madi ki a oo Luwə goto. ¹⁵ Indəi kumkədi dɔ rɔ'se'ti, kadi de madi dann'se'ti tur gidi'ne adi memaji lə Luwə kin el. Kadi de madi kare dann'se'ti təl to to kagi ki ati ki mann'a majel, ki a tɔgi ningə, a tuji de'gi ngayn ki mann'ne ki majel kin be el. ¹⁶ Kadi de madi kare dann'se'ti in njera kaya el. Taa kadi de madi kare dann'se'ti in nje kidi nya'gi ki kɔr kində ta dangi tado Luwə el. Ononyi'se kadi rai to Esuwa ki, un k'in ngonn dər lə'ne ndogin nyakusɔ ki nja kare par kin el. ¹⁷ In gəri bəti ndɔ'gi'ti ki rangi go nya'ti ki ra kin, ge kadi n'ingə njangi dɔ ji baw'ne'ti, nan lowə goto. Esuwa sangi row ki mann non ki kum'ne'ti kadi n'aw ki baw'ne kadi yəti kojitara lə'ne, nan lowə goto.

¹⁸ In rei ndəkba kadi nya madi'ti ki de asi kədi, to mbal Sinay ki tingə to to por ki on bilim bilim, eke kilndi ki ndul kururu, eke lo ki ndul, eke nəl ki ulə ki tɔgi'ne, ¹⁹ eke ndu tow, eke ndu ta madi, el. Loki Isirayel'gi oyi dɔ ndu kin ningə, dəji kadi n'oyi ta ki rangi kare dɔ mad'a'ti gogə el nga. ²⁰ Toki rɔta'ti, tɔgi Isirayel'gi asi kadi rai go ndukun'ti ki Luwə adi'de ene: «De ki ra ra, de eke da, ki ɔdi mbal ə, a tiləi'ə ki gajə mbal toli'ə†,» kin el. ²¹ Nya ki oyi əti bol ngayn adi Moji ene: «Bol ra'm ngayn adi m'dadi‡.»

²² Nan ingi rei ə, rei ndəkba ki rɔ mbal Siyon'ti, taa ki rɔ bəbo'ti lə Luwə ki nje kisi kumngayira ba. In Jerujalem ki dɔran'ti, loki malayka'gi dər banyi banyi isi rai rɔnel'ti. ²³ Rei ndəkba ki lo kawnan'ti lə nje'gi ki toɪ to ngann'gi ki ngatɔgi'gi lə Luwə, ki tɔ'de in ki ndangi me dɔran'ti. Rei ndəkba ki rɔ Luwə'ti ki njegangita dɔ de'gi'ti pəti. Taa rei ki rɔ de'gi'ti ki njera nya ki dana ki ndəki kete ki oyi, ki təli asi nan berere toki Luwə be. ²⁴ Rei ndəkba ki rɔ Jeju'ti ki buki mosi'ne kadi təl'n'je ki

* 12:6 12.6 Tər ta'gi 3.11-12 † 12:20 12.20 Tekitaga 19.12-13 ‡ 12:21 12.21 Ndukun ki nja joo 9.19

k'ar njay'ti. In nje ki ra mbunə de'gi'ti ki Luwə tado kunmindi ki sigi ki Luwə ulə'm adi'je. Ningə mos'ə ki buki kakin elta ki togi'ne utə yan Abel.

²⁵ Indəi kumkədi do ro'se'ti, Ononyi'se kadi mbəti k'oo do ta lə nje kel'se ta! Isirayel'gi ki dokagilo'ti ki kete, mbeti k'oo do ta lə Moji ki nje k'el'de ta donangi'ti ne, kində kəji nal'de el. Ningə j'ingi, Luwə ki isi me dōran'ti nu ə isi el'je ta. Re ji təli gidi'je ta ta'ti li'ə ə, kindəkəji a ɔdi'je kədi ki rəta'ti! ²⁶ Luwə ki dokagilo'ti ki kete ndu'ə yəki donangi kakin ə, un ndu'ne dokagilo'ti ki bone bay ene: «Nja kare bay m'a yəki donangi bay, nan k'in ə, a in donangi par el, dōran kaa m'a yək'ə tōš.» ²⁷ Kur ta ki ene: «Nja kare bay» kin toji kadi nya'gi ki Luwə ində'de kin a tuji'de pəti ko kadi gotoi. Ningə nya'gi ki dum tuji par ə a nanyi.

²⁸ Ningə j'ingi, konbe ki j'ingəi in konbe ki de ki a asi tuwə'je me'ti goto, ə adi ji rai oyo Luwə, ə ji rai kulə kunme lə'je j'adi'ə kigo row'ti ki nəl'ə, ki toji ki kulə do'a'ti ki bol. ²⁹ Toki rəta'ti, Luwə lə'je in por ki nje row nya'gi raki.

13

Kulə dingəm me nan'ti ki dangi dangi

¹ Maji kadi nanyi ki lo ndigi nan'ti ki yo ge ki ne ge to ngannkon nan'gi be. ² Adi me'se oy do kuwə mbah'gi ki ro'se'ti el. Tado nje ki madi'gi, lo kuwə mbah'gi'ti kin ə, uwəi malayka'gi ki ro'de'ti kanji kadi gəri go*. ³ Adi me'se olo do de'gi'ti ki toi kəy dangay'ti, to nya ki inbe'gi kaa, in dangay'gi nan'ti se'de be tō. Adi me'se olo do nje'gi'ti ki de'gi adi'de kon, to nya ki inbe'gi ə darə'se si ingə kon be tō.

⁴ Maji kadi taa nan ingə koji ki k'ilə do'ti ro de'gi pəti. Ningə kadi nje taa nan'gi, dingəm ki dene ngəmi ro'de tado lə nan. Tado Luwə a gangi ta do njera kaya'gi'ti ki njekuwo marum'gi. ⁵ Me kisikidətaa'ti lə'se, ononyi'se kadi rai ta nar ki aldo maji. Rai ronel do nya'ti ki awi ji'se'ti. Tado Luwə inbe, ene: «Jagi, m'a m'inyə'i ko el ratata†.»

⁶ In be ə, j'a j'asi kadi j'eli ta ki me ki tinyi kati j'ene: «Burəbe in njera sə'm, nya ki a ra'm bol goto, nya ki de a ra sə'm goto‡!»

⁷ Adi me'se olo do nje kər non'se'gi'ti ki eli'se ta lə Luwə kete. Nanyi ki lo mərta do ji kisi'de ki do'de ta'a'ti biti koy'de'ti, ə ndaji kunme lə'de. ⁸ Jeju Kirisiti isi non be tor'ne'ti ba, kete nu bone ki lo ti, biti ki non'ti. ⁹ Ononyi'se kadi nyando'gi ki mbah ki dangi dangi ədi'se adi tōi do row'ti ki maji. Nya ki a maji, in kunme kadi maji lə Luwə ə ulə dingəm me'se'ti um in ndukun'gi ki ojido nyakuso, ki a ulə dingəm me'se'ti el kin el. Tado ndukun'gi kin, nje'gi ki isi njiyəi go'ti, nya ki ra se'de maji me'ti non goto.

¹⁰ J'awi ki ringiri lo kadikare lə'je non. Njekujənyamosi kadikare'gi ki ra rai kulə me *Kəyku'ti lə Luwə, awi ki togi kadi soi nya ki in ki k'ilə do ringiri'ti lə'je kin el. ¹¹ Toki rəta'ti, kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi, re ki mosi da'gi lo'ti ki ar njay njay njay utə ndəgə'gi, kadi adi kadikare k'inyə go majel lə de'gi ko. Nan daro ninn da'gi in ki k'ilə por do'ti gidi be'ti. ¹² Be ə, Jeju kaa, oyi gidi bebo Jerujalem'ti, kadi ar de'gi njay do majel'ti lə'de ki mosi'neš. ¹³ Adi j'awi j'ingəi'ə gidi be'ti, ə adi ji ndigi kidi'gi lə de'gi to in be. ¹⁴ Tado donangi'ti ne j'awi ki be lə'je ki kadi j'isi'ti ratata el. Be ə, j'isi sangi kadi j'ingəi in ki a re lo ti'ti. ¹⁵ Ki row lə Jeju Kirisiti, adi j'uləi toji do Luwə'ti ki dokagilo'gi pəti, to nya mosi be, adi in kadikare pa'gi ki tei ta'je'ti, ə gəri'ə

§ 12:26 12.26 Aje 2.6 * 13:2 13.2 Lotum 18.1-8, 19.1-3 † 13:5 13.5 Ndukun ki nja joo 31.6, 8; Jojuwe 1.5

‡ 13:6 13.6 Pa'gi 118.6 § 13:12 13.12 Jan 19.17, 20

kadi in Burəbe. ¹⁶ Adi me'se olo do ra nya'gi ki maji'ti taa taa, ə maji kadi kanyi nya maji'gi lə'se ki madi'se'gi to. Tado kadikare'gi ki be kin ə, maji takum Luwə'ti.

¹⁷ Maji kadi təli rə'se go nje kər non'se'gi'ti, ə uləi do'se ginn togi'ti lə'de. Sii indəi kum'de go'se'ti ki dəkagilo'gi pəti, tado Luwə a dəji'de kadi cji'ə go k'ində ki isi indəi kum'de go'se'ti kin kad'a oo. Be ə, re təli rə'se go'de'ti ningə, a rai kulə lə'de ki rənel. Re in be el ə, a rai kulə lə'de ki barta, adi nya ki a ra sese maji me'ti non goto.

¹⁸ Elita ki Luwə tado lə'je. Ji gər ar njay kadi me'je uwə'je ki ta do nya madi'ti el. Toki rəta'ti, ndigi lə'je in kadi panjiyə'je'gi maji ki dəkagilo'gi pəti. ¹⁹ M'dəji'se ki ngarme'm ba pəti kadi elita ki Luwə ki kadi m'təl m're dann'se'ti gogi kalangi ba.

Kuwə ji nan

²⁰ Luwə ki nje kadi lapiya, adi Jeju Kirisiti ində taa dann njekoy'gi'ti ki gorow mosi kunmindi ki a to ratata. Kirisiti ki in Burəbe lə'je, in ki in njekul ba'gi'ti kibo. ²¹ Kadi Luwə kakin ra adi asi rai kulə ki maji par par, kadi rai ndigi li'ə. Kadi ində kuləra ki nəl'ə me'je'ti ki takul Jeju Kirisiti. Ningə kadi de'gi piti'ə ki dəkagilo'gi ki dəkagilo'gi! *Amen!

²² Ngannkon'm'gi, m'dəji'se kadi tai ta kulə dingəm me nan'ti kin ki kisidəti. Toki rəta'ti, makitu lə'm ki m'ndangi m'ulən m'adi'se inbe kaa, ngal ngayn el to. ²³ M'ge kadi m'el'se madi in gəri toki ngonkon'je ki me kunme'ti Timote te kəy dangay'ti*. Re re kalangi ingəm ə, m'a m'aw si'ə nan'ti kadi m'oo'se.

²⁴ Rai lapiya njekərnon'se'gi ki *Njekawnan'gi pəti. Njekawnan'gi ki dənangi Itali'ti kaa uwəi ji'se to.

²⁵ Kadi memaji lə Luwə in sese nan'ti pəti.

Makitu ki Jaki ndangi

Ta ki do makitu'ti ki Jaki ndangi

Makitu kin in ki kulə'n sɔw do «ginn kaw ki doḡi gidə in joo pəti ki sananyinan doṅangi'ti» (1.1) adi in njekawnan pəti ki in de'gi lə Luwə ki sii to mbah be doṅangi'ti. Njendanga adi gosi ra'a, ki takoji'gi kadi uwəi toḡi'de ba me panjiyə'ti lə njekunme dann de'gi'ti ki njeramajel ki nje kadi kon de'gi. Makitu kin elta do kisikidɔtaa ki ndo kare kare lə de, ke toki bann ə de a uwə'n toḡi'ne ba me nyanan'gi'ti to nyakingə be, ndoo be, k'oo go ndonn lo kelta'ti, kibo ngayn, in ta lə kunme ningə rakul'ə'gi.

Kon ta'gi ki me'ti: Kandi me ta'ti 1.1. Kunme ə tər 1.2-8. Ndo ə nyakingə 1.9-11. Nan k'oo ə nyanan 1.12-18. K'oo do ta ə ra go'ti 1.19-27. Ndəji nan do kər̄kum nan'ti 2.1-13. Kunme ə ra kul'ə 2.14-26. K'oo go ndonn lo kelta'ti 3. Njekunme ə nya'gi ki doṅangi'ti 4.1-5.6. Mbər̄kində'gi ki dangi dangi 5.7-20.

Kuwə ji nan

¹ M'in Jaki, ki njekuləbər lə Luwə ki lə Burəbe Jeju Kirisiti, m'ndangi makitu kin madi ginn kaw lə *Isirayel ki doḡi gidə in joo pəti*, ki sananyinan me doṅangi'ti ki ta'a ba, m'uwə ji'se.

Kuwətogiba me nyanan'gi'ti

² Ngannkon'm'gi, loki nya'gi ki dangi dangi tei do'se'ti ningə, maji kadi oy to nya ronel kibo. ³ Tado inbe'gi gəri bəti, loki kunme kadi Luwə lə'se, utə toḡi nyanan'gi kin ningə, a te ki kuwətogiba. ⁴ Ningə maji kadi kuwətogiba lə'se, toltə'ne maji, kadi in de'gi ki kasinan berere, kadi nya ki majel ilə bal ro'se'ti el, taa kadi nya kare kaa du'se el to.

⁵ Re de kare dann'se'ti, tər duw'ə ningə, kadi dəji Luwə, ningə a ad'a. Tado Luwə in nje kadi de'gi pəti nya kare ki non, ki menda, ki kanji ndər mbi'de. ⁶ Ningə kadi de'ə kin dəji ki tadi el, nan ki kunme ta. Tado de ki nje tadi, to to pulum mann, ki nəl un'ə, isi aw si'ə ki yo ge ki ne ge be. ⁷ Kadi de ki be kin gər me'ne'ti, toki a ingə nya madi kare ro Luwə'ti el. ⁸ Tado in nje me joo, gər row nya ra'ne el.

Njendoo ki njenyakingə

⁹ Maji kadi in ngonkon'm ki njekunme ki in njendoo, in ra ronel do kun'ti ki Luwə un do'i ki taa. ¹⁰ Be to ə, kadi in njekunme ki in njenyakingə, in ra ronel do sol'ti ki Luwə sol do'i to. Tado njenyakingə a joro to puti kam be. ¹¹ Loki kadi əsi ki toḡi'ne ningə, kam ndolo, put'ə joro adi maji li'ə goto, be to ə njenyakingə a goto'n, ta nya'gi'ti li'ə ki isi ra†.

Nyanan'gi

¹² Nje ronel in de ki uwə toḡi'ne ba me nyanan'ti. Tado loki dum do nya'gi pəti ningə, a ingə jōḡi kaji ki Luwə un ndu'ne adi de'gi ki ndigi'ə. ¹³ Loki nyanan te do de'ti ningə, kadi ene: «In Luwə ə nan'm el, tado majel əsi nan Luwə el, ta Luwə inbe a nan de el to.» ¹⁴ Toki nyanan te do de'ti ningə, in kumnda li'ə inbe ə əd'ə, ɔr'ɔ aw si'ə me'ti. ¹⁵ Nga ningə kumnda in səm toki dene in'n səm be ə oji majel, nga ningə loki majel toḡi gangi ə te koy. ¹⁶ Ngannkon'm'gi ki njendigi lə'm, kadi ədi ro'se ki

* **1:1** 1.1 Ginn kaw lə Isirayel ki doḡi gidə in joo, in njekunme'de kadi Jeju Kirisiti pəti ki sii lo'gi'ti ki dangi dangi. † **1:11** 1.11 Tekitaga 40.6-7

ta'gi ki ngom, el. ¹⁷ Nya kadi ki maji ki kadikare ki asinan berere, in rɔ Luwə'ti ki njera kunji'gi ki dɔran'ti. Luwə mbəl rɔ'ne el, taa kumndil'ə a yəti rɔ'ne el, toki kumndil a yəti'n rɔ'ne kigo kadi be el tɔ. ¹⁸ In kigo me ndigi li'ə inbe, ə oji'n'je koji ki sigi ki ta ki rɔta'ti. Oji'je koji ki sigi kadi j'in nyakində'gi ki dɔkete dann nyakində'gi'ti li'ə.

K'oo dɔ ta ə ra go'ti

¹⁹ Ngannkon'm'gi ki njendigi lə'm, kadi oyi ta ki m'a m'el'se kam maji: kadi de ində kalangi oo dɔ ta, nan kadi elta kalangi el, taa ra wongi kalangi el tɔ. ²⁰ Tado wongi lə de a ra nya ki dana non Luwə'ti el. ²¹ Ginn nya kin ə, kadi mbəti nyara'gi ki to njen, ki kulə ra'gi ki majel ki aldɔ maji, ki re kigo mendul. Ningə taai ta lə Luwə ki duw me'se'ti, ki dɔ ki sol lom, tado in ta ki asi kaji'se.

²² Ta lə Luwə kin kadi oyi mbi'se'ti par el, nan kadi oyi ə təli rɔ'se go'ti taa. Loki sii ta k'oo dɔ'ti to k'oo par ningə, in kədi ə sii ədi rɔ'se inbe'gi. ²³ Tado re de oo dɔ ta, ə ra go'ti el ningə, to to de ki gon ta kum'ne me kɔtirongi'ti be. ²⁴ Loki gon rɔ'ne ə ɔti aw ningə, tanan'ti non par ə me'ə oy dɔ rɔ'a'ti ki kete oo. ²⁵ Nan de ki ndər ginn ndukun lə Luwə ki asinan berere, ki ta'gi lə'je, taa isi uwə rɔ'ne ba me'ti um ra rɔnel dɔ k'oo dɔ'a'ti par, adi me'ə oy dɔ'ti el, nan ra go'ti, de'ə kin a ingə majikur me kulə'ti pəti ki a ra.

²⁶ Loki de madi oo rɔ'ne to nje kun go Luwə, nan asi kuwə ndonn'ne ginn tɔgi'ne'ti el ningə, isi ədi rɔ'ne to kədi, kun go Luwə li'ə in nya ki kareba. ²⁷ M'el'se kadi in gəri toki kun go Luwə ki ar njay ki ki rɔta'ti ki Luwə ki Baw'je ndigi, in k'oo go ngann hal'gi ki njengawko'gi me kon'gi'ti, ki isi te dɔ'de'ti, ki k'osi rɔ ngərangi kadi nya'gi'ti ki to njen ki dɔnangi'ti ne.

2

Kɔr de dana in majel

¹ Ngannkon'm'gi, ingi ki uni me'se adi Burəbe Jeju Kirisiti ki toji in li'ə, maji kadi kɔr kum nan goto dann'se'ti, tado in nya ki uwə nan ki kunme el. ² To kin ə bone, de ki njenyakingə kare, ulə ku ki ndolo maji rɔ'ne'ti, ki ningə ki ra ki ɔr ji'ne'ti, re ur lo kawnan'ti lə'se. Ningə de ki njendoo, ki ulə ngisi ku rɔ'ne'ti, re ur me'ti tɔ. ³ Loki iləi kum'se oyi njekulə ku ki ndolo ningə, buki'ə'ti ə eli'ə eyina: «Re, isi nanga lo ki maji'ti kin». Ningə eli njendoo eyina: «Ra ki taa non» eke «Isi nja'm'ti nanga ne be.» ⁴ Toki isi rai be ningə, ke oyi kadi in k'ɔr ə isi ɔri kum nan dann'se'ti, ə isi təli nje gangi ta dɔ de'gi'ti ki kɔjitara'gi lə'se ki majel el wa?

⁵ Ngannkon'm'gi ki njendigi lə'm, uri mbi'se oyi ta kin: Ke oyi kadi Luwə mbəti njendoo'gi ki dɔnangi'ti ne kadi təli njenyakingə kigo k'un ki uni me'de adi Jeju Kirisiti, el wa? Mbəti'de kadi ingəi Konbe ki Luwə un ndu'ne adi de'gi ki ndigi'ə. ⁶ Ningə ingi isi kidi'de. Ke njenyakingə'gi kakin ə isi adi'se kon el wa? Taa isi ai sese non nje gangita'gi'ti tɔ el wa? ⁷ In inbe'gi kin ə isi elita ki mal dɔ tɔ'ti ki maji ki Luwə ində dɔ'se'ti el wa?

⁸ Toki rɔta'ti, re tɔlita ndukun lə Luwə ki utə ndəgə'gi ki ndangi me Makitu'ti ene: «A in ndigi de mad'i to rɔ'i inbe be ningə, rai gorow'ə'ti.» ⁹ Nan re rai kigo kɔr kum nan dann nan'ti ningə, in majel ə isi rai, ndukun lə Luwə uwə'se ki ta to nje kaldɔ ta'gi. ¹⁰ Tado re de təl rɔ'ne go ndukun'gi'ti lə Luwə pəti, nan aldɔ ndukun ki kare ningə, təl nje kaldɔ ndukun'gi pəti. ¹¹ Tado nje k'el k'ene: «A uwə marum el,» kakin ə el ene: «A təl de el tɔ.» Ə re uwə marum el, nan təl de ningə in təl nje kaldɔ ndukun*. ¹² Ginn'ə kin ə, kadi ta kel'se'gi, ki nya ra'se'gi, toji kadi in de'gi ki maji kadi gangi ta dɔ'se'ti ki ndukun ki nje taa k'ilə taa. ¹³ Tado de ki nje k'oo kumtondoo lə de'gi el,

* 2:11 2.11 Tekitaga 20.13, 14; Ndukun ki nja joo 5.17, 18

Luwə a oo kumtondoo li'ə ndo gangi ta'ti el to. Ningə k'oo kumtondoo in nya ki uti do takigangi.

Kunme kadi Luwə ki kanji ra kul'ə in ki koy

¹⁴ Ngannkon'm'gi, loki de madi ene n'in n'aw ki kunme, ningə toji kunme kadi Luwə lə'ne, ki kuləra'a, el, ke maj'a in ri wa? Maj'a goto. Kunme kadi Luwə ki be kin asi kaj'a el. ¹⁵ To kin ə bone, ngonnkon ki dingəm eke ki dene awi ki rō'de kare, taa asi kingə nyakusō'de ki ndo'gi pəti el to. ¹⁶ Ningə de madi dann'se'ti el'de ene: «Ai ki maj'a, kadi rō'se tingə rututu, ə soi nya me'se ndann.» Ki kanji kadi adi'de nya ki kadi ra se'de, ke maj'a in ri wa? ¹⁷ Kunme kadi Luwə kaa to be to, re toji rō'ne me kulə ki ra'ti el ningə, in nya ki koy.

¹⁸ De madi ene: «In aw ki kunme kadi Luwə, m'in m'aw ki kulə'gi ki ra. M'a m'el'ə m'ene: Maji kadi oji'm kunme kadi Luwə lə'i ki kanji kulə'gi ki ra adi'm m'oo, ə m'in m'a m'oj'i kunme kadi Luwə lə'm ki kulə'gi ki m'ra m'adi oo.» ¹⁹ Un me'i toki Luwə in kareba el wa? In nya ki maji, ningə kadi gər toki ndil'gi ki majel kaa uni me'de be to. Bol ra'de adi dadi non'a'ti. ²⁰ In de ki do'i goto, in ndigi kadi gər ke in tado ri ə kunme ki kulə goto a ra nya kare el wa? ²¹ Ke oo kaw'je *Abiraham, Luwə təl'ə de'ti ki dana takum'ne'ti ki takul kulə ra'a'gi, tado ndigi kadi n'tol ngonn'ne *Isaki non ringiri'ti lə Luwə, n'ad'a kadikare'ti el wa? ²² Oo, kunme kadi Luwə li'ə ai nan'ti ki kulə ra'a'gi. Kulə ra'a'gi tolita kunme kadi Luwə li'ə adi asi nan berere. ²³ In be ə tol'n ta ta ki ndangi me makitu'ti lə Luwə eyina: «Abiraham un me'ne adi Luwə, loki Luwə oo kunme li'ə ningə tudə to de ki dana.» Adi bar'a madi'ne†. ²⁴ Oyi maji nga, toki Luwə təl'ə de ki dana takum'ne'ti ki takul kulə ra'a'gi, um in ki takul kunme li'ə par kareba el.

²⁵ Adi me'se, olo do Rahabi'ti ki in kaya dene. Uwə njekawkita'gi lə Isirayel rō'ne'ti, ningə ra se'de adi tei uni row ki rangi anyinan awi. In tado kuləra'a kin ə Luwə təl'n'ə de'ti ki dana takum'ne'ti‡.

²⁶ Be ə, toki j'oo'n kadi daro ki kon goto'ti in ki koy kakin ə, kunme kadi Luwə ki kulə ra'a'gi gotoi kaa in ki koy to.

3

Kadi njendo de'gi nya oy go ndonn'de

¹ Ngannkon'm'gi, kadi njendo de'gi nya in ngayn dann'se'ti el, tado in gəri kadi Luwə a gangi ta ki ngan ngayn do'je'ti, j'in njendo de'gi nya, utə ndəgi de'gi. ² J'in pəti ji rai majel ki gorow'gi ki dangi dangi. Re de madi ra majel me ta kel'ne'ti el biti ningə, in de ki asi nan berere, asi kuwə rō'ne ba pəti ginn togi'ne'ti. ³ Re j'uləi jam ta sində'gi'ti kadi təli rō'de go ndigi'ti lə'je ningə, j'awi ki togi do rō'de'ti ba pəti to. ⁴ Oyi tokibo'gi, re in tokibo ki bo to ri kaa, ə nəl kibo os'ə ki togi'ne to ri kaa, ki ngonn ngaw'a ki nden ki bari'ə tole inbe kin ə njekuwə ngaw tokibo, a awi'n ki tokibo lo'ti ki me'ə ndigi kaw'ti si'ə. ⁵ In be ə, ndonn de kaa to be to. In ngonn rō ki nden ba, nan oji rō'ne kadi asi ra nya'gi ki əti bol. Toki oy kadi ngonn por ki nden be par asi kadi on ku kibo. ⁶ In be to ə, ndonn de kaa to to por be, in lo kisi lə majel dann ngann rō'je'gi'ti, isi təl daro'je ba pəti nya ki to njen'ti, isi ində por ndo kisikidətaa'ti lə de, por kin in lo por'ti ki nje kon biti ki non'ti.

⁷ De asi kuwə ginn da'gi ki dangi dangi pəti ki me mu'ti, ki ginn yəl'gi, ki ginn da'gi ki nje kagi nanga, ki ginn da'gi ki sii me ba'ti, ginn togi'ne'ti. ⁸ Nan ndonn'je, de kare ki asi kuwə ginn togi'ne'ti goto, in nya ki nje tuji loki dum kuwə nanga ginn togi'ti. Kəngi ki nje tol de rosi ndonn'je betete. ⁹ Ki ndonn'je ə j'isi j'uləi toji do Burəbe'ti ki Baw'je, ningə ki ndonn'je ki kare inbe kakin ə j'isi ji manni de'gi ki Luwə ində'de

† 2:23 2.23 Lotum 15.6; Ejay 41.8 ‡ 2:25 2.25 Jojuwe 2.1-21

adi taainan si'ə tō*. ¹⁰ Ta'je ki kare inbe kin ə j'isi j'uləi toji dō Luwə'ti, ningə ta'je ki kare inbe kakin ə isi mann de'gi tō. Ngannkon'm'gi, maji kadi rai be el. ¹¹ Ke mann ki nəl ingi ki mann ki ati a tei nan'ti ta bolo'ti ki kare wa? Jagi a tei ta bolo'ti ki kare el. ¹² Ngannkon'm'gi, ke oyi kadi kagi mati asi kadi andi sinyə eke mbaykote asi kadi andi mati wa? Re in be el ningə, in be tō ə ta bolo ki mann ki ati isi te'ti, mann ki nəl asi kadi a te'ti el nga.

Kumkədi ki dɔnangi'ti ki kumkədi ki dɔran'ti

¹³ Nan dann'se'ti ə in nje kumkədi ki nje nyagər wa? De'ə kin kadi toji kulə ra'ne me panjiyə'ti ki maji, ki dō ki səl ləm ki kumkədi. ¹⁴ Nan kin ə re, ni ki ati kangi ki jangi in me'se'ti ningə, oji rō'se kare el, ta kadi elita ki ngom əsi ta, ta ki rōta'ti el tō. ¹⁵ Ko kumkədi ki be kin, in kumkədi ki dɔnangi'ti ne, in kumkədi lə de, in lə Su, um in kumkədi ki in rō Luwə'ti el. ¹⁶ Tado loki ni ki jangi in'ti ningə, nyara ki gorow'ə'ti el, ki ko nya ra'gi ki majel pəti in'ti non tō. ¹⁷ Nan ki əjido kumkədi ki in rō Luwə'ti, dəkete, in kumkədi ki ar njay, taa in kumkədi tōgi el, in kumkədi ki səl ləm, in kumkədi kulə noji nan'ti, in kumkədi ki rosi ki k'oo kumtondoo, isi te ki kandi ki maji maji, gangi nan goto rō'a'ti, taa kədikum nan ka goto rō'a'ti tō. ¹⁸ De'gi ki nje sangi row kisimaji, isi duwi ko nya me kisi maji'ti, ningə kandi lə'de ki a ujəi in nyara ki dana.

4

Ndigi nya'gi ki dɔnangi in kosi ta Luwə

¹ Nga ingi, rɔnan'gi, ki kɔlnan'gi ki toi dann'se'ti tei ra wa? Loki tei səm'ti, in me nyənn'gi'ti lə darō'se ki toi me rō'se'ti, ə isi rōi nan. ² Sii rai kumnda nya'gi, nan asi kadi ingəi el, ningə isi tōli de'gi, isi ndingəi nya, nan lo kadi ingəi goto, lo kin'ti, tōli nje kɔlnan ki nje rɔnan. In kɔyi nya, ə ingəi el, tado in gəri kɔy Luwə el. ³ Ə re kɔyi nya Luwə kaa, adi'se el, tado nya kɔy lə'se in nya kɔy ki majel, isi kɔyi nya Luwə kadi re ingəi ningə, in tindəi sananyi kō dō k'oo majiro'ti lə darō. ⁴ In njekuwə marum! Gəri kadi ndigi nya'gi ki dɔnangi'ti in ban lə Luwə el wa? Re de madi isi uwə madi ki nya'gi ki dɔnangi'ti ningə, isi ra rō'ne njeban'ti lə Luwə. ⁵ Oyi kadi ta lə Luwə ki ndangi me Makitu'ti in kare ki ndangi wa? Makitu lə Luwə el ene: «Jangi ra Luwə ngayn dō Ndil'ti ki ində me'je'ti.» ⁶ Nan memaji ki adi'je, in nya kibo ngayn utə nya'gi pəti. Tado makitu lə Luwə el ene: «Luwə tanrō de'gi ki nje kun dō'de taa, ə adi memaji lə'ne de'gi ki nje səl dō'de*.» ⁷ In be ə, kadi sōli dō'se ginn tōgi'ti lə Luwə, tanyi rō Su, ə a anyi kō sanyi rō'se'ti. ⁸ Rei ndəkba rō Luwə'ti, ə Luwə a re ndəkba rō'se'ti tō. In njeramajel'gi, togi ji'se adi ar njay; in nje me joo, ɔri majel me'se'ti kō. ⁹ Maji kadi in gəri toki in nje kumtondoo, uwəi ndoo rō'se ə nonyi ki mann kum'se; kadi kō'gi lə'se təl non, kadi rɔnel lə'se təl ndoo ki kuwə. ¹⁰ Maji kadi sōli dō'se non Luwə'ti ə Luwə a un dō'se taa.

Kadi de gangi ta dō ngonkon'ne'ti el

¹¹ Ngannkon'm'gi, maji kadi elita ki majel dɔnan'ti el, de ki isi elta ki majel dō ngonkon'ne'ti, eke isi gangi ta dō'a'ti ningə, in ndukun lə Luwə ə isi elta ki majel dō'ti num, isi gangi ta dō'ti num. Ningə re isi gangi ta dō ndukun'ti lə Luwə ə, in nje təl rō'i go ndukun'ti el, nan in njegangita dō'ti yo. ¹² Ji gər toki Luwə ki kar'ne ba par ə in nje kadi ndukun ki njegangita. In ki kar'ne ba ə aw ki tōgi kadi aji'n de num tuji'n de num tō. Nga in, in nan kadi in gangi ta dō ngonkon'i'ti wa?

Nje k'aw ki kɔjitara

* 3:9 3.9 Lotum 1.26-27 * 4:6 4.6 Tər ta'gi 3.34

¹³ Ki oji do'se nga, ingi ki nje k'el k'ene: «Bone eke lo ti ə j'a j'awi me bebo'ti ki be, j'a ji ra bal kare səm'ti, j'a ji ra gati, j'ingəi'n nar.» ¹⁴ Eli be, nga in de'gi ki gəri nya kare ki a ra nya me ndo ki lo ti'ti do kisikidɔtaa'ti lə'se el to. Toi to kunji mann ki su luy luy adi oo'ə, ningə njaba par ə goto kin be†. ¹⁵ Ta ki re a eli ə to kin: «Toki re Luwə ndigi, ə j'isi ki do'je ta ə, j'a ji ra nya ki yo, j'a ji ra nya ki ne.» ¹⁶ Nan ngosine, isi oji ro'se me kojitara'ti lə'se ki do'se. Koji ro ki be kin in koji ro ki majel. ¹⁷ Re de gər row ra maji bəti, nan ra el ningə, in majel ki ra.

5

Kon ki a re do nje nyakingə'gi'ti

¹ Ingi ki in njenyakingə! ki oji do'se nga ningə, maji kadi nonyi ə ndingəi ro'se ki ndu'se ki boi, tado kon'gi ki a rei do'se'ti. ² Nyakingə'gi lə'se ndumi ko, yon'gi onyi ku'gi lə'se. ³ Or'gi ki nar'gi lə'se nonyi niki, ningə non'de a mannaji osi'n'se ta. A on daro'se to por be. In mbonyi nyakingə'gi ki donan'ti donan'ti, dokagilo ki j'in'ti, ki in dokagilo ki doboy'ti. ⁴ De'gi ki nje ra kulə me ndoo'ti lə'se, ogi'de nyakugə goji lə'de, adi nonyi, ndu non'de aw biti osi mbi Burəbe'ti lə njerə'gi. ⁵ Kisi'se donangi'ti ne, sii me k'oo maji ro'ti, soi ge anyinan ge me maji'ti. Boi, mbol'se to to da'gi ki uli'de adi a nginəi ndo tol'de be. ⁶ De'gi ki rai nya madi el, gangi ta do'de'ti, tɔli'de, ə tanyi'se ro el.

Koreme nginə'n re Burəbe

⁷ Ngannkon'm'gi, maji kadi orei me'se biti, kadi Burəbe re'n. Oyi nje ndoo, a nginə kandi nya ki maji ngayn ki a te donangi'ti, ki koreme do'ti ngan. A ore me'ne biti kadi ndi binə ədi, ndi ki doboy'ti ədi, bay ta kadi ujə ko lə'ne. ⁸ Be to ə, ingi kaa, kadi orei me'se, uwəi togi'se ba, tado Burəbe in ndəkba.

⁹ Ngannkon'm'gi, barita donan'ti el, kadi Luwə gangi'n ta do'se'ti el. Oyi njegangita ra takəy'ti. ¹⁰ Ngannkon'gi, maji kadi oyi go nja njekeltakita Luwə'ti ki kete nu ki elita me to Burəbe'ti to nyandaji lə'se, ki ojido kon ki koreme. ¹¹ J'elita do njekuwo togi'de ba me kon'gi'ti j'ene in nje ronel. Kadi me'se olo do kuwətogiba'ti lə Jobi dann kon'gi'ti pəti ki te do'a'ti. Oyi kadi go'ti gogi Luwə ad'a ingə maji, tado Luwə in nje memaji ki ngayn, ki nje k'oo kumtondo*.

¹² Ngannkon'm'gi nya kibo ngayn, ki kadi gəri ə to kin: maji kadi iwi ro'se el, ke in ki ndi, ke in goji ki kuso, ke in kiw ro madi ki rangi. Re in oyo ə eyina oyo, re in jagi ə eyina jagi to par, kadi osi me takigangi'ti lə Luwə el.

¹³ Re, de madi dann'se'ti, ingə kon wa? Kadi non do Luwə'ti. Eke re ro'a nəl'ə wa? Kadi osi pa ulə'n toji do Luwə'ti. ¹⁴ Re, de madi dann'se'ti, ro'a to'ə ə, kadi bar ngatogi lə Njekawnan kadi elita ki Luwə tado li'ə ki oyi'ə ki hu me to Burəbe'ti. ¹⁵ Kelta ki Luwə ki kunme a aji de ki nje ro to, Burəbe a un'ə taa, ningə re ra majel kaa, Luwə a inyə go majel'gi li'ə ko. ¹⁶ Be ə, kadi təri ndu'se do majel'gi'ti lə'se ki ro nan'ti. Ningə elita ki Luwə tado lə nan, kadi ingəi lapiya do rəto'gi'ti lə'se. Kelta ki Luwə lə de ki dana, togi'ə in ngayn. ¹⁷ Oy Eli in de to j'in be to, nan elta ki Luwə ki ro tinyi'ne kadi ndi ədi el, ningə ndi ədi donangi'ti el bal mutə ki nanyi mehen to. ¹⁸ Ə, təl elta ki Luwə gogi toki sigi, ə Luwə adi ndi təl ədi donangi'ti, adi donangi te ki kandi nya'gi†.

Doboy ta

¹⁹ Ngannkon'm'gi, toki re de madi dann'se'ti ndəm gorow ki rəta'ti, ur mu, ə de madi ki rangi or'ə təl re si'ə do row'ti ki dana gogi ningə, ²⁰ kadi gəri toki de ki təl ki

† 4:14 4.14 13-14; Tər ta'gi 27.1 * 5:11 5.11 Jobi 1.20-22, 2.10, 42.10-17 † 5:18 5.18 1 Ngar'gi 17.1, 18.1, 18.42-45

njeramajel dɔ row'ti ki ndəm re si'ə go row'ti ki dana kin, a aji njeramajel ta koy'ti, taa Luwə a inyə go majel'gi li'ə ngayn kɔ.

Makitu ki dəkete ki Piyər ndangi

Ta ki dō makitu'ti ki dəkete ki Piyər ndangi

Makitu kin in ki ndangi kadi njekunme'gi ki sii dow lo'gi'ti ki manga lə Aji ki Du. Ginn ndangi makitu kin in kadi ulə dingəm me'de'ti dann kindəkumndoo'ti ki kadi nan kon tado kunme. Koy, kində taa lo koy'ti ki təl Jeju Kirisiti, in ə in ngirə ki ngan ki rai dō'ti kadi uwəi tōgi'de ba me kunme'ti ki kindəmedoti. Toki in njekujənyamosi kadikare'gi lə Ngar ə in ginn de'gi ki ari njay, maji kadi tinyəi nan ki Njekaji'de ki ndogi'de ki gati ki ngayn. Maji kadi uwəi tōgi'de ba me panjiyə'ti lə njekunme. Loki Burəbe a re ningə a ugə goji'de.

Kon ta'gi ki me'ti: Kandi me ta'ti 1.1-2. Ta ki ojidō kindəmedoti, kunme ə ndiginan 1.3-12. Bar nan kadi kisikidōtaa in ki ar njay 1.13-2.10. Hal lə njekunme, kibo ngayn in ki isi'n dann kon'ti 2.11-4.19. Ra kulə ki maji dann njekawnan'ti 5.1-11. Kuwə ji nan 5.12-14.

Kuwə ji nan

¹ M'in Piyər ki njekawkulə lə Jeju Kirisiti, m'ndangi makitu kin madi'se in nje ki Luwə mbəti'se, ki sananyinan, adi sii to mbah'gi dōnangi'gi'ti ki Pon, ki Galasi, ki Kapadosi, ki Aji, ki Bitini. ² Luwə ki Baw mbəti'se kete, kigo kojitarə'ti li'ə, kadi in de'gi lə'ne ki takul Ndil'ə, kadi təli rō'se go Jeju Kirisiti'ti, ə kadi mos'o tōgi'se adi ari njay*. Kadi memaji ki kisimaji lə Luwə to mbar mbar ki dō'se'ti.

Ra oyo Luwə tado kaji ki te ki dō'a ki takul Jeju Kirisiti

³ Tōji in ki dō Luwə'ti ki Baw Burəbe lə'je Jeju Kirisiti, tado memaji li'ə ki ngayn ki oji'n'je k'oji ki sigi, ki gorow k'ində Jeju Kirisiti taa dann nje koy'gi'ti. Lo kin'ti, j'awi ki nya kindəmedoti ki to biti ki non'ti, ⁴ tado j'awi ki nya maji'gi ki Luwə ngəm dōran'ti tado lə'je. In nya ki a ndum el num, a uwə yoro el num, taa ndolo'ə a goto el num tō. ⁵ Nya'gi kin Luwə ngəm'de dōran'ti tado lə'se, ingi ki tōg'ō isi ngəm'se ki takul kunme tado kaji, adi in kaji ki in ndəkba kadi dō'a a te ndō ki dōboy'ti. ⁶ Re dōkagilo'ti ki bone, kadi nyanan'gi ki dangi dangi adi mekon isi ra'se dōkagilo'ti nden be mindi kaa, in kin ə isi adi'se rōnel. ⁷ Lōr ki in nya ki a tuji kaa, nanyi'ə me por'ti kadi oyi'ə ke inbe dōrō'a wa. Be tō ə, nyanan'gi kakin isi nanyi kunme kadi Luwə lə'se ki gat'a utə lōr, kadi oyi ke in ki rōta'ti inbe wa. Re in ki rōta'ti ningə, a ingəi piti, ki tōbar, ki kōsikurə loki Jeju Kirisiti a te busi. ⁸ Jeju ki oyi'ə ki kum'se el, nan in ndigi'ə, oyi'ə el bay, nan uni me'se adi'ə. Ningə isi rai rōnel, adi in rōnel kibo ngayn, ki dum kelta'a. ⁹ Tado ingəi nya ki uni me'se adi tado'a, adi in kaji rō'se. ¹⁰ Ki ojidō kaji kin, de'gi ki njekeltakita Luwə'ti, ndəri ginn'ə, taa dəji ta dō'ti ngayn tō. Adi in de'gi ki njekeltakita Luwə'ti dō kadikare'ti ki Luwə ində dō'a dana kete adi'se. ¹¹ De'gi ki *njekeltakita Luwə'ti sangi kadi n'gəri ke dōkagilo ki ra, ə nya'gi ki bann ə a rai nya dōkagilo'ə'ti ki Ndil Kirisiti oji'de wa? Tado Ndil Kirisiti ki me'de'ti tōji'de dōkagilo kin kete, loki elta dō kon'gi'ti ki Kirisiti ki in *De ki Luwə mbət'ə a ingə ki tōji ki a re go kon'ti†. ¹² Luwə adi njekeltakita'a'ti gəri toki, mbər ki n'ində ta'de'ti kin in tado maji lə'de inbe'gi el, nan in tado maji lə'se ə iləimbər kin. Ngōsine nje kiləmbər Poyta ki maji iləi'se mbər kin ki takul tōgi lə Ndil Luwə ki Luwə ulə'n adi in dōran'ti re. Mbər kin, malayka'gi ki dō'de kaa sangi kadi n'gəri ginn'ə tō.

* **1:2** 1.2 Tekitaga 24.3-8; Lebitiki 16.14-15 † **1:11** 1.11 Pa'gi 22; Ejay 53; Luk 24.25-26

Kindəmedəti ki a ge nyara ki ar njay

¹³ Tado kin ə, kadı adi mərta'gi lə'se isi kum, adi kum'se ar njay kadı ərı mbunə nya ki maji ki nya ki majel nan'ti. Kadı kindəmedəti lə'se ba pəti in dō kadikare'ti ki Luwə a adi'se, loki Jeju Kirisiti a te bus. ¹⁴ Maji kadı in nje təl rō'se go ta'ti lə Luwə, um uni go nyənn lə darō ki kete ki isi ndər'se, loki sii day dō rō'se'ti bay kin el. ¹⁵ Ningə, toki Luwə ki bar'se in nje k'Ar Njay kakın ə, ingi kaa, kadı ari njay me panjiyə'se'gi'ti pəti tō. ¹⁶ Tado Makitu lə Luwə el ene: «A in de'gi ki k'ar njay, tado m'in ki k'Ar Njay‡.» ¹⁷ Re me kelta'gi'ti lə'se ki Luwə, isi bari'ə Baw'se, in ki in Luwə ki njegangita dō de'ti ki ra kigo kulə ra'a'ti um, ər kum'de dana el ningə, maji kadı nya ra'se in kigo bol Luwə'ti, dōkagilo'ti ki sii to mbah'gi dōnangi'ti ne kin. ¹⁸ Ningə in gəri maji toki in ki nar eke lər ki in nya'gi ki a tuji kin, ə Luwə ugə'n dō'se me nyara'gi'ti ki majel, ki kaw'se'gi inyəi adi'se kin el. ¹⁹ Nan in ki mosi Kirisiti ki gat'a dum ndogı, ə Luwə ugə'n dō'se. Kirisiti ki to to ngonn batı ki nya madi ra'a el, ta nya ki majel dō'ō el tō. ²⁰ Luwə mbət'ə, ində dō'a dana kete non kulə ngirə dōnangi'ti nu tado kadikare kin, ningə te ki dō'a dōkagilo'ti ki dōboy'ti, tado maji lə'se. ²¹ Ingi ki takul Kirisiti ə, uni me'se adi Luwə, ki te si'ə dann nje koy'gi'ti, ə ad'a tobar, kadı kunme, ki kindəmedəti lə'se in ki dō Luwə'ti.

Njiyə to ngann'gi lə Luwə me ndiginan'ti

²² Toki ari rō'se njay, ki gorow təlro go ta'ti ki rōta'ti, kadı in ndigi ngannkon'se'gi ki me Kirisiti'ti, ki kanji kədikum nan, maji kadı in ndiginan dann'se'ti, ki yo ki ne, ki me ki k'ar njay. ²³ Koji ki oji'se sigi, in ki tarow lə baw'se'gi ki njekoy'gi kin el, nan in ki takul nya duw ki a oy el, ki takul ta lə Luwə ki isi kumngayira bitı ki non'ti. ²⁴ Tado Makitu lə Luwə el ene: «De'gi pəti toi to mbi mu be, ningə maji'de pəti, to to putı kam be tō: Mu tutı, put'ə jōro,

²⁵ Nan ta lə Burəbe to lo to'ne'ti bitı ki non'ti§.» Ta kin in Poyta ki maji ki iləi'se mbər'ə.

2

Mbal koy el ki de'gi ki k'ar njay

¹ Maji kadı mbəti nyara'gi ki majel pəti, ki ta'gi ki ngom, ki kədikumnan, ki jangi, ki kel nan ta ndil nan'ti. ² Adi bo ta lə Luwə ra'se, toki bo mba a ra'n ngann'gi ki kasi kin be. Ta lə Luwə to to mba ki dōrō'a ki a ra'se adi tōgi, ə tei kaji'ti. ³ Toki makitu lə Luwə el'n: «Nanyi Burəbe ki rō'se adi oyi maj'a ki ngayn*.» ⁴ Rei ki rō Burəbe'ti ki in mbal ki isi kumngayira, in ki de'gi mbəti'ə to nya ki majel, nan Luwə mbət'ə tado gat'a in ngayn ki rō'a'ti. ⁵ Ingi kaa, in mbal'gi ki sii kumngayira. Kadı ərı rō'se ki nan'ti kadı in təli *Kəy lə Luwə kigo ndil'ti, kadı in kutı njekujənyamosı tado kujənyamosı kadikare kigo ndil'ti ki nəl Luwə ki takul Jeju Kirisiti. ⁶ Tado ndangi me makitu'ti lə Luwə eyina: «Oyi m'mbəti mbal ki gat'a in ngayn, m'ində bebo Siyon'ti. In mbal ki dōkum lo'ti. De ki un me'ne ad'a ə nya ki rōsol a te dō'a'ti el†.» ⁷ Mbal kin in mbal ki gat'a in ngayn rō'se'ti ingi ki uni me'se adi'ə. Nan ki rō de'gi'ti ki uni me'de adi'ə el, in mbal ki njera kəy'gi mbəti'ə, ki təl mbal ki dōkum kəy'ti. In mbal ki nje tugə de jigi'ti ki nje kadı de osi‡. ⁸ Tugəi'ə jigi'ti osi tado mbeti kunme'de kadı ta ki rōta'ti. Ningə in nya ki maji kadı a re dō'de'ti be§. ⁹ Nan ingi, in ginn de'gi ki mbəti'se, in njekujənyamosı'gi lə Ngar, in ginn de'gi ki k'ar njay, in de'gi ki Luwə ində'se dōji'ne kadı iləimbər kulə'gi ki əti bol ki ra. In ki bar'se lo ki ndul'ti te sese

‡ 1:16 1.16 Lebitiki 19.2 § 1:25 1.25 Ejay 40.6-8 * 2:3 2.3 Pa'gi 34.9 † 2:6 2.6 Ejay 34.9 ‡ 2:7 2.7 Pa'gi 118.22 § 2:8 2.8 Ejay 8.14

lo ki kunji'ti lə'ne ki ar njay*. ¹⁰ Ingi ki kete in de'gi lə Luwə el, nan ngosine in de'gi li'ə, ingi ki kete ingəi k'oo kumtondoo lə Luwə el, nan ngosine ingəi k'oo kumtondoo li'ə†.

Kisi njekunme dann de'gi'ti ki gəri Luwə el

¹¹ Ngannkon'm'gi ki njendigi lə'm, toki in mbah'gi ki sii dɔnangi'ti to be lə'se el, m'ulə dingəm me'se'ti kadi mbəti nyənn nyara lə darɔ ki to rɔ'se'ti, isi rɔ ki rɔ'se ki me'ti. ¹² Maji kadi awi ki hal ki maji dann de'gi'ti ki uni me'de el, kadi re isi təti ta dɔ'se'ti to njeramajel'gi be mindi kaa, oyi kulə ra'se'gi ki maji ningə uləi toji dɔ Luwə'ti ndɔ'ti ki a re. ¹³ Tado lə Luwə, maji kadi uləi dɔ'se ginn tɔgi'ti lə de'gi pəti ki sii dɔ konbe'ti, adi in ngar kibo ki isi dɔ konbe'ti pəti, ¹⁴ ki nje konbe'gi ki ginn'ə'ti, ki ində'de kadi indəi njera nya'gi ki majel ɔji'de, ə ɔsikurə njera nya'gi ki maji. ¹⁵ Tado in ndigi lə Luwə kadi rai nya ki maji uti ta ta ki kel ki dɔ day'ti lə de'gi ki mbo. ¹⁶ Kadi kulə ra'se in kuləra de'gi ki taa k'ilə taa, ningə kadi taa k'ilə taa lə'se təl nya kuti dɔ majel el, nan kadi kulə ra'se in kuləra njekulə'gi lə Luwə. ¹⁷ Kadi ɔsikurə de'gi pəti, ndigi ngannkon'se'gi ki njekunme, awi ki bol Luwə, ɔsikurə ngar.

Bər'gi ki njekunme

¹⁸ In njekuləbər'gi, kadi uləi dɔ'se ginn tɔgi'ti lə be'se'gi ki bol ki rɔta'ti. Kadi uləi dɔ'se ginn tɔgi'ti lə nje ki hal'de maji ki səl ləm ləm par el, nan kadi uləi dɔ'se ginn tɔgi'ti lə nje ki hal'de ngan tɔ. ¹⁹ Tado in nya ki maji kadi, ki takul bol Luwə, de dɔɔ me'ne ngan me kon'gi'ti ki isi ingə ki kanji kadi ra nya madi ki dana el. ²⁰ Loki indəi'se k'ində nyara ki majel, ə dɔi me'se ngan, eke tɔbar ri ə to'ti non wa? Nan kin ə re in nyara ki maji ki isi rai ə re ki kon dɔ'se'ti, ə dɔi me'se ngan me'ti ningə, in nya ki maji ki non Luwə'ti. ²¹ In tado nya kin ə Luwə bari'n'se, tado Kirisiti inbe ki dɔ'ne kaa ingə kon tado lə'se. Ningə inyə nyakɔji kin adi'se kadi to uni dɔ nja'a. ²² Kirisiti ki ra majel el, taa ta ki ngom te ta'a'ti nja kare el tɔ. ²³ Loki de'gi taji'ə, təl taji'de gogi el; loki de'gi adi'ə kon, təl tan'de rɔ el. Nan inyə rɔ'ne ji Luwə'ti ki njegangita ki dana. ²⁴ Kirisiti ki ɔy majel'gi lə'je darɔ'ne'ti dɔ kagidəsi'ti kadi j'oyi dɔ majel'ti ə j'isi ki dɔ'je taa tado nyara ki dana. In ki takul ndunə dɔ'gi li'ə ə ingəi lapiya. ²⁵ Tado kete toi to bati'gi ki ndəmi row be‡, nan ngosine, in təli ki rɔ njekul'se'ti ki njengəm rɔ'se gogi.

3

Ta ki ɔjido dene'gi ki ngaw'de'gi me kəy'ti

¹ Be tɔ ə, in dene'gi, maji kadi uləi dɔ'se ginn tɔgi'ti lə ngaw'se'gi, kadi re nje ki nan'gi dann'de'ti mbeti kunme kadi ta lə Luwə kaa, ingəi'de adi Luwə ki takul panjiyə'se, ki kanji kadi eli'de ta. ² Tado isi oyi nya ra'se'gi ki to ar njay ki buki ki isi buki'de'ti. ³ Maji kadi mandi ki ra lə'se in ki gidi rɔ'ti taga ne el. Adi in dɔ ki kuwə ki ndɔji ta, ki ningə'gi ki ra ki ɔr, ki ku'gi ki gati'de in ngayn. ⁴ Maji kadi mandi ki ra lə'se in ki ngarme'ti kəy, ki in mandi ki a tuji el ki hal ki səl ləm ləm, ki kisimaji ki in nya ki gat'a in ngayn non Luwə'ti. ⁵ In be ə, dene'gi ki k'ar njay ki kete nu, ki indəi me'de dɔ Luwə'ti rai mandi, uləi dɔ'de ginn tɔgi'ti lə ngaw'de'gi. ⁶ J'oo dene kare to Sara ki təl rɔ'ne go ta'ti lə *Abiraham adi bar'a be'ne. Ngosine in təli ngann'a'gi, toki re rai nyara ki maji, ki kanji kadi nya madi kare ində'se bol'ti. ⁷ Be ə, in ngaw dene'gi kaa maji kadi sii ki ne'se'gi, indəi kum'se go'de'ti maji, tado in de'gi ki tɔgi'de goto. Ɔsi kurə'de tado a ingəi kadikare kisikidɔtaa lə Luwə nan'ti sese. Rai be kadi nya madi kare ɔgi'se tarow kelta ki Luwə el.

* 2:9 2.9 Tekitaga 19.5-6; Ejay 43.20-21; Ndokun ki nja joo 4.20, 7.6. † 2:10 2.10 Oje 1.6,9, 2.1,23,25 ‡ 2:25 2.25 Ejay 53.4-6

Row ndiginan læ ngannkon'nan'gi

⁸ Ta tɔlta'a, maji kadi ingi pəti, mərta læ'se in kare, taa kadi ta on me'se tado læ nan, kadi in ndiginan to ngannkon'nan'gi, kadi in nje k'oo kumtondoo læ nan, ki nje sɔl dɔ'de. ⁹ Maji kadi ugəi ɓangi majel ki majel el, ta ɓangi nya taji ki nya taji el tɔ. Maji kadi in nje njangi dɔ yo taa, tado in kin ə in nya ki Luwə ɓar'se tado'a. Luwə ɓar'se kadi ingəi njangi dɔ ki un mindi'ne kadi n'adi'se.

¹⁰ Ningə nya ki Makitu læ Luwə el ə to kin:

«De ki ndigi kadi n'isi ki dɔ'ne taa maji,
ə n'oo maji ndɔ'ne'gi ki dɔnangi'ti ne ə,
maji kadi ngəm ndonn'ne dɔ kelta'ti ki majel,
ə ngəm ta'ne dɔ kelta ngom'ti tɔ.

¹¹ Kadi ɔsi rɔ'ne ngərəngi kadi majel'ti ə ra nya ki maji,
kadi sangi kisimaji ə uwə rɔ'ne ba me'ti.

¹² Tado kum Burəbe in dɔ de'gi'ti ki dana,
taa mbi'ə to tagira kadi oo'n dɔ ta ki isi eli si'ə tɔ,
nan isi ɔsi ta njera nya ki majel*.»

Kuwətɔgiba me kon'ti

¹³ Nan ə a ra'se majel, loki tingəi bil me ramaji'ti wa? ¹⁴ Re de'gi adi'se kon tado nyara ki dana ki rai ningə, in nje rɔnel, ə kadi ɓoli'de el, taa kadi mərta læ'se aw ki yo ge ne ge el. ¹⁵ Nan kadi ɔsikurə Kirisiti ki in Burəbe me'se'ti. Kadi in ndəkba ki dɔkagilo'gi pəti kadi de ki ra ki dəji'se ginn kindəmedɔti læ'se ə eli'ə. ¹⁶ Ningə kadi eli'de ki mindi ki sɔl lɔm, ki ɓukinan'ti. Kadi awi ki mekuwə me tɔ Kirisiti'ti ki ta ki ar njay, kadi re isi təti ta dɔ'se'ti to njeramajel'gi be ka, nje kelta ki majel dɔ nya ra'ti ki maji ki isi rai kin, rɔ'de sɔl'de. ¹⁷ Re in kin ə in ndigi læ Luwə ningə, k'ingə kon tado nyara ki maji in soti utə nyara ki majel.

Jeju Kirisiti ingə kon tado de'gi pəti

¹⁸ Tado Kirisiti inbe ingə kon nja kareba ki non'ti tado majel'gi læ de'gi. In ki in de ki dana, nan ingə kon tado læ njera nya ki dana el, kadi re se'de rɔ Luwə'ti. Tɔli'ə me darɔ'a'ti, nan Ndil Luwə təl tɔs'ɔ ndəl adi isi ki dɔ'ne taa. ¹⁹ In ki tɔgi Ndil kakin ə awi'n biti ilə'n mbər Poyta ki maji ndil de'gi ki sii dangay'ti koo. ²⁰ Adi in ndil de'gi ki ndɔki kete tanyi rɔ Luwə, loki isi'n se'de dɔ'ti dɔkagilo'ti ki Nuwe isi ra'n tokibo. Me tokibo'ə'ti kin, kər de'gi nden ba, adi de'gi jijoo par ə awi'ti ə aji ki takul mann ki un'de ki taa†. ²¹ Mann kin ɔjido batəm ki isi aji'se ngɔsine. In tado k'or yoro'gi ki rɔ de'ti kɔ el, nan in k'un rɔ kadi Luwə ki me kuwə ki ta ar njay. Aji'se ki takul kində Jeju Kirisiti taa lo koy'ti. ²² Ində taa lo koy'ti aw dɔran'ti, isi dɔjikɔl Luwə'ti, onbe dɔ malayka'gi, ki konbe'gi, ki tɔgi'gi.

4

Gangi nan ki majel

¹ Toki Kirisiti ingə kon me darɔ'ne'ti, ingi kaa kadi awi ki mərta kin me'se'ti to nya kati læ'se. Tado de ki ingə kon me darɔ'ne'ti in de ki goto me majel'ti ki ra nga. ² Goto me'ti kadi ndəgi ndɔ'gi ki nanyi non'a'ti, kisikidɔtaa li'ə in kigo ndigi'ti læ Luwə um ki ndigi'ti læ darɔ el. ³ Adi asi be, dɔkagilo ngayn sii ta nya ra'ti ki majel to de'gi ki gəri Luwə el be. Rai majel me kaya'ti, me nyənn'ti læ darɔ, me gon yiwi ki kanyi'ti, me kusɔ nya kədi'ti ki me kanyi nya kədi'ti, ki me yo ki ra'ti ki in nyara el. ⁴ Nje kunme'de kadi Luwə el, oyi kadi in nya ki go'ti el kadi mbəti ɓuki rɔ'de me nya ra'ti ki majel ki aldo lo kin se'de, ə isi taji'se. ⁵ Nan a ɔri ginn nya ra'de ki majel non

* 3:12 3.12 10-12; Pa'gi 34.13-17 † 3:20 3.20 Lotum 6.1-7.24

Luwə'ti ki in ndəkba kadi a gangi ta dō nje kisi ki dō'de taa ki nje koy'gi ba pəti. ⁶ In tado kin ə nje koy'gi kaa iləi'de mbər Poyta ki maji lə Luwə kadi go ta ki gangi'ti ki Luwə gangi dō'de'ti to de'gi pəti, kadi sii ki dō'de taa ki takul Ndil toki Luwə inbe isi'n ki dō'ne taa be.

Maji kadi njekawnan'gi sii kumngayira

⁷ Dəboy nya'gi pəti in ndəkba, ə kadi sii ki kumkədi ki kum ki ar njay kadi elita ki Luwə. ⁸ Ningə kete non nya'gi'ti pəti, kadi in ndiginan ndigi ki tingəbil dann'se'ti yo ki ne. Tado ndiginan uti dō bulə majel'gi*. ⁹ Maji kadi uwəi nan ki rō nan'ti me kəy'ti lə nan ki yo ki ne, ki kanji barta. ¹⁰ Toki Luwə adi'n de ki ra dann'se'ti kadikare, maji kadi nan nan kaa un kadikare ki Luwə ad'a ra'n kulə tado maji lə ndəgə'gi, to de'gi ki njengəm nya ki maji, adi in njengəm kadikare'gi ki dangi dangi lə Luwə. ¹¹ Re de isi elta ningə, kadi elta ki ta Luwə'ti, re de isi ra kuləbər ningə, kadi ra ki tōgi ki Luwə ad'a, kadi Luwə ingə tōbar me nya'gi'ti pəti ki takul Jeju Kirisiti ki tōbar ki tōgi in li'ə ki dəkagilo'gi ki dəkagilo'gi. *Amen. ¹² Ngannkon'm'gi ki njendigi lə'm, re nyanan ki ngan ngayn te dō'se'ti kaa, kadi əti'se bəl adi oy to nya ki mbah el. ¹³ Nan kadi rai rōnel yo tado kon ki ingə Kirisiti, ə isi ingəi si'ə, kadi to in me rōnel'ti kibo ngayn, ndō'ti ki a re me tōbar'ti lə'ne. ¹⁴ Re de'gi taji'se tado lə Kirisiti ningə, in nje rōnel, tado Ndil tōbar, ki in Ndil Luwə isi dō'se'ti. ¹⁵ Maji kadi de madi dann'se'ti ingə kon ki be kin el, adi in kon təl de, eke kon bōgi, eke kon nyara ki majel, eke kon k'ində rō ta'ti lə de'gi. ¹⁶ Nan re ingə kon tado k'in ki in njekunme ningə, kadi rō'a səl'ə el, kadi ulə tōji dō Luwə'ti to kulə tado tō Kirisiti ki bər dō'a'ti. ¹⁷ Tado in dəkagilo kadi ta ki gangi ulə ngirə'ne, ningə a ulə ngirə dō de'gi'ti lə Luwə. Nga kin ə re a ulə ngirə'ne dō'je'ti ningə, de'gi ki nje mbəti təl rō'de go Poyta'ti ki maji lə Luwə kam dəboy'de a to bann wa? ¹⁸ Makitu lə Luwə ene: «Re ngan ki de ki dana ngayn bay taa kadi ingə kaji, ningə de ki nje mendul ki njeramajel, ke yan'a a to bann wa?» ¹⁹ Be ə, kadi nje ki isi ingəi kon kigo ndigi'ti lə Luwə, inyəi rō'de ji Nje kində nya'gi'ti, ki in nje ra nya ki low'ə'ti ə nanyinan ki memaji ki ra'ti.

5

Kulə lə njekərnon njekawnan'gi

¹ Ki ngəsine kin, m'ulə dingəm me ngatōgi'gi'ti ki sii dann'se'ti. M'in ki m'in ngatōgi madi'de, ki m'oo lo kon'gi ki ingə Kirisiti ki kum'm, m'in, m'a m'in lo tōbar'ti ki dō'a a te tō. ² Kadi uli njekawnan'gi to bati'gi ki Luwə ulə'de ji'se'ti. Kadi uli'de kigo kində dō'ti el, nan kigo me ndigi'ti toki Luwə ndigi'n. Uli'de tado k'ingə'n nar el, nan kadi in ki kadi rō ki tingəbil. ³ Kadi rai ngar dō nje'gi'ti ki Luwə ulə'de ginn ji'se'ti kin el, nan kadi in nyandaji tado lə'de yo taa. ⁴ Ningə loki Njekul bati'gi kibo a ində lo te bus ningə, a ingəi jōgi tōbar ki ndolo'ə a goto el. ⁵ Be tō ə, in ngann'gi, maji kadi uləi dō'se ginn tōgi'ti lə ngatōgi'gi. Ningə ingi pəti, kadi dō səl to dann'se'ti ki rō nan'ti. Tado makitu lə Luwə el ene: «Luwə tanrō de'gi ki nje kun dō'de taa, ə adi memaji lə'ne de'gi ki nje səl dō'de*.» ⁶ Maji kadi səl dō'se ginn tōgi ji Luwə'ti ki nje tōgi, kadi to un dō'se taa dəkagilo'ə'ti ki oji. ⁷ Őri mərta'gi lə'se buki dō Luwə'ti, tado in ə isi ində kum'ne go'se'ti. ⁸ Maji kadi sii dō nja'se'ti ki kum ki k'ar njay, tado njeban lə'se, Su a njiyə ki lo lo, non to bəl ki a sangi de kadi to n'ruwə be. ⁹ Rai dō nja'se'ti ngan me kunme'ti lə'se, tanyi'ə rō. Tado gəri bəti, ngannkon'se'gi ki njekunme'gi pəti ki dōnangi'ti, isi ingəi ko kon ki isi ingəi kin tō. ¹⁰ A ingəi kon dəkagilo nden be, nan Luwə ki memaji pəti in li'ə, ki bər'se ki me tōji'ti lə'ne ki dəboy'ə goto, ki me

* 4:8 4.8 Tər ta'gi 10.12; Jak 5.20 † 4:18 4.18 Tər ta'gi 11.31 * 5:5 5.5 Tər ta'gi 3.34

tə Kirisiti'ti, a təl ində'se maji gogi, a adi ngirə'se ngan, a adi'se togi, taa a adi rai do nja'se'ti ba tə. ¹¹ Kadi togi in li'ə ki dəkagilo'gi ki dəkagilo'gi. Amen!

Dəboy ta ki kuwə ji nan

¹² Ngonn makitu ki m'ndangi m'adi'se kin, njera sə'm kadi m'ndangi in Silben†, ki m'oo'ə to ngonnkon'je ki nje ra nya ki low'ə'ti. M'ndangi m'adi'se kadi m'ulə'n dingəm me'se'ti, ə m'oji'se m'adi in gəri toki dəyinan ki memaji ki rəta'ti lə Luwə. ¹³ *Njekawnan'gi ki Babilon'ti, ki in nje ki Luwə mbəti'de, uwəi ji'se, taa ngonm Marki‡ kaa uwə ji'se tə. ¹⁴ M'dəji'se kadi uwəi ji nan kuwə ji ki toji ndigi lə ngannkon'nan'gi. Ningə kadi kisimaji lə Luwə in sese nan'ti, pəti me tə Kirisiti'ti.

---

† 5:12 5.12 KNK 15.22,40 ‡ 5:13 5.13 KNK 12.12,25, 13.13, 15.37-39

Makitu ki nja joo ki Piyər ndangi

Ta ki do makitu'ti ki nja joo ki Piyər ndangi

Makitu kin in ki ndangi kadi njekunme'gi ki njendo de'gi nya ki ngom sangi tuji kunme lə'de ningə ko degə'gi kakin ɔsi ginn'de kadi njenyi ki rə'de to. Kadi rəi ki nyando ki a tuji'de kin, njendangi makitu ndigi kadi njekunme'gi uwəi təgi'de ba me gər Luwə'ti ki rəta'ti ki Burəbe Jeju Kirisiti; ndoi rə'a'ti ki row lə njemanaji'gi ki oyi'ə nu oyi do ta li'ə nu. Maji kadi oyi toki re lə Jeju Kirisiti ki in kalangi el, in nya ki toji kisidəti ki ndigi lə Luwə. In ndigi kadi de'gi pəti mbəli ji kisikidətaa lə'de me Kirisiti'ti.

Kon ta'gi ki me'ti: Kandi me ta'ti 1.1-2. Bar ki Kirisiti bar njekunme 1.3-21. Tanro njendo de'gi nya ki ngom 2. Təl Burəbe 3.

Kuwə ji nan

¹ M'in Simon Piyər ki nje ra kuləbər, ki njekawkulə lə Jeju Kirisiti ə m'ndangi makitu kin. M'ndangi makitu kin m'ulə'n madi'se in nje'gi, ki gorow nyara ki dana lə Luwə, eke Njekaji'je Kirisiti, ingəi kunme ki maji ngayn to yan'je be. ² Kadi memaji ki kisimaji lə Luwə to mbar mbar ki do'se'ti, ki gorow gər ki in gəri Luwə in ki Burəbe lə'je Jeju Kirisiti.

Bar ki Luwə bar'je ki mbəti ki mbəti'je

³ Me təgi Luwə'ti kin ə Burəbe adi'n'je nya'gi pəti ki j'awi ndoo'ə tadə kisikidətaa lə'je me kində rə nan'ti lə'je si'ə. Toki rəta'ti, ra adi ji gər in ki bar'je kadi j'in nan'ti si'ə do kəsikurə'ti li'ə ki kuləra'a ki maji. ⁴ In be ə, ki takul kəsikurə ki təgi kin, Luwə adi'je kunmind'gi ki ɔjido nya'gi ki bo bo ki maji'de in ngayn to. Ningə ləki ingəi nya ki Luwə un'n ndu'ne ə, a aji rə'se me nyənn nya'ti ki nje tuji de'gi ki dənangi'ti ne. Ningə a indəi rə'se nan'ti ki Luwə do ji kis'ə'ti. ⁵ Tadə kin ə, uwəi təgi'se ba pəti do kunme'ti lə'se, iləi panjiyə ki maji do'ti, ningə do panjiyə'ti ki maji, iləi gər Luwə ki rəta'ti do'ti. ⁶ Do gər Luwə'ti ki rəta'ti, maji kadi iləi kində do rə'se'ti do'ti, do kində do rə'se'ti, iləi kuwətəgiba do'ti, ningə do kuwətəgiba'ti, iləi nyara kigo lo bol Luwə'ti do'ti. ⁷ Do nyara kigo bol Luwə'ti, maji kadi iləi ra madi ki nan ki ngannkon'gi do'ti, ningə iləi ndiginan do ra madi ki nan ki ngannkon'gi do'ti. ⁸ Re awi ki hal'gi kin me'se'ti ngayn ningə, a adi'se təgi me kulə ki ra'ti. Ə a asi kadi awi ki kete kete me gər Burəbe lə'je Jeju Kirisiti'ti. ⁹ Nan re de madi aw ki hal'gi kin rə'ne'ti el ə, lo kadi a oo lo ar njay goto. Ə a to to de ki njekumto be. Me'ə oyi do'ti kadi Luwə ar rə'a do majel'gi'ti li'ə ki sii me'ə'ti kete ko. ¹⁰ In be ə, ngannkon'gi ki dingəm ki nje ki dene, uləi rə'se ki nan'ti ki təgi'se ba pəti kadi uwəi bar ki Luwə bar'se ki mbəti ki mbəti'se ində'se ta dangi kin ngan. Re rai be ningə, nya ki a ra nya kadi a ɔsi me majel'ti a goto. ¹¹ Be ə, tarow Konbe ki a to ratata, adi in Konbe lə Burəbe lə'je eke Njekaji'je Jeju Kirisiti a te tati panyi panyi non'se'ti.

¹² Tadə kin ə, m'ge kadi m'olo me'se do nya'gi'ti kin ta ta. Toki rəta'ti in gəri'de nga adi in nganyi me ta ki rəta'ti ki taai kin ə binəm. ¹³ Nan m'oo kadi in nya ki gorow'ə'ti kadi m'təsi hangal'se ndəl ki row kolo ki m'nji m'olo me'se do nya'gi'ti kin ki dəkagilo'gi pəti, ki m'nji'n ki do'm taa dənangi'ti ne bay. ¹⁴ M'gər kadi dəkagilo koy'm nanyi ndəkba. Burəbe lə'je Jeju Kirisiti adi'm gər. ¹⁵ M'a m'ində təgi do rə'm'ti

ki row'gi ki dangi dangi kadi re go koy'm'ti kaa, asi kadi oloi me'se do nya'gi'ti kin par par.

Ta læ de'gi ki nje k'oo toji læ Kirisiti

¹⁶ Toki røta'ti, loki j'adi in gəri ta læ re me togi'ti læ Burøbe læ'je Jeju Kirisiti, j'indø ngirø'je do su'gi'ti ki kudø ki ngom læ de'gi kam ø j'eli'n'se ta'gi kin el. Nan j'oo ndolo li'ø ki øti bol ki kum'je. ¹⁷ Oyo, Luwø ki Baw'je ad'a køsikurø num, taa ulø toji do'a'ti num to, dokagilo'ti ki ndu Luwø ki nje togi kin ene: «In kam in Ngonn'm, njendigi læ'm, ki rø'm nøl'm do'a'ti ngayn.» ¹⁸ Ningø ndu ki in dōran'ti kin, j'inbe j'oo do ndu kin ki mbi'je, loki j'in ki Jeju nan'ti do mbal'ti ki ar njay*.

¹⁹ Bay taa, ji tinyi me'je kati do ta'ti læ Luwø ki te ta de'gi ki njekeltakita'a'ti to. Maji kadi uri mbi'se go ta'ti kin maji, tado a adi rai nya'gi ki maji. Toki røta'ti, ta kin to to por lambi ki unji lo ki ndul kururu'ti. Unji ratata ta ginn lo'ti ningø kunji læ Kirisiti a unji ngarme'se'gi toki mee ki taginnlo'ti adi lo unji'n do dōnangi'ti kin be.

²⁰ Kete non nya'gi'ti pøti, maji kadi in gəri ta kin ar njay: de madi kare ki asi kadi ør me ta ki in ki ndangi me Makitu'ti læ Luwø kin dōrø'ne goto. ²¹ De'gi ki njekeltakita Luwø'ti ki eli, eli kigo ndigi læ'de madi kare ki elta ki ta Luwø'ti kigo me ndigi læ'ne ki sōw do'ne goto. Nan in ki takul Ndil Luwø ø de'gi eli ta ki ta Luwø'ti.

2

Njendo de'gi nya ki ngom

¹ Dokagilo'ti ki kete kaa, nje bar rø'de de'gi ki njekeltakita ki ta Luwø'ti nan ingi el in dann ngann Isirayel'gi'ti non; be to ø, njendo de'gi nya ki ngom a tei dann'se'ti to. A rei ki nyando'gi ki ngom dann de'gi'ti ki kanji kadi gəri, kadi a buki'de kō, ningø a mbøti Burøbe ki nje taa'de ilø'de taa ji majel'ti. Lo kin'ti, a ndøri tuji ki a re tanan'ti ne ki do'de'ti. ² De'gi ngayn a uni go'de me kaya'gi'ti læ'de, ningø kulø ra'de a ra adi de'gi a indøi nja'de do nya ki røta'ti, uwøi nanga. ³ Ningø toki gøi nyakingø ki ngayn, a ødi'se ki ta'gi ki ta'de'ti kadi ingøi nya ji'se'ti. Nan maji kadi gəri toki ta ki gangi ki do'de'ti, Luwø indø do'a nan'ti mayinu nga, taa isi do nja'ne'ti kadi a tuji'de to. ⁴ Toki røta'ti, malayka'gi ki nje ra majel, Luwø un kum'ne do majel'gi'ti læ'de el, nan buki'de me boløbe'ti ki dōboy'o goto lo ki diw'ti, dōw'de ki kulø gindi adi toi sii nginøi takigangi. ⁵ Ningø de'gi ki dokagilo'ti ki dokete kin kaa, Luwø un kum'ne do majel'gi'ti læ'de kō el to. Loki adi mann kon lo kibo ngayn re kadi tuji de'gi ki nje me majel'gi kō kin, Nuwe ki nje kilømbør nya ki røta'ti num, de'gi ki me køy'ti li'ø ki in siri kin num par to ø ør'de kō me tuji'ti*. ⁶ Luwø gangi ta koy do de'gi'ti ki Sōdōm ki Gōmōr, row'de ki por raki kadi de'gi ki in nje bol Luwø el oyi toki in nya ki a ra'de lo ti'ti†. ⁷ Nan Loti ki in de ki dana, Luwø te si'ø me tuji'ti kin kō. Loti ingø kon me ndil'ne'ti oji'n do de'gi ki nje sangi nan kaya'ti, ki kaya'gi ki njera nya ki me'de ndigi‡. ⁸ De'gi ki, in ki in de ki dana isi dann'de'ti, loki oo kulø ra'de'gi ki to kadi rai el ki isi rai, ki ta kel de'gi ki isi eli ø, ki ndø'gi pøti lapiya læ ndil'ø goto. ⁹ In be ø, Luwø gər'n lo te ki de'gi ki nje tøl rø'de go ndu'ø'ti me kon'ti to, gər'n lo kuwø de'gi ki njera nya ki dana kadi adi'de kon ndø gangi ta'ti to. ¹⁰ Kibo ngayn, de'gi ki kadi a adi'de kon in nje k'oo maji rø'de'gi ki sii kidi togi konbe læ Luwø. In de'gi ki njekuwø kul rø'de, ningø nya indø taa ki ngan ta'de'ti, adi boli el kadi eli ta'gi ki mal do nyakindø'gi'ti læ Luwø ki sii dōran'ti to toji'gi li'ø. ¹¹ *Malayka'gi inbe ki in do nya'gi'ti pøti num, awi ki togi ngayn num kin kaa eli ta'gi ki mal do'de'ti takum Burøbe'ti el. ¹² Nan ko degø'gi kin rai nya to da'gi ki hangal'de goto, adi awi ki non be par, kadi de uwø'de tøl'de kam be. Elita ki mal do nya'gi'ti ki gəri'de el. Ningø a ingøi koy oyi to da'gi ki

* **1:18** 1.18 17-18; Mat 17.1-5; Mrk 9.2-7; Luk 9.28-35   * **2:5** 2.5 Lotum 6.1-7.24   † **2:6** 2.6 Lotum 19.24   ‡ **2:7** 2.7 Lotum 19.1-16

mu be. ¹³ A ujəi kandi kulə ra'de'gi ki dana'ti el. In de'gi ki nəl'de ngayn kadi oyi maji rə'de dann kadi nda'ti. Kisi'de ta nyakuso'gi'ti sese, loki isi ədi'se ki ngann ta'gi ki ta'de'ti kin in nya ki to njen, in nya ki to rəsəl.

¹⁴ Re ene gon kum'de ə, bə sangi nan kaya'ti ə rosi me'de. Ningə rai majel pi asi'de el; uwəi de'gi ki təgi'de kigo ndil'ti goto kuləkikiyə'ti lə'de num. Nya ki uwə me'de in ra ta nyakingə ki ngayn. In de'gi ki Luwə mann'de. ¹⁵ Loki tusi row ki rəta'ti inyəi kakin ə, uri mu, uni row kigo Balam'ti ki ngonn lə Bewor. Balam ki nəl'ə ngayn kadi ta nar ki gorow'ə'ti el, ¹⁶ nan Luwə ndər mbi'ə tadə kaldə ta li'ə. Koro ki in da, elta el, nan eltakita Luwə'ti to de be, gangi'n ta də kulə ra'ti ki majel li'əŞ. ¹⁷ De'gi kin toi to mann ki in kam be, toi to kilndi ki nəl ndər'ə aw si'ə kam be. Luwə ində də lo ki diw kururu dana tadə lə'de. ¹⁸ Eli ta'gi ngayn ki kum kar'a goto ki dənən'ti. Uni kulə ra'de'gi kigo k'oo nyənn darə'ti, ədi de'gi ki ngəsi ne bay, tei pati pati ta kuwə madi'ti ki de'gi ki nje njiyə njiyə ki gorow'ə'ti el. ¹⁹ Uni ndu'de toki in row kingə də, nga ningə inbe'gi in bər'gi lə nyara ki nje tuji lo. Tadə de ki ra kaa in bər lə nya ki uwə ginn təgi'ne'ti. ²⁰ Ki əjido de'gi ki tei kə ginn nyara'gi'ti ki to njen ki dənangi'ti ne ki gorow gər Burəbe lə'je ki in Njekaji'je Jeju Kirisiti kin, re təli awi uləi də'de ginn nya'gi'ti kin gogi bay, adi onyibe də'de'ti ə, ji kisi'de ki gogi ne kin a majel ngayn utə in ki kete bay. ²¹ Tadə in soti ngayn tadə lə'de kadi gəri row nyara ki rəta'ti el, kadi gəri bay taa təli tusi mbərkikində ki ar njay ki ingəi kin inyəi. ²² Ningə in kujita ki rəta'ti ki ene: «Busi təl aw ta təmon'ti lə'ne gogi*,» eke «kəsongi, te ki lo ndogi mann'ti be par ə təl aw rogi bər'ti gogi.»

3

Burəbe Jeju Kirisiti a təl re

¹ Nje ndigi'gi lə'm ki ngayn, in kin in makitu ki nja joo nga ə m'ndangi m'adi'se kin. Ningə me makitu'gi'ti ki joo ki m'ndangi m'adi'se kin, m'sangi kadi m'olo me'se də mərta'ti ki maji ki nyando'gi. ² M'dəji'se kadi adi me'se olo də ta'gi'ti ki de'gi ki njekeltakita Luwə'ti, ki in de'gi ki dana eli kete kin num, taa də mbərkikində'ti lə Burəbe lə'je, Njekaji'je, ki njekawkulə'gi adi'se kin num tə. ³ Nya ki dəkete, maji kadi indəi də'se'ti maji toki me ndə'gi'ti ki dəboy'ti ə, a oyi de'gi ki kulə ra'de in kulə mbo ki nan par ki a tei kadi mboi sese. A rai nya'gi kigo nyənn'gi ti lə darə'de, ⁴ ningə a eli eyina: «In el ə el ene n'a n're wa? Nga ra bann be ə j'oo'ə el wa? Kaw'je'gi oyi mayinu, nan nya'gi pəti toi toki lo kulə ngirə'de'ti nu inbe kin ba ə toi kin!» ⁵ Lo kin'ti, gəri bəti, nan mbəti kadi gəri toki in Luwə ə ində dərən ki dənangi ki ta ki ta'ne'ti mayinu. Luwə gangi dənangi nan'ti ki mann, ningə adi dənangi te ra dangi dann mann'ti. ⁶ Ə in be tə ə, ndə ki Luwə tuji'n de'gi ki kete kə ki mann kon kibo ngayn*. ⁷ Nga ningə ki əjido dərən ki dənangi ki bone kin, ta lə Luwə ki kare inbe kin el toki Luwə ində'de adi sii nginəi por ki kadi a on'de. Toi isi nginəi ndə gangi ta ki kadi Luwə a tuji'n de'gi ki nje mbəti təl rə'de go ndu'ə'ti. ⁸ Nga ningə nya kare ki kadi in njendigi'gi lə'm indəi də'se'ti maji, in kadi in gəri toki ki rə Burəbe'ti, ndə kare to to bəl ki dər, ə bəl ki dər to to ndə ki kare be tə. ⁹ Burəbe əy diriri lo tolta kundu'ti lə'ne el, toki de'gi madi məri kin el. In kisi ə isi də'ti sese, tadə ndigi kadi de madi kare kaa tuji el, nan kadi de'gi pəti ingəi dəkagilo kadi inyəi gorow njiyə'de'gi ki majel kə. ¹⁰ Ndə lə Burəbe a re toki njebogə a re'n kam be. Ningə ndə'a'ti kin, dərən a goto kə ki təgi ki kah ki əti bəl ngayn. Nyakində'gi ki dərən'ti por a row'de kə, ningə dənangi ki nya'gi ki de'gi rai'de me'ti kin, Luwə a gangi ta də'de'ti. ¹¹ In be ə, toki nya'gi kin pəti a gotoi, eke kadi ingi a in de'gi ki toi bann wa? A in de'gi ki panjiyə'se in dana, de'gi ki nje bəl Luwə. ¹² Maji kadi ingi a nginəi ndə

lə Luwə, ningə kadi sangi row kadi re kalangi. Ndo'a'ti kin, in ndo ki por a on dōran row'ə raki, ningə nyakində'gi ki dōran'ti a lenyi me por'ti. ¹³ J'ingi ə, toki Luwə un'n ndu'ne adi'je, j'a ji nginəi dōran ki sigi ki dōnangi ki sigi† ki kadi nyara ki rōta'ti a onbe me'ti.

¹⁴ In tado nya kin ə, njendigi'gi lə'm, me nginə ndo re Burəbe'ti kin, maji kadi indəi togi do rō'se'ti kadi in de'gi ki k'ar njay, de'gi ki ta goto do'de'ti non Luwə'ti, kadi lapiya in dann'se'ti si'ə. ¹⁵ Maji kadi in gəri toki kisidoti lə Burəbe kin adi'se dokagilo kadi ingəi kaji. Ningə in ko ta inbe kin to ə ngonnkon'je, njendigi lə'je Pol ndangi'n makitu adi'se ki gosi ki Luwə ad'a. ¹⁶ Ningə inbe kin to ə in ta ki ndangi me makitu'gi'ti lə'ne pəti, loki elta ki do ta'gi'ti ki m'el kin. Ta'gi li'ə ki madi, lo gər me'ə ngan ngayn, adi de'gi ki isi day, de'gi ki rai do nja'de'ti me kunme'ti el, mbiri me ta li'ə toki mbiri ndəgi ta'gi ki me Makitu'ti lə Luwə kakin be to. Ra'a ki be kin a re ki tuji do darō'de'ti inbe'gi.

Ta kōji ki dōboy'ti

¹⁷ Ki oji do'se, in njendigi'gi lə'm ki ngayn, m'ndəji'se nga. Ningə maji kadi adi kum'se ədi do rō'se'ti, um adi de'gi ki nje mbəti təl rō'de go ndu Luwə'ti, ki uri mu kam, ndōri'se go'de'ti, ki ta ngom'gi lə'de, adi inyəi do row ki maji ki rai'ti kin ko el. ¹⁸ Nya ki kadi rai, in ta kadi awi ki kete kete me nya ra'ti ki nəl Burəbe lə'je Jeju Kirisiti ki in Njekaji'je, ki me gər'ə'ti. Ningə kadi de'gi uləi toji do'a'ti, bone ki lo ti, biti ki non'ti! *Amen!

---

† 3:13 3.13 Ejay 65.17, 66.22

Makitu ki dɔkete ki Jan ndangi

Ta ki dɔ makitu'ti ki dɔkete ki Jan ndangi

Makitu kin toji toki nya to rɔ Jan, ɔ ta'a on me'ə tado de'gi madi'gi isi tuləi njekunme'gi nan'ti. Ko degə'gi kin eli eyina ngonn Luwə təl de el ningə eyina Jeju in de ki Luwə mbət'ə el tɔ. De ki un me'ne adi ta kin, ra tɔgi kində rɔ'ne nan'ti ki Luwə ki Jeju Kirisiti el taa ra tɔgi kində rɔ'ne nan'ti maji ki ndəgi njekunme'gi el tɔ. Kirisiti Jeju in ngonn Luwə ki təl de. De ki gər ta kin el in njeta lə Kirisiti. Luwə in kunjɪ nu in ndigi nu: De ki in lə Luwə ɔ isi me kunjɪ'ti ki me ndigi'ti. In kin ɔ, in tarow ki kadi de uwə'n nam ki Luwə ki ndəgi njekunme'gi.

Kon ta'gi ki me'ti: Kandi me ta'ti 1.1-4. Kunjɪ ki lo ki diw 1.5-2.27. Ngann'gi lə Luwə 2.28-3.24. Njekeltakita Luwə'ti ki ngom 4.1-6. Ndiginan me kunme'ti ki kulə'ə'gi 4.7-5.12. De ki un me'ne ɔ in lə Luwə 5.13-21.

Ta Kaji

¹ Nya ki in lo kulə ngirə nya'gi'ti*, nya ki j'oo ki mbi'je, nya ki j'oo ki kum'je, nya ki ji gon maji maji, nya ki ji'je ɔdi, in ta kaji ki bitɪ ki non'ti. ² Kaji kin ɔdi rɔ'ne adi j'oo'ə ki kum'je; ji mannaji li'ə. Ningə in tado kin ɔ, j'isi j'ilə'se mbər kaji ki kete in rɔ Baw'je Luwə'ti, ɔ go'ti, in ki te ki dɔ'a k'adi'je. ³ Nya ki j'oo ki kum'je num, j'oo ki mbi'je num, ɔ in kaa j'ilə'se mbər'ə tɔ. Lo kin'ti, ji rai madi nan'ti se'de dɔ me kasi nan'ti ki j'aw'n ki Baw'je Luwə num, ki Ngonn'o Jeju Kirisiti num kin. ⁴ Ningə ji ndangi makitu kin j'adi'se kadi rɔnel lə'je asi nan rerere.

Njiyə me kunjɪ'ti

⁵ Luwə in kunjɪ, ngonn lo ki duw ki nden be ka goto rɔ'a'ti, ningə in kin ɔ in ta kiləmbər'ə ki j'ingəi ta Jeju Kirisiti'ti ɔ j'in j'ilə'se mbər'ə. ⁶ Kin ɔ re j'eli j'eyina me'je in nan'ti ki Luwə, ningə j'awi non ji njiyəi me lo ki diw'ti bay ɔ, j'in nje ngom'gi, nya ki rɔta'ti goto rɔ'je'ti. ⁷ A re ji njiyəi me kunjɪ'ti toki Luwə inbe in'n me kunjɪ kin be ɔ, ji rai madi nan ki nan num, taa mosi Jeju ki Ngonn'o ar'je njay dɔ majel'gi'ti lə'je pəti ko tɔ.

⁸ Kin ɔ re j'eli j'eyina ji rai majel el ɔ, j'isi j'ədi rɔ'je j'inbe'gi, taa nya ki rɔta'ti goto rɔ'je'ti tɔ. ⁹ Nan re ji tər ndu'je dɔ majel'gi'ti lə'je ɔ, Luwə ki in de ki nje ra nya ki low'ə'ti num, in de ki dana num kin a inyə go majel'gi lə'je ko, taa a ar'je njay dɔ ra go'ti'el'gi lə'je pəti ko tɔ. ¹⁰ A kin ɔ re j'eli j'eyina j'in njeramajel'gi el ɔ, ji bari Luwə nje ngom, ningə ta li'ə ka goto me'je'ti tɔ.

2

Kirisiti, njera se'je

¹ Ngann'm'gi, m'ndangi makitu kin m'adi'se kadi osi me majel'ti el. A kin ɔ re de madi osi me majel'ti ɔ, j'awi ki njenaji'je ki ta dɔ'je ki isi kadi Baw'je'ti non, adi in Jeju Kirisiti, ki in de ki dana. ² Tado in in ɔ, un rɔ'ne ilə ko adi koy to kujənyamosi kadikare'ti tado k'ugə dɔ majel'gi lə'je. Ningə in tado majel'gi lə'je par el, nan tado majel'gi lə de'gi pəti ki dɔnangi'ti.

Təl rɔ go ndukun'ti kibo ngayn, ki in ndiginan

* 1:1 1.1 Jan 1.1

³ Re ji təl rɔ'je go ndukun'gi'ti ə, j'asi kadi j'eli ki me ki tinyi kati toki ji gəri Luwə. ⁴ De ki el ene: «M'gər Luwə», nan təl rɔ'ne go mbərkikində'gi'ti li'ə el, de'ə kin in nje ngom, ta ki rɔta'ti goto rɔ'a'ti. ⁵ Nan re de təl rɔ'ne go ndu Luwə'ti ə, ndigi Luwə adi asinan rerere ki rɔta'ti. Lo kin'ti, j'a ji gəri ki me ki tinyi kati kadi me'je in nan'ti ki Luwə. ⁶ De ki el ene me'ne in nan'ti ki Luwə ə, maji kadi de'ə kin njiyə toki ndo ki Jeju njiyə'n kin be.

⁷ Madi'm'gi, njendigi'gi lə'm ki ngayn, in mbərkikində ki sigi ə m'ndangi m'adi'se el, nan in mbərkikində ki to mayinu, ki ingəi lo kulə ngirə kində nya'gi'ti nu inbe kin*. Mbərkikində ki mayinu kin, in ta inbe ki osi mbi'se'ti kete nu kin. ⁸ Nan m'təl m'el bay tɔ m'ene in mbərkikində ki sigi ə m'ndangi m'adi'se. Ningə k'in ə ki rɔta'ti, de oo ki rɔ Kirisiti'ti num ki rɔ'se'ti num, tado lo ki diw dər kɔ, adi kunji ki rɔta'ti nga ə isi unji.

⁹ De ki ene n'isi n'njiyə me kunji'ti, nan ra dɔ'ti non isi ɔsi ngonkon'ne ta ə, de'ə kin in me lo ki diw'ti inbe bay. ¹⁰ De ki ndigi ngonkon'ne, in me kunji'ti, nya madi kare ki to rɔ'a'ti ki kadi a ra adi osi goto. ¹¹ Nan de ki isi ɔsi ta ngonkon'ne, in me lo ki diw'ti; isi njiyə me lo ki diw'ti, gər loki isi awi'ti el, tado lo ki diw diw kum'ə'ti.

Kɔsi rɔ ngərəngi ki nya ra'gi ki dɔnangi'ti ne

¹² Ngann'm'gi, m'ndangi makitu kin m'adi'se tado majel'gi lə'se in ki k'inyə go kɔ ki takul Jeju Kirisiti. ¹³ Nje koji'm'gi, m'ndangi makitu kin m'adi'se tado in gəri de ki in kete lo kulə ngirə nya'gi'ti. Ngann basa'gi ki ngann mandig'gi, m'ndangi makitu kin m'adi'se tado tɔti rɔ Su.

¹⁴ Ngann'm'gi, m'ndangi makitu kin m'adi'se tado in gəri de ki in Baw'je. Nje koji'm'gi, m'ndangi makitu m'adi'se tado in gəri de ki in kete lo kulə ngirə nya'gi'ti. Ngann basa'gi ki ngann mandig'gi, m'ndangi makitu m'adi'se tado togi'se in ngayn, ta lə Luwə uwə lo kisi me'se adi tɔti rɔ Su. ¹⁵ Adi nya ra'gi ki majel ki dɔnangi'ti ne kin uwə me'se el, taa adi mərta'gi ki dɔnangi'ti ne uwə me'se el num tɔ. Kin ə re nya ra'gi ki dɔnangi'ti ne uwə me de ə, de'ə kin lo kadi a ndigi Luwə goto. ¹⁶ Tado, nya ra'gi ki majel ki dɔnangi'ti ki in: nyənn ra ndigi lə darɔ, ki kumnda, ki kində gu ki nyakingə'gi ki dɔnangi'ti ne kin, nya'gi kin pəti in rɔ Baw'je Luwə'ti el, nan in dɔnangi'ti ne. ¹⁷ Nga ningə dɔnangi ki nyənn nya ra'gi ki majel ki me'ti kin pəti a dəri, nan de ki njera go ndigi'ti lə Luwə a isi ki dɔ'ne taa biti ki non'ti.

¹⁸ Ngann'm'gi, j'in dɔboy ndɔ'ti nga. Ningə eli adi oyi toki njeban lə Kirisiti a re, nga ningə ki ngɔsine kin, de'gi ngayn ki in njeban'gi lə Kirisiti a njiyəi ne. Lo kin'ti, ji gər kadi j'in dɔboy ndɔ'ti nga. ¹⁹ In de'gi ki tei dann'je'ti ne ə awi, nan k'in ə in de'gi lə'je ki rɔta'ti el. Kin ə re in de'gi lə'je ki rɔta'ti ə re a sii se'je ne. Nan tusi'je inyəi'je be ə awi, kadi toji ki taga toki de kare dann'de'ti ki in de lə'je ki rɔta'ti goto.

²⁰ Ingi ə, ingəi Ndil Luwə ki Kirisiti ur'se, ə ra adi in gəri nya ki rɔta'ti. ²¹ Nga ningə, kin ə m'ndangi makitu m'adi'se ə, in tado gər ə in gəri nya ki rɔta'ti el el, nan in tado gər ki in gəri nya ki rɔta'ti kakin ə m'ndangi'n makitu m'adi'se. Ningə in gəri maji kadi nya ki ngom a te me nya ki rɔta'ti el tɔ. ²² Nan ə in nje ngom wa? Nje ngom in de ki nje k'el k'ene: «Jeju in Kirisiti *De ki Luwə mbət'ə el» kin. Njeban lə Kirisiti, in de ki mbəti Baw in ki Ngonn. ²³ Nga ningə, de ki mbəti Ngonn, de'ə kin uwə Baw Ngonn ki rɔ'ne'ti el jagi tɔ.

²⁴ Ingi ə, maji kadi ngəmi ta ki osi mbi'se'ti lo kulə ngirə nya'gi'ti nu kin maji. Kin ə re ngəmi ta ki osi mbi'se'ti lo kulə ngirə nya'gi'ti nu kin maji ə, a in nan'ti kareba ki Ngonn num ki Baw'a num. ²⁵ Ningə kunndu ki Kirisiti un adi'je in kaji ki biti ki non'ti.

²⁶ Nya ki m'ra dɔ'ti ngayn ə m'ndangi'n makitu kin m'adi'se in ta lə de'gi ki isi sangi kadi n'ɔuki'se me mu'ti kin. ²⁷ Nga ningə ingi, Ndil Luwə ki Kirisiti ur'se kin

* 2:7 2.7 Jan 13.34

isi me'se'ti, adi awi ki ndoo kadi de ndo'se nya el. Ki rota'ti, Ndil Luwə ndo'se nya'gi pəti, ningə ndo'se nya ki rota'ti um ndo'se ngom el. In tado kin ə, kadi rai nya ki ndo'se, doyinan ki Kirisiti.

²⁸ Oyo, ngann'm'gi, uni me'se in nan'ti ki Kirisiti, kadi ji tinyi me'je kati loki a te bus, taa kadi j'uləi do'je nanga ki rəsəl non'a'ti, ndo re'ə'ti el tɔ.

²⁹ Toki in gəri kadi Kirisiti in de ki dana, maji kadi indəi do'se'ti tɔ toki de ki njera nya ki dana in ngonn lə Luwə.

3

¹ Oyi ndigi ki əti bol ki Baw'je Luwə ndigi'je kin! Ndigi'je ndigi ki bari'n'je ngann'ne'gi. Ningə j'in ngann'a'gi toki rota'ti inbe kaa tɔ! Kin ə re de'gi ki gəi nya'gi ki donangi'ti ne ngayn gəri'je el, toji kadi gəri Luwə el. ² Nje ndigi'gi lə'm ki ngayn, ki ngosine kin j'in ngann'gi lə Luwə, nan nya ki j'a ji təl, to lo kiyə'ti bay. Ningə nya kare, ji gər kadi ndo ki Kirisiti a te bus ə, j'a ji tanan si'ə, tado j'a j'oo darɔ'a inbe toki rota'ti. ³ Nga ningə, de ki ra ki aw ki kindəmedotɔ me Kirisiti ki be kin ar njay toki Kirisiti inbe ar njay kin be.

⁴ De ki ra ki ra majel, osi ta ndukun lə Luwə, tado majel ki ra in tanrɔ ndukun lə Luwə. ⁵ In gəri maji kadi Kirisiti re tado k'or majel'gi lə'je, ningə in, de oo majel rɔ'a'ti el. ⁶ Lo kin'ti, de ki ra do Kirisiti'ti, in de ki a nanyi ki lo ra majel'ti el, nan de ki nanyi ki lo ra majel'ti, in de ki oo Kirisiti el num, gər'ə el num tɔ.

⁷ Ngann'm'gi, indəi kumkədi do rɔ'se'ti, adi de ədi'se el. Kin ə re de ra nya dana ə, in de ki dana toki Kirisiti in de ki dana kin be tɔ. ⁸ De ki nanyi ki lo ra majel'ti, in de lə Su, tado Su in njeramajel lo kulə ngirə nya'gi'ti nu. Ningə ki re Ngonn lə Luwə in kadi tuji kulə ra'a'gi.

⁹ De ki təl rɔ'ne ngonn Luwə'ti, in de ki a inyə ta majel ki ra, tado togi ki in rɔ Luwə'ti in rɔ'a'ti. Asi kadi a nanyi ki lo ra majel'ti el, tado Luwə in Baw'a. ¹⁰ Row ki kadi de a gər'n ngann'gi lə Luwə ar njay dann ngann'gi'ti lə Su ə to kin: De ki mbəti ra nya ki dana num, mbəti ndigi ngonnkon'ne num in de lə Luwə el.

Ndigi nan

¹¹ Mbər ta ki osi mbi'se'ti lo kulə ngirə nya'gi'ti, in ta kadi in ndiginan ki yo ge ki ne ge*. ¹² Ningə kadi rai toki Kanyi ra'n kin el. Kanyi in de lə Su ə təl ngonnkon'ne. Ningə in tado ri ə təl ngonnkon'ne wa? Təl'ɔ tado kuləra'a in Kanyi majel, nan kuləra ngonnkon'a in kuləra ki dana†.

¹³ Ngannkon'm'gi, kin ə re de'gi ki nya ki donangi'ti ne nəl'de ngayn ɔdi ta lə'se el ə, adi əti'se bol el. ¹⁴ J'in, ji gəri kadi ji tei me koy'ti j'uri me kaji'ti, tado ji ndigi ngannkon'je'gi. In be tado de ki ndigi ngonnkon'ne el, in de ki isi ginn togi'ti lə koy. ¹⁵ De ki me'ə majel ki ngonnkon'a in de ki nje təl de'gi. Nga ningə gəri maji kadi de ki nje təl de'gi, kaji ki biti ki non'ti goto rɔ'a'ti. ¹⁶ Nya ki kadi ji gər'n nya ki bari'ə ndiginan ə to kin: Jəju Kirisiti un rɔ'ne lə kɔ tado lə'je, in be ə, j'in kaa maji kadi j'uni rɔ'je j'iləi kɔ tado lə ngannkon'je'gi tɔ. ¹⁷ Nya kare, kin ə re de aw ki nyakingə'gi ki donangi'ti ne, ə oo ngonnkon'ne me ndoo'ti, nan uti kum'ne do'a'ti oo kumtondoo li'ə el ningə, ndigi Luwə to ra be rɔ'a'ti wa? ¹⁸ Ngannkon'm'gi, adi ji ndiginan ki bal ta ki ta'gi ki ta'je'ti ne par el, nan adi ji ndiginan ki kulə ji kadi nan, me nya ra'ti ki rota'ti. ¹⁹ Lo kin'ti, j'a ji gəri kadi j'in de'gi lə ta ki rota'ti, nga ningə, takum Luwə'ti, j'a j'iləi me'je nanga. ²⁰ Toki rota'ti, re me'je uwə'je ki ta kaa, ji gər kadi Luwə utə'je taa, gər nya'gi pəti tɔ. ²¹ Nje ndigi'gi lə'm ki ngayn, kin ə re me'je gangi ta do'je'ti el ə, j'a j'elita ki Luwə ki me ki tinyi kati. ²² Nya'gi pəti ki ji dəj'ə, j'a j'ingəi rɔ'a'ti, tado ji təl rɔ'je go mbərikində'gi'ti li'ə num, ji ra nya'gi ki nəl'ə num.

* 3:11 3.11 13.34 † 3:12 3.12 Lotum 4.1-8

²³ Nga ningə, ndu ki un adi'je ə to kin: in ta kadi j'un me'je j'ad'a ki tɔ Ngonn'o Jeju Kirisiti, taa kadi ji ndiginan ki yo ge ki ne ge toki Kirisiti adi'n'je ndu'ne‡. ²⁴ De ki ngəm mbərkikində'gi kin, in de ki ra dɔ Luwə'ti num, Luwə isi me'ə'ti num tɔ. Nya ki kadi ji gər'n toki Luwə isi me'je'ti, in ki takul Ndil'ə ki adi'je.

4

Gər Ndil Luwə ki ndil ki majel

¹ Nje ndigi'gi lə'm, de'gi ki isi eli eyina n'awi ki ndil me'de'ti kin, uni me'se pəti adi'de el, nan kadi nanyi'de oyi bay taa ke ndil ki awi in ndil ki in rɔ Luwə'ti wa. Tado nje ngom'gi ngayn ki nje k'el k'ene n'in njekeltakita Luwə'ti, sananyinan dɔnangi'ti ne. ² De ki ra ki gər kadi Jeju Kirisiti təl rɔ'ne de'ti aw ki Ndil Luwə me'ne'ti, ningə in kin ə in row ki kadi gəri Ndil Luwə. ³ Ningə de ki mbəti kadi gər toki Jeju Kirisiti təl rɔ'ne de'ti, aw ki Ndil Luwə me'ne'ti el, nan in ndil njeban lə Kirisiti yo ə awi'n me'ne'ti. Eli adi oyi ki mbi'se toki njeban lə Kirisiti a re, ningə ki ngəsine kin, re in dɔnangi'ti ne nga.

⁴ In ngann'm'gi, in de'gi lə Luwə, ningə in təti rɔ de'gi ki nje k'el k'ene n'in njekeltakita Luwə'ti kin, tado Ndil ki awi me'se'ti utə nje ki isi dɔnangi'ti ne. ⁵ Nje kakin in lə dɔnangi, nya kin ə, elita to de'gi ki dɔnangi'ti ne be, adi de'gi ki dɔnangi'ti oyi ta lə'de. ⁶ Nga ningə, j'in, j'in de'gi lə Luwə adi de ki gər Luwə ə a oo ta lə'je, nan de ki in de lə Luwə el, a oo ta lə'je el. Lo kin'ti, j'a ji gəri Ndil ki rɔta'ti ki ndil ki ngom.

Ndigi nan in rɔ Luwə'ti

⁷ Nje ndigi'gi lə'm ki ngayn, j'in ji ndiginan ki yo ge ki ne ge, tado ndiginan in rɔ Luwə'ti. De ki nje ndigi madi'ne in ngonn lə Luwə, taa in de ki gər Luwə tɔ. ⁸ Nan de ki ndigi madi'ne el, gər Luwə el, tado Luwə in de ki nje ndigi de'gi. ⁹ Oyi toji ki Luwə toji'je ndigi ki ndigi'je kin: Luwə ulə Ngonn'o ki kareba be dɔnangi'ti ne kadi toki gorow li'ə ə j'isi'n ki dɔ'je taa. ¹⁰ Oo nya ki in ndigi ə tokin: in j'in ə ji ndigi Luwə el, nan in in ə ndigi'je, ə ulə Ngonn'o ki un rɔ'ne ilə kɔ adi koy to nya kujənyamosi kadikare'ti tado kugə'n dɔ majel'gi lə'je*.

¹¹ Nje ndigi'gi lə'm ki ngayn, kin ə Luwə ndigi'je be ningə, maji kadi j'in kaa ji ndiginan ki yo ge ki ne ge tɔ. ¹² De ki oo Luwə ki kum'ne goto, nan kin ə ji ndiginan ki yo ge ki ne ge ə, Luwə isi me'je'ti, ningə ndigi de'gi li'ə toji rɔ'ne ki taga rɔ'je'ti tɔ.

¹³ Nya ki a ra kadi ji gəri'n toki j'isi me Luwə'ti num Luwə isi me'je'ti num in Ndil'ə ki adi'je. ¹⁴ Nga ningə, j'in j'oo ki kum'je num, ji man naj'a num toki Baw'je Luwə ulə ki Ngonn'o kadi in Njekaji de'gi ki dɔnangi'ti ne. ¹⁵ Kin ə re de gər kadi Jeju in Ngonn lə Luwə ə, Luwə isi me'ə'ti num, in isi me Luwə'ti num. ¹⁶ Ningə j'in, ji gəri maji num, j'uni me'je j'adi num toki Luwə ndigi'je. Luwə in nje ndigi de'gi, adi de ki njiyə me ndigi nan'ti, Luwə in me'ə'ti num, in in me Luwə'ti num tɔ. ¹⁷ Kin ə re ji ndiginan j'adi osi row bal ə, j'a ji tinyi me'je kati ndɔ gangi ta'ti. J'a ji tinyi me'je kati tado ji kisikidɔtaa lə'je dɔnangi'ti ne to to nya Kirisiti be tɔ. ¹⁸ Bol goto me ndigi nan'ti, ndiginan ki rɔta'ti ɔr bol kɔ. Bol in nya ki toji kində kɔji ki kadi a re, ningə de ki nje bol in de ki ndiginan goto rɔ'a'ti.

¹⁹ J'in ə, ji ndig'ə tado in Luwə ə ndigi'je kete. ²⁰ Kin ə re de madi el ene: «M'ndigi Luwə», ningə təl ɔsi ta ngonnkon'ne ə, in de ki nje ngom kare. Kin ə re ngonnkon'i ki oo'ə ki kum'i ne kin in ndigi'ə el ə, Luwə ki oo'ə ki kum'i el kin asi kadi a in ndigi'ə el tɔ. ²¹ Mbərkikində ki j'ingəi rɔ Luwə'ti el ene: «De ki ndigi Luwə ə, maji kadi ndigi ngonnkon'ne tɔ.»

5

Kunme kadi Ngonn Luwə in ngirə ndiginan

¹ De ki ra un me'ne adi Jeju Kirisiti De ki Luwə mbət'ə in ngonn lə Luwə. Nga ningə, de ki ndigi baw ngonn, ndigi ngonn'o ki oj'ə tɔ. ² Kin ə re ji ndigi Luwə, ə ji rai kulə ki mbərkikində'gi li'ə ningə, lo kin'ti ə j'a ji gər'n toki ji ndigi ngann'a'gi. ³ Tado ndigi Luwə in ta kadi ji ngəmi go mbərkikində'gi li'ə. Ningə mbərkikində'gi li'ə ɔy el tɔ, ⁴ tado ngann'gi lə Luwə pəti təti rɔ ndigi ra ki dɔnangi'ti ne. Ningə nya ki ji təti'n rɔ ndigi ra ki dɔnangi'ti ne in kunme lə'je. ⁵ Nan ə asi kadi təti rɔ ndigi ra ki dɔnangi'ti ne wa? De'ə ə in de ki un me'ne adi Jeju in Ngonn lə Luwə kin par.

Naji ki man ki dɔ Jeju'ti

⁶ In Jeju Kirisiti ə re dɔnangi'ti ne ki mann batəm lə'ne num ki mosi koy'ne num. Re ki mann par el, nan re ki mann in ki mosi. Ningə Ndil Luwə ə in nje mannaji, tado Ndil in ta ki rɔta'ti. ⁷ Ningə ki ne kin, nje mannaji'gi in mutə, ⁸ adi in Ndil Luwə num, mann num, taa mosi num tɔ. Ningə nya'gi ki mutə kin ndu'de in nan'ti. ⁹ Ji taa mannaji lə de'gi maji, nan mannaji lə Luwə tɔg'ɔ in ngayn inbe bay tɔ; ningə in mannaji ki man dɔ Ngonn'on'ti. ¹⁰ De ki un me'ne adi Ngonn lə Luwə aw ki mannaji kin me'ne'ti, nan de ki taa ta lə Luwə el, ra'a nje ngom'ti, tado taa naji ki man ki Luwə man dɔ Ngonn'on'ti kin el.

Kaji ki biti ki non'ti

¹¹ Naji ki man ki kadi ji gəri maji in kaji ki biti ki non'ti ki Luwə adi'je kin. Ningə in kaji ki adi'je ki takul Ngonn'o. ¹² De ki in me Ngonn'ti ingə kisikidɔtaa, nan de ki in me Ngonn lə Luwə'ti el, kisikidɔtaa li'ə goto. ¹³ Nga ningə, ki ne kin, m'ndangi makitu kin m'adi'se, in ki uni me'se adi Ngonn lə Luwə, kadi in gəri toki ingəi kaji ki biti ki non'ti.

Kelta ki Luwə tado njeramajel'gi

¹⁴ Kin ə re ji dəji Luwə nya kigo ndigi'ti li'ə ə, a oo dɔ ndu'je, ningə lo kin'ti, j'a ji tinyi me'je kati. ¹⁵ Toki ji gər kadi oo dɔ ndu'je, ji tinyi me'je kati kadi j'a j'ingəi nya ki ji dəj'ə tɔ.

¹⁶ Kin ə de madi oo ngonnkon'ne me majel'ti ki asi kadi te koy ə el, maji kadi elta ki Luwə ə Luwə a aj'a. In de'gi ki majel'gi lə'de a te koy el ə ta kin sɔw dɔ'de. Ta kare, majel madi in non a te koy, ningə in ko majel ki be kin ə m'dəji'se kadi elita ki Luwə dɔ'ti el. ¹⁷ Nya ra ki gorow'ə'ti el pəti in majel, nan majel pəti ə te koy el. ¹⁸ Ji gər kadi de'gi ki in ngann'gi lə Luwə, a nanyinan ki lo ra majel'ti el, tado Ngonn Luwə ngəm dɔ'de, Su asi ra se'de nya madi el. ¹⁹ Ji gər kadi j'in de'gi lə Luwə, nan dɔnangi ba pəti in ginn tɔgi'ti lə Su. ²⁰ Ji gər bay tɔ kadi Ngonn Luwə re, adi'je nyagər ki kadi ji gər'n Luwə ki rɔta'ti. Ningə j'in, j'ində rɔ'je nan'ti ki Luwə ki rɔta'ti ki takul Ngonn'o Jeju Kirisiti. In ə in Luwə ki rɔta'ti, in ə in kaji ki biti ki non'ti.

²¹ Ngann'm'gi, ɔgi rɔ'se kun go kagi yo'gi.

Makitu ki nja joo ki Jan ndangi

Ta ki do makitu'ti ki nja joo ki Jan ndangi

Makitu kin in ki kulə'n kadi mbəti ki Dene lə Luwə ki ngann'a'gi adi to to ki in njekawnan lo madi'ti ki njekunme'gi ki me'ti be. Maji kadi in ndiginan yo ki ne ningə kadi uwəi tōgi'de ba me rō'ti ki isi rōi ki de'gi ki isi ndoi de'gi nyando'gi ki ngom ki lo lo.

Kon ta'gi ki me'ti: Kandi me ta'ti 1-3. Maji ki ur mad'a lə ndigi 4-6. Ndəji nan ki ojido nyando'gi ki ngom 7-11. Dəboy ta 12-13.

Kuwə ji nan

¹ M'in Ngatōgi lə njekawnan'gi, m'ndangi makitu kin mad'i in Dene ki Luwə mbəti, taa madi ngann'i'gi ki in se'de'gi, m'ndigi'se ndigi ki rōta'ti. Ningə in m'in par ə m'ndigi'se el, nan in de'gi pəti ki gəri nya ki rōta'ti ə ndigi'se. ² Ji ndigi'se tado nya ki rōta'ti uwə me'je, ningə in nya ki a to me'je'ti bitu ki non'ti. ³ Ningə ji dəji kadi memaji, ki k'oo kumtondoo, ki lapiya lə Baw'je Luwə in ki Ngonn'o Jeju Kirisiti in sese nan'ti kadi isi me nyara ki rōta'ti ki me ndigi nan'ti.

Nya ra ki rōta'ti in ki ndiginan

⁴ Rōm nəl'm ki dum bitu kadi m'oo toki ngann'i'gi madi isi njiyəi do row'ti ki rōta'ti, toki Baw'je Luwə dəji'n'je. ⁵ Ningə ki ngosine kin, Dene ki njendigi lə'm, nya ki m'dəj'i, in ta kadi ji ndiginan ki yo ge ne ge. In mbərkikində ki sigi ə m'ad'i el, nan in ndukun ki j'ingəi lo kulə ngirə'ti nu inbe kin*. ⁶ Ndigi nan in njiyə go mbərkikində'gi'ti lə Luwə. Nga ningə, mbərkikində ki osi mbi'se'ti lo kulə ngirə'ti nu, in ta kadi njiyəi me ndigi nan'ti.

⁷ Nje kədi de'gi k'ilə'de kə ngayn sananyinan ki lo pəti dənangi'ti ne, ningə mbeti kadi n'eli toki Jeju Kirisiti təl'de toki rōta'ti. Lo kin'ti a oyi'de ki nje ngom'gi, ki njeban lə Kirisiti. ⁸ Indəi kumkədi do rō'se'ti inbe'gi, kadi kandi kulə ra'se nanyi kə kare el, nan kadi ingəi nyakugə goji'se ki asi low'ə'ti berere. ⁹ Ningə de ki ra do nja'ne'ti me nyando'ti ki ojido Kirisiti el, nan to ra dow kare, in de ki nya madi ki doo'a nan'ti ki Luwə goto ne. De ki ra do nja'ne'ti me nyando'ti ki ojido Kirisiti, in de ki doyanan nan'ti ki Luwə ki Baw ki Ngonn'o num. ¹⁰ Kin ə re de madi re rō'se'ti ki nya ki rangi um ki nyando kin el ə, uwəi'ə ki rō'se'ti el num, uwəi ji'ə el num. ¹¹ Tado re uwəi ji'ə ə, rai madi nan si'ə do kulə ra'a'ti ki majel.

Ta ki dəboy'ti

¹² M'aw ki nya'gi ngayn bay kadi m'el'se, nan m'ndigi kadi m'ndangi ki mann ndangi nya me makitu'ti el. Tado m'ində me'm'ti kadi m'a m'aw rō'se'ti kadi m'el'se ta ki ta'm, kadi to rōnel lə'je osi taga bal. ¹³ Ngann'gi lə konnann'i ki in njekawnan'gi ki ne, ki in de'gi ki Luwə mbəti'de uwəi ji'i.

---

* 1:5 1.5 Jan 13.34, 15.12,17

Makitu ki nja mutə ki Jan ndangi

Ta ki do makitu'ti ki nja mutə ki Jan ndangi

Makitu kin, in ki ndangi k'ulə'n kadi njekərnon njekawnan, ki in Gayusi, kadi piti'n ra maji li'ə ki ra ki ndəgi njekunme'gi ningə kadi təl ndəji'n'ə ojido Diyotirəpi tə.

Kon ta'gi ki me'ti: Kandi me ta'ti 1-4. Piti ki Jan piti Gayusi 5-8. Ndəji nan ki ojido Diyotirəpi 9-10. Mbər ki Jan ində adi Gayusi ojido Demetriyusi 11-12. Dəboy ta 13-15.

Kuwə ji nan

¹ M'in Ngatəgi lə *Njekawnan'gi, m'ndangi makitu kin mad'i in njendigi lə'm ki ngayn Gayusi, ki m'ndig'i ndigi ki rəta'ti. ² Madi'm ki ngayn, m'ndig'i kadi nya'gi pəti ki rə'i'ti awi maji ki kete kete. M'dəji kadi darə'i in ki lapiya toki ndil'i in'n ki lapiya kin be tə.

Gayusi in njera nya ki maji

³ Toki rəta'ti, rə'm nəl'm ngayn, tado ngannkon'je'gi ki rei tei ne, manyinaji do nya ki rəta'ti ki oyi rə'i'ti. Elita do njiyə'ti ki isi njiyə me nya ki rəta'ti. ⁴ Nya ki adi'm rənel ngayn in ta kadi m'oo toki ngann'm'gi isi njiyə do row'ti ki rəta'ti. ⁵ Madi'm ki ngayn, isi toji toki in nje ra nya ki low'ə'ti me k'ində'ti ki isi ində kum'i go ngannkon'je'gi'ti, ki in mbah'gi inbe bay. ⁶ Ngannkon'je'gi kin, manyinaji ndigi ki in ndigi'de kin ki takum Njekawnan'gi'ti. Kadi nanyi ki lo ra'ti se'de ra ki asi ta tə Luwə kadi uni ta mbah lə'de ki kete. ⁷ In tado tə Kirisiti ə osi do row'ti ki kanji taa nya ji de'gi'ti ki gəri Luwə el. ⁸ J'ingi ə, maji kadi j'osi ginn de'gi ki be kin, kadi j'indəi rə'je nan'ti se'de do kulə kiləmbər nya ki rəta'ti ki isi rai.

Hal Diyotirəpi

⁹ M'ndangi ngonn makitu m'adi Njekawnan'gi, nan Diyotirəpi ki in de ki ge kadi n'in taa n'isi do de'gi'ti ra kulə ki ta lə'm el. ¹⁰ In kin ə, ndo ki m'a m'te rə'se'ti ə, m'a m'el kuləra'a ki majel kin ki taga, in ki isi ində do'je lo'ti wor wor ki ta'gi ki majel. Ningə nya kare ki to ngayn, inbe mbəti kuwə ngannkon'je'gi ki mbah ki rə'ne'ti, taa de'gi ki ndigi kadi n'uwəi'de ki rə'de'ti kaa əgi de do'a tə. De'gi ki uwəi'de ki rə'de'ti ə, in tuwə'de ko dann Njekawnan'gi'ti. ¹¹ Nje ndigi lə'm ki ngayn, ndaji majel ki ra el, nan kadi ndaji maji ki ra. De ki njera maji in de lə Luwə, nan de ki njeramajel in de ki gər Luwə el.

¹² Re in Demetriyusi ə, in de'gi pəti ə manyinaji ki maji do'a'ti. Nya ra ki rəta'ti ki in rə Luwə'ti, ki isi təl rə'ne go'ti inbe kin kaa mannaji li'ə. Taa j'inbe kaa ji mannaji li'ə tə. Ningə in gər kadi naji ki man lə'je in mannaji ki rəta'ti.

¹³ M'aw ki nya'gi ngayn kadi to m'el'i, nan m'ndigi kadi m'ndangi ki mann ndangi nya ki kagi ndangi nya el. ¹⁴ Tado m'ində me'm'ti kadi kagilo ngayn el ə j'a j'oo nan, kadi j'eli nan ta ki ta'je. ¹⁵ M'dəji kadi isi ki lapiya. Madi'je'gi ki ne uwəi ji'i. Ningə kadi uwə ji madi'je'gi ki non kare kare adi'je tə.

Makitu ki Judi ndangi

Ta ki do makitu'ti ki Judi ndangi

Makitu kin in ki kulə'n kadi njetudə'ə'gi ki in de'gi ki de gər ta'gi ki ojido'de ar njay el. De'gi madi'gi in non in nje sanan nyando ki ngom tuləi de'gi ki Judi ulə ki makitu adi'de kakin nan'ti. Ko degə'gi kakin rai rə'de to njekunme'gi ki rəta'ti be. Njendangi makitu ulə dingəm me njetudə'ti kadi tinyəi ki kunme kadi Luwə toki njekawkulə'gi ndoi'de. Maji kadi rai ki nan yo ki ne ki tōgi lə Ndil Luwə.

Ta ki me makitu'ti kin tanan ki ta ki me makitu'ti lə Piyər ki nja joo ki rowninn'ə in 2 kin be.

Kon ta'gi ki me'ti: Kadi me ta'ti 1-2. Nje sanan nyando ki ngom ki takigangi ki ojido'de 3-16. Uwəi kunme ki ndiginan səm 17-23. Tōji in do Luwə'ti 24-25.

Kuwə ji nan

¹ M'in Judi, njekuləbər lə Jeju Kirisiti, ki m'in ngonkon Jaki*, ə m'ndangi makitu kin m'adi ingi ki Luwə bər'se, ki Baw'je Luwə ndigi'se, ki Jeju Kirisiti ngəm'se to nya lə'ne kin. ² Ningə kadi k'oo kumtondo, ki lapiya, ki ndiginan lə Luwə to mbar mbar ki do'se'ti.

Njendo de'gi nya ki ngom

³ Nje ndigi'gi lə'm ki ngayn, m'ndingə ngayn kete kadi m'ndangi makitu madi'se ojido kaji ki j'in kareba do'ti kin. Ningə ki ngə'sine kin, in tōgi madi ki isi do'm'ti kadi m'ndangi makitu kin m'adi'se, m'ulə'n dingəm me'se'ti kadi rəi do kunme'ti ki Luwə adi de'gi lə'ne nja kareba par go'ə gangi kin. ⁴ M'el be tado de'gi madi ki takigangi ki do'de'ti in ki ndangi me makitu'ti lə Luwə kete nu kin, turi dann'se'ti, isi mbiri ta memaji lə Luwə kin, təli'ə ta ra kaya'ti lə'de, taa mbeti de ki in kar'ne ba ə in Njekundo'je, ki in Burəbe lə'je Jeju Kirisiti kin to.

⁵ M'gər kadi in gəri nya'gi pəti maji, nan m'ndigi kadi m'olo me'se do'ti toki, loki Burəbe te ki de'gi lə'ne be bər'ti Ejipiti, go'ti, to ko nje'gi ki rai rə'de to njekunme el†. ⁶ Ningə m'ndigi kadi m'olo me'se do'ti bay toki, malayka'gi ki rai do tōgi'ti ki Luwə adi'de kin el, nan mbeti lo kisi'de, Luwə uwə'de dangay'ti lo'ti ki diw, do'de ki kulə gindi ki kadi a toi biti ki non'ti, tado takigangi ki boi ki a re. ⁷ In be to ə, Sodom ki Gomor† ki be'gi ki gugi gidi'de, ki uni rə'de uləi me kaya ki ra'ti, kah'a'ti lə malayka'gi inbe kakin to, adi sangi nan ki lo sangi nan'ti el kin, Luwə uwə'de dangay'ti me por'ti ki biti ki non'ti. Ningə in kin in ndəji nan ki to tado lə de'gi pəti.

⁸ In be ə, njendo de'gi nya ki ngom kakin, me do majel'ti lə'de, buri ki rə'de, kidi tōgi lə Luwə, taji malayka'gi ki eyina tōji'gi. ⁹ Nya kare, Misel ki in kibo lə malayka'giŠ, loki isi manjinan ta'ti ki Su, isi kəli nan do ninn Moji'ti kin kaa*, sangi kadi n'gangi ta madi to nya taji do'a'ti el, nan ta ki el ə, el ene: «Kadi Burəbe indəi oji†.» ¹⁰ Nan de'gi ki njendo de'gi nya ki ngom kin, nya ki gəri'ə el kaa taji'ə, nga ningə, nyagər ki oji'de to yan da'gi be par kin ə, in nya ki kadi tuji'de to tuji yo. ¹¹ Tuji in do'de'ti, tado uni row lə Kanyi†; tado ta lə nar ə uri mu to BalamŠ be; tuji tado tanyi rə to Kore* in ki de'gi lə'ne be. ¹² Kisi'de sese ta nya kusə'ti lə ngannkon nan'gi, ra adi

* **1:1** 1.1 Mat 13.55; Mrk 6.3 † **1:5** 1.5 Tekitaga 12.51; Kər Isirayel'gi 14.29-30 ‡ **1:7** 1.7 Lotum 19.1-25 § **1:9** 1.9 1Te 4.16; Daniyel 10.13,21, 12.1; TNT 12.7 * **1:9** 1.9 Ndukun ki nja joo 34.6 † **1:9** 1.9 14-15 ‡ **1:11** 1.11 Lotum 4.3-8 § **1:11** 1.11 Kər Isirayel'gi 22.1-35 * **1:11** 1.11 Kər Isirayel'gi 16.1-35

nyakuso læ'se tæl nya ki to njen. Sõi ge anyinan ge adi asi'de ki kanji røsøl, gonyi ta rø'de inbe'gi. Toi to kilndi ki næl or'w aw si'ø adi lo kadi ødi goto kin be, toi to kagi'gi ki nanyi kandi'de'ti kaa andi el, adi loki de or'de ki ngirø'de ba kø ø, tæli oyi koy ki nja joo kin be. ¹³ Manji kulø ra'de'gi ki to røsøl ki taga to pungì ba ki ßuki pulum'ne ngangì ba'ti kin be. Taa toi to mee'gi ki gøri lo k'aw'de el, ki lo ki diw kururu to tado læ'de biti ki non'ti kin be.

¹⁴ In ingi ø njekeltakita Luwø'ti Enøki† ki in kaw'je ki nje nja siri go Adam'ti elta ki ta Luwø'ti ndon ndil dø'de'ti ene: «Oyi, Burøbe a re ki malayka'gi ki ar njay dør døgi banyi banyi, ¹⁵ kadi gangì ta kibo dø de'gi'ti pøti. A uwø njeramajel'gi pøti dangay'ti øji'n dø kulø ra'de'gi ki majel pøti ki rai øsi ta Luwø, taa øji'n dø ta'gi ki maji k'el el pøti ki eli dø Luwø'ti tø.» ¹⁶ In de'gi ki rønøl læ'de goto, isi ßarita ki døkagilo'gi pøti. Rai nya'gi ki me'de ndigi, ta ki isi te ta'de'ti in rø ki køji, ningø re oo'de isi toi'de pe pe kin ø, in kadi ingøi nya ki to soti ki darø'de rø de'ø'ti kin.

Ta køji ki rø nje ndolo go Kirisiti'ti

¹⁷ Nga ningø, ki øji dø'se, in njendigi'gi læ'm ki ngayn, m'døji'se kadi adi me'se olo dø ta'ti ki njekawkulø'gi læ Burøbe læ'je Jeju Kirisiti eli'se kete nu kin. ¹⁸ Eli'se eyina: «Døkagilo ki døboy'ti ø a ingøi de'gi ki a uwøi'se kogi num, a njiyøi kigo ndigi ra'ti ki majel ki me'de'ti num tø.» ¹⁹ Kadi in gøri, in ingi ø in nje re ki gangì nan. Ningø mørtø'gi læ'de in mørtø kigo darø'ti, um in mørtø ki in rø Ndil Luwø'ti el. ²⁰ Nan ingi, njendigi'gi læ'm ki ngayn, m'døji'se kadi adi ngirø kisikidøtaa læ'se in dø kunme'ti ki røta'ti læ'se kin. Elita ki Luwø ki tøgi Ndil'ø. ²¹ Ningø kadi uwøi tøgi'se ba me ndigi'ti ki Luwø ndigi'je. Uwøi tøgi'se ba in nginøi re Burøbe læ'je Jeju Kirisiti ki me memaji'ti li'ø, a adi'se kaji ki biti ki non'ti kin. ²² Nje ki me'de isi tøsi, maji kadi oyi kumtøndoo læ'de. ²³ Aji'de ki row nagi nan ta por'ti taa. Nje ki rangì ßay, maji kadi oyi kumtøndoo læ'de, nga ningø oyi rø'se maji kadi rati rø'se ki kulø ra'de'gi ki majel kin el, nan kadi øsi kulø ra'de'gi ki majel ngørøngi. Øsi ngørøngi, biti kadi ku rø'de ki kulø kigo darø'ti tæl'ø nya ki to njen'ti kin kaa kadi øsi ngørøngi ßay.

Kulø tøji dø Luwø'ti

²⁴⁻²⁵ Kadi kulø tøji in ki dø Luwø'ti ki in ki kar'ne ba ø in Luwø, in ki asi kadi ngøm'se adi øsi me majel'ti el, in ki kadi a ra adi tei rei me kunj'ø'ti ki rønøl kadi nya madi ra'se el, in ki Njekaji'je ki row læ Burøbe læ'je Jeju Kirisiti kin, kadi tøßar, ki k'øti ßøl, ki tøgi, ki konbe, in li'ø, døkagilo'ti ki dør, ki døkagilo ki ßone, ki døkagilo ki a re biti ki non'ti! *Amen.

† 1:14 1.14 Lotum 5.18, 21-24

Ta Nya'gi Kikiyø ki Tekido'a

Ta ki dø makitu'ti læ Ta nya'gi kikiyø ki tekido'a

Makitu kin elta dø nyakoo me ndil'ti ki Jeju Kirisiti toji Jan dø dor'ti ki Patimosi. Ki gorow læ nyatoji'gi ki kun nyakoji'n ø kelta'a, makitu kin elta sølme ki rø njekunme'gi'ti ki isi ingøi kon tado kindøkumndoo ki kadi nan kon. Makitu kin adi me'de tinyi kati toki in Luwø ø uwø nya'gi pøti ki rai nya dønanngi'ti ne me ji'ne'ti. Døboy'ti, a tətiro njeban'gi læ'ne nan'ti ki Satan ningø a budi'de mur mur kitakul Burøbe ki in Kirisiti. De'gi læ Luwø ki tinyøi nan si'ø, a ingøi døran ki sigi ki dønanngi ki sigi. A in nan'ti ki Ngonn Bati lo nyakuso taa nan'ti ningø a sii si'ø Jerujalem'ti ki sigi biti ki non'ti.

Kon ta'gi ki me'ti: Kandi me ta'ti ki nyakoo me ndil'ti ki døketete 1. Makitu ki ndangi kadi njekawnan'gi ki siri 2-3. Makitu ndar ki bir kutita'a ki nyakøsidønya ki siri 4.1-8.1. Tow gaji'gi ki siri 8.2-11.19. Køki lii ki da'gi ki joo 12-13. Ki rø Ngonn Bati'ti dø mbal Siyon'ti 14.1-5. Takigangi 14.6-20. Tuji'gi ki døboy'ti 15. Køpi wongi ki siri læ Luwø 16. Bulø de'gi læ Babilon 17.1-19.4. Nyakuso taa nan læ Ngonn Bati 19.5-10. Takigangi dø da'gi'ti ki joo 19.11-20. Rø tøti Satan 20. Døran ki sigi, dønanngi ki sigi ki Jerujalem ki sigi 21.1-22.5. Jeju a tøl 22.6-21.

¹ Makitu kin in nya ki to lo kiyø'ti ki Jeju Kirisiti te ki dø'a. Ningø in Luwø ø ad'a kadi toji kuløbør'gi læ'ne, kadi gøri nya ki a ra nya ndøkba. In be ø, Jeju Kirisiti ulø ki malayka læ'ne kare adi aw te ki dø'a adi njekulø li'ø Jan gør. ² Jan mannaji dø nya'gi'ti pøti ki oo kin toki in ta læ Luwø, toki in ta ki røta'ti ki Jeju Kirisiti te ki dø'a.

³ Majikur in dø de'ti ki tudø makitu kin, ki dø de'gi'ti ki nje koo dø ta'gi ki te ta Luwø'ti kin, ø tøli rø'de go'ti. Tado døkagilo ki nya'gi kin a rai nya in ndøkba.

Ta ki søw dø Njekawnan'gi ki Siri ki dønanngi Aji'ti

⁴ M'in Jan, ø m'ndangi makitu m'adi'se in *Njekawnan'gi ki Siri ki sii dønanngi Aji'ti*.

M'døji kadi Luwø ki isi non bone, ki isi mayinu, ki in nje re num, kadi ndil'gi ki Siri ki rai non kumbør ngar'ti li'ø num, ⁵ taa kadi Jeju Kirisiti ki in nje mannaji ki in nje ra nya ki low'ø'ti, ki in de ki døketete ki indø taa dann njekoy'gi'ti, ki in Ngar læ ngar'gi ki dønanngi'ti ne kin num, pøti kadi memaji ki lapiya in sese nan'ti.

Jeju Kirisiti ndigi'je, ø taa'je ginn togi'ti læ majel ki mosi'ne, ⁶ ør'je indø'je ta dangi to ngar'gi, tøl'je njekujønyamosi kadikare'ti kadi ji ra kulø j'adi Luwø ki Baw'a. M'døji kadi toji ki togi in li'ø ki døkagilo'gi ki døkagilo'gi, *Amen!

⁷ Oyi'ø, isi re me kil ndi'ti,
de'gi pøti a oyi'ø ki kum'de†,
nje inbe ki nje køsi kad'a ki ningø kin ka a oyi'ø ki kum'de,
ginn kaw'gi ki dangi dangi ki dønanngi ne a nonyi ndoo tado li'ø.
Oyo, Amen!

⁸ Burøbe Luwø ene: «M'in Alpa ki Omega, nje kisi non bone, Nje kisi mayinu, ki nje re, m'in Nje togi pøti.»

Jan oo Kirisiti me ndil'ti

⁹ M'in ngonnkon'se Jan, ki m'in sese nan'ti me kon'ti, m'in dann'se'ti ingi ki Luwø indø'se to ngar'gi, m'in m'uwø togi'm ba sese me kindø rø nan'ti ki Kirisiti. De'gi iløi

* 1:4 1.4 2Ko 1.8 † 1:7 1.7 Daniyel 7.13; Jakari 12.10

m'in dangay'ti dɔ dor'ti ki Patimosi tado ta lə Luwə ki m'iləmbər'ə, taa tado mannaji ki m'man dɔ ta ki rɔta'ti ki Jeju Kirisiti te ki dɔ'a. ¹⁰ Ndo'a'ti kin, in ndɔ lə Burəbe, ə Ndil Luwə re ur dɔ'm'ti, adi m'oo ndu ta madi te go'm'ti ki tɔgi'ne to ndu tow be, ¹¹ el'm ene: «Nya ki oo kin, ndangi me makitu'ti, ə go'ti, ulə'n adi Njekawnan'gi ki Siri, adi in Epeji, ki Simirnə, ki Pergam, ki Tiyatir, ki Sardi, ki Piladelpi, ki Lawodise.»

¹² Lo kin'ti, m'yəti rɔ'm kadi m'oo de inbe ki ra el'm ta kin ə, m'oo lambi'gi ki rai'de ki ɔr in Siri. ¹³ Ningə dann lambi'gi'ti kakin, de madi ki to to *Ngonn de be isi'ti non. Ulə ku ngal rɔ'ne'ti, ə dɔ bədi'ne ki kulə ki rai ki ɔr. ¹⁴ Dɔ'a ge, ki bisɔ dɔ'a ge, ndai bal bal to buy, eke bu wa be. Kandi kum'ə on to por be. ¹⁵ Nja'a'gi toi to handi ki ndolo, ki kɔdi ho kam be, ə ndu'ə ə to to pungɔ ba kam be tɔ. ¹⁶ Uwə mee'gi siri ji kol'ne'ti, ningə kiyəɔ ki ta'a ati kol kol, taa ta kat'a in dow joo num, te ta'a'ti. Kum'ə unji to kadi ki dann kada kam be. ¹⁷ Loki m'oo'ə ə, m'osi nja'a'ti to de ki oy, m'to. Nan ində ji kol'ne dɔ'm'ti ene: «Bol el, m'in ki dɔkete, ə m'in ki dɔboy'ti tɔ, ¹⁸ m'in nje kisi kumngayira ba, m'oy, nan m'təl m'nji kumngayira ba, kadi m'nji biti ki dɔkagilo'gi ki dɔkagilo'gi. M'aw ki lakele lə koy ki lo ki koo ji'm'ti. ¹⁹ Ningə, kadi ndangi nya ki oo, nya ki isi ra nya ngɔsine, ki nya ki a ra nya go'ti gogi. ²⁰ Nga ningə, ki ɔjido mee'gi ki siri ki oo ji kol'm'ti, ki lambi'gi ki siri ki rai'de ki ɔr, k'ɔr me'de ə to kin: mee'gi ki siri, in malayka'gi lə Njekawnan'gi ki siri, ningə lambi'gi ki siri, in Njekawnan'gi ki siri tɔ.»

2

Makitu ki ndangi kadi Njekawnan'gi ki Epeji'ti

¹ Nje kuwə mee'gi ki siri ji kol'ne'ti, nje njiyə dann lambi'gi'ti siri ki rai'de ki ɔr el'm m'in Jan ene: «Ndangi makitu kin adi malayka lə Njekawnan'gi ki Epeji'ti, el'ə toki nje kuwə mee'gi ki siri ji kol'ne'ti, nje njiyə dann lambi'gi'ti ki siri ki rai'de ki ɔr el ene: ² M'gər nya ra'gi lə'i, m'gər kulə rai, ki kuwətɔgiba lə'i. M'gər kadi in ilə bandi tanan'ti ki nje me majel'gi el. De'gi madi ki isi bari rɔ'de njekawkulə'gi, nan in njekawkulə'gi el kin, nan'de adi gər'de to nje ngom'gi. ³ In nje kuwə tɔgi ba, ingə kon tado lə'm, nan be kaa, inyə ta'a el. ⁴ Nga ningə, nya kare ki m'aw'n sə'i ki ta dɔ'ti, in ta lə k'inyə ki inyə ta ndigi ki in ndigi'm kete kin kɔ. ⁵ Ə adi me'i olo dɔ lo ki osi'ti, tɔr ndu'i ki ngɔsine kin, ə təl re dɔ nja'i'ti ki kete gogi. Re inyə panjiyə'i ki ngɔsine kin kɔ el ə, m'a m're kadi m'un lambi lə'i lo kis'ə'ti kin kɔ. ⁶ Ningə ki ngɔsine kin, nya kare ki m'oo maji, rɔ'i'ti, mbəti kuləra Nikolayiti'gi, toki m'in m'mbəti'n kulə ra'de kakin be tɔ. ⁷ De ki aw ki mbi'ne ə, kadi oo'n dɔ ta ki Ndil Luwə el Njekawnan'gi kin!

«De ki nje tɔti rɔ, m'a m'ad'a sɔ kandi kagi koy el ki ra me Paradisi'ti lə Luwə*.»

Makitu ki ndangi kadi Njekawnan'gi ki Simirnə'ti

⁸ Makitu kin ndangi adi malayka lə Njekawnan'gi ki Simirnə'ti: Ta ki de ki dɔkete, ki in de ki dɔboy'ti tɔ, de ki oy nan təl isi kumngayira ba, el me'ti ə to kin: ⁹ M'gər kon lə'i ki ndoo lə'i, nan ki rɔta'ti, in njenyakingə. Taa m'gər ta'gi ki majel ki nje ki bari rɔ'de eyina n'in *Juwipi'gi, nan ki rɔta'ti, in Juwipi'gi el, isi eli dɔ'i'ti: in kəykawnan lə *Satan. ¹⁰ A ingə kon, nan maji kadi in bol el. Su a buki de'gi madi dann'se'ti dangay'ti kadi nan'n tɔgi'se, a ingə kon asi ndɔ dɔgi, nan uwəi kul'ə biti koy, ə m'a m'adi'se jɔgi tɔti rɔ, ki in kaji ki biti ki non'ti.

¹¹ De ki aw ki mbi'ne ə, kadi oo'n dɔ ta ki Ndil Luwə isi el njekawnan'gi kin maji! De ki nje tɔti rɔ, koy ki nja joo a te kad'a'ti el.

Makitu ki ndangi kadi Njekawnan'gi ki Pergam'ti

¹² Makitu kin ndangi adi malayka læ Njekawnan'gi ki Pergam'ti: Ta ki de ki nje koti kiyøro ki ta'a ati kol kol, taa ta kat'a in dow joo num to, el me'ti ø to kin: ¹³ M'gør lo ki isi'ti kin; in lo ki Satan onbe søm'ti, nan be kaa, biti bone, in uwø rø'i rø'm'ti adi ngan, tusi kunme læ'i inyø el. Døkagilo inbe ki ndo ki toli njekuløbør læ'm ki nje ra nya ki low'ø'ti, Antipasi, lo'ti inbe ki Satan isi'ti kin kaa, manji ndu'i el. ¹⁴ Ningø, nya kare ki m'aw'n sæ'i ki ta dø'ti, in ta læ de'gi læ'i ki madi ki uwøi go nyando ki to to yan Balam be ngan kin. Balam ki nje kaji ngar Balaki kadi iyø kulø uwø'n ngann Isirayel'gi ki row kuso da ki iløi kadikare'ti bari yo'gi num, sangi nan kaya'ti num†. ¹⁵ In be to ø, in kaa aw ki de'gi ki nje kuwø go nyando læ Nikolayiti'gi non to. ¹⁶ Ø kadi tør ndu'i. A re in be el ø, m'a m're ngosine kadi m'ro ki degø'gi kin ki kiyøro ki te ta'm'ti kin.

¹⁷ De ki aw ki mbi'ne ø, kadi oo'n do ta ki Ndil Luwø isi el Njekawnan'gi kin!

De ki nje tøti rø, m'a m'ad'a mann ki in nyakuso ki kiyø løki, m'a m'ad'a køsi mbal ki nda, ki in ki ndangi to'ti ki sigi‡, ki in to ki de gør el søm'ti. De ki mbal kin ødi ji'ø par ø gør to kin.

Makitu ki ndangi kadi Njekawnan'gi ki Tiyatir'ti

¹⁸ Makitu kin ndangi adi malayka læ njekawnan'gi ki Tiyatir'ti: Ta ki Ngonn læ Luwø el ki in de ki kandi kum'ø on to por be, taa nja'a'gi toi to handi ki ndolo, ki kødi ho kam be, el ø to kin: ¹⁹ M'gør kulø ra'i'gi, ki ndiginan ki to rø'i'ti, ki kunme læ'i, ki ra kulø kadi de'gi, ki kuwøtøgiba læ'i. Nya ra'i'gi ki gogi ne banyinan utø in ki kete'gi. ²⁰ Nan nya kare ki m'aw sæ'i ki ta dø'ti, in k'inyø ki inyø Jejabel, ki ene n'in dene ki njekeltakita Luwø'ti kin, adi isi buki njekulø'gi læ'm mu'ti: isi øsi'de ki me kaya ki ra'ti, ki me kuso da'ti ki iløi kadikare'ti bari yo. ²¹ M'inyø døkagilo m'ad'a kadi inyø'n gorow njiyø'ne kø, nan mbøti k'inyø gorow kaya ki ra. ²² In be ø, m'a m'ilø nanga do tirø rø kon'ti, nan'ti ki nje sangi nan kaya'gi'ti. A re inyøi ta panjiyø'de'gi ki majel kin kø wa taa, to m'inyø ta nya ki m'øji kadi m'ra se'de kin. ²³ M'a m'adi ngann'a'gi oyi. Ningø, lo kin'ti, Njekawnan'gi pøti a gøri kadi m'in de ki m'gør møta'gi, ki ndigi ra'gi læ de'gi. De ki ra dann'se'ti, m'a m'ra'a kigo kulø ra'a'ti§. ²⁴ Nga ningø, in ndøgi Njekawnan'gi ki Tiyatir'ti, ki uwøi go nyando ki ngom kin, el, taa mbøti taai nyando ki ingi bari'ø «nya kiyø kuruki læ Satan» kin el to, m'el'se kadi in gøri toki m'a m'indø nya ki k'oy madi ki rangi dø'se'ti el nga. ²⁵ Nga ningø, nya kare ø, maji kadi, nya ki rai dø'ti kin, uwøi ba, biti kadi m're.

²⁶ De ki nje tøti rø, de ki uwø go kulø'gi læ'm biti døbøyt'i, m'a m'ad'a tøgi konbe do ginn de'gi'ti ki dangi dangi. ²⁷ A on'de be ki gøl gindi, a to'n dø'de toki de a to'n ngoo hanji kin be. ²⁸ In be ø, m'inbe kaa m'ingø'n tøgi ki rø Bai'ti. Taa m'a m'ad'a mee ki njekuwø ta ginn lo'ti to*.

²⁹ De ki aw ki mbi'ne ø, kadi oo'n do ta ki Ndil Luwø si el Njekawnan'gi kin!

3

Makitu ki ndangi kadi Njekawnan'gi ki Sardi'ti

¹ Makitu kin ndangi adi malayka læ Njekawnan'gi ki Sardi'ti: Ta ki nje ndil'gi ki siri læ Luwø ki mee'gi ki siri el me'ti ø to kin: M'gør kulø ra'i'gi: ra rø'i adi de'gi oyi'nu to de ki isi kumngayira, nan ki røta'ti ø, in de ki koy. ² Isi do nja'i'ti, adi tøgi ndøgø'gi ki isi oyi, tado m'oo kulø rai kare ki asi nan takum Luwø'ti goto. ³ Adi me'i olo do nyando'ti ki oo dø'a ge ingø ge kin, ningø kadi ra do nja'i'ti ø tør ndu'i. Kin ø re ndøl do bi'ti el ø, m'a m're m'uwøi nanga bus to njobøgi be ki kadi in gør do kad'a el. ⁴ Nga ningø, de'gi madi'gi dann'se'ti Sardi'ti non inbe, njenyi ku'gi læ'de ki

† 2:14 2.14 Kor Isirayel'gi 31.16; Kor Isirayel'gi 22-24 ‡ 2:17 2.17 Tekitaga 16.14-15,33-34; Ejay 62.15 § 2:23 2.23 Pa'gi 7.10, 62.13; Jeremi 17.10 * 2:28 2.28 26-28; Pa'gi 2.8-9; Kor Isirayel'gi 24.17

majel ki ra. A uləi ku ki nda rō'de'ti kadi dani'm'in, tado in de'gi ki asi. ⁵ De'gi ki nje tətəi rō, a uləi ku ki nda rō'de'ti, ningə m'a m'buji tō'de kō me makitu kaji'ti el. M'a m'gər'de to de'gi lə'm takum Bai'ti ki takum malayka'gi'ti li'ə. ⁶ De ki aw ki mbi'ne ə, kadi oo'n dō ta ki Ndil Luwə isi el Njekawnan'gi kin!

Makitu ki ndangi kadi Njekawnan'gi ki Piladelpi'ti

⁷ Makitu kin ndangi adi malayka lə Njekawnan'gi ki Piladelpi: Ta ki nje k'ar njay, de ki rōta'ti, in ki uwə lakele lə *Dabidi ji'ne'ti, in ki uwə te ə de asi kut'ə el, in ki uwə uti ə de asi te el, el me'ti ə to kin: ⁸ M'gər kulə rai, m'gər kadi tōgi in ngayn el, nan ngəm ta lə'm maji, manji ndu'i el. Nga ningə, ki ne kin, m'te takəy non'i'ti nga, de ki asi kadi uti goto. ⁹ Ningə nya ki m'a m'ra ki de'gi ki kəykawnan'ti lə Satan, ki in nje ngom'gi, ki eyina n'in Juwipi'gi, nan in Juwipi'gi ki rōta'ti el ə to kin. M'a m'ində tōgi dō'de'ti kadi rei əsi dō'de nanga non'i'ti. Lo kin'ti, a gəri kadi m'ndig'i. ¹⁰ Toki ngəm'n ndu ki m'ad'i kadi uwə'n tōgi ba, m'in kaa m'a m'ngəm'i dōkagilo kon'ti ki a re dō de'gi'ti ki dōnangi'ti ne pətəi kadi nan'de kin tō. ¹¹ M'a m're ndəkba, ə uwə nya ki to ji'i'ti kin ngan, kadi de madi taa nyakugə goji lə'i el.

¹² De ki nje tətəi rō, m'a m'ra'a to kagi ngawdann kəy me Kəy'ti lə Luwə lə'm, ningə a te taga el ratata. M'a m'ində tō Luwə lə'm num tō bebo li'ə ki in Jerujalem ki sigi kin num dō'a'ti. Jerujalem ki in dōran'ti rō Luwə'ti lə'm, re ur nanga. Taa m'a m'ində tō'm ki sigi dō'a'ti tō.

¹³ De ki aw ki mbi'ne ə, kadi oo'n dō ta ki Ndil Luwə isi el Njekawnan'gi kin!

Makitu ki ndangi kadi Njekawnan'gi ki Lawodise'ti

¹⁴ Makitu kin ndangi adi malayka lə Njekawnan'gi ki Lawodise'ti: Ta ki de ki in Amen, de ki nje mannaji ki nje ra nya ki low'ə'ti, de ki rōta'ti ki in dō nyakində'gi'ti lə Luwə pətəi, el me'ti ə to kin: ¹⁵ M'gər kulə rai; m'gər kadi səl el num, in tingə el num. Kin ə re səl el ə, re a tingə! ¹⁶ Nan ki ne kin, səl el num, in tingə el num, to hoy hoy, adi m'a m'tomon'i kō. ¹⁷ In el ene in njenyakingə, ra gati ingə'n nya ngayn, aw ndoo nya madi el. Nga ningə, in nje kumtondoo, in dangiti, nya lə'i goto, ra ki rō'i kare, kum'i oo lo el kin ə, oo el. ¹⁸ In be ə, m'ad'i ta kōji kadi re ndogi sə'm or ki por ndir'ə maji kin kadi ndu'n, kadi ndogi sə'm ku ki nda uti'n dō rō'i ki to kare kin kadi rō'i səl'i el, ə kadi ndogi nya k'ilə kum'ti ilə kum'i'ti kadi kum'i oo lo maji gogi. ¹⁹ De'gi pətəi ki m'ndig'i de, m'ndangi de ə m'ində de m'oji de. Maji kadi in tingəbil, ə tōr ndu'i. ²⁰ Oo maji, m'in m'ra takəy'ti, m'ində takəy. Re de oo dō ndu'm ə te takəy ə, m'a m'ur kəy go'ə'ti, m'a m'njō si'ə num in a sō sə'm num.

²¹ De ki nje tətəi rō, m'a m'ad'a isi sə'm dō kumbər ngar'ti lə'm, toki m'in m'tətəi rō ə m'aw m'nji ki Bai dō kumbər ngar'ti li'ə kin be tō. ²² De ki aw ki mbi'ne ə, kadi oo'n dō ta ki Ndil Luwə isi el Njekawnan'gi kin!

4

Kulə toji dō Luwə'ti me dōran'ti

¹ Go nya'gi'ti kin ə, m'oo nya ki rangi me ndil'ti bay: m'oo tarow te dōran'ti, ningə ndu de ki el'm ta kete kakin, təl bar to tow be el'm ene: «Re taa ne, ə m'a m'tōji nya ki a ra nya lo ti'ti». ² Tanan'ti non, Ndil Luwə tətəi'm uwə'm aw sə'm dōran'ti. Ningə nyi, m'oo kumbər ngar te isi, ə de madi isi dō kumbər ngar'ti kakin. ³ De'ə ndolo to mbal'gi ki bari'de jasipi ki sarduwann be. Ngabirəndi ki kunj'ə to to mbal emerodi be unji gugi kidi kumbər ngar kakin. ⁴ Ningə kumbər'gi dō joo gidə in sō sii gugi gidi kumbər ngar kakin, ə ngatōgi'gi dō joo gidə in sō ki oy ku ki nda sii dō kumbər'gi'ti ki dō joo gidə in sō kakin, uləi jōgi kōsikurə ki rai ki or dō'de'ti. ⁵ Kunji'gi, ki ndu de'gi, ki ndangindi'gi tei kumbər ngar'ti. Lambi'gi siri onyi takum Ngar'ti, adi in ndil'gi lə

Luwø ki siri. ⁶ Non kumbør ngar'ti, nya madi ki tanan ki mann ba ki ar njay to bær be ra søm'ti.

Nya'gi ki nje kisi kumngayira in so, kum'de rosi rø'de ki kete ge ki gogi ge, sii dana non kumbør ngar'ti num, gugi gid'ø num. ⁷ Nya ki nje kisi kumngayira ki døkete tanan ki bøl, in ki nja joo tanan ki ngonn baw mangi, in ki nja mutø, takum'ø to to takum de be, ningø in ki nja so, to to kore ki isi nal be to. ⁸ Nya'gi ki nje kisi kumngayira kin, ki kare aw ki bagi'ne mehen mehen, ø kum'ø rosi lo dø bag'a'ti ge ginn bag'a'ti ge. Kondø ge ki kada ge sii ta k'osi pa'ti eyina: Nje k'Ar njay, nje k'Ar njay, nje k'Ar njay in Burøbe Luwø ki nje tøgì pøti. In ki isi mayinu, isi bone, in ki a re. ⁹ Døkagilo'gi pøti ki nya'gi ki nje kisi kumngayira ki so kakin osi pa, uløi toji dø nje kisi dø kumbør ngar'ti, døkagilo'gi ki døkagilo'gi, øsikurø, rai'ø oyo, ¹⁰ ngatogi'gi ki dø joo gidø in so øsi mækøsi'de nanga non nje kisi dø kumbør ngar'ti, øsikurø nje kisi ki døkagilo'gi ki døkagilo'gi, buki jøgi køsikurø'gi lø'de non Ngar'ti ningø eli'ø eyina: ¹¹ Burøbe Luwø lø'je, in asi kadi de'gi uløi toji dø'i'ti, øsikurø'i, taa asi k'ingø tøgì to, tado in ø ra nya'gi pøti, nya'gi ki k'oo ki kum kin toì kigo ndigi'ti lø'i.

5

Makitu læ Ngonn bati

¹ M'oo makitu ki kur gidi nan'ti to dala jikøl nje kisi dø kumbør ngar'ti. In makitu ki ndangi nya me'ti ge gidi'ti ge, ningø uwøi lo siri ki nya kuwø makitu'gi. ² M'oo malayka ki nje tøgì kare un ndu'ne ki taa ene: «Nan asi kadi tøti nya kuwø makitu'gi ø te makitu kin wa?» ³ Nan ki me dørøan'ti, ki dønangi'ti eke ginn dønangi'ti, de ki asi kadi te makitu kin, eke kadi ilø kum'ne me'ti ø tudø goto ne. ⁴ Lo kin'ti, m'non ngayn, tado de asi k'ingø de ki asi kadi te makitu kin ø ilø kum'ne me'ti el. ⁵ Ningø de kare dann ngatogi'gi'ti el'm ene: «Non el, oo bøl ki ginn koji'ti læ Juda, de ki te ginn Dabidi'ti, ki tøti rø, in asi kadi ør nya kuwø makitu'gi ki siri ø te makitu kin.»

⁶ Lo kin'ti non, m'oo Ngonn bati ra taa dana non kumbør ngar'ti, ningø nya'gi ki nje kisi kumngayira ki so ki ngatogi'gi ki dø joo gidø in so gugi gid'ø. Ngonn bati kakin to to nya ki de ujø mind'ø be. Gaj'a'gi in siri, taa kum'ø'gi in siri to, to ndil'gi ki siri læ Luwø ki ulø'de ki dønangi'ti ba pøti. ⁷ Ngonn bati isi re ndøkba ki rø nje kisi dø kumbør ngar'ti kadi taa makitu ji'ø'ti. ⁸ Tanan'ti non, ki nje kisi kumngayira ba ki so ki ngatogi'gi ki døjoo gidø in so øsi mækøsi'de nanga non Ngonn bati'ti. De ki ra uwø kende ki køpi'gi ki rai ki ør ki nduji kagi ki øti maji ji'ne'ti. Nya'gi kin in ta'gi ki de'gi læ Luwø isi eli ki Luwø. ⁹ Nje kisi kumngayira ba ki so ki ngatogi'gi ki dø joo gidø in so, osi pa ki sigi eli eyina:

«In asi kadi un makitu,
ø ør nya kuwø'gi.

Tado de'gi tøl'i'nu, in ugø dø ginn kaw'gi ki dangi dangi,

Ndonn ta'gi ki dangi dangi,

De'gi ki dangi dangi,

Ginn be'gi ki dangi dangi ki mosi, adi Luwø.

¹⁰ Ginn de'gi ki dangi dangi kin,

Indø'de taa dangi to ngar'gi,

Tøl'de njekujønyamosi kadikare'ti tado Luwø lø'je,

Ningø ingi onyibe dønangi'ti ne*.»

¹¹ Lo kin'ti, m'gon lo ø, m'oo ndu bulø malayka'gi ngayn, ki in dør banyi banyi dør døgì bigum†, gugi gidi kumbør ngar, ki nya'gi ki nje kisi kumngayira ba, ki ngatogi'gi.

¹² Ningø uni ndu'de ki taa eli eyina:

* 5:10 5.10 Pa'gi 33.3, 98.1; Ejay 42.10 † 5:11 5.11 Daniyel 7.10

«Ngonn bati ki de'gi tɔli'ø,
asi kadi ingø tɔgi, ki nyakingø, ki gosi, ki ngangɪ, ki kɔsikurø, ki tɔbar, ki kulø tɔji!»

¹³ Taa m'oo ndu nyakindø'gi pøti ki dɔran'ti, ki dɔnangi'ti, ginn dɔnangi'ti, ki me babo'ti osi pa eyina:

«Kulø tɔji, ki kɔsikurø, ki tɔbar, ki tɔgi,

in læ nje kisi dɔ kumbær ngar'ti in ki Ngonn bati ki dɔkagilo'gi ki dɔkagilo'gi!»

¹⁴ Lo kin'ti non be, nya'gi ki nje kisi kumngayira ba ki sɔ eli eyina: «Amen!» Ningø ngatɔgi'gi ɔsi mækəsi'de nanga non nje kisi dɔ kumbær ngar'ti in ki ngonn bati, ɔsi kurø'de.

6

Ngonn bati in ki nya kuwø makitu'gi siri

¹ M'oo Ngonn bati uwø nya kuwø makitu ki dɔkete læ nya kuwø makitu'gi ki siri ɔr, ningø m'oo ndu nya ki nje kisi kumngayira ba ki dɔkete dann nya'gi ki nje kisi kumngayira ba ki sɔ un ndu'ne ki taa, ndu'ø bar to ndangindi be ene: «Re!» ² M'gon lo, ningø m'oo sindø kare ki nda. Nje kala uwø kagi kondiro ji'ne'ti, adi'ø jøgi kɔsikurø. In de ki tøti rɔ, nan aw to tøti rɔ ki rangi bay. ³ Loki Ngonn bati uwø nya kuwø makitu ki nja joo ɔr ningø, m'oo ndu nya ki nje kisi kumngayira ba ki nja joo el ene: «Re!» ⁴ Lo kin'ti, sindø ki rangi, ki kær to por te re. Nje kala aw ki tɔgi kadi ɔr'n lapiya dɔnangi'ti kɔ, kadi de'gi tɔli nan dann'de'ti. Adi'ø kiyøro ki ngal.

⁵ Loki Ngonn bati uwø nya kuwø makitu ki nja mutø ɔr ningø, m'oo ndu nya ki nje kisi kumngayira ba ki nja mutø el ene: «Re!» ð m'gon lo ningø, m'oo sindø kare ki ndul. Nje kala uwø nya mbøji nya ji'ne'ti. ⁶ Ningø m'oo ndu ta madi in ki dann nje kisi kumngayira'gi ki sɔ ene: «Geme ngonn ngo mbøji nya kare be par in lo kulø ki ndø kare, ø ɔrji ngonn ngo mbøji nya mutø be par in lo kulø ki ndø kare tɔ; nan ɔdi hu in ki yiwi kandi nju el.» ⁷ Loki Ngonn bati uwø nya kuwø makitu ki nja sɔ ɔr ningø, m'oo ndu nya ki nje kisi kumngayira ba ki nja sɔ el ene: «Re!» ⁸ ð m'gon lo ningø, m'oo sindø kare ki bal'a to to mbi kam be. Nje kala tɔ'a nan «Koy», ø lo ki koo isi njiyø go'ø'ti. Adi'de tɔgi dɔ dow dɔnangi'ti ki kare me ki sɔ'ti kadi tuji de'gi ki me'ti ki rɔ'gi ki bo'gi ki monyi ki njetoko de'gi ki da don'gi ki dɔnangi'ti ne. ⁹ Go'ti, loki Ngonn bati uwø nya kuwø makitu ki nja mi ɔr ningø nyi, m'oo ndil de'gi ki ndøki tɔli'de ø rai ginn ringiri kadikare'ti læ Luwø. In de'gi ki tɔli'de tadɔ ta læ Luwø ki rai dɔ'ti ngan, manyinaj'a. ¹⁰ De'gi kakin uni ndu'de ki taa, elita ki tɔgi'de eyina: «Burøbe, in ki in nje k'Ar njay, in ki in de ki rɔta'ti, a nginø biti dɔkagilo'ti ki ra taa a gangi ta dɔ de'gi'ti ki dɔnangi'ti, ɔji'n dɔ mosi'je ki buki kɔ kin wa?» ¹¹ Ningø lo kin'ti non, adi de ki ra ku ngal ki nda, ningø dæji'de kadi orei me'de nden bay, biti kadi to ndøgi ngannkon'de'gi, ki madi kulø'de'gi, ki nanyinan non, kadi to a tɔli'de to ingi be kin, kør'de re dɔ mad'a'ti, tɔlta'a bay taa. ¹² Ningø m'oo Ngonn bati uwø nya kuwø makitu ki nja mehen ɔr, ø dɔnangi yøki yøki ki øti bol ngayn. Kadi tøl ndul kururu to ku soro be, ø nanyi ba pu tøl to to mosi be tɔ. ¹³ Mee'gi in dɔran'ti tosi ki nanga to kandi mbaykote ki gæsirø el bay, ø nøl gang'a ki nanga kin be. ¹⁴ Dɔran a goto kɔ to tuwø ki de a koo gidi nan'ti kin be; ningø mbal'gi, ki dɔ dor'gi a ndui rɔ'de kɔ. ¹⁵ Ngar'gi ki dɔnangi'ti ne, ki nje tɔbar'gi, kibo'gi læ njero'gi, ki njenyakingø'gi, ki nje tɔgi'gi, ki ndøgi de'gi pøti, bær'gi ki de'gi ki kare, a anyinan kadi iyøi rɔ'de bolo lo'gi'ti ki gidi mbal'gi'ti ki tøti. ¹⁶ A eli mbalbo'gi ki mbal'gi ki tøti eyina: «Tosi dɔ'je'ti, iyøi'je sanyi takum nje kisi dɔ kumbær ngar'ti, ki ta wongi'ti læ Ngonn bati*.
¹⁷ Tadɔ ndø wongi ki bo re nga, de ki asi kadi ene m'in ø m'ra am goto†.»

* 6:16 6.16 Oje 10.8; Luk 23.30 † 6:17 6.17 Juwøl 2.11; Soponi 2.2-3

7

De'gi ki 144.000 ki Luwə ində ndunə lə'ne non'de'ti

¹ Go nya'gi'ti kin, m'oo malayka'gi so rai taa do kum donangi'ti ki so. *Malayka'gi kakin uwəi nəl'gi ki so ki donangi'ti ne kadi to uləi donangi'ti el num, do ba'ti el num, taa do kagi'gi'ti el num to. ² M'təl m'oo malayka madi ki rangi bay in ki lo kuwə kadi'ti be, uwə nya kəsidənya lə Luwə ki nje kisi kumngayira ba ji'ne'ti. Ningə un ndu'ne ki taa el malayka'gi ki so ki ingəi togi kadi rai nya ki low'ə'ti el ki nyakində'gi ki donangi'ti ne ki me ba'ti ene: ³ «Ononyi'se kadi rai nya ki low'ə'ti el ki nyakində'gi ki donangi'ti, eke me ba'ti, eke do kagi'gi'ti, biti kadi j'ində nya kəsidənya to ndunə non njekulə'gi'ti lə Luwə bay taa.» ⁴ Adi m'in kər de'gi ki in ki k'ində ndunə lə Luwə non'de'ti in de'gi dər bu ki do so gidə in so do'ti, ginn koji'gi'ti lə ngann Isirayel'gi pəti. ⁵ Adi in: ginn koji'ti lə Juda, de'gi dər dəgi gidə in joo; ginn koji'ti lə Ruben, de'gi dər dəgi gidə in joo; ginn koji'ti lə Gadi, de'gi dər dəgi gidə in joo; ⁶ ginn koji'ti lə Aser, de'gi dər dəgi gidə in joo; ginn koji'ti lə Nepitali, de'gi dər dəgi gidə in joo; ginn koji'ti lə Manasa, de'gi dər dəgi gidə in joo; ⁷ ginn koji'ti lə Simeyon, de'gi dər dəgi gidə in joo; ginn koji'ti lə *Lebi, de'gi dər dəgi gidə in joo; ginn koji'ti lə Isakar, de'gi dər dəgi gidə in joo; ⁸ ginn koji'ti lə Jabulon, de'gi dər dəgi gidə in joo; ginn koji'ti lə Jisepi, de'gi dər dəgi gidə in joo; ginn koji'ti lə Benjamen, de'gi dər dəgi gidə in joo.

Ginn de'gi ki dangi dangi

⁹ Go'ti, m'gon lo ə, m'oo bulə de'gi ki əti bol ngayn ki de asi kadi tudə kər'de el. In de'gi ki ginn be'gi'ti ki dangi dangi, ginn kaw'gi'ti ki dangi dangi, ginn de'gi ki dangi dangi, ki ndonnta'gi ki dangi dangi. De'gi kin rai non kumbər ngar'ti, ki non Ngonn bati'ti, rai ki ku ngal ki nda rə'de'ti, taa uwəi baji tann'gi ji'de'ti to. ¹⁰ Ningə uni ndu'de ki taa eli eyina: «Kaji in rə Luwə'ti lə'je ki in nje kisi do kumbər ngar'ti in ki Ngonn bati.» ¹¹ Malayka'gi pəti iləi nan gugi gidi kumbər ngar, ki ngatəgi'gi ki nya'gi ki nje kisi kum ba'gi, osi ki takum'de nanga non kumbər ngar'ti, əsikurə Luwə, ¹² eli eyina: «Amen! Kulə toji, ki tobar, ki gosi, ki oyo ki ra, ki kəsikurə, ki togi, ki ngangə in lə Luwə lə'je ki dəkagilo ki dəkagilo! Amen!» ¹³ Lo kin'ti non, ki kare dann ngatəgi'gi'ti un ta el'm ene: «De'gi ki əyi ku ngal'gi ki nda kin in nan'gi wa? Ə in ra be ə rei wa?» ¹⁴ Ə m'ilə'ti m'ene: «Burəbe, in ə gər maji!» Ningə el'm ene: «In de'gi ki tei me kindəkumndoo'ti kibo. Ingi togi ku ngal'gi lə'de, rai adi nda me mosi Ngonn bati'ti. ¹⁵ In tado kin ə, uwəi rə'de rai non kumbər'ti lə Luwə, gosi'ə kondə'ti ge kada ge me Kəy'ti li'ə. Ningə nje kisi do kumbər ngar'ti a dow bagi'ne do'de'ti ginn kəy kisi'ne'ti. ¹⁶ Bo a ra'de el ratata, kundə mann a ra'de el ratata, taa por kadi eke kunji nya madi a ndaw'de el ratata to, ¹⁷ tado Ngonn bati ki nje ra ngawdann lo'ti non kumbər ngar'ti a in nje k'ul'de, kadi a aw se'de lo mann kumngayira'ti kadi anyinan. Luwə a bər mann non kum de'ti mbonyi mbonyi*.»

8

Nya kuwə makitu ki nja siri

¹ Loki Ngonn bati or nya kuwə makitu ki nja siri, loki dərən'ti təl to ndingi asi ngann kadi do mutə. ² Ningə m'oo malayka'gi ki siri rai takum Luwə'ti, adi adi'de tow'gi siri.

³ Malayka madi kare re ulə rə'ne ra kadi ringiri'ti, uwə bay por ki nduji kagi ki əti maji in me'ti ji'ne'ti. In bay ki rai'ə ki or, ningə adi'ə nduji kagi'gi ngayn ki əti maji, kadi awi'n ki ta'gi ki de'gi lə Luwə isi eli ki Luwə. Awi'n do ringiri or'ti ki ra non

* 7:17 7.17 Ejay 25.8, 49.10; Pa'gi 23.1-2; Ejəkel 34.23

kumbær ngar'ti. ⁴ Ningø sa nduji kagi ki øti maji su ji malayka'ti takum Luwø'ti aw ki taa ki ta'gi ki de'gi læ Luwø isi eli ki Luwø. ⁵ Ningø go'ti, malayka un bay por ki nduji kagi ki øti maji in me'ti kakin, buki kørpor'gi ringiri'ti rosi, ø ugø ilø nanga, par ø tanan'ti non, ndangindi'gi ki ndu de'gi, ki tølndi'gi tei, taa dønangi yøki tø.

Tow'gi ki sò ki døkete

⁶ Malayka'gi ki siri ki uwøi tow'gi ki siri ji'de'ti indøi dø rø'de dana kadi køli'de.

⁷ Malayka ki døkete køl tow læ'ne ø, køsi ndi, ki por ki pole nan ki mosi ødi ki dønangi'ti. Ningø lo kin'ti non be, dow dønangi ki kare me ki mutø'ti on por, kagi kare me ki mutø'ti on por, taa mbi kam kare me ki mutø'ti on por tø.

⁸ Malayka ki nja joo køl tow læ'ne, nya madi ki boi to mbal ki ra taa be, on por, bingø osi me ba'ti, adi dow ba ki kare me ki mutø'ti tøl mosi. ⁹ Nyakindø'gi kare me ki mutø'ti me ba'ti oy, taa tokibo'gi kare me ki mutø'ti tuji tø.

¹⁰ Malayka ki nja mutø køl tow læ'ne ø, kækirø mee kare ki on to por be, in dørøan'ti osi nanga dø ki kare me ki mutø'ti læ mbo'gi ki wol mann'gi. ¹¹ Tø mee kakin nan «nya ki ati.» Ki kare me ki mutø'ti læ mann'gi tøli ati kangi, ningø de'gi ngayn ki anyinan mann'gi kin oyi tø, tado tøl ki tøli ati kangi.

¹² Malayka ki nja sò køl tow læ'ne, dow kadi ki kare me ki mutø num, dow nanyi ki kare me ki mutø'ti num, taa mee'gi kare me ki mutø'ti ingøi kindø adi lo kadi dann'de'ti ki kare me ki mutø'ti unji goto. Dow lo ki kada kare me ki mutø'ti num, dow lo ki kondø kare me ki mutø'ti num, kunji goto dø'de'ti*.

¹³ M'tøl m'gon lo bay ningø, m'oo yøl kore kare ki nal taa sanyi dann nøl'ti un ndu'ne ki taa ki tøg'i'ne ene: «Kumtondoo! Kumtondoo! Kumtondoo a in dø de'gi'ti ki dønangi'ti ne, loki ndøgi malayka'gi ki nanyinan mutø kin a køli tow læ'de.»

9

Tow ki nja mi bar

¹ Malayka ki nja mi køl tow læ'ne ø, m'oo mee kare in dørøan'ti osi nanga. Adi mee kakin lakele ta boløbe ki døboy'o goto. ² Te ta boløbe ki døboy'o goto ningø, sa por su'ti te ki taga to sa por ki me pur'ti ki boi be. Sa kakin uti kum kadi ki dørøan. ³ Bøti'gi tei me sa por'ti kakin, sananyinan dønangi'ti. In bøti'gi ki adi'de tøg'i ki to to yan nii be. ⁴ Dgi'de kadi rai nya ki low'ø'ti el ki mu ge ki kam ge kagi'gi ge, nan kadi rai nya ki low'ø'ti el ki de'gi ki awi ki nyakøsidønya to ndunø læ Luwø nati non'de'ti el kin par. ⁵ Adi'de tarow kadi tøli de'gi kin el, nan kadi adi'de kon ngayn to kadi yo par asi nanyi mi. ⁶ Døkagilo'ø'ti kin, de'gi a sangi koy, nan a ingøi koy el. A ndigi kadi n'oyi, nan koy a anyi sanyi kø kadi'de'ti.

⁷ Bøti'gi kin, toi to sindø'gi ki de dø nya rø rø'de'ti, adi in ndøkba lo k'aw rø'ti kin be. Nya'gi ki dø'de'ti toi to jøgi køsikurø ki rai ki ør be, ningø takum'de to to takum de'gi be tø. ⁸ Bisi dø'de to to bisi dø dene'gi be, ø ngang'i'de to to ngang'i bøl be tø.

⁹ Ningø toi to nya ki de ulø nya rø ki ra ki gindi non gu'de'ti be, ø kah bag'i'de bar to kah pusi rø'gi ki sindø'gi banyi banyi ndøri'de ki ngodi go'de'ti sów lo rø kin be*.

¹⁰ Ta bongi'de ati to ta bongi nii be, ningø in bongi'de'ti kin ø awi ki tøg'i ki kadi rai nya ki to ki de'gi nanyi mi. ¹¹ Awi ki malayka to ngar dø'de'ti boløbe'ti ki døboy'o goto. Tø ngar læ'de kakin nan «Abadon» ki ta Ebirø, ø «Apoliyon» ki ta Gireki tø. Kør me tø kin nan «Nje tuji lo». ¹² Kon ki døkete dør nga, ningø nanyi kon'gi ki rangi joo kadi rei go'ti bay.

¹³ Malayka ki nja mehen køl tow læ'ne, ningø m'oo ndu de madi in ringiri'ti ki rai ki ør ki isi non Luwø'ti, in dø kum'ø'gi'ti ki sò re. ¹⁴ Ningø ndu kakin el malayka ki

* 8:12 8.12 10-12; Ejay 14.12; Jeremi 9.14; Tekitaga 10.21-23 * 9:9 9.9 Juwøl 2.4-5, 1.6

nja mehen ki uwə tow ji'ne'ti ene: «Inyø malayka'gi ki so ki doi'de ki kulø gindi do ba Epirati'ti kin taa.» ¹⁵ Ningø inyø malayka'gi ki so kakin taa. In malayka'gi ki sii do nja'de'ti tado do kadi inbe kin, me ndo'ti inbe kin, me nanyi'ti inbe kin, ki me bal'ti inbe kin to, kadi to tuji de'gi ki kare me ki mutø'ti ko, donangi'ti ba pøti. ¹⁶ Adi m'in kor njerø'gi lø'de ki ai ki sindø in dør døgi bigum bu joo. ¹⁷ Nga ningø nyi, m'oo sindø'gi ki nje kal de'gi me ndil'ti: awi ki nya ro ki doo non gu'de ki kør to por be, to to bal dør an be, taa to to bal kadi mann sindø be to. Do sindø'gi kakin to to do bøl be, ningø por'gi ki sa'gi ki nya'gi ki nje taa por ki tøgi'de'gi. ¹⁸ In ki nya tuji lo'gi ki mutø, ki in por'gi ki sa'gi ki nya'gi ki nje taa por ki tøgi'de'gi, ki tei ta'de'ti kin ø ko de'gi ki kare me ki mutø'ti donangi'ti ne ba pøti a to'n. ¹⁹ Tado tøgi sindø'gi in ta'de'ti num bongi'de'ti num to. Bongi'de to to lii ki rai ki ningø kasi be, ningø ta bongi'de to to do be kadi rai nya ki low'ø'ti el ki de'gi. ²⁰ Nga ningø, ki ojidø ndøgi de'gi pøti ki tei ta koy'ti lø nya'gi ki nje tuji lo kin ø, mbeti kadi inyøi kulø ra'gi ki majel. Nanyinan ki lo k'osi mækøsi'de nanga non ndil'gi'ti ki majel, ki non kagi yo'gi'ti ki rai'de ki ør ge, ki nar ge, ki ningø kasi ge ki gaji mbal ge eke ki kagi ge ki asi k'oo lo el num, asi k'oo do ta el num, taa asi njiyø el num to kin. ²¹ Taa inyøi ta tøl de'gi el num, ta ra kumø el num, ta kuwø marum el num, ta bogi el num to.

10

Malayka in ki ngonn makitu

¹ Go'ti, m'oo malayka ki rangi kare ki nje tøgi in dør an'ti risi ki nanga. Kilndi tu do'a, taa ngabirøndi isi do'a'ti to jøgi ngar be, ø takum'ø øsi to kadi be, ningø nja'a'gi toi to bar por be. ² Uwø ngonn makitu ji'ne'ti, indø nja kol'ne do ba'ti, ø indø nja gøl'ne donangi'ti to. ³ Un ndu'ne ki taa ki tøgi'ne, non to bøl be, ningø go ndu'ø'ti, ndangindi siri bar. ⁴ Ø loki m'aw kadi m'ndangi ndu'de me makitu'ti ø, m'oo ndu ta madi ki in dør an'ti el'm ene: «Ngøm ndu ta lø ndangindi'gi kin me'i'ti, um m'ndangi me makitu'ti el.»

⁵ Lo kin'ti, malayka ki m'oo'ø, nja'a kare in do ba'ti, ø nja'a kare in donangi'ti kakin, un ji kol'ne ulø ki dør an'ti, ⁶ ningø un mindi'ne ki to Luwø ki nje kisi ki dokagilo'gi ki dokagilo'gi, ki nje kindø dør an, ki donangi, ki babo, ki nya'gi ki me'de'ti ene: «Dokagilo ki rangi kadi de a inyø adi dør goto nga. ⁷ Ndo ki malayka ki nja siri a ulø ngirø kadi kol tow lø'ne kin ø, Luwø a tolta ndigi ra lø'ne ki to lo kiyø'ti, toki el'n taa njekuløbø'gi lø'ne ki in njekeltakita'a'ti*.»

⁸ Ndu de ki kete m'oo in ki dør an'ti kakin tøl el'm ta ki rangi bay ene: «Aw taa ngonn makitu ki te me'ø kin ji malayka'ti ki indø nja'ne kare do ba'ti ø indø ki kare donangi'ti kin.» ⁹ M'aw ndøkba ki ro malayka'ti kakin, m'døj'ø kadi adi'm ngonn makitu ningø, ilø'm'ti ene: «Taa so, a ati kangi kanda'i'ti, nan a nøl ta'i'ti to tøj be.» ¹⁰ M'taa ngonn makitu kakin ji malayka'ti m'njo, ningø nøl ta'm'ti to tøj be, nan loki m'tur me'm'ti ø, ati kanda'm'ti kangi. ¹¹ Ningø go'ti eli m'in eyina: «Maji kadi eltakita Luwø'ti ki el oji'n do nya'gi ki a ra ginn de'gi ki dangi dangi, ki ginn be'gi'ti ki dangi dangi, ki ndonnta'gi'ti ki dangi dangi, ki ngar'gi, ngayn kin bay.»

11

Nje mannaji'gi ki joo

¹ De ta gakira ki tanan ki kagi mbøji nya be, ningø el'm ene: «Indø taa mbøji *Køy lø Luwø num, ringiri num, taa in tudø de'gi ki nje k'osi mækøsi'de nanga non Luwø'ti me køy'ti kin to. ² Nan tado lo ki taga ne lø Køy lø Luwø ø, kadi inyø dow kare, mbøji el, tado in lo ki in ki kadi de'gi ki gøri Luwø el, ki a tuji ki bebo ki ar njay lø Luwø

* 10:7 10.7 Tekitaga 20.11; Ndukun 32.40; Daniyel 12.7; Amosi 3.7

asi nanyi dɔɔ gidə in joo. ³ Ningə m'in m'a m'ulə ki nje mannaji'gi lə'm ki joo ki ku kuwə ndoo rɔ'de'ti kadi eli de'gi ta ki ta Luwə'ti ndo dər ki bu joo ki dɔ mehen (1260).»

⁴ Nje mannaji'gi ki joo in kagi buni'gi ki joo, ki lambi'gi ki joo ki rai takum 'Be nje dɔnangi'ti. ⁵ Kin ə re de madi ge kadi n'ra se'de nya ki low'ə'ti el ə, por a te ta'de'ti kadi tuji njeban'gi lə'de kɔ. In be ə, de ki ge kadi n'ra se'de nya ki low'ə'ti el ə a ingə'n koy oyi. ⁶ Nje mannaji'gi kin awi ki tɔgi kadi uti ta dɔran kadi ndi ədi el, dɔkagilo ki a eli de'gi ta ki ta Luwə'ti kin. Awi ki tɔgi kadi tɔli mann ki ndul mosi'ti, taa kadi adi kon'gi ki dangi dangi de'gi ki dɔnangi'ti ne, dɔkagilo ki ra ki me'de ndigi tɔ.

⁷ Nan loki a manyinaji lə'de ningə, da ki a te bolobe'ti ki dɔboy'o goto a ilə'de rɔ, a tətə'de rɔ, a tɔl'de. ⁸ Ninn'de a ra tambalo'ti me bebo'ti ki a bari'ə ki tɔ ki elita'a ki ta ki ta Luwə'ti dɔ'a'ti eyina Sɔdɔm ki Ejipiti. In bebo ki ndɔki bəri Burəbe kagidəsi'ti gidi be'ti. ⁹ De'gi ki dangi dangi, ki ginn kaw ki dangi dangi, ki ndonnta'gi ki dangi dangi, ki ginn be'gi ki dangi dangi a rei kadi gonyi ninn'de ndo mutə ki nusi, ningə a ɔgi kadi de duw'de. ¹⁰ Rɔ de'gi ki dɔnangi'ti ne a nəl'de ngayn tado koy ki oyi kin. A rai ronel ngayn, a mbəli nan kadikare'gi, tado de'gi ki njekeltakita Luwə'ti ki joo kin adi'de kon ki aldo maji.

¹¹ Nan go ndo'gi'ti ki mutə ki nusi kin ə, kon ki in rɔ Luwə'ti re ur me'de'ti, adi indəi sii taa. Lo kin'ti, de'gi ki kete ra gonyi'de kakin, bol tɔl'de. ¹² Ningə oyi ndu de madi ki bar ki tɔgi'ne ngayn in dɔran'ti ene: «In rei taa ne!» Ningə indəi, awi ki dɔran'ti me kilndi'ti, takum njeban'gi'ti lə'de ki isi gonyi go'de. ¹³ Tanan'ti non, dɔnangi yəki yəki ki əti bol, adi dow bebo ki kare me ki dɔgi'ti budi nanga mur mur. Ko de'gi tɔ dər siri me'ti. In de'gi ki sii ki dɔ'de taa, me'de gangi mann adi uləi tɔji dɔ Luwə'ti ki nje kisi dɔran'ti.

¹⁴ Tuji ki nja joo dər, ningə in ki nja mutə a re non ndəkba.

Tow ki nja siri

¹⁵ Malayka ki nja siri kɔl tow lə'ne ningə, ndu de'gi bar ki tɔgi ngayn dɔran'ti ene: «Konbe ki dɔ dɔnangi'ti in yan Burəbe lə'je, in ki Kirisiti ki in *De ki Luwə mbət'ə kin nga. A onbe ki dɔkagilo'gi ki dɔkagilo'gi. ¹⁶ Ningə ngatɔgi'gi ki dɔjoo gidə in sɔ ki sii dɔ kumbər'ti non Luwə'ti, osi ki ta kum'de nanga non Luwə'ti, uləi tɔji dɔ'a'ti ¹⁷ eyina:

“Burəbe Luwə ki nje tɔgi pəti,
In ki isi non bone, in ki isi non mayinu,
j'ulə tɔji dɔ'i'ti tado un kulə k'əti bol lə'i ki ji'i'ti,
Ində'n ginn konbe lə'i.

¹⁸ Ginn be'gi ki dangi dangi indəi ki wongi,
Nan ki ngosine kin, in wongi lə'i nga ə isi tɔji rɔ'ne.
Dɔkagilo gangi ta dɔ njekoy'gi'ti re nga,
Dɔkagilo ki kadi ugə'n dɔ nja njekuləbər'gi lə'i
Ki in njekeltakita'i'ti re nga,
Dɔkagilo k'ugə dɔ nja de'gi lə'i,
Ki nje k'aw ki boli me'de'ti,
Ki du'gi ki ki tɔgi'gi, re nga.
In dɔkagilo ki kadi tuji'n de'gi ki nje tuji dɔnangi.”»

¹⁹ Go'ti, me dɔran'ti, ta Kəy lə Luwə te, adi sanduki kunmində isi ki taga. Lo kin'ti, ndi təl ge, ndangi nya ge, ndu de'gi bar ki taa, dɔnangi yəki, taa ndi kɔsi ki əti bol ədi tɔ.

12

Dene in ki da ki bari'ə diragon

¹ Nyakoji madi ki əti bol te dōran'ti. Ningə in dene ki kadi uti dō rō'a to ku, ə nanyi isi ginn nja'a'ti. Mee'gi dōgi gidə in joo ə indəi rō'de nan'ti to jōgi kōsikurə sii dō'a'ti. ² Dene kakin nanyi'a ngayn el kadi oji ngonn, ə loki to ndo ra'a ə, un ndu'ne ki taa non. ³ Nyakoji madi ki rangi bay te dōran'ti. Ningə in kəkirə da madi ki bari'ə diragon, kər to por be ə te ra. Dō'a in siri, ə gaj'a in dōgi tō, ningə jōgi'gi kōsikurə sii dō'a'gi'ti kakin kare kare. ⁴ Un bōngi'ne ə, utə'n gaj'i ki kare me ki mutə'ti lə mee'gi dōran'ti buki'de ki nanga. Re ra ta dene'ti ki aw to oji ngonn kakin kadi to oji ngonn taa ə, n'ruwə ngonn kin n'usō'a. ⁵ Dene oji ngonn ki dingəm ki kadi to a isi dō ginn be'gi'ti pəti ki dōnangi'ti ne, a on'de be konbe li'ə a ngan to gindi be. In tado kin ə, loki oji ngonn taa par ə, uni ngonn kakin awi si'ə kadi Luwə'ti, kadi kumbər ngar'ti li'ə. ⁶ Nga ningə dene taa anyi yan'ne aw dilələ'ti ki in lo ki Luwə ində dō lo madi dana səm'ti kadi to isi'ti adi to ngəmi'ə ki nyakusō asi ndo dər ki bu joo ki dō mehen (1260).

⁷ Lo kin'ti, rō in dōran'ti. Misel in ki malayka'gi lə'ne rōi ki da ki bari'ə diragon kakin. Diragon kaa in ki malayka'gi lə'ne indəi se'de ki rō tō, ⁸ nan rō tət'ə. Lo lə'de in ki malayka'gi lə'ne goto dōran'ti nga. ⁹ Ősi kəkirə diragon iləi'ə nanga. In ki in bugə lii ki bari'ə Su ge Satan ge, in ki in nje kədi de'gi pəti ki dōnangi'ti ne. Ősi'ə iləi'ə nanga, nan'ti ki malayka'gi ki go'ə'ti.

¹⁰ Lo kin'ti, m'oo ndu'de madi bar ki tōgi'ne ene: «Dokagilo kaj'i re nga, dokagilo kadi Luwə oji tōgi'ne re nga, dokagilo Konbe li'ə re nga. In dokagilo ki tōgi in ji Kirisiti'ti ki in De ki Luwə mbət'ə nga. Tado de ki njekində ta dō ngannkon'je'gi'ti kaa Ősi'ə dōran iləi'ə nanga. In ki nje kində ta dō'de'ti kondō'ti ge kada ge non Luwə'ti lə'je. ¹¹ Nan ingi tət'i'ə rō kitakul mosi Ngonn bat'i num, kitakul ta lə Luwə ki manyinaj'a num. Boli rō'de el, in ndəkba ngayn kadi ndigi kaj'i rō'de el. ¹² In tado kin ə, maji kadi in dōran ra rōnel, ə ingi ki sii me dōran'ti kaa rai rōnel tō! Nga ningə in dōnangi, in ki babo, tuj'i in lə'se, tado Su ur nanga ki rō'se'ti non, wong'i tōl'ō, tado gər kadi dokagilo lə'ne nanyi ngayn el nga.»

¹³ Loki diragon oo kadi Ősi'ne iləi'ne nanga ə, or ngodi kigo dene'ti ki nje k'oji ngonn ki dingəm. ¹⁴ Nan adi dene uwə bag'i'ne joo to bag'i kəkirə kore be, kadi ində aw osi lo'ti ki Luwə ində dō'a dana ad'a dilələ'ti, kadi to ngəmi'ə ki nyakusō asi bal mutə ki nusi, sanyi, kadi lii ki rai ki ningə kasi ndəti kad'a el. ¹⁵ Lo kin'ti, lii ki rai ki ningə kasi ulə mannta'ne to mann ba be kigo dene'ti non kadi to tōgi mann kakin ində aw si'ə. ¹⁶ Nan dōnangi re rō lə dene, te ta'ne tur'n mann ba ki diragon tōmon kakin yiki. ¹⁷ Lo kin'ti, wong'i tōl diragon dō dene'ti, adi aw rō dō ginn koji'ti li'ə, ki in nje təl rō'de go mbərkikində'gi'ti lə Luwə, nje ki ra dana dō nya ki rōta'ti ki Jeju te ki dō'a ki taga.

¹⁸ Go'ti, aw ulə rō'ne ra ta babo'ti.

13

Da'gi ki joo

¹ M'oo da madi kare ki gaj'a in dōgi, ə dō'a in siri te me babo'ti. Jōgi kōsikurə isi ta gaj'a'gi'ti kare kare, ningə tō kelta ki mal dō Luwə'ti ə isi jam dō'a'gi'ti tō. ² Da ki m'oo'ə kakin tanan ki kaga be, ningə nja'a'gi'ti toi to nja da ki bari'ə ursi kin be, ə ta'a to to ta bol be tō. Diragon təl ki tōgi'ne, ki kumbər ngar lə'ne, ki tōgi konbe ki əti

bol ad'a. ³ Jam dɔ'a kare to to nya ki ingə do ki asi koy be, nan ngosine do kakin idi nga. Lo kin'ti, de'gi ki dɔnangi'ti ne pəti, kuləra da kin əti'de bol, adi uni go'ə. ⁴ Ɔsi məkəsi'de nanga non diragon'ti, tado təl ki tɔgi adi da kakin. Ningə ɔsi məkəsi'de nanga non da'ti to eyina: «Nan ə asi kɔji rɔ'ne kadi da'ti kin wa? Nan ə asi kadi rɔ si'ə wa?»

⁵ Adi tarow da kadi te ta'ne el'n ta'gi ki ngan ngan ki ta'gi ki mal dɔ to Luwə'ti. Ningə ingə tarow kadi ra'n ndigi lə'ne nanyi dɔsɔ gidə in joo (42). ⁶ Ulə rɔ'ne el ta'gi ki mal dɔ Luwə'ti, taj'a taji, taji lo kis'ə ge, taa taji de'gi pəti ki sii dɔran'ti to. ⁷ Adi'ə tarow kadi rɔ'n ki de'gi lə Luwə kadi tət'i'de rɔ, taa adi'ə tɔgi dɔ ginn kaw'gi'ti ki dangi dangi, ki ginn de'gi'ti ki dangi dangi, ki ginn ndonnta'gi'ti ki dangi dangi, ki ginn be'gi'ti ki dangi dangi*. ⁸ De'gi pəti ki dɔnangi'ti ne ɔsi məkəsi'de nanga non'a'ti. Adi in de'gi ki lo kulə ngirə dɔran'ti ki dɔnangi'ti nu, ə tɔ'de in ki ndangi me makitu kaji'ti el. De ndangi tɔ'de me makitu kaji'ti lə Ngonn bati ki de'gi tɔli'ə kin el.

⁹ «De ki aw ki mbi'ne ə, kadi oo'n dɔ ta ki m'aw to m'el kin maji: ¹⁰ De ki sɔwdɔ dangay ə, a aw dangay'ti; de ki sɔwdɔ tuji ki kiyərɔ ə, a tuji ki kiyərɔ tɔ. Ningə in dɔ kadi ki kadi de'gi lə Luwə uwəi tɔgi'de ba, ə kadi awi ki kunme tɔ.»

¹¹ Go'ti, m'oo da madi ki rangi te nanga. Gaj'a in joo to gaji ngonn bati be, ningə elta to diragon be tɔ. ¹² Da kakin ra kulə ki tɔgi da ki dɔkete pəti takum'ə'ti. Ningə ində tɔgi dɔ de'gi'ti adi ɔsi məkəsi'de nanga non da'ti ki dɔkete ki ingə do ki asi koy, nan do kakin təl idi kin. ¹³ Da ki nja joo kin ra nyakɔji'gi ki əti bol. Aw biti ra adi por in dɔran'ti, ur dɔnangi'ti, takum de'gi'ti pəti. ¹⁴ Ədi de'gi ki dɔnangi'ti ne buki'de mu'ti ki nyakɔji'gi ki adi'ə kadi ra takum da'ti ki dɔkete. Ɔsi'de kadi to tɔli kagi yo madi ɔsikurə da ki ingə do kiyərɔ ə təl aji gogi kin. ¹⁵ Da ki nja joo ingə tɔgi kadi ra adi kagi yo kɔsikurə da ki dɔkete kin təl nya ki isi kumngayira, kadi to elta, ə adi tɔli de'gi pəti ki a mbeti kɔsi məkəsi'de nanga non kagi yo kɔsikurə da ki dɔkete'ti. ¹⁶ Da ki nja joo ində tɔgi dɔ de'gi'ti pəti, ngann'gi ki de'gi ki tɔgi, njenyakingə'gi ki njendoo'gi, de'gi ki kare ki bər'gi, kadi taai ndaja ji kɔl'de'ti el ə ji gəl'de'ti. ¹⁷ Kin ə re de aw ki ndaja tɔ da kin eke kɔr nya'gi ki tɔji tɔ'a el ə, a asi kadi ndogi nya el num, gati'n el num tɔ.

¹⁸ In dɔkagilo kumkədi. De ki aw ki nyagər, a asi kadi gər me kɔr nya ki ɔjido da kin, tado in kɔr nya ki tɔji de madi. Kɔr nya kakin in kɔr nya ki bu mehen ki dɔ mehen gidə in mehen (666).

14

Ngonn bati in ki de'gi ki ugəi dɔ'de

¹ M'gon lo bay, ə m'oo Ngonn bati ra taa dɔ mbal Siyon'ti, ningə de'gi dər bu ki dɔsɔ gidə in sɔ (144.000) ki awi ki tɔ'a num, tɔ Baw'a Luwə num, ki ndangi nati non'de'ti in si'ə. ² M'oo kah nya madi ə in ki dɔran'ti to kah mann ba ki isi lo kam be, ə to kah ndi ki ndangi nya ki tɔgi'ne ngayn kam be. Kah nya ki bər ə m'oo kin, bər to kah kundu'gi ə de'gi ra indəi be. ³ Ningə bulə de'gi kin pəti ɔsi pa ki sigi non kumbər ngar'ti, ki non nya'gi'ti ki nje kisi kum ki sɔ, ki non ngatɔgi'gi'ti. De ki asi kadi ndo pa kin goto. De'ə, in de'gi ki dər bu ki dɔsɔ gidə in sɔ (144.000), ki in de'gi ki in ki kugə dɔ'de dɔnangi'ti kin par. ⁴ In de'gi ki njenyi ki rɔ'de ki majel el, sangi dene'gi el, tado gəri dene el. Uni go Ngonn bati lo'gi pəti ki aw'ti. In de'gi ki in ki kugə dɔ'de dann de'gi'ti ki dɔnangi'ti ne to kandi nya ki dɔkete ki kun kadi Luwə num kadi Ngonn bati num. ⁵ In de'gi ki de oo ta ki ngom ta'de'ti el. Taa ki kanji ta madi dɔ'ti.

Malayka'gi iləimbər ta ki gangi ki a re

* 13:7 13.7 5-7; Daniyel 7.8, 25, 11.36, 7.21

⁶ Go'ti, m'oo malayka kare ki nal dann nəl'ti taa sanyi ngayn. Poyta ki maji ki biti ki non'ti in ji'ə'ti kadi ilə mbi de'gi'ti ki sii donangi'ti ne, adi in ginn be'gi ki dangi dangi, ki ginn kaw'gi ki dangi dangi, ki ndonnta'gi ki dangi dangi, ki ginn de'gi ki dangi dangi. ⁷ Malayka kakin un ndu'ne ki taa ene: «Uləi do'se ginn togi'ti lə Luwə, ə uləi toji do'a'ti, tado dokagilo takigangi li'ə re nga. Ɔsi məkəsi'se nanga non njera dōran ki donangi'ti, njera babo ki lo'gi ki dangi dangi ki mann isi uwə'ti.»

⁸ Malayka ki rangi bay un go in ki kete kakin ningə el ene: «Osi nga, osi nga, *Babilon ki in be ki boi. In ki adi ginn be'gi pəti yiwi kandi nju kaya ki ra lə'ne ki əti bol adi'de anyinan.» ⁹ Malayka ki rangi bay ki nja mutə un go'de ningə el ene: «De ki Ɔsi məkəsi'ne nanga non da'ti, ki non kagi yo'ti li'ə, ə taa ndaja non'ne'ti, eke ji'ne'ti ə, ¹⁰ in kaa a anyi yiwi kandi nju wongi lə Luwə ki kilə mann'ti el ki Luwə a buki me kopi wongi'ti lə'ne kin tə. Ko de'gi ki be kin a ingəi kon takum malayka'gi'ti ki kar njay ki takum Ngonn bati'ti. A ingəi kon kin me por'ti ki me nya'ti ki on por rigi rigi. ¹¹ Sa por ki nje kadi'de kon kin a su taa ki dokagilo'gi ki dokagilo'gi. Ningə kondə ki kada, lo kadi de'gi ki nje kəsi məkəsi'de nanga non da'ti ki non kagi yo'ti li'ə, ə taai ndaja nati non'de'ti eke ji'de'ti kin a Ɔri kon el. ¹² In dokagilo ki kadi de'gi ki in yan Luwə, ki njengəm mbərkikində'gi lə Luwə, ki nje kunme'de kadi Kirisiti, uwəi togi'de ba.»

¹³ Go'ti m'oo do ndu madi in dōran'ti el'm ene: «Ndangi ta kin ene: Nje majikur'gi ə in de'gi ki isi oyi me ndo'ti ki bone me kulə'ti lə Burəbe. Ndil Luwə el ene: in nje majikur'gi tado uwəi kər ro'de do kon'gi'ti lə'de, ningə kulə ra'de'gi ki maji ki rai a ndolo go'de.»

Takigangi ki do de'gi'ti ki donangi'ti ne

¹⁴ M'gon lo ə m'oo kilndi ki nda, ningə de ki tanan ki Ngonn de isi do'ti. Jəgi ngar ki ra ki Ɔri isi do'a'ti, ningə uwə ngorongi ki ta'a ati ji'ne'ti. ¹⁵ Malayka madi ki rangi te me Kəy'ti lə Luwə, ningə un ndu'ne ki taa ki togi'ne el nje kisi do kilndi'ti ene: «Ulə ngorongi lə'i uje'n ko, tado ko ki donangi'ti gəsirə asi kujə nga.» ¹⁶ Ningə lo kin'ti, nje kisi do kilndi'ti ulə ngorongi lə'ne uje'n ko'gi ki donangi'ti ne.

¹⁷ Go'ti, malayka ki rangi bay te me Kəy'ti lə Luwə, dōran'ti ki ngorongi ki ati ngayn ji'ne'ti tə.

¹⁸ Go'ti, malayka ki rangi bay ki aw ki togi do por'ti, te ki do ringiri'ti, ə un ndu'ne ki taa ki togi'ne ngayn el nje kuwə ngorongi ji'ne'ti ene: «Ulə ngorongi lə'i uje'n do nju'gi ki donangi'ti kin, tado kanda'gi gəsirəi nga.» ¹⁹ Ə malayka ulə ngorongi lə'ne donangi'ti uje'n do nju'gi ki donangi'ti, ningə bi ilə me be mbore kandi nju'ti, ki in be ki boi ki wongi lə Luwə in me'ti. ²⁰ Mbisəi kandi nju kakin me be mbore kandi nju'ti, gidi bebo'ti gogi, ningə mosi lo te me be mbore kandi nju'ti kakin ki taga, in biti Ɔdi ta sində'gi taa, ə ngal'a asi kilometər bu mutə kare.

15

Malayka'gi ki siri ki nya tuji lo'gi ki doboy'ti ji'de'ti

¹ M'oo nyakəji madi ki rangi kibo, to əti bol dōran'ti. Malayka'gi siri uwəi nya tuji lo'gi siri ji'de'ti tə. In doboy nya tuji lo'gi, tado in ingi ə wongi lə Luwə a təl'n ta'ne.

² Go'ti, m'oo mann ba ki to to nya ki bari'ə kirisital be, pole nan ki por. Ningə do mann'ti kakin, nje təti ro da, ki kagi yo li'ə, ki kər nya ki toji to'a, uwəi kende lə Luwə ji'de'ti. ³ Osi pa lə *Moji ki njekuləbər lə Luwə, ki pa lə Ngonn bati eyina:

«Burəbe Luwə ki nje togi pəti,
Kulə ra'a'gi bo ngayn, əti bol ki dum!
In Ngar do ginn be'gi'ti pəti,

Nyara'gi læ'i in nyara ki dana, ki ki røta'ti*.

⁴ In Burøbe, nan ø asi kadi bol ndil'i el wa?

Nan ø a mbøti kulø tøjì dø'i'ti wa?

Tadø in ki kar'i ba ø in de ki ar njay,

Ginn bø'gi pøti a rei kadi øsi mækøsi'de nanga non'i'ti.

Tadø kulø ra'i'gi ki dana toi ki taga takum'de'ti†.»

⁵ Go'ti, m'oo ta Køy læ Luwø ki *køyku kulø noji læ Luwø in me'ti, te ta'ne dørøan'ti.

⁶ Malayka'gi ki siri ki uwøi nya tuji lo'gi ki siri ji'de'ti tei, me Køy'ti læ Luwø ki taga.

Oyi ku len ki nda ki sigi ba, nda ki øti bol, ningø døi rø'de ki ndar ør. ⁷ Ki kare dann

nya'gi'ti ki nje kisi kumngayira ki øø adi malayka'gi ki siri køpi'gi ki rai'de ki ør siri,

to køpi'gi ki wongi læ Luwø ki nje kisi døkagilo'gi ki døkagilo'gi, rosi. ⁸ Sa rosi Køy

læ Luwø to nya ki tøjì tøbar ki tøjì læ Luwø. De asi kadi ur me Køy'ti læ Luwø el biti kadi nya tuji lo'gi ki siri ki malayka'gi ki siri uwøi ji'de'ti kin tolita kulø læ'de bøy taa.

16

Køpi wongi'gi læ Luwø ki siri

¹ M'oo ndu ta madi ki te ki tøjì'ne me Køy'ti læ Luwø, el malayka'gi ki siri ene: «Ai mbøli køpi wongi læ Luwø ki siri dønangi'ti.» ² Malayka ki døkete aw mbøl køpi læ'ne dønangi'ti. Lo kin'ti non, dobay ki øti bol, ki to ngayn øsi dø de'gi'ti ki nje kaw ki ndaja læ da num, køsi mækøsi'de nanga non kagi yo'ti li'ø num.

³ Malayka ki nja joo mbøl køpi læ'ne dø ba'ti, adi mann tøl to to mosi de ki oy be. Lo kin'ti, nya'gi pøti ki ødi rø'de ki sii me ba'ti oyi.

⁴ Malayka ki nja mutø mbøl køpi læ'ne dø mann mbo'gi'ti, ki lo'gi ki dangi dangi ki mann isi uwø'ti, adi tøli mosi. ⁵ Ningø m'oo ndu malayka ki aw ki tøjì dø mann'gi'ti el ene: «In Nje kar njay, in ki isi bone, in ki isi mayinu. In tøjì be toki in njegangita ki dana. ⁶ Tadø ingi buki mosi de'gi læ'i ki mosi de'gi læ'i ki njekeltakita'i'ti kø, ø adi'de mosi inbe kaa tø kadi anyinan. Asi ta kadi nya kin ra'de be inbe.» ⁷ Ningø go'ti, m'oo ndu ta madi in ki dø ringiri'ti el ene: «Oyo, Burøbe Luwø ki nje tøjì pøti, takigangi læ'i in ta ki gangi ki røta'ti num, in ta ki gangi ki dana num.»

⁸ Malayka ki nja øø mbøl køpi læ'ne dø kadi'ti, ad'a tøjì kadi buki'n por'ne dø de'gi'ti kadi on'de. ⁹ Ningø lo kin'ti, kunji kadi ki dum kelta'a on de'gi. De'gi kin elita ki mal dø Luwø'ti ki aw ki tøjì dø nya tuji lo'gi'ti kin, ø mbeti kinyø panjiyø'de'gi ki majel kø ø kulø tøjì dø Luwø'ti.

¹⁰ Malayka ki nja mi mbøl køpi læ'ne dø kumbør ngar'ti læ da, adi konbe li'ø tøl loki ndul kururu. De'gi ingøi kon ki ngori ngangig'de mur mur. ¹¹ Nan be kaa, mbeti kinyø row kulø ra'de'gi ki majel kø, elita ki mal dø Luwø'ti ki dørøan'ti, par par, tadø kon ki isi ingøi, tadø læ dobay ki rø'de'ti.

¹² Malayka ki nja mehen mbøl køpi læ'ne dø ba'ti ki bari'ø Epirati. Ba kakin ø inyø lo kadi ngar ki nje k'in lo kuwø kadi'ti dør'ti. ¹³ Go'ti, m'oo ndil'gi ki majel mutø ki toi to kann'gi be, tei ta diragon'ti num, ta da'ti num, ta nje bar rø'ne njekeltakita Luwø'ti num tø. ¹⁴ In ndil'gi ki majel ki njera nyakøji'gi. Ningø awi rø ngar'gi'ti ki dønangi'ti ne pøti, kawi'de tadø rø ki a re ndø ki bo'ti læ Luwø ki nje tøjì pøti.

¹⁵ Ningø Burøbe el ene: «Oyi, m'a m're to njebogì be. Nje rønøl ø in de ki isi kum, taa ngøm ku'gi læ'ne maji tø, kadi to de øø'ø ki rø'a kare ø rø'a a sol'ø'n'ø el.»

¹⁶ Ndil'gi ki majel kawi ngar'gi kakin lo'ti madi ki bari'ø ki ta Ebirø nan Armagedon*.

¹⁷ Malayka ki nja siri mbøl køpi læ'ne dann nøl'ti, ningø ndu'de bar me Køy'ti læ Luwø, in ki lo kisi kumbør ngar'ti, el ene: «Ginn nya'gi gangi nga!» ¹⁸ Lo kin'ti, nya'gi

* 15:3 15.3 Tekitaga 15.1 † 15:4 15.4 Jeremi 10.7; Pa'gi 86.9 * 16:16 16.16 Njegangita'gi 5.19; Ngar'gi 23.29

odi rø'de, adi in tølndi'gi, ki ndu de'gi, ki ndangindi'gi, taa dønangi yøki yøki ki øti bol ngayn tø. Lo kulø ngirø kisikidøtaa'ti læ de'gi nu kin, de oo ko dønangi ki yøki be kin nja kare el ðay. ¹⁹ Køkirø ðebo gangi rø'ne dana mutø, ningø ðebo'gi ki me ðe'gi'ti ki dangi dangi ki dønangi'ti ne budi ki nanga. Me Luwø oyi dø ðebo Babilon'ti el, Luwø ad'a anyi køpi, ki yiwi kandi nju wongi li'ø ki ngan ngayn isi olo wunyø wunyø me'ti. ²⁰ Dø dor'gi pøti anyinan, adi de oo mbal'gi el. ²¹ Køkirø køsi'gi ki øyi to mbalbo be indøi taa tosi dø de'gi'ti. De'gi elita ki mal dø Luwø'ti øji'n dø køkirø køsi'gi ki nje tuji lo, tado tuji lo tuji ki øti bol ngayn.

17

Takigangi ki dø dene'ti ki nje ra kaya ki dum

¹ Malayka kare dann malayka'gi'ti ki siri ki uwøi køpi'gi ki siri ji'de'ti re el'm ene: «Re, m'a m'tøji ta ki gangi ki a re dø dene'ti ki nje ra kaya ki dum, ki isi kadi mann ba'gi'ti kin, m'adi oo. ² Ngar'gi ki dønangi'ti ne ðuki rø'de ta sanga lo kaya'ti, ningø bulø de'gi ki dønangi'ti anyinan yiwi kandi nju kaya li'ø adi ra'de tø*.»

³ Be ø, Ndil Luwø un'm aw søm dilølo'ti. Ningø m'oo dene kare isi dø da'ti ki kør njir njir, ki tøgø kelta ki mal dø Luwø'ti rosi rø'a. Da kakin dø'a in siri ø gaja'gi in døgø tø. ⁴ Dene øø ku'gi ki ndolo, ki kør njir njir, ningø, ningø ør'gi, ki ningø ki gat'a in ngayn, ki mødikøsi'gi, rosi rø'a. Uwø køpi ki rai ki ør, ki nya'gi ki maji koo el, ki nyara kaya'gi li'ø ki to njen rosi me'ø. ⁵ Nya ki isi nati non'a'ti, in nya ki ndangi eyina: «Babilon ki boi, kon kaya dene'gi, ki ðe nya ra'gi ki maji koo el ki dønangi'ti ne.» ⁶ M'oo kadi dene kakin mosi de'gi læ Luwø ra'a yiwi'ti. Adi in mosi de'gi ki tøl'de tado k'in'de nje mannaji læ Kirisiti. Loki m'oo'ø, in nya madi ki øti'm bol. ⁷ Ø malayka el'm ene: «Ra bann ø øti bol wa? M'a m'øri ginn nya ki to lo kiyø'ti øjido dene in ki da ki dø'a in siri ø gaj'a'gi in døgø, ki øti dene gidi'ne'ti kin. ⁸ Da ki oo'ø kin kete in non, nan ngø sine goto nga. A te koo kadi aw tuji'ti. Nga ningø, de'gi ki dønangi'ti ne ki lo kulø ngirø dørøan ki dønangi'ti nu, tø'de in ki ndangi me makitu kaji'ti el kin, loki oyi da kin ø, a øti'de bol, tado kete in non, nan ngø sine goto, ningø a tøl to re gøgi.»

⁹ «In døkagilo kumte ki døkagilo kaw ki gøsi. Dø da ki siri in mbal'gi ki siri ki dene isi dø'ti. Taa in ngar'gi ki siri tø. ¹⁰ Nje ki mi øsi, in ki nja mehen isi dø kumbør ngar'ti døkagilo'ti ki ji ra'n ne kin, ningø in ki nja siri re el ðay. Ndo ki a re ø, a isi dø kumbør ngar'ti døkagilo ki nden be par. ¹¹ Da ki kete in non, ø ngø sine goto kin, inbe ø in ngar ki nja jioo. In ki kare dann ngar'gi'ti ki siri, ningø isi aw ki tuji'ti. ¹² Gaji da ki døgø ki oo, in ngar'gi ki døgø ki sii dø kumbør ngar'ti el ðay, nan a ingøi tøgø kadi onyibe kadi kare be ki da. ¹³ Mørtø læ'de ingi ki døgø kin pøti in kareba, adi in ta kadi uni tøgø'de ki konbe læ'de rai kulø adi da. ¹⁴ A røi ki Ngønn bati, nan Ngønn bati a tøti'de rø, tado in Burøbe læ burøbe'gi, in Ngar læ ngar'gi. Nga ningø nje ki ðari'de, nje ki mbeti'de, ki nje ra nya ki lowø'ti, a tøti rø si'ø tø.»

¹⁵ Malayka tøl el'm ðay ene: «Mann'gi ki oo'de loki kaya dene isi'ti kin, in ginn de'gi ki dangi dangi, in bulø de'gi ki dangi dangi, in ginn ðe'gi ki dangi dangi, ki ndonnta'gi ki dangi dangi. ¹⁶ Gaji da'gi ki døgø ki oo'de, ki darø da inbe, a øsi ta kaya dene, a tøri ku'gi ki rø'a'ti kadi ra ki rø'ne kare. A soi da'a taa a adi por on'a tø. ¹⁷ Tado Luwø indø ndigira læ'ne me'de'ti kadi rai go'ti. Ta'de a in nan'ti kareba kadi adi tøgø konbe læ'de rai kulø adi da, biti kadi ta'gi ki ta Luwø'ti tølita'de.

¹⁸ «Nga ningø, dene ki oo'ø, in ðebo ki boi ki isi dø ngar'gi'ti ki dønangi'ti ne.»

* 17:2 17.2 1-2; Jeremi 51.7, 13; Ejay 23.17

18

Babilon osi

¹ Go'ti, m'oo malayka madi ki rangi in dōran'ti isi ur ki nanga. Aw ki tōgi kibo, ningø kunjø unji, taa dōnangi pøti. ² Malayka kakin un ndu'ne ki taa el ene: «Babilon osi, Babilon osi, Babilon ki boi osi; ningø ki ngosine kin, tøl lo kisi ndil'gi læ Su, ki lo kiyøro læ ndil'gi ki majel pøti. In in ø yøl'gi pøti ki toi njen, ki da'gi ki njera nya ki maji koo el, rai to lo be læ'de. ³ Tado ginn be'gi pøti anyinan yiwi kaya ki ra li'ø ki dum kin. Ngar'gi ki dōnangi'ti ne sangi'ø kaya'ti, ningø njera gati'gi ki dōnangi'ti ne, ndui ki mandi ki ra li'ø ki dum kelta'a kin.»

⁴ Go'ti, m'oo ndu ta madi ki in dōran'ti el ene: «Tei kō me bebo'ti kin in de'gi læ'm, nan to in indøi rō'se nan'ti si'ø dō majel ra'a'gi'ti, kadi to tuji ki a re dō'a'ti kin ingø'se si'ø. ⁵ Tado majel'gi li'ø oji nan, awi biti tei rō Luwø'ti, adi me Luwø olo dō radanael'gi'ti li'ø. ⁶ Rai si'ø nya ki ndō ki in ra ki de'gi kin tō. Rai si'ø be nja joo. Me kōpi ki mbøli yiwi'gi'ti adi de'gi anyinan kin ø, buki'ti nja joo adi'ø anyi tō. ⁷ Kah'a'ti inbe ki rō'a nøl'ø'n'ø me rō ki tōji'ti num, oo'n maji rō'ne num kakin ø, maji kadi adi'ø ingø kon ge, ndingø ndoo ge tō. Tado in el me'ne'ti ene: "M'nji dō kumbør ngar'ti to ngar, ningø m'in njengawkoy el, tado m'a m'uwø ndoo koy el ratata." ⁸ In tado kin ø, nya tuji lo'gi ki toi isi nginøi'ø kin a buki nan dō'a'ti pøti ndō kareba. Adi in koy, ki kuwø ndoo yo, ki bo bo, ningø por a on'a tō. Tado Burøbe Luwø ki gangi ta dō'a'ti in Nje tōgi*.»

⁹ Lo kin'ti, ngar'gi ki nje sang'a kaya'ti, ki nje koo maji rō'de si'ø, a nonyi ge, a uwøi ndoo yo'ø, loki a oyi sa por ki on'a su ki taa. ¹⁰ A rai sanyi, tado boli kon ki isi ingø kin, ningø a eli eyina:

«Kon ri ø to be ø! kon ri ø to be ø!
in Babilon, bebo ki boi, ki nje tōgi!

Kadi kadi kareba be par ø ta ki gangi osi dō'i'ti be wa?»

¹¹ Nje njiyø ra gati dōnangi'ti ne, nonyi tado li'ø num, uwøi ndoo yo'ø num tō, tado de kare kaa ndogi se'de nya gati'gi læ'de el. ¹² Nya gati'gi, ki ør'gi, ki nar'gi, ki mbal ki gata in ngayn, ki mēdikosi'gi, ki len'gi, ki ku ki kør njir njir'gi, ki ku'gi ki ndøløi, ki kagi'gi ki banyi'de øti maji'gi ki nya'gi ki rai'de ki ngangi kēdi'gi, ki kagi'gi ki gati'de in ngayn, ki ningø kasi'gi, ki gindi'gi, ki nya'gi tøl i mbal'gi ki ndolo, ¹³ ki kadi kagi ndir tanyi'gi, ki hu kagi'gi ki øti maji, ki nōm kagi'gi ki øti maji, ki nduji kagi'gi ki øti maji, ki yiwi, ki hu, ki nduji, ki geme'gi, ki mangi'gi, ki bat'i'gi, ki sindø'gi, ki pusi rō'gi, ki bør'gi, ki dangay'gi. ¹⁴ Kandi kagi ki ndil'i ndigi kusø kaa anyi sanyi kadi'ti. Nyakingø'gi læ'i ki nya koo maji rō'gi læ'i tøl i nya ki tuji kō, ningø de a ingø'de gogi el ratata. ¹⁵ Njera gati'gi ki rai gati kete me be'ti kin ingøi nya, øsi rō'de ngørøngi, tado boli kon'gi ki isi ingø kin. Nonyi, uwøi ndoo yo'ø, ¹⁶ ningø eli eyina: «Kon ri ø to be ø! kon ri ø to dō bebo'ti kin be ø! In ki kete ø ku len, ki ku ki kør njir njir, ki kør pir pir, ki ør ge, ki ningø ki gat'a in ngayn ge, ki mēdikosi ge, rosi rō'a. ¹⁷ Nan me kadi ki kare inbe par ø nyakingø'gi kin pøti gotoi kō!»

Njekuwøngaw tokibo'gi, ki de'gi ki me to'ti, ki njerakulø dō tokibo'ti, ki njera gati dō ba'ti, øsi rō'de ngørøngi, ¹⁸ ningø loki oyi sa por ki isi su ø, eli eyina: «De ø bebo ki øti bol to bebo kin be el bay!» ¹⁹ Øyi bu ki dō'de'ti, ningø nonyi, uwøi ndoo yo'ø, uni ndu'de ki taa eli eyina: «Kon ri ø to be ø! kon ri ø to dō bebo'ti kin be ø! In nyakingø'gi li'ø anyi de'gi pøti ki awi ki tokibo'gi dō ba'ti isi ingøi. Nan me kadi ki kare inbe par ø nyakingø'gi kin pøti gotoi kō!»

* 18:8 18.8 4-8; Ejay 48.20; Jeremi 50.8, 51.6, 45; 5; Lotum 18.20-21; 6; Pa'gi 137.8; Jeremi 50.7-8, 29; Ejay 47.7-9

²⁰ In dōran, ra rōnel dō tuji'ti ki ingø kin! In de'gi lø Luwø, ki njekawkulø'gi, ki njekeltakita Luwø'ti, rai rōnel, tado ta ki Luwø gangi dō'a'ti kin, in ingi ø Luwø gangi ta adi'se.

²¹ Lo kin'ti non, malayka ki nje tōgi kare un mbal ki to to kækirø mbal kusi ko be, ugø ilø ba, ningø el ene: «In ki tōgi kakin tō ø, a ugøi Babilon, ðebo ki boi kin kadi iløi'ø kō, kadi de a oo'ø gogi el ratata. ²² De a oo ndu kende'gi, ki de'gi ki nje kosi pa'gi, ki nje kol nal'gi, ki nje kol tow'gi, ðe lø'i gogi el ratata. De a ingø kodi ra nya madi, eke a oo ndu mbal kusi ko el ratata. ²³ De a oo por lambi onbe lø'i el, taa de a oo ndu nje taa nan sigi el tō, tado njera gati'gi lø'i ø in nje tōbar'gi ki øti ðol dōnangi'ti ne, taa mboli ki ra lø'i ø, ðuki'n ginn de'gi ki dangi dangi ki dōnangi'ti ne kō.» ²⁴ In Babilon'ti ø mosi njekeltakita Luwø'ti, ki mosi de'gi lø Luwø, ki mosi de'gi pøti ki tujøi mindi'de dōnangi'ti ne, anyi'ti.

19

Pa tøti rō ki ðar me dōran'ti

¹ Go nya'gi'ti kin ø, m'oo dō ndu ki ðar to ndu bulø de'gi ki ngayn be dōran'ti ene: «Aleluya! Kaji, ki tōbar, ki tōgi in yan Luwø lø'je. ² Takigangi li'ø in ta ki gangi ki rōta'ti, in takigangi ki dana, tado gangi ta dō kaya dene'ti ki tuji loki dōnangi'ti ne ki kaya ki ra lø'ne. Luwø ad'a ugø ðangi tøl ki tøl njekulø'gi li'ø.» ³ Ningø tøli eli ðay eyina: «Aleluya! Tøji ki dō Burøbe'ti! Sa por ðebo su ki dōkagilo'gi ki dōkagilo'gi!» ⁴ *Ngatøgi'gi ki dō joo gidø in sō, ki nya'gi ki nje kisi kumngayira ki sō, øsi mækøsi'de nanga non Luwø'ti ki Nje kisi dō kumbør ngar'ti, øsikurø, ningø eli eyina: «Amen! Aleluya! Tøji ki dō Burøbe'ti!»

Lo taa nan lø Ngonn bati

⁵ Go'ti, m'oo ndu ta madi in ki dō kumbør ngar'ti be el ene: «Uløi tøji dō Luwø'ti lø'je, ingi pøti ki in njekulø'gi li'ø, ingi ki in nje ðolo'gi, in ngann'gi ki de'gi ki tōgi.» ⁶ Ningø m'oo dō ndu ki ðar to ndu bulø de'gi ki ngayn be. Ndu kakin ðar to kah mann ba ki isi lo be, taa ðar to kah ndangindi ki ðar ki tōgi'ne ngayn kam be tō, ene: «Aleluya! Uløi tøji dō Burøbe'ti, tado Luwø lø'je ki nje tōgi pøti indø ngirø konbe lø'ne. ⁷ Adi ji rai rōnel, ji turi jagira ø j'uløi tøji dō'a'ti, tado dōkagilo taa nan lø Ngonn bati re nga, ningø dene li'ø kaa isi dō nja'ne'ti tō. ⁸ Adi'ø ku ki ndolo ngayn ki rai ki kulø len.» Ku len ki nda ki sigi ba ki elita'a, tøji kulø ra'gi ki dana lø de'gi lø Luwø.

⁹ Malayka kare el'm ene: «Ndangi ta ene: Nje'gi ki ðari'de lo taa nan'ti lø Ngonn bati in nje rōnel'gi.» Ningø ilø'ti ðay ene: «In kin ø in ta'gi ki rōta'ti lø Luwø.»

¹⁰ M'osi nanga nja'a'ti kadi m'osi kurø, nan el'm ene: «Ononyi kadi in ra nya kin! M'in njekulø madi to ngannkon'i'gi ki rai dō nja'de'ti me nya ki rōta'ti ki Jeju te ki dō'a, kin be tō. In Luwø ø maji kadi øsikurø!» Tado nya ki rōta'ti ki Jeju te ki dō'a kin ø, adi bulø de'gi elita ki ta Luwø'ti.

Rō ki tøti lø Kirisiti ki in de ki Luwø mbøt'ø

¹¹ Go'ti, m'oo dōran te ta'ne, ningø sindø ki nda ø te ra. De ki nje kala, tō'a nan Njeranya ki lowø'ti num, De ki rōta'ti num. In Nje gangi ta, ki Nje rō rō ki dana.

¹² Kandi kum'ø'gi tei por bilim bilim, ningø nya'gi ki ndolo ndolo sii dō'a'ti ngayn to jøgi kōsikurø, taa tō ki ndangi dō'a'ti in tō ki in ki kar'ne ba par ø gør tō. ¹³ Ku ngal ki uløi mosi'ti, ningø tō'a nan «Ta lø Luwø.» ¹⁴ Njerø'gi ki dōran'ti uni go'ø, sii dō sindø'gi'ti ki nda, ningø øyi ku len ki nda ki sigi ba, ki nya ki majel ød'ø el. ¹⁵ Kiyøro ki ta'a ati kol kol, ki maji tugøn ginn ðe'gi ki dangi dangi te ta'a'ti. Onbe dō de'gi'ti ki dōnangi'ti ne ki tōgi ki ngan to gindi be. Njiyø dō nju'ti, tala mbasi mbasi me ðe

mbore kandi nju'ti, ki yiwi wongi læ Luwø ki nje tɔgi pøti in me'ti. ¹⁶ Ndangi tɔ kare ku'ti li'ø num, nja'a'ti num eyina: «Ngar læ ngar'gi, Burøbe læ burøbe'gi.»

¹⁷ Go'ti, m'oo malayka kare ra taa me kadi'ti. Un ndu'ne ki taa ki tɔgi'ne, el yøl'gi pøti ki isi nali dann nøl'ti sanyi ene: «Rei, kawinan tado nyakuso kibo læ Luwø! ¹⁸ Rei soɪ da ngar'gi, ki da kibo'gi læ njerɔ'gi, ki da njerɔ'gi inbe, ki da sindø'gi ki njekal'de'gi, da de'gi pøti, de'gi ki kare'gi, ki bər'gi, ngann'gi, ki de'gi ki tɔgi'gi.»

¹⁹ Go'ti, m'oo da ki m'elta li'ø kete, ki ngar'gi ki dɔnangi'ti ne, ki njerɔ'gi læ'de, kawinan kadi røi ki nje kisi dɔ sindø'ti in ki njerɔ'gi læ'ne. ²⁰ Lo kin'ti, uwøi da kakin dangay'ti, nan'ti ki nje ngom ki nje k'el k'ene n'in njekeltakita Luwø'ti. Nje bər rɔ'ne njekeltakita Luwø'ti ki ra nyakɔji'gi læ'ne takum da'ti, buki'n de'gi ki nje kaw ki ndaja læ da rɔ'de num, ɔsi məkəsi'de nanga non kagi yo'ti li'ø num, mu'ti. Uwøi'de, buki'de joo pøti kum ba me dilø por'ti, ki in por ki nje kon rigi rigi. ²¹ Kiyøro ki te ta nje kisi dɔ sindø'ti tøl njerɔ'gi læ'de pøti, adi yøl'gi pøti soɪ da'de ndanni.

20

Bal ki dər kare

¹ Go'ti, m'oo malayka kare ki in dɔran'ti isi ur ki nanga, uwø lakele ta boløbe ki dɔboyo goto num, kulø gindi ki boi ngayn num ji'ne'ti. ² Uwø diragon, bøgø lii, ki in Su ki bari'ø Satan, dɔ'a ki kulø gindi kakin kadi to bal dər kare. ³ Malayka un'ø ilø boløbe'ti ki dɔboyo goto, uti ta'a ki lakele, ɔri nya ta'a'ti nalangi, kadi to ingø row buki'n de'gi mu'ti el, biti kadi ginn bal ki dər kare gangi. Go'ti ø, maji kadi inyøi'ø taa ngonn dɔkagilo ki nden be.

⁴ Go'ti, m'oo kumbər ngar'gi sii, ø adi nje kisidɔti tɔgi kadi gangi ta. Ningø m'oo ndil de'gi ki ndøki gangi dɔ'de ki kiyø tado mannaji læ Kirisiti, ki mannaji ta læ Luwø kin tɔ, taa nje ki mbeti kɔsi məkəsi'de nanga non da'ti num, non kagi yo'ti li'ø el num, adi in de'gi ki taai ndaja læ da nati non'de'ti el num, ji'de'ti el num kin. De'gi kin tøl i sii ki dɔ'de taa gogi, ningø a onyibe ki Kirisiti bal dər kare. ⁵ In njekoy'gi ø, a tøl i sii ki dɔ'de taa gogi el, biti kadi bal ki dər kare kin ginn'ø gangi bay taa. Lo kin'ti, in kindø taa ki døkete læ njekoy'gi lo koy'ti. ⁶ Nje ki me kindø taa ki døkete lo koy'ti kin in nje majikur, in de'gi læ Luwø. Koy ki nja joo aw ki tɔgi dɔ'de'ti el, a in njekujønyamosi kadikare'gi læ Luwø in ki Kirisiti, ningø a onyibe nan'ti ki Kirisiti bal dər kare.

Rɔ tøti Satan

⁷ Loki bal ki dər kare a asi ø, a ɔri Satan køy dangay'ti li'ø, ⁸ ningø a aw kadi ødi ginn be'gi ki dangi dangi ki døkum dɔnangi'ti ki so, adi in Gogi ki Magogi*. A ɔsi nja'de nan'ti kadi aw rɔ'n. Banyinan to nangira ki ta babo'ti be. ⁹ Uni lo ki dɔnangi'ti ki ta tata, iløi nan gugi gidi lo kisi de'gi læ Luwø ki bebo ki Luwø ndigø, nan por a in dɔran'ti kadi osi dɔ'de'ti on'de. ¹⁰ Nga ningø, Su ki in nje kədi'de, a uni'ø kadi iløi'ø dilø por'ti, me nya'ti ki nje kon por rigi rigi, go da'ti in ki nje bər rɔ'ne njekeltakita Luwø'ti. Lo kin'ti, a ingøi kon ki dum kelta'a, kondø'ti ge ki kada ge, ki dɔkagilo'gi ki dɔkagilo'gi.

Takigangi ki dɔboy'ti

¹¹ Go'ti, m'oo kumbər ngar kibo, nda, ki de ki nje kisi dɔ'ti. Dɔran in ki dɔnangi anyinan kɔ takumø'ti, ki kadi de a oo'de gogi el ratata. ¹² Ningø m'oo njekoy'gi, de'gi ki tɔgi ki ngann'gi ki du, rai taa non kumbər ngar'ti kakin. Lo kin'ti, makitu'gi in ki te. Makitu madi ki rangi kare in ki te, ningø in makitu kaji. Njekoy'gi ingøi takigangi kigo lo kulø ra'de'gi'ti ki rai. In takigangi kigo lo ta'ti ki ndangi me makitu'ti. ¹³ Babo tøl ki nje koy'gi ki oyi me'ø'ti adi gogi. Koy ki lo ki koo tøl i ki njekoy'gi ki ngømi'de

* 20:8 20.8 Ejækøl 38-39

adi gogi. Ningø de'gi pøti ingøi takigangi kigo lo kulø ra'de'gi'ti ki rai. ¹⁴ Oyi koy ki lo ki koo buki'de dilø por'ti. Dilø por kin ø in koy ki nje nja joo. ¹⁵ Nga ningø de ki to'a in ki ndangi me makitu kaji'ti el, a iløi'ø dilø por'ti kin to.

21

Doran ki sigi ki dønangi ki sigi

¹ M'oo doran ki sigi ki dønangi ki sigi, tado doran ki køkø ki dønangi ki køkø gotoi kø, taa babo kaa de oo'ø el to. ² Ningø m'oo bebo ki ar njay, adi in Jerujalem ki sigi ø in doran'ti rø Luwø'ti, to dene ki ra mandi maji isi'n do nja'ne'ti isi nginø ngaw'ne kam be. ³ Ningø m'oo ndu ta madi in ki do kumbør ngar'ti, elta ki togi'ne ene: «Oyi lo kisi Luwø ø re isi dann de'gi'ti kin. Luwø a isi dann'de'ti, ningø ingi a in de'gi li'ø. A isi dann'de'ti to Luwø lø'de. ⁴ A bør mann non mbonyi mbonyi kum'de'ti. Koy a goto, ndingø ndoo a goto, kuwø ndoo a goto, kon a goto, tado doran ki dønangi ki køkø ki nya'gi ki me'ti gotoi kø.»

⁵ Lo kin'ti non be, nje kisi do kumbør ngar'ti el ene: «Ki ngøsine kin, m'ra nya'gi pøti toki sigi nga.» Ningø tøl el'm ene: «Ndangi nya'gi kin, tado ta'gi lø'm in ta'gi ki røta'ti, in kankum ta.» ⁶ Ningø ilø do'ti bay ene: «Ginn ta gangi nga! M'in Alpa ki Omega, lo kulø ngirø nya ki lo toltø nya. De ki kundø ra'a ø, m'a m'ad'a mann ki ngirø in do kaji'ti kada anyi kare. ⁷ Ningø de ki nje tøti rø, m'a m'ada kadikare kin: m'in m'a m'in Luwø li'ø, ø in a in ngonn'm to. ⁸ Nga ningø, nje bol'gi, njekunme'gi el, ki nje ra nya ki low'ø'ti el, ki nje tøl de'gi, ki njera kaya'gi ki njera mboli'gi, ki nje kaw non kagi yo'gi'ti, ki nje ngom'gi, pøti, lo lø'de in me dilø por'ti, ki in por ki on rigi rigi. Lo kin ø, in koy ki nja joo.»

Jerujalem ki sigi

⁹ Malayka kare dann malayka'gi'ti ki siri ki uwøi kopi'gi ki siri ki rosi ki nya tuji lo'gi ki siri ki doboy'ti ji'de'ti, re el'm ta ene: «Re, m'a m'tøj'i njenduwø lø Ngonn bati, adi in ne'ø m'adi oo'ø».

¹⁰ Ndil Luwø tøti'm uwø'm, ø malayka aw søm taa do mbal'ti ki boi, ngal, ningø toji'm bebo ki ar njay, adi in Jerujalem ki in doran'ti rø Luwø'ti, ur nanga. ¹¹ Tøbar lø Luwø unji do'a'ti. Kunjø to to kunji mbal ki gata in ngayn kin be, ndoloi to kunji mbal ki bari'ø jasipi kin be, taa de oo lo me'ti to bør be to. ¹² Ndogi bør ki gugi gidø ndër num, ngal num. Takøy kur me'ti in døgø gidø in joo. Ningø malayka'gi døgø gidø in joo ngømi takøy'gi ki døgø gidø in joo kakin. Ningø ndangi to ginn koji lø ngann Isirayel'gi ki døgø gidø in joo, kare kare, takøy'gi'ti ki døgø gidø in joo kakin. ¹³ Kaw ki lo kuwø kadi'ti takøy in mutø, lo kurkadi'ti takøy in mutø, manga takøy in mutø, holo takøy in mutø to. ¹⁴ Ndogi bør ki gugi gidi køy, ngirø in ki kindø do ki mbal'gi'ti døgø gidø in joo, ki to njekawkulø'gi ki døgø gidø in joo lø Ngonn bati in ki ndangi søm'ti, kare kare.

¹⁵ Malayka ki nje kel'm ta kakin uwø nya mboji nya ji'ne'ti, adi in gakira ki rai'ø ki ør tado mboji'n bebo, ki takøy'ø'gi, ki ndogi bør ki gugi gidø. ¹⁶ Bebo kin dowø'gi ki so asi nan, adi ngala asi nan ki tata. Malayka mboji bebo kakin ki gakira lø'ne, asi kun nja de dør døgø gidø in joo (12.000). Mboji ngala num, tata num, kawa ki taa num, asi nan. ¹⁷ Mboji ndogi bør ki gugi gidi bebo kakin ø, oji ngal ji de te kiki'ø'ti bu ki do so gidø in so, ki go nya mboji nya'ti ki malayka isi mboji kete kete. ¹⁸ Nya'gi ki indøi ndogi bør kakin in mbal ki bari'ø jasipi, ningø bebo inbe in ki kindø ki ør dørø'a, adi ndolo to bør be. ¹⁹ Ginn ndogi bør ki gugi gidi bebo kakin in ki ra rø'a ki mbal'gi ki dangi dangi ki gati'de in ngayn, kadi ndoloi. Ginnø ki døkete in ki ra ki mbal ki bari'ø jasipi, ki nja joo in ki ra ki mbal ki bari'ø sapir, ki nja mutø in ki ra ki mbal ki ndolo, ki bari'ø agati, ki nja so in ki ra ki mbal ki bari'ø emerodi, ²⁰ ki nja mi

in ki ra ki mbal ki bari'ə onisi, ki nja mehen ki mbal sarduwann, ki nja siri ki mbal kirisoliti, ki nja jijoo ki mbal beril, ki nja jikara ki mbal topaji, ki nja dɔgi ki mbal kirijopiraji, ki nja dɔgi gidə kare in ki mbal yasenti, ki nja dɔgi gidə in joo ki mbal ametisiti. ²¹ Takøy'gi ki dɔgi gidə in joo læ ndogi bɔr, in mædikosi'gi dɔgi gidə in joo tɔ. Ningə ta ndogi ki ra in ki ra ki mædikosi kare par ki dɔ'ne. Tambalo ki bebo'ti in ki ra ki ɔr ki dɔrɔ'a, adi de oo lo me'ti to bər be. ²² De oo Køy læ Luwə me bebo'ti kin el. Køy ə, in Burəbe Luwə inbe ki nje togi pəti tɔ, Ngonn bati tɔ. ²³ Bebo kakin aw ndoo kadi eke nanyi ki kadi oo'n lo el jagi, tado kunji Luwə unji dɔ'a'ti, ningə Ngonn bati in lambi ki kadi oo'n lo. ²⁴ Ginn be'gi ki dangi dangi njiyøi kunjə'ti, ə ngar'gi ki dɔnangi'ti ne rei ki nyakingə'gi læ'de me'ti tɔ. ²⁵ Takøy'gi ki kur me bebo'ti kin a rai tagira ba ki ndɔ'gi pəti, de a uti'de el, tado lo a ndul me be'ti kin el. ²⁶ Nga ningə, de'gi a rei ki nyakingə'gi ki nya tɔbar'gi læ ginn be'gi ki dangi dangi me'ti. ²⁷ Nya madi kare ki to njen a ur me'ti el, taa de ki njera nya'gi ki maji koo el, ki nje ngom a ur me'ti el tɔ. In de'gi ki tɔ'de in ki ndangi me makitu kaji'ti læ Ngonn bati par ə a uri me'ti*.

22

¹ Malayka toji'm mann ba kaji, ki ndolo to bər be ki isi uwə ki togi'ne lo kisi Luwə'ti in ki Ngonn bati. ² Nga ningə, dana ngawdann bebo'ti, ki dann baji mann'ti ki to joo, kagi kaji ki te ki kandi'ne nja dɔgi gidə in joo me bal'ti ki kare ra non. Nanyi kare ə te ki kandi'ne, nanyi kare ə te ki kandi'ne, ə mbi'ə in kin kaji ginn be'gi ki dangi dangi tɔ. ³ Nya madi ki kadi to Luwə a mann'n'ə goto.

Kumbər ngar kisi Luwə in ki Ngonn bati a in me bebo'ti, ningə njekulə'gi læ Luwə a awi non'a'ti kadi to gosi'ə. ⁴ A oyi takumə, ningə tɔ'a a in ki ndangi nati non'de'ti. ⁵ Lo ki ndul a goto, de a aw ki ndoo kunji lambi el num, kunji kadi el num, tado Burəbe Luwə a buki kunj'i'ne dɔ'de'ti, ningə a onyibe ki dɔkagilo'gi ki dɔkagilo'gi.

Re Jeju Kirisiti

⁶ Go'ti, malayka el'm ene: «Ta'gi kin in ta'gi ki rɔta'ti, in kankum ta. Ningə Burəbe Luwə ki nje kadi gosi de'gi ki njekeltakita'a'ti, ulə ki malayka læ'ne kadi toji njekuləbər'gi læ'ne nya'gi ki a rai nya ndəkba adi'de gəri.»

⁷ Lo kin'ti, Jeju el ene: «Oyi, m'a m're ngosine, ningə de ki njengəm go ta'gi ki te ta Luwə'ti ki to me makitu'ti kin in nje rɔnel.»

⁸ M'in Jan, m'oo nya'gi kin ki kum num, ki mbi'm num. Ningə go koo'ə'ti ki m'oo ki kum ge, ki mbi'm ge, m'osi nanga nja malayka'ti ki toji'm nya'gi kakin kadi m'osi kurə. ⁹ Nan in el'm ene: «Ononyi kadi ra nya kin. M'in njekulə to in be, to ngannkon'i'gi ki in de'gi ki njekeltakita Luwə'ti, ki de'gi pəti ki njengəm go ta'gi ki me makitu'ti kin maji, be tɔ. In Luwə ə maji kadi ɔsikurə.»

¹⁰ Ningə ilə'ti bay ene: «Ta'gi ki te ta Luwə'ti ki to me makitu'ti kin, ononyi kadi iyə adi to, tado dɔkagilo ki kadi nya'gi kin a rai nya in ndəkba nga.» ¹¹ Nga ningə kadi de ki njera nya ki lowə'ti el, kadi nanyi ki lo ra nya ki lowə'ti el'ti læ'ne, ə de ki nje ra nya'gi ki to njen nanyi ki lo ra'a'ti tɔ. Ningə de ki nje ra nya ki dana kadi nanyi ki lo ra nya ki dana'ti tɔ. De ki nje kar njay nanyi ki lo kar njay'ti tɔ.

¹² Lo kin'ti, Jeju el ene: «Oyi, m'a m're ngosine! M'a m're ki nyakugə goji kadi m'adi de ki ra kigo kulə'ti ki ra. ¹³ M'in Alpa ki Omega, m'in ki Dɔkete ki ki Dɔboy'ti, m'in Lo kulə ngirə nya ki Lo tolta nya*.»

¹⁴ Nje rɔnel'gi ə in de'gi ki nje togi ku'gi læ'de kadi to ingəi tarow kusɔ kandi kagi koy el, ə kadi uri ki takøy me bebo'ti. ¹⁵ Ningə kadi de'gi ki nje ra kulə læ busi'gi, ai gidi bebo'ti, nan'ti ki de'gi ki nje mboli, ki de'gi ki nje sangi nan kaya'ti, ki de'gi ki

* **21:27** 21.27 23-27; Ejay 60.19-20, 60.3-5, 60.11, 52.1; Ejəkel 44.9 * **22:13** 22.13 12-13; Ejay 40.10, 62.11; Pa'gi 28.4; Jeremi 17.10

njetolde'gi, ki de'gi ki nje kaw non kagi yo'gi'ti, ki de'gi ki ndigi ngom in njekelta ki ngom to.

¹⁶ «M'in Jeju, m'ulø ki malayka løm kadi mannaji nya'gi ki rota'ti kin ki ro Njekawnan'gi'ti. M'in de ki ginn koji'ti læ Dabidi, m'in Ngawnden ki nje kuwø taginnlo'ti.»

¹⁷ Ndil Luwø in ki dene ki nje ngaw eli eyina: «Re!»

Ə kadi de ki oo do ndu ta'gi kin ene: «Re!»

Kadi de ki kundø mann ra'a, re, ə kadi de ki ge kanyi mann kaji, ingø kare um ndogi el to.

Tolta ta

¹⁸ M'in Jan m'ilø ndu'm do ta'gi'ti ki te ta Luwø'ti ki to me makitu'ti kin be: De ki ilø nya madi do'ti, Luwø a buki tuji'gi ki in ki kelta'a me makitu'ti kin do kon'ti li'ø.

¹⁹ A re de or nya madi me ta'gi'ti ki te ta Luwø'ti ki to me makitu'ti kin to ə, Luwø a or nya maji ki sow do'a ko me kagi koy el'ti num, me bebo'ti ki ar njay num. Adi in kagi koy el in ki bebo ki ar njay ki in ki kelta læ'de me makitu'ti kin†. ²⁰ Ningø de ki nje kaw ki ndu do ta'gi'ti kin toki in ta'gi ki rota'ti el ene: «Oyo, m'a m're ngosine.»

Amen! Re, Burøbe Jeju! ²¹ Kadi memaji læ Burøbe Jeju in nan'ti sese pøti.

---

† 22:19 22.19 Ndukun ki nja joo 4.2, 13.1